

R. U. Wegman

*До 150-річчя від дня народження видатного вченого
і мислителя, організатора науки, першого
Президента Української академії наук, академіка
Володимира Івановича Вернадського
(1863–1945)*

*К 150-летию со дня рождения выдающегося ученого
и мыслителя, организатора науки, первого
Президента Украинской академии наук, академика
Владимира Ивановича Вернадского
(1863–1945)*

*Dedicated to the 150th anniversary of the outstanding
scientist, philosopher, institutor of science, first
President of the Ukrainian Academy of Sciences,
Academician Volodymyr Ivanovych Vernadsky
(1863–1945)*

КОМІСІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
З НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АКАДЕМІКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
КОМИССИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК УКРАИНЫ
ПО НАУЧНОМУ НАСЛЕДИЮ АКАДЕМИКА В.И. ВЕРНАДСКОГО
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE COMMITTEE
FOR SCIENTIFIC HERITAGE OF ACADEMICIAN V.I. VERANDSKY

СЕРІЯ «ВИБРАНІ НАУКОВІ ПРАЦІ АКАДЕМІКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО»

Редакційна рада:

Б.С. Патон, академік НАН України (*голова*); А.Г. Загородній, академік НАН України (*заступник голови*); М.В. Багров, академік НАН України; С.В. Волков, академік НАН України; В.В. Гончарук, академік НАН України; С.В. Комісаренко, академік НАН України; В.В. Моргун, академік НАН України; О.С. Онищенко, академік НАН України; М.В. Попович, академік НАН України; К.М. Ситник, академік НАН України; В.М. Шестопалов, академік НАН України; Я.С. Яцків, академік НАН України; І.Г. Ємельянов, член-кореспондент НАН України; О.М. Пономаренко, член-кореспондент НАН України; В.О. Ємельянов, доктор геолого-мінералогічних наук; М.В. Сидоренко, кандидат медичних наук; Ф.Н. Пацюк, кандидат хімічних наук; І.Г. Сидоренко, кандидат хімічних наук (*секретар*)

СЕРІЯ «ИЗБРАННЫЕ НАУЧНЫЕ ТРУДЫ АКАДЕМИКА В.И. ВЕРНАДСКОГО»

Редакционный совет:

Б.Е. Патон, академик НАН Украины (*председатель*); А.Г. Загородний (*заместитель председателя*); Н.В. Багров, академик НАН Украины; С.В. Волков, академик НАН Украины; В.В. Гончарук, академик НАН Украины; С.В. Комиссаренко, академик НАН Украины; В.В. Моргун, академик НАН Украины; А.С. Онищенко, академик НАН Украины; М.В. Попович, академик НАН Украины; К.М. Сытник, академик НАН Украины; В.М. Шестопалов, академик НАН Украины; Я.С. Яцкив, академик НАН Украины; И.Г. Емельянов, член-корреспондент НАН Украины; А.Н. Пономаренко, член-корреспондент НАН Украины; В.А. Емельянов, доктор геолого-минералогических наук; М.В. Сидоренко, кандидат медицинских наук; Ф.Н. Пацюк, кандидат химических наук; И.Г. Сидоренко, кандидат химических наук (*секретарь*)

SERIES «SELECTED SCIENTIFIC WORKS OF ACADEMICIAN V.I. VERNADSKY»

Editorial Board:

B.Ye. Paton, Academician of the NAS of Ukraine (*head*); A.H. Zahorodniy, Academician of the NAS of Ukraine (*deputy head*); M.V. Bahrov, Academician of the NAS of Ukraine; S.V. Volkov, academician of the NAS of Ukraine; V.V. Honcharuk, Academician of the NAS of Ukraine; S.V. Komisarenko, Academician of the NAS of Ukraine; V.V. Morhun, Academician of the NAS of Ukraine; O.S. Onyshchenko, Academician of the NAS of Ukraine; M.V. Popovych, Academician of the NAS of Ukraine; K.M. Sytnyk, Academician of the NAS of Ukraine; V.M. Shestopalov, Academician of the NAS of Ukraine; Ya.S. Yatskiv, Academician of the NAS of Ukraine; I.H. Yemelianov, Corresponding member of the NAS of Ukraine; O.M. Ponomarenko, Corresponding member of the NAS of Ukraine; V.O. Yemeliyanov, Doctor of geological and mineralogical sciences; M.V. Sydorenko, Candidate of medical sciences, F.N. Patsyuk, Candidate of chemical sciences, I.H. Sydorenko, Candidate of chemical sciences (*secretary*)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

КОМІСІЯ З НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ
АКАДЕМІКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

**ВИБРАНІ НАУКОВІ ПРАЦІ
АКАДЕМІКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Т о м 1

ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ ВЕРНАДСЬКИЙ І УКРАЇНА

К н и г а 1

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
(1918–1921)

КИЇВ – 2011

Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921) / НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В.І. Вернадського, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського, Ін-т історії України; ред. кол.: А.Г. Загородній, О.С. Онищенко (голова), В.А. Смолій [та ін.]; уклад.: О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна, С.М. Кіржаєв [та ін.]. — К., 2011. — 699 с. — (Вибрані наук. пр. акад. В.І. Вернадського).

Видання є першим томом ювілейної серії «Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського», ініційованої Національною академією наук України і присвяченої 150-річчю від дня народження вченого. Перший том серії — «Володимир Іванович Вернадський і Україна» представлений в двох книгах: книга перша — «Володимир Іванович Вернадський і Україна. Науково-організаційна діяльність (1918–1921)», книга друга — «Володимир Іванович Вернадський і Україна. Вибрані праці».

У першій книзі першого тому «Володимир Іванович Вернадський і Україна. Науково-організаційна діяльність (1918–1921)» вперше чи в повному обсязі та з науковими коментарями публікуються документи, що розкривають фундаментальну роль вченого в організації науки та освіти в Україні, а також праці В.І. Вернадського, що висвітлюють його участь у започаткуванні Академії наук і вищої школи в Україні, діяльність як очільника Комісії зі створення Української академії наук, Тимчасового комітету із заснування Національної бібліотеки України, Комісії в справах вищої школи та наукових закладів, ініціатора фундації наукових товариств та комітетів.

У цій книзі приміщено низку вступних статей, зокрема вступне слово Президента НАН України академіка Б.Є. Патона до серії; колективну вступну статтю, присвячену внеску В.І. Вернадського в розвиток різних наукових напрямів; спеціальний огляд «В.І. Вернадський і Україна»; запропоновано археографічні принципи підготовки видання.

Редакційна колегія тому

А.Г. Загородній, академік НАН України;
О.С. Онищенко, академік НАН України (*голова*);
В.А. Смолій, академік НАН України; М.В. Багров, академік НАН України;
В.М. Даниленко, член-кореспондент НАН України;
Л.А. Дубровіна, член-кореспондент НАН України (*заступник голови*);
В.Ю. Афіані, доктор історичних наук; Г.В. Боряк, доктор історичних наук;
В.Ю. Омельчук, доктор історичних наук

Автори вступних статей до серії

Б.Є. Патон, А.Г. Загородній, С.В. Волков, О.С. Онищенко, В.М. Шестопапов

Автори вступної статті до тому

О.С. Онищенко, В.А. Смолій, Л.А. Дубровіна

Автори-укладачі

О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна, Н.М. Зубкова, С.М. Кіржаєв,
В.В. Лавров, С.В. Старовойт, Н.М. Хоменко, Л.М. Яременко

© Автори, укладачі, 2011
© Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського,
Інститут історії України
НАН України, 2011

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНЫ

КОМИССИЯ ПО НАУЧНОМУ НАСЛЕДИЮ
АКАДЕМИКА В.И. ВЕРНАДСКОГО

НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА УКРАИНЫ
ИМЕНИ В.И. ВЕРНАДСКОГО

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ УКРАИНЫ

**ИЗБРАННЫЕ НАУЧНЫЕ ТРУДЫ
АКАДЕМИКА В.И. ВЕРНАДСКОГО**

Т о м 1

ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ ВЕРНАДСКИЙ И УКРАИНА

К н и г а 1

НАУЧНО-ОРГАНИЗАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
(1918–1921)

КИЕВ – 2011

ББК 72.3(4УКР) Вернадський В.І.
В-35

УДК 001:929 Вернадський В.І. (477) «1918/1921»

Владимир Иванович Вернадский и Украина. Т. 1, кн. 1: Владимир Иванович Вернадский. Научно-организационная деятельность (1918–1921) / НАН Украины, Комис. НАН Украины по науч. наследию акад. В.И. Вернадского, Нац. б-ка Украины имени В.И. Вернадского, Ин-т истории Украины; ред. кол.: А.Г. Загородний, А.С. Онищенко (председатель), В.А. Смолий [и др.]; сост.: А.С. Онищенко, Л.А. Дубровина, С.Н. Киржаев [и др.]. — К., 2011. — 699 с. — (Избранные науч. тр. акад. В.И. Вернадского).

Издание является первым томом юбилейной серии «Избранные научные труды академика В.И. Вернадского», инициированной Национальной академией наук Украины и посвященной 150-летию со дня рождения ученого. Первый том серии — «Владимир Иванович Вернадский и Украина» представлен в двух книгах: книга первая — «Владимир Иванович Вернадский и Украина. Научно-организационная деятельность (1918–1921)», книга вторая — «Владимир Иванович Вернадский и Украина. Избранные труды».

В первой книге первого тома «Владимир Иванович Вернадский и Украина. Научно-организационная деятельность (1918–1921)» впервые либо в полном объеме и с научными комментариями публикуются документы, раскрывающие фундаментальную роль ученого в организации науки и образования в Украине, а также труды В.И. Вернадского, которые освещают его участие в создании Академии наук и высшей школы в Украине, деятельность как главы Комиссии по созданию Украинской академии наук, Временного комитета по основанию Национальной библиотеки Украины, Комиссии по делам высшей школы и научных учреждений, инициатора организации научных обществ и комитетов.

В данной книге помещен ряд вступительных статей, в частности, вступительное слово Президента НАН Украины академика Б.Е. Патона к серии; коллективная вступительная статья, посвященная вкладу В.И. Вернадского в развитие различных научных направлений; специальный обзор «В.И. Вернадский и Украина»; предложены принципы археографической подготовки издания.

Редакционная коллегия тома

А.Г. Загородний, академик НАН Украины;
А.С. Онищенко, академик НАН Украины (*председатель*);
В.А. Смолий, академик НАН Украины; Н.В. Багров, академик НАН Украины;
В.Н. Даниленко, член-корреспондент НАН Украины;
Л.А. Дубровина, член-корреспондент НАН Украины (*заместитель председателя*);
В.Ю. Афиани, доктор исторических наук; Г.В. Боряк, доктор исторических наук;
В.Е. Омельчук, доктор исторических наук

Авторы вступительных статей к серии

Б.Е. Патон, А.Г. Загородний, С.В. Волков, А.С. Онищенко, В.М. Шестопапов

Авторы вступительной статьи к тому

А.С. Онищенко, В.А. Смолий, Л.А. Дубровина

Авторы-составители

А.С. Онищенко, Л.А. Дубровина, Н.М. Зубкова, С.Н. Киржаев, В.В. Лавров,
С.В. Старовойт, Н.М. Хоменко, Л.Н. Яременко

© Авторы, составители, 2011
© Национальная библиотека Украины
имени В.И. Вернадского,
Институт истории Украины
НАН Украины, 2011

ISBN 978-966-02-6293-5
ISBN 978-966-02-6294-2 (кн. 1)

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

COMMITTEE FOR SCIENTIFIC HERITAGE
OF ACADEMICIAN V.I. VERANDSKY

V.I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

INSITUTE OF HISTORY OF UKRAINE

**SELECTED SCIENTIFIC WORKS
OF ACADEMICIAN V.I. VERNADSKY**

V o l u m e 1

VOLODYMYR IVANOVYCH VERNADSKY AND UKRAINE

B o o k 1

SCIENTIFIC INSTITUTIONAL ACTIVITIES IN UKRAINE
(1918–1921)

KYIV – 2011

ВБК 72.3(4УКР) Вернадський В.І.

В-35

UDK 001:929 Вернадський В.І. (477) «1918/1921»

Volodymyr Ivanovych Vernadsky and Ukraine. Volume 1, Book 1: Volodymyr Ivanovych Vernadsky. Scientific Institutional Activities in Ukraine (1918–1921) / NAS of Ukraine, Committee for Scientific Heritage of Academician V.I. Vernadsky, V.I. Vernadsky National Library of Ukraine, Institute of History of Ukraine; ed.: A.H. Zahorodnyy, O.S. Onyshchenko (head), V.A. Smoliy ed al.; auth.-comp.: O.S. Onyshchenko, L.A. Dubrovina, S.M. Kirzhayev ed al. — K., VMLU. — 699 p. (Selected Scientific Works of Academician V.I. Vernadsky).

The proposed edition is the first volume of the anniversary series «Selected Scientific Works of Academician V.I. Vernadsky» started by the National Academy of Sciences and dedicated to the 150th anniversary of the scientist in 2013. The first volume of the series «Volodymyr Ivanovych Vernadsky and Ukraine» is published as two books: «Volodymyr Ivanovych Vernadsky. Scientific Institutional Activities in Ukraine (1918–1921)» and «Volodymyr Ivanovych Vernadsky. Selected Works».

The documents that constitute the first book of the first volume «Volodymyr Ivanovych Vernadsky. Scientific Institutional Activities in Ukraine (1918–1921)» are published for the first time at all or for the first time to the whole extent with scientific commentaries. These are the materials that show the fundamental role of the scientist in the institutionalization of science and education in Ukraine; documents and works of the scientist that demonstrate the part he took in the foundation of the system of the Academy of sciences and higher education in Ukraine, his activities as the head of Temporary Committee for creation of the National Library of Ukraine, the head of the Committee for higher education, the initiator of the organization of scientific societies and committees.

This book contains a series of opening chapters, in particular, the foreword of the President of the NAS of Ukraine B.Ye. Paton, the multi-authored foreword dealing with contribution of V.I. Vernadsky to the development of several scientific branches, a special review «V.I. Vernadsky and Ukraine». The principles of preparation of the publication are explained, namely those of the selection of the material and of the rendition of the texts.

Editorial board for the volume

A.H. Zahorodnyy, Academician of the NAS of Ukraine,
O.S. Onyshchenko (*head*), Academician of the NAS of Ukraine,
V.A. Smoliy, Academician of the NAS of Ukraine,
M.V. Bahrov, Academician of the NAS of Ukraine,
V.M. Danylenko, Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
L.A. Dubrovina, Corresponding Member of the NAS of Ukraine (*deputy head*),
V.Yu. Afiani, Doctor of Historical Sciences, H.V. Boriak, Doctor of Historical Sciences;
V.Yu. Omelchuk, Doctor of Historical Sciences

Authors of the opening chapters for the series

B.Ye. Paton, A.H. Zahorodnyy, S.V. Volkov, O.S. Onyshchenko, V.M. Shestopalov

Authors of the foreword to the volume

O.S. Onyshchenko, V.A. Smoliy, L.A. Dubrovina

Authors-compilers

O.S. Onyshchenko, L.A. Dubrovina, N.M. Zubkova, S.M. Kirzhayev, V.V. Lavrov,
S.V. Starovoyt, N.M. Khomenko, L.M. Yarenenko

© Authors and compilers, 2011
© V.I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Institute of History of Ukraine
of NAN of Ukraine, 2011

ISBN 978-966-02-6293-5

ISBN 978-966-02-6294-2 (кн. 1)

З М І С Т

<i>Б.С. Патон. Вступне слово</i>	17
<i>А.Г. Загородній, С.В. Волков, О.С. Онищенко, В.М. Шестопалов.</i>	
В.І. Вернадський — вчений, мислитель, організатор науки.....	21
<i>О.С. Онищенко, В.А. Смолій, Л.А. Дубровіна.</i>	
В.І. Вернадський і Україна	97
Археографічна передмова.....	171
1. ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК	191
1.1. Лист В.І. Вернадського до міністра народної освіти та мистецтв Української Держави М.П. Василенка про шляхи організації Академії наук та розбудови вищої школи в Україні, 18 травня 1918 р.	191
1.2. Лист міністра народної освіти та мистецтв Української Держави М.П. Василенка до В.І. Вернадського про першочергові завдання Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві, 7 липня 1918 р.	193
1.3. Промова В.І. Вернадського «В справі заснування Української академії наук у Києві» на першому засіданні Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві, 9 липня 1918 р.	194
1.4. Журнали засідань Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві, 9 липня — 17 вересня 1918 р.	198
1.5. Записка В.І. Вернадського «Про Національний мінералогічний музей при Українській академії наук у Києві», подана до Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві, липень–серпень 1918 р.	244
1.6. Записка В.І. Вернадського гетьману П. Скоропадському про роботу комісій для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві і по вищій школі та наукових установах України та про необхідність виділення приміщень для новостворюваних установ: УАН, Національної бібліотеки, Українського народного університету, 23 липня 1918 р.	248
1.7. Наказ гетьмана П. Скоропадського про затвердження В.І. Вернадського Головою-президентом Української академії наук, 30 листопада 1918 р.	250
1.8. Протоколи Спільного зібрання Української академії наук, 27 листопада 1918 р. — 9 травня 1921 р.	251
2. СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	371
2.1. Створення Національної бібліотеки Української Держави	371
2.2. Протоколи Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави (Всенародної бібліотеки України), 23 серпня 1918 р. — 8 липня 1919 р.	373
2.3. Статут Національної бібліотеки України, 1919 р.	488
3. ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ КОМІСІЇ В СПРАВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА НАУКОВИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ (20 червня — 12 грудня 1918 р.).....	493
4. В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ НАУКИ ТА ВИЩОЇ ШКОЛИ	543

4.1. В.І. Вернадський. Спогади. Перший рік Української академії наук у Києві, 1918–1919 рр.	543
4.2. Українська академія і бібліотека (бесіда з В.І. Вернадським)	568
4.3. В.І. Вернадський. [Збереження та розвиток Таврійського університету]	569
4.4. [Таврійський університет як центр наукового знання та пошуку] (Бесіди з академіком В.І. Вернадським)	574
КОМЕНТАРІ	577
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	669
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	698

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Б.Е. Патон. Вступительное слово</i>	17
<i>А.Г. Загородний, С.В. Волков, А.С. Онищенко, В.М. Шестопалов.</i>	
В.И. Вернадский — ученый, мыслитель, организатор науки.....	21
<i>А.С. Онищенко, В.А. Смолий, Л.А. Дубровина.</i>	
В.И. Вернадский и Украина.....	97
Археографическое предисловие.....	171
1. ОРГАНИЗАЦИЯ УКРАИНСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК.....	191
1.1. Письмо В.И. Вернадского к министру народного образования и искусств Украинской Державы Н.П. Василенко о путях организации Академии наук и построении высшей школы в Украине, 18 мая 1918 г.	191
1.2. Письмо министра народного образования и искусств Украинской Державы Н.П. Василенко к В.И. Вернадскому о первоочередных задачах Комиссии для выработки законопроекта об основании Украинской академии наук в Киеве, 7 июля 1918 г.	193
1.3. Речь В.И. Вернадского «В деле основания Украинской академии наук в Киеве» на первом заседании Комиссии для выработки законопроекта об основании Украинской академии наук, 9 июля 1918 г.	194
1.4. Журналы заседаний Комиссии для выработки законопроекта об основании Украинской академии наук в Киеве, 9 июля — 17 сентября 1918 г.	198
1.5. Записка В.И. Вернадского «О Национальном минералогическом музее при Украинской академии наук в Киеве», поданная в Комиссию для выработки законопроекта об основании Украинской академии наук в Киеве, июль–август 1918 г.	244
1.6. Записка В.И. Вернадского гетману П. Скоропадскому о работе комиссий для выработки законопроекта об основании Украинской академии наук в Киеве и по высшей школе и научных учреждениях Украины и о необходимости выделения помещений для создаваемых учреждений: УАН, Национальной библиотеки, Украинского народного университета, 23 июля 1918 г.	248
1.7. Приказ гетмана П. Скоропадского об утверждении В.И. Вернадского Председателем-президентом Украинской академии наук, 30 ноября 1918 г.	250
1.8. Протоколы Общего собрания Украинской академии наук, 27 ноября 1918 г. — 9 мая 1921 г.	251
2. СОЗДАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНСКОЙ ДЕРЖАВЫ	371
2.1. Создание Национальной библиотеки Украинской Державы.....	371
2.2. Протоколы Временного комитета по основанию Национальной библиотеки Украинской Державы (Всенародной библиотеки Украины), 23 августа 1918 г. — 8 июля 1919 г.	373
2.3. Устав Национальной библиотеки Украины, 1919 г.	488
3. ПРОТОКОЛЫ ЗАСЕДАНИЙ КОМИССИИ ПО ДЕЛАМ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ И НАУЧНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ УКРАИНЫ (20 июня — 12 декабря 1918 г.).....	493
4. В.И. ВЕРНАДСКИЙ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ НАУКИ И ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ.....	543

4.1. В.И. Вернадский. Воспоминания. Первый год Украинской академии наук в Киеве, 1918–1919 гг.	543
4.2. Украинская академия и библиотека (беседа с В.И. Вернадским)	568
4.3. В.И. Вернадский. [Сохранение и развитие Таврического университета].....	569
4.4. [Таврический университет как центр научного знания и искания] (Беседы с академиком В.И. Вернадским)	574
КОММЕНТАРИИ.....	577
ИМЕННОЙ УКАЗАТЕЛЬ.....	669
СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ	698

TABLE OF CONTENTS

<i>B.Ye. Paton</i> . Foreword.....	17
<i>A.H. Zahorodniy, S.V. Volkov, O.S. Onyshchenko, V.M. Shestopalov.</i>	
V.I. Vernadsky — Scientist, Philosopher, Institutator of Science	21
<i>O.S. Onyshchenko, V. A. Smoliy, L. A. Dubrovina.</i>	
V.I. Vernadsky and Ukraine	97
The Arpheografic Foreword	171
1. FOUNDATION OF THE UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES.....	191
1.1. The Letter of V.S. Vernadsky to the Minister of Public Education of the Ukrainian State M.P. Vasylenko About the Ways of Organisation of the Academy of Sciences and Development of the Higher Education School in Ukraine, May 18, 1918.....	191
1.2. The Letter of Minister of Public Education of the Ukrainian State M.P. Vasylenko To V.I. Vernadsky About the First-Order Tasks of the Committee for Preparation of the Law for Foundation of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv, July 7, 1918	193
1.3. A Speech of V.I. Vernadsky «About Founding of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv» made at the First Sitting of the Panel for Preparation of the Law for Foundation of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv, July 9, 1918.....	194
1.4. Meeting Minutes of the Committee for Preparation of the Law for Foundation of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv, July 9 — September 17, 1918	198
1.5. A Note of V. I. Vernadsky «On the National Mineralogical Museum Powered by the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv» Submitted to the Panel for Preparation of the Law for Foundation of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv, July–August, 1918.....	244
1.6. A Note of V.I. Vernadsky to Hetman Skoropadsky on the Activities of the Panel for Preparation of the Law for Foundation of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv and the Panel for Higher School Questions and Scientific Institutions of Ukraine, and on the Need of Allotment of the Remises for the Newly Founded Institutions: Ukrainian Academy of Sciences, National library, Ukrainian People’s University, July 23, 1918	248
1.7. An Order of Hetman Skoropadsky about Appointing V.I. Vernadsky Head-President of the Ukrainian Academy of Sciences, November 30, 1918.....	250
1.8. Records of the General Meeting of the Ukrainian Academy of Sciences, November 27, 1918 — May 9, 1921	251
2. CREATION OF THE NATIONAL LIBRARY OF THE UKRAINIAN STATE.....	371
2.1. Creation of the National Library of the Ukrainian State.....	371
2.2. Records of the Temporary Committee for Foundation of the National Library of the Ukrainian State (Library of Ukraine), August 23, 1918 — July 8, 1919.....	373
2.3. The Statute of the National Library of Ukraine. 1919	488
3. RECORDS OF THE SITTINGS OF THE COMMITTEE FOR HIGHER SCHOOL QUESTIONS AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF UKRAINE (June 20 — December 12, 1918).....	493
4. V.I. VERNADSKY ABOUT THE ORGANISATION OF THE SCIENCES AND THE HIGHER SCHOOL.....	543

4.1. V.I. Vernadsky. Memoirs the First Year of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv, 1918–1919	543
4.2. Ukrainian Academy and Library. An Interview with V.I. Vernadsky	568
4.3. V.I. Vernadsky. [Preservation and Development of the Tauric University].....	569
4.4. [The Tauric University as a Centre for Scientific Knowledge and Research] (Interviews with Academician V.I. Vernadsky)	574
SCIENTIFIC COMMENTARIES	577
INDEX OF NAMES	669
ABBREVIATIONS	698

ВСТУПНЕ СЛОВО

У березні 2013 р. минає 150-та річниця від дня народження геніального російського та українського вченого, далекоглядного засновника Національної академії наук України Володимира Івановича Вернадського. Його незабутнє ім'я, багатогранна наукова діяльність і багатюща творча спадщина золотим фондом увійшли до скарбниці світової науки.

Володимир Іванович походив з відомого дворянського роду Вернадських, своїм родинним козацьким корінням був тісно пов'язаний з Україною і завжди зберігав українські національні традиції.

Революційні події 1917 р. відкрили шлях до формування української державності, розвитку освіти, науки і культури. Того ж року В.І. Вернадський приїздить з Петрограда на Полтавщину, а згодом — до Києва. І коли постало питання про створення Української академії наук (УАН), вибір не випадково припав на В.І. Вернадського. Саме йому було запропоновано взяти участь в організації Академії наук, а на першому Спільному зібранні академіків 27 листопада 1918 р. його одногослосно обрали Президентом УАН.

На той час Володимир Іванович вже став знаменитим ученим, дійсним членом Російської академії наук, надзвичайно ерудованим фахівцем з багатьох галузей природничих знань і, що дуже важливо, — талановитим організатором наукових досліджень.

Коло його наукових інтересів вражає неосяжною широчінню, пошуковою глибиною і різнобічністю творчих спрямувань. Зацікавленість В.І. Вернадського з молодих років мінералогією, численні природознавчі поїздки Україною, Росією та Європою увінчалися захистом магістерської і докторської дисертацій та обранням академіком. Він був призначений директором Геологічного і мінералогічного музею Російської академії наук.

Захоплюють унікальна здатність його як дослідника на підставі конкретних фактів і прикладів робити узагальнення планетарного та всесвітнього масштабу, а також притаманне йому відчуття перспективи і передбачення далекого майбутнього.

Синтезуючи геологічні, хімічні і фізичні знання, Володимир Іванович започаткував нову наукову галузь — геохімію, яка тепер є невід'ємною складовою діяльності багатьох академій наук. Своє бачення завдань і перспектив нової геохімічної науки він виклав у курсі лекцій, прочитаних ним у кількох вітчизняних і зарубіжних університетах, зокрема в Київському університеті.

В.І. Вернадський глибоко вивчав молекулярну і атомну структуру речовини, розпочав радіологічні дослідження і неодноразово ставив питання про створення спеціальної наукової установи, яка б вивчала явище радіоактивності. Внаслідок його наполегливих зусиль було засновано Радієвий інститут, який він очолив. Цей інститут став справжнім первістком сучасної системи науково-дослідних установ з ядерної фізики і атомної енергетики.

Великий ідейний і теоретичний вплив Володимир Іванович справив на розвиток кристалографії, біогеохімії, радіогеології та ряду інших наукових дисциплін. У полі зору Вернадського-вченого завжди була історія науки. Він також вважав її важливим науковим напрямом.

Особливе місце у філософській спадщині В.І. Вернадського посідають його уявлення про біосферу як сукупність живих організмів, поєднання всього живого, а

також погляд на її еволюцію в ноосферу, де, на його думку, визначальними будуть людський розум та продуктивна діяльність людини.

Не можна не згадати і про насичену громадську діяльність Володимира Івановича, його активну і гуманістичну громадянську позицію, якої він завжди дотримувався у різних життєвих реаліях.

Самовіддана праця В.І. Вернадського як першого Президента Академії розпочалася в складний час громадянської війни і тривала упродовж трьох років. Але вплив його потужного наукового, інтелектуального потенціалу відчувається й досі.

Вже на підготовчому етапі і в процесі керівництва Академією Володимир Іванович висловив багато важливих ідей щодо її організаційних засад і першочергових завдань як дослідницького центру.

Він вважав конче необхідним безпосередній зв'язок Академії з практичним життям країни і вбачав її такою, що не обмежується лише науковими інтересами. Багато надій покладав В.І. Вернадський на широке використання вітчизняних регіональних природних ресурсів, підвищення продуктивності праці. Чимало його думок не втратили актуальності й сьогодні.

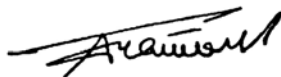
Упроваджуючи в життя ідеї свого Президента, молода Академія наук насамперед спрямувала свої можливості на доступні тоді дослідження з історії України, археології, мовознавства, українського фольклору, мистецтва.

Але відбудова зруйнованого господарства країни настійно вимагала розвитку фундаментальних досліджень з природознавства і техніки та використання одержаних результатів у галузях економіки. Одним з перших практичних заходів УАН під керівництвом В.І. Вернадського було створення Комісії з вивчення природних багатств України, яка розпочала розробку плану її електрифікації і будівництва Дніпровської гідроелектростанції.

До ювілею великого вченого і мислителя, організатора науки, засновника і свого першого Президента наша Академія планує опублікувати ґрунтовну серію його наукових праць, які висвітлюють визначну роль В.І. Вернадського у розвитку української та світової науки, організації та становленні Української академії наук і сприятимуть актуалізації та популяризації наукової спадщини цього славетного вченого в сучасному вітчизняному науково-освітньому просторі.

Сподіваюсь, що розпочата академічна багатотомна серія зацікавить кожного, кому не байдужі історія, сьогодення і майбутня доля української науки, а також велична постать першого Президента Національної академії наук України.

Президент
Національної академії наук України
академік НАН України,
академік РАН

Б.Є. ПАТОН

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

В марте 2013 г. исполняется 150-я годовщина со дня рождения гениального российского и украинского ученого, дальновидного основателя Национальной академии наук Украины Владимира Ивановича Вернадского. Его незабываемое имя, многогранная научная деятельность и богатейшее творческое наследие золотым фондом вошли в сокровищницу мировой науки.

Владимир Иванович происходил из известного дворянского рода Вернадских, своими семейными казацкими корнями был тесно связан с Украиной и всегда сохранял украинские национальные традиции.

Революционные события 1917 г. открыли путь для формирования украинской государственности, развития образования, науки и культуры. В том же году В.И. Вернадский приезжает из Петрограда на Полтавщину, а вскоре — в Киев. И когда встал вопрос о создании Украинской академии наук (УАН), выбор не случайно пал на В.И. Вернадского. Именно ему было предложено принять участие в организации Академии наук, а на первом Общем собрании академиков 27 ноября 1918 г. его единогласно избрали Президентом УАН.

К тому времени Владимир Иванович уже стал знаменитым ученым, действительным членом Российской академии наук, необычайно эрудированным специалистом во многих областях естественнонаучных знаний и, что очень важно, — талантливым организатором научных исследований.

Круг его научных интересов поражает необычайной широтой, поисковой глубиной и разносторонностью творческих направлений. Увлечение В.И. Вернадского с молодых лет минералогией, многочисленные природоведческие поездки по Украине, России и Европе увенчались защитой магистерской и докторской диссертаций и избранием академиком. Он был назначен директором Геологического и минералогического музея Российской академии наук.

Восхищают уникальная способность его как исследователя на основе конкретных фактов и примеров делать обобщения планетарного и вселенского масштаба, а также присущие ему чувство перспективы и предвидение далекого будущего.

Синтезируя геологические, химические и физические знания, Владимир Иванович положил начало новой научной области — геохимии, которая теперь является неотъемлемой составляющей деятельности многих академий наук. Свое видение задач и перспектив новой геохимической науки он изложил в курсе лекций, прочитанных в нескольких отечественных и зарубежных университетах, в том числе в Киевском университете.

В.И. Вернадский глубоко изучал молекулярную и атомную структуру вещества, начал радиологические исследования и неоднократно ставил вопрос о создании специального научного учреждения, которое исследовало бы явление радиоактивности. Вследствие его настойчивых усилий был основан Радиевый институт, который он и возглавил. Этот институт стал первенцем современной системы научно-исследовательских учреждений по ядерной физике и атомной энергетике.

Большое идейное и теоретическое влияние Владимир Иванович оказал на развитие кристаллографии, биогеохимии, радиогеологии и ряда других научных дисциплин. В поле зрения Вернадского-ученого всегда была история науки. Он также считал ее важным научным направлением.

Особое место в философском наследии В.И. Вернадского занимают его представления о биосфере как совокупности живых организмов, объединении всего живого, а также взгляд на ее эволюцию в ноосферу, где, по его мнению, определяющими будут человеческий разум и продуктивная деятельность человека.

Нельзя не вспомнить и о насыщенной общественной деятельности Владимира Ивановича, его активной и гуманистической гражданской позиции, которой он всегда придерживался в различных жизненных реалиях.

Самоотверженный труд В.И. Вернадского как первого Президента Академии начался в сложное время гражданской войны и продолжался на протяжении трех лет. Однако влияние его мощного научного, интеллектуального потенциала ощущается и сегодня.

Уже на подготовительном этапе и в процессе руководства Академией Владимир Иванович высказал много важных идей относительно ее организационных начал и первоочередных задач как исследовательского центра.

Он считал крайне необходимыми непосредственную связь Академии с практической жизнью страны и видел ее такой, которая не ограничивается только научными интересами. Много надежд возлагал В.И. Вернадский на широкое использование собственных региональных природных ресурсов, повышение производительности труда. Немало его мыслей не утратили актуальности и сегодня.

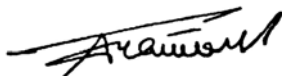
Внедряя в жизнь идеи своего Президента, молодая Академия наук прежде всего направляла свои возможности на доступные тогда исследования по истории Украины, археологии, языкознанию, украинскому фольклору, искусству.

Но восстановление разрушенного хозяйства страны настоятельно требовало развития фундаментальных исследований по естествознанию и технике и использования полученных результатов в отраслях экономики. Одним из первых практических мероприятий УАН под руководством В.И. Вернадского явилось создание Комиссии по изучению природных богатств Украины, приступившей к разработке плана ее электрификации и строительства Днепровской гидроэлектростанции.

К юбилею великого ученого и мыслителя, организатора науки, основателя и своего первого Президента наша Академия планирует опубликовать основательную серию его научных трудов, которые освещают выдающуюся роль В.И. Вернадского в развитии украинской и мировой науки, организации и становлении Украинской академии наук, способствуют актуализации и популяризации научного наследия этого прославленного ученого в современном отечественном научно-образовательном пространстве.

Надеюсь, что начатая академическая многотомная серия заинтересует каждого, кому не безразличны история, современность и будущая судьба украинской науки, а также грандиозная личность первого Президента Национальной академии наук Украины.

Президент
Национальной академии наук Украины
академик НАН Украины,
академик РАН

Б.Е. ПАТОН

В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ — ВЧЕНИЙ, МИСЛИТЕЛЬ, ОРГАНІЗАТОР НАУКИ

А.Г. Загородній, С.В. Волков, О.С. Онищенко, В.М. Шестопалов

В.І. Вернадський був і залишається геніальним ученим, внесок якого в розвиток різних наукових напрямів як у галузі природничих, так і соціогуманітарних наук важко переоцінити. Видатні наукові досягнення, широчінь світогляду та різноманітність наукових відкриттів та вчень В.І. Вернадського не мають рівних собі в сучасному науковому просторі. Вивчення величезної наукової спадщини вченого й нині є актуальним для історії та методології науки, для глибокого розуміння зв'язку літ та традицій в науці, освіті, культурі, єдності та невіддільності розвитку природи та людства і його майбутнього, ролі науки та особистості в сучасному глобальному інформаційному суспільстві.

В.І. Вернадський був також талановитим організатором науки та вищої школи, засновником Української академії наук, університетів та інститутів, наукових організацій, що довели свою життєздатність і силу впродовж десятків років.

Повертаючись до вивчення його внеску в розвиток різних наук, виразно розуміємо масштабність особистості В.І. Вернадського, його пророчий дар, глибину наукового світогляду та духовності цієї неординарної людини, яка сповідувала найвищі людські цінності. Створені ним нові наукові напрями виникли та успішно розвиваються завдяки таланту та надзвичайній працездатності вченого, який фундаментально розвинув методологічний апарат природничих наук, послідовно використовував системний підхід до вивчення проблем, добував та узагальнював науково перевірений емпіричний матеріал, синтезував ідеї, напрацьовані різними науками в їхньому історичному розвитку. Багато з цих наук набувають пріоритетного значення в умовах інтеграційної еволюції сучасного світу. Звертаючись до огляду його наукових досліджень та науково-організаційної діяльності, слід підкреслити, що внесок В.І. Вернадського в розвиток природничих наук, так само, як і в деякі галузі соціогуманітарних дисциплін, є вкрай важливим.

Внесок В.І. Вернадського в розвиток природничих наук

Закономірно, що **природничі науки**, передусім геологія, біогеохімія і геохімія, радіогеологія, мінералогія, кристалографія, займали центральне місце в науковій діяльності В.І. Вернадського. Окрім цього він вивчав космічну речовину, будову Землі та багато інших природних речей і явищ, створив учення про живу речовину, біосферу та ноосферу тощо.

Одним з найбільш вагомих є внесок В.І. Вернадського у **геологічний цикл наук**.

Науковий світогляд ученого формувався в період фундаментальних змін у розумінні законів і рушійних сил природи. Достатньо згадати періодичну систему хімічних елементів Д.І. Менделєєва, відкрите і досліджене А. Беккерелем,

П. Кюрі, М. Склодовською-Кюрі та іншими вченими явище радіоактивності, створення Н. Бором квантової теорії атомів тощо. Енциклопедична обізнаність В.І. Вернадського в новітніх на той час досягненнях фізики, хімії, біології дозволила йому суттєво поглибити та розширити наші знання практично в кожному започаткованому ним дослідженні.

У своїх спогадах¹ О.Є. Ферсман, відзначаючи внесок свого вчителя і друга в дослідження природи, вказував, що його роботи, опубліковані в Росії та інших країнах, можна розташувати за окремими напрямками так:

Мінералогія	30%	(в тому числі вивчення силікатів 7%)
Біогеохімія	17%	
Геохімія	16%	} 33%
Радіоактивність	12%	
Загальні питання науки	12%	(в тому числі роботи по вищій школі)
Кристалографія	7%	
Ґрунтознавство	3%	
Корисні копалини	<u>3%</u>	
	100%	

Отож серед наукового доробку В.І. Вернадського 30% його праць припадає на мінералогію. Мінералогія — одна з наук геологічного циклу, яка мала значну історію розвитку. Але її основною особливістю був описовий характер: вона базувалася на описі форм і властивостей мінералів, їхніх геометричних (кристалографічних) характеристик, розповсюдження, умов залягання тощо. В.І. Вернадський спочатку працював у цьому ж руслі, займаючись описом сірчанних і селенистих мінералів, кристалографією. Але поступово, під впливом класичних робіт В.В. Докучаєва з ґрунтознавства, якими доводилося, що ґрунт — це результат взаємодії всіх компонентів природного середовища, В.І. Вернадський кардинально змінює характер своїх мінералогічних досліджень і доводить, що мінералогія повинна розвиватись в напрямі вивчення хімічних реакцій у земній корі, які й обумовлюють виникнення тих чи інших мінералів. Мінерали — це продукти хімічних реакцій, які відбуваються в різних умовах на планеті, виявлення цих реакцій, причин і умов їхнього протікання і змін у різних геологічних структурах і часі повинно стати важливим завданням мінералогії, назва якої отримує принципове уточнення — **генетична мінералогія**.

Оскільки продуктами хімічних реакцій в різних геологічних умовах є комплекси мінералів, мінералогія повинна вивчати також природні асоціації мінералів, закономірності їхнього утворення, основні параметри (концентрації і співвідношення видів речовини, тиск, температура, час протікання реакцій), при яких вони утворюються. Отже, до мінералогічних досліджень ним поступово залучаються принципи термодинаміки. І сама мінералогія перетворюється з науки описів стану в науку процесів. Мінерали і їхні асоціації поступово під

¹ *Ферсман А.Е.* Владимир Иванович Вернадский: (Общий облик ученого и мыслителя) // Бюл. Моск. о-ва испытателей природы. Отд. геол. — 1946. — Т. 21. — № 1. — С. 53–62.

дією різних епігенетичних процесів змінюються, залишаючи відбитки впливів минулих геологічних епох і умов. Їхньою реконструкцією також повинна займатись генетична мінералогія.

В.І. Вернадський докорінно перебудовує викладання мінералогії в Московському університеті, щорічно удосконалює університетський курс, в якому основне місце ним відводиться динамічному розумінню мінералогії. В основу курсу він поклав широке вивчення процесів земної кори, які призводять до мінералоутворення, а не тільки дослідження продукту цих процесів. В.І. Вернадський вважав, що, лише знаючи, де, коли і в яких умовах утворюється даний мінеральний вид, ми зможемо прогнозувати, на якій саме ділянці земної кори його слід шукати.

Упровадження в мінералогію методів дослідження точних наук, застосування в ній числа і міри, перетворення мінералогії з науки описової в науку аналітичну — ось принципово нові шляхи наукового пошуку В.І. Вернадського. Головний інструмент у руках мінералога в даному випадку — спостереження і порівняльний аналіз, який дозволяє виявити спільні ознаки генезису мінералів. Таким чином, він заклав підвалини вчення про типоморфізм мінералів, викладеного ще в його знаменитій праці «Історія мінералів Земної кори». Перед сучасними мінералогами тепер стоїть завдання систематизувати напрацьовані спостереження, проаналізувати численні дані з типоморфізму мінералів з метою вироблення пошукових критеріїв для конкретних типів руд.

Не менш важливим вважав В.І. Вернадський хімічний склад мінералів. Його погляд на мінералогію як «хімію земної кори» хоча дещо й змінився внаслідок домінування кристалохімічного підходу до мінералів, однак тим не менше не втратив актуальності до цього часу. Сьогодні весь мінеральний світ розбитий на класи, виділені саме за хімічним складом мінералів. Коливання хімічного складу мінералів, спричинені домішками або ізоморфними заміщеннями, давно дали в руки мінералогів перевірений інструмент для реконструкції їхнього генезису.

Можна стверджувати, що з часів В.І. Вернадського найбільш вражаючих результатів в мінералогії набуто саме в галузі генезису мінералів. Нині генетична мінералогія — один з провідних мінералогічних напрямів, широко відображених в багатьох монографіях та підручниках, а власне мінерали по праву вважаються найбільш об'єктивними свідками геологічних процесів, що призвели до збагачення окремих ділянок земної кори необхідними для людства корисними копалинами. Генетично-мінералогічні дослідження пов'язані з такими відомими на теренах колишнього Радянського Союзу іменами, як О.Є. Ферсман, В.С. Соболев, Д.П. Григор'єв, Д.С. Коржинський, М.П. Юшкін та ін. В Україні найбільший внесок в генетичну мінералогію здійснили С.П. Попов, О.С. Поваренних, Є.К. Лазаренко, О.І. Матковський, П.В. Заріцький, О.М. Платонов, А.М. Таращан, В.І. Павлишин, В.М. Квасниця.

У сучасній генетичній мінералогії, яка досягла досить високого рівня розвитку, сформувалися нові самостійні напрями. Свого часу Україна стала центром зародження найбільш потужного методу генетичної мінералогії — реконструкції умов мінералоутворення за флюїдними включеннями у мінералах, що переросло в нове вчення — термобарогеохімію, або мінералофлюїдологію.

Основи мінералофлюїдології, закладені ще Г. Сорбі, були підтримані В.І. Вернадським, хоча в багатьох дослідників його періоду діяльності викликали сумніви. Завдяки М.П. Єрмакову, В.А. Калюжному і Д.О. Долгову, які створили потужні інституції наукових досліджень у м. Львів, вчення про включення в мінералах набуло швидкого розвитку і небувалого розмаху, виникли нові центри дослідження включень, які функціонували у всіх великих містах Союзу. Імена В.А. Калюжного, Д.К. Возняка, О.Й. Петриченка, І.М. Наумка, які створили свої школи дослідників включень, відомі широкій мінералогічній спільноті. Дослідження включень підняло генетичну мінералогію на новий рівень — дозволило з мірою і числом підійти до характеристики мінералоутворювальних процесів.

Оглядаючись на минуле, можна впевнено стверджувати, що реформована В.І. Вернадським мінералогія дала блискучі результати в галузі генетичної мінералогії. Список монографій з генетичної мінералогії, виданих в Україні, складає десятки назв, розпочинаючи від класичних — «Основи генетичної мінералогії» (1963) та «Досвід генетичної класифікації мінералів» (1979) Є.К. Лазаренка до сучасних — «Генезис мінералів» (2003 і 2007) В.І. Павлишина, О.І. Матковського, С.О. Довгого і «Мікровключення та реконструкція умов ендегенного мінералоутворення» (2007) Д.К. Возняка. Сьогодні в Національній академії наук України генетично-мінералогічні дослідження ведуться в трьох напрямках: онтогенія мінералів, дослідження включень мінералоутворювального середовища і типоморфізм мінералів².

Започаткувавши такий напрям розвитку мінералогії, В.І. Вернадський почав більш детально вивчати і розвивати уявлення про будову і еволюцію Землі, в надрах якої відбувалось мінералоутворення. Його вчення про геосфери, про їхню термодинаміку, газове їхнє дихання, кругообіг речовини в природі, її розсіювання і концентрування поступово приводять до наповнення новим змістом молоді і, завдяки зусиллям В.І. Вернадського та його учнів, потужної у наш час науки — геохімії.

Саме так логіка широкого наукового пошуку вела В.І. Вернадського від описової мінералогії до створення генетичної мінералогії і, у зв'язку з цим, — через розвиток учення про геосфери і їхню роль у розподілі та еволюції речовин — до геохімії. Геохімія, за В.І. Вернадським і його учнями, — це, перш за все, наука про історію (геологічну) хімічних елементів у земній корі. Ця наука формувалася і наповнювалася новітнім змістом поступово, — ще під час підготовки лекцій В.І. Вернадського з мінералогії. Але вже в 1918–1919 рр. він підготував і прочитав дев'ять лекцій з геохімії в Київському університеті. У 1924 р. була опублікована французькою мовою «La geochimie», а в 1927 р. російською мовою його класична праця «Нариси геохімії». В 1934 р. це видання зазнало переробки та доповнення. В ньому він наводить виправлену та змінену ним таблицю Кларка про поширення хімічних елементів у земній корі.

² Павлишин В.І., Платонов О.М., Брик О.Б. та ін. Мінералогія у Національній академії наук України // Мінералогічний журнал. — 2008. — № 3. — С. 7–37.

Взагалі ще в 1899 р. В.І. Вернадський широко пропагує геохімічні знання, постійно друкує роботи про поширення хімічних елементів у земній корі, про газовий обмін земної кори, про концентрацію і розсіяння у природі бору, індію, скандію, рубідію, цезію, радіоактивних елементів, нікелю, кобальту тощо. Дуже багато уваги приділив В.І. Вернадський у своїх працях геохімічній історії окремих атомів. Він перший розробив геохімічну класифікацію хімічних елементів, розділивши всі елементи періодичної системи Д.І. Менделєєва на шість груп на підставі їхньої поведінки в земній корі: I — благородні гази, II — благородні метали, III — циклічні, або органогенні, IV — розсіяні, V — радіогенні, VI — рідкісноземельні елементи. Аналізуючи хімічний склад земної кори в межах, доступних для вивчення, В.І. Вернадський підкреслює зв'язок його з певною будовою атомів, які складають земну кору.

Заслуга В.І. Вернадського полягає в розвитку вчення про геохімічні цикли різних груп хімічних елементів, що є важливим для прогнозування пошуків корисних копалин. Він надавав великого значення геохімічним процесам, що відбувалися у всі геологічні епохи. Знання закономірностей таких процесів проливає світло на геологічну історію формування верхньої оболонки земної кори і дає важливе знаряддя в руки геолога-практика для пошуків родовищ різних видів корисних копалин, сконцентрованих переважно в верхній частині земної кори.

В.І. Вернадський як прискіпливий дослідник не міг не помітити корективи, що вносить у природні геохімічні аномалії господарська діяльність людини. Він зазначав, що з розвитком промисловості внаслідок надходження в середовище технічних продуктів «вони змінюють вічний біг геохімічних циклів». І далі: «З геохімічної точки зору всі ці продукти — маси вільних металів, таких, як металевий алюміній, ніколи на Землі не існуючий, залізо, олово або цинк, маси вугільної кислоти, виробленої обпалюванням вапна або згоранням кам'яного вугілля, величезні кількості сірчаного ангідриду або сірководню, що утворилися під час хімічних і металургійних процесів ... З подальшим розвитком цивілізації вплив цих процесів має дедалі зростати ...»³. Таким чином, хоча Вернадський прямо цього не говорив і не застерігав, він заклав підвалини нової наукової гілки — **екологічної геохімії**. Завдання геологів і геохіміків у вирішенні даної проблеми повинно зводитися до того, щоб посилити конкретні напрями розробок щодо комплексного використання мінеральної сировини. Це одна з важливих складових захисту навколишнього середовища від попадання відходів виробництва в літосферу, гідросферу і атмосферу.

Ідеї В.І. Вернадського мали великий вплив на розвиток геохімічної науки в СРСР і в усьому світі. Навколо Володимира Івановича вирости прекрасні кадри учнів, які продовжили його справу. Дослідження, проведені вченими-геохіміками, перш за все, учнями та послідовниками В.І. Вернадського, — О.Є. Ферманом, А.П. Виноградовим та іншими, підтвердили його передбачення. Сьогодні геохімія має у своєму розпорядженні точні експериментальні дані, отримані за допомогою різних аналітичних методів, про середній вміст хімічних елементів

³ В.І. Вернадский. Очерки геохимии. — М.: Наука, 1983. — С. 422.

для більшості типів гірських порід. Завдання геохіміків і геологів зводиться до того, щоб створити карти кларків і кларків концентрації якомога більшого масштабу, які можуть бути використані для прогнозування руд рідкісних і розсіяних металів.

Інтенсивні геохімічні дослідження території України у повоєнні роки пов'язані з такими іменами, як М.М. Івантишин, О.А. Кульська, Б.Ф. Міцкевич, О.В. Зінченко. В сучасних публікаціях геохімічного напрямку досі цитуються їхні праці: «Акцесорні рідкісні мінерали та розсіяні елементи в гранітах і пегматитах Українського кристалічного щита» (1960), «Рідкісні та лужні метали в породах України» (1976) та ін. У Київському університеті була створена кафедра геохімії, яку першим очолив Б.О. Гаврусевич. В.І. Вернадський вважав його перспективним ученим і підтримав присудження йому наукового ступеня кандидата наук за сукупністю робіт. Через Є.С. Бурксера, який був соратником і послідовником В.І. Вернадського, ідеї основоположника геохімії міцно закріпилися в Україні. Свої школи створили учні Є.С. Бурксера — Б.Ф. Міцкевич і професор М.І. Толстой, який і сьогодні знайомить студентів столичного вишу з геохімією.

У НАН України геохімічні дослідження продовжуються в галузі пошукової геохімії (під керівництвом Е.Я. Жовинського), геохімії стабільних ізотопів (О.М. Пономаренко, В.М. Загнітко), петрохімії (Г.В. Артеменко, С.Г. Кривдик), екологічної геохімії (Е.Я. Жовинський, В.В. Долін, І.В. Кураєва). Плеяда молодих науковців, озброєних приладами нового покоління, які дозволяють виявляти атоми зі вмістом в 10^{-12} і навіть менше, також упевнено розвивають сучасну геохімію на міцному фундаменті, закладеному В.І. Вернадським. Особливо набирає «обертів» екологічна геохімія, завдання якої сьогодні належать до найактуальніших.

Системний підхід при вивченні мінералоутворення і кругообігу хімічних елементів Землі в результаті її еволюції спонукав В.І. Вернадського до вивчення і виявлення ролі живої речовини, життя у формуванні цих геологічних процесів. Його зусиллями створюються вчення про біосферу, основи біогеохімії, наголошується на необхідності розвитку уявлень про ноосферу як принципово новий етап еволюції на нашій планеті, що розпочинається з розвитком людської цивілізації.

В.І. Вернадський залучає до широкого наукового обігу аргументоване уявлення про **живу речовину** як головний чинник біосфери — сукупність живих організмів (або біологічний вид у геохімічному трактуванні), що розглядається з геологічних позицій та описується в одиницях маси та енергії⁴. Створення біогеохімії призвело до переосмислення й перевороту в науках про Землю.

Це фундаментальне положення запропоновано назвати законом Вернадського⁵ у такому формулюванні: міграція хімічних елементів на земній поверхні та

⁴ *Вернадский В.И.* Биосфера. — Л.: Научн. хим.-техн. изд., 1926; *Вернадский В.И.* Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — М.: Наука, 2001.

⁵ *Перельман А.И.* Закон Вернадского, природные воды, живое вещество и литогенез (Доклад на Всесоюзном семинаре «Биогеохимические аспекты формирования осадочных пород и руд» (Ольгино, 1983 г.), посвященном 120-летию со дня рождения В.И. Вернадского) // Роль биогео-

в біосфері здійснюється або за безпосередньої участі живої речовини (біогенна міграція), або ж у тому середовищі, геохімічні особливості якого (O_2 , CO_2 , H_2S та ін.) обумовлені живою речовиною, що в даний час наповнює дану просторову систему, а також перебувала в ній у попередній геологічній історії.

В.І. Вернадський вперше звернув увагу на відносну стабільність біосфери протягом відомого людству геологічного періоду⁶. Це вказувало на те, що характерні для існування природної органічної речовини (основного компонента рослин, тварин, мікроорганізмів тощо) ланцюжки хімічних перетворень в цілому є типовими для земного середовища і термодинамічно узгодженими. Це дозволило йому зробити оптимістичний на той час висновок: стабільність та незмінність біосфери є надійною запорукою неможливості глобальних екологічних криз. Локальні кризи належать до необхідних елементів еволюційних змін форм життя (наприклад, вимирання окремих видів організмів на межі геологічних періодів).

В.І. Вернадський встановив, що жива речовина взаємодіє з довкіллям через літосферу, гідросферу, атмосферу та іоносферу. Вплив людини як унікально наділеної розумом живої речовини на навколишнє середовище повинен врешті решт перетворити біосферу на її вищу форму — ноосферу⁷.

Заснована В.І. Вернадським біогеохімія, крім теоретичного, має значний практичний результат — є корисною для прогнозування й пошуків родовищ руд та копалин, необхідних для промисловості, розв'язання екологічних проблем, розвитку сільського господарства, багатьох галузей медицини. Фундаментальні здобутки цієї науки використовуються при вирішенні актуальних завдань мінералогії, агрохімії, ґрунтознавства, фізіології рослин, біохімії, геоботаніки.

Ідеї великого вченого реалізувались в заснованій ним Біогеохімічній лабораторії Академії наук (нині — Інститут геохімії та аналітичної хімії ім. В.І. Вернадського РАН), багатьох інших наукових установах колишнього СРСР, Російської Федерації, України. З чималою затримкою його ключові роботи стали доступними зарубіжним ученим, були до певної міри відкриті знову й логічно ввійшли до світової науки. У 1971–1996 рр. в США було опубліковано 57 томів праць Наукового комітету з проблем навколишнього середовища (SCOPE) з біогеохімії⁸. Запроваджено програму ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Слово «Biosphere» стало загальноживаним.

Жива речовина біосфери є одним з найбільш потужних факторів змін на планеті. В.І. Вернадський виконав титанічну працю з оцінки параметрів біосфери — кількості (ваги) живої речовини, сонячної енергії, яка поглинається хлорофілом рослинності. Він вивчав механізм впливу живого на абіотичне

химических исследований в расширении минерально-сырьевой базы СССР. — Л.: ВСЕГЕИ, 1986. — С. 5–11.

⁶ Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — М.: Наука, 2001.

⁷ Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. — М.: Наука, 1988. Приложения. — С. 489–502; Янишина Ф.Т. Эволюция взглядов В.И. Вернадского на биосферу и развитие учения о ноосфере. — М.: Наука, 1996.

⁸ Munn R.E. (ed.). SCOPE (Scientific Committee on Problems of the Environment). New York: John Wiley & Sons, 1971. — 1996. — Vol. 1–57.

середовище в біосфері, швидкість розмноження живого і умови рівноваги між живим і субстратним компонентами біосфери.

Ускладнювання структури біосфери супроводжується виникненням нових потоків міграції хімічних елементів, не пов'язаних з механізмами внутрішнього обміну в живих організмах. Так, поява лісових біогеоценозів призвела до формування біотичної спільноти, яка найбільш ефективно використовує сонячну енергію і здійснює трансформацію неорганічних та органічних речовин. З розвитком земної цивілізації прискорюється біогенна міграція тих хімічних сполук, що відповідають суспільним потребам людини, з'являється техногенна міграція із власним специфічним впливом на біосферу⁹.

Умовою існування живої речовини, за В.І. Вернадським, є постійна взаємодія і масообмін хімічних елементів між живим компонентом біосфери і її оточуючою речовиною. Жива речовина суттєво прискорює міграційні процеси, є найбільш потужним концентратором різних хімічних елементів, призводить до зміни напрямів цих процесів у порівнянні з суто абіотичним середовищем.

По суті біосферні дослідження В.І. Вернадського, які базуються на аналізі взаємодії живої і абіотичної складових біосфери, заклали основу під майбутній розвиток **екології** і (разом з геохімією) її важливого відгалуження — **геоекології**. На відміну від багатьох біологів тих часів, В.І. Вернадський вважав, що вивчення біологічних об'єктів ізольовано від субстрату, в якому вони існують, є принципово невірним, адже при такому підході не враховується тісна визначальна залежність між біотою і абіотичним навколишнім середовищем.

В.І. Вернадський виділяв особливу роль Світового океану у впливі біосфери на біогеохімічну еволюцію планети. З метою оцінки геохімічної ролі морського планктону він брав активну участь в організації морських біогеохімічних досліджень.

Важливим досягненням його досліджень було відкриття двох біогеохімічних закономірностей, які він назвав принципами¹⁰.

По-перше, еволюція життя на планеті призводить до поступового розширення сфери її існування і прискорення кругообертів її циклічного розвитку.

По-друге, у зв'язку з попереднім висновком, еволюція видів у стратегічному плані повинна відбуватися внапрямі, який забезпечує збільшення біогенної міграції хімічних елементів у біосфері в геологічному часі.

Учення про ноосферу у В.І. Вернадського мало менш розвинутий характер, ніж про біосферу. Він спирався на висновки американського геолога Дж.Д. Дана (1813–1895) щодо поступового вдосконалення в геологічному часі у частини біологічних видів центрального нервового апарату — мозку. Процес енцефалізації, незважаючи на окремі зупинки в геологічному часі, має виражений висхідний тренд. І тому виникнення *Homo sapiens* як виду, розумова діяльність якого призводить до створення сил геологічного масштабу і впливає на геологічні процеси, є закономірним з точки зору еволюції біосфери.

⁹ Колчинский Э.И. Значение трудов В.И. Вернадского для эволюционной теории // Проблемы новейшей истории эволюционного учения. — Л.: Наука, 1981. — С. 68–84.

¹⁰ Вернадский В.И. Биохимические очерки. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1940. — С. 140–143.

Віра В.І. Вернадського в здатність людини, людської цивілізації екологічно безпечно користуватись природними ресурсами, науково обґрунтовано ставитись до природи і поступово вдосконалювати її в потрібному для людини напрямі призвела до висновку про вищий етап розвитку біосфери, її переходу в ноосферу — сферу людського розуму. Він вважав, що негативні аспекти людської техногенної діяльності є тимчасовими і мають бути переборені.

Наступні дослідження його соратника академіка О.Є. Ферсмана і багатьох інших показали, що в наш час, незважаючи на значні досягнення науки, практична техногенна діяльність людини поки що не наближає нас до сфери розуму, а віддаляє від неї. Відбувається техногенна деградація природного середовища. Історія ХХ і початку ХХІ століття з двома світовими війнами і реальними загрозами третьої світової (ядерної) війни, яка б знищила вщент основи людської цивілізації, неспроможність виключити з людських стосунків війни як спосіб вирішення протиріч, подальше розповсюдження ядерної зброї в світі свідчать про те, що питання невпинного висхідного поступу людства ще далеке від остаточного вирішення. Адже закономірність, яка виявлена Дж. Д. Даном і з якої випливає неминучість виникнення ноосфери, характерна для біосфери в цілому і може реалізовуватись спробами не одного, а декількох видів у різні епохи геологічного часу. Отже, гарантії, що саме *Homo sapiens* остаточно реалізує місію переходу біосфери в ноосферу, немає. Потрібно зробити ще дуже багато, перш за все у свідомості людства, щоб наблизити передбачення В.І. Вернадського про сферу розуму, яка формується в гармонії з природою. Чи зможе людство перебудуватись у відповідності до принципів ноосферної взаємодії з природою, покаже час. Але його майбутнє самозбереження і подальший розвиток залежать від цієї здатності.

Зараз ми повинні усвідомити, що потужна діяльність людини призвела до утворення техносфери, яка в основному входить у протиріччя з законами розвитку біосфери і тому пригнічує, руйнує її елементи, важливі для її повноцінного функціонування. Надзавдання людства — змінити варварські стосунки зі своєю матір'ю — біосферою на гармонійні, які б не суперечили законам її розвитку. Надія на виправдання оптимізму В.І. Вернадського все ж таки є. Ми спостерігаємо багато паростків зусиль щодо зміни ставлення до природи в світі на міжнародному, державному, громадському і особистому рівнях. Зрозуміло, що це довгий важкий шлях боротьби, зусиль і самовиховання. Цей шлях повинен базуватись також на зміні відносин всередині людства від таких, що загрожують існуванню його і біосфери, до більш гармонійних, не агресивних.

Дуже велике значення В.І. Вернадський приділяв воді. Він наголошував, що вода займає окреме місце в історії нашої планети, оскільки немає жодного природного утворення, яке могло б зрівнятися з нею щодо впливу на перебіг основних геологічних процесів. Життя, на думку Р. Дюбуа (1890), яку підтримував В.І. Вернадський, є «одухотворена вода» («eau animée»). Природна вода, вважав В.І. Вернадський, охоплює і створює все життя людини. Він протягом багатьох років вивчав різні аспекти природи, пов'язані з водою. В результаті в 1933 р. була опублікована перша частина його унікальної монографії «Історія

природних вод». Її унікальність обумовлена кількістю порушених і досліджених автором проблем, постановкою і глибиною опрацювання багатьох з них, обсягом і скрупульозністю піднятого та вивченого емпіричного матеріалу. Він вперше почав розглядати різновиди вод як сукупність мінералів і розробив класифікацію природної води, в якій виділив 485 різновидів мінералів групи вод.

На його думку, різноманітність видів у групі вод набагато більша, ніж у будь-якій іншій групі мінералів. Їх може налічуватись близько 1500. В.І. Вернадський при створенні своєї класифікації враховував не тільки хімічний, газовий і фізичний стани вод, але й їхні природні геолого-географічні умови існування.

Оскільки форми існування хімічних елементів у воді, на думку В.І. Вернадського, залишались не дуже достовірними, він перейшов від іонної форми запису до так званої «геохімічної» з відображенням хімічних елементів у відсотках.

Слід зазначити, що ця класифікація у подальшому не застосовувалась фахівцями в наукових і, тим більше, в практичних цілях. Натомість було створено декілька більш локальних класифікацій і типізацій за різними напрямками, в яких пропозиція розглядати воду як велику групу з багатьох сотень мінералів залишилась нереалізованою. Це пов'язано було з тим, що мінливість вод за своїм хімічним складом, фізичним станом і умовами знаходження набагато перевищує прогнозовану В.І. Вернадським кількість їхніх видів. А їхні переходи з одного виду в інший можуть відбуватись дуже динамічно. Поряд з цим запропоновані ним окремі групи класифікаційних ознак були прийняті у більш пізніх класифікаціях. Наприклад, його розподіл вод за мінералізацією (прісні, солонуваті, солоні, розсоли), за складом газів, що розчинені в воді (кисневі, вуглекислі, метанові, сірководневі, водневі), тощо були прийняті в декількох діючих класифікаціях. Що стосується уявлень про мінералогію вод, то ця розробка В.І. Вернадського має світоглядний характер. Цей оригінальний напрям досліджень чекає на подальше продовження і розвиток на новій фактологічній основі для вирішення майбутніх завдань.

Видатний мислитель передбачав надзвичайну складність і глибину завдань дослідження властивостей води, необхідність залучення нових, недоступних на той час, методів і знань. Так, він вказував, що навіть хімічно чиста вода є сумішшю складних молекул: від H_2O до H_{12}O_6 $\text{H}_{32}\text{O}_{16}$ і т. д. Полімерність зумовлена проявами електрофізичних, електрохімічних, електродинамічних ефектів. Різним може бути й ізотопний склад води. Вчений припускав існування не менше шести ізотопних різновидів води, де присутні важкі ізотопи водню та кисню, навіть говорив про H_3 і O_{17} .

В.І. Вернадський відзначав біогенний кругообіг води в біосфері, який, зокрема, лежить в основі життя людства, в основі землеробства. Він підкреслював значення парів води в електричній структурі тропосфери, аналізував вплив різних станів водного середовища на міграцію мінеральних й органічних речовин, на динаміку важливих для стану біосфери хімічних реакцій¹¹.

¹¹ Вернадский В.И. Избранные сочинения. — М.: Изд-во АН СССР, 1960. — Т. 4. — Кн. 2. — С. 1–538.

Великого значення надавав В.І. Вернадський вивченню вод за природними умовами їхнього специфічного знаходження. Зокрема, це стосується так званих «волосних» вод (за сучасною термінологією — порові розчини), які є фізично зв'язаними і знаходяться в системі пор і мікротріщин гірських порід і ґрунтів, утримуючись в них силами міжмолекулярного зв'язку.

Як і передбачав В.І. Вернадський, подальшими дослідженнями було встановлено, що порові розчини належать до прісних, солоних і розсолених вод. Дослідженнями також підтверджене передбачення Володимира Івановича щодо основних факторів формування хімічного складу волосних вод. Він вважав, що цей склад залежить від складу первинних вод, формування, хімічного складу вод, що проникають в систему, і взаємодії порових розчинів з породами, в яких вони містяться. Ця гіпотеза з часом була повністю доведена багатьма дослідженнями. Подальшими розвідками теоретичного і натурного регіонального характеру, виконаними фахівцями різних країн, включаючи Україну, було встановлено, що система порових розчинів у слабопроникних відкладах є одним з найбільш важливих факторів у формуванні ресурсів і хімічного складу поверхово залягаючих (А.М. Мятієв, М.А. Гатальський, А.Є. Бабинець, А.О. Сухорєбрий та ін.) водоносних горизонтів. Вертикальний водообмін на глибинах до 1000–2000 м, в залежності від конкретних умов, є основною гідродинамічною закономірністю, яка поєднує порові розчини слабопроникних шарів з водоносними горизонтами в єдину систему (В.О. Всевожський, В.М. Шестопапов та ін.).

У 1928 р. вийшла в світ книга В.І. Вернадського «Солоні озера та лимани», в якій вперше на монографічному рівні розглянуто особливості складу і деяких умов формування цих вод. У відповідності до його пропозицій, подальші дослідження мулових вод озер, лиманів і морів відбувались (особливо активно у 70–80-х роках ХХ ст.) з допомогою відтиснення спеціальними пресами (А.О. Сухорєбрий). В результаті були отримані детальні характеристики відтиснутих мулових розчинів, які підтвердили припущення В.І. Вернадського щодо вертикальної стратифікації їхнього хімічного складу, пов'язаного з палеоумовами формування цих систем. Володимир Іванович одним з перших почав виявляти роль води у формуванні будови і геологічної історії Землі, розвивав поняття про дисиметрію гідросфери, про її різноманітність не тільки в залежності від різних геосфер, але і у зв'язку з взаємодією в системі газ–вода–порода–жива речовина. Він наголошував, що вода може існувати і постійно утворюватись у земній корі без впливу живого, але життя без води в умовах Землі існувати не може. Подальшими дослідженнями багатьох учених, починаючи з О.І. Опаріна, підтверджено думку В.І. Вернадського, що протягом усієї геологічної історії спостерігається надтісний зв'язок між водою і життям. На нашій планеті вода є однією з основних умов виникнення та існування життя.

Зокрема, було виявлено, що вода в різноманітних організмах складає в основному від 40 до 90% їхнього об'єму і відіграє дуже важливу роль внутрішньої транспортної системи, яка поєднує всі елементи організму в єдине діюче ціле, є постачальником корисних для організму макро- і мікроелементів і речовин, вивідною системою, що забезпечує виведення відпрацьованих в організмі речовин (шлаків).

Вирішальне значення води як постачальника хімічних макро- та мікро-елементів в організм було виявлено протягом ХХ ст. і особливо в останні десятиліття. Так, наприклад, Ю.А. Рахманін та інші довели, що при вживанні питної води з недостатнім вмістом кальцію відбуваються порушення функції щитовидної залози та інших органів. Недостатнє вживання з водою магнію збільшує ризики захворюваності і навіть смерті в зв'язку з порушеннями в серцево-судинній системі. Дослідженнями встановлено, що питна вода є джерелом фтору, недостатність або надлишок якого в організмі призводить до захворювань.

За часів В.І. Вернадського для лікування активно використовувались мінеральні води. Карлові-Вари, Баден-Баден, Моршин, Кисловодськ, Трускавець вже були відомими курортами. В.І. Вернадський враховував знання в галузі бальнеології в побудові своєї класифікації. У подальшому ці й накопичені пізніше дані були використані в багатьох класифікаціях мінеральних вод.

Прикладом найбільш повної такої класифікації є «Класифікація мінеральних вод України», створена фахівцями НАН України (В.М. Шестопалов, Г.М. Негода, Н.П. Моїсеєва та ін.) і інших відомств у 2002 р. В ній не тільки максимально враховане все різноманіття макро- та мікроелементів і органічних сполук, але і вперше запропоновано звертати увагу на фізично (електричним струмом, магнітним і тепловими полями) активовану воду, яка, за новітніми даними, активно впливає на показники здоров'я. За експериментальними (Н.І. Синіцин, В.М. Шестопалов й ін., 2011 р.) і натурними даними встановлено, що принаймні частина мінеральних вод лікує не тільки своїм хімічним складом, а й завдяки особливим фізичним властивостям. Це стає зрозумілим, якщо зважити на виявлену структурованість води в клітинах організму. Певним чином структурована вода клітин є їхнім захисним бар'єром, каталізатором біохімічних реакцій, забезпечує стійкість просторової структури макромолекул, процеси терморегуляції і метаболізму клітин тощо. Доведено, що при старінні організму відбувається поступове зменшення відсотку структурованої води в клітинах, яка стає звичайною неструктурованою. Таким чином, постулат В.І. Вернадського щодо вирішального значення води для життя за останні десятиріччя підтвердився багатьма новими дослідженнями і доведеними результатами, наповнився новим, більш конкретним змістом.

Поряд з розглядом води як вирішального фактора існування біосфери на планеті Земля, В.І. Вернадський піднявся до узагальнення космічної ролі енергії, яка пронизує не тільки біосферу, але й весь простір навколо нас, нас самих, повсюдно і скрізь.

Він далекоглядно передбачив, що надмалі частинки і випромінювання можуть проходити крізь матеріальні тіла і бути джерелом змін у середовищі, яке піддається спостереженню. Ця думка підтвердилось виявленими потоками нейтрино і є співзвучним з сучасними гіпотезами про частинки «чорної матерії».

В.І. Вернадський одним з перших зрозумів, що відкриття явища радіоактивного розпаду атомного ядра є революційним, фундаментальним для розуміння будови матеріального світу. Вже в 1910 р. він наголошував, що породжене цим відкриттям вчення про радіоактивність є новою наукою, яка відрізняється

від фізики і хімії. Адже хімічні елементи, у відповідності до цього вчення, є не що інше, як окремі випадки радіоактивних процесів, що охоплюють всю речовину Всесвіту, об'єднуючи її віддалені за будовою і відстанню частини в єдине ціле.

У зв'язку з таким розумінням єдності Космосу, В.І. Вернадський наголошував, що, з одного боку, геохімічні проблеми Землі є частиною проблем космічної хімії, а з іншого, — це основа розвитку нової науки — радіогеології. Із виникненням цієї науки починається дуже важливий етап розвитку всієї геології — народжується система кількісної оцінки геологічного часу — ізотопної геохронології.

Він добре уявляв собі велике теоретичне і практичне значення цих досліджень. Адже геологічні карти майбутнього, на його думку (і це вже сталося!), будуть мати чітку кількісну оцінку геологічного віку відкладів порід і часу протікання геологічних процесів.

В.І. Вернадський звертав увагу на те, що в надрах Землі відбувається грандіозний процес перетворення урану, торію у продукти їхнього розпаду і, зокрема, в радіогенний гелій, який розсіюється Землею в космосі. Нещодавно цей висновок В.І. Вернадського був підтверджений відкриттям потоку ізотопу гелію з мантії нашої планети.

В.І. Вернадський, мабуть, першим зрозумів, що пізнання радіоактивності відкриває шлях до оволодіння колосальною внутрішньою енергією атома, яка суттєво змінить умови існування людства. Ще у 1910 р. на загальних зборах Академії наук він наголошує, що завдяки відкриттю радіоактивності віднайдене нове джерело енергії. У 1913 р. у статті «Про радіоактивні хімічні елементи в Земній корі» він далекоглядно попереджав, що невелике теплове випромінювання радіоактивної речовини перетворюється в грізні сили, коли накопичується багато атомів радіоактивного елемента в невеликому просторі.

Пізніше (у статті до збірника «Нариси та доповіді», 1922) В.І. Вернадський знову повернувся до цієї теми. Він наголосив на тому, що незабаром настане час, коли людина отримає атомну енергію — таке джерело сили, яке дасть їй можливість будувати своє життя, як вона того забажає. Запитання — чи зуміє людина використати цю силу, спрямувати її на добро, а не на самознищення? — вже тоді серйозно турбувало його.

Базуючись на ідеї використання радіоактивності, В.І. Вернадський доклав багато зусиль, щоб організувати пошуки і практичне вивчення радіоактивних руд. Створена ним радієва експедиція, до складу якої увійшло багато російських учених, зокрема й геологів, у 1910–1916 рр. здійснила дослідження пегматитових жил Уралу, Сибіру, Середньої Азії. Вже у 1910 р. він відзначав неймовірну силу й могутність, які матимуть власники великих запасів радію. Завдяки його зусиллям в 1916 р. у Фергані було відкрито перше родовище уранових руд. Під його керівництвом були проведені перші в Росії значні роботи з мінералогії радіоактивних елементів. Після відкриття родовищ урану В.І. Вернадський активно включився в дослідження проблем з радіохімії, а саме з одержання високочистих елементів та ізотопів, необхідних для ланцюгових реакцій. У роботах радієвої експедиції брали участь О.Є. Ферсман, В.М. Кри-

жановський, В.І. Лучицький, Л.С. Коловрат-Чирвінський, Є.С. Бурксер, С.Д. Кузнецов та ін. Від 1913 р. виходять «Праці радієвої експедиції». Роботи тривали до 1918 р., і В.І. Вернадський активно керував усіма дослідженнями, а також Мінералогічною лабораторією, створеною в 1911 р. в Петербурзі.

Подальший розвиток радіогеологічних досліджень у Радянському Союзі відбувався також під безпосереднім керівництвом В.І. Вернадського. Наприкінці 1921 р. була закладена міцна основа для розвитку радієвої промисловості в СРСР. На ініціативу В.І. Вернадського, в 1922 р. на базі Мінералогічної лабораторії створюється Радієвий інститут, першим директором якого було призначено Володимира Івановича, потім — Віталія Григоровича Хлопіна (1890–1950)¹². Подальшу роботу з пошуку родовищ урану, у відповідності до рекомендацій В.І. Вернадського, очолив його учень і колега мінералог академік Олександр Євгенович Ферсман (1883–1945), з котрим його поєднували понад 40 років спільної творчої праці. Вивчення радіоактивних властивостей планети стало в інституті поряд з хіміко-фізичним вивченням явищ радіоактивності.

Ще в «Нарисах геохімії» (1927), де великий розділ присвячується радіоактивним елементам, Володимир Іванович писав: «...Мені здається, наукова думка саме зараз стоїть на порозі перед величезної важливості проблемою, в рішенні якої геохімія повинна зайняти видатне місце. Я можу тут сказати — утворюється нова наукова галузь — **радіогеологія**»¹³. А вже у 1934 р. на засіданні Відділення математичних і природознавчих наук Володимир Іванович доповів, що в цілому підготовча робота, запланована в 1910 р., закінчена, і вже прийшов час говорити про нову науку — радіогеологію, науку про радіоактивні властивості нашої планети, про особливі радіоактивні явища, які відбуваються в ній і їй властиві. В багатьох доповідях і статтях, а також у монографії «Les problemes de radiogeologie», виданій в Парижі (1935), В.І. Вернадський сформулював основні завдання цієї нової галузі науки.

Радіологічні дослідження в Україні пов'язані з іменем Євгена Самійловича Бурксера, якого доля звела з В.І. Вернадським на одному зі з'їздів хіміків. У 1910 р. в Одесі, при одеському відділі Російського технічного товариства, яке було науково-технічною організацією, було засновано першу в Російській імперії радіологічну лабораторію, яка поставила своїм завданням вивчення радіоактивних гірських порід, вод та мінералів. Наставником Є.С. Бурксера в організації науково-дослідних робіт був В.І. Вернадський. Аналогічна лабораторія В.І. Вернадського була утворена дещо пізніше.

У повоєнні роки Є.С. Бурксер продовжив свої дослідження дещо в іншому напрямі вже в Києві, під керівництвом академіка М.П. Семененка. Створенню відділу ядерної геохімії та космохімії в стінах Інституту геохімії та фізики мінералів АН УРСР, який очолив Е.В. Соболевич — колишній співробітник Радієвого інституту, слід завдячувати також М.П. Семененку. Нині академік

¹² Холлоуэй Д.Дж. / В.И. Вернадский и атомная энергия (Доклад на научной конференции (Киев, 1988 г.), посвященной 125-летию со дня рождения В.И. Вернадского // Очерки истории естествознания и техники. — К., 1989. — Вып. 36. — С. 30–37.

¹³ Вернадский В.И. Очерки геохимии. — М.: Наука, 1983. — С. 422.

Е.В. Соботович стоїть на чолі Інституту, колектив якого прикладає чимало зусиль для збереження радіаційної безпеки.

Радієвим інститутом було покладено початок у СРСР справі вивчення абсолютного віку гірських порід та мінералів, оскільки ще П'єр Кюрі в 1902 р. встановив, що процес радіоактивного розпаду відбувається закономірно в часі, а тому може стати еталоном часу. На думку В.І. Вернадського, це відкриття докорінно змінює геологічну наукову роботу. Адже в геохімії радіоактивних елементів виникають нові сфери емпіричних узагальнень: по-перше, це точне вивчення геологічного часу (геологічний час слід відобразити у сталих числових одиницях радіоактивного розпаду елементів і встановити його прояви в земній корі); по-друге, створення радіоактивної карти земної кори на тлі геологічної карти (треба відобразити її як у кількісному обліку розсіювання і концентрацій радіоактивних атомів, так і в тому тепловому ефекті, який вони виконують своїми згущеннями і розрядженнями; нарешті — кількісне врахування тієї зміни, яка на тлі геологічного часу виробляється α -випромінюванням, γ, β -променями у хімічній рівновазі нашої планети. Треба знайти, — казав В.І. Вернадський, — і пізнати радіогеохімію планети, частину нової галузі геології — радіогеологію¹⁴. З цих трьох винятково важливих завдань найбільш успішно було виконано завдання з використанням «природного хронометра», що означало корінну реформу геології. Вимірювання геологічного часу ґрунтуються на законах радіоактивного розпаду хімічних елементів, а саме на співвідношенні материнських і дочірніх продуктів розпаду в мінералі.

Проблема **геологічного часу** має велике значення в прикладному аспекті. Зокрема, це стосується побудови геологічних карт, що є першоосновою для пошуків, розвідки і виявлення закономірностей розміщення різних видів корисних копалин, оскільки в основу геологічної карти будь-якого масштабу покладено стратиграфію, тобто послідовність утворення геологічних тіл в розрізі земної кори. Радіогеологія дозволила не лише порівнювати всі стратиграфічні одиниці, навіть так звані фауністично «німі» товщі. Вона дала геологам інструмент визначення тривалості формування геологічних комплексів в однакових одиницях на всій Земній кулі. Особливо незамінними є методи радіохронології для докембрійських комплексів, поширених на території щитів.

У 1934 р. серед першочергових проблем В.І. Вернадський називає проблему виявлення віку Землі на основі оцінки віку радіоактивних мінералів по гелієвому і свинцевому методах, в першу чергу для мінералів з Фено-Скандинавського і Українського щитів. На той час найдавніші породи були виявлені в Карелії. Їхній вік становив 1,85–2,1 млрд. років.

На XVII сесії Міжнародного геологічного конгресу В.І. Вернадський закликав до міжнародного співробітництва з визначення геологічного часу і запропонував утворити з цією метою комісію конгресу. Міжнародна комісія з визначення абсолютного віку мінералів та гірських порід була створена в 1937 р., а В.І. Вернадського було обрано заступником голови. Комісія організувала широкі

¹⁴ Вернадский В.И. Очерки геохимии. — М.: Наука, 1983. — 422 с.

роботи в Ленінграді, а з 1939 р., за погодження з В.І. Вернадським, також у Києві. Вони були перервані Другою світовою війною.

У 1950 р. при Академії наук СРСР була створена Комісія з визначення абсолютного віку геологічних формацій під головуванням І.Є. Старіка. Аналогічні завдання були поставлені перед Геохронологічною комісією Академії наук УРСР під головуванням академіка М.П. Семененка: ґрунтуючись на даних лабораторії абсолютного віку Інституту геологічних наук, а пізніше — Інституту геохімії та фізики мінералів (керівник — член-кореспондент Є.С. Бурксер), скласти геохронологічну карту Українського щита. Пізніше цю роботу очолив академік М.П. Щербак, який створив власну школу учнів.

Ідеї В.І. Вернадського щодо визначення тривалості та меж основних геологічних систем, виражених в одиницях часу, втілювалися в життя дослідженнями геохронологів усіх країн світу з моменту використання законів радіоактивного розпаду. Розвиток наукового напрямку з визначення ізотопного віку найбільш інтенсивно проявився останнім часом, після впровадження в практику робіт нових радіологічних методів. Застосування їх стало можливим у зв'язку зі значним поліпшенням вимірювальної техніки, зокрема із застосуванням мас-спектрометрів. Використання мас-спектрометрів з високою розподільною здатністю і чутливістю дозволило значно підвищити точність методів визначення вмісту материнських і дочірніх ізотопів у гірських породах та мінералах, за якими розраховується вік цих утворень. Залежно від кінцевих продуктів розпаду в ядерній геохронології сьогодні використовуються різні методи: уран-свинцевий, гелієвий, калій-аргоновий, рубідій-стронцієвий і самарій-неодимовий, радій-радоновий. Як результат спільних зусиль геологів, хіміків і фізиків, отримані важливі експериментальні дані про ізотопний вік різних геологічних утворень, які покладені в основу визначення тривалості геологічних періодів та створення геохронологічної шкали. Вітчизняними і зарубіжними вченими розроблено шкалу геологічного часу всього розрізу земної кори. Ця шкала з кожним роком удосконалюється, оскільки виявляються все нові й нові так звані реперні дати, які є основою для створення такої шкали.

Зараз є надійні дані про найдавніші докембрійські породи віком 3,5 млрд. років і на окремих ділянках суші — 4,2 млрд. років. Геологічні утворення віком 3,7 млрд. років встановлені на докембрійських щитах світу — Канадському, Африканському, Австралійському, Алданському та Українському.

Робота з уточнення стратиграфії Українського щита, сконцентрована в Інституті геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М.П. Семененка, успішно виконувалась та нині виконується учнями М.П. Семененка і М.П. Щербака — В.М. Скобелевим, Є.М. Бартницьким, О.М. Пономаренком, Л.М. Степанюком, І.М. Лісною, Г.В. Артеменком, Л.В. Шумлянським. Звітом про здійснену роботу є серія монографій «Каталог ізотопних дат Українського щита» (1978), «Ізотопна геологія України» (1981), «Геологічна шкала докембрію Українського щита» (1989), «Геохронологія раннього докембрію Українського щита. Архей» (2005), «Геохронологія раннього докембрію Українського щита. Протерозой» (2008) та ін.

Визначення віку порід вже вийшло за рамки радіогеології, створеної В.І. Вернадським, і перетворилося на ізотопну геохронологію — науковий

напря́м, що утворився на стику радіогеології, радіохімії і мінералогії. Ізотопна геохронологія, так само як ізотопна геохімія, стали складовими окремої науки — ізотопної геології.

У 1939 р. на основі нових знань В.І. Вернадський зі своїми колегами підготував для уряду пропозиції, де чітко формулювалися завдання розроблення методів розділення ізотопів урану і експериментального дослідження процесу виділення атомної енергії. 30 липня 1940 р. Президія АН СРСР заснувала Комісію з проблем урану. Головою комісії було призначено В.Г. Хлопіна, його заступниками — В.І. Вернадського і О.Ф. Іоффе, членами комісії стали І.В. Курчатов, Ю.Б. Харитон, С.І. Вавілов, П.Л. Капіца, О.Є. Ферсман, А.П. Виноградов та ін. Комісія організувала й координувала весь комплекс геологічних, хімічних, фізичних досліджень. 22 червня 1941 р. Уранова комісія перервала свою роботу через необхідність вирішення невідкладних проблем воєнного часу.

Для В.І. Вернадського наука була нерозривно пов'язана з соціальною відповідальністю, етикою, мораллю. Його концепція руху біосфери до сфери розуму передбачала, що ноосфера має проявитись через різкі зміни всіх біогеохімічних та енергетичних процесів на планеті, людство має опанувати механізми раціонально контрольованого супроводу природної органічної еволюції¹⁵. Вчений вважав, що наукова думка повинна ініціювати, супроводжувати й забезпечувати еволюційні прояви ноосфери в життєдіяльності земної цивілізації.

Можна сказати, що відповідний аспект впливу багатогранної яскравої особистості В.І. Вернадського реалізувався щодо хімічних наук. Ми б помилились, стверджуючи, що Володимир Іванович прогнозував стрімкий розвиток сучасних напрямів хімії, які відкривають і використовують нові закономірності самоорганізації неорганічної речовини та фізико-хімічних взаємодій. На початку минулого століття це було б нереально. Та й за характером хімічного мислення вчений належав радше до аналітиків, а не до синтетиків. Але, по суті, він дав творчий імпульс становленню ряду провідних академічних установ, що нині достойно представляють важливі напрями хімічної науки в Україні і світі. Просто в потрібний час (1918 р.) в потрібному місці (м. Києві) академік В.І. Вернадський заснував Хімічну лабораторію як науковий заклад у складі Фізико-математичного відділення створеної Української академії наук. Раніше хімічні дослідження проводились лише в лабораторіях вищих навчальних закладів.

У 1931 р. Хімічну лабораторію об'єднано з Науково-дослідним інститутом хімії Народного комісаріату освіти і закріплено в складі Академії наук як Інститут хімії АН УРСР. У 1945 р. перейменовано на Інститут загальної та неорганічної хімії (ІЗНХ) АН УРСР, у 1993 р. присвоєно ім'я В.І. Вернадського¹⁶. На базі підрозділів ІЗНХ створено ряд академічних хімічних установ: Інститут органічної хімії (1939), Інститут колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського (1968), Фізико-хімічний інститут ім. О.В. Богатського

¹⁵ *Вернадский В.И.* Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — М.: Наука, 2001.

¹⁶ <http://www.igic.org.ua>

(1977), Інститут сорбції та проблем ендоекології (1991), Міжвідомче відділення електрохімічної енергетики (1993).

Із Інституту органічної хімії структурно виділились Інститут хімії високомолекулярних сполук (1958), Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії (1987), а на базі підрозділів Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського було організовано Інститут біолоїдної хімії (1991).

Діяльність і важливі наукові досягнення вказаних установ можна трактувати як творчий розвиток наукових ідей В.І. Вернадського стосовно повсюдних взаємодій неживої (косної) та живої (органічної) речовини. Основна практична мета наукових розробок ІЗНХ — створення високоефективних, екологічно безпечних енерго- та ресурсозберігаючих технологій із включенням у виробничий процес вторинної сировини, що сприятиме зменшенню техногенного впливу на довкілля.

Вчення В.І. Вернадського відкрите для спілкування й роздумів. В дуже непростих історичних умовах і життєвих обставинах геніальний мислитель аналізував природні земні проблеми в широкому контексті — від Всесвіту — до атому — в масштабах їхнього існування. Він знайшов загальні закономірності, розуміння яких дозволить людині (*Homo sapiens*) більш уважно й раціонально ставитись до довкілля — живого і косного.

З того часу наука стрімко пішла вперед, реагуючи на потреби суспільства і удосконалюючи методи й об'єкти досліджень. На підтвердження цього варто привести класифікацію актуальних проблем сучасної хімії, запропоновану відомим російським ученим, українцем за походженням, академіком РАН А.Л. Бучаченком¹⁷: «Сьогодні ... ієрархія загальних проблем хімії може бути представлена в такому вигляді: мистецтво хімічного синтезу; хімічна структура і функція; управління хімічними процесами; хімічне матеріалознавство; хімічна технологія; хімічна енергетика; хімічна аналітика та діагностика; **хімія життя**».

В.І. Вернадський, фундаментально розвиваючи та синтезуючи ідеї різних наук щодо основоположних принципів природознавства, торкався і важливих питань **фізичної науки**. Його висновки щодо ролі симетрій в формуванні будови речовини, понять простору і часу, атома, фізичного (або як його називав В.І. Вернадський, — космічного) вакууму знаходять підтвердження в сучасній фізичній науці і залишаються актуальними для фізики.

Як уже зазначалося, В.І. Вернадський суттєво вплинув на розвиток кристалографії як науки. Особливістю його підходів стало те, що він акцентував на необхідності вивчати не лише структуру кристалів та її зв'язок з властивостями речовини, але й фізичну природу та особливості взаємодій між атомами та молекулами, з яких складається кристал. У його розумінні кристалографія — це один з розділів фізики, спрямований дати відповідь на питання, чому саме таку кристалічну будову і симетрію має той чи інший кристал. Саме в цьому напрямі продовжує розвиватися сучасна кристалографічна наука.

Але В.І. Вернадський розглядав кристалографію не лише як поєднання окремих розділів геометрії, теорії симетрій, мінералогії чи навіть фізики. Він

¹⁷ <http://www.chem.msu.su/rus/publ/Buchachenko/vvedenie.html>

сформулював і згодом використав філософію кристалографії як підхід до пізнання глибинних закономірностей природи і будови матеріального світу. Багаторічний досвід роботи над проблемами цієї науки дозволив йому повному переосмислити ряд таких основоположних фізичних понять, як симетрія, простір, час, вакуум.

Особливе місце в міркуваннях В.І. Вернадського про будову і закони розвитку Всесвіту, всього матеріального світу займає поняття симетрії як однієї з фундаментальних властивостей природи. Передусім він звертав увагу на загальність прояву цієї властивості в усіх без винятку формах існування матерії: «Принцип симетрії в ХХ столітті охопив і охоплює все нові сфери. Зі сфери матерії він проник в сферу енергії, зі сфери кристалографії, фізики твердої речовини він увійшов в сферу хімії, в сферу молекулярних процесів та в фізику атома. Немає сумніву, що його прояви ми знайдемо в ще більш віддаленому від комплексів, що оточують нас, світі електрона, і йому будуть підпорядковуватися явища квантів». Беззаперечно і різноманітно ним охоплені явища життя і світового Космосу¹⁸. Тут йдеться про принцип симетрії, який, як окремі випадки, включає можливість порушення симетрії або її відсутність. Очевидно, що В.І. Вернадський в перелік об'єктів, які підпадають під дію цього принципу, включає всю відому на той час реальність, весь доступний для спостереження світ.

Геніальне передбачення В.І. Вернадського знайшло підтвердження в сучасній фізичній науці, зокрема у квантовій фізиці. Разом з використанням в традиційних сферах — механіці, фізиці твердого тіла, фізиці багаточастинкових систем, кристалографії — принцип симетрії став основою нових потужних методів дослідження в таких галузях, як теорія ядра, квантова теорія поля, фізика високих енергій та ін. Він допомагає проникати в таємниці будови ядерної матерії, відкривати нові властивості фізичних систем різної природи, встановлювати зв'язок між притаманним певному стану системи типом симетрії та її фізичними властивостями в цьому стані.

Саме завдяки припущенню про необхідність існування квантових об'єктів з новим типом симетрії у фізику елементарних частинок було введено поняття кварків — частинок, з яких складаються адрони, тобто складові атомного ядра. Встановлено, що зі зміною властивостей симетрії системи пов'язані такі фундаментальні явища, як надплинність і надпровідність, спонтанна поява електричного та магнітного полів у твердих тілах. Припущення про спонтанне порушення симетрії в квантово-польових системах лежить в основі теорії про динамічну генерацію мас частинок. А поняття про узагальнену симетрію, або суперсиметрію, яка дозволяє з одних і тих самих позицій розглядати (об'єднувати) різні, навіть здавалося б протилежні, типи симетрій, складає сьогодні основу теорії фундаментальних взаємодій, що об'єднує всі відомі типи таких взаємодій.

¹⁸ В.И. Вернадский. Проблема Времени, Пространства и Симметрии. 1920–1942 (с. 210–296, 438–448) — часть 1 з розділу другого «Пространство и время в неживой и живой природе» в книге «Философские мысли натуралиста» (М.: Наука, 1988).

Дуже важливими залишаються для нас і міркування В.І. Вернадського стосовно вакууму. Він відкидав тогочасні уявлення про вакуум як простір, з якого забрано речовину. Зокрема, він наголошував на тому, що вакуум — це не є порожнеча з температурою абсолютного нуля, як ще нещодавно думали; але є активна сфера максимальної енергії доступного нам Космосу. Тобто порожнечі немає. Ми, на думку В.І. Вернадського, повернулися до давньої суперечки середньовічних філософів і вчених, проте, на відміну від них, простуємо експериментальним шляхом, — шляхом спостережень. І ще одна думка, яка залишається актуальною і до сьогодні. Її суть — те, що основну частину Всесвіту складає «космічний вакуум», який В.І. Вернадський розглядав, як джерело енергії, а отже і матерії. Він писав про те, що про ці простори з розсіяними атомами та молекулами більш правильно мислити не як про матеріальний простір «вакуум», але як про концентрацію своєрідної енергії, яка в розсіяному вигляді містить в собі колосальні запаси матерії та енергії.

Сучасна наука багаторазово підтвердила справедливість цих міркувань. Сьогодні для квантової фізики вакуум — це середовище, в якому всі прояви матеріального світу (частинки і поля) реалізуються як збудження (збуджений стан) цього середовища. Але середовище це квантове, а отже в ньому навіть за умови абсолютного нуля температури мають місце квантові флуктуації фізичних полів, тобто вакуум принципово не може бути такою собі ідеальною пустотою. Понад те, згідно із сучасними космологічними моделями, Всесвіт (і не обов'язково лише один) може зародитися з вакууму як праматеринського середовища, внаслідок його гравітаційної нестійкості, причому, на відміну від ряду попередніх теорій, в таких моделях закон збереження енергії не порушується. Так звані «вакуумні конденсати» розглядаються сьогодні як можливі кандидати на роль «темної речовини» і «темної матерії» — субстанцій, які ми не можемо спостерігати безпосередньо, але існування яких маємо припустити, щоб пояснити результати спостережень еволюції Всесвіту та його окремих складових. Наведені приклади свідчать про надзвичайну глибину думок В.І. Вернадського, незважаючи на те, що він не міг передбачити всі деталі подальшого наукового поступу.

Не можна залишити поза увагою і внесок В.І. Вернадського в розвиток і тлумачення таких понять, як **простір і час**.

Так, питання визначення **сутності часу** ставилося В.І. Вернадським, у філософському, на його думку, аспекті, зокрема в праці «Проблема часу в сучасній науці». Під поняттям часу вчений розумів радіологічний (ізотопний) час, що характеризує процес радіоактивного розпаду елементів. Він не торкався питання геохронологічної шкали, що відображала перебіг палеонтологічного часу і створення якої було завершено до 1900 р. Тим самим він поставив питання про необхідність введення особливої штучної одиниці виміру радіологічного часу.

Як вже зазначалося вище, В.І. Вернадський відкидав можливість існування простору у відриві від матеріального світу. Окрім того, ще до створення спеціальної теорії відносності в 1885 р., В.І. Вернадський вказував на необхідність зв'язку між цими сутностями матерії. Він дійшов до цієї думки не шляхом

теоретичних досліджень, як Альберт Ейнштейн, а на основі загальних міркувань. Проте В.І. Вернадський розглядав простір і час не як категорії мислення, а як сутності, що реально існують в природі. І сьогодні його висновок є актуальним: «Незаперечно, що й час, і простір окремо в природі не зустрічаються. Вони неподільні. Ми не знаємо жодного явища, яке б не займало частини простору і часу. Лише для зручності логіки уявляємо ми простір і час окремо... Що ж це за такі неподільні частини — чого? Очевидно, того, що тільки й існує, — матерії, яку ми розбиваємо на дві основні координати — простір і час»¹⁹. Очевидно, що радикальні зміни в науковому тлумаченні часу, які привнесла теорія відносності, не стали для В.І. Вернадського несподіваними. На відміну від багатьох своїх сучасників, він ще в ХІХ ст. глибоко усвідомив фундаментальне значення одного з основоположних тверджень теорії відносності.

Після того, як фізика надала наукові свідчення про єдність простору-часу і відсутність рівномірно плинного всеохоплюючого єдиного часу, В.І. Вернадський знову повернувся до цієї проблеми. Тепер він підійшов до неї з позицій природничих наук, а саме кристалографії та геохімії. Він виділив три прояви часу земного існування. Перший з них — плинність (протяжність в часі) радіоактивних процесів розпаду атомних ядер (час руйнування). Другий прояв — існування повторюваних (циклічних) процесів, інакше круговий плин часу. Нарешті, третій прояв — еволюція живих істот, поява серед них більш розвинених видів — час розвитку і еволюції живої речовини. Очевидно, що в природних умовах, якщо час розуміти, як показник змін, його плин відбувається специфічно — в залежності від обраного об'єкту. По суті, кожен об'єкт має свій час, тобто може розглядатися, як своєрідний годинник.

Отже, висловлена В.І. Вернадським ідея нерозривної єдності біологічного простору-часу в живих істот, що базувалася на результатах аналізу об'єктів різних рівнів організації «організм» та «вид», була підтверджена також для об'єктів вищих рівнів організації як живої, так і неживої речовини, аж до біосфери включно. В.І. Вернадський присвятив цьому питанню дві великі роботи — «Вивчення явищ життя та нова фізика» і «Про життєвий (біологічний) час», що було пов'язано із розвитком його вчення про біосферу. Висловлені ним ідеї щодо специфічного характеру біологічного часу, особливого стану та геометрії біологічного простору-часу, необхідності введення природної міри біологічного часу отримали свій подальший розвиток²⁰.

Свої багаторічні дослідження проблеми часу В.І. Вернадський підсумував у доповіді Академії наук СРСР від 26 грудня 1931 р. Він підкреслив особливості часу для різних об'єктів. Для радіоактивних елементів — строго визначений напрям процесу, його незворотність. Окрім того, атом у масштабі космічного часу відразу стрибком переходить в новий стан, народжуючи при розпаді новий атом. Для живих організмів час з геохімічної точки зору проявляється в трьох різновидах: час індивідуального існування, час зміни покоління (без зміни форм

¹⁹ В.І. Вернадский. Размышления натуралиста. Пространство и время в живой и неживой природе. — Наука, Москва. — С. 36, 151–152 (1975).

²⁰ Вернадский В.И. Труды по философии естествознания. — М., Наука, 2000. — С. 3–6.

життя) і час еволюційних змін. При цьому, якщо напрям і швидкість розпаду не залежать від зовнішніх впливів, то для живих істот зміни нерозривно пов'язані з навколишнім середовищем. І всі ці прояви відбуваються в певних сферах простору, притаманних тим чи іншим подіям матеріального світу.

Загальний огляд ідей В.І. Вернадського в галузі фізики стосовно здавалося б суто фізичних понять і явищ свідчить про його розуміння їхнього основоположного значення для природознавства. Правильність переважної більшості цих ідей неодноразово підтверджена сучасною фізичною наукою, тому вони залишаються актуальними й донині.

Ми зупинились на окремих віхах діяльності В.І. Вернадського у галузі природничих наук. Але навіть цей побіжний перелік свідчить про надзвичайну потужність його інтелекту, глибину мислення і широту охоплення різних, іноді досить суттєво відмінних напрямів його досліджень.

Більшість наукових здобутків вченого є актуальними і в наш час. Вони знайшли продовження й розвиток у відповідних наукових напрямках досліджень і установах, започаткованих у багатьох наукових центрах колишнього СРСР, зокрема, в Україні та її Національній академії наук. Немало ідей з наукового доробку В.І. Вернадського ще чекає свого часу щодо використання і розвитку.

Внесок В.І. Вернадського в розвиток гуманітарних наук, організацію науки та вищої школи

В.І. Вернадський залишив нам значну наукову спадщину не лише як видатний вчений-природознавець, але і як історик науки і мислитель, організатор науки та вищої школи, громадсько-політичний діяч.

Упродовж усього життя В.І. Вернадський-мислитель невтомно розвивав та вдосконалював власну методологію пізнання світу та науковий світогляд, постійно аналізував історичний та сучасний йому стан розвитку науки й суспільства, філософської думки та форм пізнавальної діяльності, синтезуючи наукові ідеї, інтегруючи їх у побудову власного цілісного бачення та розуміння системи Всесвіту, місця людини в ньому, мети та сенсу життя, подальших тенденцій розвитку людства. Хоча філософсько-світоглядні та соціально-історичні аспекти його методології не знайшли окремого узагальнення, він послідовно та у взаємозв'язку розвивав їх у багатьох своїх працях.

Філософію В.І. Вернадський не визнавав за науку, що, до певної міри, було наслідком його усталеного методологічного підходу природознавця, світогляд якого формується через добування емпіричного природознавчого матеріалу, подальший його опис, аналіз та синтез. На початку 80-х років XIX ст. він писав: «Якщо залишити в стороні логіку та психологію, то що залишається для того, щоб зробити з філософії науку? Філософія є спосіб та метод. Її значення в рухові науки — це, окрім логіки, критика основних понять, які повсюдно і невідвратно входять в дані нашої науки. Це є оцінка достовірності знання. Але де ж тут «наука»?»²¹.

²¹ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. Кн. 1. Наука в исторических и социальных контекстах. — М.: ИИЕТ им. С.И. Вавилова РАН, 2008. — С. 43.

І хоча В.І. Вернадський сприймав філософію не стільки як науку, скільки як особливий вид людської діяльності, пов'язаний із дедуктивним засобом мислення, форму споглядання, засіб та метод у пізнавальному процесі, — в своїх працях він реально виступав як учений, який, прагнучи до розуміння організації Всесвіту, об'єктивно розвиває засади філософії як науки²².

Історія та філософія природознавства зайняли важливе місце в його дослідженнях і були тісно пов'язані між собою. Особливістю наукового методу В.І. Вернадського було те, що всі проблеми, які досліджувалися, він розглядав у генезисі, спирався на історію розвитку науки і, хоча й вважав себе людиною, «вільною від філософських суперечок», еволюція його світогляду як філософа пронизує всі його твори. Ще коли В.І. Вернадський працював у Московському університеті, він задумав написати всесвітню історію природознавства і в 1902–1903 рр. прочитав курс з 13-ти лекцій з історії сучасного наукового світогляду, де перші три були присвячені змісту поняття «науковий світогляд», інші — історії розвитку природознавства від початку книгодрукування до відкриття геліоцентричної системи світу М. Коперником. Перші три лекції неодноразово публікувалися, інші не вдалося видати за життя вченого²³.

У 1910-х роках історія науки стала одним з пріоритетних досліджень В.І. Вернадського. Була закінчена, однак через Першу світову війну повністю не опублікована його фундаментальна праця — «Нариси історії природознавства в Росії в XVIII столітті», яка спиралася на широку джерельну базу. В 1912 р. В.І. Вернадський почав паралельно працювати над історією Петербурзької академії наук; до 1914 р. він встигнув написати два томи, однак, як і в першому випадку, світова війна, революція та громадянська війна стали на перешкоді публікації цієї праці, що так і не побачила світу за життя Вернадського.

У 1921 р., на пропозицію вченого створити комісію з вивчення історії науки, філософії і техніки, була започаткована Комісія з історії знань, під його головуванням. Однак відрядження В.І. Вернадського до Парижа не дало можливості розвинути цій інституції. В 1929 р. вона була перетворена на Інститут історії науки і техніки, який очолив М.І. Бухарін. Після його розстрілу замислена В.І. Вернадським комісія відродилася лише в 1947 р. за ініціативою та під керівництвом Президента АН СРСР С.І. Вавілова як Інститут історії природознавства та техніки, що існує й донині²⁴.

Історія природознавства вивчалася В.І. Вернадським невід'ємно від історії філософії. Він читав в оригіналах грецьких філософів і рано, за його власним визнанням, «відчув у собі демона Сократа». Пізніше він студіював праці авторів

²² А.Л. Янишин, К.В. Симаков С.И. Жидовинов, Ф.Т. Янишина // В.И. Вернадский. Предисловие // Вернадский Владимир Иванович. Труды по философии естествознания / РАН. Комис. по разработке науч. наследия акад. В.И. Вернадского; Ин-т геохимии и аналитической химии им. В.И. Вернадского; Архив РАН / К.В. Симаков (отв. ред.). — М.: Наука, 2000. — С. 3–5.

²³ Перша публікація: О научном мировоззрении : вступ. в курс лекций по истории развития физ.-хим. и геол. наук 1902–1903 гг. // Вопр. философии и психологии. — 1902. — № 65. — С. 1409–1465.

²⁴ В.И. Вернадский. Статьи об ученых и их творчестве. — М.: Наука, 1997. — С. 5–7.

Середньовіччя, епохи Відродження, філософські течії Сходу, зокрема виписував з Лондона праці Свами Вівекананди та інших індійських філософів. Цікавився він також і працями російських філософів — натурфілософськими поглядами М.В. Ломоносова, був знайомий з Є.М. та С.М. Трубецькими, В.С. Соловйовим, Е.Л. Радловим, в Києві із зацікавленням відвідував релігійно-філософські лекції В.В. Зеньковського, а у Франції спілкувався з Анрі Бергсоном, Едуаром Леруа та багатьма іншими західноєвропейськими мислителями²⁵.

У центрі системи філософських поглядів В.І. Вернадського, що ґрунтуються на синтезі глибоких знань в галузі еволюції природи та людства, набутих ним внаслідок багаторічної наукової діяльності, постійної роботи думки, є цілісна картина світу в єдності системи природи і суспільства, а також роль наукової думки як сили, що спроможна пізнати будову Всесвіту та змінювати природу і суспільство.

Масштабно осмислюючи ці процеси, В.І. Вернадський створив низку праць в галузі філософії, історії науки, наукознавства, соціальної історії, де розвинув історико-системний підхід до сутності наукового світогляду та етичного аспекту науки. Могутній філософський інтелект зрілого вченого вийшов за межі фізико-географічного розуміння природи, характерного для західних учених того часу, і піднявся до пізнання єдності живого та неживого, природних та соціальних процесів в їхньому взаємозв'язку — єдино можливого методу для пізнання загальної картини Всесвіту.

Концептуально розвиваючи засади живої речовини, біосферно-ноосферного підходу до природи та суспільства, механізмів їхньої еволюції, вчений багато уваги приділяв філософській та духовній складовій пізнання світу, проблемі взаємодії між природознавством, філософією, релігією та мистецтвом, які вважав самостійними проявами духовної діяльності, формами суспільної свідомості, що тісно пов'язані між собою. На думку В.І. Вернадського, «науковий світогляд — це витвір і вираження людського духу; нарівні з ним виявом тієї самої роботи служить релігійний світогляд, мистецтво, суспільна та особиста етика, громадське життя, філософська думка чи споглядання»²⁶.

Багато часу В.І. Вернадський приділяв осмисленню релігії як позанаукової форми пізнання, як світу глибокого духовного переживання людини віруючої, визнавав значне місце релігійності та віри в людському житті²⁷.

Він визнавав, що релігія відіграла свою роль в узагальненні досвіду людства і впливала на розвиток науки. Цей процес В.І. Вернадський вважав взаємним, адже релігія, в свою чергу, змінюється під напором фактів, які не можливо спростувати, а розуміння наукою релігії, зокрема християнства, починає набувати нових форм²⁸.

²⁵ Вернадский Владимир Иванович. Труды по философии естествознания. — С. 3–5.

²⁶ Вернадский В.И. О научном мировоззрении // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов. Философия и мировоззрение. — М.: Наука, 1990. — С. 185 (Ч. 4).

²⁷ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — С. 110–124.

²⁸ Вернадский В.И. О научном мировоззрении. — С. 186, 188–189.

Разом з тим учений однозначно наголошує на імперативі наукового пізнання, наукового методу та наукової істини як таких, що є спільними для всього людства, на відміну від інших форм пізнання. Він стверджує, що «мистецтво, релігія та філософія в їхньому логічному розвитку ніколи не можуть бути зведеними до єдності», а «обов'язковість висновку для всіх без винятку людей ми зустрічаємо лише в деяких частинах наукового світогляду»²⁹. Тільки остаточне панування науки, наукові істини, на думку В.І. Вернадського, є беззаперечними, невідворотно обов'язковими для всіх. Ця особливість наукової істини дозволяє їй безпосередньо впливати на розвиток філософії та релігії.

У релігії, так само, як і в мистецтві, і в філософії, В.І. Вернадський вбачав багато індивідуально-психологічного і суб'єктивного на відміну від науки, що є спільною для всього людства і не має ані національних, ані соціальних кордонів, ані релігійних особливостей. Підґрунтям усіх наукових, філософських та релігійних узагальнень є реальна, або, як її називає В.І. Вернадський, «формальна» дійсність, що не дозволяє припускати будь-яких висновків, які б суперечили їй. «Це єдність науки і багатолика відмінність уявлень стосовно реальності філософій і релігій, з одного боку, а з іншого, — беззаперечність і загальність, по суті своїй логічно незаперечна, переважної частини змісту наукових знань, в кінцевому рахунку, — всього наукового прогресу, чітко вирізняє науку від суміжних з нею філософських та релігійних тверджень, що проникають в мислення наукових працівників»³⁰. Особливу увагу В.І. Вернадський приділяє розкриттю природи творчості, єдності та зв'язку науки і мистецтва. На його думку, мистецтво, як і наука, має, хоча і в іншій формі, тісний зв'язок з реальністю, доповнюючи наукове пізнання власними методами, прагне віднайти зв'язок між явищами, закономірність та гармонію в природі речей. В.І. Вернадський стверджує, що роль мистецтва, літератури, філософії, етики, естетики має велике значення для формування цілісної особистості вченого. Наука і мистецтво, в ідеалі, взаємодоповнюються, як, наприклад, у Гете, великого поета та великого вченого, про якого В.І. Вернадський написав уже на схилі віку, в 1938 р.³¹

Єдність науки і мистецтва В.І. Вернадський вбачав у стані творчості, що охоплює в процесі пізнання як людей мистецтва, так і науковців. Наукову діяльність він сприймав як творчість, що характеризується проникливим відчуттям єдності з природою, яке Вернадський називав «відчуттям великого Космосу» в різних його проявах, відтінках, естетичним сприйняттям ученим природи, гармонії, вічності та безмежності Всесвіту, що надає художню насолоду, яку важко висловити, підіймає його над рівнем звичайних почуттів.

Разом з тим методологічним постулатом В.І. Вернадського в системі пізнання світу стала його теза «немає науки без наукового методу». Він писав:

²⁹ Там само. — С. 181 (Ч. 12). Див. також: <http://www.proza.ru/2011/06/25/952>.

³⁰ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / Отв. ред. А.Л. Яншин. — М.: Наука, 1991 — С. 95. Електронне перевидання цієї книги (виправлене та доповнене) було опубліковано в електронному вигляді: <http://vernadsky.lib.ru>. — Розд. 5, п. 75.

³¹ Вернадский В.И. Мысли и замечания о Гете как натуралисте // Статьи об ученых и их творчестве. — М., Наука, 1997. — С. 71–105.

«Цей науковий метод не завжди є засобом, за допомогою якого вибудовується науковий світогляд, але це є завжди той засіб, яким він перевіряється. Цей метод лише іноді є засобом досягнення наукової істини чи наукового світогляду, але ним завжди перевіряється правильність включення даного факту, явища чи узагальнення в науку, в наукове мислення»³².

Його методологічна світоглядна система базувалася на «трьох китах»: історії науки, теорії науки, природничій картині світу³³.

Тому великого значення у становленні наукового світогляду, формуванні загальних істин та положень В.І. Вернадський надавав науковому методу як критерію істини. У багатьох його працях містяться роздуми про логіку та методологію науки, наукові методи дослідження (серед них — методи спостереження, опису, аналізу та класифікації, емпіричного узагальнення та систематизації, поняття наукового факту, природного тіла (явища), можливості верифікації результатів дослідження тощо). В.І. Вернадський стверджував, що істина має бути абсолютно доведеною.

Аналізуючи ідеї, методи та прагнення науки в цілому або окремих наук, які впливали на розвиток всієї науки та на формування наукового світогляду, він відзначає, що світогляд також розвивається, що лише деякі, все ще незначні, частини наукового світогляду незаперечно доведені або, до певної міри, відповідають в даний час формальній дійсності і є науковими істинами. «Науковим світоглядом ми називаємо уявлення про явища, доступні для наукового вивчення, які даються наукою... Окремі конкретні явища поєднуються разом, як частини одного цілого, і нарешті маємо єдину картину Всесвіту, Космосу, в яку входять перетворення суспільств, історичні явища, логічні закони мислення чи безкінечні закони форми і числа, що їх надає математика. З безкінечної множинності фактів та явищ, що сюди належать, науковий світогляд обумовлюється тільки небагатьма основними рисами Космосу»³⁴.

Як глибокий вчений-аналітик, чії теорії ґрунтувалися на багатоаспектних експериментальних дослідженнях та аналізі розвитку наукових ідей, В.І. Вернадський, синтезуючи результати, відкрив фундаментальні закони геохімічних та біогеохімічних процесів, здійснював прогнози розвитку природи та людства, запропонував нову теорію науково-філософського світогляду ХХ ст., прагнув до глобального опанування ролі людини в системі космічної еволюції. Як природознавець вчений дійшов висновку про те, що «геологічний еволюційний процес відповідає біологічній єдності та рівності всіх людей»³⁵.

Однак у вченні В.І. Вернадського про живу речовину та біосферно-ноосферну концепцію Всесвіту **людина** займає значне місце не лише як сукупне людство і як феномен живої речовини, але й як інтелектуально та духовно творча сила, що проявляється в її особистості. Учений-природознавець він розглядав людину як творчу мислячу силу, а думку — як природну функцію

³² Вернадский В.И. О научном мировоззрении. — С. 181 (Ч. 4.).

³³ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — С. 48–49.

³⁴ Вернадский В.И. О научном мировоззрении. — Ч. 4. — С. 180.

³⁵ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление: Несколько слов о ноосфере. — С. 342. Електронне видання: Розд. 2, п. 20.

біосфери. В.І. Вернадський стверджував, що «розвиток думки протягом часу неминуче стає такою само частиною зміни природи в часі, якою є еволюція хімічних елементів, космічних тіл, тваринних та рослинних форм. Це — процес, що нічим не відрізняється від таких самих інших природних процесів»³⁶.

Написана в 1936–1938 рр., але опублікована вже після смерті вченого праця «Наукова думка як планетне явище» стала однією з першорядних складових для розуміння його наукового світогляду. Розглядаючи людство не лише як сукупність індивідів, але й як нову спільну якість, що виступає як геологічна сила, а людська думка — як планетарне явище, В.І. Вернадський розвиває вчення про біосферу та обґрунтовує її перехід у новий стан — ноосферу, який здійснюється під впливом наукової думки та праці людини, про необхідність гармонізації еволюції природи, соціально-економічної та екологічної діяльності людства, про розвиток етичних, узгоджених різними державами та соціумами соціоприродних стосунків, духовної та моральної складової в діяльності людства.

Фундаментальна та багатоаспектна праця «Наукова думка як планетне явище», на думку сучасних учених, — це вершина його філософської праці, в якій узагальнено роздуми В.І. Вернадського щодо наукового пізнання та наукового світогляду, висвітлено взаємовідносини науки та філософії, обґрунтовано єдність космічного, геологічного, біогенного та антропогенного процесів.

Оскільки розвиток знання та наукової думки є органічним процесом розвитку людства як живої речовини в космосі, має зростати й сфера розуму. «Людина вперше зрозуміла, що вона житель планети і може — повинна — мислити та діяти в новому аспекті, — не лише в аспекті окремої особистості, сім'ї чи роду, держави чи їхніх союзів, але і в планетному аспекті»³⁷. Об'єднуючою силою в цьому є наукова думка — основа та засіб єднання людей, що долає державні, національні, релігійні, станові межі між людьми. Однак вона має розвиватися на гуманістичних засадах.

Ідеї, закладені в роботі «Наукова думка як планетне явище», тісно пов'язані з реферативною працею «Декілька слів про ноосферу». Вчення про ноосферу В.І. Вернадського не отримало завершеного вигляду, — ці ідеї він доопрацьовував до останніх днів свого життя. Крім реферативної праці «Декілька слів про ноосферу», його ідеї висловлювалися в декількох інших працях вченого, постійна робота думки простежується й у щоденниках, наукову цінність котрих в аналізі розвитку світогляду В.І. Вернадського неможливо переоцінити. Друга світова війна, боротьба народів з нацизмом та катастрофічні наслідки воєн підштовхнули вченого до активізації роздумів про тенденції переростання біосфери в ноосферу³⁸.

³⁶ Наумов Г.Б. Развитие учения о ноосфере // На пути к устойчивому развитию России. — М., 2002. — С. 55–56.

³⁷ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. — С. 28. Електронне видання. — Розд. 2, п. 14.

³⁸ Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения / В.И. Вернадский; отв. ред. Ф.Т. Яншина, С.Н. Жидовинов; РАН. Комис. по разработке науч. наследия акад. В.И. Вернадского, Ин-т геохимии и аналитической химии им. В.И. Вернадского, Архив РАН. —

В основних положеннях його вчення про ноосферу найбільш відчутно виявився синтез природознавчих та соціогуманітарних ідей В.І. Вернадського, серед яких: відкриття нових джерел енергії; домінування геологічної ролі людини у порівнянні з іншими геологічними процесами; розвиток єдності людства як геологічної сили та рівність усіх рас, народів, націй; зростання значення співпраці та співдружності урядів, країн, впливу народних мас на вирішення питань економічної, духовної та екологічної політики в планетарному масштабі; удосконалення засобів зв'язку та спілкування; перетворення первинної природи Землі у напрямі задоволення матеріальних, естетичних і духовних потреб людства, яке кількісно зростає та заселяє всю планету; підтримка еволюції вільної від політичних, релігійних та інших впливів наукової думки та розвитку системи культури й освіти; розширення межі біосфери та вихід у космос; розвиток космічної складової ноосфери³⁹.

Геніальне передбачення вченого стало очевидним сьогодні, коли всі ці тенденції, виявлені В.І. Вернадським, отримали розвиток (хоча й без безумовного оптимізму, який висловлював учений), а вчення В.І. Вернадського знаходить подальшу реалізацію в суспільстві⁴⁰.

Оптимізм В.І. Вернадського в оцінках перспективи людства ґрунтувався на переконанні в силі наукової думки, що створює ноосферу. «Людство, взяте в цілому, стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою та працею стає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як одного цілого. Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємося, і є «ноосфера»⁴¹.

Широта підходів В.І. Вернадського до вчення про ноосферу сприяла бурхливому розвитку його філософських засад в останні двадцять років ХХ — початку ХХІ ст., коли загострилися глобальні проблеми в економіці, екології, політиці, духовній сфері, які потребують розробки спільних підходів держав та напрацювання загального екологічного та етичного кодексу людства щодо їхнього вирішення як на планеті, так і в космосі. Багато послідовників учення про ноосферу працюють сьогодні над методологічними засадами філософії ноосфери; виникають такі напрями, як ноосферна онтологія, ноосферна гносеологія, ноосферна логіка, ноосферна етика, знайшли розвиток й ноосферна антропологія, ноосферна психологія, ноосферна культурологія, філософія космізму тощо⁴².

М.: Наука, 2001. — (Библиотека трудов академика В.И. Вернадского). Глава XXI: Несколько слов о ноосфере.

³⁹ Яншин А.Л. и Яншина Ф.Т. Ноосфера В.И. Вернадского // Начальная школа. — 1998. — № 6. — С. 4–14.

⁴⁰ В.И. Вернадский и современная наука: тез. докл. на Междунар. симп., посвящ. 125-летию со дня рождения В.И. Вернадского (4 марта 1988 г.) / АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники. Ленинград. отд. [и др.]; Отв. ред. Л.Г. Строгонова [и др.]. — Л.: Наука, 1988.

⁴¹ Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — С. 342–343.

⁴² Учение В.И. Вернадского о ноосфере и глобальные проблемы современности: тез. докл. Всесоюз. конф., посвящ. 125-летию со дня рождения В.И. Вернадского (Москва, 30–31 мая): в 2 ч. — М., 1988; В.И. Вернадский: pro et contra : антология лит. о В.И. Вернадском за сто лет (1898–1998) / под общ. ред. А.Л. Яншина; сост., вступ. ст., коммент. А.В. Лапо. — СПб., 2000.

Вчені розвивають засади ноосферної філософії та ноосферних республік⁴³, активно дискутуються питання щодо впливу на сучасність творчої спадщини В.І. Вернадського⁴⁴.

В.І. Вернадський дуже часто в своїх працях наголошував саме на увазі до гуманістичних та етичних аспектів людської думки та науки. Вказуючи на безпрецедентний характер завдань та проблем, пов'язаних з розвитком цивілізації, він закликав до свідомої участі людини в створенні ноосфери, до духовно-моральної відповідальності вчених за використання наукових відкриттів. Особливо він це підкреслював у зв'язку із значенням науки і техніки для війн, зокрема із розвитком досліджень явища радіоактивності. Вперше саме В.І. Вернадський залучив до наукового обігу поняття культурної біохімічної енергії як енергії людської культури, що створює ноосферу⁴⁵.

Ноосфера, на думку В.І. Вернадського, вимагає високого ступеня єдності людства в організації суспільства в цілому, тим більше в час, коли різко зростає взаємозв'язок та взаємозалежність людей, націй і держав, коли очевидною стає необхідність спільних зусиль для гармонізації розвитку природи та суспільства, об'єднання прагнень різних держав, управління соціальною активністю людей.

У цьому контексті В.І. Вернадський підкреслює й значення гуманітарних наук: «Чим ближчим є наукове охоплення реальності до людини, тим обсяг, різноманітність, поглиблення наукового знання неминуче збільшуються. Безперервно зростає кількість *гуманітарних наук*, число яких теоретично є безкінечним, адже наука є витвір людини, її наукової творчості та її наукової праці; меж наукової думки немає, так само, як немає меж безкінечним формам — виявам живої особистості, особливо людської, котрі всі можуть стати об'єктом наукового пошуку, викликати безліч особливих конкретних наук»⁴⁶.

Бачимо, як прогнозовано звучить для сучасників ця ідея в умовах соціальних процесів початку ХХІ ст.: вона набуває вже планетарного масштабу через розвиток єдиного інформаційного суспільства, коли нестримний технічний прогрес ставить питання руба про моральний аспект технологічної глобалізації, про необхідність запобігання техногенним та екологічним катастрофам, а понад те — катастрофам духовності, про пошуки шляхів виживання людства, про необхідність спільних дій, створення єдиного економічного та культурного простору.

В.І. Вернадський був не лише теоретиком наукознавства, — він зміг глибоко проникнути в саму суть науки, наукового знання та наукової діяльності.

⁴³ Адамов А.К. Ноосферная философия. — Изд. 3-е, перераб. — Саратов: Изд. центр «Наука», 2008. — 342 с.

⁴⁴ Творческое наследие В.И. Вернадского и современность. — Донецк: Донбасс, 2001–2007. — Вип. 1–5; Бюллетень комиссии по разработке научного наследия академика В.И. Вернадского / Рос. акад. наук; редкол.: Э.М. Галимов (пред.) [и др.]. — М.: Наука, 1987. — № 17. — 2003; № 18. — 2005.

⁴⁵ Дробжев М.И. В.И. Вернадский и современность. — Тамбов, 2010. — С. 154–155.

⁴⁶ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. — С. 121–122. Электронное издание. — Раздел 6, п. 98.

Проаналізувавши весь історичний розвиток науки та її історіографію, вчений дійшов висновку, що в ХХ ст. докорінно змінюється уявлення про реальне значення науки для людства, відбувається усвідомлення сили наукової творчості як фактора, що прогресує разом з суспільством. Розвиток науки відбувається під впливом суспільно-історичної практики, матеріальної сфери та виробничої діяльності людини, тому є рушійною силою суспільного прогресу і безпосередньо впливає на сучасне та майбутнє природи й людства⁴⁷. Наука стає чинником державного значення. Державний інтерес стосовно науки лежить у площині зростання економіки, використання природних продуктивних сил, зміцнення обороноздатності, інших напрямів прогресу, а також створення духовного фундаменту національно-культурного розвитку. Вернадський був певний того, що наука є силою, яка створює державну міць, і держава має підтримувати науку. Підтримуючи науку, держава має піклуватися про розвиток усіх без винятку дисциплін та галузей знання, хоча пріоритетність в цьому питанні все ж має бути. А мудрість держави полягає в тому, щоб не полишати без уваги й ті напрями наукового знання, набуток котрих може принести дивіденди лише в майбутньому⁴⁸.

Науково-організаційний талант ученого всебічно розкрився в справі започаткування низки науково-дослідних установ, які відображали його бачення розвитку науки в її конкретних формах, структурі, методах наукових досліджень та принципах наукової діяльності. Маючи значні дипломатичні здібності та вміння вибудовувати стосунки з державними владами різного походження, В.І. Вернадський створив потужні наукові колективи, покликані вирішувати складні завдання, спрямовані на зміцнення економічного та культурного підґрунтя держави.

В Росії за його ініціативи або за участі були відкриті та запрацювали Мінералогічний кабінет Московського університету, Радієва експедиція, Радіологічна лабораторія, Мінералогічне відділення Геологічного музею Академії наук СРСР, Комісія з вивчення природничих виробничих сил Російської академії наук, Інститут фізико-хімічного аналізу, Платиновий інститут, Гідрологічний інститут, Інститут ґрунту, Державний радієвий інститут, Відділ живої речовини Комісії з вивчення природничих виробничих сил, Біогеохімічна лабораторія АН СРСР, Рада з виробничих сил, низка комісій: з історії науки та знання, з визначення геологічного віку порід, з важкої води, з визначення геологічного часу радіоактивними методами, з використання та охорони підземних вод, з вивчення ізотопів, з мінеральних вод, з проблеми урану. В.І. Вернадський був головою Метеоритного комітету. Він став організатором також і наукових природознавчих товариств, писав ім статuti, зокрема і в Україні — в Полтаві та Криму. На базі його Біогеохімічної лабораторії було створено Інститут геохімії та аналітичної хімії АН СРСР імені В.І. Вернадського, а Комісія з історії науки та

⁴⁷ Вернадский В.И. Записка о необходимости возобновления работ Комиссии по истории наук // Изв. АН СССР. 6-я сер.— 1926. — Т. 20. — № 18. — С. 1693.

⁴⁸ Вернадский В.И. Мысли о современном значении истории знаний: докл., прочит. на 1-м заседании Комис. по истории знаний 14 окт. 1926 г. — Л.: Изд-во АН СССР, 1927. — С. 1–17.

знання через певні організаційні реформування стала Інститутом історії науки і техніки АН СРСР.

Значним є внесок В.І. Вернадського в розвиток науки та вищої освіти в Україні, де він у 1918–1919 рр. очолив процес створення Української академії наук, Національної бібліотеки, системи національної вищої освіти, в тому числі державних українських університетів та спеціалізованих інститутів, був головою, хоча й недовго, Сільськогосподарського вченого (а згодом наукового) комітету України.

Така плідна діяльність В.І. Вернадського базувалася на його глибинних знаннях в галузі історії науки та її організаційних форм, на тривалому осмисленні суспільного розвитку людства і ролі науки в ньому. Ще на початку ХХ ст. він був серед тих вітчизняних учених, яких турбували проблеми організації науки та вдосконалення форм наукової діяльності, пов'язаних із специфікою наукової праці, її ефективністю, взаємодією науки з практикою, формуванням наукової політики та її потенціалу. В умовах лібералізації суспільного життя в Росії почали викристалізовуватися ідеї розвитку організаційних форм наукових інституцій, планування, сумісності принципів державного регулювання діяльності дослідницьких колективів з автономізацією університетського життя, засади територіального розміщення наукових центрів тощо.

Ідеї вченого ґрунтувалися на багаторічних попередніх дослідженнях з історії становлення та розвитку Петербурзької та зарубіжних академій наук, в яких він критично проаналізував світовий досвід академічного руху та узагальнив тенденції їхнього розвитку. В.І. Вернадський брав участь у роботі сесії Міжнародного союзу академій наук у Петербурзі в 1913 р. З 1914 до 1918 р. він активно працював над виданням матеріалів до історії Петербурзької академії наук за 1889–1914 рр. Вже тоді дійшовши висновку, що фундаментальна наука та її практичне впровадження потребують повної концентрації сил фахівців, організації спеціальної матеріальної бази та великих колективів, В.І. Вернадський стверджував, що академічна галузь має бути відділеною від викладання в системі вищої школи, де всі сили спрямовуються на підготовку спеціалістів.

Особливе значення мало осмислення наслідків Першої світової війни, що актуалізувала питання розвитку світової економіки, пошуків та розробки матеріальних ресурсів у світовому масштабі, вочевидь показала початок фінансово-економічного поділу світу, формування національних держав. У 1915 р. створюється Комісія з вивчення виробничих сил Росії при Російській академії наук, адже саме в цей критичний період війни стало зрозумілим, що в Росії немає даних про стратегічну сировину і що це завдання є політично вкрай важливим. Розвиваючи цю позицію, В.І. Вернадський стверджував, що межі між прикладною та фундаментальною наукою в ХХ ст. зникають, й одна не може існувати без іншої⁴⁹.

Він публікує низку статей, де розглядає питання розвитку науки та вищої освіти: «Про причини університетської реформи» (1901), «До питання про університет Шанявського» (1908), «Про Ломоносовський інститут при імпера-

⁴⁹ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — С. 141–142.

торській Академії наук» (1911), «Наука і проект університетського статуту О.М. Шварца» (1908), «Вища школа і наукові організації» (1913), «Завдання вищої освіти в наш час», «Війна і прогрес науки», «Завдання науки в зв'язку з державною політикою в Росії» (1917), «Про державну мережу дослідницьких інститутів» (1917), «До створення Української Академії наук в Києві» (1918). Й надалі, в період революційних змін та громадянської війни, в 1919–1920 рр., він продовжує цю проблематику, переконуючи вже нову владу в необхідності збереження науки — «Наука в епоху революційної кризи», «Виправдання науки», «Майбутнє інтелігенції», «Збереження і розвиток Таврійського університету» (1920), у 30-х роках — «Про завдання і організацію наукової роботи Академії наук СРСР».

Його концептуальна модель розвитку науки була реалізована під час створення Української академії наук як цілісної системи дослідницьких національних установ, покликаних усебічно розвивати наукові напрями.

В.І. Вернадський першим з істориків науки розглянув академію наук як особливий соціальний інститут, розкрив значення академічної організації науки, показав переваги та прогресивні риси академій, що трансформуються в наукові центри на державних засадах, довів ефективність такої форми організації національної науки в нових умовах, коли зростає значення розвитку природничих наук для економічного поступу держав та гуманітарних — для національного самоствердження.

Уся практика подальшого розвитку науки показала, що побудова Української академії наук як розгалуженого наукового центру має спиратися на державну основу та державне фінансування, яке може забезпечити міцну організацію наукового дослідження продуктивних сил країни та її природних багатств, економіко-статистичного вивчення населення, знайти засоби для зміцнення й розвитку продуктивності праці та в найкоротший час забезпечити економічний базис для розвитку України як держави.

Окремий аспект його діяльності — концепція демократичної вищої школи, що формує майбутнє суспільство, готує спеціалістів для всіх сфер суспільства і тим надає можливість активно формувати не лише суспільну свідомість, але й впроваджувати та розвивати демократичні інститути суспільства, вдосконалювати державне управління на благо суспільства, підвищувати культуру та духовність народу, гарантувати економічний розвиток. У консервативній Російській імперії В.І. Вернадський послідовно боровся за відміну реакційного університетського статуту 1884 р., за автономію освіти, свободу та розширення знання. В період першої революції 1905 р. автономію вищої школи було відновлено, однак, коли в 1911 р. почалися реакційні репресії в системі вищої школи, спрямовані на згортання автономії університетів, В.І. Вернадський разом з групою інших професорів Московського університету на знак протесту подав у відставку. В статті «Розгром» він кваліфікує такі дії щодо науки та знання як національне лихо, що призводить до непоправних втрат для держави.

На запрошення М.П. Василенка, міністра освіти в гетьманському уряді, в 1918 р. В.І. Вернадський дає згоду на участь у створенні системи вищої освіти в Україні. В своїй концепції вищої школи він прагнув до демократичної моделі

організації вищої освіти, що передбачала широку автономію внутрішнього життя та самостійність закладів, формування бази широкої загальної освіти разом з вузькопрофесійною підготовкою, прагнення до посилення наукового змісту навчання, виховання майбутніх професійних кадрів, які розуміють свою гуманістичну місію та мають посилити економічний, політичний та культурний розвиток держави і впроваджувати загальнолюдські цінності тощо.

Ідеї В.І. Вернадського щодо розподілу науки та навчання у вищій школі та наукових установах й сьогодні є актуальними. Він вважав, що їх не можна відділяти, хоча вони існують автономно. У них є й спільні галузі, що перетинаються. В наукових установах здійснюється педагогічна робота (сьогодні це аспірантура), у вищій школі відбувається наукова робота, без якої неможливе професійне викладання; там також створюються власні дослідні підрозділи, різниця лише в тому, що є основним у діяльності — підготовка кадрів або професійна науково-дослідна робота⁵⁰. Однак наукова і творча спадщина В.І. Вернадського набагато ширша за його суто науковий внесок. Він був носієм гуманістичної функції науки, демократичних ідеалів, представником найкращого кола наукової інтелігенції, неординарною особистістю, вчителем, залишив багато науково-публіцистичних праць, що свідчить про нього як про людину великої культури та загальнолюдських духовних цінностей.

Постать В.І. Вернадського як людини та вченого має багато складових, що були сформовані з дитинства та розвинуті згодом постійною роботою вченого над собою. Він багато читав, любив художню літературу та слідував за нею; великий вплив на його духовне зростання склало мистецтво; він цікавився історичними працями, що лише розвивало його творчу інтуїцію. Високі моральні критерії, глибока культура та духовність, постійна жага пізнання, невтомна робота з освоєння усього досвіду людської думки (а він володів, за власним визнанням, усіма слов'янськими, романськими та германськими мовами, читав в оригіналах праці західних дослідників), велика працездатність в наукових дослідженнях, спрямованих на людське благо, визначали особистість В.І. Вернадського⁵¹.

За спогадами його колег та друзів, йому були притаманні м'якість та доброта, повага до людей та готовність прийти на допомогу, гуманістичні принципи; він зміг органічно поєднати їх з надзвичайною твердістю волі вченого у досягненні поставленої мети, чому сприяла велика працездатність та постійна свідомою робота вільної думки⁵². Він умів не нав'язувати власні погляди, а переконувати людей у своїй точці зору та спокійно сприймати думки інших учених і діячів, що лише розвивало його бачення наукових завдань та концепцій.

Усе життя В.І. Вернадський прагнув прищепити суспільству ідеї свободи особистості, наукової творчості, демократичних засад розвитку суспільства та

⁵⁰ *Вернадский В.И.* Письма о высшем образовании в России // Постметодика. — 2001. — № 5/6. — С. 3–9.

⁵¹ *Мочалов И.И.* Владимир Иванович Вернадский. — М.: Наука, 1982.

⁵² *Личков Б.Л.* В.И. Вернадский как ученый и человек // В.И. Вернадский: pro et contra.— СПб.: Изд-во Рус. Христ. гуман. ин-та, 2000. — С. 388.

народів як вищої цінності, яка гарантує свідомий та сталий розвиток суспільства, його гармонізацію. Як учений він був високоосвіченою людиною, вихованою плеядою видатних фахівців, які сповідували ідеї важливості наукової роботи, самовідданості в ній, непохитності морально-етичних принципів та свободи думки.

У молоді роки він прийняв рішення прилучитися до громадської та політичної діяльності, що було усвідомленою моральною необхідністю вченого, — брав участь у демократичному русі. В 1905 р. В.І. Вернадський став співзасновником Конституційно-демократичної партії та членом її ЦК. Згодом входив до складу Державної Ради, Тимчасового уряду як представник конституційних демократів від Академічної курії (1906–1917). Партійна діяльність В.І. Вернадського органічно поєдналася з його світоглядними переконаннями, в основі яких було визнання головними цінностями людини свободу та демократію⁵³.

Як конституційний демократ, державний та громадський діяч, як високоосвічена людина, він виступав проти державного та індивідуального насильства в будь-якій формі, за рівність усіх народів та за їхній розвиток, демократизацію життя, розквіт національної освіти, культури, науки, які визначають духовну ідентифікацію народів. Публіцистика В.І. Вернадського «петроградського періоду» (1904–1917) відображала ставлення вченого до питань смертної кари, земського руху, аграрного питання, проблем вищої школи. Він акцентував увагу на найбільш гострих суспільних проблемах, пропагував ідеї демократії (свободу особистості, слова, рівність)⁵⁴. Громадсько-політичні погляди В.І. Вернадського впродовж життя змінювалися під впливом складної та суперечливої дійсності, відображали реалії історичного процесу⁵⁵.

В.І. Вернадський дотримувався ідеї паралельного розвитку культур, коли жодна культура не має права пригнічувати іншу, і тим самим розвивав принципи толерантності в питаннях прав народів. Разом з тим Вернадський, українець за походженням, глибоко любив Україну. «Ви знаєте, яка дорога мені Україна і як глибоко українське відродження проникає до всього мого національного та особистого світогляду, і я вважаю, що на мою долю випало велике щастя брати в цьому участь», — писав він М.П. Василенку про свою діяльність зі створення Української академії та Національної бібліотеки в 1918–1919 рр.⁵⁶

Вернадський написав також багато публіцистичних творів, реагуючи на руйнівні суспільно-політичні зміни. Основу його системи цінностей становили ідеї служіння науці, Вітчизні, людям, саме тому тематика його публіцистичних творів торкалася питань свободи особистості, демократизації суспільства, переосмислення принципів державної політики загалом. Офіційно відійшовши від кадетської партії, він і надалі був прибічником демократичних змін та альтер-

⁵³ Волков В.П. Кадет Вернадский // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб.: Изд-во Рус. Христ. гуман. ин-та, 2000. — С. 238–240.

⁵⁴ Вернадский В.И. Публицистические статьи / Сост. В.П. Волков. — М.: Наука, 1995.

⁵⁵ Леонова Л.С. «Я не могу уйти в одну науку...». Общественно-политические взгляды В.И. Вернадского. — СПб., 2000.

⁵⁶ ЦДАМЛІ України, ф. 542, оп. 1, спр. 20, арк. 22.

нативного шляху розвитку Росії, що полягали в запровадженні федералізації, децентралізації влади, широкої автономії на місцях, організації місцевого самоврядування, у досягненні культурно-національної автономії, зокрема української; свободи слова, особистості, наукової думки, демократизації науки та культури, духовного розвитку суспільства. У його світогляді поєднувалися патріотичні почуття до Росії, яку він бачив демократичною, оновленою, федеративною, та України, яка все ж таки мала відстояти своє право на культурний розвиток та отримати національно-культурну автономію в межах Росії. Оновлена Росія, на думку вченого, позбавляла сенсу ідею державної самостійності України. Однак остання постійно актуалізувалася саме через те, що Росія так і не стала демократичною країною.

Публіцистика В.І. Вернадського була спрямована також на зміну суспільної свідомості та укорінення загальнолюдських принципів свободи особистості, рівноправності, поступу та демократії.

Свої ліберально-демократичні та гуманістичні принципи В.І. Вернадський зберігав упродовж усього життя. Його велика мудрість міститься не лише в його працях, а й у величезному листуванні з його колегами, друзями, ріднею, в щоденниках і спогадах, публіцистичних творах. Вони є невичерпним джерелом вивчення постаті В.І. Вернадського на тлі епохи, в якій він жив та яку далеко випереджав.

Синтез наукових ідей, що став основним методологічним принципом у дослідженнях В.І. Вернадського, на його власну думку, став об'єктивним фактором розвитку науки в цілому. Він писав: «В наш час межі *окремої науки*, на які розпадається наукове знання, не можуть точно визначити сферу наукової думки дослідника, точно охарактеризувати його наукову роботу. Проблеми, якими він займається, все частіше не вкладаються в межі окремої, визначеної, сформованої науки. Ми спеціалізуємося не за науками, а за проблемами. Наукова думка вченого нашого часу з небувалим раніше успіхом та силою заглиблюється в нові сфери величезного знання, що не існували раніше... Проблеми, що вийшли за межі однієї науки, неминуче створюють нові галузі знань, нові науки, що збільшуються в кількості та в швидкості своєї появи і характеризують наукову думку XX століття»⁵⁷.

Сьогодні передбачення вченого щодо загальної тенденції розвитку науки знайшло своє блискуче підтвердження.

На думку відомих дослідників та біографів ученого — І.І. Мочалова та В.І. Онопрієнка, — науки, наукові концепції та напрями, до яких був причетним В.І. Вернадський, з позицій сучасності можна розподілити на дві великі групи.

До першої належать ті, що були створені винятково завдяки його зусиллям, або за його безпосередньої участі. Це генетична мінералогія, геохімія, радіогеологія, вчення про симетрію та дисиметрію як прояви якісно різних станів простору-часу земних та космічних тіл і процесів, вчення про живу речовину як

⁵⁷ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. — С. 118. Електронне видання. — Розділ 4, п. 94.

сукупність рослинних та тваринних організмів, як провідний геологічний фактор еволюції земної кори, біогеохімія, концепція біосфери; вчення про природні матеріальні та духовні продуктивні сили як природно-соціальний фундамент розвитку суспільства, концепція автотрофності людини та людства, вчення про науку як планетарне явище, провідний фактор еволюції людства, що визначає його космічне майбутнє; концепція ноосфери.

Становлення частини цих наук та наукових напрямів вже завершилося, частина ще переживає оформлення та початок розвитку.

До другої групи належать такі напрями, де В.І. Вернадський має значний внесок. Це геометрична кристалографія, кристалофізика, кристалохімія, теорія будов силікатів, загальна (теоретична) геологія та географія, вчення про газовий режим Землі, ґрунтознавство, історія природних вод, гідрологія, гідрогеологія, гідрохімія, радіологія, радіохімія, загальна (теоретична) біологія, космічна біологія, екологія, космічна хімія, метеоритика та проблеми космічного пилу, проблеми космології, історія науки, історія становлення та розвитку наукового світогляду, структура, логіка та методологія наукового знання, соціологія науки та проблеми її організації⁵⁸.

Внескові В.І. Вернадського в розвиток природничих та гуманітарних наук, його науковим та громадсько-політичним поглядам присвячена величезна кількість праць, написаних переважно за останні 30 років.

Завершуючи такий узагальнений вступ до серії «Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського», започаткованої Національною академією наук України і присвяченої 150-річчю від дня народження вченого, можна відзначити, що наукова й духовна спадщина В.І. Вернадського як невід’ємна складова історії не лише вітчизняної, але й світової науки, його фундаментальний внесок та його постать як ученого, мислителя, громадянина, людини, ще має невичерпний евристичний потенціал.

І сьогодні, майже через 70 років після його кончини, актуально звучать слова учня, друга, соратника В.І. Вернадського академіка О.Є. Ферсмана, написані в 1945 р.: «... ще багато років прийдеться попрацювати і його учням, й історикам природознавства, щоб виявити основні шляхи його наукової творчості, розгадати складні, ще далеко не зрозумілі побудови його тексту. Це завдання лежить на майбутніх поколіннях...»⁵⁹.

⁵⁸ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — С. 181–183.

⁵⁹ Ферсман А.Е. Владимир Иванович Вернадский (Общий облик ученого и мыслителя) // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб., 2000. — С. 44.

В.И. ВЕРНАДСКИЙ — УЧЕНЫЙ, МЫСЛИТЕЛЬ, ОРГАНИЗАТОР НАУКИ

А.Г. Загородний, С.В. Волков, А.С. Онищенко, В.М. Шестопалов

В.И. Вернадский был и остается гениальным ученым, вклад которого в развитие различных научных направлений как в области естественных, так и социогуманитарных наук трудно переоценить. Выдающиеся научные достижения, широта мировоззрения и разнообразие научных открытий и учений В.И. Вернадского не имеют равных себе в современном научном пространстве. Изучение огромного научного наследия великого ученого и сегодня является актуальным для истории и методологии науки, для глубокого понимания связи времен и традиций в науке, образовании, культуре, единства и неотделимости развития природы и человечества и его будущего, роли науки и личности в современном глобальном информационном обществе.

В.И. Вернадский был также талантливым организатором науки и высшей школы, основателем Украинской академии наук, университетов и институтов, различных научных организаций, доказавших свою жизнеспособность и силу на протяжении десятков лет.

Возвращаясь к изучению его вклада в развитие различных наук, отчетливо понимаем масштабность личности В.И. Вернадского, его пророческий дар, глубину научного мировоззрения и духовности этого неординарного человека, исповедывавшего наивысшие ценности человечества. Созданные им новые научные направления возникли и успешно развиваются благодаря его таланту и необычайной трудоспособности ученого, который фундаментально развил методологический аппарат естественных наук, последовательно использовал системный подход к изучению проблем, добывал и обобщал научно проверенный эмпирический материал, синтезировал идеи, наработанные разными науками в их историческом развитии. Многие из этих наук сегодня приобретают приоритетное значение в условиях интеграционной эволюции современного мира. Обращаясь к обзору его научных исследований и научно-организационной деятельности, следует подчеркнуть, что вклад В.И. Вернадского в развитие естественных наук, равно как и в некоторые области социогуманитарных наук, являются чрезвычайно важными.

Вклад В.И. Вернадского в развитие естественных наук

Закономерно, что **естественные науки**, прежде всего геология, биогеохимия и геохимия, радиogeология, минералогия, кристаллография, занимали центральное место в научной деятельности В.И. Вернадского. Кроме этого он изучал космическое вещество, строение Земли и многие другие научные направления, создал учение о живом веществе, биосфере и ноосфере и др.

Одним из наиболее значительных является вклад В.И. Вернадского в **геологический цикл наук**.

Научное мировоззрение В.И. Вернадского формировалось в период фундаментальных изменений в понимании законов и движущих сил природы. Достаточно вспомнить периодическую систему химических элементов Д.И. Менделеева, открытое и исследованное А. Беккерелем, П. Кюри, М. Склодовской-Кюри и другими учеными явление радиоактивности, создание Н. Бором квантовой теории атомов и др. Энциклопедическая осведомленность В.И. Вернадского в новейших на то время достижениях физики, химии, биологии позволила сделать существенный вклад в углубление и расширение наших знаний практически в каждом начатом им исследовании.

В своих воспоминаниях¹ А.Е. Ферсман, определяя огромный вклад своего учителя и друга в исследования природы, указывал, что его работы, опубликованные в России и других странах, можно разместить по отдельным направлениям таким образом:

Минералогия	30%	(в том числе изучение силикатов 7%)
Биогеохимия	17%	
Геохимия	16%	} 33%
Радиоактивность	12%	
Общие вопросы науки	12%	(в том числе работы по высшей школе)
Кристаллография	7%	
Почвоведение	3%	
Полезные ископаемые	3%	
	<u>100%</u>	

Среди сделанного в науке В.И. Вернадским 30% его трудов составляет минералогия. Минералогия — одна из наук геологического цикла, которая имела большую историю развития. Но основной ее особенностью был описательный характер: она базировалась на описании форм и свойств минералов, их геометрических (кристаллографических) характеристик, распространения, условий залегания и др. В.И. Вернадский сначала работал в этом же русле, занимаясь описанием сернистых и селенистых минералов, кристаллографией. Но постепенно, под влиянием классических работ В.В. Докучаева по почвоведению, которыми доказывалось, что почва — это результат взаимодействия всех компонентов природной среды, В.И. Вернадский кардинально меняет направление своих минералогических исследований и доказывает, что минералогия должна развиваться в направлении изучения химических реакций в земной коре, которые и обуславливают возникновение тех или иных минералов. Минералы — это продукты химических реакций, которые происходят в разных условиях на планете. Поэтому выявление этих реакций, причин и условий их протекания и изменений в разных геологических структурах и во времени должно стать важным заданием минералогии, название которой получает принципиальное уточнение — **генетическая минералогия**.

¹ Ферсман А.Е. Владимир Иванович Вернадский: (Общий облик ученого и мыслителя) // Бюл. Моск. о-ва испытателей природы. Отд. геол. — 1946. — Т. 21. — № 1. — С. 53–62.

Поскольку продуктами химических реакций в разных геологических условиях являются комплексы минералов, минералогия должна изучать также природные ассоциации минералов, закономерности их образования, основные параметры (концентрации и соотношения видов вещества, давление, температура, время протекания реакций), при которых они образуются. Итак, к минералогическим исследованиям В.И. Вернадским постепенно привлекаются принципы термодинамики. И сама минералогия превращается из науки описания состояний в науку процессов. Минералы и их ассоциации постепенно под действием разных эпигенетических процессов изменяются, оставляя отпечатки воздействий прошедших геологических эпох и условий. Их реконструкцией тоже должна заниматься генетическая минералогия.

В.И. Вернадский в корне перестраивает преподавание минералогии в Московском университете, ежегодно усовершенствует университетский курс, в котором основное место им отводится динамическому пониманию минералогии. В основу курса он положил широкое изучение процессов земной коры, которые приводят к минералосозданию, а не только изучение продукта этих процессов. В.И. Вернадский считал, что, только зная, где, когда и в каких условиях создается этот вид минералов, мы можем прогнозировать, на каком участке земной коры его следует искать.

Внедрение в минералогии методов исследования точных наук, использование в ней числа и меры, превращение минералогии из науки описательной в науку аналитическую — вот принципиально новые пути научного поиска Владимира Ивановича. Главный инструмент в руках минералога в данном случае — наблюдения и сравнительный анализ, который позволяет выявить общие признаки генезиса минералов. Таким образом, он заложил фундамент учения о типоморфизме минералов, изложенного еще в его знаменитом труде «История минералов Земной коры». Перед современными минералогами теперь стоит задание систематизировать наработанные наблюдения, проанализировать многочисленные данные по типоморфизму минералов с целью выработки поисковых критериев для конкретных типов руд.

Не менее важным считал Владимир Иванович химический состав минералов. Его взгляд на минералогии как «химию земной коры» хотя и несколько изменился вследствие доминирования кристаллохимического подхода к минералам, тем не менее не утратил актуальности до нашего времени. Сегодня весь минеральный мир разбит на классы, выделенные именно по химическому составу минералов. Колебания химического состава минералов, вызванные примесями или изоморфными замещениями, давно дали в руки минералогов проверенный инструмент для реконструкции их генезиса.

Можно утверждать, что со времен Вернадского наиболее поразительные результаты в минералогии были достигнуты именно в области генезиса минералов. Ныне генетическая минералогия — одно из ведущих минералогических направлений, широко отраженных во многих монографиях и учебниках, а собственно минералы по праву считаются наиболее объективными свидетелями геологических процессов, которые привели к обогащению отдельных участков земной коры необходимыми для человечества полезными ископаемыми.

Генетически-минералогические исследования связаны с такими известными в бывшем Советском Союзе именами, как А.Е. Ферсман, В.С. Соболев, Д.П. Григорьев, Д.С. Коржинский, Н.П. Юшкин. В Украине наибольший вклад в генетическую минералогию внесли С.П. Попов, А.С. Поваренных, Е.К. Лазаренко, А.И. Матковский, П.В. Зарицкий, А.Н. Платонов, А.Н. Таращан, В.И. Павлишин, В.Н. Квасница.

В современной генетической минералогии, которая достигла достаточно высокого уровня развития, сформировались новые самостоятельные направления. В свое время Украина стала центром зарождения наиболее мощного метода генетической минералогии — реконструкции условий минералообразования по флюидным включениям в минералах, которое переросло в новое учение — термобарогеохимию, или минералофлюидологию. Основы минералофлюидологии, заложенные еще Г. Сорби, были поддержаны В.И. Вернадским, хотя у многих исследователей его времени они вызывали сомнение. Благодаря Н.П. Ермакову, В.А. Калюжному и Д.А. Долгову, которые создали мощные учреждения научных исследований в г. Львов, учение о включении в минералах обрело быстрое развитие и небывалый размах, возникли новые центры исследования включений, которые функционировали во всех больших городах Союза. Имена В.А. Калюжного, Д.К. Возняка, О.И. Петриченко, И.Н. Наумко, которые создали свои школы исследователей включений, известны широкому минералогическому сообществу. Исследования включений подняли генетическую минералогию на новый уровень — позволили с мерой и числом подойти к характеристике минералообразующих процессов.

Оглядываясь назад, можно с уверенностью утверждать, что реформированная В.И. Вернадским минералогия дала блестящие результаты в области генетической минералогии. Список монографий по генетической минералогии, изданных в Украине, составляет десятки названий, начиная от классических — «Основы генетической минералогии» (1963) и «Опыт генетической классификации минералов» (1979) Е.К. Лазаренко до современных — «Генезис минералов» (2003 и 2007) В.И. Павлишина, А.И. Матковского, С.А. Довгого и «Микровключения и реконструкция условий эндогенного минералообразования» (2007) Д.К. Возняка. Сегодня в Национальной академии наук Украины генетически-минералогические исследования ведутся в трех направлениях: онтогенеза минералов, исследование включений минералообразующей среды и типоморфизм минералов².

Основав такое направление развития минералогии, В.И. Вернадский начал более детально изучать и развивать представление о строении и эволюции Земли, в недрах которой происходило минералообразование. Его учение о геосферах, о их термодинамике, газовом их дыхании, круговороте вещества в природе, его рассеивании и концентрировании постепенно приводят к наполнению новым содержанием молодой и, благодаря усилиям В.И. Вернадского и его учеников, мощной в наше время науки — геохимии.

² Павлишин В.І., Платонов О.М., Брик О.Б. та ін. Мінералогія у Національній академії наук України // Мінералогічний журнал. — 2008. — № 3. — С. 7–37.

Именно так логика широкого научного поиска вела В.И. Вернадского от описательной минералогии до создания генетической минералогии и в связи с этим — через развитие учения о геосферах и их роли в распределении и эволюции вещества — к геохимии. Геохимия, по В.И. Вернадскому и его ученикам, — это, в первую очередь, наука об истории (геологической) химических элементов в земной коре. Эта наука формировалась и наполнялась новым содержанием постепенно, — еще во время подготовки лекций В.И. Вернадским по минералогии. Но уже в 1918–1919 гг. он подготовил и прочитал девять лекций по геохимии в Киевском университете. В 1924 г. были опубликованы на французском языке «*La géochimie*», а в 1927 г. — на русском языке его классический труд «Очерки геохимии». В 1934 г. это издание было переработано и дополнено. В нем он приводит исправленную и измененную таблицу Кларка о распространении химических элементов в земной коре.

Вообще еще в 1899 г. В.И. Вернадский широко пропагандирует геохимические знания, постоянно печатает работы о распространении химических элементов в земной коре, о газовом обмене земной коры, о концентрации и рассеивании в природе бора, индия, скандия, рубидия, цезия, радиоактивных элементов, никеля, кобальта и др. Очень много внимания уделял В.И. Вернадский в своих работах геохимической истории отдельных атомов. Он первым разработал геохимическую классификацию химических элементов, разделив все элементы периодической системы Д.И. Менделеева на шесть групп на основании их поведения в земной коре: I — благородные газы, II — благородные металлы, III — циклические, или органогенные, IV — рассеянные, V — радиогенные, VI — редкоземельные элементы. Анализируя химический состав земной коры в пределах, доступных для изучения, В.И. Вернадский подчеркивает связь его с определенным строением атомов, которые составляют земную кору.

Заслуга В.И. Вернадского состоит в развитии учения о геохимических циклах разных групп химических элементов, что является важным для прогнозирования поисков полезных ископаемых. Он придавал большое значение геохимическим процессам, которые происходили во все геологические эпохи. Знание закономерностей таких процессов проливает свет на геологическую историю формирования верхней оболочки земной коры и дает важное орудие в руки геолога-практика для поисков месторождений разных видов полезных ископаемых, сконцентрированных преимущественно в верхней части земной коры.

В.И. Вернадский как придирчивый исследователь не мог не заметить коррективы, которые вносит в природные геохимические аномалии хозяйственная деятельность человека. Он указывал, что с развитием промышленности вследствие поступления в среду технических продуктов «они изменяют вечный бег геохимических циклов». И далее: «С геохимической точки зрения все эти продукты — массы свободных металлов, таких, как металлический алюминий, никогда на Земле не существовавший, железо, олово или цинк, массы угольной кислоты, выработанной опаливанием извести или сгоранием каменного угля, огромного количества сернистого ангидрида или сероводорода, которые создались во время химических и металлургических процессов... С дальнейшим развитием цивилизации влияние этих процессов должно все более возрас-

тать...»³. Следовательно, хотя Вернадский прямо этого и не говорил и не предостерегал, он заложил фундамент нового научного ответвления — **экологической геохимии**. Задание геологов и геохимиков в решении данной проблемы должно сводиться к тому, чтобы усилить конкретные направления разработок относительно комплексного использования минерального сырья. Это одна из важных составляющих защиты окружающей среды от попадания отходов производства в литосферу, гидросферу и атмосферу.

Идеи В.И. Вернадского имели большое влияние на развитие геохимической науки в СССР и во всем мире. Вокруг Владимира Ивановича выросли прекрасные кадры учеников, которые продолжили его дело. Исследования, проведенные учеными-геохимиками, прежде всего, учениками и последователями В.И. Вернадского, — А.Е. Ферсманом, А.П. Виноградовым и другими, подтвердили его предвидения. Сегодня геохимия имеет в своем распоряжении точные экспериментальные данные, полученные при помощи различных аналитических методов, о среднем содержании химических элементов для большинства типов горных пород. Задание геохимиков и геологов сводится к тому, чтобы создать карты кларков и кларков концентрации возможно большего масштаба, которые могут быть использованы для прогнозирования руд редких и рассеянных металлов.

Интенсивные геохимические исследования территории Украины в послевоенные годы связаны с такими именами, как М.М. Ивантишин, О.А. Кульская, Б.Ф. Мицкевич, О.В. Зинченко. В современных публикациях геохимического направления и сейчас цитируются их труды: «Акцессорные редкие минералы и рассеянные элементы в гранитах и пегматитах Украинского кристаллического щита» (1960), «Редкие и щелочные металлы в породах Украины» (1976) и др. В Киевском университете была создана кафедра геохимии, которую первым возглавил Б.О. Гаврусевич. В.И. Вернадский считал его перспективным ученым и поддержал присуждение ему научной степени кандидата наук по совокупности работ. Через Е.С. Бурксера, который был соратником и последователем В.И. Вернадского, идеи основателя геохимии прочно укрепились в Украине. Свои школы создали ученики Е.С. Бурксера — Б.Ф. Мицкевич и профессор М.И. Толстой, который и сегодня знакомит студентов столичного вуза с геохимией.

В НАН Украины геохимические исследования продолжают в области поисковой геохимии (под руководством Е.Я. Жовинского), геохимии стабильных изотопов (О.М. Пономаренко, В.Н. Загнитко), петрохимии (Г.В. Артеменко, С.Г. Кривдык), экологической геохимии (Е.Я. Жовинский, В.В. Долин, И.В. Кураева). Плеяда молодых ученых, вооруженных приборами нового поколения, которые позволяют выявлять атомы с содержанием в 10^{-12} и даже меньше, также уверенно развивают современную геохимию на прочном фундаменте, заложенном В.И. Вернадским. Особенно набирает «обороты» экологическая геохимия, задания которой сегодня принадлежат к наиболее актуальным.

³ В.И. Вернадский. Очерки геохимии. — М.: Наука, 1983. — С. 422.

Системный подход при изучении минералообразования и круговорота химических элементов Земли в результате ее эволюции побудил В.И. Вернадского к изучению и выявлению роли живого вещества, жизни в формировании этих геологических процессов. Его усилиями создаются учение о биосфере, основы биогеохимии, акцентируется на необходимости развития представлений о ноосфере как принципиально новом этапе эволюции на нашей планете, который должен развиваться с развитием человеческой цивилизации.

В.И. Вернадский вводит в широкое научное обращение аргументированное представление о **живом веществе** как главном факторе биосферы — совокупности живых организмов (или биологическом виде в геохимическом трактовании), которое рассматривается с геологических позиций и описывается в единицах массы и энергии⁴. Создание биогеохимии привело к переосмыслению и перевороту в науках о Земле.

Это фундаментальное положение предложено назвать законом Вернадского⁵ в такой формулировке: миграция химических элементов на земной поверхности и в биосфере происходит или при непосредственном участии живого вещества (биогенная миграция), или в той же среде, геохимические особенности которой (O_2 , CO_2 , H_2S и др.) обусловлены живым веществом, которое в данное время наполняет данную пространственную систему, а также пребывало в ней в прежней геологической истории.

В.И. Вернадский впервые обратил внимание на относительную стабильность биосферы на протяжении известного человечеству геологического периода⁶. Это указывает на то, что характерные для существования природного органического вещества (основного компонента растений, животных, микроорганизмов и др.) цепочки химических превращений в целом являются типичными для земной среды и термодинамически согласованными. Это позволило ему сделать оптимистический на то время вывод: стабильность и неизменность биосферы — надежный залог невозможности глобальных экологических кризисов. Локальные кризисы относятся к необходимым элементам эволюционных изменений форм жизни (например, вымирание отдельных видов организмов на границах геологических периодов).

В.И. Вернадский установил, что живое вещество взаимодействует с окружающей средой через литосферу, гидросферу, атмосферу, ионосферу. Влияние человека как уникально наделенного разумом живого вещества на окружающую среду должно в конце концов превратить биосферу в ее высшую форму — ноосферу⁷.

⁴ Вернадский В.И. Биосфера. — Л.: Научн. хим.-техн. изд., 1926; Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — М.: Наука, 2001.

⁵ Перельман А.И. / Закон Вернадского, природные воды, живое вещество и литогенез (Доклад на Всесоюзном семинаре «Биогеохимические аспекты формирования осадочных пород и руд» (Ольгино, 1983 г.), посвященном 120-летию со дня рождения В.И. Вернадского). // Роль биогеохимических исследований в расширении минерально-сырьевой базы СССР. — Л.: ВСЕГЕИ, 1986. — С. 5–11.

⁶ Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — М.: Наука, 2001.

⁷ Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. — М.: Наука, 1988. Приложения. — С. 489–502; Янишина Ф.Т. Эволюция взглядов В.И. Вернадского на биосферу и развитие учения о ноосфере. — М.: Наука, 1996.

Основанная В.И. Вернадским биогеохимия, кроме теоретического, имеет и значительный практический результат, — она полезна для прогнозирования и поисков месторождений руд и ископаемых, необходимых для промышленности, разрешения экологических проблем, развития сельского хозяйства, многих отраслей медицины. Фундаментальные достижения этой науки используются при решении актуальных заданий минералогии, агрохимии, почвоведения, физиологии растений, биохимии, геоботаники.

Идеи великого ученого реализовались в основанной им Биогеохимической лаборатории Академии наук СССР (ныне — Институт геохимии и аналитической химии им. В.И. Вернадского РАН), многих других научных учреждениях бывшего Союза, Российской Федерации, Украины. С большим перерывом его ключевые работы стали доступными для зарубежных ученых, были в определенной степени открыты снова и логично вошли в мировую науку. В 1971–1996 гг. в США были опубликованы 57 томов трудов Научного комитета по проблемам окружающей среды (SCOPE) по биогеохимии⁸. Внедрена программа ЮНЕСКО «Человек и биосфера». Слово «Biosphere» стало общеупотребительным.

Живое вещество биосферы является одним из наиболее мощных факторов изменений на планете. В.И. Вернадский выполнил титанический труд по оценке параметров биосферы — количества (веса) живого вещества, солнечной энергии, которая поглощается хлорофиллом растительного мира. Он изучал механизм влияния живого на абиотическую среду в биосфере, скорость размножения живого и условия равновесия между живым и субстратным компонентами биосферы.

Усложнение структуры биосферы сопровождается возникновением новых потоков миграции химических элементов, которые не связаны с механизмами внутреннего обмена в живых организмах. Так, появление лесных биогеоценозов привело к формированию биотической общности, которая наиболее эффективно использует солнечную энергию и осуществляет трансформацию неорганических и органических веществ. С развитием земной цивилизации ускоряется биогенная миграция тех химических соединений, которые отвечают общественным требованиям человека, появляется техногенная миграция со своим специфическим влиянием на биосферу⁹.

Условием существования живого вещества, по В.И. Вернадскому, есть постоянное взаимодействие и массообмен химических элементов между живым компонентом биосферы и окружающим ее веществом. Живое вещество действительно ускоряет миграционные процессы, является наиболее мощным концентратором различных химических элементов, приводит к изменению направлений этих процессов в сравнении с чисто абиотической средой.

⁸ Munn R.E. (ed.). SCOPE (Scientific Committee on Problems of the Environment). New York: John Wiley & Sons, 1971 — 1996. Vol. 1–57.

⁹ Колчинский Э.И. Значение трудов В.И. Вернадского для эволюционной теории // Проблемы новейшей истории эволюционного учения. — Л.: Наука, 1981. — С. 68–84.

По сути биосферные исследования В.И. Вернадского, которые базируются на анализе взаимодействия живой и абиотической составляющих биосферы, заложили основу под будущее развитие **экологии** и (вместе с геохимией) ее важного ответвления — **геоэкологии**. В отличие от многих биологов того времени, В.И. Вернадский считал, что изучение биологических объектов изолировано от субстрата, в котором они существуют, является принципиально неверным, ибо при таком подходе не учитывается тесная изначальная зависимость между биотой и абиотической окружающей средой.

В.И. Вернадский уделял особенную роль Мировому океану относительно влияния биосферы на биогеохимическую эволюцию планеты. С целью оценки геохимической роли морского планктона он принимал участие в организации морских биогеохимических исследований.

Важным достижением его исследований было открытие двух биогеохимических закономерностей, которые он назвал принципами¹⁰.

Во-первых, эволюция жизни на планете приводит к постепенному расширению сферы ее существования и ускорению круговорота ее циклического развития.

Во-вторых, в связи с предыдущим выводом, эволюция видов в стратегическом плане должна происходить в направлении, которое обеспечивает увеличение биогенной миграции химических элементов в биосфере в геологическом времени.

Учение о ноосфере у В.И. Вернадского имело менее развитый характер, чем о биосфере. Он основывался на выводах американского геолога Дж. Д. Дана (1813–1895) относительно постепенного усовершенствования в геологическом времени в части биологических видов центрального нервного аппарата — мозга. Процесс энцефализации, несмотря на отдельные остановки в геологическом времени, имеет выраженный восходящий тренд. И поэтому возникновение *Homo sapiens* как вида, мозговая деятельность которого приводит к созданию сил геологического масштаба и влияет на геологические процессы, является закономерным с точки зрения эволюции биосферы.

Вера В.И. Вернадского в способность человека, человеческой цивилизации экологически безопасно пользоваться природными ресурсами, научно обоснованно относиться к природе и постепенно усовершенствовать ее в нужном для человека направлении привела к выводу о высшем этапе развития биосферы, ее переходу в ноосферу — сферу человеческого разума. Он считал, что негативные аспекты человеческой техногенной деятельности являются временными и должны быть преодолены.

Последующие исследования его соратника академика А.Е. Ферсмана и многих других показали, что в наше время, невзирая на значительные достижения науки, практическая техногенная деятельность человека пока еще не приближает нас к сфере разума, а отдаляет от нее. Происходит техногенная деградация естественной среды. История XX и начала XXI века с двумя мировыми войнами

¹⁰ *Вернадский В.И.* Биохимические очерки. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1940. — С. 140 — 143.

и реальными угрозами третьей мировой (ядерной) войны, которая бы уничтожила основы человеческой цивилизации, неспособность исключить из человеческих отношений войны как способ решения противоречий, дальнейшее распространение ядерного оружия в мире свидетельствуют о том, что вопрос безостановочного восходящего развития человечества еще далеко от окончательного разрешения. Ибо закономерность, выявленная Дж. Д. Даном, и из которой следует необратимость возникновения ноосферы, характерна для биосферы в целом и может реализовываться усилиями не одного, а нескольких видов в различные эпохи геологического времени. В результате, гарантии, что именно *Homo sapiens* окончательно реализует миссию перехода биосферы в ноосферу, нет. Нужно сделать еще очень много, прежде всего в сознании человечества, чтобы приблизить предвидение В.И. Вернадского о сфере разума, которая формируется в гармонии с природой. Сможет ли человечество перестроиться в соответствии с принципами ноосферного взаимодействия с природой, покажет время. Но его будущее самосохранение и дальнейшее развитие зависят от этой его способности.

Теперь мы должны понять, что мощная деятельность человека привела к созданию техносферы, которая в основном входит в противоречие с законами развития биосферы и поэтому угнетает, разрушает ее элементы, важные для ее полноценного существования. Сверхзадание человечества — изменить варварские отношения со своей матерью — биосферой на гармоничные, которые бы не противоречили законам ее развития. Надежда на оправдание оптимизма В.И. Вернадского все-таки существует. Мы наблюдаем много ростков усилий относительно изменения отношения к природе в мире на международном, государственном, гражданском и личном уровнях. Понятно, что это длинный тяжелый путь борьбы, усилий и самовоспитания. Этот путь должен базироваться также на изменении отношений внутри человечества от таких, которые угрожают существованию его и биосферы, к более гармоничным, не агрессивным.

Очень большое значение В.И. Вернадский уделял воде. Он подчеркивал, что вода занимает отдельное место в истории нашей планеты, поскольку не существует природного тела, которое могло бы сравниться с ней относительно влияния на ход основных, наиболее грандиозных геологических процессов. Жизнь, по мнению Р. Дюбуа (1890), которое поддерживал В.И. Вернадский, есть «одухотворенная вода» («eau animée»). Природная вода, подчеркивал В.И. Вернадский, охватывает и создает всю жизнь человека. Он на протяжении многих лет изучал различные аспекты природы, связанные с водой. В результате в 1933 г. была опубликована первая часть его уникальной монографии «История природных вод». Ее уникальность обусловлена количеством поднятых и исследованных автором проблем, постановкой и глубиной проработки многих из них, объемом и скрупулезностью изученного эмпирического материала. Он впервые начал рассматривать разновидности вод как совокупность минералов и разработал классификацию природной воды, в которой выделил 485 разновидностей минералов группы вод.

По его мнению, разнообразия видов в группе вод намного больше, чем в любой другой группе минералов. Их может насчитываться около 1500. В.И. Вернадский при создании своей классификации учитывал не только химическое, газовое и физическое состояние вод, но и их природные геолого-географические условия существования.

Поскольку формы существования химических элементов в воде, по мнению В.И. Вернадского, были не очень достоверными, он перешел от ионной формы записи к так называемой «геохимической» с отображением химических элементов в процентах.

Следует отметить, что эта классификация в дальнейшем не употреблялась специалистами с научными и тем более с практическими целями. В дальнейшем было создано несколько более локальных классификаций и типизаций по разным направлениям, в которых предложение рассматривать воду как большую группу из многих сотен минералов осталось нереализованным. Это связано было с тем, что непостоянство вод по своему химическому составу, физическому состоянию и условиями нахождения намного превышает прогнозируемое В.И. Вернадским количество их видов. А их переходы из одного вида в другой могут происходить очень динамично. Наряду с этим, предложенные им отдельные группы классификационных признаков были приняты в более поздних классификациях. Например, его распределение вод по минерализации (пресные, углекислые, метановые, сероводородные, водородные) были приняты в нескольких действующих классификациях. Что касается представлений о минералогии вод, то эта разработка В.И. Вернадского имеет мировоззренческий характер. Это оригинальнее направление исследований ждет своего дальнейшего продолжения и развития на новой фактологической основе для решения будущих заданий.

Выдающийся мыслитель предвидел чрезвычайную сложность и глубину заданий исследования свойств воды, необходимость приобщения новых, недоступных в то время методов и знаний. Так, он указывал на то, что даже химически чистая вода представляет собой смесь сложных молекул: от H_2O до $H_{12}O_6$... $H_{32}O_{16}$ и т.д. Полимерность обусловлена проявлениями электрофизических, электрохимических, электродинамических эффектов. Разным может быть также изотопный состав воды. Ученый допускал существование не менее шести изотопных разновидностей воды, где присутствуют тяжелые изотопы водорода и кислорода, даже говорил об H_3 и O_{17} .

В.И. Вернадский указывал на биогенный круговорот воды в биосфере, который, в частности, лежит в основе жизни человечества, в основе земледелия. Он подчеркивал значение паров воды в электрической структуре тропосферы, анализировал влияние различных состояний водной среды на миграцию минеральных и органических веществ, на динамику важных для состояния биосферы химических реакций¹¹.

Большое значение придавал В.И. Вернадский изучению вод по природным условиям их специфического нахождения. В частности, это касается так назы-

¹¹ *Вернадский В.И.* Избранные сочинения. — М.: Изд-во АН СССР, 1960. — Т. 4. — Кн. 2. — С. 1–538.

ваемых «волосных» вод (по современной терминологии — поровые растворы), которые физически связаны между собой и находятся в системе пор и микротрещин горных пород и почв, удерживаясь в них силами межмолекулярной связи.

Как и предвидел В.И. Вернадский, дальнейшими исследованиями было установлено, что поровые растворы относятся к пресным, соленым и рассольным водам. Исследования также подтвердили предвидения Владимира Ивановича относительно основных факторов формирования химического состава волосных вод. Он считал, что этот состав зависит от состава первичных вод, формирования, химического состава вод, которые проникают в систему, и взаимодействия поровых растворов с породами, в которых они существуют. Эта гипотеза со временем была полностью доказана многими исследованиями. Дальнейшими работами, выполненными специалистами разных стран, включая Украину, было установлено, что система поровых растворов в слабопроникающих отложениях является одним из наиболее важных факторов для формирования ресурсов и химического состава поверхностно залегающих (А.М. Митяев, М.А. Гатальский, А.Е. Бабинец, А.О. Сухоребрый и др.) водоносных горизонтов. Вертикальный водообмен на глубинах до 1000–2000 м, в зависимости от конкретных условий, является основной гидродинамической закономерностью, которая объединяет поровые растворы слабопроникающих слоев с водоносными горизонтами в единую систему (В.О. Всеволожский, В.М. Шестопалов и др.).

В 1928 г. вышла в свет книга В.И. Вернадского «Соленые озера и лиманы», в которой впервые на монографическом уровне было рассмотрено особенности состава и некоторых условий формирования этих вод. В соответствие с его предложениями, дальнейшие исследования иловых вод озер, лиманов и морей происходили (особенно активно в 70–80-х годах XX ст.) при помощи отжатия специальными прессами (А.О. Сухоребрый). В результате были получены детальные характеристики отжатых иловых растворов, которые подтвердили предположения В.И. Вернадского о вертикальной стратификации их химического состава, связанного с палеоусловиями формирования этих систем. Владимир Иванович одним из первых начал выявлять роль воды в формировании строения и геологической истории Земли, развивал понятие о дисимметрии гидросферы, ее разнообразии не только в зависимости от разных геосфер, но и в связи с взаимодействием в системе газ–вода–природа–живое вещество. Он настаивал на том, что вода может существовать и постоянно существует в земной коре без влияния живого, но жизнь без воды в условиях Земли существовать не может. Дальнейшими исследованиями многих ученых, начиная с А.И. Опарина, подтверждена мысль В.И. Вернадского о том, что на протяжении всей геологической истории наблюдается самая тесная связь между водой и жизнью. На нашей планете вода является одним из основных условий и существования жизни.

В частности, было выявлено, что вода в разнообразных организмах составляет в основном от 40 до 90% их объема и играет очень важную роль внут-

ренной транспортной системы, которая объединяет все элементы организма в единое действующее целое, является поставщиком полезных для организма макро- и микроэлементов и веществ, выводящей системой, которая обеспечивает выведение отработанных в организме веществ (шлаков).

Решающее значение воды как поставщика химических макро- и микроэлементов в организм было выявлено на протяжении XX ст. и особенно в последние десятилетия. Так, например, Ю.А. Рахманин и другие доказали, что при использовании питьевой воды с недостаточным содержанием кальция происходят нарушения функций щитовидной железы и других органов. Недостаточное употребление с водой магния увеличивает риск заболеваемости и даже смерти в связи с нарушениями в сердечно-сосудистой системе. Исследованиями установлено, что питьевая вода является источником фтора, недостаток или избыток которого в организме приводит к заболеваниям.

Во времена В.И. Вернадского для лечения активно использовались минеральные воды. Карловы-Вары, Баден-Баден, Моршин, Кисловодск, Трускавец уже были известными курортами. В.И. Вернадский учитывал знания относительно бальнеологии в построении своей классификации. В дальнейшем эти и накопленные позднее данные были использованы во многих классификациях минеральных вод.

Примером наиболее полной такой классификации является «Классификация минеральных вод Украины», созданная специалистами НАН Украины (В.М. Шестопалов, Г.М. Негода, Н.П. Моисеева и др.) и других ведомств в 2002 г. В ней не только максимально учтено все разнообразие макро- и микроэлементов и органических соединений, но и впервые предложено обращать внимание на физически (электрическим током, магнитным и тепловыми полями) активированную воду, которая, по новейшим данным, активно воздействует на показатели здоровья. По экспериментальным (Н.И. Синицын, В.М. Шестопалов и др., 2011 г.) и натурным данным установлено, что, по крайней мере, часть минеральных вод лечит не только своим химическим составом, но и вследствие особенных физических характеристик. Это становится понятным, если принимать во внимание выявленную структурированность воды в клетках организма. Определенным образом структурированная вода клеток является их защитным барьером, катализатором биохимических реакций, обеспечивает стойкость пространственной структуры макромолекул, процессы терморегуляции и метаболизма клеток и т.п. Доказано, что при старении организма происходит постепенное уменьшение процентов структурированной воды в клетках, которая становится обычной неструктурированной. Итак, постулат В.И. Вернадского относительно решающего значения воды для жизни за последнее десятилетие подтвердился многими новыми исследованиями и доказанными результатами, наполнился новым, более конкретным смыслом.

Наряду с рассмотрением воды как решающего фактора существования биосферы на планете Земля, В.И. Вернадский поднялся до обобщения космической роли энергии, которая пронизывает не только биосферу, но и все пространство вокруг нас, нас самих, всюду и всегда.

Он дальновидно предсказал, что сверхмалые частицы и излучения могут проходить сквозь материальные тела и быть источником изменений в среде,

которая поддается наблюдению. Это предвидение подтвердилось выявленными потоками нейтрино и является созвучным современным гипотезам о частицах «черной материи».

В.И. Вернадский одним из первых понял, что открытие явление радиоактивного распада атомного ядра является революционным, фундаментальным для понимания строения материального мира. Уже в 1910 г. он подчеркивал, что рожденное из этого открытия учение о радиоактивности является новой наукой, которая отличается от физики и химии. Ведь химические элементы, в соответствии с этим учением, есть не что иное, как отдельные случаи радиоактивных процессов, которые охватывают все вещество Вселенной, объединяя ее отделенные по строению и расстоянию частицы в единое целое.

В связи с таким пониманием единства Космоса, В.И. Вернадский считал, что, с одной стороны, геохимические проблемы Земли являются частью проблем космической химии, а с другой, — это основа развития новой науки — радиогеологии. С момента создания этой науки начинается очень важный этап развития всей геологии — рождается система количественной оценки геологического времени — изотопной геохронологии.

Он хорошо представлял себе великое теоретическое и практическое значение этих исследований. Ведь геологические карты будущего, по его мнению (и это уже случилось!), будут иметь четкую количественную оценку геологического возраста отложений пород и времени протекания геологических процессов.

Ученый обращал внимание на то, что в недрах Земли происходит грандиозный процесс превращения урана, тория в продукты их распада и, в частности, в радиогенный гелий, который рассеивается Землей в космосе. Недавно этот вывод В.И. Вернадского был подтвержден открытием потока изотопа гелия из мантии нашей планеты.

В.И. Вернадский, наверное, первым понял, что познание радиоактивности открывает путь к овладению колоссальной внутренней энергией атома, которая существенно изменит условия существования человечества. Еще в 1910 г. на общем собрании Академии наук он подчеркивал, что благодаря открытию радиоактивности обнаружен новый источник энергии. В 1913 г. в статье «О радиоактивных химических элементах в Земной коре» он дальновидно предупреждал, что небольшое тепловое излучение радиоактивного вещества превратится в грозные силы, если накопится много атомов радиоактивного элемента в небольшом пространстве.

Позднее (в статье к сборнику «Очерки и речи», 1922) В.И. Вернадский снова вернулся к этой теме. Он считал, что скоро настанет время, когда человек получит атомную энергию, такой источник энергии, который даст ему возможность строить свою жизнь, как он сам того пожелает. Вопрос — сумеет ли человек использовать эту силу, направить ее на добро, а не на самоуничтожение? — уже тогда серьезно волновал ученого.

Основываясь на идее использования радиоактивности, В.И. Вернадский приложил много усилий, чтобы организовать поиски и практическое изучение радиоактивных руд. Созданная им радиевая экспедиция, в состав которой вошло

много русских ученых, в частности и геологов, в 1910–1916 гг. произвела исследования пегматитовых жил Урала, Сибири, Средней Азии. Уже в 1910 г. он определил невероятную силу и могущество, которые будут иметь собственники больших запасов радия. Благодаря его усилиями еще в 1916 г. в Фергане было открыто первое месторождение урановых руд. Под его руководством были проведены первые в России значительные работы по минералогии радиоактивных элементов. После открытия месторождений урана В.И. Вернадский активно включился в разработки по радиохимии, а именно по получению высокочистых элементов и изотопов, необходимых для цепных реакций. В работах радиевой экспедиции принимали участие А.Е. Ферсман, В.М. Крыжановский, В.И. Луцицкий, Л.С. Коловрат-Чирвинский, Е.С. Бурксер, С.Д. Кузнецов и др. С 1913 г. выходят «Труды радиевой экспедиции». Работы продолжались до 1918 г., и В.И. Вернадский активно руководил всеми исследованиями и также Минералогической лабораторией, созданной в 1911 г. в Петербурге.

Дальнейшее развитие радиогеологических исследований в Советском Союзе происходит также под непосредственным руководством В.И. Вернадского. В конце 1921 г. была заложена крепкая основа для развития радиевой промышленности в СССР. По инициативе В.И. Вернадского в 1922 г. на базе Минералогической лаборатории создается Радиевый институт, первым директором которого был назначен Владимир Иванович, потом Виталий Григорьевич Хлопин (1890–1950)¹². Дальнейшую работу по поиску месторождений урана, по рекомендации В.И. Вернадского, возглавил его ученик и коллега минералог академик Александр Евгеньевич Ферсман (1883–1945), с которым его объединяли более 40 лет совместного творческого труда. Изучение радиоактивных свойств планеты стало в институте на один уровень с химико-физическим изучением явлений радиоактивности.

Еще в «Очерках геохимии» (1927), где большой раздел посвящен радиоактивным элементам, Владимир Иванович писал: «... Мне кажется, научная мысль именно сейчас стоит на пороге перед огромной важностью проблемы, в решении которой геохимия должна занять выдающееся место. Я могу здесь сказать — образовывается новая научная область — **радиогеология**»¹³. А уже в 1934 г. на заседании Отделения математических и естественных наук Владимир Иванович докладывал, что в целом подготовительная работа, запланированная в 1910 г., окончена, и уже пришло время говорить о новой науке — радиогеологии, науке о радиоактивных свойствах нашей планеты, об особенных радиоактивных явлениях, которые происходят в ней и ей свойственны. Во многих докладах и статьях, а также в монографии «*Les problemes de radiogeologie*», изданной в Париже (1935), В.И. Вернадский сформулировал основные задачи этой новой отрасли науки.

¹² Холлоуэй Д.Дж. / В.И. Вернадский и атомная энергия (Доклад на научной конференции (Киев, 1988 г.), посвященной 125-летию со дня рождения В.И. Вернадского) // Очерки истории естествознания и техники. — К., 1989. — Вып. 36. — С. 30–37.

¹³ Вернадский В.И. Очерки геохимии. — М.: Наука, 1983. — С. 422.

Радиологические исследования в Украине связаны с именем Евгения Самуиловича Бурксера, которого судьба свела с В.И. Вернадским на одном из съездов химиков. В 1910 г. в Одессе, при одесском отделе Российского технического общества, которое было научно-технической организацией, была основана первая в Российской империи радиологическая лаборатория, которая поставила перед собой задание изучения радиоактивных горных пород, вод и минералов. Наставником Е.С. Бурксера в организации научно-исследовательских работ был В.И. Вернадский. Аналогичная лаборатория В.И. Вернадского была создана немного позднее.

В послевоенные годы Е.С. Бурксер продолжил свои исследования в несколько ином направлении уже в Киеве, под руководством академика М.П. Семененко. За создание отдела ядерной геохимии и космохимии в стенах Института геохимии и физики минералов АН УССР, который возглавил Е.В. Собонович — в прошлом сотрудник Радиевого института, нужно также благодарить М.П. Семененко. Ныне академик Собонович стоит во главе Института, коллектив которого прикладывает немало усилий для сохранения радиационной безопасности.

Радиевым институтом было положено начало в СССР дела изучения абсолютного возраста горных пород и минералов, поскольку еще Пьер Кюри в 1902 г. установил, что процесс радиоактивного распада происходит закономерно во времени, а поэтому может стать эталоном времени. По мнению В.И. Вернадского, это открытие в корне меняет и чрезвычайно усиливает геологическую научную работу. В геохимии радиоактивных элементов возникают новые области эмпирических обобщений: во-первых, это точное изучение геологического времени (геологическое время следует отобразить в постоянных числовых единицах радиоактивного распада элементов и установить его проявления в земной коре); во-вторых, создание радиоактивной карты земной коры на фоне геологической карты (нужно отразить ее как в количественном учете рассеивания и концентрации радиоактивных атомов, так и в том тепловом эффекте, который они производят своими сгущениями и разряжениями; наконец — количественное учитывание того изменения, которое на фоне геологического времени вырабатывается α -излучением, γ , β -лучами в химическом равновесии нашей планеты. Нужно найти, — говорил В.И. Вернадский, — и познать радиогеохимию планеты, часть новой области геологии — радиогеологию¹⁴. Из этих трех исключительно важных задач наиболее успешно была выполнена задача по использованию «природного хронометра», что обозначало коренную реформу геологии. Измерение геологического времени основывается на законах радиоактивного распада химических элементов, а именно на соотношении материнских и дочерних продуктов распада в минерале.

Проблема **геологического времени** имеет большое значение в прикладном аспекте. В частности, это касается построения геологических карт, что является первоосновой для поисков, разведки и выявления закономерностей размещения

¹⁴ Вернадский В.И. Очерки геохимии. — М.: Наука, 1983. — 422 с.

разных видов полезных ископаемых, поскольку в основу геологической карты любого масштаба положено стратиграфию, то есть последовательность образования геологических тел в разрезе земной коры. Радиогеология позволила не только сравнивать все стратиграфические единицы, даже так называемые фаунистически «немые» толщи. Она дала геологам инструмент определения протяженности формирования геологических комплексов в одинаковых единицах по всему Земному шару. Особенно незаменимыми являются методы радиохронологии для докембрийских комплексов, распространенных на территории щитов.

В 1934 г. среди первоочередных проблем В.И. Вернадский называет проблему определения возраста Земли на основе определения возраста радиоактивных минералов по гелиевому и свинцовому методам, в первую очередь для минералов из Фенно-Скандинавского щита и Украинского кристаллического массива. В то время самые древние породы были выявлены в Карелии. Их возраст составлял 1,85–2,1 млрд. лет.

На XVII сессии Международного геологического конгресса В.И. Вернадский призывал к международному сотрудничеству относительно определения геологического времени и предлагал создать с этой целью комиссию конгресса. Международная комиссия по определению абсолютного возраста минералов и горных пород была создана в 1937 г., а В.И. Вернадский был избран заместителем председателя. Комиссия организовала широкие работы в Ленинграде, а с 1939 г., по согласованию с В.И. Вернадским, также в Киеве. Они были прерваны Второй мировой войной.

В 1950 г. при Академии наук СССР была создана Комиссия по определению абсолютного возраста геологических формаций под руководством И.Е. Старика. Аналогичные задания были поставлены перед Геохронологической комиссией Академии наук УССР под руководством академика М.П. Семененко: основываясь на данных лаборатории абсолютного возраста Института геологических наук, а позднее — Института геохимии и физики минералов (руководитель — член-корреспондент Е.О. Бурксер), составить геохронологическую карту Украинского щита. Позднее эту работу возглавил академик М.П. Щербак, который создал собственную школу учеников.

Идеи В.И. Вернадского относительно определения длительности и границ основных геологических систем, выраженных в единицах времени, воплощались в жизнь через исследования геохронологов всех стран мира с момента использования законов радиоактивного распада. Развитие научного направления по определению изотопного возраста наиболее интенсивно проявилось в последнее время, после внедрения в практику работ новых радиологических методов. Использование их стало возможным в связи со значительным улучшением измерительной техники, в частности с использованием масс-спектрометров. Использование масс-спектрометров с высокой распределительной возможностью и чувствительностью позволило значительно повысить точность методов определения содержания материнских и дочерних изотопов в горных породах и минералах, по которым рассчитывается возраст этих образований. В зависимости от конечных продуктов распада в ядерной геохронологии сегодня исполь-

зуються різні методи: уран-свинцевий, гелієвий, калій-аргоновий, рубидій-стронцієвий і самарій-неодимовий, радій-радоновий. Як результат общих зусиль геологів, хіміків і фізиків, отримані важливі експериментальні дані про ізотопний вік різних геологічних образунків, які покладені в основу визначення тривалості геологічних періодів і створення геохронологічної шкали. Вітчизняними і зарубіжними ученими розроблена шкала геологічного часу всього розрізу земної кори. Ця шкала з кожним роком удосконалюється, оскільки визначаються всі нові так звані реперні дати, які слугують основою для створення такої шкали.

Сейчас існують надійні дані про самі древні докембрійські породи віку 3,5 млрд. років і на окремих ділянках суші — 4,2 млрд. років. Геологічні образунки віку 3,7 млрд. років установлені на докембрійських щитах світу — Канадському, Африканському, Австралійському, Алданському і Українському.

Робота по уточненню стратиграфії Українського щита, сконцентрована в Інституті геохімії, мінералогії і рудоутворення імені М.П. Семененка, успішно виконувалась і нині виконується учнями М.П. Семененка і М.П. Щербака — В.М. Скобелевим, Е.М. Бартицьким, О.М. Пономаренко, Л.М. Степанюком, І.М. Лисної, Г.В. Артеменко, Л.В. Шумлянським. Звіт про виконану роботу є серія монографій «Каталог ізотопних дат Українського щита» (1978), «Ізотопна геологія України» (1981), «Геологічна шкала докембрія Українського щита» (1989), «Геохронологія раннього докембрія Українського щита. Археї» (2005), «Геохронологія раннього докембрія Українського щита. Протерозой» (2008) і др.

Визначення віку порід уже вийшло за межі радіогеології, створеної В.І. Вернадським, і перетворилося в ізотопну геохронологію — наукове напрямлення, яке було створено на стику радіогеології, радіохімії і мінералогії. Ізотопна геохронологія, точно так само, як і ізотопна геохімія, стали складовими окремими науки — ізотопної геології.

В 1939 г. на основі нових знань В.І. Вернадський зі своїми колегами підготував для уряду пропозицію, в якій чітко сформулювалися завдання по розробці методів розділення ізотопів урана і експериментальним дослідженням процесу виділення атомної енергії. 30 липня 1940 г. Президіум АН СРСР учредив Комісію по проблемі урана. Головою комісії був призначений В.Г. Хлопін, його заступниками — В.І. Вернадський і А.Ф. Іоффе, членами комісії стали І.В. Курчатів, Ю.Б. Харитон, С.І. Вавилов, П.Л. Капица, А.Е. Ферсман, А.П. Виноградов і др. Комісія організувала і координувала весь комплекс геологічних, хімічних, фізичних досліджень. 22 липня 1941 г. Уранова комісія призупинила свою роботу з огляду необхідності рішення неотложних проблем воєнного часу.

Для В.І. Вернадського наука була нерозривно пов'язана з соціальною відповідальністю, етикою, мораллю. Його концепція руху біосфери до сфери розуму передбачала, що ноосфера повинна проявитися через різкі зміни всіх біогеохімічних і енергетичних процесів на планеті; людство повинно

но овладеть механизмами рационально контролируемого сопровождения природной органической эволюции¹⁵. Ученый полагал, что научная мысль должна инициировать, сопровождать и обеспечивать эволюционное проявление ноосферы в жизнедеятельности земной цивилизации.

Можно сказать, что соответствующий аспект влияния многогранной яркой личности В.И. Вернадского реализовался в отношении химических наук. Мы бы обманулись, утверждая, что Владимир Иванович прогнозировал стремительное развитие современных направлений химии, открывающих и использующих новые закономерности самоорганизации неорганических веществ и физико-химических взаимодействий. В начале прошлого века это было бы нереально. Собственно, и по характеру химического мышления ученый принадлежал более к аналитикам, чем к синтетикам. Но, в сущности, он дал творческий импульс становлению ряда ведущих академических институтов, которые сейчас достойно представляют важные направления химической науки в Украине и мире. Просто в нужное время (1918 г.) в нужном месте (г. Киеве) академик В.И. Вернадский основал Химическую лабораторию как научное учреждение в составе Физико-математического отделения созданной Украинской академии наук. Ранее химические исследования проводились лишь в лабораториях высших учебных заведений.

В 1931 г. Химическую лабораторию объединили с Научно-исследовательским институтом химии Народного комиссариата образования и закрепили в составе Академии наук как Институт химии АН УССР. В 1945 г. его переименовали в Институт общей и неорганической химии (ИОНХ) АН УССР, в 1993 г. присвоили имя В.И. Вернадского¹⁶. На базе подразделений ИОНХ создан ряд академических учреждений: Институт органической химии (1939), Институт коллоидной химии и химии воды им. А.В. Думанского (1968), Физико-химический институт им. А.В. Богатского (1977), Институт сорбции и проблем эндоэкологии (1991), Межведомственное отделение электрохимической энергетики (1993).

Из Института органической химии структурно выделились Институт химии высокомолекулярных соединений (1958), Институт биоорганической химии и нефтехимии (1987), а на базе подразделений Института коллоидной химии и химии воды им. А.В. Думанского организован Институт биокolloидной химии.

Деятельность и важные научные достижения указанных учреждений можно трактовать как творческое развитие идей В.И. Вернадского относительно взаимодействий неживого (косного) и живого (органического) вещества. Основная практическая цель научных разработок ИОНХ — создание высокоэффективных, экологически безопасных энерго- и ресурсосберегающих технологий с включением в производственный процесс вторичного сырья, что будет способствовать уменьшению техногенного влияния на окружающую среду.

¹⁵ *Вернадский В.И.* Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — М.: Наука, 2001.

¹⁶ <http://www.igic.org.ua>

Учение В.И. Вернадского открыто для общения и размышлений. В очень непростых исторических условиях и жизненных обстоятельствах гениальный мыслитель анализировал природные земные проблемы в широком контексте — от Вселенной — до атома — в масштабах их существования. Он нашел общие закономерности, понимание которых позволит человеку (*Homo sapiens*) более внимательно и рационально относиться к окружающей среде — живой и косной.

С того времени наука стремительно пошла вперед, реагируя на нужды общества, совершенствуя методы и объекты исследований. В подтверждение этого можно привести классификацию актуальных проблем современной химии, предложенную известным российским ученым, украинцем по происхождению, академиком РАН А.Л. Бучаченко¹⁷: «Сегодня ... иерархия общих проблем химии может быть представлена в следующем виде: искусство химического синтеза; химическая структура и функция; управление химическими процессами; химическое материаловедение; химическая технология; химическая энергетика; химическая аналитика и диагностика; **химия жизни**».

В.И. Вернадский, фундаментально развивая и синтезируя идеи различных наук об основополагающих принципах естествознания, как ученый не мог обойти вниманием некоторые **вопросы физики**. Его выводы в отношении роли симметрий в формировании построения вещества, понятий пространства и времени, атома, физического (или как его называл В.И. Вернадский, космического) вакуума находят подтверждение в современной физической науке и остаются актуальными для физики.

Как уже упоминалось, В.И. Вернадский существенно повлиял на развитие кристаллографии как науки. Особенностью его подходов стало то, что он отметил необходимость изучать не только структуру кристаллов и ее связь со свойствами вещества, но и физическую природу и особенности взаимодействия между атомами и молекулами, из которых складывается кристалл. В его понимании кристаллография — это один из разделов физики, призванный дать ответ на вопрос, почему именно такое кристаллическое строение и симметрию имеет тот или иной кристалл. Именно в этом направлении продолжает развиваться современная кристаллографическая наука.

Но В.И. Вернадский рассматривал кристаллографию не только, как объединение отдельных разделов геометрии, теории симметрий, минералогии или даже физики. Он сформулировал и со временем использовал философию кристаллографии как подход к познанию глубинных закономерностей природы и строения материального мира. Многолетний опыт работы над проблемами этой науки позволил ему по-новому переосмыслить ряд основополагающих физических понятий, таких, как симметрия, пространство, время, вакуум.

Особое место в размышлениях В.И. Вернадского относительно вопроса построения и законов развития мироздания, всего материального мира занимает понятие симметрии как одного из фундаментальных свойств природы. Прежде всего, он обращает внимание на повсеместность проявления этого свойства во всех без исключения формах существования материи: «Принцип симметрии в

¹⁷ <http://www.chem.msu.su/rus/publ/Buchachenko/vvedenie.html>

XX веке охватил и охватывает все новые области. Из области материи он проник в область энергии, из области кристаллографии, физики твердого вещества он вошел в область химии, в область молекулярных процессов и в физику атома. Нет сомнения, что его проявления мы найдем в еще более далеком от окружающих нас комплексов мира электрона и ему подчинены будут явления квантов». Безоговорочно и разнообразно им охвачены явления жизни и мирового Космоса¹⁸. Здесь идет речь о принципе симметрии, который, как частные случаи, включает возможности нарушения симметрии или ее отсутствие. В перечисление объектов, попадающих под действие этого принципа, как видим, В.И. Вернадский включает всю известную на то время реальность, весь доступный для наблюдения мир.

Гениальное предвидение В.И. Вернадского нашло подтверждение в современной физической науке, в частности, в квантовой физике. Рядом с использованием в традиционных областях — механике, физике твердого тела, физике многочастичных систем, кристаллографии, — принцип симметрии стал основой новых мощных методов исследования в таких областях, как теория ядра, квантовая теория поля, физика высоких энергий и др. Он помогает проникать в тайны построения ядерной материи, открывать новые свойства физических систем разной природы, устанавливать связь между свойственным определенному состоянию системы типом симметрии и ее физическими свойствами в таком состоянии.

Именно благодаря предположению о необходимости существования квантовых объектов с новым типом симметрии, в физику элементарных частиц было введено понятие кварков — частиц, из которых состоят адроны, то есть составляющие атомного ядра. Установлено, что со сменой свойств симметрии системы связаны такие фундаментальные явления, как сверхтекучесть и сверхпроводимость, спонтанное появление электрического и магнитного полей в твердых телах. Предположение о спонтанном нарушении симметрии в квантово-полевых системах лежит в основе теории о динамической генерации масс частиц. А понятие об обобщенной симметрии, или суперсимметрии, которая позволяет с единых позиций рассматривать (объединять) разные, даже казалось бы противоположные типы симметрий, лежит сегодня в основе теории фундаментальных взаимодействий, объединяющей все известные типы таких взаимодействий.

Весьма важными являются для нас и размышления В.И. Вернадского о вакууме. Он отбрасывал представления того времени о вакууме как о пространстве, из которого изъято вещество. В частности, он подчеркивал, что вакуум не есть пустота с температурой абсолютного нуля, как еще недавно думали, это активная область максимальной энергии доступного нам Космоса. То есть пустоты нет. Мы, по мнению В.И. Вернадского, вернулись к старому спору средневековых философов и ученых, но в отличие от них идем экспериментальным путем — путем наблюдений. И еще одна мысль, которая

¹⁸ В.И. Вернадский. Проблема Времени, Пространства и Симметрии. 1920–1942 (стр. 210–296, 438–448) — часть 1 из раздела второго «Пространство и время в неживой и живой природе» в книге «Философские мысли натуралиста» (М.: Наука, 1988 г.).

остається актуальною і сьогодні. Її суть складає в тому, що основну частину Всесвітньої складає «космічний вакуум», який В.І. Вернадський розглядав, як джерело енергії, а значить і матерії. Він писав про те, що в цих просторах з розсіяними атомами і молекулами правильніше мислити не як про матеріальну порожнечу «вакуума», а як про концентрацію своєрідної енергії, в розсіяній формі зберігає колосальні запаси матерії і енергії».

Сучасна наука багаторазово підтвердила справедливості цих думок. Сьогодні для квантової фізики вакуум — це середовище, в якому всі прояви матеріального світу (частинки і поля) реалізуються як збудження (збуджене стан) цієї середовища. Але середовище це квантове, а значить в ній навіть при умові абсолютного нуля температури мають місце квантові флуктуації фізичних полів, тобто вакуум принципово не може бути ідеальною порожнечою.

Більше того, згідно сучасним космологічним моделями, Всесвітня (і не обов'язково тільки одна) може зародитися з вакуума як з праматеринської середовища внаслідок його гравітаційної нестійкості, причому, в відміння від ряду передшлющих теорій, в таких моделях закон збереження енергії не порушується. Так звані «вакуумні конденсати» розглядаються сьогодні, як можливі кандидати на роль «темного речовини» і «темної матерії» — субстанцій, які ми не можемо спостерігати безпосередньо, але існування яких можемо допустити, щоб пояснити результати спостереження еволюції Всесвітньої і її окремих складових. Приведені приклади свідчать про надзвичайну глибину думки В.І. Вернадського, незважаючи на те, що він не міг передбачити всі деталі подальшого наукового розвитку.

Не можна залишити без уваги і внесок В.І. Вернадського в розробку таких понять, як **простір і час**. Цьому питанню були присвячені декілька праць вченого, зокрема: «На межі науки. Простір науки і простір філософії і математики», «Про стани фізичного простору», «Принцип симетрії в науці і філософії», «Проблема часу в сучасній науці» і др.

Над питанням визначення **сутності часу** В.І. Вернадський роздумував в такій своїй праці, як «Проблема часу в сучасній науці». В даній праці під поняттям часу В.І. Вернадський мав на увазі радіологічне (ізотопне) час, яке характеризує процес радіоактивного розпаду елементів, і не торкався питання геохронологічної шкали, яка відображала перебіг палеонтологічного часу і створення якої було завершено до 1900 р. Саме він поставив питання про необхідність введення окремої штучної одиниці вимірювання радіологічного часу. Хоча цей підхід заперечувався вченими, власне така постановка питання є історико-графічним фактом розвитку його філософії.

Як вказувалося вище, В.І. Вернадський відкидав можливість існування простору в відокремленні від матеріального світу. Ще до створення спеціальної теорії відносності в 1885 р. В.І. Вернадський вказував на

необходимость связи между этими сущностями материи. Он пришел к этой мысли не через теоретические исследования, как Альберт Эйнштейн, а на основе общих размышлений. В.И. Вернадский рассматривал пространство и время не как категории мышления, а как природные сущности, реально существующие в природе. И сегодня его вывод вполне актуален: «Бесспорно, что и время, и пространство отдельно в природе не встречаются. Они неразделимы. Мы не знаем ни одного явления, которое не занимало бы части пространства и части времени. Только для логического удобства представляем мы отдельно пространство и отдельно время... Что же это за части неразделимые — чего? Очевидно, того, что только и существует, это — материя, которую мы разбиваем на две основные координаты: пространство и время»¹⁹. Очевидно, что радикальные изменения в научном толковании времени, которые принесла теория относительности, не стали для В.И. Вернадского неожиданными. В отличие от многих своих современников, он еще в XIX в. глубоко осознал фундаментальное значение одного из основополагающих утверждений теории относительности.

После того, как физика дала научные свидетельства единства пространства-времени и отсутствие равномерно протекающего всеохватывающего единого времени, В.И. Вернадский снова возвращается к этой проблеме. Теперь он подошел к ней с позиций естественных наук, а именно кристаллографии и геохимии. Он выделил три проявления времени земного существования. Первое — протяженность во времени радиоактивных процессов распада атомных ядер (время разрушения). Второе — существование повторяющихся (циклических) процессов, иначе — круговое течение времени. Наконец, третье проявление — это эволюция живых существ, появление среди них более развитых видов — время развития и эволюции живого вещества. Очевидно, что в природных условиях, если время понимать как показатель изменений, его течение происходит специфическим образом — в зависимости от избранного объекта. По сути, каждый объект имеет свое время, то есть может рассматриваться, как своеобразные часы.

Высказанная В.И. Вернадским идея неразрывного единства биологического пространства-времени у живых существ, которая базировалась на результатах анализа объектов уровней организации «организм» и «вид», была подтверждена также для объектов высших уровней организации как живого, так и неживого вещества, до биосферы включительно. В.И. Вернадский посвятил этому вопросу две большие работы — «Изучение явлений жизни и новая физика» и «О жизненном (биологическом) времени», что было связано с развитием его учения о биосфере. Высказанные им идеи о специфическом характере биологического времени, особенном состоянии и геометрии биологического пространства-времени, необходимости введения природной меры биологического времени получили свое дальнейшее развитие²⁰.

¹⁹ В.И. Вернадский. Размышления натуралиста. Пространство и время в живой и неживой природе. — С. 36, 151–152 (1975).

²⁰ *Вернадский В.И.* Труды по философии естествознания. — М., Наука, 2000. — С. 3–6.

Итоги многолетних исследований проблемы времени В.И. Вернадский подвел в докладе Академии наук СССР от 26 декабря 1931 г. Он подчеркнул особенности времени для различных объектов. Для радиоактивных элементов — строго определенное направление процесса, его необратимость. Кроме того, атом в масштабе космического времени сразу же, скачком переходит в новое состояние, порождая при распаде новый атом. Для живых организмов время с геохимической точки зрения проявляется в трех разновидностях: время индивидуального существования, время смены поколений (без смены форм жизни) и время эволюционных изменений. При этом, если направление и скорость распада не зависят от внешних влияний, то для живых существ изменения неразрывно связаны с окружающей средой. И все эти проявления происходят в определенных областях пространства, присущих тем или иным событиям материального мира.

Общий обзор идей В.И. Вернадского в области физики относительно казалось бы только физических понятий и явлений свидетельствует о его понимании их основополагающего значения для естествознания. Правильность преимущественного большинства этих идей неоднократно подтверждена современной физической наукой, поэтому они остаются актуальными и до настоящего времени.

Мы остановились на отдельных вехах деятельности В.И. Вернадского в области естественных наук. Но даже и это беглое перечисление свидетельствует о необычайной силе его интеллекта, глубине мышления и широте охвата различных, иногда очень существенно отличающихся направлений его исследований.

Большинство научных достижений ученого являются актуальными и в наше время. Они нашли продолжение и развитие в соответствующих научных направлениях исследований и учреждениях, открытых во многих научных центрах бывшего СССР и, в частности, в Украине и ее Национальной академии наук. Некоторые из научных достижений В.И. Вернадского еще ожидают своего времени для использования и развития.

Вклад В.И. Вернадского в развитие гуманитарных наук, организацию науки и высшей школы

В.И. Вернадский оставил нам значительное научное наследие не только как выдающийся ученый в области естественных наук, но и как историк науки и мыслитель, организатор науки и высшей школы, общественно-политический деятель.

На протяжении всей жизни В.И. Вернадский-мыслитель неутомимо развивал и совершенствовал свою методологию познания мира и научное мировоззрение, постоянно анализировал как историческое, так и современное ему состояние развития науки и общества, философской мысли и форм познавательной деятельности, синтезируя научные идеи, интегрируя их в построение

собственного целостного видения и понимания системы Вселенной, места человека в ней, цели и смысла жизни, дальнейших тенденций развития человечества. Хотя философско-мировоззренческие и социально-исторические аспекты его методологии не нашли отдельного обобщения, он последовательно и во взаимосвязи развивал их во многих своих трудах.

Философию В.И. Вернадский не считал наукой, что, некоторым образом, было следствием его устоявшегося методологического подхода естествоиспытателя, мировоззрение которого формируется через добывание эмпирического естествоведческого материала, дальнейшее его описание, анализ и синтез. В начале 80-х годов XIX в. он писал: «Если оставить в стороне логику и психологию, то что остается для того, чтобы сделать из философии науку? Философия есть способ и метод. Ее значение — в движении науки, это, кроме логики, критика основных понятий, всюду и неизбежно входящих в данные нашей науки. Это есть оценка достоверности знания. Но где же здесь «наука»?»²¹.

И хотя В.И. Вернадский воспринимал философию не столько как науку, сколько как особый вид человеческой деятельности, связанный с дедуктивным способом мышления, как форму созерцания, способ и метод в познавательном процессе, — в своих трудах он реально выступал как ученый, который, стремясь к пониманию организации Вселенной, объективно развивает принципы философии как науки²².

История и философия естествознания заняли важное место в его исследованиях и были тесно связаны между собой. Особенностью научного метода В.И. Вернадского было то, что все исследуемые проблемы он рассматривал в генезисе, опирался на историю развития науки и, хотя и считал себя человеком, «чуждым философских споров», эволюция его мировоззрения как философа пронизывает все его работы. Еще когда В.И. Вернадский работал в Московском университете, он задумал написать всемирную историю естествознания и в 1902–1903 гг. прочитал курс из 12-ти лекций по истории современного научного мировоззрения, где первые три были посвящены содержанию понятия «научное мировоззрение», другие — истории развития естествознания от начала книгопечатания до открытия гелиоцентрической системы мира Н. Коперника. Первые три лекции неоднократно печатались, остальные не удалось издать при жизни ученого²³.

В 1910-х годах история науки стала одним из приоритетных исследований В.И. Вернадского. Был окончен, но из-за Первой мировой войны полностью не

²¹ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. Кн. 1. Наука в исторических и социальных контекстах. — М.: ИИЕТ им. С.И. Вавилова РАН, 2008. — С. 43.

²² А.Л. Янин, К.В. Симаков, С.И. Жидовинов, Ф.Т. Янишина. // В.И. Вернадский. Предисловие // Вернадский Владимир Иванович. Труды по философии естествознания / РАН. Комис. по разработке науч. наследия акад. В.И. Вернадского; Ин-т геохимии и аналитической химии им. В.И. Вернадского; Архив РАН / К.В. Симаков (отв. ред.). — М.: Наука, 2000. — С. 3–5.

²³ Первая публикация: О научном мировоззрении : вступ. в курс лекций по истории развития физ.-хим. и геол. наук 1902–1903 гг. // Вопр. философии и психологии. — 1902. — № 65. — С. 1409–1465.

опубликован его фундаментальный труд — «Очерки истории естествознания в России в XVIII столетии», который опирался на широкую источниковедческую базу. В 1912 г. В.И. Вернадский начал параллельно работать над историей Петербургской академии наук; до 1914 г. он успел написать два тома, однако, как и в первом случае, мировая война, революция и гражданская война стали преградой для публикации этой работы, которая так и не была издана при жизни ученого.

В 1921 г., по предложению В.И. Вернадского создать комиссию по изучению истории науки, философии и техники, было положено начало деятельности Комиссии по истории знаний, под его руководством, однако командировка ученого в Париж не позволила нормально развиваться этой институции. В 1929 г. она была превращена в Институт истории науки и техники, который возглавил Н.И. Бухарин. После его расстрела задуманная В.И. Вернадским комиссия возродилась только в 1947 г. по инициативе и под руководством Президента АН СССР С.И. Вавилова как Институт истории естествознания и техники, который существует и донныне²⁴.

История естествознания изучалась В.И. Вернадским неотъемлемо от истории философии. Он читал в оригиналах греческих философов и, по его собственному признанию, «чувствовал в себе демона Сократа». Позднее он изучал труды авторов Средневековья, эпохи Возрождения, философские течения Востока, в частности выписывал из Лондона труды Свами Вивекананды и других индийских философов. Интересовался он также и трудами российских философов — натурфилософскими взглядами М.В. Ломоносова, был знаком с Е.Н. и С.Н. Трубецкими, В.С. Соловьевым, Е.Л. Радловым, в Киеве с заинтересованностью посещал религиозно-философские лекции В.В. Зеньковского, а во Франции общался с Анри Бергсоном, Эдуардом Леруа и многими другими западноевропейскими мыслителями²⁵.

В центре системы философских взглядов В.И. Вернадского, которые основываются на синтезе глубоких знаний в области эволюции природы и человечества, обретенных им вследствие многолетней научной деятельности, постоянной работы мысли, лежит целостная картина мира в единстве природы и общества, а также роль научной мысли как силы, которая в состоянии познать строение мира и изменять природу и общество.

Масштабно осмысливая эти процессы, В.И. Вернадский создал ряд трудов в области философии, истории науки, науковедения, социальной истории, где развил историко-системный подход к сути научного мировоззрения и этического аспекта науки. Мощный философичный интеллект зрелого ученого вышел за пределы физико-географического понимания природы, характерного для западных ученых того времени, и поднялся к познанию единства живого и неживого, природных и социальных процессов в их взаимосвязи — единственно возможного метода для познания общей картины Вселенной.

²⁴ В.И. Вернадский. Статьи об ученых и их творчестве. — М.: Наука, 1997. — С. 5–7.

²⁵ Вернадский Владимир Иванович. Труды по философии естествознания. — С. 3–5.

Концептуально развивая принципы живого вещества, биосферно-ноосферного подхода к природе и обществу, механизмов их эволюции, ученый много внимания уделял философской и духовной составляющей познания мира, проблеме взаимодействия между естествознанием, философией, религией и искусством, которые он признавал самостоятельными проявлениями духовной деятельности, формами общественного сознания, тесно связанными между собой. По мнению ученого, «научное мировоззрение есть создание и выражение человеческого духа; наравне с ним проявлением той же работы служат религиозное мировоззрение, искусство, общественная и личная этика, социальная жизнь, философская мысль или созерцание»²⁶.

Много времени Вернадский уделял осмыслению религии как вненаучной формы познания, как мира глубокого духовного переживания человека верующего, признавал значительное место религиозности и веры в человеческой жизни²⁷.

Он признавал, что религия сыграла свою роль в обобщении опыта человечества и влияла на развитие науки. Этот процесс Вернадский считал взаимным, ведь религия, в свою очередь, изменяется под напором фактов, которые нельзя опровергнуть, а понимание религией, в частности, христианства начинает приобретать новые формы²⁸.

Вместе с тем ученый определенно делает ударение на императиве научного познания, научного метода и научной истины как таких, которые являются общими для всего человечества, в отличие от других форм познания. Он утверждает, что «искусство, религия и философия в их логическом развитии никогда не могут быть сведены к единству», а «обязательность вывода для всех без исключения людей мы встречаем только в некоторых частях научного мировоззрения»²⁹. Только окончательное господство науки, научные истины, по мнению В.И. Вернадского, являются непререкаемыми, неотвратимо обязательными для всех. Эта особенность научной истины позволяет ей непосредственно влиять на развитие философии и религии.

В религии, как и в искусстве, и в философии, В.И. Вернадский видел много индивидуально-психологического и субъективного в отличие от науки, которая является общей для всего человечества и не имеет ни национальных, ни социальных границ, ни религиозных особенностей. Основанием всех научных, философских и религиозных обобщений есть реальная, или, как ее называет Вернадский, «формальная» действительность, которая не позволяет допускать никаких выводов, которые бы ей противоречили. «Это единство науки и множество представлений о реальности философий и религий, с одной стороны, а с другой, —

²⁶ Вернадский В.И. О научном мировоззрении // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов. Философия и мировоззрение. — М., 1990. — С. 185 (Ч. 4).

²⁷ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. Кн. 1: Наука в исторических и социальных контекстах. — М.: ИИЕТ им. С.И. Вавилова РАН, 2008.— С. 110–124.

²⁸ Вернадский В.И. О научном мировоззрении. — С. 186, 188–189.

²⁹ Там же. — Ч. 12. См. также: <http://www.proza.ru/2011/06/25/952>.

неоспоримость и общеобязательность, по существу логически неоспоримая, значительной части содержания научного знания, в конечном итоге — всего научного прогресса, резко отличает науку от смежных с ней проникающих в мышление научных работников философских и религиозных утверждений»³⁰.

Особое внимание В.И. Вернадский уделял раскрытию природы творчества, единству и связи науки и искусства. По его мнению, искусство, как и наука, имеет, хотя и в иной форме, тесную связь с реальностью, дополняя научное познание собственными методами, стремится отыскать связь между явлениями, закономерность и гармонию в природе вещей. В.И. Вернадский утверждает, что роль искусства, литературы, философии, этики, эстетики имеет большое значение для формирования целостной личности ученого. Наука и искусство, в идеале, взаимно дополняются, как, например, у Гете, великого поэта и великого ученого, о котором он писал уже на склоне лет, в 1938 г.³¹

Единство науки и искусства В.И. Вернадский усматривал в состоянии творчества, которое охватывает в процессе познания как людей искусства, так и ученых. Научную деятельность он воспринимал как творчество, характеризующееся проникновенным ощущением единства с природой, называемым В.И. Вернадским «ощущением великого Космоса» в различных его проявлениях, оттенках, эстетическом восприятии ученым природы, гармонии, вечности и бесконечности Вселенной, которое дает художественное наслаждение и которое трудно высказать словами, поднимает его над уровнем обычных чувств.

Вместе с тем, методологическим постулатом В.И. Вернадского в системе познания мира стал его тезис «нет науки без научного метода». Он писал: «Этот научный метод не есть всегда орудие, которым строится научное мировоззрение, но это есть всегда то орудие, которым оно проверяется. Этот метод есть только иногда средство достижения научной истины или научного мировоззрения, но им всегда проверяется правильность включения данного факта, явления или обобщения в науку, в научное мышление»³².

Методологическая мировоззренческая система В.И. Вернадского базировалась на «трех китах»: истории науки, теории науки, естественнонаучной картине мира³³.

Поэтому большое значение в становлении научного мировоззрения, формировании общих истин и положений В.И. Вернадский придавал научному методу как критерию истины. Многие труды ученого содержат размышления о логике и методологии науки, научных методах исследования (среди них — методы наблюдения, описания, анализа и классификации, эмпирического обобщения и систематизации, понятия научного факта, природного тела (явления), возмож-

³⁰ *Вернадский В.И.* Научная мысль как планетное явление / Отв. ред. А. Л. Яншин. — М.: Наука, 1991. — С. 95. Переиздание книги (исправленное и дополненное) было опубликовано в электронном виде: <http://vernadsky.lib.ru>. — Глава 5, п. 75.

³¹ *Вернадский В.И.* Мысли и замечания о Гете как натуралисте // Статьи об ученых и их творчестве. — М.: Наука, 1997. — С. 71–105.

³² *Вернадский В.И.* О научном мировоззрении. — С. 181 (Ч. 4.).

³³ *Мочалов И.И., Оноприенко В.И.* В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — С. 48–49.

ности верификации результатов исследования и др.). В.И. Вернадский утверждал, что истина должна быть абсолютно доказана.

Анализируя идеи, методы и стремления науки или отдельных наук, которые влияли на развитие всей науки и на формирование научного мировоззрения, он отмечал, что мировоззрение также развивается, что «только некоторые, все еще небольшие, части научного мировоззрения неопровержимо доказаны или вполне соответствуют в данное время формальной действительности и являются научными истинами. Именем научного мировоззрения мы называем представление о явлениях, доступных научному изучению, которое дается наукой... Отдельные частные явления соединяются вместе, как части одного целого, и в конце концов получается одна картина Вселенной, Космоса, в которую входят превращения обществ, исторические явления, логические законы мышления или бесконечные законы формы и числа, даваемые математикой. Из бесчисленного множества относящихся сюда фактов и явлений научное мировоззрение обуславливается только немногими основными чертами Космоса»³⁴.

Как глубокий ученый-аналитик, чьи теории основывались на многоаспектных экспериментальных исследованиях и анализе развития научных идей, В.И. Вернадский, синтезируя результаты, открыл фундаментальные законы геохимических и биогеохимических процессов, делал прогнозы развития природы и человечества, предложил новую теорию научно-философского мировоззрения XX ст., стремился к глобальному охвату роли человека в системе космической эволюции. Как естествовед ученый пришел к выводу, что «геологический эволюционный процесс отвечает биологическому единству человечества, а потому и объективному равенству всех людей»³⁵.

Однако в учении В.И. Вернадского о живом веществе и биосферно-ноосферной концепции Вселенной **человек** занимает значительное место не только как совокупное человечество и как феномен живого вещества, но и как интеллектуально и духовно творческая сила, которая проявляется в его личности. Ученый-естествовед он рассматривал человека как творческую мыслящую силу, а мысль — как природную функцию биосферы. В.И. Вернадский утверждал, что «развитие мысли в ходе времени неизбежно представляется такой же частью изменения природы во времени, какой является эволюция химических элементов, космических тел, животных и растительных форм. Это — процесс, ничем не отличающийся от других естественных процессов»³⁶.

Написанная в 1936–1938 гг., но опубликованная уже после смерти ученого работа «Научная мысль как планетное явление» стала одной из краеугольных составляющих для понимания его научного мировоззрения. Рассматривая человечество не только как совокупность индивидуумов, но и как общее качество, которое выступает как геологическая сила, а человеческая мысль — как

³⁴ Вернадский В.И. О научном мировоззрении. — Ч. 4. — С. 180.

³⁵ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. — С. 342. Электронное издание. — Глава 2, п. 20.

³⁶ Наумов Г.Б. Развитие учения о ноосфере // На пути к устойчивому развитию России. — М., 2002. — С. 55–56.

планетарное явление, В.И. Вернадский развивает учение о биосфере и обосновывает ее переход в новое состояние — ноосферу, который происходит под влиянием научной мысли и труда человека, говорит о необходимости гармонизации эволюции природы, социально-экономической и экологической деятельности человечества, о развитии этических, согласованных разными государствами и социумами социоприродных отношений, духовной и моральной составляющей в деятельности человечества.

Фундаментальный и многоаспектный труд последнего периода жизни В.И. Вернадского — «Научная мысль как планетное явление», по мнению современных ученых, — это вершина его философской работы, в нем обобщены размышления В.И. Вернадского о научном познании и научном мировоззрении, освещены взаимоотношения науки и философии, обосновано единство космического, геологического, биогенного и антропогенного процессов.

Поскольку развитие знания и научной мысли является органическим процессом развития человечества как живого вещества в космосе, должна расти и сфера разума. «Человек впервые реально понял, что он житель планеты и может — должен — мыслить и действовать в новом аспекте, не только в аспекте отдельной личности, семьи или рода, государства или их союзов, но и в планетном аспекте»³⁷. Объединяющей силой в этом является научная мысль — основа и способ единения людей, который преодолевает государственные, национальные, религиозные, сословные границы между людьми, однако она должна развиваться на гуманистических принципах.

Идеи, заложенные в работе «Научная мысль как планетное явление» тесно связаны с реферативным трудом «Несколько слов о ноосфере». Учение о ноосфере В.И. Вернадского не получило завершенного вида, и эти идеи он дорабатывал до последних дней своей жизни. Кроме работы «Несколько слов о ноосфере», эти идеи высказывались в некоторых других его трудах, постоянная работа мысли прослеживается и в дневниках, научную значимость которых при анализе развития мировоззрения В.И. Вернадского невозможно переоценить. Вторая мировая война, борьба народов с нацизмом и катастрофические последствия войн подтолкнули ученого к активизации размышлений о тенденциях перерастания биосферы в ноосферу³⁸.

В основных положениях учения В.И. Вернадского о ноосфере наиболее ошутимо проявился синтез его естественнонаучных и социогуманитарных идей, среди которых: открытие новых источников энергии; доминирование геологической роли человека в сравнение с другими геологическими процессами; развитие единства человечества как геологической силы и равенство всех рас, народов, наций; повышение значения сотрудничества и содружества прави-

³⁷ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. — С. 28. Электронное издание. — Глава 2, п. 14.

³⁸ Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения / В.И. Вернадский; отв. ред. Ф.Т. Яншина, С.Н. Жидовинов; РАН. Комис. по разработке науч. наследия академика В.И. Вернадского, Ин-т геохимии и аналитической химии им. В.И. Вернадского, Архив РАН. — М.: Наука, 2001. — (Библиотека трудов академика В.И. Вернадского). Глава XXI: Несколько слов о ноосфере.

тельств, стран; влияние народных масс на решения вопросов экономической, духовной и экологической политики в планетарном масштабе; развитие способов связи и общения; преобразование первичной природы Земли в направлении возможностей удовлетворения материальных, эстетических и духовных потребностей человечества, которое количественно растет и заселяет всю планету; поддержка развития свободной от политических, религиозных и других влияний научной мысли и развитие системы культуры и образования; расширение границ биосферы и выход в космос; развитие космической составляющей ноосферы³⁹.

Гениальное предвидение ученого стало очевидным сегодня, когда все тенденции, выявленные В.И. Вернадским, обрели свое развитие (хотя и без безусловного оптимизма, который высказывал ученый), а учение В.И. Вернадского находит дальнейшую реализацию в обществе⁴⁰.

Оптимизм В.И. Вернадского в оценках перспектив человечества основывался на убеждении в силе научной мысли, которая создает ноосферу. «Человечество, взятое в целом, становится мощной геологической силой. И перед ним, перед его мыслью и трудом, становится вопрос о перестройке биосферы в интересах свободно мыслящего человечества как единого целого. Это новое состояние биосферы, к которому мы, не замечая этого, приближаемся, и есть «ноосфера»⁴¹.

Широта подходов В.И. Вернадского к учению о ноосфере способствовала бурному развитию его философских основ в последние двадцать лет XX — начале XXI ст., когда обострились глобальные проблемы в экономике, экологии, политике, духовной сфере, требующие выработки совместных подходов государств и всеобщего экологического и этического кодекса человечества относительно их решения как на планете, так и в космосе. Многие последователи учения о ноосфере разрабатывают сегодня вопросы методологических основ философии ноосферы; возникают такие направления, как ноосферная онтология, ноосферная гносеология, ноосферная логика, ноосферная этика, нашли развитие и ноосферная антропология, ноосферная психология, ноосферная культурология, философия космизма и т. д.⁴² Ученые развивают основы и ноосферной философии, и ноосферных республик⁴³, активно дискутируются вопросы о влиянии творческого наследия В.И. Вернадского на современность⁴⁴.

³⁹ Яншин А.Л., Яншина Ф.Т. Ноосфера В.И. Вернадского // Начальная школа. — 1998. — № 6. — С. 4–14.

⁴⁰ В.И. Вернадский и современная наука: тез. докл. на Междунар. симп., посвящ. 125-летию со дня рождения В.И. Вернадского (4 марта 1988 г.) / АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники. Ленинград. отд. [и др.]; Отв. ред. Л.Г. Строгонова [и др.]. — Л.: Наука, 1988.

⁴¹ Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — С. 342–343.

⁴² Учение В.И. Вернадского о ноосфере и глобальные проблемы современности: тез. докл. Всесоюз. конф., посвящ. 125-летию со дня рождения В. И. Вернадского (Москва, 30–31 мая): в 2 ч. — М., 1988; В.И. Вернадский: pro et contra: антология лит. о В.И. Вернадском за сто лет (1898–1998) / под общ. ред. А.Л. Яншина; сост., вступ. ст., коммент. А.В. Лапо. — СПб., 2000.

⁴³ Адамов А.К. Ноосферная философия / А.К. Адамов. — Изд. 3-е, перераб. — Саратов: Изд. центр «Наука», 2008. — 342 с.

⁴⁴ Творческое наследие В.И. Вернадского и современность. — Донецк: Донбасс, 2001–2007. — Вып. 1–5; Бюллетень комиссии по разработке научного наследия академика В.И. Вернадского /

В.И. Вернадский очень часто в своих трудах делал ударение именно на гуманистических и этических аспектах науки. Указывая на беспрецедентный характер заданий и проблем, связанных с развитием цивилизации, он призывал к сознательному участию человека в создании ноосферы, к духовно-моральной ответственности ученых за использование научных открытий. Особенно он это подчеркивал в связи со значением науки и техники для войн, в частности с развитием исследований явления радиоактивности. Впервые именно В.И. Вернадский ввел в научный оборот понятие культурной биохимической энергии как энергии человеческой культуры, которая создает ноосферу⁴⁵.

Ноосфера, по мнению В.И. Вернадского, требует высокой степени единства человечества в организации общества в целом, тем более в то время, когда резко возрастает взаимосвязь и взаимозависимость людей, наций и государств, когда очевидной становится необходимость общих усилий для гармонизации развития природы и общества, объединения устремлений разных государств, управление социальной активностью людей.

В этом контексте В.И. Вернадский подчеркивает и значение гуманитарных наук: «Чем ближе научный охват реальности к человеку, тем объем, разнообразие, углубленность научного знания неизбежно увеличиваются. Непрерывно растет количество гуманитарных наук, число которых теоретически бесконечно, ибо наука есть создание человека, его научного творчества и его научной работы; границ исканиям научной мысли нет, как нет границ бесконечным формам — проявлениям живой личности, особенно человеческой, которые все могут явиться объектом научного искания, вызвать множество особых конкретных наук»⁴⁶.

Видим, как прогнозировано звучит для современников эта идея в условиях социальных процессов начала XXI ст.: она приобретает планетарный масштаб из-за развития единого информационного общества, когда неудержимый технический прогресс ставит вопрос ребром о моральном аспекте технологической глобализации, о необходимости предотвращения техногенных и экологических катастроф, а сверх того — катастроф духовности, о поисках путей выживания человечества, о необходимости общих действий, создания единого экономического и культурного пространства.

В.И. Вернадский был не только теоретиком науковедения, — он смог глубоко проникнуть в самую суть науки, научного знания и научной деятельности.

Проанализировав все историческое развитие науки и ее историографию, ученый пришел к выводу, что в XX в. коренным образом меняется представление о реальном значении науки для человечества, возникает осмысление могущества научного творчества как фактора, который прогрессирует вместе с обществом. Развитие науки происходит под влиянием общественно-истори-

Рос. акад. наук; редкол.: Э.М. Галимов (пред.) [и др.]. — М.: Наука, 1987. — № 17. — 2003; № 18. — 2005.

⁴⁵ Дробжев М.И. В.И. Вернадский и современность. — Тамбов, 2010. — С. 154–155.

⁴⁶ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. — С. 121–122. Электронное издание. — Глава 6, п. 98.

ческой практики, материальной сферы и производственной деятельности человека, поэтому является движущей силой общественного прогресса и непосредственно влияет на современное и будущее природы и человечества⁴⁷.

Наука становится фактором государственного значения. Государственный интерес относительно науки лежит в плоскости поднятия экономики, использования природных производительных сил, укрепления обороноспособности, других направлений прогресса, а также создания духовного фундамента национально-культурного развития. В.И. Вернадский был уверен в том, что наука является силой, которая создает государственную мощь, и государство должно поддерживать науку. Поддерживая науку, государство должно заботиться о развитии всех без исключения дисциплин и отраслей знания, хотя приоритетность в этом вопросе все же должна существовать. А мудрость государства состоит в том, чтобы не оставлять без внимания и те направления научного знания, результаты которых могут принести дивиденды только в будущем⁴⁸.

Научно-организационный талант ученого всесторонне раскрылся в деле основания ряда научно-исследовательских учреждений, которые отражали его видение развития науки в ее конкретных формах, структуре, методах научных исследований и принципах научной деятельности. Имея значительные дипломатические способности и умение выстраивать отношения с государственными властями разного происхождения, В.И. Вернадский создал мощные научные коллективы, призванные решать сложные задания, направленные на укрепление экономического и культурного фундамента государства.

В России по его инициативе или при участии были открыты и заработали Минералогический кабинет Московского университета, Радиевая экспедиция, Радиологическая лаборатория, Минералогическое отделение Геологического музея Академии наук СССР, Комиссия по изучению естественных производительных сил Российской академии наук, Институт физико-химического анализа, Платиновый институт, Гидрологический институт, Почвенный институт, Государственный радиевый институт, Отдел живого вещества Комиссии по изучению естественных производительных сил, Биогеохимическая лаборатория АН СССР, Совет по производительным силам, ряд комиссий: по истории науки и знания, по определению геологического возраста пород, по тяжелой воде, по определению геологического времени радиоактивными методами, по использованию и охране подземных вод, по изучению изотопов, по минеральным водам, по проблеме урана. Вернадский был председателем Метеоритного комитета. Он стал организатором также и естественнонаучных обществ, писал им уставы, в частности в Украине — в Полтаве и Крыму. На базе его Биогеохимической лаборатории был создан Институт геохимии и аналитической химии АН СССР имени В.И. Вернадского, а Комиссия по истории науки и

⁴⁷ *Вернадский В.И.* Записка о необходимости возобновления работ Комиссии по истории наук // Изв. АН СССР. 6-я сер. — 1926. — Т. 20. — № 18. — С. 1693.

⁴⁸ *Вернадский В.И.* Мысли о современном значении истории знаний: докл., прочит. на 1-м заседании Комис. по истории знаний 14 окт. 1926 г. — Л.: Изд-во АН СССР, 1927. — С. 1–17.

знаний посредством определенных организационных реформирований стала Институтом истории науки и техники АН СССР.

Значительным является вклад В.И. Вернадского в развитие наук и высшего образования в Украине, где он в 1918–1919 гг. возглавил процесс создания Украинской академии наук, Национальной библиотеки, системы национального высшего образования, в том числе государственных украинских университетов и специализированных институтов, стал председателем, хотя и ненадолго, Сельскохозяйственного ученого (а впоследствии научного) комитета Украины.

Такая плодотворная деятельность В.И. Вернадского базировалась на его глубоких знаниях в области истории науки и ее организационных форм, на длительном осмыслении общественного развития человечества и роли науки в нем. Еще в начале XX в. он был среди тех отечественных ученых, которых беспокоили проблемы организации науки и усовершенствования форм научной деятельности, связанных со спецификой научной работы, ее эффективностью, взаимодействием науки и практики, формированием научной политики и ее потенциала. В условиях либерализации общественной жизни в России начали складываться идеи развития организационных форм научных институций, планирования, совместимости принципов государственного регулирования деятельности исследовательских коллективов с автономизацией университетской жизни, принципы территориального размещения научных центров и др.

Идеи ученого основывались на многолетних предварительных исследованиях истории становления и развития Петербургской и зарубежных академий наук, в которых он критически проанализировал мировой опыт академического движения и обобщил тенденции их развития. В.И. Вернадский принимал участие в работе сессии Международного союза академий наук в Петербурге в 1913 г. С 1914 до 1918 г. он активно работал над изданием материалов к истории Петербургской академии наук за 1889–1914 гг. Уже тогда придя к выводу, что фундаментальная наука и ее практическое внедрение требуют полной концентрации сил ученых, организации специальной материальной базы и больших коллективов, В.И. Вернадский утверждал, что академическая отрасль должна быть отделенной от преподавания в системе высшей школы, где все силы направляются на подготовку специалистов.

Особое значение имело осмысление последствий Первой мировой войны, которая актуализировала вопросы развития мировой экономики, формирование национальных государств, поисков и разработки материальных ресурсов в мировом масштабе, наглядно показала начало финансово-экономического разделения мира. В 1915 г. создается Комиссия по изучению производительных сил России при Российской академии наук, ведь именно в этот критический период войны стало понятно, что в России нет данных о стратегическом сырье и что это задание является политически крайне важным. Развивая эту позицию, В.И. Вернадский утверждал, что границы между прикладной и фундаментальной наукой в XX ст. исчезают, и одна не может существовать без другой⁴⁹.

⁴⁹ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — С. 141–142.

Он публикует ряд статей, в которых рассматривает вопросы развития науки и высшего образования: «Об основаниях университетской реформы» (1901), «К вопросу об университете Шанявского» (1908), «О Ломоносовском институте при императорской Академии наук» (1911), «Наука и проект университетского устава А.Н. Шварца» (1908), «Высшая школа и научные организации» (1913), «Задачи высшего образования нашего времени», «Война и прогресс науки», «Задачи науки в связи с государственной политикой в России» (1917), «О государственной сети исследовательских институтов» (1917), «К созданию Украинской Академии наук в Киеве» (1918). И далее в период революционных изменений и гражданской войны, в 1919–1920 гг., он продолжает эту проблематику, уже убеждая новую власть в необходимости сохранения науки — «Наука в эпоху революционного кризиса», «Оправдание науки», «Будущее интеллигенции», «Сохранение и развитие Таврического университета» (1920), в 30-х годах — «О задачах и организации научной работы Академии наук СССР».

Его концептуальная модель развития науки была реализована во время создания Украинской академии наук как целостной системы национальных учреждений, призванных всесторонне развивать научные направления.

В.И. Вернадский первым из историков науки показал академию наук как особенный социальный институт, раскрыл значение академической организации науки, показал преимущества и прогрессивные черты академий, которые трансформируются в научные центры на государственных принципах, доказал эффективность такой формы организации национальной науки в новых условиях, когда возрастает значение развития естественных наук для экономического прогресса государств и гуманитарных — для национального самоутверждения.

Вся практика дальнейшего развития науки показала, что построение Украинской академии наук как разветвленного научного центра должно опираться на государственную основу и государственное финансирование, которое может обеспечить мощную организацию научного исследования продуктивных сил страны и ее природных богатств, экономико-статистического изучения населения, найти способы для укрепления и развития производительности труда и в самый короткий срок обеспечить экономический баланс для развития Украины как государства, как утверждал В.И. Вернадский во время обсуждения своих идей, была правильной.

Отдельный аспект его деятельности — концепция демократической высшей школы, которая формирует будущее общество, готовит специалистов для всех сфер общества и тем самым дает возможность активно формировать не только общественное сознание, но и внедрять и развивать демократические институты общества, усовершенствовать государственное управление на благо общества, поднять культуру и духовность народа, гарантировать экономическое развитие. В консервативной Российской империи В.И. Вернадский последовательно боролся за отмену реакционного университетского устава 1884 г., за автономию образования, свободу и расширение знаний. В период первой революции 1905 г. автономия высшей школы была возобновлена, однако когда в 1911 г. начались реакционные репрессии в системе высшей школы, направленные на свертывание автономии университетов, В.И. Вернадский вместе с группой других

профессоров Московского университета в знак протеста подал в отставку. В статье «Разгром» он квалифицирует такие действия относительно науки и знаний как национальное бедствие, которое приводит к непоправимой утрате могущества государства.

На предложение Н.П. Василенко, министра образования в гетманском правительстве, в 1918 г. В.И. Вернадский дает согласие на участие в создании системы высшего образования в Украине. В своей концепции высшей школы он стремился к демократической модели организации высшего образования, которая предусматривала широкую автономию внутренней жизни и самостоятельность учреждений, закладывание базы широкого общего образования вместе с узкопрофессиональной подготовкой, стремление к усилению научного содержания обучения, воспитания будущих профессиональных кадров, которые понимают свою гуманистическую миссию и должны усилить экономическое, политическое и культурное развитие государства и внедрять общечеловеческие ценности.

Идея В.И. Вернадского относительно разделения наук и обучения в высшей школе и научных учреждениях и ныне является актуальной. Он считал, что их нельзя отделять, хотя они существуют автономно. У них есть и общие области, которые пересекаются. В научных учреждениях проходит педагогическая работа (сегодня это аспирантура), в высшей школе происходит научная работа, без которой невозможно профессиональное преподавание; там тоже создаются собственные исследовательские подразделения, разница только в том, что является основным в деятельности — подготовка кадров или профессиональная научно-исследовательская работа⁵⁰.

Однако научное и творческое наследие В.И. Вернадского намного шире, чем только его научный вклад. Он был носителем гуманистической функции науки, демократических идеалов, представителем наивысшего круга научной интеллигенции, неординарной личностью, учителем и оставил много научно-публицистических трудов, которые раскрывают его как человека большой культуры и общечеловеческих духовных ценностей.

Личность В.И. Вернадского как человека и ученого складывается из многих составляющих, которые были сформированы с детства и развиты впоследствии постоянной работой ученого над собой. Он много читал, любил художественную литературу и следил за ней; большое влияние на его духовный рост имело искусство; он интересовался историческими трудами, что развивало его творческую интуицию. Высокие моральные критерии, глубокая культура и духовность, постоянная жажда познания, неутомимая работа по освоению всего опыта человеческой мысли (а он владел, по собственному признанию, всеми славянскими, романскими и германскими языками, читал в оригиналах труды западных исследователей), огромная трудоспособность в научных исследованиях, направленных на благо народа, определяли личность В.И. Вернадского⁵¹.

⁵⁰ *Вернадский В.И.* Письма о высшем образовании в России // Постметодика. — 2001. — № 5/6. — С. 3–9.

⁵¹ *Мочалов И.И.* Владимир Иванович Вернадский. — М.: Наука, 1982.

По воспоминаниям его коллег и друзей, ему были присущи мягкость, уважение к людям и готовность прийти на помощь, гуманистические принципы; он сумел органично соединить их с чрезвычайной твердостью воли ученого в достижении поставленной цели, чему способствовала огромная трудоспособность и постоянная сознательная работа свободной мысли⁵². Он умел не навязывать собственные взгляды, а убеждать людей в своей точке зрения и спокойно воспринимать мнения других ученых и деятелей, что только развивало его видение научных заданий и концепций.

Всю жизнь В.И. Вернадский стремился привить обществу идеи свободы личности, научного творчества, демократических принципов развития общества и народов как высшей ценности, которая гарантирует сознательное и постоянное развитие общества, его гармонизацию. Как ученый он был высокообразованным человеком, воспитанным плеядой выдающихся специалистов, которые исповедовали идеи важности научной работы, самоотдачи в ней, непоколебимости морально-этических принципов и свободы мысли.

В молодые годы он принял решение приобщиться к общественной и политической деятельности, что было морально осознанным шагом, принимать участие в демократическом движении. В 1905 г. В.И. Вернадский стал соучредителем Конституционно-демократической партии и членом ее ЦК. Позже входил в состав Государственного Совета, Временного правительства как представитель конституционных демократов от Академической курии (1906–1917). Партийная деятельность В.И. Вернадского органически объединилась с его мировоззренческими убеждениями, в основе которых было признание основными ценностями человека свободу и демократию⁵³.

Как конституционный демократ, государственный и общественный деятель, высокообразованный человек, он выступал против государственного и индивидуального насилия в любой форме, за равенство всех народов и их развитие, демократизацию жизни, расцвет национального образования, культуры, науки, которые определяют духовную идентификацию народов. Публицистика В.И. Вернадского «петроградского периода» (1904–1917) отражала отношение ученого к вопросам смертной казни, земского движения, аграрного вопроса, проблем высшей школы. Он акцентировал внимание на наиболее острых общественных проблемах, пропагандировал идеи демократии (свободы личности, слова, равенство)⁵⁴. Общественно-политические взгляды В.И. Вернадского на протяжении всей жизни изменялись под влиянием сложной и противоречивой действительности, отражали реалии исторического процесса⁵⁵.

В.И. Вернадский придерживался идеи параллельного развития культур, когда никакая культура не имеет права угнетать другую, и тем самым развивал

⁵² Личков Б.Л. В.И. Вернадский как ученый и человек // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб., 2000. — С. 388.

⁵³ Волков В.П. Кадет Вернадский // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб.: Изд-во Рус. Христ. гуман. ин-та, 2000. — С. 238–240.

⁵⁴ Вернадский В.И. Публицистические статьи / Сост. В.П. Волков. — М.: Наука, 1995.

⁵⁵ Леонова Л.С. «Я не могу уйти в одну науку...». Общественно-политические взгляды В.И. Вернадского. — СПб., 2000.

принципы демократии в вопросах прав народов. Вместе с тем Вернадский, украинец по происхождению, глубоко любил Украину: «Вы знаете, как мне дорога Украина и как глубоко украинское возрождение проникает во все мое национальное и личное мировоззрение, и я считаю, что на мою долю выпало большое счастье принять в нем участие», — писал он Н.П. Василенко о своей деятельности в создании Украинской академии наук и Национальной библиотеки в 1918–1919 гг.⁵⁶

Вернадский написал также много публицистических работ, реагируя на разрушительные общественно-политические изменения. Основой его системы ценностей были идеи служения науке, Отчизне, людям, именно поэтому тематика его публицистических произведений касалась вопросов свободы личности, демократизации общества, переосмысления принципов государственной политики в целом. Официально отойдя от кадетской партии, он и в дальнейшем был сторонником демократических изменений и альтернативного пути развития России, которые состояли во введении федерализации, децентрализации власти, широкой автономии на местах, организации местного самоуправления, в достижении культурно-национальной автономии, в частности украинской, свободы слова, личности, научной мысли, демократизации науки и культуры, духовном развитии общества. В его мировоззрении объединялись патриотические чувства к России, которую он видел демократической, обновленной, федеративной, и к Украине, которая все-таки должна была отстаивать свое право на культурное развитие и получить национально-культурную автономию в границах России. Обновленная Россия, по мнению ученого, лишала смысла идею державной самостоятельности Украины. Но последняя постоянно актуализировалась именно в силу того, что Россия так и не стала демократическим государством.

Публицистика В.И. Вернадского была направлена также на изменение гражданского самосознания и укоренения общечеловеческих принципов свободы личности, равноправия, прогресса и демократии.

Свои либерально-демократические и гуманистические принципы В.И. Вернадский сохранил на протяжении всей своей жизни. Его великая мудрость — не только в его работах, но и в огромной переписке с его коллегами, друзьями, семьей, в дневниках и воспоминаниях, публицистических произведениях. Они являются неисчерпаемым источником изучения личности В.И. Вернадского на фоне эпохи, в которой он жил и которую так далеко опередил.

Синтез научных идей, ставший основным методологическим принципом в исследованиях В.И. Вернадского, по его собственному мнению, стал объективным фактором развития науки в целом. Он писал: «В наше время рамки *отдельной науки*, на которые распадается научное знание, не могут точно определять область научной мысли исследователя, точно охарактеризовать его

⁵⁶ ЦГАМЛИ України, ф. 542, оп. 1, спр. 20, арк. 22.

научную работу». Проблемы, которые его занимают, все чаще не укладываются в рамки отдельной, определенной, сложившейся науки: «Мы специализируемся не по наукам, а по проблемам. Научная мысль ученого нашего времени с небывалым прежде успехом и силой углубляется в новые области огромного значения, не существовавшие раньше... Проблемы, вышедшие за пределы одной науки, неизбежно создают новые области знания, новые науки, все увеличивающиеся в числе и в быстроте своего появления, характеризующие научную мысль XX столетия»⁵⁷.

Сегодня предвидение ученого в отношении общей тенденции развития науки нашло свое блестящее подтверждение.

По мнению известных исследователей и биографов ученого — И.И. Мочалова и В.И. Оноприенко — науки, научные концепции и направления, к которым был причастен В.И. Вернадский, с позиций современности можно разделить на две большие группы.

К первой относятся те, которые были созданы исключительно благодаря его усилиям, либо в создании которых он принимал непосредственное участие. Это: генетическая минералогия; геохимия; радиогеология; учение о симметрии и диссимметрии как проявлениях качественно различных состояний пространства-времени земных и космических тел и процессов; учение о живом веществе и совокупности растительных и животных организмов как ведущем геологическом факторе эволюции земной коры; биогеохимия; концепция биосферы; учение о естественных, вещественных и духовных производительных силах как природно-социальном фундаменте развития общества; концепция автотрофности человека и человечества; учение о науке как планетарном явлении, ведущем факторе эволюции человечества, определяющем его космическое будущее; концепция ноосферы.

Все эти дисциплины и направления в контексте их истории, их прошлого, настоящего и будущего качественно неравноценны. Среди них можно выделить те, процесс становления которых в целом уже завершился; далее те, которые еще переживают период своей молодости; наконец, направления, которые четко еще не оформились и расцвет которых, выявление всех заложенных в них потенциальных возможностей принадлежит будущему.

Ко второй группе относятся науки и научные направления, в создании которых В.И. Вернадский не принимал непосредственного участия, но внес свой вклад, зачастую непреходящей ценности, в их разработку и развитие. Это геометрическая кристаллография, кристаллофизика, кристаллохимия, теория строения силикатов, общая (теоретическая) геология и география, учение о газовом режиме Земли, почвоведение, история природных вод, гидрология, гидрогеология, гидрохимия, радиология, радиохимия, общая (теоретическая) биология, космическая биология, экология, космическая химия, метеоритика и проблемы космической пыли, проблемы космологии, учение о человечестве как геоло-

⁵⁷ *Вернадский В.И.* Научная мысль как планетное явление. — С. 118. Электронное издание. — Глава 4, п. 94.

гическом факторе, история российской и мировой науки, история становления и развития научного мировоззрения, структура, логика и методология научного знания, социология науки и проблемы ее организации⁵⁸.

Вкладу В.И. Вернадского, его научным и общественно-политическим взглядам посвящено большое количество трудов, написанных в основном за последние 30 лет.

Завершая такое обобщенное вступление к серии «Избранные научные труды академика В.И. Вернадского», начатой Национальной академией наук Украины и посвященной 150-летию со дня рождения ученого, можно отметить, что научное и духовное наследие В.И. Вернадского как неотъемлемая часть не только отечественной, но и мировой науки, его фундаментальные труды ученого, мыслителя, гражданина, человека, еще имеет неисчерпаемый эвристический потенциал.

И сегодня, почти через 70 лет после его кончины, актуально звучат слова ученика, друга, соратника В.И. Вернадского академика А.Е. Ферсмана, написанные в 1945 г.: «...еще много лет придется поработать и его ученикам, и историкам естествознания, чтобы выявить основные пути его научного творчества, разгадать сложные, еще не понятые построения его текста. Эта задача лежит на будущих поколениях...»⁵⁹.

⁵⁸ Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — С. 181–183.

⁵⁹ Ферсман А.Е. Владимир Иванович Вернадский (Общий облик ученого и мыслителя) // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб., 2000. — С. 44.

В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ І УКРАЇНА

О.С. Онищенко, В.А. Смолій, Л.А. Дубровіна

Публікація вибраних праць В.І. Вернадського починається з тому, присвяченого зв'язкам великого вченого з Україною. Особливе ставлення В.І. Вернадського до України мало міцне історичне, родинне, духовне та інтелектуальне коріння.

Життєвий шлях В.І. Вернадського, насичений подіями, науковими пошуками, невтомною творчою працею, викладацькою та науково-організаційною роботою, участю в створенні наукових установ і товариств, суспільно-політичною діяльністю, дозволяє зрозуміти не лише ті фактори, що знаходяться на поверхні, але віднайти й ті латентні зв'язки, які визначили його єдність з Україною, проаналізувати причини та наслідки його громадянської позиції та його вплив на історичні події, виявити системні прояви наукового світогляду В.І. Вернадського як основоположника Української академії наук, організатора системи вищих шкіл в Україні, Сільськогосподарського наукового комітету, Таврійського університету, тобто особистості, яка, без перебільшення, накреслила шлях національної науки і освіти в ХХ ст.

В.І. Вернадський залишив значний слід в історії України періоду 1917–1921 рр. і надалі продовжував підтримувати тісні контакти з українськими вченими¹.

З ім'ям В.І. Вернадського пов'язані важливі сторінки природознавчого дослідження України та визначальні етапи організації й розвитку національної науки, освіти, культури. Тут, на батьківщині його предків та предків його дружини Наталії Єгорівни, серед яких, як він згадував у щоденнику 1940 р., були Старицькі, Зарудні, Горляковичі, Рудниковичі, Лазарєви, Арндти, Вернацькі², пройшло дитинство та ті важливі періоди зрілого життя В.І. Вернадського, які разом й визначили його духовний та науковий зв'язок з Україною. За спогадами В.І. Вернадського, написаними на схилі його віку, предки вченого були відомими українськими державними та військовими діячами, активними учасниками демократичного руху.

У родині В.І. Вернадського підтримувалися національні українські традиції, часто лунали українські пісні, батько та мати цікавилися вітчизняною історією й добре її знали. Бібліотека зберігала українські демократичні видання. Отож майбутній академік зростав в атмосфері любові та поваги до України, її історії та культури. Батько, Іван Васильович Вернадський, закінчив Університет св. Володимира, де в 28 років вже став професором і викладав політичну економію та статистику. Згодом він став працювати в Московському університеті, потім, переїхавши до Санкт-Петербурга, отримав посаду в Центральному статистич-

¹ Листування В.І. Вернадського з українськими вченими буде опубліковане в другому томі серії «Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського».

² *Вернадский В.И.* Дневники, 1935–1941: в 2-х кн. / сост. В.П. Волков. — М., 2008. — Кн. 2. — 1939–1941. — С. 132–133. Див. також: *Вернадский В.И.* Дневники, 1926–1934 / сост. В.П. Волков. — М., 2001. — С. 392–394. Див. також спогади В.І. Вернадського у цьому виданні.

ному комітеті Міністерства внутрішніх справ, викладав у Головному педагогічному інституті та в Олександрівському ліцеї. В Петербурзі 12 березня 1863 р. й народився В.І. Вернадський. Його мати, Ганна Петрівна, належала до українського старшинського роду Констатинівичів та виховувалася в приватному пансіоні в Києві.

У 1868 р. сім'я переїхала до Харкова, де батько В.І. Вернадського став директором Харківської контори Державного банку і де майбутній вчений три роки провчився в класичній гімназії. Закінчував середню освіту В.І. Вернадський в Першій петербурзькій класичній гімназії, після чого в 1881 р. вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету.

Дитинство та юнацькі роки В.І. Вернадського були тісно пов'язані з Полтавщиною. Саме туди, в невелике помістя поблизу містечка Шишаки, він повертався в складні періоди свого життя для відпочинку та наукової праці. В своїх спогадах він писав: «Влітку (1889–1918), за винятком майже щорічних поїздок закордон і польової роботи з мінералогії і геології, ми жили в Полтаві і в Полтавській губернії, де жили батьки моєї дружини і де в мене був маленький хутірець на Пслі біля Шишак»³.

На дачі видатного хірурга М.В. Скліфосовського під Полтавою під час канікул збиралася демократична молодь, яка займалася просвітницькою діяльністю. Був серед неї й петербурзький студент Володимир Вернадський. Саме там він зустрів свою майбутню дружину, Наталію Єгорівну Старицьку, і після одруження в 1886 р. увійшов до цієї сім'ї, яка складалася з нащадків старовинного старшинсько-дворянського роду Старицьких⁴. Батько Наталії Єгорівни, Єгор Павлович Старицький, юрист, голова департаменту законів Сенату, 20 років служив у Грузії, був активним членом Географічного товариства. Після відставки оселився в Полтаві, де й проводив літо В.І. Вернадський до того часу, як звів власний будинок поблизу Шишак в 1913 р.⁵ Дружина була вірним другом та помічником Володимирові Івановичу впродовж усього життя.

Перші кроки в науці Вернадський робить під керівництвом свого вчителя В.В. Докучаєва, засновника ґрунтознавства, який читав курс мінералогії в Петербурзькому університеті і мав великий вплив на молодого дослідника. В.І. Вернадський брав активну участь в експедиціях В.В. Докучаєва в Полтавську та Нижегородську губернії. У 1888 р. вийшла перша самостійна праця В.І. Вернадського за матеріалами експедиції — «Про фосфорити Смоленської губернії», в якій він звертає увагу на унікальний природний комплекс Катеринославського повіту. Після завершення навчання в університеті він працює хранителем

³ Див. також спогади В.І. Вернадського у цьому виданні.

⁴ *Самородов В., Кигим С.* Штрих до полтавського портрета академіка Володимира Вернадського // В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія: приурочено до 145-річчя від дня народження В.І. Вернадського та 90-річчя заснованого ним Полтавського т-ва любителів природи / уклад.: В.М. Самородов, С.Л. Кигим ; наук. ред. К.М. Ситник. — Полтава, 2008. — С. 8–20.

⁵ *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К., 1988. — С. 18–22.

Мінералогічного кабінету Петербурзького університету (1885–1888), а у 1888–1891 рр. проходить стажування як професорський стипендіат у найкращих лабораторіях Італії, Німеччини, Франції, Великої Британії, де пише роботу «Про групу силіманіту та роль глинозему в силікатах».

Отож приступаючи до наступного дослідження, пов'язаного з Полтавською губернією, В.І. Вернадський вже мав досвід і здійснював експериментальну ґрунтознавчу та мінералогічну роботу на високому фаховому рівні. Від 1890 р. він бере участь у польовому ґрунто-геологічному вивченні ландшафтів Полтавщини в експедиціях В.В. Докучаєва, зокрема досліджує ґрунти Кременчуцького повіту Полтавської губернії на замовлення Полтавського губернського земства. Саме тоді й розпочалося формування природничих ідей в галузі динамічної мінералогії та кристалографії майбутнього засновника хіміко-генетичного вивчення мінералів. Вперше увагу В.І. Вернадського було зосереджено на біологічному факторі ґрунтоутворення в степу, на ролі живої речовини та удосконаленні методик дослідження ґрунтів.

За наслідками експедиції, під керівництвом В.В. Докучаєва та за участю В.І. Вернадського, було складено першу в царській Росії 10-верстову ґрунтову карту Полтавської губернії. В.І. Вернадський брав участь також і в створенні багатотомного видання результатів цієї експедиції «Матеріали для оцінки земель Полтавської губернії» (ним було написано 15-й том)⁶.

В.І. Вернадський-науковець добре розумів значення мінералогічних колекцій для розвитку регіональних досліджень, тому разом з В.В. Докучаєвим, який подарував Полтавському музею велику колекцію зразків ґрунтів, гірських порід, великий гербарій, дбав про формування музейних колекцій, поповнивши їх зразками кременчуцьких ґрунтів⁷.

Захоплення природними багатствами Полтавщини сприяло тому, що кожне літо, починаючи від 1889 р., якщо В.І. Вернадський не брав участі в зарубіжних експедиціях, він проводив у маєтку поблизу Шишак, де здійснював самостійні дослідження, зокрема й з археології цього регіону. Дуже докладно ним були вивчені ґрунти в Кременчуці та Пирятині, де також мешкала його родина, з якою він підтримував тісне спілкування⁸. Впродовж 1894–1909 рр. В.І. Вернадський досліджує Дрогобич, Борислав, Кременчук, Лубни, Ісачівський пагорб у долині Дніпра, Житомирську губернію, околиці Берестеця Рівненського повіту тощо⁹.

Вже на власні кошти він вивчає Кременчуцький повіт, природні та археологічні пам'ятки Полтавщини, створює археологічну карту давніх культур цього регіону, згодом подаровану ним Полтавському музеєві, в 1915 р. бере участь у

⁶ *Вернадский В.И.* Кременчукский уезд // *Материалы к оценке земель Полтавской губернии. Естественнo-историческая часть. Отчет Полтавской губернии земству.* — СПб., 1892. — Вып. 15; *Самородов В., Кигим С.* Штрих до полтавського портрета академіка Володимира Вернадського. — С. 9–10.

⁷ *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 18–22.

⁸ *Ивантенко А.А.* Кременчукская библиография академика В. И. Вернадского: к 145-летию со дня рождения академика В.И. Вернадского. — Кременчук, 2008. — Библиогр.: с. 10–18.

⁹ *Мочалов И.И.* Владимир Иванович Вернадский (1863–1945). — М., 1982. — С. 107, 126, 147.

розкопках стоянки прадавньої людини поблизу с. Гінці тодішнього Лубенського повіту. Стаття, написана В.І. Вернадським за результатами цих розкопок, є дуже важливою в його науковій діяльності; вона мала б гідно поповнити історіографію цієї знаменитої палеолітичної стоянки, проте довгий час (до 2008 р.) не була відомою як дослідникам спадщини вченого, так і широкому науковому загалові¹⁰.

У 1890–1898 рр. Вернадський був приват-доцентом Московського університету, де захистив докторську дисертацію «Явище ковзання кристалічної речовини». В університеті він також багато їздив в експедиції, вивчав геологічні, палеонтологічні, мінералогічні, метеоритні колекції в найкращих музеях світу, працював з колекціями Мінералогічного музею Московського університету, перетворивши це музейне зібрання на одне з найрепрезентативніших в Європі. У 1898–1911 рр. він обирається професором Московського університету, помічником ректора, бере участь у створенні Московського університету імені Шанявського, читає там лекції.

Природничі дослідження українських земель, разом з іншими територіями Російської імперії, були узагальнені в його фундаментальних монографіях — «Основи кристалографії» (1903) та «Досвід описової мінералогії» (1908), які стали вагомим внеском у світову науку. В останню працю В.І. Вернадський включив якнайповнішу бібліографію (допомогло те, що читав він усіма європейськими мовами, так само й публікував свої студії різними мовами)¹¹. Грунтознавство та мінералогія стали основою подальшого розвитку його концепції живої речовини та вчення про біосферу.

Саме в цей період В.І. Вернадський виявив себе видатним природознавцем та мислителем, збагативши науку своїми прогресивними ідеями, розвинувши на новітній основі мінералогію та кристалографію і заклавши засади нової науки — геохімії.

Вже будучи членом багатьох російських та міжнародних товариств, він стає членом й українських, зокрема — Українського наукового товариства (Київ), Полтавського товариства «Просвіта», Наукового товариства ім. Шевченка (Львів), Товариства дослідних наук при Харківському університеті та ін. Тісні

¹⁰ Ця стаття включена укладачами до другої книги першого тому серії.

¹¹ У цьому йому допомагала його найкращий соратник — дружина Наталія Сгорівна, яка перекладала статті французькою, німецькою, англійською мовами. Відомий геолог та грунтознавець В.К. Агафонов (1863–1955), близький знайомий В.І. Вернадського, який емігрував у Францію, писав: «У всій цій колосальній підготовчій роботі, особливо літературній, найдійовішу участь брала дружина В.І. Вернадського — Наталія Сгорівна (уроджена Старицька) — дивовижна жінка за розумом, добротою та ненав'язливою волею. Вона дуже любила своїх дітей, сина та дочку, проте вся її істота була таємничими нитками пов'язана з чоловіком, вона була невіддільна від нього — це був «дух один». Інтереси Володимира Івановича були її інтересами, його роботи — її роботами, в яких вона до того ж брала велику участь: більшість книг В.І. Вернадського перекладено на французьку, німецьку та англійську мови нею». — *Агафонов В.К.* Личные впечатления и воспоминания о Владимире Ивановиче Вернадском.. — М., 1963. — Вып. 11: Жизнь и творчество Владимира Ивановича Вернадского по воспоминаниям современников: (К 100-летию со дня рождения). — С. 107–123.

дружні стосунки він підтримував з М.П. Драгомановим, з яким він познайомився в Парижі¹².

Увесь цей час В.І. Вернадський підтримував тісні зв'язки з ученими та науковими установами, що займалися дослідженням природних багатств Полтавщини, зокрема з Полтавською сільськогосподарською дослідною станцією. Працівники цієї станції увійшли до складу створеного В.І. Вернадським на початку 1918 р. на базі Полтавського гуртка любителів природи Полтавського товариства любителів природи, серед членів якого були такі знані фахівці, як М.А. Гросгейм, С.Д. Єлісарова, В.О. Знаменський, С.Ф. Третьяков, Г.Д. Шамрай, Д. та О. Оглобліни. В.І. Вернадський детально обмірковував можливості розвитку регіональних краєзнавчих досліджень, спираючись на власний досвід організації численних наукових товариств та роботи в них. Його бачення розвитку регіональної науки знайшло вияв у складеній ним Програмі діяльності та статуті Полтавського товариства любителів природи, які опубліковані в другій книзі першого тому серії. На підставі дослідів, що проводилися на станції, В.І. Вернадський підготував доповідь про значення для геохімії спостережень за вагою та складом організмів, з якою він виступив на засіданні товариства в травні 1918 р. (вперше ці студії було опубліковано лише в 2008 р.)¹³.

В.І. Вернадський продовжував експедиції Україною, зокрема на початку ХХ ст. він працював на Волині, в долині р. Тетерів (1904), де вивчав пеліканіти, каолін та плагіоклази, а також обстежив окремі райони поблизу м. Житомира Волинської губернії.

Однак основна увага приділялася саме Полтавщині. Як зазначалося вище, багато сил В.І. Вернадський віддав Полтавському природничо-історичному музеєві (він називав його «наш музей»). Разом з В.В. Докучаєвим він стояв біля його витоків у 1891 р. Згодом учений згадував, що «був у тісному контакті з земським Полтавським природничо-історичним музеєм від дня його заснування і постійно в ньому працював»¹⁴.

Разом із завідувачем музею М.О. Олеховським він здійснював численні експедиції Полтавською губернією. Саме В.І. Вернадський відіграв важливу роль у врятуванні музею від фактичного знищення під час його реорганізації в Музей соціальної історії (Соціальний музей)¹⁵ (в другій книзі публікується «Нотатка про Полтавський музей», в якій В.І. Вернадський доводить хибність реорганізації установи). Дбаючи про науковий розвиток музею, він протягом усього життя надсилав свої праці для поповнення його наукової бібліотеки. Нині в Полтавському краєзнавчому музеї існує спеціальна колекція документів та праць власне В.І. Вернадського та зібрання праць про нього (персоналія), подароване різними вченими, матеріали увічнення пам'яті академіка¹⁶.

¹² Сьтник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 27–29.

¹³ В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія. — С. 82–107.

¹⁴ Сьтник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 23.

¹⁵ Кигим С. В.І. Вернадський і Полтавський краєзнавчий музей // В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія. — С. 58–64.

¹⁶ Там само. — С. 164–215.

З 1906 р. В.І. Вернадський обирається ад'юнктом імператорської Академії наук та призначається завідувачем мінералогічного відділу Геологічного музею імені Петра Великого, з 1908 р. він — екстраординарний, а з 1912 р. — ординарний академік. З 1914 р. В.І. Вернадський — директор Мінералогічного та геологічного музею АН, а з 1915 р. — голова створеної за його ініціативою Комісії з вивчення природних виробничих сил Росії, яка надалі заклала базу для створення низки інститутів, зокрема Керамічного, Радієвого, Оптичного, Фізико-хімічного, Інституту платини тощо.

У цей період учений, цілеспрямовано і невтомно працюючи, продовжував розвивати свою ідею про єдність живого та неживого в природі. Прекрасні краєвиди та коло одностумців у Шишаках¹⁷ і на Старосільській (Дніпровській) біологічній станції¹⁸ ставали джерелом для натхненної наукової праці В.І. Вернадського.

У 1916 р., під час інтенсивної роботи В.І. Вернадського над ученням про живу речовину, почали вимальовуватися основи принципово нового біосферного наукового світогляду — біогеохімії. Влітку 1917 р. в Шишаках (на Бутовій горі) він почав писати книгу про живу речовину, в якій ґрунтовно проаналізовано та узагальнено дослідження всіх попередніх років. У листі до дружини В.І. Вернадський написав: «Зараз головною роботою є начерки давніх моїх роздумів та думок про живу речовину з геохімічної точки зору... Над цим думаю і постійно повертаюся десятки років». Вже згадуючи в 1943 р. цей період, він напише: «В Шишаках на «Кобилі» (Бутовій горі, яка називалася в місцевих жителів «Бутова Кобила»), я працював з великим підйомом. Я вияснив для себе основні поняття біогеохімії, різку відміну біосфери від інших оболонок Землі, основне значення в ній розмноження живої речовини».

У серпні 1917 р. В.І. Вернадський повертається до Петрограда за викликом свого друга академіка С.Ф. Ольденбурга, котрий, будучи міністром освіти при Тимчасовому уряді, запропонував йому очолити відділ вищої школи та наукових установ. Вернадський прийняв цю пропозицію. Саме тоді він познайомився з М.П. Василенком, — вони разом працювали над реформуванням освіти. Ця зустріч, як засвідчило майбутнє, стала вирішальною для подальшої долі української науки. Відтоді коло науково-організаційних та громадських інтересів В.І. Вернадського та М.П. Василенка зосередилося на питаннях удосконалення наукових досліджень, подальшого розвитку академічних установ та поліпшення вищої освіти взагалі.

Восени 1917 р. В.І. Вернадський через погіршення здоров'я знову приїхав до Шишак. Крім того, цей переїзд викликала й зміна політичної ситуації в Росії — прихід до влади більшовиків, які 11 грудня (28 листопада) заборонили діяльність кадетської партії, до складу ЦК котрої входив В.І. Вернадський, оголосили її членів «ворогами народів» і розпочали арешти її керівництва¹⁹.

¹⁷ Хурса В. Вернадський у Шишаках : історико-краєзн. нариси, дослідження. — Полтава: Шишаки, 2008. — 240 с.

¹⁸ Холодный Н.Г. Старосельская биологическая станция Академии наук УССР: к 30-летию ее существования // Природа. — 1949. — № 13. — С. 74–75.

¹⁹ Волков В.П. Кадет Вернадский // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб.: Изд-во Русск. Христиан. гуманит. ин-та, 2000. — С. 240.

У Шишаках В.І. Вернадський продовжив працювати над книжкою про живу речовину. У цей період учений не полишав й суспільно-політичної діяльності — він брав участь у засіданнях місцевих полтавських кадетів, ініціював ідею створення нової української партії народної свободи з незалежним центральним комітетом у Києві з новою платформою²⁰.

Наступні роки його життя були сповнені важливими подіями стосовно організації науки та освіти в Україні, вони стали найбільш історично значимим та насиченим періодом перебування Вернадського на українській землі. Він так і не зміг завершити фундаментальне дослідження живої речовини так швидко, як планував, продовжував її вивчення вже в Києві.

У 1918–1919 рр. — часі роботи вченого в Києві — В.І. Вернадський намагався продовжувати студіювати питання щодо живої речовини, проте науково-організаційна діяльність відбирала в нього практично всі сили.

Власне цей період приніс Україні як соціальні деструкції, так і потужний повстох у заснуванні та розвитку вітчизняної науки й освіти. Свій могутній інтелект та організаційні можливості В.І. Вернадський спрямував на створення національних наукових інституцій — Академії наук, Національної бібліотеки, Національного музею, національних вищих навчальних закладів — Київського та Кам'янця-Подільського українських державних університетів та інших вищих шкіл, а також на фундацію наукових товариств, комітетів тощо.

Заснування Української академії наук тісно пов'язане з іменами В.І. Вернадського та М.П. Василенка. Цей союз двох непересічних особистостей визначив те, що за дуже короткий час ними було фундаментально розроблено засади системного розвитку національної науки, культури, освіти в руслі державотворчих процесів і з урахуванням історичних особливостей України, необхідності рівноправного її входження в контекст світової науки. Створення соціальної системи наукових досліджень передбачало взаємозв'язок пріоритетних національних інституцій, що визначалися своїми основоположниками як базові центри для розвитку науки та культури. Окрему роль відіграли ці діячі в справі заснування Національної бібліотеки, що сьогодні носить ім'я В.І. Вернадського²¹.

Історія заснування УАН та внесок у це В.І. Вернадського привертала велику увагу українських учених²², зокрема в спеціальних довідниках були опублі-

²⁰ Вернадский В. И. Дневники. 1917–1921. Октябрь 1917 — январь 1920. — К., 1994. — С. 68.

²¹ Онищенко О.С. В.І. Вернадський та його внесок у заснування та розвиток Національної бібліотеки Української Держави // Екологічне довкілля та безпека життєдіяльності. — 2003. — № 1. — С. 34–43; Онищенко О.С. Роль М.П. Василенка у формуванні концепції та заснуванні Національної бібліотеки Української Держави // Вісн. НАН України. — 2006. — № 6. — С. 17–25; Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. — К., 1998. — 337 с.

²² Ситник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К., 1988. — 235 с.; Добров Г.М., Онопрієнко В.І. В.І. Вернадський — організатор науки на Україні // Вісн. АН УРСР. — 1988. — № 3. — С. 81–92; Рання історія Академії наук України (1918–1921) / Ю. Храмов, С. Руда, Ю. Павленко, В. Кучмаренко. — К., 1993. — 247 с.; Ситник К.М., Шмиговська В.В. Володимир Вернадський і Академія. — К., 2006. — 312 с. — (Президенти Академії наук України); Онищенко О.С. 85 років Національній академії наук України:

ковані бібліографії праць В.І. Вернадського та літератури про нього; висвітлено рукописну спадщину В.І. Вернадського, що зберігається в архівосховищах України²³; написано багато фундаментальних праць, у тому числі й останнє видання, присвячене 90-річчю НАН України²⁴.

Однак звернення саме до документальних джерел, зокрема протоколів УАН періоду її заснування, з позицій нового часу, з урахуванням усього історичного періоду, що пройшла Україна та українська наука в ХХ — на початку ХХІ ст., дозволяє розкрити нові грані вирішального значення тих подій для розвитку вітчизняної науки та нового осмислення фундаментального внеску В.І. Вернадського в цей процес.

У травні 1918 р. В.І. Вернадський, який тоді перебував на Полтавщині, після певних коливань дав згоду на пропозицію М.П. Василенка очолити Комісію зі створення Української академії наук та вищої школи. Висока довіра М.П. Василенка стосовно здібностей В.І. Вернадського як громадського діяча базувалася на тому, що перший мав повну уяву про громадську позицію В.І. Вернадського, вірив в його авторитет ученого та організатора науки, що разом повинно було втілитися в спроможність створення цілісної системи національної науки та освіти. Сприяли рішенням М.П. Василенка й їхні дружні зв'язки з В.І. Вернадським.

Ідеї В.І. Вернадського щодо концепції устрою Академії наук не виникли одномоментно, вони ґрунтувалися на багаторічному попередньому вивченні вченим історії становлення та розвитку Петербурзької та інших академій наук світу. Ще з 1902 р. Володимир Іванович читав курс лекцій з історії російської науки. Відтоді історія науки та її організація стали невід'ємною часткою його наукової роботи. Оpubлікований в 1902 р. історико-науковий нарис «Про науковий світогляд» перевидавався багато разів. Перу Вернадського належать також «Нариси з історії природознавства в Росії в ХVІІІ столітті» та праця «Академія наук у перше століття своєї історії».

В.І. Вернадський брав активну участь у роботі сесії Міжнародного союзу академій наук, яка проходила в Петербурзі в 1913 р. З 1914 до 1918 р. він багато працював над виданням матеріалів до історії Петербурзької академії наук за 1889–1914 рр. та нарисів з історії Академії ХVІІІ — початку ХХ ст.²⁵

В.І. Вернадський, критично проаналізувавши світовий досвід академій наук (в тому числі європейський, американський та російський) та узагальнивши

історія формування вітчизняної концепції фундаментальної науки // Вісн. НАН України. — 2004. — № 1. — С. 15–22; *Василенко М.П.* Вибрані твори у трьох томах / Упор І.Б. Усенко — К., 2006–2008. — Т. 3: Спогади. Щоденники. Листування. 2008. — 720 с.

²³ В.І. Вернадський // Видатні вчені Національної академії наук України. Особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (1918–1998): путівник. — К., 1998. — С. 26–28; В.І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин: Пр. вченого та літ. про нього з фондів Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського / уклад.: Л.В. Беляєва та ін. — К., 2003. — 260 с.

²⁴ Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування. — К., 2008. — Історія заснування Академії: доленосне значення академічної моделі В.І. Вернадського. — С. 17–32.

²⁵ *Ситник К.М., Шмиговська В.В.* Володимир Вернадський і Академія. — С. 124–126.

тенденції їхнього розвитку, першим з істориків науки почав їх вивчати як особливі соціальні інститути, розкрив значення академічної організації науки в житті народів та держав, показав переваги та прогресивні риси академій, що трансформуються в наукові центри на державних засадах. В.І. Вернадський довів ефективність такої форми організації національної науки в нових умовах, коли зростає значення розвитку природничих наук для економічного поступу держав та гуманітарних — для національного самоствердження.

Принципові положення стосовно реформи науки та освіти обговорювалися М.П. Василенком та В.І. Вернадським ще в Петербурзі. Отож глибока обізнаність В.І. Вернадського в цих питаннях та його відома всім принциповість стали переконливими аргументами для М.П. Василенка, тоді — прем'єр-міністра і міністра освіти у гетьманському уряді, для запрошення свого колеги та однодумця очолити створені при Міністерстві освіти Комісію у справах вищої школи і наукових установ та Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук²⁶.

М.П. Василенко сформував Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у складі відомих учених з різних галузей знань, зокрема: професора Харківського університету Д.І. Багалія, професора Київського політехнічного інституту М.Ф. Кашенка, ректора Київського університету Є.В. Спекторського, професорів Б.О. Кістяківського, Й.Й. Косоногова, О.В. Сперанського, М.І. Туган-Барановського, професора Петроградського інституту шляхів С.П. Тимошенка, професора Лазаревського інституту східних мов у Москві А.Ю. Кримського. До складу комісії увійшли й представники Українського наукового товариства Г.Г. Павлуцький і П.А. Тутковський, професор Донського університету Є.К. Тимченко, а також агробіолог професор С.Л. Франкфурт. Було взято до уваги та обговорено на всіх засіданнях комісії й погляди інших видатних учених щодо устрою Академії та її складу. До кожного члена комісії В.І. Вернадський звертався за згодою особисто.

Вже на попередній стадії обговорення концепції створення Академії В.І. Вернадський послідовно втілював у життя свою основну ідею: лише розвиток Академії на державних засадах та формування комплексу наукових установ з охопленням фундаментальних галузей знання дозволить сформувати фундаментальну базу науки та національні кадри, зокрема в галузі експериментальних (природничих і технічних) наук, уже через незначний відрізок часу.

Концептуальна модель була оприлюднена В.І. Вернадським на першому ж засіданні комісії 9 липня 1918 р. у його промові «В справі заснування Української академії наук в Києві», в якій він, спираючись на вивчення досвіду світової та української історії науки та обґрунтовуючи свої думки новими економічними та, до певної міри, геополітичними чинниками, висвітлив перспективи розвитку української академічної науки²⁷.

²⁶ Микола Прокопович Василенко / В.В. Вороненко, Л.Д. Кістерська, Л.В. Матвєєва, І.Б. Усенко. — К., 1991. — С. 126–127; *Скоронадський П.* Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918. — К.; Філадельфія, 1995. — С. 165–166, 170, 228–234, 356; Рання історія Академії наук України (1918–1921). — С. 77–78.

²⁷ Промова публікується в даній книзі.

Ідеї В.І. Вернадського базувалися на осмисленні соціальних планетарних процесів та його баченні майбутнього для соціально-економічного та технологічного прогресу людства. Він далекоглядно передбачив зростання ролі науки як виробничої сили в розвитку базисних основ держав та їхньої економічної потужності. У своїй промові В.І. Вернадський розкрив також досвід передових академій, які вже почали пристосовуватися до нових умов економічного розвитку своїх країн, розвиваючи природничі науки з метою подолання світової економічної кризи, викликаної війною. Відмову від застарілих принципів організації академій як наукових товариств, властивих старим західним академіям, заснованим у XVI–XVII ст., на його думку, актуалізував бурхливий розвиток природознавства та техніки в другій половині XIX — на початку XX ст.²⁸

В.І. Вернадський обґрунтовано доводить значення нових економічних відносин, необхідність дослідження та використання природних ресурсів країн для розвитку держав та вагомість природничих наукових досліджень, що фінансуються державою. Молода держава, на його думку, має відразу будувати майбутнє в нових умовах і з новою перспективою. Тому створення Академії наук України як розгалуженого наукового центру має спиратися на державну основу та державне фінансування, яке може забезпечити міцну організацію наукового дослідження продуктивних сил країни та її природних багатств, економіко-статистичного вивчення населення, знайти засоби для зміцнення та розвитку продуктивності праці та в найкоротший час забезпечити економічний базис для розвитку самодостатньої держави²⁹.

Однак не лише економічний фактор визначав концептуальну структуру побудови Академії як державної інституції. Академія як національне утворення, на думку В.І. Вернадського, мала сприяти зростанню й національної самосвідомості та культури, вивченню минулого та сучасного України у всіх проявах її духовного, державного та соціально-економічного життя.

Водночас В.І. Вернадський відзначав і гуманістичний контекст академічної науки, покликаний підтримувати зв'язок Академії з місцевими реаліями, розвивати науково-практичні дослідження Академії в інтересах повсякденного побутування населення, спрямовані на розвиток матеріального та духовного життя людей.

Системність концепції визначила й органічний зв'язок з нею іншої новаторської ідеї В.І. Вернадського: поряд з фундаментальними напрямками природничих наук — фізикою та математикою — він ставить «розряд прикладного природознавства», де розвиваються прикладні знання, пов'язані з технікою, промисловістю, сільським, лісовим та водним господарством. Залишаючись академічною, наука зобов'язана була реалізовувати безпосередній контакт з розвитком економічного потенціалу держави та пересічної людини.

²⁸ *Онищенко О.С., Дубровіна Л.А.* Історія заснування Академії: доленосне значення академічної моделі В.І. Вернадського // *Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування.* — К., 2008. — С. 17–32.

²⁹ *Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві.* — К., 1919. — С. 5–8.

Лише такі ґрунтовні й фінансово забезпечені засади побудови Академії та створення системи наукових установ з одночасним розвитком широкої автономії, що гарантують свободу наукової думки, як вважав В.І. Вернадський, дозволять швидко збільшити науковий потенціал держави і, відповідно, піднести рівень Національної академії наук України до визнання її світовим співтовариством академії наук, що в умовах планетарних інтеграційних тенденцій набувало принципового значення³⁰. Це відкривало широкі перспективи для Академії, її невпинного розвитку і зміцнення.

Конкретні шляхи організації науки та освіти обговорювалися широким колом учених, залучених до справи заснування Академії.

Власне В.І. Вернадський запропонував створити чотири академічних відділення: історично-філологічне, фізично-математичне, економіко-юридичне та прикладного природознавства. Серед перших наукових установ він пропонував створити такі: національну бібліотеку, фізичний інститут, дослідний біологічний інститут, хімічну лабораторію, інститут мінералогії, національний музей як науково-дослідну організацію (що складається із восьми відділень: геологічного, мінералогічного, доісторичної археології, етнографії, ботаніки, зоології, антропології, палеонтології), український історичний музей, астрономічну обсерваторію, комісію з видання словника української мови.

Також він пропонував подбати й про інші інституції, наприклад, археографічну комісію, археологічний інститут, а також про ряд комісій, що репрезентуватимуть окремі напрями наук — комісії з вивчення продуктивних сил України, економічно-статистичних ресурсів України, видання пам'яток українського письменства та мови тощо.

Закономірно, що особливу увагу В.І. Вернадський приділяв природничому напрямку та національному мінералогічному музеєві як науково-дослідній установі. Адже вони, як вважав учений, закладають підвалини не лише для розвитку досліджень матеріальних природничих ресурсів України, а й для найбільш передового на той час напрямку науки — біогеохімії. Він також поставив питання й про новий статут Академії, підкреслюючи, що жодний з існуючих у світовій практиці статутів не може бути покладений в основу її діяльності³¹.

Ця фундаментальна модель організації Академії була альтернативою позиції деяких українських науковців, що віддавали свої голоси за перетворення УНТ на Академію наук, де Академія виступала б гуманітарним науковим клубом, добровільним об'єднанням, власне товариством любителів науки, що існує на пожертви та деяку державну допомогу.

Законопроект готувався на найдемократичніших засадах: крім обговорення членами комісії, було запропоновано всім знаним ученим у спеціальних записках висловити свої думки щодо майбутньої Академії. Першочерговість розвитку природничих наук та створення в Академії нового природничого напрямку, підготовку кадрів у цій галузі, необхідність вивчення природних

³⁰ Там само.

³¹ Там само. — С. 8.

ресурсів та виробничих сил підтримала абсолютна більшість учених, залучених до розробки законопроекту³².

Комісією, що працювала з 9 липня до 17 вересня 1918 р., було проведено 23 засідання, на яких розглядалися та обговорювалися всі пропозиції щодо організації можливих відділень Академії, щодо принципів, закладених в основу УАН, її структура, засади організації інститутів, комісій, музеїв за напрямками діяльності, кадрові питання, було підготовлено проект Статуту УАН³³.

Реалізація такої концепції не була б можливою без активної та безкомпромісної підтримки чинним на той час урядом, де головна роль належала М.П. Василенку, який зміг представити та довести переваги цієї фундаментальної ідеї і можливості її реалізації власними науковими силами України урядові гетьмана Павла Скоропадського³⁴.

Подаючи законопроект про заснування Української академії наук в Києві до Ради Міністрів Української Держави, він репрезентував її основоположний чинник, а саме, «що вона твориться в ХХ сторіччі під впливом рівночасної сили двох потоків, які викликають її до життя і з яких один — то національна самосвідомість українського громадянства, а другий — неминучі заходи, щоб видобути з наслідків усесвітньої кризи»³⁵.

Завдяки наполегливим зусиллям М.П. Василенка питання створення Академії було одним з пріоритетних в урядових комісіях, тому штати та кошторис нової інституції були затверджені в надзвичайно короткі терміни — вже 9 жовтня 1918 р.³⁶ Спільні зусилля науковців та державних діячів завершилися прийняттям 14 листопада 1918 р. «Закону Української Держави про заснування Української академії наук у м. Києві», підписаного гетьманом Павлом Скоропадським³⁷.

Законом було ухвалено Статут та штати УАН, які набирали чинності з 1 листопада 1918 р.; регламентувалася структура УАН; передбачався послідовний розвиток Академії; оголошувалися повноваження першого обраного Голови-президента та Спільного зібрання у складі затверджених академіків. Того ж дня наказом гетьмана Павла Скоропадського було призначено перших 12 дійсних членів УАН: по Відділу історично-філологічних наук — Д.І. Багалія, А.Ю. Кримського, М.І. Петрова, С.Й. Смаль-Стоцького; по Відділу фізично-математичних наук — В.І. Вернадського, С.П. Тимошенка, М.Ф. Кащенко, П.А. Тутковського; по Відділу соціальних наук — М.І. Туган-Барановського, В.А. Косинського, Ф.В. Тарановського, О.І. Левицького³⁸.

³² Там само. — С. 14–18, 31–38, 42–49, 54–87, XI–XXIX.

³³ Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 25–162.

³⁴ *Онищенко О.С.* Роль М.П. Василенка у формуванні концепції та заснуванні Національної бібліотеки Української Держави // Вісн. НАН України. — 2006. — № 6. — С. 17–25.

³⁵ [Василенко М.П.] До Ради Міністрів Української Держави од міністра народної освіти та мистецтв. Пояснююча записка до законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1918. — С. 6.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 135, арк. 15–15 зв.

³⁷ Там само, арк. 19–21; Державний Вістник. — 1918. — № 73. — 22 лист.

³⁸ Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1, арк. 19–19 зв.

26 листопада 1918 р. було офіційно опубліковано «Статут Української Академії наук у Києві», перший проект якого підготували В.І. Вернадський, Д.І. Багалій, В.Л. Модзалевський і який був детально обговорений та прийнятий на засіданнях комісії³⁹.

Згідно зі Статутом, в Україні створювалася потужна інформаційна та експериментальна інфраструктура для академічних досліджень: національна бібліотека, сади (ботанічний та акліматизаційний), біологічні станції, обсерваторія, постійні комісії, лабораторії та кабінети, друкарня, Фотографічний інститут⁴⁰. Було засновано низку комплексних установ, де співіснували науково-дослідні музеї та інститути при них (Національний мінералогічний музей з інститутом, Національний антропологічний музей з інститутом), окремі фундаментальні, експериментальні та прикладні інститути, зокрема фізично-географічний, зоології, ботаніки, хімії, механіки, фізики, геодезичний, медицини та ветеринарії тощо.

В.І. Вернадський розглядав УАН як базу для координації діяльності наукових інститутів різних відомств. Так, він був ініціатором створення Геологічного комітету при УАН, який діяв під керівництвом проф. В.І. Лучицького, пояснюючи це необхідністю об'єднання коштів та наукових сил для проведення комплексних геологічних досліджень України. В.І. Вернадському належить заслуга в створенні Комісії з вивчення природних багатств України (за принципом вже існуючої Комісії природних виробничих сил), яка поклала початок ґрунтовному науковому вивченню сировинної бази та шляхів освоєння і раціонального використання природних ресурсів. Комісія почала працювати з 3 березня 1919 р. та включила до свого складу Комісію підземних багатств України, що раніше діяла в складі Українського наукового товариства.

Статутом передбачалися права УАН як юридичної особи, можливість самостійного встановлення внутрішнього життя та широкі права самоврядування, порядок функціонування та обрання членів Академії, права та обов'язки Спільного зібрання та установ, що існують при Академії.

Була сприйнята позитивно ідея В.М. Перетца про право підготовки в Академії наукових кадрів вищої кваліфікації⁴¹ (прообраз аспірантури та докторантури), право надання за видатну наукову діяльність ступеня доктора наук, що раніше було прерогативою університетів. Це дозволяло поповнювати Академію власними науковими силами.

27 листопада 1918 р. початок повноправного функціонування Академії був ознаменований першим установчим Спільним зібранням. На засіданні під головуванням найстаршого за віком академіка О.І. Левицького, в присутності дійсних членів — академіків В.І. Вернадського, М.Ф. Кащенко, В.А. Косинського, А.Ю. Кримського, М.І. Туган-Барановського, за секретарювання наймолодшого за віком С.П. Тимошенка було одногосно обрано Головою-президентом

³⁹ Статут Української Академії наук у Києві // Держ. Вістн. — 1918. — 26 лист. (№ 75); 28 лист (№ 76).

⁴⁰ Там само. — С. 3–8.

⁴¹ Там само. — С. 12–13.

академіка В.І. Вернадського і Неодмінним секретарем — академіка А.Ю. Кримського⁴².

30 листопада академік В.І. Вернадський був затверджений наказом гетьмана Павла Скоропадського Головою-президентом Української академії наук⁴³.

Отже, в короткий, але історично дуже вагомий час відбулося наукове та організаційне створення УАН; силами великого колективу українських учених було реалізовано та розвинуто основні концептуальні положення «системного» погляду В.І. Вернадського на зміст і суть академічної науки в незалежній державі індустріального періоду — як рушійної сили, що об'єднує державні дослідницькі установи з широким спектром технічних, природничих та соціо-гуманітарних наук.

Тим самим уже на початковому етапі було закладено потужний потенціал для подальшого розвитку академічної науки в Україні, для послідовного нарощування наукоємності знань, зростання масштабів дослідження, формування та розвитку вітчизняного комплексу фундаментальної науки⁴⁴.

Хоча окремі положення першого Статуту та інфраструктура Академії наук надалі змінювалися, зокрема й під впливом різних політичних чинників, та розвивалися залежно від історичних обставин, проте основна ідея Академії, у комплексі її концептуальних засад і розвинутої структури, гідно пройшла перевірку часом.

Становлення УАН відбувалося в складний період економічної та політичної кризи, зміни влад, громадянської війни. Незважаючи на різноманітні суспільно-політичні обставини, керівництво Академії раз у раз добивалося її визнання кожною новою владою. І попри відсутність фінансування, голод, соціальні руйнації Академія наук все ж вижила як інституція, отримала свої перші приміщення, почала розвивати структуру та здійснювати фундаментальні наукові дослідження.

Підсумок діяльності УАН, підведений в опублікованому звіті Академії за 1919 р., зафіксував її велику наукову та організаційну діяльність, наочним результатом якої стала велика кількість праць, підготовлених та опублікованих попри значні політичні та матеріальні труднощі⁴⁵.

Доленосне значення запропонованої В.І. Вернадським моделі УАН як академії універсального характеру ґрунтувалося на розумінні «системної якості» науки, яка є глибинною причиною зростання Академії наук. Державний статус Академії дозволяв науці розвиватися разом із суспільством та забезпечувати розвиток національно-державних інтересів як української, так і світової науки⁴⁶. Створення національної Академії наук як найефективнішої форми об'єднання дослідницьких сил, головної складової національної наукової системи, центру

⁴² ІР НБУВ, ф. Х, од. зб. 26117, арк. 5; Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 9, арк. 1.

⁴³ ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 135, арк. 60.

⁴⁴ *Онищенко О.С.* 85 років Національній академії наук України: історія формування вітчизняної концепції фундаментальної науки // Вісн. НАН України. — 2004. — № 1. — С. 15–16.

⁴⁵ Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. — К., 1919. — С. 3–25.

⁴⁶ *Онищенко О.С.* 85 років Національній академії наук України: історія формування вітчизняної концепції фундаментальної науки. — С. 21.

фундаментальних досліджень стало визначальною подією в інтелектуальному житті України. Це підтвердилося всією подальшою історією та діяльністю Академії, розвитком наукових напрямів, що вже в 1919 р. охоплювали 42 галузі науки⁴⁷.

В.І. Вернадський долучився й до створення передумов для фундації майбутньої Української аграрної академії наук, брав активну участь у розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні в період 1918–1920 рр. З 1 листопада 1918 р. він очолив Сільськогосподарський вчений (а згодом науковий) комітет України (СГВК) — попередник Української аграрної академії наук, головуючи в ньому до 1 січня 1919 р., (згодом його змінив академік П.А. Тутковський), а з 1 квітня 1919 по 20 вересня 1921 р. залишався членом комітету. Цю інституцію було створено при Комісаріаті землеробства за прикладом Петербурзького комітету, і основні його завдання полягали у вивченні кліматичних та ґрунтових особливостей України та підготовці науково обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку сільського господарства.

В.І. Вернадський на момент обрання головою українського СГВК вже мав значний досвід та власне бачення організації агрономічної служби й галузевої освіти в цій сфері, створення дослідних станцій та розгортання науково-дослідних робіт у галузі агрономії. Запрошення очолити цю інституцію Володимир Іванович прийняв у період реформування сільського господарства в Росії, коли його розвиток вимагав впровадження нових науково обґрунтованих засад агрономічної науки. Ще в 1916 р. міністр землеробства граф А. Бобринський подав до Державної Думи проект про трансформацію Сільськогосподарського вченого комітету в Інститут дослідної агрономії, що сконцентрував координацію усіх галузей та напрямів сільського господарства. 10 червня 1917 р. В.І. Вернадського було обрано головою Вченого комітету при Міністерстві землеробства в Петербурзі. 28 червня 1917 р. Тимчасовий уряд прийняв Тимчасове положення про СГВК, згідно з яким його розвиток передбачався в якості багатопрофільного дослідного інституту з лабораторіями та допоміжними закладами. Такий підхід відповідав концептуальній ідеї Вернадського про створення мережі державних дослідних інституцій, яку вперше він оприлюднив на загальних зборах Комісії по вивченню природничих сил Росії в грудні 1916 р. у своїй доповіді «Про державну мережу дослідницьких інститутів в Росії»⁴⁸.

Зміни влади й складні політичні часи не дозволили В.І. Вернадському реалізувати свої ідеї. Під час Директорії він був усунутий з посади голови та призначений членом СГВК. За власним бажанням він вишов зі складу комітету, однак, на наполегливе прохання П.А. Тутковського, у квітні 1919 р. повернувся і працював там до 20 вересня 1921 р. Широкої практичної діяльності на сільськогосподарському напрямі йому не вдалося розгорнути, оскільки після від'їзду до Ростова для урятування Української академії наук він до Києва вже не повернувся.

⁴⁷ Там само. — С. 16.

⁴⁸ *Вергунов В.А.* Академік В.І. Вернадський — один із фундаторів наукового ґрунтознавства та сільськогосподарської дослідної справи в Україні // *Історія укр. науки на межі тисячоліть: зб. наук. пр.* — 2006. — Вип. 26. — С. 25–52.

Надалі ідеї В.І. Вернадського щодо форм організації координації та розвитку науково-дослідної роботи в аграрному секторі України не знайшли свого втілення на відміну від Росії, де як координуючий орган аграрної науки при Народному комісаріаті землеробства було створено Сільськогосподарський вчений комітет, який в 1923 р. перетворився на Державний інститут дослідної агрономії (Петроград).

Певний доробок вніс В.І. Вернадський також в організацію діяльності Всеукраїнської наради природознавців, що проходила в Києві в серпні 1918 р. На запрошення П.А. Тутковського, який очолив створений за ініціативою УНТ Тимчасовий організаційний комітет по підготовці з'їзду природознавців, В.І. Вернадський підготував першу пленарну доповідь «Об'єднання та організація природознавців України», яку виголосив 3 серпня 1918 р. В ній підкреслювалося, що розвиток природничих наук в Україні в умовах економічної та культурної руїни має слугувати інтересам держави. Діяльність Уряду повинна спрямовуватися на широку підтримку розвитку природничого знання та його поширення. Однак, на його глибоке переконання, лише об'єднання зусиль усіх учених може зробити реальний внесок у розвиток природничих наук. Для цього необхідно об'єднання діяльності природознавців України у Всеукраїнській асоціації та входження останньої до Спільки (Асоціації) наукових інституцій, яка також має функціонувати в Україні і включати в себе широке коло (а не лише Академію наук) наукових інституцій та організацій. Ці ідеї В.І. Вернадського значною мірою були реалізовані у створеній під егідою УАН Комісії з вивчення природних виробничих сил (багатств) України.

Увесь цей період В.І. Вернадський намагався виділяти час для власних наукових досліджень: незважаючи на страшенну завантаженість, продовжував розробляти питання живої речовини, багато спілкувався з фахівцями, організував перші експериментальні роботи щодо живої речовини, працював над створенням експериментальної бази з геохімії та біогеохімії, яка спочатку відпрацьовувалася на Старосільській дослідницькій біологічній станції, директором якої був професор зоології С.Ю. Кушакевич. Там, у Старосілля, на базі колишньої лабораторії цукрових заводів, з допомогою С.Л. Франкфурта, було створено першу в історії природознавства біогеохімічну лабораторію, якою керувала І.Д. Стринкевич. Творча праця об'єднала колектив талановитих учених (зокрема тут працював і майбутній академік О.І. Душечкін), які й надалі продовжували займатися біогеохімією. В лабораторії вивчався вміст металів у різних організмах, в ній було проаналізовано понад 120 видів тварин і рослин. Там В.І. Вернадський працював з М.Г. Холодним, який залучив для роботи на станції студентів і здійснював експерименти у біологічній лабораторії Університету св. Володимира. Ці роботи В.І. Вернадський продовжив вже в Криму, на Салгирській дослідницькій станції. Результатом праці стала «Записка про вивчення живої речовини з геохімічної точки зору», опублікована в «Известиях Российской Академии наук» (т. 15, № 1. Прил. — С. 120–123)⁴⁹. За спогадами

⁴⁹ Сьтник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 72–74.

В.І. Вернадського та його колег, вони працювали дуже напружено і розробили цілісну програму роботи з живими організмами. Пізніше ці дослідження будуть репрезентовані В.І. Вернадським у книзі «Нариси з геохімії», в розділі «Про участь живої речовини в створенні ґрунтів». Величезна роль В.І. Вернадського-експериментатора знайшла відображення в спогадах М.Г. Холодного, його близького друга та однодумця⁵⁰.

В.І. Вернадський продовжує роботу з живою речовиною й після переїздів до Харкова, а згодом — Ростова та Новочеркаська. У листопаді–грудні 1919 р. бере участь в експедиції ботаніка-морфолога В.М. Арнольдї, яка здійснювала дослідження Азовського моря та Кубані. 10 січня в Катеринодарі виступає з програмною доповіддю «Про завдання геохімічного дослідження Азовського моря», яка поклала початок вивченню гідросфери Землі. В Ростовському товаристві природознавців та Катеринославському університеті В.І. Вернадський читає доповідь «Про завдання живої речовини в геохімії», а в газету «Донская речь» (або газету «Приазовский край», листопад 1919 — початок 1920 рр.) передає для публікації статтю «Про Угорську Русь з 1848 р.». У Новоросійську, звідки він поїхав до Таврійського університету, вчений брав участь в обговоренні робіт зі шлюзування Дніпра. В будь-яких життєвих ситуаціях думка В.І. Вернадського працювала постійно, системно та наполегливо. Навіть під час важкої хвороби він думає про майбутній інститут дослідження живої речовини⁵¹.

Отже, створення Української академії наук було складним інтеграційним процесом, в якому, з одного боку, використовувався прогресивний досвід інших країн, зокрема для укладання статуту та визначення функцій нової інституції, з іншого — враховувалися ті риси, що характеризували український науковий, культурний і суспільно-політичний рух складного та суперечливого періоду 1917–1919 рр. Це значною мірою стало запорукою життєздатності моделі національної академії В.І. Вернадського.

Створення Української академії наук тісно пов'язане із започаткуванням та долею іншої національної установи — Національної бібліотеки Української Держави. Плідною прогресивною ідеєю В.І. Вернадського була одночасна організація Академії наук та Національної бібліотеки, що мала б існувати при Академії як наукова база досліджень, накопичуючи універсальні книжкові фонди, акумулюючи досягнення світової науки та культури минулого й сьогодення, що всебічно сприяло б не лише розвиткові науки, а й процесу розбудови та зміцнення держави. Ідея національної бібліотеки виникла у В.І. Вернадського та М.П. Василенка також у Петербурзі. Щоправда, на думку М.П. Василенка, Національна бібліотека мала бути самостійною інституцією. Проте В.І. Вернадський переконав його, що долю Бібліотеки слід пов'язати з найвищою науковою установою — Академією наук, яка могла б сформувати її як національну, наукову та загальнодоступну книгозбірню. Тому вже в Україні,

⁵⁰ Холодный Н.Г. Из воспомнаний о В.И. Вернадском. — Почвоведение. — 1945. — № 7. — С. 325–226.

⁵¹ Сьтник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 85–88.

перебуваючи на посаді міністра освіти у гетьманському уряді і запрошуючи до участі в створенні Академії видатних учених, М.П. Василенко як офіційна особа з державним мисленням підкреслював значення УАН як великого дослідницького центру, який повинен був відповідати рівневі сучасних світових вимог до науки, і акцентував увагу на тому, що при Академії мала б існувати велика бібліотека з функціями національної. М.П. Василенко обґрунтував думку про назву бібліотеки при УАН як національної, на зразок французької, підкреслюючи, що «вона мусить бути культурним скарбом всього українського народу» та одночасно всеохоплюючою лабораторією науки⁵².

Тому на першому засіданні Комісії зі створення УАН було обговорено питання про негайне започаткування національної бібліотеки, що функціонуватиме під егідою УАН, підготовлене завідувачем бібліотеки Університету св. Володимира, відомим ученим В.О. Кордтом.

Звертаючись до гетьмана Павла Скоропадського, В.І. Вернадський пише: «... В засіданні 20 липня академічної Комісії пройшло рішення про заснування Національної бібліотеки Української Держави. В той само час справа про створення Української Академії наук просунулася настільки, що протягом найближчого тижня є необхідність приступити до створення її статуту. Ці дві установи, що мають першочергове національне значення, повинні стати могутніми факторами подальшого розвитку науки та освіти на Україні та підняття її духовних сил»⁵³.

Національна бібліотека була першою установою, започаткованою ще до Спільного зібрання УАН: гетьманський уряд затверджує розроблений М.П. Василенком, В.О. Кордтом та В.І. Вернадським «Закон про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави (1918 р.)», підписаний Павлом Скоропадським і затверджений Радою Міністрів 2 серпня 1918 р. Після публікації 8 серпня 1918 р. в «Державному Вістнику» цей документ набув чинності закону. Книгозбірня розпочала свою діяльність з утворення 23 серпня Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави (далі ТК), до складу якого увійшли В.І. Вернадський (голова), А.Ю. Кримський, С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт та Д.І. Багалій (від початку 1919 р.)⁵⁴.

Публікація протоколів ТК розкриває напружену щоденну роботу В.І. Вернадського та його колег-одномумців з теоретичного обґрунтування функцій національної бібліотеки, формування її фонду, визначення технології комплектування, наукового описування, організації каталогів, величезної збирацької діяльності.

Умови створення Національної бібліотеки в Україні були надзвичайними: не було приміщення, не вистачало кваліфікованих штатів і, відповідно, досвіду з

⁵² Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. — К., 1998. — С. 12–20.

⁵³ ЦДАВО України, ф. Р-2201, оп.1, спр. 135, арк. 7; Арх. Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 «Б», арк. 12–15.

⁵⁴ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. — С. 12–20.

організації такої важливої справи. Складність фундації національної бібліотечної установи в умовах своєрідного історичного поступу українського народу і необхідність напрацювання науково обґрунтованого підходу до справи обумовили передбачене Законом створення Тимчасового комітету по заснуванню Національної бібліотеки в м. Києві під опікою власне М.П. Василенка як міністра народної освіти та мистецтв.

Основні засади організації та діяльності ТК, його стосунки з Бібліотекою як окремою інституцією ґрунтувалися на принципах, що передбачали управління Бібліотекою на демократичних засадах, але з правом вирішальної ролі самого комітету. ТК складався з п'яти осіб, обраних постійними членами, та секретаря й призначався міністром народної освіти (після підпорядкування Бібліотеки Академії наук він став призначатися Президією УАН). Перед ТК постало п'ять конкретних завдань: 1) розробка Статуту Національної бібліотеки; 2) підготовка відкриття Національної бібліотеки; 3) придбання та каталогізація книжок — тобто формування фонду і його організація; 4) управління фондом та його облік; 5) кадрове та технічне забезпечення діяльності Бібліотеки⁵⁵.

На перших засіданнях ТК у серпні — вересні 1918 р. вирішувалися організаційні питання: підготовка Інструкції ТК, звернення до офіційних установ, товариств, організацій, спілок, приватних осіб, питання про тимчасове приміщення для Бібліотеки, вироблення стратегії комплектування фондів, організація збирацької діяльності, придбання бібліотек у приватних осіб. У цей час одним з найважливіших постало питання зв'язків з Академією наук, зокрема про доцільність створення Бібліотеки при Академії наук на автономних правах. Цій великій організаційній роботі В.І. Вернадський приділяв значну увагу, про що свідчать протоколи ТК.

У Зверненні ТК, що публікується в даному виданні як стаття «Про національну бібліотеку», відкриваючи другий розділ першої книги тому «В.І. Вернадський і Україна», акумульовано досвід В.І. Вернадського, В.О. Кордта та інших фахівців стосовно призначення та функцій національних і наукових бібліотек світу.

У документі були продекларовані чотири принципи формування Національної бібліотеки, що мала б стати центром наукового та духовного життя України:

1) різноманітність та повнота книжкового фонду, що мав відображати знання з різних галузей науки та культури всіх країн світу;

2) збирання творів національного друку, стародруків, рукописної, музичної, картографічної спадщини про Україну і український народ на українській та інших мовах (український відділ «Ucrainica»), незважаючи на вид, час, місце написання та спрямування літератури;

3) бути «поза відомчою, поза політичними чи суспільними настроями, що постійно змінювалися: вона повинна бути осередком розумової культури, який повинен бути дорогий однаково всьому населенню України»;

⁵⁵ Там само. — С. 16–17.

4) загальнодоступність — відкритість для всіх і для кожного, безкоштовність й легкий доступ до інформації.

Ці принципи були вимогою подальшого незалежного розвитку наук та національно-державного будівництва.

Водночас В.І. Вернадський, розуміючи важливість розвитку політичних функцій держави і ролі Бібліотеки в реалізації таких функцій, поставив питання про організацію спеціального бібліотечного підрозділу, який би сприяв діяльності майбутнього парламенту та збирав юридичну й політичну літературу.

Національна бібліотека планувалася не лише як книгозбірня. В.І. Вернадський та його однодумці вбачали в ній наукову установу, що буде вивчати сучасну та давню книгу, науковий центр бібліографознавства, бібліотекознавства та бібліографічної роботи в Україні. Передбачалися заснування при ній наукових товариств, організація видавничої діяльності, скликання з'їздів з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, бібліографії тощо. Створення Бібліотеки спиралося на подібний досвід інших, передусім, європейських країн.

В.І. Вернадський та його однодумці починають свідому політику збирання початкового фонду Національної бібліотеки з найцінніших для української історії та культури фондів. Вже на перших засіданнях ТК приймалися рішення про звернення до народу з проханням допомоги в справі комплектування національного бібліотечного та рукописного фонду, обговорювалося, з яких колекцій доцільно було б засновувати фонд Бібліотеки, йшлося про рукописи М.П. Драгоманова, з яким В.І. Вернадського свого часу пов'язували дружні стосунки, висловлювалася можливість придбання колосальних за складом та змістом бібліотек В.Б. Антоновича, Б.Д. Грінченка, В.П. Науменка, А.Ю. Кримського, книгозбірні Наукового товариства імені Шевченка та ін.

Після встановлення радянської влади, у лютому 1919 р., В.І. Вернадський та А.Ю. Кримський у доповідній записці та на спеціальній зустрічі з головою Центрального Виконавчого Комітету України В.П. Затонським відстоювали необхідність збереження Академії та її Бібліотеки як національних утворень. Хоча Бібліотека й змінила назву на «Всенародня Бібліотека при Українській Академії наук у Києві», вона продовжувала виконувати національні функції.

Наприкінці 1918 р. ТК починає розробляти Статут Бібліотеки. Статут регламентував діяльність, вказував на основну мету і завдання, принципи діяльності Бібліотеки, передбачав ведення документації українською мовою, а в доборі кадрів першочергове значення надавалося професійній освіті та досвіду бібліотечної роботи. Підтримуючи необхідність впровадження української мови у діловодство та повсякденне спілкування, В.І. Вернадський доклав багато зусиль до власного поглибленого вивчення української мови, якою він розмовляв у дитинстві.

Перший проект Статуту Національної бібліотеки Української Держави, затверджений Спільним зібранням УАН 21 грудня 1918 р., зберігся в особовому архіві першого офіційного директора ВБУ С.П. Постернака, що міститься у фондах ІР НБУВ. Офіційний Статут, опублікований навесні 1919 р., представлений у цьому виданні, відрізняється від проекту лише стилістичними правками і свідчить про повну політичну та ідеологічну незалежність його

авторів, які замислювали Бібліотеку загальноукраїнським центром книги та науки.

Збирання універсального наукового фонду, а також національного фонду україніки, вільний, безкоштовний доступ до книг, рукописних документів і до інформації про них не лише в Національній бібліотеці, а й в державі взагалі — це принципи бібліотеки світового рівня, які тривалий час залишилися взірцем, до якого треба було прагнути. Статут 1919 р. надавав широких можливостей для функціонування Бібліотеки як загальноукраїнського наукового національного бібліотечного центру, проте не всі задуми фундаторів щодо незалежності Бібліотеки здійснилися. Лише в 90-х роках ХХ ст. Національна бібліотека повернулася до тих принципів, що були закладені її основоположниками.

У різні роки членами ТК були видатні діячі української науки та культури — В.І. Вернадський, Д.І. Багалій, А.Ю. Кримський, П.Я. Стебницький, С.О. Єфремов, В.О. Кордт, В.Ю. Данилевич, Г.П. Житецький, П.А. Тутковський, Ю.О. Іванов-Меженко, В.В. Міяковський, В.І. Липський В.І., Д.О. Граве, Є.О. Ківлицький, С.П. Постернак, М.М. Марковський, І.М. Балінський, М.І. Сагарда та ін.

У найважливіший організаційний період створення Бібліотеки В.І. Вернадський та діячі, що його оточували, вклали в неї частину свого життя. Бібліотека зберегла та примножила бібліотечний фонд, переживши різні влади, катастрофічну руїну, докорінні зміни соціально-політичного життя. Збирання бібліотечних фондів як завдання Національної бібліотеки за часів української революції за змістом вийшло за ті межі, що первісно надавалися їй: у ці роки відбувався фактично порятунок духовної спадщини України.

Згадуючи про створення Бібліотеки, В.І. Вернадський писав у 1943 р.: «Час був революційний, і прийшлося рятувати бібліотеки в маєтностях поблизу Києва. Була створена тому третя комісія (мається на увазі Тимчасовий комітет. — Укл.), головою якої також був я. Була складена Житецьким, Єфремовим та мною записка, що лягла в основу статуту Центральної Української національної бібліотеки... З околу Києва було перевезено ряд бібліотек, багато тисяч томів...»⁵⁶.

Після від'їзду В.І. Вернадського діяльність Бібліотеки організовувалася та підтримувалася силами відомих учених та культурних діячів України. Фонди Бібліотеки почали формуватися як колекція світової літератури з окремим відділом україніки.

Упродовж 1918–1996 рр. Бібліотека іменувалася: Національна бібліотека України у місті Києві при Українській академії наук (1919); Всенародна (Національна) бібліотека України при Всеукраїнській академії наук у м. Києві (1919–1920); Всенародна бібліотека України в Києві (1920–1934); Державна бібліотека Всеукраїнської академії наук (1934–1936); Бібліотека Академії наук УРСР (1934–1948); Державна публічна бібліотека УРСР (1948–1965); Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР (1965–1988); Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР ім. В.І. Вернадського (1988–1996). З 1996 р. Бібліотеці було повернуто статус національної установи, і за Указом Президента

⁵⁶ Спогади публікуються в даній книзі.

України вона стала іменуватися «Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського» (НБУВ).

Сьогодні Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського — головна всеукраїнська книгозбірня, загальнодержавний комплексний науково-інформаційний, науково-дослідний, науково-методичний та культурно-просвітницький центр, найбільше за обсягом документно-інформаційних ресурсів книгосховище України, де зберігається близько 15 млн. різних видів творів друку (книжок, газет і журналів, естампів і гравюр, нот тощо) та близько 1 млн. рукописів, архівних документів, дисертацій та інших творів на правах рукописів. За змістом фонд Бібліотеки становить універсальне унікальне зібрання джерел інформації — від зародження писемності (клинописні таблички III тис. до н.е.) до сучасних вітчизняних і зарубіжних наукових видань, бібліографічних та повнотекстових баз даних найзначніших інформаційних установ світу. Вона є депозитарієм публікацій ООН.

Іншим напрямом науково-організаційної роботи В.І. Вернадського стала участь у реформуванні системи вищої школи та діяльності Комісії у справах вищої школи і наукових установ при Міністерстві освіти.

Історія створення та діяльності комісії пов'язана з планами перебудови системи вищої освіти в Україні і обговоренням діючих засад розвитку української національної вищої школи. Комісія під керівництвом В.І. Вернадського була створена після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського, коли міністром освіти був призначений М.П. Василенко. Він і запропонував В.І. Вернадському очолити цю комісію. Комісія Вернадського продовжила роботу попередньої комісії, створеної у квітні 1918 р. під головуванням товариша міністра народної освіти П.І. Холодного для підготовки об'єднання Університету св. Володимира та Українського народного університету. Перед комісією В.І. Вернадського було, однак, поставлене більш широке завдання — вона мала розробити проект українізації вищої школи та основні законодавчі документи.

Питання організації української національної школи обговорювалося М.П. Василенком та В.І. Вернадським ще в 1917 р. в Петрограді, коли вони, будучи товаришами міністра народної освіти, разом працювали з питань реформи вищої освіти та створення Академії наук. В.І. Вернадський, який очолював російську Комісію у справах наукових установ і наукових підприємств, підготував спеціальну записку «Про заснування університетів нового типу та надання університетам права відкривати факультети та відділення прикладних наук», де ставилося питання про необхідність реформи університетської освіти, збільшення університетів для підготовки фахівців з вищою освітою, створення вищих навчальних закладів нового типу, де поєднувалися б завдання як суто наукової, так і професійної освіти⁵⁷. Документ свідчить про глибоку обізнаність В.І. Вернадського у питаннях реформування освіти.

Тоді ж, у 1917 р., з метою українізації освіти в класичних університетах, відповідно до указу Тимчасового уряду від 19 вересня 1917 р., було засновано кафедри українознавства в Університеті св. Володимира, в Харківському

⁵⁷ Мочалов И.И. Владимир Иванович Вернадский (1863–1945). — М., 1982. — С. 218–219.

університеті, восени 1917 р. — в Ніжинському історико-філологічному інституті тощо.

Загальна позиція та попередні підходи В.І. Вернадського до питання організації системи вищої школи в Україні висвітлена ним у листі до міністра народної освіти Української Держави М.П. Василенка від 18 травня 1918 р. з Полтави, коли він погодився на пропозиції тимчасово очолити Комісію з вищих шкіл і наукових установ та Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук. Цей лист опублікований першим документом в даному виданні. Як і М.П. Василенко, В.І. Вернадський був прихильником культурного паралелізму в національному питанні, однак на умовах вільного розвитку та всебічної державної підтримки української мови і культури, заснування широкої мережі вищих навчальних закладів у різних регіонах України на нових, прогресивних формах організації освіти.

В.І. Вернадський детально вивчав питання стосовно різних підходів до українізації освіти та особисті точки зору фахівців. Він спеціально зустрічався з кожним майбутнім членом комісії, з'ясовував їхні позиції. У центрі уваги комісії були різні питання. Протоколи комісії свідчать про поступову викристалізацію компромісних шляхів організації освіти, створення нових вищих закладів, принципів їхньої діяльності.

У цей період обговорювалися різні проекти університетської реформи в напрямі українізації освіти, зокрема: через створення паралельних українських кафедр в існуючих університетах, що було започатковано в 1917 р.; злиття російських та українських народних університетів і перетворення їх на українські державні (найбільше дискусій викликав проект об'єднання Університету св. Володимира та Українського народного університету); створення окремих державних українських університетів; відкриття низки українських народних університетів у великих містах тощо.

Комісія під головуванням В.І. Вернадського працювала від 20 червня до 12 грудня 1918 р. Членами комісії були проф. Д.І. Багалій, акад. В.І. Вернадський, проф. К.П. Воблий, проф. Б.О. Кістяківський, проф. В.М. Константинович, приват-доцент Б.Л. Лічков, проф. А.М. Лобода, проф. В.І. Лучицький, проф. Г.Г. Де-Метц, проф. Г.Г. Павлуцький, проф. Є.В. Спекторський, приват-доцент Ф.П. Сушицький (представник Департаменту вищої школи), проф. В.П. Шапошников. Надалі до комісії було включено П.І. Холодного, І.М. Ганицького, приват-доцента І.І. Огієнка, І.В. Єгорова. Секретарем комісії було обрано Б.Л. Лічкова.

Найбільша увага комісії приділялася доцільності питання об'єднання Університету св. Володимира та Київського народного українського університету на засадах державного і перетворення цього нового вузу на український; відкриттю нових університетів та інститутів різного типу — народних, приватних та державних у великих містах України. Обговорювалися й питання законопроекту щодо заснування паралельних кафедр (з викладанням українською, російською та іншими мовами) по всіх університетах, університетських статутів, структури і штатів закладів, функціонування та допомоги великої кількості наукових товариств, фінансові питання, питання прийому до навчання, про кількість стипендіатів у вищих навчальних закладах України тощо.

В.І. Вернадський послідовно проводив принципи широкої автономії університетів, демократичних засад розвитку та державної підтримки освіти⁵⁸. Надзвичайні дипломатичні здібності В.І. Вернадського дозволяли вирішувати здавалося б тупикові питання національної освіти, що виникли в період революційних подій того часу.

Одним з безперечних досягнень комісії стало вирішення питання створення окремих українських державних інститутів: Українського державного українського університету та Кам'янець-Подільського державного українського університету в серпні 1918 р., коли гетьман затвердив Закон про заснування державних українських університетів, де навчання на базі широкого кола предметів здійснювалося українською мовою. І хоча в основу статутів було покладено російський закон 1884 р., почалася розробка низки постанов і законів, які передбачали розвиток прогресивних засад діяльності університетів, значно поширилися можливості демократичних форм викладання та навчання⁵⁹.

Приділялася увага й регіональним вищим навчальним закладам, зокрема, катеринославським: обговорювалися реорганізація Катеринославського учительського інституту в Вищий педагогічний інститут, створення Катеринославського університету, Катеринославського єврейського наукового політехнічного інституту. Крім того, вирішувалися питання відкриття Близькосхідного та Польського інститутів у Києві, Муніципального інституту в Одесі, Фармацевтичного та Ветеринарного інститутів у Харкові, Філії Університету св. Володимира в Криму (Таврійського університету), перетворення жіночих вищих курсів на інститути та університети тощо.

Розглядалися питання стосово допомоги Київському Фребелівському інституту, Харківським, Ніжинським та Катеринославським вищим жіночим курсам, Харківському комерційному інституту, організовувалося врятування Миколаївської астрономічної лабораторії (обсерваторії).

Хоча не всі питання були вирішені остаточно, і законопроекти та статuti, проходячи обговорення в Міністерстві народної освіти, зазнавали певних змін, а започатковані інституції в радянські часи ліквідовувалися або перетворювалися, робота комісії мала велике значення, практично заклавши структуру та засади функціонування системи вищої школи.

Вплив В.І. Вернадського, який прагнув до європейської моделі організації вищої освіти в Українській Державі, що передбачала самостійність закладів, прагнення до зміцнення наукового змісту навчання, закладання бази широкої освіти, високі вимоги до професорсько-викладацького складу, виховання студентства як наукових професійних кадрів, що мають працювати на економічний, політичний та культурний розвиток національної Української Держави, відіграв значну роль для створення системи вищої освіти та принципів її функціонування

⁵⁸ У 1905 р. в Російській імперії була здійснена реформа, що встановила автономні права університетів, однак через декілька років, коли міністром народної освіти в Росії призначили Кассо, уряд спробував всіляко обмежити права університетів, і в 1911 р. група професорів Московського університету, в тому числі й В.І. Вернадський, вийшла в знак протесту у відставку.

⁵⁹ *Завальнюк О.М.* Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). — Кам'янець-Подільський, 2011. — С. 57–115, 145–148.

в Україні. Багато з цих принципів реалізовано сьогодні, після набуття Україною незалежності.

За часів Директорії уряд УНР продовжив розробку питань реформи вищої освіти, зокрема стосовно перетворення російських університетів на українські. 24 січня 1919 р. міністр народної освіти І.І. Огієнко сформував при Міносвіті Комісію у справах вищих шкіл та наукових інституцій під головуванням П.І. Холодного, куди увійшли 26 осіб від 13-ти українських наукових та навчальних закладів, однак В.І. Вернадський був включений туди вже на правах члена. Серед них були й вчені, що входили до складу попередніх комісій, зокрема, Д.І. Багалій, А.Ю. Кримський, М.С. Грушевський, Ф.П. Сушицький, І.М. Ганицький, Г.Г. Павлуцький. Комісія декларувала спадкоємність з комісією В.І. Вернадського. Однак департамент вищої школи Міносвіти підготував для розгляду законопроект, за яким, починаючи з 1 січня 1919 р., Університет св. Володимира і Київський державний український університет, що тоді знаходилися під одним дахом, належало об'єднати в один заклад — Київський державний український університет св. Володимира, де основною мовою викладання мала стати українська. Однак реалізувати наміченого уряд не встиг, — цьому завадило падіння Директорії.

У лютому 1919 р. при відділі вищої школи Наркомосу УСРР була заснована Державна комісія з підготовки реформи вищої освіти: в 1919–1922 рр. її очолював професор Київського комерційного інституту і Київського юридичного інституту М.І. Мітіліно (1875–1930).

Одним з найяскравіших в долі вченого став кримський період життя В.І. Вернадського.

В.І. Вернадський був дуже тісно пов'язаний з Кримом протягом усього життя. Тут він проводив багато експедицій, наукових досліджень, відпочивав з сім'єю, спілкувався з друзями, а в складні 1920–1921 рр. працював у Таврійському університеті та певний час його очолював.

В.І. Вернадський звернув увагу на Крим як на унікальне природне явище ще будучи студентом. В 1882 р., доповідаючи на засіданні студентського науково-літературного товариства «Про передбачення погоди» він вказав на роль кримської (балаклавської) бурі від 14 листопада 1854 р. в становленні Всесвітньої метеорологічної служби. В 1889 р., під час експедиції, яку В.І. Вернадський проводив разом з С.П. Поповим, вивчаючи ґрунти в східній частині Криму, вчений звернув особливу увагу на грязьові вулкани та залізні руди на Керченському півострові. Вони дуже зацікавили В.І. Вернадського, і в 1898 р. він здійснив спеціальне дослідження цих вулканів і вперше відкрив у них бор. За наслідками експедиції В.І. Вернадський разом з С.П. Поповим написав спеціальну статтю «Снікальські грязьові вулкани»⁶⁰, а також виступив на виставці ґрунтів у Парижі, даючи пояснення стосовно російських експонатів, серед котрих були й зразки чорнозему «сімферопольського типу», вперше описані В.В. Докучаєвим в 1878 р.

⁶⁰ Публікується в другій книзі першого тому.

Період же безпосереднього геолого-мінералогічного вивчення природи Кримського півострова В.І. Вернадським складає близько 30 років — від 1893 до 1921 р. Провівши численні наукові експедиції, ґрунтовно вивчивши історію і детально дослідивши природу півострова, йому судилося саме тут очолити плеяду відомих учених. У 1893 р. він мешкав з сім'єю в Карабаху, в маєтку В.В. Келлера, зустрічався з відомим дослідником Криму М.А. Головінським, багато працював, зокрема написав працю «Про сучасний момент в громадському житті», в 1912 р. побудував кримську дачу в Батилимані, поблизу Севастополя, в 1916 р. відпочивав на кримській дачі П.А. Бакуніна в Гірській щілині, побував у печерах Червоного каменю, пішки виходив майже весь півострів⁶¹.

У Криму науковець неодноразово відпочивав, однак поєднуючи вільний час з роботою — переважно з дослідженнями живої речовини.

До матеріалів власних кримських експедицій та результатів польових робіт інших учених Криму В.І. Вернадський повертався все життя. Так, однією з останніх стала його стаття «Деякі слова про ноосферу» 1944 р., де він зупинився на значенні Криму в його наукових дослідженнях. Діапазон наукових роздумів В.І. Вернадського в кримський період його життя виходить далеко за межі геохімії і студій про живу речовину та торкається різних галузей знання: фізики, теорії відносності, вчення про радіоактивність, простір і час, історії науки і мистецтва тощо. Саме в Криму було написано низку його природничих та суспільно-політичних праць⁶².

Останній період перебування в Криму В.І. Вернадського у 1920–1921 рр. був наповнений великою науково-дослідною, навчально-організаційною і суспільною роботою. В Таврійському університеті ним було організовано лабораторію з проблеми «Роль живих організмів у мінералогезі», активно продовжується робота з живою речовиною, ідея живої речовини остаточно викристалізувалася саме тут. У своєму щоденнику 24 листопада 1919 р. він записав: «Попереду стільки думок, стільки нових досягнень! І таким ясним є шлях подальшої роботи. Я хочу працювати — рукописи залишилися в Києві — над опрацюванням теми, над «Автотрофним людством» — останньою главою «Живої речовини». Вона ледь накидана, і над нею можна працювати незалежно від рукопису. Коли б навіть і рукописи зникли — робота моєї думки не пропала б. І вона сама по собі складає щось цілісне та живе. І відбивається не лише в мені, але й в оточуючому мене світі»⁶³. В Криму в 1920 — на початку 1921 р. В.І. Вернадський написав новий варіант книги «Жива речовина»⁶⁴.

Перебування в Криму стало особливим етапом його життя як ученого та громадянина. Унікальність кримського природного комплексу була очевидною для В.І. Вернадського. Він високо оцінював природний потенціал і привабливість природи півострова як бази для формування тут наукових кадрів геологів,

⁶¹ *Лавров В.В.* Вернадский и Крым. — С. 121–125; 287–291.

⁶² Частина цих праць публікується в другій книзі першого тому.

⁶³ Кабінет-музей В.І. Вернадського при Інституті геохімії та хімічних проблем ім. В.І. Вернадського АН СРСР (Москва), № 1154, арк. 59–30.

⁶⁴ При публікації цієї праці в 1978 р. видавці використали обидва варіанти.

географів, біологів та інших природознавців, оцінював можливості використання природних багатств Криму.

У Криму на місцевому матеріалі академік В.І. Вернадський вперше в науці звернув увагу на величезну роль антропогенного фактору і його можливий негативний вплив на довкілля; вперше здійснив геохімічне дослідження Азовського моря; ініціював комплексне дослідження кримських яйл, вказавши на необхідність використання їх з водоохоронною та лісомеліоративною метою; започаткував дослідження радіоактивності південного узбережжя Криму; вперше описав тамтешні магнітні аномалії. Здійснюючи наукові експедиції, вчений виявив ряд нових родовищ мінералів (відкрив бор), дослідив 22 грязьові сопки, описав родовища бокситів, самородної сірки, кам'яного вугілля, графіту, кефеліту. Також Володимир Іванович підтримував зоологічні та ботанічні дослідження в Криму⁶⁵.

Кримський період у житті вченого нерозривно пов'язаний з Таврійським університетом, що нині носить його ім'я. Університет, з яким поєднана доля багатьох учених, багато в чому завдячує саме академіку В.І. Вернадському як своїм народженням, так і подальшим існуванням. Ще в 1916 р. В.І. Вернадський разом з іншими 30-ма прогресивними вченими, які представляли Державну Раду Російської імперії, підтримав ідею створення університету, запропоновану Таврійським губернським земством та підтриману матеріально майже всіма повітовими земствами. Він підписав проект закону про створення університету, погоджений з міністром народної освіти Російської імперії П.І. Ігнатьєвим. Основною метою університету була підготовка наукових кадрів, надання науково-технічної освіти, сприяння розповсюдженню науково-природничого і прикладного знання. В законопроекті підкреслювалося виняткове значення фізико-географічних особливостей Таврійської губернії, які надавали можливість дослідження питань природознавства, зокрема вивчення спеціальних культур, гідрології, гірсько-лісового господарства, багатьох питань агрономії, специфіки унікального клімату та методів фізіотерапевтичного лікування великої кількості захворювань тощо⁶⁶.

Питання про створення Таврійського університету піднімається в 1917 р. з ініціативи ялтинського Товариства сприяння улаштуванню вищих навчальних закладів і, згідно з рішенням Ялтинської міської думи від 25 вересня 1917 р., Комісія в справах вищої школи під головуванням В.І. Вернадського як товариша міністра освіти Тимчасового уряду обіцяла новоствореному вузу 300 тис. крб. щорічної підтримки.

Ідея була схвалена ректором та професорами Університету св. Володимира, і в умовах складної суспільно-політичної ситуації київський університет взяв під свою егіду новостворену установу. 12 грудня 1917 р. Рада Університету св. Володимира постановляє відкрити філію в Криму, прийом оголошувався з

⁶⁵ Лавров В.В. Вернадский и Крым. — С. 122. Стаття публікується в другій книзі першого тому серії.

⁶⁶ Лавров В.В., Ицин А.В. Таврический университет в 1918–1921 гг. // История Таврического университета. — К., 2003. — С. 13–14.

5 травня 1918 р. на фізико-математичне і медичне відділення⁶⁷. У важкий час громадянської війни Таврійський університет поєднав долі багатьох видатних російських та українських учених. Там працювало багато знайомих та колег В.І. Вернадського, серед котрих, зокрема, були В.А. Обручев, Н.І. Андрусов, В.І. Палладін, Г.М. Висоцький, П.А. Двойченко, Г.Ф. Морозов, М.М. Бунге, М.І. Кузнецов та багато ін. Там починає працювати син В.І. Вернадського — Георгій, обраний ординарним професором восени 1918 р. на засіданні ради історико-філологічного факультету Університету св. Володимира.

Наприкінці червня 1919 р. в Крим увійшли війська генерала Денікіна. За його підтримки університет було затверджено, і на його утримання виділялися необхідні кошти.

В.І. Вернадського, який не зміг повернутися до Києва в період громадянської війни, прийняв пропозицію працювати в університеті, однак під час переїзду з Новоросійська до Ялти та Сімферополя він важко захворів на висипний тиф і ледве вижив. Тоді ж, у березні 1920 р., його було обрано на посаду професора мінералогії Таврійського університету в Сімферополі, а у вересні 1920 р. В.І. Вернадський став його ректором після смерті Р.І. Гельвіга, який обіймав цю посаду з 28 липня 1818 р. Очоливши університет, Володимир Іванович використав для розвитку навчальної і наукової діяльності закладу всі можливі засоби — особисті зв'язки, офіційні контакти, суспільні ініціативи.

Незважаючи на обмаль коштів, він намагався налаштувати мінералогічні та геохімічні дослідження, здійснив експедицію до Ескі-Орди (нині с. Лозове) та Ливеських Дубків разом з П.А. Двойчком, В.А. Обручевим, С.П. Поповим, Г.М. Висоцьким, М.Ф. Щербаковим.

Одна з лекцій Вернадського в Таврійському університеті «Про роль людини, її свідомості і волі для життя природи» розкриває шляхи постійного системного аналізу взаємовідносин людської думки, суспільної діяльності та природи, невтомну роботу думки з живою речовиною, майбутнім вченням про біосферу, розвитком ідеї ноосфери. Володимир Іванович осмислив та узагальнив ідеї, що формувалися в колі його однодумців. І цілком закономірним є те, що доля звела їх усіх в одному університеті, який, через історичні обставини, став однією з останніх фортець дореволюційної російської науки. У Сімферополі в постійному спілкуванні з видатними вченими В.І. Вернадський, без сумніву, відчував духовний і творчий підйом. Як і в Полтаві, і в Києві, В.І. Вернадський долучився до життя місцевих наукових товариств, що, завдяки підтримці з боку Таврійського університету, активізували свою діяльність на півострові.

Улітку 1920 р. В.І. Вернадський заснував та очолив у Криму Комісію з вивчення природних виробничих сил при Кримському товаристві природознавців. До складу Ради комісії були залучені такі вчені, як М.І. Кузнецов, В.А. Обручев, К.Г. Воблій, В.К. Агафонов, О.О. Байков, І.І. Пузанов, М.І. Клепінін, М.М. Бунге, П.А. Двойченко, Є.В. Вульф, В.І. Лучицький, О.В. Палладін, Р.Р. Виржаковський.

⁶⁷ Там само. — С. 15–17.

У 1920–1921 рр. Володимир Іванович також активно займався громадською роботою, про це свідчать його промови та статті кримського періоду. Однак швидкоплинність соціальних змін того історичного часу знову поставила його перед фактом необхідності порятунку науки взагалі: у листопаді 1920 р. радянські війська зайняли весь півострів, почалися масові репресії, які поширювалися не лише на людей, але й на установи та заклади.

Доля Таврійського університету під час радянської реформи освіти дуже турбувала В.І. Вернадського, однак його авторитет вже не мав великого впливу на нову владу. Почалося реформування університету, який було перетворено на Кримський університет імені М.В. Фрунзе. Факультети суспільних наук, філософсько-словесний факультет були розпущені, перевірявся склад професорів та студентів медичного факультету. Засновувалася дворівнева мандатна комісія з перевірки професорів та факультетська — для перевірки студентів інших факультетів. 12 січня 1921 р. В.І. Вернадський відмовляється від посади ректора і в письмовій формі в дуже коректному стилі висловлює своє ставлення до реформи у вигляді записки у зв'язку з реформуванням університету, яку оголошує в спеціальній промові на засіданні нового складу Ради Таврійського університету, створеної після ліквідації старої Ради 16 грудня 1920 р. та постанови Кримревкому від 23 грудня 1920 р. про фактичну ліквідацію Таврійського університету⁶⁸. На початку 1921 р. групу професорів було вислано з Кримського півострова до Москви, в тому числі й колишнього ректора — з припискою в документах про «політичну неприпустимість його перебування в Криму»⁶⁹.

У Криму є багато місць, які з повним правом можна називати «вернадівськими». Кожне з них відіграло свою роль у житті Володимира Івановича, лишило слід у його душі. В одному випадку — майнуло яскравим незабутнім враженням, в іншому — збудило науковий інтерес, в третьому — здійснило величезний вплив на формування світогляду вченого.

Головна заслуга науковця В.І. Вернадського полягає в тому, що він створив свою «вернадівську» наукову школу в Криму. Учні й послідовники Володимира Івановича не просто продовжили його справу, але й сприйняли від вчителя його підходи, відданість науці, любов до Криму і глибинне знання природи півострова. Вони спільно аналізували природні властивості та специфічні особливості півострова, робили відкриття, писали праці. Так сформувалася оригінальна кримська наукова школа В.І. Вернадського, яку склали відомі вчені, зокрема Д.І. Щербаков, С.В. Альбов, Б.А. Федорович, П.М. Мурзаєв, С.Я. Залкінд, Г.М. Франк, С.Л. Стрелін та ін.

Не можна обійти увагою інші змістовні грані зв'язків В.І. Вернадського та України. Крім науково-природничих досліджень, у житті та творчості вченого важливу роль становила політична та громадська позиція, яка проявилася в нього ще в університетські роки. Тоді він був активним учасником сту-

⁶⁸ Публікується в даній книзі під назвою «О необходимости сохранения и развития Таврического университета».

⁶⁹ *Лавров В.В., Ицин А.В.* Таврический университет в 1918–1921 гг. // История Таврического университета. — С. 39–44.

дентського просвітницького товариства «Братство», його ядро склали майбутні видатні діячі науки та культури (брати С.Ф. та Ф.Ф. Ольденбурги, Д.І. Шаховської, І.М. Гревс та ін.). Пошуки «наукової істини» членами товариства поєдналися з пошуками соціальної справедливості, роздумів щодо демократичних ідеалів, створенням умов для проявів особистості та її свободи.

Надалі він брав безпосередню участь у започаткуванні та діяльності різноманітних об'єднань та організацій — земському русі (зокрема, неофіційного гуртка земських діячів, які були організаторами допомоги голодуючим селянам Центральної Росії), у створенні напівлегальних політичних партій, що відстоювали необхідність ліберальних реформ (гуртка «Бесіди», Союзу «Звільнення» та Союзу земців-конституціоналістів). Також В.І. Вернадський долучався до роботи в Академічному союзі, Бюро земських з'їздів та багатьох ін. Найбільш яскравим проявом політичних прагнень стала його діяльність у Конституційно-демократичній партії: він був її співзасновником у 1905 р. та членом її ЦК. Як представник кадетів від Академічної курії (1906–1917 рр.) згодом входив до складу Державної Ради, Тимчасового уряду⁷⁰. Партійна діяльність В.І. Вернадського органічно поєдналася з його світоглядними переконаннями, в основі яких було визнання в якості головних цінностей людини — свобода та демократія.

Публіцистика В.І. Вернадського «петроградського періоду» (1904–1917) концентрувалася на найбільш гострих суспільних проблемах, відображала ставлення вченого до існування смертної кари, містила його міркування щодо аграрного питання, окремих положень програми конституційних демократів, демократичного вирішення проблем вищої школи. Його статті на суспільно-політичну тематику друкувалися в газетах «Русские ведомости», «Право», «Свобода и культура», «Дума», «Новь», «Речь»⁷¹.

У період Першої світової війни та революції, коли в світі відбувалися масштабні соціальні зрушення, що охопили Європу, Близький Схід та Російську імперію і показали оформлення нового перерозподілу світових джерел матеріальних ресурсів, зародження нових механізмів економічного та політичного впливу міжнародного капіталу, формування нової політичної карти світу, в світогляді В.І. Вернадського, який спостерігає швидкий та непрогнозований розпад Російської імперії, пріоритетне місце займають не лише економічні, а й національно-державні наслідки глобальних змін. Особливо гостро відчуває В.І. Вернадський потребу осмислити питання історичної та майбутньої долі народів Росії, передусім близьких йому українського, російського, польського народів, слов'янства в цілому. Його турбує й питання ролі науки та класичної освіти у період соціальних змін, шляхи демократичного державотворення у

⁷⁰ Волков В.П. Кадет Вернадский // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб.: Изд-во Русск. Христиан. гуманист. ин-та, 2000. — С. 240.

⁷¹ Публіцистичні статті В.І. Вернадського цього періоду вперше було зібрано, упорядковано та ґрунтовно прокоментовано у праці: Волков В.П. В.И. Вернадский. Публицистические статьи. — М., 1995. Узагальнення суспільно-політичних поглядів В.І. Вернадського на основі його публіцистики зробила російська дослідниця Л.С. Леонова в монографії «Я не могу уйти в одну науку... Общественно-политические взгляды В.И. Вернадского». — СПб., 2000.

конкретних реаліях життя, що визначає проблематику та зміст його суспільно-політичних та публіцистичних праць.

Першою він опублікував статтю, де розглядав стан «польського питання» в царській Росії, написану вченим у кінці 1916 р. в Ялті. Вона також була підсумком роздумів В.І. Вернадського, який мав ще й польське коріння. Роздуми над тісним переплетінням історії України та Польщі, її історичним розвитком зародилися ще в дитинстві, але, за визнанням самого В.І. Вернадського, були суттєво розвинуті под час його спілкуванням з М.П. Драгомановим в Парижі і в Мадені в 1989–1890 рр., де ними обговорювалася доля Галичини. В.І. Вернадський зазначав, що до знайомства з М.П. Драгомановим у нього не було ясного розуміння польсько-галицьких відносин⁷². В цій останній статті ми знайдемо перші роздуми і про «українське питання».

Під час переїзду до Полтави і Києва суспільно-політична та громадська позиція вченого вже була сформована. З юнацьких років В.І. Вернадський цікавився історією України; інтерес до її складної долі, прищеплений його батьками, не полишав його в спокої все життя, він завжди переймався проблемою утисків її культури, на захист якої виступала українська інтелігенція. Хоча В.І. Вернадський завжди стояв на позиціях єдиної, неподільної, але демократичної (курсив наш. — Укл.) Росії, в його світогляді мало місце переконання в природному, закономірному праві народів на національно-культурний розвиток. Він був причетним й до формулювання програмних установок кадетів, де декларувалося право на розвиток національної культури неросійських народів. На підтримку національно-культурних вимог українців у 1917 р. він написав статтю «Українське питання і російське суспільство», — як для того періоду досить новаторську та сміливу. У випадку її опублікування, вона неминуче стала б концентрованим виразом світогляду і переконань найбільш авторитетних і впливових діячів українського національно-визвольного руху в Росії, і можливо, неофіційним їхнім маніфестом, який проголошував визнання за українською народністю права на національно-культурне визначення.

Українському питанню присвячені й інші публіцистичні статті вченого. Зокрема, в російській кадетській газеті «Свободный народ» від 4 червня 1917 р., під впливом Восьмого з'їзду конституційно-демократичної партії (9–12 травня 1917 р.), вже під псевдонімом «Володар», в статті «Про автономію» він активно підтримував ідею культурної автономії та розширення прав і повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема і в Україні. Такі кроки з боку влади, на переконання В.І. Вернадського, збагатили б не лише українську, а й російську культуру, забезпечили б загальний поступ, посприяли демократизації, лібералізації та єдності Росії.

Іншою ґрунтовною працею, де осмислювалися історичні шляхи українства, стали його нариси «Про Угорську Русь з 1848 р.», які він почав ще у 80-х роках ХІХ ст.: укладав бібліографію, формулював свій погляд, збирав спогади, аналізував стан, історичний розвиток, культурні й духовні зв'язки слов'янства,

⁷² Стаття публікується в другій книзі першого тому.

долю українців в Угорщині тощо. Однак лише в 1919 р. вона набула остаточно окресленого вигляду, що, безумовно, було прискорено руйнівними суспільними змінами, які підштовхнули вченого до завершення роботи.

В.І. Вернадський був переконаний, що саме протидія культурній праці в національних формах поглиблювала внутрішній розлад у державі, суспільстві й народі; він виступав проти політики державного насильства в національних відносинах, пропонував низку заходів, які могли б змінити ставлення російського суспільства до українського питання, зокрема, організувати видання російських учених і громадських діячів, в яких з наукових позицій висвітлювалася б історія українського руху, роль рідної мови в народній школі, необхідність зняття обмеження у її використанні, введення дисципліни з українознавства, відміна обмеження у літературній та культурній роботі. В.І. Вернадський вважав доцільною постановку питання про долю української культури в Галичині та Буковині з огляду на перехід цих українських земель під владу Румунії та Польщі⁷³.

Одночасно із змінами в суспільстві розвиваються і його політичні погляди, оскільки, будучи одним з ідеологів та керівників кадетської партії, він намагався кристалізувати й власний морально-етичний погляд на шлях зміни суспільного ладу в країні⁷⁴. Пізніше, коли він вийшов зі складу партії кадетів, він пояснював це принциповою неможливістю продовжувати політичну діяльність, керуючи наукою, якщо наслідувати принцип позаполітичності Академії наук, що його він офіційно виголошував. До того ж для нього в цей період стало очевидним несприйняття політики кадетів. Він згадував: «Негайно після затвердження мене Головою Української академії наук я вийшов з Конституційно-демократичної партії та її Центрального Комітету. У всіх київських газетах з'явився мій вмотивований лист про це. Я мотивував це тим, що вважаю президентство в Академії наук несумісним з політичною діяльністю. <...> Цей вихід не був тільки наслідком цієї формальної причини. Вже тоді, коли я був у Тимчасовому уряді, я глибоко був не згоден з урядом князя Львова, не говорячи про Керенського. Вважав помилковою всю тактику [кадетів]. Діяльність кадетів під час міжусобної війни у Денікіна остаточно мене [від них] відштовхнула — і в земельному, і національному питанні»⁷⁵.

У цей період революцій та громадянської війни він написав багато публіцистичних праць, де він не лише висловлював принципову громадянську позицію по складних питаннях суспільного життя, а й показував шлях виходу з кризового стану. переконував різні влади та політичні сили в тому, що наука має працювати, перш за все, на благо народу та держави, і не слугувати політиці; що в розвитку такої науки зацікавлена будь-яка влада. Вчений й надалі послідовно стояв на захисті українського національного відродження, наукових та культурних цінностей, УАН та Національної бібліотеки.

⁷³ Даниленко В.М. Володимир Вернадський про українсько-російські взаємини // Україна дипломатична. — К., 2005. — Вип. 5. — С. 606–616.

⁷⁴ Аксенов Г.П. Вернадский. — М.: Молодая гвардия, 2001. — С. 92–93.

⁷⁵ Вернадский В.И. Мысли по поводу пережитого, передуманного и перечитанного // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб.: Изд-во Русск. Христиан. гуманист. ин-та, 2000. — С. 141.

Коли в кінці серпня 1919 р. влада в Києві перейшла до денікінців, які вбачали в національно-культурному відродженні України загрозу для єдності Росії, В.І. Вернадський намагався схилити командування Збройних сил Півдня Росії до розуміння, що розвиток та збереження української культури, її національних організацій, особливо наукових, мали лише збагатити культуру російську. Це проявилось і в записці на ім'я А.І. Денікіна, і в його публіцистичних працях, опублікованих в ростовських часописах⁷⁶. Він зміг переконати А.І. Денікіна, який спочатку був проти Української академії, в доцільності її існування. Так само він висловлює свою позицію про взаємовідношення науки та влади й під час реорганізації більшовиками Таврійського університету на початку 1921 р., однак у цей період політична ситуація змінюється, і він сам потрапляє під нагляд та арешт. Лише втручання його учня М.О. Семашка, тоді наркома охорони здоров'я, рятує його від подальших репресій.

Після повернення В.І. Вернадського з Ростова-на-Дону у вересні 1919 р. до Києва, вчений оцінив загрозу громадянської війни для Росії та України, проаналізував міжнародну ситуацію та вплив іноземних держав на політичну боротьбу за владу на території колишньої Російської імперії. Ці обставини викликали появу в київській газеті «Объединение» серії статей, присвячених міжнародній політиці. В.І. Вернадський вважав, що Англія та Франція зобов'язані підтримати відродження та збереження єдиної Росії. Англія отримала б для себе політичну стабільність, убезпечившись з допомогою Росії від поширення більшовизму на її теренах, а Франція, в разі відмови від ідеї створення за рахунок територій колишньої Російської імперії нових незалежних держав (Польщі та Естонії), могла знайти в Росії союзника у протистоянні зміцнілій після Першої світової війни Німеччині.

Перебуваючи в Криму, В.І. Вернадський остаточно відійшов від політики, зустрівшись з однодумцями та друзями В.В. Келлером, В.О. Оболенським, П.І. Новгородцевим і С.М. Булгаковим у Гаспринському палаці навесні 1920 р., де офіційно склав обов'язки члена ЦК кадетської партії, оголосивши, що всю решту життя буде слугувати лише науці⁷⁷.

Одночасно В.І. Вернадський продовжує працювати з українським питанням. У Сімферополі на засіданні відділення Українського наукового товариства він планував виступити з доповіддю, присвяченою цьому питанню⁷⁸. Виступ не відбувся, і він частину підготовленого матеріалу під назвою «Дві небезпеки» передав для друку у сімферопольську газету «Наша сила» (17–18 березня 1920). Вчений обґрунтував необхідність в період війни докласти максимум зусиль для збереження сили духу та особистості, російської культури; вкотре застерігав про негативні наслідки опору російського суспільства та вождів Росії українському національному відродженню відстоював свободу науки та вищої універси-

⁷⁶ Ці статті публікуються в другій книзі: «Одне з завдань дня», «[Доля Української Академії наук] (Бесіди з академіком В.І. Вернадським)», «Лист академіка В.І. Вернадського редактору газети «Приазовский край»», «Про організацію місцевої влади».

⁷⁷ В.И. Вернадский и Крым: люди, места, события. — К.: Либідь, 2004. — С. 68–69.

⁷⁸ *Вернадский В.* Дневники. 1917–1921. Октябрь 1917 — январь 1920. — К.: Наукова думка, 1994. — С. 70, 94.

тетської освіти. В Таврійському університеті він реалізував свої думки, які розвивав ще в Петрограді (стаття «Найближчі завдання академічного життя [I, II, III]», опублікована в газ. «Право», 19 червня 1905 р., та стаття «Три забастовки», опублікована в газ. «Русские ведомости», 5 липня 1905 р., та ін.).

Думки про Україну не залишали В.І. Вернадського вже життя. Його остання публіцистична праця, пов'язана з Україною, — «Думки натураліста про організацію слов'янської наукової роботи на тлі світової науки» була написана в евакуації (Борове, 1942), в розпал Другої світової війни, та присвячена долі слов'янських народів, в тому числі й українського, у період фашистської навали та необхідності розгортання наукових досліджень стосовно слов'ян та природних багатств їхніх територій після перемоги нацизму, в якій він був переконаний.

Вболіваючи за долю народів, збереження загальнолюдських та національних наукових та культурних цінностей, В.І. Вернадський гаряче вірив, що публіцистика може змінити громадську свідомість, зупинити ворожість, недалекоглядність політичних сил, що роздирали суспільство, та в можливість перемоги здорового глузду, зміцнення загальнолюдських принципів свободи особистості, рівноправності, поступу та демократії. Цей період в публіцистиці завершується на початку 1921 р., коли встановилася радянська влада на всій території України та Росії і виникають нові політичні умови.

Наступний після 1921 р. період життя В.І. Вернадського також зазнав багатьох змін, напруженої наукової роботи, яка продовжувалася до самої його смерті в січні 1945 р. Він повністю сконцентрувався на науковій роботі, розвитку нових наукових напрямів, здійснював широку наукову діяльність, залучав до роботи багатьох учених, засновував при Академії дослідницькі інститути та лабораторії, ініціював створення та очолював низку наукових комісій та комітетів, продовжив працювати над проблематикою відкритого ще перед Першою світовою війною в 1914 р. Радієвого інституту. Заснування та розвиток цього інституту був пов'язаний також з революційними змінами в галузі науки: відкриттям рентгенівських променів, радіоактивного випромінювання урану та інших елементів, вивчення атомної енергії, — усього того, що покладено в основу сучасних уявлень світової науки про будову речовини, систему понять про час і простір. Працюючи в складних умовах поширення впливу репресивної машини того часу, він продовжував розвивати свої природні прагнення до об'єктивного та історичного підходу до будь-якого предмета, зміг написати фундаментальні праці в різних галузях науки. На переконання його колег, ніхто більше за В.І. Вернадського не працював для цього революційного процесу розвитку світової науки⁷⁹.

Залишаючись академіком Української академії наук до кінця життя, В.І. Вернадський продовжував активне спілкування з українськими вченими, вірив у майбутнє Української академії, тяжко переживав репресії, реорганізації, радів її успіхам. Він постійно думками повертався до Києва, мріяв приїхати до

⁷⁹ Агафонов В.К. Личные впечатления и воспоминания о Владимире Ивановиче Вернадском. — С. 107–123.

нього, про що він писав Б.Л. Лічкову. Він побував в Києві декілька разів: в 1926 р., коли приїхав на Другий Всесоюзний геологічний з'їзд, а також двічі — в 1928 р. Перший раз він приїхав у травні 1928 р. для участі в засіданні Спільного зібрання ВУАН, де був обраний її новий Президент Д.К. Заболотний і два віцепрезиденти — К.Г. Воблий та К.К. Симінський. Другий раз він приїхав у серпні 1928 р. — на Старосільську біологічну станцію, де працювала виїзна група його Біогеохімічної лабораторії, створеної ним у 1928 р. на базі відділу живої речовини російської Комісії з вивчення природних виробничих сил (надалі — Інститут геохімії і аналітичної хімії імені В.І. Вернадського)⁸⁰. Хоча він планував приїхати до Києва в 1929–1930-х роках неодноразово, його поїздки не здійснилися. Лише в 1939 р. В.І. Вернадський приїхав на конференцію з вивчення пегматитів та рідкісних елементів, що проводилася разом з Інститутом геології АН СРСР під керівництвом його учня академіка О.Є. Ферсмана та провів тут декілька чудових днів, зустрічався з друзями та колегами⁸¹. Розвиток наукових контактів з українськими академічними установами (з Інститутом прикладної хімії та радіології, перетвореним в 1925 р. в Хіміко-радіологічний інститут під керівництвом його учня Є.К. Бурксера, українським Метеоритним комітетом тощо) та вченими дозволив В.І. Вернадському бути в курсі справ Академії, спостерігати за успіхами української науки, спілкуватися через листування з українськими друзями, обмінюватися книжками та думками. В травні 1943 р. в Уфі АН УРСР урочисто відзначила 80-річний ювілей свого першого Президента: на спеціальному засіданні були оголошені доповіді акад. П.І. Будникова, акад. О.М. Соколовського, чл.-кор. Є.К. Бурксера, проф. В.В. Ковалевського, акад. К.Г. Воблого, І.Д. Старинкевич. В 1944 р. В.І. Вернадський був нагороджений Почесною грамотою Президії АН УРСР у зв'язку з 25-річчям АН УРСР.

Одним з найцінніших джерел дослідження взаємозв'язків В.І. Вернадського з українськими вченими є величезне его листування з колегами та друзями, зокрема, з Д.І. Багалієм, О.О. Богомольцем, Є.С. Бурксером, М.П. Василенком, О.П. Виноградим, К.Г. Воблим, М.І. Гавриленком, В.В. Докучаєвим, А.Ю. Кримським, В.І. Липським, Б.Л. Лічковим, І.О. Малиновським, В.Л. Модзалевським, В.О. Обручевим, І.Г. Підоплічком, М.В. Птухою, О.Є. Ферсманом, О.В. Фомінім, М.Г. Холодним, Б.І. Чернишовим, Л.І. Яснопольським та багатьма ін.

Унікальність особистості В.І. Вернадського складається з багатьох складових, які в своїй єдності створили великого вченого та велику людину. Ерудиція, широчінь і системність знань, велика працездатність, вміння переконувати та твердість поглядів одночасно із поступовим нарощуванням інтелекту та вдосконаленням наукових святоглядних ідей, талант об'єднувати однодумців у колективи здібних учених створили й сприятливі умови для реалізації його задумів.

⁸⁰ Ситник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 112–113.

⁸¹ Там само. — С. 116–117.

Ідеї В.І. Вернадського ґрунтувалися на засадах передових світових тенденцій в розвитку наукового знання та ролі науки в державотворенні. Могутній інтелект, науково-організаційний досвід та авторитет В.І. Вернадського дозволили об'єднати найкращі українські наукові сили, розкрити масштаб та міць їхнього потенціалу в справі розбудови науки, освіти, культури, відкрили можливості створити, попри всі суспільні катаклізми, великі дослідницькі колективи вчених, що здобули світове ім'я, репрезентуючи головні напрями вітчизняних наукових знань. На всіх етапах функціонування Академії наук, Національної бібліотеки, низки університетів та інститутів фундаментальні засади теоретичного та практичного внеску академіка В.І. Вернадського були визначальним чинником та стратегічним орієнтиром і не втратили своєї життєдайної сили й досі.

В.И. ВЕРНАДСКИЙ И УКРАИНА

А.С. Онищенко, В.А. Смолий, Л.А. Дубровина

Публикация избранных трудов В.И. Вернадского начинается с тома, посвященного связям великого ученого с Украиной. Особенное отношение В.И. Вернадского к Украине имело крепкие исторические, родственные, духовные и интеллектуальные корни.

Жизненный путь В.И. Вернадского, исполненный событиями, научными изысканиями, неутомимым трудом, преподавательской и научно-организационной работой, участием в создании научных учреждений и обществ, общественно-политической деятельностью, позволяет понять не только те факторы, которые находятся на поверхности, но обнаружить и латентные связи, которые определили его единство с Украиной, проанализировать причины и следствия его гражданской позиции и ее влияния на исторические события, выявить системные проявления научного мировоззрения В.И. Вернадского как основателя Украинской академии наук, организатора системы высших школ в Украине, Сельскохозяйственного научного комитета, Таврического университета, то есть личности, которая, без преувеличения, наметила путь национальной науке и образованию в XX в.

В.И. Вернадский оставил значительный след в истории Украины периода 1917–1921 гг. и впоследствии продолжал поддерживать тесные контакты с украинскими учеными¹.

С именем В.И. Вернадского связаны важные страницы естественного исследования Украины и определяющие этапы организации и развития национальной науки, образования, культуры. Здесь, на родине его предков и предков его жены Натальи Егоровны, среди которых, как вспоминал он в своем дневнике в 1940 г., были Старицкие, Зарудные, Горляковичи, Рудниковичи, Лазаревы, Арентды, Вернацкие², прошло его детство и те важные периоды зрелой жизни, которые вместе и определили его духовную и научную связь с Украиной. По воспоминаниям В.И. Вернадского, написанным на склоне лет, предки ученого были известными украинскими государственными и военными деятелями, активными участниками демократического движения.

В семье В.И. Вернадского поддерживались национальные украинские традиции, часто звучали украинские песни, отец и мать интересовались отечественной историей и хорошо ее знали. В библиотеке хранились украинские демократические издания. Будущий академик рос в атмосфере любви и уважения к Украине, ее истории и культуре. Отец, Иван Васильевич Вернадский, окончил Университет св. Владимира, где в 28 лет уже стал профессором и преподавал политическую экономию и статистику. Позже он начал работать в

¹ Переписка В.И. Вернадского с украинскими учеными будет опубликована во второй книге первого тома «В.И. Вернадський і Україна».

² *Вернадский В.И. Дневники, 1935–1941: в 2-х кн. / сост. В.П. Волков. — М., 2008. — Кн. 2. — 1939–1941. — С. 132–133. См. также: Вернадский В.И. Дневники, 1926–1934 / сост. В.П. Волков. — М., 2001. — С. 392–394. См. также воспоминания В.И. Вернадского в этом издании.*

Московском университете, потом, переехав в Санкт-Петербург, получил должность в Центральном статистическом комитете Министерства внутренних дел, читал лекции в Главном педагогическом институте и в Александровском лицее. В Петербурге 12 марта 1863 г. и родился В.И. Вернадский. Его мать, Анна Петровна, принадлежала к украинскому старшинскому роду Константиновичей и воспитывалась в частном пансионе в Киеве.

В 1868 г. семья переехала в Харьков, где отец В.И. Вернадского стал директором Харьковской конторы Государственного банка и где будущий ученый три года проучился в классической гимназии. Заканчивал среднее образование В.И. Вернадский в Первой петербургской классической гимназии, после чего в 1881 г. поступил на естественное отделение физико-математического факультета Петербургского университета.

Детство и юношеские годы В.И. Вернадского были тесно связаны с Полтавиной. Именно туда, в небольшое поместье недалеко от городка Шишаки, он возвращался в сложные периоды своей жизни для отдыха и научной работы. В своих воспоминаниях он писал: «Летом (1889–1918), за исключением почти ежегодных поездок за границу и полевой работы по минералогии и геологии, мы жили в Полтаве и в Полтавской губернии, где жили родители моей жены и где у меня был маленький хуторок на Псле возле Шишак»³.

На даче выдающегося хирурга Н.В. Склифосовского под Полтавой во время каникул собиралась демократическая молодежь, которая занималась просветительской деятельностью. Был среди них и петербургский студент Владимир Вернадский. Именно там он встретил свою будущую жену, Наталию Егоровну Старицкую, и после свадьбы в 1886 г. вошел в эту семью, которая состояла из потомков старинного старшинско-дворянского рода Старицких⁴. Отец Наталии Егоровны, Егор Павлович Старицкий, юрист, председатель департамента законов Сената, 20 лет служил в Грузии, был активным членом Географического общества. После отставки поселился в Полтаве, где и проводил лето В.И. Вернадский до того времени, как построил собственный дом вблизи Шишак в 1913 г.⁵ Жена была верным другом и помощницей Владимира Ивановича на протяжении всей жизни.

Первые шаги в науке Вернадский делает под руководством своего учителя В.В. Докучаева, основателя почвоведения, который читал курс минералогии в Петербургском университете и имел большое влияние на молодого исследователя. В.И. Вернадский принимал активное участие в экспедициях В.В. Докучаева в Полтавскую и Нижегородскую губернии. В 1888 г. вышел первый самостоятельный труд В.И. Вернадского по материалам экспедиции — «О фосфоритах Смоленской губернии», в котором он обращает внимание на уникаль-

³ См. также воспоминания В.И. Вернадского в этой книге.

⁴ *Самородов В., Кигим С.* Штрих до полтавського портрета академіка Володимира Вернадського // В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія: приурочено до 145-річчя від дня народження В.І. Вернадського та 90-річчя заснованого ним Полтавського товариства любителів природи. — Полтава, 2008. — С. 8–20.

⁵ *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К., 1988. — С. 18–22.

ный природный комплекс Екатеринославского уезда. После завершения учебы в университете он работает хранителем Минералогического кабинета Петербургского университета (1885–1888), а в 1888–1891 гг. проходит стажировку как профессорский стипендиат в лучших лабораториях Италии, Германии, Франции, Великобритании, где пишет работу «О группе силлиманита и роли глинозема в силикатах».

Итак, приступая к следующим исследованиям, связанным с Полтавской губернией, В.И. Вернадский уже имел опыт и выполнял экспериментальную почвоведческую и минералогическую работу на высоком профессиональном уровне. С 1890 г. он принимает участие в полевом почво-геологическом изучении ландшафтов Полтавщины в экспедициях В.В. Докучаева, в частности исследует почвы Кременчукского уезда Полтавской губернии по заказу Полтавского губернского земства. Именно тогда началось формирование естественнонаучных идей в области динамической минералогии и кристаллографии будущего основателя химико-генетического изучения минералов. Впервые внимание В.И. Вернадского было сосредоточено на биологическом факторе почвообразования в степи, на роли живого вещества и усовершенствовании методик изучения почв.

По результатам экспедиции, под руководством В.В. Докучаева и при участии В.И. Вернадского, была составлена первая в царской России 10-верстная карта Полтавской губернии. В.И. Вернадский принимал участие также и в создании многотомного издания результатов этой экспедиции «Материалы для оценки земель Полтавской губернии» (им был написан 15-й том)⁶.

В.И. Вернадский-ученый хорошо понимал значение минералогических коллекций для развития региональных исследований, поэтому вместе с В.В. Докучаевым, который подарил Полтавскому музею большую коллекцию образцов почв, горных пород, большой гербарий, заботился о формировании музейных коллекций, пополняя их образцами кременчукских почв⁷.

Увлечение природными богатствами Полтавщины способствовало тому, что каждое лето, начиная с 1889 г., если В.И. Вернадский не принимал участия в зарубежных экспедициях, он проводил в имении вблизи Шишак, где осуществлял самостоятельные исследования, в частности и по археологии этого региона. Очень основательно им были изучены почвы в Кременчуке и Пирятине, где также проживала его семья, с которой он очень тесно общался⁸. На протяжении 1894–1909 гг. В.И. Вернадский исследует Дрогобыч, Борислав, Кременчук, Лубны, Исачевский холм в долине Днепра, Житомирскую губернию, окрестности Берестеца Ровенского уезда и др.⁹

⁶ *Вернадский В.И.* Кременчукский уезд // Материалы к оценке земель Полтавской губернии. Естественно-историческая часть. Отчет Полтавской губернии земству. — СПб., 1892. — Вып. 15; *Самородов В., Кигим С.* Штрих до полтавського портрета академіка Володимира Вернадського. — С. 9–10.

⁷ *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 18–22.

⁸ *Игнатенко А.А.* Кременчукская библиография академика В.И. Вернадского: к 145-летию со дня рождения академика В.И. Вернадского. — Кременчук, 2008. — Библиогр.: с. 10–18.

⁹ *Мочалов И.И.* Владимир Иванович Вернадский (1863–1945). М., 1982. — С. 107, 126, 147.

Уже на собственные средства он изучает Кременчукский уезд, природные и археологические памятники Полтавщины, создает археологическую карту древних культур этого региона, впоследствии подаренную им Полтавскому музею, в 1915 г. принимает участие в раскопках стоянки древнего человека вблизи с. Гинцы тогдашнего Лубенского уезда. Статья, написанная В.И. Вернадским, является очень важной в его научной деятельности; она могла бы достойно пополнить историографию этой знаменитой палеолитической стоянки, но, к сожалению, долгое время (до 2008 г.) не была известна как исследователям наследия ученого, так и широкой научной общественности¹⁰.

В 1890–1898 гг. Вернадский был приват-доцентом Московского университета, где защитил докторскую диссертацию «Явление скольжения кристаллического вещества». В университете он также много ездил в экспедиции, изучал геологические, палеонтологические, минералогические, метеоритные коллекции в лучших музеях мира, работал с коллекциями Минералогического музея Московского университета, превратив это музейное собрание в одно из наиболее репрезентативных в Европе. В 1898–1911 гг. он избирается профессором Московского университета, помощником ректора, принимает участие в создании Московского университета имени Шаняевского, читает там лекции.

Естественнонаучные исследования украинских земель, вместе с другими территориями Российской империи, были обобщены в его фундаментальных монографиях — «Основы кристаллографии» (1903) и «Опыт описательной минералогии» (1908), которые стали значительным вкладом в мировую науку. В последнюю работу В.И. Вернадский включил наиболее полную библиографию (помогло то, что читал он на всех европейских языках, точно так же публиковал и свои исследования на разных языках)¹¹. Почвоведение и минералогия стали основой дальнейшего развития его концепции живого вещества и учения о биосфере.

Именно в этот период В.И. Вернадский проявил себя выдающимся естествоведом и мыслителем, обогатив науку своими прогрессивными идеями, развив на новейшей основе минералогию и кристаллографию и заложив основы новой науки — геохимии.

¹⁰ Эта статья была включена составителями во вторую книгу первого тома серии.

¹¹ В этом ему помогала его лучший соратник — жена Наталья Егоровна, которая переводила статьи на французский, немецкий, английский языки. Известный геолог и почвовед В.К. Агафонов (1863–1955), близкий знакомый В.И. Вернадского, который эмигрировал во Францию, писал: «Во всей этой колоссальной подготовительной работе, особенно литературной, самое действенное участие принимала жена В.И. Вернадского — Наталия Егоровна (уродженная Старицкая) — удивительная женщина по уму, доброте и ненавязчивой воле. Она очень любила своих детей, сына и дочь, однако все ее существо было таинственными нитями связано с мужем, вона была неотделима от него — это был “дух един”. Интересы Владимира Ивановича были ее интересами, его работы — ее работами, в которых она к тому же принимала большое участие: большинство книг В.И. Вернадского переведены на французский, немецкий и английский языки ею». — *Агафонов В.К. Личные впечатления и воспоминания о Владимире Ивановиче Вернадском.* — М., 1963. — Вып. 11: Жизнь и творчество Владимира Ивановича Вернадского по воспоминаниям современников: (к 100-летию со дня рождения). — С. 107–123.

Уже будучи членом многих российских и международных обществ, он становится членом также и украинских, в частности — Украинского научного общества (Киев), Полтавского общества «Просвита», Научного общества им. Т. Шевченко (Львов), Общества исследовательских наук при Харьковском университете и др. Тесные дружеские отношения связывали его с М.П. Драгомановым, с которым он познакомился в Париже¹².

Все это время В.И. Вернадский поддерживал тесную связь с отдельными учеными и научными учреждениями, которые занимались исследованием природных богатств Полтавщины, в частности с Полтавской сельскохозяйственной исследовательской станцией. Сотрудники этой станции вошли в состав образованного В.И. Вернадским в начале 1918 г. на базе Полтавского кружка любителей природы Полтавского общества любителей природы, среди членов которого были такие известные профессионалы, как М.А. Гросгейм, С.Д. Елисарова, В.О. Знаменский, С.Ф. Третьяков, Г.Д. Шамрай, Д. и А. Оглоблины. В.И. Вернадский детально обдумывал возможности развития региональных краеведческих исследований, опираясь на собственный опыт организации многочисленных научных обществ и работы в них. Его видение развития региональной науки нашло свое проявление в составленной им программе деятельности и уставе Полтавского общества любителей природы, которые опубликованы во второй книге первого тома серии. На основании опытов, которые проводились на станции, В.И. Вернадский подготовил доклад о значении для геохимии наблюдений за весом и составом организмов, с которым он выступил на заседании общества в мае 1918 г. (впервые эта работа была опубликована только в 2008 г.)¹³.

В.И. Вернадский продолжал экспедиции по Украине, в частности в начале века он работал на Волыни, в долине р. Тетерев (1904), где изучал пеликаниты, каолин и плагиоклазы, а также обследовал отдельные районы вблизи г. Житомира Волинской губернии.

Но основное внимание уделялось именно Полтавщине. Как упоминалось выше, много сил В.И. Вернадский отдавал Полтавскому природоведческо-историческому музею (он называл его «наш музей»). Вместе с В.В. Докучаевым он стоял у его истоков в 1891 г. Впоследствии ученый вспоминал, что «был в тесном контакте с земским Полтавским природоведческо-историческим музеем от дня его основания и постоянно в нем работал»¹⁴.

Вместе с заведующим музеем М.О. Олеховским он совершал многочисленные экспедиции по Полтавской губернии. Именно В.И. Вернадский сыграл важную роль в спасении музея от фактического уничтожения во время его реорганизации в Музей социальной истории (Социальный музей)¹⁵ (в данном

¹² *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 27–29.

¹³ В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія. — С. 82–107.

¹⁴ *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 23.

¹⁵ *Кигим С.* В.І. Вернадський і Полтавський краєзнавчий музей // В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія. — С. 58–64.

издании публикуется «Заметка о Полтавском музее», в которой В.И. Вернадский доказывает опрометчивость реорганизации учреждения). Заботясь о научном развитии музея, он на протяжении всей жизни присылал свои труды для пополнения его научной библиотеки. Ныне в Полтавском краеведческом музее существует специальная коллекция документов и работ собственно В.И. Вернадского и собрание исследований о нем (персоналия), подаренное разными учеными, материалы относительно увековечения памяти ученого¹⁶.

С 1906 г. В.И. Вернадский избирается адъюнктом императорской Академии наук и назначается заведующим минералогическим отделом Геологического музея имени Петра Великого, с 1908 г. он — экстраординарный, а с 1912 г. — ординарный академик. З 1914 р. В.И. Вернадский — директор Минералогического и геологического музея АН, а с 1915 г. — председатель созданной по его инициативе Комиссии по изучению естественных производительных сил России, которая в дальнейшем заложила базу для создания ряда институтов, в частности Керамического, Радиевого, Оптического, Физико-химического, Института платины и др.

В этот период ученый, целенаправленно и неумоимо работая, продолжал развивать свою идею о единстве живого и неживого в природе. Прекрасные пейзажи и круг единомышленников в Шишаках¹⁷ и на Старосельской (Днепровской) биологической станции¹⁸ были источником вдохновения для научной работы В.И. Вернадского.

В 1916 г., во время интенсивной работы В.И. Вернадского над учением о живой материи, начали вырисовываться основы принципиально нового биосферного научного мировоззрения — биогеохимии. Летом 1917 г. в Шишаках (на Бутовой горе) он начал писать книгу о живом веществе, в которой основательно проанализированы и обобщены исследования всех предыдущих лет. В письме к жене В.И. Вернадский писал: «Сейчас главной работой есть наброски старых моих размышлений и мыслей о живом веществе с геохимической точки зрения... Над этим думаю и постоянно возвращаюсь десятки лет». Уже в 1943 г., вспоминая этот период, он напишет: «В Шишаках на “Кобыле” (Бутовой горе, которую местные жители называли “Бутовая Кобыла”), я работал с большим подъемом. Я выснил для себя основные понятия биогеохимии, резкое отличие биосферы от других оболочек Земли, основное значение в ней размножения живого вещества».

В августе 1917 г. В.И. Вернадский возвращается в Петроград по вызову своего друга академика С.Ф. Ольденбурга, который, будучи министром образования при Временном правительстве, предложил ему возглавить отдел высшей школы и научных учреждений. Вернадский принял это предложение. Именно тогда он познакомился с Н.П. Василенко, — вместе они работали над рефор-

¹⁶ Там же. — С. 164–215.

¹⁷ Хурса В. Вернадський у Шишаках: історико-краєзн. нариси, дослідження. — Полтава; Шишаки, 2008. — 240 с.

¹⁸ Холодный Н.Г. Старосельская биологическая станция Академии наук УССР: к 30-летию ее существования // Природа. — 1949. — № 13. — С. 74–75.

мированием образования. Эта встреча, как показало будущее, стала решающей в последующей судьбе украинской науки. С того времени круг научно-организационных и общественных интересов В.И. Вернадского и Н.П. Василенко сосредоточились на вопросах усовершенствования научных исследований, дальнейшего развития академических учреждений и улучшения высшего образования в целом.

Осенью 1917 г. В.И. Вернадский из-за ухудшения здоровья снова приехал в Шишаки. Кроме того, этот переезд был вызван и изменениями политической ситуации в стране — приходом к власти большевиков, которые 11 декабря (28 ноября) 1917 г. запретили деятельность кадетской партии, в состав ЦК которой входил В.И. Вернадский, провозгласили ее членов «врагами народов» и начали аресты ее руководства¹⁹.

В Шишаках В.И. Вернадский продолжил работать над книгой о живом веществе. В этот период ученый не оставлял также и общественно-политическую деятельность — он принимал участие в заседаниях местных полтавских кадетов, инициировал идею создания новой украинской партии народной свободы с независимым центральным комитетом в Киеве с новой платформой²⁰.

Следующие годы его жизни были наполнены важными событиями относительно организации науки и образования в Украине, они стали наиболее исторически значимым и насыщенным периодом пребывания Вернадского на украинской земле. Он так и не смог завершить фундаментальное исследование живого вещества так быстро, как планировал, подолжив его уже в Киеве.

В 1918–1919 гг. — периоде работы ученого в Киеве — В.И. Вернадский старался находить время для изучения вопроса о живом веществе, но научно-организационная деятельность отбирала у него практически все силы.

Собственно этот период принес Украине как социальные деструкции, так и мощный толчок в основании и развитии отечественной науки и образования. Свой огромный интеллект и организационные возможности В.И. Вернадский направил на создание национальных научных организаций — Академии наук, Национальной библиотеки, Национального музея, национальных высших учебных заведений — Киевского и Каменца-Подольского украинских государственных университетов и других высших школ, а также на открытие научных обществ, комитетов и др.

Основание Украинской академии наук тесно связано с именами В.И. Вернадского и Н.П. Василенко. Этот союз двух выдающихся личностей определил то, что за очень короткое время ими были фундаментально разработаны основы системного развития национальной науки, культуры, образования в русле процессов по созданию государства и с учетом исторических особенностей Украины, необходимости равноправного ее вхождения в контекст мировой науки. Создание социальной системы научных исследований предусматривало взаимосвязь приоритетных национальных учреждений, которые определялись

¹⁹ Волков В.П. Кадет Вернадский // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб.: Изд-во Русск. Христиан. гуманит. ин-та, 2000. — С. 240.

²⁰ Вернадский В.И. Дневники. 1017–1921. Октябрь 1917 — январь 1920. — К., 1994. — С. 68.

своими создателями как базовые центры для развития науки и культуры. Отдельную роль сыграли эти деятели в деле основания Национальной библиотеки, которая сегодня носит имя В.И. Вернадского²¹.

История основания УАН и вклад в это В.И. Вернадского привлекали значительное внимание украинских ученых²², в частности в специальных справочниках были опубликованы библиографии трудов В.И. Вернадского и литературы о нем; охарактеризовано рукописное наследие В.И. Вернадского, которое хранится в архивах Украины²³; написано много фундаментальных трудов, в том числе и последнее издание, посвященное 90-летию НАН Украины²⁴.

Однако обращение именно к документальным источникам, в частности к протоколам УАН периода ее основания, с позиций современности, с учетом всего исторического периода, который прошла Украина и украинская наука в XX — начале XXI ст., позволяет раскрыть новые грани решающего значения тех событий для развития отечественной науки и нового осмысления фундаментального вклада В.И. Вернадского в этот процесс.

В мае 1918 г. В.И. Вернадский, живший тогда на Полтавщине, после некоторых колебаний дал согласие на предложение Н.П. Василенко возглавить Комиссию по образованию Украинской академии наук и высшей школы. Высокое доверие Н.П. Василенко относительно способностей В.И. Вернадского как общественного деятеля основывалось на том, что первый имел полное представление о гражданской позиции В.И. Вернадского, верил в его авторитет ученого и организатора науки, что вместе должно было воплотиться в возможность создания целостной системы национальной науки и образования. Способствовали решению Н.П. Василенко и его дружественные связи с В.И. Вернадским.

²¹ *Онищенко О.С.* В.І. Вернадський та його внесок у заснування та розвиток Національної бібліотеки Української Держави // Екологічне довкілля та безпека життєдіяльності. — 2003. — № 1. — С. 34–43; *Онищенко О.С.* Роль М.П. Василенка у формуванні концепції та заснуванні Національної бібліотеки Української Держави // Вісн. НАН України. — 2006. — № 6. — С. 17–25; *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. — К., 1998. — 337 с.

²² *Ситник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К., 1984. — 235 с.; *Добров Г.М., Онопрієнко В.І.* В.І. Вернадський — організатор науки на Україні // Вісн. АН УРСР. — 1988. — № 3. — С. 81–92; Рання історія Академії наук України (1918–1921) / Ю. Храмов, С. Руда, Ю. Павленко, В. Кучмаренко. — К., 1993. — 247 с.; *Ситник К.М., Шмиговська В.В.* Володимир Вернадський і Академія. — К., 2006. — 312 с. — (Президенти Академії наук України); *Онищенко О.С.* 85 років Національній академії наук України: історія формування вітчизняної концепції фундаментальної науки // Вісн. НАН України. — 2004. — № 1. — С. 15–22; Василенко М.П. Вибрані твори у трьох томах / упор І.Б. Усенко та ін. — К., 2006–2008. — Т. 3: Спогади. Щоденники. Листування. — 2008. — 720 с.

²³ В.І. Вернадський // Видатні вчені Національної академії наук України. Особові архіви та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (1918–1998): путівник. — К., 1998. — С. 26–28; В.І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин: Пр. вченого та літ. про нього з фондів Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського / уклад.: Л.В. Беляєва та ін. — К., 2003. — 260 с.

²⁴ Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування. — К., 2008. — Історія заснування Академії: доленосне значення академічної моделі В.І. Вернадського. — С. 17–32.

Идеи В.И. Вернадского относительно концепции построения Академии наук не возникли одномоментно, они базировались на его многолетнем предварительном изучении истории возникновения и развития Петербургской и других академий наук мира. Еще с 1902 г. Владимир Иванович читал курс лекций по истории российской науки. С тех пор история науки и ее организации стали неотъемлемой частью его научной работы. Опубликованный в 1902 г. историко-научный очерк «О научном мировоззрении» переиздавался множество раз. Перу Вернадского принадлежат также «Очерки по истории природоведения в России в XVIII столетии» и труд «Академия наук в первое столетие своей истории».

В.И. Вернадский принимал активное участие в работе сессии Международного союза академий наук, которая проходила в Петербурге в 1913 г. С 1914 по 1918 г. он много работал над изданием материалов к истории Петербургской академии наук за 1889–1914 гг. и очерков по истории Академии XVIII — начала XX ст.²⁵

В.И. Вернадский, критически проанализировав мировой опыт академий наук (в том числе европейский, американский и российский) и обобщив тенденции их развития, первым из историков науки начал их изучать как особенные социальные институты, раскрыв значение академической организации науки в жизни народов и государств, показав преимущества и прогрессивные черты академий, которые трансформируются в научные центры на государственных началах. В.И. Вернадский доказал эффективность такой формы организации национальной науки в новых условиях, когда вырастает значение развития естественных наук для экономического прогресса государств и гуманитарных — для национального самоутверждения.

Принципиальные положения относительно реформы науки и образования обсуждались Н.П. Василенко и В.И. Вернадским еще в Петербурге. Так что глубокая осведомленность В.И. Вернадского в этих вопросах и его известная всем принципиальность стали убедительными аргументами для Н.П. Василенко, тогда — премьер-министра и министра образования в гетманском правительстве, для приглашения своего коллеги и единомышленника возглавить созданные при Министерстве образования Комиссию по делам высшей школы и научных учреждений и Комиссию по выработке законопроекта об основании Украинской академии наук²⁶.

Н.П. Василенко сформировал Комиссию по выработке законопроекта об основании УАН в составе известных ученых из разных областей знаний, в частности: проф. Харьковского университета Д.И. Багалея, проф. Киевского политехнического института Н.Ф. Кашенко, ректора Киевского университета Е.В. Спекторского, проф. Б.А. Кистяковского, И.И. Косоногова, О.В. Сперанского, М.И. Туган-Барановского, проф. Петроградского института путей

²⁵ Ситник К.М., Шмиговська В.В. Володимир Вернадський і Академія. — К., 2006. — С. 124–126.

²⁶ Микола Прокопович Василенко / В.В. Вороненко, Л.Д. Кістерська, Л.В. Матвєєва, І.Б. Усенко. — К., 1991. — С. 126–127; *Скоронадський П.* Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918. — К.; Філадельфія, 1995. — С. 165–166, 170, 228–234, 356; Рання історія Академії наук України (1918–1921). — С. 77–78.

С.П. Тимошенко, проф. Лазаревского института восточных языков в Москве А.Е. Крымского. В состав комиссии вошли и представители Украинского научного общества Г.Г. Павлуцкий и П.А. Тутковский, профессор Донского университета Е.К. Тимченко, и также агробиолог профессор С.Л. Франкфурт. Были приняты во внимание и обсуждены на всех заседаниях комиссии взгляды других выдающихся ученых относительно устройства Академии и ее состава. К каждому члену комиссии В.И. Вернадский обращался за согласием лично.

Уже на предварительной стадии обсуждения концепции создания Академии В.И. Вернадский последовательно воплощал в жизнь свою основную идею: только развитие Академии на государственных принципах и формирование комплекса научных учреждений с охватом всех отраслей знания позволит сформировать фундаментальную базу науки и национальные кадры, в частности в области экспериментальных (естественных и технических) наук через достаточно незначительный период времени.

Концептуальная модель была представлена В.И. Вернадским уже на первом заседании комиссии 9 июля 1918 г. в его речи «Относительно основания Украинской академии наук в Киеве», в которой он, опираясь на изучение опыта мировой и украинской истории науки и обосновывая свои мысли новыми экономическими и, в определенной степени, геополитическими факторами, обрисовал перспективы развития украинской академической науки²⁷.

Идеи В.И. Вернадского основывались на осмыслении социальных планетарных процессов и его видении будущего для социально-экономического и технологического прогресса человечества. Он гениально предвидел рост роли науки как производительной силы в развитии базисных основ государств и их экономической мощи. В своей речи В.И. Вернадский раскрыл также опыт передовых академий, которые уже начали приспособляться к новым условиям экономического развития своих стран, развивая естественные науки с целью преодоления мирового экономического кризиса, вызванного войной. Отказ от устаревших принципов организации академий как научных обществ, свойственных старым западным академиям, основанным в XVI–XVII вв., по его мнению, актуализировал бурное развитие естествознания и техники во второй половине XIX — в начале XX ст.²⁸

В.И. Вернадский обоснованно доказывает значение новых экономических отношений, необходимость исследования и использования природных ресурсов стран для их развития и весомость естественнонаучных исследований, которые финансируются государством. Молодое государство, по его мнению, должно сразу же начинать строить будущее в новых условиях и с новой перспективой. Поэтому создание Академии наук Украины как разветвленного научного центра должно опираться на государственную основу и государственное финансирование, которое может обеспечить прочную организацию научного исследо-

²⁷ Речь публикуется в данной книге.

²⁸ *Онищенко О.С., Дубровина Л.А.* Історія заснування Академії: доленосне значення академічної моделі В.І. Вернадського // Національна академія наук України, 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування. — К., 2008. — С. 17–32.

вания продуктивных сил страны и ее природных богатств, экономико-статистическое изучение населения, найти способы для укрепления и развития производительности труда и в кратчайшие сроки обеспечить экономический базис для развития самодостаточного государства²⁹.

Но не только экономический фактор определял концептуальную структуру построения Академии так государственного института. Академия как национальный институт, по мнению В.И. Вернадского, должна способствовать росту также и национального самосознания и культуры, изучению прошлого и современности Украины во всех проявлениях ее духовной, государственной и социально-экономической жизни.

Одновременно В.И. Вернадский акцентировал внимание и на гуманистическом контексте академической науки, который призван был поддерживать связь Академии с местными реалиями, развивать научно-практические достижения Академии в интересах повседневного быта населения, направленные на развитие материальной и духовной жизни людей.

Системность концепции определила и органическую связь с ней другой новаторской идеи В.И. Вернадского: рядом с фундаментальными направлениями естественных наук — физикой и математикой — он ставит «разряд прикладного естествознания», где развиваются прикладные знания, связанные с техникой, промышленностью, сельским, лесным и водным хозяйством. Оставаясь академической, наука обязана была реализовывать непосредственный контакт с развитием экономического потенциала как государства, так и отдельного человека.

Только такие основательные и финансово обеспеченные принципы построения Академии и создания системы научных учреждений с одновременным развитием широкой автономии, которая гарантирует свободу научной мысли, как считал В.И. Вернадский, позволят быстро увеличить научный потенциал страны и, следовательно, поднять уровень Национальной академии наук Украины до признания ее мировым сообществом академий наук, что в условиях планетарных интеграционных процессов имеет принципиальное значение³⁰. Это открывало широкие перспективы для Академии, для ее неуклонного развития и укрепления.

Конкретные пути организации науки и образования обсуждались широким кругом ученых, привлеченных к делу основания Академии.

Собственно В.И. Вернадский предложил создать четыре академические отделения: историко-филологическое, физико-математическое, экономико-юридическое и прикладного естествознания. Среди первых научных учреждений он предложил создать следующие: национальную библиотеку, физический институт, исследовательский биологический институт, химическую лабораторию, институт минералогии, национальный музей как научно-исследовательскую организацию (которая состоит из восьми отделений: геологического, минера-

²⁹ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1919. — С. 5–8.

³⁰ Там же.

логического, доисторической археологии, этнографии, ботаники, зоологии, антропологии, палеонтологии), украинский исторический музей, астрономическую обсерваторию, комиссию по изданию словаря украинского языка.

Также он предлагал позаботиться и о других учреждениях, например, об археографической комиссии, археологическом институте, а также о ряде комиссий, которые будут представлять отдельные направления науки — комиссии по изучению продуктивных сил Украины, экономико-статистических ресурсов Украины, издания памятников украинской письменности и языка и др.

Закономерно, что особенное внимание В.И. Вернадский уделял естественнонаучному направлению и национальному минералогическому музею как научно-исследовательскому заведению. Ведь они, как считал ученый, закладывают фундамент не только для развития исследований материальных природных ресурсов Украины, но и для наиболее передового на то время направления в науке — биогеохимии. Он также поставил вопрос и о новом уставе Академии, подчеркивая, что ни один из существующих в мировой практике академических уставов не может быть положен в основу ее деятельности³¹.

Эта фундаментальная модель организации Академии была альтернативой позиции некоторых украинских ученых, которые отдали свои голоса за превращение Украинского научного общества в Академию наук, где Академия выступала бы гуманитарным научным клубом, добровольным объединением, собственно обществом любителей науки, которое существует на пожертвования и некоторую государственную помощь.

Законопроект готовился на самых демократических позициях: кроме обсуждения членами комиссии, было предложено всем известным ученым в специальных записках высказать свои мысли относительно будущей Академии. Первостепенность развития естественных наук и создание в Академии нового естественнонаучного направления, подготовку кадров в этой отрасли, необходимость изучения природных ресурсов и производительных сил поддержало абсолютное большинство ученых, привлеченных к разработке законопроекта³².

Комиссией, которая работала с 9 июля до 17 сентября 1918 г., было проведено 23 заседания, на которых рассматривались и обсуждались все предложения относительно организации возможных отделений Академии, принципов, заложенных в основу УАН, структура Академии, основания организации институтов, комиссий, музеев по направлениям деятельности, кадровые вопросы; был подготовлен проект устава УАН³³.

Реализация такой концепции не была бы возможна без активной и бескомпромиссной поддержки действующего в то время правительства, где главная роль принадлежала Н.П. Василенко, который смог представить и доказать преимущества этой фундаментальной идеи и возможности ее реализации

³¹ Там же. — С. 8.

³² Там же. — С. 14–18, 31–38, 42–49, 54–87, XI–XXIX.

³³ Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 25–162.

собственными научными силами Украины правительству гетмана Павла Скоропадского³⁴.

Подавая законопроект об основании Украинской академии наук в Киеве в Совет Министров Украинской Державы, он представил ее основополагающий принцип, а именно то, что «она создается в XX столетии под влиянием одномоментной силы двух потоков, которые вызывают ее к жизни и одним из которых является национальное самосознание украинского гражданства, а вторым — неминуемые действия, чтобы выйти из последствий всемирного кризиса»³⁵.

Благодаря настойчивым усилиям Н.П. Василенко вопрос создания Академии был одним из приоритетных в правительственных комиссиях, поэтому штаты и смета нового учреждения были утверждены в очень короткие сроки — уже 9 октября 1918 г.³⁶ Общие усилия ученых и государственных деятелей завершились принятием 14 ноября 1918 г. «Закона Украинской Державы об основании Украинской академии наук в г. Киеве», подписанного гетманом Павлом Скоропадским³⁷.

Законом были утверждены Устав и штаты УАН, которые обрели силу с 1 ноября 1918 г., регламентировалась структура УАН; предусматривалось последовательное развитие Академии, оглашались полномочия первого избранного Главы-президента и Общего собрания в составе утвержденных академиков. В тот же день приказом гетмана были назначены первые 12 действительных членов УАН: по Отделу историко-филологических наук — Д.И. Багалей, А.Е. Крымский, Н.И. Петров, С.И. Смаль-Стоцкий; по Отделу физико-математических наук — В.И. Вернадский, С.П. Тимошенко, Н.Ф. Кащенко, П.А. Тутковский; по Отделу социальных наук — М.И. Туган-Барановский, В.А. Косинский, Ф.В. Тарановский, О.И. Левицкий³⁸.

26 ноября 1918 г. было официально опубликовано «Устав Украинской Академии наук в Киеве», первый проект которого подготовили В.И. Вернадский, Д.И. Багалей, В.Л. Модзалевский и который был детально обсужден и принят на заседаниях комиссии³⁹.

В соответствие с Уставом, в Украине создавалась мощная информационная инфраструктура для академических исследований: национальная библиотека, сады (ботанический и акклиматизационный), биологические станции, обсерватория, постоянные комиссии, лаборатории и кабинеты, типография, Фотографический институт⁴⁰. Был основан ряд комплексных учреждений, где сосущест-

³⁴ *Онищенко О.С.* Роль М.П. Василенка у формуванні концепції та заснуванні Національної бібліотеки Української Держави // Вісн. НАН України. — 2006. — № 6. — С. 17–25.

³⁵ [*Василенко М.П.*] До Ради Міністрів Української Держави од міністра народної освіти та місцевств. Пояснююча записка до законопроекті про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1918. — С. 6.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, д. 135, л. 15–15 зв.

³⁷ Там же, л. 19–21; Державний Вістник. — 1918. — № 73. — 22 лист.

³⁸ Архив Президиума НАН Украины, ф. 251, оп. 1, д. 1, л. 19–19 зв.

³⁹ Статут Української Академії наук у Києві // Держ. Вістн. — 1918. — 26 лист. (№ 75); 28 лист. (№ 76).

⁴⁰ Там же. — С. 3–8.

вовали научно-исследовательские музеи и институты при них (Национальный минералогический музей с институтом, Национальный антропологический музей с институтом), отдельные фундаментальные, экспериментальные и прикладные институты, в частности физико-географический, зоологии, ботаники, химии, механики, физики, геодезический, медицины и ветеринарии и др.

В.И. Вернадский рассматривал УАН как базу для координации деятельности научных институтов разных ведомств. Так, он был инициатором создания Геологического комитета при УАН, который действовал под руководством профессора В.И. Лучицкого, объясняя это необходимостью объединения средств и научных сил для проведения комплексных геологических исследований Украины. В.И. Вернадскому принадлежит заслуга создания Комиссии по изучению природных богатств Украины (по принципу уже существующей Комиссии естественных производительных сил), которая положила начало глубокому научному изучению сырьевой базы и путей освоения и регионального использования природных ресурсов. Комиссия начала работать с 3 марта 1919 г. и включила в свой состав Комиссию подземных богатств Украины, которая раньше функционировала в составе Украинского научного общества.

Уставом предусматривались права УАН как юридического лица, возможность самостоятельного регламентирования внутренней жизни и самоуправления, порядок работы и избрания членов Академии, права и обязанности Общего собрания и учреждений, которые существуют при Академии.

Позитивно была воспринята идея В.Н. Перетца о праве подготовки в Академии научных кадров высшей квалификации⁴¹ (прообраз аспирантуры и докторантуры), право присуждения за выдающуюся научную деятельность степени доктора наук, что раньше было прерогативой университетов. Это позволяло пополнять Академию собственными научными силами.

27 ноября 1918 г. начало полноправного функционирования Академии было ознаменовано первым учредительным Общим собранием. На заседании под председательством старшего по возрасту академика О.И. Левицкого, в присутствии действительных членов — академиков В.И. Вернадского, Н.Ф. Каченко, В.О. Косинского, А.Е. Крымского, М.И. Туган-Барановского, при секретарстве самого младшего по возрасту С.П. Тимошенко, были единогласно избраны Председателем-президентом академик В.И. Вернадский и Непременным секретарем — академик А.Е. Крымский⁴².

30 ноября академик В.И. Вернадский был утвержден приказом гетмана Скоропадского Председателем-президентом Украинской академии наук⁴³.

Итак, в короткий, но исторически очень насыщенный срок произошло научное и организационное создание УАН: силами большого коллектива украинских ученых были реализованы и развиты основные концептуальные положения «системного» взгляда В.И. Вернадского на содержание и сущность академической науки в независимом государстве индустриального периода —

⁴¹ Там же. — С. 12–13.

⁴² ИР НБУВ, ф. X, ед. хр. 26117, л. 5; Архив Президиума НАН Украины, ф. 251, оп. 1, д. 9, л. 1.

⁴³ ЦГАВО Украины, ф. 2201, оп. 1, д. 135, л. 60.

как движущей силы, которая объединяет государственные исследовательские учреждения с широким спектром технических, естественных и социогуманитарных наук.

Тем самым уже на начальном этапе был заложен мощный потенциал для дальнейшего развития академической науки в Украине, для последовательного наращивания наукоемкости знаний, роста масштабов исследований, формирования и развития отечественного комплекса фундаментальной науки⁴⁴.

Хотя отдельные положения первого Устава и инфраструктура Академии наук в дальнейшем изменялись, в частности и под влиянием разных общественных процессов, и развивались в зависимости от политических обстоятельств, но все же основная идея Академии, в комплексе ее концептуальных принципов и развитой структуры, с честью прошла испытание временем.

Становление УАН происходило в сложный период экономического и политического кризиса, смены властей, гражданской войны. Несмотря на различные общественно-политические обстоятельства, руководство Академии снова и снова добивалось ее признания каждой новой властью. И, невзирая на отсутствие финансирования, голод, социальные разрушения, Академия все же выжила, получила свои первые помещения, начала развивать структуру и выполнять фундаментальные научные исследования.

Итог деятельности УАН, подведенный в опубликованном отчете Академии за 1919 г., зафиксировал ее большую научную и организационную деятельность, наглядным результатом которой стало большое количество трудов, подготовленных и опубликованных вопреки значительным политическим и материальным затруднениям⁴⁵.

Судьбоносное значение предложенной В.И. Вернадским модели УАН как академии универсального характера основывалось на понимании «системного качества» науки, которое является глубинной причиной роста Академии наук. Государственный статус Академии позволял науке развиваться вместе с обществом и обеспечивать развитие национально-государственных интересов как украинской, так и мировой науки⁴⁶. Создание национальной Академии наук как самой эффективной формы объединения исследовательских сил, главной составляющей национальной научной системы, центра фундаментальных исследований стало определяющим событием в интеллектуальной жизни Украины. Это подтвердилось всей дальнейшей историей и деятельностью Академии, развитием научных направлений, которые уже в 1919 г. охватывали 42 области науки⁴⁷.

В.И. Вернадский имел отношение также и к созданию предпосылок для открытия будущей Украинской аграрной академии наук, принимал активное

⁴⁴ *Онищенко О.С.* 85 років Національній академії наук України: історія формування вітчизняної концепції фундаментальної науки // Вісн. НАН України. — 2004. — № 1. — С. 15–16.

⁴⁵ Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. — К., 1919. — С. 3–25.

⁴⁶ *Онищенко О.С.* 85 років Національній академії наук України: історія формування вітчизняної концепції фундаментальної науки. — С. 21.

⁴⁷ Там же. — С. 16.

участие в развитии сельскохозяйственного дела в Украине в период 1918–1920 гг. С 1 ноября 1918 г. он возглавил Сельскохозяйственный ученый (позже научный) комитет Украины (СХУК), предшественник Украинской аграрной академии наук, председательствуя в нем до 1 января 1919 г., (впоследствии его сменил академик П.А. Тутковский), а с 1 апреля 1919 по 20 сентября 1921 г. оставаясь членом комитета. Эта организация была создана при Комиссариате земледелия по примеру Петербургского комитета, и основными его заданиями были изучение климатических и почвенных особенностей Украины и подготовка научно подтвержденных рекомендаций относительно развития сельского хозяйства.

В.И. Вернадский на момент избрания его председателем украинского СХУК уже имел значительный опыт и собственное видение организации агрономической службы и отраслевого образования в этой сфере, создания опытных станций и развертывания научно-исследовательских работ в области агрономии. Предложение занять эту должность Владимир Иванович принял в период реформирования сельского хозяйства в России, когда его развитие требовало внедрения новых научно обоснованных принципов агрономической науки. Еще в 1916 г. министр земледелия граф О. Бобринский подал в Государственную Думу проект о трансформации Сельскохозяйственного ученого комитета в Институт опытной агрономии, который бы координировал все отрасли и направления сельского хозяйства. 10 июня 1917 г. В.И. Вернадский был избран председателем Ученого комитета при Министерстве земледелия в Петербурге. 28 июня 1917 г. Временное правительство приняло Временное положение о СХУК, в соответствии с которым его развитие предполагалось в качестве многопрофильного исследовательского института с лабораториями и вспомогательными учреждениями. Такой подход отвечал концептуальной идее Вернадского о создании сети государственных исследовательских институтов, которую он впервые озвучил на общем собрании Комиссии по изучению естественных сил России в декабре 1916 г. в своем докладе «О государственной сети исследовательских институтов в России»⁴⁸.

Смены власти и сложные политические времена не позволили В.И. Вернадскому реализовать свои идеи. Во время Директории он был устранен с должности председателя и назначен членом СХУК. По собственному желанию он вышел из состава комитета, но, вследствие настойчивых просьб П.А. Тутковского, в апреле 1919 г. возвратился и работал там до 20 сентября 1921 г. Широкою практическую деятельность на сельскохозяйственном направлении ему не удалось развернуть, поскольку после отъезда в Ростов для спасения Украинской академии наук в Киев он уже не вернулся.

Впоследствии идеи В.И. Вернадского относительно форм организации координации и развития научно-исследовательской работы в аграрном секторе Украины не нашли своего воплощения в отличие от России, где как коор-

⁴⁸ *Вергунов В.А.* Академік В.І. Вернадський — один із фундаторів наукового ґрунтознавства та сільськогосподарської дослідної справи в Україні // *Історія укр. науки на межі тисячоліть: зб. наук. пр.* — 2006. — Вип. 26. — С. 25–52.

динирующий орган аграрной науки при Народном комиссариате земледелия был создан Сельскохозяйственный ученый комитет, который в 1923 г. превратился в Государственный институт опытной агрономии (Петроград).

Определенный вклад внес В.И. Вернадский также и в организацию деятельности Всеукраинского совещания природоведов, которое проходило в Киеве в августе 1918 г. По приглашению П.А. Тутковского, возглавившего созданный по инициативе Украинского научного общества Временный организационный комитет по подготовке съезда природоведов, В.И. Вернадский подготовил первый пленарный доклад «Объединение и организация природоведов Украины», который огласил 3 августа 1918 г. В нем подчеркивалось, что развитие естественных наук в Украине в условиях экономической и культурной разрухи должно служить интересам государства. Деятельность правительства должна направляться на широкую поддержку развития естественнонаучных знаний и их распространения. Но, по его глубокому убеждению, только лишь объединение усилий всех ученых может сделать реальный вклад в развитие естественных наук. Для этого необходимо объединение деятельности природоведов Украины во Всеукраинской ассоциации и вхождение последней в Союз (Ассоциацию) научных учреждений, который также должен функционировать в Украине и включать в себя широкий круг (а не только Академию наук) научных учреждений и организаций. Эти идеи В.И. Вернадского в значительной степени были реализованы в созданной под эгидой УАН Комиссии по изучению естественных производительных сил (богатств) Украины.

В этот период В.И. Вернадский старался выделять время для собственных научных исследований: невзирая на огромную занятость, продолжал разрабатывать вопросы живого вещества, много общался со специалистами, организовывал первые экспериментальные работы относительно живого вещества, работал над созданием экспериментальной базы по геохимии и биогеохимии, которая сначала отрабатывалась на Старосельской опытной биологической станции, директором которой был профессор зоологии С.Е. Кушакевич. Там, в Староселье, на основе бывшей лаборатории сахарных заводов, при помощи С.Л. Франкфурта, была создана первая в истории природоведения биогеохимическая лаборатория, которой руководила И.Д. Стринкевич. Творческий труд объединил коллектив талантливых ученых (в частности здесь работал и будущий академик А.И. Душечкин), которые и впоследствии продолжали заниматься биогеохимией. В лаборатории изучалось содержание металлов в разных организмах, в ней было проанализировано более 120 видов животных и растений. Там В.И. Вернадский работал с Н.Г. Холодным, который привлекал к работе на станции студентов и проводил эксперименты в биологической лаборатории Университета св. Владимира. Эти работы В.И. Вернадский продолжил уже в Крыму, на Салгирской опытной станции. Результатом стала «Записка об изучении живого вещества с геохимической точки зрения», опубликованная в «Известиях Российской Академии наук (т. 15, № 1. Прил. — С. 120–123)»⁴⁹. По

⁴⁹ Сьтник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 72–74.

воспоминаниям В.И. Вернадского и его коллег, они работали очень напряженно и создали целостную программу работы с живыми организмами. Позднее эти исследования будут представлены В.И. Вернадским в книге «Очерки по геохимии», в разделе «Об участии живого вещества в создании почв». Огромная роль В.И. Вернадского-экспериментатора нашла свое отражение в воспоминаниях Н.Г. Холодного, его близкого друга и единомышленника⁵⁰.

В.И. Вернадский продолжает работу с живым веществом и после переезда в Харьков, и потом — в Ростове и Новочеркасске. В ноябре–декабре 1919 г. принимает участие в экспедиции ботаника-морфолога В.Н. Ардольди, которая занималась исследованиями Азовского моря и Кубани. 10 января в Екатеринославе выступает с программным докладом «О задачах геохимического исследования Азовского моря», которым было положено начало изучения гидросферы Земли. В Ростовском обществе естествоиспытателей и в Екатеринославском университете В.И. Вернадский читает доклад «О задачах живого вещества в геохимии», а в газеты «Донская речь» и «Приазовский край» (ноябрь 1919 — начало 1920 г.) передает для публикации статью «Об Угорской Руси». В Новороссийске, откуда он поехал в Таврический университет, ученый принимал участие в обсуждении работ о шлюзовании Днепра. В любых жизненных ситуациях мысль В.И. Вернадского работала постоянно, системно и настойчиво. Даже во время тяжелой болезни он думал о будущем институте исследования живого вещества⁵¹.

Итак, создание Украинской академии наук было сложным интеграционным процессом, в котором, с одной стороны, использовался прогрессивный опыт других стран, в частности для создания устава и определения функций новой организации, с другой, — учитывались те черты, которые характеризовали украинское научное, культурное и общественно-политическое движение сложного и противоречивого периода 1917–1919 гг. Это, в значительной степени, стало залогом жизнеспособности модели национальной академии В.И. Вернадского.

Создание Украинской академии наук тесно связано с основанием и судьбой еще одного национального учреждения — Национальной библиотеки Украинской Державы. Плодотворной прогрессивной идеей В.И. Вернадского была одновременная организация Академии наук и Национальной библиотеки, которая должна была существовать при Академии как научная база исследований, собирая универсальные книжные фонды, аккумулируя достижения мировой науки и культуры прошлого и настоящего, что оказывало бы всестороннее содействие не только развитию науки, но и процессу строительства и укрепления государства. Идея национальной библиотеки возникла у В.И. Вернадского и Н.П. Василенко также в Петербурге. Правда, по мнению Н.П. Василенко, национальная библиотека должна была стать самостоятельным учреждением.

⁵⁰ *Холодный Н.Г.* Из воспоминаний о В.И. Вернадском. — Почвоведение. — 1945. — № 7. — С. 325–326.

⁵¹ *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 85–88.

Но В.И. Вернадский убедил его, что судьбу Библиотеки нужно связывать с наивысшей научной организацией — Академией наук, которая могла бы сформировать ее как национальное, научное и общедоступное книгохранилище. Поэтому уже в Украине, будучи на должности министра просвещения в гетманском правительстве и приглашая к участию в создании Академии известных ученых, Н.П. Василенко как официальное лицо с государственным мышлением подчеркивал значение УАН как большого исследовательского центра, который должен был отвечать уровню современных мировых требований к науке, и акцентировал внимание на том, что при Академии должна существовать большая библиотека с функциями национальной. Н.П. Василенко обосновал мысль о названии библиотеки при УАН как национальной по образцу французской, подчеркивая, что «она должна быть культурным сокровищем всего украинского народа» и одновременно всеохватывающей лабораторией науки⁵².

Поэтому на первом заседании Комиссии по созданию УАН обсуждался вопрос о незамедлительном основании национальной библиотеки, которая будет функционировать под эгидой УАН, подготовленный заведующим библиотекой Киевского университета известным ученым В.А. Кордтом.

Обращаясь к гетману Павлу Скоропадскому, В.И. Вернадский пишет: «...В заседании 20 июля академической Комиссии прошло решение об основании Национальной библиотеки Украинской Державы. В то же самое время дело о создании Украинской Академии наук продвинулось настолько, что на протяжении ближайшей недели есть необходимость приступить к созданию ее устава. Эти два учреждения, которые имеют первостепенное национальное значение, должны стать мощным фактором дальнейшего развития науки и образования на Украине и поднятия ее духовных сил»⁵³.

Национальная библиотека была первым учреждением, основанным еще до Общего собрания УАН: гетманское правительство утвердило разработанный Н.П. Василенко, В.А. Кордтом и В.И. Вернадским «Закон о создании Фонда Национальной библиотеки Украинской Державы», подписанный Павлом Скоропадским и утвержденный Советом Министров 2 августа 1918 г. После публикации 8 августа 1918 г. в «Державному Вістнику» этот документ обрел силу закона. Книгохранилище начало свою деятельность с создания 23 августа Временного комитета для основания Национальной библиотеки Украинской Державы (далее ВК), в состав которого вошли В.И. Вернадский (председатель), А.Е. Крымский, С.А. Ефремов, И.П. Житецкий, В.А. Кордт и Д.И. Багалея (последний с начала 1919 г.)⁵⁴.

Публикация протоколов ВК раскрывает напряженную повседневную работу В.И. Вернадского и его коллег-единомышленников по теоретическому обоснованию функций национальной библиотеки, формирования ее фонда, организа-

⁵² Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. — К., 1998. — С. 12–20.

⁵³ ЦГАВО України, ф. Р-2201, оп. 1, д. 135, л. 7; Архів Президиума НАН України, ф. 251, оп. 1, д. 1 «Б», л. 12–15.

⁵⁴ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. — С. 12–20.

ции технологии комплектования, научного описывания, организации каталогов, огромной собирательской деятельности.

Условия создания Национальной библиотеки в Украине были чрезвычайными: не было помещения, не хватало квалифицированных кадров и, следовательно, опыта по организации такого важного дела. Сложность основания национального библиотечного учреждения в условиях своеобразного исторического развития украинского народа и необходимость наработки научно обоснованного подхода к делу определили предусмотренное Законом создание Временного комитета для основания Национальной библиотеки в г. Киеве под опекой непосредственно Н.П. Василенко как министра народного образования и искусств.

Основные принципы организации и деятельности ВК, его отношения с Библиотекой как отдельным учреждением основывались на принципах, которые предусматривали управление Библиотекой на демократических началах, но с правом решающей роли самого комитета. ВК состоял из пяти лиц, избранных постоянными членами, и секретаря и назначался министром народного образования (после подчинения Библиотеки Академии наук он стал назначаться Президиумом УАН). Перед ВК стояли пять конкретных задач: 1) разработка Устава Национальной библиотеки; 2) подготовка открытия Национальной библиотеки; 3) приобретение и каталогизация книг — то есть формирование фонда и его организация; 4) управление фондом и его учет; 5) кадровое и техническое обеспечение деятельности Библиотеки⁵⁵.

На первых заседаниях ВК в августе–сентябре 1918 г. решались организационные вопросы: подготовка Инструкции ВК, обращение к официальным учреждениям, обществам, организациям, союзам, частным лицам, вопросы о временном помещении для Библиотеки, выработка стратегии комплектования фондов, организация собирательской деятельности, покупка библиотек у частных лиц. В это время одним из самых важных был вопрос связей с Академией наук, в частности о целесообразности создания Библиотеки при Академии наук на автономных правах. Этой важной организационной работе В.И. Вернадский уделял большое внимание, о чем свидетельствуют протоколы ВК.

В обращении ВК, которое публикуется в данном издании как статья «О национальной библиотеке», открывая второй раздел первой книги тома «В.И. Вернадский и Украина», актуализирован опыт В.И. Вернадского, В.А. Кордта и других специалистов относительно назначения и функций национальных и научных библиотек мира.

В документе были задекларированы четыре принципа формирования Национальной библиотеки, которая должна была стать центром научной и духовной жизни Украины:

1) разнообразие и полнота книжного фонда, который должен отражать знания по различным отраслям науки и культуры всех стран мира;

2) собирание произведений национальной печати, старопечатной книги, рукописного, музыкального, картографического наследия Украины, на украинс-

⁵⁵ Там же. — С. 16–17.

ком и других языках (украинский отдел «Ukrainica»), не принимая во внимание вид, время, место написания и направление литературы;

3) быть «вневедомственной, вне политических или общественных настроений, которые постоянно изменяются: она должна быть центром умственной культуры, который должен быть дорог одинаково всему населению Украины»;

4) общедоступность — открытость для всех и для каждого, бесплатность и легкий доступ к информации.

Эти принципы были требованием для дальнейшего независимого развития наук и национально-государственного строительства.

Одновременно В.И. Вернадский, понимая важность развития политических функций государства и роли библиотеки в реализации таких функций, поставил вопрос об организации специального библиотечного подразделения, которое бы содействовало работе будущего парламента и собирало бы юридическую и политическую литературу.

Национальная библиотека планировалась не только как книгохранилище. В.И. Вернадский и его единомышленники усматривали в ней научное учреждение, которое будет изучать современную и старую книгу, научный центр библиотековедения, библиографоведения и библиотечной работы в Украине. Предусматривалось открытие при ней научных обществ, организация издательской деятельности, созывы съездов по вопросам библиотековедения, библиографоведения, библиографии и др. Создание Библиотеки опиралось на подобный опыт других, прежде всего, европейских стран.

В.И. Вернадский и его единомышленники начинают проводить сознательную политику собирания начального фонда Национальной библиотеки из самых ценных для украинской истории и культуры фондов. Уже на первых заседаниях ВК принимаются решения об обращении к народу с просьбой помочь в деле комплектования национального библиотечного и рукописного фонда, обсуждается, из каких коллекций целесообразно было бы основать фонд Библиотеки, говорится о рукописях М.П. Драгоманова, с которым В.И. Вернадский в свое время имел дружеские отношения, высказывается возможность покупки колоссальных по своему составу и содержанию библиотек В.Б. Антоновича, Б.Д. Гринченко, В.П. Науменко, А.Е. Крымского, книгохранилища Научного общества им. Шевченко и др.

После установления советской власти, в феврале 1919 г., В.И. Вернадский и А.Е. Крымский в докладной записке и на специальной встрече с председателем Центрального Исполнительного Комитета Украины В.П. Затонским отстаивали необходимость сохранения Академии и ее Библиотеки как национальных образований. Хотя Библиотека и сменила название на «Всенародная Библиотека при Украинской Академии наук в Киеве», она продолжала исполнять национальные функции.

В конце 1918 г. ВК начинает разрабатывать Устав Библиотеки. Устав регламентировал деятельность, указывал на основные цели и задания, принципы функционирования Библиотеки, предусматривал ведение документации на украинском языке, а в подборе кадров первоочередное значение придавалось профессиональному образованию и опыту библиотечной работы. Поддерживая

необходимость внедрения украинского языка в деловодство и повседневное общение, В.И. Вернадский, в свою очередь, продолжил собственное углубленное изучение украинского языка, на котором он разговаривал в детстве.

Первый проект Устава Национальной библиотеки Украинской Державы, утвержденный Общим собранием УАН 21 декабря 1918 г., сохранился в личном архиве первого официального директора НБУ С.П. Постернака, который содержится в фондах Института рукописи НБУВ. Официальный Устав, опубликованный весной 1919 г., представленный в этом издании, отличается от проекта только стилистическими правками и свидетельствует о полной политической и идеологической независимости его авторов, которые задумывали Библиотеку как общеукраинский центр книги и науки.

Собирание универсального научного фонда и также национального фонда украиники, свободный бесплатный доступ к книгам, рукописным документам и к информации о них не только в Национальной библиотеке, но и в государстве в целом — это принципы библиотеки мирового уровня, которые длительное время оставались образцом, к которому нужно было стремиться. Устав 1919 г. предоставлял широкие возможности для функционирования Библиотеки как общеукраинского научного национального библиотечного центра, но, к сожалению, не все замыслы основателей относительно независимости Библиотеки осуществились. Только в 1990-х годах Национальная библиотека вернулась к тем принципам, которые были заложены ее основателями.

В разные годы членами ВК были известные деятели украинской науки и культуры — В.И. Вернадский, Д.И. Багалей, А.Е. Крымский, П.Я. Стебницкий, С.А. Ефремов, В.А. Кордт, В.Е. Данилевич, И.П. Житецкий, П.А. Тутковский, Ю.А. Иванов-Меженко, В.В. Мияковский, В.И. Липский, Д.А. Граве, Е.А. Кивлицкий, С.П. Постернак, Н.Н. Марковский, И.Н. Балинский, Н.И. Сагарда и др.

В самый важный организационный период создания Библиотеки В.И. Вернадский и деятели, которые его окружали, вложили в нее часть своей жизни. Библиотека сохранила и приумножила библиотечный фонд, пережив разные власти, катастрофическую разруху, коренные изменения социально-политической жизни. Собирание библиотечных фондов как задание Национальной библиотеки во время украинской революции по содержанию вышло далеко за те границы, которые ей первоначально предопределялись: в эти годы фактически состоялось спасение духовного наследия Украины.

Вспоминая о создании Библиотеки, В.И. Вернадский писал в 1943 г.: «Время было революционное, и пришлось спасать библиотеки в поместьях поблизости от Киева. Была создана поэтому третья комиссия (имеется ввиду Временный комитет. — *Сост.*), председателем которой также был я. Была составлена Житецким, Ефремовым и мною записка, которая легла в основу устава Центральной Украинской национальной библиотеки... Из окрестностей Киева был перевезен ряд библиотек, много тысяч томов...»⁵⁶.

После отъезда В.И. Вернадского деятельность Библиотеки организовывалась и поддерживалась силами известных ученых и культурных деятелей

⁵⁶ Воспоминания публикуются в данной книге.

Украины. Фонды Библиотеки начали формироваться как коллекция мировой литературы с отдельным отделом украиники.

На протяжении 1918–1996 гг. Библиотека называлась: Национальная библиотека Украины в городе Киеве при Украинской академии наук (1919); Всенародная (Национальная) библиотека Украины при Всеукраинской академии наук в г. Киеве (1919–1920); Всенародная библиотека Украины в Киеве (1920–1934); Государственная библиотека Всеукраинской академии наук (1934–1936); Библиотека Академии наук УССР (1934–1948); Государственная публичная библиотека УССР (1948–1965); Центральная научная библиотека Академии наук УССР (1965–1988); Центральная научная библиотека Академии наук УССР им. В.И. Вернадского (1988–1996). С 1996 г. Библиотеке был возвращен статус национального учреждения, и по Указу Президента Украины она стала именоваться «Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского».

Сегодня Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского — главное украинское книгохранилище, общегосударственный комплексный научно-информационный, научно-исследовательский, научно-методический культурно-просветительский центр, самая большая по объему документно-информационных ресурсов библиотека Украины, где хранится около 15 млн. различных видов печати (книг, газет и журналов, эстампов и гравюр, нот и др.) и около 1 млн. рукописей, архивных документов, диссертаций и других работ на правах рукописей. По содержанию фонд Библиотеки составляет универсальное и, вместе с тем, уникальное собрание источников информации — от зарождения письменности (клинописные таблички III века до н.э.) до современных отечественных и зарубежных изданий, библиографических и полнотекстовых баз данных самых крупных информационных учреждений мира. Она — депозитарий публикаций ООН.

Еще одним направлением научно-организационной работы В.И. Вернадского стало участие в реформировании системы высшей школы и деятельности Комиссии по делам высшей школы и научных учреждений при Министерстве образования.

История создания и деятельности комиссии связана с планами перестройки системы высшего образования в Украине и обсуждением действующих принципов развития украинской национальной высшей школы. Комиссия под руководством В.И. Вернадского была создана после прихода к власти гетмана Скоропанского, когда министром образования был назначен Н.П. Василенко. Он и предложил В.И. Вернадскому возглавить эту комиссию. Комиссия Вернадского продолжила работу предыдущей комиссии, созданной в апреле 1918 г. под председательством товарища министра народного образования П.И. Холодного для подготовки объединения Университета св. Владимира и Украинского народного университета. Перед комиссией В.И. Вернадского было поставлено более широкое задание — она должна была разработать проект украинизации высшей школы и основные законодательные документы.

Вопросы организации украинской национальной школы обсуждались Н.П. Василенко и В.И. Вернадским еще в 1917 г. в Петрограде, когда они, будучи товарищами министра народного образования, вместе работали по

вопросам реформы высшей школы и создания Академии наук. В.И. Вернадский, который возглавлял российскую Комиссию по делам научных учреждений и научных предприятий, подготовил специальную записку «Об основании университетов нового типа и предоставлении университетам права открывать факультеты и отделения прикладных наук», где ставился вопрос о необходимости реформы университетского образования, увеличения количества университетов для подготовки специалистов с высшим образованием, создания высших учебных заведений нового типа, где бы объединялись задания как чисто научного, так и профессионального образования⁵⁷. Документ свидетельствует о глубокой осведомленности В.И. Вернадского в вопросах реформирования образования.

Тогда же, в 1917 г., с целью украинизации образования в классических университетах, в соответствие с указом Временного правительства от 19 сентября 1917 г., были основаны кафедры украиноведения в Университете св. Владимира, в Харьковском университете, осенью 1917 г. — в Нежинском историко-филологическом институте и др.

Общая позиция и прежние подходы В.И. Вернадского к вопросу организации системы высшей школы в Украине освещена им в письме к министру народного образования Украинской Державы Н.П. Василенко от 18 мая 1918 г. из Полтавы, когда он согласился на предложение временно возглавить Комиссию по высшим школам и научным учреждениям и Комиссию для выработки законопроекта об основании Украинской академии наук. Это письмо опубликовано первым документом в данном издании. Как и Н.П. Василенко, В.И. Вернадский был сторонником культурного параллелизма в национальном вопросе, но при условии свободного развития и всесторонней государственной поддержки украинского языка и культуры, основания широкой сети высших учебных заведений в разных регионах Украины на новых прогрессивных формах организации образования.

В.И. Вернадский детально изучал вопрос относительно разных подходов к украинизации образования и личных точек зрения специалистов. Он встречался персонально с каждым будущим членом комиссии, выяснял их позиции. В центре внимания комиссии были разные вопросы. Протоколы комиссии свидетельствуют о постепенной выкристаллизации компромиссных путей организации образования, создания новых высших учебных заведений, принципов их деятельности.

В этот период обсуждались разные проекты университетской реформы в направлении украинизации образования, в частности: через создание параллельных украинских кафедр в существующих университетах, что было начато в 1917 г.; слияние российских и украинских народных университетов и превращение их в украинские государственные (наибольшее количество дискуссий вызывал проект объединения Университета св. Владимира и Украинского народного университета); создание отдельных государственных украинских университетов; открытие ряда украинских университетов в больших городах и др.

⁵⁷ Мочалов И.И. Владимир Иванович Вернадский. — С. 218–219.

Комиссия под председательством В.И. Вернадского работала от 29 июня до 12 декабря 1918 г. Членами комиссии были профессор Д.И. Багалеи, академик В.И. Вернадский, профессор К.П. Воблый, профессор Б.А. Кистяковский, профессор В.М. Констатинович, приват-доцент Б.Л. Личков, профессор А.М. Лобода, профессор В.И. Лучицкий, профессор Г.Г. Де-Метц, профессор Г.Г. Павлуцкий, профессор Е.В. Спекторский, приват-доцент Ф.П. Сушицкий (представитель Департамента высшей школы), профессор В.П. Шапошников. В дальнейшем в комиссию были включены П.И. Холодный, И.Н. Ганицкий, приват-доцент И.И. Огиенко, И.В. Егоров. Секретарем комиссии был избран Б.Л. Личков.

Наибольшее внимание комиссии уделялось целесообразности вопроса объединения Университета св. Владимира и Киевского народного украинского университета на принципах государственного и превращения этого нового вуза в украинский; открытию новых университетов и институтов разного типа — народных, частных и государственных в больших городах Украины. Обсуждались и вопросы законопроекта относительно основания параллельных кафедр (с преподаванием на украинском, русском и других языках) во всех университетах, университетских уставов, структуры и штатов учебных заведений, функционирования и помощи большого количества научных обществ, финансовые вопросы, вопросы приема на обучение, о количестве стипендиатов в высших учебных заведениях Украины и др.

В.И. Вернадский последовательно проводил принципы широкой автономии, демократических основ развития и государственной поддержки образования⁵⁸. Чрезвычайные дипломатические способности В.И. Вернадского позволяли решать казалось бы тупиковые вопросы национального образования, которые возникали в период революционных событий того времени.

Одним из бесспорных достижений комиссии стало решение вопроса о создании отдельных государственных университетов: Украинского государственного университета и Каменец-Подольского государственного украинского университета в августе 1918 г., когда гетман утвердил Закон об основании государственных украинских университетов, в которых обучение на базе широкого круга предметов проводилось бы на украинском языке, и хотя в основу уставов был положен российский закон 1884 г., началась разработка ряда постановлений и законов, которые бы предусматривали развитие прогрессивных принципов деятельности университетов, значительно расширились возможности демократических форм преподавания и обучения⁵⁹.

Уделялось внимание и региональным высшим учебным заведениям, в частности, екатеринославским: обсуждались реорганизация Екатеринославского

⁵⁸ В 1905 г. в Российской империи была осуществлена реформа, установившая автономные права университетов, однако через несколько лет, когда министром народного просвещения в России назначили Кассо, правительство попыталось всячески ограничить права университетов, и в 1911 г. группа профессоров Московского университета, в том числе и В.И. Вернадский, вышла в знак протеста в отставку.

⁵⁹ Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). — Кам'янець-Подільський, 2011. — С. 57–115, 145–148.

учительского института в Высший педагогический институт, создание Екатеринославского университета, Екатеринославского еврейского научного политехнического института. Кроме того решались вопросы открытия Ближневосточного и Польского институтов в Киеве, Муниципального института в Одессе, Филиала Университета св. Владимира в Крыму (Таврический университет), превращения женских высших курсов в институты и университеты и др.

Рассматривались вопросы относительно помощи Киевскому Фребелевскому институту, Харьковским, Нежинским и Екатеринославским высшим женским курсам, Харьковскому коммерческому институту, организовывалось спасение Николаевской астрономической лаборатории (обсерватории).

Хотя не все вопросы были решены окончательно, и законопроекты и уставы, проходя обсуждение в Министерстве народного образования претерпевали некоторые изменения, а вновь созданные учреждения в советские времена ликвидировались либо изменяли профиль, работа комиссии имела большое значение, практически заложив структуру и принципы функционирования системы высшей школы Украины.

Влияние В.И. Вернадского, который стремился к европейской модели организации высшего образования в украинском государстве, предусматривавшей самостоятельность учреждений, укрепление научного содержания обучения, закладывание базы широкого образования, высокие требования к профессорско-преподавательскому составу, воспитание студентов как научных профессиональных кадров, которые должны будут работать на экономическое, политическое и культурное развитие национальной Украинской Державы, сыграло значительную роль в создании системы высшего образования и принципов его функционирования в Украине. Многие из этих принципов реализованы сегодня, после обретения Украиной независимости.

Во времена Директории правительство УНР продолжало разработку вопросов относительно реформы высшей школы, в частности превращения российских университетов в украинские. 24 января 1919 г. министр народного образования И.И. Огиенко сформировал при Минобразования Комиссию по делам высших школ и научных учреждений под председательством П.И. Холодного, куда вошли 26 представителей от 13-ти украинских научных учреждений, однако В.И. Вернадский был включен туда уже на правах члена. Среди них были также ученые, которые входили в состав прежних комиссий, в частности Д.И. Багалей, А.Е. Крымский, М.С. Грушевский, Ф.П. Сушицкий, И.Н. Ганицкий, Г.Г. Павлуцкий. Комиссия декларировала преемственность с комиссией В.И. Вернадского. Однако департамент высшей школы Минобразования подготовил для рассмотрения законопроект, по которому, начиная с 1 января 1919 г., Университет св. Владимира и Киевский государственный украинский университет, которые тогда находились под одной крышей, надлежало объединить в одно учреждение — Киевский государственный украинский университет св. Владимира, где основным языком преподавания должен был стать украинский. Однако реализовать намеченное правительство не успело, — этому помешало падение Директории.

В феврале 1919 г. при отделе высшей школы Наркомата образования УССР была основана Государственная комиссия по подготовке реформы высшего образования: в 1919–1922 гг. ее возглавил профессор Киевского коммерческого института и Киевского юридического института М.И. Митилино (1875–1930).

Одним из самых ярких в судьбе ученого стал крымский период жизни В.И. Вернадского.

В.И. Вернадский был тесно связан с Крымом на протяжении всей жизни. Здесь он проводил множество экспедиций, научных исследований, отдыхал с семьей, общался с друзьями, а в сложные 1920–1921 гг. работал в Таврическом университете и некоторое время его возглавлял.

В.И. Вернадский обратил внимание на Крым как на уникальное природное явление еще будучи студентом. В 1882 г., делая доклад на заседании студенческого научного общества «О предвидении погоды», он указал на роль крымской (балаклавской) бури от 14 ноября 1854 г. в становлении Всемирной метеорологической службы. В 1889 г., во время экспедиции, которую В.И. Вернадский проводил совместно с С.П. Поповым, изучая почвы в восточной части Крыма, ученый обратил внимание на грязевые вулканы и железные руды на Керченском полуострове. Они очень заинтересовали В.И. Вернадского, и в 1898 г. он провел специальное исследование этих вулканов и впервые открыл в них бор. По результатам экспедиции В.И. Вернадский вместе с С.П. Поповым написал специальную статью «Еникальские грязевые вулканы»⁶⁰, а также выступил на выставке почв в Париже, давая пояснения относительно российских экспонатов, среди которых были и образцы чернозема «симферопольского типа», впервые описанные В.В. Докучаевым в 1878 г.

Период же непосредственного геолого-минералогического изучения природы Крымского полуострова В.И. Вернадским составляет около 30 лет — от 1893 до 1921 г. Проведя многочисленные научные экспедиции, глубоко изучив историю и детально исследовав природу полуострова, ему довелось именно здесь возглавить плеяду известных ученых. В 1893 г. он жил с семьей в Карабахе, в поместье В.В. Келлера, встречался с известным исследователем Крыма Н.А. Головкиным, много работал, в частности написал труд «О настоящем моменте в общественной жизни», в 1912 г. построил крымскую дачу в Батилимане вблизи Севастополя, в 1916 г. отдыхал на крымской даче П.А. Бакунина в Горной щели, побывал в пещерах Красного камня, пешком исходил почти весь полуостров⁶¹.

В Крыму ученый неоднократно отдыхал, однако всегда объединяя свободное время с работой, — преимущественно с исследованиями живого вещества.

К материалам собственных крымских экспедиций и результатам полевых работ других ученых Крыма В.И. Вернадский возвращался всю жизнь. Так, одной из последних стала его статья «Несколько слов о ноосфере» 1944 г., где он останавливался на значении Крыма в его научных изысканиях. Диапазон

⁶⁰ Публикуется в данном издании.

⁶¹ В.В. Лавров. В.И. Вернадский и Крым. — С. 121–125; 287–291.

научных замыслов В.И. Вернадского в крымский период его жизни выходил далеко за пределы геохимии и изучения живого вещества и касается разных отраслей знания: физики, теории относительности, учения о радиоактивности, пространстве и времени, истории науки и искусства и др. Именно в Крыму был написан ряд его естественнонаучных и общественно-политических трудов⁶².

Последний период пребывания в Крыму В.И. Вернадского в 1920–1921 гг. был наполнен большой научно-исследовательской, научно-организационной и общественной работой. В Таврическом университете им была организована лаборатория по проблеме «Роль живых организмов в минералогезе», активно продолжалась работа с живым веществом, идея живого вещества окончательно выкристаллизовалась именно здесь. В своем дневнике 24 ноября 1919 г. он записал: «Впереди столько мыслей, столько новых достижений! И таким ясным видится путь дальнейшей работы. Я хочу работать — рукописи остались в Киеве — над обработкой темы, над “Автотрофным человечеством” — последней главой “Живого вещества”. Она только набросана, и над ней можно работать независимо от рукописи. Если бы даже рукописи исчезли — работа моей мысли бы не пропала. И именно она сама по себе составляет нечто целостное и живое. И отражается не только во мне, но и в окружающем меня»⁶³. В Крыму в 1920 — в начале 1921 г. В.И. Вернадский написал новый вариант книги «Живое вещество»⁶⁴.

Пребывание в Крыму стало особенным этапом его жизни как ученого и гражданина. Уникальность крымского природного комплекса была очевидной для В.И. Вернадского. Он высоко оценивал природный потенциал и привлекательность природы полуострова как базы для формирования здесь научных кадров геологов, геграфов, биологов и других естествоиспытателей, оценивал возможности использования природных богатств Крыма.

В Крыму на местном материале академик В.И. Вернадский впервые в науке обратил внимание на огромную роль антропогенного фактора и его возможное негативное влияние на окружающую среду; впервые выполнил геохимическое исследование Азовского моря; инициировал комплексное исследование крымских яил, указав на необходимость использования их с водоохранной и лесомелиоративной целью; положил начало исследованиям радиоактивности южного берега Крыма; впервые описал местные магнитные аномалии. Совершая научные экспедиции, ученый выявил ряд новых месторождений минералов (открыл бор), исследовал грязевые сопки, описал залежи бокситов, самородной серы, каменного угля, графита, кефелита. Также Владимир Иванович поддерживал зоологические и ботанические исследования в Крыму⁶⁵.

Крымский период в жизни ученого неразрывно связан с Таврическим университетом, который ныне носит его имя. Университет, с которым связана

⁶² Часть этих трудов публикуется во второй книге первого тома.

⁶³ Кабинет-музей В.И. Вернадского при Институте геохимии химических проблем им. В.И. Вернадского АН СССР (Москва). — № 1154. — б. — Л. 59–30.

⁶⁴ При публикации этого труда в 1978 г. издатели использовали оба варианта.

⁶⁵ Лавров В.В. Вернадский и Крым. — С. 122. Статья публикуется во второй книге.

судьба большого числа ученых, во многом обязан именно академику В.И. Вернадскому — как своим рождением, так и дальнейшим существованием. Еще в 1916 г. В.И. Вернадский вместе с другими 30-тью прогрессивными учеными, которые представляли Государственную Думу Российской империи, поддержал идею создания университета, предложенную Таврическим губернским земством и поддержанную материально почти всеми уездными земствами. Он подписал проект закона об основании университета, согласованный с министром народного образования Российской империи П.И. Игнатьевым. Основной целью университета была подготовка научных кадров, предоставление научно-технического образования, способствование распространению естественнонаучных и прикладных знаний. В законопроекте подчеркивалось исключительное значение физико-географических особенностей Таврической губернии, которые делали возможным исследование вопросов природоведения, в частности изучения специальных культур, гидрологии, горно-лесного хозяйства, многих вопросов агрономии, специфики уникального климата, методов физиотерапевтического лечения большого количества заболеваний и пр.⁶⁶

Вопрос о создании Таврического университета поднимается в 1917 г. по инициативе ялтинского Общества содействия устройению высших учебных заведений, и в соответствие с решением Ялтинской городской думы от 25 сентября 1917 г. Комиссия по делам высшей школы под председательством В.И. Вернадского как товарища министра образования Временного правительства обещает новому вузу 300 тыс. руб ежегодно.

Идея была поддержана ректором и профессорами Университета св. Владимира, и в сложной общественно-политической ситуации киевский университет принял под свою эгиду новое учебное заведение. 12 декабря 1917 г. Совет Университета св. Владимира постановляет открыть филиал в Крыму, прием объявлялся с 5 мая 1918 г. на физико-математическое и медицинское отделения⁶⁷.

В тяжелое время гражданской войны Таврический университет соединил судьбы многих видных российских и украинских ученых. Там работали также коллеги и знакомые В.И. Вернадского, среди которых, в частности, были В.А. Обручев, Н.И. Андрусов, В.И. Палладин, Г.М. Высоцкий, П.А. Двойченко, Г.Ф. Морозов, М.М. Бунге, М.И. Кузнецов и много других. Там начинает работать сын В.И. Вернадского — Георгий, избранный ординарным профессором осенью 1918 г. на заседании совета историко-филологического факультета Университета св. Владимира.

В конце июня 1919 г. в Крым вошли войска генерала Деникина. При его поддержке университет был утвержден, и на его содержание были выделены необходимые средства.

В.И. Вернадский, который не смог возвратиться в Киев в период гражданской войны, принял предложение работать в университете, однако во время

⁶⁶ Лавров В.В., Ицин А.В. Таврический университет в 1918–1921 гг. // История Таврического университета. — К., 2003. — С. 13–14.

⁶⁷ Там же. — С. 15–17.

переезда из Новороссийска в Ялту и Симферополь он тяжело заболел сыпным тифом и едва выжил. Тогда же, в марте 1920 г., он был избран на должность профессора минералогии Таврического университета в Симферополе, а в сентябре 1920 г., после смерти Р.И. Гельвига, который занимал эту должность с 28 июля 1918 г., В.И. Вернадский стал его ректором. Возглавив университет, Владимир Иванович использовал для развития его образовательной и научной деятельности все возможные средства — личные связи, официальные контакты, общественные инициативы.

Несмотря на недостаток средств, он старался выстроить минералогические и геохимические исследования, совершил экспедицию в Эски-Орду (ныне с. Лозовое) и Ливесские Дубки вместе с П.А. Двойченко, В.А. Обручевым, С.П. Поповым, Г.М. Высоцким, М.Ф. Щербаковым.

Одна из лекций Вернадского в Таврическом университете «О роли человека, его сознания и воли для жизни природы» раскрывает пути постоянного системного анализа взаимоотношений человеческой мысли, общественной деятельности и природы, неутомимую работу мысли с живым веществом, будущим учением о биосфере, развитием идеи ноосферы. Владимир Иванович осмыслил и обобщил идеи, которые сформировались в кругу его единомышленников. И целиком закономерным является то, что судьба свела их всех в одном университете, который, вследствие исторических обстоятельств, стал одним из последних оплотов российской науки. В Симферополе в постоянном общении с выдающимися учеными В.И. Вернадский без сомнения почувствовал духовный и творческий подъем. Как в Полтаве и Киеве В.И. Вернадский присоединился к жизни местных научных обществ, которые благодаря поддержке Таврического университета активизировали свою деятельность на полуострове.

Летом 1920 г. В.И. Вернадский основал и возглавил в Крыму Комиссию по изучению естественных производительных сил при Крымском обществе естествоиспытателей. В состав Совета Комиссии входили такие ученые, как М.И. Кузнецов, В.А. Обручев, В.К. Агафонов, А.А. Байков, И.И. Пузанов, Н.Н. Клепинин, М.М. Бунге, П.А. Двойченко, Е.В. Вульф, В.И. Лучицкий, А.В. Палладин, Р.Р. Виржаковский.

В 1920–1921 гг. Владимир Иванович также активно занимался общественной работой, о чем свидетельствуют его доклады и статьи крымского периода. Однако быстрота изменения социальной жизни того исторического периода снова поставила его перед фактом необходимости спасения науки вообще: в ноябре 1920 г. советские войска заняли весь полуостров, начались массовые репрессии, которые распространялись не только на людей, но и на научные учреждения и учебные заведения.

Судьба Таврического университета во время советской реформы образования очень беспокоила В.И. Вернадского, но, к сожалению, его авторитет уже не имел большого влияния на новую власть. Началось реформирование университета, который был превращен в Крымский университет имени М.В. Фрунзе. Факультеты общественных наук, философско-словесный факультет были распущены, проверялся состав профессоров и студентов медицинского факультета. Были учреждены двухуровневая мандатная комиссия по проверке профессоров

и факультетская — по проверке студентов других факультетов. 12 января 1921 г. В.И. Вернадский отказывается от должности ректора и в письменном виде, в виде записки, в очень корректной форме высказывает свое отношение к реформированию университета. Этот документ был оглашен в специальной речи на заседании нового состава Совета Таврического университета, созданного после ликвидации старого Совета 16 декабря 1920 г. и постановления Крымревкома от 23 декабря 1920 г. о фактической ликвидации Таврического университета⁶⁸. В начале 1921 г. группу профессоров было выслано из Крымского полуострова в Москву, в том числе и бывшего ректора — с припиской в документах о «политической недопустимости его пребывания в Крыму»⁶⁹.

В Крыму есть много мест, которые с полным основанием можно называть «вернадовскими». Каждое из них сыграло свою роль в жизни Владимира Ивановича, оставило след в его душе. В одном случае — промелькнуло ослепительным незабываемым впечатлением, в другом — возбудило научный интерес, в третьем — оказало огромное влияние на формирование мировоззрения ученого.

Главная заслуга В.И. Вернадского как ученого состоит в том, что он создал свою «вернадовскую» научную школу в Крыму. Ученики и последователи Владимира Ивановича не просто продолжили его дело, но и переняли от учителя его подходы, преданность науке, любовь к Крыму и глубокое знание природы полуострова. Они вместе анализировали природные свойства и специфические особенности Крыма, делали открытия, писали научные труды. Так сформировалась оригинальная крымская школа В.И. Вернадского, которую составили известные ученые, в частности Д.И. Щербаков, С.В. Альбов, Б.А. Федорович, П.М. Мурзаев, С.Я. Залкинд, Г.М. Франк, С.Л. Стрелин и др.

Невозможно обойти вниманием другие содержательные грани взаимосвязей В.И. Вернадского и Украины. Кроме естественнонаучных исследований в жизни и творчестве ученого важную роль играла активная политическая и гражданская позиция, проявившаяся у него еще в университетские годы. Тогда он был деятельным участником студенческого просветительского общества «Братство», ядро которого составляли будущие выдающиеся деятели науки и культуры (братья С.Ф. и Ф.Ф. Ольденбурги, Д.И. Шаховской, И.М. Гревс и другие). Поиски «научной истины» членами общества объединялись с поисками социальной справедливости, размышлениями о демократических идеалах, созданием условий для проявления личности и ее свободы.

В дальнейшем он принимал непосредственное участие в создании и деятельности различных организаций и объединений, земском движении (в частности, неофициального кружка земских деятелей, организовавших помощь голодающим крестьянам Центральной России), в создании полуполигальных политических партий, отстаивающих необходимость либеральных реформ (Кружка

⁶⁸ В данном томе публикуется в первой книге под названием «О необходимости сохранения и развития Таврического университета».

⁶⁹ *Лавров В.В., Ищин А.В.* Таврический университет в 1918–1921 гг. // История Таврического университета. — С. 39–44.

«Беседы», Союза «Освобождение» и Союза земцев-конституционалистов), имел отношение к работе в Академическом Союзе, Бюро земских съездов и др. Наиболее ярким проявлением его политических устремлений стала деятельность в Конституционно-демократической партии: он был ее соучредителем в 1905 г. и членом ее ЦК. Как представитель кадетов от Академической курии (1906–1917 гг.) позднее входил в состав Государственного Совета, Временного правительства⁷⁰. Партийная деятельность В.И. Вернадского органически объединялась с его мировоззренческими убеждениями, в основе которых лежало признание в качестве главных ценностей человеческой личности свободы и демократии.

Публицистика В.И. Вернадского «петроградского периода» (1904–1917) концентрировалась на наиболее острых общественных проблемах, отражала отношения ученого к существованию смертной казни, содержала его размышления по аграрному вопросу, он глубоко разрабатывал отдельные положения программы конституционных демократов, изучал пути демократического решения проблем реформы высшей школы. Его статьи на общественно-политическую тематику печатались в газетах «Русские ведомости», «Право», «Свобода и культура», «Дума», «Новь», «Речь»⁷¹.

В период Первой мировой войны и революции, когда в мире происходили масштабные социальные изменения, охватившие Европу, Ближний Восток и Российскую империю, показавшие оформление нового перераспределения мировых источников материальных ресурсов, зарождение новых механизмов экономического и политического влияния международного капитала, формирования новой политической карты мира, у В.И. Вернадского, наблюдающего быстрый и непрогнозируемый распад Российской империи, приоритетное место в его общественно-политической мировоззренческой позиции занимает не только экономический аспект, но и национально-государственные последствия глобальных изменений. Особенно остро ощущает В.И. Вернадский потребность осмыслить вопрос исторической и будущей судьбы народов России, прежде всего близких ему украинского, российского, польского народов, славянства в целом. Его заботит и вопрос о роли науки и классического образования в период социальных перемен, путей создания демократических государств в конкретных реалиях жизни, что определяет проблематику и содержание его общественно-политических и публицистических трудов.

Первой он опубликовал статью, где рассмотрел состояние «польского вопроса» в царской России, написанную ученым в конце 1916 г. в Ялте. Она также стала итогом размышлений В.И. Вернадского, у которого были в роду и

⁷⁰ Волков В.П. Кадет Вернадский // В.И. Вернадский: pro et contra. — СПб.: Изд-во Русс. Христиан. гуманит. ин-та, 2000. — С. 240.

⁷¹ Публицистические статьи В.И. Вернадского этого периода впервые были собраны, упорядочены и содержательно прокомментированы в издании: Волков В.П. В.И. Вернадский. Публицистические статьи. — М., 1995. Обобщение общественно-политических взглядов В.И. Вернадского на основе его публицистики осуществлено российской исследовательницей Л.С. Леоновой в ее монографии «Я не могу уйти в одну науку... Общественно-политические взгляды В.И. Вернадского». — СПб.; М., 2000.

польские корни. Размышление над тесным переплетением истории Украины и Польши, ее исторического прошлого зародились у него еще в детстве, но, по признанию самого Вернадского, были существенно развиты во время его общения с М.П. Драгомановым в Париже и Медене в 1889–1890 гг., во время обсуждения судьбы Галиции. В.И. Вернадский отмечал, что до знакомства с М.П. Драгомановым у нього не было ясного понимания польско-галицийских отношений⁷². В этой статье мы находим первые размышления и об «украинском вопросе».

Во время переезда в Полтаву и Киев общественно-политическая и гражданская позиция ученого уже была сформирована. С юношеских лет В.И. Вернадский интересовался историей Украины, интерес к изучению ее сложной судьбы, привитый его родителями, не оставлял его в покое всю жизнь, его всегда волновала проблема притеснений ее культуры, на защиту которой выступала украинская интеллигенция. Хотя В.И. Вернадский всегда стоял на позициях единой и неделимой, но *демократической* (курсив наш. — *Сост.*) России, в его мировоззрении прочное место заняло убеждение в природном, закономерном праве народов на национально-культурное развитие. Он был причастным и к формулированию программных установок кадетов, декларирующих право на развитие национальной культуры нероссийских народов. В поддержку национально-культурных требований украинцев в 1917 г. он написал статью «Украинский вопрос и русское общество», — для того периода достаточно новаторскую и смелую. В случае ее опубликования в те времена и в тех условиях она неизбежно стала бы концентрированным выражением мировоззрения и убеждений наиболее авторитетных и влиятельных деятелей украинского национально-освободительного движения в России, и возможно, неофициальным его манифестом, провозглашающим признание за украинским народом права на национально-культурное определение.

Украинскому вопросу посвящены и другие публицистические статьи ученого. В частности, в российской кадетской газете «Свободный народ» от 4 июня 1917 г., под влиянием Восьмого съезда конституционно-демократической партии (9–12 мая 1917 г.), уже под псевдонимом «Володар» в статье «Об автономии» он активно поддерживает идею культурной автономии и расширение прав и полномочий органов местного самоуправления, в частности, и в Украине. Такие шаги со стороны власти, по убеждению В.И. Вернадского, обогатили бы не только украинскую, но и российскую культуру, обеспечили бы общее продвижение, способствовали бы демократизации, либерализации и единству России.

Другим содержательным трудом, где осмысливались исторические пути украинства, стала его работа «Про Угорскую Русь с 1848 г.», которую он начал еще в 80-х годах XIX в., составлял библиографию, формулировал свой взгляд, собрал воспоминания, анализировал положение, историческое развитие, исторические и духовные связи славянства, судьбу украинцев в составе неродственных государств. Однако только в 1919 г. она обрела окончательно очер-

⁷² Статья публикуется во второй книге первого тома.

ченний вид, що безумовно було ускорено в зв'язі з руйнівними суспільними змінами, які підтолкнули ученого до завершення роботи.

В.І. Вернадський був переконаний, що саме протидія культурній роботі в національних формах углубляло внутрішній розлад в державі, суспільстві і народі, він виступав проти політики державного насильства в національних відносинах, запропонував ряд заходів, які могли б змінити ставлення російського суспільства до українського питання, зокрема, організувати видання праць російських вчених і суспільних діячів, в яких з наукових позицій освіталася б історія українського руху, роль рідної мови в народній школі, зняти обмеження в її використанні, ввести дисципліну по українознавству, відмовитися від обмежень в літературній і культурній роботі. В.І. Вернадський вважав цілеспрямованою постановку питання про долю української культури в Галиції і Буковині, з урахуванням можливості переходу цих українських земель під владу Румунії і Польщі⁷³.

Разом з змінами в суспільстві, розвиваються і його політичні погляди, оскільки, будучи одним з ідеологів і керівників кадетської партії, він прагнув кристалізувати і свій власний морально-етичний погляд на шляхи зміни суспільного ладу країни. Пізніше, коли Вернадський вийшов з складу партії кадетів, він пояснив це принциповою неможливістю продовжувати політичну діяльність, керуючи наукою, якщо дотримуватися принципу вневідчуженості для Академії наук, який він офіційно провозгласив. Для нього ж абсолютно очевидним стало небажання політики кадетів. Він згадував: «Немедленно по утверждению меня Головой Украинской академии наук я вышел из Конституционно-демократической партии и ее Центрального комитета. Во всех киевских газетах появилось мое мотивированное письмо об этом. Я мотивировал это тем, что считаю президентство в Академии наук несовместимым с политической деятельностью <...> Этот выход не был только следствием этой формальной причины. Уже [тогда], когда я был во Временном правительстве, я глубоко был не согласен с правительством князя Львова, не говоря о Керенском. Считаю ошибочной всю тактику [кадетов]. Деятельность кадетов во время междоусобной войны у Деникина окончательно меня [от них] оттолкнула — и в земельном, и в национальном вопросах»⁷⁴.

В цей період він написав багато публіцистических праць, де не тільки висловлював принципову громадянську позицію по складним питанням суспільного життя, але й показував шляхи виходу з кризового стану, переконував різні політичні сили в тому, що наука повинна працювати на благо народу і держави і не служити політиці, і що в розвитку такої науки зацікавлена будь-яка влада. Вчений завжди в подальшому послідовно стояв на захисті українського національного відродження, наукових і куль-

⁷³ Даниленко, В. М. Володимир Вернадський про українсько-російські взаємини // Україна дипломатична. — К., 2005. — Вип. 5. — С. 606–616.

⁷⁴ Вернадський В.І. Мислі по приводу пережитого, передуманого і перечитанного // В.І. Вернадський: pro et contra. — СПб.: Изд-во Русск. Христиан. гуманит. ин-та, 2000. — С. 141.

турных ценностей, поддерживал УАН и Национальную (Всенародную) библиотеку Украины.

Когда в конце августа 1919 г. власть в Киеве перешла к деникинцам, которые видели в национально-культурном возрождении Украины угрозу для единства России, В.И. Вернадский стремился склонить командование Вооруженными силами Юга России к пониманию, что развитие и сохранение украинской культуры и ее национальных организаций, особенно научных, должно только обогатить российскую культуру. Это проявилось и в записке на имя А.И. Деникина, и в публицистических статьях, опубликованных в ростовских газетах⁷⁵. Он смог переубедить Деникина, который сначала был против Украинской академии, в целесообразности ее существования. Точно так же он высказывает свою мысль о взаимоотношении науки и власти во время реорганизации системы образования Таврического университета в начале 1921 г., однако в этот период политическая ситуация изменяется и он сам высылается в Крым, попадает под надзор и арест. Лишь вмешательство его ученика М.А. Семашко, тогда наркома здравоохранения, спасает его от дальнейших репрессий.

После первой поездки и возвращения В.И. Вернадского из Ростова-на-Дону в сентябре 1919 г. в Киев, ученый оценил угрозу гражданской войны для судьбы России и Украины, проанализировал международную ситуацию, возможности влияния иностранных государств на политическую борьбу за власть на территории бывшей Российской империи. Эти обстоятельства вызвали появление в украинской киевской газете «Объединение» серии его статей, посвященных международной политике. В.И. Вернадский считал, что Англия и Франция должны поддержать возрождение и сохранение единой России. Англия получила бы для себя политическую стабильность, уберегла бы себя с помощью России от распространения большевизма на ее территории, а Франция, в случае отказа от идеи создания за счет территорий бывшей Российской империи новых независимых государств (Польши и Эстонии), в лице России могла найти союзника в противостоянии укрепившейся после Первой мировой войны Германии.

Пребывая в Крыму, В.И. Вернадский окончательно отошел от политики, встретившись со своими единомышленниками и друзьями В.В. Келлером, В.А. Оболенским, П.И. Новгородцевым и С.М. Булгаковым в Гаспринском дворце весной 1920 г., где он официально сложил полномочия члена ЦК кадетской партии, огласив, что весь остаток жизни будет служить только науке⁷⁶.

Одновременно В.И. Вернадский продолжает работать над украинским вопросом. В Симферополе на заседании отделения Украинского научного общества,

⁷⁵ Эти статьи публикуются во второй книге первого тома: «Одна из задач дня», «[Судьба Украинской Академии наук] (Беседы с академиком В.И. Вернадским)», «Письмо академика В.И. Вернадского редактору газеты “Приазовский край”», «Об организации местной власти».

⁷⁶ В.И. Вернадский и Крым: люди, места, события... — К.: Либідь, 2004. — С. 68–69; Аксенов Г.П. Вернадский. — М.: Молодая гвардия, 2001. — С. 92–93.

он планировал вступить по этому вопросу с докладом⁷⁷. Выступление не состоялось, он подготовил отдельную статью на эту тему под названием «Две опасности», которую передал в симферопольскую газету «Наша сила» (17–18 марта 1920 г.). Ученый обосновывал необходимость в период войны приложить максимум усилий для сохранения силы духа и личности российской культуры; в очередной раз предостерегал от негативных последствий сопротивления российского общества и вождей России украинскому национальному возрождению, отстаивал принцип свободы науки и высшего образования. В Таврическом университете он реализовал свои мысли, развиваемые еще в Петрограде (статья «Ближайшие задачи академической жизни [I, II, III] была опубликована в газ. «Право», 19 июня 1905 г., статья «Три забастовки» — в газете «Русские ведомости», 5 липня 1905 г., и др.).

Мысли об Украине не оставляли В.И. Вернадского в течение всей жизни. Последняя публицистическая работа В.И. Вернадского, связанная с Украиной, — «Мысли натуралиста об организации славянской научной работы на фоне мировой науки», была написана в эвакуации (Боровое, 1942), в разгар Второй мировой войны, и посвящена судьбе славянских народов, в том числе и украинского, в период фашистского порабощения народов Европы. В это время он размышлял о необходимости разворачивания научных исследований о славянах и природных богатствах на их территориях после победы над нацизмом, в которой он был абсолютно убежден.

Болея за судьбы народов, сохранение общечеловеческих и национальных ценностей, В.И. Вернадский горячо верил, что слово ученого может изменить гражданское сознание, остановить враждебность, недальновидность политических сил, раздражающих общество, и в возможность победы здравого смысла, укоренения общечеловеческих принципов свободы личности, равноправия, поступательного движения и демократии. Этот период в публицистике завершается в начале 1921 г., когда большевики установили свою власть на всей территории Украины и России, возникают новые политические условия.

Следующий после 1921 г. период жизни В.И. Вернадского также был весьма насыщенным и сопровождался напряженной научной работой, которая продолжалась до последних его дней, до января 1945 г. Он полностью сконцентрировался на научной работе, развитии новых научных направлений, проводил широкую научную деятельность, привлекал к работе многих ученых, основывал при академии исследовательские институты и лаборатории, инициировал создание и возглавлял несколько научных комиссий и комитетов, продолжил работу по проблематике открытого еще перед Первой мировой войной в 1914 г. Радиевого института. Основание и развитие этого института были тесно связаны с революционными изменениями в науке: открытием рентгеновских лучей, радиоактивного излучения урана и других элементов, изучения атомной энергии, — всего того, что заложено в основу современных представлений мировой науки относительно строения вещества, системы понятий о

⁷⁷ Вернадський В. Дневники. 1917–1921. Октябрь 1917 — январь 1920. — К.: Наукова думка, 1994. — С. 70, 94.

времени и пространстве. Работая в сложных условиях распространения влияния репрессивной машины того времени, он продолжал совершенствовать свое естественное стремление к историческому подходу при анализе любого предмета, всесторонней и объективной его оценки и смог написать фундаментальные труды в разных областях науки. По убеждениям его коллег, никто больше В.И. Вернадского не работал для этого революционного процесса развития мировой науки⁷⁸.

Оставаясь академиком Украинской академии наук до конца жизни, В.И. Вернадский продолжал активное общение с украинскими учеными, верил в будущее Украинской академии, тяжело переживал репрессии, реорганизации, радовался ее успехам. Он постоянно мыслями возвращался в Киев, мечтал сюда приехать, о чем писал Б.Л. Личкову. В.И. Вернадский побывал в Киеве несколько раз: в 1926 г., когда приехал на Второй Всесоюзный геологический съезд, а также дважды — в 1928 г. В 1928 г. он в первый раз участвовал в заседании Общего собрания ВУАН, где был избран ее новый Президент Д.К. Заболотный и два вице-президента — К.Г. Воблый и К.К. Симинский. Второй раз он приехал в августе — на Старосельскую биологическую станцию, где работала выездная группа его Биогеохимической лаборатории, созданной им в 1928 г. на базе отдела живого вещества Комиссии по изучению естественных производительных сил России (ныне Институт геохимии и аналитической химии имени В.И. Вернадского⁷⁹). Хотя он планировал приехать в Киев в 1929–1930-х гг. неоднократно, его поездки не осуществились. Лишь в 1939 г. он приехал на конференцию по изучению пегматитов и редких элементов (проводившуюся вместе с Институтом геологии АН СРСР) под руководством его ученика, академика А.Е. Ферсмана и провел тут несколько, по его воспоминаниям, чудесных дней, встретился с друзьями и коллегами⁸⁰. Развитие научных контактов с украинскими академическими учреждениями (с Институтом прикладной химии и радиологии, преобразованным в 1925 г. в Химико-радиологический институт под руководством его ученика Е.К. Бурксера, украинским Метеоритным комитетом и т.д.) и учеными позволило В.И. Вернадскому быть в курсе дел Академии, наблюдать за успехами украинской науки, общаться в переписке с украинскими друзьями и учеными, обмениваться книгами и мыслями.

В мае 1943 г. в Уфе АН УССР торжественно отметила 80-летний юбилей своего первого Президента: на специальном заседании были оглашены доклады академика П.И. Будникова, академика А.Н. Соколовского, члена-корреспондента Е.К. Бурксера, профессора В.В. Ковалевского, академика К.Г. Воблого, И.Д. Старынкевич. В 1944 г. В.И. Вернадский был награжден Почетной грамотой Президиума АН УССР в связи с 25-летием АН УССР.

⁷⁸ Агафонов В.К. Личные впечатления и воспоминания о Владимире Ивановиче Вернадском. — С. 107–123.

⁷⁹ Ситник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — С. 112–113.

⁸⁰ Там же. — С. 116–117.

Одним з ціннейших источников исследования взаимосвязей В.И. Вернадского с украинскими учеными является его огромная переписка с коллегами, родственниками и друзьями, и прежде всего с Д.И. Багалием, А.А. Богомольцем, Е.С. Бурксером, Н.П. Василенко, А.П. Виноградовым, К.Г. Воблым, Н.И. Гавриленко, В.В. Докучаевым, А.Е. Крымским, В.И. Липским, Б.Л. Личковым, И.А. Малиновским, В.Л. Модзалевским, В.А. Обручевым, И.Г. Подопличко, Н.В. Птухой, А.Е. Ферсманом, А.В. Фоминым, Н.Г. Холодным, Б.И. Чернышовым, Л.И. Яснопольским и многими другими.

Уникальность личности В.И. Вернадского складывается из многих составляющих, которые в своем единстве создали великого ученого и великого человека. Эрудиция, широта и системность знаний, огромное трудолюбие, твердость собственных взглядов вместе с постоянным углублением знаний и усовершенствованием научных мировоззренческих идей, умение объединить единомышленников в коллективы талантливых ученых создали и благоприятные условия для реализации его замыслов.

Идеи В.И. Вернадского основывались на принципах передовых мировых тенденций в развитии научного знания и роли науки в создании государства. Могучий интеллект, научно-организаторский опыт и авторитет В.И. Вернадского позволили объединить лучшие научные силы украинской интеллигенции, раскрыть масштаб и силу их потенциала в деле построения науки, образования, культуры, открыли возможности создать в дальнейшем, невзирая на все общественные катаклизмы, огромные исследовательские коллективы ученых, которые обрели мировую известность, представляя главные направления отечественных научных знаний. На всех этапах функционирования Академии наук, Национальной библиотеки, ряда университетов и институтов фундаментальные принципы теоретического и практического вклада академика В.И. Вернадского были определяющим фактором и стратегическим ориентиром и не потеряли своей жизнеутверждающей силы и донныне.

АРХЕОГРАФІЧНА ПЕРЕДМОВА

Перший том «Володимир Іванович Вернадський і Україна» містить документи, що відображають український період життя та діяльності вченого. Том складається з двох книг: книга перша — «Документи науково-організаційної діяльності (1918–1921)» та книга друга — «Вибрані праці», де публікуються його наукові праці, пов'язані з Україною.

У першій книзі репрезентовані документи, що зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних сховищах України. Невеликий за обсягом архівний комплекс документів В.І. Вернадського, пов'язаний з періодом його перебування в Полтаві та Києві, міститься у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України, яка носить ім'я свого засновника — В.І. Вернадського¹.

Слід зазначити, що київський архів В.І. Вернадського після його останнього від'їзду з Києва до Ростова-на-Дону деякий час зберігався в діючому тоді Архіві Всеукраїнської академії наук (ВУАН). На прохання вченого, основний комплекс особистих документів був йому переданий впродовж 1921–1926 рр., однак частина документів все ж залишилася невідправленою. У зв'язку з реорганізацією ВУАН в 1933–1934 рр. цей комплекс було передано до відділу рукописів (нині Інститут рукопису) Бібліотеки Академії наук, що була реорганізована зі Всенародної бібліотеки України (нині Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського)². В Інституті рукопису також зберігається архів ВУАН та архіви її фундаторів — М.П. Василенка, А.Ю. Кримського, С.О. Єфремова, Д.І. Багалія та багатьох інших учених, в яких широко представлені документи про заснування НАН України та відображений внесок в цей процес В.І. Вернадського. Частина документів, вміщена в томі, зберігається в Архіві Президії НАН України. Окремі документи надані Архівом Російської академії наук (РАН, Москва).

У першій книзі тому представлені документи, що характеризують величезну науково-організаційну роботу, здійснену В.І. Вернадським під час його перебування очільником Комісії з організації Української академії наук, Тимчасового комітету зі створення Національної бібліотеки України, Комісії в справах вищої школи та наукових закладів, засновником наукових товариств, ректором Таврійського університету. Ця діяльність розкривається переважно через публікацію журналів та протоколів засідань зазначених комісій і комітетів, що відбувалися за участі В.І. Вернадського.

У першому розділі книги розкривається фундаментальний внесок В.І. Вернадського в організацію української науки, який визначив перспективи розвитку НАН України на століття вперед, став передумовою того, що першим у запро-

¹ Вернадський Володимир Іванович // Видатні вчені Національної академії наук України. Особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (1918–1998). Путівник. — К., 1998. — С. 26–28.

² *Апанович Е.М., Киржаев С.Н.* Рукописные материалы В.И. Вернадского, документы о его жизни и деятельности в хранилищах Киева // Бюллетень Комиссии по разработке научного наследия академика В.И. Вернадского. — М., 1989. — С. 3–40.

понованому виданні вміщено комплекс документів, що репрезентують діяльність В.І. Вернадського в справі заснування Української академії наук.

Публікація цього комплексу дозволяє простежити етапи розвитку наукових підходів та практичні кроки в створенні Академії, які відбувалися в складній політичній та економічній ситуації 1918–1919 рр., охопити всю напружену, масштабну і цілеспрямовану роботу В.І. Вернадського та його соратників стосовно реалізації їхніх задумів, розширення, поглиблення та уточнення ідейних підходів, а також прийняття конкретних рішень, зокрема питання щодо збереження Академії як державної установи в періоди суспільно-політичних змін.

Журнали Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві (9 липня — 17 вересня 1918 р.) та протоколи Спільного зібрання Академії (27 листопада 1918 р. — 9 травня 1921 р.) займають важливе місце серед документів книги. Перші зберігаються в Інституті рукопису НБУВ (ІР НБУВ) та Архіві Президії НАН України; другі — в ІР НБУВ. Протоколи Спільного зібрання УАН і Тимчасового комітету зі створення Національної бібліотеки України частково втрачені, що відобразилося в порядку номерів протоколів.

Журнали та протоколи УАН друкуються за оригіналами із врахуванням чернеток, а також першої офіційної публікації 1919 р. (Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. — К., 1919). За відсутності оригіналу протокол № 10 публікується за чернеткою; протокол № 37, якого не збереглася навіть чернетка, — на підставі першої публікації 1919 р.; протоколи № 1–38 були вперше опубліковані 1919 р.; протокол № 39 (один з 4-х протоколів, які були замінені протоколами з такими само номерами; їх А.Ю. Кримський після встановлення радянської влади визначив, як «не дійсні, бо денікінська власть скасувала Академію», і це спричинило до повторення номерів протоколів 39–42) було надруковано у «Віснику АН УРСР» (1990, № 2, с. 75–77); повністю текст протоколу № 98 пропонується вперше. Інші документи, що мають безпосереднє відношення до діяльності Академії, залучені із Архіву РАН, ІР НБУВ, ЦДАВО України, Державного архіву м. Києва.

Запропоновані до публікації й принципові документи, що відображають історію створення національної науки та освіти і позицію стосовно цього В.І. Вернадського, зокрема листування В.І. Вернадського і тодішнього міністра освіти М.П. Василенка; Промову В.І. Вернадського на першому засіданні Комісії, що репрезентує його концепцію стосовно фундації Академії наук; його власноручну Записку «Про Національний мінералогічний музей»; Записку В.І. Вернадського гетьману П. Скоропадському про діяльність комісій для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві та по вищій школі і наукових установах України і про необхідність виділення приміщень для УАН, Національної бібліотеки, Українського народного університету; Наказ гетьмана П. Скоропадського про затвердження В.І. Вернадського Головою-президентом УАН; Записку відносно необхідності збереження Академії наук у Києві, яку Голова-президент УАН акад. В.І. Вернадський подав

командуючому Збройними силами Півдня Росії генералу А.І. Денікіну та Проект Тимчасового статуту Київської академії наук; листування з приводу можливості повернення В.І. Вернадського до Києва між ним та А.Ю. Кримським.

У коментарях широко використовуються щоденники В.І. Вернадського, в тому числі й той, що зберігається в ІР НБУВ, за березень–грудень 1918 р.³

Цей комплекс документів є надзвичайно цінним джерелом з історії становлення та розвитку академічної науки в Україні, він розкриває непересічне значення В.І. Вернадського в організації науки, створенні концепції Академії, її структури, його безпосередню участь у започаткуванні низки установ Академії, залучення великого кола кращих наукових кадрів, розробку принципів її внутрішнього життя. Важливо підкреслити, що протоколи висвітлюють роботу стосовно порятунку наукових колекцій, культурних цінностей, фондів бібліотек, музеїв, пам'яток природи, історії та культури, лабораторій. Важливий аспект — визволення наукових і громадських діячів, які опинилися незахищеними перед руйнівною силою суспільно-політичних реалій першої чверті ХХ ст. Принциповість, послідовна громадянська позиція В.І. Вернадського поєднувалися з людяністю та поміркованістю у вирішенні непростих ситуацій, значним дипломатичним талантом у конфронтаційних проблемах суспільства.

Зі створенням УАН тісно пов'язане заснування **Національної бібліотеки України (НБУ)**. Другий розділ книги присвячений створенню цієї інституції (з 1919 р. — Всенародна бібліотека України, нині Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського). Це відображено в програмному документі «Про заснування Національної бібліотеки Української Держави», перша редакція якого належала, ймовірно, В.І. Вернадському, — надалі його доопрацював та переклав на українську мову А.Ю. Кримський. У протоколах Тимчасового комітету із заснування Бібліотеки, без якої В.І. Вернадський не уявляв розвитку національної науки та культури, висвітлені процес формування фонду та першого штату найбільшої книгозбірні України, обговорення принципів діяльності національної та академічної бібліотеки, пошуки приміщення, комплектування та організація каталогів, наукова та видавнича робота НБУ.

Ці протоколи в оригіналах та копіях зберігаються в Архіві НБУВ як окрема справа і публікуються вперше.

У цьому ж розділі представлений також Статут Національної бібліотеки, підготовлений колегіально, під керівництвом В.І. Вернадського. Текст був написаний в листопаді 1918 р., затверджений Спільним зібранням УАН у грудні 1918 р. та наркомом просвіти В.П. Затонським — в середині лютого 1919 р.⁴ Навесні 1919 р., вже під час Української Народної Республіки, він був опублікований, однак фактично відтворює його первісний варіант. Підготовка проекту першого варіанту була доручена Є.Ю. Перфецькому, проте остаточна

³ Опубл.: *В.І. Вернадский. Дневники, 1917–1921: Октябрь 1917 — январь 1920* / сост. М.Ю. Сорокина, С.Н. Киржаев и др. — К.: Наукова думка, 1994.

⁴ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 33; ІР НБУВ, ф. 1, № 26127, Архів РАН, оп. 2, спр. 64, арк. 51.

редакція відбувалася за участю В.І. Вернадського, В.О. Кордта, А.Ю. Кримського та була затверджена В.І. Вернадським.

У цих протоколах розкриваються як теоретичні положення щодо сутності національної бібліотеки, принципів її організації та доцільності існування при Академії наук, так і практичні питання визначення внутрішнього устрою, комплектування фондів, порятунку приватних та ліквідованих у період революції бібліотек, добору кадрів, клопотання щодо приміщення тощо.

Робота Комісії в справах вищої школи та наукових закладів відображена в протоколах її засідань, що зберігаються в ЦДАВО України, і висвітлюється в **третьому розділі**.

Як відомо, комісія працювала недовго, багато з її починань так і залишилися незреалізованими, однак найбільшим внеском цієї інституції в розвиток національної школи є створення перших в історії національних державних університетів. До цього комплексу включені й протоколи засідань підкомісії з наукових товариств, яку також очолював В.І. Вернадський і яка допомагала вижити науковим товариствам в умовах революційних подій. Прихід до влади більшовиків докорінно змінив ідеологічні пріоритети, розвиток національної вищої школи було зупинено, радянські реформи передбачали інші принципи одержавлення освіти. Водночас досвід роботи комісії в умовах різних підходів до суті національної реформи освіти та створення національних університетів й інститутів, одночасне впровадження демократичних принципів освіти, які розкривали широкий простір для вільної освіти всіх народів, тісно пов'язані з теоретичним та практичним внеском у цю справу власне В.І. Вернадського та міністра освіти М.П. Василенка, які тісно співпрацювали.

Ці протоколи були опубліковані у виданні: ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади: У 3-х кн. / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. — К., 2001. Кн. 2: Університет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. — К., 2001. — 697 с.

У запропонованому нами виданні події, особи та установи вперше включені в контекст свого часу та супроводжуються коментарями укладачів.

У **четвертому розділі** «В.І. Вернадський про організацію науки та вищої школи» публікуються мемуари вченого про перший рік існування Української академії наук та реформу вищої освіти, написані ним в 1943 р., де він згадує цей період свого перебування в Україні. Хоча публікація здійснюється за документом, що зберігається в Архіві РАН, у ній враховано також тексти документів з Кабінету-музею В.І. Вернадського при Інституті геохімії та аналітичної хімії ім. В.І. Вернадського РАН та в архіві його сина Георгія (Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Columbia University (BAR). G. Vernadsky Coll. Box 13 (із правкою Г.В. Вернадського). Для повноти матеріалу до коментаря включено й спогади Б.Л. Лічкова.

До цього ж розділу вміщено й документи, що висвітлюють перебування В.І. Вернадського на посаді ректора Таврійського університету та його опікування долею закладу. Серед цих документів, так чи інакше пов'язаних з науково-організаційною діяльністю В.І. Вернадського в галузі вищої школи, —

інтерв'ю «Бесіди з академіком В.І. Вернадським», що було опубліковане частково та досі є бібліографічним раритетом. Воно побачило світ у сімферопольській газеті «Таврический голос» (№ 338 (488), 1 (14) жовтня, 1920) і севастопольській газеті «Юг России» (№ 155 (352), 14 (27) жовтня, 1920) майже відразу після обрання його ректором Таврійського університету. Тексти звірені з опублікованими у вказаних газетах, які зберігаються в Державному архіві Російської Федерації⁵.

Публікація цього інтерв'ю розкриває концепцію вченого стосовно моделі системи вищої освіти та принципів діяльності вищих навчальних закладів. У ньому В.І. Вернадський констатував, що Таврійський університет став єдиним вільним закладом на всій території Росії, основними принципами роботи якого є свобода та автономія. Інший зміст має публікація його доповіді «Про збереження та розвиток Таврійського університету», написаної ним в умовах докорінної реформи університету на початку 1921 р., що відбулася після приходу більшовиків, які почали свою діяльність з кадрових чисток та ідеологічної переорієнтації університету. В ній розкритий принциповий погляд вченого на університетську освіту, в якій (в правильній постановці питання) зацікавлена будь-яка влада, що має турбуватися про підготовку високопрофесійних кадрів для економіки та виробничих сил країни, духовну культуру, науку, піднесення національного багатства. Ця доповідь була виголошена на засіданні Ради університету, вона ж стала причиною звільнення В.І. Вернадського з посади ректора Таврійського університету за власним бажанням. Хоча ці два документи, до певної міри, стосуються і його суспільно-політичних поглядів, укладачі, з огляду на те, що ці документи характеризують також і організаційну діяльність В.І. Вернадського в Криму, приміщують їх у першій книзі.

Повністю текст доповіді публікується вперше: його відтворено за оригіналом, що міститься в Архіві РАН. На жаль, повніцінної картини науково-організаційної діяльності В.І. Вернадського в Криму не вдалося встановити через втрату архіву Таврійського університету під час війни з нацистською Німеччиною.

Документи, як правило, друкуються без купюр. У витягах подано переважно опубліковані матеріали звітного характеру (звідомлення), а також записки провідних учених, представлені в Комісію по виробленню законопроекту про створення Української академії наук у Києві. Пропущені частини текстів позначено трикрапкою в квадратних дужках [...], але в примітках ці пропуски не обумовлюються. Часткова публікація застережена в заголовках і текстуальних примітках («Із записки», «Публікується з скороченням» тощо). Частина протоколів Спільного зібрання УАН та Тимчасового комітету за часи відсутності Президента Академії В.І. Вернадського у Києві, який фактично вже не впливав на роботу інституції, до офіційного складання повноважень Голови-президента, не друкуються.

⁵ Частково передруковані: В.И. Вернадский и Крым. — К., 2004. — С. 257–258, а також у сімферопольських публікаціях проф. С.Б. Філімонова.

Кожний документ протоколів супроводжується легендою, в якій зазначено місце зберігання документа (скорочена назва архіву, бібліотеки, номери фонду, опису, справи, аркушів), вказується автентичність документів (оригінал, відпуск, завірена копія, копія, чистовий або чернетковий автограф), відомості про найякіснішу найбільш ранню публікацію. Протоколи ТК та вищої школи, що зберігаються як окрема справа, подаються без розподілу на документи з легендами.

Принципи передачі текстів

Публікація документів та оригінальних творів В.І. Вернадського здійснюється мовою оригіналів. Згідно з прийнятими укладачами підходами, передача текстів максимально відтворює стилістику, лексику та граматичні особливості документів із врахуванням відсутності фактичної уніфікації єдиного українського правопису в першій чверті ХХ ст. Це стосується, головне, журналів і протоколів УАН та протоколів Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави. При цьому упорядники дотримуються сучасних правил уживання літер для відтворення певних словосполучень; розбивки тексту на слова; написання слів разом і через дефіс; уживання великої літери.

Граматичні помилки, описки виправлені без застережень. Резолюції та помітки на документах, які стосуються їхнього змісту, збережені із роз'ясненням у посторінкових примітках, помітки суто діловодного характеру опущені.

У текстах документів збережені: закінчення *-и* (флексія *-и*) у родовому відмінку однини іменників третьої відміни — *імени, смерти, чверти, частини* тощо; окремі випадки пом'якшення *л* у словах іншомовного походження — *плян, кляса* та ін.; присутній в українському мовленні звук *и* на початку слова — *инший, инколи, иноземний*; написання *-ія* в словах іншомовного походження після приголосних — *матеріал, соціалізм, спеціальний, варіант* і т. ін. Іноді зберігається також застосування *т* на місці *θ* в словах грецького походження — *катедра, Тадей*; сполучень *хв.* разом із *ф*; форм *народня, народній, народньої*.

Застосовується сучасне унормовування великої букви — *Українська академія наук, Українське наукове товариство, Наукове товариство ім. Шевченка, Київська духовна академія* тощо.

Окремо слід зацентувати увагу на специфічних особливостях передачі текстів протоколів спільних зібрань УАН.

Неодмінний секретар Української академії наук А.Ю. Кримський власноруч писав протоколи Спільного зібрання начорно під час засідання чорнилом або олівцем, потім текст друкувався, вичитувався, із незначними правками підписувався (частіше — на наступному засіданні) учасниками зібрання. Тому оригінали протоколів відповідають, перш за все, лексично-граматичним «стандартам від Кримського». Однак під час підготовки й друку збірки «Перший піврік...», яку слід вважати офіційною публікацією першого 41-го протоколу Спільного зібрання (Неодмінний секретар давав дозвіл на всі видання УАН), було внесено часткові зміни щодо лексики й граматики української мови, якою писав А.Ю. Кримський.

А.Ю. Кримський, наприклад, писав *прінціп* (іноді *принціп*), *президент*, *академик*, *президіум*, *таріф*, *устний*, *архівний*, *керовничий* (іноді *керовничій*), *ботаничний*, найчастіше *гетман*, частки *б*, *би* — окремо (без дефісу) тощо. При видрукуванні протоколу на машинці робилися деякі виправлення «стилю Кримського» — Неодмінний секретар це приймав і навіть подавав текст на підпис академікам із друкарськими помилками.

Укладачі залишили форму оригіналу, проте іноді в посторінкових примітках подано змінений варіант, який Кримський, підписуючи до друку «Перший піврік...», прийняв як норму для академічних видань. Неодмінний секретар частіше вживав закінчення *-а* в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду другої відміни, незважаючи на значення слова. Виправлення таких «описок» укладачі зробили без пояснень.

Слід зауважити, що майже всі видрукувані 1919 р. протоколи вже в чернетках або в машинописних оригіналах мали позначки для майбутнього друку. Це стосується, насамперед, підкреслення прізвищ в рукописі для друкування їх великими літерами на машинці, а далі друкарського набору врозрядку, або інші підкреслені слова як акцент задля позначення теми питання, що розглядалося. Рукою А.Ю. Кримського зроблено короткі назви тем параграфів протоколу (розглянутих питань), які під час друкарського набору подані як виноси (врізки). Такі назви-винеси є фактично елементом друкарського оформлення і в оригіналах протоколів часто відсутні, тому укладачі вирішили їх подати перед текстом відповідного параграфу як підзаголовок, але іншим ніж основний текст кеглем. Винеси, які взято з видання «Перший піврік...», подано в квадратних дужках.

Хоча А.Ю. Кримського важко запідозрити в наполегливому вживанні російської форми імені, проте в чернетках, машинописі й офіційній публікації протоколів вжито лише *А.Е.* як ініціали Кримського. Сьогодні офіційною вважають форму *Агатангел Юхимович*, іноді вживають давнє *Євтимович*. Проте сам Кримський був впевнений у правомірності написання *Євтимович* (див.: Життєпис академіка Агатангела Євтимовича Кримського // Збірник Історично-філологічного відділу УАН. 1919. Кн. 1. С. XXXIV–LXX; Бібліографічний покажчик писаннів академіка А.Е. Кримського. К., 1926). Лише в наведеному машинописному оригіналі протоколу № 98 від 9 травня 1921 р. прізвище Неодмінного секретаря передане формою *А.Є. Кримський*.

Зазначимо також, що укладачі прийняли написання прізвища *Кістяковський*, хоча сьогодні загальноживаним є *Кістяківський*. Неодмінний секретар А.Ю. Кримський намагався також писати *Кістяківський*, але відразу ж з появою на засіданнях самого Богдана Олександровича, а потім і Володимира Олександровича — Кримський однозначно використовував написання через *о*, що, на наш погляд, було тоді вимогою самих академіків.

Укладачі також залишили в розшифровках підписів академіків російськомовні форми: *В. Вернадский*, *Вл. Кістяковський*, *Ник. Василенко* і іноді вживані *Н. Кащенко*, *В. Косинский*. Підписи подано курсивом.

А.Ю. Кримський в чернетках писав виключно *Хв. В. Тарановський*, проте в машинописному оригіналі в багатьох випадках надруковано *Ф.В. Тарановський*.

Це стосувалося й других осіб — М.Ф. Сумцова, Ф.Л. Ернста, Ф.І. Міщенка, В.Ф. Дурдуківського (у протоколі № 98 від 9 травня 1921 р. — надруковано *Хв. І. Мищенко* і *В. Хв. Дурдуковський*). У виданні «Перший піврік...» застосовано лише *Ф.* Тому укладачі не вживали в ініціалах застаріле *Хв.*, проте залишили таку форму в написанні імені, хоча б й неповному (наприклад, *Мик. Хвед. Сумцов*), а також у підписі *Хв. Мищенко*.

Коментарі, що стосуються сутності подій, пояснення змісту окремих положень документів, наукових та публіцистичних творів В.І. Вернадського, позначені наскрізною арабською нумерацією і для зручності користування вміщені після всіх розділів. Археографічні примітки укладачів щодо особливостей документів та посторінкові примітки власне В.І. Вернадського подано через астериск із поточною нумерацією, для перших — через один астериск, для других — через два астериски. Бібліографічні описання поновлено за сучасними нормами.

Перший том має загальний науково-довідковий апарат видання, що виділений в додатках. Його зміст також визначається специфікою текстів, які публікуються. В зв'язку з тим, що переважна більшість осіб, згаданих у даному виданні, неодноразово повторюється в документах, для спрощення пошуку біографічні коментарі викремлені в зведеному **біографічному довіднику, приміщеному в кінці другої книги**. Обрано коротку енциклопедичну форму коментаря з метою розкриття не лише конкретної прив'язки до тексту та відношення до В.І. Вернадського, а й розуміння особистості в цілому, її життєвого шляху та внеску в науку і суспільну діяльність. Використовувалися офіційні енциклопедичні видання, словники, біографічні праці, присвячені особам, та інтернет-ресурси. В зв'язку з тим, що не всі імена, згадані в текстах, потребували коментування і не увійшли до зведеного біографічного довідника, до кожної книги укладено іменні покажчики.

У розділі «Науково-довідковий апарат» розміщено й анотований **предметний покажчик**, де прокоментовані дані стосовно установ, товариств та організацій, згаданих у текстах. Виняток було зроблено для установ, що входили до структури УАН. Відомості про них надано в коментарях до першої книги.

Подаються також списки скорочень для кожної книги.

Археографічна підготовка, науковий коментар: підрозділи 1.1–1.7 — О.С. Онищенко, С.В. Старовойт, Л.М. Яременко; 1.8 — С.М. Кіржаєв; розділи 2–3 — О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна; підрозділи 4.1 — С.М. Кіржаєв, В.В. Лавров; 4.2 — В.В. Лавров; 4.3 — В.В. Лавров, Н.М. Хоменко; 4.4 — В.В. Лавров.

Загальна археографічна уніфікація та філологічне редагування тексту — Н.М. Зубкова.

Біографічний коментар та зведений біографічний довідник: Л.А. Дубровіна, Н.М. Зубкова, С.М. Кіржаєв, Н.О. Лаас, В.В. Лавров, Н.М. Хоменко, Л.В. Гарбар.

У підготовці біографічних матеріалів брали участь: І.В. Клименко, Т.В. Міцан, С.В. Сохань, О.П. Степченко, Л.В. Шипко, О.С. Боляк.

Науково-домопоміжні археографічні роботи: О.А. Скрипка, Л.В. Шипко.

Домопоміжні редакційні роботи: Н.Ф. Васильєва, Л.І. Завалішина, О.А. Скрипка. Верстка і макет: Л.А. Зубець.

АРХЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПРЕДИСЛОВИЕ

Первый том «Владимир Иванович Вернадский и Украина» содержит документы, отображающие украинский период жизни и деятельности ученого. Том первый состоит из двух книг: книга первая — «Документы научно-организационной деятельности (1918–1921)» и книга вторая — «Избранные труды», где публикуются его научные труды, связанные с Украиной.

В первой книге представлены документы из библиотечных, архивных и музейных хранилищ Украины. Небольшой по объему архивный комплекс документов В.И. Вернадского, связанный с периодом его пребывания в Полтаве и Киеве, хранится в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины, носящей имя своего основателя — В.И. Вернадского¹.

Следует отметить, что киевский архив В.И. Вернадского после его последнего отъезда из Киева в Ростов-на-Дону некоторое время хранился в действующем тогда Архиве Всеукраинской академии наук (ВУАН). По просьбе ученого, основной комплекс личных документов был передан ему в течение 1921–1926 гг., однако часть документов все же осталась неотправленной. В связи с реорганизацией ВУАН в 1933–1934 гг., этот комплекс был передан в отдел рукописей (ныне Институт рукописи) Библиотеки Академии наук УРСР, созданной на базе Всенародной библиотеки Украины (ныне Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского)². В Институте рукописи также хранится архив ВУАН и архивы ее основателей — Н.П. Василенко, А.Е. Крымского, С.А. Ефремова, Д.И. Багалея и многих других ученых, в которых широко представлены документы об основании НАН Украины и отражен вклад в этот процесс В.И. Вернадского. Часть документов, помещенных в томе, хранится в Архиве Президиума НАН Украины. Отдельные документы предоставлены Архивом Российской академии наук (РАН, Москва).

В первой книге тома представлены документы, характеризующие огромную научно-организационную работу, осуществленную В.И. Вернадским во время его пребывания на должности председателя Комиссии по созданию Украинской академии наук, Временного комитета по созданию Национальной библиотеки Украины, Комиссии по делам высшей школы и научных учреждений, основателя научных обществ, ректора Таврического университета. Эта деятельность раскрывается преимущественно через публикацию журналов и протоколов заседаний указанных комиссий и комитетов, проходивших при участии В.И. Вернадского.

В первом разделе книги отображен фундаментальный вклад В.И. Вернадского в организацию украинской науки, обозначивший перспективы развития НАН Украины на столетие вперед, стал предпосылкой того, что первым в

¹ Вернадський Володимир Іванович // Видатні вчені Національної академії наук України. Особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (1918–1998). Путівник. — К., 1998. — С. 26–28.

² *Апанович Е.М., Киржаев С.Н.* Рукописные материалы В.И. Вернадского, документы о его жизни и деятельности в хранилищах Киева // Бюллетень Комиссии по разработке научного наследия академика В.И. Вернадского. — М., 1989. — С. 3–40.

предлагаемом издании помещен комплекс документов, представляющих деятельность В.И. Вернадского в деле основания Украинской академии наук.

Публикация этих документов позволяет проследить этапы развития научных подходов и практические шаги в создании Академии, происходившие в сложной политической и экономической ситуации 1918–1919 гг., охватить напряженную, масштабную и целенаправленную работу В.И. Вернадского и его соратников для реализации их замыслов, расширение, углубление и уточнение идейных подходов, а также принятие конкретных решений, вызванных необходимостью сохранения Академии как государственного учреждения в периоды общественно-политических изменений.

Журналы Комиссии для выработки законопроекта об основании Украинской академии наук в Киеве (9 июля — 17 сентября 1918 г.) и протоколы Общего собрания Академии (27 ноября 1918 — 9 мая 1921 г.) занимают значительное место среди документов книги. Первые хранятся в Институте рукописи НБУВ (ИР НБУВ) и Архиве Президиума НАН Украины; вторые — в ИР НБУВ. Протоколы Общего собрания УАН и Временного комитета по созданию Национальной библиотеки Украины частично утрачены, что отразилось на порядке номеров протоколов.

Журналы и протоколы УАН публикуются по оригиналам с учетом черновиков, а также первой официальной публикации 1919 г. (Первое полугодие существования Украинской Академии наук в Киеве и очерк ее работы до конца 1919 г. — К., 1919). Из-за отсутствия оригинала протокол № 10 публикуется по черновику; протокол № 37, который не сохранился и в черновике, — на основании первой публикации 1919 г.; протоколы № 1–38 были впервые опубликованы в 1919 г.; протокол № 39 (один из 4-х протоколов, которые были заменены протоколами с такими же номерами; их А.Е. Крымский после установления советской власти определил как «не действительные, потому что деникинская власть ликвидировала Академию», и это стало причиной повторения номеров протоколов 39–42) был опубликован в «Віснику АН УРСР» (1990, № 2, с. 75–77); полностью текст протокола № 98 подается впервые. Другие документы, имеющие непосредственное отношение к деятельности Академии, взяты из Архива РАН, ИР НБУВ, ЦДАВО Украины, Государственного архива г. Киева.

Предложены для публикации и принципиальные документы, отражающие историю создания национальной науки и образования и позицию В.И. Вернадского относительно этого, в частности, переписку В.И. Вернадского и тогдашнего министра образования Н.П. Василенко; Речь В.И. Вернадского на первом заседании комиссии, представляющую его концепцию образования Академии наук; его собственноручную Записку «О Национальном минералогическом музее»; Записку В.И. Вернадского гетману П. Скоропадскому о деятельности комиссий по подготовке законопроекта по основанию Украинской академии наук, высшей школы и научных учреждений Украины и о необходимости выделения помещений для УАН, Национальной библиотеки, Украинского народного университета; Приказ гетмана П. Скоропадского об утверждении В.И. Вернадского Председателем-президентом УАН; Записку относительно необходимости сохранения Академии наук в Киеве, которую Председатель-

президент УАН академик В.И. Вернадский подал командующему Вооруженными силами Юга России генералу А.И. Деникину и Проект Временного устава Киевской академии наук; переписку относительно возможности возвращения В.И. Вернадского в Киев между ним и А.Е. Крымским.

В комментариях широко использовались дневники В.И. Вернадского, в том числе и тот, что хранится ныне в ИР НБУВ, за март–декабрь 1918 г.³

Этот комплекс документов является необычайно ценным источником по истории становления и развития академической науки в Украине, он раскрывает непреходящее значение В.И. Вернадского для организации науки, создания концепции Академии, ее структуры, его непосредственное участие в основании ряда учреждений Академии, привлечение большого круга лучших научных кадров, разработку принципов ее внутренней жизни. Важно подчеркнуть, что протоколы иллюстрируют большую работу в области спасения научных коллекций, культурных ценностей, фондов библиотек, музеев, памятников природы, истории и культуры, лабораторий. Важный аспект — освобождение научных и общественных деятелей, оказавшихся незащищенными перед разрушительной силой общественно-политических реалий первой четверти XX в. Принципиальность, последовательная гражданская позиция В.И. Вернадского соединялись с человечностью и рассудительностью в решении непростых ситуаций, значительным дипломатическим талантом в конфронтационных вопросах общества.

С созданием УАН тесно связано и основание Национальной библиотеки Украины (НБУ). Второй раздел книги посвящен созданию этой институции (с 1919 г. Всенародная библиотека Украины, сейчас Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского). Это отражено в программном документе «Об основании Национальной библиотеки Украинской Державы», первая редакция которого принадлежала, вероятно, В.И. Вернадскому, — далее его доработал и перевел на украинский язык А.Е. Крымский. В протоколах Временного комитета по основанию Библиотеки, без которой В.И. Вернадский не представлял развития национальной науки и культуры, освещены процесс формирования фонда и первого штата самого большого книгохранилища Украины, обсуждение принципов деятельности национальной и академической библиотеки, поиски помещения, комплектование и организация каталогов, научная и издательская работа НБУ.

Эти протоколы в оригиналах и копиях хранятся в Архиве НБУВ как отдельное дело и публикуются впервые.

В этом же разделе представлен Устав Национальной библиотеки, подготовленный коллегиально, под руководством В.И. Вернадского. Его текст был написан в ноябре 1918 г., утвержден Общим собранием УАН в декабре и наркомом просвещения В.П. Затонским в середине февраля 1919 г.⁴ Он был

³ Опубл.: *В.И. Вернадский. Дневники, 1917–1921: Октябрь 1917 — январь 1920* / сост. М.Ю. Сорокина, С.Н. Киржаев и др. — К.: Наукова думка, 1994.

⁴ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 33; ІР НБУВ, ф. 1, № 26127; Архів РАН, оп. 2, спр. 64, арк. 51.

опублікован весной 1919 г., уже во время Украинской Народной Республики, но фактически воссоздает его первый вариант. Подготовка проекта первого варианта была поручена Е.Ю. Перфецкому, однако окончательная редакция происходила с участием В.И. Вернадского, В.А. Кордта, А.Е. Крымского и была утверждена В.И. Вернадским.

В этих протоколах раскрываются как теоретические положения о сущности национальной библиотеки, принципы ее организации и целесообразности существования при Академии наук, так и практические вопросы организации ее внутреннего устройства, комплектования фондов, спасения частных и ликвидированных в период революции библиотек, подбора кадров, заботы о помещении и т. д.

Работа Комиссии по делам высшей школы и научных учреждений отражена в протоколах ее заседаний, которые хранятся в ЦГАВО Украины, и освещается в **третьем разделе**.

Как известно, комиссия работала недолго, многие из ее начинаний так и остались нереализованными, однако наибольшим вкладом этой институции в развитие национальной школы является создание первых в истории национальных государственных университетов. В этот комплекс были включены и протоколы заседаний подкомиссии по научным обществам, которую также возглавлял В.И. Вернадский и которая помогала научным обществам выжить в условиях революционных событий. Приход к власти большевиков принес коренное изменение идеологических приоритетов, развитие национальной высшей школы было остановлено, советские реформы предусматривали иные принципы государственного образования. В то же время, опыт работы комиссии в условиях разных подходов к сути национальной реформы образования и создания национальных университетов и институтов, и одновременно внедрение демократических принципов образования, раскрывающих широкий простор свободному образованию для всех народов, тесно связаны с теоретическим и практическим вкладом собственно В.И. Вернадского и министра образования Н.П. Василенко, тесно сотрудничавших между собой.

Эти протоколы были опубликованы в издании: ALMA MATER: Университет св. Владимира накануне и в период Украинской революции. 1917–1920. Материалы, документы, воспоминания: В 3-х кн. / Сост. В.А. Короткий, В.И. Ульяновский. — К., 2001. Кн. 2: Университет св. Владимира в период Украинской Центральной Рады и Гетманата Павла Скоропадского. — К., 2001. — 697 с.

В предлагаемом нами издании события, лица и учреждения впервые включены в контекст своего времени и сопровождаются комментариями составителей.

В четвертом разделе «В.И. Вернадский об организации науки и высшей школы» публикуются мемуары ученого о первом годе существования Украинской академии наук и о реформе высшего образования, написанные им еще в 1943 г., где он вспоминает этот период его пребывания в Украине. Хотя публикация осуществляется согласно документу, который хранится в Архиве РАН, в ней учтены также варианты, которые имеются в Кабинете-музее В.И. Вер-

надского при Институте геохимии и аналитической химии им. В.И. Вернадского и в архиве сына Георгия (Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Columbia University (BAR). G. Vernadsky Coll. Box 13 (с правкой Г.В. Вернадского). Для полноты материала в комментарий включены и воспоминания Б.Л. Личкова.

В этот же раздел помещены также документы, которые освещают пребывание В.И. Вернадского на должности ректора Таврического университета и отражают его заботу о судьбе этого заведения. Среди этих документов, так или иначе связанных с научно-организационной деятельностью В.И. Вернадского в сфере высшей школы, — интервью «Беседы з академиком В.И. Вернадским», которое было частично опубликовано и до сих пор является библиографическим раритетом. Оно увидело свет в симферопольской газете «Таврический голос» (№ 338 (488), 1 (14) октября, 1920) и севастопольской газете «Юг России» (№ 155 (352), 14 (27) октября, 1920) почти сразу после избрания его ректором Таврического университета. Тексты сверены с опубликованными в указанных газетах, которые хранятся в Государственном архиве Российской Федерации⁵.

Публикация этого интервью раскрывает концепцию ученого относительно модели системы высшего образования и принципов деятельности высших учебных заведений. В нем В.И. Вернадский констатировал, что Таврический университет стал единственным свободным учебным заведением на всей территории России, основными принципами работы которого является свобода и автономия. Иное содержание имеет публикация его доклада «О сохранении и развитии Таврического университета», написанного им в условиях коренной реформы университета в начале 1921 г., которая состоялась после прихода большевиков, начавших деятельность с кадровых чисток и идеологической переориентации университета. В ней раскрыта принципиальная позиция ученого на университетское образование, в которой (в правильной постановке вопроса) заинтересована любая власть, которая должна заботиться о подготовке высокопрофессиональных кадров для экономики и производительных сил страны, развитии духовной культуры, науки, подъеме национального богатства. Этот доклад был провозглашен на заседании Совета университета, он же стал и причиной увольнения В.И. Вернадского с должности ректора Таврического университета по собственному желанию. Хотя эти два документа, в определенной мере, касаются и его общественно-политических взглядов, составители, с учетом того, что эти документы освещают и организационную деятельность В.И. Вернадского в Крыму, помещают их в первой книге.

Полностью этот текст публикуется впервые: он воспроизведен по оригиналу, который хранится в Архиве РАН. К сожалению, полноценную картину научно-организационной деятельности В.И. Вернадского в Крыму не удалось установить из-за потери архива Таврического университета во время войны с нацистской Германией.

⁵ Частично перепечатаны: В.И. Вернадский и Крым. — К., 2004. — С. 257–258, а также в симферопольских публикациях проф. С.Б. Филимонова.

Документи, как правило, печатаются без купюр. В выдержках поданы, в основном, опубликованные материалы отчетного характера, а также записки ведущих ученых, представленные Комиссии по разработке законопроекта о создании Украинской академии наук в Киеве. Пропущенные части текстов обозначены троеточием в квадратных скобках [...], но в примечаниях эти пропуски не оговорены. Частичная публикация оговорена в заголовках и текстуальных примечаниях («Из записки», «Публикуется с сокращением» и т. п.). Часть протоколов Общего собрания УАН и Временного комитета во время отсутствия Президента Академии В.И. Вернадского в Киеве, который уже фактически не влиял на работу учреждения, до официального сложения полномочий Главы-президента, не печатаются.

Каждый документ протоколов сопровождается легендой, где указано место хранения документа (сокращенное название архива, библиотеки, номера фонда, описи, дела, листов), указывается подлинность документов (оригинал, отпуск, заверенная копия, копия, чистовой или черновой автограф), сведения о наиболее ранней лучшей публикации. Протоколы ТК и высшей школы, составленные как отдельное дело, подаются без разбивки на документы с легендами.

Принципы передачи текстов

Публикация документов и оригинальных трудов В.И. Вернадского производится на языке оригиналов. По принятым составителями подходам, передача текста документов максимально воссоздает стилистику, лексику и грамматические особенности документов с учетом отсутствия фактической унификации единого украинского правописания в первой четверти XX в. Это касается преимущественно журналов и протоколов УАН и протоколов Временного комитета по основанию Национальной библиотеки Украинской Державы. При этом составители придерживаются современных правил использования букв для воспроизведения определенных словосочетаний; разбивки текста на слова, написания слов вместе и через дефис; употребления большой буквы.

Грамматические ошибки, описки исправлены без предупреждения. Резолюции и пометки на документах, относящиеся к содержанию, сохранены с разъяснениями в постраничных примечаниях, пометки чисто деловодного характера опущены.

В текстах документов сохранены: окончания *-и* (флексия *-и*) в родительном падеже существительных единственного числа в третьем склонении — *імени, смерти, чверти, части* и т. п.; отдельные случаи смягчения *л* в словах иностранного происхождения — *плян, кляса* и др.; присутствующий в украинском произношении звук *и* в начале слова — *инший, инколи, иноземний*; написание *-ія* в словах иностранного происхождения — после согласных — *матеріал, соціалізм, спеціальний, варіант* и т. д. Иногда сохраняется также применение *т* на месте *θ* в словах греческого происхождения — *катедра, Тадей*; сочетания *хв.* вместе с *ф*; форм *народня, народній, народньої*.

Применяется современная норма написания слов с большой буквы — *Українська академія наук, Українське наукове товариство, Наукове товариство ім. Шевченка, Київська духовна академія* тощо.

Отдельно следует обратить внимание на специфические особенности передачи текстов протоколов общих собраний УАН.

Непременный секретарь Украинской академии наук А.Е. Крымский лично писал протоколы Общего собрания начерно во время заседаний чернилами или карандашом, затем текст печатался, вычитывался и с незначительными правками подписывался (чаще всего — на следующем заседании) участниками собрания. Поэтому оригиналы протоколов соответствуют, в первую очередь, лексико-грамматическим «стандартам от Крымского». Однако во время подготовки и печатания сборника «Первое полугодие...», который следует считать официальной публикацией первого 41-го протокола Общего собрания (Непременный секретарь давал разрешение на все издания УАН), были внесены частичные изменения, касающиеся лексики и грамматики украинского языка, на котором писал А.Е. Крымский.

А.Е. Крымский, например, писал *прінцип* (иногда *принцип*), *президент*, *академик*, *президіум*, *таріф*, *устний*, *архивний*, *керівничий* (иногда *керівничій*), *ботаничний*, часто *гетман*, частицы *б*, *би* — отдельно (без дефиса) и так далее. При распечатке протокола на машинке делались некие правки «стиля Крымского» — Непременный секретарь это принимал и даже подавал текст на подпись академиком с печатными ошибками.

Составители оставили форму оригинала, хотя иногда в постраничных примечаниях подан измененный вариант, который Крымский, подписывая в печать «Первое полугодие...», принял как норму для академических изданий. Непременный секретарь чаще использовал окончания *-а* в родительном падеже существительных в единственном числе мужского рода, невзирая на значение слова. Исправления таких «описок» составители сделали без пояснений.

Следует заметить, что почти все опубликованные в 1919 г. протоколы уже или в черновиках, или в машинописных оригиналах имели правки для будущей печати. Это касается, в первую очередь, подчеркивания фамилий в рукописи для печати их заглавными буквами на машинке, а далее печатного набора в разрядку, или другие подчеркнутые слова как акцент для обозначения темы вопроса, который рассматривался. Рукой А.Е. Крымского сделаны короткие названия тем параграфов протокола (рассмотренных вопросов), которые во время печатного набора поданы как выноски (врезки). Такие названия-выноски фактически являются элементом печатного оформления и в оригиналах протоколов часто отсутствуют, поэтому составители решили их подать перед текстом соответствующего параграфа как подзаголовок, однако другим, отличающимся от основного текста, кеглем. Выноски, взятые из издания «Первое полугодие...», поданы в квадратных скобках.

Хотя А.Е. Крымского трудно заподозрить в настойчивом употреблении русской формы имени, в черновиках, машинописи и официальной публикации протоколов использованы только *А.Е.* как инициалы Крымского. Сегодня официальной считают форму *Агатангел Юхимович*, иногда используют старинное *Євтимович*. Но сам Крымский был уверен в правомерности написания *Євтимович* (см. Жизнеописание академика Агатангела Эвтимовича Крымского // Сборник Историко-филологического отделения УАН, 1919, Кн. 1 С. XXXIV–

LXX; Библиографический указатель трудов А.Э. Крымского, К., 1926). Только в приведенном машинописном оригинале протокола № 98 от 9 мая 1921 г. фамилия Непременного секретаря передана в форме *А.Е. Крымский*.

Заметим также, что составители приняли написание фамилии *Кістяковський*, хотя сегодня общепринятым является *Кістяківський*. Непременный секретарь А.Е. Крымский пытался также писать *Кістяківський*, однако сразу же с появлением на заседаниях самого Богдана Александровича, а потом и Владимира Александровича — Крымский однозначно использовал написание через *о*, что, на наш взгляд, было тогда требованием самих академиков.

Составители также оставили в расшифровках подписей академиков русскоязычные формы: *В. Вернадский*, *Вл. Костяковский*, *Ник. Василенко* и иногда использованные *Н. Кащенко*, *В. Косинский*. Подписи поданы курсивом.

А.Е. Крымский в черновиках писал исключительно *Хв.В. Тарановський*, однако в машинописном оригинале в большинстве случаев напечатано *Ф.В. Тарановский*. Это касалось и других личностей — М.Ф. Сумцова, Ф.Л. Эрнста, Ф.И. Мищенко, В.Ф. Дурдуковского (в протоколе № 98 от 9 мая 1921 г. — напечатано *Хв. І. Мищенко* и *В. Хв. Дурдуковский*). В издании «Первое полугодие...» использовалось только *Ф.* Поэтому составители не использовали в инициалах устаревшее *Хв.*, но оставили такую форму в написании имени, хотя и в неполном (например, *Мик. Хвед. Сумцов*), а также в подписи *Хв. Мищенко*.

Комментарии, которые касаются сути событий, пояснения содержания отдельных положений документов, научных и публицистических трудов В.И. Вернадского, обозначены сквозной арабской нумерацией и для удобства пользования размещены после всех разделов. Археографические примечания составителей относительно особенностей документов и постраничные примечания собственно В.И. Вернадского поданы через астериск со сквозной нумерацией, для первых — через один астериск, для вторых — через два астериска. Библиографические описания обновлены в соответствии с современными нормами.

Первый том имеет общий научно-справочный аппарат издания, выделенный в приложениях. Его содержание также определяется спецификой публикуемых текстов. В связи с тем, что многие имена, упомянутые в данном издании, неоднократно повторяются на протяжении всего текста в разных документах, для упрощения поиска биографические комментарии выделены в сводный биографический справочник, помещенный в конце второй книги. Выбрана краткая энциклопедическая форма комментария с целью раскрытия не только конкретной привязки к тексту и отношения к В.И. Вернадскому, но и понимания личности в целом, ее жизненного пути и вклада в науку и общественную деятельность. Использовались официальные энциклопедические издания, словари, биографические труды, посвященные личностям, и интернет-ресурсы. В связи с тем, что не все имена, упомянутые в текстах, нуждались в комментировании и не вошли в сводный биографический справочник, к каждой книге составлены именные указатели.

В разделе «Научно-справочный аппарат» помещен и аннотированный предметный указатель, в котором прокомментированы сведения об учреждениях,

обществах и организациях, упомянутых в текстах. Исключение было сделано для учреждений, которые входили в структуру УАН. Данные о них подаются в комментариях к первой книге.

Подается также список сокращений в конце каждой книги.

Археографическая подготовка, научный комментарий: подразделы 1.1–1.7 — А.С. Онищенко, С.В. Старовойт, Л.Н. Яременко; 1.8 — С.Н. Киржаев; разделы 2–3 — А.С. Онищенко, Л.А. Дубровина; подразделы 4.1 — С.Н. Киржаев, В.В. Лавров; 4.2 — В.В. Лавров; 4.3 — В.В. Лавров, Н.М. Хоменко; 4.4 — В.В. Лавров.

Общая археографическая унификация и филологическое редактирование текста — Н.М. Зубкова.

Биографический комментарий и сводный биографический справочник: Л.А. Дубровина, Н.М. Зубкова, С.Н. Киржаев, Н.А. Лаас, В.В. Лавров, Н.М. Хоменко, Л.В. Гарбар.

В подготовке биографических материалов принимали участие: И.В. Клименко, Т.В. Мицан, С.В. Сохань, О.П. Степченко, Л.В. Шипко.

Научно-вспомогательные археографические работы: О.А. Скрипка, Л.В. Шипко, Д.В. Устиновский, О.С. Боляк.

Вспомогательные редакционные работы: Л.И. Завалишина, О.А. Скрипка. Верстка и макет: Л.А. Зубец.

Ви знаєте, яка дорога мені Україна і як глибоко українське відродження проникає до всього мого національного та особистого світогляду, і я вважаю, що на мою долю випало велике щастя взяти в ньому участь. Я вірю не тільки в його майбутнє, але й, зокрема, в майбутнє Київської Академії наук і Національної бібліотеки. Час відкине окалину і залишиться чистий метал ... І хоча в моєму світогляді відбулося під впливом подій глибоке зрушення — моє ставлення до української культури та її майбутнього залишилося неторканим — можливо, навіть у протиріччя з деякими з моїх життєвих вірувань.

В.І. Вернадський.
3 листа до М.П. Василенка, 1921 р.

1. ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

1.1. ЛИСТ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО ДО МІНІСТРА НАРОДНОЇ ОСВІТИ ТА МИСТЕЦТВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ М.П. ВАСИЛЕНКА ПРО ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ АКАДЕМІЇ НАУК ТА РОЗБУДОВИ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

18 травня 1918 р.
[м. Полтава]

Если Вы не раздумали, — я согласен взять на себя временно председательство в Комиссии по ученым учреждениям и высшим учебным заведениям; причем выработка законопроекта об организации национальной Украинской академии наук должна быть одной из очередных задач комиссии (или выделенной из нее подкомиссии). В комиссии председательствует м[инистр] н[ародного] пр[освещения], когда он этого пожелает (или когда он присутствует?). Я надеюсь набросать записку об организации Академии наук и привезти ее Вам в Киев. Мне кажется, надо стать решительно на новый путь, на кот[ором] стоит Петрогр[адская] академия наук, еще дальше расширив эту организацию. Академия наук не простое общество, не имеющее своих институтов (подобно устарелой по организации Парижской, кот[орая], впрочем, тоже начинает меняться), — но Академия наук есть собрание государственных ученых учреждений: библиотека, архив, геологическая или, если возможно, географическая карта, национальные музеи, институты для опытных и гуманитарных наук должны быть обставлены достаточными средствами. Было бы хорошо, если бы Академия была за городом, вблизи Киева, с удобными помещениями. Очевидно, сразу создать ее не под силу слагающемуся государственному организму; на первом месте, прежде всего, должно быть создано хорошо составленное отделение украинского языка, литературы и истории (м[ожет] б[ыть], совместно с славянским?) и те отделы институтов, которые связаны с практически важными для государства интересами, — связанными с изучением производительных сил страны и экономическо-статистического обследования ее. Желательна возможно широкая свобода Академии в создании форм таких учреждений — в зависимости от наличия научных сил и поднимаемых государственных вопросов. Я полагал бы необходимым создаваемую Академию ввести [в] возможно тесное общение с русской, но не немецкой наукой — но сия связь с славянскими учеными очень желательна. Это, конечно, вопрос дальнейшего будущего.

Как мы с Вами говорили, комиссия назначается министром. При ней д[олжен] б[ыть] служебный аппарат, конечно, минимальный, но достаточный. Я думаю, на время она совершенно заменит отдел в[ысшей] школы при М[инистерстве] н[ародного] пр[освещения].

Как я уже говорил по вопросу о в[ысшей] школе, я думаю чрезвычайно необходимо обратить внимание на запад Украины. Будет ли во Львове университет? Очевидно, не скоро. В таком случае, при полонизации и германизации

запада України совершенно недостаточно то отделение украинского университета в Каменце, кот[орое] предполагается. Оно будет в значительной мере бутафорским, т.к. К[иевский] универ[ситет] св. Владимира должен направить свои силы в Крым, и теперь это еще важнее, чем было прежде. На запад надо перенести какое-нибудь из в[ысших] учебных заведений или создать новое. И это возможно. Если чисто украинское — то воспользоваться галицкими силами, но немало ослабится Галиция, что не желательно. Я бы решительно был против использования немецких сил (я исключаю славян — но не знаю, как быть с поляками).

Несомненно желательно и необходимо объединить все высшие школы в М[инистерстве] н[ародного] пр[освещения] (т.е. политехн[ический], горн[ый] инст[итуты], инст[итут] с[ельского] х[озяйства] и т.д.) и сейчас же поднять вопрос о создании высш[его] уч[ебного] зав[едения] в Екатериносл[авской] губ[ернии] на многомиллионное пожертвование [С.Н.] Калачевского¹.

Нельзя не обратить внимания, что даже при вовлечении в пределы Украины Харькова, Одессы и Екатеринослава, общая сеть в[ысших] школ является недостаточной для отдельного государства, какова бы его [судьба] в будущем не была, ибо мы имеем основной [...] ^{*1} большего, к тому же тоже случайного. Должен был выяснен общий план и общие цели. Я считаю особенно недостаточным техническое в[ысшее] образование. В то же время отсутствуют совершенно такие науки и дисциплины, как те, кот[орые] связаны с Близким и Дальним Востоком.

Очевидно, необходим созыв съезда или совещания: 1) в[ысших] школ — их делегатов, 2) ученых учреждений и обществ. Для этого потребуются некоторые средства.

Должен быть создан фонд помощи ученым учреждениям и, если возможно, — начать действовать в текущем году.

Для в[ысшей] школы еще на год — и украинцы должны признать значение русского яз[ыка]. То, что мне приходилось слышать в их среде о немецком языке, — недопустимо даже с точки зрения украинской славянской политики, — чему придаю огромное значение ввиду хотя бы судьбы Угорской Руси, Буковины и Галичины.

Кстати, здесь были толки о закрытии гончарно-художественной школы в Миргороде и открытии чего-то высшего в Полтаве. Мне кажется все это очень легкомысленным и требует осторожности ...

Придется лично приехать в Харьков, Одессу, Екатеринослав, м[ожет] б[ыть], в Нежин, и на это надо некоторые средства....

Эти мои [предложения], — если В.П. Науменко будет на Вашем месте, как Вы говорили, как о возможном, было бы хорошо высказать и ему.

ІР НБУВ, ф. 40, од. зб. 1346 (29), арк. 6–7. Копія. Машинопис.

Частково опубл.: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 22.

^{*1} Два слова в тексті написані нерозбірливо.

**1.2. ЛИСТ МІНІСТРА НАРОДНОЇ ОСВІТИ ТА МИСТЕЦТВ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ М.П. ВАСИЛЕНКА ДО В.І. ВЕРНАДСЬКОМУ
ПРО ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ КОМІСІЇ ДЛЧ ВИРОБЛЕННЯ
ЗАКОНОПРОЕКТУ ПО ЗАСНУВАННЮ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ
НАУК У КИСВІ**

7 липня 1918 р.

Многоуважаемый Владимир Иванович!

Ввиду открытия занятий комиссии под Вашим председательством об учреждении в Киеве Украинской национальной академии наук, я покорнейше прошу Вас поставить, в первую же очередь, также обсуждение и следующих вопросов, которые я считаю срочными и о которых мы уже с Вами говорили:

1) О приобретении и оборудовании типографии Академии наук. Типографией этой могло бы пользоваться Министерство освіти и мистецтва, а также и научные общества.

2) О выборе места, где бы могла на первых порах открыть свои действия Академия наук, а также места, где бы со временем могли быть возведены все необходимые для Академии наук здания.

3) Последние вопросы необходимо также обсудить и относительно Национальной библиотеки и Национального музея, как тесно связанных с Академией наук.

4) Необходимо немедленно же принять все меры к приобретению книг, библиотек и собраний, которые имеют научную ценность и которые могут войти в состав национальных библиотеки и музея. С этой точки зрения, я полагаю бы целесообразным выяснить, какие дублиеты могли бы передать в Национальную библиотеку университеты, другие высшие учебные заведения, средние учебные заведения, публичные библиотеки и т. д. Подобная же мера может быть принята и относительно музеев. Я полагаю, что учебные заведения, общества и отдельные лица с большой отзывчивостью отнесутся к созданию мощной Национальной библиотеки в Киеве своим содействием, пожертвованиями и т. д.

Считаю долгом прибавить, что я обратился к помощнику Державного секретаря М.М. Могилянскому с просьбой взять на себя переговоры по приобретению библиотеки и собрания покойного Ф.К. Вовка.

Прошу принять уверение в моем искреннем и глубоком к Вам уважении.

Н. Василенко

ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 136, арк. 6. Засвідчена копія. Машинопис.

Опубл.: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. — К. 1993. — С. 24.

1.3. ПРОМОВА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО «В СПРАВІ ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ» НА ПЕРШОМУ ЗАСІДАННІ КОМІСІЇ ДЛЯ ВИРОБЛЕННЯ ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ

9 липня 1918 р.

Приступаючи до заснування Української академії наук в Києві, перш усього, треба з'ясувати основи її діяльності та її існування. Академія наук, яка витворюється в ХХ віку, не може будуватися по статутам і типам давніх академій, котрі в своїй віковій історії перебували численні зміни та перетворення. До того ж, річ певна, писані статuti академій багато не відповідають тому, що вони в дійсності собою являють. Життя давно їх попереробляло та й зробило важними ті їхні функції, які лише побіжно згадуються в статутах, або, навпаки, зовсім виключило такі функції, що в статутах висуваються на перший план. Досить буде з цього погляду подивитися на статут і дійсність двох старих могутніх академій наук: Російської і Лондонського Королівського товариства.

Отже, засновуючи нову Академію, доводиться звертати увагу не на статuti, а на дійові тенденції, та викликати їми працю Академії наук. Очевидячки, найбільшу увагу мають ті боки діяльності Академії наук, які за останній час перебувають свій зріст і вказують тим шляхом майбутні напрямки їхнього життя.

Стара Академія наук була тільки вченим товариством: в сучасному розумінню — громадою вчених. Обмін думками в наукових питаннях, наукові відчити, матеріальна обопільна допомога, здобування життєвих коштів від мецената або держави задля спокійної наукової праці — ось які були підвалини в її структурі. Не раз академики спільно розпочинали наукові праці, робили досвіди, завдавали один одному питання та завдачі на вирішення, обмірковували і вивіряли новітні наукові події і новітні наукові гадки. Разом з тим, перебуваючи в обопільних зносинах, ці товариства складали дуже живу і важну міжнародню округу наукових робітників, творили свій власний світ, незалежний від державних форм. Такі товариства особливо порозвивалися в XVI столітті.

Не можна не згадати, що найдалшим на Сході зразком такого товариства, схожого, на думку деяких учених, до тодішніх академій, вважати можна тую громадку вчених, що згуртувалася в межах України, в Острозі на Волині, коло кн[язя] Костянтина Острозького, наприкінці XVI віку.

Із таких товариств учених людей порозвивалися в XVII столітті сучасні академії наук.

Друга половина XIX ст., в зв'язку з тим, як розвивалося природознавство та прикладалося до життя, викликала всякі зміни в структурі академій наук. Змагання нових академій пішли, з одного боку, в напрямі організування наукової роботи, з другого, — в напрямі витворювання при Академії наукових дослідчих інститутів — осередків дослідчої наукової праці. В тій своїй організаційній і дослідчій праці пішли академії шляхом витворення всесвітньої наукової організації людства, що, будь-що-будь, є завдачею для майбутности — рівночасно всякими способами обороняти вільність наукової творчости.

В другій половині XIX ст. повстала міжнародня спілка академій наук, до якої вступили академії наук усіх країв і всіх народів. Цю спілку, яко таку, признано урядами всіх країн. Тільки Академія, яку признає ця спілка, буде Академією наук, а в склад спілки вона може бути принята тільки на основі особливого, для всіх обов'язкового статуту цієї всесвітньої організації. Запевне всесвітня війна тяжко відбилася і на спокійній загальнолюдській праці, та, без сумніву, діяльність спілки знову відродиться ще інтенсивніше, коли тільки життя людства понормальнішає. Комітет спілки в теперешній момент знаходиться в Амстердамі. Побіч цієї спілки, яка розпочинає спільними силами численні наукові праці і має вже свої неписані традиції, існують, незалежно від неї, менші спілки, що їхній склад і завдання бувають інші, от як спілки академій німецьких або слов'янських.

З національного погляду, є неминуха потреба, щоб Українську академію наук визнала міжнародня спілка академій. Цім досягається всесвітнє визнання української культури в одній із найважливіших паростей людської діяльності. До того ж, тільки оце уможливить для Київської академії участь у всесвітній організації і в спільній праці людскости. Через те вона найперше повинна вдовольняти як своїм складом, так і організацією тим умовам наукової сили, які ставляться статутом всесвітньої академічної організації.

Витворюючи Українську академію наук, необхідно треба рахуватися з тим, що працювання Української академії наук, яка стоятиме на такому рівні, повинно, oprіч своєї всесвітньої ваги, задовольняти важливі: 1) національні, 2) державні та 3) місцеві життєві вимоги.

Національна вага новітньої Академії — річ надто зрозуміла, і я на ній довго не зупинятимусь. Вага лежить у тому, що новітня Академія повинна допомагати зростові української національної самосвідомости та української культури через широке, глибоке, проникливе наукове студювання минулости та сучасности українського народу та його сусідів, природи обійнятого їми краю в усіх її безконечних виявах. Осередку такої праці, міцного як слід, на Вкраїні немає. Чим ширше, вільніше та глибше поставлено буде в Академії наук оце студювання, тим сильніше збільшиться її національна вага. До того ж національну вагу матиме вона через те, що буде відпоручницею української нації в усесвітній спілці академій і завдяки своїй вільній та широкій організації підноситиме і розвиватиме вільну організовану наукову працю на Україні в усіх її виявах, перебуватиме з ученими Вкраїни в тісному зв'язкові і всіми заходами піддержуватиме, захищатиме й розвиватиме наукову працю і наукових робітників України.

Державна вага Академії витворюється тим впливом, який вона матиме на підвищення виробних сил країни й людини на Україні. Українська академія наук повинна, щодо цього, йти тим шляхом, яким пішли за даного моменту другі академії, особливо Російська академія наук, Королівське товариство в Лондоні, академії — Сполучених Держав, Паризька. Надто яскраво виявилось все державне значіння праці Академії під час того всесвітнього крізісу, що ми його зараз перебуваємо. Усі академії — одна більше, друга менш, позміновалися та й приладнались до нових умов життя. Зміна заторкнула навіть таку давню

академію, як Паризька. Це й звичайно. Стоїть перед нами величезне і важке завдання, яке вимагає напруження усіх наших духовних і фізичних сил, — треба знайти вихід з найбільших труднощів життя, що їх витворила війна. Для цього неминуче треба вишукати новітні шляхи і витворити нові вартості: інакше кажучи, треба піднести виробні сили країни, чи то звичайні сили природи, чи сили людства; знайти нові сили природи, використати правильним і повним способом старі. Через широку дослідчу працю неодмінно треба хутко збільшити вагу для України природних її багатств, до цього часу невикористаних її людністю, і навіть захованих од неї, і, разом з тим, треба через економічно-статистичне студіювання знайти міри, необхідні для того, щоб збільшити виробливість труду її людности. Це річ необхідна скрізь, геть по всьому світі, а особливо в межах України та других частинах розбитої Російської держави.

На Україні природні сили краю мало досліджено, а використано ще менш, знов же й виробливість праці українського народу стоїть на такому низькому рівні, якого сучасна держава ніяк допустити не може. Тут треба як найінтенсивнішою та й як неодкладнішою праці. А на те однією з найперших і найпотрібніших умов являється витворення могутньої державної організації для наукової дослідчої праці. Витворити такий осередок — річ величезної ваги, і зроблені на нього видатки швидко та цілком повернуться. І на першому місці, в зв'язку з цим, повинно ставитися заснування в Києві Української академії наук.

Нарешті вага Академії наук визначається її зв'язком з місцевим життям, її вглибленням у щоденний побут людности. Необхідна річ, щоб будуча Академія наук була якнайтісніше сполучена з звичайними питаннями практичного життя, його потребами в найширшому розумінню того слова, щоб вага Академії була виразна для цілої людности, для цілої України. Оцей бік життя Академії має, на мій погляд, величезне значіння. Вона повинна в своїй діяльності одкликатися на всі недостачі й потреби людности, що вимагають наукової допомоги й наукового освітлення. Живчик її життя повинен битися спільно з духовними й матеріальними вимогами людности, поскільки тим вимогам може стати в пригоді наукова вага й наукова думка.

Отже, ясно, що через усе вище сказане Українська академія наук не може своїм упорядкуванням скидатися на звичайну громаду учених. Не може вона бути збудована на зразок тих академій, котрі вдержали старовинне впорядкування учених товариств, приміром академія Пруська, Паризька, або Баварська. Вона повинна складатися з гуртків учених людей, що здобувають кошти від держави і оддаються науці та дослідчій роботі як справі свого життя, признаній од держави за державно важну. З Академією повинні сполучитись численні наукові заклади дослідчого характеру.

В коротких первістних рисах структура Київської академії наук малюється міні ось в якому вигляді. В Українській академії наук мають бути чотири відділи: 1) історично-філологічний (з класою українською), 2) фізично-математичний, 3) економічно-юридичний, 4) відділ прикладного природознавства.

Останній відділ являється зовсім новітнім, але він неминучий в тій чи іншій формі. Коли під теперішню хвилину надзвичайним в історії людства способом захиталося народне господарство та психіка, Академія наук, тільки маючи такий

відділ, зможе викликати ті величезні вартости, які загинули, бо невиробливо витратилися під час всесвітньої руїни, що ми її переживаємо.

Колегія з академиків усіх відділів становить Академію наук. Вона вільно й незалежно веде всі свої справи. Задля того повинна Академія не тільки користуватись повною автономією, але й бути поставленою поза всякі впливи на її внутрішнє життя од органів державного урядування, які можуть мінятися. В структурі Академії наук повинні здобути свій вираз сполучені з нею наукові заклади — знаряддя дослідчої праці. Необхідна при цьому річ, щоб Українська академія наук зробилася дужою науковою організацією, щоб одразу сталася вона могутнім знаряддям вселюдської думки і рівночасно могла здійснити і переводити до життя на Україні вищезгадані національні, державні та побутові завдання.

Через те, на мою думку, повинні при Академії бути, принаймні, ось які наукові установи. Звичайно, вони мають витворюватись ступінь за ступенем в міру змоги, тільки ж повинні будь-що-будь витворюватися швидко. План їх має виробитися в загальних рисах тепер-таки. Це ось які організації: 1) Національна бібліотека; 2) Фізичний інститут; 3) Інститут досвідний біологічний (з прикладним відділом); 4) Хімічна лабораторія з прикладним відділом); 5) Інститут мінералогічний (з прикладним відділом); 6) Національний музей, який складатиметься щонайменше з вісьмох відділів: археологічного, мінералогічного, передісторичної археології, етнографії, ботаніки, зоології, антропології, палеонтології; 7) Історичний український музей (на зразок Німецького історичного музею в Нюрнберзі, або Баварського — в Мюнхені); 8) Астрономічна обсерваторія (ми маємо на Україні тільки відломок Пулковської обсерваторії в Миколаєві); 9) Комісія для видавання словника української мови.

Неминуча річ — взяти на увагу ще й другі можливі установи, напр[иклад], Археографічну комісію, Археологічний дослідчий інститут тощо.

Окрім того, при Академії треба негайно закласти усякі великі постійні комісії, які зв'язували б в одну цілість із Академією всі наукові сили України і притягали б до її роботи сотні вчених. Такими комісіями могли б бути в першу чергу: 1) Комісія для досліджування природніх виробних сил України; 2) Комісія для досліджування економічно-статистичного життя та ресурсів України; 3) Комісія для видавання пам'яток українського письменства та мови.

Цей список закладів ще багато не повний. Необхідна річ — скласти такий статут Академії, щоб вона мала спромогу витворювати нові дослідчі заклади, притягати в своє відання ті заклади, які заснувалися без її участі, мати вплив на ті вияви державної дослідчої праці, які стоять побіч неї.

Її статут повинен дати їй широкі спромоги на вільну наукову працю та бути вистарчаючо гнучким, щоб вона могла йти слідом за вимогами життя.

Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. — К., 1919. — С. 5–8.

Опубл.: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. К., 1993. — С. 72–76.

**1.4. ЖУРНАЛИ ЗАСІДАнь КОМІСІЇ
ДЛЯ ВИРОБЛЕННЯ ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО ЗАСНУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ
9 липня — 17 вересня 1918 р.**

Журнал [№ 1]

9 июля 1918 г.

1. Заседание состоялось в кабинете министра народного просвещения в 6 ч. вечера.

2. В заседание прибыли: министр народного просвещения и искусств Н.П. Василенко, председатель комиссии академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кашенко, проф. И.И. Косоногов, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Министр народного просвещения и искусств Н.П. Василенко, объявив совещание по поводу учреждения в Киеве Украинской академии наук открытым, сказал, что мысль об учреждении Академии в Киеве давно уже возникла в среде украинских ученых. Товариство имени Шевченко во Львове первое подняло этот вопрос, к решению которого вообще подходили близко, но из-за обстоятельств эта мысль до сих пор еще не осуществлена. Нельзя было раньше думать о создании Украинской академии наук и в Киеве, ибо всем известно, какие препоны ставились развитию украинской науки и росту украинского возрождения. Только с 1905 г. в Киеве сорганизовалось Наукове товариство, которое, несмотря на все неблагоприятные условия, издало ряд томов своих записок, сборников и проч. Необходимо засвидетельствовать, что трудности, с которыми было сопряжено издание трудов Наукового товариства, были огромны. Наступившая затем война, принеся с собою и новые преследования украинского национального движения, поставила Наукове товариство в особенно тяжелые условия, и оно вынуждено было прекратить вовсе печатание своих записок и перенести печатание сборников в Москву. Поэтому в Киеве вопрос о создании Академии наук не мог быть поставлен на реальную почву до самого последнего времени. Еще в апреле 1917 г. он поднят был в Науковом товаристве, но до практического осуществления этой мысли дело не дошло.

Теперь есть новые благоприятные обстоятельства в этом вопросе, и задачу создания в Киеве Украинской академии наук берет на себя Украинская Держава. Задача эта — дело государственной важности, и разрешить ее не по силам частному обществу. Участие государства в этом деле даст возможность осуществить мысль о создании в Киеве Академии наук скоро и наиболее полно и поставить существование ее на твердую почву. Академия должна сосредоточить вокруг себя научные силы, которые, в первую очередь, должны будут пополнить существующие пробелы в изучении Украины. Ненормальные условия и подозрительное отношение к украинской науке, в которых протекало ее развитие, сделали то, что Украина мало изучена. История Украины, история украинского

искусства, язык, литература, природные богатства, народная жизнь, статистика, география, этнография — частью только начаты изучением, частью имеют такие большие дефекты, что нужны особые условия, чтобы заполнить существующие пробелы. Время не ждет, и надо спешить наладить ученую жизнь на Украине.

Создание Украинской академии наук имеет и большое национальное значение, ибо до сих пор еще есть много людей, которые относятся скептически и насмешливо к украинскому движению и возрождению, не верят в живые творческие силы украинского народа, не допускают возможности развития украинского языка и науки. Для тех же, кто верит в жизнеспособность украинского народа, для кого возрождение его — это «святая святых», для тех — создание Украинской академии наук имеет огромное значение, составляет национальную потребность и является очередным вопросом.

Далее Н.П. Василенко выразил благодарность членам комиссии за отзывчивость, с которой они отнеслись к приглашению принять участие в этом великом деле. Несомненно, работа комиссии будет трудная, обширная, и ради нее члены комиссии пожертвовали своим временем и отдыхом. Глубокий интерес членов комиссии к ее задачам служит залогом того, что они будут успешно разрешены и что с осени в Киеве будет открыта Украинская национальная академия наук. Надо надеяться, что учреждение это получит здесь широкое развитие и что при помощи научных украинских сил удастся пополнить пробелы в изучении Украины. К сожалению, не все приглашенные члены комиссии прибыли; мы не имеем пока акад. В.Н. Перетца, проф. Н.Ф. Сумцова и проф. А.Е. Крымского. Федор Кондратьевич Вовк, намеченный в число членов комиссии, скончался на пути в Киев. Он давно стремился в Киев, но не перенес тяжелого пути.

4. Память Ф.К. Вовка, по предложению Н.П. Василенко, почтена вставанием.

5. Н.П. Василенко передал председательствование акад. В.И. Вернадскому.

6. Академик В.И. Вернадский ознакомил комиссию с составом и конструкцией ее, а также с теми предварительными шагами, которые уже им [с]деланы. В состав комиссии входят: министр просвещения и два его товарища; нет ответов о согласии принять участие в работах комиссии со стороны приглашенных проф. М.С. Грушевского, акад. В.Н. Перетца и проф. М.И. Туган-Барановского. Из давших согласие акад. В.С. Иконников находится под наблюдением врача, запретившего ему занятия, и он вынужден был взять назад свое согласие, С.Л. Франкфурт уехал по поручению правительства на некоторое время за границу, акад. В.И. Палладин заболел и не может выехать из Харькова. Кроме того, в комиссию входят три представителя от Наукового товариства в Киеве: проф. Г.Г. Павлущий, проф. Е.К. Тимченко и проф. П.А. Тутковский, и приглашен один представитель от Наукового товариства имени Шевченко во Львове, но никакого ответа из Львова мы не имеем. Секретарем комиссии приглашен В.Л. Модзалевский.

В комиссию поступили следующие материалы: записка акад. В.Н. Перетца («Головні риси статуту Української академії наук»)²; записка проф. Н.Ф. Кащенко — о желательности учреждения при Украинской академии наук совер-

шенно новой кафедры «Развития прикладной биологии, или Акклиматизации» в широком смысле слова³; В.А. Кордта — о Национальной библиотеке⁴; имеют поступить: г. Осташенка-Кудрявцева — об астрономической обсерватории⁵, г. Окунева — об учреждении исследовательского Археологического института в Одессе, проф. И.И. Косоногова — о Физическом институте при Академии наук⁶.

Далее, в связи с экономической разрухой и трудностью отыскания на рынке материалов, необходимых Академии и ее учреждениям, комиссия приняла меры к обеспечению Академии такими материалами и обратилась к председателям ликвидационных комиссий Военно-промышленного комитета А.В. Сахарову и учреждений военного времени Ю.А. Кистяковскому с просьбой сохранить материалы; ведутся такие же переговоры с Красным Крестом. Выясняется возможность иметь ряд нужных для создания лабораторий и опытных институтов материалов, для сохранения которых для нужд Академии надо немедленно принять меры.

7. Далее академик В.И. Вернадский огласил письмо к нему министра Н.П. Василенко от 8-го июля^{*2}. Письмо прилагается к протоколу. Необходимо сейчас же принять меры к подбору библиотек. Желательно ныне же направить и в этом направлении деятельность комиссии. В архивно-библиотечном отделе Министерства просвещения есть список библиотек, которые продаются. Список будет представлен в следующее заседание.

8. **Постановлено:** записки акад. В.Н. Перетца и проф. Н.Ф. Кащенко отлитографировать и раздать членам комиссии.

9. Проф. И.И. Косоногов сделал внеочередное заявление о том, что в Кривом Роге имеются 20 млн. руб., оставленных С. Калачевским на создание высшего агрономического учреждения на Украине; было бы необходимо выяснить, нельзя ли связать с Академией наук исполнение воли завещателя этой суммы.

Акад. В.И. Вернадский разъясняет, что г. Калачевский желал увидеть вышший Сельскохозяйственный институт в своем имении, завещание очень определено, и что, таким образом, Академия не может рассчитывать на завещанные им средства.

10. Председатель указал, что Гетман Украины в разговоре с ним высказал самое горячее сочувствие идее создания Академии наук, считает необходимым широкую разработку ее плана и обещал, несмотря на тяжелые финансовые условия, в которых находится Украинская Держава, всяческое содействие к скорейшему созданию Украинской академии наук в Киеве, поставленной в условия, отвечающие ее национальному значению.

11. Председатель комиссии высказал свои соображения о плане деятельности комиссии и структуре Академии и предложил принять соображения за базу для дальнейшего обсуждения. Эти соображения прилагаются к протоколу^{*3}.

12. После речи акад. В.И. Вернадского между присутствующими членами комиссии произошел обмен мнений, во время которого были даны заявления и

^{*2} Дата одержання документа. Див. дане видання.

^{*3} Див. дане видання.

предложения: проф. А.В. Сперанским — об использовании заводов, возникших в связи с войной, потребовавшей огромное развитие химической промышленности; акад. В.И. Вернадским — о сохранении завода оптического стекла в Изюме, который сейчас предположен к закрытию; проф. П.А. Тутковским — о приобретении запаса карт, привезенных в Киев с фронта; кроме того, проф. П.А. Тутковский заявил о своей готовности передать будущей Академии составленную им библиографию по естествознанию.

Постановлено: речь акад. В.И. Вернадского отлитографировать и раздать членам комиссии.

Далее обмен мнений коснулся основных положений к устройству будущей Академии и особенно — вопроса о языке, на котором будут печататься издания Академии⁷.

13. Следующее заседание комиссии назначено на 12-е июля в 1 ч. дня в музее искусств при университете.

14. Заседание закрыто в 10 часов вечера.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 а, арк. 277–279. Копія. Машинопис.

Журнал № 2

12 июля 1918 г.

1. Заседание состоялось в музее искусств при университете в 1 ч. дня.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии акад. В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалея, проф. Н.Ф. Кашенко, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Секретарь комиссии прочел журнал предыдущего заседания комиссии от 9-го июля. Журнал заседания утвержден. Приняты предложения: акад. В.И. Вернадского — вести протоколы возможно кратко, с представлением каждому члену комиссии права прилагать к ним свои речи полностью; проф. Д.И. Багалея — чтобы журнал комиссии от 9-го июля был пополнен указанием на то, что большинство членов комиссии высказывалось за обязательное печатание на украинском языке всех изданий Академии, причем те же академические издания могут выходить и на другом языке.

4. Принято к сведению внеочередное заявление проф. Г.Г. Павлуцкого о том, что министр народного просвещения и искусств Н.П. Василенко высказался в разговоре с ним за необходимость печатания изданий Академии на украинском языке с тем, что те же издания могут издаваться Академией и на другом языке, и за желательность образования в Академии Отделения истории искусств.

5. Принято предложение акад. В.И. Вернадского — просить проф. А.В. Сперанского представить в комиссию доклад о сохранении и использовании заводов, возникших в связи с войною.

6. Председатель комиссии доложил письмо председателя Киевского областного Военно-промышленного комитета от 1-го июля за № 150/725. **Постановлено:** передать это письмо на заключение проф. И.И. Косоногова.

7. Председатель комиссии сообщил, что министр юстиции М.П. Чубинский выразил желание принять участие в обсуждении вопроса об Отделении государственных и экономических наук Академии наук. **Постановлено:** пригласить г. министра юстиции на то заседание комиссии, или подкомиссии, в котором будет рассматриваться вопрос о конструкции Отделения государственных [и] экономических наук.

8. Председатель комиссии огласил список отдельных вопросов, подлежащих рассмотрению комиссии и наметившихся в результате обмена мнений на заседании 9-го июля. Список этот прилагается. Список этот дополнен рядом вопросов, предложенных отдельными членами комиссии, а именно: признано необходимым рассмотреть записки акад. В.Н. Перетца, вопрос о первом составе академиков, вопрос об условиях, каким должны удовлетворять будущие академики, о рукописном отделении в Национальной библиотеке, о Национальном архиве, о создании Главной украинской физической обсерватории (вопрос, поднятый на совещаниях в Министерстве земледелия), о возможности проявления деятельности Академии в подготовке молодых ученых.

9. Далее в комиссии был рассмотрен с принципиальной точки зрения вопрос о положении академиков.

После обмена мнений единогласно **постановлено** высказаться за необходимость создания для научной работы академиков Украинской академии наук таких же условий, в какие поставлена работа академиков Российской академии. Академики получают содержание от государства и стоят во главе научных исследовательских учреждений Академии. Соединение звания академика с должностью профессора или какого-либо иного [...] ^{*4} может допускаться только с согласия Академии.

10. Оглашена записка акад. В.Н. Перетца «Головні риси статуту Української академії наук». **Постановлено:** иметь в виду затронутые в записке вопросы и подвергнуть их обсуждению в заседаниях комиссии.

11. Обсуждался вопрос о числе отделений в Украинской академии наук.

После заслушания записки проф. Н.Ф. Кащенко о желательности учреждения при Украинской академии наук совершенно новой кафедры развития прикладной биологии, или акклиматизации в широком смысле слова, и обмена мнений **постановлено:** высказаться за учреждение в Украинской академии наук трех отделений: а) Историко-филологического, б) Физико-математического (с разрядом прикладного естествознания), в) Государственно-экономического.

12. После обмена мнений о задачах Академии наук признано необходимым, чтобы Украинская академия наук по своему характеру была *исследовательским учреждением* с рядом лабораторий, институтов, музеев и комиссий, снабженных средствами, причем такими исследовательскими аппаратами должны быть надлежащим образом обставлены все три отделения.

^{*4} Слово в тексті написано нерозбірливо.

13. **Постановлено:** образовать две подкомиссии: а) историко-филологическую и б) физико-математическую из членов комиссии с правом кооптации для более частного обсуждения вопроса и состава этих отделений.

Для обсуждения Отдела государственно-экономического просить министра освіти пополнить состав комиссии юристами.

14. Следующие заседания комиссии назначены на 17-е июля в 6 ч. вечера в кабинете министра народного просвещения и 20-го июля в 10 ч. утра в музее искусств при университете.

15. Заседание закрыто в 5 ч. вечера.

Председатель комиссии академик
Секретарь комиссии
Члены комиссии:

АРАН, ф. 518, оп. 4, спр. 99, арк. 29–30. Копія. Машинопис.

Журнал № 3

17 июля 1918 г.

1. Заседание состоялось в кабинете министра народного просвещения и искусств в 6 ч. вечера.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии акад. В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. П.А. Тутковский, главноуправляющий делами искусств и национальной культуры П.Я. Дорошенко и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Секретарь комиссии прочел журнал заседания комиссии от 12 июля. Журнал утвержден.

4. Председатель комиссии доложил, что от проф. М.И. Туган-Барановского получено согласие принять участие в работах комиссии и что министр народного просвещения и искусств обратился к профессорам Е.В. Спекторскому, И.А. Малиновскому и Е.В. Васьковскому с просьбой быть членами комиссии.

5. Председатель комиссии сообщил, что от председателя ликвидационной комиссии Военно-промышленного комитета поступил при № 162 список материалов и предметов, могущих понадобиться для исследовательских учреждений Академии, с просьбой сообщить возможно скорее ответ комиссии о том, какие предметы и материалы действительно необходимы для Академии. По словесным переговорам с Военно-промышленным комитетом ясно, что надо спешить с ответом. Кроме того, Гетман Украины обратился к министру просвещения с просьбой представить ему список приборов, нужных Академии для Физического института и аналогичных учреждений. К списку должен быть приложен немецкий перевод. **Постановлено:** для рассмотрения данного списка и исполнения поручения Гетмана Украины образовать подкомиссию в составе акад. В.И. Вернадского, проф. А.В. Сперанского, проф. С.П. Тимошенко и проф. И.И. Косо-

ногова (которого вызвать телеграммой) с представлением ей права кооптации новых членов.

6. Председатель комиссии доложил о посещении его душеприказчиком покойного Ф.К. Вовка — П.Я. Стебническим, который на основании завещания Ф.К. Вовка выразил желание передать библиотеку покойного в Академию наук на известных условиях, напр[имер], путем создания при Академии наук антропологического научного учреждения, связанного с именем Ф.К. Вовка. **Постановлено:** передать это предложение на заключение физико-математической подкомиссии, которой поручить выяснить вопрос во всех деталях с душеприказчиками Ф.К. Вовка. По предложению Г.Г. Павлуцкого, **решено:** после официального внесения предложения душеприказчиков снести с председателем украинской мирной делегации С.П. Шелухиным в отношении возможности перевозки библиотеки Ф.К. Вовка в Киев.

7. Председатель комиссии доложил о том, что министр народного просвещения и искусств вносит через него на обсуждение комиссии вопрос о составлении законопроекта об ассигновании 1 млн. руб. на немедленное приобретение библиотек и книг для создания начала Национальной библиотеки. Покупаемые книги должны систематизироваться и каталогизироваться. При выработке этого законопроекта, очевидно, должен быть в нем указан и орган, который распоряжается этим фондом; по мнению председателя, таким органом мог бы быть организованный законодательным путем Временный комитет по созданию Национальной библиотеки. Очевидно, вопрос о выработке этого законопроекта может быть обсужден только после принципиального решения о принадлежности Национальной библиотеки к числу учреждений, находящихся в ведении Академии наук. Поэтому председатель комиссии **предлагает** прежде всего обсудить этот вопрос и только после его принципиального решения перейти к вопросу о законопроекте.

8. Председатель комиссии сообщил, что министр народного просвещения и искусств обратился с письмом к акад. В.С. Иконникову о приобретении его библиотеки для Национальной библиотеки. Проф. Д.И. Багалея доложил заключение историко-филологической подкомиссии от 16 июля по вопросам о Национальной и академической библиотеках: после обмена мнений подкомиссия приняла по вопросу о числе и составе учено-вспомогательных учреждений при отделении решение: высказаться за желательность создания особой библиотеки при Академии, составленной в зависимости от потребностей отделений и учреждений подведомственных Академии, с тем, чтобы в этой библиотеке были отделы старопечатных книг и рукописей. Национальная публичная библиотека, по мнению подкомиссии, должна быть создана отдельно от академической, так как последняя должна выдавать книги академикам на дом, что не может быть допустимо в Национальной библиотеке, являющейся хранилищем всей печатной продукции на Украине, и, по возможности, за ее пределами. Национальная библиотека может лишь находиться в ведомстве Академии. С своей стороны, проф. Д.И. Багалея указал на желательность приобретения библиотеки проф. В.Б. Антоновича. Проф. П.А. Тутковский сообщил об известной ему весьма ценной библиотеке, гибнущей в подвалах Луцкого городского училища и

состоящей из конфискованных в свое время из польских монастырей книг самого разнообразного содержания, и он полагает нужным выяснить, нет ли и при других училищах таких же ненужных им книжных собраний.

После оживленного обмена мнений, в котором приняли [участие] все члены, комиссия пришла к заключению, что Национальная библиотека должна находиться в ведении Академии наук, но быть автономным учреждением с своим бюджетом. В ее уставе должно быть определено влияние Академии наук на жизнь библиотеки и условия ее помощи работам академиков.

Далее комиссия перешла к вопросу о законопроекте об отпуске 1 млн. руб. для образования фонда Национальной библиотеки.

После обмена мнений комиссия **постановила**: а) поручить председателю и секретарю комиссии выработать к следующему заседанию законопроект об отпуске 1 млн. руб. в распоряжение министра народного просвещения и искусств для создания фонда на приобретение библиотек и книг для Национальной библиотеки, наметив, что деньги эти должны расходоваться особым Временным комитетом, который обязан будет установить план и способы их расходования, принимать меры для получения библиотек от казенных учреждений (даром или в обмен), для привлечения пожертвований деньгами и книгами и т. д.

9. После этого комиссия перешла к продолжению обсуждения основных вопросов конструкции Академии. После обмена мнений комиссия приняла большинством голосов следующие основные положения для устава Академии: а) Академия наук является автономным учреждением; б) Председатель (Голова) Академии выбирается в Общем собрании Академии из числа академиков на трехлетний срок с правом переизбрания по истечении срока; в) каждое отделение (виддил) имеет выборного председателя (голова виддилу), избираемого членами отделения на трехлетний срок с правом переизбрания по истечении срока; г) Непременный секретарь (Генеральный секретарь) Академии ведает делами Общего собрания Академии и делами, не имеющими отношения к отделениям; избирается Общим собранием на 3 года с правом переизбрания; д) каждое отделение имеет для ведения своих дел секретаря (секретарь виддилу), избираемого отделением на 3 года с правом переизбрания; е) должность вице-президента Академии признана ненужной. Президента Академии, в случае его болезни или отсутствия, заменяет один из председателей отделений по порядку, который должен быть обозначен в уставе; ж) в члены Академии (академики) может быть предложено лицо, известное своими научными трудами, только по инициативе, исходящей из среды членов данного отделения Академии; з) выбор в академики производится сперва в отделении, затем — в Общем собрании, в обоих случаях вопрос решается простым большинством голосов. Вопрос о составе избирательного собрания (напр[имер], требуется присутствие на нем 2/3 академиков, находящихся в Киеве) и др. оставлены открытыми до справки с новым законом о выборах в Петроградскую академию наук 1917 г.; и) при Академии наук может быть ряд постоянных комиссий, в состав которых могут входить и лица, не принадлежащие к составу Академии. Схему организации этих комиссий поручено выработать председателю и секретарю комиссии.

10. Председатель комиссии доложил о работах физико-математической подкомиссии, которая постановила составить о каждом из исследовательских учреждений Физико-математического отделения особые записки. Во время съезда естественников Украины (1 августа) подкомиссия предполагает созвать большое совещание для обсуждения указанных записок и вообще плана организации Физико-математического отделения в целях получения более широкой базы для своих предложений, которые будут внесены затем на окончательное заключение комиссии.

11. Председатель историко-филологической подкомиссии Д.И. Багалея сделал краткий доклад о работах подкомиссии.

12. Заседание закрыто в 10 ч. вечера.

Председатель комиссии академик
Секретарь комиссии
Члены комиссии:

АРАН, ф. 518, оп. 4, спр. 99, арк. 33–35. Копія. Машинопис.

Журнал № 4

20 июля 1918 г.

1. Заседание состоялось в 10 ч. утра в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии акад. В.И. Вернадский; члены — проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Председатель комиссии доложил о полученной им от проф. И.И. Косоногова телеграмме с сообщением о невозможности прибыть в заседание из-за железнодорожной забастовки.

Постановлено: ввиду необходимости в срочном порядке дать ответ председателю ликвидационной комиссии Военно-промышленного комитета о материалах и предметах, имеющих в его распоряжении, а также составить список того же по просьбе п. Гетмана, — предоставить акад. В.И. Вернадскому право созвать заседание подкомиссии, избранной в прошлом заседании, с приглашением в нее специалистов по своему усмотрению, не дожидаясь приезда проф. И.И. Косоногова.

4. Председатель комиссии доложил проект закона о Национальной библиотеке и фонде для нее^{*5}.

После поправок, внесенных некоторыми членами комиссии, основные положения проекта закона были приняты, окончательная редакция его поручена председателю и секретарю комиссии. Проект этот прилагается к настоящему журналу.

*5 Див. дане видання.

5. Председатель комиссии указал на желательность приобретения библиотеки М.П. Драгоманова и проф. Тимченко — библиотеки В.И. Белозерской в г. Борзне.

Постановлено: а) поручить проф. Г.Г. Павлуцкому вступить в сношения с наследниками М.П. Драгоманова по этому вопросу и запросить В.И. Белозерскую, от имени комиссии, не найдет ли она возможным продать библиотеку Национальной библиотеке.

6. Оглашено поступившее в комиссию заявление душеприказчиков покойного Ф.К. Вовка — П.Я. Стебницкого и С.А. Ефремова от 19 июля с. г.⁸ и духовное завещание Ф.К. Вовка от 31 июня 1915 г., прилагаемые к настоящему протоколу^{*6}.

При этом председатель комиссии сообщил, что при словесных переговорах он высказал душеприказчикам некоторые соображения, которые было бы желательно, в случае принятия их комиссией, так или иначе оговорить ввиду будущего. Во-первых, весьма возможно, что при будущей конструкции Академии не будет создано отдельного Антропологического института, а будет посвящено изучению антропологии и часть большого музея, например, антропологический отдел музея. Было бы желательно поэтому, чтобы пожертвование Ф.К. Вовка могло поступить в такое учреждение Академии. Затем в числе книг, жертвуемых Ф.К. Вовком, есть книги по истории и археологии Украины, которые не имеют прямого отношения к антропологии и этнографии, и поэтому было бы правильнее, чтобы такие книги с сохранением имени Ф.К. Вовка были переданы в другое ее учреждение, например, в Национальную библиотеку. Душеприказчики считали подобного рода решения согласными с волею завещателя.

По просьбе П.Я. Стебницкого, председатель комиссии обратился с письмом к Непременному секретарю Российской академии наук С.Ф. Ольденбургу с просьбой принять меры к охране библиотеки и коллекции Ф.К. Вовка.

По обсуждению заявления душеприказчиков и сообщения председателя, комиссия **постановила:** а) выразить согласие комиссии на принятие дара душеприказчиков Ф.К. Вовка на условиях, предложенных душеприказчиками, при этом, однако, признала желательным сделать оговорки, которые были сделаны председателем душеприказчикам; б) о своем постановлении уведомить министра народного просвещения и искусств и просить его выразить благодарность душеприказчикам, которых также известить о принятых постановлениях; в) после ответа душеприказчиков просить председателя комиссии акад. В.И. Вернадского обратиться от имени комиссии к председателю украинской мирной делегации С.П. Шелухину об оказании содействия в перевозке книг и коллекций Ф.К. Вовка в Киев.

7. Председатель комиссии высказал мнение о желательности приобретения для Национальной библиотеки библиотеки писателя Б.Д. Гринченко.

Постановлено: просить члена комиссии проф. Е.К. Тимченко выяснить этот вопрос и снести по поводу него с вдовой писателя.

^{*6} Документ в архівній справі відсутній.

8. Председатель комиссии предложил обсудить вопрос об основании при Академии наук физической и метеорологической обсерватории. При этом председатель комиссии высказал мнение о желательности создания при Академии наук прежде всего Геофизической обсерватории исследовательского типа. Однако, имея в виду, что на Украине должна быть создана Главная физическая обсерватория наблюдательного характера с целой сетью станций по Украине, желательно поставить обсерваторию такого рода в связь с Академией наук, дабы она была вне зависимости от бюрократических учреждений.

После обмена мнениями комиссия **постановила**: высказаться за учреждение на Украине Главной физической обсерватории (с геофизической частью), находящейся в ведении Академии наук, пользующейся самоуправлением и своим бюджетом.

9. Обсуждается поднятый в записке акад. В.Н. Перетца вопрос о возможности для Академии наук взять на себя подготовку молодых ученых.

После обмена мнениями, комиссия **постановила**: а) высказаться за желательность, чтобы деятельность Академии в этом отношении была поставлена достаточно широко, — так, чтобы высшие школы Украины могли прикомандировать к ней оставленных при ней молодых людей вместо посылки за границу. С этой целью в ее научно-исследовательских институтах должны быть оставлены места для молодых ученых, где они могли бы научно работать под руководством академиков. Иметь это в виду при составлении устава; б) высказаться за невозможность для Академии наук взять на себя заботу о подготовке лиц для средних школ.

10. По предложению председателя комиссии, последняя обсуждала вопрос о предоставлении академикам права открывать вольные курсы или отдельные циклы лекций в стенах Академии или в других местах, что очень важно в целях приобретения учеников и вообще сохранения связи с молодыми научными силами.

По обсуждении этого вопроса комиссия **постановила**: высказаться за желательность предоставления права академикам и ученому персоналу Академии наук и ее учреждений открывать курсы или читать отдельные лекции с разрешения конференции Академии. Иметь это в виду при составлении устава.

11. Комиссия обсуждала вопрос об организации в Украинской академии наук кафедр по истории искусств, причем проф. Г.Г. Павлуцкий, напомнив заявление по этому поводу министра народного просвещения и искусств, также высказался за желательность создания таких кафедр. Председатель комиссии, со своей стороны, указал на желательность изучения на Историко-филологическом отделении истории музыки, которая вообще составляет в духовной жизни людей [...] ^{*7}

После обмена мнениями комиссия **постановила**: высказаться за возможность объединения некоторого количества кафедр в Историко-филологическом отделении.

^{*7} Частина тексту документа відсутня.

12. По вопросу о языке, на котором должны печататься издания Академии наук, после обмена мнениями комиссия **постановила**: высказаться за то, что все издания Украинской академии наук обязательно должны печататься на украинском языке, причем параллельно каждая работа, по желанию автора, может быть напечатана Академией в своих изданиях и на любом другом языке.

13. Следующие заседания назначены: 24 июля в 6 ч. вечера, кабинет министра народного просвещения и искусств, и 27 июля в 10 ч. утра в музее искусств при университете.

14. Заседание закрыто в 12 ч. дня.

Председатель комиссии академик

Секретарь комиссии

Члены комиссии:

Архів Президії НАН України, ф, 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 12–15 зв. Копія. Машинопис.

Журнал № 5

24 июля 1918 г.

1. Заседание состоялось в 6 ч. вечера в кабинете министра народного просвещения и искусств.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багaley, проф. Н.Ф. Кашенко, товарищ министра народного просвещения и искусств И.А. Красуский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан журнал заседания комиссии от 20 июля. Журнал утвержден.

4. Проф. Д.И. Багaley сообщил об осмотре им библиотеки В.Б. Антоновича, сохранившейся у его наследников. В беседе своей с проф. Д.И. Багалеем Д.В. Антонович находил весьма желательным переход библиотеки его отца в Академию наук, причем, со своей стороны, выразил желание об участии Академии наук в постановке памятника на могиле отца.

После обмена мнений **постановлено**: признать крайне желательным поступление библиотеки В.Б. Антоновича в Национальную библиотеку и просить проф. Д.И. Багалея вести дальнейшие переговоры с наследниками его относительно способов и условий приобретения библиотеки.

5. Проф. С.П. Тимошенко предложил обсудить вопрос о праве Академии присуждать ученые степени и проф. А.В. Сперанский — о положении ученого персонала Академии.

Постановлено: внести эти вопросы в список и подвергнуть обсуждению в заседаниях комиссии.

6. Председатель комиссии сообщил, что законопроект об образовании фонда Национальной библиотеки Украинской Державы прошел в Совете Министров в

сумме 500000 руб. и что перед комиссией стоит очередная задача — выработать положение о Временном комитете и обеспечить средствами фонд с 1 января 1919 г. Вопрос этот будет поставлен на повестку, как только закон будет подписан п. Гетманом.

7. Председатель комиссии сообщил, что министр народного просвещения и искусств, в связи с ассигнованием 500000 руб. на фонд Национальной библиотеки, обратился с письмами: к киевскому городскому голове — о возможности слияния Городской публичной библиотеки с Национальной и о возможности предоставить Национальной библиотеке здания Городской публичной библиотеки и к г. Лубковскому — по вопросу о передаче Общественной библиотеки в состав Национальной.

8. Оглашено письмо академика В.С. Иконникова к министру народного просвещения и искусств по поводу приобретения его библиотеки. Письмо это прилагается к настоящему журналу^{*8}.

9. Председатель комиссии доложил, что состоявшееся вчера заседание подкомиссии по рассмотрению списка предметов Военно-промышленного комитета высказалось за необходимость приобретения оборудования оптической мастерской и 9 пуд[ов] ртути.

Постановлено: утвердить указанное постановление подкомиссии и уполномочить акад. В.И. Вернадского на дальнейшие переговоры о приобретении оборудования и ртути.

10. Оглашено отношение главноуполномоченного по управлению и ликвидации учреждений военного времени от 19 июля за № 721.

Постановлено: принять к сведению.

11. Оглашено прилагаемое письмо А.Н. Яницкого к председателю комиссии от 24 июля с рекомендацией В.П. Линника, работавшего в оптической мастерской Военно-промышленного комитета^{*9}.

Постановлено: иметь в виду В.П. Линника в случае перехода оптической мастерской в ведение Академии.

12. Оглашена записка, поданная п. Гетману председателем комиссии по вопросу об отводе временного помещения для Академии наук в здании Владимирского кадетского корпуса.

Записка эта подана п. Гетману одновременно с запиской делегации от Украинского университета. При этом председатель комиссии сообщил, что по впечатлениям, вынесенным им из беседы с п. Гетманом, есть шанс на то, что здание корпуса будет передано для Академии и университета. Кроме того, п. Гетман осведомил председателя комиссии, что в настоящее время под председательством министра путей сообщения разрабатывается план застройки Зверинца, на котором будет отведена достаточная площадь для возведения зданий для Академии наук и университета.

^{*8} Документ в архівній справі відсутній.

^{*9} Документ в архівній справі відсутній.

9*¹⁰. Председатель комиссии сообщил о поступивших новых материалах: записке Г.Ю. Жуковского — «По вопросу организации при Изюмском оптическом заводе Керамико-стекольного научно-технического испытательного института» и отношении Геологического комитета от 23 июля за № 28 по вопросу о переходе его в число учреждений Академии наук.

Постановлено: записку Г.Ю. Жуковского передать для предварительного рассмотрения проф. А.В. Сперанскому, а отношение Геологического комитета — В.И. Вернадскому, а затем на заключение физико-математической подкомиссии.

10. Проф. Д.И. Багалея сделал внеочередное заявление о желательности скорейшего составления подкомиссии государственно-экономических наук.

Постановлено: просить проф. М.И. Туган-Баранововского и проф. Е.В. Спекторского, проф. Д.И. Багалея составить подкомиссию с приглашением в нее других лиц путем кооптации; поручить подкомиссии обсудить вопрос о соединении государственно-экономических наук в одном отделении или разделении их на два отделения.

11. Председатель комиссии доложил просьбу министра народного просвещения и искусства о разработке комиссией законопроекта об отпуске 1 млн. руб. на первоначальные расходы по организации Академии наук.

После обмена мнений **постановлено:** а) признать крайне желательным, чтобы в распоряжении министра народного просвещения и искусств находился фонд в 1 млн. руб., расходуемый на приобретение предметов и материалов, приспособление и меблировку зданий Академии наук, перевозку библиотек; принятие пожертвований, содержание комиссии и ее технического аппарата и проч.; б) законопроект составить в одном пункте, составить к нему объяснительную записку; в) редакцию того и другого поручить председателю и секретарю комиссии.

12. Обсуждался вопрос, поднятый в настоящем заседании проф. А.В. Сперанским, о положении ученого персонала Академии (лаборантов, хранителей и проч.).

После продолжительного обмена мнениями комиссия **пришла к следующим решениям:** а) ученый персонал Академии и ее учреждений следует разделить на две категории: первая — для занятий штатных должностей хранителей, зоологов, лаборантов и проч., которые занимаются впредь до выслуги пенсии (25 лет), по выслуге коей лица эти могут быть оставляемы и далее на службе с согласия заведующего учреждением еще на пятилетие. Вторая категория выбирается отделением на срок в три года, по истечении которого заведующий учреждением может возбудить вопрос об оставлении их на службе и далее.

13. В связи с принятым выше постановлением об ученом персонале Академии (§ 12), председатель комиссии поставил на обсуждение вопрос об условиях для этих лиц, праве их на совмещение должностей и праве их на участие в управлении учеными учреждениями.

*¹⁰ Так у документі. Потрібно: «13» і т. д.

После продолжительного обмена мнений комиссия **постановила**: а) для избрания ученого персонала Академии необходимым условием должны быть или наличие высшего образования, или издание ученых работ; б) вопрос о праве на совмещение должностей отложить до обсуждения штатов как тесно с ними связанного; в) вопрос об участии в управлении учеными учреждениями, как относящийся к внутренней организации учреждений, предоставить самой Академии.

14. Обсуждался поднятый проф. С.П. Тимошенко в настоящем заседании вопрос о праве Академии наук присуждать ученые степени, причем проф. Д.И. Багалея, разрешая этот вопрос вместе с проф. С.П. Тимошенко, положительно указывал, что проф. Н.Ф. Сумцов держится такого же мнения.

После оживленного обмена мнениями комиссия **постановила**: а) признать, что Академия наук имеет право давать степень доктора Honoris causa за работы и вообще за ученую деятельность; б) предоставить отделениям право возводить данное лицо в степень доктора Honoris causa; в) ^{*11}; г) предоставить отделениям право, если они того пожелают, устраивать диспуты на ученую степень, устан[овленным] законом для высших школ, причем экзамены на допущение к диспуту не должны происходить в АН.

15. Далее комиссия обсуждала вопрос об учреждении в Академии премий и фондов.

Вопрос этот, по предложению проф. Д.И. Багалея, снят с обсуждения и передан на предварительное рассмотрение во все подкомиссии.

16. По предложению председателя комиссии обсуждался вопрос об условиях, которым должны удовлетворять академики Украинской академии наук.

Ввиду позднего времени обсуждение данного вопроса, вызвавшего оживленный обмен мнений, **постановлено** продолжить в следующем заседании.

17. Следующее заседание комиссии назначено на 10 ч. утра 27 июля в музее искусств при университете.

18. Заседание закрыто в 10 ч. вечера.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 19–22. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 6

27 июля 1918 г.

1. Заседание состоялось в 10 ч. утра в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалея, главноуправляющий делами искусств и национальной культуры П.Я. Дорошенко, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан журнал заседания № 5 и после поправок утвержден.

*11 Текст даного пункту в документі закреслений.

4. Председатель комиссии сообщил, что выработанный комиссией законопроект об отпуске средств на первоначальные расходы по организации Академии наук прошел вчера в Совете Министров в форме аванса в сумме 200000 руб.⁹ Причем в случае, если эта сумма будет израсходована ранее 1 января, то возможен отпуск следующего аванса в таком же размере.

5. Председатель комиссии сообщил, что в управлении Красного Креста имеется химич[еская] лаборатория и склад химических материалов, которые могут быть полезны для ученых учреждений Академии. Главноуполномоченный Красного Креста Б.Е. Иваницкий в беседе с председателем комиссии выразил мнение о возможности передачи лаборатории в случае ее ликвидации Академии наук и приобретение хим[ических] мат[ериалов] на льготных условиях и выразил готовность составить их список.

Постановлено: обратиться к Б.Е. Иваницкому от имени комиссии с просьбой о передаче материалов Академии.

6. Председатель комиссии сообщил, что Комиссия по высшей школе передала в Комиссию от Академии наук законопроект об обязательной присылке книг типографиями.

Постановлено: поручить акад. В.И. Вернадскому и проф. Д.И. Багалею рассмотреть этот законопроект и внести его в комиссию.

7. Председатель комиссии сообщил, что, кроме поступившей уже записки о Геологическом комитете, ожидается еще поступление записки о Геодезическом институте и других подобных учреждениях и предложил для ускорения дела передать их по получении на предварительное рассмотрение физико-математической подкомиссии. Предложение это принято.

8. Оглашено письмо проф. С.П. Тимошенко по вопросу о покупке оптической мастерской и условиях выбора в академики. Письмо прилагается к журналу.

9. Обсуждался вопрос о задачах Академии наук и условиях, которым должны удовлетворять академики.

В обсуждении этого вопроса принимали участие все члены комиссии. В заключение профессор Д.И. Багaley внес проект формулировки задач Академии. По предложению председателя комиссии **постановлено:** проект формулировки проф. Д.И. Багaley передать в качестве материала на предварительное обсуждение всех подкомиссий. Проект прилагается к журналу^{*12}.

10. Обсуждался вопрос о типографии при Академии наук, внесенный на обсуждение комиссии г. министром народного просвещения и искусств, причем оглашен был соответствующий пункт его письма от 7 июля на имя председателя комиссии^{*13}.

Комиссия, имея в виду, что в академической типографии должно быть много разнообразных шрифтов и особых знаков, постоянно вводимых вновь в науку филологами, физиками, химиками, математиками, после обмена мнений **постановила**, что при Академии наук должна находиться типография, оборо-

^{*12} Документ в архівній справі відсутній.

^{*13} Див. дане видання.

дованная и для художественных изданий, а также словолития. Типографией этой могут пользоваться для своих научных и художественных изданий Министерство народного просвещения и искусств, высшие школы и университеты.

Для подыскания типографии и выработки денежного плана для ее приобретения и эксплуатации в ближайшем времени **постановлено**: образовать под председательством проф. П.А. Тутковского подкомиссию, в которую пригласить проф. А.М. Лободу, В.Л. Модзалевского, прив[ат]-доц[ента] И.И. Огиенко и заведующего Киевской школой печатного дела; этой подкомиссии предоставить право кооптации.

11. Председателем комиссии поставлена на обсуждение записка академика В.Н. Перетца, вновь оглашенная.

Постановлено: отдельные положения записки подвергнуть предварительному обсуждению в соответствующих подкомиссиях и затем рассмотреть в заседаниях комиссии при обсуждении вопросов, затронутых и в записке.

12. Поставленный на обсуждение вопрос о рукописном отделении Национальной библиотеки передан на рассмотрение историко-филологической подкомиссии.

13. Проф. М.И. Туган-Барановский сообщил, что подкомиссия государственно-экономических наук высказывает за наименование 3-го отделения Академии наук «Отделением социальных наук», которое разделяется на два разряда. Возражений это предложение не встретило.

14. Председатель комиссии предложил обсудить вопрос о правлении Академии наук и сообщил данные о правлении Петроградской академии, на которое возложены все хозяйственные заботы и дела. После обмена мнений комиссия **постановила** высказаться за следующую организацию правления Украинской академии наук:

Правление Академии состоит из трех членов, избираемых по одному от каждого отделения, сроком на три года, с выдачей особого вознаграждения; председатель правления избирается членами из своей среды. При правлении состоят: секретарь, приглашаемый на службу из сторонних для Академии лиц; казначей, бухгалтер, его помощник, чиновник для особых поручений, смотритель зданий. На остальных служащих канцелярии правления пока следует ассигновать определенную сумму.

Канцелярия при Непременном секретаре Академии состоит из его помощника (или управляющего канцелярией) и других служащих, на содержание которых пока назначается определенная сумма. Помощник Непременного секретаря выбирается Общим собранием Академии по предложению Непременного секретаря и назначается Президентом Академии. Остальные служащие правления, с согласия Президента, назначаются правлением^{*14}.

15. Проф. Е.К. Тимченко внес предложение высказаться за желательность возобновления деятельности работавшей под председательством проф. Г.Г. Пав-

^{*14} Комиссия отметила также необходимость наличия у Академии своих перевозочных средств (грузовика, автомобиля или лошадей). — *Прим. док.*

луцкого Комиссии по выработке украинских шрифтов. Это предложение поддержано членами комиссии.

Присутствующий на заседании главноуправляющий [делами] ис[кусств] и н[ациональной] к[ультуры] заявил, что Гл[авное] упр[авление] пойдет навстречу этому пожеланию.

16. Следующее заседание комиссии назначено в 6 ч. вечера 31 июля в кабинете министра народного просвещения и искусств.

17. Заседание закрыто в 1 ч. дня.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 23–24 зв. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 7

31 июля 1918 г.

1. Заседание состоялось в 6 ч. вечера в кабинете министра народного просвещения и искусств.

2. В заседание прибыли: председатель акад. В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский, секретарь комиссии В.Л. Модзалевский и проф. Б.А. Кистяковский.

3. Прочитан и утвержден журнал № 6 от 27 июля.

4. Доложено о поступившей в комиссию записке В.А. Кордта о Национальной библиотеке.

Постановлено: записку эту размножить и раздать членам комиссии для ознакомления с нею.

5. Председатель комиссии сообщил о поступивших в подком[иссию] по орг[анизации] Физ[ико]-мат[ематического] отд[еления] записках¹⁰: проф. Н.Ф. Кащенко — «О необходимости учреждения при Украинской академии наук Акклиматизационного ботанико-зоологического сада»¹¹, проф. С.П. Тимошенко — «К вопросу об организации разряда прикладного естествознания при Физико-математическом отделении Украинской академии наук»¹² и проф. А.В. Сперанского — «Об организации при Украинской академии наук Химической лаборатории с отделением прикладной химии»¹³. При этом председатель комиссии сообщил мнение подкомиссии о желательности опубликовать поступающие записки в целях пропаганды идей, в них заключающихся, осведомления о деятельности комиссии, усилении сочувствия к Академии и ее задачам и т. д.

После обмена мнений комиссия **постановила:** просить г. министра народного просвещения и искусств поместить поступившие записки в организующемся журнале министерства и сделать по 300 отдельных оттисков каждой из них для рассылки учреждениям и лицам, если только ж[урнал] М[инистерства] н[ародного] пр[освещения] скоро выйдет в свет. Если же этого не будет — то обсудить вопрос в след[ующем] заседании с представлением сметы печатания.

6. Председатель комиссии огласил поступившее к нему письмо министра нар[одного] просв[ещения] и искусств от 29 июля за № 88 по вопросу о скорейшем образовании комиссии, которая приступила бы на днях к осуществлению предложения о Национальной библиотеке. При этом акад. В.И. Вернадский сообщил, что министр в дополнение к этому письму предполагал прислать ему свои соображения, но последние еще не получены.

Постановлено: отложить обсуждение вопроса о Нац[иональной] библиотеке до следующего заседания комиссии.

7. Проф. Д.И. Багалей внес предложения: 1) о желательности увеличения числа заседаний комиссии до трех в неделю ввиду того, что работа комиссии, по всем данным, не закончится в течение предположенного двухмесячного срока и 2) о поручении секретарю комиссии составить проект статута Академии в целях ускорения хода работы комиссии. По первому предложению решение не принято, второе обсуждено в конце заседания.

8. Комиссия обсуждала вопрос о формулировке для статута Академии ее задач, причем были оглашены проекты формулировок, предложенные проф. Д.И. Багалеем и подкомиссиями: физико-математической и социальных наук.

После весьма продолжительных прений, в которых принимали участие все члены комиссии, принята следующая формулировка задач Академии, причем при окончательном обсуждении статута Академии могут лишь быть произведены редакционные изменения:

«1. Обязанности Украинской академии наук состоят в расширении, углублении и распространении наук и в обогащении их новыми открытиями на пользу человечества.

2. Украинская академия наук должна способствовать объединению и организации научной работы на Украине и способствовать созданию исследовательских институтов во всех областях человеческого знания.

3. Украинская академия наук как высшее украинское научное национальное учреждение ставит себе целью в признании украинской самостоятельной культуры с ее орудием — украинским языком, кроме общенаучной задачи, также изучение настоящего и прошлого Украины, страны и ее народа».

9. Комиссия обсуждала вопрос об условиях выбора академиков, причем были оглашены проекты формулировок, предложенные проф. Д.И. Багалеем и подкомиссиями: физико-математической и социальных наук.

После обмена мнений комиссия приняла проект формулировки в следующей редакции: «Академиками Украинской академии наук могут быть граждане Украины и украинские ученые Галиции, Буковины и Угорской Руси. В случае особых научных заслуг в академики могут избираться и иностранцы, но для избраний их требуется не менее трех четвертей голосов наличных членов в заседании отделения и Общем собрании Академии. Академики должны иметь постоянное местожительство в Киеве»¹⁴.

10. Комиссия обсуждала вопрос об ученом персонале учреждений Академии, причем председатель комиссии доложил, что, по мнению физико-математ[ической] подкомиссии, в составе ученого персонала могут быть и иностранцы.

После прений комиссия согласилась с указанным мнением физико-математической подкомиссии и дополнила его поправками, предложенными проф. Д.И. Багалеем, а именно: а) что иностранцы могут получать места в ученых учреждениях Академии только в исключительных случаях и б) что выборы иностранцев на должности должны производиться в отделениях закрытой баллотировкой, причем для избрания их требуется не менее трех четвертей голосов наличных членов в заседании отделения.

11. Председатель комиссии доложил записку Геологического комитета по вопросу о переходе его в ведение Академии наук. Физико-математическая подкомиссия единогласно выразила принципиальное согласие свое на переход комитета в ведение Академии, находя желательным установление между ними контакта. По мнению подкомиссии, особенно важно будет оговорить передачу в Геологический, Палеозоологический и Минералогический музеи Академии собираемого Геологическим комитетом материала. Этим самым сделается лишним создание особого Геологического музея Геологического комитета, и может более быстро быть создан научный украинский музей в этих своих отделах. Надо иметь в виду, что таково положение дел в самом большом Геологическом комитете — С[еверной] Америки, коллекции которого послужили в создании музея Вашингтона.

После обмена мнений комиссия **постановила**: поручить подкомиссии по организации Физико-математического отделения согласно с делом созвать совместное заседание с представителями Геологического комитета для выработки на нем условий общей работы комитета с Академией.

12. Председатель комиссии сообщил об имеющей поступить записке Н.А. Медзвецкого — о Геодезическом институте¹⁵ и о поступившей от г. министра записке совещания геофизиологов в Одессе с проектом создания Геофизического института.

Постановлено: передать эти записки на предварительное рассмотрение физико-математической подкомиссии.

13. Председатель комиссии доложил, что подкомиссия по организации Физико-математического отделения рассмотрела вопрос о премиях и фондах в Академии, переданный во все подкомиссии.

Постановлено: отложить рассмотрение этого вопроса до получения заключений по нему от остальных подкомиссий.

14. Проф. Г.Г. Павлуцкий сделал краткое сообщение о затруднениях, встреченных им при посещении здания Кадетского корпуса в связи с передачей здания для Киевского украинского университета, причем предполагалось возможным, что некоторые учреждения Академии могли бы найти там себе место.

Постановлено: просить проф. Г.Г. Павлуцкого довести до сведения министра народного просвещения и искусств о встреченном со стороны начальства корпуса затруднении.

15. Предложенный председателем комиссии на обсуждение вопрос о семинариях, поднятый акад. В.Н. Перетцем, **постановлено** передать на предварительное рассмотрение всех подкомиссий.

16. **Постановлено:** поручить проф. Д.И. Багалею, акад. В.И. Вернадскому и В.Л. Модзалевскому составить проект статута Академии.

17. Следующее заседание комиссии назначено в 10 ч. у[тра] 3 липня^{*15} в музее искусств при университете.

18. Заседание закрыто в 9½ ч. вечера.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 25–26 зв. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 8

3 августа 1918 г.

1. Заседание состоялось в 10 ч. утра, в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалея, проф. И.И. Косоногов, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан журнал № 7 и после поправок комиссией утвержден.

4. Председатель комиссии доложил, что вопрос о предоставлении помещения Владимирского кадетского корпуса Украинскому университету (причем, м[ожет] б[ыть] в нем могли бы поместиться некоторые учреждения Академии) разрешен, по сообщению г. министра народн[ого] просвещ[ения] и искусств, в положительном смысле.

Постановлено: просить проф. Г.Г. Павлуцкого осмотреть здание корпуса.

5. Председатель комиссии сообщил об открывающемся сегодня съезде натуралистов Украины.

Постановлено: просить акад. В.И. Вернадского сделать съезду сообщение о работах комиссии.

6. **Постановлено:** обсуждение вопроса об организации Национальной библиотеки отложить впредь до получения достаточных указаний М[инистерства] н[ародного] пр[освещения].

7. **Постановлено:** рассмотрение вопроса об учреждении при Академии премий и фондов отложить ввиду того, что он обсужден не во всех подкомиссиях.

8. Проф. Е.К. Тимченко доложил о результатах переговоров с вдовой Б.Д. Гринченко о приобретении библиотеки ее мужа для Национальной библиотеки. Выяснилось, что библиотека принадлежит киевской «Просвите» по завещанию писателя и находится в ее пользовании пожизненно, но сама вдова Б. Гринченко высказывается в благоприятном смысле ее перехода в Нац[иональную] библиотеку.

^{*15} Так у документі. Потрібно: «августа».

9. Проф. Д.И. Багалея от имени акад. В.И. Вернадского и своего доложил проект закона об обязательной присылке печатных произведений типографиями, причем было оглашено отношение Петроградской книжной палаты от 22 июля за № 393 на имя архивно-библиотечного отдела.

После предварительного обмена мнений **постановлено**:

1) выработать законопроект об обязательном предоставлении экземпляров печатных произведений, выходящих на Украине. Только этим путем, по мнению комиссии, можно быстро собрать в Национальной библиотеке все, что напечатала Украина;

2) число экземпляров печатных произведений, обязательно присылаемых типографиями, установить десять^{*16}, а именно для следующих книгохранилищ: а) 3 экз. для Национальной библиотеки Украинской Державы, причем первый экземпляр поступает в пользование, второй — неприкосновенен, третий — в части, относящейся к наукам, передается в Академию наук для ее учреждений, в части, не имеющей научного характера, передается публичным библиотекам Одессы, Харькова и Екатеринослава по соглашению с ними; б) 3 экз. для петроградских книгохранилищ (два — для Публичной библиотеки и один для Библиотеки Академии наук) при обязательстве, чтобы один экземпляр всего выходящего из-под печатного станка в России поступал в Национальную библиотеку Украины; в) 1 экз. для библиотеки московских Публичного и Румянцевского музеев; г) 1 экз. для книгохранилища Галичины, Угорской Руси и Буковины, в библиотеку «Наукового товариства імені Шевченка в Львові» без обязательства присылать издания в обмен; д) 2 экз. запасных, присылаемых типографиями ввиду желательности организации обмена с книжными центрами Польши;

3) поручить акад. В.И. Вернадскому, проф. Д.И. Багалею и В.Л. Модзалевскому составить в соответствии с принятыми положениями законопроект, имея в виду § 2 циркуляра № 1 Петроградской книжной палаты и дополнив его указанием на необязательность присылки «програмок театров» и т. п. (афиши театральные, концертные, о лекциях и проч. должны быть доставляемы);

4) высказаться за то, что надзор за исправным исполнением типографиями данного закона следует возложить на Книжную палату, а пока она не организована — на Главное управление по делам искусств и национальной культуры, с которым войти по данному вопросу в сношения;

5) иметь в виду необходимость разработать вопрос о распределении и использовании могущих оказаться в Национальной библиотеке дублетов с тем, чтобы были приняты во внимание интересы провинциальных библиотек.

10. Проф. Д.И. Багалея доложил комиссии о подготовительных работах его и секретаря комиссии В.Л. Модзалевского по составлению статута Академии и схемы его. При этом проф. Д.И. Багалея высказал мнение о необходимости предварительного обсуждения в комиссии вопросов: о форме сношений Академии, о порядке печатания академиками своих трудов и о числе иностранцев-академиков.

*16 Тут і далі — підкреслено в документах.

Акад. В.И. Вернадский предложил также выяснить вопрос о названии Академии.

Предложения проф. Д.И. Багалей и акад. В.И. Вернадского приняты.

После продолжительного обмена мнений по вопросу о формах сношений Академии **постановлено** в основу формулировки соответствующих пунктов статута Академии положить следующие мысли: а) Украинская академия наук есть самостоятельное высшее ученое государственное учреждение Украины, подчиненное непосредственно верховной власти; б) по вопросам финансового характера и бюджетным Академия сносится с верховной властью через министра народного просвещения и искусств, который представляет верховной власти на утверждение избранных Академией Председателя Академии, Непременного секретаря и академиков; в) Украинский Сенат как высший орган судебного надзора посылает в Академию указы; с остальными государственными установлениями Академия сносится непосредственно сообщениями; г) смета Академии включается в смету Министерства народного просвещения и искусств; д) кроме перечисленных в пункте б, остальные должностные лица Академии утверждаются Председателем.

По вопросу о названии Академии комиссия высказалась за то, чтобы она называлась: «Украинская академия наук в Киеве».

11. Обсуждался вопрос о порядке печатания академиками своих трудов.

Большинство членов комиссии находило, что этот вопрос не только обсуждался, но и был решен в предыдущих заседаниях комиссии, однако в протоколах он оказался незаписанным. Ввиду этого председатель комиссии нашел возможным поставить его на обсуждение комиссии.

После оживленного и продолжительного обмена мнений **принята** следующая формулировка данного пункта статута Академии: «Академики печатают свои научные труды преимущественно в изданиях Академии».

12. Следующее заседание назначено на 6 ч. вечера 7 августа в кабинете г. министра.

13. Заседание закрыто в 1 ч. дня.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 28–30 зв. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 9

7 авг[уста] 1918 г.

1. Заседание состоялось в 6 ч. вечера в кабинете министра народного просвещения и искусств.

2. На заседание прибыли: председатель акад. В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. И.И. Косоногов, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. А.В. Сперанский, проф. С. П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан и утвержден журнал заседания комиссии за № 8.

4. Председатель комиссии доложил, что сообщение на съезде натуралистов о деятельности комиссии им сделано.

5. Председатель комиссии доложил, что главноуправляющий делами искусств и национальной культуры, ознакомившись с постановлением комиссии относительно обязательной присылки печатных произведений типографиями, просит пересмотреть его и дополнить 11-м экземпляром, необходимым для организуемой в Гл[авном] упр[авлении] Книжной палаты с Библиографическим институтом и «Книжной летописью». Этот экземпляр, по использованию его Палатой, будет затем распределяться между провинциальными библиотеками.

Постановлено: дополнить законопроект о присылке печатных произведений типографиями 11-м экземпляром для Книжной палаты. Экземпляр этот, по использованию его в учреждениях Палаты, должен затем поступать в большие провинциальные библиотеки и библиотеки высшей школы.

6. Обсужден вопрос об академиках-иностранцах, почетных членах Академии и членах-корреспондентах, причем оглашены были соответствующие пункты устава Российской академии наук.

После обмена мнений **постановлено:** а) члены-корреспонденты Украинской академии наук (украинские граждане и иностранцы) избираются таким же порядком, как и академики. Число членов-корреспондентов устанавливается для каждой кафедры и отделения самою Академиею; б) почетные члены Украинской академии наук (украинские граждане и иностранцы) выбираются за научные заслуги таким же порядком, как и академики. Число почетных членов устанавливается самою Академиею.

7. Председатель комиссии доложил о постановлении подкомиссии по организации Отделения физико-математических наук относительно директоров научных учреждений. По мнению подкомиссии, директорами научных учреждений Академии должны быть академики, когда такие есть по соотв[етствующей] специальности, в других случаях во главе учреждений могут стоять и не академики. В этих случаях избрание директоров учреждений должно производиться так же, как и академиков, т. е. директора не академики выбираются таким же порядком и такими же условиями, какие существуют для академиков в отделении и Общем собрании, и затем утверждаются верховной властью. Подкомиссия находит необходимым предоставление директорам учреждений не из числа академиков право голоса в Общем собрании, когда в нем рассматриваются дела, связанные с данным учреждением, и право решающего голоса во всех делах отделения.

После обмена мнений комиссия согласилась с мнением подкомиссии физико-математических наук и **постановила**, что: а) директора учреждений (в том числе и Национальной библиотеки) не академики избираются так же, как и академики, сроком на 25 лет, с правом переизбрания, и утверждаются верховной властью; б) директора учреждений не академики являются полноправными членами данного отделения и имеют право голоса в Общем собрании при рассмотрении и решении дел, касающихся их учреждений.

По предложению проф. Д.И. Багаля, вопрос о числе директоров учреждений не академиков, избираемых указанным порядком, **постановлено** поставить на дополнительное рассмотрение комиссии.

10*¹⁷. Принято предложение проф. Д.И. Багалея обсудить в комиссии вопрос о пенсиях академикам.

11. Председатель комиссии доложил, что печатание записок, поступающих в комиссию, в журнале Министерства народного просвещения возможно нескоро, так как журнал еще не организован. Физико-математическая подкомиссия, придавая этим запискам большое значение, находит необходимым печатать их отдельно.

После обмена мнений **постановлено**: а) просить министра дать разрешение на печатание записок и журналов комиссии отдельным изданием, в количестве 600 экз., in 8°, без обложки, с общей пагинацией, в общей сложности размером до 8 печ[атных] листов, с отнесением расхода на суммы по организации Академии наук; б) назвать издание «Труды и материалы Комиссии об основании Украинской академии наук в Киеве»¹⁶; в) высказать пожелание, чтобы записки были затем перепечатаны в журнале министерства; г) для быстреего заведования изданием избрать редакционную подкомиссию из акад. В.И. Вернадского, проф. Е.К. Тимченко и секретаря комиссии В.Л. Модзалевского.

10. Проф. Д.И. Багалея доложил проект схемы статута Академии. Схема комиссией одобрена, причем **постановлено** иметь в виду при составлении статута следующие дополнения и изменения ее, положения и вопросы: доходы от изданий поступают в пользу Академии; помощь экскурсиям; семинарии отнести к ученым учреждениям; право Академии создавать новые научные учреждения (II глава); право ее участвовать в союзах, общих с другими предприятиями и рассылать анкеты; академики пользуются всеми правами, какие приобретаются высшею ученою степенью; собрания общие и отделений, перечень учреждений по отделениям перенести в I главу; остальные вопросы, с ними связанные, отнести в VI главу; установить должность академиков в IV классе, Президента — во II-м, Непременного секретаря и председателей отделений — в III-м; статут Национальной библиотеки и штаты остальных учреждений с пояснительными записками представляются Академией на утверждение обычным порядком; Академия имеет право входить с представлениями об ассигновании в сметном порядке средств на создание новых учреждений; одной из первых задач Академии является разработка сметы и штатов учреждений.

Постановлено: проект статута размножить и раздать членам комиссии для предварительного рассмотрения, поручить секретарю комиссии разработать штаты Академии сообразно нормальному расписанию должностей после того, как подкомиссии выяснят предварительно очередь создания учреждений и постоянных комиссий, а также наметя основы для штатов.

13. Доложено письмо В.И. Белозерской о библиотеке ее мужа от 19 июля. Проф. Д.И. Багалея указал на желательность приобретения библиотеки проф. А.А. Потебни. Принято предложение проф. С.П. Тимошенко поручить подкомиссии

*¹⁷ Так у документі. Потрібно: «8» і т.д.

миссии по организации Физико-математического отделения составить список книг, необходимых для библиотеки отделения.

14. Проф. Д.И. Багaley огласил постановление подкомиссии Ист[орического] отделения относительно летописи [Леонтия] Боболинского.

Постановлено: просить г. министра войти в сношение с министром исповеданий о временной передаче рукописи в комиссию, с помещением ее на хранение в городском музее.

15. Доложено отношение архивно-библиотечного отдела за № 246. **Постановлено:** просить г. министра возбудить ходатайство о снятии стеснений при ввозе украинских книг из Галичины¹⁷.

16. Доложено заявление душеприказчиков Ф.К. Вовка от 30 июля по вопросу об исполнении воли завещателя в связи с постановлениями комиссии.

17. Следующее заседание назначено на 10 ч. утра, 10 августа, в музее искусств при университете.

18. Заседание закрыто в 9¹/₄ ч. вечера.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 31–32 зв. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 10

10 августа 1918 г.

1. Заседание состоялось в 10 ч. утра в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багaley, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан и утвержден журнал за № 9.

4. Доложена телеграмма из Лохвицы проф. М.И. Туган-Барановского о невозможности из-за событий в уезде выехать в Киев.

5. Проф. Д.И. Багaley доложил записку об организации Историко-филологического отделения¹⁸.

После обмена мнений комиссия приняла следующие решения — как по вопросам, выдвинутым запиской, так и возникшим в связи с нею: 1) вопрос об Археографической комиссии внести в повестку заседания комиссии 17 августа, пригласив на это заседание президиум Временной комиссии для разбора древних актов в лице акад. В.С. Иконникова, проф. М.Н. Ясинского, О.И. Левицкого и И.М. Каманина¹⁹; 2) установить для Ист[орико]-фил[ологического] отделения 15 кафедр, согласно записке, причем для 7 кафедр, касающихся украиноведения, оставить 12 вакансий и для 8 кафедр общего характера — 8 вакансий (всего 20 вакансий для академиков); 3) принять список ученых учреждений и постоянных комиссий, предлагаемых ист[орико]-фил[ологической] подкомиссией, отнеся Национальную библиотеку, Фотографический институт и Комиссию по составлению словаря украинских деятелей²⁰ к числу учреждений и комиссий, состо-

ящих при Общем собрании. Вопрос об организации Фотографического института как необходимого и для других отделений Академии передать на предварительное рассмотрение подкомиссий по организации отделений и типографии; 4) внести в записку мотивы о необходимости влияния Академии на деятельность Археологической комиссии или учреждения, какое будет исполнять ее функции, ввиду того, что цели и задачи комиссии совпадают во многом с целями и задачами Историко-фил[ологического] отделения; 5) внести в записку мотивы о желательности изучения истории музыки на Ист[орико]-фил[ологическом] отделении; 6) комиссии по присуждению премий дать более гибкую форму. Проф. Д.И. Багaley доложил при этом что ист[орико]-фил[ологическая] подкомиссия находит желательным, чтобы премии носили имена покойных выдающихся украинских ученых; 7) признать желательность учреждения вакансий по кафедре украинской изящной словесности для занятия их поэтами, литературными критиками и писателями, число вакансий предоставить Историко-филологическому отделению; вопрос о правах академиков по кафедре изящной словесности передать для разработки в истор[ико]-фил[ологическую] подкомиссию; 8) поручить всем подкомиссиям выделить из общего числа учреждений и постоянных комиссий те, которые надлежит организовать в первую очередь.

6. Проф. П.А. Тутковский доложил журнал подкомиссии по приобретению типографии для Академии.

Постановлено: просить г. министра снести по данному вопросу с Ю.А. Кистяковским.

7. Следующее заседание назначено на 6 ч. вечера 14 августа в кабинете г. министра.

8. Заседание закрыто в 1 ч. дня.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 36–36 зв. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 10^{*18}

14 августа 1918 г.

1. Заседание состоялось в 6 ч. вечера, в кабинете г. министра народного просвещения и искусств.

2. В заседание прибыли: председатель академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багaley, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан и утвержден журнал заседания комиссии № 9^{*19}.

4. Председатель подкомиссии по организации Отделения физико-математических наук академик В.И. Вернадский доложил, что подкомиссия, рассмотрев

^{*18} Так у документі. Потрібно: «№ 11».

^{*19} Так у документі. Потрібно: «№ 10».

вопрос об учреждении Фотографического института, признала основание его очень желательным, причем он должен иметь не только подсобное значение для деятельности учреждений Академии, но и ставить своей задачей научное изучение и улучшение фотографических методов. Просить ассигновать средства на оплату его потреб. Вместе с этим необходимо немедленно принять меры для сохранения метеорологической сети Одесской обсерватории, и на это надо одновременно ассигновать путем закона 68 700 руб. Согласно внесенному в подкомиссию проекту организации Геодезич[еского] института по докладу ген[ерала] [Н.А.] Медзвецкого выяснилась необходимость начать уже хлопотать об отводе земли для него (40 дес[ятин]), напр[имер], в Зверинце. В связи с этим подкомиссия признала необходимым возбудить перед комиссией вопрос о срочном обсуждении вопроса о[твода], приемлемого для АН. При обсуждении вопроса о Геодезич[еском] институте подкомиссия высказывается об его образовании в Одессе согласно проекту совещания геофизиков, причем для дальнейшей разработки вопроса необходимо участие в работах комиссии проф. [И.Я.] Точидловского в Одессе и подкомиссии.

После обмена мнений **постановлено**: а) пригласить из Одессы проф. Точидловского для участия в работах по организации Геофизического института в Одессе и установления взаимоотношений его с Академией, отнеся расходы по этому предмету на средства, отпущенные на первоначальные расходы по организации Академии; б) вопрос об ассигновании 68700 руб. (путем особого законопроекта) передать на рассмотрение Комиссии о высших школах и научных учреждениях, высказав благоприятное по нему заключение; в) для разрешения вопроса о временном помещении и постоянном месте для Академии и ее учреждений избрать подкомиссию в составе: акад. В.И. Вернадского, проф. Д.И. Багалея, проф. Г.Г. Павлуцкого, проф. С.П. Тимошенко и проф. М.И. Туган-Барановского. При этом принято предложение проф. Д.И. Багалея о том, чтобы подкомиссия определила необходимый минимум помещений для Академии, ее учреждений и комиссий, открываемых в первую очередь, и осмотрела Зверинец, здание Кадетского корпуса и здание Коммерческого института.

5. По предложению подкомиссии по Ф[изико]-м[атематическому] отд[елению], записки проф. И.И. Косоногова, ген[ерала] Н.А. Медзвецкого, проф. А.В. Фомина, проф. Е.Ф. Вотчала²¹, проф. Н.Ф. Кашенко (две) и проф. П.А. Тутковского²² по разным предметам, относящимся к организации отделений и кафедр, постановлено напечатать в «Трудах и материалах» комиссии.

6. Председатель комиссии доложил, что для перевозки в Киев библиотеки и коллекции Ф.К. Вовка необходимо командировать в Петроград одного из специалистов, причем выяснилось, что таким лицом может быть один из учеников покойного — А.Г. Алешо и что при упаковке вещей необходимо присутствие Александры Юрьевны Вовк.

Постановлено: 1)^{*20}; 2) расходы по поездке в Петроград А.Ю. Вовк и А.Г. Алешо отнести на средства, отпущенные на первоначальные расходы по организации Академии наук.

^{*20} Текст даного пункту в документі закреслено.

7. Проф. Г.Г. Павлуцкий доложил о своей беседе с г. Шишмановым по поводу библиотеки М.П. Драгоманова. Выяснилось, что значительную и наиболее ценную часть библиотеки приобрел Софийский университет, но у наследников М.П. Драгоманова хранится его чрезвычайно интересный архив, заключающийся главным образом в переписке.

Постановлено: признать весьма желательным приобретение для рукописного отделения Национальной библиотеки архива и переписки М.П. Драгоманова и просить проф. Г.Г. Павлуцкого вести с наследниками его дальнейшие по этому вопросу переговоры.

8. Комиссия приступила к постатейному чтению статута Академии и после обмена мнений установила редакцию первых четырех параграфов и пунктов *а* и *б* § 5-го. Текст их прилагается^{*21}.

При этом вопрос о правах академиков по разряду изящной словесности передан на рассмотрение историко-филологической подкомиссии.

Установлены следующие названия для членов Академии: почетные, действительные и сверхштатные члены Академии, члены-корреспонденты, члены разряда украинской изящной словесности Украинской академии наук.

9. Следующее заседание комиссии назначено на 10 ч. утра, 17 августа, в музее искусств при университете.

10. Заседание закрыто в 10 ч. вечера.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 34–35 зв. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 12

17 августа 1918 г.

1. Заседание состоялось в 10 ч. утра в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии акад. В.И. Вернадский; члены комиссии — проф. Д.И. Багалей, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, С.Л. Франкфурт, секретарь комиссии В.Л. Модзалевский, председатель Комиссии для разбора древних актов акад. В.С. Иконников, правитель дел комиссии О.И. Левицкий и заведующий Киевским центральным архивом И.М. Каманин.

3. Оглашен и утвержден журнал № 11.

4. Проф. Д.И. Багалей огласил: проект протокола заседания комиссии по размежеванию учреждений между Министерством народного просвещения и искусств, Главным управлением искусств и национальной культуры и Академией наук от 3 августа, выработанный Комиссией для разбора древних актов, проект нового ее устава и штатов и пояснительную к нему записку и, наконец, доложил заключение подкомиссии по организации Историко-филологического

^{*21} Документ в архівній справі відсутній.

отделения по вопросу о конструкции [Археографи]ческой комиссии и ее взаимоотношениях с Академией наук.

По поводу оглашенных материалов в комиссии произошел продолжительный и оживленный обмен мнений, после которого комиссия присоединилась к заключению Археографической комиссии и комиссии под председательством П.Я. Дорошенко о том, что Археографическая комиссия, являясь автономным учреждением, находится в ведении Главного управления искусств и национальной культуры, а не в ведении Академии наук. При этом приняты следующие постановления, касающиеся конструкции Археографической комиссии как учреждения, которое должно обслуживать и интересы Академии наук: а) в состав действительных членов комиссии входят действительные члены Академии по следующим пяти кафедрам: истории украинского народа (3 члена), грамматики и истории украинского языка (2 члена), народной украинской словесности (1 член), истории украинской письменности (1 член) и истории украинского и западно-русского права (1 член) — всего 8 членов; б) в состав комиссии должны входить представители от будущего Национального архива, причем подкомиссия по организации Историко-филологического отделения находила, что число представителей от архива должно быть в уставе комиссии фиксировано; в) временные редакторы изданий, выпускаемых комиссией, входят в состав полноправных членов комиссии в том периоде, когда заняты редактированием; г) остальные вопросы, выдвинутые подкомиссией по организации Историко-филологического отделения, касающиеся устава, штатов, порядка установления плана работ и языка, на котором должны печататься вводные статьи к издаваемому комиссией актовому материалу, **постановлено** передать на рассмотрение комиссии, которая будет обсуждать устав Археографической комиссии, причем ввиду тяжелого финансового положения комиссии, мешающего ее деятельности, выражено пожелание, чтобы прохождение законопроекта об отпуске ей средств не задерживалось разработкой статута Академии наук. Предложение, чтобы число лиц, входящих в состав комиссии *ex officio* (причем 8 членов Академии входят обязательно), не превышало трети всех членов комиссии, было отвергнуто большинством голосов.

5. Ввиду того, что в настоящее время возможно еще получение от военного ведомства автомобилей, **постановлено** просить г. министра войти с ходатайством о том, чтобы для Академии наук были оставлены один легковой и один грузовой автомобили.

6. Следующее заседание назначено на 6 ч. вечера 21 августа в кабинете г. министра.

7. Заседание закрыто в 1 ч. дня.

Председатель комиссии академик
Секретарь комиссии
Члены комиссии:

Журнал № 13

21 августа 1918 г.

1. Заседание состоялось в 6 ч. вечера в кабинете г. министра.
2. В заседание прибыли: председатель комиссии академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багaley, проф. Н.Ф. Кашенко, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. Е.К. Тимченко, проф. С.П. Тимошенко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский, С.Л. Франкфурт и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Оглашен и утвержден журнал 12-го заседания комиссии.

4. Продолжалось обсуждение статута Академии. Проф. Д.И. Багaley доложил заключение подкомиссии по организации Историко-филологического отделения по вопросам, касающимся внесения в записку мотивов о желательности изучения истории музыки, а также об Археологической комиссии и правах членов Академии по разряду украинской изящной словесности.

После обмена мнений комиссия постановила: а) принять проект инструкции Археологической комиссии, выработанный подкомиссией; б) членам Академии по разряду украинской изящной словесности предоставить права членов-корреспондентов, причем они пользуются полными правами действительных членов Академии при рассмотрении и решении вопросов, касающихся разряда, и участвуют в выборах (в Отделении историко-филологических наук) новых членов разряда. Право на пенсию члены по разряду украинской изящной словесности получают только за время состояния их членами разряда. За участие в трудах Академии они получают особое вознаграждение; в) окончательное установление числа кафедр отложить до рассмотрения штатов; г) Общее собрание имеет право определять число действительных членов Академии, не получающих содержания; д) почетные члены Академии входят в состав Общего собрания в качестве полноправных ее членов, количество их зависит от решения Акад[емии] н[аук]; е) в редакцию §§ 2-й главы проекта статута внесены изменения. В исправленном виде текст прочтенных §-ов прилагается к сему журналу^{*22}.

5. Академик В.И. Вернадский доложил от имени физ[ико]-м[атематической] подкомиссии необход[имость] напечатания записок: Г.Н. Высоцкого — о кафедре прикладной ботаники²³; проф. В.Г. Шапошникова — о распределении кафедр на Отделении прикладных знаний²⁴; проф. Н.Ф. Кашенко — о Зоотомической лаборатории и о Лаборатории опытной зоологии²⁵; проф. А.В. Фомина — о Ботаническом саде²⁶.

Постановлено: записки эти напечатать в «Трудах и материалах» комиссии.

6. Проф. П.А. Тутковский доложил о поступившем предложении купить для Академии типографию.

Постановлено: поручить одному из специалистов по усмотрению подкомиссии осмотреть типографию и сообщить к субботнему заседанию комиссии свое заключение по поводу условий покупки.

^{*22} Документ в архівній справі відсутній.

7. Следующее заседание комиссии назначено на 10 ч. утра 24 августа в музее искусств при университете.

8. Заседание закрыто в 10 ч. вечера.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 38–38 зв. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 14

24 августа 1918 г.

1. Заседание состоялось в 10 ч. утра в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии академ. В.И. Вернадский; члены комиссии — проф. Д.И. Багaley, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Заслушан и утвержден журнал 13-го заседания комиссии.

4. Заслушаны и обсуждены §§ 27–65 включительно проекта статута Академии. Редакция заслушанных §§ с внесенными в проект некоторых §§ статута изменениями прилагается к настоящему журналу. При обсуждении отдельных §§ статута разрешены баллотировкой следующие вопросы: а) выставление кандидатуры и само избрание Председателя Академии не должно происходить в каникулярное время; б) заявления о кандидатах в председатели Академии должно делаться в очередном Общем собрании, а выборы — в следующем за ним по порядку также очередном Общем собрании; в) в Общем собрании, когда в нем происходит избрание Председателя Академии, должно быть не менее $\frac{2}{3}$ членов собрания, присутствующих в Киеве; г) в случае, если избрание Председателя Академии из-за отсутствия условия, указанного в пункте «в», не состоится, то вопрос переносится в следующее по порядку очередное Общее собрание, если же и в нем $\frac{2}{3}$ членов, присутствовавших в Киеве, не будет, то вопрос переносится в третье по порядку очередное Общее собрание, необходимым условием которого является наличность, по крайней мере, половины всех членов собрания, присутствующих в Киеве, во всех случаях избранным считается тот, кто получит не менее $\frac{2}{3}$ голосов наличных членов собрания; д) каждое отделение Академии имеет своего секретаря.

5. Обмен мнений по § 66 перенесен на следующее заседание комиссии, которое назначено на 6 ч. вечера 28 августа в кабинета г. министра.

6. Заседание закрыто в 1 ч. дня.

Председатель комиссии академик
Секретарь комиссии
Члены комиссии:

Журнал № 16^{*23}

31 августа 1918 г.

1. Заседание состоялось в 10 ч. утра в музее искусств при университете.
2. В заседание прибыли: председатель академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.
3. Заслушан и утвержден журнал 15-го заседания.
4. Председатель комиссии доложил протокол заседания подкомиссии о выборе места для Ботанического сада.

После обмена мнений **постановлено**: а) вопрос о выборе места для Ботанического сада передать в комиссию о помещениях для Академии наук, причем иметь в виду желательность иметь выход из Ботанического сада к Днепру; б) вопросы о создании зоопарка, в котором можно было содержать больших млекопитающих (напр[имер], — зубров) и о возможности использовать для Академии парк г. Фальцфейна (*Ascania Nova*) передать на предварительное рассмотрение подкомиссии по организации Отделения физико-математических наук; в) войти в сношения с подлежащими учреждениями и лицами об отводе для Ботанического и Акклиматизационного сада участка земли в том размере, как предлагает подкомиссия.

5. Проф. П.А. Тутковский доложил о работах подкомиссии о приобретении для Академии типографии и о причинах, делающих работу подкомиссии безрезультатной (отсутствие средств и неясность постановки вопроса). После обмена мнений **постановлено**: а) вопрос о приобретении в данный момент типографии для Академии снять с очереди; б) поручить подкомиссии составить в этом смысле доклад для уведомления министра и изложить в нем свои соображения о решении вопроса о типографии согласно пред[ложениям] подкомиссии, кот[орые] подкомиссия предлагает.

6. Проф. И.И. Косоногов доложил о выбранных им при участии г. [В.П.] Линника предметах, имеющихся в распоряжении ликвидируемого Военно-промышленного комитета. Выяснилось, что все оборудование оптической мастерской для нужд Физического института приобретать нет надобности.

После обмена мнений **постановлено**: а) приобрести 9 пуд[ов] ртути стоимостью до 22500 руб. и предметы, отмеченные проф. И.И. Косоноговым, в общей сложности стоимостью до 35000 руб., причем ртуть приобрести немедленно, а об остальных предметах войти в переговоры о возможности понимания их оценки²⁷; б) все материалы и предметы должны поступить в Физический институт Академии; в) возместить расходы по приезду в Киев проф. [И.Я.] Точидловского и г. Линника, первого — в 360 руб. и второго — в 60 руб.; г) все указанные расходы произвести из фонда в 200000 руб., отпущенного на первоначальные расходы по организации Академии наук.

*23 Журналу за № 15 не найдено.

7. Обсужден вопрос о порядке составления штатов Академии, причем принято предложение проф. Д.И. Багалея разделить этот вопрос на три отдельных вопроса: а) личный состав Академии, б) состав учреждений, в) хозяйство. Вопрос о хозяйственных расходах, ввиду того, что он связан с помещением, которое еще не определилось, **постановлено** отложить.

По отношению к штатам личного состава Академии и ее учреждений комиссия после обмена мнений приняла следующие основные положения: а) Председатель Академии — II класса, содержание 22000 руб. и квартира натурою; б) Непременный секретарь и председатели отделений — III класса, содержание 20000 руб. и квартира натурою; в) действительные члены Академии — IV класса, содержание 15000 руб. и квартира натурою. При этом установлен принцип, что должностные лица, упомянутые в пунктах *а, б, в*, получают по 15000 руб. и прибавки за исполнение обязанностей: Председатель Академии — 7000 руб., Непременный секретарь и председатели отделений — по 5000 руб.; г) при институтах должны быть построены квартирныя корпуса для академиков и ученого персонала, если квартир в натуре представлено не будет, то к содержанию в 15000 руб. прибавляется еще 5000 руб.; д) секретари отделений — IV кл., содержание 15000 руб., добавочных 4000 руб., всего 19000 руб., и квартира натурою; е) директора учреждений — IV кл., содержание 15000 руб. и квартира натурою (произведенной баллотировкой предложение об установлении для них особого вознаграждения за заведование учреждениями отвергнуто); ж) старшие ассистенты (избираемые на 25 л[ет]) — V кл., 12000 руб., квартира натурою или 4000 руб. вместо нее; з) младшие ассистенты (избираемые на 25л[ет]) — VI кл., 10000 руб. и квартира натурою или 3600 руб. вместо нее; и) временные ассистенты (избираемые на 3 года) — 9000 руб., без квартиры; к) председатель правления получает добавочных 5000 руб.; члены правления — по 4000 руб.; л) управляющий канцеляриею Непременного секретаря — VI кл., архивариус — VII кл., казначей — VI кл., секретарь правления — VI кл., бухгалтер — VI кл., его помощник — VII кл., чиновник особых поручений — VI кл., смотритель зданий — VII кл.; все указанные чиновники пользуются квартирой в натуре, особенно — управляющий канцелярией, бухгалтер и смотритель зданий. При канцелярии Непременного секретаря полагаются: делопроизводитель, 3 помощника его, 3 машинистки, 3 штатных курьера; которые пользуются квартирой и получают содержание в 3600 руб. При канцелярии правления полагаются: делопроизводитель, его помощник, 2 машинистки и 2 штатных курьера, пользующихся квартирой и получающих содержание в 3600 руб.; м) специальные средства Академии состояются из следующих поступлений и сметочных остатков: 1) от изданий — в общий издательский фонд Академии; 2) от содержания личного состава и содержания учреждений — в средства учреждений, по принадлежности; 3) от содержания личного состава академиков, канцелярий и различных параграфов устава — в общие средства Академии.

8. По докладу проф. Д.И. Багалея и проф. М.И. Туган-Барановского **постановлено** образовать следующие премии: а) в Отделении историко-филологических наук — ежегодно 4 премии, по 5000 руб. каждая; б) в Отделении

социальных наук — ежегодно 6 премий, по 5000 руб. каждая (2 в разряд юридических наук и 4 в разряд социальных наук).

Вопросы о фондах для Отделения физико-математических наук, о суммах на научные предприятия и содержание постоянных подкомиссий, об очереди основания учреждений и расходах на издания **постановлено** обсудить предварительно в подкомиссиях.

Смету Академии составить по 1 января 1919 г.

При внесении в смету расходов хозяйственных иметь в виду, что для Академии сразу же будут необходимы 12 помещений и большой зал для заседаний.

9. Следующее заседание назначено на 6 ч. вечера 4 сентября в кабинете министра.

10. Заседание закрыто в 1 ч. дня.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 40–41 зв. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 17

4 сентября 1918 г.

1. Заседание состоялось в 6 ч. вечера в кабинете г. министра.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан и утвержден журнал 16-го заседания комиссии.

4. Академик В.И. Вернадский доложил, что подкомиссия по организации Историко-филологического отделения^{*24} постановила внести в статут Академии перечень следующих ученых учреждений: Астрономическая обсерватория, Химическая лаборатория, Физический институт, Геодезический институт, Геологический комитет (находящийся в связи с Академией), Музей антропологии, Ботанический сад, Институт прикладной химии, Акклиматизационный сад, Институт экспериментальной медицины, Аналитическая лаборатория, Институт опытной ботаники, Институт опытной зоологии, Институт технической механики, Музей минералогический с лабораторией, Музей геологический и палеонтологический, Музей зоологический, Музей ботанический, Физико-географический институт, Биологическая станция Азовского моря. При этом подкомиссия нашла, что вырабатывать в настоящее время штаты всех этих учреждений невозможно, и остановилась на мысли о необходимости выделить из их числа ряд учреждений, создание которых сейчас вызывается условиями жизни Украины и должно происходить незамедлительно. Такими учреждениями являются Физический институт, Геодезический институт, Институт технической меха-

^{*24} Так у документі. Потрібно: «Физико-математического».

ники, Акклиматизационный и Ботанический сад. На эти пять учреждений подкомиссия находит необходимым испросить средства, имея в виду расходы по их организации, но не штаты, определить которые теперь весьма трудно. Окончательная сумма, которую следует испросить, будет установлена в подкомиссии и доведена в общем заседании комиссии.

4. Проф. М.И. Туган-Барановский доложил записку об организации Отделения социальных наук²⁸.

Постановлено: согласиться с предложениями подкомиссии и записку напечатать.

5. **Постановлено:** по предложению ф[изико]-м[атематической] подкомиссии напечатать поступившие в комиссию записки: проф. Н.Ф. Кашенко — о музеях антропологии и этнографии²⁹ и проф. В.И. Лучицкого — о Геологическом комитете.

6. **Постановлено:** поручить подкомиссии по организации Отделения историко-филологических наук выяснить взаимоотношения между Академией наук и Национальным историческим музеем для внесения соответствующего пункта в статут Академии.

7. Председатель комиссии доложил о том, что г. министр выразил в беседе с ним полное сочувствие мысли об организации Ботанического и Акклиматизационного садов и находит весьма желательным скорейшее осуществление этой мысли.

8. Доложена во втором чтении первая глава статута Академии, в которую внесены некоторые изменения.

Постановлено: а) принять I главу статута, в которую внести впоследствии, по выработке, вопросы об Археографической комиссии, числе академиков и преимущественном праве пользования ими Национальным историческим музеем; б) для установления редакции этой главы избрать подкомиссию в составе акад. В.И. Вернадского, проф. А.Е. Крымского и проф. М.И. Туган-Барановского, предоставив им право установить окончательную редакцию без внесения ее на утверждение комиссии; в) перевод статута на украинский язык поручить проф. А.Е. Крымскому и проф. Е.К. Тимченко; г) текст первой главы отлитографировать и раздать членам комиссии.

9. Обсуждался вопрос о первом составе академиков, причем были внесены два основных предложения: первое, согласно которому наметить первый минимальный состав академиков должны будут высшие школы, находящиеся на территории Украины, и второе, по которому академики назначаются верховной властью. В этом последнем случае количество академиков должно быть невелико (9 или 15). Вопрос о способе наименования академиков верх[овной] властью вызвал продолжительные прения, причем одно предложение заключалось в том, что это дело предоставляется верх[овной] власти, другие считали необходимым, чтобы была произведена предварительная баллотировка кандидатов в комиссии. Кандидаты должны быть представлены верх[овной] власти. Эта предварительная баллотировка могла бы быть произведена только по предварительному предложению в[ерховной] вла[сти]. Первый состав академиков, пополненный таким порядком, избирает из своей среды президиум

(временный или постоянный — не решено) Академии и затем пополняется согласно уставу.

Эти предложения вызвали оживленный и продолжительный обмен мнений между присутствующими, не закончившийся в настоящем заседании и перенесенный на следующее, назначенное на 10 ч. утра 7 сентября в музее искусств при университете.

9^{*25}. Заседание закрыто в 10 ч. вечера.

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 4, спр. 1 б, арк. 42–43. Чернетка. Рукопис.

Журнал № 18

7 сентября 1918 г.

1. Заседание состоялось в 10 ч. утра в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кашенко, проф. Б.А. Кистяковский, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан и утвержден журнал № 17.

4. Проф. Д.И. Багалей внес предложение о желательности сделать новые шаги к приглашению представителя Наукового товариства имени Шевченко во Львове, так как комиссией еще не все вопросы разрешены, и участие его в работах комиссии, как и раньше, представляется крайне желательным.

Председатель комиссии, в ответ на предложение проф. Д.И. Багаля, подробно доложил о мерах, принятых комиссией в Министерстве иностранных дел для своевременного доставления приглашения г. министра Науковому товариству, а также о том, что отправленные из Министерства иностранных дел, в аналогичных случаях, приглашения также не дошли по назначению (напр[имер], проф. Крымскому). Около месяца тому назад в Киеве был член львовского Наукового товариства г. [М.А.] Чайковский, который выяснил, что приглашения г. министра товариство не получило, хотя оно ему и было послано. Ввиду этого сообщения, г. Чайковскому была вручена официальная копия первого приглашения товариству с просьбой доставить его по назначению. Он хотел известить о результатах, но никаких писем от него не получено.

5. Проф. М.И. Туган-Барановский внес предложение от имени подкомиссии просить г. министра пополнить состав комиссии проф. Б.А. Кистяковским. Предложение это принято.

6. Председатель комиссии доложил постановление подкомиссии по организации Физико-математического отделения о необходимости устройства, в первую очередь, Геодезического института, вызываемого государственными

*25 Так у документі. Потрібно: «10».

интересами Украины и поддерживаемого военным ведомством. Геодезический институт является академическим всецело учреждением, но при нем находится Геодезический совет, председателем которого является директор института. В совет входит не менее 21 члена. Состав его виден из прилагаемой записки Н.А. Медзвецкого и выработан в заседании особой подкомиссии сперва под председательством Н.А. Медзвецкого, потом председателя комиссии — всего 21 лицо. Решение совета обязательно для всех ведомств, изготовляющих карты. План съемок устанавливается советом, который издает «Геодезический вестник» с отчетами и сводкой материалов. При такой схеме достигается не только объединение деятельности всех заинтересованных ведомств, но и приняты во внимание интересы науки, и с нею согласны министерства земледелия и военное. Место для устройства Геодезического института должно иметь около 60 дес[ятин] земли. Создание такой организацией карты Украины явилось бы крупным шагом к тому разрешению этого дела, которое только в последнее время намечалось в России. По мнению подкомиссии, желательно объединение всех по возможности ученых учреждений Академии в одном участке с Геодезическим институтом. Члены подкомиссии осмотрели для этой цели: 1) Саперное поле и 2) Кадетскую рощу. Последняя наиболее пригодна как для Геодезического института, так и для остальных учреждений Академии.

После обмена мнений **постановлено**: согласиться с заключением подкомиссии. Состав совета дополнить представителями от кафедр исторической географии Украины и археологии, а также директором Демографического института.

7. Возобновлен обмен мнений по вопросу о первом составе академиков. При этом членами комиссии были высказаны различные мнения и точки зрения на данный вопрос. Согласно предложению проф. Д.И. Багалея **постановлено** их изложить подробнее.

Проф. М.И. Туган-Барановский предлагал основной текст законопроекта об основании Академии наук дополнить статью, указывающей, что первый состав академиков назначается верховной властью. Кроме того, по его мнению, к законопроекту должна быть приложена записка, в которой следует развить аргументацию положений, указывающих на крайнюю трудность назначения первых академиков помимо и без участия самой комиссии. В своей речи проф. М.И. Туган-Барановский подробно разобрал все возможные решения данного вопроса и пришел к выводу, что в интересах дела комиссии не следует уклоняться от рекомендации первых академиков верховной власти, если она к ней обратится.

Академик В.И. Вернадский, возражая вообще против участия комиссии в рекомендации лиц, находил способ, предлагаемый проф. М.И. Туган-Барановским, совершенно неприемлемым. Записка, о которой идет речь, и самый обмен мнений по данному вопросу ставят верховную власть, комиссию и первый состав академиков в крайне трудное положение, лишая первую инициативы и создавая для комиссии и первых академиков возможность упреков в заинтересованности, ибо надо думать, что в числе лиц, рекомендованных комиссией, будут также члены самой комиссии. С другой стороны, он считает неправильным, чтобы инициатива обращения к комиссии исходила от комиссии.

Точка зрения, развиваемая проф. А.В. Сперанским и сводящаяся к тому, чтобы первый состав академиков был рекомендован верховной властью высшими школами, находящимися на Украине, также неприемлема, ибо требует очень большого промежутка времени, тогда как Академия должна начать свою работу немедленно. Он считает, что никаких опасений за судьбу Академии нельзя иметь и в том случае, если рекомендация первых академиков не будет представлена комиссии. В законе достаточно указать лишь, что назначение делается верховной властью.

Профессор А.В. Сперанский изложил свой взгляд на данный вопрос. Мнение его прилагается к настоящему журналу.

Профессор Г.Г. Павлуцкий, указывая на существующую традицию назначения первых академиков верховной властью, полагал, что и при создании Украинской академии наук от нее отступать не следует, но при этом высказался за увеличение числа назначаемых академиков до 15, по 5 от каждого отделения.

Проф. Д.И. Багaley внес предложение составить подробный журнал настоящего заседания с изложением сущности мнения каждого из членов комиссии по данному вопросу, прося тех членов, которые пожелают, чтобы их мнения были изложены подробно, представить текст своих речей³⁰.

Далее проф. Д.И. Багaley, обратив внимание на то, что первый состав академиков должен быть активным, так как работы будет очень много, внес предложение о том, чтобы первый состав академиков был не менее 12-ти. При таком числе их устраняется опасность в случае болезни кого-либо из членов отделения перерыва в деятельности последнего. Эти члены Академии избирают временных председателей отделений. Обязанности Председателя Академии могут быть возложены на одного из председателей отделений. В заключение проф. Д.И. Багaley вносит предложение — опросить всех членов комиссии, находят ли они возможным, чтобы комиссия, в случае обращения к ней верховной властью, указала кандидатов в академики первого состава.

По окончании прений председателем комиссии поставлен на голосование ряд вопросов, разрешенных следующим образом: 1) в настоящий журнал, согласно предложению проф. Д.И. Багaley, внести мнения отдельных членов комиссии; 2) высказаться за то, чтобы количество академиков первого состава было 12 (вопрос решен большинством голосов)³¹; 3) первые 12 академиков в момент назначения должны находиться в пределах Украины и иметь возможность немедленно вступить в должность, о чем и следует упомянуть в законопроекте (вопрос решен единогласно); 4) первые 12 академиков избирают временные президиумы отделений (единогласно); 5) первые 12 академиков избирают временного Председателя Академии и Непременного секретаря (единогласно; проф. Д.И. Багaley предложение свое снял); 6) полномочия временны[х] член[ов] президиума Академии и отделений продлить до сконструирования отделений (принято большинством голосов); 7) постоянный Председатель Академии и Непременный секретарь избираются тогда, когда будет налицо одна треть всех действительных членов Академии (24 академика);

8) постоянные председатели отделений и секретари избираются по отделениям, когда в них будет налицо одна треть действительных членов, а именно: на

Историко-филологическом отделении — 7 академиков, Физико-математическом — 10, Социальных наук — 7; 9) первые 12 академиков назначаются верховной властью; 10) по вопросу о том, нужно ли представлять верховной власти кандидатов в первые 12 академиков, в комиссии голосовались три внесенных предложения, причем принято большинством голосов, 6-ю голосами против 3-х при 2-х воздержавшихся, предложение рекомендовать кандидатов от комиссии, если верховная власть обратится к ней с таким предложением; предложения, чтобы кандидаты были намечены высшими державными школами Украины или новой комиссией, состав которой назначается министром, — большинством голосов отвергнуты.

8. Следующие заседания комиссии назначены в музее искусств при университете: 11 сентября в 6 ч. вечера, 12 сентября в 6 ч. вечера, 13 сентября в 9½ ч. утра и 14 сентября в 9½ ч. утра.

9. Заседание закрыто в 1 ч. дня.

Председатель комиссии академик *В.И. Вернадский*

Секретарь комиссии *В.Л. Модзалевский*

Члены комиссии: *П.А. Тутковский*

Н.Ф. Кащенко

А.Е. Крымский

И.И. Косоногов

Г.Г. Павлуцкий

Е.К. Тимченко

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 65–67. Оригінал. Машинопис.

Журнал № 19

11 сентября 1918 г.

1. Заседание состоялось в 6 ч. вечера в кабинете г. ректора университета.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багaley, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский, С.Л. Франкфурт и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан и утвержден журнал 18-го заседания комиссии.

4. Заслушана записка подкомиссии об организации Физико-математического отделения Академии.

Проектируемые запиской 30 академиков для отделения вызвали среди присутствующих членов комиссии продолжительный и оживленный обмен мнений, в результате которого большинством (6 голосов против 5) было **постановлено** число действительных членов Академии по Физико-математическому отде-

лению уменьшить, внеся этот вопрос на следующее заседание комиссии. Остальные положения записки возражений не вызвали.

5. Заслушанные подкомиссией по организации Физико-математического отделения записки: проф. Дитерихса — по вопросу о заданиях медицинских кафедр³² и проф. Добровольского — по вопросу о включении в число кафедр Академии кафедры медицинской биологии³³, **постановлено** напечатать.

6. Заседание закрыто в 10 ч. вечера.

Председатель комиссии академик *В.И. Вернадский*

Секретарь комиссии *В.Л. Модзалевский*

Члены комиссии: *П.А. Тутковский*

Н.И. Кащенко

Е.К. Тимченко

И.И. Косоногов

А.Е. Крымский

Г.Г. Павлуцкий

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 73. Оригінал. Машинопис.

Журнал № 20

12 сентября 1918 г.

1. Заседание состоялось в 6 ч. вечера в профессорской лектории университета.

2. В заседание прибыли: председатель академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багaley, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. Б.А. Кистяковский, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский, С.Л. Франкфурт и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Прочитан и утвержден журнал заседания № 19.

4. Доложено отношение Общества Красного Креста о материалах, которые возможно уступить Академии. **Постановлено**: просить проф. И.И. Косоногова и проф. А.В. Сперанского дать свое заключение о желательности приобретения материалов.

5. **Постановлено**: внести мнение проф. Д.И. Багaley в журнал 19-го заседания Академии.

6. Принято предложение проф. Д.И. Багaley составить объяснительную записку к законопроекту об Академии. **Постановлено**: поручить составление плана записки академику В.И. Вернадскому, проф. Д.И. Багалею и проф. М.И. Туган-Барановскому.

7. Акад. В.И. Вернадский сообщил о положении законопроекта про обязательную присылку изданий типографиями.

8. Проф. Д.И. Багaley доложил мотивы, на основании которых историко-филологическая подкомиссия пришла к заключению, — ввиду неясности поло-

жения временной Комиссии для разбора древних актов, о необходимости учреждения особой Археографической комиссии при Академии.

9. Остальная часть заседания была посвящена второму чтению II–VI глав статута с внесением в них поправок.

10. Заседание закрыто в 10 ч. вечера.

Председатель комиссии академик

Секретарь комиссии

Члены комиссии:

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 59. Чернетка. Рукопис. Арк. 75–75 зв. Копія. Машинопис.

Журнал № 21

13 сентября 1918 г.

1. Заседание состоялось в 9½ ч. утра в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кащенко, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Заседание было посвящено обсуждению и составлению штатов Академии и сметы ее по 1 января 1920 г.³⁴ В связи с обменом мнений по этим вопросам, комиссией приняты следующие **постановления**: а) число действительных членов по Отделению физико-математических наук уменьшено до 26 (вместо предлагавшихся подкомиссией 30-ти); б) после прочтения проф. А.Е. Крымским записки о кафедрах востоковедения, число действительных членов по Отделению историко-филологических наук увеличено до 21 (введено две кафедры вместо одной по востоковедению: тюркологии и арабо-иранской филологии); в) общее число действительных членов Академии установлено 67 (Первое отделение — 21, Второе — 26, Третье — 20); г) число директоров ученых учреждений, не академиков, установлено в 14, из коих два для учреждений и комиссий Первого отделения, 10 — для Второго, 2 — для Третьего; содержание их вносится в штаты и смету как условный кредит; директор Публичной библиотеки в число 14 директоров не входит, т. к. библиотека имеет свои штаты; д) принято принципиальное положение об оплате гонораром всех печатаемых в изданиях Академии трудов академиков ввиду необходимости для них оплачивать переводы своих трудов на иностранные языки. При этом гонорар установлен в размере 300 руб. для исследований и 200 руб. за материал. Статьи и материалы посторонних лиц оплачиваются в таком же размере. Выплата гонорара производится при разрешении автором к печати последнего листа корректуры данной статьи.

Сметные предположения историко-филологичес[кой] подкомиссии на содержание учреждений и комиссий в сумме 405900 руб. комиссией принято.

Далее приняты следующие штаты и сметные предположения по 1 января 1920 г: а) по Лаборатории испытания материалов при Институте прикладной механики: штаты — 185600 (оборудование, строительные и хозяйственные расходы не включены), смета — 462000; б) по Физическому институту: смета — 440000 (со включением части расходов по оборудованию; в) по Акклиматизационному саду: смета — 559933 руб.; г) по Ботаническому саду: смета — 175800 руб.; д) в смету содержания академиков **постановлено** внести 60% штатных сумм по 1-му отделению (13 академиков), 50% штатных сумм по 2-му отделению (13 академиков) и 50% по 3-му отделению (10 академиков), всего на 36 академиков; е) из общего числа 14 штатных директоров ученых учреждений **постановлено** внести в смету содержание 2 директоров по 1-му отделению, 5 по 2-му и 2 по 3-му; ж) **постановлено**: предоставить подкомиссии по организации Отделения физико-математических наук внести в штаты и смету Академии дальнейшие свои предположения; исполнение этого поручено проф. С.П. Тимошенко; з) принято постановление — указать в записке, что штаты учреждений, которые не предполагается основывать в первую очередь, будут разработаны и представлены впоследствии.

4. Проф. Д.И. Багaley указал на необходимость скорейшего выяснения вопроса о помещении для Академии, причем находил желательным внести в смету сумму на наем его. **Постановлено**: внести в смету сумму на приспособление помещений Академии.

5. Далее приняты сметные и штатные предположения по канцелярии Непременного секретаря и правлению Академии, при сем прилагаемые^{*26}.

6. По докладу председателя комиссии **постановлено**: внести в смету ежегодные ассигнования (фонды) на научные предприятия, поддержку научных работ, экспедиции, экскурсии и приобретение коллекций: для 1-го отделения — 250000 руб., для 2-го — 500000 руб. и для 3-го — 250000 руб.; в штаты по 2-му отделению **постановлено** внести 1 млн. руб. Предполагается учредить 4 фонда: 1) на научные предприятия; 2) экскурсии, экспедиции и приобретение коллекций; 3) опытных наук; 4) биологических наук.

Заседание закрыто в 1 ч дня.

Председатель комиссии академик *В.И. Вернадский*

Секретарь комиссии *В.Л. Модзалевский*

Члены комиссии: *П.А. Тутковский*

Н.И. Кащенко

А.Е. Крымский

И.И. Косоногов

Г.Г. Павлуцкий

Е.К. Тимченко

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 76–77. Оригінал. Машинопис.

^{*26} Документи в архівній справі відсутні.

Журнал № 22

14 сентября 1918 г.

1. Заседание состоялось в 9½ ч. утра в в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии академик В.И. Вернадский; члены — проф. Д.И. Багалей, проф. Н.Ф. Кашенко, проф. Б.А. Кистяковский, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. Е.К. Тимченко, проф. С.П. Тимошенко, проф. М.И. Туган-Барановский, проф. П.А. Тутковский, С.Л. Франкфурт и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Обсуждался вопрос о фондах. Председатель комиссии изложил главные основания для пользования фондами, заключающиеся в том, что фонды должны являться такими средствами Академии, которые она может и не расходовать в данном году, а хранить на текущем счету и приобретать на них процентные бумаги, дающие доход. При такой организации фондов они являются очень удобными для Академии, ибо всецело находятся в ее распоряжении.

После обмена мнений по вопросу о названии для таких ассигнований комиссия большинством голосов постановила назвать их капиталами; эти капиталы делятся на четыре разряда на Физико-математическом отделении, согласно постановлению комиссии от 13-го сентября, и могут управляться особыми комитетами, состав которых определяют отделения; в состав комитетов могут входить и не члены Академии.

4. Проф. Д.И. Багалей доложил постановления подкомиссии по организации Историко-филологического отделения о названиях для премий, смете и штатах.

Постановлено: 1) согласиться с названиями, предлагаемыми подкомиссией, заменив лишь название премии за работы по народной словесности именем М.П. Драгоманова; 2) согласиться с предположениями подкомиссии о штатах и смете, но суммы, исчисленные на печатание изданий считать не окончательно установленными впредь до сообщения предположений такого характера другими подкомиссиями.

5. Продолжалось обсуждение сметы и штатов Академии.

Приняты следующие **постановления**: а) в графу «Издания Академии» внести только издания Общего собрания и отделений; издания учреждений проводить по сметам последних. Внести в смету и штаты Академии общие цифры расходов на печатание изданий, а именно:

по Общему собранию: на общий академический орган и на Словарь украинских деятелей, в смету — расход на печатание 100 листов и на подготовку материалов для Словаря — 10000 руб.; в штаты — расход на печатание 200 л.; по Отделению историко-филологических наук: в смету — расход по печатанию 300 л. и в штаты — по печатанию 500 л.; по Отделению физико-математических наук: в смету — расход по печатанию 300 л. и в штаты — по печатанию 500 л.; по Отделению социальных наук: в смету — расход на 300 л. и в штаты — на 500 л.

На приготовление рисунков, диаграмм, графиков и проч. внести в сметы отделений по 50000 руб., в штаты, ввиду колебаний цен, расхода на эту статью не вносить, а указать число листов рисунков.

Внести в смету условно кредит в 100000 руб. на приобретение и содержание грузового и легкового автомобилей, в штаты — [на] содержание их.

Внести в смету: ассигнование в 600000 руб. на приспособление, отопление, освещение и водоснабжение помещений для Академии, на командировки академиков, связанные с организацией Академии, — 20000 руб., на выдачу пособий в экстренных случаях — 10000 руб.

6. Обсуждался вопрос о числе необходимых помещений для Академии. После обмена мнений выяснилось, что необходимо 15 помещений общей площадью около 180 кв. саж[еней] (зал общих заседаний, 5 кабинетов для Президента, председателей отделений и Непременного секретаря, 2 для канцелярии его, 2 для канцелярии правления, 1 для казначея и бухгалтера, 1 приемная, 1 общая служительская, 1 лекторий и 1 для правления). Далее считая по 30 кв. саж[еней] для кабинета каждого академика и полагая, что в будущем году будет всего 36 академиков, выяснилось, что, кроме того, необходима еще площадь помещений около 1080 кв. саж[еней]. Эти помещения могут иметь также характер запасных помещений, которыми временно могут воспользоваться академики в случае отсутствия квартир.

7. Следующее заседание назначено на 9½ ч. утра 17-го сентября в музее искусств при университете.

8. Заседание закрыто в 12 ч. дня.

Председатель комиссии академик *В.И. Вернадский*
Секретарь комиссии *В.Л. Модзалевский*
Члены комиссии: *А.Е. Крымский*

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 78–79. Оригінал. Машинопис.

Журнал № 23

17 сентября 1918 г.

1. Заседание состоялось в 9½ ч. утра в музее искусств при университете.

2. В заседание прибыли: председатель комиссии академик В.И. Вернадский; члены — проф. Н.Ф. Кашенко, проф. И.И. Косоногов, проф. А.Е. Крымский, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, проф. А.В. Сперанский, проф. С.П. Тимошенко, проф. Е.К. Тимченко, проф. П.А. Тутковский, член подкомиссии по организации Отделения физико-математических наук Н.А. Медзвецкий и секретарь комиссии В.Л. Модзалевский.

3. Проф. Г.Г. Павлуцкий доложил от имени подкомиссии по организации Историко-филологического отделения ее постановление о замене Археографической комиссии «Постоянной комиссией по изданию памятников языка, письменности и истории».

Постановлено: согласиться с постановлением подкомиссии.

4. Рассмотрены проекты штатов и сметы Академии до 1-го января 1920 г.

После обмена мнений **постановлено**: а) предположенные ими ассигнования на выплату гонорара и вознаграждения редакторов изданий исключить из сметы и штатов и определить стоимость печатного листа, принимая во внимание сложность набора академических изданий и необходимость печатания их на хорошей бумаге, в 900 руб.; число листов изданий Академии сократить до 800 (80+240+240+240); б) произвести в следующих §§ сметы сокращения на 20% предположенных ассигнований и исключения: исключить 5000 руб. на Кабинет экспериментальной психологии; сократить на 9000 руб. расходы на Комиссию по составлению историко-географического словаря украинской земли; капиталы на помощь в научных работах, экскурсии, экспедиции и пр. сократить: по 1-му отделению на 50000, по 2-му — на 100000, по 3-му — на 50000; по Лаборатории испытания материалов — на 92400; по Физическому институту — на 88000; по Акклиматизационному саду — на 112000 руб.; по Ботаническому саду — на 35000 руб.; по Геодезическому институту — на 160000 руб.; по канцелярии Непременного секретаря (канцел[ярские] расходы) — на 5000 руб.; по приспособлению помещений, отопление и проч. помещений Академии на 100000 руб.; по приобретению легкового и грузового автомобилей — на 30000 руб.; по изданиям — на 830000 руб.; общая сумма сокращений выразится в 1466400 руб.; в) внести в смету содержание Геодезического института в сумме 640000 руб. и содержание двух автомобилей — 75000 руб., а всего 715000 руб.

5. Обсуждался вопрос о помещении. **Постановлено**: 1) обратиться с просьбой в правление Украинского державного университета о временном отводе помещений для Академии, манежа и 60 кв. саж[ень] жилых помещений для надобностей Геодезического института.

6. Председатель комиссии доложил о поднятых вопросах: г. Зеленым — об учреждении Института изучения поведения животных и г. Попруженко — об организации фотографического архива.

Постановлено: вопросы эти передать в будущую Акад[емию] наук.

7. **Постановлено**: работу комиссии признать законченной и поручить подкомиссии по установлению редакции статута рассмотреть и окончательно выработать штаты, смету и объяснительные к ним записки, причем вместо выбывшего проф. Д.И. Багалея ввести в состав подкомиссии проф. А.Е. Крымского.

8. Заседание закрыто в 11½ ч. утра.

Председатель комиссии академик *В.И. Вернадский*
Секретарь комиссии *В.Л. Модзалевский*
Члены:

Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1 б, арк. 63–63 зв. Чернетка.
Рукопис. Арк. 80–80 зв. Оригінал. Машинопис.

**1.5. ЗАПИСКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО «ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ
МІНЕРАЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК
У КИЇВІ», ПОДАНА ДО КОМІСІЇ ДЛЯ ВИРОБЛЕННЯ
ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ
НАУК У КИСВІ**

Липень–серпень 1918 р.

Національний мінералогічний музей, як і інші установи Академії, повинен дістати таку структуру, щоб він міг розвинути свою діяльність якнайширше і найповніше, — як тільки можливо в нашу епоху. Принципи його структури повинні бути обчислені на майбутність, і при заснуванні його треба мати на увазі, що в зв'язку з прогресом научного знання він неминуче в майбутності повинен буде поширити й збільшити свою працю.

Мінералогічний музей наших часів неминуче складається з двох установ, які злучені як найтісніше одна з одною, але цілковито різняться в методах своєї наукової праці і в своїй організації, а саме з властивого музею та сполученого з їм наукового інституту. Такий поділ викликано характером мінералогії. Чисто описуюча в своїй основі природничо-історична наука, що має стільки спільного з другими описуючими галузями природознавства, мінералогія разом з тим й якнайтісніше сполучена з хімією та фізикою, й зв'язок її з першою із цих наук мабуть більший, ніж з якою-небудь іншою науковою дисципліною. Мінералогія і близька до неї геохімія являють собою, в своїй суцільности, хімію земної кори. Завдяки такому характерові мінералогії, фізичні й хімічні методи досліду проймають всю працю мінералога. Вони обіймають її з двох боків: з одного боку, вивчення мінералів, цих природних тіл, що їх кваліфікація лягає в основу мінералогічної роботи, вводить мінералогію в обсяг описуючого природознавства і цілковито полягає на їх фізичному (кристалографічному) вивченню та на їх точній хімічній аналізі. З другого боку, пояснення про витворення та походження мінералів якнайтісніше сполучено з фізичною хімією й з науковим хімічним та фізичним дослідом. В той же час обсерваційна робота в полі, необхідність та неминучість мати при вирішенню всіх питань, досліджуваних при помочи фізичних та хімічних методів досліду, по змозі якнайбагатший порівнявчий матеріал із мінералів різних місцевостей та різного походження не дозволяють відділити мінералогічний інститут, оснований на фізиці та хімії, від мінералогічного музею. Оба ці відділи повинні бути якнайтісніше злучені, і робота в їх повинна провадитися в якнайповнішому контакті. Щоправда, де-коли бачимо різний поділ цих установ, але це не залежить від випадкових історичних умовин їх повстання — як от, наприклад, Mineralogical Department Британського музею (Kensington, Лондон), причому й там безнастанно чувається необхідність утворити при музею інститут і фактично проводиться до життя. Утворення таких інститутів, як Геофізична лабораторія Карнегі в Вашингтоні, що по характеру робіт в значній мірі являє собою мінералогічний інститут, не злучений з музеєм, можливо тільки завдяки тому, що вона ставить собі завданням вирішити не багацько окремих точно означених питань і рівночасно забезпечена виключними засобами і має повну спромогу отримувати потрібні їй

для роботи матеріяли, влаштовуючи з цією метою дорогі експедиції тощо. По характеру завдань, які стоять перед мінералогами на Україні, як також і з фінансових мотивів, таке розділення цих двох частин наукового дослідничого мінералогічного інституту було б недоцільним. Треба ще мати на увазі, що, з огляду на характер хімічних робіт в мінералогічному інституті, яко частині музею, він безумовно повинен бути відділений від музею в окремий невеличкий будинок, бо, з огляду на небезпеку від пожежі, сучасний музей, як і архів, повинен відповідати певним вимогам, які не дають змоги утворити в ньому лабораторію.

Одним із найголовніших завдань Українського мінералогічного музею повинно бути вивчення мінералогії України. В цьому відношенні для України не зроблено навіть початкової підготовчої роботи. Лише для Волині та для повітів Таврії, що ввійшли в склад України, зараз маємо, хоть і не повні, списки мінералів, а решта української території в мінералогічному відношенні ніколи й не досліджувалася. Навіть такі місця, як Кривий Ріг та марганцеві руди Наддніпрянщини, в мінералогічному відношенні ані трішки не вивчені. Першим завданням музею повинно бути видання *мінералогії України*. Для цієї мети музей повинен, по зможі, якнайшвидше, зібрати мінералогічний матеріял, розпоряджати відповідними засобами для екскурсій та експедицій, вистарчаючим числом мінералогів та каталогізаторів та мати в своєму розпорядженні картковий каталог мінералів України, який постійно буде поповнюватись та завершуватись.

Але при всякій топографічній мінералогічній роботі неминуче й необхідно треба мати порівнявчий мінералогічний матеріял, і не раз для розроблення того чи іншого відділу мінералів, для зрозуміння його, необхідно треба мати матеріял з дуже далеких місцевостей; наприклад, для того, щоб розібратися в мінералах марганцю Наддніпрянщини, з'являється необхідно потрібним порівнявче вивчення марганцевих мінералів Кавказу та Індії. Вже з огляду на це, мінералогічний музей обов'язково мусить мати по зможі якнайповніший матеріял по мінералогії всієї земної кори. Звичайна річ, що повнота цих відділів в музеї буде значно менша в порівнянні з українським його відділом, в якому повинен бути згромаджений весь мінералогічний матеріял України із всіх її земних нідр. В відношенні до всієї земної кори це, річ очевидна, неможливо. Та все-таки музей повинен бути по зможі якнайповніший.

Та не лише з цього погляду в музею необхідно треба мати якнайповніший мінералогічний матеріял з країн, що лежать поза межами України. Це необхідно вже по самому характеру Національного музею. Національний музей повинен давати змогу вести на території України всіяку наукову працю в царині описуючого природознавства. Для цього він повинен посідати якнайбагатший матеріял для наукової роботи й давати спромогу, не виїзжаючи поза межі України, діставати відповідь на всі питання, що виникають при природничо-історичній роботі в тій чи іншій царині.

Зокрема, що торкається мінералогії, то на Україні ми не маємо ні одної великої мінералогічної збірки. Із університетів найбільшу колекцію має Київський, але й вона навряд чи виходить поза розмір непоганої університетської

колекції. Збірки Харківського та Новоросійського університетів та Катеринославського гірничого інституту що-раз поповнюються, мають у себе цікаві матеріали, яле носять такий самий характер, себто не перевищують розмірів гарних університетських колекцій. З місцевих музеїв науково цінну збірку має лише Житомирський музей для мінералогії Волині. На території України немає зараз солідного музею, який відповідав би вимогам науки мінералогії. Тим паче треба його тут утворити. Найблищий великий мінералогічний музей міститься в Відні, Берліні та Петербурзі.

Утворення такого музею тим потрібніше, що Україна стоїть перед необхідністю використання витворчих сил, і хоча в мінералогічному відношенні багатства України не дуже-то й великі й вимагають дуже обережного відношення, то все-таки вони відіграють велику роллю в економічному життю її. До того ще, ми їх не дуже повно знаємо, бо вивчені вони лише в дуже малій мірі. Тому при музею повинен бути *відділ прикладної мінералогії*, в якому були б зібрані всі корисні мінерали та руди України: глини, торф, вугіль, сіль, залізо, марганець, графіт, фосфорити тощо, в порівнявчім освітленню цих же продуктів всіх типів, які трапляються на всій земній корі.

Нарешті, третім відділом музею повинна бути *збірка метеоритів*. На Україні маємо гарні збірки їх в університетах, особливо в Одесі та Харкові. Але повинен бути утворений центр роботи, в котрому було б зібрано весь матеріал для вивчення цієї царини знаття, що повинна в майбутності розвинути в одну з найцікавіших галузей природознавства. Зараз збірки метеоритів мають, без сумніву, характер архівів для майбутнього й чекають тієї стадії науки, коли їхнє значіння виявиться в повнім розвою. Тим часом, необхідно треба зараз же зібрати цей матеріал для майбутнього, бо як цього не буде зроблено, то він пропаде раз назавсїгди.

Цілком другий характер повинен мати сполучений з музеєм мінералогічний інститут, уряджений відповідно до вимог, які ставляться до дослідних фізичних та хімічних інститутів. Необхідно треба мати на увазі, що цей інститут повинен мати спромогу дістати якнайвищі і якнайнижчі доступні нам температури, термостати, спромогу дістати поміщення, освітлені однорідним світлом, постійний та змінний ток, спромогу визивати високе давлення під час хімічних реакцій, якнайбільші магнітні та електричні поля, вольтові дуги, приспособлення для праць з газами, для шліфування та розрізів мінералів та гірських пород, для праці з рентгенівськими проміннями та радіоактивністю.

Таким чином, ясно, що для такого інституту повинен бути збудований окремих будинок, бо тут вже сам будинок стає мовби науковим апаратом.

В цьому науковому інституті повинні бути ось такі відділи: 1) відділ для хімічного аналізу та синтезу; 2) відділ для розділення мінералів різними способами, електричним та магнітним шляхом і шляхом капілярним; 3) відділ для мікроскопічної роботи; 4) кристалографічний та кристалофізичний; 5) відділ електроскопічний; 6) відділ радіоактивний; 7) термічний.

Я залишаю на боці фотографічний відділ з огляду на вирішення питання про утворення загального для Академії Фотографічного інституту.

Річ певна, що організація такого інституту — справа дорога й складна, потребує великих та дорогих приладів та пристосувань, але необхідно треба мати на увазі, що на території України немає ні одного мінералогічного інституту.

Найблищі інститути знаходяться в Відні та Москві. Очевидна річ, завдяки величезному практичному — державному й господарському значінню мінералогічних дослідів, життя повинно викликати раніше чи пізніше утворення такого ж інституту й у межах України.

Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. — К., 1919. — С. 19–22.

Частково опубл.: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 84–86.

**1.6. ЗАПИСКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО ГЕТЬМАНУ
П. СКОРОПАДСЬКОМУ ПРО РОБОТУ КОМІСІЙ
ДЛЯ ВИРОБЛЕННЯ ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО ЗАСНУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ І ПО ВИЩІЙ ШКОЛІ
ТА НАУКОВИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ І ПРО НЕОБХІДНІСТЬ
ВИДІЛЕННЯ ПРИМІЩЕНЬ ДЛЯ НОВОСТВОРЮВАНИХ УСТАНОВ:
УАН, НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ, УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

23 липня 1918 р.

Заняття образованих при министре народного просвещения, находящихся под моим председательством двух комиссий — одной по выработке законопроекта об основании Украинской академии наук в Киеве и другой — по высшей школе и научным учреждениям, находятся в такой стадии, когда является необходимость заботиться о проведении в жизнь их решений. Так, в заседании 22 июля 1918 г. окончательно выработан в Комиссии по высшей школе законопроект о создании в Киеве Державного украинского университета, а в заседании 20 июля академической комиссии прошло решение об основании Национальной библиотеки Украинской Державы. В то же время, дело о создании Украинской академии наук подвинулось настолько, что в течение ближайшей недели является необходимость приступить к составлению ее статута.

Эти два учреждения, имеющие первостепенное национальное значение, должны явиться могучими факторами дальнейшего развития науки и просвещения на Украине и поднятия ее духовных сил.

Необходимо теперь же немедленное вхождение их в жизнь, ибо только этим путем они могут развернуться в те большие учреждения, какие отвечают серьезности и потребностям переживаемого момента.

Первым вопросом при создании Украинской академии и университета в Киеве является вопрос о помещениях для них, с одной стороны, временного, с другой — постоянного. Очевидно, сейчас нечего и думать о возведении каких-либо для них построек; для постоянного помещения необходимо только подготавливать и выбирать соответствующее место, но временное помещение должно быть найдено немедленно, и оно должно обеспечить возможность широкого развития их работы. В будущем эти учреждения должны быть помещены отдельно, но временно они вполне или частью могут быть соединены в одном помещении.

В Комиссии по высшей школе под председательством профессора Дмитрия Ивановича Багалея образована подкомиссия по подысканию помещения, временного и постоянного, для Украинского университета. Подкомиссия эта в согласованной работе с советом Украинского народного университета остановилась на одном помещении — Владимирском Кадетском корпусе как таком, который мог бы обеспечить широкое развитие университета впредь до возведения построек для постоянного его нахождения. Горячо поддерживая это решение, я, со своей стороны, не могу не отметить, что временно и Академия

наук могла бы найти там, по крайней мере для некоторых своих учреждений, помещение, позволяющее ей развивать свою деятельность.

Обращаясь к Вам, Ясновельможный Пан Гетман, с настоящей краткой запиской, считаю своим долгом отметить, что, при всей сознаваемой мною трудности осуществления этого желания делегации совета Украинского народного университета ввиду того, что и нужды военного образования требуют Вашего просвещенного внимания, все же, мне кажется, нельзя не учесть исключительного национального и общечеловеческого значения, которые должны иметь два создаваемых новых больших рассадника науки и знаний на Украине.

Примите, Ваша Ясновельможность, уверения в совершенном моем уважении и таковой же преданности.

В.И. Вернадский

АРАН, ф. 518, оп. 4, спр. 99, арк. 19–20. Копія. Машинопис.

Опубл.: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 142–143.

**1.7. НАКАЗ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО
ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
ГОЛОВОЮ-ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК**

30 листопада 1918 р.

НАКАЗ
гетьмана всієї України
30 листопада 1918 р.
Ч. 343

Академик *В.І. Вернадський* затверджується Головою-президентом Української академії наук в Києві, згідно з обранням — з 27-го листопада 1918 р.

Гетьман всієї України
Міністр народньої освіти
Державний секретар, сенатор

Павло Скоропадський
В. Науменко
[С.] *Завадський*

З первотвором згідно:
Начальник II відділу
Департаменту загальних справ
Державної канцелярії
Старший діловод^{*27}

ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 135, арк. 60. Засвідчена копія. Машинопис.
Опубл.: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 185.

^{*27} Підпис нерозбірливий.

1.8. ПРОТОКОЛИ
СПІЛЬНОГО ЗІБРАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК³⁵
27 листопада 1918 р. — 9 травня 1921 р.

Протокол № 1
установчого Спільного зібрання Української академії наук

27 листопада 1918 р.

27 листопада 1918 року в приміщенні Українського наукового товариства у Києві відбулося перше Спільне зібрання Української академії наук під головуванням найстаршого літами академіка Ореста Йвановича Левицького, в присутності дійсних членів академіків В.І. Вернадського, М.Т. Кашенка, В.А. Косинського, А.Е. Кримського, П.А. Тутковського, М.І. Тугана-Барановського, при секретарюванні наймолодшого літами акад. С.П. Тимошенка³⁶.

Недужий М.І. Петров передає свій голос О.І. Левицькому.

1. Заслухано лист дійсного члена-академіка М.І. Петрова про те, що він через недугу не може прибути на засідання та й передає свій голос О.І. Левицькому.

Постановлено: признати передачу голосу відсутнього академіка за річ законну, яка має бути прецедентом і для дальшого життя Академії наук, доки це питання не буде Академією переглянуто в инакшому напрямі. В усякому разі, ніхто не повинен мати більш, ніж два голоси: свій та переданий.

Д.І. Багалій, С.О. Смаль-Стоцький и Ф.В. Тарановський мають законну причину для неявки.

2. Обговорювалася справа відсутності академіків: Д.І. Багалія, С. Смаль-Стоцького та Ф.В. Тарановського, яким не можна було прибути на Спільне зібрання через vis major³⁷.

Вважаючи на те, що Смаль-Стоцькому абсолютно не можна було одержати повідомлення (в Відень) за теперішніх ненормальних часів, а Д.І. Багалієві та Ф.В. Тарановському заслано аж троє телеграфних повідомлень, з яких двоє — офіційно-правительственні, **постановлено:** признати викликану через vis major причину неприбуття всіх трох згаданих академіків за законну та й перевести вибори президіуму й правління без них, в теперішньому таки засіданню. Постанову цю прийнято більшістю всіх голосів проти голосу акад. В.І. Вернадського, який голосував за те, щоб одкласти вибори, аж доки прибудуть відсутні члени.

В.І. Вернадського обрано на Голову-президента, а А.Е. Кримського — на Неодмінного секретаря.

3. Відбулися закритим голосуванням вибори Голови-президента та Неодмінного секретаря.

Одноголосно обрано акад. В.І. Вернадського на Голову-президента, а акад. А.Е. Кримського на Неодмінного секретаря. Перед тим обидва кандидати помічені були то ж само закритим голосуванням³⁸.

Ор. Левицький

*В. Вернадський
Н. Кащенко
М. Туган-Барановський
П. Тутковський
А. Кримський
В. Косинський
С. Тимошенко*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26117, арк. 1. Оригінал, рукою А.Ю. Кримського.

Протокол № 2

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

30 листопада 1918 р.

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Н.*²⁸Т. Кашенко, В.А. Косинський, О.І. Левицький, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, М.І. Туган-Барановський, Неодмінний секретар академик А.Е. Кримський.

Зібрання розпочалося о 5 годині дня.

1) Затверджено протокол попереднього Спільного зібрання.

Подяка М.П. Василенкові та П.Я. Стебницькому.

2) На внесення Неодмінного секретаря **постановлено**: зібравшись сьогодні перший раз під проводом новообраного президіуму, заслати щирий привіт і подяку колишньому міністрові освіти М.П. Василенкові за його незабутні заслуги в справі заснування Української академії наук та його наступникові, теж колишньому міністрові, П.Я. Стебницькому, що щиро допоміг довести справу до бажаного кінця. Виробити текст привітань доручено Неодмінному секретареві та Голові-президентові.

Тимчасова організація правління.

3) Обговорювалося, за ініціативою Голови-президента, питання про організацію правління Академії. З огляду на те, що неприїзд акад. [Д.І.] Багалія з Харкова не дозволив Історично-філологічному відділові Академії наук дати свого представника до правління, **постановлено** запрохати на якийсь час акад. Кримського бути в правлінні представником од свого відділу, аж доки той відділ не сконструюється. Канцелярію правління — зорганізувати негайно, і насамперед запрохати головного бухгалтера. Щодо асигновок, то **постановлено**, щоб їх якийсь час підписував Президент, а не тимчасовий голова правління.

Заходи про приміщення для Академії наук.

4) В справі поміщення для Академії наук, яке од неї одібрано добровольчими дружинами, **постановлено** доручити акад. В.А. Косинському поробити

*²⁸ Так у документі. Правильно: «М.» (Микола Теофанович /Феофанович/ Кашенко).

відповідні заходи перед Радою Міністрів, щоб і Педагогічний музей і два поверхи Комерційного інституту, де мала міститися Академія в цьому році, були одзволені од несподіваного військового постою. Коли ж би ті заходи не довели до нічого, доручається Голові-президентові та Неодмінному секретареві побувати особисто в п. міністра внутрішніх справ і добиватися скасування його розпорядження про реквізіцію згаданих приміщень Академії, або прохати для Академії якогось іншого будинку.

Число позаштатних академиків на II відділі.

5) В справі числа позаштатних академиків (§ 65 статуту)³⁹ вияснилося, через доклад акад. С.П. Тимошенка, що Фізично-математичний відділ **постановив** взяти за норму число три. На I і III відділи це питання ще не вирішалося.

Поділ катедр поміж першим складом академиків.

6) На внесення акад. С.П. Тимошенка, який звернув увагу на те, що перший склад академиків призначено без точного йменування катедри кожного академіка, **постановлено** вирішити цю справу в Спільному зібранні за поданнями од відділів. Притому акад. С.П. Тимошенко як секретар II відділу заявив, що П.А. Тутковський бажає обійняти катедру геології, В.І. Вернадський — мінералогії, М.Т. Кащенко — акліматизації, С.П. Тимошенко — прикладної механіки. В найближчому Спільному зібранні має бути винесена в цій справі постанова.

Затвердження директорів Інституту технічної механіки та Акліматизаційного саду.

7) Затверджено акад. М.Т. Кащенко на посаді директора Акліматизаційного саду⁴⁰ та акад. Ст.П. Тимошенка на посаді директора Інституту технічної механіки⁴¹, згідно з їх обранням на II відділі, про що повідомив секретар II відділу.

Роспис чернових зібрань на 1918 р.

8) Неодмінний секретар поставив питання про чергові Спільні зібрання Академії. Постановлено, що чергові зібрання мають одбуватися в 1918 році по суботах 7-го, 14-го, 21-го та 28-го грудня, о 5-тій годині в кабінеті міністра освіти.

Заплатити канцелярії Комісії для заснування Академії наук.

9) Голова-президент зробив заяву, що канцелярія Комісії, складеної для заснування Академії наук, ще не покинула своєї праці і має ще багатько негайних та складних обов'язків. **Постановлено**: аж доки Неодмінний секретар не складе своєї канцелярії, вважати канцелярію комісії за діючу і заплатити її урядовцям належну платню.

Печатка Академії наук.

10) На внесення Голови-президента доручено Неодмінному секретареві подати в найближчому Спільному зібранні проект печатки Академії наук, відповідно до § 45 статуту.

Лебідь-Юрчик дарує книжки.

11) Неодмінний секретар подав Спільному зібранню пожертвовані праці д. [Х.М.] Лебідя-Юрчика про сахарну промисловість⁴². **Постановлено**: висловити подяку д. Лебідю-Юрчикові, а книжки передати до Національної бібліотеки.

Заплатити друкарні 652 к[ар]б.

12) За поданням од Неодмінного секретаря, затверджено рахунок № 126 з друкарні Наукового товариства і **постановлено** заплатити належну суму 652 карб.

Аванс 10000 к[ар]б.

13) На внесення Голови-президента та Неодмінного секретаря **постановлено** взяти аванс 10000 карб. на біжучі потреби для канцелярії Академії.

2000 к[ар]б. на протоколи II відділу.

14) Обговорювалася справа друкування протоколів. На внесення акад. С.П. Тимошенка, **постановлено** асигнувати в розпорядження Фізично-математичного відділу до 1-го січня 1919 року 2000 карб. на його протоколи, яких друк має розпочатися зараз ісінько⁴³. Суму цюю взяти з тих 140000 карбованців, які залишилися од Комісії для заснування Академії наук.

[Спільний академічний орган.]

15) Підняте акад. С.П. Тимошенком питання про видавання одного спільного академічного органу⁴⁴ для всіх трох відділів одкладено на доти, коли це питання вирішиться в кожному відділі окремо. II відділ уже висловився в цій справі позитивно.

Закрито зібрання в 7½ год. у вечері.

Голова акад[емик]^{*29} *В. Вернадский*
Неодмінний секретар акад[емик]^{*30} *А. Кримський*
Н. Каценко
С. Тимошенко

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26118, арк. 1–2 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка рукою А.Ю. Кримського — арк. 5–6, чорнило, виноси.

Протокол № 3

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

7 грудня 1918 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, В.А. Косинський, О.І. Левицький, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, М.І. Туган-Барановський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання о 5-й годині.

1. Заслухано й затверджено протокол попереднього засідання.

Презіді[у]м затверджено верховною властю.

2. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський оголосив накази пана Гетьмана всієї України, переслані в копіях до Академії наук з Державної канцелярії

^{*29} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*30} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

за № 5151 й № 5222 про те, що Голову-президента, Неодмінного секретаря та голов II й III відділу, обраних на першому установчому Спільному зібранні Академії наук, пан Гетьман затвердив (відповідно до закону 14 падолиста 1918 року, § 7).

Текст першого наказу:

«Наказ Гетьмана Всієї України. По Міністерству народньої освіти та мистецтва. 28 листопада 1918 року. ч. 342. Академиків: М.І. Туган-Барановського, М.Т. Кащенко і А.Е. Кримського затверджую на посадах: першого — голови Відділу соціяльних наук, другого — голови Відділу фізично-математичних наук і останнього — Неодмінного секретаря Української академії наук у Києві, згідно з обранням з 27 листопада 1918 року.

Гетьман Всієї України *Павло Скоропадський*
Міністр народньої освіти та мистецтва *В. Науменко*
Державний секретар сенатор *Завадський* »

Текст другого наказу:

«Наказ Гетьмана Всієї України. 30 листопаду 1918 року. ч. 343. Академик В.І. Вернадський затверджується Головою-президентом Української академії наук у Києві, згідно з обранням з 27 листопада 1918 року.

Гетьман Всієї України *Павло Скоропадський*
Міністр народньої освіти та мистецтва *В. Науменко*
Державний секретар сенатор *Завадський* »

Заплатити за писальні машинки. Та це є діло правління.

3. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський подав рахунок од фірми «Глікман та Горнштейн» з 6 грудня 1918 р. за куплені машинки для писання, загальною вартістю в 8875 карбованців.

Постановлено: затвердити рахунок та й, ще до підписання протоколу, видати асигновку на заплату магазину. Разом з тим, вважаючи на те, що приїзд акад. Д.І. Багалія дає спромугу I відділові законно, з кворумом, обібрати свого представника до правління Академії, яке таким чином сконструюється, **постановлено**, що всякі дальші асигновки має розглядати не Спільне зібрання, а вже правління, і підписувати асигновки — голова правління, який повинен бути обраний в найближчому часі.

Телеграми од акад. Ф.В. Тарановського.

4. Заслухано дві телеграми од акад. Ф. Тарановського, що його через недугу та нерегулярний рух поїздів приневолено не виїхати до Києва, але що він приїде до Києва заразісінько, як буде спромуга. Признано причину неприїзду акад. Тарановського за законну.

Мала печатка Академії наук. Про велику печатку.

5. Неодмінний секретар А.Е. Кримський подав свій проєкт малої печатки Академії наук. Той проєкт затверджено, зазначивши одначе, що на знакові держави св. Володимира повинен вгорі бути хрещик і що під тим знаком треба вмістити дату заснування Академії наук: 14.XI.1918. Що ж до великої печатки, то Спільне зібрання доручило її спроекувати Історично-філологічному відді-

лові. Акад. П.А. Тутковський висловив побажання, щоб на тій великій печатці намальовано було якусь рослину, типову спеціально для української території, приміром *Azalea Pontica*⁴⁵.

В справі приміщення для Академії.

6. В справі приміщення для Академії Голова-президент та Неодмінний секретар зробили доклад перед Спільним зібранням про свої заходи перед правительством. Міністр внутрішніх справ пообіцявся, що другий поверх Комерційного інституту, найнятий Академією, буде одзволений од добровольчого війська, яке там зараз росташувалося. Що ж до будинку Педагогічного музею, де мала міститися Національна бібліотека при Академії, то нема надії, щоб добровольці його покинули принаймні в найближчому часі. Акад. В.А. Косинський думає одначе, що й це річ можлива.

Звістки з життя 3 відділу.

7. Голова Відділу соціальних наук акад. М.І. Туган-Барановський подав звістки про засідання свого відділу.

а) Третій відділ визнав потребу, щоб позаштатних академиків було на ньому троє.

б) Катедри зафіксовано поміж першим складом академиків так: у акад. В.А. Косинського — катедра сільського господарства, у акад. О.І. Левицького — звичаєве право на Україні, у акад. Ф.В. Тарановського — порівнююча історія права, у акад. М.І. Туган-Барановського — теоретична економія.

в) Одкрито Інститут економічної кон'юнктури⁴⁶ та Інститут виучування народнього господарства України, де на директора обрано акад. М.І. Туган-Барановського; цей інститут має негайно обслідувати перепис України 1917 року. Заснуються ще Демографічний інститут⁴⁷, де директором буде неакадемик, та дві комісії: 1) для вивчення звичаєвого права⁴⁸ (де керовничим буде д. [М.М.] Павлов-Сільванський), 2) для вивчання^{*31} соціального руху⁴⁹.

г) Третій відділ, нічого в принципі не маючи проти спільного друкованого органу для всіх трох відділів, розпочне однак незабаром своє власне видавництво.

Звістки з життя II відділу.

8) Секретар Другого відділу акад. С.П. Тимошенко подав звістки про свій відділ.

а) В кандидати на члена правління од Фізично-математичного відділу обібрано акад. С.П. Тимошенка.

б) Другий відділ уже встиг позначити от які частини сміти на потреби відділу в 1919 р.: α) суму на друкування праць Другого відділу, яка складається під тією думкою, що в майбутньому році видрукується 250 аркушів. Беручи на увагу, що праці друкуватимуться двома мовами, по 600 примірників кожною мовою, і що кожен аркуш, як показує докладне обрахування, коштуватиме 847 карб., маємо $(847 \times 2) \times 250 = 423500$ карб.; β) відділ визначив і суму на будівничі роботи для тимчасового приміщення Фізично-математичного відділу,

^{*31} У виданні «Перший піврік» подано іншу назву — «Комісія для виучування соціального питання».

як воно має обіймати 300 кв. сажнів, то визначається сума 300000 карб.; γ) визначено суму на придбання книжок; δ) суми на нові комісії та нові встанови; ε) щодо штатних сум на особовий склад, то II відділ має на думці внести до розпису суму на 12 академиків та на 4 директорів;

в) Другий відділ ухвалив уставу про Раду при лабораторії спроб над будівельними матеріялами та про Геодезичну раду при Геодезичному інституту⁵⁰. Обидві ті устави Спільне зібрання ухвалило.

Кожен відділ має право говорити од імени цілої Академії.

9. На внесення Голови-президента акад. В.І. Вернадського **постановлено**, що кожен з відділів Академії наук, виступаючи перед громадянством або властями в якій науковій справі, має право говорити од імени цілої Академії наук, і його папери підписуються Неодмінним секретарем або Головою-президентом. Тільки тоді, коли відділ виходить поза межі своїх прав, наприклад, коли відділ засновує новітні установи, де голос мають люди, неприналежні до Академії, відділ попередку повинен подати свою постанову Спільному зібранню на розгляд та на обговорення.

Старші лаборанти та керовничі комісії подаються до відома Спільного зібрання.

10. На внесення акад. Д.І. Багалія **постановлено**, що кожен відділ, автономно затвердивши в себе старших лаборантів та керовничих над комісіями і не маючи потреби подавати їх ще на чись затвердження, повинен будь-що-будь донести про згадані особи до відома Спільного зібрання.

Прискорити друк праць Комісії для заснування Академії наук.

11. На внесення академіка С.П. Тимошенка **постановлено** прискорити видання праць тієї Комісії, яку скликало Міністерство народньої освіти та мистецтва перед заснуванням Академії наук, і скласти цей обов'язок на канцелярію Неодмінного секретаря.

Замкнуто зібрання в 7 год. 45 мін.

Голова-президент Академії академик *В. Вернадский*

Члени Академії: *М. Туган-Барановський*

Ор. Левицький

Н. Кащенко

С. Тимошенко

Неодмінний секретар Академії академик *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26119, арк. 1–3. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академиків. Чернетка — арк. 5–6, чорнило.

Протокол № 4

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

16 грудня 1918 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Каченко, О.І. Левицький, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, М.І. Туган-Барановський; Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Зібрання розпочалося в 10 год. рано. Замість 14 грудня, як було розписано передше, це чергове зібрання поневолі одбулося на два дні пізніш, бо завоювання Києва військами Директорії ввечері 14 грудня⁵¹ не дало фізичної змоги академікам зібратися в умовлену пору.

Затверджено протокол попереднього Спільного зібрання.

Ще одного члена президіума затверджено верховною властю.

2. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський оголосив наказ пана Гетьмана всієї України, переданий в копії до Академії наук з Державної канцелярії за № 5331 про затвердження акад. Д.І. Багалія на посаді голови Історично-філологічного відділу Академії наук.

Текст наказу:

«Наказ Гетьмана Всієї України. По Міністерству народньої освіти та мистецтва. 10 грудня 1918 року, ч. 351. Академик Дмитро Іванович Багалій затверджується на посаді голови Відділу історично-філологічних наук Української академії наук в Києві; згідно з обранням, з 8 грудня 1918 року.

Гетьман Всієї України *Павло Скоропадський*
Міністр народньої освіти та мистецтва *В. Науменко*
Державний секретар, сенатор *Завадський*»

Скларлося правління Академії.

3. Акад. П.А. Тутковський подав до відома Спільного зібрання, що правління Академії скларлося таким способом: голова правління — акад. П.А. Тутковський (він же член від II відділу, член правління од I відділу акад. С. Смаль-Стоцький, а кандидат — заступник од I відділу акад. А. Кримський, кандидат од II відділу акад. С. Тимошенко, член од III відділу акад. Ф. Тарановський, а кандидат акад. В. Косинський. Спільне зібрання цей склад правління взяло до відомости, а окрім того доручило акад. О.І. Левицькому бути другим кандидатом до правління од III відділу (соціяльних наук). Всякі грошові асигнування повинен одтепер підписувати вже не Голова-президент Академії, а голова правління.

Звістки про життя I відділу: поділ катедр; число позаштатніх академиків; комісії I відділу; «Записки» I відділу.

4. Голова відділу акад. Д.І. Багалій подав звістки про життя I відділу:

а) Катедри поділено так: акад. Багалій — історія України, акад. Кримський — арабо-іранська філологія, акад. [М.І.] Петров — українське письменство, акад. Смаль-Стоцький — українська мова (граматика).

б) число позаштатних академиків, як і по других відділах, має бути три.

в) заснуються комісії: для складання історично-географічного словника української землі⁵², для складання історичного словника української мови⁵³ (директором намічено проф. [С.К.] Тимченка), для складання словника живої української мови⁵⁴ (головне редакторство і провід доручено акад. Кримському), для видавання пам'яток українського письменства⁵⁵.

г) **постановлено** видавати «Записки Першого відділу Академії наук» і не добачено потреби, щоб був один спільний орган для всіх трох відділів⁵⁶.

Звістки про життя II відділу: фотографічний інститут; гонорарне питання; міжвідомствена комісія для геологічних дослідів; підшукування місця для установ II відділу.

5. Секретар II відділу акад. С.П. Тимошенко подав звістки про життя II відділу, де:

а) **постановлено** внести на розгляд Спільного зібрання записку Попруженка про організацію фотографічного музею для рідного красзнавства;

б) в справі гонорару за праці, які видає Академія, II відділ був вирішив, що за праці, зроблені особами наукового персоналу Академії або на кошти Академії, не треба платити, а питання про норми плати за всі інші праці відділ вносить на розгляд Спільного зібрання;

в) засновується під головуванням Президента Академії міжвідомствена комісія для встановлення згідної діяльності всіх тих інституцій, які роблять геологічні досліді на Україні;

г) сформовано комісію, яка має підшукати місце під наукові встанови II відділу, і є думка, щоб прохати наділ землі в Кадетському гаї та в Голоцівському лісі.

Постанова Спільного зібрання про гонорар.

6. На внесення акад. Д.І. Багалія вирішено платити за розвідки, що друкує їх Академія в своїх виданнях, 250 карб. од аркуша, а за матеріяли — 150 карб. Звідомлення, якщо вони не мають характеру справжніх розвідок, друкуються безплатно; кожен Відділ сам в кожному окремому випадкові рішає, чи вважати якесь звідомлення за безплатний друк, чи за плату наукову розвідку.

Питання про мову академічних видань.

7. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський, звернувши увагу на те, що II відділ друкує свої праці і російською і українською мовою в одинаковому числі примірників⁵⁷, висловив свою непохитну думку, що такий факт є безграничне пониження для української мови і народности й непоправна кривда для українського народу, з якого стягатимуться що року рясні мільйони карбованців на Академію наук; на думку акад. А.Е. Кримського, число примірників, друківаних коштом Академії мовою російською, не повинно б перевищувати 25% числа примірників українських, а коли б автор забажав мати російських примірників більше, ніж 25%, то ніхто йому не заважає зробити це своїм власним коштом, і це навіть коштувало б недорого, бо довелось б платити додатково тільки за папір. Думку акад. А.Е. Кримського про те, що українських примірників треба друкувати більше, ніж російських, піддержували акад. Д.І. Багалій та акад. О.І. Левицький. Навпаки Голова-президент акад. В.І. Вернадський, акад.

С.П. Тимошенко та акад. М.Т. Кащенко заявляли, що друкування мовою російською такого самого числа примірників, як українською, не є ніяка зневага для української мови та національності і що статут Академії наук (§ 21) абсолютно не вимагає переваги для числа українських примірників. З огляду на те, що справа видань в кожному відділі є справа чисто внутрішня для кожного відділу, Спільне зібрання не мало права винести якусь постанову в цій точці і обмежалося на самісінькій обміні думками.

Питання про спільний орган всіх відділів.

8. На внесення акад. С.П. Тимошенка знову обговорювалося питання про видавання одного спільного наукового органу для всіх трох відділів Академії. **Постановлено** такого органу не видавати. **Постановлено** друкувати щорічне звітження: «Річник Академії наук», разом з протоколами Спільного зібрання. Висловлювалися бажання, щоб у «Річнику...» могли міститися в додатку ще й статті загальнонаукового змісту. На думку акад. Д.І. Багалія, випадало б, щоб чисто всі видання Академії наук, всіх відділів, мали вгорі наголовок: «Праці та матеріали, видані Українською академією наук». **Постановлено** передати справу про спільний заголовок на вирішення відділів.

Клопотання акад. Успенського про перепуск⁵⁸.

9. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський переказав прохання ординарного академіка Петербурської Академії наук Хведора Йвановича Успенського, щоб Українська академія наук поклопоталася перед Міністерством закордонних справ про видачу йому, акад. Успенському, вільного перепуску до Російської Східної Республіки, де в Петербурзі його ждуть пильні наукові справи. **Постановлено** поклопотатися.

Обрахунок на 1919 рік. Загальні принципи.

10. Приступлено до обговорення обрахунку на 1919 рік. На внесення акад. Д.І. Багалія встановлено як принцип: а) всі нештатні обрахунки кожного відділу Спільне зібрання може змінити, щоб вносити певну згоду й рівномірність в вимоги всіх трох відділів; б) мільоновий фонд Академії на наукові заповзяття поділяється так, що на I та на III відділи щорічно припадає по 170000 карб. з відпущеного мільону, а на II відділ — 660000 карб. Щодо обрахунку на 1919-й рік, то його розглянуто на цьому зібранні тільки першу половину, а кінець перенесено на найближче чергове зібрання.

Кожен відділ має робити заяви в формі писаній.

11. На внесення Неодмінного секретаря акад. А.Е. Кримського **постановлено**, що, коли секретар або голова котрогось із відділів подає Спільному зібранню заяву од свого відділу або повідомлення про його діяльність, то він має подавати це до протоколу в формі писаній, а не обмежатися на устному заявлінні.

Зустріч Директорії (18.XII)⁵⁹.

12. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський повідомив Спільне зібрання, що Міністерство освіти висилає делегатів на зустріч Директорії і що звідти був запит, чи висилає і Академія наук свого окремого відпоручника. Доручено Неодмінному секретареві акад. А.Е. Кримському взяти участь в цій зустрічі од імені Академії. Окрім того йому доручено переговорити з Директорією в справі приміщень для Академії.

Зачинено засідання в 4-й годині дня.

Голова-президент ак[адемик]^{*32} *В. Вернадський*
Неодм[інний] секр[етар]^{*33} *А. Кримський*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Микола Кащенко
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26120, арк. 1–3. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 5–6 зв, чорнило, виноси.

Протокол № 5

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

21 грудня 1918 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, О.І. Левицький, С.П. Тимошенко, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Зібрання розпочалося о 10 годині рано.

Обрахунок на 1919 рік.

1^{*34}. Розглядався далі обрахунок на 1919 рік, в його другій половині, і справу доведено до кінця. Повний обрахунок разом з тим, що вирішено на попередньому засіданню, докладається до протоколу⁶⁰.

Статут Національної бібліотеки та її обрахунок на 1919 рік.

2. Заслухано проєкт статуту Національної бібліотеки, вироблений Тимчасовим комітетом під головуванням акад. В.І. Вернадського, і з деякими змінами затверджено. Так само із змінами затверджено штати Національної бібліотеки та обрахунок на 1919 рік, причому **постановлено** попіклуватися про те, щоб через півроку, і в усякому разі не пізніш од 1 жовтня, Національна бібліотека вже мала свого директора. Статут, штати, обрахунок докладаються до протоколу⁶¹.

Клопотання про одзвіл служачих од призову.

3. На внесення Неодмінного секретаря А.Е. Кримського, **постановлено**: на випадок можливої мобілізації, вже наперед клопотатися перед відповідними властями, щоб штатні служачі канцелярії Неодмінного секретаря та правління були одзволені од призову. Таке саме клопотання треба розпочати і про тих, хто

^{*32} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*33} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

^{*34} Під час першої офіційної публікації як § 1 до цього протоколу внесено стандартне: «1. Заслухано й затверджено протокол попереднього Спільного зібрання». Тому подальшу нумерацію параграфів змінено (див. Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. — К., 1919. — С. 38–39 (далі — Перший піврік...)).

перебуває в складі Комітету для заснування Національної бібліотеки та служить у бібліотеці хоч би й по найму, а не штатно.

Видати посвідчення академікам.

4. На внесення акад. Д.І. Багалія, **постановлено** видати посвідчення дійсним академікам і службовому персоналові про те, хто вони такі, додаючи в тих посвідченнях прохання до властей допомагати академікам і посланцям од Академії в їхніх наукових подорожах.

Заходи в справі тимчасового приміщення.

5. На внесення акад. Д.І. Багалія, **постановлено**, що коли Академія нарешті здобуде в своє розпорядження будинок Комерційного інституту, то приміщення мають відповідно поділитися поміж усіма трьома відділами. Разом з тим вирішено вдатися з депутацією до Директорії і поклопотатися, щоб будинок Комерційного інституту був нарешті увільнений од війська та од Данського Червоного Хреста, і щоб на ремонт і перебудування одзволених поверхів було асигновано 400000 карб. Рівночасно — поклопотатися перед Директорією, щоб для постійного приміщення Академії наук дано було Піхотну школу з сумежним гаєм та Голосіївський ліс. В склад депутації мають увійти Голова-президент, Неодмінний секретар та голова правління, які мають подати Директорії пропам'ятну записку в цій справі. Вони ж устно повинні нагадати і про те, що Педагогічний музей, де міститься Національна бібліотека, теж треба одзволити од добровольчих дружин, які ще й досі не виведено звідти.

Замкнуто зібрання в 1 г. 47 хв.

Голова-президент *В. Вернадський*
Члени Академії: *Микола Кащенко*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Ф. Тарановський
Неодмінний секретар *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26121, арк. 1, 2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–3 зв., чорнило.

Протокол № 6

Спільного зібрання Української академії наук

28 грудня 1918 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, О.І. Левицький, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, М.І. Туган-Барановський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Зібрання розпочалося о 10 годині вранці.

Затвердження обрахунку на 1919 рік^{*35}.

1. Затверджено протокол двох попередніх засідань і, разом з тим, обрахунок на 1919 рік. Додано постанову, що як I так і III відділ мають внести в свій обрахунок ще по 50000 карб. на переклади.

Все діловодство повинно вестися українською мовою.

2. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський загадав в Спільному зібранню зробити виразну постанову, що на всіх офіційних паперах, які виходять од імени Української академії наук, її установ та комісій, бланковий заголовок обов'язково повинен друкуватися мовою українською, а вже хіба поруч української ще якоюсь инакшою. На внесення акад. Д.І. Багалія, **постановлено** запровадити, що це ж зовсім точно впливає з § 21 статуту Академії. На внесення голови правління акад. П.А. Тутковського **постановлено**, що правління виконує постанови відділів та інституцій тільки тоді, коли вони пишуться до правління мовою українською, а не якою инакшою. Взагалі прийнято, що офіційна мова діловодства Української академії наук є українська⁶², і канцелярія Неодмінного секретаря повинна допомагати доброму здійсненню цієї постанови.

Пересправи з Директорією про академічне приміщення.

3. Делегати до Директорії — Голова-президент В.І. Вернадський, Неодмінний секретар А.Е. Кримський, голова правління П.А. Тутковський та додатково запроханий цими трома голова I-го відділу Д.І. Багалій зробили доклад про свою місію до голови Директорії В.К. Винниченка. Обіцяно од Директорії дати для Академії все, що вона прохала: Піхотну школу із 100 десятинами гаю та Голосіївський ліс, а в середині міста — одзволити Комерційний інститут от приміщеного там Червоного Хреста та в'язнів-добровольців, та Педагогічний музей — от в'язнів-добровольців⁶³, та ще окрім того дати Левашовський пансіон. Спільне зібрання **постановило**, щоб голова правління акад. П.А. Тутковський разом з ректором Комерційного інституту д. [К.Г.] Воблим вдалися до члена Директорії Ф.П. Швеця і попрохали прискорити одзволення інститутського будинку та Педагогічного музею, а в справі Голосіївського лісу, для скорости, доручено голові правління вкупі з кимсь із президіума переговорити з д. П.С. Коцюрою (управляючим державних дібр Київщини).

В справі зміни статуту.

4. Голова-президент акад. В.І. Вернадський вдався до акад. А.Е. Кримського, члена Ради київського Наукового товариства, з запитанням про заходи Наукового товариства змінити статут Академії наук. Акад. Кримський пояснив, що Наукове товариство, яке вже здавна носилося з ідеєю заснувати Українську академію наук, вважає теперішній статут, вироблений міністерською комісією за часів міністра М.П. Василенка, дуже шкідливим з національного українського погляду та й має подати до Директорії свій власний проєкт статуту, який од теперішнього одрізняється тільки деякими точками, що мають забезпечити чисто національний український характер Академії⁶⁴. — Спільне зібрання принципно визнало, що жадна зміна статуту, з чийого б боку вона не виникала і

^{*35} Виноси дописано чорнилом в машинописному оригіналі.

яку б мету вона не мала, не повинна перейти без відома самої Академії. Що ж до заходів якраз Наукового товариства в цій справі, то реагувати на них випадатиме аж тоді, як вони грозитимуть якимись реальними наслідками.

Кандидатура Є.К.Тимченка на директора в I відділі.

5. Подано через акад. А.Е. Кримського внесення до Спільного зібрання про те, щоб Спільне зібрання ствердило вибір проф. Є.К. Тимченка, якого I відділ на своєму засіданні 26 грудня 1918 року одногосно обібрав на посаду директора Постійної комісії для складання історичного словника української мови. Переслухавши перебіг життя кандидата (писаний ним самим), реєстр його праць та оцінку їх, складену акад. А.Е. Кримським^{*36}, Спільне зібрання **постановило** перевести вибір в найближчій засіданні. 4 січня 1919 року.

Звістки з I відділу: проф. Данилевича обрано на керівничого комісії.

6. Акад. Д.І. Багалій повідомив Спільне зібрання, що I відділ обібрав проф. В.Ю. Данилевича на керівничого Археографічної^{*37} комісії (для видавання пам'яток мови, письменства та історії)⁶⁵.

Звістки з II відділу: а) про приміщення; б) роспис засідань; в) наукові органи II відділу.

7. Акад. С.П. Тимошенко подав звістки про постанови II відділу: а) в справі тимчасового приміщення для II відділу в будинку Комерційного інституту вирішено прохати в правління для потреб II відділу площину в 100 квадратних сажнів; б) встановлено такий роспис для засідань II відділу на 1919 рік: з 1 січня до 15 червня — чергові засідання по понеділках що двох тижнів^{*38}, проминаючи понеділки, що припадають на якісь свята; під час літніх вакацій з 15 червня до 15 вересня відбуватися можуть саміснінькі надзвичайні засідання; в) вирішено видавати орган II відділу: «Вістник Фізично-математичного відділу Української академії наук», а редагування поручити голові та секретареві відділу. Окрім органу відділу задумано видавати серії для окремих паростей науки; затверджено такі серії: «Праці Інституту технічної механіки» і «Праці Акліматизаційного саду»⁶⁶. Думка є, щоб на всіх виданнях був спеціальний наголовок: «Видання Української академії наук».

Роспис чергових засідань I та III відділів на 1919 рік.

8. Голова I відділу акад. Д.І. Багалій та секретар III відділу акад. О.І. Левицький заявили, що їхні відділи постановили відбувати чергові засідання в 1919 році щочетверга з 1 січня до 15 червня і по четвергах кожних двох тижнів з 15 вересня аж до кінця року, проминаючи ті четверги, які припадають на якесь свято.

^{*36} Внизу аркуша олівцем рукою Кримського дописано: «Всі життєписи й бібліографія праць нововибраних академиків та директорів друкуються в виданнях відповідного відділу Академії наук. Про Є.К. Тимченка див.: «Записки Історично-філологічного відділу. 1919. — Кн. I» (у виданні «Перший піврік...») цю фразу продовжено: — «стор. LC–LCIII»).

^{*37} Слово «Археографічної» дописано зверху від руки олівцем.

^{*38} У машинописі, як видається, неточно. Правильно цей фрагмент викладено, на наш погляд, у чернетці та виданні «Перший піврік...»: «щотижня, а с 15 вересня аж до 1 січня 1919 р. щодвох тижнів».

Роспис чергових Спільних зібрань на 1919 рік.

9. Вислухавши ці заяви, Спільне зібрання **постановило**, що в 1919 році чергові Спільні зібрання мають одбуватися щосуботи з 1 січня до 15 червня і щодвох субіт з 15 вересня аж до кінця року, виключаючи ті суботи, коли буває якесь свято. Літні вакації, що тоді чергові Спільні зібрання зовсім не можуть одбуватися, починаються з 15 червня і кінчаються 15 вересня 1919 року⁶⁷.

Закрито Спільне зібрання в 3 год. 10 хв.

Голова-президент ак[адемик]^{*39} *В. Вернадский*
Неодм[інний] секрет[ар]^{*40} *А. Кримський*
Ор. Левицький
Микола Кащенко
П. Тутковський
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26122, арк. 3–4. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 1–2, чорнило, виноси.

Протокол № 7

чергового Спільного зібрання Української академії наук

4 січня 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, О.І. Левицький, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, М.І. Туган-Барановський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання о 10 годині рано.

1. Затверджено протокол попереднього засідання.

Делегація до Директорії.

2. Голова правління акад. П.А. Тутковський заявив, що, вважаючи на § 45 та § 51 статуту Академії, він завагався вдатися до Директорії з даним йому дорученням в справі землі та приміщення. Спільне зібрання обміною думок вияснило, що до устних зносин згадані §§ не відносяться, особливо-ж коли академик є голова правління, спеціально делегований Спільним зібранням. **Постановлено** знов прохати акад. П.А. Тутковського виконати свою місію, а вкупі з ним щоб пішли ще акад. М.І. Туган-Барановський та акад. О.І. Левицький.

Вибір Є.К.Тимченка на директора комісії в I відділі.

3. Балотуванням переведено проф. Є.К. Тимченка на посаду директора Комісії для складання історичного словника української мови. Більшістю всіх голосів проти одного проф. Тимченко зостався обраний.

^{*39} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*40} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Оголошено В.І. Липського на посаду директора в II відділі.

4. Заслухано відзиви акад. М.Т. Кащенко, акад. П.А. Тутковського та акад. В.І. Вернадського про наукові праці В.І. Липського, якого II відділ обібрав на посаду директора Ботаничного саду⁶⁸. Вибір його в Спільному зібранню має перевестися в найближчій черговім засіданню.

Про почесних членів.

5. Секретар II відділу акад. С.П. Тимошенко повідомив, що відділ висловив бажання негайно приступити до вибору почесних членів, яких на II відділі мало б бути 10. Спільне зібрання визнало цю справу за річ дуже передчасну.

До збільшення кворуму на III відділі.

6. Голова III відділу акад. М.І. Туган-Барановський заявив, що через відсутність акад. [Ф.В.] Тарановського та акад. [В.А.] Косинського нормальне життя на III відділі дуже втрудняється малим кворумом, особливо коли доводиться засновувати нові комісії та вирішати грошові справи. Спільне зібрання одноголосно порадило, щоб наявні члени III відділу якнайшвидче обібрали ще одного академіка та хоч одного директора установи, до чого вони мають законне право на підставі § 88 статуту Академії наук, і вже аж тоді, із збільшеним числом кворуму, щоб вирішали кожну важну грошову справу, яка не вимагає негайного вирішення заразісінько.

Закон про зміну статуту Академії в §§ 21, 47 та 57.

7. Неодмінний секретар А.Е. Кримський повідомив, що з Державної канцелярії через Департамент законодавчих справ прислано завідомлення, позначене 3 січня 1919 р., за № 25, про закон Директорії, виданий на зміну статуту Академії наук, і прислано також саму копію того закону. Точний його зміст такий:

«Закон, виданий од Директорії Української Народньої Республіки відносно [статуту] Української академії наук у Києві.

1) На доповнення і пояснення статуту Української академії наук у Києві, надрукованого в ч. 75 «Державного вістника», кінець § 21 викласти так: «Коли б автор забажав, Академія друкує ту саму працю рівночасно одною з отаких мов, якої забажає автор: французькою, німецькою, англійською, італійською та латинською.

Примітка: В виняткових випадках, коли б котрийсь з відділів Академії наук вважав потрібним надрукувати що-небудь іншою мовою, окрім згаданих п'ятьох, він повинен кожного разу вдатися за дозволом до Спільного зібрання Академії наук з ґрунтовним умотивуванням свого бажання. В усякому разі, число примірників, друкованих инакшою мовою, опріч згаданих п'ятьох, — не має перевищувати однієї четвертини числа примірників, друкованих мовою українською».

2) § 47 і § 57 доповнити так: «Всі службові особи канцелярії Академії наук повинні зовсім вільно володіти українською мовою усно і на письмі, бо усе внутрішнє діловодство Академії (протоколи, канцелярійні папери і т. ин.) обовязково провадиться мовою українською».

3) § 62-й доповнити так: «Дійсні члени Академії наук при своєму затвердженню повинні скласти присягу на вірність Українській Народній Республіці».

Голова Директорії В. Винниченко. Члени: [С.] Петлюра, Ф. Швець, А. Макаренко, [П.] Андрієвський».

Спільне зібрання **постановило**: прийняти цю новелу до відома й до виконання.

Із життя I відділу: а) Комісія для складання україн[ського] словника; б) Комісія археографічна.

8. Акад. Д.І. Багалій подав **звістки з життя I відділу**: а) в склад Комісії для складання словника живої української мови, де голова акад. А. Кримський, увійшли: А.В. Ніковський (якого намічено й на керовничого), М.М. Грінченкова (намічено на постійного члена), ученики акад. [О.О.] Шахматова — [Г.К.] Голоскевич, [В.М.] Ганцов та [В.Г.] Ярошенко і автор словника [В.Г.] Дубровський; б) під головуванням акад. Д.І. Багалія збиралася Археографічна^{*41} комісія (для видавання пам'яток давнього письменства й побуту)^{*42} в складі акад. О.І. Левицького, О.С. Грушевського, І.М. Каманіна, В.Л. Модзалевського, і уложила план найближчого видавництва. Керовничим комісії буде проф. В.Ю. Данилевич.

Привітання М.К. Вороному.

9. На внесення акад. Д.І. Багалія та акад. А.Е. Кримського **постановлено** послати од Академії наук привіт поетові М.К. Вороному з приводу його ювілею.

Пам'яті О.Я. Юхименкової.

10. Акад. Д.І. Багалій прочитав докладний некролог Ол.Як. Юхименкової, люто вбитої недавно. Ушановано пам'ять покійниці через вставання. Доручено I відділові, коли буде змога, врядити публичне засідання на честь заслуженої історички.

Внесення д. Самоненка.

11. Розглядалася пропозиція друкарні [І.І.] Самоненка в справі видавництва Академії. Одхилено і вирішено дати оповістку в часописах про те, що Академія може доручити своє друкарське видавництво комусь з підряду.

Замкнуто засідання в 2 год. 10 хв.

Голова-презид[ент] ак[адемик]^{*43} *В. Вернадский*
 Неодм[інний] секр[етар]^{*44} *А. Кримський*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Микола Каценко
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26123, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 4–5 зв., чорнило, виноси.

^{*41} Слово «Археографічна» дописано олівцем зверху від руки.

^{*42} Більш точно подано у виданні «Перший піврік...»: «Комісія для видавання пам'яток мови, письменства й історії (Археографічна)».

^{*43} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*44} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Протокол № 8

чергового Спільного зібрання Української академії наук

18 січня 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кашенко, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання о 10 год. 15 хв. уранці.

1. Затверджено протокол попереднього засідання. Акад. В.І. Вернадський з приводу протоколу заявив, що він у звязку з § 21 статуту Академії (див. протокол № 7) внесе на обговорення в одному з засідань Академії свої міркування⁶⁹ в листовній формі^{*45}.

О.І. Левицький в Комісії про державний герб^{*46}.

2. До Комісії про державний герб Української Народньої Республіки, заснованої при Головному управлінню мистецтв та національної культури, виражено О.І. Левицького.

М.І. Туган-Барановський командирється за кордон.

3. Секретар III відділу акад. О.І. Левицький повідомив про постанову відділу — командирувати акад. М.І. Туган-Барановського до Парижа та до Німеччини з науковою метою вкупі з І.Ф. Лозинським⁷⁰ (помішником керовничого в Комісії для виучування соціального питання) та керовничого Комісії економічної кон'юнктури С.П. Тимошенка або його помішника В.В. Полянського.

Постановлено: клопотатися про перепуск командированих осіб за кордон, давши їм командирування на 3 місяці.

Клопотання про одзволення од призову.

4. На внесення Неодмінного секретаря А.Е. Кримського **постановлено** клопотатися перед військовими властями, щоб усі службовці Академії одзволені були од призову.

Видати посвідчення.

5. На внесення акад. Д.І. Багалія **постановлено**, щоб з канцелярії Академії наук видано було посвідчення всім академікам і службовим особам Академії про їх службу в Академії.

Справа про Керамичний інститут.

6. Неодмінний секретар [А.Е. Кримський] прочитав запит од міністра фінансів про записку проф. [О.М.] Соколова в справі заснування Керамичного інституту на Вкраїні, про що II відділ Академії уже був повідомив Міністерство фінансів в позитивному напрямку і був висловив бажання, щоб Керамичний інституту заснувався саме при Академії наук.

^{*45} Внизу рукою А.Ю. Кримського олівцем написано: «При підписанню протоколу акад. Ф.В. Тарановський зробив аналогічну заяву».

^{*46} Виноси подано за чернеткою.

Один відділ не має права говорити од імени цілої Академії.

На внесення акад. Д.І. Багалія **постановлено**, щоб нікотрий із відділів наперед не дозволяв собі говорити в таких важних справах од імени цілої Академії наук без уповноваження од Спільного зібрання.

Знов же Міністерству фінансів **постановлено** вислати од Спільного зібрання тимчасову відповідь в тім дусі, що цифру 3½ мільони карбованців, яку пропонує для Керамічного інституту проф. Соколов, Академія наук вважає за надмірно високу, та що всякі дальші свої висновки в цій справі вона могтима висловити тільки тоді, як здобуде точний текст законопроекту про заснування такого інституту та штати його.

До обрахунку на 1919 р.

7. Голова-президент В.І. Вернадський повідомив, що Міністерство освіти повернуло назад обрахунок Академії наук на 1919 рік, завваживши там цифру 600000 карб. на ремонт, яку треба перевести не через обрахунок, а через особний закон. **Постановлено**, щоб правління виробило відповідний законопроект для всіх тих параграфів, що не ввійшли до обрахунку.

Про приміщення для Академії.

8. В справі приміщення для Академії наук доручено Неодмінному секретареві поробити нові заходи перед Міністерством освіти й верховною владою.

Одкладено вибір проф. Липського.

9. Згідно з протоколом попереднього засідання, мав би одбутися вибір В.І. Липського на директора Ботаничного саду. Але з огляду на те, що Спільному зібранню абсолютно невідомі національні погляди д. Липського, які можуть і не годитися з §§ 21, 47, 57 і 62 статуту Академії (д. прот. № 7). Спільне зібрання одноголосно **постановило** прохати В.І. Липського, щоб він листовно повідомив про свою згоду з тими §§-ами та вже аж після його відповіді балотувати його.

Заява про вибір Б.О. Кістяківського та М.В. Птухи.

10. Члени III відділу акад. О.І. Левицький та Ф.В. Тарановський прочитали зложені III відділом життєпис, реєстр та оцінку наукових праць проф. Б.О. Кістяковського, обраного III відділом на позаштатного академіка, та життєпис і оцінку праць вкупі з реєстром їх Мих. Вас. Птухи, обраного III відділом на директора Демографічного інституту. **Постановлено**: перевести вибір на найближчому Спільному зібранню після того, як од Б.О. Кістяковського та М.В. Птухи прийде відповідь, що вони згоджуються підхилитися вимогам §§ 21, 47, 57 і 62 статуту Академії наук.

М.Ф. Сумцов та С.О. Єфремов — кандидати до Академії.

11. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський прочитав життєпис та оцінку наукової діяльності вкупі з реєстром наукових праць проф. Мик. Хвед. Сумцова, обраного I відділом на катедру української народньої словесности, та Серг. Олександр. Єфремова, обраного членом класи красеного письменства на I відділі. **Постановлено**: перевести вибір в найближчому черговому засіданню (25 січня).

12. З огляду на те, що пізній час не дав змоги вирішити всі справи, які наспіли до Академії, **постановлено** скликати надзвичайне Спільне зібрання 23 січня в 10½ год. ранку.

Закрито зібрання в 3 год. 50 хв.^{*47}

Голова-президент академик *В. Вернадський*
Неодмінний секретар *А. Кримський*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Микола Кащенко
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26124, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–4 зв., чорнило, виноси.

Протокол № 9

надзвичайного Спільного зібрання Української академії наук

23 січня 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання о 10½ уранці.

1. Затверджено протокол попереднього (чергового) засідання.

Повідомлення од Трудового конгресу^{*48}.

2. Неодмінний секретар прочитав повідомлення од Трудового конгресу⁷¹ про те, що для Академії наук одведено постійне місце в ложі № 7 бенуар (наліво).

М.О. Рейтлінгер — керовничий на III відділі.

3. Акад. О.І. Левицький повідомив, що III відділ обрав Миколу Олександровича Рейтлінгера на керовничого Постійної комісії для виучування соціального питання.

Приміщення для Академії.

4. Акад. П.А. Тутковський повідомив про делегацію до коменданта Київа — отамана [С.] Коновальця⁷² — од Академії наук (акад. [П.А.] Тутковський та акад. [Ф.В.] Тарановський) і од Комерційного інституту (ректор К. Воблий та проф. Б.О. Кістяковський і проф. [М.Б.] Делоне). Отаман Коновалець обіцяв, що полонених добровольців буде забрано з Комерційного інституту, і приміщення для Академії наук одзволиться.

Представники до Комісії про вищі школи.

5. Через потайне голосування одбувається вибір трох представників од Академії наук до Комісії про вищі школи при Міністерстві освіти⁷³. Обрано: акад. В.І. Вернадського, Д.І. Багалія та А.Е. Кримського.

^{*47} Внизу аркуша написано чорнилом, рукою Ф.В. Тарановського: «Прилучаюсь до заяви, яку зробив акад. В.І. Вернадський в п. 1-ому цього протоколу. *Ф. Тарановський*».

^{*48} Виноси подано за чернеткою.

Посланців за кордон треба командувати через Спільне зібрання; правління не відповідає за асигнування окремих відділів Академії.

6. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський звернув увагу Спільного зібрання на те, що окремі відділи, а саме II та III, самостійно виражають посланців за кордон і дають їм доручення на дуже великі суми, а ті посланці вимагають собі посвідчення з канцелярії Неодмінного секретаря, що їх виражає Академія наук. З огляду на теперешні заколотні обставини, **постановлено**, щоб такі свої командування кожен відділ переводив, поки що, через Спільне зібрання, а не зовсім незалежно. З свого боку, голова правління акад. П.А. Тутковський попросив запровадити, що правління Академії наук скидає з себе всяку моральну й юридичну відповідальність за всі ті асигнування, які переводяться окремими відділами Академії незалежно од Спільного зібрання.

Заснування Комісії для видання біографічного словника.

7. Заслухано докладну записку В.Л. Модзалевського, подану на ім'я Голови-президента: «Програма та порядок видання біографічного словника діячів українського народу та вкраїнської землі». Після довгої обміни критичними думками про саму програму **постановлено** заснувати таку комісію під головуванням акад. Д.І. Багалія і, найперше, обібрати керувача, який одначе має бути рівночасно й редактором одного із спеціальних відділів біографічного словника, а не тільки головним редактором цілого видання. До словника повинні увійти біографії покійних діячів аж до того року, відколи словник почне друкуватися, а не до 1919-го, як радить автор записки. Підготовчу працю для уложення попереднього списку тих осіб, яких біографії треба вмістити в словник, Спільне зібрання визнало за річ зайву і навіть шкодливу для справжньої праці над складанням словника. Обраний на голову комісії акад. Д.І. Багалій, акад. А.Е. Кримський та акад. В.І. Вернадський поробили ще ряд усяких дрібніших уваг щодо техніки праці, та Спільне зібрання вирішило, що вони мають подати ті свої уваги просто до комісії, як вона організуватиметься.

Замкнуто засідання в 3 год. 15 хв.

Голова-през[идент] ак[адемик]^{*49} *В. Вернадский*
Неодм[інний] секрет[ар]^{*50} *А. Кримський*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Микола Кащенко
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. I, од. зб. 26125, арк. 1–1 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–4, чорнило, виноси.

^{*49} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*50} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Протокол № 10

Спільного зібрання Української академії наук

25 січня 1919 року

[Присутні:] Голова-президент акад. В.І. Вернадський; дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кашенко, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський; Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 10 год. 15 хв. у ранці.

1. Затверджено протокол попереднього Спільного зібрання.

Питання про евакуацію.

2. Обговорювалося питання про евакуацію установ з Києва⁷⁴. Одноголосно вирішено, що Академія наук як найвища наукова установа не повинна кидати Києва і має далі вести без перерви свою аполітичну, культурно-просвітню працю, необхідну для народу.

Згода кандидатів виконувати українські вимоги.

3. Заслухано листи Богд. Олекс. Кістяковського та М.В. Птухи. Обидва кандидати нічого не мають проти §§ 21, 47, 57 та 62 в їх новозатвердженій редакції і погоджуються їх виконувати. Листи долучаються до протоколу.

Вибір академиків: М.Ф. Сумцова, Б.О. Кістяківського, С.О. Єфремова; М.В. Птуха обраний на директора.

4. Одбулися через потайне балотування вибори:

а) проф. Мик. Хвед. Сумцова на академіка української народної словесности;

б) проф. Богд. Ол. Кістяковського на (позаштатного) академіка державного, адміністративного та міжнародного права;

в) критика Серг. Олександр. Єфремова на академіка класи красеного [українського] письменства;

г) проф. Мих. Вас. Птуха на директора Демографічного інституту.

Всіх кандидатів обрано одноголосно.

Лист відсутнього акад. Косинського.

5. Заслухано висланий на ім'я Голови-президента лист од акад. В.А. Косинського, датований 20 січня 1919 року. Акад. Косинський сповіщає, що він не мав змоги довгий час бувати на засіданнях через свою хворобу та й не зможе далі бувати. Лист узято до відома.

Звістки з III відділу.

6. Акад. Ф.В. Тарановський повідомляє:

а) на III відділі замість акад. [М.І.] Туган-Барановського, який їде до Парижа, тимчасово обрано для виконання обов'язків голови-акад. Тарановського;

б) командування од Академії за кордон дається д. [В.В.] Полянському, а не другому кандидатові В.П. Тимошенкові, бо д. Тимошенко їде за кордон окремо, в складі державної місії;

в) проф. Птуха прохає, щоб на закупівлю книжок [за кордоном] доручено було д. Полянському ще 9000 карб.

В останній справі Спільне зібрання винесло **постанову**, щоб гроші 9000 карб. перевести за кордон аж тоді, як прийде до Київа повідомлення про закуплену першу партію книжок.

Папір для друку.

7. На внесення акад. С.П. Тимошенка **постановлено**:

а) придбати 1000 пуд[ів] паперу і поділити тую закупку рівно поміж трома відділами Академії, а переховувати або в Педагогічному музеї, або в Державному у[ніверситеті]⁷⁵;

б) прохати в належних властей 500000 карбованців на придбання друкарні та 600000 карб. на ремонтні роботи.

Закрито зібрання в 2 год. 40 мін.

Неодмінний секретар *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26126, арк. 1–2. Чернетка-автограф А.Ю. Кримського, чорнило, виноси.

Протокол № 11

чергового Спільного зібрання Української академії наук

1 лютого 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кашенко, О.І. Левицький, Ф. В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання о 10½ год. ранку.

Смерть акад. Туган-Барановського^{*51}.

1. Перед початком засідання, на внесення од Голови-президента, Спільне зібрання вшанувало вставанням з місць пам'ять академіка й голови III відділу М.І. Туган-Барановського, що звістку про його смерть принесли телеграми з Одеси. Панахиду по небіжчикові в Софійському соборі Академія наук уже одправила.

Вшанування пам'яті акад. Туган-Барановського.

2. Заслухано лист од управи Центрального [українського] кооперативного комітету про те, щоб Академія наук вирядила свого представника до комісії, яка має влаштувати пошанування пам'яті акад. М.І. Туган-Барановського, б[увшого] голови комітету.

Постановлено: вирядити до тієї комісії акад. Ф.В. Тарановського.

Командування д. Лозинського касується.

3^{*52}. На внесення акад. Ф.В. Тарановського (од імени цілого III відділу) **постановлено** вважати закордонне командування д. Лозинського, який їхав в

^{*51} Виноси подано за чернеткою.

^{*52} У чернетці та виданні «Перший піврік...» після § 2 подано як § 3: «Затверджено протокол попереднього зібрання». Тому подальшу нумерацію параграфів у чернетці та виданні було змінено.

характері секретаря з акад. Туган-Барановським, за недійсне й одкликати його назад з Одеси до Києва, виславши телеграму на ім'я ректора Одеського університету проф. [А.Д.] Білімовича.

Лист В.І. Липського про українські вимоги од кандидата.

4. Заслухано лист од В.І. Липського, кандидата на посаду директора Ботаничного саду, від 25 січня ц. р. Він заявляє, що закон Директорії про §§ 21, 47, 57 і 62 йому відомий і що він обов'язується той закон виконувати.

Вибір В.І. Липського на директора Ботаничного саду.

5. Переведено через потайне балотування вибір В.І. Липського на директора Ботаничного саду. Обрано одногосно.

Кандидатура В.Л. Модзалевського на керовничого біографічного словника.

6. Акад. Д.І. Багалій, голова Комісії для складання біографічного словника діячів українського народу й української землі, прочитав життєпис В.Л. Модзалевського і запропонував Спільному зібранню обізнати його на постійного керовничого комісії з тим, щоб був він і редактором одного із спеціальних відділів словника.

Постановлено: перевести обрання В.Л. Модзалевського на найближчому Спільному зібранню^{*53}.

Кандидати-члени Комісії біографічного словника.

7. Окрім того акад. Д.І. Багалій вніс, щоб до участі в Комісії біографічного словника запрохати: Катер. Мик. Мельник-Антоновичеву (для історії та археології), п[ан]ню [Н.Ю.] Мірзу-Авак'янц (лектора Полтавського історично-філологічного факультету) та П.І. Зайцева.

Постановлено: мати ці кандидатури на оці, нічого наперед не вирішаючи. Зазначено од акад. В.І. Вернадського, А.Е. Кримського та П.А. Тутковського, що треба запрохувати на членів комісії не самих філолого-істориків, але й тих спеціалістів інших наук, які цікавляться історією своєї науки, прим[іром], проф. [Д.О.] Граве (для відділу математики), В.І. Липського (для ботаніки), Я.М. Колубовського (для філософії). Окрім того всі академики та директори установ повинні бути членами Комісії біографічного словника.

Про статут Київ[ського] інституту музикознавства.

8. Голова Історично-філологічного відділу акад. Д.І. Багалій подав до відома Спільного зібрання думку відділу про статут «Киевского института музыкознания», присланого на оцінку до Академії наук. Не ввійшовши в розгляд того статуту по суті, І відділ вважає, що такий інститут — бажаний, і настав час його заснувати⁷⁶.

Спільне зібрання **постановило** сповістити заснователів «Института музыкознания» про цю думку Академії наук.

Купується бібліотека В.Б. Антоновича.

9. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський сповістив, що ціну бібліотеки покійного проф. В.Б. Антоновича, яку купити вирішено було ще в Комісії для

^{*53} У виданні «Перший піврік...» як додаток надруковано життєпис та список праць В.Л. Модзалевського. — С. 76–81.

заснування Академії наук, визначити має сама Академія, бо так бажають спадкоємці проф. [В.Б.] Антоновича.

Постановлено: доручити голові Історично-філологічного відділу акад. Д.І. Багалієві точно оцінити бібліотеку на підставі каталогу книжок, поданого спадкоємцями.

З життя II відділу: вибір д. Лисіна на лаборанта.

10. Акад. С.П. Тимошенко сповістив, що II відділ у засіданню 27 січня 1919 р. одноголосно обібрав Б.С. Лисіна^{*54} на посаду старшого лаборанта в лабораторії спроб над будівельними матеріялами.

Взято до відома.

Закрито зібрання в 1 год. 40 хв.

Голова-през[идент]^{*55} *В. Вернадский*
Неодм[інний] секр[етар]^{*56} *А. Кримський*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Микола Кащенко
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. I, од. зб. 26127, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–4, чорнило, виноси.

Протокол № 12

чергового Спільного зібрання Української академії наук

8 лютого 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, Б.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 11 год. ранку.

1. Затверджено протокол попереднього засідання.

Клопотання перед правительством⁷⁷ про приміщення й инчи потреби^{*57}.

2. Доручено Голові-президентові акад. В.І. Вернадському та Неодмінному секретареві акад. А.Е. Кримському вдатися од імени Академії наук до комісара освіти і поклопотатися ось про які справи: а) про приміщення для Академії наук (Піхотну школу, Голосіївський ліс, будинок в центрі міста); б) про гроші на ремонт; в) про друкарню; г) про затвердження В.І. Липського, обраного на посаду директора під час політичного interim⁷⁸.

^{*54} В чернетці протоколу точніше: «Лисін».

^{*55} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*56} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

^{*57} Виноси подано за чернеткою.

Вибір В.Л. Модзалевського на керівництво біографічного словника.

3. Переведено, через потайне балотірування, вибір Вадима Львовича Модзалевського на посаду керівничого Комісії для складання біографічного словника діячів українського народу й української землі. Обрано його більшістю голосів проти одного.

Звістки з життя I відділу: а) комісія для премій; б) програма праці; в) бібліотека проф. Антоновича.

4. Акад. Д.І. Багалій повідомив: а) що на I відділі засновано комісію для присуду премій імені Костомарова, Потебні, Антоновича, Драгоманова і інших, в точній згоді з постановою Комісії для заснування Академії наук; б) кожен з членів I відділу листовно подав програму своєї праці на майбутній 1919 рік; в) ціна бібліотеки покійного проф. В.Б. Антоновича, що її купує Академія для потреб цілого I відділу, мусить бути визначена цифрою 50000 карбованців⁷⁹. Спільне зібрання **постановило**: за таку ціну бібліотеку покійного В.Б. Антоновича придбати і негайно доручити цю справу правлінню Академії.

Замкнуто зібрання в 1 год. 40 хв.

Голова-президент акад[емик]^{*58} *В. Вернадський*
Неодмінний секретар *А. Кримський*
Микола Кащенко
П. Тутковський
Ор. Левицький
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. I, од. зб. 26128, арк. 1–1 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–3 зв., чорнило, виноси.

Протокол № 13

чергового Спільного зібрання Української академії наук

12-го лютого 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, Б.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 11 год.

1. Затверджено протокол попереднього засідання.

[Порядок затвердження новообраних академіків.]^{*59}

[2. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський повідомив, що вкупі з Головою-президентом були вони в народнього комісара освіти⁸⁰ й зустріли

^{*58} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*59} У виданні «Перший піврік...» як § 2 (із виносом) надруковано поданий тут у [] текст, якого нема ані оригіналі, ані у чернетці протоколу. У виданні 1919 р. далі змінено нумерацію параграфів.

прихильне відношення до Академії наук; щодо затвердження новообраних академиків, то народній комісар освіти наказав, щоб усі нововибрані члени Академії наук негайно вступили в усі свої права й обов'язки, не дожидаючись затвердження од найвищої влади.]

Наказ про передачу будинку Левашовського пансіону до Академії наук^{*60}.

2. Заслухано присланий од комісара народньої освіти папір такого змісту:

«Наказ ч. 2. Про передачу садиби з будинком пансіону графині Левашової до Української академії наук у Києві. Садиба, де міститься пансіон графині Левашової і яка знаходиться на Великій Володимирській вулиці, з будинком і усім приналежним до нього рухомим майном, передається без грошової винагороди на власність Української академії наук у Києві. Народній комісар освіти В. Затонський».

Цей наказ оголошено і в щоденних часописах Києва в вівторок 11-го лютого 1919 року (прим[іром], «Киевский коммунист» № 16 (24), «Боротьба» № 3 (60) і др.)

Спільне зібрання, зазначивши, що юридичне становище садиби з будинком пансіону графині Левашової неясне, **постановило**: прийняти згадану садибу з будинком на володіння і доручити окремій комісії, зложеної з членів правління Академії наук та з трох представників од відділів (голов або секретарів), оглянути будинок пансіону і вирішити, які приміщення має Академія зайняти зараз, а які після закінчення весняного шкільного півріччя і виселення службового персоналу закритого Левашовського пансіону⁸¹.

Справа обрахунку на 1919 р.

3. Акад. Ф. Тарановський повідомив, що він як член правління був у комісара фінансів І.С. Новаківського в справі затвердження обрахунку Академії наук з Національною бібліотекою на 1919 рік. Комісар фінансів заявив, що для прискорення справи треба найшвидче подати обрахунок наново.

Постановлено: негайно послати той самий обрахунок, який був уже ухвалений Спільним зібранням в кінці 1918 року. Рівночасно **постановлено**: скласти обрахунок будівельних трат, потрібних в 1919 році на пристосування будинку Левашової та інших будинків для потреб Академії наук, і трат на придбання друкарні та подати тії обрахунки правительству, щоб воно асигнувало відповідні грошові суми.

Комісія для придбання друкарні.

4. В склад комісії для придбання друкарні обрано акад. Д.І. Багалія, акад. С.П. Тимошенко та акад. П.А. Тутковського.

Про одзволення служачих Академії од призову.

5. На внесення акад. Ф.В. Тарановського, **постановлено** поновити клопотання перед правительством про те, щоб служачі Академії наук звільнені були од військового призову.

^{*60} Далі виноси подано за чернеткою.

Закрилося Спільне зібрання в 2 год. 20 мін.

Голова-президент ак[адемик]^{*61} *В. Вернадський*
Неодм[інний] секретар^{*62} *А. Кримський*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Микола Кащенко
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26129, арк. 2–2 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 1–1 зв., чорнило, виноси.

Протокол № 14

надзвичайного Спільного зібрання Української академії наук

15 лютого 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, Б.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф. В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський. Неодмінний секретар — акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 11 год. ранку.

Результат огляду будинку пансіону Левашової^{*63}.

1. Неодмінний секретар [акад. А.Е. Кримський] зробив доклад про огляд будинку пансіону Левашової академічною комісією.

Комісія визнала, що перші часи, до початку літа 1919 року, Академія наук могла б обмежитися на трох кімнатах у I поверсі та на цілому II поверсі; а опрочі покої I поверху, весь III поверх і підвали тимчасово можна було б залишити для пансіону графині Левашової, коли Комісаріят освіти не закриє його негайно або не переведе в інше місце. В трох кімнатах I поверху мала б міститися канцелярія правління, канцелярія Неодмінного секретаря та ексектор, з вісьмох кімнат II поверху зала була б і бібліотекою, і місцем для працювання комісій, а опрочі сім кімнат могли б поділитися між трома відділами, відповідно до їхніх найближчих потреб: вікнами на В[елику] Володимирську вулицю — Демографічний інститут, Кабінет арабо-іранської філології, Геологічний кабінет, Технічний інститут; вікнами в подвір'я — Історичний кабінет, кімната для приїжджих академіків, кімната для засідань. В такому разі, для Голови-президента не зостанеться кімнати під кабінет.

Спільне зібрання визнало, що для Голови-президента кабінет потрібен навіть в найближчому часі, а через те доведеться негайно перебудувати кімнату, призначену під Технічний кабінет, розгороджуючи її на дві частини. Доручено

^{*61} Посаду написано рукою В.І. Вернадського

^{*62} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

^{*63} Виноси подано за чернеткою.

акад. С.П. Тимошенкові прикинути план такого перебудування та підшукати будівника для цього.

Вияснити історію Левашовського пансіону.

2. В справі історії заснування пансіона графині Левашової доручено акад. О.І. Левицькому зібрати потрібні звістки, користуючись як «Описанием Киева» [М.В.] Закревського⁸² (коли там щось, може, є), так і архивом київського генерал-губернатор[ств]а⁸³.

Затверджений обрахунок 1919 р.; друкарня.

3. Акад. Ф.В. Тарановський повідомив, що обрахунок Академії наук на 1919 рік комісар фінансів, з свого боку, затвердив і обіцявся передати на затвердження Виконавчому комітетові робітничих депутатів. В справі друкарні комісар фінансів загадав^{*64} погодитися з учительською спілкою, що держить друкарню Петра Барського, і обіцяв од себе допомогти заходами. Спільне зібрання **постановило**: прохати краще грошей, асигнованих на купівлю друкарні; та придбати якусь друкарню в свою неподільну власність.

Закрито засідання в 1 год. 2[0] мін.

Голова-президент ак[адемик]^{*65} *В. Вернадский*
Неодмінний секретар *А. Кримський*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26130, арк. 1–1 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 2–2 зв., чорнило, виноси.

Протокол № 15

надзвичайного Спільного зібрання Української академії наук

22-го лютого 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, Б.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 11 год. 10 хв. рано.

1. Затверджено протоколи двох попередніх надзвичайних зібрань.

Про розміщення Академії в Левашовському будинкові до літа 1919 р.^{*66}

2. Голова правління акад. П.А. Тутковський повідомив, що правління Академії наук, оглянувши будинок закритого пансіону граф. Левашової, вважало

^{*64} Так в оригіналі. Потрібно: «зарадив», як у чернетці та виданні «Перший піврік...»

^{*65} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*66} Виноси подано за чернеткою.

можливим, щоб Академія наук поки що обмежилася частиною першого поверху та цілим другим поверхом, а решту будинку залишила б аж до літа для пансіону граф. Левашової, як того прохав був директор закритого пансіону. Та тим часом, незалежно од Академії наук, вийшов од комісара народньої освіти такий наказ:

Н А К А З

про закриття пансіону графині Левашової в Києві

1) Пансіон графині Левашової в Києві, що досі містився на Великій Володимирській улиці, з днем видання цього наказу закривається.

2) Будинок, де містився пансіон, мусить бути негайно од нього звільнений. Пансіонерки, які зараз єсть, і весь наявний служачий персонал пансіону можуть аж до кінця весняного півріччя, до 1-го червня 1919 року, поміститися в будинку Інституту благородних дівиць на Інститутській вулиці вкупі з другими інтернатами, які там зараз містяться.

3) Приналежна до пансіону графині Левашової одіж носильна й постільна, посуд, книжки, фортеп'яни й инчі речі, які правління Української академії наук вважатиме непотрібними для академічного обзаведення, повинні бути перевезені до будинку Інституту благородних дівиць на Інститутській вулиці.

4) Щодо грошових витрат, які адміністрація закритого пансіону графині Левашової зробить, щоб перевести в будинок Інституту благородних дівиць згадане майно і власне майно служачого персоналу, то після перевізки адміністрація закритого Левашовського пансіону має подати рахунок до Комісаріату народньої освіти.

Народній комісар освіти (підписав) К. Калиненко

М.П.

м. Київ

17-го лютого 1919 року.

З оригіналом згідно:

Директор Департаменту загальних справ (підпис) ^{*67}

Спільне зібрання **постановило**, що виданням цього наказу не касується порозуміння між правлінням Академії наук та директором Левашовського пансіону і що коли б директорові пощастило виклопотати в комісара освіти дозвіл для Левашовського пансіону проістнувати ще до літа 1919 року, то Академія, як і давніш, тимчасово одступила була для Левашовського пансіону певну частину будинку, так і тепер не одкидається од своєї обіцянки і одступить пансіонові аж до літа ту саму обіцяну частину будинку.

До історії Левашовського пансіону.

3. Акад. О.І. Левицький повідомив, що в «Описании Киева» [М.В.] Закревського нема ані слівця про історію пансіону графині Левашової, і що він силуватиметься дослідити його історію з архівних джерел.

^{*67} Слово «(підпис)» написано від руки замість закресленого прізвища — Ф. Базаревич, його і надруковано у виданні «Перший піврік...».

Охоронний лист для академиків.

4. Заслухано лист проф. Є.В. Оппокова, члена двох з академічних комісій, щоб Академія наук виклопотала йому охоронний лист.

Постановлено: подбати про такий охоронний лист не тільки для проф. Є.В. Оппокова, але і для всіх дійсних академиків і директорів установ, так само як і для будинків Академії наук (бувшого Левашовського пансіону та Колегії Павла Галагана, де міститься Національна бібліотека). Клопотатися про такі листи перед верховною владою доручено акад. Ф.В. Тарановському.

Кандидатура В.О. Кістяковського.

5. Заслухано життєпис, оцінку наукової діяльності та список праць проф. Володимира Олександровича Кістяковського, що його одногосно обібрав ІІ відділ в академіки для катедри хімії на засіданню відділу 10-го лютого 1919 року.

Постановлено: перевести вибір В.О. Кістяковського на найближчому черговому Спільному зібранню (1-го марта 1919 року).

Одкинута кандидатуру проф. Малиновського.

6. Голова⁸⁴ ІІІ відділу акад. Ф.В. Тарановський повідомив, що Відділ соціальних наук одногосно обібрав 20-го марта 1919 року проф. Дінського^{*68} університету⁸⁵ І.О. Малиновського на катедру історії західноруського і українського права і бажав би оголосити сьогодні його кандидатуру в Спільному зібранню. Спільне зібрання, взявши на увагу, що од проф. Малиновського немає ані листовної згоди на вибір, ані зобов'язання негайно переїхати до Києва для академічної праці, **постановило:** не приймати оголошення на кандидатуру проф. Малиновського, бо таке оголошення, по статуту Академії наук, накладало б на Академію наук обов'язок перевести його вибір у найближчому черговому Спільному зібранню.

На засіданнях відділів не повинні бути керовничі комісії.

7. Голова-президент акад. В.І. Вернадський поставив запит, чи має право якийсь відділ запрохувати на свої засідання когось із керовників комісій. Одногосно вирішено, що це не відповідає статутіві Академії наук. Керовничі можуть бути запрохані тільки на засідання комісій.

Плата стороннім особам за засідання в комісіях.

8. Секретар ІІ відділу акад. С.П. Тимошенко повідомив, що ІІ відділ постановив: запитати Спільне зібрання, яку суму випадало б платити тим особам, що працюють в засіданнях комісій, не здобуваючи постійної платні з Академії наук. Спільне зібрання **постановило,** що такою нормою для всіх комісій Академії має бути 30 карбованців за кожне засідання.

Проект нових штатних посад.

9. Акад. Д.І. Багалій звернув увагу на те, що в декотрих комісіях Спільного зібрання та І відділу обрано нештатних постійних керовничих (прим[іром], В.Л. Модзалевського для керування словником біографічним, В.Ю. Данилевича — для Археографічної комісії, С.О. Єфремова — для Комісії видавання пам'яток

^{*68} Йдеться про Донський університет у Ростові-на-Дону.

нового українського письменства) і що такі постійні нештатні керовничі позбавлені всяких службових прав.

Постановлено: виробити відповідний законопроект про заснування штатних посад для таких комісій тай подати того проєкта, через Комісаріят народної освіти, до верховної власти на затвердження.

Де примістити бібліотеку проф. Антоновича.

10. На внесення акад. Д.І. Багалія, **постановлено**, щоб перед перевозом бібліотеки проф. В.Б. Антоновича до будинку бувшого пансіону граф. Левашової зроблено було технічний огляд призначеної кімнати, бо старі підлоги можуть і завалитися під великою тяготою книжок.

Заходи про папір.

11. На внесення акад. С.П. Тимошенка **постановлено**, щоб правління поклопоталося перед папероподільною радянською комісією про папір для Академії наук в межах обрахунку 1919 р. (порівн[яйте] наказ у «Комуністі», № 25).

В справі премій I відділу.

12. Акад. Д.І. Багалій, в справі премій на I відділі, повідомив, що відділ од імени Академії наук має вдатися до громадянства з закликком жертвувати гроші на заснування ще інших премій при Академії наук. — **Ухвалено.**

З життя III відділу: премії.

13. В[иконуючий] об[ов'язки] голови III відділу акад. Ф.В. Тарановський повідомив, що на їхньому відділі **ухвалено** встановити такі премії: а) по історії західноруського й українського права — імени Ф.І. Леонтовича; б) по обичаєвому праву або діючому законодавству України — імени О.Ф. Кістяковського; в) по політичній економії з дослідом народнього господарства Вкраїни — імени М.І. Тугана-Барановського; г) по статистиці з дослідом суспільного життя Вкраїни — імени О.О. Русова.

Спільне зібрання затвердило ці премії.

Обрання І.М. Каманіна на керовничого.

14. Він же повідомив, що на посаду керовничого постійної Комісії для виучування західноруського й українського права III відділ обібрав Ів. Мих. Каманіна. — Взято до відома.

[Звістки з II відділу: а) **Е.К. Гарф** — старший лаборант Техн[ічного] інституту; **О.К. Пачоський та В.М. Савич-Ричгорські** — старші ботаніки.]

15. Секретар II відділу акад. С.П. Тимошенко довів до відома Спільного зібрання, що на засіданню II відділу 9-го грудня 1918 року вибрано на старшого лаборанта в Інституті технічної механіки інженера Ернеста Карловича Гарфа, а на засіданню 17-го лютого 1919 року Осипа Конрадовича Пачоського та Володимира Михайловича Савича-Ричгорського на старших ботаників.

Турбування про безгосподарні бібліотеки.

16. На внесення акад. П.А. Тутковського, **постановлено** звернути увагу Комітету для заснування Національної бібліотеки, що в будинку закритого Кадетського корпусу є добра, т. зв. вчительська, бібліотека, а в закритій I гімназії — фундаментальна, і що закриття згаданих шкіл може загрожувати знищенням для згаданих бібліотек. Окрім того **постановлено** подати на увагу Комітетові Національної бібліотеки, що в IV гімназії міститься бібліотека

закритого Уманського базиліянського кляштору, а в тісному будинку Публічної бібліотеки «Общество охрани памятников старины» примістило тимчасово бібліотеку Канівської школи, і що треба було б подбати про них.

Закрилося Спільне зібрання в 2 год. 20 мин.

Голова-президент ак[адемик]^{*69} *В. Вернадский*
Неодмінний секретар *А. Кримський*
П. Тутковський
Ор. Левицький
Микола Кащенко
Ф. Тарановський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26131, арк. 2–4. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 5–8 зв., чорнило, виноси.

Протокол № 16

Спільного зібрання Української академії наук

1-го марта 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, Б.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалося в 10½ год. вранці.

1. Затверджено протокол попереднього засідання.

Вибір В.О. Кістяковського в академики^{*70}.

2. Одбувся вибір на дійсні члени II відділу — Володимира Олександровича Кістяковського, оголошеного на попередньому засіданню.

Справка: В своїй заяві, писаній до Неодмінного секретаря, кандидат, відповідно до правил Академії наук, повідомив, що з § 21, § 47, § 57 і 62 нової редакції статуту Академії наук він згоджується.

Перед початком виборів акад. Б.О. Кістяковський заявив, що він, як і брат, утримується од голосування. Спільне зібрання одногосно **постановило**, що в справі наукового обрання ніхто не повинен одхилитися од активної участі.

Закритим балотуванням Вол. Ол. Кістяковського обрано одногосно на катедру хімії.

Охоронні листи для академиків.

3. На внесення акад. П.А. Тутковського **постановлено**, щоб текст охоронних листів, про які Академія наук клопочеться перед житлово-реквізіційною колегією для своїх членів, подавався у відповіднійшій редакції, з точною згадкою про заборону реквізувати як житло, так і бібліотеки, і наукові приладдя.

^{*69} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*70} Виноси подано за чернеткою.

4. На внесення од III відділу **постановлено** клопотатися перед університетом, щоб академики могли брати з університетської бібліотеки додому книжки, на рівних правах з професорами у[ніверсите]ту.

Вибри в I відділі: С.О. Єфремов і П.І. Зайцев.

5. Заслухано повідомлення акад. Д.І. Багалія, що I відділ односторонньо обібрав С.О. Єфремова на керівничого Комісії для видавання пам'яток українського письменства і П.І. Зайцева — на редактора «Записок Історично-філологічного відділу».

Записка Леше про вчення нових мов у вищих школах.

6. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський повідомив, що «Докладну записку» Л. Леше про розумне викладання нових мов в вищих школах I відділ розглянув і висловив таку думку: загальні тенденції д. Леше являються справедливими і здаються навіть легководійними, але Академія наук не вважає своєю завданняю засновувати відповідну Комісію для складання підручників і радить д-ві Леше вдатися в цій справі до Педагогічної академії^{*71} або такої іншої педагогічної установи. **Постановлено** передати таке повідомлення д-ві Леше од імени цілої Академії.

Заява П.А. Тутковського.

7. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський оголосив таку заяву акад. П.А. Тутковського, подану йому перед початком Спільного зібрання:

«До Спільного зібрання Української академії наук.

Маю за честь звернутись до Спільного зібрання Української академії наук як до вищого органа Академії з проханням дати директиви по слідуєчому принциповому питанню. яке відноситься до всіх відділів Академії.

В відділах маються вже повноправні представники деяких катедр, котрі являються морально відповідальними за всі підприємства Академії в обсягу даної галузі науки. Тому здавалось би природним і необхідним, щоб усі наукові підприємства Академії в тій галузі науки, якої офіційні і відповідальні представники вже маються в Академії, могли бути переведені відділами не инакше як з попереднім повідомленням і за згодою цих представників, а переведення таких наукових підприємств, минаючи цих представників катедр, особливо коли ініціатива виходить від сторонніх Академії осіб, повинно бути принципово визнано, на мій погляд, неможливим і невідповідним до цілей Української академії наук.

Щоб уникнути небажаних прецедентів, прохаю Спільне зібрання дати принципове з'ясування цього питання.

Академик П. Тутковський
Київ, 27 лютого 1919 року».

Справка: Виписка із статуту Академії наук, § 43: «Кожен член Академії, котрий має про щось сповістити Спільне зібрання листовно або

^{*71} Олівцем виправлено на «Педагогічних курсів», проте у виданні «Перший піврік...» залишено «академії».

на словах, застерігає про це Неодмінного секретаря перед початком засідання».

Голова-президент акад. В.І. Вернадський заявив, що питання, порушене акад. П.А. Тутковським, він вважає за складне: якже ж він має незабаром піти з засідання в невідкладній справі, то прохає обговорити заяву акад. Тутковського в найближчому Спільному зібранню. **Постановлено:** обговорити заяву в зібранню 8-го марта 1919 року.

З III відділу: а) термінологічна комісія; б) оголошення кандидатури Б.О. Кістяковського.

8. Акад. Ф.В. Т[аран]овський повідомив: а) що при III відділі засновано, під головуванням акад. О.І. Левицького, Правничо-термінологічну комісію⁸⁶; б) що III відділ одногосно обібрав на штатну катедру соціології дійсним членом Бог. Олек. Кістяковського. Заслухавши життєпис і оцінку наукових праць кандидата, Спільне зібрання **постановило:** перевести обрання Б.О. Кістяковського в найближчому зібранню.

Допомога Науковому товариству.

9. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський переказав про катастрофічне матеріальне становище Київського Українського наукового товариства.

Постановлено: видати допомоги 10000 карбованців з фонду, призначеного на експедиції і наукові заповзяття, розподіливши допомогу відповідно до фактичного поділу того фонду поміж трома відділами.

10. Голова-президент акад. В.І. Вернадський після того покинув залю засідання (в невідкладній справі) і доручив головування акад. Д.І. Багалеві.

Історія пансіону Левашової.

11. Акад. О.І. Левицький на підставі «Исторической записки о 50-летию женской Фундуклеевской гимназии» Александровського⁸⁷ подав історію пансіону графині Левашової, який збудовано на гроші, зібрані через громадську підмогу та допомогу з казни. Акад. Б.О. Кістяковський прилучивсь до думки референта, що Левашовський пансіон, будучи інституцією, заснованою не через фундацію, а громадсько-правительственным коштом, є державна власність, і передача будинку пансіону на власність Академії наук не є жадне порушення приватного права. Академики Тарановський та Тимошенко прохали акад. Левицького ствердити цю справу зсилками на архивні джерела. Спільне зібрання доручило акад. Левицькому вести далі розсліди по архивним джерелам.

Перебудова пансіону.

12. На внесення Неодмінного секретаря А.Е. Кримського **постановлено:** справу перебудови будинку Левашовського пансіону під вияснені потреби Академії наук доручити вже цілком правлінню Академії наук і не розглядати її ще раз на Спільному зібранню.

Закрито зібрання в 2 год. 45 хв.

Голова-президент ак[адемик]^{*72} *В. Вернадский*
Неодмінний секретар академик *А. Кримський*

^{*72} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

*Ф. Тарановський
П. Тутковський
Ор. Левицький*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26132, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–4 зв., чорнило, виноси.

Протокол № 17

Спільного зібрання Української академії наук

8-го марта 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кашенко, Б.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалось в 11 год. 15 хв. вранці.

1. Затверджено протокол попереднього зібрання.

Порядок підписання протоколів^{*73}.

2. З почину акад. Ф.В. Тарановського, обговорювалася справа з порядком підписання протоколів. Прийнято внесення акад. Б.О. Кістяковського, щоб зараз по перечитанню і обговоренню протоколу обов'язково робилася в кожному засіданню потрібна перерва для Неодмінного секретаря, який має негайно поробити в протоколі відповідні виправки та й здати його до канцелярії для білової переписки, а під кінець засідання, як буде протокол набіло переписаний, то щоб робилася друга перерва, під час якої Неодмінний секретар вивірить біловий текст протоколу і подасть членам Спільного зібрання для підпису⁸⁸.

Обрання Богд. Олекс. Кістяковського на штатного академіка.

3. Переведено вибір позаштатного академіка Богд. Олекс. Кістяковського на штатного, по кафедрі соціології. Обрано одногосно.

Чи можна робити внесення побіч представника кафедри?

4. Розглядалася заява акад. П.А. Тутковського, оголошена на попередньому Спільному зібранню, щоб в'яснити питання, чи може якийсь член відділу вносити од імени зовсім сторонньої людини пропозицію на витрату академічних грошей без згоди і без відома академічного представника відповідної кафедри. В дуже довгому обміні думками виявилось декілька точок погляду. На думку акад. В.І. Вернадського і акад. С.П. Тимошенка, завчасне попереднє порозуміння з представником кафедри є річ бажана, але не необхідна, бо така необхідність могла б дуже стіснити працю в Академії. Академіки А.Е. Кримський та Д.І. Багалій, до яких прилучивсь і автор заяви, акад. П.А. Тутковський, вважають, що робити внесення в тих справах, які торкаються чужої кафедри, не

^{*73} Виноси подано за чернеткою.

застерігши про те офіційного її представника, є річ абсолютно ненормальна, і що тільки тоді, коли б було неможливе порозуміння з представником, можна було б, минаючи його, вдаватися просто до відділу.

На думку акад. Ф.В. Тарановського та акад. Б.О. Кістяковського, обов'язкова попередня згода представника катедри на внесення була б те саме, що *liberum veto*⁸⁹, але, в усякім разі, треба наперед повідомляти представника катедри про всі ті внесення, які торкаються його катедри. Акад. Вол. О. Кістяківський гадав би, що звичайні біжучі внесення, які не торкаються грошових витрат по певній кафедрі, може робити кожен академик і не застерігаючи представника катедри, але грошові або взагалі господарські внесення не слід робити без порозуміння з відповідним академиком. Нарешті акад. Ф.В. Тарановський запропонував таку формулу постанови в цій справі:

«Коли член відділу подає внесення в відділ про якесь наукове підприємство не по своїй кафедрі, або коли таке внесення надходить од особи, що чужа для Академії, то воно заслухується в засіданню, але відділ робить вирішення в тій справі аж на найближчому засіданню, переслухавши висновки од представника відповідної катедри. Коли ж представник катедри згоджується подати свій висновок у тому самому засіданню, в якому внесення зроблене, то справа може бути вирішена в одному засіданню».

Акад. Д.І. Багалій вніс, щоб перед формулою акад. Ф.В. Тарановського був вступ: «Нормальним шляхом признається внесення пропозицій через представника катедри. Але ... і т.д.».

Як було поставлено на голосування формулу акад. Багалія, то за нею голосували: акад. Багалій, акад. Кримський, акад. Левицький, акад. Тутковський. Утримавсь од голосування акад. Вол. О. Кістяковський. Решта — п'ять голосів: Вернадський, Тимошенко, Кашенко, Бог. Кістяковський, Тарановський — пішли проти. Одже, більшістю п'ятьох голосів проти чотирьох формула акад. Багалія перепала.

Як голосовано було формулу акад. Ф.В. Тарановського, то втрималися од голосування акад. Багалій та акад. Вол. Кістяковський. Решта вісім членів Спільного зібрання всі голосували за формулу акад. Тарановського, і її ухвалено як обов'язкову постанову.

Допомога 2 000 к[ар]б. Науковому товариству.

5. Заслухано прохання Природничої секції Київського Українського наукового товариства про допомогу в 20000 карбованців на термінологічну комісію і її видання. — **Постановлено:** видати 20000 карбованців в розпорядження Ради Наукового товариства. Видачу зробити з т. зв. мільйонного фонду, причому одна третина має взятися з сум I та III відділу (рівно), а дві третини — з сум II відділу.

Бібліотеку Духовної академії передано до Академії наук.

6. Заслухано повідомлення, підписане єп[ископом] Василієм, ректором Київської духовної академії, та секретарем правління Гр. Николаєвичем, од 27 лютого 1919 року за № 93, про те, що правління Київської духовної академії постановило передати до Академії наук бібліотеку Духовної академії⁹⁰ на тимчасове користування з тим, щоб Академія наук подбала про обереження бібліотеки і її матеріальне забезпечення.

Постановлено: прийняти бібліотеку в відання й користування Академії наук і подбати про її охорону й грошову безпеку.

Редактори біографічного словника.

7. Голова Комісії для складання біографічного словника українських діячів акад. Д.І. Багалій повідомив Спільне зібрання, що комісія в своєму засіданні 2 березня 1919 року одногосно обібрала тасмним голосуванням таких редакторів: Ф. Людв. Ернста, П.І. Зайцева, Н.І. Мірзу-Авак'янц, В.О. Романівського та П.Я. Стебницького (щодо В.Л. Модзалевського, то він, окрім керівництва, є також редактор окремого відділу словника). — Спільне зібрання **ухвалило** той склад^{*74}.

Далі акад. Багалій подав до відома, що на вдержання комісії, в порівнянні з затвердженим обрахунком 1919 року, не стає на рік 10040 карбованців та 27 коп. — **Постановлено:** поповнити той дефіцит з коштів усіх трох відділів Академії наук в тій пропорції, в якій це звичайно робилося так досі при розподілі допомог.

Бібліотекар I відділу К.М. Антонович.

8. Акад. Багалій як голова I відділу повідомив, що I відділ обібрав своїм бібліотекарем Катерину Миколаєвну Антонович-Мельник.

Взято до відома.

Комісія для досліджування виробних сил України на II відділі.

9. Секретар II відділу акад. С.П. Тимошенко повідомив Спільне зібрання, що відділ в засіданні 3 березня постановив: заснувати Комісію для досліду виробних сил України⁹¹ і заасигнувати на неї 20000 карбованців засобів II відділу, призначених на наукові заповзяття. На голову комісії обібрано акад. В.І. Вернадського.

Клопотання про заарештованого П.Я. Стебницького.

10. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський повідомив Спільне зібрання, що, очевидно, через яесь непорозуміння заарештовано П.Я. Стебницького⁹², одного з редакторів біографічного словника. **Постановлено** клопотатися перед властями про його визволення.

Закрито Спільне зібрання в 3 год. 10 хв.

Голова-президент^{*75} *В. Вернадский*
 Неодмінний секретар академик *А. Кримський*
 Академики^{*76} *Ор. Левицький*
П. Тутковський
С. Тимошенко
Ф. Тарановський
Д. Багалій
Богдан Кістяковський
Вл. Кістяковський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26133, арк. 1–2 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–6, чорнило, виноси.

^{*74} У виданні «Перший піврік...» далі зазначено: «Короткі життєписи та реєстри праць усіх редакторів, окрім П.І. Зайцева (матеріяли про його надруковані в II кн. Записок іст.-філ. Відділу) додаються до цього протоколу». Опубл. на с. 92–102.

^{*75} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*76} Написано рукою О.І. Левицького.

Протокол № 18

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

15-го марта 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 11 год. 10 хв.

1. Затверджено протоколи попереднього засідання.
2. Голова-президент В.І. Вернадський заявив, що акад. [М.Т.] Кашенко повідомив по телефону, що прибути на зібрання не може через слабкість.

Ф.В. Тарановський — голова III відділу^{*77}.

3. Акад. Б.О. Кістяківський повідомив, що III відділ 13 марта 1919 року обібрав акад. Ф.В. Тарановського на голову III відділу.

Постановлено: з огляду на пояснення, дане нар[однім] комісаром освіти делегації од Академії наук (Президентові і Неодмінному секретареві) вважати акад. Ф.В. Тарановського за голову III відділу з 13 марта (див. протокол № 15).

Держ[авний] університе]т відступає Академії частину будинків.

4. Заслухано через акад. С.П. Тимошенка виписку з протоколу засідання Українського державного університету в Києві 14-го марта 1919 року про те, що у[ніверсите]т відступає для Академії на тимчасове користування «орудийний сарай», половину манежа, полульоховий, другий і третій поверх правого крила головного будинку та шість квартир в жилих флігелях і прохас, щоб Академія почала добудовувати потрібні їй приміщення якнайшвидче. **Постановлено:** надіслати листовну подяку університетові і повідомити, що Академія наук має якнайшвидче скласти обрахунок будування та й поклопотатися перед правительством про кошти. Обрахунок доручено скласти М.М. Стефані.

Пересправи з Комерційним інститутом.

5. Окрім того доручити акад. С.П. Тимошенкові, щоб він укупі з директором Комерційного інституту проф. [К.Г.] Воблим повів пересправи з Датським Червоним Хрестом про одзволення певної частини інститутського будинку під наукові установи Академії.

Асигнування на біографічний словник.

6. Акад. Д.І. Багалій та акад. С.П. Тимошенко повідомили, що їхні відділи (I та II) постановили асигнувати на складання біографічного словника українських діячів по $10400 : 3 = 3467$ к[ар]б.

З життя I відділу.

7. Акад. Д.І. Багалій подав звістки з життя I відділу: а) головою бібліотеки I відділу (безплатно) згодився бути він, Д.І. Багалій; б) відділ має згоду петербурського академика В.М. Перетца і проф. Д.І. Яворницького виставити свої кандидатури в Українську академію наук.

^{*77} Виноси подано за чернеткою.

Андерсон — в Демограф[ичному] інституті.

8. Акад. Ф.В. Тарановський повідомив, що на III відділі обібрано [О.М.] Андерсона на помічника керівничого Демографічного інституту.

Скрутне становище Академії.

9. На внесення акад. С.П. Тимошенка, обговорювалося скрутне матеріальне становище Академії наук: досі не здобуто гроші по смітним асигновкам, і навіть загрожує небезпека, що 20 марта не пощастить здобути звичайну місячну платню для особового складу Академії задля браку грошових знаків в Державній Скарбниці.

Постановлено: коли виясниться, що нема жадної змоги одержати місячну платню за март — 20 марта, то Академія наук повинна вдатися з проханням до Комітету Національної бібліотеки, щоб він дозволив виплатити академічну платню за март із тих сум Національної бібліотеки, які переховуються в касі Академії наук, з тим, щоб позичена сума була повернута бібліотеці тоді, коли Академія видобуде свої власні гроші із Державної Скарбниці. Так само **постановлено:** клопотатися телеграфно перед правительством про прискорення видачі грошей Академії.

Закрито зібрання в 2 год 20 хв.

[Голова-президент академик] *В. Вернадский*
Неодмінний секретар *А. Кримський*
Ор. Левицький
Богдан Кістяковський
С. Тимошенко
Вл. Кістяковський
Ф. Тарановський
П. Тутковський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26134, арк. 1–1 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–4, чорнило, виноси.

Протокол № 19

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

22 березня 1919 р.

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 11 год. 20 хв.

1. Затверджено й підписано протокол попереднього засідання.

Про папери відділів^{*78}.

2. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський підняв питання: де повинні переховуватися ділові папери (протоколи і т. п.) кожного відділу? — у секретарів відділів чи в канцелярії Неодмінного секретаря в віданні відповідного діловода?

Постановлено: папери самих відділів мають передержуватися в канцелярії, але щодо комісій, то їх папери і їх діловодство передається в канцелярію Неодмінного секретаря тільки в кінці кожного академічного півріччя.

Лист акад. Сумцова.

3. Заслухано лист од акад. М.Ф. Сумцова, де він дякує Спільне зібрання за вибір в академики.

4. Голова Першого відділу акад. Д.І. Багалій прочитав із листа М.Ф. Сумцова довгий реєстр тих нових праць, які акад. Сумцов поробив останніми часами і які він оддає до друку в «Записках» Першого відділу⁹³. Видно, що, навіть не приїздячи до Києва, акад. Сумцов щиро працює для Академії наук. В усякому разі, приїхати до Києва він постарается при першій спромозі.

Одсрочки по призову.

5. На внесення Неодмінного секретаря акад. А.Е. Кримського обговорювався наказ робітничо-селянського правительства, надрукований в «Известиях Киевского Совета Рабочих Депутатов» № 28 (22 бер[езня] 1919 р.) од імени «Советских Народных Комиссаров» про те, що одсрочка для призова дається «членам-соревнователям Академии».

Постановлено: під «членами-соревнователями» не можуть розумітися при-служники, а повинні розумітися тільки ті співробітники Академії наук та її установ, що їхньою працею справді забезпечується нормальний хід наукового академічного життя. **Постановлено:** скласти спис таких співробітників, заводячи до того спису тільки тих осіб з наявного складу Академії, які ще до дня видання закону, себто до 22 марта 1919 р., являються занотованими в протоколах Спільного зібрання або в протоколах кожного з трох відділів Академії, Комітету для заснування Національної бібліотеки і, нарешті, правління Академії наук. Таким особам, в разі потреби, можна видавати посвідчення на руки.

Кандидатура проф. О.С. Грушевського.

6. Голова Першого відділу акад. Д.І. Багалій повідомив, що на засіданню I відділу 20 марта одноголосно обрано проф. О.С. Грушевського на директора Постійної Комісії для складання історично-географічного словника української землі, і прочитав життєпис проф. Грушевського, реєстр його друкованих писань та ухвалено I відділом оцінку його наукової діяльності.

Постановлено: вибір проф. Грушевського перевести на найближчому черговому засіданню 29 марта 1919 року.

З життя II відділу: заснування лабораторії фізичної хімії; Комісія для виучування фауни України.

7. Секретар II відділу акад. С.П. Тимошенко повідомив Спільне зібрання, що II відділ у засіданню 17 марта 1919 [р.] постановив: а) заснувати при Фізичному

^{*78} Виноси подано за чернеткою.

інституті⁹⁴ лабораторію фізичної хімії; б) доручити акад. В.О. Кістяковському підготувати записку й штати тієї лабораторії, щоб провести їх законодавчим порядком; в) дозволити для лабораторії фізичної хімії в 1919 р. мати з вільних штатів Фізичного інституту одного старшого асистента, одного підстаршого асистента й одного кур'єра; г) заснувати під головуванням акад. М.Т. Кашенка Комітет для вивчення фауни України⁹⁵. Між іншим, доручено комітетові підготувати справу організації Зоологічного музею.

З життя III відділу.

8. Голова III відділу акад. Ф.В. Тарановський повідомив, що відділ на своєму засіданні 20 березня 1919 року ухвалив: 1) асигнувати з літ[ери]. «Б», § 6-а сміти 1919 року: а) на допомогу Українському науковому товариству у Києві 5000 карб.; б) на складання Біографічного словника українських діячів — 3333 карб. 33 коп. 2) призначити Всеволода Петровича Гапановича з 10 березня 1919 р. співробітником Демографічного інституту без платні і І.М.^{*79} Ганфмана співробітником Постійної Комісії для вивчення соціального питання по вільному найму з платнею по 600 карб. в місяць; 3) затвердити членами Правничо-термінологічної комісії В.О. Коренева, В.О. Крижановського, Г.Д. Вовкушевського, М.Ф. Чернявського, В.В. Колбасьєва, О.О. Тизенгаузена, В.В. Назимова, В.І. Грекова, М.Д. Пухтинського, Д.А. Марковича, А.Л. Дробязко, В.Д. Гаврика, В.І. Войткевича-Павловича, К.М. Кротевича, М.М. Товстоліса і К.В. Ляхницького; 4) призначити співробітником Постійної Комісії для вивчення звичаєвого права України Степана Миколайовича Хойнацького.

Закрито Спільне зібрання в 1 год. 20 хв.

Голова-президент ак[адемик]^{*80} *В. Вернадский*
 Неодмінний секретар^{*81} *А. Кримський*
Ор. Левицький
П. Тутковський
Д. Багалій
Ф. Тарановський
М. Кашенко^{*82}
Богдан Кістяковський
Вл. Кістяковський
С. Тимошенко

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26135, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка (без закінчення) — арк. 3–4, чорнило, виноси.

^{*79} Очевидно, тут помилка, потрібно «М.І.», йдеться, напевне, про Максима Іполитовича Ганфмана.

^{*80} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*81} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

^{*82} Підпис М.Т. Кашенка в протоколі стоїть, проте його присутність на засіданні не зафіксовано.

Протокол № 20
чергового^{*83} Спільного зібрання Української академії наук

від 26 марта 1919 р.

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, М.Т. Кащенко, О.І. Левицький, Ф. В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 1 год.

1. Голова-президент і Неодмінний секретар повідомили, що, дізнавшись учора, 25 марта, про заарештування академіка класи красного українського письменства С.О. Єфремова, вони од імени Академії наук негайно (за № 469) послали до Надзвичайної комісії для боротьби з контрреволюцією, до комісара освіти та військового комісара більше-менше таке саме клопотання про акад. С. Єфремова, яке було недавно послано про члена академічних комісій П.Я. Стебницького, а саме:

«Українська академія наук звертається до Вас з проханням увільнити заарештованого члена Академії Сергія Олександровича Єфремова.

С.О. Єфремову як членові Академії доручено важну Комісію для видавання пам'ятників українського письменства. Окрім того, він є член Комітету Національної бібліотеки при Академії наук. Через заарештування С.О. Єфремова раптом спиняється вже налагоджена праця і комісії, і комітету, діяльність яких має на меті духовний розвиток і добробут народу.

Академія наук нагадує, що С.О. Єфремов з часу свого обрання в академіки стоїть осторонь від усякої політики і присвятив усього себе культурно-науковій праці, розуміючи, що вона народові тепер особливо необхідна. Підписали: Голова-президент і Неодмінний секретар»⁹⁶.

Про П.Я. Стебницького клопотання заслано було в такій формі:

«Спільне зібрання Української академії наук у Києві звертається до Вас з клопотанням, щоб одзволено було заарештованого Петра Януаровича Стебницького — редактора Біографічного словника діячів української землі, що видає Академія наук. До словника увіходять життєписи всіх діячів, які жили на Україні, незалежно од їх національності, релігії та політичних переконань. Академія наук доручила редакторування П.Я. Стебницькому, вважаючи якраз на те, що для такої праці потрібна людина абсолютно об'єктивна.

Клопочучись про одзволення П.Я. Стебницького, Спільне зібрання Академії наук висловлює своє непохитне переконання, що арешт його викликаний тільки якимсь непорозумінням.

Підписали Голова-президент і Неодмінний секретар».

^{*83} В машинописному оригіналі протоколу вказано на чергове засідання, проте у чернетці, а також у виданні «Перший піврік...» — на надзвичайне, що більш вірогідно за переліком розглянутих питань.

Спільне зібрання прийняло заяву Президента й Неодмінного секретаря до відома і визнало їх учинок відповідним.

2. Голова-президент повідомив, що, окрім акад. С.О. Єфремова, заарештовано неприналежного до Академії вченого — проф. [Г.Г.] Де-Метца та молодого вченого Л. Чикаленка. Про першого з них прохав би Академію поклопотатися ректор Університету св. Володимира Є.В. Спекторський, а на думку Голови-президента, треба було б Академії наук потурбуватися і про Л. Чикаленка.

Внесення Голови-президента викликало дискусію про самий принцип цієї справи, і Спільне зібрання прийняло таку принципову **постанову**:

а) клопотатися про осіб, що належать до наукового складу Академії з її установами, Спільне зібрання вважає своїм моральним обов'язком;

б) щодо клопотання про вчених, сторонніх для Академії, то Спільне зібрання має кожен раз розглядати й вирішати справу зокрема.

Після того в справі Л. Чикаленка та проф. Де-Метца було вирішено: нехай Голова-президент та голова або секретар II відділу владуться до народнього комісара освіти, щоб вияснити йому наукове значення Де-Метца й Чикаленка і прохати комісара освіти, коли нема якихсь поважних перепон, поклопотатися про їхнє одзволання.

Окрім того доручено Голові-президентові вкупі з Неодмінним секретарем та головами трох відділів (або їхніми заступниками) піти особливою делегацією до комісара освіти, щоб іще раз поклопотатися про акад. С.О. Єфремова. Така делегація могла б і взагалі переговорити з комісаром про всякі важні справи Академії наук.

Закрито зібрання в 4 год.

Голова-президент ак[адемик]^{*84} *В. Вернадский*
Неодмінний секретар^{*85} *А. Кримський*
Ор. Левицький
Ф. Тарановський
Вл. Кістяковський
П. Тутковський
М. Кащенко
С. Тимошенко
Д. Багалій
Богдан Кістяковський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26136, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–4 зв., чорнило.

^{*84} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*85} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Протокол № 21

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

29 марта 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, М.Т. Кашенко, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, [Ф. В.] Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалося в 10½ год. рано.

1. Затверджено й підписано протоколи двох попередніх засідань.

Акад. Петров голосує через листовне доручення.

2. Заслухано лист акад. М.І. Петрова до Голови-президента, де він повідомляє, що, не маючи змоги через важку недугу виходити з хати, він свій голос у справі вибору проф. О.С. Грушевського передає акад. А.Е. Кримському.

Обрання проф. О.С. Грушевського на директора.

3. Переведено обрання проф. О.С. Грушевського на катедру директора Постійної комісії для складання історично-географічного словника української землі. Закритим голосуванням обрано проф. О.С. Грушевського одноголосно.

Клопотання про ув'язненого акад. Єфремова.

4. Голова-президент акад. В.І. Вернадський повідомив про те, як він тому два дні укупі з акад. Багалієм та акад. Тарановським ходили до комісара освіти В.П. Затонського в призначену їм днину й годину клопотатися про ув'язненого акад. С.О. Єфремова. Він^{*86} переказав їм через свого секретаря, щоб вони вдалися до комісара вищих шкіл [І.М.] Назарова, додаючи, що прийме їх зараз особисто, коли компетенції Назарова не вистарчить. Той обіцявся поклопотатися, а рівночасно прохав Академію наук прислати програму своєї праці на 1919 рік.

Постановлено, щоб кожен відділ негайно склав таку програму. Про акад. Єфремова **постановлено** поновити клопотання.

5. Неодмінний секретар, акад. А.Е. Кримський заявив, що він вирядив сьогодні управителя своєї канцелярії Петра Йосиповича Горецького навідатися до комісара Назарова в справі акад. Єфремова, і той приніс повідомлення: комісару Назарову нічого ще про акад. Єфремова невідомо, — треба його ще раз запитати за день-два по телефону № 58–03.

Турботи про приміщення для редакції «Записок І відділу».

6. Заслухано прохання П.І. Зайцева, щоб для редакції «Записок» 1-го відділу та для провадження других академічних робіт, які для Академії наук він веде, Академія попрохала Житлово-реквізіційну комісію зареквізувати для потреб Академії будинок № 4 по Кловському проулку. Власники будинку будуть такою реквізіцією задоволені. **Постановлено**: прохати.

*86 У виданні «Перший піврік...» замість «він» надруковано: «комісар».

Право користуватися університетською бібліотекою.

7. Заслухано повідомлення од ректора Університету св. Володимира 21-го марта 1919 року за № 945, що правління університету в своїм засіданні 19-го марта дозволило всім академікам і директорам академічних установ користуватися книжками у[ніверсите]тської бібліотеки на тих самих підставах, на яких користуються професори університету, про що повідомлено й бібліотекаря.

Постановлено: висловити Університетові св. Володимира щире подяку.

Запит од Комісаріату земельних справ про Акліматизаційний сад.

8. Неодмінний секретар прочитав запит од Комісаріату земельних справ за № 238 од 21 марта: яку суму видатків бере на себе Академія наук для вдержання того Акліматизаційного саду при Політехнічному інституті, що на його вдержання Міністерство земельних справ уже було відпустило проф. Кашченкові на 1918 рік 36219 карбованців, а він ще надіслав обрахунок для 1919 року на 61000 карбованців? Неодмінний секретар зазначив, що ані він, ані правління Академії нічого про такий сад не відають. Голова-президент В.І. Вернадський, зазначивши, що він не був повідомлений Неодмінним секретарем про цей папір, висловив свою думку, що такий папір треба було попередити віддати на розгляд і висновок II відділу, а не вносити одразу в Спільне зібрання. На те акад. Багалій зробив увагу, що запит од Комісаріату земельних справ заадресовано: «До Академії наук», — отже Неодмінний секретар мав повну підставу внести той запит спершу в Спільне зібрання, як це звичайно досі робилося і в других аналогічних випадках.

Постановлено: оддати запит на розгляд II відділу, щоб заслухати його висновок про дану справу в найближчому Спільному зібранні.

Співробітників Академії наук одзволено од призову.

9. Заслухано таке повідомлення про одзволення співробітників Академії наук од призову:

ВОЕНРУК
КИЕВСКОГО ГУБВОЕНКОМА

Административно-
мобилизационный отдел.
Мобилизационная часть.
I отделение. I стол.
19-го марта 1919 г.
№ 01156 / 2509
гор. Киев
на № 241

В Украинскую академию наук
г. Киев.

По приказанию ГУБВОЕНКОМА сообщаю, что согласно разъяснению ОКРВОЕНКОМА сотрудники Академии призыву в тыловое ополчение не подлежат, в Красную же армию по Киевскому округу призыв не объявлен.

За ВОЕНРУКА

*Начальник Административно-
мобилизационного отдела*
[підпис]
Начальник Мобилизационной части
[підпис]

Постановлено: прийняти до відома (порівн. прот. № 19 в справі того самого закону).

Звістки з I відділу: проф. Соколов і проф. Мухин.

10. Акад. Багалій повідомив, щодо I відділу вдалися професори церковної історії: Петербурської духовної академії І.І. Соколов і Київської духовної академії М.Т. Мухин, пропонуючи свої послуги на розшукування матеріалів для історії української церкви XVI–XVIII віку: проф. Соколов — в грецьких, а проф. Мухин — в латинських архівах, і що I відділ вирішив командувати проф. Соколова до Туркогредчини⁹⁷, а проф. Мухина — до Риму, але попереду доручити їм огляд ближчих аналогічних архівів, починаючи з Києва.

Оголошено од II відділу кандидатуру акад. Ол. Мих. Нікольського.

11. Акад. С.П. Тимошенко та акад. М.Т. Кащенко прочитали од імени II відділу життєпис, реєстр праць та оцінку наукової діяльності проф. зоології Харківського університету Олександра Михайловича Нікольського, якого II відділ на своїм засіданні 24-го марта одногосно обібрав на дійсного члена Академії наук по кафедрі зоології.

З огляду на те, що од проф. Нікольського не прийшла ще відповідь, чи він зможе переїхати до Києва і чи він згоджується з усіма §§-ми статуту Української академії наук, **постановлено**: перевести його обрання в Спільному зібранні зараз, як прийде од нього сподівана відповідь.

Організація популярних читань.

12. Акад. С.П. Тимошенко повідомив, що II відділ 24-го марта постановив удатися до Спільного зібрання з внесенням: організувати при Академії наук серію популярних лекцій і висловити побажання, щоб лекторами були як академики, так і інші особи з наукового персоналу Академії. До цих курсів залічити й лекції, які організує акад. Кащенко про лікарственні зілля.

Акад. Багалій додав, що і I відділ має організувати такі самі лекції.

Ухвалено.**Стаття Личкова має друкуватися і по-російськи.**

13. Акад. С.П. Тимошенко зробив од II відділу заяву, що статтю [Б.]Л. Личкова, широкозагального змісту, написану по-російськи, треба було б надрукувати не тільки українською, але й російською мовою, на що, згідно з приміткою до § 21-го статуту Академії наук, треба мати дозвіл Спільного зібрання (див. протокол № 7).

Постановлено: надрукувати 300 прим. статті Личкова по-російськи й 900 прим. по-українськи⁹⁸.

З приводу того, що трапився перший випадок виконання новели Директорії про мову, акад. Тарановський прохав застерегти від його імени при цьому пункті протоколу, що він вважає цю новелу за несправедливу, бо вона утворює для російської мови гірше становище, ніж для англійської, німецької і французької, та за недоцільну для інтересів розповсюдження наукових видань Української академії наук. До цієї заяви акад. Тарановського прилучилися акад. Вернадський, Тимошенко та Кащенко. Акад. Вернадський додав, що, прилучаючись до заяви акад. Тарановського він, згідно з своєю заявою в Спільному зібранні 18-го січня 1919 року, внесе на Спільне зібрання незабаром свої листовні міркування про ті права, які, на його думку, повинна мати російська мова в Українській академії наук. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський з свого

боку пригадав свою давню заяву, що коли б російська мова мала в Українській академії наук такі особливі права, яких не має жадна інша слов'янська мова, то це було б не тільки обрусительна образа для української національності й гідности, але й образливе пониження для мов усіх інших слов'ян: поляків, чехів, болгар, сербів.

Закрилося зібрання в 3 год. дня.

Голова ак[адемик]^{*87} *В. Вернадский*
С. Тимошенко
Ф. Тарановський
Богдан Кістяковський
Вл. Кістяковський
Ор. Левицький
М. Кащенко
П. Тутковський
Д. Багалій
 Неодмінний секретар^{*88} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26137, арк. 1–2 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем. Чернетка — арк. 3–4 зв., чорнило, виноси.

Додаток до протоколу № 21

**1919 р., 31 березня. Київ. Звернення Президента УАН
 В.І. Вернадського до наркома освіти В.П. Затонського з проханням
 про звільнення заарештованного акад. С.О. Єфремова**

31 марта 1919 г.
[Киев]

Многоуважаемый Владимир Петрович,

Обращаюсь к Вам письменно, т. к. все мои попытки видеть Вас лично были неудачны. В назначенный Вами для меня день и час я не был Вами принят.

Я имел поручение от Академии наук переговорить с Вами об арестованном члене Украинской академии наук по изящной украинской словесности, известном писателе С.А. Ефреме, о котором Академия подавала Вам и письменное заявление. На письменное заявление мы не получили ответа, в Департаменте же высшей школы, куда я в пятницу обратился па указанию, сообщенному мне через Вашего чиновника, до сих пор ничего не могли узнать о С.А. Ефреме.

Между тем, в тюрьме сидит человек больной, недавно оправившийся от тяжелой болезни (тяжелая форма испанки).

^{*87} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*88} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Ввиду этого я позволяю себе утруждать Вас этим письмом и верю, что Вы войдете в то положение, в каком находится заслуженный, всю жизнь живущий идейной заботой о культуре работник и хороший человек.

С.А. Ефремов стоял все последнее время совершенно вне политики, был всецело занят культурной и научной работой.

Я не знаю, чем вызван был его арест, — но для всех ясно, что он может быть объяснен только недоразумением, которое, конечно, скоро выяснится. Но для человека, едва оправившегося от болезни, всякое промедление является опасным и сопряжено с никому не нужным страданием.

Поэтому еще раз обращаюсь к Вам с просьбой помочь выяснить дело С.А. Ефремова и по возможности скорей вернуть его к столь всем нужной его работе в академических учреждениях.

С совершенным уважением и таковой же преданностью

В.И. Вернадский

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 53, арк. 9–9 зв. Автограф на бланку з написом «Голова-президент Української академії наук в Києві».

Протокол № 22

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

5-го квітня 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф. В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалося зібрання в 10 год. 10 хв.

1. Читано й підписано протокол попереднього засідання.

Начерк діяльності Академії наук на 1919 рік.

2. Заслухано начерки організації й діяльності всіх трох відділів на 1919 рік, прочитані — про перший відділ акад. Д.І. Багалієм, про II відділ акад. С.П. Тимошенко, про III відділ акад. Ф.В. Тарановським. Зроблено деякі уваги до тих планів і **постановлено**: начисто переписати в вівторок, 8-го квітня, та й одіслати їх до комісара вищих шкіл Народнього комісаріату освіти, який прохав про такі плани; перед тим остаточну редакцію мають перевести спільно Голова-президент із Неодмінним секретарем^{*89}.

Обрахунок потрібного паперу на 1919 рік.

3. Заслухано циркуляр Київського відділу Центрального видавничого бюро про те, що установи, які бажають мати папір на свої видання 1919 року, повинні

^{*89} Під рядком рукою А.Ю. Кримського олівцем: «Цей начерк надруковано під заголовком «Перший піврік існування Укр[аїнської] ак[адемії] н[аук]. 1919». Див. «Перший піврік...», с. 1–25.

подати відомість про потрібну їм скількість паперу і подати спис своїх видань. **Постановлено:** негайно той спис подати і зазначити, що на 1919 рік паперу треба 1000 стіп.

Подяка Наукового товариства за 30000 допомоги.

4^{*90}. Заслухано подяку од Ради Київського Наукового товариства за ті 30000 карбованців, які йому асигнувала Академія наук і які товариство вже здобуло з Державної Скарбниці. — Прийнято до відома.

Заява канцелярських співробітників про тісноту їхнього приміщення.

5. Заслухано прохання співробітників обох канцелярій Академії наук, подане на ім'я Неодмінного секретаря Академії акад. А.Е. Кримського, про те, щоб Академія нарешті якось подбала про поліпшення технічних умов їхньої праці та її гігієнічне становище, бо всі виходять щодня, кінчаючи службу в тісній та голосній канцелярії, з болючими головами, і, між иншим, бухгалтерія позбавлена змоги зосередити свою увагу на рахівничій праці, беручи на увагу, що цими днями кінчається строк перебування скасованого пансіону гр. Левашової в будинку Академії наук, співробітники канцелярії просять Неодмінного секретаря поклопотатися, щоб принаймні квартира бувшої начальниці була одведена під канцелярії Академії. — Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський, докладаючи Спільному зібранню Академії наук про це прохання, радив вирішити цю справу в зв'язку з иншими справами, що сполучаються з тіснотою будинку.

Національна бібліотека залишилася без приміщення.

6. Далі Неодмінний секретар [акад. А.Е. Кримський] подав до відома Спільного зібрання, що Комітетові Національної бібліотеки, який досі містився в будинку Комісаріяту освіти, по Терещенківській улиці № 2, загадано негайно звільнити дотеперешнє його приміщення в комісаріяті і що на Академію наук спадає повинність дати притулок комітетові в своєму власному будинку, бо Національна бібліотека по статуту знаходиться в тісному зв'язку з Академією наук.

Нечувана самоволя персоналу скасованого Левашовського пансіону в приміщенню Академії.

Ще Неодмінний секретар сповістив Спільне зібрання Академії, що економка скасованого пансіону гр. Левашової А.К. Сярковська, покликаючись на ніби дозвіл голови Педагогічної ради Фундуклівської дівочої гімназії, найняла рубачів і звеліла рубати дерева в саду Академії наук на дрова. Четверте зрубане дерево упало та й на смерть забило бідного робітника, після якого залишилася вдова і двоє малих сиріт, без усяких засобів до життя. На листовне запитання од Неодмінного секретаря до голови Педагогічної ради той надіслав листовну заяву, що ніколи не міг дати економці дозвіл рубати дерева в чужій садибі, де він не господарь. Таким чином, ми стоїмо перед двома прикрими фактами: а) виявилася нечувана самоволя жіночого персоналу закритого пансіону гр. Левашової, який тільки з ласки Академії не був виселений негайно, в суперечність ясному наказові народного комісара освіти і б) занпащено життя

^{*90} У виданні «Перший піврік...» цього параграфу немає, а за § 3 надруковано § 5.

трудячої людини і безделено його сім'ю. Далі терпіти таке поведіння неможливо.

Голова-президент акад. В.І. Вернадський з свого боку висловив своє обурення на те, що сталося, і признав, що треба цьому покласти край.

Щодо приміщення для Комітету Національної бібліотеки, то очевидячки Академія повинна про це потурбуватися. При тому треба брати на увагу, що з технічних причин комітет не може міститися на горішньому поверсі, а тільки в першому.

Акад. Д.І. Багалій звернув увагу Спільного зібрання на те, що надходить Великдень і кінчається той строк, до якого скасований пансіон прохав у Академії тимчасового для себе приміщення. Отже, треба зараз таки, завчасно сповістити начальство скасованого пансіону, що класні дами і весь пансіон повинні будуть виселитися з будинку Академії наук у призначений строк. Далі — треба, щоб найближче засідання правління Академії, закликавши до себе по одному представникові від кожного академічного відділу, розподілило між трома відділами, канцеляріями та Комітетом Національної бібліотеки всі приміщення I і III поверхів, які мають швидко уже звільнитися.

Вирішено розподілити приміщення Академії наук поміж її установами.

Акад. Ф.В. Тарановський радив був одкласти цю справу до того часу, доки будинок буде фактично звільнений од пансіону гр. Левашової.

Але Спільне зібрання **постановило**, що одкласти розподіл I та III поверхів не можна, а так само, що треба завчасно повідомити начальство скасованого пансіону про неминуче його виселення з будинку Академії наук, в якому тіснитися Академія, далі вже не має жадної змоги. Розподіл приміщень поміж трома відділами доручити правлінню вкупі з трома представниками, по одному від кожного відділу.

Акад. Єфремова та П.Я. Стебницького одзволено.

7. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський подав до відома Спільного зібрання, що академіка С.О. Єфремова та П.Я. Стебницького, за клопотанням од Академії наук, нарешті випущено з-під арешту. — Голова-президент акад. В.І. Вернадський заявив, що ані про професора [Г.Г.] Де-Метца, ані про Л. Чикаленка йому не пощастило поговорити з комісаром освіти.

Клопотання про визволення Е.К. Гарфа.

8. Акад. С.П. Тимошенко прохав Спільне зібрання поклопотатися од імени Академії про визволення заарештованого свого незамінного помішника старшого лаборанта Е.К. Гарфа. **Постановлено**: дати повновасть акад. С.П. Тимошенкові поклопотатися про заарештованого Гарфа перед головою Ради Народніх Комісарів Х.Г. Раковським од імени Академії і вияснити при цьому всю наукову вагу цього спеціаліста.

Сполучення академічного звання з професорською посадою.

9. Розглядалося клопотання од II відділу про акад. В.О. Кістяковського та од III відділу про акад. Ф.В. Тарановського та Б.О. Кістяковського, щоб їм було дозволено сполучити звання штатного академіка із штатною професорською посадою: акад. Вол. Кістяковському в Київському Українському державному університеті, акад. Богд. Кістяковському — в Університеті св. Володимира, а

акад. Ф. Тарановському — в Харківському університеті^{*91}. Через закриті, зокрема для кожної особи, балотування, такий дозвіл дано всім тром одногосно.

Друкування по-російськи.

10. Розглядалося мотивоване подання од II відділу, щоб праця В.І. Липського «Ботанический сад Украинской Академии наук»⁹⁹ друкувалася не тільки по-українськи, але і по-російськи. — Відповідно до § 21 статуту Академії наук в його редакції 31-го грудня 1918 р. такий дозвіл дано.

11. За дуже пізнім часом одкладено до найближчого Спільного зібрання розгляд справи про Акліматизаційний сад.

Скінчилося зібрання в 4 год. 5 хв.

Голова-президент ак[адемик]^{*92} *В. Вернадский*
Вл. Кістяковський
Ор. Левицький
Микола Кащенко
П. Тутковський
Ф. Тарановський
Богдан Кістяковський
Д.І. Багалій

Неодмінний секретар акад[емик]^{*93} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26138, арк. 1–2 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем. Чернетка — арк. 3–4, 9–10, чорнило й машинопис.

Протокол № 23

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

12-го квітня 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Кащенко, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф. В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар академик А.Е. Кримський.

Почалося зібрання в 10 год. 35 хв.

1. Затверджено протокол попереднього зібрання.

Користування чужими рукописами, присланими до Академії наук.

2. Неодмінний секретар [акад. А.Е. Кримський] повідомив, що з бібліотеки Києво-Софійського собору прислано до Академії наук рукописну збірку проstonародних проповідей Семена Тимофієвича XVII в. (№ 297 кат.)¹⁰⁰ для праць

^{*91} Зверху над рядком олівцем рукою А.Ю. Кримського дописано: «(див. «Статут», § 66)».

^{*92} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*93} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Археографічної комісії і що треба встановити прецедент: де повинна Академія наук держати рідкі, чужі рукописи, потрібні для її членів. **Постановлено:** Що такі рукописи не можуть виходити поза будинок Академії і що відповідальний догляд за ними повинна мати бібліотекарка I відділу.

Турботи про покинутий Яготинський архів.

3. Заслухано телеграму губерніяльного полтавського комісара про те, що Академія наук повинна прислати якогось уповноваженого до Яготина на Полтавщині, щоб захистити покинутий архів кн. Репніна.

Постановлено: послати урядовця Академії наук П.Н. Лозієва і бібліотекаря Л.Ю. Биковського з відповідною інструкцією, заасигнувавши на цю експедицію більше-менше 5000 карб. і загадавши правлінню Академії точніш вияснити потрібну суму^{*94}.

Гідрологічний відділ М[іністерст]ва зем[ельних] справ прилучено до Академії наук.

4. Заслухано повідомлення од голови секції підземних багатств України та гідрологічного комітету бувшого Міністерства земельних справ, що через ліквідацію наукової частини Департаменту поліпшень розпадається Гідрологічний відділ і що Академія могла б притягти його до себе (до Комісії природничих сил України), виклопотавши перед правительством відповідні штати.

Одногосно **постановлено:** поробити геть усі потрібні заходи в даній справі, доручивши це Другому відділові та Неодмінному секретареві.

Заява од правління Академії про Акліматизаційний сад.

5. Заслухано заяву до спільного зібрання Академії наук од правління Академії наук, з 31 марта 1919 року, уже діслану до акад. М.Т. Кащенко та до Другого відділу:

«Правління Академії наук, в засіданню 30 березня, заслухавши надіслану п. секретарем Фізично-математичного відділу Академії від 28 березня, під № 503, доповідь академіка М.Т. Кащенко: «План робіт по катедрі акліматизування при Українській академії наук на 1919 рік», — постановило: «із доповіді академіка М.Т. Кащенко правління перший раз довідалось, що існують 2 відділи тимчасового Акліматизаційного саду: а) на садибі Київського Політехнічного інституту і б) позаміський відділ (розміром коло 5,5 десятин), упорядкований поблизу станції Немішаєво, Київ-Ковельської залізниці. Правлінню невідомо, на яких умовах Академія користується для свого тимчасового саду садибою Політехнічного інституту і на яких умовах установлено позаміський відділ саду. Яко представник юридичної особи Академії в господарських справах, правління повинно мати точну відомість про юридичну природу згаданих питань. Про таке становище подати до Спільного зібрання Академії, а поперед повідомити академіка М.Т. Кащенко і Фізично-математичний відділ Академії».

Голова правління *П. Тутковський*
Секретар *Г. Іванець*

^{*94} Посилання зроблене олівцем рукою А.Ю. Кримського: «Жадному з їх не пощастило виїхати».

Акад. М.Т. Кашенко дав пояснення, що позамійського участка на ст[анції] Немішаєво використати через теперішні несприятливі обставини зовсім не можна і що він обмежився б для потреб академічного Акліматизаційного саду тільки садибою при Політехнічному інституті, а так само, що од грошової допомоги з коштів Комісаріату земельних справ він надалі зрікається.

Постановлено: нехай правління Академії наук виробить і складе точні умови з правлінням Політехнічного інституту для спільного користування акліматизаційним садом на садибі інституту, доручивши посередництво в цій справі акад. М.Т. Кашенкові. Так само правлінню доручається повідомити Комісаріат земельних справ, що акад. Кашенко одмовляється надалі від усяких комісаріатських субсидій і що вдержання акліматизаційного саду на садибі Політехнічного інституту з весни 1919 року Академія наук бере на себе.

На Страстному тижні нема Спільного зібрання.

6. З огляду на ту, що наближається, празникову перерву праці по всіх установах, вияснено, що згідно з росписом чергових спільних зібрань Академії наук, визначеним наперед на цілий рік, день найближчого чергового спільного зібрання припадає на 3-є мая 1919 року.

Закрилося Спільне зібрання в 2 год. 40 хв.

Голова-президент ^{*95}

Богдан Кістяковський

Ф. Тарановський

П. Тутковський

С. Тимошенко

Вл. Кістяковський

Ор. Левицький

Дм. Багалій

Неодм[інний] секрет[ар] акад. ^{*96} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26139, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем.

Протокол № 24

надзвичайного Спільного зібрання Української академії наук у Києві

28-го квітня ^{*97} 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф. В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

^{*95} Посаду вписано рукою А.Ю. Кримського, але підпису В.І. Вернадського немає.

^{*96} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

^{*97} У виданні «Перший піврік...» надруковано дату «23 квітня». Можливо, у машинописному оригіналі припущено друкарської помилки, проте перевірити не можливо за браком чернетки.

Розпочалося зібрання в 3 год. дня.

Єдина мета цього зібрання — щоб обговорити таблицю нових ставок винагороди для служачих Академії наук відповідно до закону робітничеселянського правительства 29-го березня 1919 року.

Визначено нові тарифи платні для певних категорій службовців в Академії наук (рубрика Б).

1. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський повідомив, що правління Академії наук, укупі з представниками служачих, уже пристосувало нові тарифи для всіх тих осіб, які підходять під певну категорію нових ставок^{*98}, і що не зафіксовано ще тільки категорійний тариф для посад голів та секретарів трох відділів Академії наук, бо ще не було часу порозумітися в цій справі з усіма відділами рівночасно. Тепер це легко можна зробити в Спільному зібранню.

Спільне зібрання вияснило, що як голови, так і секретарі відділів однаково підходять під першу категорію ставок, себто повинні здобувати по 1300 карбованців на місяць.

Нові тарифи для спеціалістів «поза категоріями» (рубрика А).

2. Щодо платні тим ученим спеціалістам, які не підходять під визначені категорії, а відносяться до рубрики: «поза категорією», то Спільне зібрання визнало потрібним, щоб тарифи для всіх таких посад Академії наук вироблено було по аналогії до затверджених Народнім комісаріятком праці в м. Харькові 29-го березня 1919 року відповідних тарифів вищих шкіл, в тій самій пропорції, яка досі була між утриманням академічним і університетським. Супроти дотеперішніх ставок коефіцієнт нових ставок таким способом буде 2, 4.

Після того встановлено таку таблицю:

ТАРИФНІ СТАВКИ
для
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЇВІ

А. Наукові спеціалісти <u>поза категоріями</u> .	
1. Штатні академики і ті співробітники Академії, які в її установах провадять наукові праці як спеціалісти, одержують платню поза категорією, в залежності від міри участі, яку кожен із них бере в розвитку науки, а саме на місяць:	
1) Штатний академик та директор Всенародньої («Національної») бібліотеки [*]	3600 карб.

^{*98} Рукою А.Ю. Кримського олівцем зроблено посилання: «Сюди занесено було, за згодою заінтересованих осіб, навіть деякі такі посади, які зовсім справедливо було б віднести до спеціалістів «поза категоріями» і призначити їм значно вищу платню, ніж вони собі приписали, але цього не зроблено, бо заінтересовані особи, через велику грошеву скрутність, захтіли як найшвидше використати новий закон і не затягувати справу».

^{*} Слова «та Директор Всенародньої («Національної») бібліотеки» дописано олівцем рукою А.Ю. Кримського.

	2) Директор академічної установи (інституту, саду, постійної комісії та инш[е])	3200 карб.
	3) Керівничий над працями інституту або постійної комісії, секретар Постійної комісії для виучування природних багатств України, старший лаборант, старший асистент, головний ботанік, старший астроном-геодезіст, помічник директора Акліматизаційного саду, редактор Постійної комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства, редактор Комісії для видання пам'яток мови, письменства та історії, старший бібліотекарь Всенародньої (т. зв. Національної) бібліотеки при Академії	2600 карб.
	4) Підстарший лаборант, підстарший асистент, менший ботанік, ад'юнкт-геодезіст, завідуючий Ботаничним музеєм, господарь Акліматизаційного саду, підстарший бібліотекарь Всенародньої бібліотеки	2160 карб.
	5) Хімік-фармацевт, зоотехнік, лікар-фізіолог, ентомолог, найстарший садівничий, охоронець Акліматизаційного музею, рахівник Геодезичного інституту, постійний член Постійної комісії для складання словника живої української мови, постійний член Постійної комісії історичного словника мови, постійний член Постійної комісії орфографічно-термінологічної, постійний член Постійної комісії для складання словника історично-географічного, постійний член Постійної комісії для видання пам'яток новітнього письменства	1900 карб.
	6) Старший технік акліматизування, голова Комітету Всенародньої бібліотеки	1680 карб.
	7) Помічник керівничого над працями інституту або постійної комісії, колекціонер Постійної комісії для виучування звичаєвого права України, асистент та редактор Біографічного словника українських діячів	1600 карб.
	8) Підстарший технік акліматизування, старший механік, оптик, співробітник архивної експедиції для розшукування джерел духовного життя народу XVI–XVIII в.в. і його філософської думки XIX в., бібліотекарь-фаховець, голова та член Комітету Всенародньої бібліотеки, молодший бібліотекарь цієї бібліотеки	1440 карб.
	9) Редактор «Записок Історично-філологічного відділу», секретар постійної комісії	1200 карб.
	10) Спеціалісти — наукові співробітники інститутів та постійної комісії III відділу: I розряду 2 розряду	1440 карб. 1140 карб.

	11) Спеціалісти — наукові співробітники комісій та наукових праць Фізично-математичного відділу:		
	а) по дослідженню флори України та		
	б) по дослідженню мінералогії — 4 розряди: 1		2400 карб.
	2		1680 карб.
	3		1440 карб.
	4		1200 карб.
	в) по дослідженню фауни України		
	— 6 розрядів: 1		1680 карб.
	2		1200 карб.
	3		960 карб.
	4		720 карб.
	5		480 карб.
	6		240 карб.
	г) по дослідженню природних багатств України		
	— 4 розряди: 1		1800 карб.
2		1440 карб.	
3		960 карб.	
4		720 карб.	

Всі зазначені ставки поширюються в однаковій мірі як на осіб, котрі займають штатні посади, що по ним утримання призначено по § 4 ст. 1 літ[ера] А сміти Академії, — так і на осіб, які своє постійне утримання одержують із сум по § 4 ст. 1 літ[ера] Б тієї ж сміти.

Б. АДМІНІСТРАЦІЙНІ І ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРЧІ ПОСАДИ ПО КАТЕГОРІЯМ^{*99}

№№ По черзі	Назва посади	До якої належить групи/ категорії	Основне утримання	20% надбавки	Всього утримання на місяць
			На місяць карбованців		
	I Президіум Голова-президент, Неодмінний секретар, голова і секретар відділу, голова та члени правління	I I	1300	—	1300

^{*99} Рукою А.Ю. Кримського олівцем зроблено посилання: «Як згадано вище (ст. № [3]), деякі з цих «категорійних» посад мали б повне право бути віднесеними до посад спеціалістів поза «категоріями» та й оплачуватися вище, ніж тут зазначено. Через те Комісаріят праці підвищив потім їм платню як спеціалістам (№ квітня 1919 р.)».

II Службові особи Канцелярії:					
1.	Секретар правління, управитель канцелярії Неодмінного секретаря, старший бухгалтер та архітектор	I I	1300	–	1300
2.	Старший діловод, бухгалтер та урядовець особливих доручень	I II	1200	–	1200
3.	Діловод, скарбник	I III	1125	75	1200
4.	Помічник діловода, архівар	II I	1060	140	1200
5.	Урядовець 1-ої ранги	II III	950	190	1140
6.	Урядовець 2-ої ранги	III I	900	180	1080
7.	Урядовець 3-ої ранги	III II	860	172	1032
8.	Старший друкарщик -ця	II II	1000	200	1200
9.	Молодший друкарщик -ця	II III	950	190	1140
10.	Кур'єр	IV II	750	150	900
III Співробітники установ та комісій при відділах:					
1.	Секретар Комітету Всенародної бібліотеки	I III	1125	75	1200
2.	Економ та доглядач Акліматизаційного саду, механік, технік-чертїжник, гутник, електротехнік, монтер, бібліотекар книгозбірні при академічній установі	II I	1060	140	1200
3.	Господарь Геодезічного інституту, господарь Всенародної бібліотеки, каталогізатор Всенародної бібліотеки	II II	1000	200	1200
4.	Садівник	II II	950	190	1140
5.	Практикант Акліматизаційного саду, практикант Ботаничного саду	III III	820	164	984
6.	Садовий робітник, служник при інструментах та роботах	IV II	750	150	900
IV Службові особи помешкань Академії:					
1.	Екзекутор	III III	820	164	984
2.	Доглядач за будинком	III III	820	164	984

3.	Вахтер	IV...I	780	156	936
4.	Слюсар	IV...I	780	156	936
5.	Бетонник	IV...I	780	156	936
6.	Тесляр	IV...I	780	156	936
7.	Швейцар	IV...II	750	150	900
8.	Грубник	IV...II	750	150	900
9.	Конюх	IV...II	750	150	900
10	Сторож	IV...II	750	150	900
11	Двірник	IV...II	750	150	900
12	Помічник двірника	IV..III	725	145	870
13	Покоївка	–	600	–	600

Всі зазначені ставки входять в життя з 1-го лютого 1919 року.

Всім особам, що до моменту затвердження цих ставок перебувають на службі в Академії та її установах і канцеляріях, належить одержати додаткове утримання в розмірі різниці поміж давніми окладами і новими ставками за час з 1-го лютого 1919 року до моменту асигнування їм утримання в повному розмірі нових ставок.

Закрилося Спільне зібрання в 6 год. 45 хв.

Голова[-президент] ак[адемик]^{*100} *В. Вернадський*
Дм. Багалій
Богдан Кістяковський
Вл. Кістяковський
Ор. Левицький
П. Тутковський
Ф. Тарановський
С. Тимошенко
 Неодм[інний] секретар^{*101} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. I, од. зб. 26140, арк. 1–3. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем.

Протокол № 25

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

3-го травня 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, М.Т. Каченко, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар академик А.Е. Кримський.

^{*100} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*101} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Почалося зібрання в 11 год.

1. Уважно переглянуто і затверджено протокол попереднього (надзвичайного) спільного зібрання про новітні тарифні ставки для службового персоналу Академії та її установ і комісій.

Вибір проф. Ол.Мих. Нікольського на академіка.

2. Заслухано таке повідомлення од проф. Олександра Михайловича Нікольського: «§§ 21, 47, 57 та 62 статуту Академії наук мені відомі і я обов'язуюсь їх виконувати. 21 квітня 1919 року. Проф. О. Нікольський. Харків. Семінарська вул., № 34».

Тоді спільне зібрання, згідно з своєю давнішньою постановою (прот. № 21), негайно перевело вибори проф. О. Нікольського на дійсного члена по кафедрі зоології, через закрите голосування.

Обрано одноголосно.

Книжки, подаровані для Академії наук.

3. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський подав до Спільного зібрання праці А.І. Ярошевича, які автор підносить Академії наук: «Очерки экономической жизни Юго-Западного края», 6 випусків (Київ, 1908–1913) та відбитку «Малороссы по переписи 1897 г.» (Киев[ская] стар[ина], 1905)¹⁰¹.

Постановлено: передати праці А. Ярошевича до бібліотеки 3 відділу, а авторові висловити подяку від Академії наук.

Гідрологічний комітет остаточно прилучено до Академії наук.

4. Неодмінний секр[етар] А.Е. Кримський сповістив Спільне зібрання, що за згодою народнього комисара освіти В.П. Затонського правительство передало Гідрологічний відділ (його наукову частину) разом з його приміщенням і усією матеріальною наявністю до Української академії наук і що згідно з попередньою постановою Спільного зібрання (прот. № 23) Гідрологічний комітет прилучається до Комісії для виучування природних багатств України.

Постановлено: прийняти до відома. Доручається правлінню Академії занести штат служачих комітету до штату співробітників Академії.

Окремий бюджет для Комісії природних багатств України.

5. Акад. В.І. Вернадський як голова Комісії для виучування природних багатств України подав Спільному зібранню постанову II відділу, що згадана комісія повинна б мати свій окремий бюджет.

Постановлено: згодитися з постановою 2-го відділу і уповноважити його клопотатися в цій справі перед відповідними інстанціями од імени Академії наук.

Привселюдне засідання тієї комісії.

6. Акад. В.І. Вернадський сповістив, що Комісія для виучування природних багатств України має урядити прилюдне засідання в середу, 14-го мая, в 11 год. по найновішому часу, де виступить з докладом проф. С.Н.^{*102} Усатий на тему «Як використати енергію Дніпрових порогів у зв'язку з загальною електрифікацією на Україні».

^{*102} Так у документі. Потрібно: «С.М.» (Усатий Семен Миколайович).

Вважаючи на те, що в будинку Академії наук ще немає відповідних пристосувань (прим[іром] через недостачу стільців для публіки), **постановлено:** прохати ректора Комерційного інституту проф. [К.Г.] Воблого, щоб він дав під це засідання одну із залей у Комерційнім інституті.

Клопотання про передачу Голосіївського лісу.

7. Неод[мінний] секр[етар] акад. А.Е. Кримський повідомив про свої клопотання перед Комісаріатом освіти в справі прискорення передачі Голосіївського лісу до Академії наук. Народній комісар В.П. Затонський поставився, як і давніш, дуже прихильно до цього клопотання і обіцяв зробити нові заходи, щоб прискорити цю справу.

Спільне зібрання уповноважило Голову-президента акад. В.І. Вернадського, секретаря III відділу акад. С.П. Тимошенка та директора Ботаничного саду В.І. Липського виступити в цій справі од імени Спільного зібрання Академії.

Турботи про долю бібліотеки Духовної академії.

8. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський подав до відома Спільного зібрання, що бібліотеку закритої Київської духовної академії, передану правлінням Духовної академії у володіння Української академії наук, а так само і Церковно-археологічний музей, звелено з наказу Народнього комісаріату освіти перевезти до Університету св. Володимира. Він, Неодмінний секретар, одвідав у цій справі Комісаріат освіти, прохаючи змінити той наказ, але йому рішуче одмовлено, що весь будинок Духовної академії потрібен для військових людей, а через те річ неменуча — вивезти звідти і бібліотеку, і музей в цілях їхньої охорони.

Спільне зібрання постановило: доручити акад. О.І. Левицькому вкупі з акад. М.І. Петровим скласти записку про історичну і архітектурну вагу як бібліотеки, так і будинку 300-літньої Київської духовної академії і надрукувати ту записку в виданнях Академії наук¹⁰², а крім того звернути увагу Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва («Вукопис») на небезпеку, що загрожує дорогоцінному пам'ятникові архітектури XVII віку. Президентові В.І. Вернадському [доручено] увійти в порозуміння з ректором Університету св. Володимира.

Національна бібліотека инакше зветься «Всенародня».

9. Заслухано заяву од Комітету для заснування Національної бібліотеки при Академії наук, що широка публіка не розуміє назви «Національна», витолковусь її, як узько «Націоналістична бібліотека». Це недобре відбивається на відносинах до бібліотеки. Тому комітет постановив: не одрікаючись од титулу «Національна бібліотека» вживати ще й українського перекладу: «Всенародня бібліотека України», а по-французьки звати її: «Bibliothèque Nationale de l'Oucraïne».

Спільне зібрання затвердило цю постанову.

Охорона наукової колекції лускатокрилих.

10. Голова-президент акад. В.І. Вернадський та Неод[мінний] секр[етар] Академії акад. А.Е. Кримський сповістили, що цінній колекції лускатокрилих¹⁰³ Л.А. Шелюшка^{*103} загрозувала небезпека наглого знищення і що вони вдвох, не

^{*103} В оригіналі, як і у виданні «Перший піврік...», прізвище подано помилково. Потрібно: «Л.А. Шелюшка».

дожидуючись Спільного зібрання, прийняли цю колекцію під охорону і на тимчасове користування Академії наук, згідно з листовним проханням охоронця колекції Л.К. Круліковського 30-го квітня 1919 року.

Постановлено: ствердити вчинок Голови-президента та Неодмінного секретаря.

11. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський довів до відома Спільного зібрання, що під час Великодних вакацій колегія освіти надіслала до будинку Академії наук спершу велику партію учителів з Київщини, що приїхали до Києва на учительський з'їзд, а далі екскурсантів та переїжджих, що прямували до Москви і не мали де переночувати од поїзда до поїзда. Вважаючи на те, що на 3-м поверсі тоді ще були зоставалися невивезені ліжка і білизна закритого пансіону графіні Левашової, члени правління Академії наук не протестували проти того, щоб безпритульні учителі жили і ночували якийсь час у стінах Академії. Але тепер ліжка і всю білизну вивезено туди, куди распорядивсь представник од шкільного відділу колегії освіти, всі звільнені кімнати 3-го поверху заставлено рукописно-бібліотечними та іншими цінними науковими колекціями, і тому даліше ночування чужих людей в тих покоях показується вже і недопустиме, і фізично неможливе, а тим часом люди не перестають приходити і домагатися ночівлі, заявляючи, що вони готові ночувати на самій підлозі.

Постановлено: коли б такі домагання поновлялися і далі, сповістити од імени Спільного зібрання шкільний відділ колегії освіти про справжнє становище приміщень Академії, де для ночівлі вже нема місця, і взагалі поробити всі заходи для їх охорони.

Охоронні грамоти для Академії.

12. На прохання акад. М.Т. Кашенка **постановлено** вдатися до Совнархозу за охоронною грамотою для Акліматизаційного саду, а рівночасно — подбати перед властями про нові охоронні грамоти для приміщень усіх академиків та директорів як «советских ответственных работников».

Телефон.

13. Через те, що виявилася аж надто велика потреба мати в Академії наук свій телефон, який сполучував би Академію з її власними віддаленими установами, **постановлено:** доручити правлінню Академії, щоб воно якнайшвидче прискорило цю справу, а співробітника Академії Е.К. Гарфа просити, щоб він допоміг своїм технічним досвідом (див. протокол 28, § 16).

Друкування по-російськи.

14. Затверджено постанову II відділу про те, що працю Ю. Семенкевича «Некоторые дополнения к флоре окрестностей Киева»¹⁰⁴ треба надрукувати, крім української мови, ще й по-російськи.

Закінчилося зібрання в 3 год. 40 хв.

Голова-президент^{*104}
Богдан Кістяковський

^{*104} Посаду вписано рукою А.Ю. Кримського, проте підпису В.І. Вернадського немає.

Ф. Тарановський
П. Тутковський
Д.І. Багалій
Вл. Кістяковський
Ор. Левицький
Неодм[інний] секр[етар] акад.¹⁰⁵ А. Кримський

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26141, арк. 1–2 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем.

Додаток до протоколу № 25

Лист В.І. Вернадського до А.Ю. Кримського від 2 травня 1919 р.

Дорогой Агафангел Евфимович,

Надо очень было бы спешно выдать охранную грамоту для коллекции Шелюшко^{*106}. Есть предположение разделить ее между школами! Подготовлена почва: если вступится Академия — сохранится. Из писем

Вы увидите о значении коллекции. Если Вы согласны, подпишите удостоверение — а завтра *post factum* мы доложим о сделанном нами шаге.

Кушакевич подтверждает исключительное значение коллекции. Жалею, что не мог к Вам забежать, а зашел утром в Академию, но поймал Дм.Ив.[Багалей]. Вчера я был в Дух[овной] ак[адемии].

Ваш В. Вернадский

2.V [1]919 P.S. Владелец коллекции бежал, но я говорил с его женой, по решению которой обратился к нам Круликовский.

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26141, арк. 3. Автограф.

Протокол № 26

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

10-го мая^{*107} 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 10³/₄ год. рано.

^{*105} Посаду перед підписом вписав сам А.Ю. Кримський.

^{*106} Так у документі. Потрібно: «Шелюшко».

^{*107} У виданні «Перший піврік...» дату подано, як «10 травня».

1. Затверджено протоколи засідань № 23 та № 25.
2. Заслухано листовне повідомлення акад. М.Т. Кащенко про те, що він, через хворобу, не може прибути на засідання.

Проголошення кандидатури Вол. Іп. Липського.

3. Заслухано подані II відділом оцінку наукової діяльності, життєпис і реєстр наукових праць директора Ботаничного саду В.І. Липського, якого II відділ обібрав на катедру ботаніки, а також заяву В.І. Липського [такого змісту]: «§§ 21, 47, 57 і 62 статуту Академії наук мені відомі, і я обов'язуюся їх виконувати».

Постановлено: перевести вибір Вол. Іппол. Липського на найближчому Спільному зібранню.

Проголошення кандидатури проф. К.Г. Воблого.

4. Таку саму постанову зроблено про найближче обрання професора Конст. Григор. Воблого на катедру торгу і промисловості^{*108}, заслухавши попередню подану III відділом оцінку його наукової діяльності, спис праць, життєпис та його лист до голови Соціального відділу. Професор Воблий уже прислав заяву, потрібну для виборів, в таких словах²: «Цим повідомляю, що §§ 21, 47, 57 і 62 статуту Академії наук мені відомі і що я обов'язуюся їх виконувати. 10/V — 1919 р.».

Нові керівничі комісії: проф. Т.П. Сушицький та Г.О. Кривченко.

5. Голова I відділу акад. Д.І. Багалій повідомив Спільне зібрання, що на вільну посаду керівничого Постійної комісії для видавання пам'яток мови, письменства і історії I відділ 8-го травня 1919 р. обібрав професора Теоктиста Петровича Сушицького, а голова III відділу акад. Ф.В. Тарановський сповістив про обрання III відділом з 1-го травня Григорія Олексійовича Кривченка^{*109} на посаду керівничого над працями Демографічного інституту. — Взято до відома.

Вийшли в світ «Праці Комісії для заснування Академії».

6. Неод[мінний] секр[етар] акад. А.Е. Кримський, сповістивши Спільне зібрання про вихід у світ «Праць Комісії для заснування Української Академії наук»^{*110}, питався, чи можна продавати ті «Праці»^{*111} стороннім людям, а окрім того — кому роздавати їх дурно.

Постановлено: полишити Голові-президентові та Неодмінному секретареві на перші часи по двісті примірників «[Збірника] праць комісії» з тим, щоб вони їх безплатно роздавали або розсилали інституціям і особам, для яких уважають це за потрібне. Для сторонніх людей можна продавати «[Збірник] праць [ь] комісії» по десять карбованців¹⁰⁵, себто дешевше од собівартости.

Офіційне повідомлення од Української академії до Російської.

7. Голова-президент акад. В.І. Вернадський нагадав, що досі Українська академія наук ще не сповістила другі європейські академії про своє засно-

*108 У виданні «Перший піврік...»: «на катедру економії торгу і промисловості».

*109 Так у тексті. Потрібно: Кривченка Георгія Олексійовича.

*110 У виданні «Перший піврік...» точніше: «Збірника праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук».

*111 У виданні «Перший піврік...»: «Збірник».

ування (з 14 падолиста 1918 р.) та початок діяльності, бо обставини всього остатнього півроку одрізали Україну од усіх закордонних країв. Тепер, коли в Києві перебуває дійсний член Російської академії наук — О.Є. Ферсман, який має незабаром вернути до Петербурга, можна було б надіслати відповідне повідомлення принаймні до Академії російської. **Постановлено:** переслати через акад. О.Є. Ферсмана таке оповіщення до Петербурга, долучивши до того «[Збірник] прац[ь] Комісії для заснування Української академії наук», звідомлення Української академії за перший піврік її життя до середини травня 1919 р. («Перший піврік») та протоколи Спільного зібрання й відділів¹⁰⁶.

Клопотання про долю бібліотеки Духовної академії.

8. Заслухано лист од Комітету Всенародної (Національної) бібліотеки про те, що, коли б Академії наук пощастило взяти під свою охорону бібліотеку закритої Духовної академії, то Національна бібліотека охоче прийшла б на поміч в справі технічного порядкування бібліотекою Духовної академії в її давньому будинку. **Постановлено:** поновити відповідні заходи перед властями в цій справі.

Питання про назви місяців.

9. Розглядався запит Департаменту водяного господарства Народного комісаріату шляхів, чи не краще було б звати місяць сентябрь — жовтнем, октябрь — листопадом, ноябрь — груднем, а декабрь — студнем, бо назви загальноприйняті на Вкраїні (жовтень — октябрь, листопад — ноябрь, грудень — декабрь) не зовсім відповідають явищам природи під ті місяці¹⁰⁷. — Спільне зібрання одноголосно висловилося проти запропонованої зміни в назвах місяців і **постановило:** сповістити Термінологічну комісію Комісаріату шляхів, що Академія наук вважає таку зміну за річ і протиісторичну, і непрактичну.

Закрилося Спільне зібрання в 2 год. 10 хвил.

Голова-президент^{*112}

Вл. Кістяковський

Дм. Багалій

Ф. Тарановський

С. Тимошенко

Богдан Кістяковський

П. Тутковський

Ор. Левицький

Неодм[інний] секр[етар] акад.^{*113} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26142, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем.

^{*112} Підпису В.І. Вернадського немає. Посаду вписано скоріше рукою Д.І. Багалія.

^{*113} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Протокол № 27

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

17-го травня 1919 року

Головує (через хворобу Голови-президента) акад. Д.І. Багалій. Присутні: дійсні члени Академії, академики Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Ф. В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Відкрилося зібрання в 12 год.

1. Заслухано лист от Голови-президента акад. В.І. Вернадського, що він через хворість не може прибути на зібрання і прохає акад. Д.І. Багалія головувати.

2. Затверджено протокол попереднього Спільного зібрання.

[Вибори В.І. Липського та К.Г. Воблого.]^{*114}

3–4. Одбулися вибори проголошених в попередньому зібранню Володимира Іполитовича Липського на дійсного академіка по кафедрі ботаніки і Константина Григоровича Воблого на кафедрі [економії] торгу й промисловости. Через потайне голосування обрано обох одноголосно.

[Проголошення кандидатури М.І. Андрусова.]

5. Заслухано життєпис, реєстр праць і зложеноу II відділом оцінку наукової діяльності акад[еміка] Російської академії наук Миколи Івановича Андрусова, якого II відділ одноголосно обібрав на кафедру палеонтології. Вибори мають відбутися в найближчому зібранню.

Акад. П.А. Тутковський, акад. А.Е. Кримський і акад. Д.І. Багалій звернули увагу, що кандидат — велика наукова сила, та, на жаль, досліди його досі торкалися не української території (Мангишлака, Каспія, навіть аж Персії). Бажалося б, щоб одтепер він присвятив свої сили ще й вивченню території України, де поле наукової роботи безмежне.

[Організація постійної Правописно-термінологічної комісії.]

6. Акад. А.Е. Кримський повідомив, що при I відділі засновано (передбачену статутом) Правописно-термінологічну комісію; на голову обрано його, акад. А.Е. Кримського, а керовничим повинен бути керовничий Комісії для складання словника живої мови, бо і взагалі Правописно-термінологічна комісія має перебувати в як найтіснішому зв'язку з Комісією живої мови (між иншим — держатися спільного правопису). Секцій — чотири: правописна, юридична, природнича, технічна, і для кожної секції є свій постійний член з основною платнею 9000 карбованців на рік. Постійний член — ортограф бере повноправну участь в усіх без винятку засіданнях Комісії живої мови, члени-термінологи запрошуються керовничим на всі ті засідання словника живої мови, на яких обговорюються питання, що стосуються до термінології і філологічних методів для неї. На непостійних співробітників асигновано 19000 карбованців, на бібліотеку — 5000 карбованців. Ці витрати I відділ покриє з своїх сум (т. зв. мільонового фонду), але цього буде мало.

^{*114} Виноси подаються за виданням «Перший піврік...».

Спільне зібрання постановило, щоб усі термінологічні комісії Академії наук гуртувалися коло І-го відділу. На юридично-термінологічну секцію ІІІ відділ асигнує в 1919 р. по 5000 карб. щомісяця. На природничу і технічну секції ІІ відділ обіцяє з свого боку теж заасигнувати певну суму. Тільки ж доведеться секціям вдаватися ще і до відповідних комісаріятів, і клопотатися про це треба од імені цілої Академії наук.

[З І відділу: наукове доручення В.В. Міяковському.]

7. Голова І відділу акад. Д.І. Багалій повідомив, що І відділ дав постійне доручення В.В. Міяковському робити історичні дослідження в архіві бувшого генерал-губернаторства. Основну платню (600 карбованців щомісяця) І відділ даватиме йому з своєї частини т. зв. мільйонного фонду.

[З ІІ відділу: старший асистент Д.Г. Рейхінштейн і Комітет про реактиви.]

8. Секретар ІІ відділу акад. С.П. Тимошенко довів до відома Спільного зібрання: а) ІІ відділ на посаду тимчасово виконуючого обов'язки старшого асистента по кафедрі фізичної хімії обібрив Д.Г. Рейхінштейна; б) по докладу акад. В.О. Кістяковського засновано «Комітет про реактиви» при Хімічно-технічній секції для виучування природних багатств України і заасигновано на той комітет 45000 карбованців (з т. зв. мільйонного фонду).

[Окремий бюджет Комісії природних багатств України.]

9. Він же поставив запит, чи повинна Комісія для дослідження природних сил ^{*115} України, яка має свій окремий бюджет, переводити свої витрати через правління Академії наук.

Постановлено: передати справу на розгляд самого правління.

[Друкування російською мовою звиш норми.]

10. Він же подав Спільному зібранню мотивований доклад про те, що видання Комісії для виучування природних [багатств] України повинні друкуватися всі, крім української мови, ще й російською, та й то в рівній кількості, себто по 2500 примірників кожною мовою.

Спільне зібрання, вважаючи на § 21 статуту Академії наук, **постановило**, що на всіх російських примірниках, які перевищують норму, встановлену статуттом, повинен бути наголовок в горішньому правому кутку — «Дополнительные оттиски».

[З ІІІ відділу: колекціонер Камінський; редакція «Записок».]

11. Голова ІІІ відділу акад. Ф.В. Тарановский повідомив, що на ІІІ відділі:

а) призначено Вячеслава Арсеновича Камінського на посаду колекціонера Постійної комісії для виучування звичаєвого права України;

б) обрано Богдана Олександровича Кістяковського редактором «Записок Відділу соціальних наук».

[Клопотання про одзволнення од попередньої цензури.]

12. На внесення акад. Д.І. Багалія **постановлено** вдатися до Видавничого радянського бюро, до народнього комісара освіти і до голови [Ради] Народніх Комісарів з проханням, щоб Академія наук не підлягала закону про попередню

^{*115} У виданні «Перший піврік...» точніше: «Комісія для дослідження природних багатств України».

цензуру, бо це тяжко відбивається на видавничій діяльності молодого інституції¹⁰⁸.

[Делегація до голови [Ради] нар[одніх] комісарів для захисту академиків.]

13. **Постановлено**, щоб до голови [Ради] Народніх Комісарів удалася делегація од Академії наук з двох осіб: акад. О.І. Левицького і акад. С.П. Тимошенка, які мали б сповістити голову [Ради Народніх] Комісарів про потреби Академії наук, особливо про приміщення для лабораторії, для Акліматизаційного і Ботаничного садів, а окрім того — поклопотатися про охорону помешкань самих академиків і забезпечення їх проти всяких реквізицій.

[Питання про одкомандирування до Москви.]

14. Обговорювалося питання, порушене Неодмінним секретарем акад. А.Е. Кримським, про те, що треба було б відрядити од імени Академії наук П.Н. Лозієва до Москви і Петрограда, звідки він міг би поперевозити, за допомогою комісарятів, декілька бібліотек, які належать Українській академії наук. Разом з П.Н. Лозієвим бажав би поїхати й учений археолог Г.Я. Стеллецький, який обіцяє свою московську книгозбірню пожертвувати Академії наук.

Постановлено: в принципі згодитися на таке командирування, доручивши Неодмінному секретареві подати точніший план поїздки та обрахунок коштів.

[Одзволення співробітників од призову.]

15. На внесення Неодмінного секретаря акад. А.Е. Кримського **постановлено**, що канцелярія Академії наук може видавати посвідчення од призову тим співробітникам Академії, які зареєстровані в протоколах Академії і трох її відділів аж до 17-го травня 1919 року, себто до дня сьогоднішнього зібрання.

[Прохання проф. Кушакевича.]

16. Заслухано прохання проф. Сергія Кушакевича, щоб Академія наук поклопоталася перед відповідними властями про дозвіл для нього збирати для бібліотеки Академії наук біжучі листівки, маніфести, декрети, відозви і т.и., які розліплюються на стінах і барканах і які мають велику вагу для історії м. Києва, а тим часом губляться безслідно.

Постановлено: поклопотатися, а проф. С. Кушакевичу дати одкритий лист.

[Гонорар за переклади.]

17. На внесення акад. С.П. Тимошенка порушено питання про підвищення гонорару за переклади, бо плата 200 карб. од аркуша тепер стала низькою.

Постановлено, щоб секретарі або голови відділів виробили нові норми під головуванням Д.І. Багалія (див. протокол 28, § 15)^{*116}.

[В справі захисту Духовної академії.]

18. Акад. О.І. Левицький передав Спільному зібранню статтю акад. М.І. Петрова «Київська духовна академія, її бібліотека і музей», яку має видати Академія наук.

Постановлено: дати на висновок акад. Д.І. Багалієві.

^{*116} Слова «(див. прот. 28, § 15)» дописано олівцем. У виданні «Перший піврік...» такого посилання на протокол наступного засідання немає.

Закрилося зібрання в 4 год.

За Голову-президента голова Першого відділу акад.^{*117} *Дм. Багалій*
Вл. Кістяковський
Богдан Кістяковський
Ор. Левицький
Ф. Тарановський
П. Тутковський
Неодмінний секретар акад.^{*118} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26143, арк. 1–2 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків.

Додаток до протоколу № 27

**1919 р., 17 травня. Київ. Лист акад. В.І. Вернадського
до акад. Д.І. Багалія**

Високошановний Дмитре Івановичу!

Лежу хворий і не можу бути на засіданню. Згідно з статутом, прошу Вас головувати на сьогоднішніх зборах Спільного зібрання. Доручаю свій голос для виборів академікові С.П. Тимошенкові.

Ваш В. Вернадский

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26143, арк. 9. На бланку голови-президента, автографічний лише підпис, текст листа писаний іншою рукою.

Протокол № 28

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

24-го травня 1919 року

Головує акад. Д.І. Багалій. Присутні дійсні члени академіки К.Г. Воблій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, Ф. В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Розпочалося зібрання в 1 год. 45 хв.

1. Заслухано лист од Голови-президента акад. В.І. Вернадського про те, що він слабкий і прохає сьогодні головувати акад. Д.І. Багалія, а свій голос для виборів передає акад. С.П. Тимошенкові.

^{*117} Посаду написано рукою Д.І. Багалія.

^{*118} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

2. Затверджено протокол попереднього засідання.

Обрання М.І. Андрусова на катедру палеонтології.

3. Одбулися вибори проголошеного в попередньому зібранню члена Російської академії наук Миколи Івановича Андрусова на катедру палеонтології. На запитання, чи приймає кандидат усі пункти статуту Академії, надійшло телеграфне повідомлення позитивного змісту^{*119}. Закритим балотуванням обрано М.І. Андрусова одногосно.

Проголошення кандидатур В.М. Перетца та М.Т. Біляшівського.

4. Заслухано подані від I-го відділу життєпис, реєстр наукових праць і оцінку наукової діяльності дійсного члена Російської академії наук Володимира Миколайовича Перетца та директора Київського городського музею Миколи Теодотовича Біляшівського, яких I відділ одногосно обібрав — одного на катедру історії (літературної) української мови, а другого — на катедру української археології. Обидва кандидати дали листовну заяву, що згоджуються зо всіма пунктами статуту Української академії наук і обов'язуються їх виконувати.

Постановлено: перевести вибори в найближчому Спільному зібранню.

Недійові академики належать до категорії позаштатних.

5. Обговорювалося принципове питання про тих академиків, які, в супротивність статуту не приїздячи до Києва, тим самим не беруть участі в Спільному зібранню Академії наук і в засіданнях її відділів і які взагалі не беруть участі в науковій роботі Академії навіть надсиланням своїх праць до друку.

Постановлено: таким академікам не виписувати місячної платні (як воно і досі робилося) і вважати їх за позаштатних.

Той самий принцип прикладається і до інших співробітників Академії.

6. Акад. Ф.В. Тарановський заявив, що III відділ постановив удатися з аналогічним питанням про співробітника відділу д. [І.Ф.] Лозинського, який в січні 1919 року виїхав з Києва і досі не подавав жадних звісток про якусь свою працю.

Постановлено: з огляду на вищезазначені мотиви припинити д. Лозинському платню, починаючи з січня 1919 року.

Літні командировання академиків.

7. Згідно з постановами відділів, ухвалено дати од імени Академії наук літні командировання Д.І. Багалієві та Ф.В. Тарановському до м. Харкова для археографічних дослідів у Харківському історичному архіві і інших архівних зібраннях з 15-го червня до 15-го вересня; акад. С.П. Тимошенкові — до Сполучених Держав Північної Америки для технічних дослідів теж з 15 червня до 15 вересня, а акад. Б.О. Кістяковському до Москви для наукових праць по своїй катедрі на один з літніх місяців 1919 року.

Клопотання про акад. Багалія.

8. Задовольнено прохання акад. Д.І. Багалія, щоб Академія наук звернулася з клопотанням до податкового відділу Народнього комісаріату фінансів про відстрочку контрибуції, накладеної на будинок акад. Багалія у Харкові, та про

^{*119} Фразу «На запитання, чи приймає кандидат усі пункти статуту Академії, надійшло телеграфне повідомлення певного змісту» дописано олівцем над рядком.

зменшення її, в якій справі він подає відповідне прохання: а) до Наркомфину, б) до Харківського ісполкому.

В справі Акліматизаційного саду.

9. Вважаючи на хворість акад. М.Т. Кашенка, доручено акад. С.П. Тимошенкові скласти умову з Політехнічним інститутом про найняття певної території на садибі Інституту під Акліматизаційний сад Академії наук.

Делегати до Асоціації наукових установ Київа.

10. Заслухано запрохання од ініціативної групи запроєктованої Асоціації наукових установ та вищих шкіл — прислати представників на засновчі збори цієї асоціації для розгляду проекту статуту.

Одкомандировано на ті збори — од I відділу проф. [Т.П.] Сушицького, од II відділу — акад. В.І. Вернадського, од III відділу — акад. Ф.В. Тарановського.

В справі бібліотеки Духовної академії.

11. На внесення акад. Д.І. Багалій **постановлено**: записку акад. М.І. Петрова про Київську духовну академію та її бібліотеку й музей надрукувати од імени Української академії наук, точно зазначивши авторство М.І. Петрова і трохи її вкоротивши.

З I відділу: В.П. Науменко — співробітник I відділу.

12. Акад. Д.І. Багалій повідомив Спільне зібрання, що I відділ дав постійне наукове доручення В.П. Науменкові робити розбір його архіву та підготовляти цікаві матеріали й розвідки для друку в виданнях Академії.

З II відділу : друкування по-російськи.

13. Акад. С.П. Тимошенко зробив умотивовану заяву, що працю С.А. Смирнова «Матеріали к флоре ржавчинних грибів (Uredineae) приднепровской Украины» II відділ вважає потрібним друкувати, крім української мови, ще й по-російськи.

Звістки з III відділу: а) літні командирювання; б) акад. Воблій та акад. Кістяковський — голови комісії.

14. Акад. Ф.В. Тарановський подав звістки з життя III відділу: а) Відділ ухвалив командирювати керовничого Постійної комісії для виучування соціального питання М.О. Рейтлінгера з науковою метою до Харкова, Сімферополя та Одеси на 2 місяці під час літніх вакацій, а на час його відсутности доручити керування працями комісії І.О. Левину;

в) Відділ обрав акад. К.Г. Воблого директором Інституту для виучування економічної кон'юнктури та народнього господарства України;

с) обрав головою Постійної комісії для виучування соціального питання тимчасового голову цієї комісії акад. Б.О. Кістяковського.

Гонорар за переклади.

15. Заслухано висновок комісії, якій доручено було в попередньому засіданні в'яснити норму гонорару за переклади. Згідно з висновком комісії, **постановлено**: платити за переклади на мову українську 400 карб. од аркуша, а за чужоземні переклади — по 500 карб. од аркуша.

Телефон Академії наук.

16. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський повідомив, що телефон в будинку Академії наук вже проведено під № 39–09 і прохав усіх академиків

подати №№ своїх телефонів до канцелярії, так само й №№ телефонів у керівних, редакторів, лаборантів та постійних членів.

Закрилося зібрання в 4 год.

Голова-през[идент] ак[адемик]^{*120} *В. Вернадский*
В. Липський
Ф. Тарановський
Богдан Кістяковський
Ор. Левицький
П. Тутковський
К. Воблий
Вл. Кістяковський
Дм. Багалій
 Неодмінний секретар акад.^{*121} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26144, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем. Чернетка — арк. 3–5 зв., чорнило.

Додаток до протоколу № 28

**1919 р., 24 травня. Київ. Лист акад. В.І. Вернадського
до акад. Д.І. Багалія**

24.V.1919.

Високошановний Дмитре Івановичу

Прошу Вас головувати на сьогоднішніх зборах Спільн[ого] зібр[ання]. Свій голос для виборів доручаю академ. С.П. Тимошенкові.

Ваш *В. Вернадский.*

P.S. Маю надію завтра або послізавтра вже вийти, але сьогодні ще остаюсь дома.

Мені здається, нам необхідно сьогодні обрати трох представників Академії до Асоціації учених установ та висших шкіл України. Треба [від] Національної бібліот[еки] та Комісії для пізнання природних багатств України дати окремих представників?

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26144, арк. 9, автограф на бланку Голови-президента.

^{*120} Посаду написано рукою В.І. Вернадського, який до того ж не був присутнім на засіданні, але підписав протокол.

^{*121} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Протокол № 29

Спільного зібрання Української академії наук у Києві

31-го мая ^{*122} 1919 року

Присутні: Голова-президент академик В.І. Вернадський, дійсні члени академики Д.І. Багалій, К.Г. Воблий, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський. Неодмінний секретар академик А.Е. Кримський.

Почалося в 1 год. 30 хв.

1. Затверджено протокол попереднього зібрання.

Обрання В.М. Перетца та М.Т. Біляшівського.

2. Переведено вибори проголошених на попередньому Спільному зібранню Володимира Миколайовича Перетца на катедру (літературної) історії української мови і Миколи Теодотовича Біляшівського на катедру української археології.

Потайним балотуванням обрано обох кандидатів одноголосно.

Проголошення кандидатури К.В. Харламповича для I відділу.

3. Заслухано подані од Першого відділу життєпис, реєстр праць і оцінку наукової діяльності професора Казанського університету Костянтина Васильовича Харламповича, якого I відділ обібрив на катедру історії української церкви. Згоду з §§ 21, 47, 57 і 62 статуту Української академії наук професор Харлампович прислав.

Постановлено: вибір одбути в найближчому Спільному зібранню.

Проголошення кандидатури О.Я. Орлова для II відділу.

4. Заслухано подані од II відділу життєпис, реєстр праць і оцінку наукової діяльності професора Олександра Яковльовича Орлова*, обраного III відділом на катедру астрономії. Через те, що од О.Я. Орлова ще не прийшло повідомлення, чи приймає він §§ 21, 47, 57 і 62 статуту Української академії наук, **постановлено:** вибір О.Я. Орлова негайно перевести тоді, як прийде од нього належне повідомлення.

Заява про кандидатуру Р.М. Орженцького.

5. Голова III відділу академик Ф.В. Тарановський, повідомивши, що намічений відділом в академики професор Орженцький зараз слабує і що повідомлення про його згоду з цілим статутом Української академії наук написано за його дорученням дружиною його, бажав знати, чи вважає Спільне зібрання таке невластноручне повідомлення за задовольняюче.

Постановлено: вважати.

Бюджет Комісії природних сил ^{*123} України не перебуває в віданні правління Академії.

6. Заслухано повідомлення од правління Академії наук з 30-го травня, що воно не вважає потрібним розглядати й відати окремий бюджет Комісії для

*122 У виданні «Перший піврік...» дату подано як «31 травня».

*123 У виданні «Перший піврік...» точніше: «Комісія для досліджу природних багатств України».

досліджування природних [багацтв] України, який не виходить в сміту Академії.

Постановлено: згідно з висновком правління, Спільне зібрання надає права комісії вести окреме господарство по своїй окремій сміті, а завідування цим господарством доручається раді комісії з правами правління Академії наук.

Делегати до колегії Науково-технічного відділу.

7. Заслухано запрохання од Науково-технічного відділу Совнархозу України — прислати од Академії наук представників на сполучене засідання наукових товариств і установ Києва, для вибору членів у колегію Науково-технічного відділу. Одкомандировано: акад. К.Г. Воблого, акад. В.І. Липського, директора Демографічного інституту М.В. Птуху.

Позичається рукопис із Софійського собору.

8. Заслухано (піддержане I відділом) прохання співробітника I відділу проф. П. Кудрявцева, щоб Академія наук виписала для користування в стінах Академії наук потрібну йому рукопись [з] Соф[і]йського собору № 641(681) і близьку змістом рукопись [з] Церковно-археологічного музею, а так само щоб Академія наук удалася з клопотанням до відповідних властей — дати змогу легко користуватися книжками закритої Духовної академії.

Постановлено: задовольнити прохання.

Охоронний лист для акад. Нікольського.

9. На внесення секретаря II відділу академіка С.П. Тимошенка постановлено: клопотатися про охоронний лист для акад. [О.М.] Нікольського, якому без того важко приїхати з Харкова до Києва.

Друкування по-російськи на III відділі.

10. Голова III відділу академик Ф.В. Тарановський подав умотивовану заяву од відділу, що його працю «Догматика державного права Речі Посполітої в труді Христофора Гарткноха»¹⁰⁹ треба, окрім української мови, надрукувати й російською.

Постановлено: дати дозвіл.

Наукове одкомандирування акад. Воблого.

11. Він же подав постанову III відділу про командировання академіка К.Г. Воблого до Харкова, Катеринослава та до Одеси на два місяці під час літніх вакацій для збирання матеріалів по виучуванню господарства України.

Постановлено: одкомандировувати академіка Воблого од імени цілої Української академії наук.

З III відділу: склад та організація Комісії для народного господарства України.

12. Академик Ф.В. Тарановський повідомив, що III відділ на засіданню 30-го травня постановив:

а) ствердити Комісію по виучуванню народного господарства України¹¹⁰ в такім складі: голова — директор Інституту по виучуванню економічної кон'юнктури, члени: проф. Леонид Миколаєвич Яснопольський, проф. Василь Павлович Устьянцев, проф. Євген Дмитрович Сташевський, проф. Петро Леонидович Кованько і проф. Андрій Іванович Ярошевич, секретар — В.В. Полянський;

б) грошові витрати комісії на зібрання архивних статистичних матеріалів провадити з коштів Інституту економічної кон'юнктури (рах[унок] XVI-a);

в) що торкається членів комісії, то вони мають одержувати авторську платню за наукові розвідки, яку директор Інституту економічної кон'юнктури може видавати їм авансом.

Постановлено: прийняти до відома.

Закрилося Спільне зібрання в 3 год. 45 хвилин.

Голова-президент акад.^{*124} *В.І. Вернадский*

В. Липський

П. Тутковський

Д. Багалій

Богдан Кістяковський

С. Тимошенко

К. Воблій

Вл. Кістяковський

Ф. Тарановський

Ор. Левицький

Неодмінний секретар акад.^{*125} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26145, арк. 8–9. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем.

Протокол № 30

Спільного зібрання Української академії наук

7-го червня 1919 р.

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Біляшівський, К.Г. Воблій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, Ф.В. Тарановський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалося зібрання в 1 год. 20 хв.

1. Затверджено протокол попереднього Спільного зібрання.

Обрано К.В. Харламповича для I відділу.

2. Переведено обрання проф. Кост. Васильєвича Харламповича на катедру історії української церкви — через потайне балотирування обрано проф. Харламповича одноголосно.

Проголошено кандидатури О.О. Ейхенвальда та Р.М. Орженцького.

3. Заслухано життєписи, реєстр[и] праць і оцінку наукової діяльності професора Олександра Олександровича Ейхе[н]вальда, обраного II відділом на

^{*124} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*125} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

катедру фізики, та проф. Романа Михайловича Орженцького, обраного III відділом на катедру статистики. Повідомлення од обох кандидатів про їхню згоду із статутом Української академії наук уже прийшли.

Постановлено: перевести вибори обох кандидатів в найближчому Спільному зібранню.

Літні командировання співробітників Академії.

4. Академик С.П. Тимошенко подав прохання II відділу про командировання Д.Г. Рейхінштейна од імени Академії наук за кордон без грошової допомоги.

Постановлено: видати командировочні листи.

5. Акад. Ф.В. Тарановський повідомив, що III відділ постановив командировати керовничого Постійної комісії для виучування звичаєвого права України М.М. Павлова-Сільванського та колекціонера В.А. Камінського під час літніх вакацій, — першого — на Полтавщину, другого — на Волинь для збирання матеріялів живого звичаєвого права, кожного на півтора місяці з обов'язком дати звіт повідомлення.

Постановлено: командировати обох названих співробітників од імени Української академії наук.

К.Г. Воблий — академик і професор.

6. Він же повідомив, що III відділ постановив просити Спільне зібрання дозволити академикові К.Г. Воблому сполучати посаду штатного дійсного члена Академії з посадою штатного професора в Київському університеті (св. Володимира). Через потайне голосування дано дозвіл одноголосно.

Матеріяли для нових ставок.

7. Заслухано пересланий од правління Академії наук проєкт нових тарифних ставок для Акліматизаційного саду, зложених співробітниками згаданого саду.

Постановлено: взяти як матеріял для майбутнього обговорення нових ставок для всіх установ і комісій Академії наук.

Розподіл паперу між трома відділами.

8. Заслухано переслану од правління постанову I відділу про те, що 220 стіп паперу, купленого Академією наук в друкарні Наукового товариства, повинні задля одностайности періодичного видавництва I відділу бути резервовані виключно для потреб I відділу як частина тієї третини наявних паперових засобів Ак[адемії] н[аук], що припадає на I відділ.

Постановлено: затвердити постанову I відділу, а окрім того доручити представникам президумів усіх трох відділів скласти комісію з трох людей взагалі, [яка] розподілила б папір між усіма трома відділами Академії.

Клопотання Комісії словника живої мови про папір.

9. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський сповістив, що передше, ніж збереться така комісія, треба вирішити негайно отаку справу: Комісія для складання словника живої мови, витративши свій папір на лексикальні картки, якими вони поділилися з відповідними комісіями ще й других відділів, тепер сама потребує не менше, як 7 стіп доброго паперу, та й то міцнішого.

Постановлено: доручити правлінню задовольнити цю потребу.

Клопотання про добро покійного Туган-Барановського.

10. Заслухано лист удови¹¹¹ акад. [М.І.] Туган-Барановського про те, що треба вжити заходів для охорони рукописів і иншого добра покійного академіка, які залишилися у Києві (Скобелівська вул., б. № 3, кв. 2).

Постановлено: доручити цю справу правлінню Академії наук.

Питання про приміщення для Національної бібліотеки.

11. На внесення Неодмінного секретаря академіка А.Е. Кримського **постановлено:** вдатися з новим проханням до Комісаріяту освіти про видання офіційного наказу, щоб Педагогічний музей, де вже міститься частина книжок Національної бібліотеки, остаточно був переданий Українській академії наук.

Клопотання про Голосіївський ліс.

12. На внесення Неодмінного секретаря акад. А.Е. Кримського **постановлено:** доручити акад. В.І. Липському та акад. С.П. Тимошенку поновити од імени Академії наук клопотання про прискорення передачі Голосіївського лісу і Пронівщини до Академії наук.

Закрилося зібрання у 4 години.

Голова-президент акад[емик]^{*126} *В. Вернадський*
Дм. Багалій
Богдан Кістяковський
К.Г. Воблій
Ор. Левицький
Вл. Кістяковський
Неодмінний секретар акад.^{*127} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26146, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем.

Протокол № 31

Спільного зібрання Української академії наук

14-го червня 1919 р.

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, К.Г. Воблій, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський. Неодмінний секретар академік А.Е. Кримський.

Почалося в 2 год.

1. Затверджено протокол попереднього Спільного зібрання.

^{*126} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*127} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

Постанова про одне додаткове чергове засідання.

2. На внесення од II відділу, одноголосно **постановлено**: змінити встановлений наперед річний розпис чергових Спільних зібрань Академії наук на 1919-й рік, додавши до них ще один день — 21 червня 1919 року, необхідно потрібний для того, щоб могли ще перед літом поодбуватися декотрі намічені вибори. Зміну прийнято одноголосно; неprisутній акад. [Ф.В.] Тарановський, який од'їхав з Києва в командування, наперед дав свою згоду на зміну. Разом з тим, згідно з вирішеннями I та II відділів, **постановлено**, що їхні найближчі зібрання (16 червня на II відділі та 19 червня на I відділі) мають так само вважатися за чергові.

Вибори О.О. Ейхенвальда та Р.М. Орженцького для III відділу.

3. Одбулися потайним балотуванням вибори оголошених в попередньому зібранні проф. О.О. Ейхенвальда на катедру фізики та проф. Р.М. Орженцького на катедру статистики (прот. № 30, § 3). Першого обрано більшістю всіх голосів проти одного, другого — одноголосно.

Проголошено кандидатуру В.Г. Шапошникова.

4. Заслухано життєпис, реєстр праць і оцінку наукової діяльності професора Володимира Георгієвича Шапошникова, якого II відділ обібрал на катедру прикладної хімії.

Постановлено: перевести обрання проф. В.Г. Шапошникова на найближчому черговому Спільному зібранню, коли він до того часу надішле листовну заяву про свою згоду з статутом Української академії наук.

З I відділу: пленарні загальні збори.

5. Голова I відділу акад. Д.І. Багалій оповістив, що 12 червня одбулися загальні збори—plenum¹¹² усіх співробітників I відділу, на яких заслухані були звідомлення од кожної комісії і окремих наукових працівників відділу про їхню діяльність за півроку. Ці пленарні збори мали велику моральну вагу для співробітників I відділу, наочно давши їм суцільний малюнок тієї енергійної й плідної наукової діяльності, що провадиться в молодій Українській академії наук, і заохотивши всіх учасників дружно йти спільними силами до єдиної спільної наукової мети.

З III відділу: тимчасовий президіум для літа.

6. Секретар III відділу акад. О.І. Левицький повідомив, що через одкомандування до Харкова акад. Тарановського III відділ постановив, щоб на час відсутности акад. Тарановського членом правління Академії наук од III відділа був акад. К.Г. Воблий, а коли б він од'їхав в наукове командування, то акад. О.І. Левицький. Належну місячну платню за участь у правлінні має замість акад. Тарановського побирати той, хто його заміщатиме. Що ж до обов'язків голови III відділу підчас од'їзду акад. Тарановського, то їх має нести, без грошової плати, акад. О.І. Левицький. **Постановлено**: сповістити правління Академії про ці зміни.

Поліпшено матеріяльний стан друкарщиць канцелярії.

7. Заслухано прохання діловодів і урядовців канцелярії Неодмінного секретаря, щоб Спільне зібрання звернуло увагу на надто скрутне матеріяльне становище друкарщиць канцелярії, яких не торкнулися нові тарифні ставки платні

(«поза категоріями»). **Постановлено:** передати згадане прохання до правління Академії наук, доручивши йому задовольнити друкарщиць в бажанім розмірі допомоги з тих джерел, які само правління вважатиме за найвідповідніші (прим[іром], з остатків од особового складу, що передбачаються на 1919 рік, або з інших).

Недостача на друкарщиць в канцелярії.

8. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський вказав на пекучу потребу мати в канцелярії ще одну друкарщицю-машиністку.

Постановлено: задовольнити прохання, доручивши розшукування потрібного грошового джерела правлінню Академії.

Голосіївський ліс має перейти до Академії наук.

9. Акад. В.І. Липський повідомив, що Комісаріят земельних справ має передати Голосіївський ліс Українській академії наук щонайближчими днями.

Закрилося Спільне зібрання в 4 год. 35 хв.

Голова-президент акад.^{*128} *В. Вернадський*
Богдан Кістяковський
В. Липський
П. Тутковський
Ор. Левицький
Вл. Кістяковський
К.Г. Воблий
С. Тимошенко
Дм. Багалій
Неодмінний секретар^{*129} *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26147, арк. 1–1 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем.

Протокол № 32
додаткового чергового Спільного зібрання
Української академії наук

21 червня 1919 р.

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський, дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Т. Біляшівський, К.Г. Воблий, М.Т. Кашенко, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський і В.А. Косинський. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалось в 2 год. 10 хв.

^{*128} Посаду написано рукою В.І. Вернадського.

^{*129} Посаду написано рукою А.Ю. Кримського.

1. Затверджено протокол попереднього Спільного зібрання.

Число чергових зібрань відділів встановлюють сами відділи (§ 86).

При читанні протоколу Голова-президент акад. В.І. Вернадський зробив увагу, що коли I і II відділ урядили минулого тижня додаткове чергове засідання, то і III відділ, на його думку, мав би вчинити те саме. На це од імени III відділу акад. Б.О. Кістяковський пояснив, що відповідно до статуту Академії наук (§ 86) кожен відділ наперед устанавлює для себе на цілий рік стільки чергових засідань, скільки вважає потрібним, і тому число чергових засідань навіть принципово може бути нерівним на кожному відділі, так само як і число засідань нечергових. Щодо III відділу, то ще в початку 1919 року, точно росписавши наперед на цілий рік усі дні своїх чергових засідань (себто таких, на яких можуть відбуватися вибори нових академиків), III відділ твердо вже з тим росписом і рахувавсь, і всі відповідні справи повиконував своєчасно; і робити ще одне чергове засідання понад норму нема йому жадної потреби. А в тім це була б річ тепер і неможлива через брак кворуму, бо, покінчивши серію своїх чергових передлітніх засідань, члени III відділу заразсінько пороз'їздилися в важні наукові командировання од Академії наук: голова III відділу акад. [Ф.В.] Тарановський та директор Демографічного інституту М.В. Птуха од'їхали ще на минулому тижні, а акад. Б.О. Кістяковський та К.Г. Воблий мали од'їхати ще позавчора і тільки випадково задержалися в Києві на 2 дні зайвих, та й вони од'їздять по своїх наукових командированнях сьогодні, 21 червня, в вечорі.

Умовне обрання О.Я. Орлова на академіка.

2. Голова-президент акад. В.І. Вернадський заявив, що од проф. О.Я. Орлова, якого треба було б обібрати на катедру астрономії в сьогоднішньому Спільному зібранню, ще не прийшло належне повідомлення, чи він згоджується з статутом Української академії наук, спеціально з §§ 21, 47, 57 та 62, а через те акад. В.І. Вернадський робить внесення: перевести обрання проф. Орлова тепер-таки, але під умовою, що вибір проф. Орлова в члени Української академії наук вважатиметься правосильним тільки тоді, як прийде од проф. Орлова належна листовна заява.

Спільне зібрання згодилося з таким постановленням справи і перевело вибір через потайне балотування. Більшістю всіх голосів проти одного проф. Орлова обрано на катедру астрономії.

Акад. Багалієві дозволено бути професором університету.

3. Акад. Д.І. Багалій зробив заяву, що його обрано на професора української історії в Київському державнім університеті, і прохав у Спільного зібрання дати йому дозвіл на цю посаду (див. § 66 статуту). Через потайне балотування акад. Багалієві дано дозвіл одногосно.

Акад. Андрусов дякує за обрання.

4. Заслухано лист од акад. [М]. Андрусова, висланий із Сімферополя 4-го червня 1919 року. Акад. Андрусов «широ дякує Київській Академії наук за тую високу честь, яку Академія йому зробила, обравши його в свої члени».

Голова Ради Народніх Комісарів привернув громадянські права В.А. Косинському.

5. Прочитано, в присутности В.А. Косинського, отаку листовну заяву:

До пана Голови-президента Української академії наук

академика *В.А. Косинського*

Заява.

Хвороба та зовнішні перешкоди не дозволяли мені протягом деякого часу з'являтися на зібрання Академії наук. Зараз, коли мені повернуто всі права, як це видно з мандату від 13 червня 1919 року за № 2438, я маю змогу знов взятися за виконання своїх обов'язків академіка, що я й роблю. Про це і маю за честь довести до Вашого відома, п. Президенте.

1919.VI.21.¹¹³

Академик *В. Косинський*

У.С.С.Р.

Председатель

Совета Народных Комиссаров

и народный комиссар

по иностранным делам

июня 13 дня 1919 года

№ 2438

г. Киев

У.С.С.Р.

Голова Ради Народних Комісарів

і народній комісар закордонних

справ

дня 191 р.

№.....

м. Київ

М А Н Д А Т

Сим удостоверяется, что гражданин Владимир Андреевич Косинский имеет право свободно проживать в пределах Украины, и в частности в Киеве, а также исполнять свои обязанности и пользоваться правами по званию действительного штатного члена Украинской академии наук, профессора Киевского политехнического института и по другим занимаемым им должностям.

Председатель Совета Народных Комиссаров

Х. Раковский

(м.п.) Секретарь *Мирра*

Чому правління Академії вважає неможливим виплатити В.А. Косинському гроші за 7 місяців його непрацювання.

Прочитавши цей папір, Неодмінний секретар, який є рівночасно і членом правління Академії, подав до відома Спільного зібрання, що рівночасно В.А. Косинський прислав іще й до правління Академії наук таку саму листовну заяву з мандатом комісара Раковського і домагався, щоб правління видало йому платню за всі 7 місяців його відсутности і непрацювання в Академії наук, себто в сумі 21450 карб. (з 1-го грудня 1918 року).

Правління Академії, прочитавши мандат голови Совнаркому Раковського, прийняло до відома, що В.А. Косинський, який досі був оголошений поза законом, має одтепер, з 13 червня 1919 р., право бути обраним на члена Академії наук, навіть на штатного, себто з платнею. Але обірати академіків не належить до компетенції господарського правління: це робиться Спільним зібранням на подання не инакше, як од відповідного відділу Академії наук (статут, § 64). Тому правління вважало потрібним: заяву В.А. Косинського й мандат переслати до III відділу.

Що ж до виплати грошей (21450 карб.) В.А. Косинському з 1 грудня 1918 р. до 1 липня 1919 р. за непрацьовані їм семеро місяців, то правління Академії затруднилося ті гроші йому видати, бо мало перед собою от які факти:

а) за наказом гет[ь]мана Скоропадського 14 листопада 1919 р. проф. Косинський правда був увійшов в число штатних академиків; але ж другого дня, як видно з гет[ь]манського наказу 15 листопада 1919 р. (печатно опублікованого спершу в «Відродженню» № 187, 16 листопада, а далі і в «Державному вістнику» №) В.А. Косинський увійшов у склад міністерського кабінету Гербеля, обійнявши посаду міністра (праці), — себто відповідно до § 66 статуту Академії наук він з 15 листопада 1919 р.^{*130} зовсім перестав бути академиком, не тільки штатним, але й узагалі членом Академії наук¹¹⁴;

б) 20 листопада 1918 р. Рада Міністрів правительства гет[ь]мана Скоропадського ухвалила новий закон — про можливість бути рівночасно міністром і членом Академії наук, не одержуючи за це платні з Академії наук (себто бути позаштатним академиком). Про цю постанову Ради гет[ь]манських міністрів оповістила телеграма Укр[аїнського] телегр[афного] агенства 21 листопада 1918 р. (див. прим[іром] «Відродж[ення]» № 190 і другі газети). І сам В.А. Косинський, побачивши, що бухгалтером Академії наук помилково вписано його, В.А. Косинського, прізвище в вимагальну відомість на платню, належну академікам за місяць падолист 1918 р., наказав бухгалтерові, щоб на місяць грудень він уже того не робив, бо, ставши міністром, він, В.А. Косинський, не має права здобувати грошову платню в Академії наук. Про цю справу бухгалтер негайно довів до відома членів правління Академії наук, і з того часу ім'я В.А. Косинського більше не вносилося в відомість на академічну платню;

в) В.А. Косинський брав фактичну участь у праці Академії наук тільки на протязі 15 днів (він був присутній на Спільних зібраннях 27 листопада, 30 листопада та 7 грудня і на засіданнях III відділу 5 грудня та 11 грудня). Після 11 грудня він зовсім не з'являвся на засідання Академії, а обидва нові правительства, що скинули і замістили гет[ь]манську власть, проголосили його як гет[ь]манського міністра поза законом. Правлінню Академії наук відомо, що на III відділі (економічно-соціяльних наук), коли обговорювалася справа про юридичне відношення В.А. Косинського до Академії наук, думки членів поділилися: одні члени III відділу вважали, що В.А. Косинський зовсім перестав бути членом Академії наук, бо гет[ь]м[анський] закон 20 листопада 1918 р. про сумісність мініст[ерської] посади з ак[адемичним] званням скасовано новим правительством, як і всі інші гет[ь]м[анські] закони, видані після 14 листопада; а другі члени III відділу були гадали, що В.А. Косинського можна було признати акад[емиком] позаштатним, себто без платні. Про те, знов, щоб його признати академиком штатним, з платнею, не піднімався жаден голос у III відділі, членом якого мав би бути В.А. Косинський;

г) нарешті правління мусіло рахуватися з зовсім виразною постановою Спільного зібрання Академії наук 24 травня 1919 р. (прот. № 28, § 5), яка не тільки В.А. Косинського (що його право на академ[ічне] звання не ясне для

^{*130} В усіх датах у цьому фрагменті помилково вказано рік. Потрібно: «1918 р.».

правління), але й усякого зовсім незаперечимого штатного академіка позбавляє права на платню, коли такий академік не брав реальної участі в праці Академії наук, і переводять такого академіка в категорію позаштатніх. Згідно із згаданою постановою Спільного зібрання, В.А. Косинському, навіть коли б він був признаний або наново обраний на штатного академіка, правління Академії не сміло б виплатити гроші (колосальну суму в 21450 карб.) за сім місяців його непрацювання.

Тому правління Академії наук у своїм засіданні 21 червня 1919 р. записало справу так: «Заслухано прохання В.А. Косинського — видати йому утримання штатного академіка за час з 1 грудня 1918 р.

Постановлено: на підставі постанови Спільного зібрання від 24 травня прот[окол] № 28, § 5, одмовити і надіслати прохання на розгляд III відділу».

Обговорювання справи В.А. Косинського.

Подавши все цеє до відома Спільного зібрання, Неодмінний секретар, на якого статутом Академії наук (§ 43) накладено повинність установлювати порядок для обговорення справ на засіданнях Спільного зібрання Академії наук, висловив свою думку, що присутність В.А. Косинського в Спільному зібранні при обговорюванні такої делікатної справи, якою являється вимога одержати гроші за сім місяців непрацювання, може стіснити вільний обмін думками серед членів Спільного зібрання, і що мабуть було б краще, коли б В.А. Косинський, виложивши перед Спільним зібранням Академії всі свої доводи, покинув би залу засідання і тим дав би змогу членам Академії наук вільно виявити кожному свій погляд на справу.

В.А. Косинський рішуче одмовився зробити цеє і заявив, що вважа потрібним бути особисто при обговоренні своєї справи, яку він має вже за вирішену, бо голова III відділу акад. Тарановський мав сказати йому, що III відділ визнав В.А. Косинського за штатного академіка. На це Неодмінний секретар заявив, що акад. Тарановський сказав йому, Неодмінному секретареві, як раз супротивне, а саме — що в III відділі думка розходилася тільки про те, чи вважати В.А. Косинського за нечлена, чи за позаштатнього академіка, без платні.

Акад. Б.О. Кістяковський, член III відділу, ствердив заяву Неодмінного секретаря і висловив побажання одкласти цю справу аж до повороту акад. Тарановського з наукового командировання, бо III відділ доручив якраз акад. Тарановському бути докладчиком у цій справі.

Неодмінний секретар удруге підкреслив, що присутність В.А. Косинського в Спільному зібранні не дає членам Спільного зібрання вільно висловлюватися в його справі. Академік Д.І. Багалій і акад. Б.О. Кістяковський прилучилися до цієї заяви і, вказуючи на аналогічні звичаї університетів і інших вищих шкіл, висказали непохитну віру в те, що В.А. Косинський не на заяву других людей, а сам з власної волі, через почуття тактичності, захоче покинути залу засідання Академії, щоб не робити своєю присутністю морального тиснення на членів Академії. На те В.А. Косинський заявив, що коли рішається справа про нього та про його права, то він, на його думку, обов'язково повинен бути присутнім і являтися адвокатом своєї справи. Тоді Голова-президент акад. В.І. Вернадський пообіцяв йому, що Спільне зібрання, в відсутності В.А. Косинського, не зробить

жадної постанови про його права, а тільки зробить постанову про те, чи має справа В.А. Косинського вирішатися одразу в Спільному зібранню, чи — навпаки — має вона попереду бути вирішена в III відділі. Після того В.А. Косинський вийшов із залі засідання.

В його відсутності більшістю голосів всіх членів Спільного зібрання проти двох (В.І. Вернадського та С.П. Тимошенка) було постановлено, що Спільне зібрання не має права признавати когось членом Академії наук без попередньої згоди заінтересованого відділу (статут § 64), а через те Спільне зібрання передає справу В.А. Косинського на розгляд III відділу і нічого не матиме проти того, щоб III відділ зробив свій висновок навіть не восени, не на черговому засіданню, а ще літом, на надзвичайному, коли з шістьох безперечних членів III відділу (К.Г. Воблий, Б.О. Кістяковський, О.І. Левицький, Р.М. Орженцький, директор М.В. Птуха, Ф.В. Тарановський) зможуть зібратися хоч четверо членів. Голова-президент В.І. Вернадський, який голосував проти постанови, попросив занести до протоколу: в принципі, він теж згоджується, що питання про чиюсь приналежність до Академії наук повинно попереду вирішатися в заінтересованому відділі, а в справі В.А. Косинського голосував він в супереч цьому принципові тільки через те, що III відділ, через наукові літні командировання своїх членів, фактично не має зараз мінімального кворуму, і вирішення справи В.А. Косинського одразу в Спільному зібранню могло б одбутися скоріш.

На I відділі мають одбутися вибори нового президіума.

6. Голова I відділу Д.І. Багалій звернув увагу Спільного зібрання на те, що I відділові, окрім первісних чотирох академиків (Багалій, Кримський, [М.І.] Петров, [С.О.] Смаль-Стоцький), або точніш трох, бо проф. Смаль-Стоцький не приїхав зовсім, пощастило на протязі минулого півріччя обібрати ще чотирьох дійсних академиків ([М.Ф.] Сумцов, [В.М.] Перетц, [К.В.] Харлампович, [М.Ф.] Біляшівський), з якими разом спільне число академиків I відділу досягає цифри сім, а через те, відповідно до § 8 закону про заснування Української академії наук, I відділ має право і повинність на найближчому черговому (себто вересневому) засіданню перевести перевибори свого голови та секретаря.

Те саме на II відділі.

7. Голова-президент акад. В.І. Вернадський підкреслив, що і на II відділі справа стоїть більш-менш так само. Бо коли включити обраного сьогодні на катедру астрономії проф. О.Я. Орлова, то виходить, що крім чотирьох академиків первісного складу (Вернадський, Кащенко, Тимошенко, Тутковський), вже обрано нових академиків шестеро (В. Кістяковський, Липський, [О.М.] Нікольський, Андрусов, [О.О.] Ейхенвальд, Орлов), себто з'являється передбачена законом для II відділу загальна цифра 10. Через те і на II відділі найближче чергове засідання присвячено буде перевиборам голови та секретаря відділу.

Передчасна смерть проф. Мурашка.

8. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський прочитав таке повідомлення, прислане до Академії наук од Української державної академії мистецтв у Києві, з 16-го червня 1919 року за № 317: «Професор О.О. Мурашко, заарештований вночі 14 червня 1919 року, вчора, 15 червня, знайдений забитим, про що Українська державна академія мистецтв з почуттям великого суму й обурення має честь сповістити Академію наук.

Ректор академії — Георгій Нарбут.

Секретар академії М. Бурачек».

Другий папір в тій самій справі 20-го червня 1919 р., єсть такий: «Надсилаючи копію свого листа до Виконкому^{*131}, Українська академія мистецтв має честь прохати Українську академію наук прилучитися до прохання Академії мистецтв і з свого боку вжити заходів перед урядом про видачу сем'ї покійного проф. О.О. Мурашка щорічної пенсії.

За ректора академії Бурачек,

підписи — правителя канцелярії та діловода (не читкі)».

Спільне зібрання Академії наук постановило: а) висловити листом перед Академією мистецтв своє глибоке сумування з приводу невіджалованої втрати, яку понесла Українська академія мистецтв і вся Україна; б) клопотатися перед головою Ради Народніх Комісарів, щоб розсліджено було цю обурюючу подію і покарано винних; в) підтримати клопотання про пенсію для вдови забитого О.О. Мурашка перед головою Совнаркому, Ісполкомом та Комісаріятком забезпечення.

Прохання вдови К.П. Михальчука про пенсію.

9. Заслухано прохання про пенсію від удови відомого українського філолога К.П. Михальчука з 18 червня 1919 року Таїсії Федоровни Михальчук, що живе в Боричевому Току, № 39, пом. 1: «По ініціативі п. міністра народньої освіти [М.П.] Василенка в 1918 році були вжиті заходи перед Совітом Міністрів про призначення мені пенсії в сумі 2400 карб. як удові українського діяча Костя Петровича Михальчука. Ці заходи були задоволені в березні місяці 1919 року, і я одержала пенсію з % добавкою на дорожнечу за січень, лютий, березень та квітень місяць. Але з виданням декрету Радянської влади про перегляди пенсій, я довідалася в Відділі соціального забезпечення, що мене позбавили пенсії на тій підставі, що мій покійний чоловік не був на державній службі. Через те, що я зосталася без усяких можливих засобів на життя, не здатна до фізичної праці (мені 66 років), до того ж хвора, то покійно прохаю п. Президента Української академії наук взяти на себе працю і вжити заходів про перегляд моєї справи. Т. Михальчук».

Постановлено: клопотатися од імени Академії наук перед Відділом соціальної безпеки, щоб пенсію удові заслуженого вченого К.П. Михальчука було поновлено. Додати до клопотання: а) оцінку наукової ваги покійного К.П. Михальчука, б) підкреслити, що на державну службу його не приймали через його надто свободолюбиві демократичні погляди, які за царських часів були злочином, і що тільки через те він, людина великої наукової сили, приневолений був за цілого свого життя шукати собі приватного заробітку.

Голосіївський ліс передано до Академії наук.

10. Акад. В.І. Липський повідомив Спільне зібрання, що йому пощастило здобути од Виконкому Київської ради селянських і робітничих депутатів мандат, яким Голосіївський ліс передається до Академії наук. Текст мандату:

^{*131} Посилання в оригіналі: «Ту копію подано нижче, як додаток до протоколу № 32-го». У виданні «Перший піврік...» надруковано прохання призначити щорічну пенсію вдові Маргариті [Августівні] Мурашко і дочці, — с. 140.

У С С Р

Виконавчий комітет
Київської Ради Робітничих
та Селянських Депутатів.

Відділ ком[унального]
господарства

–

Исполнительный комитет
Киевского Совета
Рабоч[их] и Крестьянских
Депутатов.

Отдел коммуналь[ого]
хозяйства

июня 16 дня 1919 г.

№ 1642

М А Н Д А Т

1) Китаево-Голосеевская лесная дача передается в распоряжение Украинской академии наук на основании земельных законов Украинской Социалистической Советской Республики для создания там ботанического и акклиматизационного садов и других научных учреждений.

2) Из этой дачи остается в распоряжении Земельного отдела КолГорХоза все хозяйства и участки и угодья сельскохозяйственного значения, а также некоторые пастбища в пределах лесной дачи. Окончательное разграничение сфер работ будет произведено по завершении научных изысканий и предварительных геодезических, почвенных и других работ.

М.п.

Заведывающий Земотделом Канзи
Секретарь (підпис)^{*132}

Заслухавши цей мандат, Спільне зібрання висловило свою щирю подяку акад. В.І. Липському за його довгі невтомні клопотання в справі Голосіївського лісу, які довели нарешті до бажаного кінця^{*133}.

Тимчасова комісія для управління Голосіївською дачею.

11. Потім Спільне зібрання обговорювало план управління Голосіївською лісовою дачею. **Постановлено:** для організації управління обібрати тимчасову комісію з п'ятьох осіб, куди увійшли б: од II відділу директори Ботаничного та Акліматизаційного садів (акад. В.І. Липський та акад. М.Т. Кащенко) і по одному представникові од правління Академії наук та од I і III відділів. Через потайне балотування обрано до тієї тимчасової комісії: од правління — акад.^{*134} П.А. Тутковського, од I відділу — акад. Д.І. Багалія, од III відділу — акад. О.І. Левицького.

Питання про грошову компенсацію.

12. Голова-президент акад. В.І. Вернадський вніс, щоб Спільне зібрання, приймаючи Голосіївський ліс на володіння, зробило постанову, що питання про грошову компенсацію з державних коштів для давніших власників Голос[іївського] лісу Академія наук тепер не порушує, але вважає своїм обов'язком заторкнути це питання пізніш, при відповідніших умовах. Спільне зібрання в

^{*132} Зверху олівцем рукою А.Ю. Кримського написано «нечиткий».

^{*133} Далі закреслено: «Спільне зібрання, вкупі з акад. Липським, одноголосно признало, що той порядок, яким пішов згаданий документ до Академії наук, не був правильний і не може бути прецедентом для дальших аналогічних випадків».

^{*134} Далі ініціали трьох акедемів дописано чорнилом над рядком рукою А.Ю. Кримського, проти у виданні «Перший піврік...» ініціали пропущено.

принципі погодилося на це внесення, але постановило одкласти його детальніше обговорення до другого засідання, та й то неодмінно чергового.

Комісія для справи лабораторії.

13. Акад. С.П. Тимошенко спитав Спільне зібрання, чи не можна йому було б урядити лабораторії в двох кімнатах нижнього (підвального) поверху академічного будинку. Він удався з проханням про це до правління, але йому там сказано, що згадані дві кімнати мають обсушитися та й піти під склад паперу або й видань.

Постановлено: нехай правління, вкупі з трома представниками од відділів (по одному з кожного відділу, найзручніше щоб із президіуму), обговорять і вирішать цю справу.

Комісія для нового розподілу приміщень академічного будинку.

14. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський і голова I відділу Д.І. Багалій та голова III відділу акад. О.І. Левицький звернули увагу Спільного зібрання на тую велику нерівномірність, з якою розподілено приміщення поміж трома відділами Академії наук. Вже й при весняному розподілі одзволеного пансіону гр[афіні] Левашової найбільша частина житлової площі припала на пайку II відділу, а крім того II відділ має найняті приміщення деінде в Києві. Під технічно-механічну лабораторію [най]мається майстерня [Е.К.] Гарфа, одведено велику залю на III поверсі Левашовського будинку (вона стоїть порожня), та ще висловлюється бажання взяти дві кімнати в нижнім поверсі. Наймаються для другого відділу приміщення в Комерційній школі та на Бібіковському бульварі. Акліматизаційний сад має вже здавна два приміщення (в Політехнічному інституті та ще в одному місці), здобуває ще й Голосіївську дачу, і до того претендує на одну кімнату в Левашовському будинку. Є для Другого відділу величезний будинок, що достався од Комісаріяту земельних справ. Під Зоологічний музей у Левашовському будинку одведено дві великі залі, і одна зовсім стоїть порожня. Тим часом забуто дати яке-небудь приміщення для чималої Постійної комісії біографічного словника діячів українського краю, яка знаходиться при Спільному зібранню Академії наук. Під кабінет археологічно-мистецький негайно треба дати кімнату. Нема приміщень для Постійної комісії фольклорної¹¹⁵ і Постійної комісії діалектологічної¹¹⁶ при I відділі. Редакція «Записок III відділу» обов'язково потребує окремої кімнати. Нема місця для величезної і енергійної Комісії правописно-термінологічної, яка складається з чотирьох дуже людних секцій (правописної, юридично-термінологічної, природничо-термінологічної, технічно-термінологічної), а всі вони згідно з постановою Спільного зібрання повинні повинні перебувати в найтіснішому зв'язку з Постійною комісією словника живої мови і знаходитися поблизу неї та її книгозбірні. I і III відділ в справах всіх інших своїх комісій досі пособляли собі тим, що перегороджували одну якусь кімнату на три мініатюрних, де ледве стіл можна поставити; але далі вже нема куди тіснитися. На думку Неодмінного секретаря, порожня кімната III поверху з написом «Зоологічний музей» та одна порожня заля II поверху з написом «Кабінет Акліматизаційного саду» повинні бути передані для розподілу між комісіями Спільного зібрання, I відділу та III відділу.

Спільне зібрання постановило, щоб цю справу вирішила окрема комісія, зложена з правління Академії наук та трох представників по одному од кожного

з трох відділів, і щоб вона задовольнила зазначені вище потреби [Комісії] біографічного словника та I і III відділів кімнатами, призначеними первісно для II відділу.

Акад. Липський має клопотання про землю для лабораторії.

15. На внесення Неодмінного секретаря акад. А.Е. Кримського постановлено: доручити акад. В.І. Липському клопотатися перед Кол[го]рхозом¹¹⁷ та іншими відповідними властями, щоб для Академії наук, спеціально для її лабораторій, одведено було великий учасок на Звіринці розміром з 25 десятин. Це клопотання вести і безпосередньо, і через комісара народньої освіти.

Бухгалтерія Академії.

16. На внесення акад. С.П. Тимошенка, що звернув увагу на фізичну незмогу для двох бухгалтерів правління (старшого і молодшого) впоратися з дуже складною бухгалтерією Академії наук, постановлено: доручити правлінню запрохати на службу ще декількох тямущих молодих бухгалтерів, одшукавши на їх утримання відповідну вільну суму з остатків особового складу.

17. Призначено, щоб найближче (надзвичайне) зібрання одбулося в четвер, в 12 год. 26 червня.

Закрилося [зібрання] в 4½ год.

Голова-президент Академії наук академик

Члени Академії наук: *В.І. Липський*

П. Тутковський

М. Біляшівський

Вл. Кістяковський

Ор. Левицький

Дм. Багалій

Неодмінний секретар Академії наук академик *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26148, арк. 1–5 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем. Неповна чернетка — арк. 7–13 зв.

Протокол № 33

надзвичайного Спільного зібрання Української академії наук

26-го червня 1919 року

Присутні: Голова-президент акад. В.І. Вернадський. Дійсні члени: академики Д.І. Багалій, М.Т. Біляшівський, М.Т. Кащенко, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, П.А. Тутковський і В.А. Косинський. Неодмінний секретар А.Е. Кримський.

Почалося [зібрання] в 12 год. дня.

Коли підписувати протокол остатнього передвакаційного зібрання?

1. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський вдавсь до Спільного зібрання з таким питанням. Досі в Академії наук був звичай, що протокол чергового

зібрання затверджувався тільки на найближчому черговому зібранню, не на надзвичайному. Але для літніх вакацій цей порядок дуже незручний, бо коли його будемо держатися, то протокол остатнього передлітнього чергового зібрання (дуже важливого, очевидячки) підписуватиметься щороку, допіро восени.

Постановлено: протокол остатнього передвакаційного чергового зібрання читати й затверджувати на надзвичайному зібранню.

Охорона старовини.

2. Голова-президент акад. В.І. Вернадський сповістив Спільне зібрання, що він учора, для негайности, послав телеграму од імени Академії наук до директора сахарні Симиренка коло Корсуня в справі охорони бібліотеки, лабораторії, фізичних інструментів, мармурового бюста проф. В.Б. Антоновича і т. ин.

Постановлено: ствердити.

Місце для пам'ятника Шевченкові.

3. Заслухано запрохання од Комітету для поставлення пам'ятника Шевченкові в Київі, щоб Академія наук прислала свого представника.

Вважаючи на те, що акад. [М.Ф.] Біляшевський уже входить у склад комітету, Спільне зібрання делегувало своїми представниками акад. П.А. Тутковського як геолога і акад. С.О. Єфремова як історика письменства. З обміну думками вияснилося, що половина Спільного зібрання Академії наук вважала б підходящим місцем для пам'ятника Шевченкові майдан між Соф[ійським] собором та Мих[айлівським] монастирем, а друга половина — беріг понад Дніпром.

Делегат до з'їзду хліборобів.

4. Заслухано запрохання од Київського губернського бюро для досвідного діла (підвідділ хліборобства при губерніяльному земельному відділі), щоб Академія наук прислала свого представника на губерніяльний з'їзд 27-го червня.

Виряжено: акад. В.І. Липського.

Право на купівлю книжок.

5. На внесення акад. С.П. Тимошенка **постановлено** клопотатися перед Всеукраїнським видавничим комітетом, який держить усі книжки під обчисленням, щоб академики і директори [академічних] установ мали право купувати книжки без попереднього дозволу комітету, попросту на підставі своїх академічних посвідчень.

Видання російською мовою.

6. Акад. С.П. Тимошенко подав од II відділу умотивовану заяву, що треба надрукувати, окрім мови української, ще й російською мовою отакі праці II відділу:

1) [проф. О.В.Фоміна] «Исследование над плачем деревьев» — для надрукування в «Вістнику Фізично-математичного відділу»¹¹⁸;

2) Л.К. Круликовського — а) «Опыт каталога палеарктических видов подсемейства Gallerinae [Pupalidae, Lepidoptera]»;

б) «Современные домашние чешуекрылые Киева и его окрестностей» — для надрукування в «Вістнику Фізично-математичного відділу»¹¹⁹;

3) О.З. Архимовича — «Материалы к лихенологии Украины. [I. — Семейство Parmelia]»¹²⁰ — для друку в «Працях» Ботаничного саду.

Дозволено.

Комісія для Голосіївського лісу.

7. Акад. Д.І. Багалій сповістив, що тимчасова комісія для організації управління Голосіївським лісом обібрала головою його — акад. [Д.І.] Багалія, доручила акад. В.І. Липському бути повномічним розпорядчиком-завідувателем дачі та підшукала підходяжого управителя для цього великого лісового маєтку. Ширші звістки про праці комісії та її протоколи подано буде до Спільного зібрання пізніш.

Прийнято до відома й ухвалено.

Будови Акліматизаційного саду.

8. Заслухано заяву од правління Академії наук, що воно вагається задовольнити вимогу акад. М.Т. Кащенко — видати йому 140000 карб. на збудування тимчасової повітки на садибі Політехнічного інституту, бо: 1) ця сума 140000 карб. є чисто все, що призначено для будівельних потреб Акліматизаційного саду по сміті 1919 р. і 2) правління думає, що краще робити будування на власній садибі в Голосіївському лісі, ніж на чужій садибі Політехнічного інституту.

Постановлено: згодитися з думкою правління і провадити будування для Акліматизаційного саду в Голосіївському лісі.

9. Дниною найближчого надзвичайного Спільного зібрання визначено субботу, 5-го липня в 12½ год.

Закрилося засідання в 2 год. 40 хв.

За Голову-президента Академії наук академик *Дм. Багалій*

Члени Академії наук: *П. Тутковський*

М. Біляшівський

Вл. Кістяковський

Ор. Левицький

В.І. Липський

Неодмінний секретар академик *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26149, арк. 1–1 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків, виноси олівцем.

Протокол № 34

надзвичайного Спільного зібрання Української академії наук

5-го липня 1919 р.

Головує заступник Голови-президента акад. Д.І. Багалій. Присутні дійсні члени: академики М.Т. Біляшівський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, П.А. Тутковський. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалося зібрання в 12 год. 15 хв.

1. Затверджено і підписано протоколи 2-х попередніх засідань.

[Обрахунок на друге півріччя 1919 р.]^{*135}

2. Розглянуто і стверджено обрахунок Української академії наук з Національною бібліотекою на другий піврік 1919 року. Доручено, щоб правління, вкупі з представниками од відділів, уважно перевірило начисто переписаний примірник розглянутого обрахунку і негайно надіслало до належних інстанцій.

[Охоронні грамоти для академиків]

3. Неодмінний секретар оголосив присланий до Академії наук декрет голови [Ради] Народних Комісарів про охоронні грамоти для академиків і директорів установ і текст самих грамот^{*136}.

исх. № 1400

Обов'язкова постанова

Червня 4 дня 1919 року

З огляду на першорядне значіння виникшої з Великої Революції Української академії наук для розвитку науки взагалі і української наукової культури зокрема, доводиться до загального відома слідує розпорядження:

I. Помешкання, які займаються дійсними членами Академії і директорами академічних інститутів і їх родинами, а також їх речі, здобуті на трудовий заробіток, реквізиції не належать.

II. Голові-президенту Української академії наук дається право видавати членам Академії і директорам академічних інститутів охоронні грамоти на їх помешкання і речі по зразку, який додається при цьому.

(М.п.)

Голова Ради Народніх Комісарів

Х. Раковський

Народний комісар освіти

Панченко

За керуючого справами Ради

Народних Комісарів

[Леонт'єв]

Обязательное постановление

Июня 4 дня 1919 года

Исх. № 3320

В виду первостепенного значения вышедшей из Великой Революции Украинской академии наук для развития науки вообще и украинской научной культуры в частности, Совет Народных Комиссаров постановил:

I. Квартиры, занимаемые действительными членами Академии и директорами академических институтов и их семьями, а также их вещи, приобретенные на трудовой заработок, не подлежат реквизиции.

II. Предоставить Голове-президенту Украинской академии наук выдавать членам Академии и директорам академических институтов охранные грамоты на их квартиры и вещи по прилагаемому образцу.

(М.п.)

Председатель Совета Народных

Комиссаров

Х. Раковский

Народный комиссар просвещения

Панченко

За управляющего делами Совнаркома

[Леонт'єв]

^{*135} Виноси подаються за виданням «Перший піврік...».

^{*136} У виданні «Перший піврік...» зроблено примітку: «I декрет, і текст грамот надруковано в «Известиях Всеукраинского исполнительного комитета» за 8 липня 1919 р. № 85 (112)».

Текст зразка охоронної грамоти такий:

«Охоронна грамота

Пред'явни[к] цього
состоить дійсно членом (директором інституту) Української академії наук, займає для себе і родини (або: для родини) в м. вулиці № помешкання з кімнат і кухні, а харч, який він має в розмірі трудової споживчої норми для його і родини, здобутий на заробіток, одержаний за наукову працю.

З приводу цього, ні його помешкання, ні вказаний харч, ні хатня обстановка, ні книги та наукові приладдя, які маються в його помешканні, реквізиції або секвестру не належать.

Підстава: Обов'язкова постанова голови Ради Народніх Комісарів У.С.С.Р. від 4 червня 1919 року.

З оригіналом згідно:

За керуюч[ого] справами [Ради]
Народніх Комісарів [Леонтьєв]
(М.п.)

«Охранная грамота

Пред'явитель сего.....
состоит членом (директором інститута) Украинской академии наук, занимает для себя и семьи (или: для семьи) в г. улице № кв. квартиру из комнат и кухни, а имеющееся у него продовольствие в размере трудовой нормы потребления для него и семьи приобретено им на заработок, полученный за научную работу.

В виду этого, ни занимаемая им квартира, ни указанное продовольствие, ни домашняя обстановка, ни книги и научные пособия, находящиеся в его квартире, не подлежат реквизиции ни секвестру.

Основание: Обязательное постановление Совнаркома У.С.С.Р. от 4 июня 1919 года.

С подлинным верно:

За управляющ[его] делами
Совнаркома [Леонтьев]

[Справа ректора польського університету]

4. Заслухано прохання професорів Польського університетського колеґіуму в Києві в справі ув'язненого ректора Людвіка Яновського:

«В Українську академію наук

В ніч з 17 на 18-е червня 1919 року військова контррозвідка арештувала проф. Людвіка Яновського, ректора Польського університетського колеґіуму. Держали його раніш в слідчій частині окремого відділу (Михайлівська, 5), після в в'язниці на Лук'янівці, а тепер він знаходиться в концентраційнім обозі за військовим госпиталем. З уваги на його здоров'я — є посвідчення лікаря — перебування його в тих в'язницях може бути дуже небезпечним для його життя. З другого ж боку, незважаючи, що ручався за нього польський комуніст Фелікс Кон і просило об'єднане учительство м. Києва, проф. Яновського досі не випущено. Через те-то ми, нижчепідписані професори Польського університетського колеґіуму, дозволяємо собі просити Українську академію наук допомогти в визволенні проф. Л. Яновського.

Київ. 5 липня 1919 р.

Генрик Улашин
Генрик Якубаніс

Аврелій Дрогошевський
Чеслав Бялобржеський».

Спільне зібрання Української академії наук одногосно **постановило**: в інтересах розвитку культурно-наукового життя братнього нам польського народу прилучитися до прочитаного прохання та й клопотатися перед відповідними властями, щоб ректора Яновського випущено було на волю, і тим, щоб дано було йому змогу вернутись до своєї культурної праці. Українська академія наук не може не підкреслити, як пагубно одзивається в'язничне перебування на здоровлю слабовитого професора Яновського, хворого на серце.

[Одзволення од «всеобуча»]

5. Розглядалася довга низка прохань од співробітників Української академії наук про те, щоб Академія наук поклопоталась про їх одзволення од щоденної обов'яз[ков]ої військової муштри («все[в]обуч»). Вважаючи на те, що закон про «все[в]обуч» одзвояє от обов'язкової муштри тільки «незамінимих робітників», **постановлено**: безумовно незамінимими робітниками являються: а) академики і директори установ; б) керовничі (або відповідні їм посади — старші лаборанти, старші асистенти і т.и.) та так звані постійні члени комісій або інститутів (або відповідні їм редактори праць і т.и.); в) голови і секретарі секцій (або комітетів) та підсекцій; г) ті одинокі спеціалісти-вчені, що сами, без усяких помічників, систематично і без перерви виконують спеціальне наукове доручення Академії наук і здобувають за те щомісячну регулярну платню і підходять геть з усякого погляду до категорії «постійних членів». В Національній (Всенародній) бібліотеці незамінимими робітниками являються старші і молодші бібліотекарі відділів, секретар, 2 діловоди та ті з інструкторів-каталогізаторів, яких зазначує Комітет Бібліотеки. Окрім того **постановлено** клопотатися про ти[х] ґрунтомірів та геодезистів, що негайно-спішним порядком переводять зараз роботи в Голосіївському лісі.

[Участок для Академії на Звіринці]

6. Акад[емики] В.І. Липський та Д.І. Багалій повідомили, що пороблені їми заходи перед відповідними інстанціями в справі принаділення участку на Звіринці під лабораторії й инчі установи Академії наук привели до дуже добрих результатів, особливо дякуючи^{*137} допомозі народнього комісара освіти Панченка та народнього комісара внутренніх справ Попова. [У] понеділок 7-го липня в 2 [год.] дня в приміщенню Городс[ь]кої думи (кімната 5) одбудеться в цій справі міжвідомственна нарада, на яку відділ комунального господарства запрохує представника від Академії наук. Участок має бути даний розміром на 25 десятин. **Постановлено**: вирядити представником од Академії акад. В.І. Липського.

[Управління Голосіївською дачею]

7. Голова Тимчасової комісії для організації управління Голосіївською дачею акад. Д.І. Багалій подав широке звідомлення про дальші праці комісії (порівн. прот. № 33, § 7). Між инчим комісія визнала необхідним, щоб посада

^{*137} У виданні «Перший піврік...» далі надруковано слово: «гарячий».

уповноваженого завідателя, дуже тяжка і складна, була^{*138} оплачена не менше, ніж посада якоїсь установи. Спільне зібрання згодилося з цією постановою і вирішило, що цю статтю розходу треба внести в обрахунок II відділу на друге півріччя 1919 року, а до того часу видавати з вільних сум, призначених на директорську посаду (Ботаничного або Аккліматизаційного саду, як схоче сама комісія). Далі акад. Багалій подав, що комісія обрала і управителя Голосіївського лісу Григорія Адамовича Соколовського і призначила йому таку платню, як штатному господареві Аккліматизаційного саду. Спільне зібрання цей вибір і платню ствердило.

[Книжний склад академічних видань]

8. Заслухано внесення од товариства «Друкар», щоб Академія наук передала йому свої видання на склад. **Постановлено:** передати внесення і проект умови [на] негайний розгляд спец[іальної] комісії, в склад якої під головуванням акад. Д.І. Багалія мають увійти акад[еміки]: Д.І. Багалій, П.А. Тутковський, О.І. Левицький; редактори та керівничі: П.І. Зайцев, Т.П. Сушицький, [М.М.] Павлов-Сільванський та В.В. Дубянський. Бажалося б, щоб участь у комісії взяли ще: Неодмінний секретар Академії А.Е. Кримський та секретар і редактор видань II відділу акад. С.П. Тимошенко.

9. Днину найближчого надзвичайного Спільного зібрання визначено на суботу, 19 липня, в 12½ год., коли не виникне потреба зібратися швидче.

Закрито зібрання в 6 год. 20 хв.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 272, арк. 45–47. Копія. Машинопис. Офіційна публікація: Перший піврік. — С. 142–144.

Протокол № 35

надзвичайного Спільного зібрання Української академії наук

12-го липня 1919 р.

Головує заступник Голови-президента акад. Д.І. Багалій. Дійсні члени: академики М.Т. Біляшівський, М.Т. Кашенко, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалося [зібрання] в 1 год.

1. Читано й затверджено протокол попереднього Сп[ільного] зібр[ання].

^{*138} У виданні «Перший піврік...» звідси й далі до кінця параграфу такий текст: «внесена в обрахунок другого півріччя 1919 р. На управителя Голосіївського лісу комісія обрала Григ. Адам. Соколовського і призначила йому таку платню, як штатному господареві Аккліматизаційного саду. Спільне зібрання цей вибір і платню ствердило».

[Подяка од акад. Перетца.]^{*139}

2. Заслухано лист із Самари, писаний 24 червня 1919 р., од акад. В.М. Перетца, що він щиро дякує Укр[аїнській] ак[адемії] наук за своє обрання в дійсні члени і обіцяє працювати яко мога.

[Одкомандирування акад. Багалія.]

3. Заступник Голови-президента, він же голова і секретар I відділу акад. Д.І. Багалій повідомив Сп[ільне] зібр[ання], що йому наспіває потреба виїхати на якийсь час із Києва для наукової мети (збирання архивних джерел) у Полтавщину і Київщину.

Сп[ільне] зібр[ання] **постановило** дати акад. Багалієві наукове командировання з тим, щоб на час його відсутности заступником Гол[ови]-президента був найстарший літами акад. О.І. Левицький, а обов'язки голови і секретаря I відділу виконував акад. А.Е. Кримський.

[О. Н. Синявський — професорський стипендіят.]

4. Неодм[інний] секрет[ар] акад. А.Е. Кримський прочитав повідомлення од Відділу вищих шкіл Нар[однього] ком[ісаріату] освіти за № 1344 од 9-го липня, що на підставі постанови нар[однього] комісара освіти 2-го липня утримання професорського стипендіята Харківського ун[іверсите]ту Олекси Наумовича Синявського переводиться з Харківської скарбниці до Київської скарбниці, лічучи по 1200 карб. на місяць строком до 1 жовтня 1920 р., в розпорядження Укр[аїнської] акад[емії] наук, яка в I відділі згодилася прийняти О.Н. Синявського як професорського стипендіята (згідно з § 29 статуту Ак[адемії] н[аук]). — Сп[ільне] зібр[ання] прийняло до відома цей перший випадок здійснення § 29 статуту, але постановило, що в дальших аналогічних випадках таке повідомлення Неод[мінний] секретар повинен пересилати безпосередньо до заінтересованого відділу і до правління Акад[емії] наук і не оповіщати Сп[ільне] зібрання про те.

[Обрахунок Правописно-термінологічної комісії.]

5. Розглянуто проєкт обрахунку Правоп[исно]-термінологічної комісії на друге півріччя 1919 р., зложений її постійними членами (по одному з кожної секції), підписаний також головою комісії акад. А.Е. Кримським. Сп[ільне] зібр[ання] признало, що обрахунок штатів другого півріччя, поданий од комісії на суму 543672 карб., є надто великий і повинен бути зменчений приблизно на 50%. Зовсім вистачить, щоб Правоп[исно]-терм[інологічна] комісія в 1919 році мала [не 38, а тільки] 12 постійних членів (пересічно по 3 на кожну секцію) і чотирох старших членів-провідників (рахуючи по одному на секцію). Відповідно зменчену сміту Прав[описно]-терм[інологічної] комісії передати до правл[іння] Акад[емії] наук для внесення в загальну сміту Академії.

[Кошти на природничу і технічну секції тієї ж комісії.]

6. Неодм[інний] секр[етар] звернув увагу Сп[ільного] зібр[ання]: коли правописну і правничу секції Терм[інологічної] комісії скільки-небудь забезпечено асигнуваннями з сум I та II відділів, то природничу і технічну секції не забезпечено абсолютно нічим од II відділу, що для його потреб ті секції працюють.

^{*139} Виноси подаються за виданням «Перший піврік...».

Тоді присутні члени II відділу (голова II відділу акад. Кашенко, секретар II відділу акад. Тимошенко, члени-академики В.О. Кістяковський та П.А. Тутковський пообіцяли, що коли б сміти Правописно-термінологічної комісії другого півріччя не було затверджено в державнім контролі, то II відділ заасигнує на згадані дві секції більше-менше 60000 карб. з зостатків видавничого фонду 1919 року.

[Допомога Укр[аїнському] наук[овому] т[овариств]ву.]

7. Заслухано прохання Природничо-термінологічної комісії Українського наукового товариства, щоб Ак[адемія] наук надрукувала своїм коштом III том праць комісії. **Постановлено:** доручити правлінню Ак[адемії] н[аук], щоб воно підшукало відповідні кошти з сум, заасигнованих на папір, або з инчих джерел і надіслало свої висновки до заінтересованих відділів та до Сп[ільного] зібр[ання] для остаточного затвердження. Правопис видання обов'язково повинен бути той самий, якого держиться Ак[адемія] наук¹²¹.

[Про одзволєння од «все[в]обучу».]

8. Заслухано клопотання проф. [В.М.] Артоболевського про те, щоб Ак[адемія] наук клопоталася перед військовим комісаріатом про одзволєння всіх членів Фавністичного комітету од вселюдного муштрового навчання («все[в]обучу»). **Постановлено:** не робити жадних змін проти постанови, прийнятої в цій справі на попередньому Спільному зібранню.

[Протест Голови-президента проти розподілу приміщєнь Академії.]

9. Заслухано лист од відсутнього Голови-презид[ента] акад. В.І. Вернадського, що знаходиться в відпуску, до заступника Голови-президента акад. Д.І. Багалія в справі постанови чергового Спільного зібрання 21 червня ([прот.] № 32, § 14) про задоволення насущних потреб наукових комісій Спільного зібрання, I відділу та II відділу приміщеннями з числа тих, які первісно одведені були для II відділу. Голова-президент в своєму листі називає Сп[ільне] зібрання 21 червня нечерговим і вважає потрібним перенести вирішення справи до найближчого чергового Сп[ільного] зібрання, себто до осєни, і заявляє, що протокола № 32 він не підпише, а на його думку протокол, не підписаний головою, навряд чи має законну силу.

Сп[ільне] зібрання одноглосьно сконстатувало, що зібрання 21 червня було не позачерговим, а найзаконнішим черговим (тоді не відбулося обрання акад. О.Я. Орлова за внесенням од самого ж таки В.І. Вернадського), отже думка акад. Вернадського, ніби зібрання 21 червня було неправомічним, є якесь непорозуміння з боку акад. Вернадського. Таке саме непорозуміння — принципова думка акад. Вернадського, ніби протокол зібрання, не підписаний головою, не має законної сили; статут Академії наук абсолютно не надає права Голові-президентові своїм не підписом паралізувати постанову Спільного зібрання, та й узагалі в ніяких колегіяльних наукових установах голова не має права на *libetum veto**. Щодо пропозиції перенести на осєнь справу з приміщеннями, то Спільне зібрання своєю постановою (прот. № 32, § 13 та § 14) вже передало цю справу до окремої комісії, зложеної з правління і представників од кожного відділу, уже не доводячи її наново до Спільного зібрання. Голова правління акад. Тутковський сповістив, що згадана комісія повинна зібратися в середу, 16 липня 1919 р., в

12 год. Спільне зібрання порадило, щоб усі шестеро учасників її (члени правління: П.А. Тутковський, А.Е. Кримський, О.І. Левицький; представники од відділів: од I-го — Д.І. Багалій, од II-го — М.Т. Кащенко, од III-го — М.В. Птуха) оповіщені були про це (кожен окремою оповісткою).

[І.В. Галант — член комісії.]

10. Заслухано подання, підписане головою Комісії біографічного словника акад. Багалієм та керовничим комісії В.Л. Модзалевським, що комісія, не маючи досі в своєму складі людей, які б володіли жидівською мовою, обрала на дійсного члена Іллю Володимировича Галанта. Вибір підтверджено.

[Клопотання М.О. Рейтлінгера про користування бібліотеками.]

11. Заслухано заяву голови^{*140} III відділу акад. О.І. Левицького про те, що М.О. Рейтлінгерові, керовничому Комісії для виучування соціального питання, потрібні книжки з бібліотеки Комер[ційного] інституту, і за цілість книжок, які мав би взяти М.О. Рейтлінгер, одповідатиме III відділ. **Постановлено:** клопотатися од імени Академії наук перед правлінням Ком[ерційного] інст[итуту], щоб дозволено було М.О. Рейтл[інгерові] брати додому книжки з зазначеної бібліотеки.

[Відділ комун[ального] госп[одарства] дає Академії 25 десятин.]

12. Акад. В.І. Липський зробив доклад про результати своєї місії до [колегії] комунального хазяйства в справі 25 десятин землі на Звіринці, потрібних для академічних будівель. Разом з акад. С.П. Тимошенком він був на засіданню міжвідомственої комісії в понеділок, 7 липня, (Гор[одська] дума, кімн. 5). На тім засіданню **постановлено:** а) для Академії наук одводиться до 25 дес. на Звіринці (або ще в другому місці, в разі потреби), щоб там поставилися всякого роду будови: лабораторії, інституту, музеї, обсерваторії, станції і т. и.; б) бажалося б, щоб Академія одкомандирувала певно означену особу, яка брала б участь у працях відділу благоустрою, де точніш будуть виявлені місце й розміри потрібної площі під такі вибудування.

Спільне зібрання вирідило як таку особу акад. С.П. Тимошенка.

Закрилося Спільне зібрання в 3½ год.

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26150, арк. 1–6 зв. Чернетка, олівцем, рукою А.Ю. Кримського, та машинопис (§ 7–9) із його правкою.

**Додаток до протоколу № 35
(листи В.І. Вернадського до Д.І. Багалія)**

10.VII. 1919 року

Високошановний Дмитро Іванович,

Я не можу бути на засіданню Спільного зібрання. Але мені здається, що позачергове зібрання не може розглядувати справи, вирішеної в черговому зібранню. І тому я прохаю справу про поділ помешкань між відділами одкласти

^{*140} У виданні «Перший піврік...» уточнено: « в.об. голови».

до чергового зібрання, тим більше, що вона не має великого практичного значіння.

Ваш *В. Вернадський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26150, арк. 6. Автограф на бланку «Голова-президент Української академії наук у Києві / Président de l'Académie Oucraïnienne des Sciences à Kieff».

11.VII. 1919 року

Глубокоуважаемый Дмитрий Иванович,

Я очень прошу Вас как-нибудь вырешить дело с помещением: на основании постановления правления не позволяют в аклиматиз[ационную] комнату перевозить вещи. Я считаю, что не было постановления Общего собрания, пред-решающего передачу части помещения II отделения для нужд I и III и такого протокола я не подпишу. Во всяком случае, очень прошу Вас известить Общее собрание, что я считаю необходимым — в виду разногласия (протокол, не подписанный председателем, едва ли имеет законную силу?) перенести дело на следующее очередное заседание. М[ожет] б[ыть], Вы устроите как-нибудь, чтобы эта ненужная история приняла более спокойное, отвечающее тяжелым обстоятельствам направление.

Всего лучшего

Ваш *В. Вернадский*

Там само, арк. 7–7 зв. Автограф на бланку «Голова-президент Української академії наук у Києві».

Прот[окол] № 36

надзвичайного Сп[ільного] зібр[ання] Ук[раїнської] ак[адемії] н[аук]

26 липня 1919 р.

[Головує] заст[упник] Гол[ови]-през[ідента] акад. Д.І. Баг[алій]. [Присутні] дійсні члени академики М.Т. Біляш[івський], М.Т. Кащенко, В.О. Кістяков[ський], О.І. Левиць[кий], В.І. Липський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодм[інний] секр[етар] акад. А.Е. Крим[ський].

Почалось в 1 год. 45 хв.

1. Затверджено прот[окол] попер[еднього] засід[ання].

[Акад. К.В. Харлампович дякує за вибір.]^{*141}

2. Заслухано лист акад. К.В. Харламповича з Казані 5 липня 1919 р., де він щиро дякує за одноголосне обрання його в дійсні члени Укр[аїнської] ак[адемії] н[аук]. В рівночаснім листі до акад. А.Е. Крим[ського] акад. К.В. Харл[ампович]

^{*141} Виноси подаються за виданням «Перший піврік...».

сповіщає, що через сучасне важке становище залізничної комунікації він позбавлений змоги приїхати з Казані до Києва зараз, але і в Казані працюватиме для Ак[адемії] н[аук] над продовженням своєї праці про укр[аїнський] вплив на великоруське церковне життя. **Постановлено:** признати причину неявки акад. К.В. Харламповича за законну, про що й повідомити його. Адрес: Казань, Поперечно-Горшечная, д. № 6, кв. 4.

[Комісаріят освіти дає 111 200 карб. на словник живої мови.]

3. Заслухано офіційальне повідомлення од секретаріату Народнього комісаріату освіти (з 26 липня 1919 р. за № 1741/6509) про те, що президіум Нар[однього] комісаріату освіти в своїм засіданню 21 липня 1919 р. заслухав клопотання академічної Комісії для складання словника живої укр[аїнської] мови про асигнування їй 111200 карб. на вдержання співробітників як додаток до загальної смітної суми, призначеної згаданій комісії в сміті Академії наук на друге півріччя 1919 року, і постановив: «включити 111200 карб. в загальну суму на згадану мету» (див. журнал № 29 засідання президиума Наркомпроса 21 июля 1919 года. § 13»).

Спільне зібрання **постановило:** прийняти це рішення президіума Ком[ісаріату] освіти до відома і виконання, про що сповістити правління Академії наук, якому Комісія словника живої мови має подати ближчі подробиці розподілу зазначеної суми 111200 карб. (для співробітників постійних і для непостійних).

[Голосіївський ліс передається до Академії.]

4. Заслухано прислані з Нар[однього] ком[ісаріату] освіти офіційальні повідомлення:

а) З журналу № 29 засідання президіуму Нар[однього] комісаріату освіти 21 липня 1919 р., § 11: «Слухали: про передачу Голосіївського лісу Академії наук. **Постановили:** признати, що клопотання Ак[адемії] наук в принципі повинно бути задоволено, і справу передати на остаточне вирішення широкої колегії Народнього комісаріату освіти».

б) Виписка з протоколу № 55 засідання широкої колегії Народнього комісаріату освіти 25 липня 1919 р., § 7: «Слухали: про передачу Голосіївського лісу в відання Народнього комісаріату освіти для Української академії наук. **Постановили:** затвердити декрет про передачу Голосіївського лісу в відання Народнього комісаріату освіти для Української ак[адемії] наук».

Спільне зібрання приймає обидві постанови до відома й виконання.

[Клопотання Миколаївської астрономічної обсерваторії.]

5. Заслухано телеграфне прохання од колегії астрономів Миколаївської астрономічної обсерваторії (на Херсонщині) з 7 липня 1919 р. про те, щоб Ак[адемія] наук поклопоталася про поширення сили охоронних грамот, виданих для дійсних академиків законом 4 липня, на всіх штатних астрономів обсерваторії. **Постановлено:** піддержати перед Нар[однім] ком[ісаріатом] освіти клопотання обсерваторії про охорону її членів.

[Справа Наукового комітету Наркомзему.]

6. Секрет[ар] II від[ділу] акад. С.П. Тимош[енко] повідомив, що II відділ **постановив:** для користи справи не треба, щоб Учений^{*142} комітет Коміс[аріату]

^{*142} У виданні «Перший піврік...» — «Науковий».

зем[ельних] справ був прилучений до Ак[адемії] н[аук], а треба, щоб він залишився в як найтіснішому зв'язку з Коміс[аріятом] зем[ельних] справ. Спільне зібр[ання] одноголосно піддержало цю думку і **постановило** сповістити про неї Коміс[аріят] освіти.

[Друкування російською мовою.]

7. Акад. Ст. Пр. Тимошенко подав клопотання од II відд[ілу], щоб Спільне зібр[ання] дозволило, окрім укр[аїнської] мови, надрукувати ще й по-російськи такі праці акад. Тимошенка: а) Обчислення арок і склепінь (= Расчет арок и сводов), б) Про тривалість аеропланів (= О прочности аэропланов)¹²². Дозволено.

[Закордонні командирювання.]

8. Він же, акад. С.П. Тимош[енко], доклав постанову II відділу про закордонне командирювання С.Л. Войнич-Сяноженцького^{*143} та своє особисте прохання про закорд[онне] командир[ування] Е.К. Гарфа. **Постановлено:** Одкласти вирішення цих прохань, аж доки виясниться справа з закордонними командирюваннями взагалі.

[Прислані книжки.]

9. Заслухано повідомлення з «Комитета государственных сооружений» 25 липня 1919 р. за № 170 (Хрещатик, 45), підписане Ю. Голубиним^{*144}, що до Ак[адемії] н[аук] надсилається праця д. Голубина «Река Днепр у г. Києва» (Київ, 1917)¹²³. **Постановлено:** передати книжку до Геологічного кабінету, а д. Ю. Голубину послати подяку за дарунок.

Закрилося [зібрання в 5 год.]

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26151, арк. 1–3. Чернетка олівцем рукою А.Ю. Кримського.

Протокол № 37

надзвичайного Спільного зібрання Української академії наук

9 серпня 1919 року

Головує: заступник Голови-президента акад. Д.І. Багалій.

Присутні дійсні члени академики М.Т. Біляшівський, В.О. Кістяковський, О.І. Левицький, В.І. Липський, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський.

Почалося зібрання в 2 год. дня.

Охорона книжних складів.

1. Заступник Голови-президента акад. Д.І. Багалій та Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський повідомили Спільне зібрання, що народній комісар освіти бажає оддати на охорону та на користування Українській академії наук усі книжні склади і збірки Комісаріату освіти.

^{*143} Так у документі. Потрібно: «С.Л. Войнич-Сяноженський».

^{*144} У виданні «Перший піврік...» точніше: «Ю. Голубін».

Постановлено: прийняти.

Видання писань Антоновича, Драгоманова, Франка та Шевченка.

2. Акад. Д.І. Багалій повідомив, що Всеукраїнський видавничий комітет («Всеиздат»), який налагодив справу видавництва наукових писань проф. В.Б. Антоновича та проф. М.П. Драгоманова і поетів І. Франка та Т. Шевченка, заснувавши для їх видання чотири окремі комісії, бажав би передати ції комісії в відання Української академії наук, укупі з потрібними грошми на видавництво в сумі більше-менше 600000 карбованців, включаючи сюди платню редакторам, витрати на переклади, переписку і т. ин.

Постановлено: прийняти в відання Академії справу друку згаданих чотирьох авторів і затвердити склад редакторів, запроханих „Всеиздатом», які здебільша всі являються співробітниками Академії.

Посилка од Румянцівського музею.

3. Заслухано повідомлення від Державного Румянцівського музею в Москві з 24-го липня 1919 року, за № 1595, про те, що музей висилає до Академії наук серію своїх „Отчетов», починаючи з 1864 року.

Постановлено: передати «Отчеты» до книгозбірні 1-го відділу, а Румянцівському музеєві висловити подяку.

Питання про одзволення од «всевобуча».

4. Неодмінний секретар акад. А.Е. Кримський доклав, що од «Комисии по отсрочкам и освобождению от «всевобуча» прислано, за № 585–587, повідомлення до Академії наук, що служачі Акліматизаційного саду: Дмитро Лукьянов та Семен Лубкин одзволюються од «всевобуча» як незаміними робітники Академії наук, на підставі клопотання Акліматизаційного саду.

Таким чином виявляється, що про згаданих осіб, в суперечність постанові Спільного зібрання (прот. № 34, п. 5), Акліматизаційний сад подав самостійне клопотання.

Спільне зібрання одноголосно постановило: що ніяка з академічних установ не має права самостійно зноситися з державними установами в тих справах, які підлягають віданню Академії наук як однієї цілості, а особливо з установами військовими, і що це треба листовно підкреслити директорові Акліматизаційного саду од імени цілого Спільного зібрання.

Замах «Сквузу» на права Академії.

5. Голова правління акад. П.А. Тутковський довів до відома, що «Сквуз», цебто «Совет комис[с]аров высших учебных заведений» призначив був т. Майера та т. Бродського «для всестороннего обследования Академии наук». Коли справу було доведено до народнього комісара освіти О. Шумського, він, на підставі статуту Академії наук, зробив нагану комісарові відділу вищих шкіл і визнав, що Академія наук не підходить до рубрики вищих шкіл і підлягає тільки верховній власті. Тоді одбулася ревізія тільки каси Академії наук, де знайдено було готівкою більше-менше 600000 карбованців, споміж них половина т. зв. «совітськими» грошми, а половина українськими гривнями. За скількись днів явилися з мандатами од Виконкому т. Давид та т. Яструб та перемінили більше як 500000 грошей гривень (всього в сумі 285000 карб.) на «совітські» рублі.

Закрилося зібрання в 3½ год.

Протокол № 38
надзвичайного Спільного зібрання УАН

30 серпня 1919 р.

Через хворість академіка Д.І. Багалія головує академік О.І. Левицький. Присутні дійсні члени академіки М.Т. Біляшівський, М.Т. Кащенко, В.О. Кістяковський, В.І. Липський, Р.М. Орженцький, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар академік А.Е. Кримський.

Почалося зібрання в 2 годині.

Затверджено протоколи 2-х попередніх засідань.

Привітання акад. Орженцькому.

2. Після зачитання протоколів Спільне зібрання привітало новообраного академіка Р.М. Орженцького, що перший раз сьогодні зміг явитися в зібрання, приїхавши цими днями на Україну з Петербурга.

Охорона книжних складів.

3. Заслухано повідомлення од відділу постачання Народнього комісаріату освіти про те, що згідно з наказом комісара освіти 25-го серпня 1919 року № 2051, передаються на охорону і користування Академії наук такі склади Народнього комісаріату освіти: 1) центральний (Хрещатик, № 42, з його відділом — Хрещатик, № 40); 2) музей і книжний склад в Лук'янівському народньому домі; 3) книжний склад Педагогічного музею; 4) майстерні шкільних підручників; каталоги по підрахунку всіх книжних запасів м. Київ в будинку Комісаріату освіти. Повідомлення підписали: завідуючий відділом постачання М. Криворотченко, керуючий справами П. Могилянський і діловод (підпис).

Спільне зібрання постановило: прийняти все згадане добро під охорону і користування Академії наук, оддавши його під безпосереднє завідування Всенародньої бібліотеки при Академії наук, яка нехай і виробить всі подробиці того завідування. Підкреслити перед Комітетом Всенародньої бібліотеки, що коли вступить до Київ нова власть, то треба повідомити коменданта про ці склади і зложити акт прийняття добра в присутності військових представників.

Комітет для охорони пам'яток старовини.

4. Академік О.І. Левицький та академік П.А. Тутковський звернули увагу на ті небезпеки, які зараз, під військові часи, загрожують всяким бібліотекам м. Київ і України, пам'яткам старовини, мистецтва і т.и., і прохали, щоб Академія наук заснувала окремих комітет для охорони таких пам'яток¹²⁴.

Неодмінний секретар заявив, що заступник Голови-президента академік Д.І. Багалій вкупі з ним, Неодмінним секретарем, та представником катедри археології академіком М.Т. Біляшівським уже подбали про заснування такого комітету і вдалися з запроханням до тих вищих шкіл і учено-офіціальних установ, які заінтересовані в збереженні пам'яток старовини, нехай вони пришлють своїх представників до комітету. Рівночасно з цими заходами Академії наук, прийшов наказ од комісара освіти О. Шумського, що теж доручав Академії подбати про цю справу. Окрім того Академія здобула повідомлення, що про організацію такої охорони клопочеться, і що він уже запрохав гурток пред-

ставників науково-просвітніх установ для цієї мети. Через те на ім'я професора [М.В.] Довнар-Запольського за підписом заступника Голови-президента Д.І. Багалія на Неодмінного секретаря А.Е. Кримського послано було офіційний лист, що він і всі ті представники — археологи, які згуртовалися коло його, ввійшли в склад академічного комітету. Коли одбулося зібрання того комітету, під гол[ов]ування академіка Д.І. Багалія, то присутніми було обрано президіум із 6-х осіб, які щодня енергійно ведуть свою вельми важку і важну культурну працю врятування пам'яток.

Спільне зібрання повинно: а) затвердити цей комітет, як приналежний до Академії наук; б) затвердити проєкт печаті з написом посередині: «Українська Академія наук», а навкруг: «Комітет для охорони пам'яток історії та мистецтва» і с) заасигнувати певну суму грошей на організаційно-канцелярські видатки.

Спільне зібрання, обговоривши цю справу, **прийшло до таких думок:** а) користь справи і велика відповідальність, яку бере на себе перед властями і громадянством Академія наук за діяльність Комітету для охорони пам'яток, вимагала б, щоб у складі комітету постійно перебувало достатнє число членів Академії. Туди повинні ввійти всі члени Історично-філологічного відділу Академії наук (спроміж них єсть в Києві: Багалій, Біляшевський, [О.] Грушевський, Єфремов, Кримський і Петров). Од Фізично-математичного відділу Академії наук входять академик-археолог-геолог П.А. Тутковський та ще один представник, кого обере II відділ. Од Третього відділу — академик О.І. Левицький та керівничий Комісії для виучування звичаєвого права [М.М.] Павлов-Сільванський. Головою комітету, як і [в] усіх інших установах, має бути дійсний академик, кого обере комітет; б) всі інші дійсні члени комітету повинні бути не інакше, як представниками од якоїсь установи; в) про склад комітету та його президіуму Академія наук повинна бути повідомлена в найближчому своєму Спільному зібранню; г) печатка комітету з написом «Українська Академія наук — Комітет для охорони пам'яток історії та мистецтва» затверджується; д) на організаційно-канцелярські трати асигнується Комітетові охорони пам'яток із загальних коштів Академії наук — 3000 карб., про що Неодмінний секретар негайно повідомляє правління Академії наук^{*145}.

^{*145} У виданні «Перший піврік...» тут подано таке посилання: «При затвердженні цього протоколу акад. Д.І. Багалій, який через хворість не був на цьому зібранні, зробив заяву, що він не поділяє думок, висловлених Спільним зібранням у справі Комітету охорони пам'яток історії та мистецтва.

Офіційним головою комітету повинен являтися Голова-президент Академії наук, а товаришем голови — дійсним провідником всієї праці комітету — комітет повинен обрати когось із свого складу (тепер комітет обрав на товариша голови проф. М.В. Довнар-Запольського).

Велика кількість представників од відділів Академії наук не потрібна в комітеті, бо одно — що тим академики дуже були б одтягувалися од своєї безпосередньої академічної повинности, а друге — це обов'язкова перевага академиків над представниками від установ могла б здаватися недодержанням принципа внутрішньої автономії, якою Комітет охорони пам'яток повинен користуватися нарівні з кожною інституцією Академії наук.

Спільне зібрання сконстатувало, що заяву акад. Д.І. Багалія викликало просте непорозуміння, бо думки, зазначені в цьому протоколі, зовсім не носять характеру примусового: це тільки матеріал, який підлягає обговоренню самого Комітету охорони пам'яток, і за комітетом Академія

Всі ці думки Спільного зібрання Неодмінний секретар має подати на обговорення Комітету охорони пам'яток, який може внести в них відповідні модифікації і зміни і про це сповістити Спільне зібрання Академії наук.

Прохання фотошколи військового комісаріяту.

5. Заслухано доручення од Київського окружного військового комісаріяту, агітаційно-просвітнього відділу, 23 серпня 1919 року за № 1999, щоб Академія наук узяла під свою охорону добро закритої фотошколи, яка знаходилась під завідуванням Е. Любимова^{*146} і в якій є багато зібраного матеріалу для вивчення революційного громадського руху останніх двох літ. Разом з тим Е. Любимов прохає Академію наук залічити його на службу при фотомузеї, який, відповідно статутів Академії наук, мав би заснуватися, й прохає прийняти од його, Любимова, на негайну охорону одну камеру-обскуру і пару касеток, сповіщаючи, що найбільшу частину добра фотошколи уже вивезено.

Спільне зібрання, сконстатувавши, що йому абсолютно нічого не відомо ані про саму фотошколу, ані про характер і скількість залишеного в ній добра, постановило: скликати під головуванням академіка М.Т. Біляшівського комісію, куда ввійшли б П.І. Зайцев, Т.П. Сушицький, інженер Е. Гарф, художник-археолог [Д.М.] Щербаківський і представник од академічної Комісії історично-географічного словника, і доручити тій комісії в'яснити всю справу. Камеру-обскуру і дві касети од Е. Любимова прийняти на охорону негайно і передати їх на сховок ексекуторові академічного будинку.

Прохання Повірочної палатки мір і ваги.

6. Акад. В.І. Липський подав до відома Спільного зібрання, що Повірочна палатка мір і ваги бажала б прилучитися до Академії наук.

Постановлено: а) в принципі дати згоду на таке приєднання; б) доручити ближчий розгляд справи II відділові, зазначивши, що про кошти на вдержання тієї палатки треба буде поклопотатися перед правительством.

Допомога Укр[аїнському] наук[овому] т[оварист]ву.

7. Заслухано повідомлення од правління Академії наук про те, що для видання 3-го тому «Матеріалів до української природничої термінології та номенклатури» (дивись протокол № 35, § 7) потрібна сума 90 000 карб., що ці гроши можна було б дати з видавничих коштів II відділу. Представники од II відділу заявили, що відділ дав на це уже згоду.

Постановлено: повідомити правління, що згадану суму 90 000 карб. можна негайно видати на руки редакторам III тому «Матеріалів».

Гонорар за переклади.

8. На внесення академіка В. І. Липського, **постановлено** в справі гонорару за переклади: під аркушем розуміти аркуш в 40 000 букв і оплачувати такий аркуш — 600 карб.

Закрилося Спільне зібрання в 4 годині 10 хвилин.

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26153, арк.1–9 зв. Чернетка рукою А.Ю. Кримського та машинописна копія (арк. 8–9 зв).

в своєму протоколі ясно признає повне право не згодитися з тими думками Спільного зібрання, котрі комітетові здадуться недоцільними».

^{*146} У чернетці рукою А.Ю. Кримського точніше: «С. Любимов».

Протокол № 39¹²⁵

Спільного зібрання Української академії наук

25-го серпня 1919 року^{*147} [ст. ст. ^{*148}]

Головує: Голова-президент академик В.І. Вернадський. Присутні: дійсні члени академіки Д.І. Багалій, М.Ф. Біляшівський, М.Т. Кашенко, Б.О. Кістяковський, В.О. Кістяковський (був не весь час), В.А. Косинський, О.І. Левицький, В.І. Липський, Р.М. Орженцький, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, Неодмінний секретар академик А.Е. Кримський.

Почалося зібрання в 12 годин.

1. Перед початком зібрання вшановано вставанням з місць пам'ять убитого проф. О.В. Сперанського, який брав участь в Комісії для заснування Української академії наук і був членом хіміко-технічної секції II відділу^{*149}, та члена-співробітника Академії наук В.П. Науменка, розстріляного Всеукраїнською незвичайною комісією.

Постановлено: коли пощастить одшукати тіло В.П. Науменка, Академія наук бере на себе організацію його похорону.

2. Затверджено протокол попереднього Спільного зібрання. Академик Д.І. Багалій, який через хворість не був на попередньому зібранні, зробив заяву, що не поділяє думок, висловлених Спільним зібранням у справі Комітету для охорони пам'яток історії та мистецтва. Офіціальним головою комітету повинен являтися Голова-президент Академії наук, а товаришем голови, дійсним провідником всієї праці комітету має бути обраний комітетом товариш голови (тепер комітет обрав на товариша голови проф. М.В. Довнар-Запольського). Велика кількість представників од відділів Академії наук не потрібна в комітеті, бо одне — що тим академики дуже були б одтягувалися од своєї безпосередньої академічної повинності, а друге — що обов'язкова перевага академиків над представниками од установ могла б здаватися недодержанням принципу внутрішньої автономії, якою Комітет охорони пам'яток повинен користуватися нарівні з кожною інституцією Академії наук.

Спільне зібрання сконстатувало, що заяву академика Д. І. Багалія викликало просте непорозуміння, бо думки, зазначені в протоколі попереднього засідання, зовсім не носять характеру примусового: це тільки матеріал, який підлягає обговоренню самого Комітету для охорони пам'яток, і за комітетом Академія в своїй протоколі ясно признає повне право не згодитися з тими думками Спільного зібрання, котрі комітетові здаються недоцільними.

3. На внесення академика А.Е. Кримського, що звернув увагу на дуже жваву працю Комітету охорони пам'яток, **постановлено:** окрім уже заасигнованих

^{*147} Примітка А.Ю. Кримського, олівцем: «недійсний, бо денікінська власть скасувала Академію».

^{*148} Примітка А.Ю. Кримського: «Згідно з наказом коментанта м. Київ, наново заводиться офіційне датування по старому стилю». Виносів у протоколі бракує.

^{*149} У машинописі фразу «і був членом хіміко-технічної секції II відділу» вписано чорнилом.

3000 карб., негайно видати Комітету, ще до підписання протоколу, 7000 карб. на біжучі потреби.

4. Вважаючи на зміну політичної власті і на те, що нова власть, одрізана досі од Київа, навряд чи має точні відомости про Українську академію наук і її потреби, постановлено: вирядити академіка Б.О. Кістяковського та академіка С.П. Тимошенка делегатами в Таганрог і Ростов до Правительства ген[ерала] Денікіна¹²⁶ в справах Академії наук, а коли виявиться потреба, то делегатом має поїхати ще і Голова-президент Академії наук академік В.І. Вернадський. На видатки для подорожі і перебування в командированні видати кожному по 25000 крб.

5. Голова правління академік П.А. Тутковський повідомив, що через піванулювання совітських грошей і різко низький їх курс співробітники канцелярії Академії наук опинилися в катастрофічній становищі, близькому до голодної смерті. Правління Академії наук постановило: видати всім урядовцям канцелярії і служникам одноразову негайну допомогу в розмірі 2-х-місячного утримання і питає дозволу Спільного зібрання видати таку саму допомогу взагалі всім служачим і співробітникам Академії наук.

Спільне зібрання **постановило**: дійсним академікам і директорам установ не давати ніякої допомоги, а всім іншим співробітникам видати одноразову допомогу в розмірі 2-х-місячного утримання, беручи за норму вересневу видачу.

6. Неодмінний секретар оповістив, що співробітниця Акліматизаційного саду О.А. Фівейська, вважаючи себе тяжко ображеною через поводження з нею академіка М.Т. Кащенко, прохає окремим листом у Спільного зібрання, щоб воно призначило поміж нею і академіком Кащенком третейський суд.

Спільне зібрання **постановило**: прохання О.А. Фівейської одхилити, бо такі справи не належать до відання Спільного зібрання.

7. Заслухано прохання ученого-археолога І.Я. Стел[л]ецького одкомандирувати його до Лубен для археологічних дослідів і для перевозу решти архіву Н. Кибальчич до Академії наук.

Постановлено: в теперішні каламутні часи робити наукові археологічні розкопки неможна: що ж до решти архіву п. Н. Кибальчич, то Академія наук нічого не знає, де знаходиться перша половина цього архіву і яке його юридичне становище (хто володілець і т. и.). Через те треба прохання І.Я. Стел[л]ецького одхилити.

8. Академік Д.І. Багалій вдався з проханням до Спільного зібрання дати йому місячне командировання до Харкова (од 28-го серпня до 28-го вересня), щоб попрацювати в харківських архівах.

Постановлено: дати таке командировання.

9. Неодмінний секретар, нагадавши постанову Спільного зібрання, що з 15-го вересня 1919 р. мають знов початися чергові спільні зібрання, запитав: чи ще треба призначати до того часу надзвичайні засідання?

Постановлено: найближче надзвичайне засідання має одбутися 31-го серпня ст. ст. в 12 год. дня.

Заступник Голови-президента^{*150} *Микола Кащенко*

^{*150} Посади головуючого та Неодмінного секретаря написано рукою А.Ю. Кримського.

П. Тутковський
В.І. Липський
Ор. Левицький
Вл. Кістяковський
Неодмінний секретар *А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26154, арк. 1–2. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків. Чернетка — арк. 3–6 зв.

Опубл.: Вісник АН УРСР. — 1990. — № 2. — С. 75–76.

Додатки до протоколу № 39

ЗВЕРНЕННЯ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО ДО ОСОБЛИВОЇ НАРАДИ ПРИ ГЕНЕРАЛОВІ О.І. ДЕНІКІНІ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ УАН ТА ВСЕНАРОДНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

11 вересня 1919 р.

Украинская академия наук вместе с состоящей при ней Всенародной (Национальной) библиотекой были основаны в Киеве 14 ноября 1918 г. во время гетьманства и организовывались в очень трудных обстоятельствах переживаемого времени, пережив здесь более или менее благополучно гетьманство, директорию и большевиков.

Прошло более 9 месяцев тяжелой и трудной работы, в результате которой создалось (ученое) учреждение, имеющее все данные для развития.

Оно было создано, не только исходя из задач малорусского культурного возрождения, но и для задач общечеловеческих и государственных.

По моему глубокому убеждению, оба учреждения не только совместимы с единой и неделимой Россией, но их сохранение и развитие является необходимым и желательным с русской точки зрения.

Помимо понятных малорусских национальных задач — изучение языка, истории, письменности, искусства, этнографии, природы, экономического и социального уклада и быта Малороссии и малорусского народа — эти учреждения являются государственно важными центрами научной исследовательской работы в государстве Российском.

Нам придется переживать чрезвычайно тяжелые условия восстановления национального хозяйства и государственной мощи России. Одним из сильнейших средств для этого является правильная государственная организация научной работы и научных учреждений. Опыт 1915 г. показал нам, насколько это необходимо полно и как слабо до сих пор была использована в России та сторона деятельности современного государства. В течение 1915–1917 гг. я в качестве академика Российской академии наук в Петрогр[аде] и председателя Комиссии по изучению естественных производительных сил России, находившейся в тесном контакте с правительственными органами, в том числе военным

и морским министерством, принимал деятельное участие в этой работе и ясно себе выяснил дальнейший план организации этого дела. Нам необходимо идти по новому пути, указанному великой организаторской государственной работой Соединенных Штатов САМ. Все затраты на это дело быстро окупаются. Согласно старым традициям академий, Академия наук сейчас должна обратить свою работу на государственные и народные нужды страны.

Для меня ясно, что в России, в связи с ее обширностью и малоисследованностью, [существует] необходимость интенсификации работы таких центров исследовательской работы — современного типа академий — в Петрограде, Москве, Киеве, Кавказе, Сибири. Нельзя забывать, что пока у нас была одна Академия наук, в Германии их было 5 или 6, в Соединенных Штатах их еще больше. Исходя из этих соображений, я считал необходимой задачей создать Академию наук в Киеве, когда во время гетьманства представилась для этого возможность. В связи с этими задачами Физико-математическое отделение и Отделение социальных [наук] новой Ак[адемии] получили в значительной мере необычный в академиях прикладной характер, связанный с потребностями техники и государственной жизни. Этого рода организация выросла из опыта 1915–1917 гг.

Необходимость децентрализации научной государственной работы является выводом из переживаемого потрясения. Организация новой Академии в Малороссии, на Юге России, является тесно связанной с этой децентрализацией государственной и экономической жизни, с полным и быстрым использованием сил и источников мощи большого государства, а отнюдь не какими-нибудь формами самостийности Украины.

Вместе с тем, для меня неопровержимо ясно, что полное развитие малорусской национальной культуры не только совместимо с единой Россией и ростом культуры русской, но является желательным с русской точки зрения, ибо народ украинский есть ветвь русского племени, как бы не называли его в пылу политической борьбы. Полный одновременный расцвет русской и украинской культуры даст нам полный расцвет культуры (Целого).

Я считаю, что с этой точки зрения является требованием государственного строительства, основанного на единении: 1) полное отделение проводимого национального малорусского культурного движения от политических проявлений самостийности; 2) предоставление широких возможностей культурному развитию малорусского народа в пределах единой и неделимой России и 3) государственная помощь центрам малорусского национального развития.

Важно, чтобы эти центры были связаны с Россией и чтобы в тесной и дружеской связи с русской культурой они выросли здесь, а не явились враждебными России созданиями где-нибудь за кордоном. Это явится неизбежным в случае политики [гонений] и запрещений малорос[сийских] (укр[аинских]) движений в России.

В частности, несмотря на все трудности переживаемого времени, и в Академии наук, и в Библиотеке удалось развить работу и украинцев, и русских. Проявления украинского шовинизма, — кроме извне произведенного Директорией изменения устава Академии, быстро сходили на нет среди научной

работы. Подавляющая масса, несколько сот сотрудников Академии, состоит из лиц, горячо преданных России. Сейчас идет изучение фауны, флоры, минералогии Украины, сдана в печать работа над белым углем и серым углем Украины, заканчивается и частично сдана в печать работа по ее гидрологии, полезным ископаемым, строительным материалам, готовятся научные словари украинско-русский и русско-украинский, исторический словарь малорусского языка, издаются памятники исторические и историко-юридические, организ[уются] музеи и гербарии, Ботан[ический] и Акклим[атизационный] сады, изучаются свойства донецких углей и т. п. Работа находится в полном разгаре. Новый научный центр создан, и остается только использовать его в предстоящем нам трудном восстановлении жизни как Южной Руси, так и всей России.

Я считаю, что невозможно уничтожить такой готовый центр научной работы, столь нужный в нашей бедной ими стране. Если в уставе Академии есть пункты, которые не могут быть сохранены, власть может их изменить. Но прежде всего необходимо дать возможность Академии пережить эти месяцы до восстановления нормальной власти в России, и с этой целью должны быть даны Академии некоторые средства.

Мне кажется гораздо проще дело Всенародной библиотеки. Сейчас нам при страшно трудных условиях удалось собрать более 300 тыс. книг, разбросанных пока по разным помещениям. Киев и Юг России убийственно беден книгами. Большая библиотека является таким орудием современной жизни, которое по силе не может сравниться ни с чем. Она особенно будет нужна у нас, на Юге России, при том подъеме созидательной работы, какую требует от нас возрождение России. Для библиотеки необходимо не только сохранить государственные средства, но и помощь в предоставлении ей помещения. При необходимости интенсивной работы во время предстоящего государственного строительства существование такого центра в Киеве явится столь полезным, что, несомненно, быстро окупит все сделанные затраты. Подобно Публичной библиотеке в Петрограде и Румянцевской в Москве Киевская библиотека не носит никакого узконационального характера. В ней наряду с общим отделом есть отдел *Ucrainica*, но этот отдел территориальный — касается территории Украины. В нем должны быть собраны книги на всех языках, которые касаются Малороссии и малорусского народа. Само собой разумеется, в Библиотеке по самому ее характеру всегда будут преобладать книги на иностранных и русском языке, хотя и будут собраны и все книги на языке малорусском. Сейчас главная масса книг состоит из книг на русском языке. Необх[одимо] разв[ивать] и сохр[анять] Библ[иотеку], но власть может всегда сделать те изменения в ее уставе, какие необходимо.

Акад[емик] *В.И. Вернадский*

ІР НБУВ, ф. І., од. зб. 22764, арк. 1–2 зв. Автограф. Чернетка.

Опубл.: Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 218–221.

1919 р., 15 вересня. Записка щодо необхідності збереження Академії наук у Києві, яку Голова-президент УАН акад. В.І. Вернадський подав командуючому «Вооруженными силами Юга России» генералу А.І. Денікіну

«Украинская академия наук в Киеве и состоящая при ней Всенародная (национальная) библиотека, образованные после большевистского переворота 25 окт[ября] 1917 г., ныне лишены легальной основы своего существования. Они или должны быть уничтожены или должны быть изменены согласно новым условиям жизни воссоздающейся России. Третьего решения нет.

Позволяю себе представить Вашему Превосходительству возможно кратко соображения свои о необходимости второго решения судьбы этих учреждений, исходя из государственных интересов России. Академия наук в Киеве сейчас представляет самый крупный научный центр юга России, находящийся в стадии создания, но уже успевший развернуть довольно широко свою деятельность. Создание такого центра явилось неизбежным следствием той децентрализации государственной жизни России, необходимость которой вытекает из опыта, пережитого времени.

Помимо общих задач, свойственных всякой Академии наук, Киевская Академия наук имеет свои специальные, теснейшим образом связанные с децентрализацией государственной жизни. Во-первых, ее задачей является научное изучение малорусского народа и других народов, населяющих южную Русь, их история, археология и т.п., а равно и всестороннее изучение населяемой ими территории. Во-вторых, Академия выдвигает изучение вопросов практической жизни, требующих научного выяснения, опять-таки тесно связанных с территорией южной Руси.

Так, сейчас в Академии закончены работы над запасом и характером белого угля (т.е. механической силой рек) в Малороссии, тех запасов, которые находятся в ее торфяных залежах (сырой уголь), обработан материал по гидрогеологии юго-западных губерний, собранный во время войны юго-западной армией. Начаты работы по изучению свойств в местной глине, сведены данные по полезным ископаемым Малороссии и по состоянию ее сельского хозяйства, ведутся исследования над новыми лекарственными и плодовыми растениями, которые могут быть введены в местную культуру, изучаются свойства Донецких углей с точки зрения лучшего использования их тепловой энергии, начаты работы по изучению радиоактивности источников края и т.п.

Благодаря придаваемому Академией значению научного изучения вопросов прикладных естествознания и социальных наук, она является тем учреждением, которым может воспользоваться государственная власть для решения вопросов, требующих научного освещения.

Конечно, несмотря на то значение, какое должно иметь в жизни юга России такое учреждение, никто не решился бы подымать вопрос об его создании в переживаемое нами время тяжелой борьбы за воссоздание России. Но речь идет сейчас не о создании нового, хотя бы и очень полезного учреждения, а об

изменении старого уже существующего, находящегося в полном расцвете, о применении его к новым условиям, о его неуничтожении.

Соображения, заставляющие считать уничтожение Киевской Академии вредным с точки зрения интересов России, могут быть сведены к следующим пунктам:

- 1) Уничтожить легко — воссоздать трудно. Уничтожив сейчас уже готовое учреждение, нам придется его создавать в тот момент, когда жизнь потребует не его возникновения, но его деятельности. А жизнь неизбежно этого потребует, ибо для выхода из разрухи и разорения нам необходимо широкое и полное использование производительных сил нашей страны, тех ее природных богатств, которые лежат втуне благодаря нашему незнанию. Сейчас у нас нет другого более могучего средства для достижения этого результата быстро и полно, как создание крупного исследовательского центра типа Академии наук.
- 2) Уничтожение Украинской академии наук, ведущей сейчас широко поставленное изучение малорусского народа, его языка, истории, письменности и т. п., явится таким актом, которым воспользуются враги России для возбуждения общественного мнения цивилизованного мира против слагающейся русской власти. Мы знаем, какая в этом смысле развита агитация на Западе и в Америке. Уничтожение далекого от политики центра научного изучения должно произвести неблагоприятное для проводшей его власти впечатление. И это впечатление будет всячески использовано.
- 3) Уничтожение центра такого изучения, поставленного в теснейшую связь с русской культурой (ибо Академия наук и сейчас по составу своих работников и по языку заседаний своих учреждений в преобладающей мере русская) вызовет создание такого же центра изучения вне пределов России в теснейшей связи с культурой немецкой или польской. Нельзя забывать, что неизбежность тесной связи создаваемой в Киеве большой Академии наук с русской культурой и укрепление этим путем естественной вековой связи народов единого племени не сознавалось сторонниками самостийности Украины. Из их среды шла борьба против такой организации Академии, резко сказавшейся, например, в агитации против Академии наук, поднятой во время Директории проф. М.С. Грушевским и его сторонниками.
- 4) Но и помимо этого, раз будет уничтожено изучение малорусского народа в рамках государственного учреждения, оно сейчас же возникнет в Киеве в другой форме. Согласно признанным в приказе Вашего Превосходительства правам малорусского языка, возникнет на частные средства, которые несомненно найдутся, независимый от соединения с русскими учеными самостоятельный центр научной работы. Из состава Академии будет сохранена наиболее важная для националистических кругов часть первого ее отделения, и в Киеве возникнет новый украинский центр, оторванный от русской культуры. Неизбежное создание

такого центра вызывается хотя бы тем, что сейчас сделана масса подготовительной работы для словарей малорусского языка, географического, биографического, для издания литературных и исторических памятников и т.п. Очевидно, ученые, потратившие на эту работу свои силы и время, никогда не допустят ее гибели, к тому же ведение этих работ не требует больших средств, и деньги найти для нее не трудно. Гораздо лучше, чтобы эта работа шла в рамках государственного русского учреждения.

- 5) Наконец, в-пятых, необходимо учесть и то неблагоприятное впечатление, какое произведет в широких кругах образованного о[бщест]ва уничтожение живого и полезного учреждения, произведенное не вследствие его вины, а по формальным основаниям — из-за того, что проведение его в жизнь было сделано властью, существовавшей в то время в Малороссии, но не могущей сейчас быть признанной за законную.

Исходя из всех этих соображений, было бы, кажется мне, правильным сохранить в Киеве Академию наук, сделав в ней необходимые изменения. Сейчас мы ничего не можем создавать, но должны дать временной форме жизнь впредь до окончательной организации Академии по восстановлению государственности России. Изменения, сейчас производимые, должны [быть] поставлены в связь, во-первых, с приказом Вашего Высокопревосходительства о правах малорусского языка и, во-вторых, с сохранением основных указанных выше черт организации Академии наук, не находящихся с ним в противоречии. В то же самое время, должны быть приняты во внимание условия жизни Малой Руси, неразрывность связи ее со всей Россией.

Изменения могли бы быть определены следующими положениями:

- 1) Академия наук в Киеве в своей деятельности и работе должна быть согласована с Российской академией наук в Петрограде и другими академиями, могущими быть на территории России. Это согласование должно быть произведено лишь после того, как будет восстановлена связь с Петроградом и Российской академией наук. Пока же жизнь Киевской Академии наук может определяться уставом Российской академии (со всеми его изменениями до 25 окт[ября] 1917 г.) с теми немногими поправками, которые вызваны указанными выше особенностями ее устройства, специальным изучением южной Руси и выдвиганием прикладных задач в области естествознания и экономики.
- 2) Язык Академии наук будет русский. В этом смысле состоялось единогласное постановление Общего собрания Академии наук.
- 3) Наименование академии наук меняется, например, Киевская Академия наук.
- 4) В связи с тяжелыми условиями пережитого времени смета и штаты Академии наук сокращаются в возможно большей степени.
- 5) Помимо общих для всех академий наук задач, обязанностью Киевской Академии является в особенности изучение народа и природы южной Руси, и в число ее кафедр входит ряд кафедр прикладного характера.

- б) Все члены Академии наук вновь утверждаются, все должностные лица выбираются или назначаются вновь согласно новым штатам и сметам.
- 7) Для поддержания Академии наук от разрушения ей немедленно авансом выдается некоторая сумма, определяемая надлежащей властью.

Если соображения эти будут признаны заслуживающими внимания, и Академия наук в новой форме сохранит свое существование, то этим самым решается вопрос и о связанной с ней библиотеке.

Но если бы признано было нужным уничтожить Академию наук — то вопрос о библиотеке должен быть поставлен отдельно, ибо библиотека не имеет никакого националистического характера, нужда в книге в Киеве и на всем юге России страшная, а в библиотеке собрано сейчас огромное количество книг (более 300000 томов). В таком случае публичная библиотека в Киеве должна быть сохранена как самостоятельное учреждение, для чего пересмотрены ее устав, штаты и организация управления.

15 сентября 1919 г.»¹²⁷

ДАК, ф. 16, оп. 479, спр. 216. Арк. 6–11. Машинописна копія.

1919 р. Не пізніше 17 вересня. Проект Тимчасового статуту Київської Академії наук

Проект Временного устава Киевской Академии наук

§ 1. Киевская Академия наук учреждается для систематической исследовательской, научной работы как в области чистого знания, так и его приложений в жизни. В частности, ее задачей является научное изучение южной России и ее населения, а также содействие разрешению научных, технических и экономических задач, выдвигаемых жизнью.

§ 2. Киевская Академия наук ведет свою научную работу в полной согласованности с Российской академией наук в Петрограде и с другими академиями наук, могущими возникнуть на территории Российского государства. По восстановлению сношений с Российской Академией, характер согласованности работ будет определен законом.

§ 3. Киевская Академия наук подразделяется на три отделения:

- а) Первое — Историко-филологическое, и при нем класс малорусской изящной словесности.
- б) Второе — Физико-математическое отделение с разрядами основным и прикладного естествознания.
- в) Третье — Социальных наук с разрядами наук юридических и экономических.

§ 4. При Киевской Академии наук учреждается 36 кафедр, занимаемых действительными ее членами (академиками).

По отделениям кафедры распределяются следующим образом:

- на Историко-филологическом отделении — 11 кафедр,
- на Физико-математическом « » — 15 кафедр,
- на Отделении социальных наук — 10 кафедр.

Кроме того, при Историко-филологическом отделении учреждаются три кафедры малорусской изящной словесности. Академики этого разряда выбираются общим собранием по представлению отделения из наиболее выдающихся малорусских писателей, литературных и художественных критиков.

§ 5. Распределение кафедр между отдельными науками производится соответствующими отделениями и утверждается общим собранием Академии.

§ 6. На Историко-филологическом отделении должны быть возможно широко представлены науки, посвященные истории, литературе, искусству, этнографии, языку и археологии малой Руси.

Кафедры Физико-математического отделения распределяются между его двумя разрядами так: основному разряду предоставляется 8 кафедр, разряду прикладного естествознания — 7 кафедр.

Кафедры Отделения социальных наук распределяются поровну между разрядами юридических и социальных наук. Среди наук этого отделения должны быть, по возможности, представлены история западно-русского права и обычное право Малороссии, а также экономические науки, связанные с потребностями жизни южной России.

§ 7. Новые кафедры, требующие отпуска государственных средств, учреждаются в законодательном порядке по представлениям соответствующих отделений, утвержденным общим собранием.

§ 8. При Академии могут быть основаны новые кафедры на частные или общественные средства, с согласия соответствующего отделения и общего собрания. Постановления относительно этих кафедр утверждаются правительственной властью.

§ 9. В ведении Академии наук состоят следующие учреждения и постоянные комиссии:

а) При Академии — публичная библиотека, управляемая на основании особого устава.

в) При Общем собрании — Постоянная комиссия по изданию словаря деятелей южной Руси.

с) При Историко-филологическом отделении постоянные комиссии: 1) Историко-географического словаря малой Руси. 2) Для издания памятников языка, литературы и истории Малороссии. 3) Для составления словаря живого малорусского языка. 4) Для составления исторического словаря малорусского языка. 5) Для издания памятников новейшей малорусской литературы.

д) При Физико-математическом отделении — Астрономическая обсерватория с Геодезическим институтом, химическая лаборатория, Физический институт, Зоологический музей, Ботанический сад с гербарием и музеем, Институт прикладной механики, Акклиматизационный сад, Постоянный комитет по изучению фауны южной России, Постоянная комиссия по изучению производительных сил южной Руси (при ней Музей по гидрогеологии).

е) При Отделении социальных наук: 1) Демографический институт. 2) Институт для изучения экономической конъюнктуры и народного хозяйства юга России. 3) Постоянная [комиссия] для изучения обычного права Малороссии. 4) Постоянная комиссия для изучения истории западно-русского права. 5) Постоянная комиссия для изучения социального движения с социальным музеем.

§ 10. Новые учреждения, если на них требуются государственные средства, создаются по постановлениям отделений, утвержденным общим собранием, законодательным путем. Учреждения, создающиеся на частные или общественные средства, основываются общим собранием по представлениям соответствующих отделений.

§ 11. Каждое отделение имеет своих выборных, из числа академиков, председателя и секретаря.

§ 12. Правление, ведающее хозяйством Академии, состоит из трех членов, выбранных по одному от каждого отделения. Председатель правления избирается членами правления из своей среды.

§ 13. Во всем остальном, касающемся деятельности Академии, ее внутреннего строя, порядка выборов, управления, прав и т.п., на Киевскую Академию наук распространяется устав Российской академии наук со всеми его изменениями и дополнениями, вышедшими до 25 окт[ября] 1917 года.

§ 14. Все имущество бывшей Украинской академии наук и ее учреждений передается в собственность Киевской Академии наук.

ДАК, ф. 16, оп. 479, спр. 216. Арк. 2–5. Машинописна копія.

Протокол № 98 Спільного зібрання УАН

9-го травня 1921 р.

Головує академик О.І. Левицький. Дійсні члени акад. М.П. Василенко, Д.О. Граве, С.О. Єфремов, В.С. Іконников, М.Т. Кашенко, А.В. Корчак-Чепурківський, В.І. Липський, Ф.І. Мищенко, М.В. Птуха, Г.В. Пфейффер, Б.І. Срезневський. Неодмінний секретар академик А.Е. Кримський.

Почалося в 12 год.

1. Затверджено протокола попереднього Спільного зібрання.

2. Заслухано лист від відсутнього Голови-президента Української академії наук В.І. Вернадського від 23 квітня 1921 р. про те, що наукові досліди над живою матерією в лабораторії Російської академії наук мають задержати його на довгий час у Петербурзі, а через те він прохає Українську академію наук звільнити його з посади Голови-президента.

Постановлено: вволити волю акад. В.І. Вернадського, і на найближчому Спільному зібранню, 16 квітня^{*151}, перевести обрання нового Голови-президента¹²⁸.

^{*151} Так у документі. Потрібно: «травня».

3. Неодмінний секретар акад. А. Є. Кримський прочитав життєпис, реєстр і оцінку наукових праць проф. Андрія Митрофановича Лободи, що І відділ одногослосно обрав його кандидатом на посаду директора Фольклорної комісії.

Постановлено: перевести обрання на найближчому Спільному зібранню.

4. Заслухано докладну записку од В.В. Міяковського про те, що треба було б заснувати при Українській академії наук Комісію для дослідів над історією громадсько-політичних течій на Україні.

Постановлено: таку комісію заснувати в складі голови-академика і трох штатних постійних членів з платнею, яка належить т. зв. співробітникам для спеціальних наукових доручень. Один з тих трох членів має виконувати обов'язки секретаря і здобувати за те відповідний грошовий наддаток. Обрання голови і трох членів перевести в найближчому Спільному зібранню. Акад. С.О. Єфремов, П.Я. Стебницький, В.В. Міяковський, О.Ю. Гермайзе, С.О. Буда, І.[В.] Галант, В.Ф. Дурдуковський могли б увійти як перші члени-засновники в згадану комісію.

5. Неодмінний секретар акад. А.Є. Кримський повідомив, щодо нього приходив представник від [Київського] губерн[іального] відділу соціального забезпечення («Губсобез») і прохав подати до відома всім членам і співробітникам Академії наук, що Губсобезом засновано «Інвалідний будинок діячів науки, літератури і мистецтва» в огорожі Києво-Печерської лаври в б[увших] Митрополітянських покоях, і що вдаватися з проханнями і справками треба на адресу: Прорізна, 2. Губерніяльне інвалідне управління.

Взято до відома.

6. На внесення акад. М.П. Василенка **постановлено** прохати в Опродкомгубі, щоб видача продовольчих пайків по академічним карткам не затримувалася, бо співробітники Академії наук, за теперішньої нечуваної дорожнечі, голодують, і дехто не має їжі по скількісь днів. Окрім того, **постановлено** прохати, щоб харчі видавалися од Опродкомгуба не окремо кожному співробітникові в головному розподільнику, але щоб своєчасно передавалися одразу цілому академічному колективові, який уже сам розподілить пайки поміж своїми членами¹²⁹.

7. Голова Надзвичайної ревізійної комісії¹³⁰ акад. Г.В. Пфейффер оповістив Спільне зібрання, що ревізійна комісія здебільша вже закінчила свою справу, і передав на руки Неодмінного секретаря доклади та акти, складені тією комісією.

Постановлено: продовжити платню членам комісії до 15-го травня, доки фактично вона припинить свою працю, а зібраними нею матеріялами нехай попередю ознайомитися кожен академик зокрема, і тоді можна буде обміркувати, яким чином реагувати на ті матеріяли.

Закінчилося Спільне зібрання в 2 год. 10 хв.

Заступник Голови-президента академик^{*152} *Ор. Левицький*
Микола Кащенко
Хв. Мищенко

^{*152} Посаду написано рукою О.І. Левицького

*Ник. Василенко
Мих. Птуха
Сергій Єфремов
В. Корчак-Чепурковський
Д. Граве
Г. Пфейфер
В. Липський
В. Иконников
А. Кримський*

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26209, арк. 1–1 зв. Оригінал. Машинопис, засвідчений підписами академіків.

Додатки до протоколу № 98

1920 р., 27 листопада. Звернення Української академії наук до акад. В.І. Вернадського із проханням негайно повернутися до Києва

У С Р Р
Українська
Академія наук
у Києві.
—
Канцелярія
Неодмінного секретаря
—
Падолисту 27 дня 1920 р.
В. Володимирська, 54; тел. 39-09.
№ 2945

До академіка
В.І. Вернадського

Ш.Д.

Спільне зібрання Української академії наук, довідавшись про те, що Ви зараз перебуваєте в Симферополі, ухвалило просити Вас негайно повернутися до Києва, бо Ваша відсутність недобре відбивається на праці II відділу Академії наук взагалі, а Комісії для виучування природних багатств України — зокрема.

Рівночасно Академією наук вжито заходів перед Симферопольським губревкомом та університетом, аби Вам дано було змогу зараз негайно повернутися до Києва.

М.п.

Неодмінний секретар Академії наук

академик *А. Кримський*
в.об. управителя канцелярії (підпис)
старший діловод (підпис)

**1921 р., 23 квітня. Петроград. Лист В.І. Вернадського
до А.Ю. Кримського**

23 IV [1]921

Петроград

Дорогий Агафангеле Евфимовичу,

М.Н. Зелінська дослала мені копію Вашого листа від 31.XII.1920 з поміткою, що усе, що там написано, відповідає, згідно Вашим словам, стану Академії з початку феєвраля. Оригінал листа до мене не дойшов. В цьому листі Ви, між иншим, пишете: «...пока Вы не пришлете непреклонного отказа (приїхати), продолжаем считать Вас за президента». Це було мені несподівано, і мені здається, що зараз багато змінилось. Але я посилаю до Вас зараз і офіційну приписку.

Українська академія наук, як Ви добре знаєте, дорога мені, і я думаю, що вона буде мати велике значіння в розвитку української культури. Коли я не хочу зараз вертатись до Києва — то те тільки через мою наукову працю. Я зовсім не можу скінчити її у Києві. Дуже важко працювати і тут, у Петрограді, — бібліотеки, хоч і великі, та я і тут не можу знайти потрібну мені новішу, або стару италіянську літературу. Але у мене не було ніякої змоги поїхати туди, куди необхідно за для моєї праці — у Західню Європу, в Лондон, або мабуть у Берлін. Як Ви знаєте, я відложив свій від'їзд до Лондона і не міг як ректор виїхати із Сімферополя. Тепер так чи инак я зостався бранцем і не маю воли робити, що бажаю і що необхідно. Зараз я роблю усе, щоб вести мою працю у важких обставинах Петербурзької жизни — а там побачимо, як вийде.

Буду дуже радий, коли Ви мені напишете листа. Пишіть по-українськи, бо тут я можу чути українську мову тільки від моєї дочки (вона тепер студенткою Военно-медіц[инської] акад[емії]) та часом рідко від кого-небудь із українців. У Сімферополю ми почали було складати філію Укр[аїнського] наук[ового] тов[ариства], де я був обраний головою — але вона распалась, бо усі роз'їхались. Досилайте до мене усі видання Академії, Бібліотеки, Наукового товариства. Як стоїть діло з комісією по «поліпшенню» Укр[аїнської] акад[емії] н[аук]. І як це складається в українській історії, що свої — біг зна з яких мет попсиують і нівечать найважніші свої інституції. Хиба не можливо що-небудь зробити так, щоб Укр[аїнське] наукове товариство було у инших руках.

Як з словниками української мови? Я получив усі мої рукописи, тільки немає літографованного 1-го тома моєї «Мінералогії» (М., 1910) з моїми записами та помітками. Коли можливо, пришліть — мабуть і инші рукописи та старі №№ газет за часи українські і совітські, що хоронятьця у моїй шафі, або у столі.

Бувайте здорові. Пишіть і держіть мене в курсі стану Академії.

Ваш В. Вернадский

Чи не маю я получить які небудь гроші за старі часи в Академії? Зостанусь я у складі членів Академії, коли буду жити у Петербурзі або де інде?^{*153}

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26209, арк. 6–6 зв. Автограф.

^{*153} Ці два речення додано збоку на 1-й стор. вгорі.

**1921 р., 23 квітня. Петроград. Лист акад. В.І. Вернадського
до Неодмінного секретаря УАН А.Ю. Кримського**

23. IV. [1]921
Петроград

Високошановний
Агафангеле Евфимовичу,

У Петрограді я отримав копію Вашого листа від 31.XII.1920 (оригінал до мене не дійшов), з котрого побачив, що я мушу дослати офіційного листа про неможливість для мене приїхати до Києва.

На мій великий жаль, наукова праця над геохімією та живою матерією не дозволяє мені працювати у Києві, де я не маю можливості мати необхідну мені літературу. Не можучи виїхати за кордон, тільки у Петрограді я можу знайти ліпші обставини з цього погляду для моєї праці. При таких обставинах я прошу увільнити мене з усяких адміністративних доручень Академії у Києві, але я би бажав не поривати з Українською академією наук, дорогою та близькою моєму духовному настрою. Був би радий робити усі доручення Академії тут, у Петрограді, та взагалі усюди, де мені доведеться проживати.

Ваш В. Вернадский

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26209, арк. 7. Автограф.

1921 р., 24 квітня. Київ. Лист А.Ю. Кримського до В.І. Вернадського

24 квітня 1921 р.
Київ

Дорогий Володимире Ивановичу!

Вашого листа за 24 квітня привезено мені сьогодні, і сьогодні я маю okazji одписати Вам, бо їде до Петербурга по книжки наш співробітник проф. [В.] Барвінок. Рекомендую його Вам, допоможіть йому чим буде ласка.

Реформа Академії абсолютно не заторкнула її основ і, що важніше, внутрішнього ладу (новий статут звучить: «Внутрішній свій лад Академія встановлює сама»), але вона, реформа тая, грозить страшенно обтяжити Академію, бо всі наукові товариства і організації, які існують на Україні, не сміють існувати інакше, як в віданні Академії? На хід праць самої Академії наук вони, по статуту, впливу не матимуть, і вони самі будуть автономні, але мені оця майбутня централізація науки страшенно не подобається. Поки що новий статут не оголошено як закон (я його знаю, бо текст виробляла комісія під моїм головуванням, з участю комісара освіти [Г.] Гринька, що навмисне приїхав до Києва), та, можлива річ, що він тільки на папері й залишиться, бо не знайдеться стільки грошових знаків у скарбниці, щоб кожного місяця годувати через

відомості Академії колосальну масу всяких товариств, які досі були приватні і грошей од казни не здобували.

Практично, мабуть, тільки київські наукові організації дійсно вступають до відання академічного. Почасти це вже й зробилося само собою. Напр[иклад], академічною установою зробилася (добровільно) Археографічна комісія, Центральний архів, Музей Ханенка; увіллялося в Ак[адемію] н[аук] — Наукове т[овариство], з усім своїм добром — музеями, колекціями, будинком тощо. Хоче — само, своєю охотою, приєднатися «Общество Нестора Летописца». І т. п., і т. п.

Тепер про Ваші відносини до Укр[аїнської] ак[адемії] н[аук].

Після Вашого листа Ви, очевидячки, вже не вважатиметесь за Президента, але залишаєтеся попросту дійсним академиком, тільки що без платні (по законам рекреінспекції, академик, який не живе в Києві, не здобуває гроші). Кожної хвилини, коли Вам забажається, Ви можете повернутися і вступити в усі свої права вже з платнею. Всі Вам будуть раді і, думається мені, Ви це зробите, бо хоч і як ми нарікаємо на київські злі умови життя, а як порівняєш з інчими городами, то бачиш, що Київ — це ще ідеал. Особливо не віриться мені, щоб петербурзький клімат був добрий для Ніночки; вже хоч би для неї радив би Вам тікати з Петербурга.

Я працюю багацько, пишу багацько. Але коли пощастить те все видрукувати, це вже інше питання.

Словник мови ми ще не редагуємо. Маємо вже півмільйона карток, та, не вважаючи на те, ведемо справу далі. Як постане змога надрукувати в Лейпцігу, тоді й почнем редагувати.

Посувається в нас Енциклопедичний словник. Всі наукові київські сили беруть в ньому участь.

Сподіваємося, що цей Енциклоп[едичний] словник Академії наук матиме першорядне історичне значення, бо в ньому одбивається сучасність з її новими формами.

Всім привітання. Ваш *А. Кримський*.

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 881, арк. 1. Автограф.

Опубл.: *Матвеева Л., Циганкова Е. А.Ю.* Кримський — Неодмінний секретар Всеукраїнської академії наук. — К., 1997. — С. 62–63.

2. СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

2.1. СОЗДАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ¹³¹

В Киеве основывается Национальная библиотека Украинской Державы, имеющая задачей создать на Украине большую библиотеку мирового типа, в которой были бы собраны произведения мысли и знания по всем наукам, которая позволила бы, не выезжая из страны, иметь возможность ознакомиться в возможно полном размере с мировой литературой по всем отраслям человеческого ведения, на всех языках. Национальная библиотека на Украине, кроме того имеет свою специальную задачу, создать украинский отдел (отдел *Ucrainica*), посвященный литературе об Украине и об украинском народе. В этом отделе должно быть собрано все, что печаталось когда бы то ни было и где бы то ни было на украинском языке какого бы то ни было содержания и направления, собрана литература на всех языках по истории, фольклору, языку, словесности, искусству, быту, социальным и экономическим условиям жизни и пр[очему] украинского народа, и вся литература по природе, быту, истории, социальным и экономическим условиям зарубежной Руси-Украины, Буковины, Угорской Руси, Галичины в их современном и прошлых размерах и тех областей Северной и Южной Америки, в которых лежат сплошные поселения украинского племени.

При Национальной библиотеке будет создан рукописный отдел. Этот отдел должен собрать рукописи, письма, портреты и т.д. тех деятелей, которые — без различия национальности, религии и политических убеждений — жили и действовали на территории Украины, и одновременно с этим в нем должен быть собран такой же архив литературный и бытовой всех деятелей духовной жизни украинского народа, где бы они ни жили и действовали.

Национальная библиотека еще не имеет своего утвержденного устава, но, по идее, она должна являться автономным учреждением, находящимся в ведении создаваемой украинской академии наук и стоять вне ведомств, вне сменяющихся политических или общественных настроений. Она должна являться очагом умственной культуры, который должен быть дорог одинаково всему населению Украины, без различия национальности, политических или социальных убеждений или религии.

Национальная библиотека должна являться не только книгохранилищем. Она должна быть и ученым учреждением, посвященным изучению книги и, в частности, прошлому книги на Украине, связанным с библиографической работой.

Библиотека должна быть широко открыта всем и каждому, бесплатной и легко доступной. При ней должен быть открыт систематически подобранный справочный отдел, состоящий из нескольких десятков тысяч томов наподобие того, что существует в хорошо организованных библиотеках этого типа в

Британском музее, Берлинской или Вашингтонской библиотеках. В этом отделе должны быть собраны книги, словари и энциклопедии, книги по языкам, наукам, практической жизни, технике, законы и постановления правительства и общественных установлений, здесь должны быть сосредоточены лучшие, новейшие и важнейшие книги по всем наукам и всем приложениям их к жизни на всех языках и систематически подобранный отдел *Ucrainica*.

Для создания такой библиотеки, согласно закону, подписанному гетьманом всей Украины, образован министерством народного просвещения Временный комитет, который обращается ко всем жителям Украины, без различия национальности и религии, с просьбой помочь ему в создании этого нового орудия человеческой культуры и содействовать тому, чтобы национальная библиотека стала могучим и большим разсадником света знания и культуры не только на родной нам Украине, но и большим мировым учреждением.

В состав комитета входят: академик В.И. Вернадский (председ[атель].), С.А. Ефремов, И.П. Житецкий, В.А. Кордт, проф. А.Е. Крымский и Е.Ю. Перфеецкий (секретарь).

Временно всю корреспонденцию и книги просят направлять «В университетскую библиотеку державного университета св. Владимира» с надписью: «Для Национальной библиотеки».

Создание Национальной библиотеки // Киевская мысль. — 15 (2) сентября 1918. — № 162.

2.2. ПРОТОКОЛИ
ТИМЧАСОВОГО КОМІТЕТУ ДЛЯ ЗАСНУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(ВСЕНАРОДНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ)
23 серпня 1918 р. — 8 липня 1919 р.

Протокол І-й^{*154}

організаційного засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки Української Держави в Києві

23 серпня 1918 р.

Присутні: голова комітету акад. В.І. Вернадський і члени — С.О. Єфремов, В.О. Кордт і А.Ю. Кримський¹³².

1. На першу чергу поставлено справи організації комітету. **Ухвалено**: 1) вести протокол сьогодняшного засідання доручити С. Єфремову; 2) за постійного секретаря комітету запросити Євгена Юліяновича Перфецького на правах члена комітету з правом голосу; 3) замовити бланки українською і французькою мовами і печатку, доручивши це членові В.О. Кордтові; 4) прийняти в принципі оплату за працю секретареві й членам комітету в сумі, яку має визначити найближче засідання; 5) на організаційні видатки взяти авансом 1000 карбованців з сум, асигнованих на заснування Національної бібліотеки; 6) на одному з найближчих засідань виробити докладний обрахунок видаткам комітету.

2. В справі помешкання для Національної бібліотеки **ухвалено**: не кидаючись клопотів про постійне помешкання, — як тимчасове вибрати в Мійській публічній бібліотеці, зробивши заходи, щоб мійська управа вивела з т. зв. «газетної залі» свою канцелярію¹³³.

3. Обмірковуючи завдання Національної бібліотеки, комітет **приняв** такі основи¹³⁴: Національна бібліотека має задовольняти: а) загальнонаукові вимоги і б) спеціально-українські (Ucrainica^{*155}), беручи останні в найширшому розумінні — і як краєві (відомости про Україну як край з кожного погляду), і як національні (відомости про український народ за межами України, напр[иклад], в Америці)¹³⁵.

4. Загальнонауковий відділ Національної бібліотеки має складатися з книжок з усіх паростів людського знання.

5. Відділ Ucrainica має складатися: а) з книжок українською мовою усякого змісту і б) з книжок про Україну всіма мовами. Для організації цього відділу **ухвалено**, в першу чергу: 1) зібрати всі бібліографічні покажчики; 2) подбати, щоб до Національної бібліотеки перейшли зібрання В. Антоновича, Бор. Грінченка, В. Білозерського (через І.Л. Шрага), [С.І.] Пономарева (послати в Конотоп д. Ларєва), [М.В.] Шугурова (справки у д. [М.П.] Василенка й

^{*154} В правому куті аркуша напис: «Копії для Голови Комітету».

^{*155} Тут і далі в документах слова латиницею вписані від руки.

[В.М.] Науменка), мати на увазі бібліотеку проф. [О.О.] Кочубинського; 3) закупити всі, які можна, українські книжки у Львові й інших закордонних центрах; 4) обернутися до Наукового т[овариств]а ім. Шевченка, Ставропігійального інституту й інших закордонних українських інституцій з проханнями уділити для Національної бібліотеки свої дублети, пославши за кордон спеціального посланця¹³⁶; 5) запросити до співробітництва в Національній бібліотеці Вол. Дорошенка.

6. **Ухвалено:** завести при Національній бібліотеці відділ рукописний як архів духовного життя України. Основу такого відділу мають покласти рукописи, що належали [М.П.] Драгоманову, а також рукописне зібрання проф. Кримського і каталог проф. [П.А.] Тутковського¹³⁷.

7. **Ухвалено:** організувати бібліографічний відділ, поклавши в основу його звітлення найбільших бібліотек усього світу.

8. Основним фондом Національної бібліотеки мала б бути Міська публічна бібліотека, якби міське самоврядування згодилося передати її до Національної бібліотеки¹³⁸. **Ухвалено** в цій справі: 1) повідомити про це міську думу й поодиноких її гласних; 2) розвідати про бібліотеку «Общественного Собрания» (бувшу «Общественную Библиотеку»)¹³⁹; 3) обернутись до Петербурзької академії наук, університетів, дух[овних] академій, Румянцевського музею в Москві і всіх наукових т[овариств] з проханням про видання і дублети; 4) скласти спільний катальог усіх громадських бібліотек у Києві.

9. На найближчих засіданнях обміркувати: 1) статут Національної бібліотеки; 2) закон про безплатні примірники всіх виданнів на Україні; 3) проект заклик до громадянства про жертви на Національну бібліотеку і 4) питання про посилку для закупки книг до Петербурга, Москви й Лейпцига спеціально обраних людей.

10. **Ухвалено:** збиратись комітетові раз на тиждень. Перше засідання призначено на 28 серпня.

В. Вернадський

В. Кордт

Сергій Єфремов

А. Кримський

Член^{*156}-секретар *Євг. Перфецький*

Протокол 2-й

засідання Комітету для заснування

Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві

30 серпня 1918 року.

Присутні: голова комітету В.І. Вернадський і члени — С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, А.Ю. Кримський і член-секретар С.Ю. Перфецький.

^{*156} Слово «Член» закреслено.

Заслуханий протокол попереднього зібрання і затверджений.

Прочитані слідуючі місця з загальних протоколів Комісії по улаштуванню Академії наук, які доторкаються організації Національної бібліотеки:

Журнал № 3, пункт 8: «Председатель комиссии сообщил, что министр народного просвещения и искусств обратился с письмом к акад. В.С. Иконникову о приобретении его библиотеки для Национальной библиотеки. Проф. Д.И. Багалеи доложил заключение историко-филологической подкомиссии от 16 июля по вопросам о Национальной и академической библиотеках: «После обмена мнений подкомиссия приняла при отделении решение — высказаться за желательность особой библиотеки при Академии, составленной в зависимости от потребности отделений и учреждений, подведомственных Академии, с тем, чтобы в этой библиотеке были отделы: [Українська], старопечатных книг и рукописей. Национальная библиотека, по мнению подкомиссии, должна быть создана отдельно от академической, так как последняя должна выдавать книги академиком на дом, что не может быть допустимо в Национальной библиотеке, являющейся хранилищем всей печатной продукции на Украине и, по возможности, за ее пределами. Национальная библиотека может лишь находиться в ведомстве Академии». Со своей стороны Багалеи указывает на желательность приобретения библиотеки проф. В.Б. Антоновича. Проф. П.А. Тутковский сообщил об известной ему весьма ценной библиотеке, гибнущей в подвалах Луцкого городского училища и состоящей из конфискованных в свое время из польских монастырей книг самого разнообразного содержания, и он предлагает выяснить, нет ли и при других училищах таких же ненужных им книжных собраний.

После оживленного обмена мнений, в котором приняли участие все члены, комиссия пришла к заключению, что Национальная библиотека должна находиться в ведении Академии наук, но быть автономным учреждением, со своим бюджетом. В ее уставе должно быть определено влияние Академии наук на жизнь библиотеки и условия ее помощи работам академиков. Далее комиссия перешла к вопросу о законопроекте об отпуске 1000000 рублей для образования фонда Национальной библиотеки. После обмена мнений комиссия **постановила**: а) поручить председателю и секретарю комиссии выработать к следующему заседанию законопроект об отпуске 1000000 рублей в распоряжение министра народного просвещения и искусства для создания фонда на приобретение библиотек и книг для Национальной библиотеки, наметив, что деньги эти должны расходоваться особым Временным комитетом, который обязан будет установить план и способы их расходования, принимать меры для получения библиотек от казенных учреждений (даром или в обмен), привлечения пожертвованных деньгами и книгами».

Журнал № 4, пункт 4: «Председатель комиссии доложил проект закона о Национальной библиотеке и фонде для нее. После поправок, внесенных некоторыми членами комиссии, основные положения проекта закона были приняты, окончательная же редакция его поручена председателю и секретарю комиссии. Проект этот прилагается к настоящему журналу; пункт 5: Председатель комиссии указал на желательность приобретения библиотеки М.П. Драгоманова и

проф. [Е.К.] Тимченко — библиотеки В.И. Белозерского в м[естечке] Борзне. **Постановлено:** а) поручить проф. [Г.Г.] Павлуцкому вступить в сношения с наследниками М.П. Драгоманова по этому вопросу и б) пригласить В.И. Белозерскую от имени комиссии, не найдет ли она возможным продать библиотеку Национальной библиотеке»¹⁴⁰.

пункт 6: Оглашено поступившее в комиссию заявление душеприказчиков покойного Ф.К. Вовка — П.Я. Стебницкого и С.А. Ефремова от 19-го июля сего года и духовное завещание Ф. К. Вовка от 3 июля 1915 года, прилагаемое к настоящему протоколу. При этом председатель комиссии сообщил, что при словесных переговорах он высказал душеприказчикам некоторые соображения, которые было бы желательно, в случае принятия их комиссией, так или иначе оговорить в виду будущего. Во-первых, весьма возможно, что при будущей конструкции Академии не будет создано отдельного Антропологического инст[иту]та, а будет посвящена изучению антропологии часть большого музея, напр[иклад], антропологический отдел музея. Было бы желательно поэтому, чтобы пожертвования Ф.К. Вовка могли поступить в такое учреждение Академии. Затем в числе книг, жертвуемых Ф.К. Вовком, есть книги по истории и археологии Украины, и [Ucrainica] вообще, которые не имеют прямого отношения к антропологии и этнографии, и поэтому было бы правильнее, чтобы такие книги, с сохранением имени Ф.К. Вовка, были переданы в другое ее учреждение, напр[имер], Национальную библиотеку¹⁴¹. Душеприказчики в разговоре с председателем комиссии считали подобного рода решения согласными с волей завещателя. По просьбе П.Я. Стебницкого, председатель комиссии обратился к Непременному секретарю Российской академии наук С.Ф. Ольденбургу с просьбой принять меры к охране библиотеки и коллекций Ф.К. Вовка. По обсуждении заявления душеприказчиков и сообщения председателя комиссия **постановила:** а) выразить согласие комиссии на принятие дара душеприказчиков Ф.К. Вовка на условиях, предложенных душеприказчиками, при этом, однако, признала желательным сделать оговорки, которые были сделаны председателем душеприказчикам; б) о своем постановлении уведомить министра нар[одного] просвещения и просить его выразить благодарность душеприказчикам, которых также известить о принятых постановлениях; в) после получения ответа душеприказчиков просить председателя комиссии, акад. В.И. Вернадского, обратиться от имени комиссии к председателю укр[аинской] мирн[ой] делегации С.П. Шелухину об оказании содействия в перевозке книг и коллекций Ф.К. Вовка в Киев;

пункт 7: Председатель комиссии высказал мнение о желательности приобретения для Национальной библиотеки библиотеки Б.Н.^{*157} Гринченко¹⁴². **Постановлено:** просить члена комиссии, проф. Е.К. Тимченко выяснить этот вопрос и снести по поводу него с вдовой писателя».

Журнал № 5, пункт 4: «Профессор Д.И. Багалея сообщил об осмотре им библиотеки проф. В.Б. Антоновича, сохранившейся у его наследников. В беседе своей с проф. Д.И. Багалеем Д.В. Антонович находил весьма желательным переход библиотеки его отца в Академию наук, причем со своей стороны

^{*157} Так у документі. Потрібно: «Б.Д. Гринченко».

выражал желание об участии Академии наук в постановке памятника на могиле отца. После обмена мнений **постановлено**: признать крайне желательным поступление библиотеки В.Б. Антоновича в Национальную библиотеку и просить проф. Багалея вести дальнейшие переговоры с наследниками его относительно способов и условий приобретения библиотеки¹⁴³;

пункт 6: Председатель комиссии сообщил, что законопроект об образовании «Фонда Национальной библиотеки Украинской Державы» прошел в Совете Министров в сумме 500000 рублей и что перед комиссией станет очередная задача — выработать положения о Временном комитете и обеспечить средствами фонд с 1-го января 1919 года. Вопрос этот будет поставлен на повестку, как только законопроект будет подписан Гетманом¹⁴⁴;

пункт 7: Председатель комиссии сообщил, что министр народного просвещения, в связи с ассигнованием 500000 рублей на «Фонд Национальной библиотеки», обратился с письмами: к киевскому городскому голове — о возможности слияния Городской публичной библиотеки и о временном предоставлении для Национальной библиотеки здания Городской публичной библиотеки и г. [Р.К.] Лубковскому — по вопросу о передаче Общественной библиотеки в состав Национальной¹⁴⁵;

пункт 8: Оглашено письмо акад. [В.С.] Иконникова к министру народного просвещения и искусств по поводу приобретения его библиотеки. Письмо это прилагается к настоящему журналу.

Письмо акад. Иконникова М.П. Василенкові: «Глубокоуважаемый Николай Прокофьевич. Письмо Ваше от 16-го июля текущего года, за № 64, я имел удовольствие и честь получить. Не скрою от Вас, что я имел уже два предложения от разных учреждений об уступке им моей библиотеки. Одно несколько ранее, а другое в последнее время. Ваше предложение имеет в виду приобретение таковой Министерством народного просвещения для учреждаемой в Киеве Национальной библиотеки — имеет свои благоприятные стороны я, в случае моего [согласия], постараюсь своевременно Вас известить о том. Если я до сих пор оставлял этот вопрос открытым, то лишь вследствие желания закончить часть известного Вам труда, оставшегося невыполненным по причине моей болезни и требующего еще пересмотра и проверки. Искренне уважающий В. Иконников. Киев. 1918. 21/8 июля»¹⁴⁶.

Журнал № 7: Лист М.П. Василенка до ак[ад]. В.І. Вернадського: «Многоуважаемый Владимир Иванович. Так как закон об ассигновании 500000 [рублей] на фонд Национальной библиотеки Украинской Державы принят Радой Министров, то я очень прошу Вас ускорить образование комиссии, которая приступила бы на днях к осуществлению предложения о Национальной библиотеке. С этой целью я полагал бы необходимым немедленно же командировать сведущих лиц во Львов, Краков, Лейпциг, Варшаву, Вену, Москву, Петроград для закупки там книг в книжных магазинах и у антиквариев и для перевоза этих книг в Киев. Вместе с этим необходимо сейчас же позаботиться о соответствующем штате для регистрации и составления каталога, также о подыскании места для временного помещения библиотеки, если Киевск. Город. ...^{*158}.

^{*158} Далі частина тексту відсутня.

Протокол 3-го
засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки Української Держави

2-го вересня 1918 року

Присутні: голова комітету ак[ад]. В.І. Вернадський, члени — С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, А.Ю. Кримський, член^{*159}-секретар Є.Ю. Перфецький.

Прочитано протокол попереднього засідання і затверджено.

Постановлено знестися з Кооперативним харківським т[оварист]вом «Издательское дело», запитавши його про умови здобуття «Полного собрания Законов Российских», які знаходяться в приватній бібліотеці вказаної т[оварист]вом особи.

В.І. Вернадський повідомив зібрання, що частка мешкання бібліотеки Університету св. Володимира може бути передана тимчасово Національній бібліотеці правління[м] Університету св. Володимира¹⁴⁷.

В.І. Вернадський повідомив, що він говорив з д. Крупповим, [В.Г.] Григоровичем-Барським і [П.М.] Богаєвським з приводу переходу Мійської публічної бібліотеки до Національної бібліотеки і вони згодилися підтримувати пропозицію переходу цієї бібліотеки до Національної бібліотеки, коли це буде піднято в мійській раді. Також С.О. Єфремову обіцяв підтримувати цю пропозицію і Д.В. Антонович.

Вислухана відозва-записка ак[ад]. В.І. Вернадського, повідомляюча громадянство про заснування Національної бібліотеки, з закликом до підтримання з боку громадянства цієї національної української справи¹⁴⁸. **Постановлено** видрукувати її в розмірі 3000 примірників і розіслати по Україні. Вона прийнята з поправками пр[оф]. Кримського.

До перевезки Жандармської бібліотеки і архиву **постановлено**: запросити д. Розентрера¹⁴⁹.

Одержано повідомлення від М.П. Василенка і Г.П. Житецького, що бібліотека Старої Громади відходить до Національної бібліотеки¹⁵⁰.

Г.П. Житецький висловив бажання, щоб книги старого друку його батька, П.Г. Житецького, (біля 80 примірників), поступили в Національну бібліотеку¹⁵¹.

Піднято питання А.Ю. Кримським і С.О. Єфремовим про переведення бібліотеки «Общественного Собрания» і бібліотеки Київського т[оварист]ва «Просвіта» до Національної бібліотеки. Доручено це питання вивчити С.О. Єфремову¹⁵².

Є. Ю. Перфецький підняв питання загального характеру, — слідуюче: зі зг[ляду] на те, що нині в великій кількості гине старовинна українська книга в різних церквах, монастирях України через розпродаж її власниками (власниками — монастирями і церквами) й особами, які до отіх бібліотек мають

^{*159} Слово «член» закреслене.

близьке відношення, через вивіз її за кордон, через взагалі недбалість з боку тих, на обов'язку яких лежить заховувати їх, то нашому комітетові Національної бібліотеки необхідно звернути на це увагу, запобігши загибелі таких бібліотек або їх часток. До таких бібліотек, на які слід звернути увагу комітетові, відносяться деякі київські, — почасти Видубицького монастиря і Лаври, Кирилівської церкви та ін., а також Почаївської Лаври, Холмського Свято-Богородицького Братства, Консісторська Холмська, деякі луцькі бібліотеки і т. п. бібліотеки. **Постановлено:** прохати п. міністра народньої освіти видати з фонду 500000 карбованців Національної бібліотеки 5000 карбованців на здобуття книжок старого друку для Ucrainica, які випадково попадаються на ринку¹⁵³.

В.О. Кордт повідомив зібрання, що бібліотека Луцької школи, про яку докладавав проф. [П.А.] Тутковський Академічній комісії, передана до бібліотеки Університету св. Володимира.

Г.П. Житецькому, В.О. Кордту, Є.Ю. Перфецькому доручено скласти інструкцію, яка зазначає склад, платню за працю і напрям діяльності Тимчасового комітету Національної бібліотеки Української Держави.

Командіровки в книжкових справах повинні супроводжуватися письменими звітами до комітету Національної бібліотеки з боку тих, кому це доручено було.

Слідуюче засідання комітету призначається на п'ятницю, 6 вересня, в квартирі д. В. О. Кордта, о 5 годині пополудні.

Голова комітету *В. Вернадський*

Члени: *А. Кримський*

В. Кордт

Сергій Єфремов

Г. Житецький

Секретар комітету *Євг. Перфецький*

Протокол 4-го

засідання Тимчасового комітету для утворення
Національної бібліотеки Української Держави.

6-го вересня^{*160} [1918 р.]

Присутні: голова комітету В.І. Вернадський, члени — С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, проф. А.Ю. Кримський, член-секретар Є.Ю. Перфецький.

Заслуханий протокол попереднього зібрання і затверджений.

Внесена пропозиція Г.П. Житецьким, що будинок Педагогічного музею, де відбувалися наради Центральної Ради, зараз ніким не єсть занятий, належить до

^{*160} Вписано від руки.

Міністерства народної освіти, — через віщо слід би було подбати про те, щоб цей будинок перейшов до нашої Національної бібліотеки. Це питання доручено, переговоривши з п. міністром народної освіти, вияснити акад. В.І. Вернадському.

Читана була інструкція Тимчасовому комітетові Національної бібліотеки Української Держави, яку зложено членами Г.П. Житецьким, В.О. Кордтом та Є.Ю. Перфецьким. Внесена низка поправок до неї. В доконечній своїй формі ця інструкція прикладається при цім протоколі^{*161}.

На посаду головного бібліотекаря Національної бібліотеки, як можливих кандидатів, А.Ю. Кримський пропонує от яких осіб: д. [Ф.Л.] Ернста, М. Янчука та А. Калішевського. В.О. Кордт як можливого кандидата на ту ж посаду пропонує д. Минуцького^{*162}.

С.О. Єфремов говорив з М.М. Грінченковою з приводу переходу бібліотеки її чоловіка, Б.Д. Грінченка, до Національної бібліотеки. М.М. Грінченкова рада була б передати її до Національної бібліотеки, але позаяк вона обіцяна була в заповітові Б.Д. Грінченка Т[оварист]ву київському «Просвіта», то через це треба про це ще поговорити з Т[оварист]вом «Просвітою», — чи не згодилася б вона передати тої бібліотеки Національній бібліотеці. Доручається переговорити в цій справі з Т[оварист]вом «Просвітою» С.О. Єфремову¹⁵⁴.

Є.Ю. Перфецький повідомляє, що в часи біженства з Галичини під час війни (1915 р.) бібліотека Львівського Народного Дому вивезена була на Україну. Через що необхідно було б вияснити питання про те, де ця бібліотека і в яким стані вона знаходиться, і взагалі, чи могла б вона перейти до Національної бібліотеки Української Держави. Доручається Є.Ю. Перфецькому вияснити питання, де ця бібліотека міститься зараз¹⁵⁵.

Г.П. Житецький зауважив про необхідність звернутись з проханням до міністра народної освіти, аби він розіслав до всіх гімназій та інших шкільних установ пропонування про передачу всіх непотрібних їм книг, рукописів і інших матеріалів Національній бібліотеці, тому що в багатьох шкільних установах вони не потрібні, іноді обтяжують великими розмірами фундаментальні бібліотеки, рідко використовуються в належній мірі. Разом з тим Г.П. Житецький висловив гадку, що дуже корисно було б, коли можливо би було зібрати відомости про різні київські монастирі і інші бібліотеки та навіть мати описання їх.

Є.Ю. Перфецький повідомляє, що д. С.Ф. Русова хоче пожертвувати книги покійного свого чоловіка, О.О. Русова, серед яких є старі українські друки та цінні книги по історії Чехії та Сербії, до Національної бібліотеки, які зараз знаходяться в м. Винниці. Це питання доручено вияснити Є.Ю. Перфецькому¹⁵⁶.

Слідуюче засідання призначено на 13 вересня о 6 годині пополудню в мешканні В.О. Кордта.

Голова комітету
Секретар комітету

^{*161} Документ в архівній справі відсутній.

^{*162} Так у документі. Потрібно: «Міницького».

Протокол № 5

Тимчасового комітету Національної бібліотеки

13-го вересня 1918 р.^{*163}

Присутні: голова комітету акад. В.І. Вернадський, члени — С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, проф. А.Ю. Кримський, секретар Є.Ю. Перфецький.

Заслуханий попередній протокол і затверджений.

Акад. Вернадський доложив, що для в'яснення справи щодо переходу будинку Педагогічного музею до Національної бібліотеки необхідно мати перед собою заповіт д. С.С. Могильовцева, якому він належав колись. Через що цей заповіт необхідно дістати з шкільної округи. Заразом з тим взагалі в'яснення сеї справи доручається Є.Ю. Перфецькому. Далі читається ще раз текст інструкції Тимчасовому комітетові, в якому вноситься додаток до 7-го пункту слідуючого змісту: «Усі вибори робляться через закрите болатирування»^{*164}. В виборах беруть участь тільки члени комітету. Вибори вважаються дійсними, коли в них беруть участь усі члени Комітету, які перебувають у Києві; причім тому, хто не може прибути на дане засідання, дається право передати свій голос другому членові. На той випадок, коли б вибори не могли відбутися або через неприсутність будь-кого із членів, або через непередачу його голосу комусь другому, вони переносяться на найближче засідання, і законности його вистарчатиме проста більшість голосів тих членів, що перебувають в Києві.

Акад. Вернадський докладає, що з ним мав розмову д. С.С. Зусман, помішник завідуючого філософським відділом Петроградської публічної бібліотеки, і запропонував, чи не згодиться комітет Національної бібліотеки, щоби ті книжки, які призначено для Петроградської публ[ічної] бібліотеки з України заховувались тимчасово комітетом Національної бібліотеки до тої пори, поки їх можна буде направляти до Росії, а книжки, які призначені для України з Росії, тимчасово переховувались в Петроградській пуб[лічній] бібліотеці. Все це необхідно зробити через важкі обставини щодо перепровадження книжок з одного місця в друге. Вирішено запросити д. Зусмана на слідуюче засідання в справі в'яснення цього питання.

Прийнято й приложено до цього протоколу ряд прохань на ріжні майбутні посади в Національній бібліотеці. Усі ці прохання прикладаються до цього протоколу. Питання про старшого бібліотекаря й бібліотекарів, яке підняв Г.П. Житецький, вирішено відкласти до одного з близших засідань.

Запропоновано Житецьким д. Кордтові виробити план технічної організації бібліотеки, себто основи, які уявляють характер записів, характер карточок, характер розміщ[ення] бібліотеки, характер каталогізації. Пропозиція приймається. До одного з слідуючих засідань Кордт має представити комітетові такий план.

^{*163} Дату вписано від руки.

^{*164} Так у документі.

Вирішено розіслати відозви к[оміте]ту до всіх на Україні гімназій, до повітових земств, городських дум, духовних шкіл, до всіх рад вищих шкіл, до наукових т[оварист]в, «Просвіт», великих бібліотек, католицьких і єврейських шкіл, до всіх архієреїв, старостів монастирів, редакцій та окремих осіб.

Постановлено: надрукувати 10000 примірників відозви.

Доручено ак[ад]. В.І. Вернадському переговорити в справі умов розсилки тих відозв і др[угої] кор[еспонденції] Національної бібліотеки з д. [М.Г.] Кулябком-Корецьким або М.П. Василенком.

Доручено пр[оф]. Кримському звернутися до д. [М.М.] Могилянського, щоб надруковано було відозви в «Державному Вістнику»¹⁵⁷.

Питання про посилку осіб в справі купівлі [книжок] Нац[іональній] бібліот[еці] за кордон вирішено відкласти до одного з слідуєчих засідань.

Постановлено: видати для робітників при канцелярії секретаря Національної бібліотеки за І-ий місяць (починаючи 3, 7 вересня) 300 карбованців.

Поступила через С.О. Єфремова перша жертва від п. [П. В.] Скрипчинського — «Краткое описание Киева, содержащее исторический перечень сего города, также показание достопамятностей и древностей онаго. Собранное надворным советником Максимом Берлинским», **постановлено:** записати її першим номером відповідного відділу.

Слідуєче засідання призначається на 17 вересня о 4 годині дня в мешканні Кордта.

Голова комітету
Члени

Протокол № 9

засідання Тимчасового комітету Національної бібліотеки

27 вересня 1918 р.

Присутні: голова ак[ад]. В.І. Вернадський, члени — С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, проф. А.Ю. Кримський, секретар-член Є.Ю. Перфецький.

І. Розглядається питання про зложення статуту Тимчасового комітету Національної бібліотеки, — відіння бібліотеки, управління бібліотекою, директор бібліотеки, про поділ на відділи, оклад відділів, внутрішнє самоупорядження, характер каталогів, публичність і умови користування, відповідальність, справочний відділ, бібліотечний відділ і його організація, рукописний відділ, ноти, газети, гравюри, учена діяльність, [...] ^{*165}, видання, комісіонери, східні і неіндоевропейські мови, Ucrainica і її організація, джерела поступлення, спеціальности крім Ucrainica, видача додому, охорона бібліотеки, власне мешкання, тимчасове мешкання.

^{*165} Слово в тексті написано нерозбірливо.

II. Компетенція Бібліотеки.

Ак[ад]. В.І. Вернадський повідомляє, що міністр народньої освіти згодився з поглядом Акад[емічної] комісії, що Національна бібліотека знаходиться в відінню^{*166} Академії наук, але незалежна від Академії наук в своїм внутрішнім устрою^{*167} вона знаходиться поза межами відділів і Спільного зібрання Академії наук; директор її вибирається зібранням Академії наук, як вибирається й Неодмінний секретар; директор не може бути академіком, але може бути почесним членом Академії; директор має бути четвертої^{*168} кляси по урядовому стану; він по тім питанням, котрі торкаються Національної бібліотеки, може приймати участь в спільних зібраннях Академії наук.

III. В.О. Кордту доручається звестися з директором Берлінської бібліотеки проф. Швенке і прохати його надіслати статuti таких видатних нових бібліотек, як Паризька, Лондонська, Вашингтонська, Мюнхенська, Берлінська, Лейпцизька, Віденська, Християнійська, а разом з тим прохати його повідомити, як стоить справа самоврядування в ширшій значинні у вищеназваних бібліотеках світового типу.

IV. Після обміну думок щодо вибору директора Національної бібліотеки робиться слідуоча провізорна постанова: директор вибирається в черговім спільнім зібранні Академії наук з-поміж кандидатів, запропонованих або 1) кождим з трьох відділів Академії наук, або 2) радою Національної бібліотеки, або 3) радами усіх державних вищих шкіл на Україні.

VI.^{*169} Обраний директор користується правами шкільної посади і після 25 років такої праці правом пенсії, може бути обраним на нове п'ятиріччя Загальним зібранням членів Української академії наук з правом перевиборів.

VII. Обговорення питання про раду Національної бібліотеки вирішено відкласти до найближчого засідання комітету Національної бібліотеки.

VIII. Підіймається питання про відділ Ucrainica. Відділ цей ділиться на два підвідділи; в однім з них містяться книжки на українській мові, в другому — містяться книжки на чужеземних мовах про Україну й її нарід.

IX. Підіймається питання про рукописний відділ: до нього належать 1) рукописний матеріал, 2) книжки слов'янського друку до 1700 року.

X. Акад. В.І. Вернадський повідомляє, що в «Робітничій газеті» недавно була замітка про те, що в Берліні під зарадженням д. Фалька Шуппа збирається для Національної бібліотеки Української Держави матеріал. Разом з тим повідомлено його, що цей матеріал має бути пожертвованій для Національної бібліотеки¹⁵⁸.

XI. Слідуоче зібрання призначається на 2 жовтня о 5 годині в помешканні В.О. Кордта.

Голова комітету
Члени
Секретар

^{*166} Далі закреслено слово «компетенції».

^{*167} Слова «в своїм внутрішнім устрою» вписано від руки.

^{*168} У документі «третьої» виправлено на «четвертої».

^{*169} Так у документі. Потрібно: «V» і т.д.

Протокол № 13

засідання Тимчасового к[омітету]ту Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки
Української Держави

14 жовтня 1918 року

Присутні: голова В.І. Вернадський, члени — С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, [В.О.] Кордт, А.Ю. Кримський, член^{*170}-секретар Є.Ю. Перфецький.

Г.П. Житецький докладає ком[ітету]ві про мешкання Педагогічного музею, в якому має бути поміщена тимчасово Н[аціональн]а б[ібліоте]ка. Він повідомляє, що для Нац[іональн]ої б[ібліоте]ки буде уступлено в Педагогічному музеї 3 поверхи бібліотечні (1-ий, 2-ий і 4-ий) і три покої. Оці останні містяться в першій поверсі. Всі ці одведені На[ціональн]ій б[ібліоте]ці частки мешкання Педагогічного музею дуже вигідні для приміщення Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки. **Постановлено:** зайняти ці покої Н[аціональн]ою б[ібліотек]кою, звести туди бібліотеку Жандармської управи, С.Ф. Русової та привезти з Вільни і Мінська книги д. Є.А. Ганейзера. Постановлено доручити виконати це Є.Ю. Перфецькому, перевезти цю Б[ібліоте]ку 15 до 16 жовтня, помістивши її в «буфетнім покої» Педагогічного музею.

Вноситься пропозиція В.О. Кордтом завести інвентарні книги; постановлено завести такі книги; разом з тим він звертає увагу к[оміте]ту на те, щоб оцей останній уступив Н[аціональн]ій б[ібліоте]ці ті дублети, які у нього є і які він може передати до Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки. Постановлено звернутися з проханням до Правління Ун[іверсіте]ту св. Володимира про уступлення отаких дублетів.

Акад. В.І. Вернадський підніма питання, щоб, в зв'язку з реєстрацією книг, було запрохано окрему особу, п. [А.З.] Носова, до цієї справи без усякого відношення до діловодства к[оміте]ту. Зі згляду на те, що приймається нова особа до Нац[іональн]ої б[ібліоте]ки^{*171}, Є.Ю. Перфецький завважує, що як діловод при секретареві, так і другі урядники повинні знати українську мову й говорити на ній, бо діловодство ведеться на українській мові. **Постановлено:** запрохати д. Носова.

С.О. Єфремов повідомляє, що за кордон, в Женеву, з українською диплом[атичною] місією їде Г.Є. Чикаленко (Келлер), через віщо слід би було к[оміте]тові навести справки про книжкову спадщину недавно помершого (Кузьми) Ляхоцького, і коли така є, то вияснити питання, чи не могла б така спадщина бути переведеною до Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки. **Постановлено** прохати Г. Є. Чикаленко (Келлер) про це. На це **постановлено** просити асігновку до 500 крб.

Житецький повідомляє, що відбулося друге засідання комісії по закупці книжок за кордоном, на яким **постановлено** приступити до вибору осіб для

^{*170} Слово «член» закреслене.

^{*171} У документі закреслено «до канцелярії».

поїздки за кордон по закупці книжок. Разом з тим **постановлено** в'ясувати те, які установи хочуть разом з Н[аціональн]ою б[ібліоте]кою закупляти для своїх бібліотек при цій нагоді закордонні книги. **Постановлено** в'ясувати питання про те, чи згоден разом з ними зробити таку закупку Кат[еринославський] університет, який про це заявляв.

Є.Ю. Перфецький докладає про свою поїздку у Харків і на Полтавщину. Він повідомив, що Харківська публ[ічна] б[ібліоте]ка приєднується до Нац[іональн]ої б[ібліоте]ки по закупці для себе книг за кордоном. Разом з тим він указує на те, що в деяких книгозбірнях на Полтавщині можна набути стародруковані книги для Нац[іональн]ої б[ібліоте]ки.

Слідуюче засідання призначається на 18 жовтня в мешк[анні] Педагогічного музею о 6 год. вечора.

Протокол № 14

К[омітету]ту Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки Української Держави

18 жовтня 1918 року

Присутні: голова В.І. Вернадський, члени — С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, [В.О.] Кордт, А.Ю. Кримський, член-секретар Є.Ю. Перфецький.

Голова к[оміте]ту оголошує питання для вирішення: 1) реєстратура книжок Б[ібліоте]ки, 2) розсилка оголошень і відозв к[оміте]ту, 3) запрошення осіб до праці при Б[ібліоте]ці, 4) інвентарні книги, 5) відділ Б[ібліоте]ки для послуг майбутнього Союму, 6) штати і статут Б[ібліоте]ки, 7) справа Вольтмана, 8) скриньки для карточок Б[ібліоте]ки, 9) реєстр книг Б[ібліоте]ки, 10) питання про бібліотеку Центральної Ради, 11) фіксація днів.

Акад. В.І. Вернадський підіймає питання про поширення діяльності Б[ібліоте]ки в зв'язку з організацією Союму: треба буде при Н[аціональн]ій б[ібліот]еці організувати відділ для Союму, який містив би в собі книги політичного змісту, закони, парламентську літературу і т. и. Прінципово комітет згоджується з пропозицією голови і **постановляє**: утворити такий відділ при Н[аціональн]ій б[ібліоте]ці. Питання про це **постановлено** одкласти до найближчого разу.

Акад. Вернадський підіймає питання про те, що всі книги Ucrainica можуть купуватися і випадково, що ж до решти книжок, то необхідно скласти каталога Desiderata книжок, по котрому к[оміте]т буде систематично набувати книжки. На гадку проф. Кримського, с котрим згодився к[оміте]т, в зложенні такого каталогу повинні прийняти участь члени Академічної комісії.

Далі розглядається справа реєстрації книжок Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки. **Постановлено**: писати два роди карточок: а) алфавітного порядку, загального для всіх відділів, б) Ucrainika.

Питання про карточки систематичного характеру відкладено до найближчого разу.

Систему карточок взято [з] бібліотеки Державного університету святого Володимира.

Постановлено: а) вести записування книжок на зошитах folio minor, котрі після оддаватимуться в оправу як інвентарні книги; б) прийнято для книг систему записі бібліотеки св. Володимира з доповненням двох рубрик: «Формат», місце для № каталогу.

Постановлено: замовити інвентарних листів 1300 in folio на 20000 назв книжок.

Питання про штамп, або exlibris, **постановлено** відкласти до слідуючого разу.

Постановлено зробити от які інвентарні книги, зазначаючи їх римськими цифрами і латинськими буквами:

Перший інвентарний відділ «український відділ», рубрика — I. U.; перший відділ Ucrainica, рубрика I. U; другий відділ: загальний фонд, рубрика II. F; другий відділ Periodica (книжки), рубрика II. P.; третій відділ: мапи, рубрика III. C. (Cartae); ноти рубрика III. M. (Musicalia); гравюри, рубрика III. G. (Grafica); часописи, рубрика III. E; листівки, рубрика III. V (Volancia).

IV-ий інвентарний відділ — рукописний відділ і відділ старих українських друків до 1700 року, питання про цей відділ буде розглядатися в одно з найближчих засідань к[оміте]ту.

V-ий відділ Orientalia, рубрика V. F (загальний фонд), рубрика V. P. (Periodica).

Постановлено мапи, ноти, гравюри, часописи та листівки помістити в третій інвентарний відділ без згляду на те, чи то будуть на українській мові, чи на східних мовах.

Г.П. Житецький читає протокола 3 засідання комісії для закуплення книжок за кордоном. Цей протокол засідання комісії прикладається до цього протоколу к[оміте]ту*¹⁷².

Заслуханий лист пана [П.Я.] Стебницького до голови к[оміте]ту, повідомляючий, що к[омітет]ві відведена в Педагогічному музеї буфетна кімната і що для Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки очищені всі верхні кімнати, що були заняті під мирову делегацію, а коли мирова делегація закінчить свою працю, то раді к[оміте]ту можна буде зайняти й нижні кімнати.

Заслуханий лист д. Ілярія Федосієва з м. Катеринодару в справі передачі книжок його до Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки. Доручено Г.П. Житецькому ближше розглянути цей лист і пропозицію д. Федосієва і доложити про це к[омітет]ві. Слідує засідання призначене на 20 жовтня ц. р. о 2-ій годині в Педагогічному музеєві.

*¹⁷² Документ в архівній справі відсутній.

Протокол № 15
засідання Комітету Національної б[ібліоте]ки

20 жовтня 1918 р.

Присутні: голова В.І. Вернадський, члени — А.Ю. Кримський, С.О. Єфремов, В.О. Кордт, Г.П. Житецький, секретар Є.Ю. Перфецький.

I. Читається протокол засідання 13-го і 14-го і затверджується.

II. Проф. Кримський, з чим згодився к[оміте]т, запропонував, щоб протоколи № 10, 11, 12, які в відсутність секретаря велися В. О. Кордтом, були представлені на українській мові, бо діловодство як Комітету, так і самої Національної бібліотеки ведеться на українській мові.

III. В.О. Кордту доручено замовити книги для запису журналів. **Ухвалено:** замовити 10 книг на 300 листів звичайного паперу.

IV. Акад. Вернадський доложив, що він не міг повідомити [С.В.] Завадського, через віщо справа з б[ібліотек]ою У[країнської] [Центральної] Ради не в'яснена. **Ухвалено:** замовити чотирикутний штампель з написом «Національна Бібліотека Української Держави у м. Києві», поставивши на нім і тризубець з хрестом, рік 1918. Текст цей буквами церковнослов'янськими на взірець Пересопницького Євангелія¹⁵⁹ доручено зробити д. [А.З.] Носову.

V. Прийнятий рахунок Гросмана на 2304 карбованці.

VI. Доручено Є. Перфецькому скласти статут Національної б[ібліоте]ки на підставі протоколів, де обмірковувалося питання статуту.

VII. Доручено д. Носову переговорити з д. [Я.Л.] Маяковським, щоб було видано каталог книжок жандармського архіву.

VIII. Доручено Є. Перфецькому звестися з [О.Х.] Андріяшевим, завідуючим К[оміте]том для справ друку, в справі передачі книг, які мають у с[ім] комітетові. **Ухвалено:** звестися з редакціями київських та інших часописей, щоб надсилали вони свої часописи і видання до Національної бібліотеки.

IX. Підіймається питання про систематичний відділ Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки. **Ухвалено:** завести підручний відділ, до якого повинні бути віднесені: 1) бібліографічний розділ, 2) справочний розділ. Питання про заведення каталогу для підручного відділу доручено з'ясувати Кордту. Підручний відділ повинен мати свою інвентарну книгу. Підручний відділ — 6-ий відділ, рубрика VI.

X. Вирішено завести для цього книгу.

XI. Разом з сим було **ухвалено**, в першу чергу, купувати лише: 1) книги та періодичні видання, які торкаються *Україна*, 2) книги та періодичні видання, які входять у каталог підручного відділу.

XII. Доручається В. Кордту скласти схему сіст[ематичного] катал[огу] Б[ібліоте]ки.

XIII. **Ухвалено:** звернутися до всіх висших шкіл на Україні з проханням повідомити к[оміте]т, які книги вони б бажали, щоб комітет придбав у першу чергу, маючи на увазі потреби наукової праці в Києві.

Голова комітету
Члени
Секретар

Протокол № 26^{*173}

засідання Тимчасового комітету Національної бібліотеки

4-го грудня 1918 р.

Присутні — голова В.І. Вернадський, члени — С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, акад. А.Ю. Кримський, член-секретар Є.Ю. Перфецький та запроханий на засідання В.Л. Модзалевський.

Читається попередній протокол та затверджується.

Г.П. Житецький докладає, що слід би було купити до Національної бібліотеки цінні бібліотеки — Комерційного інституту, в якій міститься біля 4000 книжок, та бібліотеку д[обродія] Трегубова, члена «Старої Громади», цінну галицькими виданнями. **Ухвалено** запропонувати власникам цих бібліотек представити комітетові каталоги своїх книжок: доручено це зробити Г.П. Житецькому.

Ухвалено виробити каталог desiderata, і по цій схемі вести купівлю книжок.

Ухвалено заснувати при Національній бібліотеці «Товариство прихильників Національної бібліотеки», яке руководило б купівлею книжок для бібліотеки, — про це більш докладно поговорити вирішено в слідуючий раз.

Ухвалено звернутися до усіх видавництв українських про надсилку до Національної бібліотеки своїх видань за 1917 й 1918 роки. Коли б якесь з цих видавництв в протязі одного тижня не відповіло, то тоді ми починаєм купувати книжки його видання. **Ухвалено** ассигнувати 5000 крб. на це.

Ухвалено прохати Г.П. Житецького простежити за купівлею українських книжок.

Ухвалено доручити [А.З.] Носову купівлю польських книжок для Усгаініса.

В справі помешкання для Національної бібліотеки доручено В.І. Вернадському та А.Ю. Кримському переговорити з Б.О. Кистяковським, бо Головнокомандуючий добровольчою дружиною кн[язь] Долгоруков відмовився увільнити для Бібліотеки помешкання Педагогичного музею.

Ухвалено закупити для Національної бібліотеки усі київські часописи за 1917–[19]18 рр.

Розглядаються штати Бібліотеки. Житецький читає доклад про тимчасові штати на 1919 рік: він пропонує до відділу Усгаініса прилучити підручний відділ, взявши до него слід[ідуєчих] служачих: 1 старшого, 1 підстаршого, 1 молодшого, 2 співробітників. До 2-го відділу прилучити решта відділів, взявши до него служачих: 1 старшого, 1 підстаршого, 1 молодшого, 3 співробітників.

Слідуюче засідання призначається в п'ятницю, 6-го грудня, о 6 год. ввечері.

Секретар Є. Перфецький

^{*173} Протокол написаний від руки секретарем ТК Є.Ю. Перфецьким.

Протокол № 32^{*174}

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

17-го січня 1919 р.

Присутні: В.І. Вернадський, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, С.Ол. Єфремов, А.З. Носов.

1. О 6 год. вечора акад. Вернадський проголошує засідання відкритим і з приводу відсутности секретаря комітету п. [Є.Ю.] Перфецького пропонує виконувати його обов'язки на цьому засіданню п. Носову, що присутніми ухвалюється.

2. Акад. Вернадський повідомляє, що він прохав п. секретаря звістити про це засідання усіх членів Комітету, в тім числі й нових призначених членів, надіслати їм повістки з зазначенням мети засідання: відчит секретаря про діяльність комітету, питання про помешкання для Нац[іональної] бібл[іотеки] та біжучи справи.

3. Акад. Вернадський повідомляє, що йдуть переговори з Директорією про отведення будинку Релігійного т[оварист]ва законодавчим шляхом для Нац[іональної] бібл[іотеки], а тим часом він відправив листа до п. міністра народньої освіти відносно помешкання в Педагогічному музею.

4. Пан Житецький докладає про становище питання з книгами для Нац[іональної] бібл[іотеки], що купуються через видавництво «Час», де книги вже готуються, треба вносити гроші. **Постановлено:** по можливості негайно одержати з Скарбниці потрібні гроші, внести «Часу» й перевезти книги до Нац[іональної] бібл[іотеки].

5. Пан Єфремов читав заяву пані Дяконенко, що запрошує собі посаду в Нац[іональній] бібл[іотеці]. **Постановлено:** долучити до інших прохань і розглянути, коли взагалі можна буде приймати нових постійних служачих.

6. Пан Єфремов докладає про книгозбірню проф. [М. П.] Яснопольського, котру йому комітет доручив розглянути, пропонує набути цю цінну книгозбірню, з котрої, на жаль, проф. Яснопольський виключає книги по історії, географії та етнографії. Ціна — 15000 карб. за 2572 томи, на його думку, не дорога (Записка про це п. Єфремова до цього прикладається). **Постановлено:** купити книгозбірню проф. Яснопольського за 15000 карб. і прохати його долучити книги по історії, географії та етнографії, котрі теж бажано купити.

7. Пан Єфремов докладає про книгозбірню п. Є.К. Трегубова, котру теж йому було доручено комітетом розглянути. Книгозбірня ця, виключаючи деякі книги (таких не багато), має багато надзвичайно цінних книжок, особливо українських та «Ucrainica», серед них є чимало перших видань українських авторів. Взагалі ця книгозбірня має приблизно 1200 томів. Ціна власником не зазначається. (Записка про це п. Єфремова до цього прикладається).

^{*174} Тут і далі номери протоколів написано від руки.

Постановлено: не виключаючи ніяких книжок, необхідно купити книгозбірню п. Трегубова приблизно за 7–8000 карб., про що доручається п. Житецькому конче умовитися з власником книгозбірні¹⁶⁰.

8. Акад. Вернадський питає п. Житецького про книгозбірню проф. [В.С.] Іконникова. Пан Житецький каже, що проф. Іконников прохає частину книг тимчасово залишити на який час у себе для скінчення своїх наукових праць. **Постановлено:** комітет принципово з цим згоджується й доручає п. Житецькому продовжувати переговори, рахуючи приблизно дати за книгозбірню проф. Іконникова 150000 карб.

9. Акад. Вернадський підіймає питання про бібліотеку проф. [В.Б.] Антоновича, варто її було б набути для Нац[іональної] бібл[іотеки]¹⁶¹. **Постановлено:** просити проф. [Д.І.] Багалія в'яснити у родини професора умови здобуття цієї книгозбірні для Нац[іональної] бібл[іотеки].

10. Пан Носов підіймає питання про внесення до загальної відомости на одержування місячної платні служачим. Бібліотеки нову служачу Галину Хведірвну Вовк. **Постановлено:** заносити Г.Х. Вовк до відомості з того часу, коли вона поступила на службу, — з 21 грудня 1918 р.

11. Акад. Вернадський повідомляє, що у проф. Багалія працює для Нац[іональної] бібл[іотеки] п. [Н.В.] Олександровська по зложенню історичного каталогу *Desiderata*, запитує яку їй призначити платню за працю. **Постановлено:** виплачувати, як тимчасовій служачій, п. Олександровській поденно під розписку, рахуючи 450 карб. на місяць.

12. Пан Кордт децю докладає про стан грошових справ комітету й прохає з приводу того, що він почуває себе зараз хворим, запросити п. Носова тимчасово допомогти йому зложити грошовий відчит, а п. Носова — допомогти в цій справі п. Кордтові.

13. Акад. Вернадський нагадує, що п. Олександровській потрібні деякі томи «Історії» проф. [М.С.] Грушевського для зложення історичного каталогу для Нац[іональної] бібл[іотеки], запитує, чи можна буде використуватись потрібними книжками, котрі зараз є в Нац[іональній] бібл[іотеці]. **Постановлено:** коли п. Олександровська ніде не достане, дати їй можливість скористатись потрібними книжками Нац[іональної] бібл[іотеки] в помешканню Нац[іональної] бібл[іотеки].

14. Пан Єфремов повідомляє, що каталог книжок, котрий йому доручено комітетом скласти *Desiderata* по відділу *Ucrainica* — складається, для цього він запросив співробітників, працю котрих треба сплатити. **Постановлено:** коли скінчиться праця ця, оплатити її з коштів Нац[іональної] бібл[іотеки].

15. Пан Житецький пропонує купити для Бібл[іотеки] у приватній особі перше видання «*Slownik jezyka polskiego przez M. Samuela Bogumila Linde*» та «*Slownik cesko-nemecky Josefa Jungmanna*». **Постановлено:** принципово комітет згоджується, але спочатку звернутися за порадою до проф. [О.М.] Лук'яненка.

16. Доручено п. Єфремову звернутися до Головного управління по справах друку з проханням надіслати для Нац[іональної] бібл[іотеки] усі часописи, які тільки можливо буде.

Засідання скінчилося о 8 год. вечора.

Слідуюче засідання призначено у п'ятницю, 24 січня, о 11^{1/2} год. ранку.

Голова комітету *В. Вернадский*
Члени: *Іг. Житецький*
Сергій Єфремов
В. Кордт
В. о. секретаря *Ан. Носов*

Протокол № 33
засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки м. Київі

24 січня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, проф. [М.С.] Грушевський, п. [С.О.] Єфремов, п. [Г.П.] Житецький, п. [В.О.] Кордт, п. [Є.Ю.] Перфецький та п. [А.З.] Носов.

Біля 12 години акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (17 січня 1919 р.) й затверджується.

2. Акад. Вернадський прохає акад. Кримського тимчасово прийняти на себе обов'язки головування. Акад. Кримський згожується.

3. Ставляться на увагу зібрання листи, що надіслані були до членів комітету: проф. Грушевського та п. секретаря комітету Перфецького (копії листів до цього прикладаються)^{*175}.

Після дебатів, по пропозиції акад. Кримського, підіймається питання про перехід до чергових справ і припинення дебатів в справі листів. Більшістю голосів перехід до чергових справ приймається. Після цього проф. Грушевський та п. Перфецький залишають зібрання. Акад. Кримський передає головування акад. Вернадському¹⁶².

4. Підіймається питання про збільшення складу Національної бібліотеки та комітету. Одноголосно, через закриту більотировку, обібрано: 1) на посаду старшого бібліотекаря Нац[іональної] бібл[іотеки] по українському відділу В.В. Дорошенка; 2) на посаду молодшого бібліотекаря Нац[іональної] бібл[іотеки] по тому ж відділу — А.З. Носова, для затвердження котрих звернутися до п. міністра народньої освіти.

5. Акад. Кримський вважає корисним для Нац[іональної] бібл[іотеки] закликати ще п. [М.] Крушельницького чи членом комітету чи на посаду бібліотекаря. **Постановлено:** питання це відкласти до слідуючого засідання, на яке просити акад. Кримського принести Curriculum vitae п. Крушельницького й тоді підняти питання про обібрання його бібліотекарем, на що комітет по інструкції має право.

^{*175} Документи в архівній справі відсутні.

6. В зв'язку з тим, що на п. Носова випадає в останні часи особлива праця, акад. Кримський пропонує видати йому одночасно окрему виплату. **Постановлено:** видати п. Носову одночасно 500 карб.

7. П[ан] Житецький повідомляє, що він розглянув каталог книгозбірні п. Брунста й вважає, що ця книгозбірня для Нац[іональної] Бібл[іотеки] не цікава, бо має характер випадкового, несистематичного збирання книжок, має, між іншим, видання в неповному комплекті, а проте оцінка власником призначається висока. З приводу цього п. Житецький вважає потрібним відмовитись від купівлі книгозбірні п. Брунста. (Записка п. Житецького про це до цього прикладається). **Постановлено:** від купівлі книгозбірні п. Брунста комітет відмовляється, про що просити п. Кордта повідомити власника.

8. Акад. Вернадський пропонує розглянути ще раз книгозбірню проф. [В.Г.] Бажаєва. **Постановлено:** доручити п. Єфремову розглянути книгозбірню проф. Бажаєва та довідатися про її ціну.

9. П[ан] Житецький докладує, що він мав промову з п. [Є.К.] Трегубовим відносно купівлі його книгозбірні; п. [Є.К.] Трегубов згоден продати її за 8000 карб., там продаються ще 3 шахви. **Постановлено:** купити книгозбірню п. Трегубова за 8000 карб. разом з шахвами — доручити цю справу п. Житецькому.

10. Акад. Вернадський повідомляє, що з промови з В.П. Науменком відносно його книгозбірні можна мати надію добути цінні книжки та рукописи для Національн[ої] бібл[іотеки] **Постановлено:** доручається ця справа п. Житецькому.

11. Акад. Вернадський підійма питання про бібліотеку проф. [І.О.] Сікорського, маючу велике наукове значіння. **Постановлено:** відкласти це питання до слідуючого засідання.

12. П[ан] Єфремов докладує, що він, згідно попередньої постанови комітету, звернувся до Головного управління по справах друку з проханням надіслати для Нац[іональної] бібл[іотеки] часописи.

13. Акад. Вернадський повідомляє, що акад. [Д.І.] Багалій веде переговори з родиною проф. В.Б. Антоновича в справі здобуття бібліотеки небіжчика професора для Нац[іональної] бібл[іотеки].

14. П[ан] Кордт прохає комітет ухвалити рахунок Полякова на застеклення вікон в займаємому зараз Нац[іональною] бібл[іотекою] помешканню (Педаг[огичний] музей). **Постановлено:** ухвалити рахунок Полякова.

15. Підіймається питання про необхідність мати кур'єра при канцелярії Нац[іональної] бібл[іотеки] (Мін[істерство] нар[одньої] освіти). **Постановлено:** доручити виконувати необхідні обов'язки кур'єру Данилі, що знаходиться при помешканню, і оплачувати, рахуючи 100 карб. за місяця.

Засідання комітету скінчилося о 3 год.

Слідуюче засідання призначено на вівторок, 28 січня, о 11 год. ранку.

Голова комітету *В. Вернадський*

Члени: *Сергій Єфремов*

В. Кордт

Ігн. Житецький

А. Кримський

В. о. секретаря Ан. Носов

Протокол № 34

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

28-го січня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, п. [Г.П.] Житецький, п. [В.О.] Кордт, проф. [В.Ю.] Данилевич і п. [А.З.] Носов.

О 11^{1/2} год. ранку акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (24-го січня ц. р.)

2. Акад. Кримський проголошує Curriculum vitae п. [М.] Крушельницького, кандидатура котрого на посаду підстаршого бібліотекаря була пропонована на попередньому засіданню комітету. (Перебіг життя п. Крушельницького до цього прикладається). **Постановлено:** одноголосно, через закриту болотировку, обібрано на посаду підстаршого бібліотекаря Нац[іональної] бібл[іотеки] п. Крушельницького. Платню виплачувати п. Крушельницькому та [В.В.] Дорошенкові, обібраному на попередньому засіданню, з того часу, як вони почнуть фактично виконувати свої обов'язки в Нац[іональній] бібл[іотеці].

3. П[ан] Єфремов повідомляє, що він розглянув каталог книгозбірні небіжчика проф. [В.Г.] Бажаєва. Книгозбірня ця складається переважно з книг по народньому господарству і економічним питанням, зареєстрованих має 827 назв і приблизно 300 назв незареєстрованих. Взагалі п. Єфремов вважає дуже корисним придбати цю книгозбірню (Записка п. Єфремова про це до цього прикладається). **Постановлено:** відкласти вирішення цієї справи до слідуючого засідання і прохати п. Єфремова продовжувати переговори та вияснення подробиць продажу та оцінки книг.

4. П[ан] Житецький повідомляє, що він не мав можливости поки що побачити п. [В.М.] Науменка і побалакати з ним відносно його бібліотеки.

5. Відносно бібліотеки п. [Г.П.]^{*176} Трегубова, п. Житецький повідомляє, що вона продається разом з шахвами (1 — застеклена, а 2 незастеклені). Власник бажає одержати за шахви 500 карб. (заява п. Трегубова до цього прикладається). **Постановлено:** купити 3 шахви у п. Трегубова за 500 карб.

6. Акад. Вернадський відносно бібліотеки проф. [І.О.] Сікорського повідомляє, що він має адресу дочки професора, котрий зараз хворий, — треба з нею вести переговори. **Постановлено:** доручається п. Єфремову просити проф. Яновського побалакати з дочкою проф. Сікорського відносно здобуття Нац[іональною] бібл[іотекою] цієї книгозбірні.

7. П[ан] Єфремов докладає, що з приводу того, що кур'єр Луценко до нього не приходив, він не може поширити питання з одержанням газет для Нац[іональної] бібл[іотеки], — цю справу необхідно налагодити инакше. **Постановлено:** вирішити це питання в зв'язку з питанням про канцелярію Нац[іональної] бібл[іотеки] взагалі.

^{*176} Так у документі. Потрібно: «С.К. Трегубова».

8. П[ан] Єфремов пропонує звернутися до Інформаційного бюро і просити надіслати усі відозви та інше, що ним друкувалося. **Постановлено:** негайно звернутися з цим до Інформаційного бюро.

9. П[ан] Єфремов повідомив, що ним підібрано повний комплект «Нової Ради» та «Ради» за деякі часи для Нац[іональної] бібл[іотеки].

10. Проголошується лист проф. [В.С.] Іконникова до акад. Вернадського, де він пише, що зараз продати свою книгозбірню не може, поки не скінчить свою працю, але він, в присутності акад. Кримського, обіцяв, що він нікому не продасть її, крім Нац[іональної] бібл[іотеки] (Лист проф. Іконникова до цього прикладається). **Постановлено:** переговори з проф. Іконниковим тимчасово відкласти, але книгозбірню його все ж мати на увазі.

11. Проголошується лист проф. [Ю.М.] Вагнера до голови комітету, де він пише з приводу того, що допоки гроші за запродану ним бібліотеку не одержані, то взагалі обставини сучасного життя примушують його згодитися продати книгозбірню тільки за 5000 карб. (Лист проф. Вагнера до акад. Вернадського до цього прикладається). **Постановлено:** з приводу того, що книгозбірня проф. Вагнера має надзвичайно цінне наукове значіння, попередню постанову комітету відносно 2800 карб. змінити й купити цю книгозбірню за 5000 карб. з шахвами, асигнуючи додатково 2200 карб. на купівлю та перевоз книжок.

12. Оголошується лист проф. [М.П.] Яснопольського до голови комітету, де він повідомляє, що згоден за 15000 карб. продати свою книгозбірню, але просе перевоз книг відкласти на деякий час, а гроші видати проф. Л.Н. Яснопольському. (Лист проф. Яснопольського до цього докладається). **Постановлено:** гроші взагалі видавати одночасно з вивозом книг, теж і відносно книгозбірні проф. Яснопольського.

13. Проголошується заява секретаря Фізично-математичного відділу Укр[аїнської] акад[емії] наук од 24-го січня № 57 про те, що відділ просе комітет Нац[іональної] бібл[іотеки] перевести до розпорядження II-го відділу Акад[емії] наук 50000–70000 карб. на придбання книг. **Постановлено:** перевести 70000 карб. з фонду Нац[іональної] бібл[іотеки] до розпорядження II-го відділу Акад[емії] наук з тою умовою, що книги поступлять до Нац[іональної] бібл[іотеки], а як деякі з придбаних на ці гроші книг не буде взято Нац[іональною] бібліотекою, то за них буде заплачено з коштів Академії.

14. Оголошується прохання М. Черникіна про посаду в Нац[іональній] бібл[іотеці]. **Постановлено:** тимчасово прилучити до інших прохань.

15. Оголошується заява тов[ариша] міністра земельних справ од 10-го січня ц. р. за № 137 про необхідність збільшення складу комітету Нац[іональної] бібл[іотеки] агрономом. **Постановлено:** відкласти до слідуючого засідання, просити членів комітету принести *Curticulum vitae* кандидатів — агрономів.

16. Підіймається питання про переговори з акад. [Д.І.] Багалієм відносно книгозбірні проф. [В.Б.] Антоновича. **Постановлено:** доручити цю справу проф. Данилевичу.

17. П[ан] Кордт підійма питання про кончу необхідність упорядкувати канцелярію Нац[іональної] бібл[іотеки] і налагодити її нормальну працю. **Постановлено:** справа ця призначається негайною: 1) просити акад. Кримського

прийняти заходи, щоб секретар п. Перфецький негайно передав йому усі діла, книги канцелярські, машинку та все, що належе до канцелярії. Рівночасно в'яснити становище діловода [С.] Письменного та кур'єра Луценка відносно їх майбутньої праці з Нац[іональною] бібл[іотекою]; 2) тим часом, як це буде можливо, працю канцелярії сполучити з працею Правління Акад[емії] наук.

18. Підіймається питання про те помешкання, що колись було відведено для Нац[іональної] бібл[іотеки] в будинкові Педагогічного музею. **Постановлено:** доручити п. Житецькому побалакати в цій справі з п. Добровольським.

19. Акад. Кримський пропонує закликати на одне з засідань комітету представника Спілки «Ситін, Венгеров та Симоненко». **Постановлено:** закликати представника цієї спілки на слідуєче засідання.

20. Пропонується зложити та надрукувати в газетах відозву до громадян, маючих книгозбірні, котрі бажано продати, щоб вони зверталися до Нац[іональної] бібл[іотеки] **Постановлено:** доручається п. Носову зложити таку відозву й представити на слідуєче засідання.

Засідання скінчилося о 2 год.

Слідуєче засідання призначається на п'ятницю, 31-го січня, о 11 год. ранку.

Голова комітету *В. Вернадський*

Члени: *В. Кордт*

Ігн. Житецький

Сергій Єфремов

А. Кримський

В. о. секретаря *Ан. Носов*

Протокол № 35

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

31-го січня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, п. [Г.П.] Житецький, п. [В.О.] Кордт, п. [А.З.] Носов. П[ан] Єфремов повідомив, що він не може бути на засіданню по незалежним від нього обставинам.

О 11^{1/2} год. ранку акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання комітету (28-го січня 1919 р.).

Постановлено: протокол затвержен.

2. Оголошується заява від 30-го січня 1919 р. проф. О.С. Грушевського про його вихід зі складу комітету. (Заява до цього прикладається).

Акад. Кримський повідомляє, що п. [Є.Ю.] Перфецький особисто йому зробив заяву про вихід зі складу комітету і що про це ще був надрукований в «Україні» та «Робітн[ичій] газеті» лист п. Перфецького. **Постановлено:** рахувати проф. О.С. Грушевського та п. Перфецького вибувшими зі складу комітету. З 1 лютого припинити видавання платні їм.

3. Акад. Кримський каже, що він балакав з п. Перфецьким відносно передачі ним машинки, усіх канцелярських книг та паперів комітетові, — п. Перфецький обіцяв це зробити у п'ятницю, 31-го січня ц. р.

4. Що торкається С. Письменного та Луценка, то акад. Кримський їх не бачив. **Постановлено:** з 1 лютого припинити видавання Письменному та Луценкові платні, поки не в'ясниться питання з їх майбутньою працею в Нац[іональній] бібл[іотеці].

5. В.О. Кордт повідомляє що за Перфецьким рахується аванс в 510 карб. **Постановлено:** просити п. Перфецького дати справоздання в цьому перед тим, як йому видавати платню за січень.

6. Акад. Кримський повідомляє, що він не міг добути Curriculum vitae відомих йому агрономів, кандидатуру котрих можна виставити щодо комітету, але зробиє заходи, щоб се зробити до слідуючого засідання. **Постановлено:** відкласти до слідуючого засідання.

7. П[ан] Житецький повідомляє, що він бачив п. Добровольського, але мати розмову відносно помешкання Нац[іональної] бібл[іотеки] в Пед[агогічному] музеї не міг, бо бракувало часу у п. Добровольського, котрий обіцяв на це засідання прийти сам.

8. Проф. Кордт запитує комітет, кому належить здавати справоздання скарбника комітету. **Постановлено:** скарбник офіційно передає справоздання до комітету, комітет пересилає до правління Академії наук.

9. Підіймається питання, що необхідно зложити справоздання діяльності комітету за 1918-й рік. **Постановлено:** просити п. Носова, коли буде передана уся канцелярія п. Перфецьким, зложити справоздання діяльності комітету за 1918 рік за окрему платню.

10. Акад. Кримський повідомляє що мається в продажу Берлінське видання Ладизнікова російських книг, — треба розглянути. **Постановлено:** доручити п. Носову розглянути й повідомити на слідуючом засіданню.

11. П[ан] Носов оголошує відозву, що йому доручено було скласти на попередньому засіданню щодо приватних осіб та інституцій відносно продажу або дарунку ними книг для Нац[іональної] бібл[іотеки]. (Після деяких редакційних поправок оголошена відозва ухвалюється). Просити акад. Кримського перекласти на польську мову, потім надрукувати в відділі «хроніка» в укр[аїнських], моск[овських] та польськ[их] часописах.

12. П[ан] Носов запитує комітет, чи можна буде, коли буде потрібно для перевозу книжок, узяти для цієї справи кур'єра Данилу і за це йому дещо заплатити. **Постановлено:** з приводу відсутности свого кур'єра, взяти Данилу й його працю по перевозу книг оплатити по згоді з ним п. Носова.

13. Акад. Вернадський повідомляє, що акад. Тарнавський та керовничий Комісії соціальних питань при Укр[аїнській] акад[емії] наук [Л.М.] Рейтлінгер пропонують мати на увазі відділ окультизму в Національній бібліотеці і що вони можуть дати катальог книг, потрібних для цього. **Постановлено:** просити акад. Тарнавського та Рейтлінгера скласти катальог Desiderata по окультизму.

14. Проф. [О.М.] Лук'яненко просе дати кого для переписування каталогу по слов'язнавству, котрий знав би слов'янські мови. **Постановлено:** мати на увазі.

15. П[ан] Носов повідомляє, що відсутній на цьому засіданню проф. [В.Ю.] Данилевич пропонував звернутися до деяких родин з професорів-небізчиків відносно купівлі книгозбірень їх, на випад, коли вони ще не ліквідовані. **Постановлено:** з приводу того, що деякі з бібліотек, запропонованих проф. Данилевичем, вже не існують, — просити акад. Вернадського дізнатися про бібліотеку [О.] Прахова та проф. [М.В.] Бобрецького, акад. Кримського — про бібл[іотеки] проф. Малішевського та Лошкарева, п. Кордта — про бібл[іотеки] проф. Володимирова та [С.Т.] Голубева, п. Житецького — про бібл[іотеку] [П.Г.] Лебединцева.

16. П[ан] Носов докладує, що надіслано для Нац[іональної] бібл[іотеки]:

- 1) від проф. [М.Ф.] Кашенка 60 назв книг;
 - 2) від Арх[івно]-бібл[іотечного] відділу — «Земський зборник Чернігівської губ[ернії]», комплекти за 1897–1918 рік і по одному випуску за 1913, 14, 15 роки;
 - 3) теж деякі часописи по окремому реєстрові.
- Засідання скінчилося о першій з половиною годині.
Слідуюче засідання призначено на 4-те лютого 1919 року о 11¹/₂ год. ранку.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени: *Іг. Житецький*

В. Кордт

А. Кримський

В. об. секретаря *Ан. Носов*

Протокол № 36

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки в м. Києві

4 лютого 1919 р.

Присутні: голова В.І. Вернадський, члени — А.Ю. Кримський, Г.П. Житецький, В.О. Кордт та в. о. секретаря А.З. Носов (проф. [В.Ю.] Данилевич та акад. [С.О.] Єфремов повідомили, що вони хворі й на засіданню бути не можуть).

О 12 год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (31 січня ц. р.) Затверджується.

2. Акад. Кримський оголошує заяву кур'єра Нац[іональної] бібл[іотеки] [П.Г.] Луценка про увільнення його з посади кур'єра. Потім повідомляє, що діловод Нац[іональної] бібл[іотеки] С. Письменний теж складає з себе обов'язки. (Заява п. Луценка до цього прикладається). **Постановлено:** увільнити діловода С. Письменного та кур'єра Луценка з їх посад в Нац[іональній] бібл[іотеці]. з 20 лютого [19]19 р. згідно заявленому їх бажанню. Належну їм платню за січень видати, рахуючи до 20 лютого 1919 р.

3. Акад. Кримський повідомляє, що, в залежності від сучасних подій, йому не пощастило добути Curriculum vitae агрономів щодо збільшення складу комітету.

4. П[ан] Житецький докладає, що, зі слів п. директора Педагогічного музею, усе помешкання музею, а разом і кімнати, належні Нац[іональній] бібл[іотеці], зараз в такому стані, що там потрібен великий та на довгий час ремонт.

Постановлено: вирішування питання відносно того, щоб знов зайняти частину Педаг[огічного] музею під Нац[іональну] бібл[іотеку], тимчасово відкласти.

5. П[ан] Кордт робе заяви про зложення з нього обов'язків скарбника комітету. В зв'язку з цим акад. Кримський пропонує обов'язки бухгалтера та скарбника Нац[іональної] бібл[іотеки] передати цим особам, що в Академії наук, і видавати їм з коштів Нац[іональної] бібл[іотеки] додатково по 300 карб. на місяць кожному, а п. Кордта прохати керувати грошовими справами Нац[іональної] бібл[іотеки] взагалі й надалі.

Постановлено: з приводу того, що Академія наук має у себе бухгалтера та скарбника і що цей бухгалтер почав вже вести деякі грошові справи Нац[іональної] бібл[іотеки], — доручити йому вести ці справи й далі, а скарбникові Академії хоронити гроші та виплачувати по рахункам з коштів Нац[іональної] бібл[іотеки] до часу, коли Нац[іональна] бібл[іотека] буде мати своїх власних бухгалтера та скарбника (спеціального). За цю працю призначити цим особам додатково до платні, що одержують в Академії, по 300 карб. на місяць кожному. Члена комітету п. Кордта просити й надалі керувати грошовими справами Нац[іональної] бібл[іотеки] й давати накази, згідно постанови комітету, скарбникові Академії на видавання грошей на потреби Нац[іональної] бібл[іотеки].

6. Акад. [А.Ю.] Кримський пропонує зайняти кімнату відділу дитячого притулку в будинку Мін[істерства] нар[одньої] освіти, котра звільняється. **Постановлено:** прохати належну установу тимчасово передати цю кімнату для канцелярії Нац[іональної] бібл[іотеки] (Означена кімната передана Нац[іональній] бібл[іотеці] згідно переписки, див. «Вход. № 12»).

7. Акад. Вернадський повідомляє, що проф. [Ю.М.] Вагнер, з приводу свого виїзду з Києва, просе усі справи відносно купівлі у нього книгозбірні дати з Євгенією Ігнатівною Дроншкевич, котрій він залишає належні до цього розпорядження¹⁶³.

Постановлено: мати на увазі.

8. Підіймається питання про те, щоб, згідно заяви проф. [О.М.] Лук'яненка, дати кого для переписування каталогу по слов'янознавству, що знає слов'янські мови. **Постановлено:** доручити п. Носову переглянути усі надіслані до комітету прохання, вибрати відповідаючих цьому й доложити на слідуючому засіданню.

9. П[ан] Житецький просе ухвалити рахунок Т[оварист]ва «Час» на 705 карб. 85 коп., що на закуплені для Нац[іональної] бібл[іотеки] українські книжки. **Постановлено:** рахунок Т[оварист]ва «Час» на 705 карб. 85 коп. ухвалити й просити Носова одержати книги й виплатити гроші через скарбника Академії наук.

10. П[ан] Житецький повідомляє, що В.П. Науменко згоден продати свою книгозбірню (приб. 4000 кн.). В цій книгозбірні є 800–900 українських книжок,

починаючи з 30–40-х років до останніх часів, є декілька книг стародруків, останні — різноманітного характеру. Ціну п. Науменко поки що не призначає. Каталог цієї книгозбірні ще не скінчен. **Постановлено:** продовжувати переговори з п. Науменком, довідатися про ціну й чекати, коли буде скінчен каталог.

11. П[ан] Житецький далі повідомляє, що власник^{*177} словників Лінде та Юнгмана має одержати за них 500 карб. **Постановлено:** купити словники Лінде та Юнгмана за 500 карб.

12. П[ан] Носов оголошує деякі родини професорів-небіжчиків, у котрих проф. [В.Ю.] Данилевич пропонує поспитати, чи не продадуть для Нац[іональної] бібл[іотеки] їх книгозбірні. **Постановлено:** доручено довідатися: акад. Єфремову про книгозб[ірню] [О.] Кониського, акад. Вернадському — книгозб[ірню] Роговича, п. Житецькому — книгозб[ірні] Михальчука, Казанцева, Білогривця-Котляревського та Істоміна, п. Кордтові — про книгозб[ірні] [В.Б.] Антоновича та Ващенко-Захарченко.

13. Підіймається питання про необхідність мати кур'єрів. **Постановлено:** просити Носова побалакати з кур'єрами, що при від[ділі] дитяч[ого] прит[улку], — платню пропонується дати в розмірі до 150 карб. кур'єрові та 50 карб. істопнику.

14. Акад. Вернадський підійма питання про п. [В.В.] Дорошенка та [М.] Крушельницького, що обібрані на посади бібліотекарів, котрі виїхали з Києва. **Постановлено:** На деякий час відкласти це питання.

Засідання скінчилося о 1¹/₂ год.

Слідуюче засідання призначено на 7 лютого 1919 р. о 11¹/₂ годині ранку.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *В. Кордт*

А. Кримський

Г. Житецький

В. о. секретаря *Ан. Носов*

Протокол № 37

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

7-го лютого 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, п. [Г.П.] Житецький та п. [А.З.] Носов (акад. [С.О.] Єфремов та проф. [В.Ю.] Данилевич хворі, а п. [В.О.] Кордт повідомив, що не має можливості бути на засіданню).

Біля 12 год. ранку акад. [В. І.] Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього (4 лютого) засідання й затверджується.

^{*177} Слово «власник» дописано від руки.

2. Акад. Кримський підійма питання про необхідність, з приводу увільнення кур'єра Луценка, мати постійного кур'єра, котрий не мав би іншої ніде посади й обслуговував би канцелярію та бібліотеку. Заслухано прохання Назара Ярмоченка. **Постановлено:** прийняти на посаду кур'єра Н. Ярмоченка, призначити йому місячну платню 400 карб., без помешкання. Разом з тим залишити при-служником та істопником при кацелярії тимчасово на місяць кур'єра Ковбасу, що рахується при кімнаті, яку займає канцелярія Нац[іональної] бібл[іотеки], від Мін[істерства] нар[одньої] освіти, призначити йому платню на місяць — 150 карб.

3. П[ан] Носов повідомляє, що він розглянув прохання осіб, що знають слов'янські мови (з приводу бажання проф. [О.М.] Лук'яненка). **Постановлено:** відкласти до слідуючого засідання.

4. Акад. Кримський повідомляє, що: 1) книгозбірня проф. Малішевського вже передана до бібліотеки Духовної академії; 2) книгозбірня Терновського вже частиною не існує, а про останнє можна довідатися у його дочки або проф. [С. Т.] Голубева; 3) п. Лось бажає продати свою книгозбірню. **Постановлено:** доручити вести переговори з п. Лосем Носову через п. [Л. Ю.] Биковського (В[елика] Житомирська, 8 а, пом. 13).

5. П[ану] Житецькому доручено довідатися відносно книгозбірні В.П. Горленка, спитати у В.К. Думитрашка (Рейтерська, 28).

6. Акад. Кримський пропонує довідатися про архів Вишневецьких, що знаходиться у п. Толлі. **Постановлено:** просити акад. Вернадського спитати у проф. [В.С.] Іконникова.

7. Оголошується прохання п. [М.П.] Карпинської відносно посади. **Постанова:** прилучити до інших прохань.

8. Доручається акад. Єфремову довідатися про книгозбірню п. Кониського. Засідання скінчилося о 1¹/₂ год.

Слідує засідання призначається у вівторок, 11-го лютого ц. р., о 11¹/₂ годині ранку.

Голова комітету *В. Вернадский*
Члени: *В. Кордт*
А. Кримський
Іг. Житецький
В. о. секретаря *Ан. Носов*

Протокол № 39
засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

14-го лютого 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, А.З. Носов.

О 12 год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. З початку засідання А.З. Носову, з огляду скасування Надвищого Суду, доручається піти до комісара народньої освіти Калиненка і прохати відвести будинок Надвищого Суду (на розі вул. Володимирської та Бібіковського бульвару) в тимчасове розпорядження Національної бібліотеки до часу, поки не буде скінчен ремонт Кол[егії] П. Галагана, а майно, книгозбірню та машинки прохати передати на власність Національній бібліотеці.

2. Акад. Вернадський повідомляє, що за часи Директорії він разом з акад. Кримським передав міністрові народньої освіти [І. І.] Огієнкові статут та штати Національної бібліотеки, затверджені Академією наук. Міністр тоді заявив, що він цілком згоджується з ними і негайно обіцяв передати на затвердження Директорії. Офіційну відповідь одержати не вдалося. Тому треба зараз же негайно вдатися до нової влади для ухвалення статуту та штатів Нац[іональної] бібл[іотеки] одночасно зі штатами та кошторисом Академії наук.

Ця пропозиція комітетом цілком **ухвалюється**.

3. Підіймається питання про те, що зараз ліквідується Міністерство закордонних справ, корисно було б узяти архив разом з деяким майном для Нац[іональної] бібл[іотеки]. **Постановлено:** доручається В.О. Кордтові піти в Міністерство закордонних справ і вжити про це відповідні заходи.

4. В.О. Кордт докладає, що від бувшого секретаря комітету п. [Є.Ю.] Перфецького одержано відчит в авансових грошах, що рахувалися за ним, з переросходом в 50 карб. **Постановлено:** відчит Є.Ю. Перфецького ухвалити і повідомити Правління Академії про те, що з приводу одержання від Перфецького спровоздання в грошових справах, комітетом **ухвалено** видати без перепон Є.Ю. Перфецькому усі належні йому гроші.

5. Оголошується прохання В.О. Шулькевич (Мотрич-Шамрай) про посаду. **Постановлено:** долучити до інших прохань.

6. Заслухано заяву та заключення Архівно-бібліотечного відділу од 14.11.1919 р. за № 86 відносно повернення конфіскованих книг п. [П.С.] Вайнцвейга. **Постановлено:** розглянувши заяву п. [П.С.] Вайнцвейга і заключення Арх[івно]-бібл[іотечного] відділу од 14.11.1919 р. за № 86 з приводу книг [П.С.] Вайнцвейга, забраних у нього жандармами в 1914 р., — Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки в Києві, згоджуючись по суті з заключенням Арх[івно]-бібл[іотечного] від[ділу], до нього має ще додати, що книг п. [П.С.] Вайнцвейга, як установив б[увший] комісар по ліквідації Жандармського управління С.О. Єфремов, в жандармській бібліотеці, що передана до Нац[іональної] бібл[іотеки], нема зовсім, і де вони — комітету невідомо.

7. Підіймається питання про необхідність попереду ремонту будинку Кол[егії] П. Галагана зробити там дезінфекцію. **Постановлено:** негайно звернутися до Червоного Хреста й прохати зробити дезінфекцію Кол[егії] Гал[агана].

8. Оголошується одержаний наказ за № 15 народнього комісара [В.П.] Затонського про передачу Національній бібліотеці будинку Кол[егії] П. Галагана.

Засідання скінчилося о 2 годині.

Присутні члени комітету йдуть розглянути будинок Кол[егії] П. Галагана, що одведено для Нац[іональної] бібл[іотеки].

Слідуюче засідання призначено на 18 лютого 1919 р. о 11^{1/2} год. ранку.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *А. Кримський*

Іг. Житецький

Сергій Єфремов

В. Кордт

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 40

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки уКиїві

18-го лютого 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, А.З. Носов.

О 11^{3/4} год. ранку акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (11-го лютого ц. р.) й затверджується.

2. Акад. Кримський повідомляє, що є постанова І-го відділу та Загального зібрання^{*178} Академії наук відносно книгозбірні проф. В.Б. Антоновича, щоб, з огляду на велику вагу й значіння покійного проф. Антоновича як громадського та наукового діяча, книгозбірню цю не ділити на частини, а придбати її та цілком залишити в І-му відділі Академії наук. **Постановлено:** не вважаючи на попередню постанову комітету, прийняти на увагу постанову І-го від[ділу] та Загального зібрання Акад[емії] наук з умовою, щоб катальог цієї книгозбірні було передано до Нац[іональної] бібл[іотеки].

3. А.З. Носов докладає, що він, виконуючи доручення комітету, був у комісара народньої освіти Калиненка з приводу реквезиції будинку Надвищого суду для тимчасового користування Нац[іональною] бібл[іотекою], книгозбірні, машинок та всього майна, що зараз знаходиться в Надв[ищому] суді й залишається без догляду та розграбовується, щоб реквезувати це все для Нац[іональної] бібл[іотеки]. Комісар дав резолюцію, що він згоден на це, але при умови згоди Комісаріату судових справ. П[ан] Носов потім заходив до цього останнього, але там комісари повідомили, що вони не можуть вирішити цього питання, на це треба мати згоду вищої влади, бо річ йде відносно будинку верховної інституції і тільки вона може дати відповідні розпорядження.

^{*178} Слова «Загального зібрання» написано від руки.

Акад. Кримський повідомляє, що з приводу цього він мав розмову з комісаром Калиненком, але комісар нічим більше не може допомогти, пропонує звернутися до вищої влади по телеграфу через комісара судових справ Чернявського. Акад. Єфремов та інші члени комітету зазначили, що сенатори Радченко та [П.Я.] Стебницький повідомляють, що необхідно прийняти негайно усі заходи, щоб урятувати майно Надвищого суду, бо його вже починають розбирати та грабувати. **Постановлено:** прохати В. О. Кордта зараз піти до комісара Ішуніна в цій справі.

4. В.О. Кордт повідомляє, що комітет співробітників Міністерства закордонних справ згоден віддати деяке майно міністерства для Нац[іональної] бібл[іотеки], але конче про це він сповістить голову комітету Нац[іональної] бібл[іотеки]

5. Акад. Вернадський відносно статуту та штатів Нац[іональної] бібл[іотеки] повідомляє, що вони були передані до Міністерства народної освіти на затвердження за часи Директорії, але затвердити не встигли тоді, і що комісар нар[одної] освіти [В.П.] Затонський вважає статут та штати Нац[іональної] бібл[іотеки] дійсними в тій редакції, в якій вони були подані до Директорії.

6. А.З. Носов повідомляє, що Червоний Хрест згоден зробити дезінфекцію будинку Кол[егії] П. Галагана, вони обіцяли почати її з 18.ІІ.

7. Акад. Єфремов каже, що, з приводу смерті проф. [І.О.] Сікорського, він поки що не міг нічого дізнатися відносно книгозбірні, але зроби це пізніше. Що торкається книгозбірні проф. [В.Г.] Бажаєва, то сестра проф[есора] зараз є слаба й не можна її поки що бачити.

8. Акад. Єфремов повідомляє, що з промови з О.М. Стешенковою виявилося, що вона бажає передати частину бібліотеки до Нац[іональної] бібл[іотеки], дуже цінну й цікаву. **Постановлено:** прохати акад. Єфремова вести переговори з О.М. Стешенковою про набуття цієї бібл[іотеки] для Нац[іональної] бібл[іотеки]¹⁶⁴.

9. Акад. Кримський підіймає питання про те, щоб через акад. О.І. Левицького одержати для Нац[іональної] бібл[іотеки] видання Київської археографічної комісії. **Постановлено:** написати офіційного листа про це й прохати надіслати по 2 примірники кожного видання.

10. Акад. Вернадський вважає корисним мати в Нац[іональній] бібл[іотеці] книжки проф. І. Лучицького, котрі зараз, здається, знаходяться в Міській бібл[іотеці]. **Постановлено:** прохати акад. Вернадського вести про це переговори з проф. В.І. Лучицьким¹⁶⁵.

11. Г.П. Житецький пропонує розглянути книгозбірню Домбровського, котрого він прохав дати, поки не буде скінчен каталог, короткий список книжок. **Постановлено:** мати книгозбірню Домбровського на увазі.

12. Підіймається питання про необхідність запрохати архитектора в справі ремонту будинку Кол[егії] П. Галагана. **Постановлено:** написати листа до архитектора [П.Ф.] Альошина й запрохати його прийти на слідуюче засідання.

13. Оголошується заява Архівно-бібліотечного від[ділу] од 18-го лютого 1919 р. за № 88 про те, щоб прислати на 19/ІІ представника від комітету для участі в заняттях Книжної ради, яка утворюється в цілях упорядкування та

поширення всієї бібліотечної справи. **Постановлено:** з огляду на те, що, згідно установленому порядку в Комітеті, усякі обібрання осіб відбуваються на слідуючому засіданню після того, як підніметься подібне питання, — постійного представника комітету до Книжної ради обібрати на черговому засіданню.

14. Підіймається питання з боку бухгалтерії Академії наук — чи належить А.З. Носову додаткова платня за виконання обов'язку секретаря комітету, яка й з якого часу. **Постановлено:** лічити А.З. Носова, фактично виконуючого обов'язки секретаря комітету з часу, коли бувший секретар увільнився, — з 1-го лютого 1919 р. в. о. секретаря комітету, й видавати додатково належну секретареві платню — 500 карб. на місяць.

15. З приводу того, що виявляється необхідність збільшити склад комітету, взагалі поширити працю самої Нац[іональної] бібл[іотеки] та мати кого, щоб завідував будинком Нац[іональної] бібл[іотеки] та инш[ими] господарськими справами, — після обговорювання цих питань, **постановлено:** 1) болотирувати на посаду нового члена комітету Д.І. Багалія; 2) запрохати на посаду старшого бібліотекаря Нац[іональної] бібл[іотеки] — бібліотекаря Московського університету Антона Ієронимовича Калішевського, про що відправити йому відповідного листа; 3) болотирувати на слідуючому засіданню на посаду другого старшого бібліотекаря з правом голосу члена комітету Є.О. Ківліцького, кандидатуру котрого підтримують усі члени комітету; 4) болотирувати на слідуючому засіданню кандидата на посаду завідуючого будинком; 5) виставити кандидатів на посаду підстаршого бібліотекаря, писаря та 3-х співробітників, для чого доручено усім членам комітету переглянути маючі вже прохання й представити підходящих кандидатів на слідуюче засідання.

Засідання скінчилося о 2 год.

Слідуюче засідання призначено на 21 лютого 1919 р. о 11^{1/2} год. ранку.

Голова комітету *В. Вернадський*

Члени: *А. Кримський*

В. Кордт

Сергій Єфремов

І. Житецький

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Вписаному на цій сторінці між рядками: «з правом голосу члена комітету — вірити. *Ан. Носов*».

Протокол № 41

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

21-го лютого 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, А.З. Носов.

О 12 годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. З початку засідання прибувший запрошений на це засідання архітектор [П.Ф.] Альошин докладає про майбутній ремонт будинку Педагогічного музею. Організована спеціальна комісія для цього ремонту, в котрій бажано мати представника од комітету Нац[іональної] бібл[іотеки] Комісія ця вже почала свою працю, гроші, потрібні для ремонту, асигновані ще Директорією, ухвалені новою владою. На увесь ремонт, по думці архітектора, потрібно не менш, як половину року при сприяючих обставинах.

Заслухавши це, акад. Вернадський прохає од імени комітету архітектора Альошина зложити сміту на ремонт Колегії П. Галагана, рахуючи цей ремонт на найкоротший термін. Архітектор Альошин згоджується допомогти комітетові в цій справі, попереджаючи, що необхідно упорядкувати з офіційного боку грошові справи таким чином, щоб завше в розпорядженні комітету були б гроші, котрі могли б видаватися як аванс, коли це буде потрібно на ремонт в межах сміти, що складе архітектор.

Постановлено: 1) коли комісія по ремонту Педагогічного музею побажає того, — обібрати представника од комітету в цю комісію; 2) прохати архітектора Альошина разом з директором Колегії П. Галагана, А.З. Носовим та з завідуючим будинком Нац[іональної] бібл[іотеки] розглянути будинок Кол[егії] Галагана 22-го лютого о 3 год.

2. Оголошується протокол попереднього засідання 18/11 й затверджується.

3. А.З. Носов повідомляє, що дезінфекція Кол[егії] П. Галагана досі не провадиться, причина цього невідома. **Постановлено:** звернутися з запитанням до Червоного Хреста через п. [О.М.] Беркенгейма.

4. Комітет переходить до обібрання через закрити болотировку осіб в члени комітету та на посади Нац[іональної] бібл[іотеки]

1. Членом комітету одноголосно обібрано акад. Д.І. Багалія.
2. На посаду ст[аршого] бібліотекаря одноголосно обібрано Є.О. Ківліцького.
3. На посаду завідуючого будинком одноголосно обібрано Г.Д. Саливона.

Г.Д. Саливона, з приводу того, що по сміті посади завідуючого будинком для Нац[іональної] бібл[іотеки] немає, лічити ст[аршим] писарем з звичайною платньою в 5400 карб. 1800 карб. з фонду в 50000 карбованців, призначеному по сміті для служачих по найму.

5. Присутні члени комітету повідомляють про намічених ними кандидатів з тих осіб, що вже подали прохання, на інші посади Нац[іональної] бібл[іотеки], згідно постанови комітету попереднього засідання. Нарешті комітет зупиняється на слідуючих кандідатах, болотировка котрих повинна відбутися на слідуючому засіданню:

- I. На посаду підстаршого бібліотекаря — С.Г. Кондра
- II. На посаду писаря (діловода) Л.Ю. Биковського, зі звичайною платньою в 3600 карб. 3000 карб. з фонду в 50000 карб., призначеному по сміті для служачих по найму.
- III. На посаду штатного співробітника В.П. Тутковського.

IV. На посаду співробітника — 3-х з таких осіб: [М.П.] Юркевич, [В.М.] Дяконенко, [Н.] Писарева, Шулькевич (Мотрич), [М.П.] Карпинська.

6. А.З. Носов повідомляє, що, виконуючи доручення голови комітету, він мав розмову з комісаром Головного управління містечств і національної культури Мазуренком з приводу передачі бібліотеки «Общественного собрания» для Національної бібліотеки. Виявилось, що ця бібліотека вже передана до професійної спілки і що тепер вже передати її Національній бібліотеці не можна. Далі А.З. Носов повідомляє, що комісар Мазуренко пропонував для Національної бібліотеки мати спеціального охоронного листа, щоб Національна бібліотека мала право реквезувати та урятовувати од розграбування приватних та громадських бібліотек.

7. Акад. Вернадський повідомляє, що проф. [В.С.] Іконников згоджується продати свою бібліотеку приблизно за 150000–200000 карб.

8. Г.П. Житецький пропонує розглянути катальог книгозбірні Домбровського, котрий бажає одержати 25000 карб. **Постановлено:** доручити акад. Єфремову розглянути катальог книгозбірні Домбровського.

9. Оголошується друга заява П. Вайнцвайга відносно повернення йому книжок з Жандармської бібліотеки. **Постановлено:** розглянувши другу заяву Вайнцвейга та заслухавши акад. Єфремова, котрий посвідчив, що книжок Вайнцвейга в переданні Національній бібліотеці Жандармською бібліотекою немає зовсім, комітет залишається на своїй постанові попереднього засідання щодо цього питання.

10. А.З. Носов повідомляє, що необхідно придбати для канцелярії дещо з канцелярського приладдя. **Постановлено:** видати А.З. Носову авансом 500 карб. на придбання канцелярського приладдя, на перевіз книжок та инш.

11. **Ухвалено** видати охоронні листи на усі закуплені Національною бібліотекою книгозбірні.

12. Представником од комітету Національної бібліотеки до Книжної ради одноголосно через закриту болотировку обібрано члена комітету академіка Д.І. Багалія.

13. Обібраних на цьому засіданні — членом Комітету — Д.І. Багалія та ст[аршим] бібліотекарем — Є.О. Ківліцького представити на затвердження комісара народньої освіти.

Засідання скінчилося о 2¹/₂ год.

Слідуюче засідання призначено на 25 лютого 1919 р. о II і ¹/₂ год. ранку.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *А. Кримський*

В. Кордт

Сергій Єфремов

Г. Житецький

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 42

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

23-го лютого 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 12 год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Прибувший на засідання архітектор [П.Ф.] Альошин докладає, що, розглянувши будинок Колегії П. Галагана разом з призначеними на попередньому засіданню комітетом особами, — ремонт потрібен не дуже великий, але, маючи на увазі сучасні обставини, часу на цей ремонт прийдеться витратити чимало. Головне, що треба там зробити, — це поправити покрівлю та грубки, провести електричество, побілити, дещо пофарбовати та взагалі почистити. Приблизну сміту на цей ремонт він представе через 2–3 тижні. Архітектор передасть до комітету плян будинку, щоб Комітет зазначив призначення різних кімнат та показав би, які кімнати найпотрібні в першу чергу, щоб з них почати ремонт. Далі архітектор Альошин пропонує, щоб не гальмувати ремонту, — необхідно йому мати гроші, приблизно, 1% з загальної суми сміти, щоб забезпечити його служачих в цій справі. Крім того, взагалі він лічить необхідним зараз же поклопотатися, щоб мати авансом тисяч з 50, тоді робота по ремонту почнеться відразу і буде провадитися по можливості швидко. Нарешті архітектор Альошин передає бажання комісії по ремонту будинку Педагогичного музею мати в своєму складі представника од комітету.

Постановлено: 1. Пропозиції архітектора Альошина відносно авансу в 50000 кр. та в 1% з загальної сміти принціпово прийняти й гроші видавати, коли це буде потрібно, з тою умовою, щоб ці гроші були повернуті з коштів, що будуть одведені на загальний ремонт. 2. Відносно представника до комісії було обібрано представника од комітету, завідуючого будинком Г.Д. Саливона.

2. Прибувший на засідання Г.Д. Саливон докладає, що вже приходили представники біржи труда і казали, що хоч будинок Кол[егії] П. Галагана й одведено для Нац[іональної] бібл[іотеки], но це питання ще конче не вирішено і т. і., — це на його думку є показчик того, що ще з приводу цього будуть деякі перешкоди. **Постановлено:** прохати акад. Кримського вяснити цю справу з відповідними представниками влади.

3. Г.Д. Саливон підійма питання про те, як і ким буде провадитися убірання подвір'я, вулиці біля будинків та інше, а також про мебліровку будинку. **Постановлено:** доручити Г.Д. Саливону скласти сміту на такі видатки й представити на слідуєче засідання, а поки що видати йому авансом 1000 карб. на дрібні витрати по будинку Кол[егії] П. Галагана.

4. **Ухвалено,** що з господарськими справами архітектор, завідуючий будинком та інші зверталися б до старшого бібліотекаря, до члена комітету В.О. Кордта як до представників комітету.

5. Читається протокол попереднього засідання (21-го лютого 1919 р.) й затверджується.

6. Комітет переходить до обібрання осіб, що намічені були на попередньому засіданню.

I. З приводу відсутності у Києві С.Г. Кондри, обібрання його відкласти до слідуячого засідання.

II. На посаду писаря (діловода) одноголосно через закриту болотировку обібрано Л.Ю. Биковського.

III. На посаду штатного співробітника одногол[осно] через закр[ите] болот[ирування] обібрано В.П. Тутковського.

IV. На посаду співробітника обіб[рано] М.П. Карпинську (6 голосів проти одного).

– « — В.О. Мотрич-Шамрай (6 гол. проти одного).

– « — М.П. Юркевич (4 голоси проти трьох)

Усіх вище зазначених служачих рахувати на службі з того часу, коли вони фактично почнуть працювати, з того ж часу видавати їм платню їм. Що торкається інших намічених кандидатів, то вирішеної кандидатури п. [В.М.] Дяко-ненкової на посаду співробітника зараз не виставляти, а запрохати її до канцелярії, і Є.О. Ківліцькому доручається переговорити з нею, може вона згодиться працювати по зложенню катальогів Desiderata по її фахам. 2) Болотировку п. [Н.] Писаревої тимчасово відкласти, бо її зараз у Києві нема.

7. Академиком Вернадським підіймається питання про те, що необхідно вжити заходи, щоб набути для Нац[іональної] бібл[іотеки] книгозбірні деяких установ що зараз касуються, напр[иклад], Дівочого інституту, Кадетського корпусу та 1-ої гімназії, а також і відносно книжок Надвищого суду¹⁶⁶.

Постановлено: Прохати акад. Кримського побалакати, з ким буде потрібно, про ці перші три книгозбірні, Є.О. Ківліцькому — удатися до комісара [М.О.] Скрипника в справі книжок Надв[ищого] суду. 8. Акад. Єфремов повідомляє, що він балакав з дочкою небіжчика проф. [І.О.] Сікорського відносно набуття Нац[іональною] бібл[іотекою] його книгозбірні, але виявилось, зараз питання про передачу цієї бібліотеки до Нац[іональної] бібл[іотеки] не може бути вирішено, треба деякий час почекати, коли з'їдуться усі наслідники, а тим часом родині проф. Сікорського дуже бажано мати охоронний од реквезиції лист. Акад. Єфремов висловлює думку, що дехто з наслідників скоріше передав би цю бібліотеку до Нац[іональної] бібл[іотеки], ніж до Університету св. Володимира, куди покійний мав думку передати. **Постановлено:** дати родині проф. Сікорського охоронний лист з зазначенням, що ведуться переговори відносно здобуття Нац[іональною] бібл[іотекою] бібліотеки проф. Сікорського.

9. Комітет прохає акад. Єфремова звернутися до п. Бублика в справі бібліотеки «Общественного Собрания».

10. Акад. [С.О.] Єфремов підіймає питання про перевіз з Петербурга бібліотеки проф. [Ф.К.] Вовка та инш[их] українських бібліотек. **Постановлено:** це питання відкласти до слідуячого засідання.

11. Акад. Єфремов повідомляє, що катальог Desiderata по відділу Ucrainica вже скінчен, треба оплатити працю тих, хто його складав, потрібно біля

500 карб. **Постановлено:** виписати на ім'я А.З. Носова аванс в 500 карб. для виплати співробітникам по складанню каталогу Desiderata по відділу Ucrainica.

12. **Постановлено:** виписати на ім'я Є.О. Ківліцького 9000 карб. для виплати Є.К. Трегубову за закуплену у нього бібліотеку та на перевіз її до Нац[іональної] бібл[іотеки].

13. **Постановлено:** виписати на ім'я А.З. Носова 1000 карб. на купівлю усіх сучасних газет з першого номера, газет за раніші часи та на канцелярські потреби.

14. А.З. Носов підійма питання про те, що з приводу того, що зараз дечого з видань Наукового товариства не можна знайти, необхідно негайно звернутися туди за проханням надіслати усі свої видання. **Постановлено:** написати офіційно про це до Наукового товариства й прохати надіслати по два примірники кожного видання.

15. Акад. Вернадський повідомляє, що він разом з проф. [С.П.] Тимошенком та акад. Єфремовим розглянули каталог книгозбірні Талізїна, і взагалі, на його думку, набути цю книгозбірню можна, але в тому разі, коли не буде дуже дорого коштувати. **Постановлено:** доручається Г.П. Житецькому повідомити про це Талізїна і дізнатися, скільки він бажає одержати за свою бібліотеку.

16. Акад. Вернадський пропонує розглянути книгозбірню проф. К.М. Жука. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому розглянути бібл[іотеку] пр[оф.] Жука.

17. Оголошується прохання М.І. Сагарди про посаду. **Постановлено:** мати на увазі для складання каталогів Desiderata й передати цю справу акад. Вернадському та В.О. Кордтові.

18. Оголошується прохання Е.О. Цїтрон про посаду. **Постановлено:** долучити до інших прохань.

19. Була заслухана заява сенатора [С.М.] Майбороди про передачу їм до Нац[іональної] бібл[іотеки] його юридичної бібліотеки, частина котрої зараз тимчасово знаходиться в Науковому товаристві, а друга — в Петербурзі. **Постановлено:** відправити подяку, коли книжки будуть одержані з Наук[ового] товариства.

Засідання скінчилося о 2½ год.

Слідуюче засідання призначено на 28 лютого 1919 р. о 11½ год. ранку.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *А. Кримський*

В. Кордт

Сергій Єфремов

Іг. Житецький

Є. Ківліцький

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 43

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

28-го лютого 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, В.О. Кордт, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 11¹/₂ год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. З початку засідання оголошується заява голови бібліотечної секції Комісаріату по Головному управлінню мистецтв та національної культури од 28-го цього лютого за № 279 про перенесення бібліотеки Українського університету у Києві до Академії наук або Національної бібліотеки, з огляду на загрожене становище цієї бібліотеки. Крім цього було заслухано пояснення до цього прибувшої на засідання пом[ічниці] бібліотекаря Укр[аїнського] університету О.О. Грушевської. **Постановлено:** вважаючи необхідним допомогти урятувати бібліотеку Укр[аїнського] київського університету, комітет може порадити, щоб, коли в будинкові Кол[егії] Галагана буде пристосовано 2 кімнати, які зараз готуються для перевозу туди книжок Національної бібліотеки, — в одну з них скласти книжки Укр[аїнського] київськ[ого] університету, але без того, щоб ними користуватися. Потім же комітет обіцяє першу кімнату, в якій буде скінчен загальний ремонт, тимчасово віддати Укр[аїнському] київськ[ому] університету для користування нею як читальнею для студентів. Відносно ж самої перевозки книжок, прохати О.О. Грушевську умовитися з А.З. Носовим.

2. Читається протокол попереднього засідання 25/11 й затверджується.

3. Акад. Кримський повідомляє, що він, з приводу вияснення питання про реквезіцію будинку Кол[егії] Галагана для Нац[іональної] бібл[іотеки], заходив до голови Колегії по народній освіті та пропаганді Т. Касьяненка, але бачити його не вдалося.

4. Академік Кримський каже, що наміченого комітетом кандидата на посаду підстаршого бібліотекаря [С.Г.] Кондри зараз в Києві немає. Акад. Єфремов додає, що [С.Г.] Кондрі відправлено телеграму з питанням про його згоду, тому треба деякий час почекати. **Постановлено:** болотировку Кондри відкласти до одного з найближчих засідань.

5. Є.О. Ківліцький повідомляє, що обібрана в співробітниці Нац[іональної] бібл[іотеки] М.П. Юркевич заявила, що вона не може приступити до постійної праці в Нац[іональній] бібл[іотеці] аж до кінця березня 1919 р., вона бажала б, щоб їй було дозволено працювати увечері, або 2–3 години у день. **Постановлено:** комітет вважає подібну працю для постійного співробітника Нац[іональної] бібл[іотеки] принципово неможливою й пропонує повідомити п. Юркевич, що, коли вона бажає працювати в Нац[іональній] бібл[іотеці], мусить негайно почати виконання обов'язків співробітника, в противному разі одмовити їй в посаді і обібрати другу особу.

6. Акад. Кримський повідомляє, що він остаточно не міг виконати доручення комітету відносно бібліотек зараз касуючих деяких шкіл у Києві, але дізнався, де вони знаходяться і в кого можна одержати відомості про них: 1) бібліотека Кадетського корпусу передана до Дівочої учительської ім. Ушинського, а спитати треба у директора Шулявської «Просвіти» Потапенка; 2) бібліотека 1-ої гімназії спитати у директора II-ої української гімназії [Г.В.] Козленка; 3) бібл[іотека] Дівочого інституту передана до 1-ої Української гімназії. Акад. Багалій звертає увагу комітету на те, що не слід взагалі одбирати таких книжок, які потрібні для учнів та вчителів, їх залишати треба там, де вони є.

Комітет згоджується з пропозицією акад. Багалія й доручає продовжувати відшукування перших 2-х зазначених бібліотек академікові Кримському, а 3-ої академікові Єфремову.

7. Є.О. Ківліцький оповіщає, що, з приводу виїзду з Київа комісара [М.О.] Скрипника, він не міг вести переговори про Надвищий суд.

8. Акад. Єфремов повідомляє, що охоронний лист для родини проф. [І.О.] Сікорського він передав; з промови з родиною покійного професора видно, що вони з охотою передали б бібліотеку професора до Нац[іональної] бібл[іотеки], якби переговори про це почалися б раніше, зараз же вони почасті зв'язані волею покійного, але проте вони взагалі гадають, що ця справа буде вирішена на користь Нац[іональної] бібл[іотеки]. **Постановлено:** прохати акад. Єфремова продовжувати ці переговори.

9. Акад. Єфремов каже, що, незважаючи на те, що декілька разів він заходив до п. Бублика в справі бібліотеки «Общественного Собрания», — все ж не міг побачитись з ним. **Постановлено:** прохати акад. Єфремова продовжувати цю справу.

10. Акад. Вернадський оголошує одержану ним повістку на його ім'я од відділу позашкільної освіти колегії народньої освіти і пропаганди з запросинами на нараду, що одбудеться 3-го березня ц. р. по питанням про бібліотечну справу. **Постановлено:** делегувати академіка Багалія та ст. бібліотекаря Ківліцького на цю нараду як представників комітету і Нац[іональної] бібл[іотеки] згідно оповістки, надрукованої в «Боротьбі» до 28-го лютого ц. р., ч. 16.

11. Є.О. Ківліцький повідомляє, що вже вжито заходи, щоб набути для Нац[іональної] бібл[іотеки] газети «Киевлянин» та «Киевская Мысль». Далі Є.О. Ківліцький повідомляє, що відправлено до ісполкому листа про розпорядження відносно надіслання до Нац[іональної] бібл[іотеки] усіх сучасних газет; пропонує ще подбати про надіслання газети «Губернские Ведомости», запитати про бібліотеку та архив «Губ[ернський] Стаг[истичний] Коміт[ет]», вдатися до Кансісторії відносно «Епархияльных Ведомостей», комітет цілком з цим згоджується.

12. Акад. Вернадський повідомляє, що він балакав з В.І. Лучицьким відносно частини бібліотеки покійного проф. [І.В.] Лучицького, що зараз знаходиться у його родині: там є рукописи знищених французьких архівів та инш.; просять видати охоронного листа на цю частину бібліотеки і висловлюють думку, що, мабуть, вона буде передана до Нац[іональної] бібл[іотеки].

Постановлено: видати охоронний лист і прохати акад. Вернадського продовжувати переговори.

13. В.О. Кордт сповіщає, що продається бібліотека проф. [Ю.А.] Кулаковського. **Постановлено:** прохати Кордта вести переговори і порадитися з секретарем Українського університету, котрому відома ця бібл[іотека].

14 Акад. Вернадський повідомляє, що він балакав з деякими відомими єврейськими діячами відносно заснування при Нац[іональній] бібл[іотеці] підвідділу єврейських книжок. **Постановлено:** прохати акад. Вернадського вести ці переговори й надалі.

15. Акад. Кримський сповіщає, що є надія, що проф. М.І. Петров продасть свою книгозбірню. **Постановлено:** прохати акад. Багалія переговорити з проф. Петровим.

16. Акад. Кримський пропонує звернутися до: 1) ради Київської духовної академії, там зараз можна взяти для Нац[іональної] бібл[іотеки] «акты и документы, относящиеся к истории Киев[ской] Дух[овной] Акад[емии]», «Труды Киев[ской] Дух[овной] Акад[емии]», магістерські дисертації, «Труды студентов Киев[ской] Дух[овной] Акад[емии]» та инш. видання Академії; 2) звернутися до «Церк[овно]-истор[ико]-археол[огического] общ[еств]а при КДА» — там можна дістати «Альбом достопримечательностей Церк[овно]-Арх[еологического] Музея», «Чтения в Церк[овно]-Арх[еологическом] Об[ществе]» та инш. **Постановлено:** доручити цю справу Є.О. Ківліцькому.

17. Доручено В.О. Кордтові переговорити з проф. [С.Т.] Голубєвим, чи не продасть він своєї книгозбірні.

18. Доручено А.З. Носову переговорити з В. Модзалевським відносно бібліотеки та рукописей П.Я. Дорошенка, чи не можна її набути для Нац[іональної] бібл[іотеки]

19. Акад. Вернадський підійма питання про стародруки, що знаходяться в К[ієво]-печерській лаврі. Акад. Кримський додає, що крім стародруків там є багато цінних гравюр, котрі теж бажано мати в Нац[іональній] бібл[іотеці] Далі акад. Багалій вважає необхідним до цієї справи підходити обережно, становитись на шлях реквезиції не можна, треба порозуміння. Акад. [Вернадський] пропонує скласти комісію на чолі з акад. Багалієм при Нац[іональній] бібл[іотеці], яка відала би здобуванням для Нац[іональної] бібл[іотеки] стародруків взагалі. **Постановлено:** прохати акад. Багалія скласти таку комісію при [Національній] бібл[іотеці] і запрохати до неї кого академик знайде необхідним. А.З. Носову доручається піти в лавру і взагалі дізнатися, в якому стані там знаходяться стародруки та гравюри.

20. Акад. Вернадський пропонує розглянути книжки у антиквара Сімінського, а надалі може можна буде йому доручити набувати для Нац[іональної] бібл[іотеки] рідкі книжки. **Постановлено:** прохати акад. Єфремова взагалі побалакати з Сімінським.

21. Є.О. Ківліцький пропонує удатися до київських наукових інших товариств, щоб одержати їх видання, а саме до таких:

1) «Истор[ическое] общ[еств]о Нестора летописца при Универ[ситете] св. Влад[имира]»;

- 2) «Юридич[еское] общ[ество]во при Универ[ситете] св. Влад[имира];
- 3) «Киевск[ое] общ[ество]во естествоиспыт[ателей] при Универ[ситете] св. Влад[имира]»;
- 4) «Киевск[ое] физико-мат[ематическое] общ[еств]во при Университете св. Владимира»;
- 5) «Физико-медиц[инское] общ[еств]во при Университете св. Владимира»;
- 6) «Киевск[ое] общ[еств]во врачей при Университете св. Владимира»;
- 7) «Киевск[ок] отд[еление] Русск[ого] технич[еского] общ[еств]ва»;
- 8) «Киевск[ое] отд[еление] Общ[ества] классич[еской] филол[огии] и педагог[ики]»;
- 9) «Киевск[ое] сельскохоз[яйственное] общество»;
- 10) «Киевск[ое] отд[еление] Воен[но]-истор[ического] общества».

Постановлено: Звернутися з проханням надіслати усі видання зазначених товариств.

22. Академики Вернадський та Єфремов пропонують удатися до таких товариств:

- 1) «Просв[етительное] религ[иозное] общество»;
- 2) до редакції «Руководства для сельск[их] пастырей»;
- 3) до редакції «Воскресное чтение»;
- 4) до редакції Духовної семінарії;
- 5) «Орнитологическ[ого] общ[ества]»;
- 6) «Лаборатории Сендиката»;
- 7) «Энтомолог[ического] общ[ества]»;
- 8) «Общ[ества] покров[ителей] древн[ости] и искусств».

23. Акад. Багалій пропонує набути для Нац[іональної] бібл[іотеки] передані через акад. [П.А.] Тутковського 4 книжки п. Віленської.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому дізнатися про ціну їх.

24. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він розглянув книгозбірню проф. [К.Н.] Жука. Ця книгозбірня невелика, має підручники (десятків з 5), відчити біля сотні), ріжних загального характеру книжок — десятків з 6 та фізично-математ[ичні] книжки (прибл. 150 кн.). Взагалі вартість мають тільки останні книжки, інші ж зовсім не варто мати в Нац[іональній] бібл[іотеці]. **Постановлено:** прохати акад. Вернадського розглянути катальог фізично-матем[атичних] книжок проф. Жука.

До протоколу од 28-го лютого 1919 р.

25. **Ухвалено:** підписатися на «Книгарь» на 1919 р. і купити по одному примірникові за минулі роки, другий примірник прохати надіслати дурно. Затвердити рахунок Тейфеля за папір на 132 карб.

26. В.О. Кордт підійма питання про техніку катальогізації в Нац[іональній] бібл[іотеці]. Доручено А.З. Носову виписати з усіх протоколів те, що торкається постанов про катальогізацію.

27. Заслухана заява од комісії по ремонту Педагогичного муз[ею] од 28-го лютого 1919 р. за № 30 відносно згоди комісії мати в своєму складі представника од комітету Нац[іональної] бібл[іотеки], з повідомленням, що засідання комісії відбуваються кожду суботу о 10¹/₂ год. ранку. (Софіївська вул., 23, 4.)

Засідання скінчилося о 2³/₄–2¹/₂ год.

Слідуюче засідання призначено на 4/III.1919 р. о 11¹/₂ год. ранку.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *А. Кримський*

В. Кордт

Сергій Єфремов

Є. Ківліцький

Д. Багалій

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 44

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки

4-го березня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, А.З. Носов. (акад. [Д.І.] Багалій повідомив, що він мусить йти по грошовим справам Академії наук та Нац[іональної] бібл[іотеки] до урядових установ).

О 3 год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Г.П. Житецький докладає, що сучасна влада згоджується ухвалити сміту Нац[іональної] бібл[іотеки] на видатки тільки за січень, лютий та березень 1919 р., з приводу цього була перероблена уся сміта, і зараз надсилається вона до урядових установ в розмірі 996666 карб. 66 коп., котру необхідно негайно й провести. Тому Г.П. Житецький разом з акад. Багалієм зараз же йдуть в цій справі до Фінансової комісії.

2. Прибувший на засідання архитектор [П.Ф.] Альошин оголошує ось такі умови, необхідні для нормального переведення робіт по ремонту Кол[егії] П. Галагана при сучасних обставинах:

А) комітет зазначає ціни на одиницю видатків, а архитектор одержує од комітету розпорядження здавати роботи згідно таким цінам, і комітет підписує припоруки підрядчика. На той же випад, коли ціни будуть непридугадані, архитектор має право сам зробити відповідні розпорядження, повідомивши про це комітет.

З приводу цього акад. Вернадський пропонує обібрати комісію, котра вирішила б усі ці питання і взагалі мала б функції комісії по ремонту Кол[егії] Галагана на часи цього ремонту з повноваженням од Комітету вирішувати усі справи по цьому ремонту крім надзвичайних.

Постановлено: скласти ремонтну комісію, права й обов'язки котрої взагалі відповідають правам і обов'язкам звичайним будівничим комісіям.

Комісія ця складається з таких осіб: В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький і Г.Д. Саливон. Комісії доручається зробити постанову відносно умови архитектора, зазначеної під літ. А);

Б) до одержання загального кредиту на ремонт можна витрачувати гроші з призначених комітетом на попередньому засіданні 50000 карб. **Постановлено:** передати цю справу до ремонтної комісії;

В) призначити архітекторові 1% за складання сміти і 3% з суми з загальних видатків. **Постановлено:** комітет згоджується з цією пропозицією архітектора Альошина;

Г) необхідно мати десятника приблизно на 2 місяці з платньою по 600 карб. на місяць та ще й кур'єра. **Постановлено:** передати це питання до ремонтної комісії.

3. Прибувши на засідання Г.Д. Саливон докладає про останнє засідання комісії по ремонту Педагогичного музею, на якому він був, де йшли, головним чином, промови про те, щоб скоріше одержати гроші на ремонт і взагалі упорядкувати цю справу. Потім Г.Д. Саливон повідомляє, що намічені дві кімнати для складання книжок з Кол[егії]. П. Галагана вже готові, можна почати перевозку, але тепер встає питання про дрова в помешканні для кур'єра або доглядача за книжками, що будуть туди перевозитись. **Постановлено:** з подібними господарськими питаннями взагалі звертатися цілком до ремонтної комісії.

4. Читається протокол попереднього засідання (28-го лютого) й затверджується.

5. Акад. Єфремов сповіщає, що од наміченого кандидата на посаду підстаршого бібліотекаря С.С. Кондри одержано телеграму, де він прохає дати докладніші відомості про цю пропозицію. **Постановлено:** з балотировкою Кондри ще деякий час почекати.

6. Акад. Єфремов повідомляє що він був у директора 1-ї укр[аїнської] гімназії в справі бібліотеки Дівочого інституту, але там ще певно не відомо, що ця бібліотека перейде до 1-ї гімназії, а коли це буде, то він охоче, розглянувши її, може частину й передасть до Національної бібліотеки. **Постановлено:** мати це на увазі.

7. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він не міг бачити ще комісара [М.О.] Скрипника в справі Надвищого суду. **Постановлено:** до слідуючого засідання доручено Є.О. Ківліцькому довідатися про Скрипника і перебалакати з ним.

8. Акад. Вернадський сповіщає, що він балакав з комісаром Марголіним відносно бібліотеки «Общественного Собрания», але виявилось, що частину її вже спалено солдатами, частина ж передана Професійній спілці, а потім до Народнього університету. **Постановлено:** прохати акад. Вернадського переговорити з проф. Воропаєвим в цій справі, може можна хоч частину одержати для Національної бібліотеки.

9. Акад. Вернадський повідомляє про засідання 3-го березня представників бібліотек, що відбулося при від[ділі] кол[ишньої] позашкільної освіти, на якому, крім нього, од Нац[іональної] бібл[іотеки] були акад. Багалій та Є.О. Ківліцький. На цьому засіданні, де головував акад. Вернадський вирішено мати постійну комісію з представників од бібліотек м. Києва для урятування і охорони книжок, котрі при сучасних обставинах почасти спалюються, знищуються і взагалі гинуть цінні книгозбірні. З приводу такого відношення влади до культурної

праці взагалі акад. Вернадський вважає необхідним Нац[іональній] бібл[іотеці] мати ближчі стосунки з комісаром Марголіним. **Постановлено:** написати до колегії позашкільної освіти прохання, щоб усі книжки, які мають вартість для Нац[іональної] бібл[іотеки] були б надіслані до Нац[іональної] бібл[іотеки] комісарові Марголіну відправити кілька сот примірників відозви комітету. Мати свого представника в цю зазначену комісію.

10. Підіймається питання про знищення музею та бібліотеки б[арона] Штейнгеля, — необхідно хоч частину урятувати і коли не пізно взяти до Нац[іональної] бібл[іотеки]. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому переговорити з комісаром Марголіним¹⁶⁷.

11. Є.О. Ківліцький сповіщає, що з приводу свята не можна було одержати відомостей відносно «Киевлянина» та «Киевской Мысли». **Постановлено:** поновити заходи в цій справі.

12. Акад. Вернадський повідомляє, що він не бачив В.І. Лучицького і не міг переговорити відносно частини бібліотеки проф. [І.В.] Лучицького. **Постановлено:** Прохати акад. Вернадського написати в цій справі листа Марії Вікторівні Лучицькій.

13. **Ухвалено** написати до губерніяльного комісара відносно бібліотеки Губерніяльного статистичного правління.

14. В.О. Кордт повідомляє, що він бачив бібліотеку проф. [Ю.А.] Кулаковського, її бажають продати, і коли каталог буде скінчен, його передадуть до Національної бібліотеки.

15. Акад. Вернадський повідомляє, що з приводу єврейських книжок до нього має прийти з листом од М.І. Ростовцева-Дінабурга, тоді й почнуться переговори.

16. Акад. Кримський повідомляє, що якась інституція бажала реквезувати бібліотеку Духовної академії і навіть частину її перевезти до Москви, але не встигла, бо Духовна академія передала свою бібліотеку Академії наук для тимчасового користування¹⁶⁸.

Постановлено: удатися до Духовної академії, щоб вона надіслала свої видання до Нац[іональної] бібл[іотеки].

17. Є.О. Ківліцький сповіщає, що він ще не міг звернутися до «Церковно-Исторического Общества при Духовной Академии» та до ради Духовної академії.

18. А.З. Носов повідомляє, що він заходив до В.Л. Модзалевського в справі книжок та рукописей П.Я. Дорошенка, але його не бачив.

19. А.З. Носов повідомляє, що він був в лаврі й мав промову з завідуючим друкарнею лаври архимандритом Філадельфом. Усі стародруки, гравюри та інша спадщина старовини, — ще все ціле, але становище зараз загрожує, тому лаврі дуже бажано, щоб Академія наук або Нац[іональна] бібл[іотека] подбала про охорону цього й видала б охоронного листа. **Постановлено:** з приводу відсутности акад. Багалія доручається А.З. Носову повідомити про це акад. Багалія як голову комісії по предбанню стародруків.

20. В.О. Кордт сповіщає, що він не міг бачити проф. [С.Т.] Голубева і побалакати відносно його бібліотеки. **Постановлено:** прохати акад. Вернадського переговорити з О.І. Левицьким.

21. Акад. Єфремов повідомляє, що він балакав з антикваром Сімінським, той охоче все зроби для Національної бібліотеки і дасть спис тих книжок, цікавих для Нац[іональної] бібл[іотеки], що у нього є або він може добути.

22. **Ухвалено** прийняти дар од п. Віленської — 4 книжки, передані через акад. [П.А.] Тутковського, і послати їй подяку.

23. В справі бібліотеки проф. Жука **ухвалено** купити усю його бібліотеку, оцінивши її взагалі як «другорядну» — приблизно 4–5 карб. за книжку; доручається ця справа акад. Вернадському.

24. Проф. Данилевич пропонує вдатися до різних товариств та інституцій (спис котрих до цього додається) з проханням надіслати свої видання. Крім того, пропонує звернутися до архиву Окружного суду, де є газети 18 віку, друковані доклади, дуже цінні для українських істориків; звернутися до Колегії Павла Галагана, котра має видання «Ежегодник» та «Педагогическая Мысль», — до ради IV гімназії та до п. [К.В.] Болсуновського, котрий має цікаву бібліотеку. **Постановлено:** удатися до зазначених товариств та інституцій.

25. Акад. Вернадський пропонує звернутися до відділу земельних поліпшень Мін[істерства] зем[ельних] справ, виписати усі видання [С.В.] Оппокова та инш. **Ухвалено.**

26. Акад. Кримський передає для Національної бібліотеки од п. [М.В.] Птухи газети: «Слово» і «Віра та Держава», на частині яких написано олівцем підвище, вказуюче на автора, — це редакційні примірники газет.

27. Оголошуються нові прохання про посаду [І.Л.] Смоленського, [О.П.] Дяківського, [Г.М.] Кашенкової та [Д.В.] Антоновичової. **Постановлено:** долучить до інших, і всі разом поділяються поміж член[ами] ком[ітету] для вибору кандидатів на посаду співробітників, замість М. Г. Юркевич, котру, як не прибувшу до виконання обов'язків в Національній бібл[іотеці], не лічити зовсім на посаді, та для обібрання нових.

28. Акад. Єфремов розглянув каталог бібліотеки Домбровського, там є частина цінних книг, але, на його думку, власник бажає за них дуже дорого. **Постановлено:** Доручити Є.О. Ківліцькому побалакати з Домбровським про те, щоб він зменшив ціну.

29. Акад. Єфремов повідомляє, що О.М. Стешенкова бажає частину своєї бібліотеки передати до Національної бібліотеки, частину продати; бібліотека має цінні українські книжки, — бажано би її придбати для Нац[іональної] бібл[іотеки] Акад. Кримський пропонує цю бібліотеку купити, оцінивши на круг 5 карб. за книгу. **Постановлено:** купити бібліотеку О.М. Стешенкової по 5 карб. за книжку, частину, котру О.М. [Стешенкова] прохає в дар прийняти, перевезти по можливості негайно (Столипінська, 31).

30. Акад. Вернадський повідомляє, що до нього обернувся через свого брата — члена Геологічн[ого] комітету Гінзбурга інженер Марк Ісаакович Гінзбург, котрий їде до Петербурга та Москви й прохає дати йому доручення привезти книжок для Нац[іональної] бібл[іотеки], книжки він бажає купувати за свій кошт, потім, як повернеться, виплатити йому за них, а також і за перевіз книжок. **Постановлено:** дати доручення п. Гінзбургу до різних наукових та інших товариств, Академії наук, «Публичной Библиотеки» та до інших і видати охоронного листа щодо перевозу книжок.

31. Акад. Вернадський сповіщає, що з промови з п. Дагановим видно, що «Охотничій Клуб» ще не реквізовано, а коли це буде, він охоче звернеться до Нац[іональної] бібл[іотеки] за допомогою.

32. Акад. Вернадський пропонує купувати для Нац[іональної] бібл[іотеки] наукові книжки на руській мові, котрих згодом може не можна буде дістати; напр[иклад], химичні видання та инш. **Постановлено:** купити химичних книжок на російській мові на 500 карб. по вибору Б.О. Кістяковського.

33. Акад. Вернадський повідомляє, що зі слів акад. [П.А.] Тутковського проф. [В.А.] Савінський не згоджується продати батька бібліотеку.

34. В.О. Кордт повідомляє, що продається бібліотека доцента університету Савченка по медицині та там ще є багато російських журналів за кілька років. **Постановлено:** доручається В.О. Кордтові докладніше дізнатися про ціну.

35. Акад. Вернадський висловлює принципово думку про те, що комітет в своєму складі не має спеціалістів по деяким галузям наук, напр[иклад], по медичнім книжкам та инш. **Постановлено:** тимчасово відкласти це питання і згодом подбати про т. з. «Комісію пріхильників Нац[іональної] бібл[іотеки]»

36. Є.О. Ківліцький підіймає питання про бібліотеку Софійського собору, котру треба розглянути, а може й придбати. **Постановлено:** доручити це питання комісії акад. Багалія.

37. А.З. Носов повідомляє, що слід би дізнатися про бібліотеку В.П. Степаненка, у котрого є цінна українська бібліотека. Акад. Єфремов цілком підтримує це. **Постановлено:** доручається акад. Єфремову дізнатися про це.

38. А.З. Носов пропонує купити, головним чином, історичні видання «Видавництва Ладизжнікова». **Постановлено:** купити усі історичні видання Ладизжнікова.

Засідання скінчилося о 2½ год.

Слідуюче засідання призначено на 7 березня 1919 р. о 12 год.

Голова комітету *В. Вернадский*
Члени: *А. Кримський*
В. Кордт
Сергій Єфремов
І. Житецький
В. Данилевич
В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 45

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

7-го березня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 12 год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. З початку засідання прибувший архітектор [П.Ф.] Альошин підніма деякі питання по ремонту Кол[егії] П. Галагана. Комітет відкладає усі ці питання до слідуючого засідання, на яке прохає архітектора Альошина принести сміту на ремонт, після чого й вирішуються підняті питання.

2. Г.П. Житецький докладає про свої та академіка Багалія переговори з Фінансовою комісією відносно затвердження сміти Нац[іональної] бібл[іотеки] на перші три місяці 1919 р. На решті цих переговорів Фінансова комісія пропонує такі асигнування:

1) на вдержання комітету та служачих Нац[іональної] бібл[іотеки]	52100 карб.
2) на купівлю книжок і улаштування Нац[іональної] бібл[іотеки]	400000 карб.
3) на друк катальогів, звідомлень та инш. бібліот[ечних] видань	15000 карб.
4) на бланки, картки, картонажи та инш.	10000 карб.
5) на оправу деяких книжок, листівок, газет та инш.	16666карб.66 к.
6) на купівлю шахв та полиць	50000 карб.
7) на улаштування канцелярії	10000 карб.
8) на перевоз книжок та бібліотек	5000 карб.

Разом 588766 карб. 66 коп. ^{*179}

Далі Г.П. Житецький повідомляє, що 1) фінансова комісія не згодилась асигнувати гроші на ремонт Кол[егії] П. Галагана, поки не буде їй представлено договірний акт між Нац[іональною] бібл[іотекою] і Кол[егією] Галагана про умови користування будинком колегії; 2) необхідна участь Державного контролю в складанні загальної сміти на ремонт.

Постановлено: Прийняти все вищезгадане на увагу й прохати акад. Вернадського, акад. Єфремова та Є.О. Ківліцького переговорити з директором Кол[егії] Галагана й виробити умови користування Національною бібліотекою будинком Кол[егії] Галагана.

3. Читається протокол попереднього засідання (4-го березня) й затверджується.

4. Акад. Вернадський підійма питання про необхідність почати вже реєстрацію книжок. В.О. Кордт пропонує спочатку й зараз завести книжку для щоденного записування книжок, що поступають до Нац[іональної] бібл[іотеки] з зазначенням, від кого й коли. **Постановлено:** 1) негайно завести щоденну інвентарну книгу; 2) доручити Є.О. Ківліцькому, В.О. Кордтові та А.З. Носову зробити на слідуючому засіданню доклад про техніку катальогізації книжок взагалі.

5. Доручено В.О. Кордтові на слідуюче засідання принести справку від скарбника Академії наук, — скільки зосталося грошей у Нац[іональної] бібл[іотеки] з 500000 фонду.

6. З розглянутих членами комітету прохань після обговорювання кандидатур намічені слідуючі кандидати на 2 посади співробітників в Нац[іональній] бібл[іотеці], до обібрання котрих перейти на слідуючому засіданню:

1. [Г.О.] Доброхотова	5. [М.П.] Карпінська

*179 Суму асигнувань написано від руки.

2. [О.П.] Дяківський
3. [М.М.] Єфремов
4. [Н.М.] Каліхевич
6. [Т.М.] Мініцька
7. [П.Д.] Понятенко
8. [К.Ю.] Фельдман-Вельтман

7. Є.О. Ківліцький повідомляє, що, з приводу відсутности в Києві комісара [М.О.] Скрипника, він не міг з ним перебалакати відносно бібліотеки та инш. Надв[ищого] суду.

8. Акад. Вернадський повідомляє, що він ще не міг бачити проф. Воропаєва й переговорити з ним відносно бібліотеки «Общественного Собрания».

9. Комітет доручає Є.О. Ківліцькому бути представником од Національної бібліотеки в Бібліотечній комісії, що при колегії позашкільної освіти.

10. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він мав переговорити з секретарем Бібліотечної комісії при колегії позашкільної освіти Марголіним відносно бібліотеки бар[она] Штейнгеля, котрий пропонував вдатися до Книжної ради, куди передана ця бібліотека. **Постановлено:** прохати академіка Багалія як представника од комітету в Книжній раді подбати про це.

11. Є.О. Ківліцький повідомляє, що вяснити справу відносно «Киевлянина» та «Киевской Мысли» доручено Л.Ю. Биковському, але ще нічого не можна було певного дізнатися. **Постановлено:** в тому разі, коли виявиться необхідність платити гроші за ці газети, — купити їх по повному комплекту.

12. Акад. Вернадський каже, що листа він ще не писав до М.В. Лучицької відносно бібліотеки проф. І. Лучицького.

13. Акад. Вернадський сповіщає, що він мав промову з [Б.] Дінабургом відносно єврейських книжок *Desiderata* для Нац[іональної] бібл[іотеки] Акад. Єфремов пропонує закликати другого кандидата на цю справу — [І.В.] Галанта. Акад. Багалій вважає корисним, щоб відомі єврейські діячі зложили б свою комісію, котра і намітила б сама кандидата для зложення каталогу *Desiderata*. **Постановлено:** відкласти це питання до слідуючого засідання.

14. Є.О. Ківліцький сповіщає, що він ще не міг звернутися до ради Духовної академії й переговорити, але відповідні листи вже туди відправлені.

15. А.З. Носов повідомляє, що з промови з В.Л. Модзалевським виявилось, що останньому невідомо, чи продається бібліотека П.Я. Дорошенка, чи ні.

16. Доручено академікові Багалію разом з А.З. Носовим піти до лаври й переговорити там про стародруки та инше, про одержання Національною бібліотекою видань лаври, і віднести туди охоронного листа.

17. Акад. Вернадський сповіщає, що він ще не міг переговорити з О.І. Левицьким про бібліотеку проф. [С.Т.] Голубева.

18. В.О. Кордтові доручено переговорити з [К.В.] Болсуновським про його бібліотеку.

19. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він бачив п. [М.П.] Юркевич, котра прохала лічити її обібрання дійсним на другу чергу, зараз вона не може почати працю в Нац[іональній] бібл[іотеці]. Комітет такі умови не приймає.

20. Доручено В.О. Кордтові розглянути каталог бібліотеки Дубровського.

21. Доручено акад. Вернадському закласти спис товариств та інституцій, до котрих інженер М.І. Гінзбург, що командирується од Нац[іональної] бібл[іотеки] до Москви та Петербурга, повинен вдатися для одержання там книжок.

22. В.О. Кордт повідомляє, що він ще не бачив п. Савченка і тому не міг переговорити про його бібліотеку.

23. А. Носов повідомляє, що видання Ладижнікова, Касперовича та инш. ще не куплені.

24. **Ухвалено** замовити печатку з адресою Нац[іональної] бібл[іотеки]: Київ, Фундуклієвська вул., ч. 11.

Засідання скінчилося о 3 годині.

Слідуюче засідання призначено на 14 березня о 12 годині.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *Є. Ківліцький*

В. Кордт

Сергій Єфремов

Іг. Житецький

Дм. Багалій

В. о. секретаря *Ан. Носов*

Протокол № 46

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

14-го березня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, В.О. Кордт, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький та А.З. Носов.

О 12 год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (7-го березня) й затверджується.

2. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він ще не міг виконати доручення комітету відносно бібліотеки Надвищого суду, бо не бачив комісара [М.О.] Скрипніка.

3. Акад. Вернадський сповіщає, що він не бачив проф. Воропаєва та й не міг переговорити з ним відносно бібліотеки «Общественного Собрания».

4. Акад. Багалій повідомляє, що він ще не мав переговорів в Книжній раді відносно бібліотеки бар[она] [Ф.Р.] Штейнгеля.

5. Є.О. Ківліцький докладає, що в редакції «Киевской мысли» обіцяли дати для Нац[іональної] бібл[іотеки] комплекти «Киевской мысли» та «Киевлянина».

6. Відносно організації єврейського відділу в Нац[іональній] бібл[іотеці] **постановлено:** доручити вести про це переговори академіку Вернадському та В.О. Кордтові.

7. Є.О. Ківліцький каже, що він ще не мав можливості звернутися до ради Духовної академії.

8. А.З. Носов докладує, що вже відправлено до Духовного Собору лаври повідомлення про передачу Національній бібліотеці видань лаври, охоронного листа туди теж передано.

9. Підіймається питання про бібліотеку проф. [С.Т.] Голубева, котра зараз знаходиться в великій небезпеці, бо її починають грабувати. Після розгляду цього питання **ухвалено**: комітет негайно купує книгозбірню проф. Голубева, дає охоронного листа на час, доки ця книгозбірня не буде перевезена до Нац[іональної] бібл[іотеки]. З приводу того, що проф. Голубев зараз кінчає катальог, пропонується почати перевозити книжки частинами, приймаючи їх по загальній кількості. Коли катальог буде скінчено, доручається академіку Багалію розглянути його, прирівнявши цю книгозбірню до загальних норм добре складених наукових книгозбірень. Брошури купуються усі, але загальна оцінка буде залежати од загального відношення числа книжок до числа брошур і од розміру брошур¹⁶⁹.

10. Прибувший на засідання бібліотекар Державного українського університету в Києві прохає одвести для бібліотеки та читальні цього університету кімнати Колегії П. Галагана, де колись був лазарет. **Постановлено**: відкласти це питання до слідуючого засідання, а до того часу доручається Є.О. Ківліцькому, В.О. Кордтові, завідуючому будинком Нац[іональної] бібл[іотеки] разом з бібліотекарем університету докладніше розглянути підняте питання й доложити на слідуючому засіданню.

11. В.О. Кордт повідомляє, що він не бачив ще [К.В.] Болсуновського, а також і доцента університету Савченка.

12. А.З. Носов каже, що досі не куплені видання Ладизжнікова, Касперовича та инш. від того, що в книгарнях, куди він звертався, історичних книжок цих видань не було зовсім, саме красне письменство, але звернеться в інші місця.

13. В.О. Кордт повідомляє, що ще не виявилось, скільки зосталося грошей у Нац[іональній] бібл[іотеці] з 500000 фонду. **Постановлено**: доручається акад. Вернадському, В.О. Кордтові та А.З. Носову в'яснити ці грошові справи.

14. Комітет переходить до обібрання двох співробітників з намічених на попередньому засіданню кандидатів.

Обрано було: 1) П.Д. Понятенка	6 голосів проти одного;
2) О.П. Дяківського	4 голоси проти трьох.

Комітет доручає Є.О. Ківліцькому та А.З. Носову поділити працю поміж [Л.Ю.] Биковським, Понятенком та Дяківським так, як вони знайдуть взагалі корисним для Нац[іональної] бібл[іотеки].

15. Прибувший на засідання Д.М. Щербаківський повідомляє про бібліотеку та архив Вишневецьких. Це все зложено в трьох місцях, запаковано в ящики, можливо, що там є інші речі. Взагалі уся наукова спадщина Вишневецьких має таке велике наукове значення, що треба негайно зробити все, щоб зберегти й урятувати од можливого розграбування.

Постановлено: прохати Д.М. Щербаківського як представника комітету в цій справі разом з Є.О. Ківліцьким розглянути усі ящики і, по можливості, в'яснити, чи нема там сторонніх речей, крім книжок та архиву, і подивитися кімнати, що колись були під лазаретом в Кол[егії] Галагана, — чи не будуть вони здатні для того, щоб туди перевезти бібліотеку та архив Вишневецьких.

16. Акад. Вернадський оголошує умови користування будинком Кол[егії] П. Галагана, що поки намічені колегією й передані директором Кол[егії] п. [Я.М.] Колубовським до комітету. (Спис цих умов до цього прикладається).

Постановлено: з приводу того, що загальна сміта на ремонт архітектором [П.Ф.] Альошиним ще не внесена до комітету, відкласти питання про це до слідуєчого засідання.

17. Акад. Багалій оголошує заяву проф. [В.С.] Іконникова од 14-го березня ц. р. (до цього прикладаєму) і вносе такі пропозиції, котрі комітетом ухвалюються: 1) бібліотека проф. Іконникова купується Національною бібліотекою; 2) негайно видається охоронний лист з зазначенням того, що ця бібліотека є власність Національної бібліотеки; 3) прохати академіка Багалія зробити доклад про саму бібліотеку, приблизно оцінивши її; 4) на бажання проф. Іконникова одержати за свою бібліотеку до 200000 карб. комітет висловлює свою згоду; 5) виплатити приблизно половину, коли цього побажає проф. Іконников, до перевозу книжок до Національної бібліотеки; 6) доручити академікам Вернадському та Багалію виробити подробиці перевозу бібліотеки.

18. Г.П. Житецький вносе пропозицію про видання «Вісника» Нац[іональної] бібл[іотеки] і подає короткий проект змісту та грошових видатків цього видання. **Постановлено:** на слідуєчому засіданню обговорити цю справу докладніше.

19. А.З. Носов повідомляє, що з приводу одержаного відношення за № 263/1246 од 7/III ц. р. народній комісар освіти бажає мати докладні відомості про Національну бібліотеку взагалі. **Постановлено:** прохати акад. Вернадського піти до комісара народньої освіти Салка й повідомити про Національну бібліотеку.

20. Ухвалюються рахунки:

1) Т[оварист]ва «Вернигора» за № 20 од 13/III на 270 карб. 85 коп. за українські газети, журнали та книжки; 2) Т[оварист]ва «Час» за № 1 од 13/III на 146 карб. 95 коп. за українські журнали, газети та инше.

Засідання скінчилося о 4 год.

Слідуєче засідання призначено на 18 березня 1919 р.

Голова комітету академик *В. Вернадський*

Члени: *Іг. Житецький*

Д. Багалій

В. Кордт

Сергій Єфремов

Є. Ківліцький

А. Кримський

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 47

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

21-го березня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О І годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (14/III) й затверджується.

2. По пропозиції акад. Вернадського, комітет ухвалює відправити лист в Москву до «Библиот[еки] Отд[ела] Народн[ого] Комиссариата Просвещения»^{*180} з проханням оказати допомогу в охороні частини бібліотеки проф. [С.Т.] Голубева, що зараз знаходиться в Саратові і котру придбала собі Національна бібліотека; відправити телеграму ректорові Саратовського університету і прохати тимчасово взяти цю бібліотеку для тимчасової її охорони; відправити телеграму професорові Франку з проханням допомогти в цій справі.

3. **Ухвалено** прохати в. о. архитектора Академії наук [М.М.] Стефані розглянути умови користування будинком Кол[егії] П. Галагана, висловлені колегією, і дати свою відповідь.

4. Акад. Вернадський повідомляє, що є можливість набути бібліотеку та архив Репніних, що знаходиться в Яготині. **Постановлено:** доручити академікам Вернадському та Багалію вести про це переговори і асігнувати гроші, потрібні на перевіз цього до Києва.

5. Акад. Вернадський повідомляє, що з загального фонду в 500000 карб. залишається ще невитраченими 377340 карб. 50 коп.

6. Г.П. Житецький докладає про видання «Вісника» Національної бібліотеки. **Ухвалено:** 1) дати назву такому вісникові — «Книжний Вісник, видання Національної бібліотеки при Українській академії наук у Києві»; 2) на рік давати 4 номери; 3) видання почати з квітня біжучого року; 4) асігнувати на це видання 30000 карб., згідно прикладаемому при цьому реєстрові; 5) експедицію «Книжного Вісника» пристосувати до загальної експедиції видань Академії наук; 6) прохати Г.П. Житецького бути редактором «Книжного Вісника» з додатковою платнею в 200 карб. на місяць до звичайного утримання як члена комітету.

7. Є.О. Ківліцький оголошує постанову наради бібліотекарів Національної бібліотеки од 13/III (до цього прикладаємо) про техніку каталогізації. Комітет ухвалює усі пункти цієї постанови, крім першого та третього, відносно котрих комітет постанови поки не виносе, а пропонує поспробувати на практиці іншу систему: завести загальну інвентарну книгу Бібліотеки з скороченим змістом, докладна ж каталогізація буде вестися згодом по відділам, в такому разі щоденника заводити зовсім поки що не треба. Далі комітет додає, що картки

^{*180} Напис у лапках написано від руки.

треба почати зараз поки в одному примірникові, а по Ucrainіka в 2 примірниках; картки усі взагалі надалі повинні знаходитися в одному відділу, не діливши їх по окремим відділам.

8. Прибувший на засідання архітектор [П.Ф.] Альошин повідомляє, що по його обрахунку на ремонт Кол[егії] Галагана потрібно буде 348000 карб. Комітет визнає цю суму занадто великою, але од загальної постанови по цьому питанню поки утримується і визнає необхідним переговорити в цій справі з в. о. архітектора Акад[емії] наук Стефані.

9. **Ухвалено** звернутися у Харків до Є.М. Іванова, архіваріуса Історичного архіву, і прохати його зібрати для Нац[іональної] бібл[іотеки] усі відозви, прокламації, газети та інше за часи з початку революції, що виходили у Харкові, на що асигнувати на перший раз 500 карб. З тим самим звернутися до В.М. Щербаківського в Полтаву — асигнувати 300 карб, до Д.І. Єварницького в Катеринослава — асигнувати 300 карб. та в Прилуки до В.І. Маслоva — асигнувати 100 карб.

10. Заслухано було прохання про посаду: [Д.А.] Марковича, [Г.М.] Чубінської, [І.В.] Галанта, [М.Й.] Лавровської, [О.] Чепуренка, [Т.Й.] Маляренка, [Я.М.] Колубовського, [М.Л.] Жюно, [С. В.] Каневської, [Л.Г.] Більської та [Н.Г.] Демуцької. **Постановлено:** Марковича та Чубінську запрохати працювати, згідно їх бажання, без платні; прохання ж інших осіб поки по суті не розглядати, бо вільних посад зараз немає, і долучити до інших.

11. Акад. Багалій повідомляє, що він повідомив проф. [В.С.] Іконнікова про останню постанову комітету щодо купівлі його бібліотеки і що охоронного листа проф. Іконнікову передано.

12. Акад. Багалій докладає про бібліотеку [Н.В.] Молчановського, котру він розглянув по каталюгу. Бібліотека ця має 853 книжки на різних мовах, є рідкі книжки, але взагалі складена вона, видно, випадково, й взагалі коли купувати її, то треба розцінку робити як мінімальну. Акад. Кримський вважає все ж корисним придбати цю бібліотеку, але розцінку робити, во всякім разі, як другорядної бібліотеки. **Постановлено:** доручити розглянути каталюг бібліотеки Молчановського Є.О. Ківліцькому¹⁷⁰.

13. В.О. Кордт вважає ціну, призначену Домбровським за його книжки надзвичайно високою. Комітет теж визнає і постановляє: з приводу надзвичайно високих цін доручається В.О. Кордтові ще раз перебалакати з Домбровським, а Є.О. Ківліцькому переглянути ці книги.

14. Заслухавши повідомлення В.О. Кордта про бібліотеку Савченка, комітет **постановляє:** одмовитися од купівлі цієї бібліотеки.

15. Ухвалюється рахунок Геріна в сумі 589 карб. 70 коп. на книжки на польській мові (Ucrainіca).

16. Доручено В.О. Кордтові розглянути спис польських книжок, що пропонується набути для Національної бібліотеки через п. Жиценського.

17. **Ухвалено** частину бібліотеки та архіву Вишневецьких, найбільше цінну, перевезти до Національного музею, другу ж перевезти до Національної бібліотеки, для чого негайно приспособити відповідне помешкання, а разом з тим і кімнату для того, щоб хтось з служачих Національн[ої] бібліотеки там жив.

18. **Ухвалено**, що бібліотекарі мають право купувати книжки, вартістю до 100 карб. за кожна, без затвердження комітету.

19. Доручено проф. Данилевичу, а коли він не зможе, — Є.О. Ківліцькому розглянути катальог бібліотеки акад. Багалія і зробити комітетові доклад про цю бібліотеку.

20. Комітет пропонує за 3 книжки і 1 карту Резцову дати 65–75 карб.

21. Доручено В.Н. Мамуровському взяти під охорону частину бібліотеки проф. Голубева, що знаходиться в Саратові, з умовою не вивозити її нікуди без розпорядження комітету.

22. Доручено В.О. Кордтові умовитися з проф. Голубевим про техніку перевозу його бібліотеки.

23. Оголошується заява проф. Голубева про те, що його бібліотека та рукописи дійсно є продані Національній бібліотеці. (Заява до цього прикладається).

24. Обговорюються умови, на підставі котрих комітет може заключити договір з Кол[егією] П. Галагана про право користування Нац[іональною] бібл[іотекою] будинком Кол[егії] П. Галагана.

25. **Ухвалено** придбати для Нац[іональної] бібл[іотеки] по пропозиції Г.П. Житецького книжки П.Г. Житецького по філології та слов'янознавству, приблизно біля 300 книжок з оцінкою по 7 карб. за кожна.

26. Доручено комісії по ремонту Кол[егії] П. Галагана одібрати кімнати в б[увшій] Колегії для завід[уючого] будинком та кур'єра Ярмоченка і негайно зробити там необхідний ремонт.

27. **Ухвалено** звернутися до В.М. Ханенко з проханням передати до Нац[іональної] бібл[іотеки] дещо з видань її чоловіка.

28. Акад. Багалій повідомив, що Книжною палатою приготовано дуже велику колекцію книжок з бібліотеки [Н.А.] Терещенка.

29. **Ухвалено** негайно перевезти до Нац[іональної] бібл[іотеки] з Наук[ового] тов[ариства] книжки П.Г. Житецького, [С.М.] Майбороди та Центральної Ради.

30. **Ухвалено**, по пропозиції Є. О. Ківліцького, дати за бібліотеку Солухи не більше 5000 карб., себто по звичайній розцінці.

Засідання скінчилося о 4¹/₂ год.

Слідуюче засідання призначено на 25 березня о 1 год.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *Іг. Житецький*

Д. Багалій

В. Кордт

Сергій Єфремов

Є. Ківліцький

А. Кримський

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 48

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві.

25-го березня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [Д.І.] Багалій, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 1 годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Акад. Вернадський в загальних рисах оголошує передану до комітету архителем [П.Ф.] Альошиним сміту на ремонт Кол[егії] П. Галагана; усього на ремонт потрібно буде, згідно зазначеної сміти, 303507 карб. 57 коп.

Далі оголошується підрахунок біжучих річних видатків, що торкаються ремонту будинку Кол[егії] Галагана, рахуючи 95500 карб., складений в. о. архителю Академії наук [М.М.] Стефані. Комітет про ці згадані сміти постанови не виносе, а ухвалює закликати на слідуєче засідання представників од Кол[егії] Галагана — архителю М.М. Стефані та завідуючого будинком Національної бібліотеки.

2. Обговорюється питання, підняте архителем Альошиним про те, щоб Національна бібліотека узяла в користування увесь будинок Педагогічного музею. В зв'язку з порушеним питанням акад. Багалій вважає необхідним членам комітету знати взагалі про грошові справи Національної бібліотеки, себто: скільки Нац[іональна] бібл[іотека] має грошей, скільки вже витрачено на головні розходи, скільки витрачено на утримання персоналу та скільки на інші розходи, щоб взагалі уявити собі в відсотках видаткування, що йдуть на Нац[іональну] бібл[іотеку]. **Постановлено:** доручити акад. Вернадському та В.О. Кордтові вяснити це питання й повідомити комітет.

3. Є.О. Ківліцький докладує, що каталогізація книжок вже почалася: заведено загальну інвентарну книгу, і почали писати картки.

4. Акад. Вернадський повідомляє, що п. [В.Н.] Мамуровський, котрий дав відомості про бібліотеку Репніних, не може сам перевезти цієї бібліотеки, він пропонує командирувати когось од Нац[іональної] бібл[іотеки] Акад. Багалій вважає необхідним при сучасних обставинах, щоб був спеціальний наказ од совітської влади до місцевих установ про те, що останнім доручається охороняти і перевезти до Києва бібліотеку Репніних, а тоді передати її до Національної бібліотеки. **Постановлено:** академікам Вернадському та Багалію доручається переговорити про це з комісаром [В.П.] Затонським.

5. В справі видання «Книжного Вісника» комітет ухвалює необхідність замовити негайно папір, на що асигнувати, незалежно від обрахунку, зробленого раніш Г.П. Житецьким, до 12000 карб.^{*181}, а як можна дістати більше паперу, то необхідно зараз же купувати ще, на інші потреби Нац[іональної] бібл[іотеки] — як картки та инш.

^{*181} У документі цифру 10000 карб. закреслено і вписано цифру 12000 карб., а внизу аркуша це виправлення засвідчене: «Зміненому 10000 на 12000 — вірити. Ан. Носов».

6. Акад. Багалій повідомляє, що ту частину бібліотеки бар[она] [Ф.Р.] Штейнгеля, що ще залишилася цілою, вже передано до Університету св. Володимира, тому одержати її для Національної бібліотеки вже неможливо.

7. Акад. Багалій повідомляє, що в Книжній палаті ухвалена постанова про передачу до Національної бібліотеки двох примірників всього, що буде обов'язково надсилатися друкарнями для Книжної палати.

8. Акад. Багалій пропонує, щоб видавництво Національної бібліотеки взагалі знаходилося би в контакт з видавництвом Книжної палати, це буде корисним як для самого видавництва, так і для Національної бібліотеки взагалі. Комітет цілком з цим згоджується.

9. Доручається академікові Вернадському вести переговори з [П.О.] Зіловим відносно набуття Національною бібліотекою його бібліотеки.

10. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він розглянув каталог бібліотеки [Н.В.] Молчановського. Ця бібліотека має 1294 книжки, між ними приблизно 800 цінних книжок та брошур; меншу вартість мають приблизно 265 книжки з брошурами; решта ж — книжки по Поділлю, на венгерській та шведській мовах, відчити, карти, пляни та інше, — во всякому разі цікаві для Національної бібліотеки. Тому Є.О. Ківліцький вважає, що набути цю бібліотеку треба, але слід розцінити її як другорядну, коли купувати усю. **Постановлено:** комітет згоджується купити бібліотеку Молчановського і пропонує продати її за 6500–7000 карб.

11. Доручається академікові Вернадському вести взагалі переговори про садибу Анатомічного театру.

12. В.О. Кордт повідомляє, що він ще не міг бачити Домбровського й остаточно з ним переговорити про ціни за його книжки.

13. А.З. Носов докладає про розглянуту ним бібліотеку Ковальської. Бібліотека ця має побільшости книжки російських клясіків — додатки до «Ниви» та інші по красному письменству; є декілька старих видань, але майже всі в перекладі і з дуже високою розцінкою. Взагалі розцінка така висока, що, маючи на увазі невелику вартість цієї бібліотеки взагалі, набувати її для Національної бібліотеки потреби зараз немає. **Постановлено:** одмовитись від купівлі бібліотеки Ковальської.

14. Доручено Є.О. Ківліцькому, В.О. Кордтові та А.З. Носову скласти проект інструкції для бібліотекарів.

15. Оголошується прохання про посаду [Н.В.] Пискорської, [І.А.] Паулі, [І.М.] Балінського, Савіцької О.М., Савіцької В.М., [В.О.] Мотрич-Шамрая. **Постановлено:** долучити до інших прохань.

Засідання скінчилося о 4 годині.

Слідуюче засідання призначено на 28 березня 1919 р. о 1 год.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *Іг. Житецький*

А. Кримський

Д. Багалій

В. Кордт

Є. Ківліцький

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 49

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

28-го березня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 2¹/₂ годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. В присутності в. о. архитектора Академії наук [М.М.] Стефані та директора Кол[егії] П. Галагана [Я.М.] Колубовського підіймається питання про умови, на яких комітет може погодитися користуватися будинком Колегії Галагана. Нарешті комітет висловлює головні умови користування будинком колегії з боку комітету: 1) будинок передається Національній бібліотеці на 7–10 літ; 2) загальна сума, котру Національна бібліотека повинна виплатити колегії за користуванням будинком, виплачується щорічно, поділивши усю суму на число років користування; 3) видатки на ремонт будуть рахуватися теж залежно від кількості років, які Національна бібліотека буде займати будинок колегії. Комітет передає п. Колубовському сміту архитектора [П.Ф.] Альошина і прохає, розглянувши її і обговоривши зазначені вище умови, дати на слідуєчє засідання остаточну відповідь з боку колегії.

2. Архитектор Стефані докладає, що він розглянув сміту архитектора Альошина щодо ремонту будинку Кол[егії] Галагана; на його думку, ціни сміти взагалі відповідають сучасним цінам, треба тільки мати на увазі те, що, поки почнеться самий ремонт, ціни ще більше піднімуться, — тому необхідно рахувати на непередугадані видатки ще приблизно до 20% од загальної суми. Крім цього архитектор Стефані зазначає, що в сміти Альошина зовсім немає про балки, але конче потрібно мати це на увазі і переглянути балки, щоб з'ясувати здатність будинку Колегії до помешкання, де будуть такі важкі речі, як книжки; та може ще на дещо необхідне потрібні будуть гроші, що не зазначено в сміті, по ремонту та улаштуванню будинку для Національної бібліотеки.

Після обміну думок комітет доручає архитекторові Стефані, Є.О. Ківліцькому, В.О. Кордтові, А.З. Носову та Г.Д. Саливону розглянути будинок Педагогічного музею з боку необхідного ремонту та здатності його до хоронилиця книжок великої бібліотеки.

3. Читається протокол попереднього засідання (25/III) й затверджується.

4. Г.П. Житецький повідомляє, що для видання «Книжного Вісника» та інші потреби Національної бібліотеки їм закуплено 50 подвійних стоп паперу по 4 карб. 50 коп. за 1 ф[унт] (в подвійній стопі — 50 ф[унтів]), тому за 50 стоп належить виплатити 11250 карб.; крім того куплено обгортчного паперу 2 подвійної стопи по 4 карб. 50 коп. за 1 ф[унт] (в стопі цій 75 ф[унтів]), тому за 2 стопи треба виплатити 675 карб. За перевіз цього до Академії наук, де цей папір зложено, — 200 карб. Разом — 12125 карб.

Комітет **ухвалює** це замовлення Г.П. Житецького разом з перевозом паперу усього на суму 12125 карб.

5. Комітет доручає акад. Вернадському, В.О. Кордтові, Є.О. Ківліцькому та А.З. Носову остаточно вирішити усі питання про техніку каталогізації книжок.

6. Підіймається питання про нові ставки для служачих. **Постановлено:** в'яснити, чи торкається загальне збільшення ставок Нац[іональної] бібл[іотеки], чи ні, і сполучити це питання принципово з Академією наук.

7. В.О. Кордт повідомляє, що з приводу надзвичайно високих цін на книжки Домбровського, з купівлею цих книжок краще почекати до часу, коли будуть більш менш нормальні зносини з закордоном, тоді дешевше такі ж саме книжки можна буде набути. **Постановлено:** маючи на увазі надзвичайні ціни, одмовитися од купівлі бібліотеки Домбровського.

8. В.О. Кордт докладає, що серед польських книжок, що пропонує набути п. Житецький, є дуже цінні й цікаві книжки, ціна взагалі невисока і деякі придбати треба. **Постановлено:** доручити Є.О. Ківліцькому ще раз передивитися ці книжки до слідуючого засідання.

9. Оголошується прохання про посаду Савіцької М. та [М.С.] Сафронііва. **Постановлено:** долучити до інших прохань.

10. Оголошується заява Альошина од 28 березня 1919 р. про видачу 1% з загальної сміти (2895 карб.), згідно попередньої умови, за складання сміти.

Постановлено: Видати архітекторові Альошину за складання сміти на ремонт Кол[егії] П. Галагана 2895 карб.

11. Є.О. Ківліцький передає спис книжок Тимошка, що пропонується купити.

Постановлено: Доручається акад. Багалію розглянути кн[ижки] Тимошка. Засідання скінчилося о 4½ години.

Слідуюче засідання призначено на 1 квітня б[іжучого] р[оку] о 2 год.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени: *Іг. Житецький*

Д. Багалій

В. Кордт

Є. Ківліцький

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 50

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

1-го квітня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, В.О. Кордт, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 2½ годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Прибувші на засідання представники від Колегії Галагана [Я.М.] Колубовський та проф. Демченко висловлюють умови з боку колегії, на яких колегія

може віддати свій будинок в користування Національної бібліотеки. Умови такі: 1) Національна бібліотека займає будинок колегії № 11 на 3½ роки; 2) Нац[іональна] бібл[іотека] виплачує колегії 70000–80000 за рік, крім того, що буде зараховано, як виплата за ремонт; 3) частину загального ремонту цього будинку колегія приймає на себе, але ця частина не може бути більше, ніж в 100000 кар[б]., решту ж Національна бібліотека приймає на себе або припадає на уряд.

Після обговорення зазначених умов виявилось, що комітет цілком не може погодитися на них і з свого боку висловлює в остаточній формі такі умови: 1) будинок Колегії Галагана № 11 віддається в аренду Національній бібліотеці на 7 літ; 2) Національна бібліотека бере на себе ту частину ремонту, що буде торкатися пристосування помешкання для спеціальних бібліотечних потреб (електричність, перегородки, полиці, підйомні машини та інш.), — решта ж частина ремонту припадає на колегію; таким чином комітет висловлює бажання, щоб загальний ремонт колегія узяла б на себе, комітет обіцяє в такому разі допомагати колегії здобути від уряду необхідні гроші для ремонту; 3) про платню за аренду річ буде далі.

На решті сіх переговорів **ухвалено**: остаточну постанову про користування будинком колегії відкласти до слідуючого засідання, а до того часу прохати колегію ще раз обміркувати сю справу й умови, що висловив комітет.

2. В. о. архітектора Академії наук [М.М.] Стефані оголошує свій доклад од 31-го березня б. р. (прикладаємий при сьому) про розгляд ним Педагогічного музею. **Постановлено**: відкласти питання про Педагогічний музей до остаточного вяснення питання про будинок Колегії П. Галагана.

3. Читається протокол попереднього засідання 28/Ш, — затверджується.

4. Г.П. Житецький пропонує, щоб експедиція «Книжного Вісника» була б не при експедиції Академії наук, а при помешканню редакції, так буде зручніше спочатку видання «Книжного Вісника».

Комітет **ухвалює** сю пропозицію Г.П. Житецького і тому вважає свою постанову засідання 21-го березня б. р. (пункт 5) про сполучення експедиції «Книжного Вісника» з експедицією Академії наук недійсною, бо таке сполучення на перші часи видання буде незручно для «Книжного Вісника».

5. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він передав О.І. Левицькому про умови придбання бібліотеки [Н.В.] Молчановського Національною бібліотекою, але відповіді ще немає.

6. Є.О. Ківліцький вважає корисним придбати деякі польські книжки з тих, що пропонує п. Житецький, бо серед них є цінні книжки.

Постановлено: Доручається Є.О. Ківліцькому дізнатися, чи нема таких саме книжок серед книжок бібліотеки проф. [В.Б.] Антоновича, яку придбала Академія наук.

7. Акад. Багалій повідомляє, що він переглянув катальог бібліотеки Тимошка, і взагалі придбати її можна, бо вона має вартість для Національної бібліотеки, коли не дуже дорого коштуватиме. **Постановлено**: доручається Є.О. Ківліцькому дізнатися про ціну книжок Тимошка.

8. Акад. Багалій сповіщає, що Книжна палата пропонує Національній бібліотеці узяти у неї частину бібліотеки Щербатова. **Постановлено**: доручити цю справу А.З. Носову і перевезти її на кошти Національної бібліотеки¹⁷¹.

9. Оголошується записка проф. [В.Ю.] Данилевича про бібліотеку акад. Багалія, котрому комітет доручив переглянути катальог цієї бібліотеки (записка проф. Данилевича при цьому прикладається).

Засідання скінчилося о 4 годині.

Слідуюче засідання призначено на 4 квітня о 2 год.

Голова комітету *В. Вернадский*
Члени *Іг. Житецький*
Д. Багалій
Є. Ківліцький
А. Кримський
В. Кордт
В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 51

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

4-го квітня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 2 годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (I/IV) й затверджується.

2. Оголошується лист директора Колегії Галагана [Я.М.] Колубовського від 3/IV б. р. до голови комітету, де він повідомляє, що по незалежним від колегії обставинам колегія не мала можливості винести остаточну постанову відносно умов користування будинком колегії Національною бібліотекою як було умовлено на попередньому засіданні. **Постановлено:** з приводу надзвичайних обставин цілком відкласти се питання до слідуючого засідання.

3. Оголошується лист М.Д. Грінченкової^{*182} до Національної бібліотеки, в якому висловлюється бажання передати до Національної бібліотеки, крім бібліотеки Б. Грінченка, решту книжок та рукописей, що знаходяться у неї в помешканню, а також і частину меблі, яка залишалася після покійного письменника. Поки Національна бібліотека не буде мати свого постійного помешкання, ся частина бібліотеки та речі будуть знаходитися у неї, для охорони чого вона прохає дати охоронного листа. **Постановлено:** доручається академікові Кримському, а також прохати й академіка Єфремова перебалакати з М.Д. Грінченковою й докладніше з'ясувати питання про бібліотеку Б. Грінченка та інші його речі.

^{*182} Так у документі. Потрібно: «М.М. Грінченко».

4. А.З. Носов повідомляє, що Книжна палата має передати до Національної бібліотеки книгозбірню Дембчаківського, що складається майже переважно з стародруків та взагалі видань минулого часу. **Постановлено:** з приводу того, що питання з помешканням для Національної бібліотеки ще остаточно не вирішено, перевезти бібліотеку Дембчаківського в кімнату Педагогічного музею, яка досі займається Національною бібліотекою.

5. А.З. Носов докладає, що він має відомості, що п. [В.П.] Степаненко має передати свою цінну книгозбірню українських книжок до Українського університету у Києві, а не до Національної бібліотеки, як гадав се зробити раніш. **Постановлено:** повідомити про це акад. Єфремова й прохати переговорити з Степаненком в цій справі.

6. Г.П. Житецький прохає видати йому аванс в 100 карб. на дрібні витрати по виданню «Книжного Вісника». **Ухвалено:** видати Г.П. Житецькому аванс 100 карб. на дрібні витрати по виданню «Книжного Вісника».

7. Є.О. Ківліцький передає список книжок Марковського, що пропонується Національній бібліотеці набути. **Постановлено:** доручається академікові Вернадському переглянути список книжок Марковського.

8. А.З. Носов повідомляє, що йому необхідно мати на перевозку книжок, купівлю газет та на канцелярські потреби по Національній бібліотеці грошовий аванс. **Постановлено:** видати А.З. Носову авансом 1000 карб. на перевозку книжок, купівлю газет, канцелярські потреби та інше.

9. Доводиться до відома комітету, що з приводу арешту співробітника Національної бібліотеки П.Д. Панятенка відправлено до «Чрезвичайної комісії» від імені Академії наук прохання про звільнення його з арешту.

Скінчилося засідання о 4 год.

Слідуюче засідання призначено на 8 квітня 1919 р. о 2 год.

Голова комітету *В. Вернадский*
Члени: *А. Кримський*
Сергій Єфремов
Є. Ківліцький
Д. Багалій
Г. Житецький
В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 52

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

8-го квітня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 2 годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (4/IV) й затверджується.

2. Акад. Єфремов повідомляє, що одержано листа від М.Д. Грінченкової^{*183} про те, що вона жертвує усю бібліотеку та деякі речі письменника Б. Грінченка до Національної бібліотеки, при умові коли Національна бібліотека залишиться при Академії наук, в противному разі, щоб усе це залишилося в Академії наук. **Постановлено:** дати М.Д. Грінченковій охоронного листа від імени Академії наук з зазначенням, що ця бібліотека Б. Грінченка та інші деякі його речі взагалі належать до Академії наук.

3. Акад. Єфремов повідомляє, що він перебалакав з В.П. Степаненком про те, щоб він усю свою бібліотеку українських книжок передав би до Національної бібліотеки.

4. Г.П. Житецький повідомляє, що він балакав з дружиною В.П. Науменка, котра має від нього довіреність про здобуття Національною бібліотекою його книгозбірні. Зараз там продається 32 книжки стародруків та уся цілком бібліотека, крім рукописей; катальог зараз складається й через I–II/2 тижні буде передан до Національної бібліотеки. **Постановлено:** купити бібліотеку В.П. Науменка приблизно за 25000 карб. та не більше, як за 1500 карб. за стародруки. Ці гроші, коли треба буде, виписати як аванс на ім'я Є.О. Ківліцького для купівлі бібліотеки Науменка.

5. Г.П. Житецький повідомляє, що усього книжок в тій книгозбірні, що він продає в Національну бібліотеку, — буде 440. Крім того, він передасть дурно ще декілька книжок та 4 ящики. **Постановлено:** Виписати аванс на суму 3080 карб. на ім'я Є.О. Ківліцького для купівлі 440 книжок у Г.П. Житецького, що закуплені раніш, згідно постанови комітету од 21-го березня б. р.

6. Г.П. Житецький каже, що, з приводу того, що він не має вільного часу виконувати доручення комітету в справі купівлі українських книжок, — прохає зняти з нього цей обов'язок і передати кому іншому. **Постановлено:** доручається ця справа акад. Єфремову.

7. Вернадський повідомляє, що з промови з акад. Б.О. Кістяківським виявилося, що бібліотека О.Ф. Кістяківського знаходиться в Москві, й про неї нічого не відомо, але в Києві залишилися рукописи, котрі наслідники бажають продати; катальог цих рукописей обіцяють передати до комітету. **Постановлено:** доручити акад. Вернадському вести про це переговори з акад. Б.О. Кістяківським і видати охоронного листа на рукописи О.Ф. Кістяківського¹⁷².

8. Акад. Вернадський сповіщає, що П.О. Зілов дасть катальог своєї бібліотеки; взагалі книжки у нього більше закордонних видань, особливо цінні по фізиці. **Постановлено:** доручити акад. Вернадському вести й надалі про це переговори.

9. Акад. Багалій оголошує свою записку про надзвичайно цінну бібліотеку проф. [В.С.] Іконникова, що купує Національна бібліотека. **Постановлено:** 1. Надрукувати цю записку акад. Багалія в «Книжному Вістнику». 2. Доручити акад. Багалію разом з Є.О. Ківліцьким скласти акт про купівлю бібліотеки проф.

^{*183} Так у документі. Потрібно тут і далі: «М.М. Грінченко».

Іконникова й прохати почати передачу книжок Національній бібліотеці. 3. Після складання зазначеного акту можна видати до половини усієї суми, що піде проф. Іконникову.

10. Підіймається питання про помешкання й про те, що по домаганню комісара колегії позашкільної освіти треба увільнити зараз кімнату, що займає Національна бібліотека в помешканню позашкільної освіти. З обговорення виявляється, що правління Академії наук ухвалило передати 4–5 кімнат в сьому будинкові Національній бібліотеці, коли їх учениці звільнять перед Великоднем. А.З. Носов повідомляє, що з приводу того, що досі не вирішено питання про те, чи буде мати Національна бібліотека будинок Колегії Галагана, — необхідно зараз, незалежно від переходу Національної бібліотеки в будинок Академії наук, найняти в Колегії Галагана декілька кімнат в будинкові № 7, де зараз же можна скласти книжки з бібліотеки Дембочаківського й взагалі почати там деяку працю, не роблячи ремонту. **Постановлено:** перевезти Національну бібліотеку в будинок Академії наук, коли там увільняться якісь з одведених правлінням Академії наук кімнати. Є.О. Ківліцькому та А.З. Носову переговорити з директором Колегії Галагана про кімнати в буд. № 7, узяти їх в аренду на декілька місяців і зайняти негайно по згоді колегії.

11. А.З. Носов доводить до відома комітету, що до Національної бібліотеки приходив комісар від б[увшого] Міністерства закордонних справ з офіційним дорученням узяти архив МЗС, що було одержано Національною бібліотекою за часи, коли Директорія уїхала з Києва; про це зложено відповідний акт, а комісар обіцяв повернути цей архив до Національної бібліотеки або до архівного відділу, коли він буде їм непотрібний¹⁷³.

12. Є.О. Ківліцький повідомляє, що у [Н.В.] Молчановського разом з бібліотекою продається три шахви, котрі для Національної бібліотеки були б дуже здатні. **Постановлено:** пропонувати за бібліотеку Молчановського разом з шахвами 8000 карб.

13. Акад. Вернадський повідомляє, що через його сина є можливість придбати для Національної бібліотеки деякі видання з Криму на татарській, російській та инш. мовах. **Постановлено:** дати право акад. Вернадському замовити зазначених видань на суму до 500 карб.

Засідання скінчилося о 4½ год.

Слідуюче засідання призначено на 11 квітня б. р. о 2 год.

Голова комітету *В. Вернадський*

Члени: *А. Кримський*

С. Єфремов

Іг. Житецький

Дм. Багалій

Є. Ківліцький

В. Кордт

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 53

засідання Тимчасового комітету для
заснування Національної бібліотеки у Києві

11-го квітня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 2½ год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. З початку засідання повідомляє, що йому разом з Є.О. Ківліцьким не пощастило бачити директора Колегії [П. Галагана] й преговорити з ним про те, щоб зайняти для Національної бібліотеки декілька кімнат в колегії в аренду, але прохав ще раз Г.Д. Саливона, присутнього на засіданню, піти до колегії й переговорити з ким із членів колегії. Г.Д. Саливон сповіщає, що він директора колегії не бачив, але бачився з бібліотекарем колегії, котрий повідомив, що їм відомо, що Нац[іональна] бібл[іотека] бажає узяти кімнати в буд. № 7; колегія з цим згоджується, але певних відомостей він не уповноважен давати. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому та А.З. Носову поновити заходи, щоб зайняти потрібні кімнати в аренду для Нац[іональної] бібл[іотеки].

2. Акад. Єфремов повідомляє, що В.П. Степаненко остаточно згоджується передати свою бібліотеку до Нац[іональної] бібл[іотеки], прохає дати йому охоронного листа, доки книжки не будуть перевезені до Нац[іональної] бібл[іотеки] Акад. Єфремов далі пропонує, щоб комітет доручив [В.П.] Степаненкові підбирати українські книжки в 2-х примірниках крім тих, що вже набуто Нац[іональною] бібл[іотекою] через видавництво «Час», котрих збирати по 1 прим. Крім того в книгарні б[увшої] «Київської Старини», по докладу акад. Єфремова, є видання Чеської академії наук та інші на чеській мові, котрі бажають продати. **Постановлено:** відправити п. Степаненкові подяку за бажання передати свою бібліотеку до Нац[іональної] бібл[іотеки]; видати йому охоронного листа; прохати В.П. Степаненка набувати для Нац[іональної] бібл[іотеки] українські книжки зі згодою акад. Єфремова. Доручити А.З. Носову переглянути зазначені видання на чеській мові.

3. Акад. Багалій сповіщає, що він розглянув катальог брошур проф. [В.С.] Іконникова. Їх є всього до 3000 назв по російській історії, всесвітній історії та инш., серед них є цілі колекції творів окремих авторів; взагалі ці брошури мають значну вартість для Нац[іональної] бібл[іотеки] — це є органічний додаток до бібліотеки пр[оф]. Іконникова. Проф. Іконников підрахував усі книжки й брошури своєї бібліотеки, усього томів приблизно 17863, брошур до 3000. Разом з книжками проф. Іконников передасть і полиці своєї бібліотеки. Що до того, щоб почати перевозити книжки до Нац[іональної] бібл[іотеки], то проф[есор] прохає дати йому деякий час обміркувати це. **Постановлено:** 1. Написати офіційно до проф. Іконникова й повідомити його, що комітет, заслухавши доклад академіка Багалія про надзвичайно цінну його бібліотеку, купує цю бібліотеку. 2. Доручається академікам Вернадському та Багалію

переговорити з проф. Іконниковим про те, щоб почати перевозку книжок і про спосіб видачі йому грошей.

4. Г.П. Житецький повідомляє, що з приводу оголошеного наказу необхідно відправити до Київського відділення Центрального видавничого союзу повідомлення про видання «Книжного Вісника» з зазначенням, яке це буде видання, хто редактором та адресу редакції. **Ухвалено:** відправити відповідне повідомлення.

5. Є.О. Ківліцький сповіщає, що п. Молчановська згоджується продати бібліотеку за 7000 карб., продати ж 3 шахви за 1000 карб. не згоджується. **Постановлено:** доручити Є.О. Ківліцькому спитати про ціну цих шахв.

6. Є.О. Ківліцький пропонує купити деякі польські книжки з тих, що пропонується п. Жиценським і котрих в бібліотеці проф. [В.Б.] Антоновича немає. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому купити польські книжки з одібраним їм, які він взагалі найде потрібним набути.

7. Акад. Вернадський оголошує лист п. [А.І.] Калішевського, обібраного на одному з попередніх засідань на посаду старшого бібліотекаря, в якому він прохає надіслати йому додатково деякі відомости про Нац[іональну] бібл[іотеку] (Лист п. Калішевського до цього прикладається). **Постановлено:** З відповіддю п. Калішевському трохи почекати, поки не буде конче з'ясовано загальне становище Національної бібліотеки при сучасній владі.

8. Оголошується прохання Наукового товариства од 10/IV.1919 р. за № 173 до комітету про позичку 30000 карб. для товариства. Після обговорення **ухвалено** прохати акад. Кримського вяснити цю справу з формального боку.

9. **Ухвалено** комітетом, щоб усі рахунки по дрібним витратам проводилися б по кредиту 1919 р., а великі витрати, як, напр[иклад], купівлі бібліотек т. и., по кредиту 1918 року.

10. Акад. Вернадський повідомляє, що з розглянутого ним списку книжок Марковського треба купити, на його думку, журнали «Врач» та «Акушерские болезни», що підібрані приблизно більш як за 30 років. **Постановлено:** доручити Є.О. Ківліцькому спитати Марковського про ціну цих книжок.

11. Акад. Вернадський сповіщає, що катальог книжок П.О. Зілова він принесе на слідуюче засідання. Всього книжок там буде більш 1500 та ще брошури, книжки дуже цінні, переважно по фізиці, закордонних видань, — купити їх необхідно П.О. Зілов прохає дати йому охоронний лист на ці книжки. **Постановлено:** видати охоронного листа п. Зілову й прохати акад. Вернадського та п. Кордта переглянути ще ці книжки.

12. Акад. Вернадський повідомляє, що зараз у Києві знаходиться представник Академії наук у Петербурзі п. [А.Л.] Бем, котрий повертається в Петербург і згоджується взяти доручення про придбання книжок¹⁷⁴. **Постановлено:** ця справа доручається акад. Вернадському.

13. А.З. Носов докладає, що співробітник Нац[іональної] бібл[іотеки] О.П. Дяківський зараз не може виконувати свої обов'язки в Нац[іональній] бібл[іотеці], його примушують поки залишатися на попередній посаді й він прохає, щоб його все ж лічити співробітником Нац[іональної] бібл[іотеки], але без платні, доки він не зможе постійно працювати в Нац[іональній] бібл[іотеці].

14. А.З. Носов підійма питання про те, що з приводу значного побільшення в Національній бібліотеці книжок, газет та іншого бібліотечного матеріалу, тієї

кількості співробітників, що зараз працює, не старчає для того, щоб вести регулярну реєстрацію книжок та іншого, що надходить до Нац[іональної] бібл[іотеки], тому необхідно збільшити склад співробітників ще на 5 чоловік.

Постановлено: 1. Пропонувати Г.Д. Саливону, котрий зараз не має постійної праці як завідуючий будинком Нац[іональної] бібл[іотеки], приступити до праці по бібліотеці або канцелярії, — останнє доручається вирішити Є.О. Ківліцькому та А.З. Носову. 2. На наступному засіданні одібрати 4 кандидатів на 4 посади співробітників.

15. **Ухвалено** з приводу того, що жодних відомостей досі немає про обраних на одному з попередніх засідань на посади старшого бібліотекаря п. [В.В.] Дорошенка та підстаршого бібліотекаря п. [С.Г.] Кондри, і невідомо, чи вони згоджуються працювати в Національній бібліотеці, — лічити з цього 11-го квітня зазначені посади вільними.

16. А.З. Носов повідомляє, що за останні часи було багато витрат на перевозку книжок, купівлю газет т. і., тому усі одержані ним авансові гроші вже витрачені, на черзі переїзд до Академії наук, необхідно мати для цього гроші.

Постановлено: Видати А.З. Носову авансом 1000 карб. на витрати по переїзду Нац[іональної] бібл[іотеки] до Акад[емії] наук та на інші біжучі видатки.

17. Доручається В. О. Кордтові дізнатися у проф. [С.Т.] Голубева про перевозку його бібліотеки до Національної бібліотеки.

Засідання скінчилося о 5 год.

Слідує засідання призначено на 15 квітня 1919 р. о 2 год.

Голова комітету, академик *В. Вернадський*

Члени: *А. Ю. Кримський*

Сергій Єфремов

Є. Ківліцький

В. Кордт

І. Житецький

Д. Багалій

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 54

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

15-го квітня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 2 год. акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (I/IV) й затверджується.

2. Акад. Багалій повідомляє про деякі формальности з боку правління Акад[емії] наук щодо виплати грошей за закуплені бібліотеки та про складання актів на купівлю цих бібліотек. **Доручається:** акад. Вернадському з'ясувати цю справу взагалі в правлінні Академії наук.

3. Є.О. Ківліцький повідомляє, що п. Молчановська бажає продати шахви за 2000 крб. **Постановлено:** купити бібліотеку [Н.В.] Молчановського разом з шахвами за 9000 крб.

4. Є.О. Ківліцький сповіщає, що він передав катальог бібліотеки Марковського власниці бібліотеки й прохав призначити ціну медичних журналів.

5. В.О. Кордт докладує, що проф. [С.Т.] Голубев обіцяв після Великодня почати передачу своєї бібліотеки Національній бібліотеці, а до того часу буде кінчати катальог та упорядкування книжок.

6. Проф. Данилевич робе доклад про книжки Grachen Kabinet та Ducaten Kabinet, що пропонується набути; ціни він визнає не дуже великими. **Постановлено:** доручається В.О. Кордту до слідуючого засідання з'ясувати ціни по антикварним цінам катальогів.

7. Г.П. Житецький повідомляє відносно бібліотеки В.П. Науменка. Книжок усього там буде не менш 4000, брошури зібрані в 50 папках, в кожній по 15–20 брошур; катальог скоро буде закінчен. **Постановлено:** доручити Г.П. Житецькому зробити докладне повідомлення про бібліотеку В.П. Науменка по суті¹⁷⁵.

8. А.З. Носов підійма питання в зв'язку з бажанням служачих Нац[іональної] бібл[іотеки] про нові ставки. **Постановлено:** в зв'язку з новими ставками членів комітету рахувати як спеціалістів — поза категоріями; служачим пропонується розглянути ставки, прилучити себе до відповідних категорій й подати на затвердження комітету.

9. Оголошується заява [М.В.] Шарлеманя од 14/IV про те, що продається бібліотека ентомолога [С.І.] Торського. **Постановлено:** доручається А.З. Носову ця справа.

10. Акад. Вернадський повідомляє, що акад. [П.А.] Тутковський бажає продати частину своєї бібліотеки. **Постановлено:** доручити А.З. Носову розглянути бібліотеку проф. Тутковського М.А.

11. **Ухвалено:** дати право Є.О. Ківліцькому та А.З. Носову купувати книжки в книгарнях, котрі, можливо, будуть ліквідуватися, на суму до 5000 крб.

12. Доручається В.О. Кордту ще раз дізнатися про бібліотеку проф. [Ю.А.] Кулаковського.

13. Доручається В.О. Кордту подбати про передачу до Нац[іональної] бібл[іотеки] видань Університету св. Володимира.

14. Оголошується заява [Б.] Дінабурга та [Я.І.] Израельсона од 15/IV про заснування при Нац[іональній] бібл[іотеці] єврейського відділу. **Постановлено:** відкласти це питання до одного з найближчих засідань¹⁷⁶.

15. Оголошуються повторні прохання про посаду п. [П.] Тутковської, Сно О.П. та Сно О.П., що були відправлені до Нац[іональної] бібл[іотеки] ще в листопаді 1918 р., але чомусь одержані канцелярією досі не були; оголошується ще прохання про посаду [П.А.] Несторовського та [О.М.] Моргулевої. **Постановлено:** Кандидатури перших трьох осіб виставити при найближчому обібранні нових

співробітників; прохання останніх двох прилучити до інших прохань щодо розгляду.

16. **Ухвалено** виставити кандидатів таких для обібрання на слідуючому засіданню 5 співробітників:

1. Тутковська Ір.	8. Маляренко Т.О.
2. Сно Олена	9. Могилянська М.Д.
3. Сно Ольга	10. Піскорська Н.В.
4. Демуцька Н.Г.	11. [Т.Ф.] Кієвщинська
5. Карпинська О. Я.	12. Більська Л. Г.
6. Колубовський Я. М.	13. Савіцька М. П.
7. [В. І.] Вержбіцький	14. [М.Л.] Жюно
	15. Кащенко Г.М.

Засідання скінчилося о 4 год.

Слідуюче засідання призначено на 25 квітня 1919 р. о 2 год.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *А. Кримський*

Сергій Єфремов

В. Кордт

Є. Ківліцький

В. Данилевич

І. Житецький

Д. Багалій

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 55

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

25-го квітня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, проф. [В.Ю.] Данилевич, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 2 і 1/2 годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. З початку засідання присутній на засіданню представник Академії наук у Петербурзі А.Л. Бем докладає, що він приїхав в Київ з дорученням од Книжної палати та Академії наук в Петербурзі набути книжок та іншого друкованого матеріалу, і він пропонує свої послуги для Національної бібліотеки відносно набуття того ж для неї в Петербурзі. При сучасних обставинах в Росії книжний ринок зменшився до мінімума, але все ж таки ще дещо можна знайти — як в крамницях, так і в різних наукових т[овариств]ах та установах. **Постановлено:** доручається А.Л. Бему як представнику Національної бібліотеки: 1) зібрати купівлею або в дарунок для Нац[іональної] бібл[іотеки] у Києві усі наукові

видання останньої з часів революції доби, по можливості пересилати ці книжки у Київ як найпотрібні; 2) звертатися до Академії наук, наукових т[оварист]в та инш. установ в Петербурзі з проханням передавати свої та інші видання для Нац[іональної] бібл[іотеки]; 3) підбирати книжки «Усгаініка», книжки по бібліографії, різні біографічні видання, словники і т. и., відносно купівлі книжок, зазначених в цьому пункті, ухвалено дати право А. Л. Бему витратити на них 1000 карб., — що ж торкається більшої витрати, то бажано умовлятися з Національною бібліотекою листуваннями, і взагалі інформація по питанню набуття книжок для Нац[іональної] бібл[іотеки] по можливості дуже бажана; 4) для складання набутих книжок дається право А.Л. Бему умовлятися з Акад[емією] наук, «Рус[ским] музеєм» або іншою установою, де б можна було хоронити книжки до часу, коли їх можна буде перевезти у Київ, окрім тих, що будуть висилатися поштою, що зазначено в пункті 1; 5) дати А.Л. Бему офіційне в цьому доручення — посвідчення; 6) асигнувати на купівлю книжок, упаковку, охорону, перевозку та виплату робітникам по упаковці 15000 крб. і видати їх А.Л. Бему під відчит.

2. Читається протокол попереднього засідання (15/IV) і затверджується.

3. Акад. Кримський пропонує: з приводу того, що різні наукові товариства та установи Київа не відкликаються на заклик Національної бібліотеки надсилати свої видання, — купувати ці видання, щоб нарешті не згубити їх, напр[иклад], видання Духовної академії наук, Т[оварист]ва Нестора-літописця та инш. Ця пропозиція комітетом приймається й ухвалено асигнувати на це 5000 карб.

4. Відносно бібліотеки [Н.В.] Молчановського ухвалено купити її разом з шахвами за 9000 карб.; справа ця доручається Є.О. Ківліцькому.

5. Заслухавши повідомлення Г.П. Житецького відносно кількості й цінності книжок бібліотеки В.П. Науменка, ухвалено купити бібліотеку В.П. Науменка разом з шахвами за 31500 карб., в тій сумі за стародруки 1500 карб., виписати на ім'я Є.О. Ківліцького 31500 карб. для виплати за бібліотеку В.П. Науменка.

6. Підтверджено постанову комітету від 4/III купити бібліотеку проф. [К.М.] Жука, розцінивши не більше 4–5 карб. за книжку. Доручається А.З. Носову розглянути катальог цієї бібліотеки.

7. В.О. Кордт повідомляє, що він не міг дізнатися ще про ціну Grachen Kabinet та Ducaten Kabinet. **Постановлено:** прохати В.О. Кордта до слідуєчого засідання дізнатися про це.

8. Акад. Вернадський повідомляє, що з тих бібліотек, що на одному з попередніх засідань згадувалося, бібліотека Роговича не існує.

9. Оголошується заява Колегії Галагана про те, що колегія згодна віддати Національній бібліотеці в аренду до I/VIII 1919 р. 4 кімнати за 1500 карб. **Постановлено:** комітет визнає необхідним найняти 4 кімнати в Колегії Галагана, б. № 7, за 1500 крб. до I/VIII 1919 р., про що скласти акт з колегією, після чого видати відповідні гроші; з боку комітету справа ця доручається Є.О. Ківліцькому.

10. А.З. Носов повідомляє, що поступила в дарунок цінна бібліотека Головачова від [У.В.] Головачової, й дає короткий доклад про цю бібліотеку.

Постановлено: відправити подяку Головачовій з підписами усіх членів комітету¹⁷⁷.

11. Акад. Багалій повідомляє, що з приводу одержання Академією наук телеграми від губкомісара Полтавщини необхідно відправити представника Національної бібліотеки в Яготин, взяти й перевезти в Київ архив та бібліотеку Репніних. **Постановлено:** командірувати в Яготин від Академії та Національної бібліотеки П.Н. Лозієва та Л.Ю. Биковського; на витрати по перевозці цього асигнувати 12000 карб., крім спеціальної виплати Лозієву та Биковському командірованих, про що річ буде далі.

12. Проф. Данилевич оголошує спис книжок, що М.І. Лещінська пропонує набути. **Постановлено:** відкласти це питання до слідуючого засідання.

13. Підіймається питання про нові ставки і оголошуються ставки, що вироблено служачими Нац[іональної] бібл[іотеки].

Комітет принципово ухвалює ці останні ставки, але висловлює бажання, щоб ставки служачих Нац[іональної] бібл[іотеки] були пристосовані до ставок наукових установ Академії наук, а ставки служачих по канцелярії до ставок правління Академії наук. Бібліотекарі, по думці комітету, повинні рахуватися поза категорією; зазначені категорії в ставках, вироблених служачими, рахуються як тимчасові до часу, коли будуть затверджені ставки особами, що поза категорією.

14. А.З. Носов повідомляє, що співробітник Нац[іональної] бібл[іотеки] О.П. Дяківський, згідно його заяві, не може працювати в Нац[іональній] бібл[іотеці] і примушен залишитися на попередній посаді. **Постановлено:** прийняти цю заяву на увагу й виплатити належну Дяківському платню до 1 травня 1919 р.

15. Акад. Вернадський повідомляє, що п. [Я.І.] Израельсон складає каталог *Desiderata* по єврейському відділу, і що він вже передав більш ніж 600 карток, і цю працю треба оплатити в розмірі 450 крб. **Постановлено:** видати п. Израельсону 459 карб. за складання частини каталога *Desiderata* по єврейському відділу з коштів, призначених за складання каталогів *Desiderata*.

16. Ухвалено видати А.З. Носову авансом 5000 крб. на витрати по перевозці книжок, бібліотек та на канцелярсько-господарські видатки.

17. Оголошується заява голови комісії по друкарні Наукового т[овариств]а П.І. Зайцева від 24/IV 1919 р. про те, щоб Нац[іональна] бібл[іотека] друкувала б свої видання, як, напр[иклад], «Книжний Вістник» в друкарні т[овариств]а. **Постановлено:** відкласти це питання до слідуючого засідання.

18. Комітет переходить до обібрання 5 співробітників з намічених на попередньому засіданню 15 кандидатів.

І болотировка.

Одержано плюси:

Тутковська І.П. — 1

Сно О.П. — 4

Демуцька Н.Г. — 5

Карпінська О.М. — 4

Колубовський Я.М. — 8

Кашенкова Г.М. — 3

Маляренко Т.О. — 6

Могілянська М.Д. — 4

Більська Л.Г. — 2

Піскорська Н.В. — 2

Савіцька М.К. — 1

Обрано: 1) Колубовського Я.М.
2) Маляренко Т.О.
3) Демуцька Н.Г.

II болотировка.

Одержано плюси з тих осіб, котрі при вищезазначеній болотировці одержали плюси, крім вже обібраних:

Сно О.П. — 3
Карпінська [О.М.] — 4
Кащенко Т.М. — 3
Обрано: Карпінська О.Я.

Могилянська М.Д. — 2
Піскорська Н.В. — 2

III болотировка:

Одержано плюси з тих осіб, що болотировалися при попередній болотировці, крім вже обібраних:

Сно О.П. — 3
Обрано: 5) Кащенко Г. М.

Кащенко Г.М. — 4

19. Ухвалено на слідуєчому засіданню обговорити справу відносно кандидатури осіб, що болотировалися в цьому засіданню при слідуєчому болотированні на посади співробітників.

Засідання скінчилося о 5 годині.

Слідуєче засідання призначено на 29/IV о 2 годині.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени комітету: *А. Кримський*

Сергій Єфремов

В. Данилевич

В. Кордт

Є. Ківліцький

І. Житецький

Д. Багалій

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 56

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

29-го квітня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 2½ годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання^{*184} (25/IV) і затверджується.
2. Проф Данилевич докладає, що книжки по нумізматиці, що пропонує купити п. Лещінська, набути треба, і ціна їх, на його думку, не дуже висока. **Постановлено:** доручається акад. Вернадському та Є.О. Ківліцькому остаточно з'ясувати цю справу і вирішити.
3. Акад. Вернадський повідомляє, що Загальне зібрання Академії наук на засіданню 28/IV ухвалило, що бібліотекарів Нац[іональної] бібл[іотеки] та членів комітету треба рахувати відносно нових ставок поза категоріями і за коефіцієнт збільшення платні брати «2». **Постановлено:** комітет з зазначеною ухвалою згоджується; що торкається співробітників та служачих канцелярії, то комітет цілком ухвалює нові ставки та категорії, що прийнято служачими Нац[іональної] бібл[іотеки].
4. Підіймається питання про платню А.Л. Бему, якому доручено збирати книжки для Нац[іональної] бібл[іотеки] в Петербурзі. **Постановлено:** доручається президії комітету та бібліотекарям з'ясувати це питання до слідуючого засідання.
5. Ухвалено виставити кандидатуру А.З. Носова на посаду підстаршого бібліотекаря; в разі, коли обібрання А.З. Носова здійсниться, на посаду молодшого бібліотекаря виставити кандидатуру Л.Ю. Биковського; обібрання має провестися на слідуючому засіданню.
6. Ухвалено співробітника Нац[іональної] бібл[іотеки] П.Д. Понятенка перевести на посаду старшого діловода, а Т.О. Маляренка — помішника діловода.
7. Відносно заяви П.І. Зайцева від 24/IV/1919р. **постановлено:** 1) «Книжний вісник» сам по собі не може піддержати друкарню Наук[ового]. т[оварист]ва; 2) авансу, як попередню виплату за друкування, комітет взагалі давати не може; 3) комітет не може погодитися на те, що прохає п. Зайцев тому, що вже умовлено, що «Книжний вісник» буде друкуватися в друкарні Петра Барського.
8. **Ухвалено:** з приводу того, що при останньому обібранні нових співробітників п. [М.Д.] Могилянська та Сно Ольга одержали по однаковому числу голосів (4), обов'язково виставити їх кандидатури при першому обібранні співробітників, коли це буде провадитись.
9. Відносно кімнат, котрі має зайняти Національна бібліотека в будинкові Академії наук, та взагалі про переміщення Національної бібліотеки доручити Є.О. Ківліцькому та Г.П. Житецькому од імені комітета піти на засідання правління Академії наук 30/IV, прохати переглянути постанову правління і взагалі з'ясувати питання про кімнати для Національної бібліотеки. Є.О. Ківліцькому вести переговори з [В.П.] Затонським та іншими урядовими представниками про те, щоб бувший Педагогічний музей було передано до Національної бібліотеки.
10. Доручено Г.П. Житецькому бути представником од комітета на засіданню «Комісії по улаштуванню Педагогічної бібліотеки».
11. Академік Вернадський повідомляє, що через В.О. Кістяковського ведуться переговори з К.М. Медзевською про набуття її бібліотеки по геодезії

^{*184} Слово «засідання» вписано від руки.

та математиці (прибл. до 200 шт.), — прохають дати охоронного листа.

Постановлено: видати охоронний лист Медзвезькій.

12. Академік Вернадський повідомляє, що М.В. Лучицька згодна продати бібліотеку проф. І.В. Лучицького та частину своєї.

13. Академік Вернадський сповіщає, що, зі слів [М.В.] Шарлеманя, продаються книжки Самуїла Івановича Торського по ентомології на англійській та ин. мовах. **Постановлено:** доручити цю справу А.З. Носову.

14. Академік Багалій повідомляє про переговори з [В.С.] Іконниковим, — акт він згоден зложити вже, але ще трохи не з'ясувалося для нього питання про грошові справи. **Постановлено:** доручити академікам Вернадському та Багалію продовжувати переговори з Іконниковим.

15. Академік Вернадський повідомляє, що у проф. [М.П.] Яснопольського продаються шахви для книжок. **Постановлено:** доручити А.З. Носову розглянути ці шахви і купити їх, асигнувати на це 1000 карб.

16. Академік Єфремов сповіщає, що Т[оварист]во «Просвіта» прохає Національну бібліотеку взяти для охорони книжки «Просвіти», бо їх зараз починають розграбовувати.

Постановлено: Прийняти без відповідальности бібліотеку «Просвіти» для тимчасової охорони, перевезти на кошти «Просвіти» до бувш[ого] Педагогичного музею¹⁷⁸.

17. Ухвалено асигнувати Г.П. Житецькому як редакторові «Книжного Вістника» на друкарські видатки згідно сміти 5000 карб. та на гонорар за статті 1000 карб.

18. Є.О. Ківліцький оголошує спис книжок п. [К.Л.] Якубовського, що пропонується набути. Після розгляду списку **ухвалено** рахувати ці книжки, як «другорядні», оцінивши по 6 крб. Доручається ця справа Є.О. Ківліцькому.

19. Доручається Є.О. Ківліцькому поновити заходи про архив Вишневецьких, — де він і в якому зараз знаходиться становищі.

20. Оголошується прохання [про посад у бібліотеці] Радченка О.Х., [М.О.] Станіславського, [М.І.] Кореневського та [Ф.М.] Дикштейна. **Постановлено:** долучити ці прохання до інших для розгляду.

21. Доручається А.З. Носову дізнатися про бібліотеку Прахова (Трьохсвятительська, 20, 5).

Засідання скінчилося о 4 годині.

Слідуюче засідання призначено на 2 травня 1919 р. о 7 год. вечера.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *Д. Багалій*

А. Кримський

Сергій Єфремов

Іг. Житецький

Е. Ківліцький

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 57

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

2-го травня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 7 годині вечера акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання /29/IX/ й затверджується.

2. Г.П. Житецький докладає про те, що він був на засіданню правління Академії наук разом з Є.О. Ківліцьким, і там остаточно вирішено віддати для Національної бібліотеки такі кімнати: 1) ту кімнату, що зараз займає Нац[іональна] бібл[іотека]; 2) дві кімнати, що були під лазаретом; 3) кімнату так звану «більєву», або «гардеропну», — яку з них побажає Нац[іональна] бібл[іотека]. **Ухвалено:** по змозі зайняти зазначені кімнати.

3. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він був у члена колегії [В.] Бутвіна, розмовляв з ним, і взагалі залишилося таке вражіння, що будинок Педагогічного музею цілком не буде відведено для Нац[іональної] бібл[іотеки], а може тільки частина його.

4. Г.П. Житецький повідомляє, що він був на засіданню комісії по улаштуванню педагогічної бібліотеки, яка має своєю метою зложити педагогічну бібліотеку для всієї Київщини, туди перейде уся бібліотека бувшого Педагогічного музею, будуть поповняти її педагогічними бібліотеками і, нарешті, мабуть буде зайнято усе бібліотечне помешкання Педагогічного музею, тому місця там для Нац[іональної] бібл[іотеки] можливо й не залишиться. Ця комісія має надіслати заяву до Нац[іональної] бібл[іотеки] про надіслання для неї дублетів педагогічних книжок, а з їх боку теж будуть передаватися дублети до Нац[іональної] бібл[іотеки]. **Постановлено:** прийняти усе це на увагу.

5. В справі бібліотеки проф. І.В. Лучицького Є.О. Ківліцький повідомив, що він ще нічого не міг зробити.

6. А.З. Носов повідомляє, що відносно бібліотеки С. Торського наводяться зараз справки про адресу, і, коли це з'ясується, будуть вжиті всі необхідні заходи.

7. В справі бібліотеки проф. [В.С.] Іконникова ухвалено доручити Є.О. Ківліцькому порадитися з М.І. Радченком і зложити проект акту про придбання цієї бібліотеки.

8. А.З. Носов повідомляє, що справа з придбанням 4 шахв проф. [М.П.] Яснопольського цілком налагоджена, і шахви скоро будуть перевезені до Нац[іональної] бібл[іотеки].

9. Відносно архиву Вишневецьких Є.О. Ківліцький повідомляє, що він ще не встиг виконати доручення комітету.

10. А.З. Носов докладає, що бібліотека п. Прахова є ціла й в безпеці, родина Прахова дякувала Нац[іональній] бібл[іотеці] за звернуту увагу на цю бібліотеку

і обіцяли через деякий час почати переговори про придбання її Національною бібліотекою.

11. Відносно розміру платні А.Л. Бему як представнику Нац[іональної] бібл[іотеки] по збиранню книжок в Петербурзі для Нац[іональної] бібл[іотеки] ухвалено: 1) оплачувати цю працю як звичайному співробітникові Нац[іональної] бібл[іотеки], себто 600 крб. на місяць, а коли будуть збільшені ставки, то видавати відповідну платню; крім цього платня ця може бути збільшена залежно від того, скільки взагалі буде придбано, скільки цінних книжок і скільки буде подаровано; 2) видати зараз, коли це побажає п. Бем, йому або по довіренності, кому він зазначе, платню за чотири місяці наперед по 600 крб. — 2400 крб.

12. А.З. Носов по дорученню служачих Національної бібліотеки підійма питання про видачу, з приводу сучасної дорожнечі, служачим авансом по 500 крб. (до збільшення ставок), або половину місячного утримання з тим, щоб потім зарахувати цю видачу в рахунок майбутньої місячної платні (подібне питання підіймається й в правлінні Академії наук). **Постановлено:** вдатися до правління Академії наук од імені комітету з проханням, щоб правління, в зв'язку з видачею грошової допомоги служачим в формі авансу чи в якій іншій формі, поставило б служачих Нац[іональної] бібл[іотеки] на однакове положення з служачими Академії наук.

13. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він переглянув катальог бібліотеки проф. [Ю.А.] Кулаковського: там є чимало книжок по клясичній філології, римській та грецькій історії та по археології; є книжки юридичні, по природознавству та інші; цікаво підібрано відділ Politika, де є багато політичних журналів, газет та прокламацій. Академік Кримський до цього додає, що в бібліотеці проф. Кулаковського є найповніша збірка книжок по християнському сходу, і взагалі бібліотека ця дуже цінна й першорозрядна¹⁷⁹. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому піти й розглянути бібліотеку проф. Кулаковського й дати докладне повідомлення про книжки, а разом довідатися й про ціну.

14. Заслухано доклад Г.П. Житецького про бібліотеку В.П. Науменка (записка п. Житецького до цього прикладається). **Ухвалено:** залишитися на попередній постанові комітету відносно купівлі бібліотеки В.П. Науменка з стародруками та 6 шахвами за 31500 крб.; В.П. Науменкові дати право, згідно його бажання, користування його книжками, коли вони будуть перевезені до Нац[іональної] бібл[іотеки] та инш., не виносячи їх з Національної бібліотеки.

15. А.З. Носов робе короткий доклад про бібліотеку п. [К.М.] Жука. Бібліотека ця не дуже цінна, носе характер випадкової збірки книжок, різних по змісту, крім книжок по електричеству та фізиці, котрі мають наукове значення, й придбати їх треба. **Постановлено:** доручається акад. Вернадському переглянути цей катальог і вибрати тільки те, що потрібне й цінне для Нац[іональної] бібл[іотеки].

16. А.З. Носов докладає про ту частину бібліотеки акад. [П.А.] Тутковського, що продається й катальог котрої він переглянув. Бібліотека ця систематично підібрана майже виключно по природничим наукам, має надзвичайну цінність і придбати її було б дуже корисно, навіть необхідно. **Постановлено:** купити цю частину бібліотеки акад. Тутковського цілком по 7 карб. за книжку,

бажано купити разом з Енциклопедичним словником Брокгауза за суму до 8000; переговори з власником доручається вести А.З. Носову.

17. А.З. Носов повідомляє, про те, що він випадково дізнався, що є можливість мати надію на придбання бібліотеки [В.В.] Тарновського (Золотоворотська вул.), котра, як залишина власником, знаходиться без жадного догляду. **Постановлено:** продовжувати цю справу доручається А. З. Носову.

18. **Ухвалено** справу з заснуванням єврейського відділу в Нац[іональній] бібл[іотеці] обговорювати на слідуєчому засіданню.

19. Згідно постанови комітету попереднього засідання, відбулося болотирування А.З. Носова на посаду підстаршого бібліотекаря. Обібрано одноголосно. А на посаду молодшого бібліотекаря одноголосно обібрано Л.Ю. Биковського. Обох рахувати на зазначених нових посадах з 1 травня 1919 р.

20. Доручається А.З. Носову з'ясувати справу з купівлею бібліотеки проф. [С.Т.] Голубева.

21. Акад. Єфремов повідомляє, що В.П. Степаненко бажає почати перевозку його бібліотеки до Нац[іональної] бібл[іотеки], котру він має пожертвувати: через деякий час Степаненко повідомить, коли можна буде її брати.

22. В.О. Кордт робе повідомлення про бібліотеку п. Кроля. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому переглянути каталог цієї бібліотеки.

23. **Ухвалено** купити у п. Марковської журнал «Врач» та «Журнал акушерства и женских болезней» за усі роки, що є у неї, по 25 крб. за рік. Справа ця доручається Є.О. Ківліцькому.

24. Доручається А.З. Носову з'ясувати справу з продажем бібліотеки О.М. Стешенкової.

25. Є.О. Ківліцькому та А.З. Носову доручається негайно з'ясувати й купити видання Київської духовної академії.

26. Після докладу акад. Кримського про відношення представників сучасної совітської влади до Національної бібліотеки особливо до назви «Національна»^{*185}, **ухвалено:** з огляду на те, що слово «Національна» є чуже слово, перекласти це слово на українську мову — «Всенародня»; таким чином Національна бібліотека у Києві повинна називатися «Всенародня бібліотека при Українській академії наук у Києві»; звернутися до Загального зібрання Академії наук з проханням затвердити зазначену назву.

27. Після докладу акад. Кримського ухвалено вдатися до житлово-реквезіційної комісії через т. [В.] Бутвіна, або Назарова з проханням од імені Академії наук і комітету Нац[іональної] бібл[іотеки] про реквезіцію будинку по бульвару Шевченка, ч. 34.

28. В.О. Кордт повідомляє, що бібліотека проф. [І.О.] Сікорського вже перевозиться до Університету св. Володимира.

29. Оголошується прохання про посади [Ю.О.] Гортинської, [М.Х.] Романенко-Араджіоні та [О.А.] Цицовича. **Постановлено:** прилучити до інших проханнь щодо розгляду.

Засідання скінчилося о 10 годині вечера.

*185 Слова «особливо до назви «Національна» написані від руки.

Слідуюче засідання призначено на 6-го травня 1919 р. о 3 годині.

Голова комітету академик *В. Вернадський*

Члени: *Дм. Багалій*

А. Кримський

Сергій Єфремов

Іг. Житецький

Е. Кивлицький

В. Кордт

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 58

засідання Тимчасового комітету
для заснування Національної бібліотеки в Києві.

6-го травня 1919 року

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Кивлицький, А.З. Носов.

О 3 годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання /2/V/ й затверджується.

2. Є.О. Кивлицький повідомляє, що у М.В. Лучицької знаходиться найцінніша частина бібліотеки проф. І.В. Лучицького; там є книжки по історії Франції та инш. держав на ріжних мовах. Багато книжок по державному праву ріжних держав, по економічним, селянським та аграрним питанням; є копії матеріалів з французьких архівів, частин котрих тепер вже не існує. Взагалі, ця частина бібліотеки дуже цінна. Що торкається книжок самої М.В. Лучицької, то тут переважно книжки скандінавських клясіків. **Постановлено:** доручається Є.О. Кивлицькому й надалі провадити цю справу¹⁸⁰.

3. А.З. Носов повідомляє, що зараз з книжок п. [С.І.] Торського продається 214 назв, виключно по ентомології; на решту з книжок пишеться катальог, — тоді й з'ясується справа. **Постановлено:** купити 214 назв книжок по ентомології з бібліотеки Торського, розцінивши приблизно 3–3,5 карб. а коли буде потрібно, то й збільшити ціну за книжку. Доручається ця справа А.З. Носову.

4. Є.О. Кивлицький сповіщає, що М. І. Радченко згоден зложити проект акту на придбання бібліотеки проф. [В. С.] Іконникова. **Постановлено:** Доручається Є.О. Кивлицькому продовжувати цю справу.

5. Є.О. Кивлицький повідомляє, що останнє доручення комітету відносно бібліотеки проф. [Ю.А.] Кулаковського ще не виконано.

6. Г.П. Житецький сповіщає, що бібліотека В.П. Науменка вже скоро буде готова настільки, що після неділі II/V можна буде перевозити.

7. А.З. Носов повідомляє, що останнє доручення комітету відносно купівлі бібліотеки проф. [П.А.] Тутковського ще не виконано.

8. А.З. Носов докладає, що проф. [С.Т.] Голубєв кінчає упорядкування своєї бібліотеки і обіцяє після 5/V почати передачу її до Нац[іональної] бібл[іотеки]. Крім книжок продається 5–6 шахв. **Постановлено:** доручається А.З. Носову з'ясувати ціни на шахви.

9. Ухвалено книжки, що новійши [в] белетристіці — як в перекладах, так і в оригіналах — не купувати зовсім; що торкається класичної белетристіки, то купувати тільки в оригіналах.

10. Відносно бібліотеки Коля — ухвалено купити тільки наукові книжки, коли буде зложен катальог, прохати акад. Вернадського порадитися з проф. [М.М.] Дітеріхсом.

11. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він передав останню постанову комітету відносно журналів п. Марковської, але відповіді ще немає.

12. А.З. Носов докладає, що були вжиті заходи відносно набуття видань Духовної академії, але нікого поки не вдалося там побачити й перебалакати, але ця справа, во всякому разі, буде поновлена.

13. Після доповіді акад. Єфремова ухвалено, звертаючи увагу на сучасне скрутне фінансове становище В.П. Степаненка, купити у нього надзвичайно цінну бібліотеку українських книжок, яку він мав думку передати в дарунок Нац[іональній] бібл[іотеці], для чого перевезти бібліотеку Степаненка до Нац[іональної] бібл[іотеки], зробити опис книжок і підрахувати; тоді можна буде оцінити її з грошового боку¹⁸¹.

14. Є.О. Ківліцький повідомляє, про бібліотеку Якубовського. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому з'ясувати ціни¹⁸².

15. **Ухвалено:** з приводу того, що зараз поступає багато пропозицій на купівлю різних часописів, доручити бібліотекарям зложити по можливості скоріше спис часописів, що вже набуто Національною бібліотекою.

16. **Ухвалено:** доводити до відома Комітет в формі інформації про поступлення до Нац[іональної] бібл[іотеки] взагалі книжок та іншого.

17. Підіймається питання про те, що М.І. Гауфман бажає продати повний комплект газети «Речь» за весь час видання. **Постановлено:** дізнатися, за яку ціну він бажає продати газету «Речь».

18. Заслухано усі заяви, що надіслані до Нац[іональної] бібл[іотеки] в справі заснування в Нац[іональній] бібл[іотеці] єврейського відділу.

Після обговорення цього питання **ухвалено:** принципно ухвалити думки, висловлені в заявах, бо їх поділяє комітет, але вважаючи на те, що до цього часу в Нац[іональній] бібл[іотеці] ще не існує відділ Orientalia, не може бути річі про заснування спеціального єврейського відділу, останній мусить бути взагалі не як окремих відділ, а тільки як одна з частин загального відділу Orientalia. Коли буде придбано книжок, належних до різних відділів Нац[іональної] бібл[іотеки] настільки, що виявиться необхідність зорганізувати відділи взагалі, а в тім числі й відділ Orientalia, тоді й буде річ про поділ відділів на підвідділи; таким чином може виявитися потреба в організації єврейського підвідділу. А до того часу комітет вважає необхідним поповнити склад каталогізаторів Національної бібліотеки такою особою, котра взагалі, не ухиляючись од звичайної праці по каталогізації, під загальним керуванням бібліотекарів,

могла б, знаючи староеврейську мову, каталогізувати книжки, писані й єврейським шрифтом. При обібранню такої особи комітет згоден мати на увазі відомости про цю особу від відомих єврейських діячів.

Засідання скінчилося о 6½ годині вечера.

Слідуюче засідання призначено на 9 травня о 7 год. вечера.

Голова комітету академик *В. Вернадський*

Члени комітету: *Дм. Багалій*

А. Кримський

Є. Ківліцький

Сергій Єфремов

В. Кордт

Г. Житецький

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 59

засідання Тимчасового комітету для заснування
Всенародньої бібліотеки України

9-го травня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 7½ год. вечера акад. Вернадський оголошує засідання відкритим.

1. Акад. Вернадський повідомляє, що проф. В.І. Лучицький казав йому, що М.В. Лучицька бажає одержати за бібліотеку проф. І.В. Лучицького й за свою власну до 10 карб. за книжку. Після обговорення цього питання, а також і вартости зазначених бібліотек, комітет **ухвалив** видати аванс на ім'я Є.О. Ківліцького — 25000 карб. на купівлю бібліотек І.В. і М.В. Лучицьких, рахуючи взагалі за книжку 10 карб.; негайно почати перевозити їх до Всен[ародньої] бібл[іотеки], а в тому разі, коли зараз не буде куди помістити, за браком помешкання, ці бібліотеки, — почати, по згоді власниці, каталогізувати книжки на місті.

2. Підіймається питання про те, що проф. Л.М. Яснопольський пропонує купити у його батька решту його бібліотеки, але при сучасній цінності грошових знаків, по розцінці вищій, ніж було куплено у його раніш. **Постановлено:** одкласти це питання до слідуючого засідання.

3. А.З. Носов повідомляє, що власники ентомологічної бібліотеки п. [С.І.] Торського, як виявилось за останні часи, не згоджуються продати частину книгозбірні (214 назв, що намітив купити комітет); вони бажають продати усі книжки разом, буде зложен спис цих книжок, тоді й можна буде поновити переговори.

4. Після докладів Є.О. Ківліцького та В.О. Кордта **ухвалено** купити бібліотеку проф. [Ю.А.] Кулаковського уся за 50000 карб.; негайно почати перевозку книжок до Всен[ародньої] бібл[іотеки], і зазначені 50000 карб. виписати авансом на ім'я Є.О. Ківліцького.

5. А.З. Носов докладає, що акад. [П.А.] Тутковський бажає знов поновити переговори про купівлю його бібліотеки, коли вона буде перевезена до Академії наук, що мається на увазі, тоді він упорядкує її, й можна буде з'ясувати дійсну кількість книжок. **Постановлено**: мати це на увазі.

6. А.З. Носов повідомляє, що проф. [С.Т.] Голубев кінчає упорядкування своєї бібліотеки і після 15/V бажає почати перевозку до Всен[ародньої] бібл[іотеки]. **Ухвалено** почати перевозку книжок проф. Голубева, коли він повідоме.

7. А.З. Носов докладає, що Духовна академія обіцяла видати усі видання свої для Всен[ародньої] бібл[іотеки]; умови передачі книжок з'ясуються на спільному зібранні професорів академії, треба тільки вдатися до Духовної академії офіційно з цим проханням. **Постановлено**: негайно написати офіційного листа про це до ради Духовної академії.

8. По пропозиції акад. Багалія, комітет **ухвалив** вдатися од імени комітету до Спільного зібрання Академії наук з такою заявою: «З приводу згоди Академії наук прийняти бібліотеку Духовної академії, згідно прохання правління Духовної академії, що й досі фактично не здійснилося, і позаяк комітет Всен[ародньої] бібл[іотеки] зацікавлений теж цією бібліотекою, як великою науковою книгозбірнею — звернутися до Спільного зібрання Академії наук з проханням вжити усі заходи і звернутися для цього до відповідної центральної установи, щоб ця поважна бібліотека залишилася в своєму будинкові і була передана під управління Академії наук, яка може дати деяку участь в своєму управлінні і комітетові Всен[ародньої] бібл[іотеки], який на це згоджується. При такій організації справи зарядження бібліотекою Духовної академії цією бібліотекою могли б користуватися для наукових цілей суспільство, особливо мешкаюче на Подолі»¹⁸³.

9. А.З. Носов дає відомости про одержані в Всен[ародній] бібл[іотеці] книжки та инш. за часи з I/IV по 9/IV 1919 р.

10. Ухвалено доручити Є.О. Ківліцькому вдатися до бібліотекаря Комерційного інституту і прохати передати, що обіцяли раніш, — дублети, газети та инше до Всен[ародньої] бібл[іотеки].

11. Акад. Вернадський та Є.О. Ківліцький повідомляють, що вони балакали з п. Грінбергом, представником Т[оварист]ва «Тарбут», і він обіцяв з боку т[оварист]ва усяку допомогу по збиранні єврейських книжок.

12. Акад. Вернадський доводить до відома про складання каталогів по російській та українській історіям вже під доглядом акад. Багалія; праця вже кінчається. Під доглядом акад. Єфремова бібліографія українських видань України вже закінчена, і почали працю по бібліографії українських видань закордонних, а також бібліографію по історії українського письменства. По слов'янознавству складається *Desiderata* під доглядом проф. [О.М.] Лук'яненка. Проф. [М.І.] Сагарді доручено Новий Завіт та Вселенська Церква до 1054 року, і вже виписано самим Сагардою надзвичайно поважно багато карток; праця ця буде продов-

жуватися й далі. Керування по складанню *Desiderata* по природничим наукам, крім геології, а також по історії фізично-математичних наук акад. Вернадський бере на себе. Під доглядом акад. [П.А.] Тутковського йде праця по природі України. Під доглядом В.О. Кордта провадиться праця по картографії і історії Остзейського краю та Фінляндії. Єврейська історія та література доручени п. [Я.І.] Израельсону та [Б.] Дінабургу^{*186}. Заслухавши це, комітет ухвалив видати авансом за складання каталогів *Desiderata* проф. Сагарді — 1000 карб. та Я.М. Колубовському — 1000 карб.

13. Акад. Багалій пропонує мати на увазі як експертів по єврейським книжкам — орд[инарного] проф. Дух[овної] академії Ребінського В.П., екстр[ординарного] проф. Еваніцького В.Хв., екстр[ординарного] проф. [Г.Г.] Поповича — по єврейській мові та біблійській археології, і проф. єврейської мови Глаголева. **Постановлено:** мати на увазі ці пропозиції, коли буде потрібно.

14. Ухвалено видати як задаток за закуплену бібліотеку проф. [В.С.] Іконникову 50000 крб. (згадана бібліотека закуплена згідно протоколу засідання Комітета № 46), які виписувати по частинам, згідно бажанню проф. Іконникова, по 15000 крб. на його ім'я, або кому він довіряє одержати зазначені гроші.

15. Після обговорення ухвалено купити бібліотеку В.П. Степаненка за 12000 крб.; негайно почати перевозку, а в тому разі, коли зараз не можна буде перевезти за браком помешкання у Всен[ародній] бібл[іотеці], почати каталогізацію книжок, по згоді власника, на місті; видати авансом С.О. Єфремову 12000 крб. для купівлі бібліотеки В.П. Степаненка.

16. Акад. Єфремов докладує про збирання українських книжок по крамницям, що доручено В.П. Степаненкові під доглядом акад. Єфремова. **Постановлено:** видати авансом С.О. Єфремову 8000 крб. на купівлю українських книжок.

17. Г.П. Житецький повідомляє, що весь матеріал для першого № «Книжного Вістника» вже передано до друкарні, і він починає збирати матеріал для другого №. **Постановлено:** видати І.П. Житецькому 5000 крб. авансом на друкарські та інші витрати по № 2 «Книжного Вістника».

18. Ухвалено видати А.З. Носову авансом 10000 крб. на перевозку бібліотек та книжок взагалі, на канцелярські та інші витрати.

19. Ухвалено видати кур'єрові Назару Ярмоченку 200 крб. празникових і подбати про помешкання для нього.

20. Акад. Вернадський повідомляє, що він бачив Д.М. Щербаківського, котрий складає спис найцінніших рукописів з архіву Вишневецьких, частину котрих перевезено до Міського музею.

21. Є.О. Ківліцький сповіщає, що п. Толлі бажає, щоб Академія наук, або Всенародня бібліотека взяли для сховування дещо найцінніше з архіву Вишневецьких. **Постановлено:** Доручається Є.О. Ківліцькому передати пані Толлі пропозицію вдатися до Академії наук з проханням взяти на сховування дещо з архіву Вишневецьких.

^{*186} Примітка в документі: «Колубовському доручено філософія; п. Рейтлінгеру та Тарановському — окултизм».

22. Оголошується заява Т[оварист]ва «Просвіта» про те, щоб Всенар[одня] бібл[іотека] узяла для охорони бібліотеку т[оварист]ва, а до того часу видала б охоронного листа. **Постановлено:** прийняти на охорону бібліотеку Т[оварист]ва «Просвіта» і видати охоронного листа, доки вона не буде перевезена до Всенар[одньої] бібл[іотеки].

23. Ухвалено на слідуєчому засіданню підняти питання про нових співробітників Всенар[одньої] бібл[іотеки] з приводу збільшення праці в Всенар[одній] бібл[іотеці].

24. Ухвалено видати авансом Є.О. Ківліцькому 1350 крб. на купівлю часописів у п. Марковської і 2850 крб. на купівлю у п. [К.Л.] Якубовського часописів за 12 років, 322 книжки та біля 40 брошур.

Засідання скінчилося о 10¹/₂ год. вечера.

Слідуєче засідання призначено на 13/V о 3 годині.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени: *Дм. Багалій*

А. Кримський

Сергій Єфремов

Є. Ківліцький

Г. Житецький

В. Кордт

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 60

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

13-го травня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 3 годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього (9/V) засідання й затверджується.

2. Є.О. Ківліцький повідомляє, що є згода власника бібліотеки проф. [Ю.А.] Кулаковського продати цю бібліотеку Національній бібліотеці за 50000 крб.; і вже почали ув'язувати книжки для перевозки.

3. Є.О. Ківліцький сповіщає, що проф. [С.Т.] Голубев прохає почати вже перевозку частини його бібліотеки, що він вже приготував для Нац[іональної] бібл[іотеки]; книжок усього буде до 3000 томів, але між ними чимало брошур; про ціну питання зараз проф. [С.Т.] Голубев не підіймає, річ буде тоді, коли все буде упорядковано й перевезено до Нац[іональної] бібл[іотеки].

4. А.З. Носов повідомляє, що відправлено до ради професорів Духовної академії прохання передати Нац[іональній] бібл[іотеці] усі видання Духовної академії в 2 примірниках; але є відомості, що засідання ради ще не відбулося, тому й нема досі відповіді.

5. Акад. Вернадський сповіщає, що Спільне зібрання Академії наук, заслухавши постанову комітету від 9 травня відносно бібліотеки Духовної академії, цілком згодилося з цією постановою й буде мати її на увазі.

6. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він ще не міг бачити бібліотекаря Комерційного інституту й переговорити відносно передачі Національній бібліотеці дублетів, газет та іншого з бібліотеки Комерційного інституту.

7. Акад. Вернадський сповіщає, що акад. [П.А.] Тутковський, як виявилось за останні часи, бажає продати свою бібліотеку Академії наук, а не Нац[іональній] бібліотеці.

8. В справі купівлі книжок у проф. [М.П.] Яснопольського, — доручається Є.О. Ківліцькому розглянути ці книжки й оцінити їх.

9. Оголошується лист акад. Б.О. Кістяківського про те, що продаються рукописи, належні його матері, і додається карточний список цих рукописів. **Постановлено:** прохати акад. Багалія скласти комісію для розгляду й оцінки цих рукописів (лист акад. Кістяківського до цього додається).

10. Акад. Вернадський оголошує список деяких цінних польських книжок, що пропонує директор Ботанічного саду п. [В.І.] Липський набути у п. Жолінської. **Ухвалено:** купити ці книжки по зазначеній в списках ціні.

11. Г.П. Житецький повідомляє, що друкарня б[увша] Петра Барського, де мав друкуватися «Книжний Вістник», націоналізована; він звернувся до керуючого друкарнею Наукового Т[овариства], але там відмовилися друкувати «Книжний Вістник», бо друкарня ця зараз обтяжена працею, і той порадив звернутися до друкарні Гросмана. Далі Г.П. Житецький пропонує підвищити гонорарну платню за статті до 500 крб. за аркуш (замість 400), а також замість 2000 примірників видавати тільки 1500 прим.

Зо всіма цими заявами п. Житецького комітет згодився.

12. Є.О. Ківліцький оголошує проект акту про купівлю бібліотеки проф. [В.С.] Іконникова, зложений з допомогою М.І. Радченка.

Ухвалено: Дати на розгляд цей проект проф. Іконникову, і остаточну редакцію його представити комітетові на ухвалу.

13. А.З. Носов дає інформації про поступлення до Національної бібліотеки за 10–13 травня.

14. Акад. Вернадський інформує про можливість сполучення Київської публічної бібліотеки з Нац[іональною] бібл[іотекою].

Принціпово комітет висловлює своє бажання щодо такого сполучення.

15. А.З. Носов підіймає питання про необхідність з'ясувати деякі питання по бухгалтерським справам Нац[іональної] бібл[іотеки]. **Постановлено:** відкласти це питання до слідуєчого засідання.

16. В зв'язку з поширенням праці в Нац[іональній] бібл[іотеці] ухвалено обізнати 5 нових співробітників, для чого прохати членів комітету розібрати усі прохання й виставити на слідуєчому засіданню кандидатів.

17. Акад. Вернадський інформує про те, що організувався ініціативний гурток осіб для заснування «Асоціації наукових установ та вищих шкіл». **Постановлено:** обізнати представника від комітету до згаданої «Асоціації».

18. В справі рукописів [О.М.] Лазаревського, що пропоновано набути для Нац[іональної] бібл[іотеки], доручено акад. Багалію з'ясувати наукову вартість цих рукописів, а також і ціну до слідуючого засідання¹⁸⁴.

19. **Ухвалено** купити книгу «Камень веры» Стефана Яворського за 250 крб.

20. Акад. Єфремов повідомляє, що він має відомости про бібліотеку покійного [М.] Чалого, де є багато цінних українських книжок та рукописних матеріалів.

Доручається акад. Єфремову докладніше дізнатися про це.

21. **Ухвалено** видати усім особам, у кого куплено бібліотеки, але книжки ще не перевезені, посвідчення про те, що бібліотеки ці є власність Національної бібліотеки і тимчасово переховуються у бувшого власника.

22. Є.О. Ківліцький повідомляє, що у [Ю.А.] Кулаковського та у проф. [С.Т.] Голубева разом з книжками продаються й шахви та полиці. **Постановлено:** доручити Є.О. Ківліцькому розглянути ці шахви та полиці, визначити ціну й купити їх, коли він найде необхідним і можливим.

23. **Ухвалено** на слідуючому засіданні порушити справу про помешкання для Національної бібліотеки.

Засідання скінчилося о 6 годині вечера.

Слідуюче засідання призначено на 16 травня о 3 годині.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени: *Дм. Багалій*

Є. Ківліцький

Сергій Єфремов

Іг. Житецький

В. Кордт

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 61

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

16 травня 1919 р.

Присутні: акад. [Д. І.] Багалій, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 3 годині акад. Багалій по проханню акад. Вернадського, котрий є хворий, проголошує засідання відкритим.

1. З приводу питання про нові ставки, про службові категорії та категорії по класовому пайку **ухвалено** додати деякі назви посад до вже існуючих, котрі дійсно б відповідали як самої праці служачих, так і категоріям по суті, а саме:

до назви старш[ого] бібліотекаря додати — «керуючий відділом» — І продуктова катег[орія]; до назви підст[аршого] бібліотекаря додати «старший поміч[ник] керуюч[ого] від[ділом] — керуюч[ий] підвід[ілом] — І продуктова

категорія; до назви молод[шого] бібліотекаря додати «молод[ший] [помічним керуючого відділом — керуючий підвідділом] — I продуктова категорія.

Члени комітету як відповідальні робітники без обмеження часу — I продуктова категорія. Старш[ий] діловод як керуючий канцелярією без обмеження часу — I продуктова категорія. Діловод — II продуктова категорія. Каталогізатори як бібліотекарі відділів Академії наук — II продуктова категорія. Завідуючий будинком як економ по новим ставкам — II продуктова категорія.

2. Читається протокол попереднього засідання (13/V) й затверджується.

3. Є.О. Ківліцький повідомляє, що книжки проф. [Ю.А.] Кулаковського вже готові для перевезки і що за 4 полиці та 1 контору власник бажає одержати 800 крб. **Постановлено:** купити 4 полиці та 1 контору у Кулаковського за 800 карб.

4. Є.О. Ківліцький повідомляє, що каталог книжок [І.В. та М.В.] Лучицьких складається й його передадуть до Нац[іональної] бібл[іотеки]; книжок там буде більш 2200.

5. А.З. Носов доводить до відома комітету, що частина книжок з бібліотеки проф. [С.Т.] Голубєва вже перевезена до Нац[іональної] бібл[іотеки], власник прохає зробити спис цих книжок.

6. Відносно книжок проф. [М.П.] Яснопольського, що бажають продати, — виявилось з докладу Є.О. Ківліцького, що там переважно видання Міністерства фінансів та економічні видання; крім того є російські часописи за декілька років. **Постановлено:** вважаючи на те, що серед книжок проф. Яснопольського, що зараз продаються, є чимало часописів, котрі великої цінності для Нац[іональної] бібл[іотеки] після того, як буде одержано чимало часописів з бібліотеки Купецького зібрання, — не мають, комітет згоджується купити пропонуємі книжки проф. Яснопольського по 7 крб. за том.

7. Після інформації Є.О. Ківліцького про переговори з директором Київської публичної бібліотеки про сполучення цієї бібліотеки з Національною бібліотекою ухвалено: прохати акад. Вернадського разом з Є.О. Ківліцьким вести й далі ці переговори.

8. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він мав переговори з бібліотечною секц[ією] Київського губісполкому про передачу до Нац[іональної] бібл[іотеки] частини бібліотеки бар[она] [Ф.Р.] Штейнгеля, яка зараз переховується в Міському музеї; виявилось, що спеціально складена комісія з представників од бібліотек Києва вирішить, кому передавати згадану бібліотеку. Доручається Є.О. Ківліцькому та В. О. Кордтові вжити всі заходи, щоб ця частина бібліотеки б[арона] Штейнгеля була передана до Національної бібліотеки.

9. Заслухано повідомлення Г.П. Житецького про умови з друкарнею Гросмана щодо друкування «Книжного Вістника».

10. Акад. Єфремов передає до Нац[іональної] бібл[іотеки] од О.Х. Саліковського 1 пакет з листами академіка Хв.Є. Корша і 1 пакет на тимчасове сховування. **Постановлено:** відправити подяку п. Саліковському за листи і взяти на сховування 1 пакет.

11. Акад. Багалій відносно рукописних книг з архиву [О.М.] Лазаревського, що пропонується зараз купити, повідомляє, що взагалі весь архив Лазаревського

було в свій час передано до Університету св. Володимира, а ці 4 рукописні книги «Урядові книги Полтавського полкового суду» випадково не були тоді передані, і родина Лазаревського бажає їх разом з 2 книжками каталогу бібліотеки Університету св. Володимира продати.

Після обговорення **ухвалено** було купити 4 «Урядові Книги» за 4000 крб., а за 2 каталоги дати не більш 150 карб. Справа ця доручається акад. Багалію.

12. Відносно питання про бухгалтерську справу в Нац[іональний] бібл[іотеці], що було піднято на попередньому засіданні, — ухвалено прохати акад. Багалія разом з В.О. Кордтом переговорити з бухгалтером та скарбником правління Академії наук, цілком з'ясувати й упорядкувати цю справу до слідуючого засідання.

13. Оголошується прохання про посади [О.Х.] Саліковського, [О.З.] Краковецької-Бродовської, [А.П.] Макаренко, [В.] Кивелюка, [І.] Кубея та [А.Й.] Мельника (останні два на посади кур'єрів). А.З. Носов підіймає питання про необхідність мати в Нац[іональній] бібл[іотеці] другого кур'єра, бо з одним неможливо управитися. **Постановлено:** виставити кандидатури Кубея та Мельника на посаду кур'єра; а інші — прилучити до прохань «до розгляду».

Згідно постанови комітету попереднього засідання ухвалено виставити кандидатами слідуючих осіб на посади каталогізаторів та кур'єра:

1. [О.Л.] Мовчановська	11. [Т.М.] Мініцька
2. [Л.Г.] Більська	12. [М.І.] Сагарда
3. [А.М.] Олександров	13. [О. І.] Чолганська
4. Савіцька Марія	14. Сно О.[П.]
5. [М.Л.] Лятошінський	15. Туницький
6. Філіпович	16. [М.Д.] Могилянська
7. [М.Х.] Араджіоні	17. [І.П.] Тутковська
8. [О.П.] Дяківський	18. [Д.Й.] Заславський
9. [М.Й.] Лавровська	19. [Я.І.] Израельсон
10. [М.І.] Балінський	20. [І.] Кубей
	21. [А.Й.] Мельник.

Обібрання відбудеться на слідуючому засіданні.

Засідання скінчилося о 5½ год.

Слідуюче засідання призначено на 20 травня о 6 годині вечера.

Голова комітету *В. Вернадський*

Члени: *Д. Багалій*

Є. Ківліцький

Іг. Житецький

В. Кордт

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 62

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

20 травня 1919 р.

Присутні: акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, А.З. Носов.

О 6 годині акад. Багалій проголошує засідання відкритим.

1. Обібрання 5 нових співробітників (трьох звичайних, двох хлопців) і одного кур'єра. Є.О. Ківліцький оголошує лист голови комітету, акад. [В.І.] Вернадського, про передачу йому академіком Вернадським права подачі голосу при болотирюванні кандидатів замість нього (акад. Вернадський є хворий). Перед болотирювкою було вирішено з трьох звичайних співробітників одного обібрати такого, який знав би мови та шрифти. З приводу того, що серед усіх поданих прохань є тільки один кандидат — хлопець, ухвалено болотирювати поки що цього одного кандидата.

Нарешті більшістю голосів обібрано: 1) на посади співробітників-каталогізаторів — проф. [М.І.] Сагарду та Я. І. Израельсона; 2) на посаду співробітника — хлопця Б.О. Дяківського, з платнею — 300 крб. на місяць; 3) на посаду кур'єра — А. Мельника, котрого лічити з 16/V, коли він фактично почав вже працю в Нац[іональній] бібл[іотеці] поденно.

Третя посада співробітника залишається до слідуєчого засідання вільною тому, що при болотирювці кандидатки [О.І.] Чолганська та Сно О.П. одержували по рівній кількості голосів, і тому, що були відсутніми деякі члени комітету; на слідуєчому засіданню провести вибори з усіх кандидатів, крім вже обібраних, що були намічені на попередньому засіданню.

2. А.З. Носов висовує питання про необхідність мати в канцелярії машиністку. **Постановлено:** виставити на слідуєчому засіданню кандидатів на 1 вільну посаду співробітника, знаюєчого машинку, з тим, щоб в вільні від друкування на машинці часи провадив би звичайну працю катальогізатора. Доручається А.З. Носову відібрати усі прохання осіб, що уміють писати на машинці.

3. Заслухавши повідомлення Є.О. Ківліцького та А.З. Носова про лист В.І. Флоринської від 19/V, в якому вона бажає продати свою бібліотеку, складену проф. [Т.Д.] Флоринським і прохає дати охоронного листа, а також заслухавши записку проф. [О.М.] Лук'яненка від 20/V про цю бібліотеку — комітет ухвалив: 1) дати В.І. Флоринській охоронного листа звичайного типу; 2) придбати бібліотеку В.І. Флоринської як першу з бібліотек, де так старанно складений слов'янський відділ, розцінивши її як першорядну; 3) при згоді власниці, негайно перевезти цю бібліотеку до Нац[іональної] бібл[іотеки], перелічити кижки й з'ясувати загальну ціну.

4. Акад. Кримський повідомляє, що він балакав з комісаром [В.] Бутвіним відносно Педагогичного музею і що нібито передача частини Педагогичного музею в користування Нац[іональної] бібл[іотеки] забезпечена, але остаточно це питання вирішиться цими днями.

5. По пропозиції акад. Кримського, ухвалено з приводу того, що справа з видачею платні служачим по новим ставкам гальмується по незалежним від Академії обставинам, — видати служачим платню за другу половину травня по старим ставкам.

6. Ухвалено, згідно переходу на нові ставки взагалі, подвоїти платню бухгалтерові та скарбникові, себто замість 300 крб. виплачувати по 600 крб. на місяць кожному.

7. В справі купівлі книжок у проф. [М.П.] Яснопольського комітет залишається на передній постанові — купити книжки проф. Яснопольського по 7 крб. за том.

8. А.З. Носов повідомляє про бібліотеку О.М. Стешенкової, де зі слів власниці буде більш 2300 книжок, крім цього даремно будуть передані часописи та 2 ящики з книжками; власниця бажає продати усе це за 15000 крб. **Постановлено:** купити бібліотеку О.М. Стешенкової за 15000 крб., перевезти усе разом з 2 ящиками та часописами до Нац[іональної] бібл[іотеки].

9. Оголошуються прохання про посади Ю.М. Садик, В.М. Леонтович і п. [Н.М.] Каліхевич. **Постановлено:** прилучити ці прохання до тих, що «до розгляду».

Засідання скінчилося о 9 годині.

Слідуюче засідання призначено на 23/V о 7 годині вечора.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени: *Дм. Багалій*

А. Кримський

Г. Житецький

В. Кордт

Є. Ківліцький

Сергій Єфремов

В. Данілевич

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 63

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

23-го травня 1919 р.

Присутні: акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данілевич, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 7½ годині вечора акад. Багалій проголошує засідання відкритим.

1. Акад. Багалій оголошує лист до нього академіка [В.І.] Вернадського (до цього прикладений) про набуття Національною бібліотекою рукописів [О.Ф.] Кістяківського та про необхідність прискорити вирішення цього питання.

Постановлено: запрохати в комісію по оцінці згаданих рукописів, крім академіка Багалія ще В.Л. Модзалевського, І.М. Каманіна, акад. О.І. Левицького, проф. Данилевича та [М.М.] Павлова-Селіванського; прохати цю комісію — по можливості поспішити дати своє заключення.

2. Акад. Багалій повідомляє, що власниця рукописних книг покійного [О.М.] Лазаревського («Урядові книги Полтавського полкового суду») згоджується продати їх за 4000 крб., згідно постанови комітету від 16/V.

3. Читаються протоколи попередніх засідань комітету від 16 і 20 травня й затверджуються.

4. Згідно постанові комітету від 20/V, комітет переходить до обібрання одного співробітника на вільну посаду. Більшістю голосів обібрано було Ольгу Павловну Сно.

5. Є.О. Ківліцький доводить до відома комітету про реквезіцію у Нац[іональної] бібл[іотеки] найнятих кімнат в Колегії Галагана, про заходи що він вживав в Наркомпросі, де нарешті нічого не пощастило зробити, бо від імені Наркомпросу дана була згода на таку реквезіцію; тепер загрожують прислати міліцію і повикидати книжки Нац[іональної] бібл[іотеки] з тим, щоб Нац[іональна] бібл[іотека] займала тільки будинок № 11 колегії, котрий їй належить по реквезіції, що відбулася ще в лютому місяці. **Постановлено:** комітет, примушений на те, згоджується перенести книжки та майно Нац[іональної] бібл[іотеки] з б. № 7 Колегії Галагана в б. № 11, де негайно пристосувати для цього декілька потрібних кімнат.

6. Підіймається питання про те, щоб в канцелярію обрати машиністку. **Ухвалено:** закликати до канцелярії усіх осіб з тих, що подали вже прохання й уміють друкувати на машинці, спробувати їх здатність до такої праці, а наслідок проби представити комітетові.

7. Оголошується прохання про посади [І.І.] Щітківського, [А.Н.] Марголіної та [А.І.] Степовича. **Постановлено:** прилучити ці прохання до інших, що «до розгляду».

Засідання скінчилося о 9 годині вечера.

Слідуюче засідання призначено на 27-го травня 1919 р. о 11 годині ранку.

За голову комітету академик *Дм. Багалій*

Члени: *В. Данилевич*

Є. Ківліцький

Сергій Єфремов

Іг. Житецький

А. Кримський

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 64

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

27-го травня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов

О 11½ год. ранку акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (23/V) й затверджується.

2. А. З. Носов докладає, що поступила пропозиція набути книжки від п. Треніної, картковий каталог котрих при цьому передається. **Постановлено:** доручається розглянути каталог п. Треніної Є.О. Ківліцькому.

3. В справі помешкання для Національної бібліотеки після того, як було реквезовано у Нац[іональної] бібл[іотеки] найняте нею помешкання в буд. № 7 Колегії Галагана, **ухвалено** звернутися до архитектора Академії наук п. [М.М.] Стефані, прохати його розглянути буд. № 11 Кол[егії] Галагана і скласти сміту на мінімум необхідного й негайного ремонту для розташування Нац[іональної] бібл[іотеки] в частині першого поверху.

4. Доручається акад. Вернадському та Є.О. Ківліцькому поновити переговори з директором Публічної бібліотеки про сполучення цієї бібліотеки з Нац[іональною] бібл[іотекою].

5. А.З. Носов докладає, що поступила нова заява з додатком спису книжок від пані [С.М.] Вайнцвайг про повертання книжок її сина, що нібито перейшли до Нац[іональної] бібл[іотеки] разом з іншими книжками Жандармської бібліотеки. **Постановлено:** доручається акад. [С.О.] Єфремову переглянути цей список і, з'ясувавши ще раз цю справу, дати своє заключення.

6. Оголошується заява проф. [М.П.] Яснопольського від 23/V про те, що він продає частину книжок, про котру річ була на попередніх засіданнях, за 4000 карб. **Постановлено:** Купити ці книжки у проф. Яснопольського за 4000 крб. з коштів кредиту 1919 року.

7. В справі купівлі бібліотеки В.І. Флоринської доручено акад. Вернадському переговорити з проф. [О.М.] Лук'яненком про складання спису книжок цієї бібліотеки.

8. В доповнення постанови комітету (див. прот[окол] зас[ідання] 20.V.19 р.) про купівлю бібліотеки О.М. Стешенкової за 15000 крб., комітет вважає необхідним, щоб книжки старих українських видань не виключалися б з цієї бібліотеки, крім одиноких примірників, що мають особисте значіння для родини Стешенкових. Витрати по купівлі бібліотеки О.М. Стешенкової віднести на кошти кредиту 1919 року.

9. А.З. Носов дає інформацію про придбання бібліотечних матеріалів Нац[іональною] бібл[іотекою] за останні часи.

10. По докладу Є.О. Ківліцького **ухвалено** купити у [С.В.] Кульженка «Искусство» за 1910–1914 роки та інші його видання на суму 430 крб.

11. З приводу переходу до платні служачим по новим ставкам взагалі, ухвалено подвоїти платню Г. П. Житецькому як редактору «Книжного Вістника», себто 400 крб. на місяць.

12. Справу про купівлю видання [О.В.] Звенигородського «Византийские эмали»^{*187} вирішено перенести на слідуюче засідання.

13. Акад. Багалій докладає про заключення Комісії по розгляду рукописів [О.Ф.] Кістяковського; комісія оцінила цю збірку в 9100 крб., а приймаючи на увагу те, що крім оцінених рукописів власником додається ще даремно не менш 50 цінних рукописних матеріалів, Комісія оцінює усю збірку цю в 10000 крб.

Постановлено: купити збірку рукописних матеріалів в Кістяковського, по згоді власника їх, за 10000 крб. з коштів кредиту 1919 р.

14. Оголошується прохання про посади [Г.] Бочковичевої та [С.В.] Гаврика.

Постановлено: прилучити до інших прохань, що «до розгляду».

Засідання скінчилося о 1½ годині.

Слідуюче засідання призначено на 30/V о 7 год. вечера.

Голова комітету академік *В. Вернадский*

Члени: *Дм. Багалій*

Є. Ківліцький

Іг. Житецький

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 65

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

30-го травня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 7½ годині вечера акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (27/V) й затверджується.

2. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він переглянув катальог книжок п. Треніної; там є чимало книжок, що для Нац[іональної] бібл[іотеки] зовсім непотрібні, але є й такі, що корисно було б придбати; як, напр[иклад], книжки по лісоводству, деякі словники та інше. **Постановлено:** доручається переглянути катальог Треніної акад. Вернадському та Є.О. Ківліцькому й виділити книжки, що корисні для Національної бібліотеки.

3. Є.О. Ківліцький докладає про зложену архитектором сміту на мінімум необхідного ремонту частини буд. № 11 Кол[егії] Галагана, всього на суму 68880 крб. **Постановлено:** вважаючи на те, що буд. № 11 Кол[егії] Гал[агана]

^{*187} Прізвище автора та назва книги написані від руки.

реквезовано для Нац[іональної] бібл[іотеки] і що іншого будинку поки що Нац[іональна] бібл[іотека] не має, працю ж провадити треба, — комітет примушен почати необхідний ремонт частини буд. № 11 Кол[егії] Гал[агана] з частини коштів на пристосовування помешкання для бібліотечних потреб. Сміта архітектора [М. М.] Стефані приймається, крім пункту про зовнішню штукатурку, чого зробити зараз не треба; витрати віднести на кредит 1919 р., крім дахових та малярних робіт, що віднести на кредит 1918 р.

4. Акад. Єфремов відносно прохання п. [С.М.] Вайнцвайг повернути з Нац[іональної] бібл[іотеки] книжки її сина, докладає, що в свій час до Нац[іональної] бібл[іотеки] перейшла переважно бібліотека Жандармського управління, приватних книжок, може за деякими винятками, власники котрих відомі були, там не було, бо, коли передавалася ця бібліотека, були закликані приватні власники книжок, і їм їх книжки повернуто, але серед останніх книжок [П.С.] Вайнцвайга тоді не було, тому і в Нац[іональній] бібл[іотеці] їх нема й не могло бути. **Постановлено:** заслухавши доклад акад. Єфремова, комітет вважає прохання п. [С.М.] Вайнцвайг надісланим до комітету не по адресі, бо книжок її сина в Нац[іональній] бібл[іотеці] немає, і де вони, — комітету невідомо, тому й задоволити зазначене прохання комітет не має можливості.

5. Справи про купівлю вид[ання] [О.В.] Звенигородського «Византийск[ие] емали»^{*188}, портрета Тарновського або книжки автографів, що належали покійній дочці Тарновського, ухвалено відкласти до слідуючого засідання.

6. Ухвалено прохати акад. Вернадського разом з акад. Багалієм та А.З. Носовим в'яснити становище каси Нац[іональної] бібл[іотеки] до слідуючого засідання.

7. Є.О. Ківліцький повідомляє, що вже передано до Нац[іональної] бібл[іотеки] каталог книжок [І.В. та М.В.] Лучицьких, всього на 2330 книг, на решту ж каталог ще складається. У декого з членів комітету виникають питання, в якій мірі книжки Лучицьких є ультраспеціальні і в якій мірі — більш менш звичайного типу. **Постановлено:** доручається В.О. Кордтові до слідуючого засідання з'ясувати це питання, переглянувши каталог Лучицьких.

8. А.З. Носов повідомляє, що у Всеукраїнського видавництва одібрано багато відозв/прокламацій, плакатів та ріжних видань останнього часу — усього поки на суму 1174 крб. 26 коп. **Постановлено:** ухвалити рахунок Всеукр[аїнського] видавництва на суму 1174 крб. 26 коп. і придбати усе одібане по цьому рахункові.

9. А.З. Носов докладає, що поступила пропозиція від від[ділу] постачання книжками при Наркомпросі набути книжки, що, як з'ясувалося після реєстрації усіх книгарень Київів, залишилися тільки в одному примірникові. **Постановлено:** комітет висловлює свою згоду придбати згадані книжки, але ж бажано переглянути їх спис.

10. **Ухвалено** видати на ім'я Є.О. Ківліцького аванс в сумі 5000 крб. з коштів 1919 р. на поповнення Нац[іональної] бібл[іотеки] книжками, газетами та инш. бібліотечним матеріалом.

^{*188} Прізвище автора та назва книги написані від руки.

11. В справі виплачування грошей проф. [В.С.] Іконникову за куплену у нього бібліотеку, **ухвалено** запитати проф. Іконникова, чи не згодиться він одержувати гроші в формі щорічної виплати в деякій певній сумі і в якій саме; а також прохати проф. [В.С.] Іконникова прискорити складання акту про купівлю у нього бібліотеки. Справа ця доручається Є.О. Ківліцькому.

Засідання скінчилося о 10½ годині.

Слідуюче засідання призначено на 2 червня о 5½ годині вечера.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени: *Сергій Єфремов*

В. Кордт

Є. Ківліцький

Г. Житецький

А. Кримський

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 66

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

2-го червня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 5½ годин акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (30/V) й затверджується.

2. Запрошений на засідання Г.Д. Саливон докладає про те, що знов з'являються претенденти на реквізіцію б. № 11 Колегії Галагана, себто того, куди зараз Національна бібліотека перейшла й де мали почати ремонт, як в будинкові, реквізованому для Національної бібліотеки. **Постановлено:** написати лист до Наркомпросу, в якому описати дійсне становище Національної бібліотеки в зв'язку з помешканням, зазначивши, що будинок № 11 Колегії Галагана нам конче потрібний. Доручається в цій справі піти до Наркомпросу Л.Ю. Биковському.

3. Академік Багалій повідомляє, що по наведеним справам портрет [І.В.] Тарновського невідомо де знаходиться; книжки^{*189} автографів немає вже зовсім; із речей, що колись належали покійному [В.В.] Тарновському, зараз продається Ратьковою-Рожновою тільки видання [О.В.] Звенигородського — «Византийские эмали» за 5000 карбованців, згідно заяві від 29/V 19 р.

^{*189} Слово «книжки» вписано від руки замість закресленого слова «випуску».

Постановлено: купити з кредиту 1919 р. за 5000 карбованців «Визант[ийские] емали»^{*190}.

4. В.О. Кордт докладає про книжки [І.В. та М.В.] Лучицьких, розглянути каталоги котрих йому комітетом доручено. Ця частина бібліотеки І.В. Лучицького, що зараз продається, уявляє собою збірку книжок, в повній мірі відповідаючу роботі покійного професора: тут головним чином підбрані книжки по селянським та міським питанням, про землеволодіння, багато книжок по історії французької революції і взагалі історії Західної Європи, чимало офіційних урядових та місцевих видань, є чимало французьких наукових журналів.

Постановлено: заслухавши доклад В.О. Кордта з додатками Є.О. Ківліцького, комітет ухвалив залишитися на попередній постанові комітету, себто купити усю збірку книжок, що зараз належить М.В. Лучицькій за 25000 карбованців.

5. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він балакав з професором [В.С.] Іконниковим відносно складання акту на купівлю його бібліотеки. Професор ще нічого певного сказати не міг, а що торкається щорічної виплати йому грошей, як пропонує комітет, він, порадившись зі своїми близькими, через деякий час повідомить комітет.

6. Академік Багалій повідомляє, що він мав переговори з членом колегії позашкільної освіти Шенбергом, той запрошує представників Національної бібліотеки на нараду у четверг 5/VI, де будуть обговорюватися питання про державні та академічні бібліотеки; взагалі він з прихильністю цікавився Національною бібліотекою та її потребами. **Постановлено:** доручається академікам Вернадському та Багалію, Є.О. Ківліцькому та В.О. Кордтові, що мають бути на цьому засіданні, інформувати бібліотечний підвідділ Наркомпросу і одстоювати інтереси Національної бібліотеки взагалі, питання ж про помешкання окремо.

7. Оголошується заява [В.В.] Міяковського про те, щоб йому дати можливість працювати по історії національного та революційного рухів, використовуючи книжки бібліотеки б[увшого] Жандармського управління. **Постановлено:** доручається бібліотекарям перенести бібліотеку б[увшого] Жандармського управління в будинок Академії наук і задовольнити прохання Міяковського.

8. Оголошується прохання [Н.В.] Олександровської, що працює в Національній бібліотеці з 1 січня 1919 року по складанню каталогів Desiderata, перевести її на постійну працю в Національну бібліотеку, залічивши її в звичайні співробітники — каталогізатори Національної бібліотеки. **Постановлено:** поставити Олександровську на найближчу чергу, коли будуть обиратися нові співробітники.

9. А.З. Носов докладає, що, згідно постанові комітету, були закликані усі з тих, що подали прохання, і котрі зазначили, що уміють друкувати на машинці. Дехто не прийшов зовсім, хто повідомив, що одмовляються, нарешті з'явилося тільки 2 кандидати: [Т.М.] Мініцька та [А.І.] Любецька, котрим і була зроблена проба придатності їх до цієї праці. Наслідки цієї проби докладуються комітетові.

^{*190} Назву вписано від руки.

Нарешті одноголосно було обібрано Любецьку на посаду співробітника-каталогізатора з тим, щоб вона працювала на машинці, а в вільні од машинки часи провадила звичайну каталогізаторську працю.

10. Є.О. Ківліцький оголошує протокол наради бібліотекарів Національної бібліотеки, що відбулася 1 червня. **Постановлено:** заслухавши згаданий протокол, комітет затверджує його з тим, щоб реєстрація газет, замість звичайного типу інвентарної книги, провадилася по спеціальним формулярам, згідно зразкові, прийнятому на нараді бібліотекарів, за кожний рік окремо; крім цього заводяться картки в загальному алфавітному порядку, і картки ці повинні бути звичайного загального типу і формату. Що торкається опрацювання газет, то вирішити остаточно цю справу доручається бібліотекарям.

11. Для поширення діяльності, головним чином, відділу «Periodica», бібліотекарями висовується необхідність запрохати нових 3 звичайних співробітників і 1 хлопця. **Ухвалено:** на слідуєчому засіданню виставити кандидатів з тих, що вже подали прохання, — 3 звичайних співробітників і 1 хлопця.

12. Оголошується заява [В.Я.] Головні про бажання продати Національній бібліотеці книжки та деякі рукописні матеріали, що торкаються [М.В.] Гоголя та інших авторів¹⁸⁵.

Постановлено: доручається Г.П. Житецькому розглянути і повідомити комітет на слідуєчому засіданню.

13. А.З. Носов докладає про становище каси Національної бібліотеки згідно обрахункові, складеному бухгалтером на 1/VI.

14. Академік Вернадський оголошує лист А.Л. Бема, що одержано з Петербурга¹⁸⁶.

15. **Ухвалено** видати Я.І. Ізраєльсону за складання каталога Desiderata по єврейським книжкам — 450 карб.

16. Доручається академіку Вернадському переговорити з п. [Д.Г.] Рейхінштейном та Федоровським відносно^{*191} набуття книжок за кордоном та з Росії і про перевозку їх до Києва.

17. Академік Єфремов повідомляє, що по наведеним справкам бібліотека покійного [М.] Чалого не існує.

18. **Ухвалено:** звернути увагу членів комітету на придбання рукописів М.В. Лисенка і портретів українських діячів взагалі, котрі повинні бути зібрані в Національній бібліотеці по можливості повно.

19. Академік Багалій з приводу того, що на засіданню, коли він докладав про постанову комісії, котрій доручено було розглянути рукописи [О.Ф.] Кістяківського, декого з членів комітету не було, — знов докладаю про це з детальною мотивировкою кожної оцінки комісії. **Постановлено:** знов заслухавши доклад про оцінку комісією рукописів Кістяківського, комітет залишився на попередній постанові — купити усю збірку рукописних матеріалів Кістяківського, що зараз продається, за 10000 карб., про це повідомити Б.О. Кістяківського.

Засідання скінчилося о 9 годин.

*191 Слово вписано від руки.

Слідуюче засідання призначено на 6/VI о 7 годин[і] вечора.

Голова комітету академик *В. Вернадський*

Члени комітету: *Дм. Багалій*

Є. Ківліцький

Г. Житецький

В. Данилевич

Сергій Єфремов

В. Кордт

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 67

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

6 червня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д. І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [С.О.] Єфремов, В.О. Корд, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 7 годині вечера акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Запроханий на засідання Л.Ю. Биковський докладає, що він по дорученню розглядав деякі будинки Києва з тою метою, щоб зайняти один з них для Нац[іональної] бібл[іотеки]. На його погляд, тільки один з тих, що він бачив, більш-менш підходить — це будинок Духовного училища на Трьохсвятительській вулиці.

2. Читається протокол попереднього засідання (2/VI) й затверджується.

Г.П. Житецький докладає про бібліотеку та збірку рукописів п. [В.Я.] Головні, що він по дорученню комітету розглянув. Бібліотека ця складається по більшості з книжок по земельним питанням, соціологічним, фінансовим, економічним взагалі та богословським питанням; є чимало різних по цінности та змісту брошур. Рукописи належать XVIII вікові — родинні документи (юридичні акти — і листування різних осіб до В.А. і М.І. Гоголів, останнє XIX віку), крім цього є переписка дідів та прадідів [М.В.] Гоголя, що належить XVIII вікові. На слідуючому засіданню Г.П. Житецький дасть більш докладніші відомості про бібліотеку [В.Я.] Головні. **Ухвалено:** згідно бажанню п. Головні, перевезти весь його архівний матеріал до Нац[іональної] бібл[іотеки], переглянути й оцінити.

3^{*192}. Акад. Вернадський повідомляє, що проф. [Д.Г.] Рейхінштейн, що мав їхати за кордон для збирання між іншим для Нац[іональної] бібл[іотеки] книжок, зможе поїхати туди тільки через декілька тижнів.

^{*192} У документі помилка в нумерації — стоїть цифра «4».

4. **Ухвалено:** прохати акад. Єфремова поновити заходи відносно бібліотеки [В.Г.] Бажаєва.

5. Акад. Багалій докладає про засідання бібліотечного підвідділу Наркомпросу, що відбулося 5/VI під головуванням представника бібліотечного підвідділу Масловського^{*193} в присутності запроханих представників Нац[іональної] бібл[іотеки], Університету та Комерційного інституту. **Постановлено:** доручається скласти докладну записку про Нац[іональну] бібл[іотеку] Є.О. Ківліцькому разом з академіками Вернадським та Багалієм.

6. Акад. Вернадський та Є.О. Ківліцький докладають, що у них була нарада з двома представниками наукового технічного відділу Совнархозу. Виявилось, що Совнархоз має на меті утворити наукову бібліотеку, взагалі мають думку урятувати бібліотеки, що іноді гинуть при сучасних обставинах життя і звертаються до Нац[іональної] бібл[іотеки] з бажанням деякого контакту в цій роботі й пропонують свої послуги щодо потреб Нац[іональної] бібл[іотеки]. **Постановлено:** комітет згоджується мати це на увазі.

7. Оголошується копія ордеру на реквезіцію у Нац[іональної] бібл[іотеки] частини будинку № 11 Кол[егії] Галагана для УВУЗА. **Постановлено:** переговорити з Масловським^{*194} в цій справі, — доручається це А.З. Носову.

8. **Ухвалено:** зазначити в записці про Нац[іональну] бібл[іотеку] прохання комітету віддати для Нац[іональної] бібл[іотеки] увесь будинок Педагогічного музею й зробити там необхідний ремонт; для сучасних же потреб прохати відвести будинок [Н.А.] Терещенка, що на розі бульвару Шевченка й Тимофіївській вулиці, а доки не буде передано Нац[іональній] бібл[іотеці] цей останній, не віддавати належній Нац[іональній] бібл[іотеці] будинок № 11 Колегії Галагана по наказу [В.П.] Затонського за № 15.

9. Оголошується заява правління Академії наук від 2/VI за № 414 про увільнення Національною бібліотекою займаємих нею кімнат бувшого лазарету в буд[инку] Акад[емії] наук. **Постановлено:** вважаючи на те, що Національна бібліотека взагалі тільки тимчасово займає частину помешкання Академії наук, комітет згоджується прийняти на увагу згадану заяву Акад[емії] наук і, коли буде мати інше помешкання, звільнить кімнати Академії наук.

10. Акад. Багалій докладає, що по одержаним відомостям архив Репніних перевезено до Полтави, величезну бібліотеку теж почали перевозити до Полтави. **Постановлено:** прохати Є.О. Ківліцького вийти в зносини з Васільєвим, представником наук[ово]-техн[ічного] відд[ілу] Совнархоза з проханням допомогти в перевозці згаданого до Києва.

11. Оголошується записка О.І. Кістяківської від 6/VI про те, що за 10000 крб. вона не згодна продати рукописи, бажає продати тільки за 17000 крб. **Постановлено:** комітет купує збірку рукописів [О.Ф.] Кістяківського й бажає дати за них 15000 крб.; в разі, коли О.І. Кістяківська не згодиться продати за 15000 крб., дати 17000 крб. (Остання постанова ухвалена трьома проти двох голосами при двох — акад. Багалій та Г.П. Житецький — утримавшихся).

^{*193} У документі прізвище вписано від руки.

^{*194} У документі прізвище вписано від руки.

По бажанню акад. Багалія заноситься в цей протокол те, що комісією усі рукописи Кістяківського були розглянуті, тоді як в записці О.І. Кістяківської зазначено, що розглянуті були не всі рукописи.

12. **Ухвалено** доручити бібліотекарям Національної бібліотеки самим обірати й звільняти співробітників — хлопців в Нац[іональній] бібл[іотеці] по мірі потреби.

13. Ухвалено виставити кандидатури на посади трьох співробітників-каталогізаторів таких осіб:

1. [Н.Л.] Чолганська	13. [Є.В.] Каневська
2. [М.Л.] Мовчановська	14. Савіцька Марія
3. [О.З.] Краковецька	15. [В.Д.] Гаврік
4. [Ю.М.] Садик	16. [А.І.] Степович
5. [Г.М.] Білоцерковський	17. [М.Л.] Лятошинський
6. [В.М.] Леонтович	18. Сно Олена
7. [М.І.] Кореневський	19. [М.О.] Станіславський
8. [О.Ф.] Саліковський	20. [Н.М.] Романенко-Араджіоні
9. [Л.Г.] Більська	21. [Г.О.] Доброхотова
10. [Н.В.] Олександровська	22. [П.А.] Нестеровський
11. [І.П.] Тутковська	23. [М.Д.] Могилянська
12. [Н.С.] Кириченко	24. [А.М.] Олександров

14. **Ухвалено:** послати телеграму п. Городецькому в справі бібліотеки Гріневецької, що знаходиться біля Балти.

15. **Ухвалено:** придбати видання «Высшего Совета Народного Хозяйства» й дати потрібний задаток в сумі 25–50 відсотків.

16. Оголошується лист А.Л. Бема до А. З. Носова з Петербурга в справі набуття книжок для Національної бібліотеки.

17. **Ухвалено:** замовити для Національної бібліотеки через бібліотечну секцію Наркомпросу усі видання, що залишилися у Києві по одному примірнику, — як з'ясувалося після загального учоту книжок по книгарнях.

18. А.З. Носов підіймає питання про необхідність вжити заходи по розшуканню бібліотеки Лопухіна-Демідова, що знаходилася в Корсуні. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому побалакати про це з п. Васильєвим, представником наук[ово]-технічн[ого] від[ділу] Совнархозу.

Засідання скінчилося о 10 годині вечера.

Слідуюче засідання призначено на 10 червня 1919 р. о 3 годині.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени комітету: *Дм. Багалій*

А. Кримський

Є. Ківліцький

Іг. Житецький

В. Кордт

Сергій Єфремов

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 68

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

10 червня 1919 р.

Присутні: академик [В.І.] Вернадський, академик [Д.І.] Багалій, академик [А.Ю.] Кримський, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов і акад. С.О. Єфремов.

О 3 годині академик Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання 6/VI — й затверджується.

2. По пропозиції академіка Вернадського ухвалено видати професору Д.Г. Рейхінштейну лист на німецькій мові з уповноваженням від Національної бібліотеки вести переговори про набуття бібліотечного матеріалу в Германії, Швейцарії та Голландії.

3. Г.П. Житецький робить доклад про бібліотеку [В.Я.] Головні. **Постановлено:** купити з цих книжок усі, яких немає в Національній Бібліотеці, рідкі ж видання, або книжки по Усгапіса, по можливості, в 2-х примірниках, розцінивши цю бібліотеку не як першорядну. Вважаючи на те, що рукописну частину збірки [В.Я.] Головні комітет бажає обов'язково набути, ухвалено мати це на увазі при переговорах з власником відносно ціни, а також і набуття цієї бібліотеки. Справа ця доручається бібліотекарям разом з Г.П. Житецьким.

4. Після докладу Є.О. Ківліцького про переговори з представником науково-технічного відділу Совнархозу [П.М.] Сьманським ухвалено видати [П.М.] Сьманському, або кому він укаже, командировочний лист з уповноваженням від комітету Національної бібліотеки на придбання й перевозку архиву та бібліотеки Репніних¹⁸⁷. Ту частину витрат по перевозці цього, яку не візьме на себе Совнархоз, ухвалено взяти на кошти Національної бібліотеки.

5. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він передав в бібліотечний підвідділ Наркомпросу записку Національної бібліотеки, зазначивши скрутно становище Національної бібліотеки відносно помешкання. Пан Масловський обіцяв вжити всі заходи, щоб допомогти Національній бібліотеці придбати будинок Педагогічного музею, б[увший] [Н.А.] Терещенка, або який інший, і взагалі зустрічається прихильне відношення до Національної бібліотеки.

6. Оголошується заява О.І. Кістяківської від 10/VI про те, що вона згоджується продати рукописи тільки за 17000 карб. без скрині, в якій вони зараз знаходяться. **Постановлено:** згідно постанові попереднього засідання, купити рукописи у О.І. Кістяківської за 17000 карбованців.

7. Оголошується заява Я.М. Колубовського про те, що він не може приступити до виконання обов'язків каталогізатора згідно обібранню його комітетом і прохає лічити його посаду вільною. **Постановлено:** мати це на увазі.

8. Оголошується заява В.А. Камінського від 10/VI 1919 р. про бібліотеку Ю.І. Тиховського, котру варто пошукати і придбати для Національної бібліотеки. **Постановлено:** дати уповноваження В.А. Камінському на право розшукування й купівлі по Волині бібліотечного матеріалу і бібліотеки Тихов-

ського для Національної бібліотеки й видати йому авансом 3000 карб. на витрати по купівлі книг¹⁸⁸.

9. Доручено А.З. Носову підібрати усі прохання осіб, що підходять до посад старшого та підстаршого бібліотекаря й представити комітетові. **Ухвалено:** одночасно з цим виставити нових кандидатів.

10. Комітет переходить до обібрання нових 3 співробітників з помічених на попередньому засіданню кандидатів.

При першій болотировці одержали:

[Н.Л.] Чолганська — 4	[О.Ф.] Саліковський — 2
[М.Л.] Мовчановська — 1	[Л.Г.] Більська — 1
[О.З.] Краковецька — 2	[Н.В.] Олександровська — 6
[Ю.М.] Садик — 1	[Н.М.] Романенко-Араджіоні — 2
[А.М.] Олександров — 2	

Обібрано: 1. Олександрівська Н.В.

2. [Н.Л.] Чолганська.

По другій болотировці одержали

[Н.М.] Романенко-Араджіоні — 4

[О.З.] Краковецька — 1

[А.М.] Олександров — 2

Обібрано [Н.М.] Романенко-Араджіоні.

Засідання скінчилося о 5½ годин.

Слідуюче засідання призначено на 13/VI о 7 годин вечора.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени комітету: *А. Кримський*

Дм. Багалій

Є. Ківліцький

Сергій Єфремов

В. Кордт

Іг. Житецький

В. о. секретаря комітету ^{*195} *Ан. Носов*

Протокол № 69

засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

13-го червня 1919 р.

Присутні: академик [В.І.] Вернадський, академик [Д.І.] Багалій, академик [А.Ю.] Кримський, академик [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, В.О. Кордт, Г.П. Житецький, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

^{*195} Посади Голови та членів комітету написані від руки.

О 7½ годин академик Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання — 10/VI 1919 р. і затверджується.

2. Є.О. Ківліцький докладає про нові зловживання, що випадають на долю Національної бібліотеки в справі помешкання.

Представники УВУЗУ претендують тепер вже не на частину б[уд]. № 11, а майже на весь, і тільки 2–3 кімнати дають Національній бібліотеці. В цій справі Є.О. Ківліцький звернувся до колегії Наркомпросу та до п. Масловського; останній дав згоду, а колегія обіцяла відправити лист до жилищно-реквізичійної комісії з проханням відвести для Національної бібліотеки будинок [Н.А.] Терещенка на розі бульвару Шевченка та Тимофіївської вулиці, або залишити будинок № 11 Колегії Галагана. Представники науково-технічного відділу Совнархозу теж обіцяли з свого боку усяку допомогу як в справі помешкання, так і по набуттю бібліотеки.

3. Оголошується заява служачих Національної бібліотеки від 13/VI про те, щоб комітет дав згоду на підвищення ставок в межах останнього підвищення по Академії наук взагалі. **Постановлено:** в зв'язку з підвищенням ставок в Академії наук, комітет ухвалив підвищити платню й співробітникам Національної бібліотеки згідно штатам, затвердженим постановою тарифного відділу Губкомтруда від 11/VI — 1919 р., — таким чином: Л.Ю. Биковському як завідувачому науково-господарським відділом Академії наук, спеціалісту — 2000 карб.; П.Д. Понятенкові як правителю канцелярії бібліотеки, старшому кваліфікованому діловоду — 2000 карб.; Т.О. Маляренкові як кваліфікованому діловоду — 1800 карб.; каталогізаторам як інструкторам-спеціалістам для учоту і контролю майна Національної бібліотеки — 1800 карб.

4. Оголошується заява співробітника Національної бібліотеки Г.Д. Саливона про увільнення його з посади співробітника. **Постановлено:** заслухавши заяву співробітника Г.Д. Саливона, комітет ухвалив увільнити його з займасмої ним посади з 13/VI 1919 року.

5. Оголошуються нові прохання С.П. Чачка, О.О. Ковальського та М. Марковського про посади в Національну бібліотеку. **Постановлено:** прилучити ці прохання до інших, що «до розгляду».

6. А.З. Носов, виконуючи доручення комітету попереднього засідання, оголошує прохання кандидатів на посади старшого та підстаршого бібліотекарів Національної бібліотеки. **Постановлено:** прийняти прохання цих осіб на увагу, крім того мати на увазі таких осіб: 1) по пропозиції академіка Багалія, — Барвінського Віктора Олександровича, помішника бібліотекаря бібліотеки Харківського університету; 2) академіка Вернадського, — Г.П. Житецького, члена комітету Національної бібліотеки і 3) по пропозиції академіка Єфремова, — Прокоповича В'ячеслава Константиновича.

7. Академик Єфремов з приводу командировки [В.А.] Камінського в справі бібліотеки [Ю.І.] Тиховського повідомляє, що ця бібліотека дуже цінна, має чимало раритетів, особливо по історії української літератури, й придбати її дуже було б цікаво й корисно для Національної бібліотеки.

8. Академик Вернадський повідомляє, що, по словам п. [А.І.] Ярошевича, бібліотека [В.Г.] Бажаєва вже продана п. [С.Ф.] Веселовському. Доручається академіку Єфремову з'ясувати цю справу.

9. В справі набуття паперів для складання каталогів *Desiderata* ухвалено купити 20 стоп кращого паперу й тримати його при канцелярії Національної бібліотеки для потреб згаданого *Desiderata*.

10. Доручається професору Данилевичу розглянути книжки крамниці, що на Бульварно-Кудрявській вулиці, № 42.

Скінчилося засідання о 9¼ годині вечера.

Слідуюче засідання призначено на 17/VI, о 4 годині.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени комітету: *В. Данилевич*

Е. Кивлицький

Іг. Житецький

Сергій Єфремов

В. Кордт

А. Кримський

В. о. секретаря Ан. Носов

Протокол № 70

засідання Тимчасового комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві.

17-го червня 1919 р.

Присутні: акад. [В.І.] Вернадський, акад. [Д.І.] Багалій, акад. [А.Ю.] Кримський, акад. [О.С.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківлицький, А.З. Носов.

О 4 годині акад. Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього (13/VI) засідання й затверджується.

2. Проф. Данилевич докладає, що він, виконуючи доручення комітету попереднього засідання, заходив до книгарні на Бульварно-Кудрявській вулиці, але вона була зачинена, тому й нічого не міг там з'ясувати.

3. Після докладів Є.О. Ківлицького та А.З. Носова про рішучу вимогу УВУЗУ зайняти помешкання Національної бібліотеки (б[уд]. № 11 Колегії Галагана). **Ухвалено:** прохати акад. Кримського піти до комісара Наркомпросу й рішуче прохати відвести в розпорядження Національної бібліотеки увесь будинок Педагогічного музею, а поки не буде скінчен там ремонт та пристосування його для потреб Національної бібліотеки, прохати відвести увесь будинок [Н.А.] Терещенка на розі бульвара Шевченка та Тимофіївської вулиці. Що торкається Колегії Галагана, то **ухвалено:** ні в якому разі не виходити звідтіля, доки не буде дано інше помешкання, позаяк Національна бібліотека

зовсім не має помешкання, куди можна б було перенести усі книжки, які знаходяться в буд. № 11 Колегії Галагана.

4. З огляду на сучасну надзвичайну дорожнечу життя **ухвалено**: 1) видати 30% місячного утримання за травень місяць кур'єрам та служникові Нац[іональної] бібл[іотеки] на підставі наказу, оголошеного в «Боротьбі» від 4/VI за № 88/145; 2) комітет визнає бухгалтера та скарбника Нац[іональної] бібл[іотеки] спеціалістами й тому визнає необхідним підвищити місячну платню їм до 1000 крб., згідно переходу до новіших ставок, затверджених комітетом Наркомтруда II/VI 1919 р.; 3) хлопцям-співробітникам виплачувати відповідно категоріям основних тарифних ставок — 525 крб. на місяць.

5. Є.О. Ківліцький оголошує список, зложений М.І. Сагардою, книжок проф. [С.Т.] Голубева, що вже перевезено до Національної бібліотеки. **Постановлено**: доручається акад. Кримському переглянути цей список і зробити доклад по змісту про цю частину бібліотеки проф. Голубева.

6. Є.О. Ківліцький повідомляє, що він переглянув список книжок п. Треніної; виявилось, що власниця продає їх по надзвичайним цінам, тому й не варто набувати їх усі, крім деяких, як, напр[иклад], французько-руський словник Ертеля (ботанічно-зоологічн[ий]) за 50 крб. **Постановлено**: купити тільки деякі книжки, які саме — доручається вибрати Є.О. Ківліцькому.

7. З огляду на загрожуюче становище, в якому опинилася бібліотека Г.Е. Афанасієва, комітет **ухвалив**: негайно перевезти цю бібліотеку з шахвами; в тому разі, коли власники цієї бібліотеки колись побажають одержати гроші за ці книжки, комітет не одмовляється заплатити; згадані книжки перевезти в Педагогічний музей, в ті три кімнати, що належать там Національній бібліотеці й право Нац[іональної] бібл[іотеки] на котрі не касовано ще¹⁸⁹.

8. Оголошуються нові прохання про посади: Г. Іванця, Ю.Ф. Меленевського та В.І. Щербини. **Постановлено**: прохання Іванця прилучити до інших, що «до розгляду», а останні два — до тих, що виставлені кандидатами на посади старшого та підстаршого бібліотекарів в Нац[іональній] бібл[іотеці].

9. По пропозиції акад. Кримського **ухвалюється**: виставити кандидатуру на посаду підстаршого бібліотекаря — Л.Ю. Биковського.

10. По пропозиції акад. Кримського, з огляду на бажання проф. [С.С.] Дложевського та инш. користуватися книжками бібліотеки [Ю.А.] Кулаковського, що набуто Нац[іональною] бібл[іотекою], **ухвалено**: просити бібліотекарів по можливості в найближчу чергу пустити для каталогізації бібліотеку проф. Кулаковського.

11. Акад. Єфремов повідомляє, що, не глядячи ні на які заходи, йому нічого не можливо було дізнатися про те, де саме знаходиться бібліотека [В.Г.] Бажаєва.

12. В.О. Кордт повідомляє, що продаються книжки Рожанської та Савченка. **Постановлено**: поручається ця справа Є.О. Ківліцькому.

13. Є.О. Ківліцький докладає, що В.А. Караваєв пропонує Національній бібліотеці набути за декілька років (неповний комплект) «Киевлянина», небагато примірників газети «Киев» та инш. **Постановлено**: купити ці газети на вагу.

14. А.З. Носов інформує комітет про те, що було одержано з бібліотечного матеріалу Національною бібліотекою з 13 по 17-го червня б. р.

Засідання скінчилося о 6 годині вечера.

Слідуюче засідання призначено на 20-го червня о 7 годині вечора.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени комітету: *Дм. Багалій*

А. Кримський

Сергій Єфремов

Є. Ківліцький

Іг. Житецький

В. Данилевич

В. Кордт

В. о. секретаря комітету *Ан. Носов*

Протокол № 71

засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

20-го червня 1919 року

Присутні: академик [В.І.] Вернадський, академик [Д.І.] Багалій, академик [А.Ю.] Кримський, академик [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 7 годині академик Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (17/V) й затверджується.

2. Професор Данилевич докладає, що він підібрав в крамниці «Книжный уголок» такі рукописні акти:

1) позов до суду Хведька Смолнениновича від 3 травня 1559 р.; 2) патент на посаду Павлові Орді від 20 березня 1789 р. за власноручним підписом короля польського Станіслава Августа; 3) постанова сейму повіту Пинського від 20 березня 1714 р. і 4) така ж постанова від 5 лютого 1715 року. Усі ці рукописи продаються за 350 карб. **Ухвалено:** купити зазначені рукописи за 350 карб., і доручається проф. Данилевичу розглянути інші рукописи, що в книгарні «Книжный уголок».

3. Є.О. Ківліцький відносно купівлі деяких книжок у Треніної повідомляє, що справа ця ще не вирішена.

4. Оголошується заява [відділу] позашкільної освіти, де пропонується Національній бібліотеці взяти до себе бібліотеку Г.Е. Афанасієва. А.З. Носов докладає, що ця бібліотека вже перевезена до Національної бібліотеки, окрім однієї шахи з книгами, бо не можна було їх умістити на площадки, шахи ж взагалі та установа, що зайняла помешкання Афанасієва, зовсім одмовилася видати. Книжки ці перевезені в б[удинок] Академії наук, а не в Педагогічний музей, як було ухвалено комітетом на попередньому засіданню тому, що директор музею, посилаючись на те, що він тепер не має права давати ключі і взагалі пускати Національну бібліотеку в будинок музею, рішуче одмовився й на цей раз

впустити туди книжки. **Постановлено:** 1) видати Е.А. Афанасієвій виписку з протоколу засідання комітету 17/VI, що торкається постанови про бібліотеку Г.Е. Афанасієва; 2) затвердити витрату по перевозці книжок Г.Е. Афанасієва в сумі 2000 карб.; 3) вдатися до комісара Наркомпросу з формальною скаргою на директора Педагогічного музею за те, що він не пускає Національну бібліотеку до тих 3-х кімнат, що має там Національна бібліотека ще з 1918 року.

5. **Ухвалено** по пропозиції Кримського та Носова виплатити швейцарові Академії наук Ів.[О.] Білоноженкові, що одночасно старанно виконує деякі послуги й для Національної бібліотеки, $\frac{1}{2}$ місячної платні, котру платить йому Академія наук, з часу, коли він почав працювати для Національної бібліотеки, себто з 15-го квітня 1919 р.; зазначену платню виплачувати й надалі з асігнувань на особливий склад.

6. А.З. Носов представляє свій авансовий обрахунок на суму 10000 карб.

Ухвалено: доручити члену комітету — скарбникові перевірити цей обрахунок і виписати А.З. Носову один аванс в сумі 5000 карбованців на придбання й перевозку бібліотечного матеріалу та обстанови і другий аванс в сумі 5000 карбованців на придбання канцелярського приладдя та на різні господарські потреби.

7. А.З. Носов повідомляє, що він мав розмову з М.М. Лисенковою з приводу передачі книжок та рукописів М.В. Лисенка для Національної бібліотеки. М.М. Лисенкова віднеслась до цього дуже прихильно і обіцяла переговорити з іншими членами родини¹⁹⁰; що торкається рукописів, то поки що вони мали думку передати їх до Музичного інституту в Києві; — на решті обіцяла повідомити комітет про своє рішення.

8. Оголошується прохання Г.Л. Берло та [Л.П.] Семперовича. **Постановлено:** прилучити до інших прохань, що «до розгляду».

9. А.З. Носов підійма питання про необхідність мати при Національній бібліотеці спеціального співробітника для різних доручень, щоб трохи увільнити від цієї праці Л.Ю. Биковського та Т.О. Маляренко, котрі більше б часу могли віддавати призначеній їм праці. **Постановлено:** дається право бібліотекарям закликати на 2 тижні, як на іспитання, 2 кандидатів з тих, що вже подали прохання; працю їх оплатити за ці часи як звичайним співробітникам з асігнувань на особистий склад.

10. Оголошуються листи А.Л. Бема до В.І. Вернадського та А.З. Носова й спис № 1 надісланих ним до Національної бібліотеки книжок.

11. Ухвалено повідомити А.Л. Бема про бажаність комітету купувати в Петербурзі видання «Общества любителей древности и письменности», «Полное собрание законов Российской империи» — три видання; «История Сената», «Описание Сенатского архива», «Збірник Святослава 1073 року», останнього з видань можна й декілька примірників. **Ухвалено** доручити А.Л. Бему перевезти до кімнати, де зложені книжки для Національної бібліотеки, скриню з книжками та рукописами Г.П. Житецького.

12. По пропозиції академіка Кримського, ухвалено розглянути бібліотеку професора Духовної академії [Ф.І.] Титова¹⁹¹, що має продаватися. Справа ця доручається Г.П. Житецькому.

13. Академик Кримський повідомляє, що він, виконуючи доручення комітету, ходив до комісара Наркомосвіти, але бачити його не міг, піде ще вдруге.

14. Є.О. Ківліцький та А.З. Носов докладають про те, що УВУЗ не одмовляється від реквізиції будинку № 11 Колегії Галагана і що по нараді, що відбулася в Надзвичайній комісії по розташуванню військ, вирішено було остаточно зайняти будинок № 11, залишивши там декілька кімнат для Національної бібліотеки, поки вона не знайде собі іншого будинку. **Постановлено:** прохати академіка Кримського мати це на увазі при розмові з комісаром Наркомосвіти й одночасно вдатися до житлово-реквізиційної комісії й прохати відвести інший будинок. Доручається професору Данилевичу вдатися до Комісаріату шляхів і дізнатися про будинок [Н.А.] Терещенка на розі б[ульвару] Шевченка й Тімофіївській вулиці.

15. Академик Багалій повідомляє, що на цих днях має відбутися нарада [відділу] позашкільної освіти губвиконкому про розподілення книжок, меж іншим і для Національної бібліотеки; запрохано буде академиків Вернадського та Багалія і Є.О. Ківліцького. **Постановлено:** прийняти участь в цій нараді.

16. Академик Вернадський повідомляє, що Сергій Константинович Гогель складе частину юридичного каталога Desiderata й просе дати аванс в 1000 карбованців. **Постановлено:** видати С.К. Гогелю 700 карбованців авансом за складання зазначеного каталогу; доручено А.З. Носову виплатити ці 700 карб. з тих авансових сум, що ухвалено на цьому засіданні, видати йому авансом.

Засідання скінчилося о 10 год. вечора.

Слідуюче засідання призначено на 24 червня, о 4 годині.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени комітету: *Дм. Багалій*

А. Кримський

Іг. Житецький

В. Данилевич

Є. Ківліцький

Сергій Єфремов

В. Кордт

В. о. секретар Ан. Носов

Протокол № 72

засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

24-го червня 1919 р.

Присутні: академик [В.І.] Вернадський, академик [Д.І.] Багалій, академик [А.Ю.] Кримський, академик [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 4 годині академик Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (20-го червня) й затверджується.

2. Професор Данилевич докладає, що, виконуючи постанову комітету, він мав розмову з інженером Секунда відносно будинку [Н.А.] Терещенка, на розі бульвару Шевченка й Тимофєївській вулиці; з'ясувалося, що цей будинок належить Главревкому, й до нього треба вдаватися, щоб зайняти Національній бібліотеці цей будинок, але надії на це дуже мало.

Академик Кримський докладає, що він був у комісара [М.Ю.] Панченка й мав з ним розмову про помешкання для Національної бібліотеки, але поки що реальних наслідків здобути не вдалося.

Є.О. Ківліцький повідомляє про свою розмову з Шенбергом, котрий обіцяв відправити ще листа до жилищно-реквізичійної комісії.

Постановлено: доручається академіку Кримському продовжувати переговори про помешкання з Панченком та представниками виконкому — [П.П.] Любченком та [М.М.] Полозовим; і А. З. Носову заходити теж до Панченка та секретаря відділу вищої освіти Володарського. Одночасно з цим Є.О. Ківліцькому доручається вести переговори з Шенбергом.

3. Професор Данилевич докладає, що в книгарні «Книжный уголок» продається 64 копії рідких старовинних документів XVI–XVIII вв. за 350 карбованців, котрі варто б було набути для Національної бібліотеки. Академик Багалій вважає необхідним раніш, ніж купувати подібні дрібні документи, треба їх розглянути й оцінити з боку науково-історичної вартості. Академик Кримський визнає неможливим, при сучасних обставинах, коли скуповується сила документів взагалі й чимало з них знищується зовсім, — робити спеціальну оцінку, на що вийде багато часу, й цінні документи за цей час можуть загинути. Професор Данилевич додає, що зараз поляками скуповуються усі польські старовиті документи, і що це необхідно мати на увазі й комітету. Більшістю голосів **постановлено:** купити згадані 64 документи за 350 карбованців.

4. **Ухвалено** дати право кожному членові комітету купувати особливої вартості книжки цінністю до 100 карбованців, а рукописи — до 300 карбованців, і в кожному разі обов'язково робити доклади комітетові про подібні купівлі.

5. Г.П. Житецький повідомляє, що професора Духовної академії [Ф.І.] Титова зараз у Києві немає, й бібліотеку ще не думали продавати, а в разі, коли вирішать продавати, комітет буде про це сповіщений.

6. Академик Багалій повідомляє, що при бібліотечному підвідділі [відділу] позашкільної освіти губвиконкому зібрано більше, ніж 22000 книжок, котрі хотять передати до різних інституцій, між іншим до Національної бібліотеки мають передати усі спеціальні й особливо ультра-спеціальні книжки, а також і старі книжки, для чого необхідно, щоб хто одібрав їх для Національної бібліотеки.

Є.О. Ківліцький повідомляє, що він вже два дні, як одбирає для Національної бібліотеки там; книжки ці складаються головним чином з приватних київських бібліотек. **Постановлено:** комітет прохає Є.О. Ківліцького продовжувати одібрання згаданих книжок для Національної бібліотеки.

7. Академик Кримський повідомляє, що він, розглянувши список перевезених до Національної бібліотеки книжок професора [С.Т.] Голубєва, упевнився, що це взагалі цінна збірка наукових книжок і особливо тим, що там є чимало рідких, надзвичайно цінних видань. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому переговорити з професором Голубєвим щодо ціни цих книжок.

8. Академик Багалій робить заяву, що він, ознайомившись зараз з документами, що комітет на цьому засіданні ухвалив купити в книгарні «Книжний уголок», цілком приєднується до постанови комітету про купівлю цих документів.

9. Оголошується заява Е.А. Афанасієвої від 14 червня про бажання її, щоб Національна бібліотека узяла бібліотеку Г.Е. Афанасієва в своє розпорядження з огляду на загрожуюче становище, в якому вона опинилася. **Постановлено:** прийняти до відомости.

10. Академик Вернадський повідомляє, що професор [М.М.] Дітеріхс бажає працювати на користь Національної бібліотеки для складання каталогу *Desiderata* по медичним книжкам. **Ухвалено:** запросити професора Дітеріхса.

11. Оголош[ується] прохан[ня] Л.М. Рейтлінгера про посаду в Національній бібліотеці. **Постановлено:** прилучити до інших прохань, що «до розгляду».

12. А.З. Носов докладає, що УВУЗ остаточно зайняв помешкання № 11 Колегії Галагана, залишивши тільки тимчасово 4 кімнати для Національної бібліотеки, куди перенесені усі книжки, що там знаходилися.

Засідання скінчилося о 7 годині.

Слідуюче засідання призначено на 27 червня, о 7 годині вечера.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени комітету: *Дм. Багалій*

Г. Житецький

А. Кримський

Сергій Єфремов

В. Кордт

Є. Ківліцький

В. Данилевич

В. о. секретаря Ан. Носов

Протокол № 73

засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

27-го червня 1919 р.

Присутні: академик [В.І.] Вернадський, академик [Д.І.] Багалій, академик [А.Ю.] Кримський, академик [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 7 годині академик Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання — 24-го червня й затверджується.

2. А.З. Носов докладає про те, що представником Національної бібліотеки разом з представником секції по охороні бібліотек було розглянуто будинки [Н.А.] Терещенка — (на розі бульвару Шевченка й Тимофєївській вулиці) і на Терещенківській вулиці № 9, і докладає про наслідки цього. Одночасно була зроблена пропозиція секції по охороні бібліотек розглянути будинок, де раніш містилася Академія містєцтв на В[еликій] Підвальной вулиці, що секція й обіцяла зробити.

Є.О. Ківліцький повідомляє, що після переговорів з Шенбергом від Наркомосвіти було знов одправлено листа до житлово-реквізіційної комісії з проханням відвести відповідне помешкання для Національної бібліотеки.

3. Є.О. Ківліцький повідомляє, що підбирання книжок в губвиконкомі для Національної бібліотеки продовжується й що там є чимало єврейських книжок, для відібрання котрих закликає Я.І. Ізраєльсона.

4. Оголошується заява архивного відділу від 27-го червня 1919 р. за № 276 з пропозицією прислати представника від Національної бібліотеки для відібрання книжок з архиву губерніяльного правління. **Постановлено:** брати з архиву губерніяльного правління усі книжки в порозумінні з юридичним відділом Академії наук.

5. Оголошується заява п. [П.М.] Єсманського про те, що він їде сам в Яготин за бібліотекою Репніних і прохає дати йому аванс в сумі 10000 карбованців на витрати по перевозці. **Ухвалено:** видати п. Єсманському аванс в 10000 карбованців.

6. А.З. Носов підіймає питання про необхідність звернути увагу на архив та бібліотеку кн[язя] Кочубея, що в Диканці. **Постановлено:** відкласти це питання до б[ільш]-м[енш] нормальних зносин з Полтавою, але ж мати на увазі.

7. **Ухвалено:** з приводу одібрання у Національної бібліотеки будинку Колегії Галагана й відсутности зараз потреби в спеціальному служникові при цьому будинкові — увільнити Жачка з посади служника з 1-го липня 1919 р.

8. Оголошується лист А.Л. Бема з Петербурга від 19/VI с. р. й обговорюються питання, що він підіймає в цьому листі.

9. Академик Кримський підіймає питання про необхідність певно з'ясувати, з яких коштів і з якої частини належить виплачувати платню служачим Національної бібліотеки, щоб це відповідало смітному обрахункові на 1919 рік. **Постановлено:** доручається академіку Багалію, Г.П. Житецькому та Кордту разом з бухгалтером остаточно вирішити й з'ясувати цю справу.

10. Є.О. Ківліцький доводить до відома комітету, що п. [В.А.] Караваєв продав книжок приблизно на 450 карбованців. **Постановлено:** доручається ця справа бібліотекарям.

11. Оговорюється питання про сполучення Київської публичної бібліотеки з Національною бібліотекою, що підіймається директором публичної бібліотеки і де зараз є біля 100000 книжок закаталогізованих і теж біля 100000 нерозібраних. **Постановлено:** доручається Є.О. Ківліцькому приватним чином вести про це розмови й з'ясувати питання й становище публичної бібліотеки сучасне й майбутнє при такому сполученні з Національною бібліотекою.

12. **Ухвалено** вдатися до Університету св. Володимира, а потім до Судової палати з проханням передати або продати для Національної бібліотеки порожні дерев'яні ящики.

13. **Ухвалено** перевезти до Національної бібліотеки решту книжок з бібліотеки Г.Е. Афанасієва, що ще залишилося в помешканні по Садовій вулиці № 3.

Засідання скінчилося о 9½ годині вечора.

Слідуюче засідання призначено на 1-е липня, о 4 годині.

Голова комітету *В. Вернадский*

Члени комітету: *Дм. Багалій*

Г. Житецький

А. Кримський

Сергій Єфремов

В. Кордт

Ківлицький

В. Данилевич

В. о. секретаря Ан. Носов

Протокол № 74

засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

1-го липня 1919 р.

Присутні: академик [В.І.] Вернадський, академик [Д.І.] Багалій, академик [А.Ю.] Кримський, академик [С.О.] Єфремов, проф. [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківлицький, А.З. Носов.

О 4 годині академик Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (27 червня) й затверджується.

2. А.З. Носов докладає, що п. [П.М.] Єсманський, представник науково-технічного відділу Совнархозу, командирований в Яготин за бібліотекою та архивом Репніних, прохає, щоб з ним поїхав і представник Національної бібліотеки. **Постановлено:** доручається бібліотекарям командувати, кого вони знайдуть потрібним.

3. Академик Багалій докладає про свою розмову з комісаром Наркомосвіти [М.Ю.] Панченком з приводу ще незакінченого питання про помешкання для Національної бібліотеки. Комісар віднісся дуже уважно до всіх потреб Національної бібліотеки і обіцяв зробити все, що зможе в цій справі.

4. А.З. Носов докладає, що директор Педагогічного музею [Л.П.] Добровольський, не вважаючи на розпорядження комісара Наркомосвіти не чинити перепон Національній бібліотеці користуватися належною їй кімнатою в Педагогічному музеї, все ж доси не пускає туди й ключів не дає.

Комітет вважає, що за такі вчинки персональна відповідальність падає на Добровольського, і **ухвалено** довести до відома комісара Панченка, що досі користуватися кімнатами, або хоч однією кімнатою в Педагогічному музеї Національній бібліотеці забороняється.

5. З приводу того, що комісія з членів комітету, якій було доручено комітетом 27-го червня з'ясувати деякі фінансові справи Національної бібліотеки, — не збиралася ще; **ухвалено** прохати комісію до наступного засідання це й доложити комітетові.

6. Оголошується лист А.Л. Бема до А.З. Носова та список книжок № 2, що надіслано ним до Національної бібліотеки; книжки ці вже одержано в Національній бібліотеці.

7. Оголошується прохання [В.П.] Соколова про посаду. **Постановлено:** прилучити до інших прохань, що «до розгляду».

8. Академик Вернадський повідомляє, що він має виїхати в відпуск, але певно невідомо, коли зможе поїхати.

9. Є.О. Ківліцький сповіщає, що від Національної бібліотеки відправлено заяву до бібліотечного відділу Наркомосвіти з проханням передати усі видання книжок, що узяті на учот після реєстрації книгарень і котрі т. Масловський обіцяв видати.

Голова комітету академик *В. Вернадский*

Члени комітету: *Дм. Багалій*

Іг. Житецький

А. Кримський

Сергій Єфремов

В. Кордт

Кивлицький

В. Данилевич

В. о. секретаря *Ан. Носов*

Протокол № 75

засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

4-го липня 1919 року

Присутні: академик [Д.І.] Багалій, академик [А.Ю.] Кримський, професор [В.Ю.] Данилевич, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 7 годині починається засідання.

Головою на це засідання обрано Г.П. Житецького.

1. Читається протокол попереднього засідання (1-го липня) й затверджується.

2. А.З. Носов докладає про свої переговори з комісаром Наркомосвіти відносно помешкання для Національної бібліотеки. З'ясувалося, що б[удинок]

[Н.А.] Терещенка № 9 на Терещенківській вул. весь зараз віддати не можна, бо він є зайнятий військовою частиною, і має його потім зайняти Вукопис; можливо, що згодом можна буде віддати для Національної бібліотеки частину цього будинку. Що торкається буд[инку] на В[еликій] Підвальній вулиці, то туди має перейти Академія містечтв. Комісар дав листа до заступника комісара внутрішніх справ Попова з проханням допомогти Національній бібліотеці в цьому питанні. В Педагогічному музеї, в кімнаті, що займається книжками Національної бібліотеки, мають відкрити читальню, вже там поставлені столи та інше, але вона ще не функціонує, і книжки Національної бібліотеки там ще знаходяться.

Академик Багалій повідомляє, що згідно заяві В.Л. Модзалевського ректор Академії містечтв Г.І. Нарбут пропонує Національній бібліотеці зайняти частину будинку № 38 по В[еликій] Підвальній, де решту займає Академія містечтв.

Постановлено: доручається А.З. Носову вести переговори з Г.І. Нарбутом і разом з академиком [В.І.] Липським, що делегується від Академії наук, переговорити з т. Поповим.

3. Г.П. Житецький і Є.О. Ківліцький повідомляють, що при Наркомосвіті засновується спеціальна колегія по справам академічних бібліотек Києва й пропонується Національній бібліотеці одібрати туди й свого представника.

Одібрано академіка Вернадського і його заступником академіка Багалія.

4. А.З. Носов підіймає питання, що згідно розпорядженню влади, з числа служачих Національної бібліотеки троє підлягають призову для «Всеобуча», а також і 1 агент для особливих доручень С.В. Гаврик, що зараз тимчасово працює в Національній бібліотеці, до обібрання постійного агента. **Постановлено:** прохати канцелярію Неодмінного секретаря Академії наук вдатися з проханнями від імені Академії наук про звільнення згаданих трьох служачих од необхідності являтися для «Всеобуча», а про Гаврика прохати від імені комітету як виконуючого обов'язки необхідного агента для особливих доручень.

5. Оголошується лист від А.Л. Бема до А.З. Носова від 26-го червня зі списком надісланих книжок, котрі вже одержані в Національній бібліотеці.

6. Є.О. Ківліцький повідомляє, що продаються привезені з Петербурга 15000 книжок з бібліотеки Юргенсона за 400000 карбованців. **Постановлено:** звернутися до бібліотечного відділу Наркомосвіти з заявою, що в тому разі, коли Наркомосвіта набуде ці книжки, щоб частина їх була передана до Національної бібліотеки.

7. А.З. Носов повідомляє, що він умовився з представником III відділу Академії наук, щоб книжки з губерніяльного правління були перевезені до III відділу, там частину III відділ одбере для себе, решту передасть Національній бібліотеці; витрати по перевозці цих книжок діляться пополам поміж Національною бібліотекою і III відділом Академії наук. Комітетом це **ухвалюється**.

8. Оголошується прохання [Д. В.] Горохівца про посаду. **Постановлено:** прилучити до інших, що «до розгляду».

9. Заслухано проєкт сміти на друге півріччя 1919 р., складений комісією по дорученню комітету.

Цей проєкт **затверджується** з такими змінами: 1) загальну кількість каталогізаторів довести до 28 осіб; 2) ввести 4 агенти для особливих доручень з платнею 1800 карбованців на місяць.

10. **Ухвалено** видати від імени комітету командіровочне посвідчення в Москву А.М. Фокіну з дорученнями набувати там бібліотечні матеріали.

Засідання скінчилося о 9 годині вечора.

Слідуюче засідання призначено на 8-е липня, о 4-й годині.

Голова засідання *Іг. Житецький*

Члени комітету: *В. Данілевич*

В. Кордт

Дм. Багалій

Є. Ківліцький

А. Кримський

Секретар *Ан. Носов*

Протокол № 76

засідання Комітету для заснування
Національної бібліотеки у Києві

8-го липня 1919 р.

Присутні: академик [В.І.] Вернадський, академик [Д.І.] Багалій, академик [А.Ю.] Кримський, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, Є.О. Ківліцький, А.З. Носов.

О 4 годині академик Вернадський проголошує засідання відкритим.

1. Читається протокол попереднього засідання (4 липня) й затверджується.

2. А.З. Носов докладає, що він, виконуючи доручення комітету, мав переговори з Г.І. Нарбутом та з заступником комісара внутрішніх справ Поповим відносно помешкання для Національної бібліотеки. Переговори з Г.І. Нарбутом закінчилися повним порозумінням і згодою; вирішено, що Академія містечтв займає ту частину буд[инку] № 38 на В[еликій] Підвальній вулиці, що раніш вона займала, а Національній бібліотеці — першій поверх і всі квартири, що при цьому будинкові, окрім одної, що зараз займається професором Академії містечтв. З такою пропозицією вдалися до комісара [М.Ю.] Панченка, котрій поклав резолюцію о своїй згоді на це і відправив для виконання в шкільний відділ Наркомосвіти.

Що торкається комісара Попова, то він охоче пішов назустріч бажанням Національної бібліотеки, пропонував узяти новий будинок Ольгінської гімназії, для чого треба звернутися до т. Спаського, що має бути на засіданні комісії по питанню отводу 25 дес[ятин] на Зверінці для Академії наук. Академик [В.І.] Липський обіцяв це зробити, коли він як представник Академії наук буде в цій комісії. Але підняти питання про приміщення для Національної бібліотеки Липському в Комісії не вдалося.

Постановлено: доручається А.З. Носову продовжувати справу з будинком Академії мистецтв і піти до т. Спаського й переговорити з ним взагалі про приміщення для Національної бібліотеки.

Академіка Кримського прохати піти до комісара Наркомпросу й домагатися віддати для Національної бібліотеки в будинку Педагогічного музею 2 кімнати замість тієї, що раніш була у Національної бібліотеки, де зараз улаштована читальня.

5. Обговорюється питання про обібрання нових старших бібліотекарів. Здобутий до сього часу бібліотечний матеріал вимагає необхідність засновувати вже відділи Національної бібліотеки, наприклад: «Справочний», *Україніка*, *Periódica* та «Загальний фонд», тому й треба побільшити в межах штатів кількість старших бібліотекарів з тим, щоб один з них тимчасово виконував обов'язки директора Національної бібліотеки.

Постановлено: намітити кандидатами на посади старших бібліотекарів таких осіб: Балінського І.М., Данилевича В.Ю., Житецького Г.П., Кореневського М.І., Лятошинського М.Л., Макаренка М.Е., Марковського М., Меленевського Ю.Ф., Мініцького М.В., Несторовського П.А., Прокоповича В.К., Сагарду М.І., Софронієва М.С., Степовича А., Туницького В.І., Щербину В.І., Ернеста І, Ернеста ІІ.

Обібрання це провести у вівторок на засіданню комітету 15-го липня.

Ухвалено на слідуючому засіданню підняти питання про кандидатуру Л.Ю. Биковського на посаду підстаршого бібліотекаря по пропозиції академіка Кримського.

4. Академик Багалій повідомляє, що був на засіданню Колегії по справам академічних бібліотек при Наркомпросі. Після обговорення питань організаційного характеру про заснування такої колегії ухвалено було вдатися з запитанням до академіків Вернадського та Багалія, а також і до В.О. Кордта, — чи захочуть і чи згодяться вони взяти на себе обов'язки голови цієї колегії.

Після обговорення піднятого питання комітет **ухвалив** прохати академіка Вернадського не одмовлятися бути головою колегії, а академіка Багалія — заступником голови.

5. **Ухвалено** запрохати директора Публічної бібліотеки [Л.С.] Личкова на слідуєче засідання комітету для інформації про сполучення Публічної бібліотеки з Національною бібліотекою.

6. Академик Багалій повідомляє, що академик [М.І.] Петров бажає продати свою бібліотеку. **Постановлено:** доручається академіку Багалію переглянути цю бібліотеку й вести переговори з академіком Петровим¹⁹².

7. З приводу питання про розповсюдження першого числа «Кн[ижного] В[існика]», що оце зараз вийшов, — **ухвалено:** 1) віддати Т[оварист]ву «Друкарь» 750 примірників на продаж без права монополії; 2) 150 примірників призначити для продажу іншим т[оварист]вам, кооперативам та книгарням, коли вони побажають; 3) 300 примірників на запасний фонд, частину з них можна купити й для вищезгаданих т[оварист]в та інш. (взагалі розпреділяти книжки з цього фонду тільки по згоді комітету) і 4) 300 примірників призначити на роздачу та розіслання окремим особам та науковим товариствам — останнє доручається Є.О. Ківліцькому та Г.П. Житецькому з тим, щоб вони про це інформували комітет.

8. Оголошується телеграма від Сідельникова з повідомленням про лабораторні приладдя, бібліотеку та бюсти [В.Б.] Антоновича й [Т.Г.] Шевченка, що належали В.Х. Симиренкові й знаходяться зараз на Сидирівському заводі. **Постановлено:** командірувати в Сидирівку Л.П. Семперовича, видати йому авансом 1000 карб., призначивши йому 100 карб. добових.

9. Доложено про необхідність оглянути для набуття бібліотеку та архиви [М.П.] Лопухіна-Демидова та князя [Є.Г.] Сангушка в Славути¹⁹³. **Постановлено:** прохати члена Всенародньої бібліотеки при Українській академії наук Сергія Олександровича Єфремова поїхати туди та оглянути все згадане, для чого й видати йому відповідні документи.

10. Доложено про можливість набути для Національної бібліотеки бібліотеку [Ю.І.] Тиховського у Житомері та необхідність негайно розпочати збирання бібліотечних матеріалів на Волині. **Постановлено:** командірувати для цього в Житомир і взагалі на Волинь співробітника Національної бібліотеки [П.Д.] Понятенка, для чого й видати йому відповідні документи.

11. **Ухвалено** на слідуєчому засіданні обібрати одного або двох, коли це буде потрібно, агентів для особливих доручень.

12. **Ухвалено** на слідуєчому засіданні підняти загальне питання про платню за складання каталогів *Desiderata*.

13. Г.П. Житецький докладає, що комісією, котрій було комітетом доручено розглянути й з'ясувати грошове становище Національної бібліотеки і скласти сміту на друге півріччя 1919 р., виявилось, що Нац[іональна] бібл[іотека] з меж сміти на I півр[іччя]^{*196} не вийшла, навпаки, залишилися ще лишки.

На друге півріччя сміта побільшена, головним чином, тому, що прийдеться збільшити склад служачих. Ухвалено каталогізаторів на друге півріччя довести до 28 осіб, агентів для доручень — 4, бібліотекарів різних категорій та штатних каталогізаторів по 3 особи, кур'єрів взагалі довести до 8 чоловік.

Комітет **ухвалює** складену комісією на друге півріччя 1919 р. сміту.

О 8 годині скінчилося засідання.

Слідуєчє засідання призначено на 11 липня о 7 годині.

За голову засідання

Члени комітету: *акад. Д. Багалій*

Іг. Житецький

В. Кордт

А. Кримський

Є. Ківліцький

Секретарь *Ан. Носов*

Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 1–119 зв. Оригінали (рукописи, машинописи), засвідчені підписами членів Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки України (протоколи № 1, 2, 3, 4, 5, 9, 13, 14, 15 не мають засвідчувальних підписів).

^{*196} Слова «виявилось, що Нац. бібл. з меж сміти на I півр.» написані від руки.

2.3. СТАТУТ Національної Бібліотеки Української Народної Республіки в м. Києві, при Українській Академії Наук

I. Завдання Бібліотеки

§ 1. Національна Бібліотека ставить своїм завданням згуртувати як найповнішу літературу геть по всіх науках, мистецтву, красному письменству, техніці та громацьких державних справах.

§ 2. Національна Бібліотека так само має збирати до [купи] в як найповнішій мірі всеньку літературу, писану українською мовою, та все, що написано про Україну й український народ чи то українською, чи то іншими мовами, а для того в ній зорганізовано спеціальний відділ «Україніса».

§ 3. Усі зібрані в Національній Бібліотеці книжки й рукописи повинні бути доступні для користування всім безплатно згідно з установленими правилами, а для того при Національній Бібліотеці улаштовуються читальні зали та легко доступний кожному Підручний Відділ.

§ 4. Національна Бібліотека повинна кожному читачеві дати спромогу бути освідомленому про всі великі книгозбірні, які де є на Україні, а для того в Національній Бібліотеці має організуватися спільний каталог, куди занесено буде книжки всіх книгозбірень України, які маютья при вищих школах та громадських інституціях.

II. Устрій Бібліотеки

§ 5. Національна Бібліотека перебуває при Українській Академії Наук і складається з семи відділів та читальної залі. Відділи ось які: 1) Український Відділ (§ 2), 2) Загальний Відділ, 3) Відділ газетно-графічний, 4) Відділ рукописів (і інкунабулів) та старих українських друків, 5) Східний Відділ, 6) Підручний Відділ з читальною залогою (§ 2), 7) Каталожний Відділ.

Примітка 1. До газетно-графічного Відділу відносяться всі газети, не включаючи українських та східних, мапи (карти), ноти, гравюри, листівки.

Примітка 2. Заводити ще нові Відділи можна тільки за постановою Ради Бібліотеки та за згодою Спільного зібрання Академії Наук.

§ 6. Книжки для читання до дому не видаються. Дійсні та почесні члени Української Академії Наук мають право брати книжки до дому, додержуючи правил, вироблених Радою Бібліотеки, про число взятих книжок та про час користування ними.

III. Порядкування Бібліотекою

§ 7. Бібліотека знаходиться під управою Директора Бібліотеки, який всесторонньо слідкує за правильним ходом життя Бібліотеки. Він є представник Національної Бібліотеки та через нього ведуться всі зносини Бібліотеки. Директор Бібліотеки вибірається Українською Академією наук. Кандидатів на

Директора можуть подавати не самісінькі члени Спільного зібрання Академії Наук, ба й Рада Національної Бібліотеки та Ради державних вищих шкіл на Україні. Коли мають одбутися вибори Директора, то кандидати з їхніми коротенькими життєписами (*curriculum vitae*) оголошуються на одному з чергових Спільних зібрань Академії Наук, а обираються в найближчому черговому зібранню, згідно з § 62 Статуту Академії Наук.

§ 8. Директор спільно з служачим персоналом та Товаришем директора відповідають за цілість усього того, що є в Бібліотеці.

§ 9. Директора затверджує верховна влада за поданням од Голови-Президента Академії наук через Міністра Народної Освіти.

§ 10. Директор: а) головує в Раді; б) скликає зібрання Ради не менше, як раз на місяць; в) скликає надзвичайні зібрання Ради за своєю ініціативою, або за ініціативою не менше як п'ятьох членів Ради; г) вносить на розгляд Ради питання, котрі вважаються потрібними; д) затверджує всіх служачи у Бібліотеці, починаючи од VI класи й нижче; е) подає на затвердження Міністрові Народної Освіти та Мистецтва Товариша Директора та старших бібліотекарів, яких обібрала Рада Бібліотеки; ж) робить тимчасові заходи в важних випадках для правильного ведення справ в Бібліотеці та негайно повідомляє про це Раду або Академію Наук, кому належить знати; з) складає річне звітлення для Академії Наук про діяльність Бібліотеки, подаючи його до урочистого щорічного зібрання Академії Наук і друкує для вселюдної відомости; і) на подання од Господарської Управи затверджує видатки понад дві тисячі (2.000) карбованців; к) затверджує плани для закуплення книжок та журналів понад 2.000 карб., які на розгляд Ради вносяться Директором, або через старших бібліотекарів; л) вироблює правила для користування Бібліотекою в порозумінні з Радою.

§ 11. Директор відбуває свою службу доти, аж доки мине 30 років його педагогічної або наукової служби, після чого він може перевибратися на п'ятиріччя тим порядком, як сказано в § 7.

§ 12. Розмір пенсії Директорові та його родині, — аж до того часу, доки не буде переглянуто пенсійний статут, — визначається по учебній частині, щоразу за окремим клопотанням Академії наук. В пенсію йому зачислюється вся попередня учебна та наукова служба.

§ 13. Директорові допомагає в порядкуванні Бібліотекою Рада Бібліотеки. До складу Ради належать: Директор (він — Голова), Товариш Директора, усі старші бібліотекарі, один представник од Спільного зібрання Української Академії Наук, обраний на три роки, та представники, вибрані кожним з 7-ми відділів Бібліотеки й читальної залі.

Примітка 1. Рада Бібліотеки в порозумінню з Директором може кооптувати осіб, які мають великі заслуги перед Бібліотекою, або таких людей науки, що їхня участь дуже потрібна для користи бібліотеки. Кандидатів мають право подавати Директор або старші бібліотекарі. Число кооптованих може бути не більше од 3-х зо всіма правами членів Ради. Побільшення числа кооптованих членів може робитися не інакше, як за згодою Спільного зібрання Академії Наук.

Примітка 2. Голова Ради має право запрохувати почесних членів та членів-кореспондентів до засідання Ради з правом дорадчого голосу.

§ 14. Рада Бібліотеки: а) обірає Товариша Директора і старших бібліотекарів; б) обірає членів Господарської Управи та кандидатів до них споміж службовців Бібліотеки; в) затверджує інструкції для відділів Бібліотеки та правила користування книжками, зложені старшими бібліотекарями разом з Директором; г) відає всі справи, які відносяться до наукової праці бібліотеки; д) розглядає та затверджує обрахунок Господарської Управи і ревизує її (через спеціально обрану комісію); ж) за згодою з Директором в виняткових випадках дозволяє видачу книг, рукописів і т. ін. з будинку Бібліотеки; з) розглядає та затверджує щорічні звідомлення старших бібліотекарів; і) вибірає почесних членів Бібліотеки, членів-кореспондентів та комісіонерів; це робиться на внесення не менше, як од п'ятох членів при 2/3 голосуючих своїх членів; ізнов же на внесення п'ятох членів та 2/3 голосів вона має право одібрати назад цю назву од комісіонерів; и) порядкує спеціальними засобами Бібліотеки; л) вирішує питання про розпродаж тих книжок, які має Бібліотека числом понад 10 примірників; м) розглядає усі справи, які вносить на її вирішення Директор; н) утворює наукові інституції, які торкаються бібліотекознавства та бібліографії та «Товариства прихильників» Національної бібліотеки чи її відділів» (§ 28); о) розглядає питання про зміну статуту (§ 23).

§ 15. Товариш Директора бібліотеки є член Ради; він заміняє Директора Бібліотеки та випадок його хвороби або його відсутності. Він головує в Господарській управі (§ § 19-20).

§ 16. Старші бібліотекарі завідують своїми відділами й піклуються про їх поповнення, каталогізування та відповідають за цілість усього того, що є в їхніх відділах.

§ 17. Почесні члени та члени-кореспонденти вибіраються за заслуги перед Бібліотекою або за праці по бібліотекознавству чи бібліографії. Вони мають одержувати видання Бібліотеки та за дозволом Голови Ради можуть брати участь у засіданнях з правом дорадчого голосу.

§ 18. Комісіонери Бібліотеки вибіраються споміж книжко-продавців та книгарських товариств або видавництв і споміж інших осіб, які зробили якісь прислуги для поповнення Бібліотеки.

§ 19. Господарська Управа: а) завідує приміщеннями Бібліотеки; дбає про огріття Бібліотеки, про освітлення, про речі Бібліотеки; в) завідує нижчими служачими; г) виконує постанови Ради, що торкаються господарських справ та грошових рахунків; д) завідує книжковими складами видань Бібліотеки та розпродує книги за постановою Ради.

§ 20. В склад Господарської Управи увіходять Товариш Директора та двоє службовців Бібліотеки, обраних Радою, яким за те йде додаткова платня. Директор має право бувати на засіданнях Господарської Управи з правом рішачого голосу, але головує не він, а Товариш Директора. Коли-б Товариш Директора занедужав або був відсутній, головує старший по службі член. На випадок недуги або відсутності одного з членів, Рада обірає ще й кандидата, який і заміняє відсутнього, з правом повного голосу.

§ 21. Всі офіціальні звідомлення Бібліотеки, все діловодство в Бібліотеці та вся канцелярія ведуться тільки українською мовою.

IV. Права Бібліотеки

§ 22. Національна Бібліотека, хоч знаходиться у зв'язку з Українською Академією Наук, має свій окремий обрахунок та штати.

§ 23. Національна Бібліотека має право в разі потреби домагатися зміни Статуту та штатів Бібліотеки. Питання про це може підійматися законодавчим шляхом по постанові Ради Бібліотеки, причому Рада Бібліотеки розглядає ці питання або на внесення од члена Ради, обраного Академією Наук, або ж на внесення од Директора Бібліотеки. В справах обрахункових Національна Бібліотека зноситься з законодавчими установами через Міністра Народньої Освіти та Мистецтва, рівночасно повідомляючи про це Українську Академію Наук. Усякі зміни в Статуті і штатах ідуть через Президента Академії Наук, а коли-б він не погодився на ці зміни, то він повинен подати справу на вирішення Спільному зібранню Академії Наук.

§ 24. Національна Бібліотека одержує два обов'язкових примірники книжок, періодичних видань, нот, мап (карт), діаграм, таблиць, малюнків, гравюр, портретів, плакатів, ілюстрованих листків, афіш, метеликів і т. ин. з числа тих, котрі по закону надаються державі і виходять в межах України з усіх друкарень, літографій, металографій та всіх інших подібних закладів. Вона все це одержує в такому разі, коли число примірників якогось видання перевищує сто (100).

§ 25. Усі державні установи та відомства обов'язані достарчати до Національної Бібліотеки два (2) примірники своїх видань, які видаються ними та ввійдуть у категорію видань, згаданих в попередньому (24) параграфі, хоч і не поступають в розпродаж.

§ 26. Національна Бібліотека має право безпосередньо зноситися зо всіма відомствами, міністерствами, державними та громадськими установами.

§ 27. Дублети Бібліотеки можуть бути використані на те, щоб придбати нові книжки через обміну з другими бібліотеками державних вищих шкіл та наукових товариств при умові, що число дублетів перевищує десять (10). Так само дублети можуть передаватися в дар другим бібліотекам як на Україні, так і за кордоном (див. § 14, л).

§ 28. Бібліотека має право засновувати наукові товариства по бібліотекознавству та бібліографії при Бібліотеці в Києві, та Товариство прихильників Національної Бібліотеки або її Відділів і затверджувати їх статuti (§ 14, н). Ті товариства подають їй свої звідомлення не менше, як один раз на рік.

Примітка: Товариство прихильників Національної Бібліотеки може мати відділи в других містах.

§ 29. Національна Бібліотека користується усіма правами юридичної особи. Їй надається право набувати, відчужувати, мати, рухоме й нерухоме майно, вступати в зобов'язання, позивати до суду та відповідати на суді.

§ 30. Національній Бібліотеці надається право видавати льготні свідоцтва командированим нею особам на право проїзду, а також на право провозу тягарів, направлених на ім'я Національної Бібліотеки по найменшому з існуючих тарифів.

§ 31. Пакунки вагою по одному пуду та листи вагою до одного фунту, які посилаються поштою на ім'я Національної Бібліотеки, а рівно-ж такої самої ваги з Національної Бібліотеки увільняються від будь яких поштових оплат.

§ 32. Бібліотека має право входити в зносити з закордонними та українськими бібліотеками та вступати з ними в союз, скликати з'їзди по бібліотекознавству та бібліографії.

§ 33. Бібліотека має право володіти власними засобами та складати спеціальні фонди.

§ 34. Національна Бібліотека має право виписувати з закордону всі витвори друку, згадані в § 24.

V. Наукова діяльність Бібліотеки

§ 35. Національна Бібліотека видає звідомлення (§ 10), каталоги та наукові описи книжок, рукописів та колекцій Бібліотеки, і наукові твори, які торкаються бібліотекознавства та бібліографії і т. ин. Мова всіх видань Бібліотеки — українська.

VI. Засоби Бібліотеки

§ 36 Засоби Бібліотеки складаються: а) з асигнувань Державної Скарбниці; б) громадських та приватних пожертв і вкладок; в) прибутків од видань Бібліотеки; г) з остатків од обрахунку й інших доходів.

§ 37. Асигнування Державної Скарбниці складаються із штатної суми, при цьому прикладеної, та коштів, які здобуваються в обрахунковому порядку.

Опубл.: Книжний вісник. — 1919. № 2 (квітень–червень). — С. 1–8.

3. ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ КОМІСІЇ В СПРАВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА НАУКОВИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ 20 червня — 12 грудня 1918 року¹⁹⁴

Протокол

первого заседания Комиссии по высшим учебным заведениям
и ученым учреждениям Украины 20 июня (в четверг) 1918 года¹⁹⁵

Председательствовал академик В.И. Вернадский.

Присутствовали: министр народного просвещения Н.П. Василенко, товарищ министра И.А. Красуский.

Члены комиссии: проф. Б.А. Кистяковский, проф. В.Н. Константинович, прив[ат]-доц[ент] Б.Л. Личков, проф. В.И. Лучицкий, проф. Г.Г. Де-Метц, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, представитель Департамента высшей школы прив[ат]-доц[ент] Ф.П. Сушицкий, проф. В.Г. Шапошников, представитель Украинского народного университета проф. И.М. Ганицкий, представитель Каменецкого университета прив[ат]-доц[ент] И.И. Огиенко.

Заседание было открыто вступительным словом министра народного просвещения Н.П. Василенко, который очертил основные стоящие перед комиссией задачи, касающиеся деятельности ученых учреждений и высших учебных заведений страны. Министр подчеркнул важность высшего образования и научного творчества для всей жизни государства. Задача комиссии, по словам г. министра, и заключается в том, чтобы рассмотреть и обсудить некоторые вопросы принципиального характера, а также конкретно разрешить ряд относящихся сюда же очередных вопросов, выдвигаемых текущей жизнью. В заключение г. министр выразил благодарность всем лицам, согласившимся принять участие в работах комиссии¹⁹⁶.

Академик В.И. Вернадский указал, что конструкция комиссии намечена сообразно тому, что она должна иметь чисто деловой характер. Ввиду этого она составлена из небольшого числа членов; кроме того, в дальнейшем при решении отдельных специальных вопросов предусмотрено предварительно готовить эти вопросы в подкомиссиях, т.е. коллегиях еще более малолюдных. По предложению акад. В.И. Вернадского, секретарь комиссии Б.Л. Личков огласил список членов комиссии, а также список переданных на рассмотрение комиссии дел. Список членов комиссии: проф. Д.И. Багaley, акад. В.И. Вернадский, проф. К.П. Воблый, проф. Б.А. Кистяковский, проф. В.Н. Константинович, прив[ат]-доц[ент] Б.Л. Личков, проф. А.М. Лобода, проф. В.И. Лучицкий, проф. Г.Г. Де-Метц, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, прив[ат]-доц[ент] Ф.П. Сушицкий (представитель Департамента высшей школы), проф. В.П. Шапошников. Кроме того, на каждое заседание комиссии будут приглашаться министр народного просвещения Н.П. Василенко, товарищ министра И.А. Красуский и П.И. Холодный. На настоящее заседание, в повестку которого поставлены

вопросы об украинских университетах в Киеве и Каменце, приглашены представители этих университетов проф. И.М. Ганицкий и прив[ат]-доц[ент] И.И. Огиенко.

Далее секретарь огласил следующий перечень поступивших на рассмотрение комиссии дел:

1. Законопроект «про обов'язкову надсилку друкарнями видань»¹⁹⁷.
2. Вопрос о судьбе Русского археологического института в Константинополе¹⁹⁸.

3. «Законопроект щодо відкриття чотирьох кафедр по українознавству в Одеському та Харківському державних университетах і трьох в Ніжинському історико-філологічеському інституті».

4. «Законопроект про асигнування Міністерству освіти спеціального кредиту на українські культурно-наукові інституції (Київськ[ий] українськ[ий] університет, Кам'янецьк[ий] українськ[ий] народн[ого] типу університет), на підготовку молодих українських сил, на утримання укр[аїнських] кафедр при Харк[івському] та Одеськ[ому] унів[ерситетах] та інші».

5. Вопрос о преобразовании Екатеринославского учительского института в Высший педагогический институт.

6. Вопрос о правах лиц, кончивших университет во Львове.
7. Смета по высшим учебным заведениям и ученым учреждениям на 6¹/₂ млн.
8. Вопрос об открытии университета в Каменце-Под[ольском].
9. Вопрос о превращении Киевского украинского народного университета в государственный.

10. Вопрос о теологических факультетах (в связи с организацией такого факультета в Каменце).

11. Вопрос об открытии университета в Екатеринославе.
12. Вопрос о преобразовании Нежинского историко-филологического лицея в университет.
13. Вопрос об открытии юридического факультета в Полтаве.

Председатель В. И. Вернадский огласил следующую повестку первого собрания комиссии:

1. Законопроект о преобразовании Киевского украинского народного университета в государственный.

2. Вопрос об открытии государственного университета в Каменце-Под[ольском].

3. Законопроект об обязательном представлении изданий типографиями.

4. Вопрос о смете ученых учреждений (из сметы 6¹/₂ млн.).

5. Вопрос о правах лиц, окончивших университет во Львове.

Огласив эту повестку, председатель предложил перейти к обсуждению первого вопроса повестки, вопроса о преобразовании Киевского украинского университета в государственный. По предложению В.И. Вернадского, доклад по этому поводу сделал представитель Департамента высшей школы Ф.П. Сушицкий.

Ф.П. Сушицкий изложил историю создания Украинского университета в Киеве, описал современное его состояние и указал, что намеченный к открытию

университет в Каменце-Под[ольском] надо рассматривать как своего рода филиал киевского. Ввиду этого соображения, в Департаменте высшей школы в последний момент было решено не вносить по поводу каждого университета отдельные законопроекты, а обоим университетам посвятить один законопроект (текст его к протоколу прилагается, вариант 2). Далее Ф.П. Сушицкий огласил текст этого законопроекта.

Председатель В.И. Вернадский отметил, что данный текст законопроекта является для него новым и внесен в комиссию лишь перед самым собранием. Раньше же в комиссию был внесен по поводу Киевского университета совершенно иной текст законопроекта (прилагается к протоколу, вариант 1). Отличие нового варианта от первого, во-первых, то, что в нем рассматривается одновременно вопрос об обоих университетах, а во-вторых, то, что внесена, в согласии с практикой существующих узаконений, значительно большая подробность текста. Далее В.И. Вернадский указал, что комиссия не может обсуждать вопроса об Украинском университете в Киеве, об отношениях этого университета к Университету св. Владимира во всем объеме этих вопросов пока не закончены работы согласительной между обоими университетами комиссии¹⁹⁹. Ввиду этого все выносимые в данный момент нашей комиссией постановления пока могут носить чисто предварительный характер и не могут еще определить принципиальной точки зрения комиссии в данном вопросе. Проф. Спекторский указал, что пункт VIII второго варианта, где идет речь о праве пользования Украинского государственного университета помещениями Университета св. Владимира, редактирован неясно и дает повод для всяких недоразумений. Кроме того, оратору не ясно, как будет комиссия обсуждать этот пункт при условии существования под председательством товарища министра П.И. Холодного особой согласительной комиссии между обоими университетами.

По предложению председателя В.И. Вернадского, был открыт обмен мнений по вопросу о том, может ли комиссия обсуждать пункт VIII законопроекта или же комиссии следует обсуждать другие пункты, а потому ждать решения согласительной комиссии.

Данный вопрос вызвал продолжительный обмен мнений, в котором приняли участие: Г.Г. Павлуцкий, Г.Г. Де-Метц, Б.А. Кистяковский, В.Н. Константинович, Ф.П. Сушицкий, И.И. Огиенко; большая часть ораторов высказывается в том смысле, что не следует ожидать решения согласительной комиссии, а надо решать данный вопрос совершенно самостоятельно.

В.И. Вернадский внес предложение отделить обсуждение вопроса о Киевском университете от вопроса о Каменецком [университете] и предложил за основу обсуждения принять первоначальный текст законопроекта, внося в него в виде поправок лишь отдельные пункты из второго текста.

Предложение принимается.

Ф.П. Сушицкий огласил текст законопроекта о Киевском украинском университете в первой редакции (прилагается вариант I).

После этого Комиссия начала чтение и обсуждение законопроекта по пунктам.

После небольшого обмена мнений комиссия приняла первый пункт законопроекта, внося в этот пункт, по предложению проф. В.Г. Шапошникова, полное название университета.

Был оглашен второй пункт старого текста.

Председатель акад. В.И. Вернадский внес предложение — заменить этот пункт более детально разработанным пунктом вторым из новой редакции законопроекта. Предложение было принято.

Был оглашен текст второго пункта в новой редакции.

После продолжительного обмена мнений, в котором приняли участие: Е.В. Спекторский, Б.А. Кистяковский, В.Н. Константинович, Ф.П. Сушицкий, В.И. Лучицкий, И.М. Ганицкий, комиссией приняты были разделы *а*, *б*, *в* пункта второго законопроекта во втором варианте.

Продолжительные прения вызвал раздел *г*, указывающий момент, с которого факультеты нового университета будут иметь право выдавать ученые степени. В тексте законопроекта предлагается представить это право факультетам с того момента, как на каждом факультете будут открыты все курсы. Однако проектируется представить министру право сокращения этого срока в случае надобности. Данный вопрос вызывает продолжительный обмен мнений, в котором приняли участие: В.И. Вернадский, И.И. Огиенко, Г.Г. Павлуцкий, В.Н. Константинович, И.М. Ганицкий, Б.А. Кистяковский. Ораторы высказываются за представление министру права сокращения срока, мотивируют это желательностью того, чтобы университет возможно скорее начал функционировать как полноправное учреждение. Ораторы, стоящие на противоположной точке зрения, подчеркивали, что речь идет о слишком малом сроке (всего два года), чтобы стоило из-за него давать повод к вмешательству бюрократий в жизнь университета.

В результате голосованием постановляется большинством голосов не представлять министру права сокращения срока. Пункт *г* с данной поправкой принимается.

Был оглашен раздел *д* второго пункта.

Председатель В.И. Вернадский разъяснил, что содержание этого пункта представляет значительное расширение прав университетов по сравнению с университетским уставом.

В уставах старых университетов, как Университет св. Владимира, этого пункта нет.

После продолжительных прений раздел *д* принимается с незначительными поправками:

- 1) после слов «профессоров» добавляются слова «и преподавателей»;
- 2) вместо слов «не менее года» ставятся слова «не менее двух лет».

Кроме того, председатель В.И. Вернадский просил представителя Департамента высшей школы изменить редакцию этого раздела сообразно новеллам о пермском университете. Ввиду этого, комиссия постановляет просить Ф.П. Сушицкого и Е.В. Спекторского к следующему заседанию комиссии дать окончательную редакцию этого раздела пункта второго законопроекта.

Оглашается раздел *е* пункта второго.

Обсуждение его откладывается на следующий раз.

Затем был оглашен пункт третий старого варианта законопроекта, касающийся студентов Украинского университета. После разъяснений ректора уни-

верситета проф. [И.М.] Ганицкого и представителя Департамента высшей школы прив[ат]-доц[ента] Ф.П. Сушицкого пункт третий после непродолжительного обмена мнений принимается с внесением перед словом «слушатели» слова «действительные».

Ввиду неясности вопроса о контингенте лиц, имеющих быть принятыми в университеты в текущем году, принимается предложение В.И. Вернадского: просить представителя Департамента высшей школы прив[ат]-доц[ента] Ф.П. Сушицкого представить по этому поводу доклад в ближайшее заседание комиссии.

Оглашается текст третьего пункта нового варианта, который должен быть четвертым пунктом принимаемого текста. Открываются прения по вопросу о том, успеет ли комиссия, ввиду позднего времени, обсудить этот пункт. Проф. И.М. Ганицкий внес по этому поводу предложение пока закончить обсуждение законопроекта и просить Департамент высшей школы к следующему заседанию придать принятой части законопроекта окончательную отделку. Предложение было принято.

По вопросу о внесенных Департаментом высшей школы штатах нового университета председатель акад. В.И. Вернадский указал, что нежелательно вводить для Украинского государственного университета какие-то свои особые штаты. Лучше всего было бы сделать вопрос о штатах общим вопросом для всех университетов и ввиду этого, не выделяя на особое место Киевского украинского университета, следовало бы поставить в ближайшее время на обсуждение комиссии вопрос об университетских штатах вообще. Соответственно этому В.И. Вернадский внес предложение просить представителя Департамента высшей школы в ближайшее время внести на обсуждение комиссии проект новых штатов университетов и высших школ Украины. Предложение было комиссией принято.

Обычные заседания комиссии назначены по четвергам. Кроме того, принимается предложение устраивать заседания еще в какой-нибудь другой день недели в случае, если будет много работы.

Следующее заседание комиссии назначается на понедельник 24-го июня в 6 часов вечера в том же помещении.

Председатель комиссии *В. Вернадский*

Секретарь комиссии *Б. Личков*

Члены комиссии: *Константинович, В.Г. Шапошиков, Е. Спекторский, И. Егоров, Лучицкий, Ф. Сушицкий, Павлуцкий, Красуский*

Предложение к протоколу 1-го заседания 20/VI-18 г. Вариант I

Українська Держава
Міністерство народної освіти
Департамент вищої освіти.
Червня дня 1918 р. м. Київ.

До Ради Народних Міністрів

Законопроект щодо перетворення Київського українського народнього університету в державний університет

1. З 1-го липня 1918 року Київський український народній університет перетворюється в Державний університет в складі 4-х факультетів: іст[орико]-філолог[ичного], физик[о]-математ[ичного], правничого і медичного.

2. Весь особистий склад Київського українського народнього університету переходить на відповідні посади в Київський український державний університет.

3. Всі студенти Київського українського народнього університету переводяться на відповідні семестри Київського українського державного університету.

Маю честь просити на черговому засіданні Ради слідуєчий законопроект по Министерству освіти.

Пояснюча записка.

Будучи переконаним тому, що справедливі вимогання українського громадянства мати на своїй землі свою власну національну вищу школу повинні бути як найскоріше задоволені в повній мірі, Министерство освіти щиро витало відкриття в Києві в жовтні 1917 року першого Українського народнього університету. Але ж університет той залишався народнім, цебто популярним, не більш як оден місяць, а потім, по складу навчательного персоналу, програму курсів і цензу самих слухачів майже нічим не відрізнявся від Державного університету св. Володимира, і наприкінці поширився до справжнього університету за всіма чотирьма факультетами (істор.-філологічним і правничим, физико-математичним і медичним), хоч до останній хвилі не одержує жадної допомоги з державних коштів. Тому Министерство освіти вважає можливим перетворити Київський український державний університет з 1-го липня 1918 року і прохає Раду Міністрів ухвалити вищезгаданий закон щодо того.

Министр освіти
Секретар

Додаток до протоколу № 1

Условно прийнятий текст законопроекта о преобразовании Киевского украинского университета в государственный

I. С 1-го июля 1918 года Киевский украинский народный университет преобразуется в Киевский украинский державный университет в составе 4-х факультетов: историко-филологического, физико-математического, юридического и медицинского.

II. Распространить на Киевский украинский державный университет, впредь, до издания новых уставов и штатов украинских университетов, действие общего устава и штата российских университетов 23-го августа 1884 года, с последовавшими к ним дополнениями и изменениями, а также с соблюдением нижеследующих правил:

а) Профессорам, занимающим на историко-филологическом, физико-математическом и юридическом факультетах Киевского украинского державного университета кафедры, предоставляется образовать факультетское собрание со всеми присвоенными ему правами.

б) Первоначальный состав профессоров медицинского факультета в Киевском державном украинском университете и первый декан этого факультета назначаются министром народного просвещения.

в) Временно, в течение пяти лет со дня введения в действие настоящего закона, к исправлению должностей экстраординарных профессоров в означенных в отделе I факультетах могут быть избираемы лица, выдержавшие испытание на степень магистра и преподававшие в звании приват-доцента одного из бывших российских университетов не менее трех лет, причем сокращение этого срока допускается в порядке, указанном в статье 499 Уставов ученых учреждений и учебных заведений (Св[од] зак[онов], т. XI, ч. I, изд. 1893 г.). В течение того же срока к исправлению должностей ординарного и экстраординарного профессоров могут быть избираемы русские ученые, имеющие степень доктора одного из иностранных университетов и известные своими учеными трудами, а также преподавательскою деятельностью в сих университетах.

г) Производство на означенных в отделе I факультетах испытаний на ученые степени магистра или доктора и возведение в означенные степени предоставляется Совету и названным факультетам лишь после полного формирования их в состав всех курсов.

д) Министру народного просвещения, по ходатайствам факультетов, предоставляется ежегодно командировать с научною целью из числа преподавательского персонала Киевского державного университета лиц, прослуживших в этом университете не менее двух лет, на срок не более одного года.

е) Получивший указанную в предыдущей (д) статье командировку, сохраняя все причитающееся по занимаемой им должности содержание, сверх того получает одновременно половину причитающегося ему за время командировки оклада основного содержания. Соответствующие кредиты министр народного просвещения испрашивает ежегодно по соглашению с министром финансов и государственным контролером. Общее количество командируемых лиц не должно превышать одной четверти наличного состава каждого факультета при условии, чтобы каждое из указанных лиц могло воспользоваться такой командировкой не ранее двух лет после последней командировки.

III. Все действительные студенты Киевского украинского народного университета переводятся на соответствующие семестры.

Протокол
2-го засідання комісії²⁰⁰

24-го юня 1918 г. (в понеділок)

Председательствовал академик В.И. Вернадский.

Присутствовали члены комиссии: проф. И.М. Ганицкий, проф. И.В. Егоров, проф. В.Н. Константинович, прив[ат]-доц[ент] [Б.Л.] Личков, проф. А.М. Лобода, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Е.В. Спекторский, представитель Департамента высшей школы прив[ат]-доц[ент] Ф.П. Сушицкий, проф. В.Т. Шапошников, представитель Украинского кременецкого университета И.И. Огиенко.

Повестка заседания.

1. Вопрос о штатах университетов.
2. Вопрос о приеме в университеты в текущем году.
3. Вопрос о превращении Киевского украинского народного университета в государственный.
4. Вопрос об открытии университета в Каменце.
5. Законопроект об обязательном представлении типографиями изданий.
6. Вопрос о Совете по делам высших учебных заведений.
7. Текущие дела.

1. Председатель сообщил о назначении министром народн[ого] проsv[еще-ния] в состав комиссии еще двух новых членов — проф. И.М. Ганицкого и И.В. Егорова.

2. Прочтен протокол предыдущего заседания. После внесения в него отдельных поправок протокол утвержден.

3. На будущее время **постановлено** вести лишь самые краткие протоколы заседаний с изложением только поставленных вопросов и принятых по ним решений без передачи сущности происходивших на собрании прений. На тот случай, если кто-либо из говоривших пожелал зафиксировать в протоколе высказанное им суждение, каждому члену комиссии представляется передавать секретарю для помещения в протокол короткое резюме того, что им сказано.

4. Представитель Департамента высшей школы доложил составленные в департаменте новые штаты университетов. При составлении этих штатов, по словам Ф.П. Сушицкого, приняты были пожелания Нежинского ист[орико]-фил[ологического] лица, Киевского украинского университета, Духовной академии и второго делегатского съезда²⁰¹. Особенностью штатов является: 1) уничтожение различия между ординатурой и экстраординатурой; 2) уничтожение различия между старшими и младшими ассистентами и 3) значительное увеличение жалованья механику.

После обсуждения признается необходимым сохранить различие между ординарными и экстраординарными профессорами, а также старшими и младшими ассистентами. По предложению председателя, для окончательной разработки вопроса о штатах всех высших учебных заведений избирается особая подкомиссия в составе В.И. Константиновича, Е.В. Спекторского, В.П. Шапош-

никова, Ф.П. Сушицкого. Подкомиссии поручается подробно рассмотреть выработанные в министерстве штаты и через неделю в понедельник 1-го июля о результатах работы представить комиссии доклад.

5. Представитель Департамента высшей школы Ф.П. Сушицкий сделал доклад о контингенте лиц, которые в текущем году могут быть приняты в университеты. **Постановлено** расширить этот вопрос и одновременно с приемом в университеты рассматривать вообще вопрос о приеме во все высшие учебные заведения Украины.

Для детального рассмотрения этого вопроса избирается подкомиссия в составе: И.М. Ганицкого, А.М. Лободы и Ф.П. Сушицкого. Подкомиссии поручается всесторонне обсудить вопрос о приеме в высшие учебные заведения и сделать доклад о своей работе в ближайшее заседание комиссии в четверг 27 июня. Подкомиссии поручено наметить максимальный список учебных заведений, из которых допустимо поступление в университет. По отношению к этому списку, после того, как он будет принят и одобрен министерством, отдельные высшие учебные заведения вправе делать дальнейшие сокращения и изъятия.

Подкомиссии поручается также, ввиду ожидаемого большого наплыва поступающих в высшие учебные заведения, обсудить вопрос о желательности или нежелательности прикрепления учащихся при поступлении в высшие учебные заведения к тем или иным территориальным округам. Доклад по этому поводу комиссии поручается сделать через неделю. Подкомиссии предлагается решить эту задачу в виде ответа на вопрос: каков должен быть процент учащихся, окончивших неместные учебные заведения по сравнению с окончившими местные.

6. Для предварительного обсуждения вопроса о смете ученых учреждений **постановлено** образовать подкомиссию в составе: В.И. Вернадского, И.В. Егорова, Б.Л. Личкова и Г.Г. Павлуцкого.

7. Обсуждался вопрос о правах лиц, окончивших университет во Львове. Выносится постановление: запросить по этому поводу заключения советов всех университетов Украины, причем поставить им для ответов месячный срок.

8. Поставлен был на обсуждение вопрос о превращении Киевского украинского народного университета в государственный. Секретарем было оглашено письмо г. министра народного просвещения Н.П. Василенко (прилагается к протоколу).

Постановлено: ввиду сложности вопроса о Киевском университете и позднего времени отложить его обсуждение до следующего собрания и перейти к вопросу об открытии университета в Каменце-Под[ольском]. И в следующем собрании просить, если есть возможность, присутствовать г. министра просвещения.

9. Прив[ат]-доц[ент] И.И. Огиенко сделал доклад о положении вопроса об открытии университета в Каменце.

Необходимость открытия в Каменце украинского университета признана всеми единогласно.

Постановлено: просить И.И. Огиенко по возможности вместе с юрисконсультом министерства г. Уляницким поехать в Каменец, чтобы совершенно

конкретно выяснить вопрос о тех обещаниях, которые дают университету город и земство, и превратить эти обещания в имеющие юридическую силу обязательства, причем обратить внимание на закрепление особым актом земли не менее 50 десятин за университетом. Постановлено поставить вопрос о Каменецком университете на обсуждение ближайшего заседания Комиссии и просить представителя Департамента высшей школы внести по этому поводу на данное заседание особый законопроект.

Председатель комиссии *В. Вернадский*

Секретарь комиссии *Б. Личков*

Члены комиссии: [*В.Г.*] *Шапошников*, *Е. Спекторский*, *И. Егоров*, *В. Лучицкий*,
Ф. Сушицкий, [*Г.Г.*] *Павлуцкий*, [*А.М.*] *Лобода*, [*В.Н.*] *Константинович*

Додаток до протоколу²⁰²

Лист міністра народної освіти М.П. Василенка до голови Комісії в справах вищої школи та наукових закладів України В.І. Вернадського

Міністр
народної освіти
і мистецтва

Академику В.І.Вернадському,
г-ну Председателю Комиссии
по высшей школе

Милостивый государь Владимир Иванович!

Я не мог остаться до конца в заседании комиссии в прошлый четверг и не мог высказать в ней некоторых своих соображений.

Комиссия рассматривала вопрос, исходя из предположения, что вопрос о существовании в Киеве двух державных университетов уже окончательно предрешен.

Между тем, это далеко не так. Вопрос окончательно будет решен только Радой Министров.

Так как соображения комиссии под Вашим председательством мною будут доложены Раде Министров, то я считаю чрезвычайно важным, чтобы комиссия поставила вопрос об учреждении в Киеве второго державного университета во всей широте и обсудила с научной, финансовой и общественной точки зрения возможность учреждения второго университета или же учреждения в Университете св. Владимира параллельных кафедр с украинским языком преподавания.

Я просил бы комиссию учесть наличность научных сил, владеющих украинским языком настолько, чтобы в новом университете преподавание началось действительно на украинском языке. Необходимо также принять во внимание, что создание нового университета, при неиспользовании до конца расширения старого, вызовет лишние расходы со стороны казны в то самое время, как тяжелое финансовое положение Украины требует самого бережного отношения

к государственным средствам. Нельзя не отметить в связи с этим, что отказ от расширения старых университетов может тормозить создание новых университетов в других пунктах или достаточное финансирование их государственными средствами. Между тем, в интересах украинской науки и культуры чрезвычайно важно создание новых научных центров вне старых университетских городов.

Помимо соображений финансового характера, я считаю нужным указать и на соображение общего характера. Создание двух университетов под одной крышей, живущих своей особой жизнью, может вызвать в ближайшем будущем осложнения на национальной почве — как между студентами, так и между самими профессорскими корпорациями. Этому учит нас опыт Западной Европы. Хотя пребывание двух университетов под одной крышей предполагается временным, но, принимая во внимание современную трудность построек и недостаток помещений в Киеве, нужно думать, что пребывание это будет продолжительным.

Нельзя закрывать глаз на то, что в настоящее время нельзя обставить новый университет более или менее удовлетворительно учебно-вспомогательными средствами и учреждениями. Поэтому украинский университет долгое время еще будет в этом отношении отставать от Университета св. Владимира, что, конечно, не в пользу будет служить национальной культуре.

Ввиду всех этих соображений, я, закрывая комиссию, существовавшую при министерстве под председательством товарища министра П.И. Холодного, и передавая все делопроизводство ее в комиссию под Вашим председательством, покорнейше прошу Вас, глубокоуважаемый Владимир Иванович, подвергнуть в комиссии всестороннему обсуждению затронутые мной вопросы и высказанные соображения.

К этому я должен прибавить, что вопрос, затрагиваемый мною, имеет более общее значение. Он касается не только Киева, но и других городов, в которых существуют университеты на Украине. Наиболее практичным и целесообразным для данного момента мне представлялось бы учреждение при существующих уже университетах, по мере нахождения научных сил, параллельных кафедр с обязательным преподаванием на украинском языке и с расширением, соответственно с этим, существующих уже учебно-вспомогательных учреждений.

Буду очень благодарен Вам, если Вы поставите затронутые мной вопросы на обсуждение комиссии и соображения последней сообщите мне.

Прошу принять уверение в моем глубоком к Вам уважении и преданности.

Николай Василенко
Киев 24/11 июня (червня) 1918 года

Протокол
третьего заседания комиссии²⁰³

27 июня (в четверг)

Председательствовал академик В.И. Вернадский.

Присутствовали: министр народного просвещения Н.П. Василенко, товарищ министра И.А. Красуский.

Члены комиссии: К.Г. Воблый, И.М. Ганицкий, И.В. Егоров, В.Н. Константинович, Б.Л. Личков, А.М. Лобода, Г.Г. Де-Метц, Г.Г. Павлуцкий, Е.В. Спекторский, Ф.П. Сушицкий (представитель Департамента высшей школы), В.Г. Шапошников.

Представитель Украинского каменец-подольского университета И.И. Огиенко и Николаевского отделения Пулковской обсерватории Б.П. Остащенко-Кудрявцев.

Программа заседания:

1. Вопрос о Николаевском отделении Пулковской обсерватории²⁰⁴.
2. Вопрос о приеме в высшие учебные заведения.
3. Вопрос о превращении Киевского украинского народного университета в государственный.
4. Вопрос об открытии Украинского университета в Каменце.
5. Текущие дела.

1. Прочтен и утвержден протокол предыдущего заседания.

2. Обсуждался вопрос о Николаевском отделении Пулковской обсерватории, служащие которой вследствие прекращения сношений с Пулковом уже с января не получают жалованья. Заведующий обсерваторией обратился в министерство с предложением, чтобы Украинская держава, ввиду важности производимых обсерваторией научных работ, временно дала средства на содержание лаборатории с тем, чтобы вопрос этот был решен окончательно путем сношений с Пулковом и правительством России. Ввиду архаичности штатов Астрономической обсерватории, заведующий ею ходатайствовал также перед министерством о введении в обсерватории новых штатов Украинской Державы.

Признано необходимым просить представителя Департамента высшей школы составить законопроект о временном принятии обсерватории на счет Украинской Державы. В основу проекта положить: 1) новые штаты и временный новый бюджет отделения, 2) передачу отделения во временное заведование министерства, не предпреляя вопроса о передаче его в ведение Украинской академии наук в Киеве по ее образованию, 3) предоставление заведующему отделением обсерватории заведывание отпускаемыми учреждению средствами, 4) уравнивание в штатах должности механика с должностью адъюнкт-астронома.

3. Был заслушан доклад подкомиссии по приему в высшие учебные заведения. Текст правил приема обсуждался по пунктам (при сем прилагается).

Правила после внесения в них некоторых поправок и изменений были приняты, причем **постановлено** просить Департамент высшей школы внести в

проект одобренны комиссией поправки и дать окончательную его редакцию (главные изменения: после пункта «г» вставить примечание об окончивших учительские институты из правил 1917 года; пункт «д» выбросить; добавить пункт «з» об окончивших высшие учебные заведения; выбросить параграфы IV и V.

4. В связи с обсуждением вопроса о приеме в университеты, вопрос о приеме из военно-фельдшерских школ был решен комиссией отрицательно, но комиссия постановила обратиться к министру народного просвещения с заявлением о необходимости рассмотрения в Министерстве народного просвещения вопроса о превращении фельдшерских школ в средние учебные заведения, напр[имер], по типу духовных семинарий.

5. Обсуждался вопрос о плате за право слушания лекций в высших учебных заведениях. Выяснилось: Второй всеукраинский съезд преподавателей высшей школы признал совершенно неизбежным значительное увеличение этой платы, но вынес постановление, чтобы это повышение во всех высших учебных заведениях происходило одинаково. Кроме того, вопрос этот, как не подлежащий компетенции советов высших учебных заведений, может быть решен лишь в законодательном порядке. Из сообщений выяснилось, что в настоящее время различные учебные заведения неодинаково повышают плату со студентов, причем цифра колеблется от 100 до 300 рублей.

Постановлено установить нормальную плату за право учения 250 рублей, причем за пользование лабораториями и клиниками взимать дополнительную плату (в университете — на естественном и медицинском факультетах) не свыше 100 рублей.

Признано возможным допустить освобождение от платы не свыше 20% от основной суммы. Освобождение от лабораторной платы признано невозможным.

6. Обсуждался вопрос о необходимости прийти на помощь учащимся в деле облегчения их квартирной нужды. Предлагалось обратить внимание на бараки, распродаваемые ликвидационными комиссиями Впрома и Союра.

Постановлено образовать по этому вопросу особую комиссию в составе: К.Г. Воблого, И.В. Егорова, Е.В. Спекторского и В.Г. Шапошникова, и просить К.Г. Воблого созвать эту комиссию.

7. На следующее заседание комиссии, в понедельник, назначено обсуждение вопроса об университете в Каменце; вопрос о Киевском университете поставлен на повестку заседания в четверг, 4-го мая.

Председатель комиссии *В. Вернадский*

Секретарь комиссии *Б. Личков*

Члены комиссии: *В. Шапошников, Е. Спекторский,
И. Егоров, Павлуцкий, [И.] Огиенко, [А.] Лобода*

Приложение к протоколу третьего заседания

Доклад подкомиссии по выработке правил приема в университеты в 1918–19 гг.

В трудах подкомиссии принимали участие — председатель ее: А.М. Лобода, члены ее: И.М. Ганицкий, Ф.П. Сушицкий и И.И. Огиенко (кооптированный подкомиссией).

Подкомиссия наметила следующие положения для правил приема в означенные выше учебные заведения.

I. Для вновь поступающих вакансии распределяются следующим образом: 75% предоставляются окончившим средние, или другие равные им учебные заведения на Украине (с Крымом), Бессарабии и Белоруссии, в первую очередь, абитуриентам того б[ывшего] учебного округа, к которому относится данный университет; 25% — окончившим такие учебные заведения за пределами Украины, в первую очередь, — лицам, оказавшимся на территории Украины во время войны или возвращающимся сюда.

II. В число студентов университета принимаются лица обоего пола и без различия национальностей, представившие: а) аттестаты или свидетельства зрелости мужских или равных им женских гимназий ведомства Министерства освіти или народного просвещения; б) аттестаты или свидетельства об окончании полного курса или курса 4-х классов православных духовных семинарий, четвертого класса Александровского лицея или училища правоведения; в) аттестаты или свидетельства об окончании курса реальных училищ с дополнительным классом, военных гимназий военного или морского ведомства, 8-миклассных общественных коммерческих училищ по положению 15-го апреля 1896 г. и выдержавшие дополнительные испытания по латинскому языку в объеме требований, применительно к курсу мужских гимназий с одним древним языком, причем от поступающих на физико-математический факультет это испытание не требуется; г) аттестаты об окончании курса учительских институтов, по выдержании дополнительных испытаний по латинскому и одному из новых языков; Примечание. Окончившим учительские институты лицам, пользовавшимся в них казенными стипендиями, предоставляется право обслуживать в установленный срок обязательной за эти стипендии службы по окончании ими университета или по выходе из оногo; д) свидетельства об окончании 7-миклассных коммерческих училищ с дополнительным испытанием по латинскому языку, русскому языку, словесности, истории, математике наравне с воспитанниками 8-го класса мужских гимназий; для поступления на физико-математический факультет экзамена по латинскому языку не требуется; е) аттестаты или свидетельства об окончании курса 7-миклассных женских гимназий Министерства освіти или народного просвещения, гимназий и институтов бывшего ведомства учреждений императрицы Марии, 7-миклассных епархиальных училищ и других соответственных женским гимназиям средних женских учебных заведений и удостоверение в знании курса в объеме мужских гимназий по русскому языку и литературе, латинскому языку, физике и математике, а также по одному из новых языков, если таковой не изучался в женском среднем

учебном заведении. Означенное удостоверение выдается администрацией женского среднего учебного заведения в случае прохождения в 8-м дополнительном классе означенных предметов в указанном объеме и мужскими гимназиями или испытательными комитетами по сдаче дополнительных испытаний по названным предметам; для поступления на физико-математический факультет экзамен по латинскому яз[ыку] не требуется; ж) имеющие свидетельства об окончании высшего учебного заведения.

Ш. При университете дополнительных испытаний не производится. Свидетельства о выдержании дополнительных испытаний выдаются при б[ывших] учебных округах мужскими гимназиями и администрацией женского сред[него] учеб[ного] заведения в случае прохождения в 8-м дополнительном классе вышеупомянутых предметов в указанном объеме.

IV. Прием на старшие курсы из других университетов производится также применительно к пункту 1 правил.

V. Дальнейшее, более детальное определение условий приема предоставляет[ся] правлениям и советам университета.

Протокол

четвертого заседания комиссии

1-го июля (в понедельник)

Председательствовал академик В.И. Вернадский.

Присутствовали: товарищ министра И.А. Красуский, члены комиссии К.Г. Воблый, И.В. Егоров, В.Н. Константинович, Б.Л. Личков, В.И. Лучицкий, А.М. Лобода, Г.Г. Павлуцкий, Е.В. Спекторский, Ф.П. Сушицкий (представитель Департамента высшей школы), В.Г. Шапошников.

Представитель Ближневосточного института П.М. Богаевский, представитель Нежинского историко-филологического института г. Козловский, юрист-консульт министерства г. Уляницкий.

Представитель Екатеринославского высшего педагогического института г. Попель.

Предметы заседания:

1. Ближневосточный институт.
2. Вопрос о штатах высших учебных заведений.
3. Вопрос о Каменецком университете.
4. Екатеринославский высший педагогический институт.
5. Текущие дела.

1. Один из учредителей Ближневосточного института проф. П.М. Богаевский ознакомил собрание с уставом Ближневосточного института, который ходатайствует о принятии его в число высших учебных заведений министерства. Устав был принят с внесением в него некоторых поправок. Была изменена редакция § 16 устава, где идет речь о преподавателях института. Комиссия

предложила преподавателей, не имеющих ценза, установленного для преподавателей высших учебных заведений, называть лекторами.

Была изменена редакция §^{*197} о лицах, имеющих право быть принятыми в институт. Параграф этот был принят в такой редакции: в институт принимаются все лица, допускаемые министерством к приему в высшие учебные заведения.

Было **постановлено** исключить из устава фиксированную плату за право учения (§ 21). **Постановлено**, исключив статью 21, перенести ее в отдел «права совета», где упомянуть, что совет имеет право с утверждения министерства устанавливать плату за право учения.

Постановлено исключить из устава пункт^{*198}, согласно которому учащимся в Институте предоставляются права на отсрочку воинской повинности.

Была изменена редакция § 50, который после изменения стал гласить так: «Институт может иметь свой печатный орган».

2. Обсуждался вопрос о штатах высших учебных заведений. После обсуждения приняты были штаты всех штатных должностей. Комиссией **постановлено** просить Департамент высшей школы выяснить точно, являются ли некоторые из должностей служащих в высших учебных заведениях штатными или нет (45, 54, 56, 59, 60, 63). **Постановлено** на следующее заседание назначить обсуждение остальной части штатов высших учебных заведений.

Постановлено принятую часть штатов разнести по сметам разных высших учебных заведений и разослать их в таком виде министру.

3. Обсуждался вопрос об университете в Каменце. Ввиду того, что в.о ректора университета И.И. Огиенко должен через день ехать по делам университета в Каменец-Подольск, было **постановлено** обсуждать лишь те статьи законопроекта, которые особенно важны в связи с этой поездкой в данный момент. Законопроект был принят (текст его к протоколу прилагается).

4. Обсуждался вопрос об открытии в Екатеринославе Высшего педагогического института, а равно рассматривались его учебные планы и программа в связи с возбужденным ходатайством о представлении ему министерством прав.

Постановлено образовать для ближайшего рассмотрения программы и учебных планов института комиссию в составе А.М. Лободы, Ф.П. Сушицкого, Б.Л. Личкова и В.И. Вернадского и просить ее к следующему заседанию доложить о результатах работы.

Председатель сообщил, что в связи с вопросом этим стоит другое аналогичное ходатайство, возбужденное педагогическим комитетом Екатеринославского учительского института (от 13/30 мая за № 441). Ввиду того, что к этому ходатайству не приложено никакой пояснительной записки, комиссия вынесла постановление — данного ходатайства вовсе не обсуждать.

5. Председатель огласил обширную телеграмму, полученную им и министром из Екатеринослава по вопросу об открытии там университета. **Постановлено**: поставить вопрос этот на ближайшее заседание комиссии.

*197 Далі в оригіналі пропуск.

*198 Далі в оригіналі пропуск.

Телеграмма при сем прилагается.

Председатель комиссии академик *В. Вернадский*
Секретарь комиссии прив[ат]-доц[ент] *Б. Личков*
Члены комиссии: *В. Шапошников, Е. Спекторский,*
И. Егоров

К протоколу 4-го заседания

Проект законопроекта об учреждении Каменецкого украинского университета

I. Учредить с 1-го июля 1918 года в Каменце-Подольском Украинский государственный университет в составе четырех факультетов.

II. Распространить на этот университет впредь, до издания новых уставов и штатов украинских университетов, действие общего устава и штата российских университетов 23-го августа 1884 года, с последовавшими к ним дополнениями и изменениями, а также с соблюдением нижеследующих правил:

а) первый ректор Каменецкого государственного украинского университета и не менее пяти профессоров всех факультетов его назначаются министром народного просвещения.

б) временно, в течение пяти лет со дня введения в действие настоящего закона, к исправлению должностей экстраординарных профессоров в означенных в отделе I факультетах могут быть избираемы лица, выдержавшие испытания на степень магистра и преподававшие в звании приват-доцента одного из российских университетов не менее трех лет, причем сокращение этого срока допускается в порядке, указанном в статье 499 Уставов Ученых Учреждений и Учебных Заведений (Св[од] зак[онов], т. XI, ч. I, изд. 1893 г.). В течение того же срока к исправлению должностей ординарного и экстраординарного профессоров могут быть избираемы русские ученые, имеющие степень доктора одного из иностранных университетов и известные своими учеными трудами, а также преподавательскою деятельностью в сих университетах.

III. Отпустить из средств Государственного казначейства в 1918 г. на первоначальное оборудование означенных в отделе I факультетов Каменецкого украинского государственного университета^{*199}.

А на содержание личного состава и хозяйственные расходы с 1-го июля 1918 г. по 1-е января 1919 г.

Начиная с 1919 года размер кредитов, потребных на содержание разных факультетов, определять в сметном порядке, в меру действительной надобности и применительно действующему штату университетов.

IV. Отпускать в продолжение 1919, 1920, 1921, 1922 гг. из средств Государственного казначейства на окончание необходимого научного оборудования

^{*199} Далі в оригіналі пропуск.

кафедр, означених в відділі І факультетів Каменецького українського державного університету, необхідні додаткові кредити в розмірі, викликає дійсною потребою.

V. Представити міністру народної освіти просити, починаючи з 1919 року кредити, потрібні для ведення робіт по спорудженню і обладнанню будівель Каменецького українського державного університету в сметному порядку, в міру дійсної потреби.

Викласти на Каменецько-Подільське міське громадське управління обов'язок відвести в районі міста під будівництво будівель для Каменецького українського державного університету безкоштовно на все час, поки в цьому буде потреба для університету, необхідний ділянка землі. Вибір місця і визначення меж цього ділянки надати Каменецько-Подільському міському громадському управлінню, за угодою з Міністерством народної освіти.

Викласти на Каменецько-Подільське міське громадське управління обов'язок відвести в районі міста з числа міських земель або в обмін на такі безкоштовно на все час, поки в цьому буде потреба для університету, необхідний ділянка землі майже не менше 50 десятин для потреб університету. Вибір місця і визначення меж цього ділянки надати Каменецько-Подільському міському громадському управлінню, за угодою з Міністерством народної освіти.

VIII. Викласти на Каменецько-Подільське міське громадське управління асигнувати суму не менше 1 мільйона на обладнання університету.

IX. Впродовж будівництва будівель для Каменецького українського державного університету викласти на Каменецьке міське громадське управління обов'язок надати університету безкоштовно необхідні приміщення площею *²⁰⁰ сажень.

X. Установити університетську комісію з представителів місцевих установ і організацій і викласти на неї тимчасове керівництво господарською частиною і питаннями по будівництві і обладнанню. Склад комісії має бути визначений окремо.

Протокол

екстреного засідання ради лекторів
Київського українського народнього університету

2/VII-1918 р.

Головою проф. [Г.Г.] Павлуцький.

Присутні: [Ф.П.] Сушицький, [М.И.] Рудницький, О.С. Грушевський, О.О. Грушевська, [А.Н.] Яницький, [Д.О.] Граве, [В.Н.] Константинович, [О.І.] Левицький, [О.М.] Лук'яненко, [В.І.] Лучицький, [О.В.] Корчак-Чепурківський, [В.] Дубянський.

*²⁰⁰ Далі в оригіналі пропуск.

1. Ф.П. Сушицький інформує про проект законопроекту щодо заснування паралельних кафедр по всіх університетах на Україні.

1. Університети св. Володимира, харківський і новоросійський об'являються українськими державними університетами.

2. По всіх тих університетах з початку 1918/19 акад[емічного] року заснуються по всім предметам паралельні кафедри з обов'язковим викладом українською мовою.

3. Доручити п. міністрові народньої освіти переводити це в здійснення в залежності від наукових сил і прохати на це відповідних кредитів.

4. Дозволити професорам, які займають штатні посади в існуючих університетах, зайняти й посади на кафедрах паралельних з двойокладом на обидні.

5. Доручити міністрові освіти виробити порядок заміщення паралельних кафедр та представити на затвердження Ради Міністрів.

6. В звязку з заснуванням паралельних кафедр доручити міністрові освіти поширювати старі та заснувати нові науково-допомічні інституції та просити на це відповідні кредити.

7. Професори Українського університету у Києві, які мають науковий ценз, за згодою їх, перечисляються на штатні паралельні кафедри з українською викладовою мовою Університету св. Володимира, коли вони не мають штатної посади на відповідні кафедри Університету св. Володимира.

8. Особи з лекторів Українського університету у Києві, які не мали повного наукового цензу, як, напр[иклад], прив[ат]-доц[енти], можуть бути призначені, за згодою їх в.о. екстраординарних професорів на паралельні кафедри з викладами українською мовою в Університеті св. Володимира.

Слухачі Українського університету у Києві, котри належать до складу слухачів університету до видання сього закону, зараховуються в студенти Університету св. Володимира.

Проф. Павлуцький назначає необхідність обговорити сучасне становище Українського кийвського народнього університету в справі щодо його удержавлення і підкреслює, що ректор не має права виїжджати з Києва в такий критичний момент, з чим погодилося все зібрання.

По довгому обговоренню міністерського проекту законопроекту в промовах всіх присутніх наприкінці одноголосно ухвалено було згідно пропозиції І.І. Огієнка.

Занести в протокол і довести до відома комісії акад. В.І. Вернадського, що рада лекторів Київського українського народнього університету, зібравшись на екстренне засідання 2-го липня, одноголосно ухвалила, аби Київський український народний університет обов'язково було перетворено на окремий державний український університет, що потребує національна українська культура і інтереси незалежної Української Держави.

Щодо того, коли б комісія настоювала на паралельних університетських українських кафедрах, ухвалена було, згідно пропозиції Ф.П. Сушицького, більшістю всіх проти двох.

Обрати делегацію до відповідних осіб в складі проф. [Г.Г.] Павлуцького, прив[ат]-доц[ента] І.І. Огієнка, прив[ат]-доц[ента] О.В. Чепурківського і

секретаря ради лекторів, як замістителя на випадок відсутності кого з вищезначених членів ради, і доручити вказати на необхідність додати § 10 в такій редакції.

Доручити министру освіти призначити на початок 1918/19 акад[емічного] року на перший склад професорів не менше 3 кожного факультету усіх українських університетів, з тим, аби вони мали право обирати кандидатів на інші катедри з українською викладною мовою, а також залишати проф[есорів]-стипендіятів при укр[аїнських] катедрах і взагалі вирішувати усі справи науково-учебного характеру щодо укр[аїнських] кафедр. Призначеним професорам харк[івським] і новор[осійським] вибрати свою колегію факультетську, з деканами і секретарями.

За ректора *Ф. Сушицький*
Секретар проф. *В. Дубянський*

Протокол

пятого засідання комісії

4-го юля (в четверг)

Председательствовал академик В.И. Вернадский.

Присутствовали: министр народного просвещения Н.П. Василенко.

Товарищ министра И.А. Красуский.

Члены комиссии: Д.И. Багалея, К.Г. Воблый, А.М. Лобода, И.В. Егоров, В.Н. Константинович, Б.Л. Личков, В.И. Лучицкий, Г.Г. Павлуцкий, Ф.П. Сушицкий, Е.В. Спекторский, В.Г. Шапошников.

Представитель Украинского университета А.В. Корчак-Чепурковский.

Программа заседания.

1. Вопрос об Екатеринославском университете.
2. Суждения по вопросу о штатах высшей школы и ученых учреждений.
3. Екатеринославский высший педагогический институт.
4. Вопрос о Киевском университете.
5. Текущие дела.

Заседание открыто в 6¹/₄ ч. вечера.

В начале заседания секретарь огласил, по предложению председателя, следующий перечень вновь поступивших в комиссию дел.

I. Вопрос о материальной помощи Киевскому Фребелевскому институту в Киеве.

II. Вопрос о материальной помощи Харьковским высшим женским курсам.

III. Вопрос о материальной помощи Харьковскому коммерческому институту.

IV. Вопрос о помощи Нежинским высш[им] женским курсам.

V. Вопрос о правах фармацевтического отделения Высших женских курсов в Екатеринославе.

VI. Вопрос о Еврейском институте в Екатеринославе.

VII. Ходатайства ряда научных обществ о материальной помощи им (Историко-филологическое общество при Нежинском институте, Украинское научное товариство, Историко-филологическое общество при Харьковском университете, Комиссия по охране памятников старины при том же обществе, Общество научной медицины и гигиены при Харьковском университете, Общество исследователей Волины, Харьковское хирургическое общество, Харьковское математич[еское] общество, Общество испытателей природы при Харьковском университете, Биологическая станция того же общества, Общество физико-химических наук при Харьковском университете, Общество детских врачей при Харьковском университете, Киевский студенческий кружок исследователей природы, Общество исследователей искусств).

1. Для более детального рассмотрения вопроса об открытии университета в Екатеринославе избрана подкомиссия в составе Д.И. Багалея, Б.Л. Личкова, Г.Г. Павлуцкого, Ф.П. Сушицкого и Е.В. Спекторского.

2. Продолжалось обсуждение штатов высших школ, причем после обмена мнений председателем были намечены следующие вопросы обсуждения:

1. Вопрос о стипендиях.
2. «канцелярии.
3. «приват-доцентах.
4. «служителях.
5. «смете учебно-вспомогательных учреждений.
6. «хозяйственных нуждах.
7. «командировках.
8. «об ученых изданиях.
9. Штаты Николаевского отделения Пулковской обсерватории.

3. По первому вопросу вознаграждение стипендиатам принято в размере 3600 руб. в год, причем **постановлено**, что совмещение стипендиатства с какой-либо иной службой допустимо лишь с разрешения факультетов. **Постановлено** просить представителя Департамента высшей школы доставить к следующему заседанию сведения о количестве и характере всех министерских стипендиатов по высшим учебным заведениям Украины.

4. Обсуждался вопрос о расходах по канцелярии высших учебных заведений. **Постановлено:** просить подкомиссию по штатам прежнего состава выяснить к следующему заседанию комиссии вопрос о том, по каким статьям сметы шла до сего времени главная часть оплаты расходов на канцелярию в Киевском университете. В то же время **постановлено** просить Департамент высшей школы выяснить, какой процент от общего расхода составлял расход на канцелярию по сметам высших учебных заведений.

5. Обсуждался вопрос о вознаграждении приват-доцентов. **Постановлено** за обязательные курсы установить плату в 300 руб. за час.

По вопросу о курсах рекомендованных и необязательных принято постановление каждый раз в начале года назначать общую сумму на все эти курсы, не определяя обязательного размера часовой оплаты.

6. В 8 час. вечера обсуждение сметы было прервано, и комиссия перешла к обсуждению вопроса о Киевском украинском университете.

Член комиссии В.Н. Константинович сделал следующее заявление по вопросу об обсуждаемой смете.

Пока рассматривается вопрос о повышении ставок на штатные должности, о повышении временном.

При рассмотрении же вопроса о штатах высших учебных заведений необходимо принять во внимание, что не ко всем категориям преподавания требует одинакового применительно к 6 ч. норме количества часов, особенно если иметь в виду кафедры, преподавание на которых сопряжено с необходимостью вести практические занятия, чего многие кафедры не имеют. При количестве часов по преподаванию 12 и даже 18, конечно, и ассистентура соответственно занята обязательными занятиями в большей степени, чем ассистентура на кафедрах с малым количеством часов и не имеющих практических занятий. Было бы справедливым, установив ставки применительно к 6 ч. норме, повысить в некоторой соответственной степени эти ставки для преподавателей кафедр и ассистентуры, если преподавание ведется свыше 6 ч. нормы.

7. Был оглашен прилагаемый: «Проект законопроекту про паралельні катедри університетів на Україні».

По поводу этого проекта Г.Г. Павлуцким была оглашена прилагаемая к протоколу декларация от имени совета профессоров Украинского университета.

После этого начался оживленный обмен мнений по поводу вопроса, поднятого проектом, причем, по предложению председателя, ораторы не входили в обсуждение проекта по пунктам, в обсуждение лишь общее его содержание. В обсуждении приняли участие: министр просвещения, Г.Г. Павлуцкий, Ф.П. Сушицкий, Е.В. Спекторский, И.В. Егоров, В.И. Вернадский, К.Г. Воблый и т. д.

Продолжение прений перенесено на следующее заседание.

8. К.Г. Воблый сделал сообщение о работе подкомиссии по вопросу об удовлетворении жилищной нужды учащихся. Председателем этой подкомиссии избран В.Г. Шапошников, заместителем его Е.В. Спекторский и секретарем студент г. Ромневич (представитель Студенческого союза кооп[ераторов]).

Подкомиссия признала очень желательным, чтобы на местах в других университетских городах создались аналогичные учреждения, с которыми подкомиссии удобно было бы работать совместно. Далее подкомиссия выяснила, что имеется одно свободное помещение — этап на Жилианской ул. в д. № 43 Б, которое можно было бы использовать под общежитие.

В связи с этим сообщением подкомиссии, **постановлено**:

1) просить Департамент высшей школы разослать в другие города, где есть высшие учебные заведения, оповещения о существовании подкомиссии и

2) просить Департамент высшей школы войти через министра народного просвещения в сношение с министром военным о передаче помещения бывшего этапа под общежитие.

Заседание закрыто в 10¹/₄ вечера.

Председатель комиссии *В. Вернадский*
Секретарь комиссии *Б. Личков*

Члены комиссии: *В. Шапошников,*
Е. Спекторский,
И. Егоров,
[Г.Г.] Павлуцкий,
[А.М.] Лобода

Додаток до протоколу

Министр освіти і мистецтва.
Київ 8 юлія 1918 г.

Академику В.И. Вернадскому,
председателю Комиссии по высшей школе

Многоуважаемый Владимир Иванович

Прослушав прения в заседании комиссии 4 июля и после беседы с Вами, я склоняюсь к мысли, что наиболее отвечающим пользе дела является учреждение в Киеве самостоятельного второго Государственного университета украинского, а не параллельных кафедр при Государственном университете св. Владимира.

При этом, как мы уже с Вами говорили, необходимыми условиями, которые я прошу обсудить в комиссии, являются следующие:

Чтение лекций в Государственном украинском университете должно производиться обязательно на языке украинском. Отступления от этого могут быть допущены только в особо исключительных случаях и с особого каждый раз разрешения министра освіти.

Украинский государственный университет должен иметь свое собственное особое помещение. Помещение Украинского университета в одном здании с Университетом св. Владимира или с другим учебным заведением может быть допущено в виду исключительных условий только временно и на короткий срок с разрешения министра освіти.

Вместе с учреждением в Киеве второго Государственного университета украинского вопрос об учреждении параллельных кафедр с украинским языком преподавания в Университете св. Владимира отпадает сам собою.

Что же касается учреждения таких кафедр в университетах Харьковском и Новороссийском, а также в других высших учебных заведениях, то я прошу обсудить этот вопрос в комиссии. В ближайших заседаниях комиссии, ввиду срочности вопроса, прошу обсудить вопрос о введении кафедр украиноведения (украинского языка, литературы, истории Украины и истории западнорусского права) во всех университетах Украины и в Нежинском историко-филологическом институте и об обязательности этих предметов для всех слушателей соответствующих факультетов. Прошу принять уверение в моем глубоком к Вам уважении.

Ник. Василенко

Проект законопроекту про паралельні катедри университетов на Україні

1. Университети св. Володимира, Харківський і Новоросійський об'являються Українськими державними университетами.

2. По всіх тих университетах з початку 1918/19 ак[адемічного] року заснуються по всім предметам паралельні катедри з обов'язковим викладом українською мовою.

3. Доручити п. міністрові нар[одної] освіти переводити це в здійснення в залежності від наукових сил і прохати на це відповідних кредитів.

4. Дозволити професорам, які займають штатні посади в існуючих университетах, зайняти й посади на катедрах, паралельних з війним складом на обидві.

5. Доручити міністрові освіти виробити порядок заміщення паралельних кафедр та представити на затвердження Ради Міністрів.

6. В зв'язку з заснуванням паралельних кафедр, доручити міністрові освіти поширювати старі та засновувати нові науково-допомічні інституції та просити на це відповідні кредити.

7. Професори Українського университету у Києві, які мають науковий ценз, за згодою їх, перечисляються на штатні паралельні катедри з українською викладовою мовою Университету св. Володимира, коли вони не мають штатної посади на відповідні катедри Университету св. Володимира.

8. Особи з лекторів Українського университету у Києві, які не мали повного наукового цензу, як, напр[клад], прив[ат]-доц[енти], можуть бути призначені, за згодою їх, в.о. екстраординарних професорів на паралельні катедри з викладами українською мовою в Университеті св. Володимира.

9. Слухачі Українського университету у Києві, котрі належать до складу слухачів университету, до видання цього закону зараховуються в студенти Университету св. Володимира.

Протокол

шестого засідання комісії

8-го юля (в понеділок)

Председательствовал академик В.И. Вернадский.

Присутствовали: товарищ министра И.А. Красуский.

Члены комиссии: Д.И. Багaley, К.Г. Воблый, В.Н. Константинович, Б.Л. Личков, А.М. Лобода, В.И. Луцицкий, Г.Г. Павлуцкий, Е.В. Спекторский, Ф.П. Сушицкий, В.Г. Шапошников.

Представитель Украинского университета А.В. Корчак-Чепурковский.

Программа заседания

1. Законопроект об обязательном представлении изданий.

2. Вопрос о Нежинском лицее.

3. Продолжение суждения о штатах.

4. Педагогич[еский] екатеринославский институт.
5. Продолжение суждений о Киевском украинском университете.
6. Текущие дела.

Заседание было открыто в 6¹/₄ ч. веч.

1. Член комиссии В.Г. Шапошников сделал следующее заявление по поводу избрания его председателем комиссии по вопросу об удовлетворении жилищной нужды учащихся:

Узнав при чтении протокола, что подкомиссия по удовлетворению жилищной нужды учащихся в высших учебных заведениях избрала меня председателем, позволяю себе напомнить, что, будучи переобременен занятиями, я еще в заседании комиссии 1-го с. м. должен был отказаться от председательствования в названной подкомиссии. В том заседании подкомиссии, в котором меня избрали председателем, я присутствовать не мог, и ныне вновь должен заявить о полной для меня невозможности принять на себя председательствование. Я готов работать в качестве члена подкомиссии и помогать ей по мере сил и возможности, но не более того. Оригинал заявления прилагается к протоколу.

2. Председатель поставил на обсуждение вопросы об обязательном представлении изданий типографиями и о Нежинском ист[орико]-филол[огическом] институте. Первый вопрос передан для рассмотрения в особую подкомиссию, в которую вошли В.И. Вернадский и Б.Л. Личков. По второму вопросу **постановлено** просить представителя министерства сделать на следующем заседании подробный доклад о положении вопроса.

3. Представитель министерства Ф.П. Сушицкий сообщил запрошенные у него на предыдущем заседании комиссии сведения о количестве стипендиатов в высших учебных заведениях Украины. Министерских стипендиатов оказалось: в Университете св. Владимира — 33, в Харьковском — 23, в Новороссийском — 12, в Политехническом — 8 штатных, которые, как внесенные в штат, в стипендиатские суммы не входят, а еще о восьми возбуждено ходатайство.

О стипендиатах остальных специальных высших школ Украины сведений в Департаменте высшей школы нет. **Постановлено** обсудить этот вопрос в общей форме позже.

4. Ф.П. Сушицкий от имени подкомиссии о штатах дал справку о средствах, затрачиваемых Университетом св. Владимира на канцелярию. Из справки видно, что нештатных канцелярских служащих 34 человека. Всего на канцелярию тратится 100 тысяч, из чего 40–50 падает на специальные средства.

Постановлено после обмена мнений, вызванного этой справкой, просить Департамент высшей школы выяснить, сколько тратится Министерством фактически на канцелярии всех университетов; равным образом **постановлено** просить министра запросить университеты и др[угие] высшие учебные заведения, — не найдут ли они возможным ныне же сократить штаты своих канцелярий и на сколько, с просьбой дать ответ в возможно скорый срок.

5. Поставлен был на обсуждение вопрос о суммах, затрачиваемых в сметах высших учебных заведений на служителей. После оглашения имеющихся

фактических материалов и продолжительного обмена мнений **постановлено** поставить на очередь проведение возможного сокращения количества служителей во всех высших учебных заведениях. Окончательное суждение по этому вопросу **постановлено** отложить до получения от соответствующей подкомиссии Департамента высшей школы сведений о колебании числа служителей с довоенного времени, причем те же самые сведения желательно особо получить и о низших специалистах (столярах и пр[очих]), имеющих при высших учебных заведениях.

Обратиться к министру с просьбой предложить высшим уч[ебным] заведениям поставить на очередь и обсудить возможные сокращения в штатах и служителей.

6. По вопросу о смете учебно-вспомогательных учреждений было вынесено **постановление** передать этот вопрос для предварительного рассмотрения в подкомиссию.

7. По предложению члена комиссии [Е.В.] Спекторского, поддержанного другими членами, обсуждался срочный вопрос об обеспечении учебных заведений на зимнее время топливом. Выяснилось, что в настоящее время предполагается устроить зимний перерыв в работе высших учебных заведений с 15/XII по 1/III. Однако даже при этом условии разрешение вопроса о топливе будет не под силу каждому отдельному учебному заведению ввиду чрезвычайной дороговизны дров.

Вынесено было постановление обратиться к министру нар[одной] осв[иты] с представлением о необходимости создания комиссии из представителей всех киевских высших учебных заведений. Во вторых, необходимо немедленное открытие Министерством финансов Министерству народного просвещения особого кредита для принятия спешных платежей на этот кредит хотя бы в пределах проектируемой на эту потребность суммы в 3 миллиона рублей, указанной 2-м съездом деятелей высшей школы. В случае непринятия данной меры немедленно, дело может грозить гораздо более крупными затратами сумм в будущем, когда цена дров еще повысится.

8. В 8 ч. веч[ера] собрание перешло к обсуждению вопроса о Киевском украинском университете.

Было оглашено прилагаемое к протоколу письмо министра.

Г.Г. Павлуцкий от имени коллегии Украинского университета выразил глубокое удовлетворение коллегии этим письмом. После небольшого обмена мнений, в котором приняли участие Д.И. Багалей и В.Н. Константинович, председатель указал, что письмо министра ставит вопрос в новую плоскость, выдвигая идею самостоятельного второго Державного украинского университета в Киеве. В виду того, что отношение к этому вопросу уже определилось из предыдущих прений, председатель предложил поставить вопрос на голосование. Баллотир[овкой] больш[инством] голосов необходимость создания в Киеве самостоятельного Украинского университета признана единогласно. После этого председатель подчеркнул два основных, по его мнению, пункта письма министра. Первое, что чтение лекций в Державном украинском университете должно обязательно производиться на языке украинском, причем отступления

от этого возможны лишь в особо исключительных случаях с особого каждый раз разрешения министра.

Другое, не менее важное, положение состоит в том, что Украинский державный университет должен иметь свое собственное помещение. Помещение же его с каким-либо другим высшим учебным заведением может быть допущено лишь на самый короткий срок и лишь с разрешения министра.

Председатель указал, что в прошлый раз уже было сделано проф. К.Г. Воблым указание, что Коммерческий институт готов пойти навстречу университету и дать ему необходимое помещение, если только министерство снесется с Военным ведомством об очищении от этапов сорока двух аудиторий института. **Постановлено** просить министра просвещения снести по этому поводу с министром военным. Обсуждался вопрос о выборе места для постройки собственного здания университета, причем в этом вопросе наметилось два течения — одно отстаивало необходимость устройства университета в центре города, другое стояло за окраины. Определенного решения по данному вопросу вынесено не было. **Постановлено**, что для полного удовлетворения потребности создаваемого университета ему необходимо отвести не менее 15–20 десятин земли.

Председатель поставил вопрос о необходимости создания особой подкомиссии по вопросу о выборе места для унив[ерситета] или при самом университете или при комиссии. Единогласно признано учреждение подкомиссии. В подкомиссию вошли Д.И. Багaley, Г.Г. Павлуцкий, В.И. Лучицкий, А.В. Корчак-Чепурковский.

Приложение к протоколу 6-го заседания

Прилож[ение] 1.

Протокол

заседания подкомиссии акад. [В.И.] Вернадского
под председательством профессора Д.И. Багaley

9/VII-1918 г.

Председатель проф. Д.И. Багaley.

Присутствуют: проф. [Е.В.] Спекторский, проф. [Г.Г.] Павлуцкий, проф. Л.Д. Иванов, тов[арищ] Екатеринославского гор[одского] головы К.И. Макаренко, дир[ектор] Деп[артамента] высшей школы Ф.П. Сушицкий и проф. В.В. Дубянский (секретарь).

Заслушано доклад г. председателя относительно поступившего в Комиссию проекта устава Екатеринославского университета в составе всех четырех факультетов, пояснения представителей г. Екатеринослава (проф. Л.Д. Иванов и К.И. Макаренко) и замечания членов подкомиссии.

После детального обсуждения всех сделанных гг. присутствующими замечаний, подкомиссия постановила:

1. Считать Екатеринославский университет частным высшим учебным заведением.

2. В связи с этим, выбросить целиком ст. 30, пп. 30, 31, 32, ст. 81, 82, 113 и 123 и конец ст. 78: «и на ученую степень».

3. Изменить редакцию прим. 2 и ст. 92 в соответствии с ст. 509, ч. I, т. XI Св[ода] зак[онов] Рос[сийской] Имп[ерии]. Разд. III изд. 1893 г.

4. Дополнить главу I устава внесением особой статьи с упоминанием о том, что Екатеринославский университет преобразуется из Екатеринославских высших женских курсов, существовавших в составе первых двух курсов двух факультетов: медицинского и физико-математического, состав учащихся и учащихся которых переводится на соответствующие курсы и факультеты Екатеринославского университета.

5. Предложить Екатеринославской городской думе обязательно вынести и провести по всем инстанциям определенное постановление думы относительно принятия ею на себя обязательства внести в смету на 1918 и последующие годы сумму, необходимую сообразно соответствующим штатам Екатеринославского университета, на содержание того университета в дополнение к суммам, имеющим поступать от платы за правоучение и от других общественных учреждений и организаций.

6. Предложить тов[арищу] Екатериносл[авского] гор[одского] гол[овы] К.И. Макаренко составить письменное заявление о принятом Екатеринославскою думою принципиальном постановлении относительно принятия ею на себя обязательства принять участие в финансировании Екатеринославского университета на основании имеющихся у г. Макаренко полномочий.

7 Утвердить устав при условии включения в состав кафедр соответствующих факультетов кафедр украинского языка, украинской литературы, истории Украины и истории западно-русского права с преподаванием на украинском языке, что не исключает возможности параллельного существования таких же кафедр с преподаванием на русском языке, и установлении общей лектуры по украинскому языку.

Прилож[ение] 2.
Постановление Екатеринославской городской думы.
Чрезвычайное собрание

29 мая 1918 года

Под председательством Н.Ю. Ворожейкина.

Наименование вопроса

№ 1. Доклад Городского комитета по народному образованию об утверждении положения о Екатеринославском университете.

Дума постановила:

Дума единогласно (45 голосов) постановила: 1) Принять доклад Городской управы и изъявить свое согласие на учреждение «Екатеринославского университета» на условиях, означенных в докладе Городского комитета. 2) В члены попечительного совета избрать М.С. Копылова, Н.Ф. Щербинского, Н.Ю. Воро-

жейкина и А.А. Дерново-Ярмоленко. 3) Представитъ профессорам университета право пользоваться книгами городской библиотеки вне всякой очереди. 4) Поручить городскому голове выразить совету общества содействия высшему женскому образованию, совету профессоров Высших женских курсов и всем инициаторам в деле насаждения в Екатеринославе высшего образования от имени городского общественного управления чувства глубокого уважения и благодарности и пожелания успешного и скорого завершения их усилий и трудов.

С подлинным верно: городской секретарь (*подпись*)

**Прилож[ение] 3.
В Комиссию по высшим заведениям
под председательством академика В.И. Вернадского**

Екатеринославская городская дума берет на себя обязательство внести в смету на 1918 г. и последующие годы сумму, необходимую, сообразно соответствующим штатам Екатеринославского университета, на содержание этого университета в дополнение к суммам, имеющим поступать от плана за правоучение и от других общественных учреждений и организаций.

11 июля 1918 г., г. Киев. По уполномочию Екатеринославской городской думы, товарищ городского головы г. Екатеринослава К.И. Макаренко

**Прилож[ение] 4.
Копия депеши из Екатеринослава № 1304**

Панові міністрові народньої освіти Київ

Катеринославське учительське товариство ришуче протестує проти заходів заснувати тут державний російський університет замість українського і іменем потреби для 75% українського населення дати можливість освіти щиро прохає прийняти с уваги в цій справі голосу українського громадянства. За голову товариства Степанов.

Прилож[ение] 5

У.Д.
Міністерство
народної освіти.
Канцелярія міністра.
11 липня 1918 р.
№ 51.

До пана академика
В. І. Вернадського

Надсилаючи при сьому випис з журналу Катеринославської міської думи від 28 червня ц.р. і проект уставу Катеринославського університету, по дорученню

пана міністра, маю за честь Вас повідомити, що пан міністр зробив увагу на те, що в вищеназваній постанові думи нема нічого про засоби матеріального забезпечення університету з боку мійського самоврядування (себто про землю, будинок та инши).

Секретар міністра (*підпис*)

Протокол

7-го засідання комісії

11 июля (в четверг)

Председательствовал В.И. Вернадский.

Присутствовали: члены комиссии Д.И. Багалея, К.Г. Воблый, Б.Л. Личков, А.М. Лобода, Г.Г. Павлуцкий, Е.В. Спекторский, представитель министерства Ф.П. Сушицкий, В.Г. Шапошников.

Представитель Каменецкого укр[аинского] университета И.И. Огиенко, представитель Киевского украинского университета А.В. Корчак-Чепурковский, представитель Екатеринославского университета Л.Д. Иванов и Екатеринославской городской думы К.И. Макаренко.

Заседание открылось в 6¹/₄ ч.

1. Прочтен и утвержден протокол предыдущего заседания.

2. Секретарем оглашен следующий перечень вновь поступивших дел:

1) Вопрос об открытии Муниципального института в Одессе.

2) Вопрос об открытии в Таганроге отделения Ростовского историко-археологич[еского] института.

3) Вопрос о пособии Киевскому народному университету и Политехникуму.

4) Вопрос об открытии Фармацевтического института в Харькове.

5) Вопрос об уволенных при Мануйлове профессорах.

3. Рассматривался вопрос об открытии в Екатеринославе на средства города и ряда общественных организаций университета со всеми факультетами по типу державных. Было заслушано прилагаемое к протоколу заключение подкомиссии, рассматривавшей предварительно проект устава.

Далее были оглашены следующие документы, прилагаемые в копиях к протоколу: 1) постановление Екатеринославской городской думы, принятое единогласно от 29 мая сего года; 2) подписка товарища Екатеринославского городского головы К.И. Макаренко от 11/VII сего года; 3) письмо секретаря министра освіти; 4) телеграмма Украинского учительского товариства в Екатеринославе.

После обмена мнений по всем пунктам заключения подкомиссии последние были комиссией приняты. Далее, в связи с указанием г. министра, что в имеющемся в делах постановлении Екатеринославской городской думы нет никаких указаний на обеспечение университета помещением и землю; комиссия считает необходимым, чтобы университету была обеспечена городской думой потребная земля в количестве от 15 до 20 десятин.

Председатель обратил внимание собрания на п. 1 § 22 и предложил изменить редакцию этого пункта в том смысле, что ректор и проректор университета утверждаются г. министром. По мнению председателя, этот пункт можно оставить лишь в том случае, если бы устав проводился путем законодательным. **Постановлено** данный пункт из устава выбросить и соответственно этому изменить редакцию §§ 34 и 45.

Далее председатель обратил внимание собрания, что, согласно уставу, учащиеся в лице своих представителей принимают участие в собраниях факультетов.

После небольшого обмена мнений комиссия не нашла оснований к какому бы то ни было изменению этого пункта устава.

Представитель министерства Ф.П. Сушицкий указал, что, по его мнению, в настоящий момент университету не могут еще быть даны права, указываемые в § 80 устава. Согласно тому же уставу (§§ 76, 77), учебные планы и обзоры университет должен представлять в министерство, но министерство планов этих до сих пор не получило и не имеет поэтому данных для суждения о возможности или невозможности дать права.

Проф. Л. Иванов сделал заявление, что планы давно уже посланы университетом министерству, и в отсутствии их можно занять только неправильно функционирующую почту.

Данное заявление вызвало оживленный обмен мнений, после которого было **постановлено**, что те факультеты, которые существовали на Екатеринославских высших женских курсах, обладающих полными правами, должны эти права сохранить. Остальным же факультетам права могут быть представлены лишь по представлении ими программ и особого о том ходатайства.

После всех сделанных в уставе изменений и дополнений комиссия признала, что устав в новом виде вполне возможно утвердить.

Представитель Екатеринославской городской думы товарищ городского головы К.И. Макаренко и представитель университета Л.А. Иванов выразили благодарность министерству и комиссии за то радушное отношение, которое они с их стороны встретили.

4. Представитель министерства Ф.П. Сушицкий дал ответ на оглашенную в предыдущем собрании телеграмму проректора Харьковского университета о часовой норме доцентов. **Постановлено** просить Департамент высшей школы дать справку о норме доцентов в технических высших учебных заведениях и в случае, если по этому вопросу нет в законе указаний, обсудить его в следующий раз по существу.

5. И.И. Огиенко сообщил комиссии о результатах своей поездки в Каменец по делам Каменецкого университета. Из сообщения выяснилось, что Каменецкая городская дума отводит университету 100 десятин земли на высоком месте в лучшей части города, причем участок земли примыкает к железной дороге. Далее городская дума постановила передать университету для надобностей постройки здания эксплуатацию одного из городских карьеров. Наконец, дума ассигновала один миллион рублей на оборудование университета, причем эта сумма будет выплачена в течение ближайших пяти лет [по] 200 тысяч. Заседание

думы состоялось 6-го июля, причем все эти постановления были приняты единогласно без обсуждения. Журнал заседания думы уже пропущен губернским старостой к исполнению.

Земство, по словам И.И. Огиенко, также вынесло ряд весьма важных для университета постановлений. На губернском собрании принято, во-первых, постановление, что земство всеми средствами будет оказывать содействие организации университета, и во-вторых, ассигновать на надобности университета один миллион с уплатой в течение 3 лет, причем двести тысяч рублей из него будут реализованы до конца 1918 года. В качестве временного помещения университету отводится помещение Технического училища, причем городская дума возбуждает о разрешении этого соответствующее ходатайство. Городская дума имеет в виду найти для училища, ныне временно находящегося в Гадяче, другое помещение.

Полезная площадь училища 1313 кв. саж., причем там имеется 7 коридоров и 54 комнаты. При этом И.И. Огиенко настойчиво подчеркнул, что необходимо немедленно образовать университетскую комиссию и дать ей право охранять здание училища, ибо последнее в настоящее время никем не охраняется, и находящееся там имущество расхищается.

Далее И.И. Огиенко сообщил, что ему передано ходатайство двух фракций городской думы о создании в университете кафедр «иудознавства» и «полонознавства» с чтением лекций на соответствующих языках.

После заслушания сообщений И.И. Огиенко комиссией было вынесено постановление выразить И.И. Огиенко признательность и удовольствие комиссии по поводу удачных результатов его поездки.

Далее были приняты следующие постановления:

Возбудить немедленно в министерстве вопрос о возможности временного занятия университетом здания Технического училища.

Просить министра временно утвердить университетскую комиссию, поручить ей взять на себя охрану здания училища и приступить к составлению инвентаря.

Затем **постановлено** образовать подкомиссию по организации факультетов, причем в подкомиссию вошли: Д.И. Багaley, В.И. Вернадский, И.В. Егоров, Б.Л. Личков, В.И. Луцицкий, И.И. Огиенко, Г.Г. Павлуцкий.

6. Заслушав протокол 1-го заседания подкомиссии по научным обществам, председатель, ссылаясь на этот протокол, просил комиссию утвердить следующие постановления подкомиссии: о выдаче Киевскому обществу естествоиспытателей единовременного пособия в размере 10000 р. на печатание изданий общества, о выдаче такого же пособия в размере 1000 рублей Киевскому студенческому кружку исследователей природы на издание университетского курса по геологии и выпуск книги об охране природы, о выдаче такого же пособия в размере 9000 рублей Киевскому обществу исследования искусства на издание научно-популярных изданий по искусству Украины вообще и Киева в частности. Все эти постановления подкомиссии были комиссией утверждены.

7. Собрание перешло к обсуждению законопроекта о Киевском украинском державном университете в новой редакции, выработанной Департаментом

высшей школы. После долгих прений была принята следующая редакция обсуждавшегося второго параграфа законопроекта: 2. Лица, входившие в состав факультетских собраний историко-филологического, физико-математического и юридического факультетов Киевского украинского народного университета до 1 июля 1918 года входят в состав первых факультетских собраний соответствующих факультетов Украинского державного университета в качестве:

- 1) профессоров, если они имеют степень не ниже магистра,
- 2) в.о. профессоров, если они имеют звание приват-доцента российских университетов.

7. Заслушано было письмо председателя ликвидационной комиссии Киевского военно-промышленного комитета о готовности ликвидационной комиссии уступить министерству бараки Вопрома, о которых была речь в одном из предыдущих собраний, за сумму 330 тысяч. Заявление было передано в соответствующую подкомиссию.

Протокол

8-го заседания комиссии

15-го июля 1918 г.

Председательствовал В.И. Вернадский.

Присутствовали: члены комиссии Д.И. Багaley, И.В. Егоров, Б.Л. Личков, А.М. Лобода, Г.Г. Павлуцкий, Е.В. Спекторский, Ф.П. Сушицкий.

Представитель Киевского укр[аинского] университета А.В. Корчак-Чепурковский, Каменецкого — И.И. Огиенко.

Программа заседания:

1. Вопрос о норме доцентов в высш[их] техн[ических] заведениях.
2. Вопрос о Нежинском институте.
3. Продолжение суждения о штатах.
4. Киевск[ий] укр[аинский] нар[одный] университет.

1. Прочтен и утвержден протокол предыдущего заседания.
2. Председателем оглашена выпись из журнала Екатеринославской городской думы от 9 июля (прилагается к протоколу).

3. Вынесено постановление копии всех оглашаемых на собраниях документов прилагать к протоколу.

4. Обсуждался вопрос о норме доцентов в высших технических учебных заведениях. Выяснилось, что до последнего времени определенных законоположений по этому вопросу не существовало, и учебные заведения руководились циркуляром Министерства торговли по этому поводу от 27 сентября 1917 года, где устанавливалась часовая норма в 6 часов. После обсуждения этого вопроса по существу вынесено постановление просить министра народного просвещения сделать распоряжение по высшим техническим учебным заведениям об установлении в них для доцентов нормы применительно к шести-часовой.

5. Директор Департамента высшей школы Ф.П. Сушицкий сообщил комиссии о существующих планах преобразования Нежинского историко-филологического института. Из сообщения выяснилось, что имеется три предложения по данному вопросу: преобразование Нежинского института в университет, преобразование его в Высший педагогический институт и превращение в Высшее сельскохозяйственное учебное заведение.

Постановлено для детального выяснения всех этих возможностей на месте просить министра командировать в Нежин трех лиц: представителя комиссии А.М. Лободу, представителя Департамента высшей школы и проф[ессора] сельскохозяйственного отделения Политехнического института П. Слезкина.

6. Обсуждались штаты Николаевского отделения Пулковской обсерватории в связи с принятым уже ранее постановлением о принятии временно ее содержания на счет Украинской Державы. Член комиссии Д.И. Багалея сделал по этому поводу следующее заявление. «Считаю возможным назначение содержания и увеличение ставок для личного состава Николаевской обсерватории при том непременно условии, чтобы это учреждение признало себя научной институцией Украинской Державы». Обсудив вопрос о штатах отделения обсерватории по существу, комиссия приняла следующие **постановления**: приравнять старшего астронома отделения по его окладу ординарному профессору, должность адъюнкт-астронома приравнять астроному-наблюдателю университета, должность астронома-вычислителя приравнять старшему ассистенту, что касается механика, то ввиду исключительно важной роли, которую играют механики в современных обсерваториях, **постановлено** не уравнивать его с механиком университета, а дать ему самостоятельный более высокий оклад в 5400 рублей с двумя пятилетними прибавками.

7. **Постановлено** следующее заседание комиссии начать с обсуждения штатов в виду желательности возможно скорее закончить рассмотрение этого вопроса.

8. Обсуждался § III прилагаемого к протоколу законопроекта о превращении Киевского укр[аинского] народного университета в державный. Параграф принят в следующем виде: «Все студенты Киевского народного университета перечисляются с зачетом прослушанных предметов и сданных экзаменов в студенты же Киевского украинского державного университета; вольнослушатели перечисляются в вольнослушатели же державного. Новый прием определяется правилами, общими для всех державных университетов Украины».

Обсуждался вновь по предложению Д.И. Багалея § IV устава и был принят в редакции законопроекта. Особенные прения возбудил пункт 2, где идет речь о праве факультетов выдавать ученые степени и производить соответствующие испытания. Согласно законопроекту такое право предоставляется Совету университета и факультетам лишь после полного их сформирования в состав всех курсов. Часть членов комиссии настаивала на включении в законопроект оговорки о возможности сокращения этого срока с разрешения министра. Когда данный вопрос был поставлен на голосование, вопрос был решен в смысле законопроекта большинством пяти голосов против пяти (голосом председателя).

Председатель комиссии
Секретарь комиссии
Члены комиссии:

Протокол
9-го засідання комісії

18 юлія, в четверг

Председательствовал В.И. Вернадский.

Присутствовали члены комиссии: Д.И. Багалея, К.Г. Воблый, Б.Л. Личков, В.И. Лучицкий, Г.Г. Павлуцкий, Е.В. Спекторский, Ф.П. Сушицкий (представитель министерства), В.Г. Шапошников.

Представитель университета в Каменце И.И. Огиенко, Киевского украинского — А.В. Корчак-Чепурковский.

1. Прочтен и утвержден протокол предыдущего заседания.

2. Частью членов комиссии был поднят вопрос об изменении характера протоколов. Предложено было заносить в протоколы не только поставленные вопросы и принятые по ним решения, но давать в них также общую характеристику прений суказанием того, что говорилось отдельными ораторами.

После обмена мнений **постановлено** характера ведения протоколов не изменять.

3. Представитель министерства Ф.П. Сушицкий огласил следующий перечень передаваемых в комиссию министерством дел.

О конкурсных экзаменах при поступлении на медицинский факультет в Одессе.

Об уставе Киевского городск[ого] народн[ого] полит[ехникума].

Об уставе Одесской высшей академии утилитарных наук.

О Польском университете.

О специальном конкурсе на медицинском факультете Новор[оссийского] у[ниверсите]та (по поводу прошений).

О филиале Университета св. Владимира в Крыму.

О льготах для принятия в высшие школы демобилизованных студентов.

О праве представлять сочинения на магистра и доктора на украинском языке.

Испытательные комиссии.

4. Председатель заявил, что, согласно желанию учредителей Таганрогского историко-археологического института, дело о нем снимается с обсуждения комиссии.

5. Председатель огласил текст двух писем от министра освиты, полученных им. Одно письмо посвящено вопросу об обратном приеме в университеты взятых на войну студентов, другое — о допущении во все учебные заведения Украины диссертаций, писанных по-украински наравне с написанными по-русски.

6. Продолжалось рассмотрение штатов высших школ. Членам комиссии Д.И. Багалея сделал заявление по вопросу о размерах вознаграждения внештатным профессорам. Заявление передано в подкомиссию по штатам, причем **постановлено** вместе с этим вопросом решить также вопрос о вознаграждении тех профессоров, которые ведут преподавание по вакантным кафедрам.

Обсуждался вопрос о смете учебно-вспомогательных учреждений. Ввиду невыясненности этого вопроса **постановлено** просить подкомиссию о штатах его предварительно рассмотреть.

Обсуждался вопрос о количестве стипендиатов в высших учебных заведениях Украины.

Принято следующее распределение стипендий: университеты по 33 стипендии — 99, Политехнический институт — 8, Технологический — 4, Ветеринарный — 3, Горный — 4, Коммерческий Киевский — 4, Харьковский — 2. **Постановлено** в виду того, что до последнего времени Коммерческий институт пользовался 4 министерскими стипендиями, указать министру освіти при сообщении ему общего плана распределения стипендий.

Обсуждался поднятый в письме министра, оглашенном в 5 собрании комиссии, вопрос о введении особых повышенных стипендий для подготовки к занятию кафедр с украинским языком преподавания лиц, уже имеющих научные работы и заслуги. После обмена мнений размер таких стипендий установлен в 6 тысяч. **Постановлено**, что назначение этих стипендий производит министерство, причем представление кандидатов в стипендиаты производится факультетами всех высших учебных заведений Украины.

7. Продолжалось обсуждение законопроекта о преобразовании Киевского украинского народного университета в государственный²⁰⁵. Обсуждались пункты *д* и *е* раздела IV. Они приняты в следующей редакции:

д) министру народного просвещения, по ходатайствам факультетов, предоставляется ежегодно командировать с научною целью из числа преподавательского персонала Киевского украинского державного университета лиц, прослуживших в этом университете не менее двух лет, на срок не более одного или двух полугодий; правом на это пользуется каждый профессор в каждые пять лет, обязывающийся представить отчет;

е) получивший указанную в предыдущей (*д*) статье командировку, сохраняя все причитающиеся по занимаемой им должности содержания, сверх того получает одновременно половину причитающегося ему за время командировки оклада основного содержания, но зато не пользуется другими видами командировочного довольствия, установленными уставом о службе по определению от правительства (Св[од] зак[онов], т. III). Соответствующие кредиты министр народного просвещения испрашивает ежегодно по соглашению с министром финансов и государственным контролером».

Далее обсуждался раздел 7 законопроекта о временных преподавателях. Он принят в следующей редакции:

Временно, в течение не более 3 лет со времени утверждения настоящего законоположения, из числа лиц, преподававших в Киевском украинском народном университете, допустить, в качестве временных преподавателей не свыше^{*201} лиц, не имеющих ученой степени или звания приват-доцентов, и к чтению обязательных курсов.

*201 Далі в оригіналі пропуск.

Разделы VI и VII устава после обсуждения были приняты в первом варианте их. Согласно этим разделам, на содержание личного состава и хозяйственные расходы по 1 января 1918 г. испрашивается 524.750 р. и на первоначальное оборудование 850.500 р.

Постановлено в перечне кафедр прибавить еще две ординатуры для штатов первого года.

Постановлено было внести в смету около 150-200 тысяч рублей на наем помещения университета.

Окончательная редакция этих пунктов была поручена Департаменту высшей школы.

Для более подробного обсуждения суммы сметы по физико-математическому факультету образована подкомиссия в составе В.И. Лучицкого (которому поручено собрать подкомиссию), И.В. Егорова, В.В. Дубянского, Б.Л. Личкова с правом кооптации.

Далее без изменений были приняты разделы VIII–XII.

8. Заслушан был доклад подкомиссии об устройстве общежитий; представитель подкомиссии сообщил, что для общежитий студентов может быть использован приют имени Гладынюка на Байковой горе. При затрате на него 100 тысяч он может вместить до 500 человек.

Постановлено просить подкомиссию составить текст обращения к городскому голове и передать его секретарю для отправки его в виде письма министра городскому голове.

Председатель комиссии
Секретарь комиссии
Члены комиссии:

Протокол

10-го заседания комиссии

22 июля 1918 года

Председательствовал В.И. Вернадский.

Присутствовали: члены комиссии Д.И. Багaley, И.В. Егоров, Б.Л. Личков, В.И. Лучицкий, Г.Г. Павлуцкий, Е.В. Спекторский, Ф.П. Сушицкий (представитель министерства).

Представитель Киевского укр[аинского] университета А.В. Корчак-Чепурковский, Каменец-Подольского укр[анского] университета И.И. Огиенко, вице-директор Департамента высшей школы В.В. Дубянский.

Программа заседания:

1. Вопрос об уволенных Мануиловым профессорах.
2. Вопрос о пенсиях профессоров, служащих и служащих университета.
3. Вопрос о льготах студентам, участвовавшим в войне, при обратном приеме в университет.

4. Вопрос о четырех кафедрах украиноведения в Харьковском и Одесском университетах.

5. Законопроект о параллельных кафедрах.

6. Продолжение суждения о штатах.

7. Киевский укр[аинский] державный университет.

Заседание открыто в 6^{1/4} ч. веч.

1. Прочтен и утвержден протокол предыдущего заседания.

2. Продолжалось рассмотрение штатов высших учебных заведений. Член комиссии Д.И. Багалей сделал от имени подкомиссии по штатам доклад. Из доклада выяснилось, что Нежинский историко-филологический институт не просит в текущем году никаких прибавок в дополнение к сметным суммам на содержание своих учебно-вспомогательных учреждений.

Постановлено просить комиссию, едушую в Нежин, на месте выяснить полный размер сумм, необходимых временно для поддержания института.

Вновь обсуждался вопрос о размере оклада служащих канцелярии высших учебных заведений ввиду их ходатайства уравнивать положение их с положением канцелярских служащих министерства.

Постановлено минимальный оклад канцелярских служащих в высших учебных заведениях Киева поднять до 225 рублей, т.е. повысить на 25 рублей, прибавляемых исключительно на дороговизну. Оклад служащих высших учебных заведений вне Киева постановлено оставить прежним. Прибавки решено оставить прежние — по 400 рублей за пять лет.

Обсуждался вопрос о вознаграждении внештатным профессорам, выслужившим пенсию, читающим по поручению факультета обязательные курсы (по вакантным кафедрам). От имени подкомиссии по штатам доклад по этому вопросу сделал Д.И. Багалей.

Постановлено установить такие нормы оплаты, чтобы оклад внештатному профессору, читающему лекции, включая пенсию, совершенно равнялся окладу штатного.

В соответствии с этим, должна быть увеличена сумма, отпускаемая на вознаграждение этих профессоров.

Вопрос о дополнительном вознаграждении штатным профессорам и преподавателям в специальных учебных заведениях за чтение лекций по вакантным кафедрам предложено дополнительно разработать подкомиссии и представить к следующему собранию комиссии доклад.

3. Обсуждался вопрос об уволенных министром Мануйловым профессорах. Заслушаны были прошения бывш[их] профессоров Столярова, Гиммеля и Курдиновского, а также доклад по этому поводу представителя министерства. После продолжительного обсуждения вопроса вынесено постановление, что на основании ныне действующего закона об автономии высших учебных заведений министр освіти не вправе вмешаться в назначение профессоров, и в виду этого даже, если бы было доказано, что распоряжение министра Мануйлова было незаконно, теперь он не может принять никаких мер к отмене этого распоряжения (ввиду того, что закон, определяющий права министра, издан был позже, г. Мануйлов же действовал на основании старого закона).

4. Обсуждался вновь по пунктам принятый в предыдущем собрании законопроект о Киевском украинском державном университете. Законопроект был принят в русском тексте. Составление и редакция украинского текста были поручены комиссией Д.И. Багалею, А.В. Корчак-Чепурковскому, И.И. Огиенко и Ф.П. Сушицкому. На будущее время **постановлено** к окончательному обсуждению какого-либо законопроекта вносить в Комиссию оба текста — и русский и украинский, причем украинский должен считаться основным.

Г.Г. Павлуцкий от имени Совета Украинского университета выразил благодарность В.И. Вернадскому и всем членам Комиссии за то содействие, какое они оказали в проведении^{*202} для Украины национального дела.

Поставлен был на обсуждение вопрос о пенсиях профессоров, служащих и служителей высших школ. **Постановлено** передать его на предварительное рассмотрение подкомиссии о штатах.

Обсуждался поднятый министром освіти вопрос о предоставлении льгот тем из студентов, которые были на войне и ныне вновь возвращаются в университет. Выяснилось мнение комиссии, что особые льготы могут быть предоставляемы лишь студентам, имеющим знаки отличия и участвовавшим в боях. По вопросу о форме предоставляемой льготы определенного решения принято не было. **Постановлено** просить Е.В. Спекторского обсудить этот вопрос совместно с кем он найдет необходимым и сделать доклад в следующем собрании комиссии. **Постановлено** просить министра разослать по высшим учебным заведениям телеграммы с приглашением временно воздержаться от зачисления вновь поступающих впредь до выяснения в министерстве льгот, которые могут быть предоставлены участникам войны.

Обсуждался внесенный министерством законопроект о введении в Харьковском, Одесском и Киевском университетах параллельных кафедр с украинским языком преподавания. **Постановлено**, что для Киевского университета, ввиду основания в Киеве Державного украинского университета, этот вопрос о параллельных кафедрах отпадает. Далее вынесено постановление, что предложенный комиссии министерством законопроект следует разделить на два: один — об объявлении высших учебных заведений державными, другой — о параллельных кафедрах в Харьковском и Одесском университетах. **Постановлено** было просить Департамент высшей школы представить к следующему собранию оба эти законопроекта в раздельном виде. Прения по вопросу о параллельных кафедрах остались незаконченными и были также перенесены в следующее заседание.

8. Заслушан протокол второго заседания подкомиссии по ученым обществам. Председатель просил комиссию утвердить следующие постановления подкомиссии: об ассигновании 3000 р. единовременно и 600 рублей ежегодно Историко-этнографическому студенческому кружку и о выдаче ежегодно пособия в размере трех тысяч на три года Орнитологическому обществу имени Кесслера в Киеве.

Председатель комиссии
Секретарь комиссии
Члены:

*202 Далі в оригіналі пропуск.

Протокол

11-го засідання комісії

26 люля (в четверг)

Председательствовал: В.И. Вернадский.

Присутствовали члены комиссии: Д.И. Багалея, К.Г. Воблый, И.В. Егоров, Б.Л. Личков, В.И. Лучицкий, Г.Г. Павлуцкий, Е.В. Спекторский, Ф.П. Сушицкий, В.Г. Шапошников.

Представитель Киевского укр[аинского] университета А.В. Корчак-Чепурковский, Каменец-Подольского — И.И. Огиенко, пом[ощник] директора Департамента высшей школы В.В. Дубянский.

Программа заседания:

1. Фармацевтический институт в Харькове.
2. Вопрос о конкурсе на медицин[ский] факультет в Одессе.
3. Ходатайство Еврейского политехнич[еского] института.
4. Вопрос о польском университете.
5. Вопрос об обратном приеме в учебные заведения демобилизованных студентов.
6. Продолжение суждения о штатах.
- 7 Текущие дела.

1 Прочтен и утвержден протокол предыдущего заседания.

2. Председатель сообщил собранию мнение министра по поводу специальных усиленных стипендий для украинцев, о которых комиссия имела суждение в предыдущем заседании. По мнению министра, предложенное комиссией представление кандидатов на эти стипендии факультетами может явиться слишком медленным способом замещения стипендий, ввиду чего министр считал бы рациональным для ускорения дела создать при министерстве для избрания кандидатов особую, состоящую из специалистов, комиссию. Обсудив этот вопрос, комиссия пришла к выводу, что предложение о создании специальной комиссии с данной задачей является весьма целесообразным. **Постановлено** было в одном из ближайших заседаний комиссии обсудить подробно вопрос об организации особой комиссии для избрания кандидатов в стипендиаты.

3. Председатель напомнил собранию, что при обсуждении штатов высших учебных заведений, комиссия случайно оставила пока вовсе без рассмотрения вопрос о средствах для печатания периодических изданий высших учебных заведений. Напомнивши об этом обстоятельстве, председатель предложил передать этот вопрос на предварительное рассмотрение подкомиссии о штатах. **Постановлено** просить подкомиссию к следующему же собранию сделать об этом вопросе доклад комиссии.

4. Председатель сообщил собранию о своем посещении совместно делегацией профессоров Украинского университета п. Гетмана Всея Украины по вопросу о передаче в пользование Украинского университета помещения Кадетского корпуса. Председатель сообщил собранию содержание докладной записки

по этому поводу, переданной им п. Гетману (прилагается к протоколу). Окончательного решения вопроса еще нет, но есть надежды на решение его в удовлетворительном смысле.

5. Председатель сообщил, что обращение комиссии о необходимости открытия министру нар[одной] освіти у министра финансов специального аванса в три миллиона на отопительные нужды высших учебных заведений уже получило осуществление.

6. Секретарем было оглашено письмо товарища министра И.А. Красусского председателю комиссии о приеме в высшие учебные заведения (письмо прилагается к протоколу). **Постановлено** просить В.Г. Шапошникову представить по поводу этого письма доклад к следующему собранию комиссии.

7. Председатель сообщил, что в комиссию поступило новое дело — ходатайство Харьковского женского медиц[инского] института о предоставлении ему права производить докторатские, фармацевтические и др[угие] экзамены.

8. По поводу законопроекта об обязательной присылке изданий, вынесено **постановление** передать его в Комиссию по организации Академии наук.

9. Председатель сообщил, что в пятницу, 27-го июля, в Министерстве исповеданий состоится совещание по вопросу о богословских факультетах. **Постановлено** командировать на это совещание В.И. Вернадского и И.И. Огиенко.

10. Заслушано было ходатайство частного Фармацевтического института в Харькове. **Постановлено** образовать для предварительного рассмотрения этого вопроса подкомиссию в составе И.В. Егорова (которому было поручено созвать подкомиссию), А.В. Корчак-Чепурковского и начальника Фармацевтического отдела Министерства здоровья А.К. Морейнина с правом кооптации. Подкомиссии было поручено представить к следующему собранию доклад о результатах своей работы.

11. Обсуждался вопрос о законности конкурса, устроенного в Одесском университете при приеме на медицинский факультет. Ввиду большого несогласия различных членов комиссии по данному вопросу, **постановлено** просить членов комиссии Д.И. Багалея и Е.В. Спекторского представить по этому вопросу комиссии доклад после предварительного разбора вопроса с юрисконсультом министерства.

12. Заслушано было ходатайство Еврейского политехнического института в Екатеринославе о принятии на счет казны половины расходов по этому учреждению.

Постановлено просить министерство запросить от института устав его, сведения о ходе дел, отчеты по учебной части и планы преподавания. До получения этих сведений рассмотрение вопроса **постановлено** отложить.

13. **Постановлено**, по предложению Ф.П. Сушицкого, отложить также рассмотрение постановленного на повестку вопроса о Польском университете. **Постановлено** просить министерство запросить от университета его устав, учебные планы и отчеты по учебной части.

14. Профессор Е.В. Спекторский сделал доклад о тех льготах, которые могут быть представлены демобилизованным студентам при их обратном приеме в

учебные заведения. Льготы нашли выражение в формулированных Е.В. Спекторским и принятых затем комиссией прилагаемых к этому протоколу правилах.

15. Заслушан и принят в последнем чтении (на украинском языке) текст законопроекта о создании Каменец-Подольского украинского университета.

16. Заслушан текст законопроекта об объявлении державными украинскими ряда учебных заведений, которые раньше считались государственными российскими (текст принятого законопроекта прилагается).

17. Член комиссии Е.В. Спекторский сделал доклад от подкомиссии по устройству общежитий о необходимости немедленно обратиться к министру с просьбой предоставить для общежитий помещение одной из временно пустующих казарм железнодорожного батальона близ завода Гретера.

Постановлено просить подкомиссию передать председателю или секретарю составленный текст ходатайства для передачи министру.

18. Член комиссии К.Г. Воблый просил комиссию сделать шаги в виде обращения к министру по вопросу об освобождении здания Коммерческого института. Сделано было постановление, аналогичное с предыдущим.

Протокол

1-го заседания подкомиссии по ученым обществам

в среду, 23-го июня

Председательствовал академик В.И. Вернадский.

Присутствовали члены комиссии: Д.И. Багалей, В.И. Вернадский, Б.Л. Личков В.И. Лучицкий, Г.Г. Павлуцкий.

Представители обществ: В.М. Базилевич, С.Е. Кушакевич, О.И. Левицкий, П.П. Сабанеев, П.А. Тутковский.

1. Заслушано ходатайство Киевского общества Нестора-летописца об ассигновании ему не менее 6 тысяч рублей на печатание его изданий.

Признано в принципе желательным удовлетворить его ходатайство, но вынесение окончательного суждения отложено до выяснения размеров ставок пособий другим обществам при университетах.

2. Заслушано ходатайство Киевского общества естествоиспытателей, где дается подробное выяснение увеличения получаемой обществом субсидии, необходимого для того, чтобы издательская деятельность общества не подвергалась сокращению. На основании расчетов стоимости печатания текста и таблиц в нынешнее время по сравнению со стоимостью довоенную общество приходит к выводу, что необходимо увеличение пособия обществу с 2500 рублей до 37000 рублей.

Ходатайство Киевского общества естествоиспытателей вызвало оживленный обмен мнений между присутствующими, причем приняты следующие постановления.

За основу расчетов, подобных сделанному Киевским обществом естествоиспытателей, следует брать те типографские цены печатания, которые являются минимальными для района, а не максимальными.

При вычислении стоимости печатания таблиц следует исходить из стоимости их печатания за границей.

В связи с этим, по предложению Д.И. Багалея принято постановление о желательности сговора между различными обществами по поводу совместного ведения дел, касающихся печатания трудов. Также принято постановление о желательности соблюдения всеми научными обществами возможно большей бережливости в расходовании бумаги.

Постановлено просить Общество естествоиспытателей, исходя из принятых постановлений, сделать и представить подкомиссии новые расчеты.

3. Г.Г. Павлуцкий сообщил о том, что ему не удалось получить сведений о Комитете по охране памятников старины, которые подкомиссия просила его сообщить.

Постановлено перенести данный вопрос на следующее заседание.

4. Было заслушано ходатайство школьного совета Волынской губернской земской управы о принятии министерством половины расхода по содержанию Музея общества исследователей Волыни, а также на выдачу пособия этому обществу.

Постановлено просить П.А. Тутковского сообщить в возможно непродолжительном времени сведения о музее. Кроме того, признано необходимым для решения вопроса иметь 1) подлинное ходатайство музея и общества или копию этих ходатайств о помощи, поданные в земство, а также 2) мотивировку сметы музея и общества.

5. О.И. Левицкий просил отложить обсуждение вопроса о помощи Науковому товариству до следующего собрания.

6. Заслушано ходатайство заведующего Днепроградской биологической станцией Общества любителей природы о выдаче ей единовременного пособия в 7000 рублей (2000 р. за печатание трудов и 5000 на необходимый ремонт после наводнения) и ассигнований ежегодно субсидии в 8¹/₂ тысяч (2000 р. — на печатание, 1500 р. — вознаграждения лаборанта, 3000 р. — текущие расходы).

Постановлено окончательное решение отложить до осмотра станции. Осмотр станции поручено произвести В.И. Вернадскому, Б.Л. Личкову и Д.И. Багалею.

7. Заслушано ходатайство Орнитологического общества об ассигновании ему трех тысяч рублей на печатание изданий.

Ходатайство **постановлено** считать подлежащим удовлетворению.

8. Заслушано ходатайство Историко-этнографического студенческого кружка об ассигновании ему 3000 р. единовременно и 600 рублей ежегодной субсидии.

9. Заслушано ходатайство Историко-литературного общества об ассигновании ему пяти тысяч рублей на печатание его изданий.

Ввиду того, что общество еще ничего не издавало, и у подкомиссии нет представления о характере проектируемых обществом изданий **постановлено**

просить общество представить дополнительно более подробные данные о проектируемом им издании.

10. Обсуждался вопрос о желательности создания союза ученых обществ в целях совместного решения ими ряда насущных вопросов, выдвигаемых жизнью.

Создание такой организации признано чрезвычайно желательным.

Дальнейшее суждение отложено.

11. Обсуждался вопрос о желательности того, чтобы в бюджете Министерства просвещения существовала особая статья, касающаяся средств для помощи научным обществам. Из разъяснения председателя выяснилось, что в российском бюджете такая статья сравнительно недавно была введена и существовала, из году в год увеличиваясь.

Признано необходимым выяснить, есть ли такая статья в смете Министерства народного просвещения Украинской Державы, и если есть, то какой суммой она выражена в бюджете.

12. Признано желательным произвести учет всех существующих на Украине научных обществ.

Заседание закрыто в 1 ч. дня.

Председатель
Секретарь

Протокол

2-го заседания подкомиссии о помощи научным учреждениям

6-го июля, в субботу

Присутствовали члены Комиссии по высшим учебным заведениям и учен[ым] учрежден[иям] Д.И. Багалей, В.И. Вернадский, Б.Л. Личков, В.И. Лучицкий, Г.Г. Павлуцкий.

Представители ученых обществ: В.Ф. Асмус (Общ[ество] исслед[ователей] искусств), В.М. Базилевич (Общ[ество] Нестора-летописца), С.Е. Кушакевич (Общ[ество] естеств[оиспытателей]), О.И. Левицкий (Укр[аинское] наук[овое] товариство), П.П. Сабанеев (Киевск[ий] студ[енческий] кружок исследователей природы).

Председательствовал В.И. Вернадский, который сообщил, что, по его мнению, работа подкомиссии должна распаться на следующие три вопроса:

1) обсуждение уже имеющихся в комиссии ходатайств различных обществ о пособиях,

2) установление особой статьи в смете Министерства просвещения на помощь научным обществам и выяснение размера и порядка ее расходования,

3) выяснение вопроса об издательской деятельности различных обществ и облегчение им этой деятельности.

Предлагаемый порядок обсуждения подкомиссией принимается.

1. Основным принципом, которым должна руководствоваться подкомиссия при обсуждении первого из этих вопросов, по мнению председателя, должен быть принцип, чтобы деятельность общества при новом положении не потерпела никакого ущерба и сокращения. При определении размеров годовых пособий обществ, которые будут им выданы на основании их ходатайства, председатель предлагает фиксировать каждый раз ассигнуемую сумму на три года. Оба предложения принимаются.

Далее собрание переходит на рассмотрение отдельных поступивших ходатайств.

1. Первым рассматривается вопрос о помощи Киевскому обществу Нестора-летописца, которому в смете министерства на 6¹/₂ лет поставлена сумма в 800 р. Товарищ секретаря общества В.М. Базилевич указывает, что общество уже несколько лет не печатает своих чтений и просит разрешения внести на следующее заседание подкомиссии мотивированное заявление о выдаче обществу пособия в размере не менее 5 тысяч на печатание.

2. Вторым рассматривается вопрос о помощи Украинскому научному товариству, которому по смете министерства испрашивается 150 тысяч. Ввиду того, что нет сведений, на какие именно надобности испрашивается эта сумма, выносятся **постановление** — обсуждение этого вопроса отложить до следующего собрания.

3. Слушается ходатайство Киевского общества естествоиспытателей об одновременном пособии ему в размере 10000 рублей на печатание «Записок». Подкомиссия, в принципе, соглашается с этим ходатайством, но постановляет просить председателя общества к следующему собранию представить соображения о необходимости увеличения получаемого ныне обществом в размере 2500 рублей годового пособия.

4. Рассматривается ходатайство Харьковского общества испытателей природы о выдаче ему пособия в размере 6000 рублей в текущем году, причем эта сумма слагается из 3500 рублей собственно обществу и 2500 — его биологической станции на Донце. Выносятся **постановление** о размере необходимого собственно обществу годового пособия определять по цифре, которая будет дана Киевским обществом естествоиспытателей (главным образом, на основании этой цифры должен быть определен коэффициент повышения ставки прежнего годового пособия). Сумму на биологическую станцию признать принципиально подлежащей удовлетворению.

5. Рассматривалось ходатайство Общества физико-химических наук в Харькове. Выносятся **постановление** рассмотрение этого вопроса отложить до выяснения вопроса о том, получало ли это общество пособия из специальных средств университета.

6. Заслушивается ходатайство школьного совета земской управы Волыни в Житомире о том, чтобы министерство взяло на себя половину бюджета общества и музея. **Постановлено** решение этого вопроса отложить до следующего заседания, на которое пригласить проф. П.А. Тутковского.

7. Заслушано ходатайство Харьковского историко-филологич[еского] общества о субсидии ежегодной в 10000 р. и Комиссии того же общества по охране памятников старины о субсидии в 3000 р. Ввиду существования особого Комитета охраны памятников старины, подкомиссия выносит **постановление** отложить решение вопроса до следующего заседания и просить проф. Г.Г. Павлуцкого доставить подкомиссии сведения, располагает ли означенный комитет средствами для поддержания работы по охране памятников старины.

Ходатайство общества комиссия **постановляет** считать принципиально подлежащим удовлетворению.

8. Рассматривается вопрос о выдаче Нежинскому историко-филологическому обществу пособия в 500 рублей. Выносится **постановление** признать подлежащим удовлетворению, размер же ежегодного пособия определить после получения необходимых в качестве коэффициента сведений от Киевского общества естествоиспытателей.

9. Ходатайства харьковских медицинских обществ — Общества научной медицины и гигиены и детских врачей **постановляется** передать для отзыва проф. В.Н. Константиновичу.

10. Рассматривается ходатайство Общества исследователей искусств об ассигновании ему 9000 р. одновременно на печатание научно-популярных книжек по искусству и 1600 р. на изготовление диапозитов для лекций и экскурсий. Выносится постановление ассигновать обществу 9 тысяч рублей на печатание задуманных им научно-популярных изданий по Украине вообще и Киева в частности.

11. Слушается ходатайство Киевского студенческого кружка исследователей природы об ассигновании ему 1000 рублей одновременно на печатание учебника книги по охране природы. **Постановляется** означенное ходатайство удовлетворить. По вопросу о ежегодной субсидии на печатание выносится **постановление** суждение отложить до следующего заседания, причем признается желательным получить мотивированное ходатайство по этому вопросу с выводом точной желательной цифры.

Председатель
Секретарь
Члены:

Протокол

3-го заседания подкомиссии о помощи научным обществам

9-го июля, в понедельник

Присутствовали: Д.И. Багалей, В.М. Базилевич, В.И. Вернадский, Б.Л. Личков, П.П. Сабанев.

Председательствовал В.И. Вернадский.

1. Прочтен и утвержден протокол предыдущего заседания.

2. Заслушано ходатайство Киевского студенческого кружка исследователей природы об ассигновании ему двух тысяч рублей ежегодной субсидии на три года. **Постановлено** просимую сумму ассигновать.

3. Заслушано сообщение секретаря о тех суммах, которые, по сведениям, сообщенным Департаментом высшей школы, ассигнованы на текущие культурные потребности. Выяснено, что данные суммы не соответствуют тому совершенно определенному параграфу сметы (§ 5), по которому шли в последнее время расходы на ученые общества. **Постановлено** отыскать к следующему заседанию сведения об этом пункте сметы.

4. Заслушан устав возникшего при Новороссийском университете «Общества изучения искусств». Некоторые сомнения возбудил § 9 устава, где сказано, между прочим, что членами общества могут быть все лица, интересующиеся искусством. Подкомиссия полагает, что этим устанавливаются слишком широкие рамки, не совсем подходящие для ученого общества в университете. **Постановлено** при передаче этого вопроса на решение комиссии передать также туда и мнение подкомиссии.

5. **Постановлено** в одном из ближайших собраний поставить на очередь вопрос о союзе и взаимопомощи научных обществ, причем председатель В.И. Вернадский предложил представить по этому поводу свой доклад.

Председатель комиссии

Секретарь комиссии

Члены:

Подкомиссия по рассмотрению штатов в заседании 20 августа 1918 г. в составе Д.И. Багаля, В.Н. Константиновича и Е.В. Спекторского, рассмотрев законопроект о кафедре украиноведения в Новороссийском и Харьковском университетах и Нежинском историко-филологическом институте, не признала возможным закрепить за этими кафедрами вознаграждение преподавателям по 7200 р., ибо это предполагает замещение этих кафедр только экстраординарными профессорами и притом не выслужившими ни одной пятилетней прибавки. Более удачна редакция закона 19 сентября 1917 г., устанавливающего для Университета св. Владимира 2 ординатуры и одну экстраординатуру на историко-филологическом факультете и одну ординатуру на юридическом факультете. Так как, с одной стороны, новые кафедры украиноведения не должны отличаться от прочих штатных кафедр со стороны содержания их преподавательского персонала, а с другой стороны, сейчас, до конкурса и собрания преподавателей, нельзя точно определить, какая сумма потребуется для замещения новых кафедр преподавателями, то подкомиссия находит возможным открытие кредита в размере, необходимом на содержание штатных профессоров по другим кафедрам согласно новым штатам. Если бы при этом все таки потребовались более точные указания, то следовало бы открыть кредит на содержание трех ординатур (двух на историко-филологическом и одной на юридическом факультете) и одной экстраординатуры (на историко-филологическом факультете), т.е., не считая пятилетних прибавок, по 31200 р. на Харьковский и Новороссийский университеты и 23200 р. на Нежинский институт. Прибавляя по две пятилетки по указанным кафедрам, мы получим дополнительное ассигнование по 15600 р. на Харьковский и Новороссийский университеты и 11600 р. на Нежинский институт. Это последнее ассигнование окажется необходимым только в том случае, если все кафедры будут замещены

лицами с предшествующим десятилетним преподавательским стажем в высших учебных заведениях.

*Е. Спекторский
В. Константинович
Д. Багалей*

Прилагаемую при сем смету богословского факультета Каменецкого университета подкомиссия предлагает утвердить.

Заседание комиссии В.И. Вернадского

19 вересня 1918 р.

Присутствовали: акад. В.И. Вернадский, проф. Б.А. Кистяковский, товарищ министра И.А. Красуский, проф. В.Н. Константинович, проф. В.Г. Шапошников, проф. [А.В.] Корчак-Чепурковский, проф. А.Е. Крымский, проф. И.В. Егоров, директор Департамента высшей школы Ф.П. Сушицкий, директор Департамента технически-профессионального А.В. Вилинский, проф. И.И. Огиенко, проф. К.Г. Воблый, проф. Г.Г. Де-Метц, проф. Е.В. Спекторский.

Присутствовали также представитель Киевского народного университета-политехникума проф. Воропаев, проф. А.П. Фан-Дер-Флит, проф. Н.Н. Саввин.

1. По вопросу о признании Киевского городского университета-политехникума высшей школой.

Постановили: признать его высшей школой.

2. Заслушан устав Одесского частного политехникума, в извлечении: параграфы 12–13, 16.

Постановлено: 1) выбросить §§ 12–13, 16; 2) ввиду трудности и сложности, дела передать в подкомиссию.

3. Заслушано письмо проф. Павловского об институте профессорских стипендиатов на Украине и за границей на широких началах наподобие Военно-медицинской академии в Петрограде, по конкурсу.

Постановлено: передать университетам на факультеты с предложением в месячный срок ответить по существу дела, а также сколько и по каким специальностям оставлены профес[сорские] стипендиаты во все высшие школы и какие кафедры свободны.

4. Заслушано ходатайство Киевского общества взаимопомощи помощников врачей о привилегиях для фельдшеров при поступлении в университет.

Постановлено: считать это делом факультетов.

5. Вопрос об Архитектурном институте отложить до следующего заседания за отсутствием материалов, передавши в подкомиссию Г.Г. Павлуцкого и И.М. Ганицкого.

6 По вопросу об Археографической комиссии — передать в подкомиссию проф. [А.Е.] Крымского, проф. Г.Г. Павлуцкого, проф. В.Н. Константиновича, И.И. Огиенка.

7 В порядке направления — об Учит[ельском] институте в Харькове просить в подкомиссию проф. А.М. Лободы, Еврейский университет — в подкомиссию проф. А.Е. Крымского.

8. Вопрос о помощи студентам г. Харькова всех высших школ. Передать на заключение проф. Е.В. Спекторского.

9. Поступили новые дела:

1) Общества естествоиспытателей г. Новороссийска о субсидии.

2) д. Ягодовского — об открытии университета (передать на заключение проф. А.М. Лободы).

10. Заслушан вопрос об испытательных комиссиях — по письму проф. [А.П.] Доброклонского — о слушательницах Высших женских курсов.

Постановлено: 1) льготы о свидетельствах (по 1916 г.) продолжить на 1918/19 ак[адемический] год;

2) право испытательных комиссий самостоятельно решать, по каким предметам производить испытания.

11. По вопросу об уравнивании окончивших Львовский университет с окончившими университеты Украины и России — ответы получены лишь из Харьковского университета (отказался решать за отсутствием материала) и Новороссийского (отказывает в уравнивании).

12. По вопросу об учреждении ученого секретаря Совета университетов по поводу ходатайства об этом Харьк[овского] университета, а м[ожет] б[ыть]. запросить все университеты.

Заседание комиссии В.И. Вернадского

Присутствовали: акад. В.И. Вернадский, проф. [Г.Г.] Де-Метц, проф. Г.Г. Павлуцкий, проф. Б.А. Кистяковский, проф. Ф.П. Сушицкий, проф. В.Н. Константинович, И.М. Ганицкий, проф. [И.В.] Егоров, проф. [А.В.] Корчак-Чепурковский, проф. А. Е. Крымский.

1. Прочитан и утвержден протокол предыдущего заседания.

2. В.И. Вернадский сообщает о поступившем письме инженера [М.В.] Брайкевича об Одесском политехническом институте (прилагается при этом).

3. Заслушан доклад проф. И.М. Ганицкого «К вопросу о профессиональном образовании на Украине».

Постановлено: передать доклад г. министру освіти.

4. Заслушан доклад проф. В.Н. Константиновича о Женских медицинских курсах в Одессе, просящих переименования их в институт.

Принять поправки в устав, предложенные проф. Константиновичем:

а) по вопросу о преподавателях: преподавателями являются 1) профессора и 2) преподаватели. Первыми являются профессора державных высших школ и вообще лица, удовлетв[оряющие] ст. 499 уст[ава] уч[ебных] учр[еждений] и учеб[ных] завед[ений] 1. XI ч. 1 по 1904 г., вторыми лица, удовлетв[оряющие] ст. 509 того же устава; преподаватели читают обязательные курсы и отдельные специальные курсы по постановлению совета.

б) по § 18 о праве директора принимать — прибавить «и увольнять»;

в) по § 20, п. 4, прибавить «Правлению»;

г) § 37: добавить примечание: «списки слушателей курсов присылаются в Министерство освіти»;

д) § 45: вопрос об учредителях решить лишь по получению сведений о числе учредителей.

Вопрос 1) о присылке списков студентов высших школ и 2) о присылке списков оканчивающих средние школы поставить особо на повестку.

5. Проф. В. Г. Шапошников докладывает о Киев[ском] городском университете-политехникуме.

Постановлено: отложить до следующего заседания.

6. Акад. В.И. Вернадский доложил письмо проф. [В.И.] Талиева о субсидии О[бщест]ву любителей природы в размере 15000 руб.

Постановлено: предложивши назвать бюллетень «Природа України», выдать единовременно 15000 руб.

Додаток до протоколу

Міністерство
нар[одної] освіти й мистецтва
Департамент
вищої школи
Грудня 12 дня 1918 року
№ 1107
м. Київ
Терещенківська, № 2

П. Голові Комісії по вищих школах
і наукових установах при Міністерстві
народної освіти й мистецтва
акад. В.І. Вернадському

В зв'язку з постановою Фінансової комісії з дня 30-го жовтня і 5-го листопада ц.р. відносно законопроектів про асігнування грошових допомог зі засобів Державної скарбниці відбулося 11-го листопада ц.р. засідання Комісії по вищих школах і наукових установах, на якому переглянуто ще раз відповіді на прохання наукових товариств. Усі матеріали до тих законопроектів, які повернуто Фінансовою комісією, як також тих законопроектів про допомоги науковим товариствам, які згідно з постановою Вашої комісії мали бути складені, віддано секретареві комісії прив[ат]-доц[енту] Б.Л. Личкову. Після засідання 11-го листопада д. Б.Л. Личков повернув частину матеріалів до Департаменту вищої школи, усі же матеріали до невнесених ще законопроектів, як рівно ж два журнали засідань Фінансової комісії 30/X і 5/XI були Б.Л. Личковим задержані до виготовлення протоколу засідання комісії.

Тому що до цього часу не надіслано до Департаменту вищої школи протоколу названого засідання комісії та згаданих матеріалів, які безумовно необхідними є для біжучої праці в департаменті, прошу ласкаво приспішити надсилку проханих паперів, без котрих припинюються дуже негайні справи. Слід зазначити, що ледве не кожний день ходить урядовець департаменту до Геологічного кабінету Університету св. Володимира, щоби запрохати необхідних паперів особисто у секретаря комісії Б.Л. Личкова, але до цього часу не можна було його побачити.

Віце-директор
Діловод (*нідпис*)

4. В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ НАУКИ ТА ВИЩОЇ ШКОЛИ

4.1. В.І. ВЕРНАДСКИЙ ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ²⁰⁶

І. Первый год Украинской академии наук (1918–1919)

[1.] Отец и мать мои были киевлянами. В обеих семьях были живы национальные украинские традиции. Мои детские годы (1868–1876) я провел на Украине — в Полтаве и в Харькове, бывал и в Киеве.

Но после заграничной командировки (я окончил университет в Петербурге и им был командирован за границу) я был выбран в 1889 г. на кафедру минералогии в Московском университете — сперва приват-доцентом с обязательным курсом.

Это случилось совершенно неожиданно для меня. В 1888 г. я познакомился в Лондоне с профессором Московского университета А.П. Павловым и его женой М.В. Павловой, которая тоже была крупным ученым палеонтологом. С ними вместе я проделал геологическую экскурсию в Уэльсе во время Международного геологического конгресса.

Это знакомство определило всю мою дальнейшую жизнь. В 1889 г. я неожиданно в Париже получил письмо от А.П. Павлова, предлагавшего мне выставить свою кандидатуру на кафедру минералогии Московского университета. Профессор минералогии М.А. Толстопятов (1836–1890) должен был по болезни оставить кафедру.

В это время я собирался было устроиться в Киевском или Харьковском университетах, так как климат Петербурга был тогда вреден моей жене, по словам врачей. Вследствие этого семья моей жены — семья Старицких²⁰⁷ — переехала в Полтаву из Петербурга, чтобы быть ближе к тогда единственному своему внуку — моему сыну²⁰⁸.

Мой отец²⁰⁹ кончил Киевский университет и был профессором политической экономии и статистиком сперва в Киевском, потом в Московском университетах, до своего переезда в 1856 г. в Петербург. Я застал еще в Московском университете людей, его знавших. Врачи нашли климатические условия Москвы вполне подходящими для моей жены Наталии Егоровны (1860–1943).

Летом (1889–1918), за исключением почти ежегодных поездок за границу и полевой работы по минералогии и геологии, мы жили в Полтаве и в Полтавской губернии, где жили родители моей жены и где у меня был маленький хуторок на Псле около Шишак²¹⁰.

Я был все это время в тесном контакте с земским Полтавским естественно-историческим музеем с его основания и в нем научно работал.

Отец и мать²¹¹ хорошо знали украинский язык. Мать, очень музыкальная, с большим голосом (меццо-сопрано), прекрасно пела украинские песни; бывали

дома и хоры. На меня это очень сильно действовало, хотя я это ничем внешне не проявлял. Я был очень замкнутым ребенком.

Родной дядя моей матери Н.И. Гулак был членом и одним из вождей тайного украинского общества — Кирилло-Мефодиевского братства, во главе которого стояли Шевченко, Костомаров и др. Наиболее жестоко пострадал Шевченко. Гулак некоторое время сидел в тюрьме, а потом принужден был жить вне Украины.

Мать моя была близка с невестой — будущей женой Н.И. Костомарова, подругой ее детства²¹². Они обе учились в одном пансионе им. ген. Левашова в Киеве (см. § 19).

Она часто рассказывала мне об ее трагической и романтической судьбе ^{**1}.

Семья матери (и семья моей жены) принадлежала к старшинским помещичьим семьям. Интересуясь своим и моих детей прошлым, я проследил по документам, что все эти семьи построили свое благосостояние на праве держать шинок (право пропинации) и на покупке крепостных — привилегии дворянства.

Екатерина II и Павел I, восстановив крепостное право на Украине после того, как она освободилась от него многолетним казацким и народным восстанием, этим путем чрезвычайно ослабили самостийные течения, которые длились в отдельных семьях господствующих классов до XIX века — до политического возрождения Украины.

Семья моего отца была другого склада. Мой прадед И.Н. Вернацкий²¹⁴, доказывая свое родовое дворянство (шляхетство) при Екатерине II в Черниговском наместничестве и получив его для себя и своей семьи, мог привести в доказательство его только показания под присягой 12 дворян («а бумаги сгорели»), что он вел «шляхетский образ жизни».

Он, очевидно, знал только имя и отчество своего отца, показав, что его отец и дед были «войсковые товарищи», т. е. внесенные в регистр рядовые свободные казаки.

Он был священником большого села Церковщины Березинского повета Черниговского наместничества. Священники тогда выбирались в Малороссии прихожанами из своей среды²¹⁵. По семейным преданиям, он пришел в Церковщину из Запорожья. Он был очень яркой личностью ^{**2}. Он учился в Переяславском коллегииуме и в Киевской Академии, в то время высших учебных заведениях ^{**3}.

^{**1} См. ее воспоминания и книгу Н.И. Костомарова: Кирилло-Мефодиевское братство²¹³. [Тут і далі цифрою з двома астерисками позначаються підрядкові примітки власне В.І. Вернадського до тексту своїх «Воспоминаний» — Укл.].

^{**2} Это видно, помимо семейных преданий, и из исторических документов, которые опубликованы в «Киевской старине». См. указатель к этому журналу.

^{**3} К сожалению, история высшей школы на Украине еще не написана. Исследования проф. Д.И. Чижевского 1920–1930-х гг. дают о ней другое представление, чем то, которое сейчас господствует в нашей исторической литературе. Философия, в ней преподававшаяся, не была средневековой схоластикой, как обычно указывают, но отвечала уровню науки и философии в XVII–XVIII веках.

По семейным преданиям, мои предки по отцу пришли в Запорожье из Литвы или из Италии^{**4, 216}.

Мой дед, разошедшийся со своим отцом, Василий Иванович Вернадский (1769–1838), получил в 1826 г. чин коллежского советника со старшинством от 31 декабря 1824 г. Этот чин давал тогда право на потомственное дворянство. Он, очевидно, ясно понимал подозрительность дворянства своего отца; он переписался в другую дворянскую книгу (дворянство по службе) и, воспользовавшись этим, переменял правописание [имени] нашей семьи: Вернадские вместо Вернацкие.

Род Вернацких в 1840-х гг. был исключен из списков черниговских потомственных дворян как явно неправильно вписанный.

В моем детстве огромное влияние на мое умственное развитие имели два человека: во-первых — мой отец (Иван Васильевич Вернадский, 1821–1884), который в 1868 г. должен был бросить профессию в Александровском лицее и Технологическом институте в Петербурге из-за болезни и по выздоровлении получил место директора конторы Государственного банка в Харькове; во-вторых, — его двоюродный брат по моей бабушке Е.Я. Короленко, оригинальный, своеобразно образованный человек — Евграф Максимович Короленко (1810–1880)^{**5, 217}.

Я помню до сих пор один мой разговор с отцом.

Это было в 1871 г., во время франко-прусской войны.

Отец разговаривал с Д.И. Каченовским, известным профессором Харьковского университета, только что вернувшимся из-за границы. Я прислушивался к разговору, просматривал «Ниву» с военными картинками^{**6}.

Вдруг отец меня позвал. Он сказал, продолжая разговор с Каченовским: «Мой отец (дед Володи) был уверен, что я доживу до конституции в России. Но теперь я уверен, что доживет только мой сын». Мне было тогда 8 лет.

Я дожил до большего — до величайшей социальной революции, падения династии Романовых–Голштейн–Готторпов и создания Советской социалистической республики.

^{**4} Любопытно, что среди славян Италии (Истрии) встречаются фамилии Vernasca, Vernazzi и т. п. (итальянский геолог Vernazzi de la Vernasca). Наша фамилия была Verna (так рассказывал отец).

Проф. М.А. Максимович (1804–1873), знаток прошлого Украины, ботаник, говорил моему отцу, что предки наши пришли «из Литвы».

^{**5} В.Г. Короленко в своей «Истории моего современника» дает его прекрасную характеристику. Моя бабушка — урожденная Е.Я. Короленко и дед В.Г. Короленко — А.Я. Короленко — были родные брат и сестра.

^{**6} «Нива» — широко распространенный иллюстрированный дешевый еженедельник, издававшийся в течение десятков лет в Петербурге Марксом до самой революции. Он давал в приложениях к журналу полные издания русских писателей-классиков. Они сохранились до сих пор в наших библиотеках. Для многих все еще нет других полных изданий, например, для Писемского, Лескова.

В семье Вернадских был культ декабристов^{**7, 218} и резко отрицательное отношение к самодержавию и к крепостному праву^{**8}.

Мой дед В.И. Вернадский ушел с благословения своей матери пешком в Москву, бежал от отца, который хотел, чтобы он поступил в Киевскую Могилянскую академию. А он хотел быть врачом.

Тогда отец его — мой прадед — торжественно церковно проклял его за непослушание своему отцу, что отразилось на всей его жизни^{**9, 219}: в большой его семье умирали юнкерами и студентами или в детском возрасте все его дети. Остался один мой отец, самый младший, который получил имя Ивана в честь того святого, который был покровителем проклявшего его отца. Меня назвали в честь деда (Владимир–Василий).

Мой дед, Василий Иванович, был оригинальным, по-видимому, очень одаренным врачом и масоном. Он принадлежал к концу жизни к мистическому кружку Пилецкого.

Читая его формулярный список военного врача, поражаешься теми многолетними военными походами, в которых ему пришлось участвовать. Он проделал походы с Суворовым и с Кутузовым. Был на Чертовом мосту и в 1799 году был взят в плен с госпиталем, начальником которого он был, маршалом Массеной. Он одинаково принимал в госпиталь и французов, и русских, вследствие чего Наполеон I дал ему орден (Légion d'honneur)²²⁰.

Как это не похоже на современное преступное одичание, проповедуемое идейно и проводимое на деле гитлеровской Германией и ее союзниками.

Он вернулся в Россию в мае 1800 г. во главе госпиталя с 1000 человек^{**10}.

2. После смерти моего брата от первого брака отца — Николая^{**11}, только что кончившего Харьковский университет (1851–1874), я еще больше сблизился с отцом, бывшим в отчаянии.

^{**7} История декабристов на Украине до сих пор исторически не выяснена, на что уже давно указывал М.П. Драгоманов, в семье которого был такой же культ декабристов, как в нашей семье. Южное общество на Украине выходило далеко за пределы военных слоев и имело разветвления в казацких и старшинских семьях.

^{**8} Вдумываясь теперь в пережитое изменение условий жизни, в победу рабочих и крестьянских масс, тесно между собой связанных, я ясно понимаю, что корни благоприятных условий для успеха революции 1917 г. были и в том, что крестьянство Великороссии и Украины никогда не мирилось с крепостным правом, что оно на Украине добилось было освобождения и новое закрепощение было там в самом конце XVIII века. Это никогда не забывалось.

История нашего казачества есть проявление этого процесса. Отмена крепостного права, опоздавшая на два столетия, была проведена экономически и граждански для крестьян тягостно и невыгодно.

^{**9} Такая же история была с дедом Ф.М. Достоевского. Его семья происходила из белорусского или русского шляхетского рода.

^{**10} Портрета его не сохранилось. Но у отца, а теперь у меня висит портрет Вашингтона, который, по словам отца, удивительно похож на его отца. Отец был похож на свою мать Е.Я. Короленко, а я похож на него. Мы вышли в Короленко, а не в Вернадских.

^{**11} Мать его — первая жена моего отца — была кузиной моей матери. Урожденная Шигаева, из культурной семьи, она была видная деятельница женского движения 60-х годов и первая ученая женщина-экономист. О ней есть несколько биографий. Мой брат был очень одаренный художник и поэт, с мягким характером, очень многообещающая личность.

В 1876 г. он вышел в отставку, переехал из Харькова в Петербург и хотел здесь издавать либеральную газету. Но после многократных отказов он убедился, что ему это не разрешат и он думал переехать в Прагу, где мы были всей семьей в 1873 г. и где он бывал раньше. Но моя мать решительно протестовала. Она была первый раз за границей в 1873 г., и ей там совсем не понравилось. Она была очарована Петербургом, его красотой, тогда не понятой, и белыми ночами.

Перед переездом мы с отцом были за границей, и, мне кажется в Милане, в газете «Вперед» Лаврова отец и я прочли о циркуляре, запрещающем в России печатать на малороссийском языке. Это произвело громадное впечатление на отца, и разговоры, с этим связанные, сильно на меня тогда подействовали. Отец рассказывал мне историю Украины совершенно не так, как она излагалась в гимназии. Он часто вспоминал, что Петербург построен на костях украинцев (в связи с изменой Мазепы строили Петербург казаки из полков Мазепы).

Вернувшись в Петербург, я старался ознакомиться с украинской литературой. В библиотеке отца я нашел разрозненные номера «Основы»^{**12} и другие украинские издания. Я добывал украинские книги у букинистов, кое-что получал из-за границы. Я подробно расспрашивал отца о Шевченко, Кулише, Максимовиче, Квитке-Основьяненко, которых он лично знал, также о Кирилло-Мефодиевском братстве, о Костомарове и т.д.

Между прочим тут я впервые ближе ознакомился с сочинениями М.П. Драгоманова (1841–1895) и с закордонной литературой, которую он и Подолинский издавали за границей, между прочим, прочитал²²¹ толстые тома «Громады»^{**13}.

Уже после смерти отца в 1888 г. в Париже я близко сошелся с М.П. Драгомановым. Так как я знал его литературу, то мы очень быстро сблизились²²². До его неожиданной ранней смерти я следил за его заграничной литературой, получал его издания, участвовал в чествовании Павлика, был членом Общества Шевченко во Львове — своего рода Украинской академии.

3. Дожив до 80-ти лет и непрерывно, сознательно, почти с детства, относясь к окружающей меня общественной жизни, я вижу, что украинская струя в ней не являлась основной. Я не был политиком.

Первое место в моей жизни занимало и занимает научное искание, научная работа, свободная научная мысль и творческое искание правды личностью.

Она шла при этом в своеобразной общественной моральной оболочке, наложившей неизгладимый след на всю мою жизнь — в тесном дружественном кружке «братства»^{**14}. Сейчас в живых из членов братства²²³ нас остается только двое и остатки второго поколения^{**15}.

^{**12} Украинско-русский журнал, издававшийся в Петербурге в 1860-х годах, потом прекращенный.

^{**13} Их доставлял мне друг нашего дома — молодой артиллерийский офицер Н.Д. Похитонов, психически заболевший в Шлиссельбургской тюрьме и умерший вскоре в больнице. Его биографию см.: *Фигнер В.Н.* Шлиссельбургские узники // Фигнер В.Н. Полн. собр. соч.: в 7 т. — М., 1932. — Т. 2. — С. 99; Т. 4. — С. 106–122).

^{**14} См.: *Корнилов А.А.* Воспоминания о юности Ф.Ф. Ольденбурга // Русская мысль. — 1916. — № 8, отд. 2. — С. 49–86; *Шаховской Д.И.* Автобиография // Русские ведомости: 1863–1913. Сб.

Наша попытка не отвечала историческому моменту, или, может быть вернее, она была нам не под силу.

Трудно сказать, во что бы она вылилась, если бы нам не пришлось жить в эпоху величайшей мировой революции, исторически сложившейся в вашей стране, но явно глубочайшим образом отразившейся на всем человечестве, на всей планете. Она далеко еще не дошла до конца.

Я вижу сейчас, что то, что мы переживаем, выходит за пределы нашей страны. Впервые «мировой» характер социально-политических процессов в ходе человеческой истории явно исходит из более глубокого субстрата человеческой истории, из геологического субстрата, лежащего в основе истории человечества, из нового состояния области жизни нашей планеты, ее биосферы, перехода ее в ноосферу, в которой человечество становится впервые мощной планетной геологической силой^{**16}, где может геологически проявляться его мысль, его сознание, его разум.

4. Неуклонно, в течение больше 60 лет, мое научное искание идет в одном и том же направлении — в выяснении наиболее близкого человеку хода переживания мною и моими современниками геологического процесса изменения жизни на Земле как на планете.

Вдумываясь теперь в принципы геохимии и биогеохимии, как они сложились в нашей стране, я вижу, что их исторические корни реально исходят для меня из трех моих переживаний.

Первое было в 1908 году. Я был тогда в Дублине в Ирландии, тогда еще входившей в состав Великобритании, на заседании Британской ассоциации наук, иностранным членом которой я был с 1889 года. Д. Джоли, профессор физики и минералогии Дублинского университета, прочел доклад о геологическом значении урана — дал первую сводку по радиогеологии. Я близко сошелся с Джоли, сохранив с ним дружеские отношения до его смерти (1857–1933), и сразу оценил значение его работ.

В 1911 году на годовом заседании Академии наук в Петербурге на мою долю выпала обязанность произнести ежегодную речь по существовавшему тогда старому обычаю²²⁴.

статей. — М., 1913. — С. 196–200; *Гревс И.М.* 1) В годы юности. За культуру // Былое. — 1918. — № 12. — С. 42–88; 2) В годы юности. Отрывок 2-й: После студенчества. Наше братство // Былое. — 1921. — № 16. — С. 137–166. А.А. Корнилов (1862–1925) — общественный деятель и историк. Им была дана первая научная история России XIX века (Курс лекций в Политехническом институте в Петербурге, переведенный по-английски). Он оставил «Записки», которые должны быть изданы.

^{**15} В.И. Вернадский и Анна Николаевна Шаховская (жена Д.И. Шаховского) и их дети: Г.В. и Н.В. Вернадские, Н.Д. и А.Д. Шаховские и др.

^{**16} Представление о ноосфере было правильно введено в 1927 г. философом (бергсонианец) и математиком Э. Ле Руа из принятого им моего представления о биосфере, как он это и указывает (*Le Roy É. L'exigence idéaliste et le fait d'évolution.* — Paris, 1927. — P. 196). В этой его философской книжке (лекции в Collège de France) его суждения в области естествознания принадлежат не только ему, но и крупному геологу и палеонтологу, его другу Шарден де Тельяру, теперь научно работающему в Китае.

Я выбрал темой: «Задачи дня в области радия», где я пытался дать понятие об основном значении в геологической истории нашей планеты радиоактивной энергии. Как следствие этого вытекало основное значение химических элементов в геологии нашей планеты и очевидно всех планет — значение геохимии.

В эпохи веков элементарный химический состав нашей планеты резко стихийно меняется. Одни элементы — атомы ее — исчезают, другие закономерно рождаются. Медленно исчезают уран, торий, калий, рубидий и др., переходя в свинец, кальций, стронций, гелий, в новые изотопы.

Этот основной планетный процесс ясно связан с энтропией планеты.

Процесс этот только намечен и вероятно будет понят в своем значении, когда будет улучшена методика определения радиоактивности и выяснен кажущийся нам сейчас более чем вероятным радиоактивный распад всех химических элементов. Путь к решению этого вопроса был найден, мне кажется, перед самой войной профессором Свентославским в Варшаве с помощью созданного им микрокалориметра. Работа его разрушена гитлеровскими варварами^{**17, 225}.

Геология нашей планеты этим путем закономерно в корне меняется с ходом времени.

Второе переживание, из которого мне приходится исходить, это, выяснившаяся для меня и для всей страны в 1915 г. полная неподготовленность нашего царского правительства к обороне страны и к пониманию государственного значения в этом аспекте ее естественных ресурсов.

В записке, поданной мною в Академию наук и принятой Академией к исполнению в мае 1915 г.^{**18}, выяснялась необходимость спешного привлечения ученых к исследованию производительных сил нашей страны, как теперь говорят, ее минерального и живого сырья. Я указывал на то, что это была старая традиция Академии, еще с XVIII века, когда в пятидесятилетие Академии в 1776 г. академик Гильденштедт ярко указал на необходимость такого учета.

Результатом работы этой комиссии — Комиссии по изучению естественных производительных сил — КЕПС'а, быстро развернувшейся и привлечшей к работе Академии сотни лиц, раньше ей чуждых, было издание ряда томов по изучению производительных сил России, давших огромный материал для геохимии.

Впервые в работу Академии вошли в значительном количестве врачи, инженеры, техники — люди, интересующиеся прикладной наукой. Издания ее имеют значение и до сих пор, и комиссия существовала до 1930-х годов.

Сейчас она существует в Академии наук в виде Совета по изучению производительных сил, к которому перешла часть функций прежней комиссии. Отсутствие ее в эту войну явно неблагоприятно сказывается.

^{**17} Проф. Свентославский был раньше несколько лет проф. Московского университета, заведовал термохимической лабораторией имени [В.Ф.] Лугинина. См. мою речь на Международном геологическом конгрессе в Москве в 1937 г.

^{**18} См. *Вернадский В.И.* Об изучении естественных производительных сил России // Изв. Акад. наук. Сер. 6. — 1915. — Т. 9, № 8. — С. 679–700.

Третьим переживанием для меня явилось председательство в Ученом совете при Министерстве земледелия, во главе которого стоял до меня академик Б.Б. Голицын, который принимал вместе с тем деятельное участие и в КЕПС'е, будучи вместе с А.Е. Ферсманом ее двумя секретарями. После его преждевременной смерти в мае 1916 г. я согласился заменить его в Ученом совете, т. к. во время своей работы в КЕПС'е я встретился с огромным значением живых организмов при учете энергетики планеты.

При Совете был ряд научных учреждений, некоторые из них были прекрасно оборудованы, и во главе их стояли крупные специалисты: по зоотехнике, прикладной энтомологии, сельскохозяйственной механике, земледелию и пр.

Создателем этой замечательной организации был не Б.Б. Голицын. Им был один из больших государственных людей, который не мог в то время развиваться во всей своей силе, — В.И. Ковалевский, заместитель председателя совета.

В это время, когда я его знал, он кончал свою деятельность, уже был больным. Им был дан план, им был создан подбор выдающихся людей — [Р.Э.] Регель, А.А. Ячевский, Д.[Д.] Арцыбашев, Е.Ф. Лискун и др.

При знакомстве с этими учреждениями и людьми, во главе их стоящими, для меня открылся новый мир. Я убедился, что в основе геологии лежит химический элемент — атом, и что в окружающей нас природе — в биосфере — живые организмы играют первостепенную, может быть ведущую, роль.

Исходя из этих идей, создалась у нас и геохимия и биогеохимия.

5. Весной 1917 г. в Петрограде я заболел. Профессор Рубель нашел у меня, к моему удивлению, острое заболевание туберкулезом, причем исследование рентгеном показало, что я перенес раньше когда-то туберкулез, о чем я не имел понятия. Когда я поправился, он настоял на моем отъезде из Петрограда, чтобы провести весну вне города, и я при первой возможности уехал в июне в Шишаки на Украину.

Я хотел этим временем воспользоваться, чтобы спокойно набросать сложившиеся у меня мысли о биогеохимии и геохимии.

В Шишаках, на «Кобыле»²²⁶, в лесу я работал с большим подъемом. Я выяснил себе основные понятия биогеохимии, резкое отличие биосферы от других оболочек Земли, основное значение в ней размножения живого вещества.

Я начал писать с большим воодушевлением, с широким планом изложения. Мне кажется теперь, что то простое и новое понятие о живом веществе, как о совокупности живых организмов, которое мною внесено в геохимию, позволило мне избавиться от тех усложнений, которые проникают в современную биологию, где в основу поставлена жизнь как противоположение косной материи.

Понятие «жизнь» неразрывно связано с философскими и религиозными построениями, от которых биологи никак не могут избавиться. Оставляя в стороне представление «жизнь», я постарался остаться на точной эмпирической основе и ввел в геохимию понятие «живое вещество» как совокупность живых организмов, неразрывно связанных с биосферой, как неотделимая ее часть или функция. Живое вещество целиком отвечает жизни, поскольку она проявляется на нашей планете вне философских и религиозных наростов мысли²²⁷.

С этого времени, где бы я ни находился и при каких бы условиях, иногда очень тяжелых, мне бы ни приходилось жить, я непрерывно работал, читал и размышлял над вопросами геохимии и биогеохимии, работаю и до сих пор.

И это отразилось в моей работе для будущей Украинской академии наук, участвовать в основании которой мне выпало на долю и в которой я поставил впервые эту работу на экспериментальную почву.

б. В Шишаках я получил телеграмму от академика С.Ф. Ольденбурга (1863–1934), который был в это время министром народного просвещения в кабинете А.Ф. Керенского. Он вызывал меня в Петроград. Когда я приехал, он предложил мне быть одним из товарищей министра народного просвещения и заведовать отделом высшей школы и государственной организацией исследования научных проблем²²⁸.

С 1897 по 1911 г., будучи профессором Московского университета, я принимал самое горячее участие в вопросах реорганизации академической жизни и в обсуждении правильной и мощной организации высшей школы, которую мы надеялись тогда создать. Эта наша работа была разрушена министром народного просвещения Кассо.

С 1906 года я непрерывно выбирался в Государственный совет²²⁹ от высшей школы и от Академии наук. Однако политическая деятельность меня мало затрагивала, и я рассматривал ее как исполнение морального долга гражданина.

В эти же годы (1904) я явился одним из инициаторов создания свободного Академического союза²³⁰, быстро охватившего подавляющее большинство профессуры нашей страны.

Вопросы правильной организации научной работы меня таким образом всегда глубоко интересовали.

Из всего вышеуказанного ясно, что я не мог морально отказаться от предложения С.Ф. Ольденбурга, хотя чувствовал всю непрочность положения дел. Можно было все-таки надеяться, что что-нибудь все-таки можно сделать, в чем я и не ошибся.

Я принял это предложение.

Я столкнулся здесь с чрезвычайной случайностью распределения высших учебных заведений в нашей стране и с чрезвычайной редкостью и случайностью больших центров научной работы, не связанных с высшей школой.

В то короткое время, пока мне пришлось здесь работать, был открыт Пермский университет, подготовлявшийся еще годами до революции, созданный по инициативе и частью на средства Мешкова, местного общественного деятеля, идейного человека.

Поднят был вопрос о создании новых академий наук. Я помню, что этот вопрос мы обсуждали вместе с моим старым другом академиком Н.Я. Марром.

Поднимался вопрос о Грузинской академии наук, и об академии наук на Украине и в Сибири. Эти вопросы сейчас практически разрешены. Грузинская и Украинская академии существуют, а вопрос о Сибири, вероятно, временно решен в виде филиалов при Всесоюзной Академии.

В это время я познакомился с другим товарищем министра, проф. Н.П. Василенко (1866–1935), историком Украины, который являлся предста-

вителем Украины в вопросах, связанных с высшей школой. У него первого явилась мысль о создании Украинской академии. Он умер ее академиком.

У нас с ним сразу создалась дорогая нам обоим дружеская связь, которая для меня, его пережившего, осталась тоже на всю жизнь²³¹.

Чрезвычайно интересен и сейчас заслуживает внимания план Н.Я. Марра о создании особого историко-филологического факультета в Тифлисе — теперь Тбилиси. Марр в своей записке предполагал в основу факультета поставить арабский и восточные языки — культуру Азии — аналогичную тому, как в основе общих историко-филологических факультетов европейских и американских университетов поставлены языки греков и римлян и культура Западной Европы²³².

7. Когда произошел октябрьский переворот, я чувствовал себя морально не в силах принимать активное участие в гражданской войне и уехал в Полтаву. В это время министром народного просвещения был уже С.С. Салазкин, мой старый друг по Академическому союзу.

Приехав в Полтаву в ноябре 1917 г., я застал там три правительства: 1) Центральная Украинская Рада в Киеве, во главе которой стоял профессор Голубович²³³, 2) Правительство Донецкой рабочей республики (Юзовско-Донецкой) и 3) местный Совет рабочих и крестьянских депутатов, в котором большую роль играли железнодорожники и меньшевики.

22 апреля 1918 г. в Киеве — в Правобережной Украине — Центральная Рада была разогнана, и установилась при помощи немцев на некоторое время власть «гетмана» Скоропадского²³⁴. «Гетманство» это было фикцией — реальное его значение выяснилось жизнью от акта до акта — это была эфемерная власть в очень ограниченной форме²³⁵. Ничего общего не было между ней и гетманством Украины от XVI и до начала XVIII века, кроме имени, как не был им последний гетман при Екатерине II — Кирилл Разумовский.

Я не был в это время в Киеве, а был в Полтаве; там об этом мы ничего не знали. Мы только пережили внезапное занятие Полтавы, почти без сопротивления, немецкими войсками. Связь с Киевом для обывателей Полтавы в это время почти не существовала. В той среде, в которой я вращался, она была ничтожна. Полтава издавна была связана с Харьковом и с Донбассом больше, чем с Киевом. В связи с этим мы знали о связи пришедших немцев с Белой армией генерала Краснова на Дону.

В этой обстановке я получил в мае месяце письмо от Н.П. Василенко из Киева. Он предлагал мне приехать в Киев возможно скорее для организации широкой культурной работы в Киеве и указывал на возможность создания Украинской академии наук.

8. В Киеве я бывал раньше несколько раз. Я был там еще ребенком, жил в доме на Липках, в котором жила и умерла моя бабушка В.М. Константинович^{**19}. Много позже, будучи профессором в Москве, я сделал в 1904 г.²³⁶

^{**19} Моя бабушка в это время уже умерла (1863), а жила в нем старшая сестра моей матери Е.П. Неелова, которая получила в наследство этот дом.

большую минералогическую экскурсию со специалистами минералогического кабинета Московского университета в долину Тетерева в область пеликанитов, каолина и плагиоклазов (солнечный камень), и на Волынь в Овручский уезд.

Незадолго до моего приезда в Киев «черная сотня» в Киеве сожгла дом проф. М.С. Грушевского. Он полускрывался после этого, живя в сохранившихся от пожара больших флигелях своего дома²³⁷.

М.С. Грушевский, родом из Кубани²³⁸, воспитанник Киевского университета — ученик проф. В. Антоновича — крупнейший украинский историк, человек огромной эрудиции. До революции он был украинским профессором во Львове, в австрийском университете, и поставил там кафедру украинской истории очень высоко. Он создал целую школу учеников и высоко поставил Научное общество имени Шевченко, явившееся центром научной работы в пределах населенной украинцами территории.

Я познакомился с ним в Петрограде в 1916 г. во время войны с Германией. В это время старая Российская академия наук активно поддерживала хлопоты об отмене указа 1876 г., запретившего печатание книг на украинском языке. Одним из реальных появлений этих стремлений было то, что одна или две статьи М.С. Грушевского были напечатаны тогда в Академии наук в Петрограде на украинском языке, на основании того, что по уставу Академия может печатать на том языке, на котором она считает это нужным²³⁹.

Академик А.А. Шахматов, с которым я был дружен и твердая моральная личность которого (то, что он не считался с тем, что об нем подумают) мне imponировала и всегда мне останется дорога, принимал в этом деле большое участие.

Тогда мы оба с Грушевским не думали, что может быть создана Украинская академия наук. Разговор с Грушевским тогда касался Львовского общества Шевченко, членом которого я был, и как сейчас помню, вопроса об Угорской Руси, как она тогда называлась и которая меня тогда очень интересовала.

9. Приехав в Киев, я быстро сговорился с Н.П. Василенко и был очень увлечен возможностью создания Украинской академии наук. Я поставил тогда условием, что я не буду гражданином Украинского гетманства, а буду принимать участие в культурной работе на Украине в качестве академика Российской академии наук — в качестве делового эксперта. На это пошел Василенко.

Я тогда был уже 12 лет академиком, и прошло всего три года, как была создана по моей инициативе и при самом деятельном моем участии самая крупная комиссия Российской академии наук — Комиссия по изучению естественных производительных сил — КЕПС, в которую входили сотни людей — ученых и инженеров (§ 4).

Мне кажется, я был тогда в Киеве единственным лицом, которое было практически знакомо с академической работой, как она проявлялась тогда в Петроградской Академии наук.

Среди всех академий наша академия резко выделялась.

Она была построена при Петре I, по его сознательной инициативе, по типу старой Парижской королевской академии наук, которая погибла во время

Великой французской революции и была восстановлена Наполеоном I в урезанной форме. Основное различие старой Парижской и нашей Академии наук от Наполеоновской заключалось в том, что она не только заседала и не только издавала журналы, книги и имела библиотеку, но в том, что при ней существовали научные институты, лаборатории, музеи, ботанические сады и т. п.

Только в Лондоне, в Королевском обществе, мы имеем фактически такую же более свободную и сложную организацию. Но это было частное общество с неограниченным числом членов, получавшее от государства дотации, но также, как все большие научные общества, от него не зависящее.

Академии на континенте представляли из себя государственные учреждения, которые ближе стояли к Парижской Академии нынешнего времени, чем к структуре нашей Академии.

Мы оба с Н.П. Василенко ясно сознавали, что в такой исторический момент надо действовать быстро, решительно и вполне верить друг другу.

10. До 1863 года — польского восстания — в Киеве было господство польской культуры, так как после гибели при Екатерине II польского государства, при Александре I два крупных польских деятеля, Чарторижский и Чацкий (а Чарторижский был и русским государственным деятелем), создали в Литве, в Вильно^{**20}, и в Украине (в Кременце-Подольском) самые крупные центры польской культуры — Виленский университет и Кременецкий лицей.

С моментом гибели польского государства совпал, к счастью для поляков, патриотический подъем и появление крупных польских ученых, писателей и поэтов — золотой век польской культуры.

Николай I, создав русский Киевский университет (1837 г.)²⁴⁰ для противодействия полонизации (польские помещики и их окружение), использовал для этого польских ученых, усилив этим для Киева влияние польской культуры, обратное тому, чего он желал.

При Александре II, после польского восстания 1863 года, отразившегося в Киевской губернии, началась более грубая русификация. Она проявилась в борьбе с коренным украинским населением и резко вылилась в указе, подписанном Александром II в Эмсе в 1876 г. о запрещении впредь печатать на малороссийском языке.

Поэтому, в Киеве моего времени и в украинских территориально университетах: Киевским, Харьковском, Одесском (Новороссийском), идейные украинские ученые не могли прочно устроиться. Наоборот. На историко-филологических факультетах, где национальные традиции могли сказываться ярко и сильно, подбор профессоров был для Украины чрезвычайно неблагоприятен. Систематически, за период больше 40 лет, министерство замещало кафедры лицами, которые относились к украинскому движению резко отрицательно или враждебно.

^{**20} У самого Вильно идет граница сплошного белорусского населения (академик Е.Ф. Карский).

В этих университетах всегда существовало большинство, которое систематически проводило тенденцию русификации.

В Киевском университете, уже после отъезда М.П. Драгоманова за границу и после закрытия Юго-западного отдела Географического общества в 1876 г.²⁴¹, это было выражено особенно сильно. В нем среди крупных ученых находились люди, которые проводили идейно резко русификаторскую политику, не оказываясь для этого ни перед какими средствами; действовали по принципу — цель оправдывает средства. Среди профессоров в университете не было лиц, которые были бы крупными исследователями в области языка, литературы, истории Украины. А без участия таких людей нельзя было выработать устав Украинской академии наук.

Надо было искать таких людей в другом месте. Мы с Н.П. Василенко обратились к специалистам по украиноведению за пределами Киева.

С одной стороны, я обратился, с согласия Н.П. Василенко, к профессору Лазаревского института в Москве А.Е. Крымскому, крупному ученому-ориенталисту, ученику академика Ф.Е. Корша. Крымский был не только ориенталистом, но был крупным исследователем в области истории и грамматики украинского языка, был крупным украинским поэтом и человеком колоссальной эрудиции. Он был членом Академического союза с самого его основания в 1904 г. и моим близким другом.

Я познакомился с ним по Академическому союзу, где он был представителем Лазаревского института восточных языков.

И любовь к Украине нас связывала²⁴².

Сверх того мы оба с ним входили в один из обычных в то время самочинных кружков — в «группу автономистов и федералистов». Этот кружок имел целью объединить лиц, которые хотели ознакомиться с состоянием этих вопросов и обсуждать вопросы, сюда относящиеся, в аспекте современности.

С согласия Н.П. Василенко я списался с А.Е. Крымским. Пришлось привезти А.Е. Крымского в товарном вагоне в Киев из Москвы, так как он правильно соглашался ехать «навсегда» в Киев только со своей большой библиотекой по ориенталистике на арабском, персидском, турецком и других языках и по украиноведению, которую он составлял всю жизнь. И сам, хрупкий и больной, одинокий тогда человек, он не мог выехать без провожатого.

Он выехал при первой возможности немедленно и приехал в Киев благополучно с огромной драгоценной библиотекой (которую он потом передал Украинской академии наук), в сопровождении своего молодого ученика²⁴³.

Но помимо этого, я предложил Н.П. Василенко вызывать и другого украиноведа — историка Слободской Украины и ее культуры, старого профессора Харьковского университета, с которым я близко познакомился по Государственному совету (с 1906 г.), где мы оба входили в одну и ту же оппозиционную группу — левую — Государственного совета. Это был Д.И. Багалей. Он немедленно приехал.

Крымский и Багалей играли ведущую роль в нашей работе.

11. В это время М.С. Грушевский передал мне через своего брата, А.С. Грушевского, тоже украиноведа, но по своему значению не сравнимого с

братом, что он хочет со мной повидаться, чтобы переговорить об Украинской Академии, но что он скрывается, никуда не выходит и просит меня зайти к нему.

Я при первой возможности, с соблюдением самой полной конспирации пришел к нему в назначенный день и имел с ним длинный разговор.

Мы стояли на противоположных точках зрения. М.С. исходил из структуры западноевропейских академий и из прекрасно поставленного им Общества имени Шевченко во Львове (теперь — филиал Украинской Академии), в котором, в связи с его университетской семинарией, прекрасно было поставлено украиноведение.

Но, что я считал не менее важным, Общество имени Шевченко совершенно не было приноровлено к работе в области других дисциплин — математики, естествознания и прикладных наук.

М.С. поставил вопрос прямо. Он говорил мне: «Вы знаете, что у нас сейчас нет достаточно ученых специалистов-украинцев за пределами украиноведения. И, следовательно, мы должны обратиться к русским.

Пройдет еще много времени, пока они у нас создадутся — эти специалисты».

Я стоял на другой точке зрения. Я был с ним согласен, но думал, что нужно создать кафедры и лаборатории, которые может быть в первое время будут заняты русскими; но очень скоро это само собой изменится, т.к. академики выбираются. Важно создать сильные центры для исследования украинского народа, его истории, его языка, природы Украины.

Конечно, надо вести эти исследования не по национальному принципу, а в самом широком общечеловеческом масштабе.

Очень скоро выдвинутся местные силы.

М.С. в это время хотел создать в Киеве научное общество типа общества имени Шевченко во Львове — Киевское украинское научное общество, которое и было создано, и членом которого я стал с самого его основания.

М.С. умер академиком Украинской академии наук и Академии наук СССР в 1934 г. Он жил в Москве, где и умер. Похоронен в Киеве²⁴⁴.

Но сама Украинская академия была построена по типу С-Петербургской Академии наук, с лабораториями, институтами и т.п., и, как мы видим теперь, мой прогноз был правильным. Украинцы на этих кафедрах уже занимают почти равное место. А эти года вовсе не были нормальными.

12. Я согласился вести две комиссии: 1) Комиссию по вопросам, касающимся ученых и высшей школы вообще на Украине. Секретарем этой комиссии был молодой киевский профессор Б.Л. Личков, русский по происхождению, но прекрасно знающий украинский язык, и 2) Комиссию по составлению устава Украинской академии наук. Секретарем этой комиссии был, насколько помню, В.Л. Модзалевский, печатавший в это время в Киеве «Малороссийский родословник».

С Личковым мы быстро сдружились, и до сих пор эта наша дружба осталась в силе²⁴⁵.

Очень скоро выяснилась и другая задача, которая раньше не предполагалась. Время было революционное, и пришлось спасать библиотеки в име-

ниях близости от Киева. Была образована поэтому третья комиссия, председателем которой тоже был я. Была составлена Житецким, Ефремовым и мной записка, которая легла в основу устава Центральной Украинской национальной библиотеки. Секретарем комиссии был Перфецкий²⁴⁶.

Он²⁴⁷ был утвержден уже в другой обстановке, в заседании общего собрания Академии 21 ноября 1918 г.²⁴⁸

Из окрестностей Киева был перевезен ряд библиотек, много тысяч томов.

13. 19-го октября²⁴⁹ 1918 года первая комиссия закончила свою работу, выработала устав Украинской академии наук. Он был опубликован 26-го октября²⁵⁰ в «Державном вистнике». Раньше, 22-го октября²⁵¹, был опубликован в той же газете список членов Академии наук²⁵².

27-го октября²⁵³ состоялось первое Общее собрание Украинской академии наук.

Должен был председательствовать старший по возрасту профессор Киево-Могилянской академии, ее историк, Н.И. Петров. Не помню, почему он не мог председательствовать, кажется, заболел. Председательствовал второй старший по возрасту профессор О.И. Левицкий, бытовой историк казацкой Украины XVII–XVIII веков.

В этом заседании я был выбран единогласно закрытой баллотировкой Президентом-головой Украинской академии наук, Д.И. Багалей — вице-президентом²⁵⁴, а А.Е. Крымский — Непременным секретарем.

На другой день после моих выборов я напечатал в киевских газетах письмо о выходе моем из партии народной свободы, членом которой и членом центрального комитета которой я был о самого ее основания.

Такое же мое заявление я направил в тот же день в Киевский комитет партии народной свободы, секретарем которого была в то время О.В. Луначарская, сестра наркома народного просвещения А.В. Луначарского, известного историка литературы и критика, позже академика Академии наук СССР. Я сделал этот шаг, т.к. считал и считаю принципиально, что президент Академии не должен принадлежать к какой-либо политической партии на время своего президентства.

Я остался с того времени беспартийным и участие в политической жизни страны принимал с того времени только постольку, поскольку в ней принимает участие каждый рядовой гражданин²⁵⁵.

14. Дружно и энергично пошла созидательная работа новой Академии наук. Планов было много. Мы чувствовали, что делаем большое нужное дело как в жизни Украины, так и в жизни России. Но это все же была только внешняя ее сторона.

Я сейчас же начал себе создавать экспериментальную базу по геохимии и биогеохимии, над которыми после моего приезда в Киев я все время неуклонно работал.

Я очень сблизился в это время с профессором С.Л. Франкфуртом — учеником К.А. Тимирязева, и А.И. Душечкиным, которые стояли во главе большой

прекрасной лаборатории Союза сахарозаводчиков. Они дали мне возможность сразу поставить научную работу по биогеохимии. Вокруг меня собрался небольшой кружок лиц, которых я заинтересовал этими проблемами, некоторые из них работают в этой области и до сих пор.

9-го ноября я сделал доклад в заседании Физико-математического отделения Украинской академии наук о значении живого вещества в геохимии. Была принята тематика экспериментальной работы в этой области.

Ассигновано было 59.400 р. и постановлено оплачивать трех сотрудников: И.Д. Старынкевич-Борнеман, М.И. Усановича и Б.М. Беркенгейма^{**21}.

Это было начало Биогеохимической лаборатории и экспериментальной работы по биогеохимии. Здесь работа шла в военных условиях, но все-таки мы получали результаты.

Одной из тем было выяснение задачи, которая была поставлена впервые в конце прошлого века Д. Мёрреем во время знаменитой великобританской океанографической экспедиции «Челленджера»²⁵⁶.

Он обратил внимание на то, что кремниевые диатомовые водоросли в океане чрезвычайно распространены, и в то же время количество растворенного в морской воде кремнезема очень ограничено. Он высказал рабочую гипотезу, что диатомовые берут нужный им кремнезем из взмученной в морской воде твердой мути — глины, разлагая ее каолиновое ядро, которое в них находится.

Я занимался каолином еще в Париже у Ле-Шателье в *École de Mines*²⁵⁷ в 1889 г. и дал его структурную формулу. При разложении каолина выделяется тепло, как первый показал Ле-Шателье и как я мог у него подтвердить. Разлагая каолиновое ядро, диатомовые должны получать свободную энергию — тепло, которую могли использовать для жизни.

Молодой химик В.Н. Наумович под моим руководством поставил эти опыты в лаборатории сахарозаводчиков. Он был офицер и во время одной из тревог был убит. Большая часть опытов погибла, колбы лопнули от мороза, но один из контрольных опытов сохранился и был доведен до конца А. Оглоблиным²⁵⁸, очень талантливым энтомологом с химическим уклоном. Мы растили диатомовые на подольском каолине и могли доказать, что в этом подольском каолине при посеве диатомовых появился свободный гидрат окиси алюминия, которого не было в нем раньше.

Когда в 1922 г. я приехал в Париж, то сделал доклад об этом в Парижской академии наук; на следующем заседании французский зоолог Купен сделал доклад, подтверждая наши наблюдения, и указал, так же как и мы указывали, что помимо диатомовых, могли здесь действовать бактерии, от которых ни Купен, ни мы не могли тогда избавиться.

Эта работа была вновь поставлена мной в Биогеохимической лаборатории в Москве в 1935 г., и только в 1942 г. проблема была окончательно решена в

^{**21} Б.М. Беркенгейм — теперь редактор химического журнала в Москве; М.И. Усанович — теперь профессор химии в Ташкенте, крупный физико-химик; И.Д. Старынкевич-Борнеман работает в области редких земель в Лаборатории геохимических проблем им. В.И. Вернадского и в Геологическом институте Академии наук СССР.

работе проф. А.П. Виноградова и ботаника Е.А. Бойченко^{**22, 259}. Вопрос был решен окончательно в положительном смысле. Но небольшое количество бактерий играет второстепенную роль как питание.

Я мог выдвинуть в Париже и другой результат работы нашей лаборатории Украинской Академии наук. И.Д. Старынкевич-Борнеман впервые констатировала во многих мышцах постоянное нахождение никеля, до тех пор в организмах неизвестное, к сожалению, пока только качественно. Это было первое выступление Украинской академии наук на международной академической арене^{**23}.

15. Странное, ненормальное впечатление производил Киев и Украина в то время.

Киев был переполнен немецкими офицерами, которые расхаживали по Крещатику, сидели в кофейнях. Приходили немецкие газеты, которые давали неверное освещение тому, что делалось в это время у нас и в Западной Европе, но никаких других известий мы не имели. На юге, в Подолии, были австрийские войска. Внешне в Киеве казалось все благополучно. Не помню сейчас фамилию какого-то немецкого генерала, который объехал на автомобиле весь Крым и писал восторженные статьи про *unserer schöne Krim* в киевской немецкой газете²⁶⁰.

Мы, однако, чувствовали, что все окружающее нас — декорум, а действительность, — другая. Наконец гетману удалось послать в Германию для каких-то экономических вопросов профессора С.Л. Франкфурта.

Он привез в Киев первые более точные известия о том, что все, что мы видим, — есть декорум, и что в действительности в Украине началось крестьянское восстание, а в Германии — революция; она не может долго сопротивляться. В это время на Украине все усиливалась скупка продовольствия и увоз его в Германию.

Крестьянство стало защищаться. Франкфурт считал, что существование у нас немцев — вопрос нескольких недель. Многие думали, что Франкфурт преувеличивает остроту положения, но через несколько дней все выяснилось. Началась уже явная пропаганда среди немецких войск и среди населения, появились новые люди, раньше где-то скрывавшиеся. В один прекрасный день явились немецкие и русские солдаты (пьяные, в расстегнутых мундирах), которые братались, пели революционные песни; дисциплина лопнула, офицеры попрыгались, говорят, начались среди них самоубийства.

Немецкая армия развалилась. Процесс шел чрезвычайно быстро. Наконец, в один день, когда мы проснулись, оказалось, что немцы исчезли и увели с собой гетмана.

^{**22} Первый отчет: *Виноградов А.П., Бойченко Е.А.* Разрушение каолина диатомовыми водорослями // Докл. АН СССР. — 1942. — Т. 37, № 4. — С. 158–162. Окончательная работа должна появиться в ближайшем номере «Микробиологии».

^{**23} *Vernadsky W.* Sur le nickel et le cobalt dans la biosphere // Comptes rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des sciences. — Paris, 1922. — V. 175. — P. 382–385. *Coupin H.* Sur l'origine de la carapace siliceuse des Diatomées // Ibid. — P. 1226–1229.

Появилась новая украинская власть — Директория Винниченко, опиравшаяся на армию Петлюры, которую в Киеве, однако, мы не видали.

Это было в конце ноября, немножко больше месяца после основания, Украинской академии наук. В заседании общего собрания 28 ноября²⁶¹ я сделал доклад о положении дела, которое нам представлялось не очень прочным и не ясным.

Директория изменила состав комиссии по высшей школе и по научным учреждениям. Я остался членом, но не председателем. Не помню, кто был председателем.

Но скоро снова все изменилось — Директория просуществовала всего несколько недель — меньше двух месяцев.

По инициативе правительства Директории был поднят вопрос об основании украинского университета в Каменец-Подольске²⁶². Мне предложили отправиться туда и торжественно открыть Каменец-Подольский украинский университет. Соблазн был для меня очень большой, т.к. я никогда не был в Подолии. В Каменец-Подольске начал свою педагогическую деятельность мой отец, бывший там до отправления в заграничную командировку старшим учителем гимназии. Он был восхищен красотой природы Каменец-Подольска. Но благоразумие победило. Я чувствовал непрочность положения и не решился поехать в совсем неизвестное мне место.

Директория внесла несколько изменений в устав Украинской академии наук, между прочим — пункт, против которого мы протестовали, что Академия может печатать на всех языках, кроме русского. Печатание на русском языке не было прямо запрещено, но требовало особой мотивировки.

Очень скоро после этого правительство Директории уехало в Каменец-Подольск и предложило нам всем поехать вместе с ними. Очень много украинцев уехало. Мы все остались и решили собраться после уезда «правительства»²⁶³. Появились слухи о том, что советские войска подходят к Киеву.

Рано утром, 5-го февраля, когда я вышел из дому пройтись, Киев был занят какими-то войсками, по-видимому, русскими, которые не отвечали, кто они такие, но это не были украинцы Петлюры и не были большевики. Скоро они ушли и все, казалось, было спокойно.

Утром 5-го февраля 1919 г. мы собрали Общее собрание Академии в доме, где я в то время жил, — в здании бывшей первой гимназии на Шевченковском (прежде Бибикивском) бульваре²⁶⁴.

А.Е. Крымский через боротьбистов²⁶⁵ был больше всех нас в курсе дел. Для нас было ясно, что решается судьба Академии.

Мы единогласно пришли к заключению, что после собрания отправим Крымского как Непременного секретаря Академии встретить от имени Академии приближающиеся к Киеву большевистские войска^{**24}. Как мы узнали, во главе были Раковский и Мануильский. Крымский все время был в контакте с новой властью.

^{**24} Теперь видно, что это была особая Украинская Красная Армия. См.: Ленин В.И. Полн. собр. соч. 2-е изд. — М., 1935. — Т. 23, приложение VIII. — С. 650.

Въезд в Киев большевистских войск был торжественный²⁶⁶. В положении Академии больших изменений не произошло. Вместо председателя (не помню, кто был раньше) в комиссии по высшей школе был назначен председателем молодой химик Затонский²⁶⁷ — партийный. Я остался членом.

16. В мае 1919 г. в Киев неожиданно, по поручению президиума Российской академии наук, приехал акад. А.Е. Ферсман, выбранный по-новому сразу в академики 2 февраля 1919 г. (Я участвовал в его избрании, был в числе его предложивших). Он был командирован Академией наук СССР²⁶⁸, во-первых, с целью пополнить библиотеку Академии наук в Петрограде, т. к. Киев и Украина стали тогда мощным центром свободной и безцензурной печати на русском и украинском языках. Вышло много интересных и важных книг. В то же самое время государственная организация снабжения книгами таких учреждений, как Академия наук, временно исчезла в революционное переходное время.

Другой целью его приезда было завязать связи с новой Академией, оказать ей дружескую помощь от старой организации.

4-го мая он делал большой доклад в заседании Общего собрания Украинской Академии о положении научной работы в России²⁶⁹. Создана была связь между Комиссией по изучению естественных производительных сил — КЕПС Петроградской Академии и Украинской Академией наук.

Конечно, в те бурные времена, какими были 1917–1921 гг., трудно было ожидать прочных успехов. Но и принципиальную сторону нельзя игнорировать. Между Украинской и нашей старейшей Академией сразу установилась дружественная связь, и она нерушимо с тех пор держится, хотя мы забыли, как она начиналась.

Очень скоро, однако, она окажется реальной, так как Украинская Академия чрезвычайно пострадала от немецкого варварства, так же, как и Белорусская, и придется их восстанавливать с самого начала.

Это придется делать всем академиям совместно.

Мне кажется, придется создать Союз советских академий. В частности, одно из следствий посещения А.Е. Ферсмана было выяснение положения Комиссии естественных производительных сил (КЕПС).

Во главе КЕПС'а в Петроградской академии стояли в то время академик Н.С. Курнаков и А.Е. Ферсман, я числился председателем комиссии.

А.Е. Ферсман в своем докладе заявил, что вопрос о Комиссии естественных производительных сил должен быть решен так, что для территории Украины во главе ее должен стоять академик Украинской академии наук, в данном случае я, пока я остаюсь здесь.

17. В это время, в 1919 г., стихийные силы, от отдельных лиц не зависящие, господствовали, и я, например, оказался скоро в положении, в котором, нежданно-негаданно для себя, смог только через несколько лет, в 1921 г., после долгого перерыва вновь восстановить свою работу в Петрограде.

Вкратце постараюсь здесь изложить, как это случилось.

В Киеве и в окрестностях его происходили столкновения разных групп, нередко бывали перестрелки. Значительную часть этого времени я провел в

работе в Староселье на биологической станции на Днепре около Десны, где в это время были еще остатки превосходного лесного массива, который тогда еще шел от Киева до Чернигова. Уже через несколько лет после конца резолюции, в 1920-х годах, он уже был не тот.

В Староселье я близко сошелся с нынешним академиком Укр[аинской] ак[адемии] н[аук] Н.Г. Холодным и проф. С.Е. Кушакевичем, умершим от сыпного тифа по дороге из Украины.

18. В конце августа или в начале сентября я получил телеграмму от временного правительства, находящегося в Ростове-на-Дону, адресованную: «Академику Российской Академии Вернадскому», в которой говорилось, что я должен принять все меры для сохранения научных и реальных ценностей, собранных в Украинской академии наук.

Я решил поехать в Ростов-на-Дону для объяснений и переговоров. Проехать тогда было не просто. Мы поехали в товарном вагоне. Со мной поехали еще несколько академиков: Н.П. Василенко, В.А. Кистяковский, С.П. Тимошенко и др.

В переговорах мне удалось добиться: 1) Того, что вопрос об Украинской академии наук будет решен окончательно после выслушания мнения об этом университетов Украины. 2) Принципиально было признано, что Академия для юга России и для научного изучения Украины желательна. 3) Вместо меня одного была установлена тройка из трех академиков: меня, С.П. Тимошенко и О.И. Левицкого. 4) Что немедленно после моего отъезда будет переведена определенная сумма для оплаты жалованья и для сохранения порядка.

Назначили в Киев попечителем бывшего профессора Варшавского университета Спекторского. Со Спекторским я не был знаком, но знал его как ученого, исследователя истории общественных наук в XVII веке. Моя статья об этих его исследованиях была помещена в это переходное время в «Русской мысли» незадолго до революции²⁷⁰. И между нами сразу создались хорошие отношения.

Ему было дано указание оказывать мне содействие.

19. Еще не было ясно, как разгорится дальнейшее, кто победит: большевики, эсэры или белые, не говоря уже об иностранных — немецких, американских, английских, французских, итальянских интервентах, а на Украине и польских.

Условия жизни в Киеве, и помимо этих основных больших факторов, определялись глухими подземными течениями.

Фактически в Киеве в это время была свобода печати, власть не могла с ней бороться. Житейски мне пришлось с этим явлением сразу столкнуться.

12 февраля советской властью передан был Академии дом, в котором прежде помещался женский дворянский пансион имени генерала Левашова²⁷¹.

Я знал об нем потому, что мне много рассказывала о нем мать, которая там училась, и с этим пансионом была связана ее дружба с Костомаровой, о которой я говорил раньше (§ 1). Я знал, что этот пансион был организован на средства, собранные киевским дворянством и населением Киева вообще после оставления Киева (выхода в отставку) генерал-губернатора Левашова.

И вдруг попечитель Спекторский обратился ко мне с предложением вернуть этот дом Левашовым, которые предъявили свои права на него. Нашелся какой-то

генерал Левашов, который поднял это дело, но обратился не в Академию, а к попечителю, который этому поверил.

Мне удалось найти в архиве дома доказательств, которые поставили вне всяких сомнений ложность семейных традиций. Это было подхвачено печатью и дебатировалось на страницах газет. Печать вообще внимательно следила за делами Академии. Правые — русификаторы (которых в Киеве было много) ночью сняли вывеску: «Украинская Академия Наук», и пришлось вновь ее торжественно восстанавливать. Печать этим вопросом несколько дней занималась, представляя все в трагикомическом виде.

Но гораздо важнее этих мелочей, которые характеризуют ту среду, в которой приходилось жить, было то обстоятельство, что тот денежный перевод, который должен был быть отправлен из Ростова чуть не на другой день после моего отъезда, все не приходил.

Я решил снова ехать в Ростов. Поездка эта, однако, была совершена в совершенно других условиях. Я поехал через Харьков и ночевал у академика Украинской академии Палиенко. В Харькове в это время было заседание Городской думы и большая тревога. Белая армия — генерал Май-Маевский, который командовал ею, пьянствовал и возбуждал тревогу среди обывателей. Белая армия явно разлагалась.

Приехав в Ростов, я узнал, что деньги были уже высланы.

20. Выехать из Ростова в Киев прямо я уже не мог. Я решил ехать пароходом через Новороссийск в Крым.

Приехав в Ялту, я вышел из парохода, т.к. нашел у себя вшей (я ехал в переполненном пароходе) и решил от них при первой остановке в Ялте скорее избавиться.

Но совершенно неожиданно для меня все мои планы переменялись.

В Ялте на пристани, неожиданно для меня и для моих, я встретил мою дочь, которая пришла встречать пароход, и моего сына, который пришел как раз в этот момент пешком из Симферополя и тоже пришел встречать пароход.

Эта остановка перестроила всю мою жизнь. В тот же вечер были найдены еще вши, и ровно в назначенное время у меня начался очень сильный сыпной тиф. К счастью, я попал в условия очень хорошего ухода.

Моя племянница С.М. Бакунина в это время жила в своей даче (где умер брат знаменитого анархиста — философ-гегельянец и тверской земский деятель А.А. Бакунин; я жил на этой даче в 1916 г.); она настояла, чтобы я остался у нее; мои жена, дочь и племянница меня выходили.

Я чуть не умер. Врач, лечивший меня, известный и как общественный деятель, К. Михайлов умер сам во время моей болезни от сыпного тифа.

Умер от сыпного тифа и провожавший меня на пароход в Новороссийске профессор Киевского ун-та философ Е.Н. Трубецкой, активный член Академического союза.

Вернуться в Киев я не мог²⁷². Остался в Симферополе, где в университете в это время собрался цвет ученой профессуры со всего Союза, и где я был одно время ректором Таврического университета.

После меня был теперешний академик А.А. Байков.

Когда я в 1921 г. мог вернуться в Петроград или в Киев, я выбрал Петроград, а в Киев, в Академию наук послал об этом извещение. С разрешения Советского российского правительства Академия наук СССР прислала вагон за мной и за семьей Непременного секретаря С.Ф. Ольденбурга. Этот вагон, по инициативе наркома здравоохранения Н.А. Семашко (который оказался моим учеником), был прицеплен к санитарному поезду. Еще раньше Н.А. Семашко, чего я долго не знал, послал и в Крымское советское правительство телеграмму обо мне, которая мне тогда очень помогла.

II. Послесловие (1921–1926)

21. В 1921 г. в Петрограде я получил приглашение через Академию наук, к которой Парижский университет обратился с просьбой дать мне эту возможность, прочесть в этом же, 1921 г. курс лекций по геохимии в качестве *professeur adjoint*²⁷³ в Сорбонне. Ректором Парижского университета был в то время известный математик Аппель^{**25}. Я был этим приглашением страшно удивлен, так же как и Академия.

Приехав в Париж, я имел дело с проф. Жантилем (геолог и географ), который, говоря о моем будущем, предложил мне остаться профессором Парижского университета, для чего я должен был бы эмигрировать.

Но я решительно отказался: уезжая из Ленинграда (я выехал с семьей), я дал обещание тогдашнему наркому народного просвещения М.Н. Покровскому (моему старому знакомому по Москве), вернуться в СССР по окончании лекций в Париже.

Не по своей вине в это сложное время, когда складывался новый строй, я из-за разных формальностей опоздал к началу лекций в Париже в 1921 г. и смог их начать только в 1922 г. (хотя приехал в 1921 г.)

В Париже в это время я работал в минералогической лаборатории моего старого друга проф. А. Лакруа, с которым мы вместе работали в 1889 г. у проф. Фуке в Collège de France. Памяти моего старого дорогого учителя Фуке я посвятил французское издание моей книги «La Géochimie»²⁷⁴.

Одновременно я работал в Радиевом институте им. Кюри, директором которого была проф. М. Склодовская-Кюри (1867–1934).

Из Академии я получал зарплату только в первое время. Но я получил в Париже одну из премий Академии наук в 10.000 франков и небольшую сумму от Сорбонны за чтение лекций.

В 1924 г. я получил из новой научной организации Fondation Rosenthal для работы над биогеохимией и в частности над геохимическим значением живого вещества достаточную сумму, позволившую мне жить и работать в Париже два года^{**26}.

^{**25} Приглашение шло от него.

^{**26} Fondation Rosenthal было создано талантливым организатором (русским — евреем по происхождению, «королем жемчуга»), очень образованным человеком — Розенталем*. Он

В моей работе в это время я подошел к новым не изученным явлениям. Работа эта шла одновременно в двух направлениях: в биогеохимии я остановился на явлениях размножения, связав их математически с биосферой, и на геологическом значении живого вещества; в Радиевом институте им. Кюри я работал над новыми загадочными явлениями — над радиевыми рудами Конго.

В Радиевом институте за несколько лет перед этим были подарены м-м Кюри владельцами радиевого рудника в Конго несколько слитков чистого уранового свинца атомного веса 206. Слиток весил несколько килограммов каждый. Этот урановый свинец был добыт из минерала кюрита.

Образцы руды кюрита были тоже в Радиевом институте, и, изучая их, я пришел к заключению, что кюрит находится в кристаллах, которые являются псевдоморфозами: он является вторичным соединением. Это — псевдоморфозы по настурану^{**27}.

Я работал вместе с физико-химиком, русской, сирийкой Е.А. Шамье, научной сотрудницей Радиевого института Кюри^{**28}.

Эмпирическая формула кюрита — $2\text{PbO} \cdot 5\text{UO}_3 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$.

Очень возможно, что это не уранат свинца, а плумбат или природная свинцово-урановая кислота.

Кроме того, что весь свинец в кюрите оказался урановым свинцом атомного веса 206, мы встретились с химическими качественными реакциями, в которых мы не могли разобраться за недостатком материала.

Мы думали, что кроме свинца здесь есть еще какое-то другое тело^{**29}. Для исследования не хватило кюрита.

Обращение м-м Кюри к бельгийской компании, которая владела рудниками Конго, для получения нового материала было напрасным.

Директором компании был минералог Бютгенбах, с которым я был знаком, но он интересовался больше технологией и финансовой стороной дела, чем чисто минералогическими проблемами. Он отказал в доставке материала и сказал, что они сами исследуют это явление, чего они не сделали, хотя такие их минералоги, как Скуп, Торо и другие прекрасно могли бы у них это сделать. Урановое месторождение Конго и до сих пор является недостаточно выяс-

предложил комитету Fondation Rosenthal, состоявшему из крупнейших французских ученых, получать деньги в виде акций по его предприятию по добыче жемчуга для поддержки — финансирования — отдельных научных работ. Этим путем получалось больше денег, чем если бы держать их в менее доходных бумагах.

Через немного лет, при начавшемся кризисе, его дело было ликвидировано.

^{**27} В настуранах, кроме уранового свинца, образовавшегося в геологическое время, и окислов урана UO_2 и UO_3 , находятся еще примеси разнообразных элементов в количествах, не превышающих 1% вместе взятых, связанных с радиохимическим изменением. В настуранах Конго нет и следа тория.

^{**28} См. *Vernadsky W., (M-Ile) Chamié C. Sur une pseudomorphose de la curite // Comptes rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des sciences. — Paris, 1924. — V. 178. — P. 1726–1728; Вернадский В.И. Очерки геохимии. — 4-е (2-е рус.) изд. — М., 1934. — С. 254; Vernadsky W. Les problèmes de la Radiogéologie. — Paris, 1934 (1935).*

^{**29} В Парижской Академии хранится наш запечатанный пакет, который должен лежать впрямь до нашего требования.

ненным в своем генезисе, хотя есть ряд отдельных хороших работ по минералогии и геологии этого месторождения ^{**30}.

Вопрос, поднятый мной и Е.А. Шамье, остается открытым. Нахождение в биосфере минерала, состоящего из чистого изотопа — уранового свинца, является до сих пор загадкой в истории радиоактивных элементов. Трудно себе представить, какой процесс и где идет при этом.

Количество уранового свинца в радиоактивном уране ничтожно. Оно во много раз меньше содержания в нем радия, который является исходным атомом для уранового свинца, являющегося конечным продуктом его распада. Количество радия равно $3.4 \cdot 10^{-5}$ весовых %. Количество свинца в уранините $< \dots >^{275}$. В юрите же количество свинца уранового равно 21,25 весовых %, в десятки миллионов раз больше. Как это произошло?

Пришлось оставить эту работу на полдороге.

22. Осенью 1925 г. я должен был сдать научный отчет в Fondation Rosenthal и этим отчитаться в полученных мной от них суммах.

Я вспоминаю с удовольствием, как интенсивно работал я в Bourg la Reine в окрестностях Парижа с большим подъемом целые дни. И вдруг я получил ультимативное требование от Академии, чтобы я немедленно вернулся в Петроград. Я ответил, что я немедленно по окончании сдачи отчета приеду.

Но как ученый не могу уехать, не сдавши отчета и не закончив свои обязанности перед Fondation Rosenthal.

А.П. Карпинскому я написал подробное письмо и получил от него очень хороший ответ; переписка эта напечатана ^{**32}.

И вдруг в ответ я получил телеграмму от Академии в 1925 [г.] с требованием немедленного выезда и с угрозой, что я буду исключен из академиков, если не приеду немедленно. Мне казалось, что Академия была осведомлена о моей работе, т.к. академики, приехавшие в Париж, виделись со мной, и я им рассказывал о хорошо шедшей моей работе. Помню приезд покойного акад. А.А. Белопольского, приезд акад. А.Ф. Иоффе и С.Ф. Ольденбурга.

От Академии я получил телеграмму в ответ на мою, что ввиду моего отказа немедленно приехать, я исключаяюсь из числа академиков.

Одновременно с письмами к А.П. Карпинскому и к С.Ф. Ольденбургу я послал письмо М.Н. Покровскому, в котором указывал, что я совершенно не виноват, если окажусь не в состоянии исполнить данное ему мной слово, не сдавши отчет, я вернуться не могу. А отчет кончу, как писал Академии, осенью 1925 г.

23. Я усиленно работал над отчетом и принимал меры, чтобы найти заработок.

^{**30} Урановое месторождение Конго находится в осадочных породах, но они пересечены местами пегматитами.

^{**32} В это время еще полные отчеты заседаний Академии наук и ее отделений печатались в ограниченном количестве по числу академиков не только в выдержках (как это происходит и прежде было — в «Известиях»), но и целиком для академиков.

Это было уже не так легко, т.к. положение во Франции резко изменилось с 1921 г. Начинался кризис. Во Франции был принят закон, что получить гражданство может только тот, кто внесет 10 тысяч франков.

Кроме того, стали залечиваться последствия первой империалистической войны, сильно ослабившей цвет французской интеллигенции.

Я обратился к своим чешским друзьям (проф. Ф. Славику) и на 1926 год получил приглашение прочесть курс геохимии металлов в Праге на французском языке, с тем, что в дальнейшем этот курс будет проведен законодательным путем как постоянный.

Таким образом, хотя это было предложение на один год, но оно меня устраивало, и давало возможность спокойно относиться к будущему.

Не знаю, что произошло в Петрограде, — и я никогда не старался это разузнать, — но вдруг я получил телеграмму с предложением занять одну из пяти новых кафедр академиков, которые были установлены после празднования юбилея Академии — ее двухсотлетия.

Академия настаивала, чтобы я приехал сейчас же, а не после лекций в Праге, что для меня было вполне понятно и приемлемо.

Чехи согласились перенести эти лекции на 1927 г., а затем на 1928 г, когда они и осуществились.

В Академии я вследствие этого явился не академиком по кафедре минералогии и, вернувшись, взялся вновь за председательство в КЕПС'е, где сейчас же организовал Отдел биогеохимии, будущую Биогеохимическую лабораторию (с 1928 г.).

Боровое, 10/VI.1943 г.

4.2. УКРАИНСКАЯ АКАДЕМИЯ И БИБЛИОТЕКА (беседа с В.И. Вернадским)²⁷⁶

Теперь, главным образом, необходимо выяснить судьбу двух больших учреждений: Украинской академии наук, образованной 14 ноября 1918 года, и состоящей при ней Всенародной библиотеки.

Учреждения эти являются самыми большими научными центрами в Украине, да и всего юга России, и хотя они еще находятся в периоде созидания, пережили тяжелые условия смены ряда правительств, но смогли развить широкую деятельность.

В Библиотеке уже собралось от 300 до 400 тысяч книг. Украинская академия наук, немедленно по своей организации, начала свою деятельность. Вышли первые издания, работают многие комиссии, до 800 ученых сосредоточилось вокруг Академии.

Уничтожение Академии и связанной с нею Библиотеки, несомненно, будет учтено врагами России и использовано для поднятия общественного мнения цивилизованных стран против той власти, которая это сделает²⁷⁷.

Кроме того, несомненно, значительная часть той же работы, которая уже совершается в Украинской академии дружным единением над одним делом украинских и русских ученых, перенесется или в заграничные центры вне связи с русской культурой, или же в Киеве создастся новый центр на частные средства в меньших размерах, но с более националистическим уклоном научной работы²⁷⁸.4

Друкується за: Свободная речь. — Ростов-на-Дону, 1919. — 18 сентября (1 октября) (№ 201).

4.3. В.И. ВЕРНАДСКИЙ [Сохранение и развитие Таврического университета]²⁷⁹

Необходимость сохранения и широкого развития Таврического университета, с точки зрения интересов народных масс, в Российской Федеративной Советской Республике вытекает из соображений, которые нам кажутся важными и которые мы считаем обязанными представить на общее суждение.

При решении этого вопроса необходимо сейчас исходить не из соображений, относящихся к нормальным условиям жизни, до которых сейчас еще далеко, но из обстоятельств, связанных с переживаемым нами критическим периодом разрухи и хаотического состояния жизни, когда из необходимого приходится выбирать самое необходимое и жертвовать для спасения страны нередко насущными потребностями. Нам кажется, что даже с этой точки зрения разрушение Таврического университета или его реорганизация, связанная с его раздроблением и сокращением, явилась бы огромной ошибкой. Необходимо иметь в виду, что Таврический университет возник во время революции, когда удалось провести в жизнь давнишнее желание местных жителей, его добывавшихся поколениями. Образование высшей школы в Крыму вызывается ясными всем насущными потребностями всего населения, выясненными в особой прилагаемой записке Таврического университета²⁸⁰.

Автономное положение Крыма в составе Российской Социалистической Федеративной Республики заставляет ещё более этого добиваться. Университет удалось создать в 1918 г. при автономном крымском правительстве после долгих, раньше неудачных попыток, но университет ещё до сих пор не окреп и требует к себе внимательного, вдумчивого и осторожного отношения. Те резкие эксперименты, которые могут быть перенесены без окончательной гибели старыми университетами, не могут не отразиться на Таврическом университете самым пагубным образом. То, что делается в других местах, где, в противоречии с идеалами коммунизма, проводится университетская политика — не социалистическая, а наполеоновская, связанная с превращением факультетов в отдельные школы или академии, а следовательно, и с разрушением университета как целого, — может привести молодой Таврический университет к полной гибели и такому состоянию, от которого не оправиться долгие годы. Было бы печально, чтобы такой результат явился следствием великого русского идейного освободительного движения.

Исходя из интересов минуты, нередко остаются в стороне как не отвечающие моменту общие задачи чистого знания, а желают поддержать и развивать только прикладную науку. Но кто возьмёт на себя смелость определить — что такое прикладное знание и что такое чистая наука? Едва ли можно сейчас сомневаться, что деление науки на прикладную и чистую есть пережиток старого, взятого из архивов истории, и не отвечает действительности. Грань между прикладной и чистой наукой в XX веке исчезла, и с каждым годом техника все глубже охватывается чистым знанием, а теория все сильнее облекает задачи практической жизни. И было бы величайшей ошибкой для всякого

народного правительства, вырывая из науки его часть, давать народу полужнание как раз в тот момент, когда можно дать ему полное знание. Народ в окружающих, нередко враждебных Советской республике, государствах имеет возможность пользоваться всем знанием в целом, а не одной его частью, которая кажется в данный момент политическим деятелям практически важной. Мы не должны забывать, что то, что сегодня не имеет значения в приложении к жизни, завтра может явиться самой насущной его потребностью. История науки полна таких примеров человеческой непредусмотрительности.

Настоящая сила будущего есть наука в ее полном объеме, а не прикладная его часть, неизбежно уменьшенная в своем полезном действии. Русский народ в своей борьбе за счастье должен иметь необходимое для этого оружие — знание в полном его объеме, как и другие народы, а не в уменьшенном размере.

В XX веке нельзя достигать одинаковых результатов с цивилизованными народами, применяя полужнание вместо знания, техническую выучку вместо научной техники, а между тем ясно, что страна, развивающая у себя только то, что в общепитии называется прикладной наукой, то есть технические навыки, хотя бы на первый раз большие, очень быстро опустится до состояния полужнания и во всех состязаниях будет побеждаться более ее знающими соперниками. Ибо сейчас мы присутствуем в науке при мировом ее перевороте. Поспевать за ходом науки можно, лишь охватывая ее всю. Наука идет сейчас вперед с небывалой в истории быстротой и переживает в данный момент революцию, по своему значению и глубине более значительную, чем та социальная революция, которая так нас охватывает в жизни.

Уже поэтому явилось бы огромной ошибкой сохранение из состава Таврического университета только факультетов технических, медицинского и агрономического. Они должны быть тесно связаны со своим основным источником — физико-математическим факультетом. Уничтожение или даже резкое реформирование физико-математического факультета, единственного, дающего в полной мере основы всего естествознания и математики, было бы вопиющим противоречием велениям жизни, требующим сейчас самой напряженной работы для охвата производительных сил страны и для подъема национального богатства. В том случае, если медицинский и агрономический факультеты, лишенные физико-математического факультета, будут разделены и помещены в разные города, они неизбежно должны стремиться фактически восстановить на своих первых курсах широкую постановку преподавания естественнонаучных и физико-математической дисциплин, если только в них будет живо стремление дать народу настоящие знания в тех областях жизни, которых они касаются. Так это и бывало в лучшие периоды в истории отдельных школ этого типа в России — Медико-хирургической академии в Петербурге и Петровской Академии в Москве. Но сделать это в Крыму невозможно: не найдется для этого ни ученых сил, ни научных пособий, и оба факультета, отделенные друг от друга и от физико-математического, неизбежно будут обречены на прозябание и не смогут дать русскому народу даже того, что могут дать сейчас, а между тем и сейчас их положение чрезвычайно тяжелое из-за вопиющего недостатка учебных пособий. Оно будет еще хуже, когда немного имеющееся придется делить. Силы

государства надо направить на достижение достойной постановки преподавания на этих факультетах, а не на разрушение и того немногого, что добыто в эпоху всеобщей разрухи невероятными усилиями. А между тем, если бы власть стала на путь энергичной помощи высшей школе, как высоко можно было ее поставить.

Но два других факультета — факультет общественных наук и философско-словесный, в который превращены старые юридический и историко-филологический факультеты, — не могут быть безнаказанно уничтожены. В философско-словесном факультете сосредоточено изучение и углубление философских дисциплин, без которых не может существовать университет и не может идти жизнь цивилизованного человечества. В нем идет изучение драгоценного орудия всякого школьного преподавания — языка и духовной культуры народа. Его уничтожение наносит непоправимый удар первоначальному школьному обучению, которое должно сейчас обращать на себя внимание всех. Будущее народа в воспитании и образовании его детей. Без университета поставить его правильно и прочно невозможно. Но, не касаясь здесь этих его задач, остановимся на особенностях, которые связаны с положением Крыма в национальном отношении. Одной из задач историко-филологического факультета Таврического университета являлось развитие изучения Востока, главным образом наук, связанных с Ближним Востоком. Сейчас шло как раз образование Восточного отделения, прерванное тем тяжелым положением, в которое поставлен теперь университет. Сейчас много говорится об интересах татарского населения в Крыму, — но одной из самых важных его нужд, основным условием его культурного развития и самосознания является создание историко-филологического факультета местного университета, построенного на тех новых началах, какие начали слагаться в 1917 го., когда произошли попытки слияния восточного и историко-филологического факультетов старых русских университетов, одновременного изучения наук, исследующих ход греко-латинской и арабской культур. Нам представляется с этой точки зрения большой ошибкой та реформа историко-филологического факультета, которая сейчас произведена, вместо той, к которой шел Таврический университет и которая останавливалась из-за невозможности снестись со специалистами, бывшими в пределах Советской России. Теперь эта возможность явилась, но факультету грозит гибель. Как это соединить с интересами татарского национального самосознания?

Точно так же является непонятным и полное уничтожение факультета общественных наук. Можно и должно говорить о его реорганизации в виду новых условий социалистического, в частности коммунистического, строя, но полное его уничтожение должно явиться в социалистическом государстве удивительным явлением. Оно противоречит самим основам его существования, так как благодаря этому прекращается систематическая научная разработка всех основных вопросов, связанных с этим строем, который, как и всякое общественное явление, может правильно влиять на научное мировоззрение и научную мысль лишь при его систематическом и непрерывном научном изучении, которое сейчас главным образом сосредоточено в высшей школе. В жизни социалистического государства вопросы статистического учета и народного

хозяйства должны занимать первенствующие положения. А они не могут быть правильно поставлены без широкой постановки дела высшего образования, сосредотачиваемого в факультете общественных наук.

Создание специальных школ для этой цели никогда не может дать тех результатов, которые дает университет. Печальный опыт Франции после Наполеона I, который из-за политических целей раздробил на школы университеты, должен был бы служить нам предостережением. Мы забывать и игнорировать его не можем. Мы ведь знаем, что во Франции жизнь через немного поколений заставила вернуться к старому. Применяемые теперь приемы дробления университетов на отдельные школы уже были испробованы человечеством и оказались пагубными, слабыми и вредными для культуры и знания уже сто лет назад. Такими они будут и теперь — нового в них не чувствуется. Это старая борьба против широкого университетского духа, которая не раз велась в разных странах, постоянно повторяясь в тысячелетней истории университета. Соединение факультетов в один университет не есть механическое объединение. Оно вносит для всякого поступающего в университеты неоценимые и ничем не заменимые переживания, лишить которых юношества было бы актом величайшего заблуждения с точки зрения блага народа. Только в университете есть возможность каждому в свободном общении с разнообразнейшими по интересам и занятиями работниками войти в крут мирового знания, науки во всем ее недоступном отдельному человеку величии. Разбитие университета на части, сейчас производимое, отнюдь не связано с социалистическим или коммунистическим строем, с которым вполне совместимы и в котором, мы думали, будут развиваться университеты, пережившие в своей многовековой истории все социальные изменения человечества. Это не коммунистические реформы, но едва ли удачное, надо думать, проходящее создание кабинетного творчества, по существу противоречащего основным принципам свободы.

Необходимо остановиться ещё на том очень часто выражаемом мнении о Таврическом университете как буржуазном университете, как о центре буржуазной науки. Когда такие слова раздаются [из уст] отдельных лиц, их можно оставлять без внимания. Другое дело, когда им придают серьезный смысл.

Таврический университет встречался уже с недоверием властей, которые приходили в Крым, — правительств Деникина и Врангеля. Теперь то же самое наблюдается со стороны местной советской власти. Всякая из властей относилась к нему подозрительно, ибо она не являлась его создателем. Он не является ни созданием Крымского правительства, ни сменявших его правительств. Он создан местными деятелями для народа, интеллигенцией и народом в целях науки и просвещения, одинаково необходимых все правительствам, и дает знания, всем необходимые.

Буржуазная или социалистическая наука столь же мало имеет отношения к точному знанию, которое лежит в основе всех наук естественно-исторических и гуманитарных XX века и в основе университета, как и наука католическая, протестантская, православная. Таких наук нет и никогда не было. Это политические преходящие лозунги, которые не могут быть проведены в жизнь. И того, чего нет в действительности, — отличных от мировой науки наук

социалистических или буржуазных — нельзя создать, сколько бы об этом ни говорили и ни писали. Эти слова, за которыми нет реального содержания, кроме того, которые вносятся в него преходящими настроениями политических деятелей.

Наука одна и независима как от религиозных и политических, так и от социальных форм жизни. Всем и всякому, по существу, нужна только эта единая наука. Она нужна всякому народу, если он захочет выйти победителем из тисков, в какие его поставило его тяжелое прошлое. Новый социалистический строй будет прочен только тогда, когда он даст свободу научному творчеству, а не тогда, когда он будет против него бороться и поставит его в тиски каких бы то ни было религиозных, социальных или политических мнений. Эти мнения, как учит история, всегда преходящие. Наука же остается при всех их изменениях и превращениях, как бы велики они ни казались современникам, единой и неизменной.

Русские университеты никогда не мирились с буржуазным строем императорской России, они добивались свободы и автономии, и было бы печально, если в Советской Социалистической Федеративной России они потеряли бы все приобретения и опять вернулись к старым формам своей жизни или даже еще более тяжелым формам раздробленных специальных школ.

Этим путем русский народ сразу лишился бы одного из величайших приобретений революции — широкого высшего образования — и был поставлен в худшее положение, чем народы других стран.

Если рабочий и крестьянин войдут в такой сдавленный и искаженный университет или такую высшую школу, они не найдут в ней того, что им обещают дать, — полного научного знания и связанной с ним силы. Их вхождение будет поэтому для них в значительной мере бесплодным. Это было бы печально, если бы крестьянско-рабочая власть не дала народу всего, что она дать может.

Принимая это все во внимание, мы считаем необходимым указать, что:

- 1) реорганизация университета не может быть произведена с пользой для дела в заседаниях политических групп без принятия во внимание и выслушивания мнения компетентных и знающих лиц, каковыми являются представители университета;
- 2) если есть какие обвинения против университета, вызывающие против него известные резкие меры, эти обвинения должны быть университету предъявлены, дабы университет мог дать на них свои объяснения. Очень вероятно, они окажутся основанными лишь на недоразумениях;
- 3) всякая реорганизация в университете должна быть производима бережно, осторожно, дабы не разрушить то, что создано с величайшим трудом и усилиями и что является великим сокровищем, действительно нужным народу. Уничтожить легко, воссоздать трудно.

[январь 1921]

4.4. [ТАВРИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ КАК ЦЕНТР НАУЧНОГО ЗНАНИЯ И ИСКАНИЯ]

(Беседы с академиком В.И. Вернадским)²⁸¹

Вчера наш сотрудник был принят новым ректором Таврического университета²⁸² академиком В.И. Вернадским, в беседе с которым был затронут ряд вопросов о жизни и дальнейшем развитии университета²⁸³.

Единственно свободный университет.

– Я считаю Таврический университет, — сказал Владимир Иванович, — единственно свободным университетом на всей территории России, так как в нем полностью осуществлен принцип свободы и автономии, к которому всегда стремились университеты. Та политика, которую проводит по отношению к университетам советская власть, является лишением их автономии и гибелью для них.

Симферополь или Севастополь?

– Как известно, это старый спор, непрекращающийся почти с первого дня возникновения молодого университета. Покойный Роман Иванович Гельвиг был страстным приверженцем Севастополя²⁸⁴.

Владимир Иванович считает, что университет может и должен остаться в Симферополе, где он имеет уже свои корни.

Упрочение и углубление этих корней зависит от самых общественных кругов Симферополя и, в первую очередь, от симферопольского городского самоуправления. Оно должно представить университету достаточный участок земли (не менее 20 десятин), где университет мог бы расположить все свои учреждения. Самоуправления тех городов, где в последние годы создавались университеты, широко шли им в этом отношении навстречу. Так, например, в Каменец-Подольске университету был отведен участок в 100 десятин земли²⁸⁵.

– Этот вопрос, — сказал Владимир Иванович, — я считаю чрезвычайно важным, и в ближайшее же время мною <будут> предприняты практические шаги к его разрешению.

– Таврический университет, — заявил далее академик Вернадский, — может и должен развиваться. Состав научных сил в нем, за исключением немногих кафедр, вполне полный и достаточно яркий²⁸⁶.

Университет и студенчество.

Под конец беседа коснулась вопроса о роли студенчества в жизни университета. Роль эту Владимир Иванович считает весьма важной и крупной, но именно в жизни университета, а не в управлении им. Последнее всецело должно принадлежать совету университета. В массах российского студенчества одно время бродила идея о привлечении его к управлению университетами, но практического осуществления она нигде не получила, выливаясь только в довольно фантастические проекты.

К сожалению, в Таврическом университете не чувствуется довольно яркой, полновзвучной жизни студенчества. Виной тому, вероятно, те тяжелые условия современности, которые отнимают у студентов все время на поиски заработков,

но, так или иначе, студенчество Таврического университета до сих пор недостаточно использовало все возможности развития своей жизни, помимо участия в управлении университетом, что совершенно не нужно²⁸⁷.

* * *

Роль и задачи университета²⁸⁸.

— В моем заявлении, — сказал академик Вернадский, — сделанном профессорам университета перед моим избранием, я высказал свою мысль о положении Таврического университета и той роли, которую он должен сыграть²⁸⁹.

Университет должен активно идти на помощь и поддерживать правительственные усилия в деле возрождения России.

В настоящее время это единственный свободный русский университет, в котором полностью сохранена автономия, и именно ему надлежит заботиться о возрождении научной работы и воссоздании высшей школы на всей территории России по мере ее освобождения.

Другая задача — это немедленное содействие правительству в правильном использовании производительных сил природы²⁹⁰.

Для выполнения намеченного мною плана Совет университета избрал специальную комиссию, задачи которой заключаются в собирании сведений о положении высшей школы в России, составлении мартиролага русских ученых и выработке плана воссоздания высшей школы и науки в России²⁹¹.

Положение ученых.

— Положение профессоров и преподавателей сейчас очень тяжело; многие живут в ужасных материальных условиях и потому, конечно, не в состоянии правильно работать. Наша задача, прежде всего, — создать такие условия, при которых был бы обеспечен хотя бы минимум, необходимый для существования²⁹².

В этом отношении правительство широко идет нам навстречу. Но, как уже всем теперь ясно, одно только увеличение количества выдаваемых денежных знаков не улучшает дела. Университет встал на путь самостоятельности и организует сам ряд продуктивных центров — сельскохозяйственные фермы, собственное рыболовство, прачечную и т.п.²⁹³.

Все это возможно, конечно, при правительственной поддержке, и начинания университета в этой области встречают самое сочувственное отношение правительства.

Связь с научным миром.

— До сего времени мы были совершенно оторваны от научных центров Европы и Америки. Чтобы исправить это, университет организует получение иностранной научной литературы, для чего обращается с воззванием ко всем без различия странам Запада²⁹⁴.

В этом деле университету широко идет на помощь правительство, и обещает свое содействие американский Красный Крест, дающий обстановку для всех клиник и других учреждений медицинского факультета²⁹⁵.

Долгое время среди русской интеллигенции замечалась какая-то апатия²⁹⁶ — это явление чисто психологическое, и в настоящий момент заметно стремление к активной работе. В этом отношении мы придаем большое значение предстоящему с 22 по 30 октября VII съезду Таврической Научной Ассоциации²⁹⁷, и университет перенес даже свой годичный акт со 2-го октября на 22, приурочив его к этому съезду. Все вопросы, касающиеся положения русской науки и ученых, конечно, будут обсуждаться на этом съезде, который вследствие этого получает значение всероссийское, а не только местное²⁹⁸.

— Я думаю, — закончил свою беседу академик Вернадский, — что, несмотря на стихийные процессы, участниками которых мы являемся, очень многое зависит от нашей воли. Надо думать, у русских ученых хватит энергии и воли к возрождению русской науки и русской культуры, к возрождению России, тем более, что правительство чрезвычайно охотно и широко идет навстречу всем начинаниям университета.

Друкується за: Таврический голос. — Симферополь, 1920. — 1(14) октября (№ 338 (488)); Юг России. — Севастополь, 1920. — 14(27) октября (№ 155 (352)).

КОМЕНТАРІ

¹ Йдеться про незреалізований проект створення вищого навчального закладу за багатомільйонні пожертвування С.М. Калачевського, який володів у Криворізькому районі (Херсонська губ.) залізним рудником і за 20 років перетворив його на найбагатший. Робітникам будував квартири, звів церкву, школу, лікарню, громадську їдальню і театральний зал. Незадовго до смерті віддав рудник в оренду на 36 років Російсько-бельгійському металургійному товариству. Всі отримані прибутки за гарантії не менше 20 млн. руб. на рік він заповідав Криворіжжю та на благодійність.

Відповідно до волі покійного, в маєтку Калачевського мало б бути збудоване сільськогосподарське училище зі зразковими полями, фермою і фруктовим садом, з обов'язковими відділами скотарства, фермерського господарства та плідівництва, безкоштовним навчанням для всіх станів населення Херсонської та Катеринославської губерній. Згідно з підрахунками земства, для училища залишався капітал у 29 млн. руб. Рідні намагалися через суд скасувати духовний заповіт, але 1916 р. Сенат підтвердив його законність, і лише подальші революційні події зупинили реалізацію волі Калачевського.

Слід зазначити, що в щоденниках цього часу В.І. Вернадський двічі згадував прізвище Калачевського: 9.X.1917 р., в Петрограді, стосовно розмови з юристом П.Є. Рейнботом: «Рейнбот о наследстве Калачевского. Покупка имен[ия] Харина вблизи от Калач [евского] для с [ельско]х[озийственного] института. От М[инистерства] з[емледелия], но в контакте с нами» (*Вернадский В.И. Дневники, 1917–1921. — Кн. 1. — К., 1994. — С. 11* (далі *Вернадский В.И. Дневники, 1917–1921*), та 5.07.1918 р., в Києві, як голова Комісії по вищих навчальних закладах і вчених установах: «Утром был Попель, представитель Екатеринославской гор[одской] думы. Он проводил меня до Милюкова. Разговор по поводу Педагог[ического] института, который — правильно — встретил возражение в комиссии Лободы. Украинцы пытаются доказать, что Екатеринослав не нуждается в высшей школе, боятся создания ненационального крупного умств[енного] центра. Очевидно, эта узкая самоубийственная политика обречена на неудачу. Он говорил о новых начинаниях — имущество Калачевского, очевидно, будет использовано для создания с[ельско]х[озийственного] института. Удивительно узкая жизнь: все время сталкиваешься с этим делом. Мечты, какие были немного месяцев тому назад, при разговоре с Рейнботом, получили совсем иную обстановку...» (*Вернадский В.И. Дневники, 1917–1921. — С. 115*).

² На думку В.М. Перетца, осередком майбутньої Академії мала стати нечисленна група академіків з гуманітарних, природничих і математичної галузей науки. Структуру Академії склали б очолювані ними комісії, зокрема, бібліографічна, історії мови, літератури, ботанічна, зоологічна, фізична, дослідів економіки і соціального побуту, археологічна, історична, правнична та ін. За науковими галузями комісії мали розподілятися на декілька відділів під головуванням профільних академіків, які представлятимуть інтереси установ свого відділу на Загальних зборах Академії. Для забезпечення нормального функціонування Академії, згідно із задумом В.М. Перетца, потрібна буде відповідна кількість лабораторій, архівів, бібліотек з науковою літературою, рукописами і стародруками та власна друкарня для видання праць своїх членів і співробітників, безпосередньо підпорядкована управі Академії. Вчений вважав за необхідне передбачити в статуті також можливість подальшого заснування нових установ з ініціативи Академії. Окрім суто науково-дослідної праці, основне завдання Академії В.М. Перетц вбачав також у підготовці наукових кадрів та професорського складу вищих і середніх шкіл, для чого запропонував організувати при Академії відповідні семінари для наукової

підготовки з різних галузей. У своїй записці він також окреслив найголовніші з наукових проблем, дослідженням яких мали зайнятися установи Академії. (Збірник праць Комісії. — С. XIV–XV; Історія Академії наук. — С. 79–80).

³ Кафедру розвитку прикладної біології або акліматизації М.Ф. Кащенко уявляв комплексом установ, діяльність яких охоплювала б найрізноманітніші дослідницькі форми у біології та зоології. Провідною установою він вбачав майбутній Акліматизаційний сад із спрямуванням на дослідження нових методів окультурення біологічних та зоологічних видів, удосконалення вже існуючих видів, отримання гібридів із наперед визначеними властивостями тощо. Для збереження типів місцевої фауни, фіксації ареалу їхнього розповсюдження вчений вважав за необхідне утворити при УАН Зоологічний музей, що мав би також біологічний відділ з експозицією моделей різноманітних природних умов та спеціальні колекції для демонстрації залежності тварин від навколишнього середовища. При музеї, на думку М.Ф. Кащенка, було б бажане функціонування допоміжних установ — науково-дослідної зоологічної лабораторії, бібліотеки, препаратурської. До комплексу установ М.Ф. Кащенко вважав за доцільне включити і Музей антропології та етнографії для презентації історичного і сучасного населення України з точки зору його фізичної організації, племінних особливостей, побуту, культури, вірувань і відслідковування впливу інших народів на його антропологічну та етнографічну трансформацію.

⁴ В.О. Кордт пропонував створити Національну бібліотеку Української Держави у віданні Міністерства народної освіти як установу з самостійним («до певної міри») статусом. Наукове керування організацією Бібліотеки та формуванням її фондів надати Академії. Безпосереднє керівництво покласти на директора та спеціальну раду при ньому з науковців та бібліографів, до компетенції якої буде належати поповнення фондів та кадровий склад Бібліотеки. Головні завдання Бібліотеки, на думку В.О. Кордта, мали б полягати в створенні спеціальних відділів, зокрема відділу, в якому б зберігалася якнайповніша колекція книг та брошур, надрукованих українською мовою; відділу, що мав би в своєму фонді книги, брошури та журнали іноземними мовами про Україну, починаючи від творів Платона Карпіні та Гійома Лавассера де Боплана до літератури ХХ ст.; відділ української іконографії; відділ картографії, української музики та нот, рукописів української писемності, книг, друкованих іноземними мовами на території України, єврейської літератури. Головний фонд Бібліотеки, відповідно до задуму В.О. Кордта, мав наповнюватися книгами з усіх галузей людських знань, головне російською, німецькою, французькою та італійською мовами. Обов'язковою умовою було безкоштовне надходження до основного фонду літератури, що друкується на території України. Основний фонд мав організовуватися за галузями знань. До пошукового апарату входив би загальний алфавітний каталог та окремі систематичні і алфавітні каталоги при кожному з відділів. В.О. Кордту видавалося дуже бажаним створення при Національній бібліотеці збірного каталогу всіх наукових бібліотек України.

⁵ Передумовою написання доповідної записки Б.П. Остащенко-Кудрявцева про необхідність створення Головної астрономічної обсерваторії у віданні УАН була його поїздка в червні 1918 р. до Києва зі звітом для Президента УАН академіка В.І. Вернадського про незадовільне фінансування Миколаївського відділення Головної астрономічної обсерваторії РАН у Пулкові. Намагаючись підтримати життєдіяльність обсерваторії, В.І. Вернадський, до часу завершення кризи в країні, прийняв рішення про перехід у відання УАН Миколаївської обсерваторії. В свою чергу, Б.П. Остащенко-Кудрявцев склав доповідну записку для Комісії з вищих навчальних закладів та наукових установ, в якій обґрунтував необхідність створення в межах України астрономічної обсерваторії першого розряду у віданні УАН та сформулював загальні завдання діяльності Мико-

лаївської обсерваторії як форпосту Головної астрономічної обсерваторії УАН на півдні країни. Згідно з документами, на засіданнях комісії обговорювалося виділення асигнувань для Миколаївської обсерваторії та її штатний розклад, зокрема пункт 2 параграфа 7 статуту УАН, прийнятого в Києві 26 листопада 1918 р., який містив перелік наукових установ при Відділенні фізико-математичних наук УАН, що починається саме відомостями про Астрономічну обсерваторію.

⁶ Необхідність заснування Фізичного інституту в структурі майбутньої Академії Й.Й. Косоногов обґрунтував тим, що, по-перше, фізика є основою практично всіх галузей знань та, по-друге, відсутністю потужної науково-дослідної установи в галузі фізики на теренах України (на його думку, кафедри при Київському та Харківському університетах мали незадовільне технічне обладнання і були спрямовані на виконання допоміжних функцій в навчальному процесі). Фізичний інститут Й.Й. Косоногов задумував не лише як науково-дослідну установу, але й як координаційний центр для всіх дослідних установ у галузі фізики в Україні. Для цього майбутній заклад мав бути забезпеченим відповідними приміщеннями та сучасним інструментальним обладнанням. До його структури обов'язково мали входити механічна та оптична майстерні (для виготовлення нових приладів для досліджень), оптична лабораторія, лабораторія постійних та низьких температур. Всі приміщення мали бути обладнані газом, водою, електричним струмом, що вимагало здійснення спеціальних проектних робіт для зведення будівлі інституту. Для найбільш оптимального проектування будівлі інституту, на думку Й.Й. Косоногова, слід було б відрядити провідного науковця в галузі фізики (бажано майбутнього директора) та архітектора до провідних фізичних установ Західної Європи для ознайомлення з їхньою структурою та технічним обладнанням. Спираючись на практику європейських установ, він висловлював пропозицію про те, щоб квартири майбутніх науковців розташовувалися в будинку майбутнього інституту. З метою скорочення відставання в розвитку фізичних досліджень в Україні від європейського рівня, Й.Й. Косоногов пропонував почати організацію Фізичного інституту в тимчасовому приміщенні з розроблення його внутрішньої структури та придбання наукового обладнання, щоб за першої нагоди розпочати наукові дослідження.

⁷ Питання щодо мови для видань УАН стало однією з найголовніших організаційних засад нової інституції. Міністр освіти М.П. Василенко вважав безальтернативність використання української мови для друкування праць УАН справою національно-державної ваги.

Після обговорення з Василенком у Києві пропозиції стосовно його головування в Комісії з організації УАН, В.І. Вернадський занотував у своєму щоденнику 11 травня 1918 р.: «Разговор с Василенко об Акад[емии] н[аук] Укр[аины]. Он ее мыслит как национальную, типа Праги. Обязательность печатания всего на украинской яз[ыке]. Я считаю, что она должна быть украинской с правом решать язык печати самой». Однак в промові, з якою Вернадський виступив на першому засіданні комісії 9 липня, він не торкнувся мовного аспекту, але в щоденниковому записі від 17 серпня 1918 р., згадуючи розгляд на засіданні комісії питання про долю Київської археографічної комісії, зазначив: «Опять о языке печатания — начинает этот вопрос языка возбуждать».

На початку жовтня 1918 р. в пояснювальній записці Міністерства освіти до законопроектів про заснування УАН особливо підкреслювалося: «До статуту нової Академії — на одміну, приміром, супроти Петербурзької, але на відповідність до більшості всіх інших Академії, запроваджено обов'язкову вимогу, щоб геть усе, що видається Академією, друкувалося однією мовою, в данім разі українською» (Історія Академії наук. — С. 160).

Питання про мову академічних видань знов виникло вже в Спільному зібранні діючої УАН (див. в даному виданні протоколи цієї організації). Неодмінний секретар

А.Ю. Кримський 16 грудня 1918 р. звертав увагу на те, що Фізично-математичний відділ УАН друкує свої праці і російською, і українською мовами в рівній кількості примірників, і назвав це «безграничним пониженням для української мови і народности й непоправною кривдою для українського народу». Кримський вважав, що примірників, друківаних російською мовою коштом УАН, має бути не більше чверті від кількості українських примірників, а все інше — за власний кошт автора. Неодмінний секретар мав підтримку академіків Д.І. Багалія та О.І. Левицького. Проте Голова-президент В.І. Вернадський, академіки С.П. Тимошенко та М.Ф. Кащенко були іншої думки, вказуючи, що статут УАН (§ 21) абсолютно не вимагає переваги для числа українських примірників. (§ 21: «Всі видання Академії обов'язково повинні друкуватися українською мовою. Коли б автор забажав, Академія друкує ту саму працю рівночасно іншою мовою, якої забажає автор» (див. Державний вісник. — 1918. — 26 лист. (№ 78); статут передрук.: Правовий статус Академії наук: Історія та сучасність. — К., 1993. — С. 173–187).

У грудні 1918 р. Директорія, здобувши владу в Києві, затвердила § 21 статуту в новій редакції: «Всі видання Академії обов'язково повинні друкуватися українською мовою. Коли б автор забажав, Академія друкує ту саму працю рівночасно одною з отаких мов, якої забажає автор: французькою, німецькою, англійською, італійською та латинською.

Примітка: В виняткових випадках, коли б котрийсь з відділів Академії наук вважав потрібним надрукувати що-небудь іншою мовою, окрім згаданих п'ятьох, він повинен кожного разу вдатися за дозволом до Спільного зібрання Академії наук з ґрунтовним умотивуванням свого бажання. В усякому разі, число примірників, друківаних інакшою мовою, опріч згаданих п'ятьох, не має перевищувати однієї четвертини числа примірників, друківаних мовою українською» (Історія Академії наук. — С. 171). Ця новела вживалася і за влади більшовиків (лютий–серпень 1919 р.), проте викликала застереження деяких академіків Так, Ф.В. Тарановський, В.І. Вернадський, С.П. Тимошенко та М. Ф. Кащенко вважали таку норму «за несправедливу, бо вона утворює для російської мови гірше становище, ніж для англійської, німецької і французької, та за недоцільну для інтересів розповсюдження наукових видань Української академії наук».

В.І. Вернадський залишався на такій позиції й пізніше. В листі до Голови-президента УАН М.П. Василенка від 10 вересня 1921 р. з Петрограда Вернадський пише про розмову з академіком О.Я. Орловим: «Из разговора с ним здесь я вижу, какое тяжелое впечатление производит пресловутый пункт об особых условиях для печатания на русском языке. Ведь этот пункт, введенный Директорией (т.е. с ведома и, м[ожет] б[ыть], под диктовку Крымского, — его эмоциональная форма борьбы) никогда не был принят Акад[емией], о чем я и Тимошенко занесли в протокол, и он уже не исполнялся во время большевиков — Ком[иссией] по изуч[ению] ест[ественных] пр[оизводительных] сил Украины. Я считаю, что его (пункта) исчезновение важно для будущего Академии. Он неприличен по своей мелочности. Надо или восстановить старый пункт — печатать на укр[аинском] и на том языке, на котором пожелает автор. Мое мнение Вы знаете — печатать на том языке, на котором сочтет нужным Академия с согласия автора. Но это трудно провести — у людей нет кругозора и нет достаточной веры в украинскую культуру. Посмотрите на этот пункт, учитывая то впечатление, какое он здесь производит, и то трудное положение, в какое его существование ставит друзей Академии» (*Вернадский В.И.* Из эпистолярного наследия В.И. Вернадского: Письма украинским академикам Н.П. Василенко и А.А. Богомольцу. — К., 1991. — С. 16 (далі — *Вернадский В.И.* Из эпистолярного наследия).

Статут УАН діяв фактично до 1927–1928 рр. Хоча деякі організаційні положення статуту було змінено радянською владою 1921 р., проте УАН їх ігнорувала. Всі нові

статути АН УРСР та НАН України норми щодо мови друкування праць не мали й не мають.

⁸ У листі до Комісії з утворення УАН С.О. Єфремов та П.Я. Стебницький повідомили, що покійний Ф.К. Вовк у своєму заповіті доручив їм обрати найкращий спосіб використання документів свого особового архіву, книжкового зібрання, де представлені видання з антропології, археології, історії, етнографії й фольклору, та колекцій доісторичних предметів і амулетів. Свого часу Ф.К. Вовк висловлював побажання про передавання своїх матеріалів для зберігання і користування ними з науковою метою якійсь науковій установі Києва, наприклад, Антропологічній лабораторії чи інституту. Такої установи в Києві на той час не існувало, і С.О. Єфремов та П.Я. Стебницький оптимальне вирішення питання вбачали в передаванні архіву та бібліотеки до УАН за умови, що при УАН буде створено Інститут антропології та етнографії, і документи та колекції Ф.К. Вовка будуть в ньому зберігатися цілісним комплексом. Крім того, УАН повинна була взяти на себе організаційно та фінансово перевезення заповіданого майна з Петрограда до Києва. Згодом бібліотека та архів Ф.К. Вовка стали основою фондів Музею антропології і етнології його імені, заснованого при ВУАН 29 березня 1921 р. Очолив музей учень Ф.К. Вовка О.Г. Алешо.

⁹ 26 липня 1918 р. Рада Міністрів Української Держави видала закон про асигнування 200 тис. крб. з коштів Державної скарбниці в розпорядження міністра народної освіти та мистецтва М.П. Василенка. Гроші спрямовувалися на початкові видатки, пов'язані з організацією УАН і мали бути виплаченими негайно. Того ж дня закон було затверджено гетьманом П.П. Скоропадським.

¹⁰ Організацією Фізично-математичного відділу УАН, на відміну від подібних відділів інших академій наук, планувалося поєднання класичного набору наук у галузях математики і природознавства з науками «прикладного природознавства» — технічними (думка, висловлена С.П. Тимошенком). Ядром відділу мали стати 10–15 академіків — представників класичних галузей і 15 — представників галузей «прикладного природознавства». Надзвичайно великого значення надавалося організації широкої мережі дослідних інститутів для виконання прикладних досліджень. Директори інститутів не обов'язково мали бути академіками, проте вони входили до складу відділу на правах рівноправних членів. Загалом повинно було функціонувати 30 науково-дослідних кафедр: 15 — за основними галузями і 15 — за прикладними. В цих межах організовувалися такі установи: інститути — фізичний, фізично-географічний, хімічний, дослідної зоології, дослідної ботаніки, геодезичний з Геодезичною радою при ньому, технічної механіки, прикладної фізики, прикладної хімії з державною аналітичною лабораторією, експериментальної медицини і ветеринарії, фізично-географічний; музеї — мінералогічний з Мінералогічним інститутом, геологічний, палеонтологічний, зоологічний, антропологічний з лабораторією, ботанічний з Гербарієм; Ботанічний та Акліматизаційний сади; Біологічна станція на Азовському морі; Астрономічна обсерваторія. Видавалося можливим приєднання до установ відділу Геологічного комітету, який уже був організований і діяв при Міністерстві торгівлі й промисловості. З огляду на те, що така широка структура вимагатиме значних фінансових затрат, великої кількості фахівців і не зможе зорганізуватися однооментно, було запропоновано, в першу чергу, зосередити зусилля на створенні фізичного, геодезичного, фізично-географічного інститутів та Інституту експериментальної медицини і ветеринарії, Ботанічного та Акліматизаційного садів.

¹¹ Пропонуєчи заснування Акліматизаційного саду, М.Ф. Кащенко, в першу чергу, мав на меті перебирання пріоритету окультурення нових природних зоологічних та біологічних форм життя на науковців з огляду на те, що ця робота здійснюється

спонтанно і далекими від науки людьми в суто практичних цілях. Саме в УАН, на думку М.Ф. Кащенко, мала функціонувати установа, конкретно спрямована на розвиток прикладної біології, що, насамперед, займалась би питаннями акліматизації різних видів до нових умов існування, в тому числі вимираючих для їхнього подальшого збереження поза природним ареалом. Другий важливий аспект діяльності спрямовувався на дослідження проблеми отримання в перспективі практичної користі від тих диких тварин та рослин, які вважалися непридатними для людських потреб. Останнім напрямом роботи нової установи мало стати штучне створення гібридів окультурених і диких форм рослин з найбільш придатними для потреб людини властивостями. В залежності від місця розташування, Акліматизаційний сад міг займати площу від 50–100 десятин в межах міста до 100–1000 десятин поза ним. Власне М.Ф. Кащенко вважав близькість установи до загального наукового центру настільки важливою, що заради цього погоджувався обмежитися відносно скромною площею.

¹² На думку С.П. Тимошенка, на тодішньому етапі розвитку суспільства промисловість і техніка все частіше використовують наукові методи і накопичені наукою факти, а наука все частіше послуговується методами експериментальними для вирішення завдань лабораторним шляхом. Тому набуло актуальності питання про об'єднання двох напрямів досліджень — наукового і технічного. Аргументом слугувало й те, що в ряді наукових установ Європи та Америки такі інституції вже були створені. Вчений вважав, що Україна, починаючи своє незалежне життя за дуже складних економічних умов, мусить розробити заходи щодо підвищення продуктивності праці, для вивчення природних багатств країни та пошуку найбільш раціональних способів їхнього використання, і зробити вона це може тільки за умови запровадження в техніку і промисловість наукових методів. Організація у Фізично-математичному відділі класу прикладного природознавства буде сприяти виконанню УАН її головних завдань — забезпечення розвитку науки в якнайширшому значенні, вивчення природних багатств країни та удосконалення методів їхнього використання, підготовки професорського складу для вищих навчальних закладів. Також це може стати об'єднувачим фактором для технічних установ різних відомств, для яких УАН могла б стати координатором їхньої діяльності. У відділі вчений пропонував організувати 10 кафедр, зокрема кафедру технічної механіки (проблем машинобудування, будівельної механіки), технічної фізики (проблем електротехніки, теплотехніки), прикладної хімії (проблем хімії поживних речовин, технології в'язучих речовин і будівельних матеріалів, металграфії і металургії); лабораторно-технічної та будівельної механіки, гідравлічну, аеродинамічну та інші, які б спрямовували свої наукові сили та технічні засоби не тільки для дослідної роботи, а й для виконання завдань, пов'язаних з промисловим життям країни.

¹³ О.В. Сперанський запропонував створити при УАН Хімічну лабораторію, головною метою якої була б наукова діяльність. На думку вченого, лабораторія повинна складатись з відділень неорганічної та аналітичної хімії з приладами для електроаналізу, газового та спектроскопічного аналізу; відділення органічної хімії; відділення фізичної хімії з апаратами для термохімічних, електрохімічних, фотохімічних вимірювань, з приладами для отримання постійних низьких і високих тисків, з рентгенівським устаткуванням для дослідження кристалів, із запасом з'єднань радіо. Усі відділення Хімічної лабораторії мають бути оснащені усім необхідним устаткуванням для покращення наукової роботи з хімії в будь-якому напрямку. Враховуючи масштаби розвитку хімічної промисловості в світі, викликаного як потребами мирного населення, так і загостренням воєнної ситуації, необхідним вважалось також створення при лабораторії відділення прикладної хімії. Головним завданням відділення мало стати вирішення питання утилізації та використання в мирних цілях у хімічній промисловості країни таких речовин, як бензол, нафталін, фенол, аміачна вода, сірчана кислота, водень.

¹⁴ Внісши до майбутнього статуту формулювання про підбір науковців до складу академіків з урахуванням національної ознаки, Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН прагнула підкреслити, що в основу побудови майбутньої Академії покладено два принципи — науковий і національний, і академіками можуть бути тільки ті науковці чи громадяни України, що визнають самостійність української культури і української мови як засобу її вираження. Саме в такому викладі ця норма була зафіксована в статуті УАН з приписом, що при затвердженні дійсних членів УАН владою вони повинні скласти присягу на вірність Українській Республіці. Норма про постійне проживання в Києві була дещо пом'якшена — академікам дозволялося проживати і поза межами міста, однак тільки в тих місцевостях, звідки вони безперешкодно могли б приїздити на спільні зібрання чи зібрання відділень.

¹⁵ На думку Н.А. Медзведського, Геодезичний інститут потрібен при УАН для того, щоб найперше вирішити завдання про включення України в список наукових обстежених областей Європи. Для цього Україна повинна мати планомірно прокладену, розвинену і урівнену триангуляційну мережу, добре розвинену і урівнену мережу геометричних нівеліровок, найбільш повну мережу астрономічно визначених пунктів за широтами і довготами, якомога більше число пунктів, для яких визначена сила тяжіння, і докладну карту. Для правильної постановки базисних вимірів інституту необхідно мати зразки точних мір; для прокладання триангуляцій — універсальні інструменти; для зв'язку астрономічних робіт з геодезичними — обсерваторію та радіостанції, стаціонарну та декілька пересувних. Він повинен мати спеціально побудовані підвали, технічно обладнані для підтримання заданої температури, де б зберігалися хронометри та точні годинники для служби часу і здійснювалися коливання маятників. У спеціальних камерах доцільно розмістити високочутливі варіометри і горизонтальні маятники для сейсмічних спостережень. Інститут потрібно розмістити на площі приблизно 50 десятин з огляду на перспективні дослідження земної рефракції, що вимагають наявності довгої візирної лінії, потребу віддалено розташувати двигуни радіостанції від чутливих приладів, щоб їхня вібрація не позначалася на роботі приладів, та будівництво житла для штатного складу спостерігачів. Доцільно залучити до спільних наукових досліджень військових геодезистів та службовців Межового відомства, для чого потрібно створити Геодезичну раду, поклавши на неї обов'язок координації наукових завдань без права втручатися в практичну роботу установ. У фондах Геодезичного інституту потрібно акумулювати оригінали журнальних спостережень, після їхнього практичного використання, та створити колекцію карт і планів України. Започаткувати щорічник «Вісник Українського державного геодезичного інституту».

¹⁶ Заявка на друк першого видання «Трудов и материалов» була направлена до друкарні Наукового товариства 6 вересня 1918 р. Оригінал макету на 29 с. було передано до друкарні з обумовленням розміру видання — 8°, у кількості 600 прим., з оплатою роботи за рахунок комісії. (Архів Президії НАН України, оп. 1, спр. 1а, арк. 146).

¹⁷ Перешкоди, напевно, були викликані нерегульованістю відносин і кордонних проблем з Австро-Угорщиною після Брестського миру. Укладеною в лютому 1918 р. окремою таємною угодою Центральних держав з УНР передбачалось не пізніше 20 липня того ж року провести поділ Галичини на українську та польську частини і, об'єднавши першу з Буковиною, створити окремий «коронний край». Проте Австро-Угорщина відклала ратифікацію договору з гетьманською Українською Державою. Гетьманський уряд не відмовився від Холмщини і Підляшшя і намагався запровадити тут губернське правління. Польські кола домоглися від австро-угорського уряду фактичного анулювання домовленості про утворення «коронного краю» в складі Східної Галичини та Буковини. Тобто фактично Україна й Австро-Угорщина не мали мирної

угоди, що не дозволяло нормально вирішувати питання повернення біженців, полонених, налагоджувати торговельні стосунки, для перетинання кордону вимагався спеціальний дозвіл. Врахуємо, що за Брестською угодою в Україні перебували німецькі й австро-угорські війська.

¹⁸ У записці Д.І. Багалія, А.Ю. Кримського, Г.Г. Павлуцького, Є.К. Тимченка до Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН стосовно організації Історично-філологічного відділення УАН, підготовлений 10 серпня 1918 р., запропоновано створення 16 кафедр з поділом їх на дві групи за напрямками досліджень. Перша група повинна охоплювати діяльність 9 кафедр українознавчого спрямування, наступні 9 кафедр другої групи — загальні історично-філологічні науки. До складу першої групи мають увійти такі кафедри: 1) історія українського народу, 2) граматики й історія української мови, 3) народна українська усна словесність, 4) історія українського письменства, 5) історія українського мистецтва, в зв'язку з всевітньою історією мистецтва, 6) етнографія та історична географія України, 7) археологія України та її допоміжні науки, 8) історія української церкви, в зв'язку із всевітньою історією церкви. Склад другої групи повинен був містити такі кафедри: 1) класична філологія, 2) загальне мовознавство (індоевропейська група мов), 3) східні мови і стародавності взагалі і в Україні зокрема, 4) слов'янські: історія, мова, письменство й стародавності переважно в їхніх стосунках до України, 5) всевітня історія, 6) візантинознавство, 7) історія всевітньої літератури, 8) філософія. На кожну з цих кафедр пропонувалося виділити 21 вакансію для дійсних членів УАН, з яких 9 вакансій передбачались як позаштатні, а 12 — планувалося включити в штатний розклад. Для покращення роботи першої групи кафедр та вивчення історії України зокрема було висловлено побажання утворити не одну кафедру з проблеми вивчення історії українського народу, а три кафедри, до сфери досліджень яких планувалося включити українську історіографію та архівні джерела. У зв'язку з цим за необхідне було визнано також утворення Національного державного архіву в Києві та Археографічної комісії для видавання джерел історії українського народу і пам'яток давньої літератури. Архів планувався як самостійна вища наукова інституція з власним сформованим реєстром документів з історії України XVI–XVIII ст. та власним бюджетом, незалежним від бюджету УАН. Археографічну комісію пропонувалося утворити на основі Київської тимчасової комісії для розбору давніх актів шляхом збільшення спектру її завдань, штатного розкладу та фінансування. Бюджет комісії мав проходити через бюджет УАН, а її програма видань та план — узгоджуватись з академічними. Передбачалося також здійснювати співпрацю комісії з кафедрами відділень історично-філологічного та соціальних наук. Для покращення роботи кафедри етнографії та історичної географії України було запропоновано утворити Географічно-етнографічний музей України та при кафедрі організувати роботу Постійної комісії для складання історично-географічного словника української землі. Для кафедр першої групи філологічного спрямування пропонувалося утворення ряду кабінетів та комісій. Зокрема, при кафедрі граматики та історії української мови, на думку доповідачів, варто було організувати Кабінет експериментальної фонетики, Діалектичну комісію, Комісію для складання словника живої української мови, Археографічну комісію для видавання цікавих з мовного погляду давніх здобутків і палеографічних світлин (фототипій), Постійну комісію для складання історичного словника української мови та Постійну орфографічно-термінологічну комісію; при кафедрі народної української усної словесності — Постійну комісію для збирання й видавання фольклорних набутоків; при кафедрі історії українського письменства — Археографічну комісію для наукового видавання пам'яток давньої літератури та Комісію для наукового видавання пам'яток новітньої літератури; при кафедрі історії українського мистецтва, в зв'язку з всевітньою історією мистецтва, — Комісію для збирання та видавання

пам'яток українського мистецтва; при кафедрі археології України та її допоміжних наук — Археологічну комісію для розкопок на території України. Незалежно від кафедр Історично-філологічного відділення планувалося утворити при УАН також Постійну комісію для складання словника українських діячів науки, історії, літератури, мистецтва і суспільного життя, Фотографічний кабінет для копіювання давніх рукописів та пам'яток старовини і мистецтва та Комісію для присудження премій. Організація видавничої діяльності на Історично-філологічному відділенні мала відбуватися через створення видавничого органу при відділенні, де здійснювалося б опублікування повідомлень, дослідів, матеріалів та бібліографії для всіх наук, які входять до складу кафедр відділення. Праці всіх згаданих постійних комісій пропонувалося публікувати у формі збірників та окремих видань, наприклад, словники, пам'ятки українського мистецтва, видання класиків тощо. Видання Археографічного збірника планувалося скласти з систематично відібраних матеріалів з історії України та з українського письменства давнього періоду.

¹⁹ Питання про необхідність структури, яка займалась б виданням писемних пам'яток, виникло вже на початку обговорення структури майбутньої УАН. Проте слід було вирішити долю Тимчасової комісії для розбору давніх актів (т.зв. Київська археографічна комісія), яка діяла з 1843 р., але в нових умовах залишилася фактично без фінансової підтримки як установа при Міністерстві внутрішніх справ колишньої імперії.

Справу реорганізації Київської комісії для розбору давніх актів та створення Української археографічної комісії детально обговорювали як Комісія з організації УАН, так і Комісія з вищих шкіл та наукових установ. Вже 17 липня за участю членів Київської комісії для розбору давніх актів В.С. Іконнікова, О.І. Левицького та І.М. Каманіна вирішено було при умові участі в ній 8 академіків УАН (від кафедри Історично-філологічного та Соціально-економічного відділів) створити як наступницю старої київської комісії Українську археографічну комісію, яка була б автономною установою в системі Головного управління мистецтв та національної культури Міністерства освіти. Передбачалося розширити склад членів комісії, тематику видань джерел з історії всієї, а не тільки Правобережної України (див. журнал № 12). В.І. Вернадський записав у щоденнику 17 серпня 1918 р.: «Заседание Ком[иссии] Акад[емии]. Все время рассматривался вопрос об Археолог[ической] (помилка: треба Археографической — Укл.) Ком[иссии]. Скрытая борьба из-за украинства. В конце концов достигли соглашения — не знаю, что будет в результате. Опять о языке печатания — начинается этот вопрос языка возбуждать». (*Вернадский В.И. Дневники, 1917–1921. — С. 120–121*).

Законопроект про реформу Археографічної комісії, проекти статуту й штатів були підготовлені в листопаді-грудні за участю А.Ю. Кримського і О.І. Левицького з урахуванням надання комісії характеру української установи. Статут, проте, не був затверджений через незгоду старої президії із запропонованими змінами, зокрема щодо мови вступних розвідок до видань, обмеження термінів діяльності керівництва та умов перевиборів.

Київська комісія для розбору давніх актів продовжувала свою роботу до весни 1921 р., коли за рішенням Наркомату освіти УРСР її було злито з Постійною комісією для видання пам'яток мови, літератури та історії при Історично-філологічному відділі УАН і створено на їхній базі Археографічну комісію ВУАН. (*Журба О.І. Київська археографічна комісія, 1843–1921: Нарис історії і діяльності. — К., 1993*).

²⁰ Ще в середині 1880-х років виникла ідея підготовки і видання Українського біографічного словника. Конкретну програму такого словника запропонував 1886 р. історик П.С. Єфименко (*Ефименко П.С. Потребность в биографическом словаре южно-русских деятелей и несколько слов о его программе. — Киев. старина. — 1886. — Т. 14. — С. 805–809*). Київський професор В.Б. Антонович на початку 1890-х років залучив до

підготовки словника групу істориків, літераторів, археологів та краєзнавців. Фундатори Історично-філологічного відділу УАН з самого початку запропонували утворити «в порозумінню зо всіма відділами... Постійну комісію для складання біографічного словника діячів науки, історії, літератури, мистецтва і суспільного життя». Спільне зібрання УАН у січні 1919 р. ухвалило створення Постійної комісії для складання біографічного словника українських діячів, у лютому обрала головою учня В.Б. Антоновича академіка Д.І. Багалія, а В.Л. Модзалевського — керуючим справами. Пізніше очолювали комісію академіки М.П. Василенко, С.О. Єфремов, керуючими справами були П.Я. Стебницький, М.М. Могилянський. За роки існування комісії було підготовлено значний біографічний масив у вигляді біографічних карток (на 1928 р. — понад 155 тис.), біографій, різного біографічного матеріалу (автобіографії, некрологи, анкети). Комісія підготувала до друку том «Біографічного словника діячів України» на літеру «А», який не побачив світ. Вся виконана робота залишилась в архіві комісії, яку ліквідували в лютому 1934 р. (*Ляшко С.М., Чижко В.С.* З історії гуртка В.Б. Антоновича по укладанню Українського біографічного словника. — Українська біографістика. 36. наук. праць. Вип. 2. — К., 1999. — С. 262–366; Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933: Документи. Матеріали. Дослідження / Авт.-упор. С.М. Ляшко. — К., 2003. — 688 с.).

²¹ Є.П. Вотчал запропонував створити Інститут дослідної ботаніки при УАН зі спеціально обладнаною фізіологічною лабораторією та такими її структурними одиницями, як оранжерея і вегетативний павільйон. Інститут мав забезпечуватись щорічним асигнуванням коштів на придбання експериментального обладнання з можливістю додаткового фінансування протягом року. Лабораторія повинна була розміщуватись на території саду загальною площею в 1 десятину в екологічно чистому місці. Ландшафт саду повинен був відтворювати різні умови природного середовища для рослин, вирощених з метою проведення досліджень. Приміщення лабораторії, оранжереї та вегетативного павільйону повинні були обладнуватись за останніми вимогами техніки. В будівлі інституту для співробітників планувалося відведення під кабінети та підсобні приміщення від 15 до 17 кімнат загальною площею близько 100 кв. саженів. Директор, його асистент та частина обслуговуючого персоналу інституту мали забезпечуватись квартирами безпосередньо в будівлі або на території установи. Є.П. Вотчал обґрунтував необхідність створення в майбутньому також спеціальних станцій з вивчення степів, пустель, лісів та водойм в анатомно-фізіологічному та ойкологічному відношенні. Щоб запобігти фінансових витрат на організацію нових дослідних станцій для інституту, було запропоновано його керівництву і співробітникам проводити наукові дослідження в спеціальних аграрних або лісових урочищах та державних установах з охорони пам'яток природи. Для цього слід було завчасно підготувати клопотання стосовно отримання дозволу на використання приміщень і обладнання наукових станцій різних відомств та доасигнування бюджету інституту на ці потреби.

²² П.А. Тутковський, зважаючи на відсутність комплексного дослідження географії України, обґрунтував необхідність створення кафедри географії на Фізично-математичному відділенні УАН. Було окреслено комплекс завдань, запропонованих до виконання кафедрою географії. Зокрема, передбачалося проведення детального топографічного та картографічного дослідження України; вивчення головних рис гіпсометрії, морфології рельєфу та ландшафтів України; дослідження в області лімнології, кліматології, фітогеографії, зоогеографії, антропогеографії України. Для виконання намічених завдань кафедра географії повинна була співпрацювати з Українським геодезичним інститутом та Антропологічно-етнографічним музеєм УАН. П.А. Тутковський висловився за організацію при кафедрі відповідного наукового апарату з науковою бібліотекою, колекцією

карт, планів, малюнків, знімків, креслень, а також з набором інструментів та приладів для досліджень і вимірювань при польових та кабінетних роботах.

²³ Г.М. Висоцький обґрунтував необхідність створення кафедри прикладної ботаніки в системі УАН у зв'язку з відсутністю в Україні комплексного дослідження проблем науки про рослинний покрив. Було запропоновано організувати чотири відділи по кафедрі прикладної ботаніки. Зокрема, відділ вивчення життєвого середовища рослинного покриву передбачав дослідження впливу кліматичних, ґрунтових та фауністичних чинників на рослинний розвиток. У відділі вивчення компонентів рослинного покриву планувалося організувати дослідження біологічних особливостей деревних, кущових та трав'янистих видів рослин, їхнього розмноження та пристосування в різних природних умовах. До завдань відділу вивчення рослинних насаджень було включено дослідження законів утворення та співіснування складних рослинних насаджень, їхнього географічного та топографічного розподілення по земній поверхні в залежності від змін факторів середовища та ін. Для відділу сільськогосподарської культури було визначено завдання з дослідження процесів меліорації, оброблення та удобрення ґрунту, селекціонування, акліматизації та натуралізації рослин.

²⁴ В.Г. Шапошников підготував записку стосовно розподілу у Відділенні прикладних наук при УАН десяти кафедр по головних п'яти групах у складі двох кафедр. До першої групи прикладної фізики пропонувалося включити дві кафедри, фахівці яких розробляли б проблеми електротехніки та теплової техніки; кафедри другої групи прикладної механіки досліджували б проблеми будівельної механіки, гідравліки, шляхів та засобів сполучення; кафедри третьої групи механічних технологій — проблеми металургії та машинобудування; кафедри четвертої групи хімічних технологій — проблеми застосування штучних мінеральних добрив, розвитку хімічного та електрохімічного виробництв, використання українських глин, утилізації шкідливих продуктів, отриманих шляхом коксування вугілля тощо; кафедри п'ятої групи прикладної біології — проблеми акліматизації рослин і тварин, інтенсифікації сільського господарства та ін. На думку В.Г. Шапошнікова, до п'яти головних груп, які об'єднуюватимуть всі галузі знань, що спрямовані на розвиток обробної промисловості країни, доцільно включити і дисципліни аграрних та медичних наук, однак це вимагатиме, в свою чергу, збільшення кількості кафедр у відділенні.

²⁵ М.Ф. Кащенко підкреслив необхідність створення Лабораторії дослідної зоології та Зоотомічної лабораторії як важливих науково-дослідних установ неприкладного характеру в системі УАН. Для Лабораторії дослідної зоології було окреслено такі завдання, що передбачали вивчення: 1) впливу зовнішніх чинників — як от низьких та високих температур, стану спокою та динаміки та іншого — на живі організми та можливості їхнього виживання, 2) процесів регенерації клітин та їхнього штучного відтворення, 3) законів розвитку та формування тваринного тіла шляхом проведення штучного запліднення та експериментів над зародками, 4) законів спадковості та впливу на цей процес механічних, термічних, хімічних та інших чинників, 5) схожості на клітинному рівні будови тіла різних тварин шляхом проведення експериментів з пересадки тканин та переливання крові, 6) особливих явищ у житті тварин, обумовлених пристосуванням до певних умов життя, наприклад, накопичення вільної електроенергії в органах, явища аутономії тощо, 7) біологічних сторін життя тварин, 8) психології життєдіяльності тварин, їхньої поведінки та рефлексів, 9) фізіології вищих тварин, шляхом проведення в лабораторії дослідів над безхребетними як нижчими організмами, 10) хімічного складу тваринного тіла як безхребетних, так і вищих форм живого організму. Щодо Зоотомічної лабораторії, то головними її завданнями мали бути дослідження тваринного тіла різних зоологічних груп (порівняльна анатомія), вивчення розвитку тварин (ембріологія) та

будови тканин тваринного тіла (порівняльна гістологія). Лабораторії повинні бути обладнані хімічними реактивами та мікроскопами для проведення фізіологічних, ембріологічних та гістологічних досліджень. Для утримання вищих хребетних у Лабораторії дослідної зоології запропоновано відвести спеціальне приміщення з акваріумами і тераріумами та, в зв'язку з цим, територіально розмістити її на земельній ділянці загальною площею не менше десятини.

²⁶ О.В. Фомін підкреслив необхідність створення Ботанічного саду при УАН як науково-дослідної та просвітницької установи, функціонування якої забезпечуватиметься співпрацею з Ботанічним музеєм, запропонованим до створення в системі УАН. Ботанічний сад повинен об'єднувати фахівців в області ботаніки, морфології, систематики і ботанічної географії, які сприятимуть збиранню в оранжереях та у відкритих ґрунтових умовах живих рослинних форм місцевої флори та флори різних кліматичних поясів. Головним завданнями Ботанічного саду О.В. Фомін визначив: 1) накопичення наукового матеріалу та дослідження рослин з різних точок зору таких дисциплін, як ембріологія, цитологія, флористика, фіто-географія, генетика, 2) забезпечення ботанічних садів університетів та інших вищих навчальних закладів насінневими, споровими та іншими рослинними матеріалами для дослідження і викладання та формування ландшафту садів, 3) просвітницьке значення саду, оснащеного науковою бібліотекою і лабораторією для вивчення як вищих квіткових, так і нижчих спорових рослин, різних культур бактерій, водоростей і нижчих грибків та ознайомлення з результатами цих досліджень відвідувачів саду під час проведення публічних лекцій та демонстрацій. Передбачалося, що ґрунтові колекції рослин будуть розсаджуватись за географічним принципом, відтворюючи в малому масштабі флору презентованої країни, наприклад, Японії, Китаю, Північної Америки, Сибіру, Кавказу, Західної і Південної Європи та, в обов'язковому порядку, України. Територіально Ботанічний сад пропонувалося розмістити за межею великого міста на загальній площі землі не менше 100 десятин.

²⁷ У зв'язку з необхідністю придбання для Фізичного інституту, Хімічної лабораторії та інших установ УАН необхідних матеріалів та предметів: реактивів, хімічного посуду, хімічних препаратів, станків для тонкої механічної роботи, приборів рентгівського кабанету тощо, Комісія з вироблення законопроекту про заснування УАН направила до Комісії з ліквідації установ воєнного часу клопотання про передачу вищевказаним інститутам майна ліквідованих установ. Зокрема, в листі акад. В.І. Вернадського від 28 червня 1918 р. на ім'я голови Ліквідаційної комісії майна Воєнопромислового комітету О.В. Сахарова було висловлено прохання про передавання оптичній майстерні якомога більшої кількості ртуті у власність УАН. Про позитивні результати цього спілкування свідчить лист голови Комісії з вироблення законопроекту про заснування УАН академіка В.І. Вернадського та секретаря В.Л. Модзалевського від 17 вересня 1918 р. до міністра освіти та мистецтва про надання ним згоди на виділення 18 тис. крб. із асигнованих згідно, із законом від 26 липня 1918 р., до фонду по утворенню УАН 200 тис. крб. на придбання 9 млн. пудів ртуті в Київському обласному Воєнопромислово-комітеті та внесення їх до каси комітету за адресою: вул. Столипінська, 55. (Архів Президії НАН України, оп. 1, спр. 1а, арк. 109, 169–171; збірник — док. № 57, с. 144–145)

²⁸ М.І. Туган-Барановським було запропоновано розділити Відділення соціальних наук при УАН на два класи: економічний та юридичний. До економічного класу повинні бути включені кафедри соціології, теоретичної економії, статистики, прикладної економії, соціальної політики, теорії кооперації, історії господарства взагалі, історії господарства та господарської географії України зокрема. Головним предметом дослідження економічного класу повинна бути матеріальна сторона суспільного життя, вивчення

якого здійснюватиметься за предметом «соціологія» на кафедрі соціології. Також передбачається утворення кафедри теоретичної економії та статистики. При цих кафедрах слід заснувати окремі інститути: при кафедрі теоретичної економії — Інститут для вивчення економічної кон'юнктури, який досліджуватиме коливання господарських явищ та закономірностей; при кафедрі статистики — Інститут для статистичного вивчення населення України, або Демографічний інститут, який займався б збагаченням пізнання України. Пріоритетне місце серед кафедр прикладної економії в УАН слід відвести кафедрі економії сільського господарства, яка збагачуватиме знання з економічної точки зору та з боку господарських інтересів суспільства. Економія промисловості, торгівлі, кредиту, банків, грошового обороту, наука про фінанси повинні поєднати також важливе місце в галузі знань прикладної економії. Діяльність кафедри соціальної політики, яка займатиметься теоретичним вивченням соціальних потреб суспільства та застосуванням цих знань на практиці, передбачає утворення при ній Постійної комісії для вивчення становища населення з окремим Соціальним музеєм при ній. За необхідне вважалось утворення в економічному класі кафедри теорії кооперації, яка вивчатиме кооперативний рух місцевих, районних, крайових і національних об'єднань та його сучасну фазу розвитку в Україні зокрема. Такі кафедри класу економічних наук, як кафедра історії господарства взагалі та кафедра історії господарства та господарської географії України зокрема, передбачають проведення дослідження історії господарського життя в краєзнавчому аспекті. Зважаючи на це, при кафедрі історії господарства та господарської географії України варто утворити Комісію для вивчення народного господарства України з Музеєм народного господарства України при ній, який презентуватиме зразки витворів народного господарства України, з окремим відділом народної промисловості — кустарної та ремісничої. Вивчення важливих доктрин юриспруденції, теорії та історії права буде здійснюватись на 9 кафедрах юридичного класу Відділу соціальних наук, а саме: 1) філософії права, 2) порівняльної історії права, 3) західноруського й українського права, 4) слов'янського законодавства, 5) українського звичаєвого права, державного, 6) адміністративного й міжнародного права, 7) церковного права, 8) кримінології, 9) цивільного права й цивільної політики.

²⁹ М.Ф. Кашенко пропонував створити при УАН Музей антропології та етнографії у складі 11 відділів, які мали чітко окреслені завдання зі збирання колекцій, що відображали б антропологічні та етнографічні особливості народностей, які населяли Україну в різні епохи. Так, кожен відділ мав презентувати свої колекції, зокрема: 1) відділ моделей та фотографій — колекції різних штучних репродукцій будови тіла в кількості трьох екземплярів, підібрані згідно зі статевими та віковими особливостями, 2) генетичний відділ — колекції людських зародків та приматів різних періодів розвитку в спиртовому та формаліновому вигляді, 3) відділ доісторичної археології — колекції викопних решток людини, засобів праці, свійських тварин та рослин палеолітичного та неолітичного періодів, 4) краніологічний відділ — колекції черепів, скелетів або їхніх складових, 5) відділ одягу — колекції типових зразків верхнього і нижнього одягу, взуття і головних уборів, 6) відділ домашнього господарства — колекції зразків посуду, призначеного для приготування, зберігання та вживання їжі, а також різних засобів для домашнього господарства, 7) промисловий відділ — колекції знарядь, вживаних у сільському господарстві, на полюванні, рибальстві, бджільництві та інших промислах, 8) естетичний відділ — колекції зразків народного мистецтва аборигенів України, 9) релігійний відділ — колекції старовинних предметів, які використовувались під час язичницьких та християнських церемоній, 10) іноземний відділ — колекції предметів іноземного походження, зібраних та згрупованих на зразок попередніх відділів, 11) науковий відділ, що передбачає концентрацію обладнання та інших допоміжних

засобів, зокрема моделей, малюнків, таблиць і карт для проведення наукових досліджень з антропології і етнографії, та публікацію отриманих результатів. Планувалося, що будівля Антропологічного музею повинна розміщуватись на площі Антропологічного парку, під який мало було відведено землю у розмірі 4 десятин. Структура приміщень музею повинна включати експозиційний зал й підсобні приміщення для підготовчих та наукових робіт персоналу. Експозицію музею під відкритим небом на території парку мали складати будівлі всіх народностей, що проживали на території України, облаштовані згідно з їхнім побутом та звичаями. В обов'язковому порядку мали бути продемонстровані репродукції української, великоруської та білоруської хат з присадибними спорудами, єврейського житла, циганського табору та ін.

³⁰ Членами Комісії з заснування УАН Д.І. Багалієм, О.В. Сперанським та І.І. Косоноговим було підготовлено доповідні записки з пропозиціями стосовно процесу виборів першого складу академіків УАН. Зокрема, Д.І. Багалій обґрунтував думку про необхідність обрання кандидатів у дійсні члени УАН з урахуванням спеціалізації кандидатів по історично-філологічному, юридично-економічному та фізично-математичному циклам наук. Окрім наукового принципу варто керуватись вибором і за національною ознакою, яка включатиме знання кандидатом мови та культури України. Д.І. Багалій висловив думку про те, що перший склад дійсних членів УАН повинен призначати Гетьман всієї України. У зв'язку з цим, кандидатів в академіки слід обирати шляхом підготовки рекомендацій членів комісії та надання їх на вимогу верховної влади. Пропозиції членів комісії можуть бути підтримані і спеціалістами, які входять до складу підкомісії по трьох циклах знань, що представлені у трьох відділеннях УАН. Після публічного обговорення достоїнств кандидатів, їхній склад затверджується закритим голосуванням членів комісії. Член комісії О.В. Сперанський відстоював думку про вибори першого складу академіків верховною владою шляхом надання рекомендацій стосовно кандидатів в академіки не членами комісії, а колегами факультетів двох державних університетів — Київського та Кам'янець-Подільського — та інших вищих навчальних закладів України. Він зауважував, що якщо комісія відхилить запропонований ним спосіб обрання кандидатів, то варто звернутись до міністра народної освіти з пропозицією утворити нову, більшу за складом виборну комісію. Для підтримки в суспільстві рішень комісії, на думку О.В. Сперанського, варто долучити в цьому випадку до процесу підготовки рекомендацій першого складу академіків учених-спеціалістів УНТ як компетентної наукової установи України. І.І. Косоногов виступив проти призначення перших академіків з числа осіб, рекомендованих шляхом балотування факультетами, радами вищих навчальних закладів України та членами самої комісії. Прийнятим І.І. Косоногов вважав шлях вибору та призначення перших академіків верховною владою з врахуванням останньою відгуків членів комісії на наукові праці балотованих кандидатів. Для Фізично-математичного відділення, на відміну від запропонованого Д.І. Багалієм до обрання числа кандидатів, І.І. Косоногов пропонував збільшити їхню кількість з 3 до 5, щоб у перший склад відділення увійшли й представники біологічних наук — 3 чи 2, і представники фізично-математичних наук — 2 чи 3.

³¹ Згідно з наказом Гетьмана всієї України П. Скоропадського про призначення дійсних членів УАН від 14 листопада 1918 р., до складу академіків було обрано 12 видатних учених України. Зокрема, по Відділу історично-філологічних наук: 1) заслужений професор Харківського університету Дмитро Іванович Багалій, 2) ординарний професор Українського київського державного університету Агатангел Юхимович Кримський, 3) заслужений професор Київської духовної академії Микола Іванович Петров, 4) професор Чернівецького університету доктор Степан Йосипович Смаль-

Стоцький; по Відділу фізично-математичних наук: 1) ординарний академік Російської АН Володимир Іванович Вернадський, 2) професор Київського політехнічного інституту Степан Прокопович Тимошенко, 3) професор Київського політехнічного інституту Микола Феофанович Кашенко, 4) заслужений ординарний професор Київського університету Павло Аполлонович Тутковський; по Відділу соціальних наук: 1) ординарний професор Київського українського державного університету Михайло Іванович Туган-Барановський, 2) професор Катеринославського університету Федір Васильович Тарановський, 3) ординарний професор Київського політехнічного інституту Володимир Андрійович Косинський, 4) член-секретар Комісії по розбору давніх актів Орест Іванович Левицький.

³² Професор М. Дітерхіс запропонував створити при УАН кафедру медичної біології та кафедру суспільно-народної медицини, які мали б зосередитись на розробці теоретичних проблем загального значення в медичній галузі і не були вузькоспеціалізованими кафедрами. Кафедра медичної біології повинна була займатись дослідженням таких питань, як хімія колоїдальних речовин, вплив на людський організм активної енергії сонця та радіоактивності мінеральних вод та грязей, вивчення больових процесів та руху внутрішніх органів людини за допомогою кінематографії тощо. Для виконання цих завдань кафедра медичної біології повинна бути оснащена лабораторією для проведення досліджень та дослідів на тваринах під керівництвом фахівця — представника теоретично-практичної кафедри, наприклад, загальної патології, приватної патології і терапії, хірургічної патології і терапії та ін. Приміщення таких лабораторних кафедр повинні розміщуватись по сусідству з фізичними і хімічними лабораторіями УАН задля здійснення, при необхідності, співпраці для вирішення ряду питань в медичній галузі. Кафедра суспільно-народної медицини призначена займатись вивченням медичної культури населення країни, виробити правила загальномедичних заходів при виникненні епідеміологічних випадків поширення хвороб і вироблення засобів для їхньої ліквідації. Обов'язковою для цього є оснащеність кафедри лабораторіями, пристосованими для вирішення питань гігієни, фармакології і фармації, а також статистичними кабінетами для опрацювання даних, отриманих із земств, і статистичних карток-відповідей на запити кафедр УАН та, нарешті, дослідними полями та питомниками для культивування і вирощування лікарських рослин, необхідних для використання в народній медицині, та проведення наукового вивчення раніше не досліджуваних видів рослин. Водночас М. Дітерхіс наголошував на тому, що кафедри УАН повинні бути обладнані за останніми вимогами техніки тим, чого не мають кафедри Київського університету та інших вищих навчальних закладів.

³³ Проф. Добровольський підтримав рішення підкомісії про створення при УАН шести медичних кафедр, які мали спрямувати свою роботу на розробку загальних наукових проблем медичної біології. Їхня організація повинна була відрізнятися від організації відповідних кафедр у Київському університеті. Доцільною була визнана необхідність включення до Фізично-математичного відділення в розряд практичного природознавства кафедр медичної бактеріології, гігієни, фармакології, загальної патології, патологічної анатомії, народної медицини. Проф. Добровольський висловив погодження з приводу організації кафедри медичної біології, яка не буде поступатись в справі розв'язання своїх завдань та виробленою методикою обробки наукового матеріалу новоствореній бактеріологічній лабораторії при кафедрі ботаніки. Також він обґрунтував необхідність функціонування кафедри гігієни як важливої структурної одиниці в академічній системі, що мала вирішувати широкий спектр таких завдань, як: вивчення флори і фауни відкритих водойм; дослідження ґрунтових, головне артезіанських, вод та вироблення системи їхнього очищення; вивчення курортно-санаторного стану в країні; проб-

леми фальсифікації продуктів для населення та впливу їх на стан здоров'я людини; вивчення побуту населення України; дослідження питань забруднення навколишнього середовища відходами промислового виробництва, боротьби з інфекційними захворюваннями та дезинфекції. До завдань кафедри фармакології проф. Добровольський відніс вивчення впливу на людський організм сонця, води, радіо та іншого, а також дослідження кафедри фізичних методів лікування як альтернативного напрямку фармацевтичного лікування людини тощо. Відтак кожна кафедра мала виконувати свої чітко окреслені завдання, при цьому здійснювати співпрацю одна з однією для уникнення вузькоспеціалізованого напрямку в своїй роботі. Для цього проф. Добровольський пропонував об'єднати діяльність медичних кафедр та оснащених при них за останніми вимогами техніки лабораторій, кабінетів і музеїв в одному інституті в системі УАН. Щоб запобігти фінансовим витратам на організацію нової установи, було запропоновано об'єднати роботу медичних кафедр у вже існуючих наукових установах, таких, як Київський бактеріологічний інститут, Інститут експериментальної біології (або розширений Інститут експериментальної біології і ветеринарії), державна Аналітична лабораторія, запропонована до створення при Інституті прикладної хімії УАН.

³⁴ Остаточний варіант штатів та кошторису УАН було затверджено та опубліковано окремим виданням «Перший піврік існування Української академії наук та начерк її праці до кінця 1919 року» (К., 1919). На відміну від запропонованих на засіданні від 13 вересня 1918 р. даних, було збільшено загальну кількість дійсних членів від 67 до 81, по I відділенню — 25 (замість 21), II — 33 (замість 26), III — 23 (замість 20); число директорів учених установ, не академіків, встановлено для I відділення — 2 (замість 14), для II — 10 (без змін), для III — 2 (без змін). По Лабораторії випробування будівельних матеріалів при Інституті прикладної механіки в кошторис річного утримання штату в складі 15 чоловік внесено суму у розмірі 291600 крб. (замість 185 тис. крб.) та 573200 крб. (замість 462 тис. крб.) на фінансування впровадження наукових дослідів, формування бібліотеки, видання праць лабораторії, відрядження до США для студіювання справи випробування будівельних матеріалів та інженерних будов (на 6 місяців), придбання машин, приладдя та видачі задатків по замовленнях, канцелярських видатків і видатків по виробленню проекту лабораторії. По Фізичному інституту загальна сума кошторису складала 445200 крб. (замість 440 тис. крб.) на зарплату 8 співробітникам та витрати на придбання інструментарію, на наукові досліді, обладнання газом та електрикою тимчасових приміщень, механічну майстерню, бібліотеку, екскурсії та наукові відрядження наукового персоналу інституту, канцелярські видатки. По Акліматизаційному саду загальна сума кошторису складала 739 тис. крб. (замість 559933 крб.) на зарплату 38 співробітникам та витрати на відрядження, придбання інвентарю, тварин та їжі для них, канцелярські видатки, утримання лабораторії, музею, бібліотеки, опалювання, освітлення та водопостачання приміщень, їхній ремонт та утримування, придбання добрив для ґрунту, геодезичного зняття місцевості, складання графічного проекту саду, планування та проведення шляхів, побудову нової огорожі, будівництво приміщень для зберігання інвентарю та утримання худоби, будівництво казарм для найманих працівників та робітників саду. По Ботанічному саду загальна сума кошторису складала 355426 крб. (замість 175800 крб.) на зарплати для 19 співробітників та витрати на придбання коня, його утримання в стайні, а також купівлю інвентарю, вазонів, сіяниць, канцелярські та непередбачені витрати, будівництво огорожі, теплиць, помешкань для науковців та садівників, утримання бібліотеки, лабораторії.

³⁵ Друкуються за оригіналами із врахуванням чернеток, а також першої офіційної публікації 1919 р. (Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. — К., 1919. — Далі: Перший піврік...). За відсутності

оригіналу протокол № 10 публікується за чернеткою; протокол № 37, якого не збереглася навіть чернетка, — на підставі першої публікації 1919 р.; протоколи № 1–38 було вперше опубліковано 1919 р.; протокол № 39 (один з 4-х протоколів, які були замінені протоколами з такими само номерами, — їх А.Ю. Кримський після відновлення радянської влади визначив як «не дійсні, бо денікінська власть скасувала Академію», і це спричинило до повторення номерів протоколів 39–42) було надруковано у «Віснику АН УРСР» (1990, № 2, с. 75–77); повністю текст протоколу № 98 друкується вперше.

³⁶ Наслідком напруженої праці протягом 9 липня — 17 вересня 1918 р. Комісії з утворення Української академії наук, яку фактично лобював в уряді міністр освіти М.П. Василенко, стало вироблення відповідних законопроектів, а також спроба підготувати умови для отримання приміщень. (Докладно про роботу комісії див. Збірник праць Комісії. — IV, 88, XXXIV с.; виданий був також російськомовний варіант — Сборник трудов Комиссии по выработке законопроекта об учреждении Украинской Академии наук в Киеве. — К., 1919. — 136 с.; а також пояснювальну записку міністра народної освіти та мистецтва М.П. Василенка до Ради Міністрів Української Держави щодо законопроекту про заснування УАН, окремо надруковану того ж 1918 р. — передрук. у: Історія Академії наук. — С. 148–161).

13 листопада Рада Міністрів постановою затвердила асигнування для Академії до кінця 1918 р., а 14 листопада гетьман П. Скоропадський затвердив закон про заснування УАН, а також статут і штати УАН та її установ. При цьому закон цей набрав чинності з 1 листопада 1918 р., тобто попереднім числом.

«№ 710 від 14.11.1918

Затверджую: Павло Скоропадський 14 листопада 1918 року м. Київ

Посвідчив: державний секретарь,

сенатор Сергій Завадський

Ухвалений Радою Міністрів закон про заснування Української академії наук в м. Києві

1. Ухвалити докладені до цього статут та штати Української академії наук в м. Києві та її установ, і закон цей перевести в життя з 1 листопада 1918 року.

2. З-поміж перелічених у статуті наукових установ Академії, окрім постійних комісій, витворюються в біжучому році: Фізичний інститут, Геодезичний інститут, Лабораторія для спроб над матеріалами при Інституті прикладної механіки, Ботанічний сад, Акліматизаційний сад, Демографічний інститут, Інститут для виучування економічної кон'юнктури та народнього господарства України.

3. Академії наук дається доручення розробити й подати на затвердження законодатним порядком штати та обрахунок слов'янської кляси при Історично-філологічному відділі Академії згідно з приміткою третьою параграфу 6 статуту Академії.

4. Всі інші установи, які перелічені в статуті Академії, закладаються в виробленій нею послідовності. При тому їхня діяльність зазначається статутом, що його вона сама затверджує, а штати подаються од Академії на затвердження встановленим порядком.

5. Первісний склад Академії становлять дванадцяттеро академиків, що, на подання од міністра народної освіти та мистецтва, призначає пан Гетьман, по чотири на кожен відділ, з-посеред таких осіб, яких місце їхнього побуту дає спромогу негайно приступити до діяльності в Києві. Ці дванадцяттеро академиків творять Спільне зібрання та відділи Академії наук.

6. Складені таким способом Спільне зібрання та три зібрання відділів Академії наук негайно приступають до обрання з-поміж себе Голови-президента Академії, її Неодмінного секретаря та всіх інших виборних осіб, показаних статутом, у порядку, який

зазначено статутом. Перше Спільне зібрання Академії та перше зібрання відділів скликають найстаріші літами академики, і вони ж на тих зібраннях головують і подають на затвердження вибраних на них службових осіб Академії, згідно з порядком, показаним у статуті. Ці перші зібрання скликаються тільки для обрання службових осіб.

7. Коли пан Гетьман затвердить Голову-президента Академії, її Неодмінного секретаря та інших виборних службових осіб, котрі показано в статуті, тоді Спільне зібрання та зібрання відділів вважаються зорганізованими та й можуть, скликаючись тим порядком, що показано в статуті, приступити до обрання дальших академиків та до вирішення других справ, які підлягають їхньому віданню.

8. Уповноваження обраного таким способом першого Голови-президента Академії та її Неодмінного секретаря мають силу аж доти, доки число академиків у Спільному зібранні не досягне 24 академиків; тоді призначаються нові вибори Голови-президента та Неодмінного секретаря, згідно з статутом Академії, на трьохріччя. Так само, перші голови відділів задержують свої уповноваження доти, доки число академиків на відділах не досягне: на Відділі історично-філологічних наук семерох академиків; на Відділі фізично-математичних наук десятерох академиків і на Відділі соціальних наук семерох академиків.

9. Надати право Академії наук визначати обрахунковим порядком ті суми, що потрібні кожного року на господарські та організаційні трати, та вносити їх на затвердження встановленим у статуті порядком, аж доки Академія наук остаточно зорганізується, і буде спромога ввести господарські трати в обрахунок.

В.об. голови Ради Міністрів
Міністр народної освіти та мистецтва
(друкується за: Історія Академії наук. — С. 164–165).

А. Ржепецький
[П.] Стебницький»

Згідно із законом, до первинного складу Академії входили 12 академиків, по 4 на кожний відділ.

Того ж дня, 14 листопада, було видано наказ гетьмана про призначення перших дійсних членів (академиків) УАН. Ними стали: Д.І. Багалій, А.Ю. Кримський, М.І. Петров, С.Й. Смаль-Стоцький (Історико-філологічний відділ); В.І. Вернадський, С.П. Тимошенко, М.Ф. Кашенко, П.А. Тутковський (Фізико-математичний відділ); М.І. Туган-Барановський, Ф.В. Тарановський, В.А. Косинський, О.І. Левицький (Відділ соціальних наук). Кандидатури перших академиків запропонувала згадана вище комісія. Організатори Академії і на цьому етапі вважали за необхідне включити до складу академиків М. Грушевського. Такої ж думки притримувався гетьман П. Скоропадський. Узгодити це питання з М. Грушевським доручили А. Кримському. Проте Грушевський вдруге категорично відмовився вступити до Академії, посилаючись на власні переконання.

26 листопада статут УАН опублікували в «Державному віснику», де кількома днями раніше, 22 листопада, було видрукувано список членів Академії наук.

27 листопада 1918 р. о 18 год. в приміщенні Українського наукового товариства по вул. Велика Підвальна, 36 (нині Ярославів Вал, 36) відбулося перше Спільне зібрання УАН. Цю дату визнано за дату створення Української академії наук.

³⁷ vis major. (лат.) — форс мажор, непереборна сила.

³⁸ Збереглася чернетка частини протоколу олівцем, рукою, можливо, С. Тимошенка, де зафіксовано голосування: «Крымский предлагает механизм выборов, предлагается записками и потом баллотировка.

Предлагают кандидат[ов] в председатели.

Результаты гол[осования] Вернадски[й] ІІІІІІІІ = 8 голосов
Крымск[ий] І

Баллотир[ование]

Вер[надский] ІІІІІІІІ единогласно

Вернадский благодарит, выск[азывает] убежд[енность], что делает важное дело. Тутковский предлагал принести благодарность за труды комиссии В.И. [Вернадского] по подготовке Академии.

Выборы непр[еменного] секр[етаря].

Кандидаты: Крым[ский] ІІІІІІІІ

Туган-Баран[овский] І

Результаты выборов: Крымский ІІІІІІІІ» (ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26117, арк. 3–3 зв.)

³⁹ § 65 статуту УАН: «Дійсні члени Академії поділяються на штатних, які мають постійне вдержання з коштів Державної Скарбниці, і позаштатних, які такого вдержання не мають. Число позаштатних членів Академії, та й то не більш як три на відділ, визначається Спільним зібранням на подання відділів» (див. Державний вісник. — 1918. — № 78. 26 листопада; статут передрук.: Правовий статус Академії наук: Історія та сучасність. — К., 1993. — С. 182).

⁴⁰ Акліматизаційний сад був створений 1915 р. М.Ф. Кашенком на території Київського політехнічного інституту, де він обіймав посаду професора сільськогосподарського відділення. Основне завдання саду — інтродукція та акліматизація південних плодових, лікарських, технічних, декоративних рослин для впровадження їх у народне господарство. На той час це був унікальний заклад такого напрямку. Сад увійшов 1918 р. до складу наукових установ УАН. М.Ф. Кашенко з 1918 і до 1933 р. працював директором Акліматизаційного саду УАН. 1922 р. сад було перенесено на Лук'янівку. В 1930 р. сад складався з п'яти ділянок загальною площею 12 га, де було представлено близько 500 видів і форм багаторічних рослин. Через будівництво Вищої партійної школи при ЦК КПУ після 1975 р. його колекцію (близько 6 тис. рослин) було перенесено на територію Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (нині Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України). Старі меморіальні дерева, посаджені ще М.Ф. Кашенком, були знищені при будівництві.

⁴¹ Інститут технічної механіки УАН створено 1918 р. на базі кафедри опору матеріалів Київського політехнічного інституту. Це був перший інститут технічного профілю в країні. Видавав «Збірник праць Інституту технічної механіки». 1929 р. перейменований в Інститут будівельної механіки (із виділенням окремого Кабінету транспортної механіки). З 1960 р. — Інститут механіки АН УРСР, від 1993 р. носить ім'я засновника і першого директора академіка С.П. Тимошенка. Інститут видає міжнародний науковий журнал «Прикладна механіка».

⁴² Йдеться, ймовірно, про такі книжки: *Лебедь-Юрчик Х.М.* 1) Сахарная промышленность в России. — К., 1909. — 153 с.; 2) Распределение дохода и оплата труда в сахарной промышленности. — Ямполь, 1912. — 73 с.

⁴³ Йдеться про видання: Протоколи засідань Фізично-математичного відділу Української академії наук у Києві за 1918. — К., 1919. — 76 с.

⁴⁴ Попри підтримку в подальшому пропозиції С.П. Тимошенка з боку голови Соціально-економічного відділу акад. М.І. Туган-Барановського, у номенклатурі видань УАН, що тільки розроблялася, як спільні для всієї Академії було вирішено друкувати лише щорічний звіт — «Звідомлення про роботу» разом з протоколами Спільного зібрання. Для видань УАН та її відділів погодилися запровадити єдиний заголовок «Праці та матеріали, видані Українською академією наук». Проте протоколи було видано лише в 1919 р. (див. Перший піврік.). Після 1928 р. видання «Звідомлень»

припинилося, натомість було започатковано журнал «Вісті ВУАН» (з 1935 р. «Вісті АН УРСР», 1947 р. назву видання змінено на «Вісник Академії наук Української РСР», тепер «Вісник НАН України»).

⁴⁵ *Azalea Pontica* — азалея, або азалія (рододендрон) понтійська. Сімейство: Ericaceae / Верескові. Походження: Білорусь, Україна, південь Росії, Польща, Кавказ, Мала Азія (див. *Тутковський П.А.* Кавказька красуня азалія (*Azalia pontica*) на Україні, її минуле, сучасне та майбутнє // *Наука на Україні.* — Харків, 1992. — № 4. — С. 143–150). Відомостей про те, що проект великої печатки УАН був реалізований, немає.

⁴⁶ В Україні вперше в світовій академічній структурі за ініціативою М. Туган-Барановського й під його керівництвом було утворено в грудні 1918 р. Інститут для виучування економічної кон'юнктури та народного господарства. Але у січні 1919 р. вчений помер, і його замінив М. Птуха, а незабаром, у травні 1919 р. директором став К. Воблий. Інститут почав здійснювати роботу в трьох напрямках: добір явищ і ознак, що характеризують стан виробництва, обігу грошей, товарів, робочої сили та ін.; зведення даних; наукове опрацювання матеріалів, прогнозування найближчого розвитку головних економічних процесів. Проте вже 1922 р. Інститут економічної кон'юнктури при УАН припинив своє існування. Задум М. Туган-Барановського намагався реалізувати в Москві його учень М.Д. Кондратьєв, утворивши Кон'юнктурний інститут.

⁴⁷ Демографічний інститут УАН було засновано 1918 р. в Києві за ініціативою академіка М. Туган-Барановського. Був першою у світі спеціалізованою науково-дослідною установою демографічного спрямування. У 1934–1936 рр. — Інститут демографії й санітарної статистики ВУАН, у 1936–1938 рр. — Інститут демографії й санітарної статистики АН УРСР. Незмінним директором Інституту в ці роки був М.В. Птуха. Протягом 1924–1938 рр. Інститут демографії випустив 14 томів «Праць» (перші 11 томів присвячені питанням демографічної, а наступні 3 — санітарної статистики). 1938 р. — інститут було ліквідовано, М. Птуха майже два роки просидів у Лук'янівській в'язниці, багатьох демографів репресовано. 2002 р. відновлений як Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, від 2009 р. носить ім'я М.В. Птухи, НАН України. Від 2004 р. видає журнал «Демографія та соціальна економіка» (див. *Резніков В.* Демографія України за 1914–1928 рр.: Бібліогр. покажчик. Ч. I: Книжки / За ред. акад. М.В. Птухи. К., 1931. IV, 275 с.; *Вересовська Т.В.* Внесок Інституту демографії УАН–ВУАН на чолі з академіком М.В. Птухою у розвиток статистичної науки та демографії в Україні (1919–1928) // *Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів.* — К., 2000. — Вип. 5. — С. 118–129; *Стешенко В.С.* Михайл Васильєвич Птуха как демограф // *Демографические исследования.* Вып. 24. — М., 2002. — С. 324–332).

⁴⁸ Комісія для виучування звичаєвого права України заснована в грудні 1918 р. в складі Соціально-економічного відділу ВУАН. Голова — О.І. Левицький (пізніше О.О. Малиновський), керівник (керуючий працями) М.П. Павлов-Сільванський, а пізніше В.І. Синайський, А.Е. Кристер. У структурі діяли підкомісії, які відповідно займалися: складанням бібліографічного покажчика; збиранням і дослідженням матеріалів звичаєвого права, в тому числі норм народного права в народних судах Києва, спадкове і земельне право, торговельно-звичаєві норми. Видавала «Праці Комісії для виучування звичаєвого права України». Загалом члени комісії підготували близько 150 наукових праць, присвячених переважно аналізу ролі звичаєвого права на різних історичних етапах розвитку України та впливу звичаїв правового характеру на правові стосунки в перші пореволюційні роки (особливо в сільській місцевості). В лютому 1934 р. у зв'язку з реорганізацією ВУАН комісія була ліквідована, а її працівники увійшли до складу Кабінету радянського будівництва і права при Президії ВУАН, який через кілька місяців

теж припинив існування. Багато членів комісії були репресовані. (див: *Усенко І.Б.* Юридична академічна наука у 1918–1941 роках // Академічна юридична думка. — К., 1998. — С. 15–53).

⁴⁹ Постійну комісію для виучування соціальних питань при Соціально-економічному відділі очолив акад. М.І. Туган-Барановський, а після його смерті — Б.О. Кістяківський. Комісія поставила перед собою завдання скласти якнайповнішу бібліотеку «по всіх галузях соціального питання» (робітниче питання, професійний рух, аграрне питання, соціалізм, кооперація тощо), зібрати колекцію законодавчих та інших матеріалів в цій галузі, створити соціальний музей, видавати й перевидавати наукові розвідки. Згідно зі звідомленням за 1921 р., комісію очолював М.В. Птуха. Проте він же, за звідомленням 1923 р., запропонував її ліквідувати з 1.01.1922 р.

⁵⁰ В.І. Вернадський як голова Комісії з вивчення природних продуктивних сил Росії в доповіді 16.12.1916 р. «Про державну мережу дослідницьких інститутів», опублікованій 1917 р., зазначав: «На очереди дня стоит создание высшего Геодезического института, расширение и ускорение организации топографической и картографической съемки в одинаковом масштабе всей России» (цит. за: *Вернадский В.И.* О науке. Т. 2: Научная деятельность. Научное образование. — СПб., 2002. — С. 53). В. Вернадський активно провадив ідею такого інституту й під час роботи Комісії по заснуванню УАН, тут розглядалися пропозиції генерала М. Медзевецького та наради геофізіологів з Одеси, проте цієї академічної установи створити не вдалося. Однак 1927 р., за ініціативи С.Л. Рудницького, який переїхав в УРСР з Праги, утворюється в Харкові Український науково-дослідний інститут географії і картографії (проіснував до 1934 р.). В СРСР 1928 р. було засновано Державний інститут геодезії і картографії (від 1933 р. — Центральний науково-дослідний інститут геодезії, аерозйомки і картографії).

⁵¹ Повстання проти влади Скоропадського за відновлення Української Народної Республіки очолила створена 13 листопада 1918 р. в Києві на таємному засіданні політичних партій Директорія. До її складу увійшли В. Винниченко (голова), С. Петлюра, П. Андрієвський, А. Макаренко і Ф. Швець. «Револьюційно-республіканською армією» керував С. Петлюра. Розкол та деморалізація гетьманських збройних сил, елітна частина яких (сердюки) перейшла на бік повстанців, відмова німецьких та австро-угорських солдатів брати участь у боротьбі з повстанцями (вони спішно покидали Київ та Україну) швидко вирішили долю гетьманської влади в столиці.

14 грудня о 13-й годині гетьманське командування віддало наказ про припинення дводенного опору повстанській армії. Гетьман Скоропадський підписав своє зречення від влади, а Рада Міністрів Української Держави на чолі з С. Гербелем склала повноваження, передаючи владу Директорії УНР. Близько 15-ї години 14 грудня загони Дніпровської дивізії та Січових стрільців увійшли до Києва. Влада перейшла до Директорії, й було відновлено Українську Народну Республіку.

Переодягнений в німецьку військову форму, П. Скоропадський деякий час переховувався в Києві, а потім санітарним поїздом виїхав за межі України.

Відразу ж після капітуляції гетьманського уряду, під вечір 14 грудня, Револьюційний комітет призначив Раду комісарів як тимчасову найвищу політичну владу в Києві до прибуття Директорії. Комісари встановили свій нагляд над міністерствами, а також звільнили з тюрем Києва близько 500 політичних в'язнів. 17 грудня 1918 р. Револьюційний комітет, з огляду на те, що військова влада в Києві перейшла до командувача Осадного корпусу Є. Коновальця, а політична — до Ради комісарів, саморозпустився.

⁵² Постійна комісія для видання історично-географічного словника була створена в структурі I відділу наприкінці 1918 р. Голова — академік Д.І. Багалій, директор — О.С. Грушевський, секретар — М.М. Ткаченко. До комісії були передані матеріали, які збиралися під керівництвом В.Б. Антоновича наприкінці XIX — на початку XX ст.

Планувала видати словник у кількох томах. Співробітники комісії, за якими були закріплені конкретні регіони, збирали як друковані, так і архівні матеріали історико-географічного змісту, які фіксувалися на відповідних картках. Крім того, вони готували статті словникового типу. Досліджувалися також історія заселення України, міграційні процеси, історія окремих міст і сіл. Комісія широко використовувала позаштатних працівників, співпрацювала з регіональними комісіями красзнавства при ВУАН. Протягом 1927–1931 рр. комісія видала чотири томи «Історично-географічного збірника». Переважна кількість статей в збірниках стосувалась XVI–XVIII ст. Було підготовлено ще чотири томи та кілька монографій, які так і не були видані. Не побачив світ і сам «Словник».

Після повернення в Україну М.С. Грушевського в 1924 р. в складі відновленої Історичної секції УНТ в структурі ВУАН провадила роботу й Комісія порайонного дослідження історії України. (*Вербиленко Г.* Праці Постійної комісії історично-географічного словника української землі ВУАН — джерело написання «Історії міст і сіл України» // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. — Вип. 36: На пошану акад. НАН України, Героя України П.Т. Тронька.* — К., 2010. — С. 386–396).

⁵³ Постійну комісію для складання історичного словника української мови утворено 1918 р. Голова — проф. Є.К. Тимченко. В різні роки в ній працювали 3–6 позаштатних співробітників, які у власній роботі користувалися джерелами з української мови, зібраними П.Г. Житецьким. До кінця 1920-х років комісія складала картотеку обсягом понад 300 000 одиниць з 400 джерел, розпочала випуск «Історичного словника українського язика», видала в Києві–Харкові два випуски 1-го тому, літери А–Г, 1930; Г–Ж, 1932 (понад 10000 слів від «А» до «жяловати»). У 1930 р. за постановою Президії ВУАН комісію ліквідовано, частково влиито в Інститут мовознавства ВУАН.

⁵⁴ Постійна комісія для складання словника живої української мови — одна з головних лінгвістичних структур Історично-філологічного відділу (І відділу) УАН. Утворена 1918 р. Голова — А. Кримський, керівничий — В. Ганцов (1920–1929 рр.), згодом М. Калинович. Комісії було передано бібліотеку Б. і М. Грінченків. У 1924 р. комісія почала видавати 4-томний «Російсько-український словник» за ред. А. Кримського та С. Єфремова і за участю В. Ганцова, Г. Голооскевича, М. Грінченко, А. Ніковського. Не був закінчений (в 1924–1933 рр. вийшли т. 1–3 — надруковано літери А–П) у зв'язку з репресіями та боротьбою з т. зв. буржуазним націоналізмом. У 1930 р. комісія припинила існування, частково увійшла до Інституту мовознавства ВУАН (тепер — Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України) (див. *Варава Т.* Діяльність Постійної комісії для складання словника української живої мови у складі УАН–ВУАН (1918–1930 рр.) // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство.* К., 2000. — Вип. 2. — С. 227–235).

⁵⁵ Постійна комісія для видавання пам'яток новітнього українського письменства при І відділі була створена наприкінці 1918 р., в лютому 1919 р. керівничим затвердили С.О. Єфремова. Працювала, в основному, з непостійними й нештатними працівниками. Заснувала «Академічну бібліотеку українських письменників», виробила план академічного видання творів Т.Г. Шевченка в 9-ти т., планувала наукові видання творів І. Котляревського, М. Коцюбинського, Панаса Мирного та ін. Серед надбань: видання листування та щоденника Т. Шевченка як т. 3, 4 академічного повного зібрання творів поета, бібліографічне дослідження творчості Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, збірники розвідок «Пантелеймон Куліш», «Шевченко і його доба», «Література» (т. I). Була ліквідована під час реорганізації ВУАН на початку 1930-х років.

⁵⁶ Записки Історично-філологічного відділу УАН (після 1921 р. ВУАН) — наукові збірники, що видавалися у Києві (1919–1931 рр.) за редакцією А. Кримського (пере-

важна більшість). Вийшло 26 книг, з них — № 6, 11, 17 — «Праці історичної секції» (за редакцією М. та О. Грушевських). Підготовлена за редакцією Кримського книга 26/27 була заборонена до друку 1929 р. через арешти науковців у справі СВУ. Замість неї 1931 р. вийшла друком книга 26 за редакцією М. та О. Грушевських, яка містила праці історичної секції ВУАН.

⁵⁷ На той час II відділ підготував до друку лише: Протоколи засідань фізично-математичного відділу Української Академії наук у Києві за 1918 рік. — К., 1919. — 76 с. Вони містили сім перших протоколів, матеріали до них. Гроші на друк вирішили виділити вже на другому засіданні Спільного зібрання. Проте, безперечно, насамперед II відділ ініціював більшість публікацій академічних видань російською мовою.

⁵⁸ Йдеться, очевидно, про поїздку академіка Петербурзької АН, візантиніста й славіста Федора Івановича Успенського (1845–1928) до Одеси в справах Російського археологічного інституту в Константинополі (Стамбулі). Діяльність інституту перервалася з початком Першої світової війни, а сам інститут на час війни залишався під захистом деяких дипломатичних місій. Як директор інституту, Ф.І. Успенський, залишившись єдиним співробітником установи, повинен був з'ясувати стан справ інституту та представити урядові відомості про матеріальні втрати через військові події і розрив стосунків з Оттоманською Портою. За дорученням Комісаріату освіти, Ф.І. Успенський відвідав Одесу «для огляду і перевірки залишеного там архіву і для добування найбільш важливих документів з метою з'ясування історії інституту і вартості його колекцій». (*Барынина О.А.* Отечественное византиноведение на рубеже эпох: Русско-византийская комиссия (1918–1930 гг.). — СПб., 2010. — С. 125). Ф.І. Успенський був товаришем В.І. Вернадського, в Петербурзі вони були сусідами в знаменитому «академічному домі» (Василівський острів, 7-ма лінія, буд. 2). В березні 1920 р. Ф.І. Успенський звертався до Ради РАН «в надежде, что будут приняты хотя бы некоторые меры, дабы дать мне покой в моем скромном помещении из двух комнат». «Вот уже пять дней, — писав Ф.І. Успенский, — как квартира академика В.И. Вернадского, временно занимаемая мной, подвергается ежедневному разгрому. Все помещения осматриваются, ящики и сундуки взламываются, все в них содержимое переносится в особые корзины и ящики и запечатывается /.../ Разбрасывают вещи и делают существование как для меня, так в особенности для моей большой жены отяготительным. По ошибке или по излишней ревности в опись попали и мои собственные драгоценные рукописи ...» (цит. за: *Лебедева Г.Е., Якубский В.А.* К истории изучения творческой биографии академика Ф.И. Успенского (петроградско-ленинградский период жизни Ф.И. Успенского, судьба научного наследия) // Античная древность и средние века. — Екатеринбург, 2004. — Вып. 35. — С. 258).

⁵⁹ 19 грудня до перону київського вокзалу підійшов потяг Директорії, який прибув з Вінниці. Його урочисто зустрічали військові, представники політичних і громадських організацій, консули іноземних держав і великий натовп киян. На Софійському майдані відбулись військовий парад та урочисте богослужіння. В. Винниченко у «Відродженні нації» записав: «... Особливо бучно було уряджено фахівцями вступ Директорії в Київ. До цього вступу й київські українці, і штаб головного отамана С. Петлюри готувались майже тиждень (з 14 по 19) ... Довго також обмірковувалося штабом питання, чи «вступати» головному отаманові на білому коні, чи просто на автомобілі ... А в самому Києві будували врочисту арку, розвішували по вулицях килими, плакати з різними славословними написами в честь «національних героїв» (*Винниченко В.* Відродження нації. — К., 1990. — В 3-х ч. — Ч. 3. — С. 167 (репр. вид. Київ; Відень, 1920).

26 грудня 1918 р. на Софійському майдані в Києві в присутності величезного натовпу народу було проголошено декларацію Директорії Української Народної Рес-

публіки, в якій було викладено програму керівного органу. Створено уряд УНР під головуванням В. Чехівського (УСДРП). Декларацією сповіщалося про знищення гетьманського режиму та його місцевих органів. Серед перших рішень нової влади було відновлення соціальних та політичних прав селян і робітників, які вони отримали за Центральної Ради; Директорія проголосила, що передасть владу трудовому народу.

⁶⁰ Кошторис Академії та її установ на 1919 р. було надруковано у додатках до цього протоколу (див. Першій піврік... — С. 40–51).

⁶¹ Матеріали Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки (див. у нашому виданні).

⁶² Тут ми бачимо наполегливі кроки щодо українізації Академії. Це можна розглядати також як компроміси А.Ю. Кримського задля порозуміння із владою й уникнення ліквідації створеної гетьманським урядом УАН на заклик Українського наукового товариства. Тому вмотивовано виглядає поява закону Директорії від 3 січня щодо статуту УАН. Поряд із змінами у § 21 щодо мови видань Академії, з'явилися й інші новели у статуті УАН від 14.11.1918: «...2) § 47 і § 57 доповнили так: «Всі службові особи канцелярії Академії наук повинні зовсім вільно володіти українською мовою усно і на письмі, бо усе внутрішнє діловодство Академії (протоколи, канцелярні папери і т. ін.) обов'язково провадиться мовою українською»; 3) § 62 доповнити так: «Дійсні члени Академії наук при своєму затвердженню повинні скласти присягу на вірність Українській Народній Республіці». (Правовий статус Академії наук: Історія та сучасність. К., 1993. — С. 190). Норма про присягу з'явилася вперше й ніколи більше не використовувалася в статутних документах Академії наук України. Мовні новели до § 47 і § 57 торкалися канцелярії Неодмінного секретаря, а також правління УАН.

⁶³ Йдеться про полонених вояків гетьманської армії, призваних до її лав за законом «Про учот і заклик пробуваючих у межах Української Держави офіцерів й поверхстрокових унтер-офіцерів бувшої Російської Армії та бувших юнкерів військових шкіл». Система комплектування частин Окремого корпусу була добровільно-примусовою. За уникнення від обліку й призову передбачалася кримінальна відповідальність за законами військового часу. Полоненими опікувалася в Києві, зокрема, місія Датського Червоного Хреста, яка діяла в Росії та Німеччині під час світової війни з ініціативи імператрици-вдови Марії Федорівни.

⁶⁴ Більшість членів Українського наукового товариства в Києві та, насамперед, його голова М.С. Грушевський бачили товариство фундаментом національної Академії наук і за умови «стрімкої» реалізації проекту Василенка-Вернадського вимушені були брати участь в організації УАН. Проте політичне опонування та, в першу чергу, різниця в усвідомленні національної складової фактично зробили неможливою згоду М.С. Грушевського на набуття президентства в Академії «з милості» гетьмана П.П. Скоропадського, а далі визнання істориком створеної УАН. Безумовно, мали місце концептуальні розходження в поглядах М.С. Грушевського та В.І. Вернадського на науково-академічну організацію. Однак впровадження М.С. Грушевським права пріоритету на легітимізацію УНТ на державному рівні як національної Академії негайно перетворилося на конкретні кроки щодо впровадження «українськості» за Директорії. При цьому обов'язкова умова, щоб всі видання УАН були україномовними, яка відстоювалася УНТ та його провідниками в Академії ще влітку 1918 р. (цю вимогу підтримував й міністр освіти М.П. Василенко), була лише приводом. М.С. Грушевський спробував наново створювати Академію, УНТ ухвалило «утворити комісію для розгляду та утворення статуту Академії наук». Урядові були висловлені два основних побажання: УНТ має пріоритетне право стати основою УАН, офіційною мовою академічних видань має бути

українська, з іноземних мов — німецька, французька, англійська, латина. Внесені були також конкретні пропозиції щодо структурних одиниць УАН. Вже на початку січня 1919 р. всі документи відносно УАН (статут, штати тощо) було подано уряду Директорії. Проте Директорія не підтримала основних принципових ідей М.С. Грушевського. Подання УНТ про те, що статут гетьманської Академії є «дуже шкідливим з національного українського погляду», не було схвалене. До статуту УАН законом від 31 грудня 1918 р. було внесено лише деякі зміни (українська мова видань та присяга академіків на вірність УНР). Прохання ввести додатково членами УАН 8 обранців УНТ також не було задоволеним. Як видається, не остання роль в цьому належала опонентам М.С. Грушевського в самому УНТ, у корпорації академіків, які не бажали віддати УАН повністю до рук М.С. Грушевського. В 1921 р. заступник голови УНТ А.Ю. Кримський та його прихильники назавжди ліквідували первісний план створення УАН на базі УНТ, погодившись на повне влиття товариства в структуру Академії згідно з директивою Наркомосу. З поверненням в УРСР у 1924 р. М.С. Грушевський фактично почав реститувати в рамках УАН діяльність підрозділів УНТ, спираючись на колишніх членів товариства, які поділяли його погляди у 1918 р. (О. Грушевський, Є. Тимченко, О. Яната, П. Тутковський). Це поновило конфлікт в академічному середовищі. (див. *Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М.* М.С. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. — К., 1993. — С. 43–54; *Гирич І. М.* Грушевський і С. Єфремов на тлі суспільно-політичного життя кін. XIX — 20-х рр. XX ст. // Український історик. - 1996. — Ч. 1–4 (128–131). — С. 142–187).

⁶⁵ Хоча проф. В.Ю. Данилевич і був обраний в грудні 1918 р. керівником створеної при I відділі Постійної комісії для видавання пам'яток мови, письменства й історії (Археографічна), вже в травні 1919 р. голова цієї комісії акад. Д.І. Багалій повідомив Спільне зібрання, що на вільну посаду керівничого обрано проф. Ф.П. Сушицького.

⁶⁶ II відділ видавав: «Записки Фізично-математичного відділу»; «Труди Фізично-математичного відділу»; «Праці» і «Збірники праць» окремих інститутів і комісій, «Український зоологічний журнал», «Український ботанічний журнал», «Українські геологічні вісті» тощо. Монографії М. Кашенка, Д. Лук'янова надруковані, наприклад, як «Видання Київського Акліматизаційного саду».

⁶⁷ Події змінили таку категоричну постановку питання: надзвичайні Спільні зібрання проходили 21 червня, 26 червня, 5 липня, 12 липня, 26 липня, 9 серпня, 30 серпня, 7 вересня (25 серпня за ст. ст., за часів денікінської влади), 13 вересня (31 серпня за ст. ст.).

⁶⁸ Первісний план утворення Ботанічного саду при Українській академії наук, за дорученням Комісії по підготовці законопроекту про заснування УАН, представив у серпні 1918 р. О.В. Фомін. Проект розвитку Ботанічного саду УАН як головного саду країни розробив 1919 р. В.І. Липський. Призначений директором він накреслив його структуру і напрями діяльності, детальний план будівництва. Сад мали розмістити на землях Голосіївського лісу, однак остаточного дозволу від влади на це не вдалося отримати, і сад тоді не був створений. Роботи, як писав згодом В.І. Липський, припинилися, співробітники розбіглися, а потім і «Голосіївський ліс якось вислизнув з рук Академії». Ботанічний сад як окрема установа при Академії наук складався з ряду відділів (бібліотека, гербарій, музей, колекція живих рослин, лабораторії), частина з яких розпочала роботу вже в 1919 р. У 1920–1923 рр. Ботанічний сад на чолі з В.І. Липським, за відсутності земельної ділянки, змушений був обмежуватися збиранням матеріалу для гербарію та музею і написанням наукових праць. Лише восени 1935 р. із перенесенням столиці УСРР з Харкова до Києва уряд затвердив рішення Київради про будівництво

ботанічного саду при Інституті ботаніки АН УСРР і про відведення для нього земельної ділянки площею в 117 га на схилах Дніпра, на Звіринці (нині Національний ботанічний сад імені М. Гришка НАН України).

⁶⁹ В.І. Вернадський ще раз 29 березня буде говорити на Спільному зібранні про намір листовно висловити свою позицію в цій справі. Проте, ймовірно, він так і не здійснив свій задум — знайти такого тексту поки не вдалося.

⁷⁰ 22 січня 1919 р. газета «Нова рада» сповістила про відбуття до Парижа другої черги української місії на мирну конференцію, в складі якої був як радник з економічних питань М.І. Туган-Барановський. На станції Відрадне поблизу Одеси М.І. Туган-Барановський помер від нападу стенокардії в самому розквіті сил, в 54 роки. (*Коваль П. Михайло Туган-Барановський, життя і наукова діяльність // Хроніка — 2000. — Вип. 35–36. — С. 332–365; Наукові новаторства Михайла Туган-Барановського // Злупко С.М. Історія економічної теорії: підручник. — К., 2005. — С. 509–542.*)

Помічник керівничого Комісії для виучування соціального питання І.Ф. Лозинський, поїхавши за кордон, після смерті академіка М.І. Туган-Барановського звісток не подавав, тому в травні 1919 р. III відділ доповів, що не вважає його більше на посаді в УАН.

⁷¹ Трудовий конгрес України як вищий тимчасовий законодавчий орган проходив в Оперному театрі в Києві 23–28.1.1919 р. Делегати обиралися за куріями в різних регіонах, що не були зайняті більшовиками, а також від профспілок працівників пошти та залізничників (377 — селяни, 118 — робітники, 33 — представники «трудової інтелігенції»). Найбільшими фракціями на конгресі були есерівська і селянська. Конгрес затвердив ухвалу Української Національної Ради ЗУНР та Універсал Директорії УНР про об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу. В ході роботи конгресу більшість делегатів висловилися проти встановлення в Україні радянської форми правління. Конгрес прийняв «Закон про форму української влади», згідно з яким законодавчою владою мав бути парламент, а виконавчою — уряд — Рада Міністрів. Конгрес висловився за підготовку «закона для виборів всенародного парламенту Незалежної Соборної Української Республіки». Прийнятий делегатами «Універсал Трудового конгресу» визначав напрями законотворчої роботи, функції Директорії, Ради Народних Міністрів, органів місцевої влади. Проте оголошувалось про тимчасове припинення діяльності Конгресу через наступ російських військ на Київ. Універсал визначав: «Вся вища власть на Україні, на перерву засідань Трудового Конгресу, має належити Директорії, котра доповнюється представником від Наддністрянської України (від Галичини, Буковини і Закарпаття до складу Директорії увійшов Президент У[країнської] Н[ациональної] Ради ЗУНР С. Петрушевич). Власть виконавчу Директорія має доручити Раді Народних Міністрів, яка відповідає за свою роботу перед Трудовим Конгресом, а на час перериву засідань перед Директорією Української Народньої Республіки». Ці тимчасові повноваження верховної влади в умовах воєнних дій залишалися за Директорією впродовж всього досить тривалого часу її існування. Голова Ради Народних Міністрів В. Чехівський був противником війни з більшовиками. Тому 29 січня Директорія прийняла відставку уряду В. Чехівського і доручила міністру народного господарства С. Остапенкові сформувати новий уряд. 2 лютого 1919 р., ставши перед фактом неминучого захоплення Києва радянськими військами, Директорія і уряд залишили місто, перемістившись до Вінниці. 5 лютого 1919 р. більшовики захопили Київ. Після відступу Директорії УНР і уряду з Києва внаслідок більшовицького наступу комісії конгресу брали участь в спільних нарадах Директорії та Ради Міністрів, але в липні 1919 р. припинили роботу. (див: Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х т., 3-х ч. — К., 2006).

⁷² На другий день після усунення влади П. Скоропадського, 15 грудня 1918 р., до Києва вступило командування Осадного корпусу Армії УНР на чолі з Є. Коновальцем та начальником штабу А. Мельником. Полковник Є. Коновалець був призначений комендантом Києва й з 16 грудня офіційно зосередив у своїх руках усю повноту військової та адміністративної влади в столиці. Київ оголосили в стані облоги, при штабі корпусу було засновано військово-польовий суд та спеціальну слідчу комісію. Суду підлягали: військові і цивільні особи, звинувачені в участі в маніфестаціях і зібраннях не лише на майданах і вулицях, але також і в приміщеннях без дозволу на це, у друкуванні листівок, прокламацій та відозв, у продажу спиртних напоїв; власники театрів, кінематографів, ресторанів, паштетних, які не зачиняли свої заклади о пів на десяту вечора; приватні особи, котрі з'являлися на вулицях після десятої години вечора або не здали зброї до 21.VII.1918 р.; винні у незаконних арештах і реквізиціях, у поширенні провокаційних пліток, агітації, підбурюванні, пограбуваннях, розбійництві, вбивствах, підпалах, згвалтуваннях, збройних нападах на військову варту і цивільних урядовців тощо. 31 грудня за наказом № 47 було розпочато українізацію Києва: упродовж трьох днів вимагалось зняти в Києві всі російські вивіски і до 18 січня замінити їх україномовними. (*Ковальчук М.* На чолі січових стрільців: військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр. — К., 2010. — 288 с.; *Хома І.Я.* Адміністративна діяльність та ініціативи з організації державної влади командування Осадного корпусу армії УНР у другій половині грудня 1918 р. — січні 1919 р. // *Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.* — К., 2010. — Вип. 14. — С. 147–160).

⁷³ За Директорії уряд УНР намагався активізувати державну політику українізації культурно-освітнього життя. Були здійснені спроби розв'язати проблеми російських університетів та інститутів двома шляхами: поступовим, через запровадження україномовних кафедр як паралельних чи основних, а також радикальним, через ліквідацію російських університетів, передусім у Києві, об'єднавши Університет св. Володимира з Українським держуніверситетом у складі нової юридичної особи, де він мав з часом знівельоватися. Наслідком міжвідомчих дискусій було рішення реформувати російські університети та інститути в україномовні вже навесні 1919 р. 24 січня 1919 р. міністр народної освіти І.І. Огієнко, враховуючи попередній досвід української влади щодо реформування сфери вищої освіти, розпорядився заснувати при Міносвіті Комісію у справах щодо вищих шкіл та наукових інституцій. У ній були представлені 26 осіб від 13 українських інституцій — серед них були академіки Д.І. Багалій, В.І. Вернадський, А.Ю. Кримський, професори М.С. Грушевський, Ф.П. Сушицький, І.М. Ганицький, Г.Г. Павлуцький, О.В. Корчак-Чепурківський, В.В. Дубяньський, Д.О. Граве, Б.О. Кістяківський. 25 січня комісія, яку очолив заступник міністра освіти П.І. Холодний, зібралася на своє засідання і, передусім, вирішивши дотримуватись в своїй діяльності лінії попередників (комісій П.І. Холодного, яка діяла навесні 1918 р., і В.І. Вернадського), намітила ряд заходів щодо підтримки національної вищої освіти. А департамент вищої школи Міносвіти підготував для розгляду законопроект, за яким, починаючи з 1 січня 1919 р., Університети св. Володимира і Київський державний український, що тоді знаходилися під одним дахом, належало об'єднати в один заклад — Київський державний український університет св. Володимира, де основною мовою викладання мала стати українська. З дозволу міністра народної освіти якийсь час можна було викладати й іншими мовами (малося на увазі, російською). Кафедри підлягали поділу на основні (україномовні) і паралельні (іншомовні), які були лише тимчасовими. Заміщення вакансій по основних кафедрах мало проводитися представниками основних кафедр. Паралельні до них кафедри могли обійняти ординарні та екстраординарні професори Університету св. Володимира. Студентам надавалося право на власний розсуд вибирати

курс лекцій за основною чи паралельною кафедрою. Матеріальну базу об'єднаного університету складало усе, що раніш належало обом закладам окремо. Приступити до реалізації наміченого уряд не встиг через підготовку до евакуації і від'їзд наприкінці січня 1919 р. з Києва до Вінниці. (*Завальнюк О.М.* Спроби реформування російських вищих шкіл за Гетьманщини і Директорії УНР (травень 1918 — січень 1919 р.) // *Наук. праці Кам'янця-Подільськ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка.* — Кам'янець-Подільський, 2009. — Т. 19. — С. 462–474).

⁷⁴ Швидка перемога Директорії над гетьманцями не означала мирного встановлення влади УНР по всій Україні. Вже з кінця грудня 1918 р. силами УНР протистояли повстанські загони більшовиків Катеринославщини і загони анархіста Махна. З південного сходу на Лівобережжі стали наступати білогвардійські війська, захопивши Донбас і Приазов'я. На заході польські війська на початку січня 1919 р. захопили Ковель та Володимир-Волинський. До початку січня 1919 р. частини, що вдерлися в Україну з північного сходу, лише на одну третину були укомплектовані з українців-повстанців (з 4 січня 1919 р. вони стали червоноармійцями, підкорялися тільки розпорядженням Л. Троцького), а на дві третини — з бійців Червоної Армії, підданих Росії, що надавали інтернаціональну допомогу. РРФСР і уряд Радянської України потай домовилися з солдатською Радою німецьких військ впустити до Харкова Червону Армію. Німецький гарнізон міста змусив петлюрівців залишити Харків. На Лівобережжі та в ряді повітів правобережної України прокотилися селянські повстання проти атаманивщини, в частинах УНР виявлялися ознаки «більшовицького розкладу». Директорія наважилася на ультиматум ленінській РНК (від 9 січня), вимагаючи реакції на напад на УНР, проте прогнала дипломатичну боротьбу і оголосила війну Москві. 12 січня 1919 р. червоні захопили Чернігів, 22–23 січня петлюрівці здали Ніжин і Козелець, 24–25 січня червоні штурмували Катеринослав. Посилилася деморалізація військ УНР. 27 січня червоні були вже в 30 км від Києва. Три дні тривав бій під Броварами — останнім оплотом петлюрівців на підході до Києва. Уряд віддав розпорядження про евакуацію держустанов. У ніч з 1 на 2 лютого 1919 р. Директорія УНР, штаб Петлюри, міністри виїхали з Києва до Вінниці (пізніше довелося перебратися в Кам'янець-Подільський). Червона Армія вступила 5 лютого в покинутий петлюрівцями Київ, а до Вінниці прийшла телеграма від радянського керівництва, в якій більшовики пропонували повну капітуляцію Директорії (*Чіхрадзе О.Ш.* Друга українсько-більшовицька війна (листопад 1918 — грудень 1919 р.): дис... канд. іст. наук: 20.02.22. — Л., 2003. — 233 арк.; *Солдатенко В.Ф.* Україна в революційну добу. — Т. 3: Рік 1919. — К., 2010. — 455 с.).

⁷⁵ Йдеться, очевидно, про Київський державний український університет, в який було перетворено у серпні 1918 р. організований на рік раніше на громадських засадах Київський народний український університет — першу національну вищу школу в Україні.

⁷⁶ Київського інституту музикознавства створено не було.

⁷⁷ 5 лютого в Київ увійшли червоні війська.

⁷⁸ Політичної нестабільності. Від лат. *interim* — проміжний, тимчасовий.

⁷⁹ В травні 1919 р. бібліотеку було придбано. Її передали до Історично-філологічного відділу УАН (мала 482 назви — загальний обсяг понад 5 тис. томів та до 2 тис. брошур). 1922 р. з бібліотеки імені В.Б. Антоновича I відділу УАН були передані книги до НБУ, серед них і книги французькою мовою. Після реорганізації ВУАН у 1933–1936 рр. цінні документи В. Антоновича та частина книг надійшли до ВБУ. Для порівняння: бібліотеку акад. РАН (і УАН від 1921 р.) В.С. Іконникова Тимчасовий комітет з організації Всенародної бібліотеки України (ВБУ) 14 березня 1919 р. вирішив купити негайно за 200000 крб і виплатити половину коштів до остаточного перевезення

книг у ВБУ. Крім того, В.І. Вернадському було доручено з'ясувати подробиці передачі збірки, а Д.І. Багалію — здійснити оцінку зібрання — він нарахував 17836 томів книг і 3000 брошур. Називалась навіть сума в 10000 руб. золотом, яку 1923 р. виділили на бібліотеку з виплатою упродовж п'яти років. Проте лише у вересні 1926 р. ВУАН виділила 8250 руб. для придбання бібліотеки. (*Ульяновський В.І.* Бібліотека «знань» і технологія праці Володимира Іконнікова // Студії з архівної справи та документознавства. — К., 2004. — Т. 11. — С. 224–238).

⁸⁰ 10 лютого А.Ю. Кримський та В.І. Вернадський побували на прийомі у наркома освіти Тимчасового робітничо-селянського уряду України В. Затонського і дістали запевнення в прихильності до УАН. 12 лютого 1919 р. на спільному зібранні засновників УАН було повідомлено про це офіційно, тому радянські історики довгий час називали саме цю дату днем створення УАН.

⁸¹ Того ж дня, 12 лютого 1919 р., В.І. Вернадський занотував у щоденнику: «Заседание Акад[емии] н[аук] в связи с новым помещением. Реквизиция Леваш[овского] пансиона произведена по-большевистски. Очень трудно добиться правды. Все оказывается неверным при проверке. Говорили — пустой, дети переведены в институт, оказалось — есть пансионерки, а сейчас старательно увеличивается их количество, создается отсутствующая канцелярия и т. д. Боюсь, что много и в этом неверного, т. к. главный источник этого Крымский, который не точен, чтобы не сказать больше, в своих данных, когда это касается того, чего он хочет. Он ведет все время беспринципную политику, имея в виду благо: 1) укр[аинского] национ[ального] возрод[ения] и 2) науки. Ему поддакивает более умудренный опытом, менее грубый и менее циник Багалей, но, по существу, гораздо более лживый. Багалей наедине со мной говорит о необходимости сдерживать Крымск[ого], предвидя характер будущих событий. Я отвечаю ему, что я все время стараюсь их предвидеть и в этом смысле веду политику, и что я рад, что он теперь это сознает. Он боится большевизма Кр[ымского] и позднейшей расплаты». (*Вернадский В.И.* Дневники, 1917–1921. — С.130).

⁸² *Закревский Н.В.* Описание Киева: в 2 т. — М., 1868. — 950 с.

⁸³ Йдеться про фонди Канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора (див. *Шандра В.С.* Київське генерал-губернаторство (1832–1914): Історія створення та діяльності, архівний комплекс і його інформативний потенціал. — К., 1999. — 142 с.).

⁸⁴ По смерті М.І. Туган-Барановського академіка Ф.В. Тарановського було офіційно обрано новим головою III відділу лише 13 березня 1919 р.

⁸⁵ В умовах Першої світової війни Варшавський університет у 1915 р. був евакуйований до Москви, а потім, на прохання ростовчан, які ще в 1910 р. клопотали про відкриття власного університету, до Ростова-на-Дону. Донський університет став першим науково-навчальним закладом міста. Під час громадянської війни 1917–1920 рр. територія Ростовської області була зайнята білогвардійськими військами, більшість професорів Донського університету займала позицію, ворожу до Радянської влади, багато студентів університету були мобілізовані в Білу армію. У 1920 р. Ростов-на-Дону став радянським, і університет зазнав змін — більша частина викладачів емігрувала за кордон, змінився соціальний склад студентів. Вуз став іменуватися Північно-Кавказьким державним університетом (тепер Ростовський університет).

⁸⁶ Правничо-термінологічна комісія УАН–ВУАН діяла у 1919–1930 рр. Спочатку в її складі були О.І. Левицький (голова), Б.О. Кістяківський, А.Ю. Кримський, М.І. Радченко, О.Ф. Хруцький, П.Я. Стебницький, В.М. Ачкасов, О.М. Бутовський, І.Ю. Черкаський (секретар). У березні 1919 р. до них приєдналися ще 16 чоловік. Влітку 1919 р. вона стала окремою секцією Правописно-термінологічної комісії Історично-філоло-

гічного відділу УАН, а з 2-ї половини 1921 р. і до кінця 1925 р. — правничим відділом Інституту української наукової мови, який також входив до структури Історично-філологічного відділу. Від січня 1926 р. комісія знову в складі Соціально-економічного відділу. Від серпня 1922 р. її очолював В.І. Крижанівський, з листопада 1923 р. — І.Ю. Черкаський. Наслідком роботи комісії став: Російсько-український словник правничої мови. (Понад 67000 слів) / Праця Правничо-термінологічної комісії при Соціально-економічному відділі Академії наук. Гол. ред. акад. А.Ю. Кримський. — К., 1926. — 228 с. (Збірник Іст.-філол. Відділу УАН, № 41). Комісію передано 1930 р. до складу Інституту української наукової мови, де вона й припинила свою діяльність. Багатьох членів комісії було репресовано. Словник було перевидано 1984 р. зусиллями Науково-дослідного товариства української термінології в м. Нью-Йорку (США).

⁸⁷ Йдеться про кн.: *Александровский Г.В.* Историческая записка о состоянии Киево-Фундуклеевской женской гимназии в течение первого пятидесятилетия ее существования: 1860–1910. — К., 1910. — [4], 156 с.

⁸⁸ Практика ведення протоколів Спільного зібрання призводила до непорозумінь під час підписання протоколу попереднього засідання на наступному. Однак ухвалені зміни було важко впроваджувати в життя. Опоненти А.Ю. Кримського та його прихильників стосовно організаційного керівництва справами УАН і надалі не погоджувалися з практикою, що існувала. Восени 1927 р. академіки М.С. Грушевський та П.А. Тутковський відверто звинуватили А.Ю. Кримського в самоуправстві, суб'єктивному і сфальсифікованому редагуванні протоколів.

⁸⁹ «Вільне вето» (лат. *Libere veto*) — принцип одноголосного прийняття рішень. Широко використовувався в польській сеймовій практиці наприкінці XVI — у XVIII ст. Полягав у збереженні за меншістю права не допустити затвердження обговорюваного закону. Закріплював право кожного депутата своїм вето зупинити діяльність сейму з анулюванням усіх раніше затверджених цим же сеймом положень.

⁹⁰ Сьогодні книжкова та рукописна частини бібліотеки Київської духовної академії зберігаються у фондах НБУВ (докладніше див. *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. 1918–1941. — К., 1998 (далі — *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки)

⁹¹ Комісія для вивчення природних багатств України УАН–ВУАН (перша назва — Комісія для досліду виробних сил України, остання — Комісія для вивчення продукційних сил України) діяла 1919–1931 рр. На кінець 1919 р. комісія була найструктурованішою і найчисельнішою серед установ Академії — до її складу увійшло 7 секцій, яким підпорядковувались 7 комітетів, 6 підсекцій та 4 відділи. Чисельність комісії протягом 1919 р. зросла з 28 до 47 членів та 153 співробітників секцій. З 1920 р. головою комісії став П.А. Тутковський. В цей період у складі комісії фактично працювала лише гідрологічна секція. Після скорочення 1922 р. штатів у комісії залишилась штатною лише посада вченого секретаря (В.В. Різниченко). Усього в 1919–1922 рр. було опубліковано 80 праць членів комісії. В 1923 р. гідрологічна секція вийшла із складу комісії. Хоча й здійснювалося певне поживлення життя ВУАН, воно супроводжувалося постійним скороченням штатів. У 1924 р. було скасовано посаду вченого секретаря. Комісія була представлена лише її головою, дійсним членом ВУАН П.А. Тутковським. Робота комісії активізувалась в рамках підготовки II Всесоюзного з'їзду по вивченню продукційних сил. Головою комісії було обрано акад. Л.М. Яснопольського, вченим секретарем А.І. Ярошевича, який в 1929 р. став керівником комісії (єдина штатна посада). 1927 р. перетворена на Постійну комісію ВУАН для вивчення продукційних сил України (УКОПС). У листопаді 1927 р. комісію було підпорядковано Раді ВУАН, а в листопаді 1929 р. — включено до установ III, Соціально-економічного, відділу. В 1931 р.

вона припинила своє існування, хоча офіційних розпоряджень з цього приводу ВУАН не приймала. Комісія видавала спеціальний науково-інформаційний бюлетень «Продукційні сили України». 1934 р. у ВУАН було створено Раду по вивченню продуктивних сил України. В 1959 р. її перетворено на науково-дослідну установу на правах інституту АН. (*Яременко Л.М.* Документальна та бібліотечно-бібліографічна спадщина комісій з вивчення продуктивних сил України УАН–ВУАН (1919–1931): Дис... канд. іст. наук: 07.00.08. — К., 2002. — 298 арк.)

⁹² П.Я. Стебницький — відомий діяч національного руху та яскравий публіцист — відразу потрапив до списків неблагонадійних осіб щодо більшовицької влади. Влітку 1918 р. він був заступником голови делегації Української Держави на переговорах з Радянською Росією, з 24 жовтня по 14 листопада 1918 р. виконував обов'язки міністра народної освіти та мистецтв. З 11 січня 1919 р., за часів Директорії, П.Я. Стебницький зайняв посаду судді Генерального суду УНР і перебував на ній до скасування суду радянською владою. За місяць після другого приходу більшовиків до Києва, 7 березня 1919 р., в помешканні Стебницького було здійснено обшук, вилучено особисті документи та книги, а його самого заарештовано київською ЧК та кинуте до камери із злочинцями. Ця подія схвилювала наукову громадськість Києва, про долю П.Я. Стебницького клопоталися комісаріати народної освіти і закордонних справ та Спільне зібрання УАН. Невдовзі його було звільнено. Знавець архівів спецслужб А. Балабольшенко наводить таку версію вирішення долі Стебницького. «Під арештом пробув короткий час і лише випадково не був страчений... П. Стебницького врятував випадок. Функціонер ЧК, який вів справу П. Стебницького, виявив здатність до дипломатичного мислення. Стебницького було звільнено, а оскільки ця подія на той час була екстраординарною, голова ЧК, наче вибачаючись, звернувся до Х. Раковського (голова Раднаркому — *Укл.*) з відповідними поясненнями. Він сповіщав, що П. Стебницький «...был нами арестован на предмет истребления, но здесь появилось новое обстоятельство, которое помешало его устранить, это то, что он имел случай выступить Вашим оппонентом на заседании мирной делегации, вместо [С.] Шелухина. Украинским националистам это обстоятельство дало повод утверждать, что Стебницкому мстит тов. Раковский за его выступление на мирной делегации, так как правительства в это время в Киеве еще не было, мы решили пока что освободить Стебницкого, дабы показать, что место Раковского здесь не имеет места» (цит. по: *Балабольшенко А.* Петро Стебницький // Київська старовина. — 2005. — № 3. — С. 155–156).

⁹³ У виданнях I відділу жодної праці М. Сумцова надруковано не було, проте книги академіка виходили в кооперативних видавництвах, а також харківському Держвидаві.

⁹⁴ Ідею створення Фізичного інституту УАН обґрунтував член Комісії з розробки законопроекту створення УАН професор Й.Й. Косоногов (див. Історія Академії наук. — С. 81–82). Й.Й. Косоногов очолював фізичну лабораторію Київського університету, яка була чи не єдиною з наукових структур, придатних для проведення дослідних робіт з фізики. Вчений задумав створити на її базі Фізичний інститут на кшталт передових західноєвропейських наукових закладів. 1919 р. під керівництвом Косоногова (у 1922 р., незадовго до смерті (3 квітня) його обрали дійсним членом УАН) проект Електрофізичного інституту розроблявся в Комісії УАН з вивчення природних багатств України. В його структурі передбачалися лабораторії з дослідження електричних властивостей тіл та високих та низьких температур, фотоефекту, розробки приладів та еталонів у широкому діапазоні напруг і струмів, зокрема надвисоких напруг (генератори для ГЕС). Утім, через скрутні умови, в яких існувала УАН у ті роки, до реалізації задуму не дійшло. Фізичний інститут у Києві створено лише 1929 р., його першим директором став О.Г. Гольдман.

⁹⁵ Зоологічні дослідження в Академії наук України запроваджені від самого початку її існування. В березні 1919 р. з ініціативи професора С. Кушакевича засновано Комітет для виучування фауни України на чолі з акад. М.Ф. Кашенком. З 1 травня 1919 р. при Комітеті організовано Зоологічний кабінет, згодом перейменований на Зоологічний музей (директор М.Ф. Кашенко). Ця перша в Україні спеціальна зоологічна установа в 1919 р. налічувала 22 співробітники, серед яких були видатні вчені М.М. Воскобойников, В.О. Караваєв (з 1926 р. — директор), М.В. Шарлемань, Б.І. Балинський. Зібраний співробітниками багатий матеріал став основою для Інституту зоології, музеїв Палеонтологічного, Центрального науково-природничого НАН України. Комітет для виучування фауни України згодом було перейменовано у Комісію для виучування біології тварин. Зоологічний музей в 1931 р. увійшов до складу Інституту мікробіології та епідеміології.

⁹⁶ Ймовірно, причиною арешту С.О. Єфремова було його гостре публіцистичне слово. Після виходу з уряду УНР у серпні 1917 р. він сконцентрував свою увагу на газеті «Нова Рада». Двічі його заарештовували за часів царату (1906, 1907 рр.); правдиве перо не сподобалося й радянській владі. Єфремов у своїх статтях не приховував негативного ставлення до більшовиків, які «зруйнують усе, що тільки підлягає руйнації». І лише заступництво Української академії наук, яка вже обрала його своїм дійсним членом (позаштатним), доручила керувати Комісією для видавання пам'яток українського письменства, допомогло звільненню. В.І. Вернадський додав й свого власного голосу до звільнення (див. додаток до протоколу № 21). Після звільнення С.О. Єфремов, хоча й не брав активної участі в політичному житті, не міг залишитися вповні осторонь від подій як часів денікінської влади, так і повернення УНР влітку 1920 р. Проте він вирішив зосередитися на викладацькій та науковій роботі. Однак у червні 1920 р., коли українські й польські війська залишали Київ, перейшов на нелегальне становище, жив у Боярці під прізвиськом Ігнатенка. З 1921 до 1922 р. викладав у місцевому технікумі історію українського письменства. На клопотання ВУАН радянська влада амністувала його, і вчений повернувся до легального життя. В 1921 р. був обраний заступником віце-президента Академії наук, згодом — віце-президентом. Однак радянська влада ще двічі ув'язнювала академіка (7 червня 1921 р., 16–25 серпня 1922 р.) і нарешті вчинила над ним розправу після арешту в 1929 р. в справі СВУ.

⁹⁷ Термін, який використовують візантиністи. Можливо, від виданої 1584 р. професором Тюбінгенського університету Мартином Крузієм книги «Туркогrecия» (8 томів візантійських джерел з історії тюркських народів та греко-турецьких відносин).

⁹⁸ Йдеться про працю: *Личков Б.Л.* Про заходи для розвитку природознавства на Україні. — К., 1919. — 16 с. (Окр. відб. з «Вісника Фізично-математичного відділу», якого, однак, не було надруковано). Те ж саме рос. мовою: *Личков Б.Л.* О мерах к развитию естествознания на Украине. — К., 1919. — 16 с. (Отд. отт. из «Вестника Физико-математического отделения Украинской академии наук в Киеве»).

⁹⁹ У переробленому вигляді статтю надруковано пізніше: *Липський В.І.* Ботанічний сад Української Академії наук і його завдання // Ювілейний зб. на пошану акад. Д.І. Багалія. — К., 1927. — Т. 1. — С. 1–52. (окр. відб. — 54 с.). Відомостей про російськомовну публікацію не маємо.

¹⁰⁰ Згідно з листом з Києво-Софійського кафедрального собору від 10 квітня 1919 р., до Академії передано рукописного збірника проповідей Семеона Тимофієвича під назвою «Наука христианская, з Евангелия в коротце зложена, в кожную неделю и праздники Господские и Богоматерние». Опис (див. *Петров Н.И.* Описание рукописных собранных, находящихся в городе Киеве. — М., 1904. — Вып. 3. — С. 57–58).

¹⁰¹ Йдеться про книжки: *Ярошевич А.И.* 1) Малороссы по переписи 1897 г. // Киев. старина. — 1905. — Т. 89. — № 6. — Отд. 1. — С. 411–423; 2) Очерки экономической жизни Юго-Западного края. — К., 1908–1913. — Вып. I–VI.

¹⁰² Далі знов Спільне зібрання розглядало питання про дослідження М.І. Петрова, яке було надруковано 1919 р. (див. *Петров М.* Київська Академія. (3 нагоди минулого 300-ліття її існування) // Записки Історично-філологічного відділу Української Академії наук. — К., 1919. — Кн. 1. — С. 3–17).

¹⁰³ У колекції лускокрилих (Lepidoptera) Л.А. Шелюжка було приблизно 200 тис. екз. Вони зберігалися в спеціальному протипожежно забезпеченому приміщенні в самого власника, в 21-й спеціальній шафі. До неї були додана також колекція «місго Lepidoptera» Л.К. Круліковського. Під час революційних подій будинок на вул. Львівській, 45, де мешкав Л.А. Шелюжка і де зберігалася його колекція, було пошкоджено артилерійськими снарядами.

¹⁰⁴ Йдеться про видання: *Семенкевич Ю.М.* Деякі доповнення до флори околиць Києва // Вісн. Київ. ботсаду. 1925. — Вип. 3. — С. 35–46 (част. 1); 1925–1926. — Вип. 4. — С. 45–57 (закінчення). Відомостей про російськомовну публікацію не маємо.

¹⁰⁵ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1919. — IV, 88, XXXIV с. Виданий також був російськомовний варіант — Сборник трудов Комиссии по выработке законопроекта об учреждении Украинской Академии наук в Киеве. — К., 1919. — 136 с. При цьому в російськомовному виданні надруковано також й українські тексти — записки, виступи тощо. Щодо ціни — для порівняння: щойно прийняті Сільним зібрання штатні тарифи визначали мінімальну заробітну платню в Академії — покоївці (технічний персонал) у 600 крб. на місяць, найвищу (без інших доплат) — президенту, неодмінному секретарю, секретарям відділів, голові та членам правління — у 1300 крб. на місяць.

¹⁰⁶ На початку діяльності УАН бракувало власної друкарні й паперу, проте, за можливості, здійснювався набір аркушів видань, що готувалися до друку. Можна припустити, що навесні 1919 р. частина протоколів Спільного зібрання, Історично-філологічного та Фізично-математичного відділів була вже набрана в друкарні. Відомостей про видрукування протоколів III відділу на той час бракує. У вихідних даних 1919 р. є лише: Протоколи засідань Фізично-математичного відділу Української академії наук у Києві: I. 1918 рік. — К., 1919. — 76 с. (містять сім перших протоколів, матеріали до них); Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. — К., 1919. — 176, XCVI с.; Записки Історично-філологічного відділу Української Академії наук / Під ред. П. Зайцева; За головним ред. Д.І. Багалія. — К., 1919. — Кн. 1. — 144, LCVI с. При цьому в останньому виданні надруковано лише три протоколи засідань I відділу за 1918 р.

¹⁰⁷ Це звернення підписано головою термінологічної комісії Наркомату шляхів інженером Тадеєм Секундою. Цікаво порівняти назви в інших слов'янських мовах, так, у білоруській це: серпень — жнівень, вересень — верасень, жовтень — кастрычнік, листопад — лістопад, грудень — снежань; у польській: серпень — sierpień, вересень — wrzesień, жовтень — październik, листопад — listopad, грудень — grudzień; у чеській: серпень — srpen, вересень — září, жовтень — říjen, листопад — listopad, грудень — prosinec; в хорватській: серпень — kolovoz, вересень — rujan, жовтень — listopad, листопад — studeni, грудень — prosinac; в словенській: серпень — veliki srpan, вересень — kimagec, жовтень — vinotok, листопад — listopad, грудень — gruden.

¹⁰⁸ Мабуть, йдеться про централізацію видавничої справи в УСРР й утворення декретом ВУЦВК на початку травня об'єднаного Всеукраїнського видавництва («Всевидава»), якому підпорядковувався й Укрцентраг. В УАН, очевидно, не було

сумнівів, що Всевидав буде діяти аналогічно до російського радянського Держвидаву, який з весни 1919 р. виконував роботу з попередньої цензури: жоден рукопис не міг бути зданим в набір без дозволу Держвидаву чи його місцевих органів.

¹⁰⁹ Оpubліковано українською мовою вже після еміграції вченого: *Тарановський Ф.В.* Начерки з історії державного права Речі Посполитої XVII в. [Ч.] I.: Догматика державного права Речі Посполитої XVII в. в праці Христофора Гарткноха // *Записки Соціально-економічного відділу ВУАН.* — К., 1926. — Т. 2–3. — С. 69–123.

¹¹⁰ УАН та її II відділу в перші роки не вдалося організувати діяльність Комісії по виучуванню народного господарства України. Таку комісію з назвою «Комісія з вивчення народного господарства України» було утворено лише 1927 р., очолював її академік К.Г. Воблий. Стратегічним завданням комісії було дослідження продуктивних сил, форм можливої участі України в світовому господарстві, наслідків переходу України до нового аграрного ладу, розроблення перспективних планів економіки України і опрацювання історії розвитку різних галузей народного господарства України. Вона активно співпрацювала з Комісією ВУАН для виучування продукційних сил України. У 1927–1929 рр. було проведено 30 спільних засідань обох комісій по обговоренню найважливіших народногосподарських проблем Республіки. Комісії провели ряд конференцій з розміщення продуктивних сил України. Згодом Комісію з вивчення народного господарства було перейменовано на Комісію торгу і транспорту, вона опрацювала економічну характеристику Дніпровського сточища, перспективи вантажообігу Дніпра у зв'язку з будівництвом Дніпрельстану, проблеми українських портів, економіку мережі шляхів у зв'язку з генпланом залізничного будівництва. В галузі торгу ця комісія досліджувала проблеми обміну в районах суцільної колективізації, торговельного балансу УСРР, динаміку показників споживчої кооперації в Радянській Україні.

¹¹¹ Йдеться про Туган-Барановську Ольгу Федорівну. В архіві В.І. Вернадського в С.-Петербурзі збереглося два її листи з Праги 1927 р. (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1657).

¹¹² Від plenum (лат. повний) — засідання в повному складі членів якоїсь керівної структури або інституції в цілому.

¹¹³ В.А. Косинського як міністра уряду часів Гетьманату після приходу Директорії оголосили поза законом, і він мусів переховуватись. У січні 1919 р. ректор Київського політехнічного інституту звертався до Верховної слідчої комісії Директорії з проханням повернути опальному професорові права громадянства і роботу, проте клопотання залишилося без відповіді. Не змінилася ситуація й після встановлення радянської влади. В архіві А.Ю. Кримського в додатках до протоколу Спільного зібрання № 26 збереглася копія листа за підписом В.І. Вернадського і А.Ю. Кримського від 7 травня 1919 р. № 793 до голови РНК УРСР Х. Раковського з проханням відновити В.А. Косинського в правах та дозволити «безперешкодно жити на Україні» і продовжувати свою діяльність як професору і академіку (ІР НБУВ, ф. I, од. зб. 26142, арк 8–8 зв.). Чернетка цього листа — автограф В.І. Вернадського (13–14 зв.).

¹¹⁴ У примітці до § 66 статуту Академії наук передбачається: «Коли дійсний член Академії візьме якусь іншу для державної служби посаду, то Спільне зібрання може перевести його в число позаштатних академіків, навіть незалежно від того, скільки є вакансій» (Історія Академії наук. — С. 175). Як бачимо, автоматичної втрати членства статут не передбачав.

¹¹⁵ Фольклорна (фольклорно-етнографічна) комісія при I відділі згадується в звідомленнях про діяльність УАН у 1920–1921 рр.: нею керував професор Київського університету В.П. Клінгер, «який влітку 1920 р. покинув Київ, переїхавши на кафедру до Львова, і фольклорна робота відтоді проводилася окремими членами комісії самостійно.

Зокрема О.Г. Алешо отримав від Академії наук платне відрядження на Полтавщину для записування як фольклорних, так і етнографічних матеріалів». За кілька місяців після від'їзду Клінгера до Польщі комісію очолив акад. А.М. Лобода. (Історія Академії наук. — С. 259, 302–304). Традиційно вважається, що після об'єднання УНТ та ВУАН було утворено 1922 р. Етнографічно-фольклорну комісію, при якій — Кабінет музичної етнографії. Ліквідована під час реорганізації ВУАН на початку 1930-х років.

¹¹⁶ У звітах про діяльність УАН за перші роки немає згадок про окрему діалектологічну комісію при I відділі. Діалектологічну комісію ВУАН фактично було створено згідно з постановою Історично-філологічного відділу ВУАН 31 жовтня 1927 р. Працювала під керівництвом А.Ю. Кримського. Координувала діалектологічні дослідження в Україні. Вивчалися проблеми діалектичної диференціації української мови: було підготовлено ряд опитувальників, понад 10 анкет і порадинок дослідникам для масового обстеження говірок, здійснено експедиції і опубліковано описи окремих говірок. Комісія мала свій друкований орган — «Український діалектологічний збірник» (кн. 1, 1928; кн. 2, 1929). Досягнення в діяльності комісії пов'язані з іменами В. Ганцова, О. Курило, О. Синявського, Є. Рудницького, П. Гладкого. У 30-х роках багато її членів було репресовано. Внаслідок реорганізації Історично-філологічної секції в 1930 р. Діалектологічна комісія була об'єднана з іншими комісіями в складі новоутвореного Інституту мовознавства.

¹¹⁷ Ймовірно, йдеться про Колегію міського господарства.

¹¹⁸ Праця «Исследование над плачем деревьев» не була надрукована в «Записках фізико-математичного відділу». Відомостей про її публікацію не маємо.

¹¹⁹ Можливо, йдеться про такі близькі за змістом публікації, що були підготовлені в 1918–1919 рр.: Круліковський Л.К. До фауни лускокрильців України // Зб. праць Зоол. музею УАН. — К., 1926. — Ч. 1. — С. 65–76 (Труди фіз.-мат. відд. ВУАН. Т. 4, вип. 2). *Vin же*. Цікавий випадок ненормального крила у *Aporia crataegi* L. (Pieridae, Lepidoptera) = Ein interessanter Fall von Missbildung des Flügels bei *Aporia crataegi* L. (Pieridae, Lepidoptera) // Там само. — С. 76 (нім. мовою).

¹²⁰ *Архимович О.З.* Матеріали до флори обрідників України та Криму: I. *Parmeliaceae* // Зап. фіз.-мат. відд. ВУАН. — К., 1924. — Т. 1, вип. 2. — С. 44–48; *Те ж саме*. Повідомлення II. *Cladoniaceae* // Там само. — С. 55–59; Повідомлення III. Родина *Peltigeraceae* // Наук. зап. — 1925. — Вип. 2. — С. 135–142.

¹²¹ Українська Центральна Рада 17 січня 1918 р. видала «Головні правила українського правопису», які, проте, не охоплювали багатьох правописних явищ української мови. Тому в травні 1919 р. УАН схвалила «Найголовніші правила українського правопису», які, однак, було видано лише в 1921 р. Ці правила стали основою для складання всіх наступних правописів. Після цього правопис (кожного разу з певними змінами та виправленнями) видавався: в 1928 р. (так званий скрипниківський), 1933, 1946, 1960 і 1990 рр. Останнє видання українського правопису зі змінами було здійснене 1993 р.

¹²² Є відомості лише про таку публікацію: *Timoshenko S.P.* Calcul des arcs élastiques. Paris: Société anonyme de publications industrielles et d'imprimerie administrative, 1922. — 71 p.; *Тимошенко С.П.* Расчет упругих арок / Пер. с франц. А.П. Даниловского. Л.; М., 1933. — 124 с.

¹²³ *Голубин Ю.* Река Днепр у г. Киева: Поясн. записка к исслед. реки и поймы Днепра и выяснению состояния гидротехн. сооружений на участке от Межигорья до устья р. Лыбеди на протяжении 29 верст, в пределах г. Киева: Исслед. произведены в 1913–1914 гг. под наблюдением инж. пут. сообщ. П.Н. Пушечникова. Ч. 1 / Изд. под ред. Бюро изысканий. — Киев: Правл. Киев. окр. пут. сообщ., 1917. — [2], IV, 120, [1] с.: табл., 25 л. ил., пл., схем., граф.

¹²⁴ Комітет охорони пам'ятників історії та мистецтва УАН було створено в Києві в серпні 1919 р., в період окупації українських земель Добровольчою армією, для опіки над пам'ятками старовини та мистецтва. Головою було обрано Д.І. Багалія. Після приєднання до комітету аналогічної установи, створеної при Київському університеті, його очолив професор М. Довнар-Запольський. Нове керівництво комітету тісно співпрацювало з військовою адміністрацією Добровольчої армії з центром у м. Ростов-на-Дону. Воно вдалося до переслідувань і звільнень з посад національно свідомих українських діячів, а також до виправлення «помилку» своїх попередників на ниві охорони пам'яток за часів УЦР, Української Держави та УСРР. Було ліквідоване єдине Архівне управління та призупинене проведення архівної реформи. Частина музейних фондів була оголошена «військовою здобиччю» Добровольчої армії й реквізована, після чого за сплату 30% вартості старожитності та пам'ятки мистецтва могли бути викуплені колишніми власниками. Решта переданих до музеїв приватних колекцій та збірок мала повертатися їхнім колишнім власникам, незважаючи на загрозу їхнього вивезення за кордон або знищення. Через політичні та методологічні розходження з керівництвом комітету з його складу вийшла велика група науковців УАН та УНТ. У грудні 1919 р. комітет припинив існування. Спільне зібрання поверталось до проблем комітету ще 7 вересня (25 серпня), 26 (13) вересня, 27 грудня 1919 р., а також 12 липня 1920 р.: «Со всех сторон, — сповіщав В.В. Міяковський у своєму листі до Б.Л. Модзалевського, — косились на единственное советское учреждение, сохранившее жизнь, а главное работников и дело на всем ходу. Мы не хотели ни сдаваться, ни умирать, и борьбу за наше существование вели вдвоем: В.Л. [Модзалевский] перед официальными представителями власти, которые сначала обещали, потом пожимали плечами, а в конце концов закрыли, опечатали и даже хотели раздуть историю, обвиняя Архивн[ое] управление в печатании прокламаций, так что один раз В.Л. [Модзалевский] думал, что дело кончится его арестом. Я вел борьбу на другом фронте, в Комитете по охране памятников, в котором председательствовал Довнар-Запольский, оказавшийся лютым врагом и В.Л., и Управления вообще». За телеграмою з Ростова Архівне управління було закрито й запечатане, співробітники розігнані, а майно передане університетові.

¹²⁵ У виданні «Перший піврік...» під № 39 надруковано протокол надзвичайного Спільного зібрання від 19 грудня; № 40 — чергового зібрання 27 грудня; 41 — надзвичайного зібрання 29 грудня. Оригінали і навіть копії протоколів № 40–41 досі, на жаль, не знайдено, збереглися лише коректурні примірники видання 1919 р. Наступний «дійсний» протокол надзвичайного засідання 5 січня 1920 р. зберігся в машинописній копії (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 149, арк. 8–9), він має порядковий № 42.

¹²⁶ В.І. Вернадський чекав приходу Добровольчої армії; з її перемогою він, як і його друзі й соратники з кадетської партії, пов'язував відродження Росії (проте більшість кадетів — «єдиної неподільної Росії», а деякі — й монархії). З літа 1919 р., після розстрілу ЧК В. Науменка, В. Вернадський фактично «переховувався» в Старосіллі, на біологічній станції. У щоденнику (запис від 25.І.1920 р.) він згадував: «Я ушел в Староселье после убийства Науменко. В это время психология была подавленной. Ясно выявилась роль в этом убийстве украинских националистов — большевиков-борьбистов и украинских эсеров. Из разговоров своих с членами этих партий и сведений из чрезвычайки одновременно, которые мне передавал тогда же Крымский, это было мне несомненным. Начали тогда справляться обо мне как имеющем связи с Кривошеиным (!) [О.В. Кривошеин восени 1918 р. у Києві був одним із засновників монархічного «Совета государственного объединения России». — Укл.] и смешивали с Бернацким [М.В. Бернацкий був міністром фінансів Тимчасового уряду О.Ф. Керенського, а в 1919–1920 рр. на такій самій посаді в урядах А.І. Денікіна і П.М. Врангеля. — Укл.]».

Одновременно указывали, что Академия наук ведет контрреволюционную деятельность и во главе стоит бывший министр Временного правительства и крупный помещик, а Крымского убеждали, что какой я украинец и что они не понимают, что он меня защищает. (...) Я думаю, что те украинские группы, которые сознательно устранили Науменко как лицо, мешавшее их самостийничеству, легко могли — и еще легче — найти ненужным и меня. (...) Поэтому доброжелательные советы тогда скрыться, может быть, и были правильны. Но все ведь это гадание» (цит. за: *Вернадский В. И.* Дневники, 1917–1921. — С. 24).

У Старосіллі В.І. Вернадський активно працював над проблемою живої матерії й повернувся до Києва вже після взяття його Добрармією 18 (31) серпня 1919 р. Однак вже на другий день, оскільки нова влада скасовувала законодавчі акти всіх українських урядів, почалися переслідування денікінцями всіх виявів української культури: закриття українських шкіл, українського університету, з будинку на вул. Володимирській за наказом генерала М. Бредова було знято вивіску Української академії наук. Відмовлено у фінансуванні академії як «сепаратистській установі». Перспективою УАН стало або припинення існування, або перетворення на філію Російської академії наук. В цих умовах з метою виживання Академії Спільне зібрання погоджується піти на ряд поступок великодержавницьким й українофобським настроям нової влади. До Ростова-на-Дону відрядили делегацію, а В.І. Вернадський написав доповідну головкому А.І. Денікіну (див. додаток до протоколу), й делегація, куди входили також С.П. Тимошенко й Б.О. Кістяківський, мала на меті довести до денікінського уряду необхідність збереження Академії та виділення коштів на її діяльність. В.І. Вернадський сподівався через знайомих йому особисто членів Особливої наради домогтися зміни ситуації. Крім П.І. Новгородцева, який формально не входив до складу Особливої наради, але брав участь в її засіданнях і практично очолював роботу управління народної освіти, В.І. Вернадський був близько знайомий з начальником управління фінансів М.В. Бернацьким, начальником управління народної освіти І.М. Малініним, державним контролером В.О. Степановим, керуючим відділом пропаганди К.М. Соколовим, членами Особливої наради (без портфелів) М.І. Астровим, М.М. Федоровим і Н.В. Савичем. Перед виїздом В.І. Вернадський попередив 4 вересня листом А.Ю. Кримського: «Вы получите бумагу из [учебного] округа о необходимости передачи пансиона Леваш[овой] собственникам — ответьте бумагой, что до возвращения презид[ента] и академиков, командированных, мы просим отложить решение, т[ак] к[ак] они выехали к центрам власти для выяснения положения Академии» (ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 22640, арк. 1–1 зв. Автограф).

5(18) вересня В.І. Вернадський виїхав через Полтаву-Харків до Ростова, а через 5 днів у Ростові вже дискутував із друзями й соратниками-кадетами з «українського питання».

Яскраву хроніку подій надає щоденник В.І. Вернадського.

Запис 10(23) вересня: «С Павлом Иван. [Новгородцевым], большой разговор; они уже послали телеграмму в Киев, признавая Акад[емию] наук несуществующей и предлагая сдать все имущество Ак[адемии] н[аук] мне как рос[сийскому] академику на хранение. Послали телеграммы мне и Спекторскому, вызывая нас сегодня, но этих телеграмм я не получил. Он говорит, что я знаю всех людей, которые здесь стоят у власти, что они не хотят и не будут ничего разрушать, и что весь вопрос заключается в том, как сохранить; предлагают частное научное общество «Киев[ская] Ак[адемия] наук», которое получает субсидию от казны и затем будет превращено в Киев[скую] Акад[емию] наук вместе с Научн[ым] институтом в Москве, который сейчас не сможет существовать как частное учреждение, т.к. капиталы все его уже недостаточны и надежды на получение других погублены разрухой. Другой путь — временное сущест-

вание Ак[адемии] н[аук] — как бы отделения петрогр[адской] — в виду нахождения АН вне пределов теперешней рос[сийской] власти. Я считаю оба этих пути неправильными и неприемлемыми и буду в этом смысле говорить позже. Сегодня не хотел говорить, не повидавшись с Тим[ошенко]» (тут і далі цитується за: *Вернадский В.И.* Дневники, 1917–1921. — С. 140 і далі).

Наступного дня (11(24) вересня) В.І. Вернадський занотував: «Был у Малинина. Там встретился с Тим[ошенко]. Разговор об Академии. Мал[инин] возражает против утверждения сейчас Акад[емии]. Ищут выхода: и хочется, и колется. Не хотят утверждать, но и не хотят уничтожать. Разговор на завтра. С Тим[ошенко] сговорились с полслова. Он рассказывает, что Б.А. [Кистяковский] все время мешал, всюду ему приходилось оправдываться, доказывать свою русскую политику. И он делал это неумело. Их вначале Новг[ородцев] и Мал[инин] приняли сухо. Изменение произошло потом. Я думаю, что П.И. [Новгородцев] учитывает международное положение, и это поможет найти почву для компромисса.

Черговий запис у щоденнику від 12(25) вересня: «Утром с Тимош[енко] и Новгор[одцевым] об Академии. Выяснили принципы. П. Ив. [Новгородцев] стал на точку зрения мою. Указывает огромные трудности утверждения Багалея. Вообще, вопрос об утверждении академиком будет представлять большие затруднения. Я считаю, что при исключении кого бы то ни было из них — нет никакой возможности вести все это дело. Выяснили свою точку ясно ему и Малинину. Неприемлема форма ученого общества «Киев[ская] Акад[емия] наук» с субсидией прав[ительства]: 1) п[отому] ч[то] будут субсидии другие, которые увеличат украинский отдел, и выгоднее принять в таком случае субсидию от коопер[ативов], которая оторвет от русск[ой] культуры, сохранит лишь самую украинскую часть; 2) при этом Акад[емия] н[аук] как таковая закроется, и будет скандал, которым воспользуются в европейском масштабе; 3) возможно возникновение за кордоном, в Польше напр[имер], Академии укр[аинско]-нем[ецкой] или укр[аинско]-польской. Это исчезнет при допущении нез[ависимой] Акад[емии] н[аук] Киев[ской] государственной. [1]) Связь укр[аинской] культуры с русской, их совместная работа продолжается, исчезает возможность создания рядом столь же мощной другой организации, посвященной украиноведению, 2) сохраняется необход[имый] центр научной работы, который окупит себя быстро, 3) создается крупный центр русск[ой] культуры.

Сегодня с Деник[иным] хотел переговорить Малинин, воспринявший эти пункты. Если он разрешит, то будет выработываться законопроект. Мы его берем на себя с Тимош[енко]. Академиком 36, новые утверждаются в законодательном порядке. Приноровленность к кафедрам исчезает. И Малинин указывает на трудности утверждения таких людей, как Багалея.

Указывает П.Ив. [Новгородцев] на опасения всех на счет средств. Огромны бюджеты унив[ерситетов], со взятием Москвы еще более увеличатся. Но ведь деньги — пока бумажка, и количество знаков связано с падением рубля».

Наступного дня 13(26) вересня Вернадський записав: «Вчера вечером с С. Прок. [Тимошенко] были у Малинина, который стал на точку зрения, мною поставленную, и вчера же должен был говорить об этом с Деник[иным] — день его доклада. Без его предварительного принципиального разрешения он не может внести на разработку ни одного более или менее важного законопроекта. Вчера вечером через П.Ив. [Новгородцева] я узнал результаты. У Ден[икина] явились сомнения, и он предложил перенести вопрос вчера же в Особ[ое] сов[ещание]. Пав. Ив. [Новгородцев] отговорил Мал[инина] внести этот вопрос вчера, т. к. он мог там — без подготовки — провалиться. П.И. (Новгородцев) передавал мне свой разговор с Кривошеиным, который против создания Киев[ской] Акад[емии] н[аук], считая, что он привык к единой Российской]

Акад[емии] н[аук] и находит, что создание другой нарушает как бы государств[енное] единство. Новг[ородцев] объяснил ему свою точку зрения — создание русской акад[емии] в Киеве и Москве. Кри[вошеин] как будто бы с этой постановкой соглашается, но указывает на необходимость раньше создания в Москве... [Тыркова — Укл.] стоит в укр[аинском] вопросе на довольно крайней точке зрения — необходимости подавить или держать движение силой; все равно неизбежна распря; украинцы изменили; существование культуры и языка сомнительно; культурная работа в ряде школ и гимназий в значительной мере потерпела фиаско. Напомнила мне Юрен[ева], и везде здесь говорит великор[усская] гордость людей, никогда здесь не бывших. (...) Это настроение, аналогичное украинск[ому] шовинизму, делает всякую работу соглашения почти невозможной. Долг[оруков] вчера сказал мне, что моя точка зрения на укр[аинский] вопрос слишком тонкая, что для теперешнего времени она не годится, нужны средства грубые».

В. Вернадський, готуючись до «вирішальної розмови» з Денікіним, зайнявся й оновленням статуту Академії: «Вчера [12(25) вересня. — Укл.] с Ст. Пр. Тимош[енко] написали новый временный статут Академии в 14 §§. Сегодня исправили. П.И. [Новгородцев] взялся говорить о нем с Драгом[ировым], у которого он был с Малин[иным]. П.И. [Новгородцев] стоит за него, и его влияние очень велико. Драгом[иров] склоняется к этому решению, заявил, что будет со мной говорить об этом в Киеве. С нач[альником] граждан[ской] части бар[оном] Гревеницем говорил Носович. Гревениц, по-видимому, тоже подготовлен. (...)

Затем целый день по делам Акад[емии]. Большой разговор об Акад[емии] н[аук] с Долгор[уковым]. Уничтожать не хочет, но надо сохранить в латентном состоянии. Не знаю, что со мной сделалось. Я так ярко и глубоко чувствую самодовлеющее значение своей работы научной, что впервые могу говорить об этом как не о своем деле, а как о таком, которое может оправдывать отход от участия в событиях дня. Мне кажется, что и с национальной точки зрения это самое большее, что я могу дать. Среди зоологических украинских и великорусских инстинктов хочется уйти во что-то такое вечное, которое стоит выше этого и с чем я соприкасаюсь в той творческой научной работе, которой живу эти месяцы. (...)

У Новогор[одцева], куда пришел Тимош[енко]. Об Академии разговор был и с Драгом[ировым] у Новг[ородцева]. Новгородцев] стоит за русскую, но приспособленную для изучения ю[га] Руси. Очевидно, будет главная борьба за сохранение академиков. Я говорю, что согласен разбавить. (Новг[ородцев] считает, что не будут назначены такие мне неприятные люди, а'la Билимович, раз сохранится состав правительства). Др[агомиров] переговорит со мной в Киеве. Сейчас он говорил Н[овгородцеву], что невозможно говорить об Акад[емии], когда идет бой у Киева. Я считаю, что надо идти на открытие Академии русской, но при условии приспособления ее к потребностям Юга России и изучения украинск[ого] народа и Украины. Для меня условие вхождения в Академию — утверждение всего состава академиков. Я согласен на образование Академии и при исключении некоторых (Багалея, напр[имер]), но в такую Акад[емии] я не считаю для себя возможным войти... Н[овгородцев] рассказывал о Д[еникине]. Д[еникин] говорит: «Я не допущу украиномании». Признавая его ум, Носович говорил, что у него есть странности генералов и, будучи очень радикален в разных других вопросах, в вопросе национальном он консервативен. П.И. [Новгородцев] как опытный психолог дает мне указания, что и как написать Ден[икину]».

В. Вернадський зазначає, що в Ростові політики «мало знають о том, что делается в Украине и в Польше... в Киеве готовится новый широкий центр для будущего — монархич[еские] группы и соответственные подбираются войска и генералы. (...) Говорят, даже, что Киев может быть временно объявлен столицей в противовес более

либер[альним] Москве и Петрограду и будет повторение гетманщины при участии немцев — но на фоне русского монархизма».

3 нотаток щоденника від 16(29) вересня: «Записка, составленная мною для Деникина, была мною прочитана Новг[ородцеву], Мал[инину], Таран[овскому] (которого неожиданно встретил в Ростове), Тимошенко — все одобрили. Таран[овский] взял место в агитац[ионном] мин[истерстве] Д[обровольческой] а[рмии], приехал сюда жаловаться на беспорядки. Он устроился в Таврич[еском] унив[ерситете], говорит, боится голода и холода для семьи. Говорит, что Н.И. Кузнецов и В.И. Палладин хотят провести меня профессором в Симфероп[оле]. Я с ним говорил о том, что в случае утверждения Академии, но неутверждения некоторых ее членов, мне придется уйти, а ему быть или Презид[ентом], или Непр[еменным] секр[етарем]. Затем, если бы мне пришлось организовывать это дело сейчас, то я думал о нем и Тимош[енко] как главных помощниках. Надо бы более щирых украинцев, но Баг[алею] никто не верит, а Крымск[ому] выставляется его приветствие Петлюре во время прихода Директории».

Після зустрічі з А.І. Денікіним у нього в ставці в Таганрозі В.І. Вернадский записав 18 вересня(1 жовтня): «Вчера наконец в 7 ч[асов] вечера был принят Деникиным по делу Академии. Впечатление Д[еникина] хорошее — умного человека с темпераментом. К Акад[емии], я думаю, у него недоброжелатель[ное] чувство, но в то же время он ищет выхода из положения. Мне кажется, он был предупрежден против — но аргументы выслушивает. Есть у него некоторое чувство государственности в его страхе быстрых решений в вопросах, в которых он себя не чувствует прочным. Тут он улавливает что-то новое в создании еще одной Академии наук помимо Российской. Не знал, что в других странах их несколько. Я указывал ему в поданой записке на опасность того, что уничтоженная здесь Академия наук возродится или за кордоном в связи с герман[ской] или польской культ[урой], или в Киеве в виде чисто украинского центра. Если они оставляют русскую академию, но в изучении украинской истории будут такие ученые, как Любавский — то авторитет ее будет очень мал. Мне кажется, они не хотят считаться с украинским «гражданством», м[ожет] б[ыть], правильно учитывая его не очень высоко. Ден[икин], в отличие от того, что он говорил Демидову, говорил мне, что сейчас при стремлении к самостоятельности необходимо сдерживать децентрализацию — потом в будущем будет возможно то, что теперь не может быть. Указывал на неблагоприятные данные об Акад[емии] в материалах контрразведки. П.И. [Новгородцев] сообщил мне, что есть сведения об участии в пропаганде в пользу Петлюры лиц, посланных Комиссией по фольклору Ак[адемии] н[аук] и др. Я думаю, что очень возможно и что такого береженья АН не было, тем более что появление данных контрразведки будет для украинцев совершенной неожиданностью, мне кажется, они были далеки от мысли о возможности восстановления государственности России. В разговоре с Ден[икиным] в конце концов он заявил, что они завтра (т. е. сегодня) рассмотрят это дело, тогда меня извест[ят]. (...)

Сегодня утром разговор об Акад[емии] с Пав. Ив. [Новгородцевым], Малининым, Малиновским. Выяснили общий план ведения дела. В случае признания необходимо временную комиссию (Тимош[енко], Таран[овский], я). Из украинцев нельзя никого? Левицкий? (...)

Гибнет Академия, на которую потрачено много усилий. Но у меня нет горького чувства, и я отношусь ко всему этому спокойно, ибо я чувствую, что след, ею оставленный, не пропадет и она свое дело сделала».

Запис від 19 вересня (2 жовтня): «Утром у Пав. Ив. [Новгородцева] вместе с Малинов[ским]. П[авел] И[ванович] рассказывал о вчерашнем заседании Особ[ого] совещания]. Говорит, что было трудно провести. Если бы он не пошел, то провалилось бы. Ему говорили некоторые правые после заседания (Г. Трубецкой), что они не

возражали только потому, что поддерживал П[авел] И[ванович]. Деникин внес мою записку в конце заседания. Он указал, что некоторые из моих аргументов заслуживают внимания. Сперва Калинин защищал необходимость создания новой Акад[емии]. Потом П[авел] И[ванович], говоря, что нет аргументов в пользу Укр[аинской] Акад[емии], но есть в пользу русской. Поддерживал мой аргумент о необходимости сохранить центр науч[ный] укр[аинский] в Киеве, а не за кордоном. В пользу Носович, М.М. Федоров, И.П. Шипов (за Багалея, вспоминая его патриот[ические] речи в Государственном С[овете] о Холмской губ[ернии]). Возражал немного Лебедев. Временно сохраняется в лице Комитета, хранящего имущество и поддерживающего начатые научные работы. Затем разрабатывается устав. Предварительно опрашиваются университеты: что можно сделать очень быстро. Очень смущал Ден[икин] и других пункт о русск[ом] языке, который внесен Директорией. О том, что мы протестовали против этого, никто не знал. Денежные средства будут выданы немедленно. Все дело надо будет здесь вести через И.А. Малиновского. Для меня ясно, что раз не будет утвержден весь состав, то я не могу войти в Акад[емию]. П.И. [Новгородцев] указывал, что весь состав не будет утвержден, но он все-таки, по-видимому, думает, что здесь есть кто-нибудь за кулисами».

Наступного дня Вернадский продолжив нотатки: «Вчера с С. Пр. [Тимошенко] сидели несколько часов, составляя проекты в связи с Акад[емией] н[аук]. Снесли их вечером к Малинов[скому] и Новгор[одцеву] и еще с ними имели разговор. Выдвинул мысль об опросе университетов юга (Харьк[ов], Киев, Одесса, Ростов, Симфероп[оль]) о кандидатах в академики. Председ[ателем] Комитета выдвигаю Тарановск[ого]. Мне кажется, мне лучше быть только членом».

21 вересня Вернадський виїхав через Харків-Полтаву до Києва, куди приїхав за три дні. Б.О. Кістяківський, який раніше від інших повернувся до Києва, доповідав 13 вересня Спільному зібранню про рішення уряду Денікіна: «Українська академія може існувати й далі, навіть із грошовою державною допомогою, але тимчасово вона мала б бути установою приватною, а не державною».

Невдовзі після повернення до Києва академіки одержали пояснення з відділу законів при ставці Денікіна: «Для завідування справами і охорони майна колишньої Української академії наук заснувати тимчасовий комітет по керуванню справами у складі голови і двох членів з числа колишніх академіків». Головою тимчасового комітету було призначено В.І. Вернадського, членами — С.П. Тимошенка й О.І. Левицького. Далі рішення щодо долі Академії мали винести також ради Новоросійського (Одеського), Донського (Ростовського) і Київського університетів та деяких інших вузів, що діяли на контрольованій Добармією території. Проте обіцяні гроші так і не були виділені денікінською владою.

В.І. Вернадський навіть у пресі закликав державу і людство не руйнувати наукові центри. Ще перед виїздом до Ростова написав статтю «Одна из задач дня» (опубл. в київській газеті «Объединение» 8 (21) вересня 1919 р.), обґрунтовуючи прагнення захистити культурні центри: Українську академію наук, Всенародну (Національну) бібліотеку, Український геологічний комітет, державні українські університети в Києві й Кам'янці-Подільському. В.І. Вернадський підкреслював, що держава повинна сприяти розвитку цих готових наукових центрів, пов'язаних із відродженням української національної культури. Вони послужать тільки єднанню української й російської культур.

Крім того попечитель Є.В. Спекторський почав домагатися повернення будинку Левашовського пансіону спадкоємцям, які раптом з'явилися. До того ж головком військ Київської області генерал А.М. Драгомиров заявив Вернадському, ніби в Ростові ніякої розмови щодо продовження наукової роботи київської Академії не було. «Мне кажется, что все попытки мои отстают сейчас работу Академии кончатся крахом, и в той или

иной форме мне придется пойти на разрыв. Но с другой стороны — кто знает будущее?», — занотував у щоденнику Вернадський 16(29) жовтня.

В умовах наступу більшовиків й невпевненості щодо майбутнього В.І. Вернадський і велика група вчених десь 10(23) листопада знову виїхали до Ростова, куди добиралися майже 2 тижні. У вагоні-теплушці, як записав В.І. Вернадський у щоденнику, з Києва виїхали В.О. Кістяківський, В.О. Караваєв, Е.К. Гарф, М.М. Яницький, проф. Пашкевич, В.І. Лучицький, С.П. Тимошенко, Ф.П. Сушицький, М.П. Василенко, П.М. Девманський, В.І. Костко, Г.Г. Де-Метц та ін. Багато хто з родинами. Деякі залишилися в Харкові.

У Харкові Вернадський дізнався, що Харківський юридичний факультет підтримав збереження оновленої Академії наук в Києві. «Прошло и печатание на укр[аинском] яз[ыке]. Я думаю, что будет организовано. Только бы сохранить начатую научную работу. Необходима самодеят[ельность] ученых. Ясным становится план наш с Тим[ошенко] о совещании в Ростове чл[енов] Ком[иссии] произв[одительных] сил Киев[ской] и Петр[оградской] Ак[адемии]. Правильная мысль Тим[ошенко] о создании сборника «The Production Forces of S[outh] Russia». Я думаю провести через Осваг [«Осведомительное агентство». — Укл.], — занотував Вернадський у щоденнику 18 листопада(1 грудня) 1919 р.

Одразу після прибуття до Ростова, 24 листопада (7 грудня), Вернадський дізнався: «Проведен законопроект об Академии, довольно приемлемый, по-видимому. Можно идти дальше, основываясь на нем. Он стал законом — но никому не известен. Ужасно тяжело, что приходится все время бороться за научную работу, против которой сейчас выставляется другая ценность, но какая? Во имя чего сейчас уничтожат начатую научную и культурную работу? Что сейчас самое важное?»

Учений зазначав: «Мне представляется сейчас огромной опасностью то, что Д[обровольческая] а[рмия] стремится неуклонно к реставрации. Стоит ли тогда их поддерживать? Не легче ли и не проще ли идти через большевизм, добившись для него мира. Не безнадежное ли положение теперь, когда идет вооруженное нападение? Будущее становится все более грозным и безнадежным. Невольно начинаешь бояться, что не удастся провести научную работу неразрушенной среди хаоса разрушений. А впереди столько мыслей, столько новых достижений! И так ясен путь дальнейшей работы. Я хочу, в случае крушения Киева и Харькова Д[обровольческой] а[рмией], — работать — рукописи остались в Киеве — над обработкой темы — над «Автотрофным человечеством» — последней главой «Живого вещества». Она едва набросана, и над ней можно работать независимо от рукописи. Если бы даже рукописи и пропали — работа моей мысли не пропала, и она сама по себе составляет нечто целое и живое. И сказывается не только во мне, но и в окружающем».

За три дні в Ростові Вернадський з'ясує, що постанову денікінського уряду — Особливої наради — від 18 листопада «нигде не зарегистрировано: в заседании не было секретаря, и никто не вел журнал». Постанову не змогли знайти ані в відділі законів, ані в канцелярії уряду, крім того не знайшли й постанови Міносвіти про тимчасовий комітет Академії та асигнування коштів. Вернадський констатує, що політика денікінців щодо українського питання зазнала фіаско. До речі, в корпусному виданні «Журналы заседаний Особого совещания при Главнокомандующем Вооруженными силами на Юге России А.И. Деникине: сентябрь 1918 — декабрь 1919 года. « (М. 2008), у журналах засідань Особливої наради у вересні-грудні 1919 р., а також доданих журналах засідань «Малого присутствия Особого совещания», які, на жаль, збереглися не вповні, немає жодної згадки про розгляд питання Академії наук у Києві.

Денікінська влада в Києві протрималася до 16 грудня 1919 р. Україна перебувала в стані хаосу та громадської війни. «Как все быстро меняется! Киев–Харьков–Полтава

опять большевистские, и я очутился в какой-то новой окраине. Куда ехать: Крым или Ростов? И чем жить?», — записав В. Вернадский в щоденнику.

18(31) грудня після довгих зволікань він виїхав з Ростова до Катеринодара. Тут зріє думка про еміграцію, однак вчений вважає «неможливим не випробувати всіх шляхів залишитися в Росії». «Я совершенно неясно представляю свой научный вес на Западе. Все главное печаталось по-русски. Но больше всего хочется иметь возможность научной работы», — занотував Вернадський у щоденнику 24 грудня(6 січня 1920 р.). Далі були Новоросійськ, Крим, зустріч із родиною, важкий тиф, звернення до англійської місії з питання евакуації, праця в Таврійському університеті і ректорство в ньому, й нарешті рішення залишитися на батьківщині — повернення навесні 1921 р. до Петрограда. Весь цей час Вернадський вважався президентом УАН.

Стосовно долі Української академії наук у 1919 р. наведемо також фрагмент спогадів Вернадського (запис у щоденнику від 9.VIII.1935):

«Был Никол[ай] Мих[айлович] Яницкий. Перенес меня в условия оставления Киева в 1919 году. (...) После ухода немцев и падения гетманской власти положение Украинской академии наук было очень тяжелое. Когда пришла власть Винниченко-Петлюры, началось стремление [к] резкой украинизации. Был пересмотр устава, опять началось стремление Грушевского восстановить наряду (вместо) Укр[аинской] акад[емии] старое Наукове товариство. Здесь многого удалось добиться благодаря Крымскому, Науменко и др[угим]. Несмотря на все внутренние разлады — у главарей, когда их не охватывала ненависть друг к другу, заставившая обращаться к власти (украинской же, но которую они считали более самостоятельной от Москвы, чем это было в конце-концов исторически реально) — как это сделали позже Грушевский–Крымский–Багалей — было понимание основной цели — создания самодовлеющей и свободно развивающейся украинской государственной культуры. Ее можно было глубоко проследить внутри, хотя [это] не сознавалось.

Критический момент наступил, когда украинское правительство бежало в Винницу. Здесь [в Киеве. — Укл.] было летучее заседание Академии в нижнем этаже б[ывшей] Киевской гимназии. Мы все решили остаться: ясно было, что если уедет Академия — ее не будет. Она будет эфемерна. Это ясно видели и я, и Крымский. Я, помню вечером, провожал некоторых (сейчас неясно помню кого, кажется укр[аинца] М... или Модзалевского?) — поезда еще ходили хорошо. Утром пришел Таращанский полк (кажется) — не то большевики, не то «независимые партизаны» — но враги украин[ского] правительства.

Еще во время Винниченко мне передавали совет [Д.В.] Антоновича уехать, т[ак] к[ак] мое положение в Киеве опасно. Крымский, который старался в это время не показывать наши отношения, правильно сказал мне, что как през[идент] Украин[ской] акад[емии] я что-то представляю — а если уеду — то стану совсем бессильным. Но я не имел никакого желания и мысли отказываться от президентства, пока форма работы это допускала. Очевидно, если бы я согласился, то ничего не было бы легче со мной расправиться, если хотели, и отправить меня в область белых, как они предлагали, а затем за границу — мне не улыбалось. Я считал себя связанным с Академией.

Въезд в Киев советских войск был торжественным. Власти Академию представлял Крымский, который громко говорил, что он в сущности большевик и нашел связи среди украинцев-большевиков (боротьб[истов]).

Убийство Науменко — совершенно неожиданное — произвело огромное впечатление. Было лето, и я через некоторое время, по совету Кушакевича (той же партии, как Науменко), уехал с ним в Староселье, где провел на станции значительную часть времени. Очень хорошее это было время и чудные места.

Вернулся в Киев под выстрелами, пешком, при перемене власти: украинцы и белые в Киеве же передрались, вступив в город вместе.

Вскоре я получил телеграмму, адресованную мне как академику Российской Академии наук, взять под свою ответственность и сохранить все имущество Укр[аинской] Ак[адемии] н[аук].

Я узнал потом, что этого добился Новгородцев. Деникин хотел закрыть Ак[адемию] н[аук], и Новгор[одцев], не будучи членом правительства, имел огромное влияние. Я думаю, что мое положение сыграло роль. Со мной считались.

Я поехал в Ростов, чтобы выяснить дело. Переговоры в Мариуполе [насправдї ставка Денікіна була в м. Таганрог. — Укл.] с Деникиным: генерал, уверенный в скором взятии Москвы. Не знал, что (существуют) несколько Академий. Удалось добиться: решение Российской] Акад[емии] наук, а раньше запросили университеты, нужна ли Киев[ская] акад[емия]. Были отпущены деньги (на бумаге), и латентно Акад[емия] сохранялась («Академия наук в Киеве») — а (я) являлся диктатором, обязанным до оконч[ательного] решения охранять ее имущ[ество] (и научное). Удалось добиться временного (статуса).

Липский, Тимошенко, Левицкий. Из ярких укр[аинцев] никого, кроме Левицкого, не захотели. О Крымском — резко отрицательно. Но никого не тронули: до оконч[ательного] решения.

В это время у меня столкнулись с Спекторским (попечителем); Носович (м[инистр] внутренних] дел) поручил ему меня поддерживать. Оказывается я разминулся с Драгомировым, который накануне почти достигнутого мною решения добился закрытия Акад[емии]. Ему было дано знать о перемене, и при мне Носович дал инструкции (нрзб.) его помощнику. Знаменитый поход киевлян и бегство Драгом[ирова]. Спасли положение кучка студентов и офицеров, и гимназистов. (Шульгин).

Денег не присылали. Положение становилось все труднее, и надо было ехать в Ростов. Тут ясно было, что идет к концу. Поехал в теплушках. Вагоны достал Тимошенко, Н.Т. Ясинский. Семью отвез в Полтаву. Когда приехал в Харьков и остановился у Палиенко — ясно было, что белым (нрзб.) Май-Маевский — пьяный. Заседание город[ской] думы.

Добился в Ростове 11/2 миллиона (руб.). Но проехать в Киев уже было нельзя.

Так кончилось мое президентство в Укр[аинской] Акад[емии] наук» (цит. за: *Вернадский В.И. Дневники, 1935–1941: В 2 кн. — М., 2006. — Кн. 1. — С. 37–38.*)

¹²⁷ Саме в такому вигляді (як засвідчену канцелярією машинописну копію) записку разом із проектом тимчасового статуту було надіслано до визначених університетів і деяких вузів для висновку їхніх рад щодо правових умов існування Київської Академії наук. Друкується текст за примірником, що зберігається у фондах Київського університету (Університету св. Володимира). Цікаво порівняти текст поданої А.І. Денікіну записки із чернеткою, яку В.І. Вернадський написав 11 вересня й автограф якої зберігся в київській частині його архіву:

«Украинская Академия наук вместе с состоящей при ней Всенародной (Национальной) библиотекой были основаны в Киеве 14 ноября 1918 г. во время гетманства и организовывалась в очень трудных обстоятельствах переживаемого времени, пережив здесь более или менее благополучно гетманство, директорию и большевиков.

Прошло более 9 месяцев тяжелой и трудной работы, в результате которой создано (ученое) учреждение, имеющее все данные для развития.

Оно было создано не только исходя из задач малорусского культурного возрождения, но и для задач общечеловеческих и государственных.

По моему глубокому убеждению, оба учреждения не только совместимы с единой и неделимой Россией, но их сохранение и развитие является необходимым и желательным с русской точки зрения.

Помимо понятных малорусских национальных задач — изучение языка, истории, письменности, искусства, этнографии, природы, экономического и социального уклада и быта Малороссии и малорусского народа — эти учреждения являются государственно важными центрами научной исследовательской работы в государстве Российском.

Нам придется переживать чрезвычайно тяжелые условия восстановления национального хозяйства и государственной мощи России. Одним из сильнейших средств для этого является правильная государственная организация научной работы и научных учреждений. Опыт 1915 г. показал нам, насколько это необходимо полно и как слабо до сих пор была использована в России та сторона деятельности современного государства. В течение 1915–1917 гг. я, в качества академика Российской Академии наук в Петрогр[аде] и председателя Комиссии по изучению естественных производительных сил России, находившейся в тесном контакте с правительственными органами, в том числе военным и морским Министерством, принимал деятельное участие в этой работе и ясно себе выяснил дальнейший план организации этого дела. Нам необходимо идти по новому пути, указанному великой организаторской государственной работой Соединенных Штатов САМ. Все затраты на это дело быстро окупаются. Согласно старым традициям академий, Академия наук сейчас должна обратить свою работу на государственные и народные нужды страны.

Для меня ясно, что в России, в связи с ее обширностью и малоисследованностью, [существует] необходимость интенсификации работы таких центров исследовательской работы — современного типа академий — в Петрограде, Москве, Киеве, Кавказе, Сибири. Нельзя забывать, что пока у нас была одна Академия наук, в Германии их было 5 или 6, в Соединенных Штатах их еще больше. Исходя из этих соображений, я считал необходимой задачей создать Академию наук в Киеве, когда во время гетманства представилась для этого возможность. В связи с этими задачами, Физико-математическое отделение и Отделение социальных [наук] новой Ак[адемии] получили в значительной мере необычный в академиях прикладной характер, связанный с потребностями техники и государственной жизни. Этого рода организация выросла из опыта 1915–1917 гг.

Необходимость децентрализации научной государственной работы является выводом из переживаемого потрясения. Организация новой Академии в Малороссии, на Юге России, является тесно связанной с этой децентрализацией государственной и экономической жизни, с полным и быстрым использованием сил и источников мощи большого государства, а отнюдь не какими-нибудь формами самостийности Украины.

Вместе с тем, для меня неопровержимо ясно, что полное развитие малорусской национальной культуры не только совместимо с единой Россией и ростом культуры русской, но является желательным с русской точки зрения, ибо народ украинский есть ветвь русского племени, как бы ни называли его в пылу политической борьбы. Полный одновременный расцвет русской и украинской культуры даст нам полный расцвет культуры (Целого).

Я считаю, что с этой точки зрения является требованием государственного строительства, основанного на единении: 1) полное отделение проводимого национального малорусского культурного движения от политических проявлений самостийности; 2) предоставление широких возможностей культурному развитию малорусского народа в пределах единой и неделимой России и 3) государственная помощь центрам малорусского национального развития.

Важно, чтобы эти центры были связаны с Россией и чтобы в тесной и дружеской связи с русской культурой они выросли здесь, а не явились враждебными России созданиями где-нибудь за кордоном. Это явится неизбежным в случае политики [гонений] и запрещений малорос[сийских] (укр[аинских]) движений в России.

В частности, несмотря на все трудности переживаемого времени, и в Академии наук, и в библиотеке удалось развить работу и украинцев и русских. Проявления украинского шовинизма, — кроме извне произведенного Директорией изменения Устава Академии, быстро сходили на нет среди научной работы. Подавляющая масса, несколько сот сотрудников Академии, состоит из лиц, горячо преданных России. Сейчас идет изучение фауны, флоры, минералогии Украины, сдана в печать работа над белым углем и серым углем Украины, заканчивается и частично сдана в печать работа по ее гидрологии, полезным ископаемым, строительным материалам, готовятся научные словари украинско-русский и русско-украинский, исторический словарь малорусского языка, издаются памятники исторические и историко-юридические, организуются музеи и гербарии, Ботанический и Аклиматизационный сады, изучаются свойства донецких углей и т. п. Работа находится в полном разгаре. Новый научный центр создан и остается только использовать его в предстоящем нам трудном восстановлении жизни как Южной Руси, так и всей России.

Я считаю, что невозможно уничтожать такой готовый центр научной работы, столь нужный в нашей бедной иммигрантской стране. Если в уставе Академии есть пункты, которые не могут быть сохранены, власть может их изменить. Но прежде всего необходимо дать возможность Академии пережить эти месяцы до восстановления нормальной власти в России, и с этой целью должны быть даны Академии некоторые средства.

Мне кажется гораздо проще дело Всенародной библиотеки. Сейчас нам при страшно трудных условиях удалось собрать более 300 тыс. книг, разбросанных пока по разным помещениям. Киев и Юг России убийственно бедны книгами. Большая библиотека является таким орудием современной жизни, которое по силе не может сравниться ни с чем. Она особенно будет нужна у нас, на Юге России, при том подъеме созидательной работы, какую требует от нас возрождение России. Для библиотеки необходимо не только сохранить государственные средства, но и помощь в предоставлении ей помещения. При необходимости интенсивной работы во время предстоящего государственного строительства существование такого центра в Киеве является столь полезным, что, несомненно, быстро окупит все сделанные затраты. Подобно Публичной библиотеке в Петрограде и Румянцевской в Москве Киевская библиотека не носит никакого узконационального характера.

В ней, наряду с общим отделом, есть отдел *Ucrainica*, но этот отдел территориальный — касается территории Украины. В нем должны быть собраны книги на всех языках, которые касаются Малороссии и малорусского народа. Само собой разумеется, в Библиотеке по самому ее характеру всегда будут преобладать книги на иностранных и русском языке, хотя и будут собраны и все книги на языке малорусском. Сейчас главная масса книг состоит из книг на русском языке. Необходимо развить и сохранить библиотеку, но власть может всегда сделать те изменения в ее уставе, какие необходимо. Акад. *В.И. Вернадский* (друкується за: *Історія Академії наук. — С. 218–221*).

¹²⁸ 16 травня 1921 р., згідно з протоколом Спільного зібрання, для виборів на посаду Голови-президента було намічено як кандидатів академіків М.П. Василенка, В.С. Іконникова, А.Ю. Кримського, О.І. Левицького та П.А. Тутковського. Проте Кримський та Іконников відмовилися балотуватися. Протягом місяця, коли відбулося ще 7 засідань Спільного зібрання, питання обрання президента на порядок денний не виносилося. Нарешті 18 липня більшістю всіх голосів проти трьох на Голову-президента УАН було обрано академіка М.П. Василенка; його заступником більшістю проти двох було обрано академіка О.І. Левицького. Крім того на позаштатну посаду (до затвердження нового статуту) товариша Голови-президента обрали академіка В.І. Липського (при 4 «чорних шарах»), а його заступником було обрано академіка С.О. Єфремова. М.П. Василенка

знов переоберуть президентом 17 жовтня 1921 р. (після затвердження для УАН статусу «Всеукраїнської» академії). Проте через незатвердження Наркомосом Василенко відмовитися від посади 27 лютого 1922 р.

¹²⁹ Соціально-економічна політика більшовиків, відома як «воєнний комунізм», передбачала, поряд із одержавленням у формі націоналізації промисловості, транспорту і банків, обов'язкової трудової повинності, також і розподільчу систему постачання населення всіма продуктами та предметами особистого споживання і домашнього господарства. Заготівельники почали накладати на селян обов'язкові завдання, визначаючи їх за дворами, селами, волостями і повітами. Вже з 1919 р. з'явилася продрозверстка — вона була, по суті, реквізицією. Були створені «поставлені на військовий зразок продовольчі органи» — губернські особливі військово-продовольчі комісії (Опродкомгуби), які забезпечували продрозверстку і розподіл продовольства. На місцях діяли повітпродкоми. Місто залежало від успішності «розверсточного оподаткування» селян, оплачуваного «за твердими цінами» грошима, які девальвували щодня. Розподілялися продукти городянам за гроші, але через нормовану карткову систему. В грудні 1920 р. декретом Раднаркому УСРР навіть передбачалося, що продовольство, яке наркомпрод і його органи на місцях призначали для державних підприємств та установ на постачання робітників та службовців, повинно було виділятися безкоштовно. Продовольство для міського населення, яке мало право на постачання з наркомпроду, мало надходити до розподільчих органів теж безкоштовно. В.І. Ленін й більшовики почали відмовлятися від політики «воєнного комунізму» лише у березні 1921 р., коли цілком виявилася перспектива колапсу економіки і повномасштабної війни з селянством. В листопаді 1920 р. Спільне зібрання повідомляло владу, що до переліку співробітників УАН, які мають право на продовольчий пайок, віднесено дійсних академіків та директорів установ, завідуючих відділами, керівничих, секретарів — разом близько 50 осіб. В серпні 1920 р. та січні 1921 р. Раднарком УСРР своїми постановами намагався поліпшити продовольче забезпечення УАН. Зокрема, для «важливих» учених-спеціалістів збільшували «довольство» й дозволяли видавати його натурою й для членів їхніх родин, потім встановили академічні пайки для академіків, членів-кореспондентів та співробітників з окремих доручень, за визначенням Наркомосу, а також для членів родин. Проте 1921 р. був дуже скрутним для співробітників Академії. Як зазначалося у звітному УАН за 1921 р., майже все друге півріччя співробітники — і технічні, і наукові — не одержували платні, при цьому наводиться ціна фунта хліба в липні 1921 р. — 1 тис. крб., у лютому 1922 р. (коли почали частково повертати заборговану зарплатню) — 33 тис. крб. (див. Історія Академії наук. — С. 295, 460).

¹³⁰ У січні 1921 р. академіка Г.В. Пфейффера було обрано головою Надзвичайної контрольно-ревізійної комісії, яка, на вимогу Наркомосу, мала підготувати пропозиції щодо оптимізації структури УАН, скорочення штатів, ліквідації паралелізму тощо. Після об'єднання УАН з УНТ й затвердження запропонованого Наркомосом «Положення про Всеукраїнську академію наук» було утворено комісію на чолі з акад. Р.М. Орженцьким для «впорядкування штатів в інституціях» Академії. До кінця 1921 р. комісія залишила в штатах академічних установ 410 співробітників із 1004. Проте в грудні 1921 р. Наркомосом було створено нову ревізійну комісію на чолі із своїм представником у ВУАН Л.М. Левитським, після роботи якої на початку березня 1922 р. Головпрофосвіта затвердила нові штати Академії у складі 137 чоловік (див. Історія Академії наук. — С. 314, 419–420).

¹³¹ Цей текст, очевидно, належить В.І. Вернадському. Доповнений текст українською мовою був опублікований у «Книжному Віснику» під заголовком «Від Тимчасового Комітету для заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві». — № 1. — 1918.

¹³² До першого складу Тимчасового комітету увійшли: акад. В.І. Вернадський (голова), акад. А.Ю. Кримський, акад. С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт (на той час — завідуючий бібліотекою Університету св. Володимира) та з початку 1919 р. — Д.І. Багалій, В.Ю. Данилевич. Інструкція Тимчасового комітету була затверджена М.П. Василенком як міністром освіти та мистецтва 5 (18) жовтня 1918 р. Постійним секретарем з правами члена комітету призначений Є.Ю. Перфецький, введений до складу на цьому першому засіданні. У період 1918–1919 рр. усі питання розвитку Бібліотеки: кадрові питання, організація каталогізації, приміщення, колосальна збирацька діяльність — розглядалися колегіально В.І. Вернадським, А.Ю. Кримським, С.О. Єфремовим, В.О. Кордтом, Г.П. Житецьким. Думка В.І. Вернадського завжди враховувалася. На першому етапі професійна підготовка питань внутрішньої організації Бібліотеки доручалася члену ТК В.О. Кордту (на той час — завідуючому бібліотекою Університету св. Володимира): «виробити план технічної організації бібліотеки, себто основи, які відтворюють характер записів, характер карток, характер розміщення бібліотеки, характер каталогізації» (ІР НБУВ, ф. 52, од. зб. 22, арк. 1–2). Члени ТК багато сил віддали організаційному періоду існування Національної бібліотеки, а з 1919 р. — Всенародної бібліотеки України. У цей період створюється концепція Національної бібліотеки, здійснюється формування основного фонду та з'являються перші структурні утворення, а саме — спеціалізовані фонди історико-культурного спрямування: відділи Українські, рукописів, стародруків, орієнталії, листівок (волянція), картографічний та гравюр, історичних колекцій і зібрань. Діяльність ТК була спрямована на завдання правового визначення Національної бібліотеки України (розробка статуту Національної бібліотеки), формування її фонду, управління ним та його науково-методичну організацію, облік, фінансове, кадрове і технічне забезпечення діяльності Бібліотеки. За період діяльності ТК було розглянуто 1775 питань з організації фонду та основних бібліотечних процесів, адміністративного забезпечення діяльності ВБУ, її правового положення. Основний напрям діяльності цього періоду — активне збирання матеріалів приватних, громадських, конфіскованих та націоналізованих бібліотек, налагодження систематичного комплектування фондами. За п'ять років завдяки наполегливій роботі членів ТК у Бібліотеці накопичилася велика кількість — більше мільйона, книжкових фондів. У різні роки членами ТК були видатні діячі української науки та культури, а в його складі працювали понад 20 осіб: В.І. Вернадський, Д.І. Багалій, А.Ю. Кримський, С.О. Єфремов, В.О. Кордт, В.Ю. Данилевич, Г.П. Житецький, П.Я. Стебницький, П.А. Тутковський, Ю.О. Іванов-Меженко, В.В. Міяковський, В.І. Липський, Д.О. Граве, Є.О. Ківлицький, С.П. Постернак, М.М. Марковський, І.М. Балінський, М.І. Сагарда та ін. У березні 1923 р. ТК склав свої повноваження та передав їх Раді Бібліотеки, а також першому офіційному директору — С.П. Постернаку. (Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки. — С. 50–53).

¹³³ Для Національної бібліотеки підшукувалася відповідна будівля. Було запропоновано два проекти: перший — переробити під Бібліотеку садибу колегії Павла Галагана або Анатомічного театру, другий передбачав будівництво нової споруди на розі Фундуклеєвської і Тимофіївської вулиць. М.П. Василенку більше подобався другий проект, проте В.І. Вернадський заперечував проти нього, оскільки поспішав розпочати практичні роботи по створенню фонду Бібліотеки. Питання з приміщенням вирішувалося досить довго. Ідея розміщення НБУ у приміщенні Київської міської публічної бібліотеки обговорювалася, надалі в протоколах ТК ця тема постійно фігурує, однак у цей час вона була відхилена місцевою управою, яка не погодилася передати приміщення канцелярії.

Книжки знаходилися в різних місцях на правах оренди: спочатку були виділені три кімнати в Педагогічному музеї (а восени 1918 р., за часів Директорії, ще одна кімната в цьому приміщенні, а також одна — в будинку Міністерства народної освіти на Терещенківській, 2). 3 березня 1919 р., за рішенням В.П. Затонського, книги зберігалися у головному корпусі Колегії Павла Галагана, розраховували на його передачу НБУ, але наприкінці 1919 р. корпус Колегії було передано медичній лабораторії (див. Протокол ТК № 67, 71), а Бібліотека мала виїхати до найменшого корпусу на розі Фундуклеєвської та Пушкінської вул. і зайняти там чотири кімнати; у приміщеннях Академії наук (у будинку пансіону графині Левашової), у будинку по Шевченківському бульвару, 36 та в Олександрівській гімназії по Шевченківському бульвару, 14, та в приватних квартирах. Канцелярія Бібліотеки «кочувала» з Педагогічного музею, який також планували передати НБУ після ремонту, до Ольгинської гімназії, потім до Академії наук. Однак будинки Колегії Галагана та Педагогічного музею не перейшли надалі Бібліотеці. Лише в 1930 р. Бібліотека отримала власне приміщення, у корпусі по вул. Володимирській, 62, де нині зберігаються найцінніші історико-культурні фонди НБУВ, в тому числі рукописні та архівні фонди, зокрема невеликий архів В.І. Вернадського, архівний фонд УАН–ВУАН та особові архіви перших академіків і вчених, які взяли участь у створенні Академії. (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 20, 27, 126).

¹³⁴ В.І. Вернадський доручив розробку засад Національної бібліотеки В.О. Кордту. У щоденнику Вернадський пише (9.VI.1918 р.): «Разговор с Кордтом — аккуратный немец, добросовестный и идеалистически преданный делу. Это те люди, жизнь которых гармонирует с великой средой большой библиотеки — связь с вечностью и атмосферой общечеловеческой культуры. С ним разговор о Нац[ональной] библ[иотеке], дал ему задание». (*В.І. Вернадський.* Дневники, 1917–1921. — С. 97). Завдання стосувалося підготовки статуту Національної бібліотеки. Питання про підпорядкування НБУ УАН та засади її діяльності розглядалося паралельно із створенням Академії. Спочатку М.П. Василенко бачив Національну бібліотеку як самостійну державну інституцію. В.І. Вернадський переконав його, що долю Бібліотеки слід пов'язати з найвищою науковою установою — Академією наук, яка могла б сформувати її як національну, наукову та загальнодоступну книгозбірню. М.П. Василенко підкреслював: «При Народном Министерстве Просвещения образована Комиссия, целью которой является разработка законопроекта об образовании Украинской Академии Наук в Киеве. Предполагается основание крупного нового исследовательского центра, стоящего на уровне современных требований — поэтому при Академии должна находиться библиотека, имеющая значение Национальной библиотеки...» (ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 135, арк. 128–128 зв.). Ця ж думка пролунала в промові В.І. Вернадського на засіданні, присвяченому початковій діяльності Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві 9 липня 1918 р. — на першому засіданні Комісії по створенню Академії, яке відбулося 9 (22) липня 1918 р. в кабінеті М.П. Василенка. Тоді ж В.О. Кордт оголосив доповідь «Про Національну бібліотеку», а пізніше подав спеціальну записку (Архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1, спр. 1 «Б», арк. 1–2). У записці В.О. Кордт спеціально наголошує, що «все культурные государства заботятся не только об учреждении и пополнении научных книгохранилищ при своих высших учебных заведениях, но создают, кроме того, еще центральные книгохранилища, т. наз. государственные или национальные библиотеки, которым они посвящают свое особое внимание и покровительство, чтобы собрать в одном центре, по возможности, все те произведения всемирной научной литературы, которые необходимы современникам и будущим поколениям для строго научных и общеобразовательных

целей» (Збірник праць Комісії. — С. 76–79). Обговорюючи 10 (23) серпня 1918 р. питання про статут Академії наук, Комісія із заснування УАН розглядала також список установ і постійних комісій, які мали функціонувати при Спільному зібранні ВУАН, серед котрих, у першу чергу, було внесено Національну бібліотеку. У 7 параграфі «Статуту Української Академії наук у Києві» та пояснювальній записці до законопроекту наголошувалося: «Національна книгозбірня, незалежна від будь-якого відомства й од Академії в своєму внутрішньому ладі, але директор обирається Академією та й подається на затвердження Верховної влади в порядку, затвердженому для службових осіб Академії наук, а участь академиків у діяльності Національної книгозбірні визначається спеціальним Статутом книгозбірні, який переводиться законодавчим шляхом». 23 серпня на засіданні ТК була розглянута та прийнята концепція В.О. Кордта. Було визнано за доцільне, щоб УАН як вища наукова корпорація взяла на себе завдання керувати організацією Національної бібліотеки Української Держави, а також слідкувати за її успішним розвитком.

¹³⁵ В.І. Вернадський розвивав думку про можливість організації Національної бібліотеки під опікою Академії. Спочатку ця ідея викликала жваві дебати серед фундаторів Комісії з питань організації Академії наук щодо органічного поєднання функцій наукової та національної бібліотек. Компроміс між національними і науковими функціями Бібліотеки був знайдений в тому, щоб загальнонаукові функції підпорядкувати функціям загальнонаціональним. Перебуваючи у віданні Академії наук, Національна бібліотека мала бути автономною установою, зі своїм окремим бюджетом, штатами, організацією, а її діяльність регулювалася б окремим статутом, що декларував би її загальнонаціональне значення та загальнодержавні функції (Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 2–2 зв.; *Вернадський В.І.* В справі законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві // Збірник праць Комісії. — С. 8).

¹³⁶ ТК спрямував свою діяльність також на залучення відомих діячів науки та культури для комплектування фондів українознавчої літератури: до них було надіслано іменні листи з проханням передавати для Національної бібліотеки власні видання та закуповувати місцеві видання. Серед таких прихильників Бібліотеки були В.М. Щербаківський (Полтава), Д.І. Еварницький (Яворницький) (Катеринослав), Я.М. Іванів (Харків), В.М. Ханенко та багато ін. На початку 1919 р. В.І. Вернадський, завдяки особистому знайомству із багатьма російськими вченими, письменниками, надсилав листи та відряджує до Москви і Петрограда інженера М.А. Гінзбурга, звертаючись до Максима Горького, М.М. Покровського та П.К. Штейнберга з проханням про допомогу в придбанні книжок, рукописів, ілюстративного матеріалу.

¹³⁷ Зібрання вчених поповнювали фонди Бібліотеки у різні часи. Першим до відділу рукописів надійшов архів М.П. Драгоманова — в 1918 р. (ф. 172). В Інституті рукопису сьогодні зберігаються архіви усіх членів ТК, зокрема А.Ю. Кримського (ф. XXXVI), С.О. Єфремова (ф. 317), Г.П. Житецького (ф. 86). А.Ю. Кримський і Г.П. Житецький, які власноруч почали передавати свої зібрання до фондів ВБУ, таким авторитетним вчинком сприяли передачі видатними вченими до новоствореної книгозбірні особистих бібліотек та архівів. Коли у 1930 р. академічні бібліотеки почали поповнювати фонди ВБУ, А.Ю. Кримський одним з перших погодився на передачу бібліотеки очолюваного ним кабінету сходознавства з умовою її неподільності та нерозпорошеності для того, щоб ця унікальна колекція залишилася базовою для розвитку сходознавства в Україні. Архів і бібліотека С.О. Єфремова надійшли з Академії в період її реорганізації, коли С.О. Єфремов був заарештований, а його рукописи були передані із усією документацією Академії до відділу рукописів Бібліотеки. Повністю бібліотека А.Ю. Кримського надійшла від його родичів вже після його смерті, у 50-х роках. Архів та бібліотека

Г.П. Житецького, який очолював відділ рукописів, надійшли після його смерті в 1929 р. Бібліотека В.О. Кордта також частково влилася у фонд НБУВ. (Особові архівні фонди Інституту рукопису. — К., 2002. — С.154–155, 171–175, 276–282, 176–180 (далі — Особові архівні фонди).

Питання про будинок та започаткування фонду НБУ на базі Міської публічної бібліотеки було відхилено. У липні 1919 р. з ініціативи Київської міської публічної бібліотеки знову постало питання про її приєднання до Національної бібліотеки України у зв'язку із тяжким фінансовим станом. Питання обговорювалося на спеціальному засіданні ТК, де директор Л.С. Лічков зробив доповідь про історію, книжкові фонди, персональний склад та фінансовий стан Міської публічної бібліотеки і висловив бажання, щоб ВБУ взяла її під свою опіку та керування. Але ТК, детально ознайомившись із справою, вирішив, що в умовах відсутності приміщень для фондів як у ВБУ, так і в Міській публічної бібліотеки, різного профілювання фондів, через усілякі технічні перешкоди об'єднання на той час було неможливим. (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 26–27).

¹³⁹ «Общественное собрание» мало велику і цінну книгозбірню Київської громадської бібліотеки, власником якої юридично був Лубківський Рудольф Карпович, що заснував свою друкарню, публікував різну видавничу продукцію, зокрема газету «Киевская мысль». На жаль, ця книгозбірня так і не надійшла до фондів НБУ.

¹⁴⁰ Інформація про придбання бібліотеки В.І. Білозерського відсутня.

¹⁴¹ На базі архіву та бібліотеки Ф. Вовка було створено Кабінет (а з 1922 р. — Музей) антропології та етнології ім. Ф. Вовка при Всеукраїнській академії наук. Кабінет безпосередньо підпорядковувався Спільному зібранню і складався з відділів антропології, палеоантропології, етнології та книгозбірні. Очолив музей учень Ф.К. Вовка О.Г. Алешо, по смерті якого в 1922 р. директором музею став А.З. Носов, після нього — М.Я. Рудинський). Книгозбірня (як бібліотека музею) продовжувала поповнюватися та комплектуватися з різних джерел, до її складу увійшла бібліотека О.Г. Алешо, подарована його вдовою, а також власні видання кабінету. В 1933 р., під час реорганізації ВУАН, кабінет-музей увійшов до складу реорганізованого Інституту матеріальної культури АН УРСР. Частина збірки кабінету-музею сьогодні зберігається у Національному музеї історії України (близько 2 тис. од.), що були передані в 1936 р. від Музею антропології та етнології ім. Ф. Вовка. Архівна спадщина та бібліотека Ф. Вовка зберігається в ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України (ф. 43).

¹⁴² Бібліотека й особовий архівний фонд Б.Д. Грінченка та його дружини М.М. Грінченко (М. Загірної) були передані до складу НБУВ пізніше, в 1933 р., разом із збіркам реорганізованої ВУАН. Бібліотека містила видання з проблем народної літератури, мови, фольклору, етнографії, історії, народної освіти та просвітницького руху. За каталогом, укладеним М.М. Грінченко, книжкове зібрання подружжя містило понад дві з половиною тис. примірників. (*Зубкова Н.М.* Архів і бібліотека видатного діяча українського просвітництва Б.Д. Грінченка (з фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського) — К., 2008. — 177 с.).

¹⁴³ Частна книжок В.Б. Антоновича (64 книги) придбана ВБУ через ВУКОПМІС, частина була передана І.В. Антонович безпосередньо в 1919 р. Надалі бібліотека поповнювалася. (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 62).

¹⁴⁴ Закон про утворення фонду Національної бібліотеки Української Держави (1918 р.), в якому йшлося про склад фонду та інструкції Тимчасовому комітетові для заснування Бібліотеки, був підписаний П. Скоропадським 2 (15) серпня 1918 р. Набув чинності з часу опублікування 8 (21) серпня 1918 р. у «Державному Віснику». Цим

законом закладалися основи книгозбірні всесвітнього типу, «яка гуртувала би в собі все, що витворено людською думкою», а створення відділу українки було спеціальним завданням: «Бібліотека повинна бути книгозбірнею, в якій мають бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські). В ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і металографії».

¹⁴⁵ М.П. Василенко звернувся до Р.К. Лубківського як до голови «Общественного собрания» та власника його великої і цінної книгозбірні «Киевская Общественная библиотека», яка була закрита за декілька років до революції 1917 р., з проханням передати ці книжки до Національної бібліотеки, утворивши таким чином її первісний фонд. У бібліотеці «Общественного собрания» зберігалось багато книжок XVIII ст. з книгозбірні В.В. Тарновського, подарованих місту його дочкою С.В. Тарновською-Глінкою. На жаль, Р.К. Лубківський, хоча й опублікував Звернення ТК, але не дав своєї згоди на передачу книгозбірні «собрания» як основи Національної бібліотеки. Подальша доля цієї книгозбірні Р.К. Лубківського склалася трагічно: коли В.І. Вернадський звернувся до комісара Марголіна на початку березня 1919 р. з проханням передати цю бібліотеку до ВБУ, з'ясувалося, що частина її була спалена солдатами, а частина передана до Професійної спілки, а згодом — до Народного університету. Спроби врятувати її через проф. Воропаєва не були успішними. (Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 44 зв.).

¹⁴⁶ Переговори щодо придбання бібліотеки В.С. Іконникова, історика, історіографа, бібліографа російської та української історії, тривали декілька років. Бібліотека налічувала 20 тис. кн. од., серед яких були монографічні дослідження, журнали, публікації документів, брошури, окремі статті з всесвітньої, російської та української історії, а також системно сформований фонд публікацій і досліджень спеціальних історичних дисциплін: історіографії, джерелознавства, археографії, палеографії, сфрагістики, бібліографії тощо. Бібліотека в 1923 р. домовилася придбати зібрання книг Іконникова за 10 тис. руб. золотом з виплатою впродовж п'яти років. У надзвичайно голодні 1919–1920 рр. співробітники ТК і Бібліотеки, які самі ледве животіли, робили все можливе, аби матеріально підтримати «стару професуру» та українських видатних діячів культури. На жаль, бібліотечні документи свідчать про постійну емісію грошей, затримки виплати коштів на придбання бібліотек: траплялося так, що власники колекцій чи їхні родини взагалі не отримували повної суми (Іконников, Голубев та ін.). Фінансова проблема була однією з найскладніших у перші роки існування Бібліотеки.

¹⁴⁷ Попередні переговори про можливість тимчасового перебування ВБУ в будівлі університету не мали успіху.

¹⁴⁸ Відозва Тимчасового комітету про заснування Національної бібліотеки Української Держави складена особисто В.І. Вернадським. У Відозві (Зверненні) ТК були задекларовані 4 принципи формування Національної бібліотеки:

1) різноманітність та повнота книжкового фонду, що мав відображати знання з різних галузей науки та культури всіх країн світу;

2) збирання творів національного друку, стародруків, рукописної, музичної, картографічної спадщини про Україну і український народ на українській та інших мовах (український відділ), незважаючи на вид, час, місце написання та спрямування літератури;

3) бути «позавідомчою, поза політичними чи суспільними настроями, що постійно змінювалися: вона повинна бути осередком розумової культури, який повинен бути дорогим однаково всьому населенню України»;

4) загальнодоступність — відкритість для всіх і для кожного, безкоштовність й легка доступність до інформації. Була опублікована Лубківським у його газеті «Киевская мысль» — 1918. — 15(2) вересня — та окремим випуском.

¹⁴⁹ Восени 1918 р. Бібліотека поповнилася великим зібранням нелегальної літератури Київського жандармського управління, яке складалося здебільшого з конфіскованих видань. Це сталося завдяки дружнім стосункам НБУ з С.О. Єфремовим, який був комісаром у справах ліквідації Жандармського управління і сприяв передачі архіву та бібліотеки цієї установи до Національного архіву та Національної бібліотеки. На жаль, у 1921–1924 рр., згідно зі спеціальною постановою Раднаркому від 6 березня 1921 р., вже практично опрацьовану цю велику колекцію було передано до Істпарту як «представляющую огромную ценность как материал к истории революционных организаций Киевщины». (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 59).

¹⁵⁰ 25.08.1918 р. В.І. Вернадський записав у щоденнику: «Библиотека Старой Громады инкорпорируется в Национ[альную] библиотеку с Наук[ового] тов[арства], где она временно была на хранении» (*В.І. Вернадский.* Дневники. 1917–1921. — С. 122). Одночасно М.П. Василенко як член «Старої Громади» та УНТ порушив питання про передачу до Національної бібліотеки книгозбірні «Старої Громади». У квітні 1923 р. Спільним зібранням ВУАН ухвалене рішення про придбання та передачу фондів книгозбірні «Старої Громади», О. Кониського та НТШ. Бібліотека «Старої Громади» відносно придбання для НБУ вважалася найважливішим завданням, оскільки вона заклала підвалини українського фонду НБУ. Але передача відбулася не одразу, оскільки відповідальний за неї В.П. Науменко був заарештований і в 1919 р. розстріляний. У квітні 1920 р. на засіданні ТК знову було порушене це питання. Г.П. Житецький доповів, що бібліотека «Старої Громади», котра містилася тоді в УНТ, була передана туди відповідно до складеної угоди для тимчасового користування В.П. Науменком. Тому колекцію треба було забрати до Національної бібліотеки, згідно з бажанням Науменка і постановою «Старої Громади» від серпня 1918 р. (підтвердженою «Старою Громадою» в квітні 1920 р.). М.М. Марковського направили до УНТ, але тоді бібліотечна секція відмовила в передачі бібліотеки через відсутність у заповіті Науменка будь-якої згадки про це. М.М. Марковський певний період контролював ситуацію і склав Г.П. Житецькому довідку про бібліотеку «Старої Громади». Вона надійшла до ВБУ разом із зібранням УНТ (Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 242 зв.–247).

¹⁵¹ Завдяки придбанню бібліотеки та рукописів П.Г. Житецького, переданого його сином, Г.П. Житецьким, до ВБУ потрапила з Москви й частина архіву М.І. Костомарова, яка зберігалася в його особистих паперах. Бібліотека та архів П.Г. Житецького, видатного українського вченого-філолога, фольклориста, педагога та громадського діяча, першого історика української мови і літератури, відомого ґрунтовними дослідженнями української літератури XVIII ст., стали вагомим українознавчим надбанням в фондах ВБУ.

¹⁵² У квітні 1919 р. С.О. Єфремов сповіщає, що Товариство «Просвіта» «прохає Національну бібліотеку взяти для охорони книжки «Просвіти», бо їх зараз починають розграбовувати». Терміново вживаються заходи для тимчасової охорони бібліотеки «Просвіти» та видачі їй охоронного листа з метою перевезення її фондів до Педагогічного музею на кошти Товариства «Просвіта».

¹⁵³ Упродовж 20–30-х років усі ці бібліотеки надійшли різними шляхами до фондів НБУ. Доля фондів найзначніших монастирів та духовних закладів України, більшість з яких залишилися у невизначеному стані, часто навіть без належної охорони, вирішувалася протягом декількох років. Зміна політичної ситуації, відокремлення церкви від

держави спричинили до розпорошення фондів. Опікування цими фондами сприймалося як першочергове завдання формування історико-культурних фондів Національної бібліотеки. Ще 2 вересня 1918 р. Є.Ю. Перфецький на засіданні ТК порушив питання про термінову необхідність у придбанні та надходженні до ВБУ цінних рукописних та стародрукованих фондів. Він доповідав, «що нині в великій кількості гине старовинна українська книга в різних церквах, монастирях України через розпродаж її власниками (власниками–монастирями і церквами) й особами, які до отіх бібліотек мали близьке відношення — через вивіз її за кордон, через взагалі недбалість з боку тих, на обов'язку яких лежить заховувати їх». Він запропонував ТК знайти можливість для запобігання втрати бібліотек Видубицького монастиря і Києво-Печерської лаври, Кирилівської церкви, Почаївської лаври, Холмського Свято-Богородицького Братства, Холмської консисторії, деяких луцьких бібліотек. У лютому 1919 р. В.І. Вернадський, переглядаючи фонди Києво-Печерської лаври, був стурбований долею цього цінного зібрання. Він звернув увагу не лише на стародруки, а й на цінну колекцію гравюр і рукописів, які доцільно було б передати до Національної бібліотеки. На той час радянська держава ще не визначила свого ставлення до бібліотечних фондів колишнього духовного відомства. На ТК обговорювалися й шляхи придбання цих фондів, оскільки акад. Д.І. Багалій вважав за необхідне до цієї справи підходити обережно і не йти шляхом ревізії, а лише організувати перемови і, як наслідок, добровільне передавання. При НБУ була створена комісія на чолі з акад. Багалієм. Вона займалася пошуком стародруків для Бібліотеки. А.З. Носов, будучи секретарем комісії, збирав інформацію про наявність у фондах духовних установ стародруків і гравюр. Перед владою постійно порушувалося питання про державну охорону раритетів. Так, Є.О. Ківлицький наголошував на необхідності набуття бібліотеки Софійського собору, а А.Ю. Кримський особливо опікувався бібліотекою КДА, яка була предметом домагань різних установ. У 1919 р. співробітники ВБУ Л.Ю. Биковський та М.І. Сагарда надали великої допомоги в оцінці книжок монастирських бібліотек, у зближенні стосунків із представниками церкви і влади. Л.Ю. Биковський був представником Бібліотеки на засіданнях колегії з ліквідації духовних шкіл м. Києва, які відбувалися влітку 1919 р., на яких обговорювалося питання доцільності передачі їхніх бібліотек тій або іншій інституції. Завдяки компетентності Л.Ю. Биковського питання вирішилося на користь ВБУ — туди почали передаватися бібліотеки духовної семінарії, двох жіночих та декількох духовних шкіл.

¹⁵⁴ Бібліотека Б.Д. Грінченка була передана його вдовою М.М. Грінченко (Загірньою) спочатку до бібліотеки Соціально-економічного відділу ВУАН, де зберігалася до 1933 р., згодом до ВБУ, під час реорганізації Академії, згідно зі складеним рукописним каталогом. (*Загірня М.* Бібліотечне зібрання Б.Д. та М.М. Грінченків. Каталог. (Репрографічним засобом). — К., 1988).

¹⁵⁵ Бібліотека Народного дому повернулася до Львова і нині зберігається в Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника.

¹⁵⁶ Бібліотека та архів О.О. Русова нині зберігаються в фондах НБУВ, однак бібліотека як окремий комплекс перестала існувати, а архів О.О. Русова міститься в Інституті рукопису НБУВ (ф. 159).

¹⁵⁷ Була опублікована окремим випуском (див. наше видання).

¹⁵⁸ Інформація про пожертвування цих книжок до НБУ відсутня.

¹⁵⁹ Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 є національною святинєю українського народу: це перший з відомих переклад Святого Письма українською мовою та взірць української книжної культури XVI ст. Сьогодні, поряд з Конституцією України, на ньому просягають українські президенти під час інавгурації. Походження пам'ятки, палеографія та мова ґрунтовно досліджувалися багатьма вченими. Пересопницьке

Євангеліє зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Підсумки дослідження, бібліографія та останні наукові концепції щодо Пересопницького Євангелія були опубліковані в першому виданні декількома установами Національної академії наук України (Національна бібліотека України, Інститут української мови, Український мовно-інформаційний фонд) в 2001 р. та в другому — в 2011 р. — «Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик». Факсиміле Пересопницького Євангелія опубліковане в 2010 р. видавництвом «Адеф» в Києві.

¹⁶⁰ Бібліотека Є.К. Трегубова була придбана НБУ в 1919 р. (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 64).

¹⁶¹ Бібліотека та архів В.Б. Антоновича були передані до НБУ, нині архів зберігається в ІР НБУВ (ф. 164).

¹⁶² До складу ТК на початку січня 1919 р. був запрошений О.С. Грушевський. Однак у січні вже виникли певні розбіжності між ним і Є.Ю. Перфецьким, з одного боку, та іншими членами ТК (В.І. Вернадським, С.О. Єфремовим та А.Ю. Кримським), з іншого. 31 січня О.С. Грушевський та Є.Ю. Перфецький виходять із складу ТК. Незадовго до цього на сторінках періодичних видань були опубліковані лист Є.Ю. Перфецького до Центрального комітету Української соціал-демократичної партії зі звинуваченнями на адресу В.І. Вернадського стосовно добору зрусифікованих кадрів та відповіді С.О. Єфремова та А.Ю. Кримського (див. статті та листи у «Народній Раді» (№ 22, 26 січня 1919 р.) та «Робітничій газеті» (№ 447, 1 лютого 1919 р.)). 3 січня 1919 р. ТК поповнився трьома особами — Д.І. Багалієм, В.Ю. Данилевичем, Є.О. Ківлицьким.

¹⁶³ В тому ж році бібліотека Ю.М. Вагнера із зоології, біології, хімії була придбана.

¹⁶⁴ Після вбивства І.М. Стешенка 29 липня 1918 р. удова продала його особисту бібліотеку з виданнями з літературознавства та історії України до фондів НБУВ.

¹⁶⁵ Бібліотека та архів І.В. Лучицького, у складі яких були книжки та рукописи з історії Західної Європи, зокрема періоду французької революції, журнали того часу та видання з економіки, надійшли до НБУ від М.В. Лучицької.

¹⁶⁶ У лютому–березні 1919 р. В.І. Вернадський пропонує терміново вжити заходів щодо придбання для НБУ книгозбірень деяких установ, скасованих радянською владою, передусім Інституту благородних дівиць, Кадетського корпусу та Першої гімназії, а також і книжок Надвищого Суду та бібліотеки-музею барона Штейнгеля. У 1920–1921 рр. Бібліотека організувала передачу зазначених зібрань, а також книжкових колекцій літератури іноземними мовами з монастирів та закладів Волині, Вінничини до своїх фондів.

¹⁶⁷ Книжкове зібрання Ф.Р. Штейнгеля та його архів надійшли до складу Бібліотеки в 1920 р.

¹⁶⁸ В.І. Вернадський з цього приводу пише в «Дневниках»: «1.ІІІ. [1919 р.]. Утром у Багалея. С ним в связи с опасностью для Библиотеки Дух[овной] Акад[емии]. Вчера Беркенг[ейм] сообщил о намерении ее захватить для одной их большевистских школ. Необходимо удержаться, взяв временно под охрану Ак[адемии] н[аук] и Нац[иональной] библ[иотеки]». (*Вернадский В.И.* Дневники. 1917–1921. — С. 132; Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 45).

Історія бібліотеки КДА відображає долю багатьох монастирських зібрань України, що переходили з одних рук до інших, допоки не надійшли до фондів Всенародної бібліотеки. ТК докладав неабияких зусиль для закріплення за собою цієї бібліотеки. Так, одним із таких заходів було присвоєння статусу «тимчасової передачі» або «тимчасового зберігання». 4 березня 1919 р. А.Ю. Кримський повідомляє ТК, що на фонди КДА претендують «різні інституції»; одна з них бажала б рекувізувати її бібліотеку і навіть частину перевезти до Москви. Цього не сталося, оскільки представники Духовної

академії мали зустріч з А.Ю. Кримським та Д.І. Багалієм і через них передали свої фонди до Академії наук та ВБУ у тимчасове користування.

На пропозицію Д.І. Багалія, 9 травня 1919 р. Комітет ВБУ ухвалив звернутися до Спільного зібрання Академії наук із заявою про необхідність прийняти бібліотеку Духовної академії як книгозбірню виняткового наукового значення для історії і культури України. Спільне зібрання, в свою чергу, звернулося до «відповідної Центральної установи» (йдеться про Наркомос) з проханням залишити цю бібліотеку у власному приміщенні, але передати під управління Академії наук як джерельну базу для наукових досліджень. Це рішення спочатку не було прийняте Наркомосом, бібліотеку було підпорядковано його бібліотечному відділові, згодом частково передано до Київського інституту народної освіти (далі — КІНО) (див. Протокол ТК № 59, п. 8, а також публікацію Звернення від 10 травня 1919 р. у цьому виданні). Передача бібліотеки КДА на тимчасове зберігання до фондів Національної бібліотеки України у 1919 р. не відбулася. Доля бібліотеки з 1919 по 1923 р. вирішувалася зовсім на інших правових засадах. Після прийняття низки урядових документів, зокрема декрету «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» від 19 січня 1919 р. та декрету РНК УСРР від 1 квітня 1919 р. «Про передачу історичних та мистецьких цінностей у відання Народного комісаріату освіти» (ЗУ УСРР, 1919, № 34, ст. 395), бібліотека КДА перейшла у власність держави, передусім у відання Народного комісаріату освіти, і була передана до КІНО, де знаходилася на зберіганні до 1923 р. Музейна частина зібрання Церково-археологічного музею при КДА, зокрема рукописи та стародруки, спочатку надійшла до Музейного містечка, котре успадкувало лаврські колекції. Боротьба за фонди КДА з Губнаросвітою тривала й на початку 20-х років. Використовувалися будь-які можливості для збереження бібліотеки КДА у складі ВБУ. М.І. Сагарді як особі з вищою духовною освітою, викладачеві КДА, доручалося розглянути склад бібліотеки Духовної академії та інших монастирських бібліотек. Він наполягав на необхідності передачі бібліотеки у повному складі до ВБУ. Ця бібліотека була професійно організована і мала світове значення. Особливо унікальною була колекція книг та рукописів, сконцентрована в Церковно-археологічному музеї при КДА. В листопаді 1923 р., згідно з постановою Президії Укрголовпрофосвіти від 30 липня 1923 р., розпочалася передача бібліотеки КДА до ВБУ, що тривала до 1925 р. У ній були задіяні директор бібліотеки КІНО В.О. Кордт та колишній бібліотекар КДА А.С. Криловський. Лише в середині 1920-х років будинку колишньої Духовної академії з бібліотекою було надано статус філії ВБУ, а А.С. Криловський обійняв посаду її завідуючого. За бібліотекою закріпили будинок шкільного корпусу Братського монастиря, де й була створена Київська філія ВБУ, де з часом сконцентрувалися усі передані до ВБУ монастирські зібрання. (Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки. — С. 71–72.) В ІР НБУВ зберігається фонд А.С. Криловського (ф. 184), де серед інших документів міститься щоденник, в якому викладено обставини передавання бібліотеки КДА до фондів НБУВ.

¹⁶⁹ Бібліотека і архів С.Т. Голубева були придбані в 1919 р. (2162 томи). ВБУ подбала про перевезення частини його бібліотеки. На жаль, матеріали особових архівів, зокрема листування С.Т. Голубева та його сина з Є.О. Ківлицьким і ТК у 1920 р., свідчать про те, що частина архіву С.Т. Голубева та його збірка рукописних книг так і не були повернуті до Києва із Саратова, де вони опинилися під час евакуації в роки Першої світової війни. Після смерті С.Т. Голубева ВБУ спробувала повернути цю частину архіву, проте вона так і залишилася у архіві Саратовської духовної семінарії, яка згодом надійшла до фондів рукописного відділу Саратовського університету. На запит ВБУ ректор університету в 1922 р. відповів, що рукописів у їхніх фондах немає, але згодом ці

матеріали було віднайдено; там вони й зберігаються донині. (Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки. — С. 91–92).

¹⁷⁰ Бібліотека Н.П. Молчановського була придбана в 1919 р. (1294 томи, складалася з книг з історії Західної Русі та Польщі).

¹⁷¹ Бібліотеку князів Щербатових вдалося зберегти, вона була передана до Вінницької філії ВБУ, де перебувала до 1923 р. Після призначення директором ВБУ С.П. Постернака він приїхав до Вінниці, ознайомився з фондами філії і організував перевезення бібліотеки князів Щербатових до ВБУ (Архів НБУВ, оп. 1, спр. 62, арк. 20 зв.).

¹⁷² Бібліотеку О.Ф. Кістяківського не вдалося перевезти, однак архів був придбаний Бібліотекою (понад 1600 од. зб.) й нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ (ф. 61). (Особові архівні фонди. — С. 225–229).

¹⁷³ Архів не надходив до Бібліотеки, він залишився у віданні Архівного управління.

¹⁷⁴ У 1918–1919 рр. Бібліотека цілеспрямовано збирала та купувала книжкові фонди, зокрема й приватні бібліотеки, що склали єдині тематичні комплекси з різних галузей знань, книжкові колекції. Одночасно ТК надсилав емісарів до різних міст України та Росії для закупівлі книжок. Були виділені гроші й на придбання книжок закордоном, куди планувалася поїздка С.О. Єфремова. На початку 1919 р. В.І. Вернадський, завдяки особистому знайомству із багатьма російськими вченими, письменниками, надсилав листи та відряджує до Москви і Петрограда інженера М.А. Гінзбурга, звертаючись до Максима Горького, М.М. Покровського та П.К. Штейнберга з проханням про допомогу в купівлі книжок, рукописів, ілюстративного матеріалу. З Російською академією наук та Петроградською публічною бібліотекою відразу склалися добрі стосунки, передусім в галузі обміну літературою. Це стало можливим завдяки безумовній цінності книг для обміну, оскільки їхнє виокремлення здійснювалося з історичних бібліотек або з примірників видань місцевих просвітницьких установ, видання котрих користувалися попитом в Росії та інших країнах.

¹⁷⁵ В.І. Вернадський доручив Г.П. Житецькому (який тоді разом з М.М. Марковським опікувався бібліотекою «Старої Громади») сконцентрувати свою увагу на бібліотеці та архіві В.П. Науменка. В.П. Науменко сам почав передавати свою бібліотеку до ВБУ, а після його трагічної загибелі в 1919 р. його вдова передала до Бібліотеки залишок книжкового зібрання та цінну архівну збірку. Остання містила документи особистого архіву В.П. Науменка та його родини, а також численні матеріали діячів «Старої Громади», УНТ, редакцій часописів «Киевская старина», «Україна», «Червоний шлях», «Дніпрові хвилі», «Дзвін», газет «Рада», «Народна воля», видавничого товариства «Друкарь», літературного альманаху «Гарт», з яких було укладено невеликі за обсягом, але важливі за змістом фонди. Так, скажімо, редакційний примірник газети «Рада» розкриває численні псевдоніми та криптоніми різних українських авторів та власне автуру. У фонді В.П. Науменка зберігається архів М. Максимовича, а також залишки архіву «Юго-Западного отделения Географического общества» та «Киевского комитета грамотности», цінні рукописи О. Котляревського, О. Русова, М. Шугурова, В. Гнилосирова, Д. Марковича та інших українських письменників і діячів. Нині особовий архівний фонд В.П. Науменка зберігається в Інституті рукопису НБУВ.

¹⁷⁶ Доля єврейського відділу та відділу «орієнталія» у перший період 1918–1923 рр. була взаємопов'язаною. Хоча рішення про створення єврейського відділу приймається у 1928 р., початок його функціонування можна віднести до 1919 р., коли в Академії наук виникає власне напрям досліджень єврейської культурної спадщини в Україні. У 1919 р. було засновано Гебраїстичну комісію ВУАН, в 1926 р. — кафедру єврейської пролетарської культури, а згодом й Інститут єврейської культури. Спочатку формування фонду єврейської літератури планувалося як частина відділу орієнталії, створеного з

самого початку існування ВБУ зусиллями А.Ю. Кримського, де було передбачено, крім великої кількості східних мов, єврейські мови. Відокремлювалася секція гебраїка-юдаїка, до якої було занесено все, що стосувалося іудейства (єврейства), його розколіїв та сект. Знак відділу орієнталії, а також його загального відділу — «ОР». У 1920 р. було розроблено інструкцію для опису книг східними мовами, яка відповідала загальним правилам, але мала свою специфіку, зокрема, для каталогізації. Б. Дінабург та Я.І. Ізраельсон подали пропозиції про виокремлення фонду, Я.І. Ізраельсон брав участь в комплектуванні фонду та працював над картотекою дезидерати єврейського відділу. Ним були переглянуті і прийняті рукописи та стародруки з Музейного фонду, велися переговори з «Табутом», разом з А.Ю. Кримським готувалися звернення з приводу допомоги у комплектуванні фонду, проте за тих часів створити окремий відділ не вдалося. Організований у межах орієнталії підвідділ гебраїка-юдаїка з метою забезпечення збирання, збереження матеріалів, їхнього наукового опрацювання та задоволення запитів читачів очолив видатний сходознавець професор Я.І. Ізраельсон, який, однак, не довго завідував цим підвідділом (помер у 1920 р.). Відкриття єврейського підвідділу було з ентузіазмом зустрінуто вченими, які працювали в галузі єврейської історії та літератури. За висловом Я.І. Ізраельсона, цей підвідділ «дасть євреям, які цікавляться своєю писемністю, змогу легко дістати потрібну їм книжку й викличе в їхньому середовищі бажання займатися розвідками в царинах єврейської науки, яка в нас, на жаль, — майже непочатий край, тоді як в інших європейських країнах вона вже має визначні поступи...». Збирання єврейської літератури набуло системного характеру. Частина книжок виокремлювалася при сортуванні бібліотечних зібрань, що потрапляли до ВБУ, частина відбиралася в Музейному фонді ВУКОПМІСу, значна кількість видань надійшла завдяки пожертвам єврейських громадських та культурних організацій і приватних осіб. Серед них найбільш значимий внесок належить Товариству розповсюдження освіти між євреями в Росії, політичним партіям, що передавали свої газети та інші видання — часописи, брошури, листівки. Серед приватних осіб, які передавали книжки, — власне Я. Ізраельсон, який подарував Бібліотеці 162 книжки та 60 брошур, Б. Лур'є, М. Каміонський, Г. Бараць та багато інших. (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 99–100; *Сергеева І.* З історії формування колекції єврейської літератури Національної бібліотеки України (1918–1939) // *Бібл. вісн.* — 1996. — № 6. — С. 13–14).

¹⁷⁷ 18.IV.1919 р. В.І. Вернадський у щоденнику пише: «Смотрел вновь поступившие библиотеки Головачева и переданную из Книжной Палаты библиотеку, найденную в подвалах дома Терещенко...» (*Вернадский В.И.* Дневники. 1917–1921. — С. 133).

¹⁷⁸ Бібліотека Київської «Просвіти» увійшла до складу фондів НБУВ.

¹⁷⁹ Бібліотека Ю.А. Кулаковського (класична філологія, історія, археологія, педагогіка — всього близько 5 тис. томів) була придбана Бібліотекою в 1919 р. (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 64).

¹⁸⁰ М.В. Лучицька передала й власну бібліотеку — скандинавські твори в її перекладі (2200 назв), а також родинний архів, що нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ.

¹⁸¹ Бібліотека В.П. Степаненка, переважно українознавча література, була придбана Бібліотекою в 1919 р. (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 64).

¹⁸² Бібліотека К.Л. Якубовського була придбана Бібліотекою в 1919 р. (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 64).

¹⁸³ Після передачі бібліотеки КДА до ВБУ вона залишалася в тому само приміщенні на Подолі, де розташовувалася й раніше, — цей будинок був на балансі Бібліотеки до 1991 р.

¹⁸⁴ Архів та цінна колекція документів О. Лазаревського, що складається з матеріалів з історії України, нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ.

¹⁸⁵ У 1919 р. В.Я. Головня, племінник письменника М.В. Гоголя, син його молодшої сестри О.В. Гоголь, передав до ВБУ родинну збірку Гоголів-Яновських, що складалася з листування різних осіб до В.П. і М.І. Гоголів, майнових документів та документів господарчого змісту XVIII і початку XIX ст. Сьогодні ця збірка складає основу бібліотечно-рукописної колекції НБУВ «Гоголіана». (Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки. — С. 91).

¹⁸⁶ У листі від 8.06.1919 р. до В. Вернадського А. Бем пише: «Работа моя по собиранию книг подвигается, но все же значительно медленнее, чем мне бы хотелось. Главное затруднение — сложность условий здешней жизни. Все приходится делать самому, т.к. найти себе кого-нибудь в помощь очень трудно. Даже послать за деньгами и то некого. Люди так изголодались, так физически ослабли, что сверх служебных часов не соглашаются брать никакой работы. Книги, что куплены мною, неделями лежат на складах. Обратился уже в ряд обществ с просьбой предоставить свои издания бесплатно. Уже получил согласие Ак[адемии] наук, Геогр[афического] общ[ества], Пушкинского Дома, Книжной палаты и нек[оторых] других. В обществе Люб[ителей] др[евнерусской] письменности вряд ли удастся получить издания бесплатно, придется покупать со скидкой. Поэтому желательно получить указания, все ли исключительно приобретать или только частично, и в таком случае, что именно. Так же дело обстоит и с изданиями *(слово не прочтано). От ряда издательств надеюсь получить ответы в ближайшее время (Русск[ой] [Старины], Публ[ичной] библ[иотеки], Комисс[ии] нар[одного] просв[ещения], Библиолог[ического общества] и др.). С некоторыми обществами дело сложнее, так как деятельность их сейчас замерла, и до осени вряд ли удастся получить ответ.

Книги покупаю, но отсылать пока не рискую, т.к. время сейчас малоподходящее. М.б. все-таки небольшую партию рискну отослать в ближайшие дни. Очень многих книг на рынках уже нет, вообще книга сейчас проваливается в какую-то пропасть. В России народилось такое множество всяких организаций с большими бюджетами, которые сейчас все имеют свои библиотеки, что всякая книга моментально расходуется почти независимо от содержания. Но это непонятно, сейчас есть стремление книгу попридержать для настоящего читателя, которому книга действительно нужна. Нередко на вопрос о той или иной книге получаешь ответ, что ее нет, и только после разговора услышишь: ну, для вас м.б. найдется один экземпляр. Как это ни странно, мне приходится наталкиваться и на препятствия неожиданного рода, вытекающие из политического настроения некоторых кругов. Приходится выслушивать вопросы: правда ли, что украинские академики обязаны дать подписку, что они ничего не будут печатать на русском языке? (на еврейском можно), что среди академиков господствует шовинистическое настроение и т.п. Так что неожиданно для себя, *(два слова не прочтаны) стараются разъяснить [взгляд], вытекающий из полного незнания того, что делается у нас в Киеве. Это тем труднее, что положение действительно сложно, людей утративших иллюзии не понимают и судят с плеча.

Мне бы очень хотелось иметь на руках подлинный устав Академии и печатные материалы, относящиеся к истории ее создания. Меж тем не раз приходилось слышать вопрос: «разве существует Украинская Академия?» В ближайшем будущем я предполагаю прочитать доклад о своей поездке в Киев в Русск[ом] Библиологичес[ком] Обществе, в котором хочу сообщить новости о культурной жизни Украины. Мой доклад Совету Библиотеки о трудностях поездки предположительно напечатать в «Известиях», таким путем я надеюсь несколько исправить фактическое положения научного дела на Украине, поскольку это связано с моей задачей. Если обстоятельства позволят, я в

половине июля приеду в Киев, и тогда можна будет на основании опыта выяснить ближе, что можна будет здесь сделать. Очень беспокоит, что я взял на себя непосильную задачу, справиться с которой при сложившихся условиях трудно. Все же, все что я в силах, постараюсь сделать...». (ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 27065).

¹⁸⁷ Хоча багато зусиль було покладено на придбання бібліотеки та архіву Репніних в Яготині, однак це так і залишилося нездійсненим, незважаючи на узгодження з В.П. Затонським.

¹⁸⁸ В.А. Камінський в липні 1920 р. був відряджений Українською академією наук від Національної бібліотеки на Поділля і Волинь для розшукування окремих книжок та книгозбірень для Бібліотеки, брав активну участь у створенні Вінницької філії ВБУ наприкінці 1920 р. На той час він виступав як співробітник Постійної комісії для вивчення звичаєвого права при Соціальному відділі УАН. Камінський обстежив багато сховищ і прийшов до висновку про необхідність клопотання щодо їхнього підпорядкування Бібліотеці. ВБУ створює свою філію у Вінниці, яку підтримує матеріально та методично впродовж багатьох років. Для організації роботи було створено Тимчасовий комітет філії (перше засідання відбулося 30 вересня) і розроблено інструкцію ТК для філії та її статут, згідно з якими у Вінниці передбачалася організація великої книгозбірні місцевого значення, де було б «згуртовано із всього Поділля усі книжкові багатства» і закладено, крім відділу «Україніка», окремий відділ «Подоліка». (*Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки. — С. 75–76).

¹⁸⁹ Бібліотека і архів Г.О. Афанасьєва були придбані Бібліотекою. Архів зберігається в ІР НБУВ (ф. 64). (Особові архівні фонди. — С. 25–26).

¹⁹⁰ Відомостей про придбання бібліотеки та архіву не знайдено.

¹⁹¹ Бібліотека і архів Ф.І. Титова були передані до Бібліотеки. Великий архів сьогодні зберігається в ІР НБУВ (ф. 175, 2390 од. зб.). (Особові архівні фонди. — С. 543–549).

¹⁹² Згідно з листом М.І. Петрова до А.Ю. Кримського, в його бібліотеці нараховувалося 3216 назв, але насправді, як написав Микола Іванович, було менше, — «так как некоторые затеряны, а другие пожертвованы мною в разное время или в народную читальню или в библиотеку бывшей Киевской Духовной Академии. Кроме того, из наличных книг я желал бы оставить во временном моем пользовании все книги и брошюры моего собственного сочинения и важнейшие справочные издания, необходимые для моих собственных занятий». (Архів НБУВ, оп. 1, спр. 13, арк. 96). Сьогодні великий архів М.І. Петрова зберігається в ІР НБУВ (ф. 225, 993 од. зб.). (Особові архівні фонди. — С. 414–417).

¹⁹³ Бібліотека була придбана лише частково, колекція документів нині зберігається в ІР НБУВ (ф. 136, 91 од. зб.). (Особові архівні фонди. — С. 326–327).

¹⁹⁴ Вперше протоколи було опубліковано в кн.: ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. — К., 2001. Кн. 2: Університет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. — К., 2001. — 697 с.

¹⁹⁵ Комісія під керівництвом В.І. Вернадського була створена після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського, коли міністром освіти був назначений М.П. Василенко. Він запропонував В.І. Вернадському очолити цю комісію, оскільки попередні дебати щодо системи вищої школи не були результативними і не завершилися відповідними урядовими постановами. Вона мала б розробити проект українізації вищої школи та основні законодавчі документи.

Загальна позиція та попередні підходи В.І. Вернадського до питання організації вищої школи в Україні висвітлена ним у листі до міністра народної освіти Української Держави М.П. Василенка від 18 травня 1918 р. з Полтави, коли він погодився на пропозиції очолити Комісію по вищих школах і наукових установах та Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук. Цей лист опублікований першим документом в даному виданні.

Як і М.П. Василенко, В.І. Вернадський був прихильником культурного паралелізму в національному питанні, однак на умовах вільного розвитку та всебічної державної підтримки української мови та культури. Розмірковуючи про стан освіти у період гетьманства, «підтриманого» німецькою присутністю, яка дуже дратувала В.І. Вернадського і проти якої він був категорично налаштований, він писав: «В Укр[аїне] две задачи для меня: 1) объединение украинцев, работающих в украинск[ом] возрождении, но любящих русскую культуру, для них тоже родную, и 2) сохранить связь всех ученых и научно-учебных учреждений с русской культурой, аналогичной русской организацией, а не немецкой...» (В.И. Вернадский. Дневники. 1917–1921. — С. 98).

В.І. Вернадський детально вивчав питання стосовно різних підходів до українізації освіти та різних точок зору вчених. Він спеціально зустрічався з кожним майбутнім членом комісії, з'ясовував їхні позиції. З першим він зустрівся з Ф.П. Сушицьким, приват-доцентом та представником Департаменту вищої школи. У щоденнику від 4(17) червня 1918 р. В.І. Вернадський написав: «Сегодня длинный разговор в министр[естве] народного просвещения] по поводу проектов (Кам[енец]-Подольский, Укр[аинский] университеты] и т.д.) с Феокт. Петр. Сушицким...» (В.И. Вернадский. Дневники. 1917–1921. — С. 107). Спочатку концепція законопроекту, виголошена Ф.П. Сушицьким на першому засіданні, передбачала створення Київського державного українського університету як окремого закладу, а Кам'янця-Подільського — як його філії. Тому спочатку Ф.П. Сушицьким був запропонований єдиний законопроект для обох установ, чого не було раніше в практиці вищої школи, — для кожного університету затверджувався окремий статут, кошторис тощо.

У цей період обговорювалися різні проекти університетської реформи. Перший передбачав створення окремих *державних* українських університетів, зокрема, Київського державного українського університету на базі Київського народного українського університету (створеного у вересні 1917 р. з ініціативи Українського наукового товариства, передусім М.С. та О.С. Грушевських, товариств «Праця», «Просвіта», Товариства шкільної освіти), який тимчасого розташовувався у приміщеннях Університету св. Володимира і який очолював І.М. Ганицький. Передбачалося й відкриття регіональних українських університетів, зокрема, Кам'янця-Подільського державного українського університету, а також низки народних університетів у великих містах — Полтаві, Одесі, Чернігові, Житомирі, Одесі та ін. Питання перетворення Українського народного університету на державний та створення Кам'янця-Подільського державного українського університету обговорювалося на засіданні Ради Народних Міністрів УЦР 8 квітня 1918 р. (*Постерняк С.* Із історії освітнього руху на Україні за час революції 1917–19 рр. — К., 1920. — С. 74–75). Другий проект пропонував створення паралельних кафедр в існуючих університетах та інститутах, а також об'єднання Університету св. Володимира та Київського народного українського університету на засадах державного, з поступовим переходом до українізації освіти. Цей проект викликав найбільшу дискусію. До цього проекту схилився спочатку М.П. Василенко, але надалі він підтримав проект окремого університету.

З метою українізації освіти в класичних університетах, відповідно до указу Тимчасового уряду від 19 вересня 1917 р., починаючи з Університету св. Володимира, було засновано кафедри українознавства. З червня 1917 р. було започатковано кафедри

українознавства в Харківському університеті, восени 1917 р. — в Ніжинському історико-філологічному інституті тощо. (Див. детальніше останню узагальнюючу працю: *Завальнюк О.М.* Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.) — Кам'янець-Подільський. — 2011. — С. 57–115. Про роль В.І. Вернадського у створенні системи вищої освіти в Україні див. також статтю: *Завальнюк О.М.* Академік В.І. Вернадський і творення національної університетської системи в Україні // *Історія України: маловідомі імена, події, факти* : Зб. ст. — К., 2002. — Вип. 20–21. — С. 80–85.

¹⁹⁶ Виступ М.П. Василенка і завдання «обсудить некоторые вопросы принципиального характера» стосувалися необхідності вибрати концепцію створення української вищої школи та долі Університету св. Володимира. Спочатку, як свідчить лист М.П. Василенка, він був прихильником поширення системи паралельних українознавчих кафедр у державних університетах, що, скоріш за все, пояснювалося фінансовими причинами, про що свідчить лист М.П. Василенка до В.І. Вернадського від 24 червня 1918 р., доданий до 2-го протоколу засідання комісії. Разом з тим, питання створення паралельних кафедр, а також окремого Українського державного університету жваво обговорювалося.

¹⁹⁷ У кінці 1918 — на початку 1919 р. створюється комплексна законодавча база, пов'язана з розвитком бібліотечної справи, книговидавництвом, державною реєстрацією творів друку, зокрема «Закон про друковані видання», «Закон про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами до повітових комісарів примірників усіх видань». Урядом Скоропадського в серпні 1918 р. розглядалося питання вироблення законопроекту про обов'язковий примірник видань друку, що випускалися на той час в Україні та Росії.

Проект передбачав спочатку встановити 10 (згодом 11) обов'язкових примірників. Три з них передавалися до Національної бібліотеки: один — для архівного зберігання, другий — для використання, а третій — для УАН. У разі, коли видання не відносилось до галузей науки, третій примірник передавався до публічних бібліотек Одеси, Харкова, Катеринослава. Передбачався й обмін обов'язковим примірником з російськими бібліотеками, бібліотеками Галичини, Угорської Русі й Буковини, НТШ у Львові, книжковими центрами Польщі. Створення дублетного фонду орієнтувалося на можливості бібліотечного обміну. 11-й примірник планувався для Книжкової палати. Нагляд за виконанням закону покладався на Книжкову палату (після її започаткування). В даному випадку йдеться про можливість надсилання обов'язкового примірника в університетські бібліотеки.

Закон прийнятий після створення Директорією Головної книжкової палати 24 січня 1919 р. Цей закон дозволяв здійснити загальну реєстрацію друкарень, а також мав би врегулювати проблему обов'язкового примірника та фонду видань для поповнення регіональних відділів ГКП та розподілу книжок, проведення заходів щодо організації обліку та статистики друку, починаючи від друкарень, діяльність котрих у ті часи важко було контролювати стосовно обліку їхньої видавничої продукції.

¹⁹⁸ Йдеться, скоріш за все, про долю інституту, діяльність якого в грудні 1914 р. була перервана у зв'язку з початком Першої світової війни, коли його колекції було конфісковано турецьким урядом та перевезено до Оттоманського музею, після чого він фактично перестав існувати. У травні 1920 р. інститут був ліквідований офіційно. Свого часу його було створено за ініціативою російського візантиніста Федора Успенського, який надалі й став його директором. Основне завдання інституту полягало у всебічному археологічному та історичному дослідженні Візантії. Перші кроки в цьому напрямі були зроблені в 1888 р. Існував інститут на кошти Російської держави, офіційне його відкриття відбулося 26 лютого 1895 р. За даними з щоденника В.І. Вернадського від 6 червня 1918 р., в Міністерстві освіти обговорювалося питання про перенесення

інституту до Києва: «Василенко передает о том, что идет разговор о перенесении Константинопольского института в Киев. Не лучше ли оставить в Конст[антинополе], но связать с Укр[аиной]». (*В.И. Вернадский*. Дневники. — С. 94). Наступні події в Україні стали на перешкоді цим планам.

¹⁹⁹ Погоджувальна комісія із заснування вищих шкіл (квітень–липень 1918 р.) була створена під головуванням товариша міністра народної освіти П.І. Холодного при Міністерстві народної освіти з метою опрацювання питання об'єднання Університету св. Володимира та Українського народного університету в один державний університет. Комісія мала розглянути підготовлений Департаментом вищої та середньої освіти проект об'єднання університетів. До її складу увійшли представники обох університетів, зокрема, від Університету св. Володимира — ректор Є.В. Спекторський, професори О.О. Садовець, Г.Г. Де-Метц, С.М. Реформаторський, приват-доцент П.П. Смирнов; від Українського народного університету — ректор І.М. Ганицький, професори — М.П. Василенко, Д.О. Граве, В.В. Зеньковський, Б.О. Кістяківський, В.М. Константинович, О.М. Лук'яненко, В.І. Лучицький, О.Г. Черняхівський, С.Ф. Веселовський, приват-доцент Ф.П. Швець; від Міністерства освіти — Ф.П. Сушицький, проф. В.В. Дубяньський. Проект передбачав п'ятирічний термін для поступового переходу до викладання українською мовою. (ЦДАВО, України, ф. 2201, оп. 1, спр. 326, арк. 92). Проект викликав незадоволення викладачів університетів. Лише Б.О. Кістяківський підтримав ідею об'єднання Університету св. Володимира на з'їзді представників вищих шкіл 14–17 квітня 1918 р. Комісія була закрита М.П. Василенком з метою уникнення дублювання, її повноваження було передано комісії В.І. Вернадського (див. Додаток до Протоколу № 2 — лист М.П. Василенка до В.І. Вернадського).

²⁰⁰ У щоденнику В.І. Вернадський пише про друге засідання комісії: «Заседание комиссии. Деловое, шло хорошо. Двинут ряд дел: штаты, условия приема. Прочтено письмо Василенко (он передал мой проект письма, сгладил). Ганицкий сдержал взрыв негодования украинцев, очень умно перевел дело на рассмотрение Каменецкого университета. Рассматривал условия образования этого универстета» (*В.И. Вернадский*. Дневники. 1917–1921. — С. 112.)

²⁰¹ Другий з'їзд представників вищих учбових закладів відбувся в Києві 4–17 квітня 1918 р.

²⁰² Крім запропонованого, до протоколу другого засідання був ще один додаток, в якому було приміщено «Примерный общий штат государственных университетов на Украине и высших школ вообще». Проект міністерської комісії передбачав такий склад: професор богослов'я (якщо він доктор); ординарний професор; професор богослов'я (якщо він магістр); екстра-ординарний професор; доцент штатний; прозектор штатний; астроном спостерігач (рос. — наблюдатель); штатний викладач спеціальних вищих технічних шкіл; старший асистент (лаборант); молодший асистент (лаборант і помічник прозектора), метеоролог спостерігач; клінічний асистент; ординатор клініки; астроном обчислювач (рос. — вычислитель); професор; стипендіат; учений садівник; аптекар; лекторії іноземних мов. І далі: приват-доценти; штатні бібліотекарі; старші та молодші помічники бібліотекаря. Передбачалися бухгалтер та його помічники, архіваріус, казначей, діловод, канцеляристи, секретарі, архітектор, наставник студентів (Ніжинського інституту), ексекютор, механік, студентський лікар, фельдшер, аптекарі та ін. Були затверджені й оклади.

²⁰³ 2 липня, у зв'язку із роботою комісії В.І. Вернадського, відбулося екстренне засідання ради лекторів Київського українського народного університету під головуванням проф. Г.Г. Павлуцького, де були присутні [Ф.П.] Сушицький, Рудницький, О.С. Грушевський, О.А. Грушевська, Яницький, [Д.О.] Граве, [В.Н.] Константинович,

[О.І.] Левицький, [О.М.] Лук'яненко, [В.І.] Лучицький, [О.В.] Корчак-Чепурківський, [В.] Дубяньський. На цьому засіданні Ф.П. Сушицький оголосив проект законопроекту щодо заснування паралельних кафедр по всіх університетах України (див. додаток до протоколу п'ятого засідання комісії. — *Укл.*).

Законопроект було обговорено та одногolosно ухвалено, згідно з пропозицією І.І. Огієнка. Було вирішено довести до відома комісії акад. В.І. Вернадського, що рада лекторів Київського українського народного університету, зібравшись на екстренне засідання 2 липня, одногolosно ухвалила рішення про те, щоб Київський український народний університет обов'язково було перетворено на окремий державний український університет, чого потребує національна українська культура і інтереси незалежної Української Держави.

Що до того, коли б комісія відстоювала паралельні університетські українські кафедри, ухвалено було, згідно з пропозицією Ф.П. Сушицького, більшістю всіх проти двох, обрати делегацію до відповідних осіб в складі проф. [Г.Г.] Павлуцького, прив[ат]-доц[ента] І.І. Огієнка, прив[ат]-доц[ента] О.В. Чепурківського та секретаря ради лекторів як заступника на випадок відсутності когось з вищезначених членів ради і доручити вказати на необхідність додати § 10 в такій редакції.

«Доручити міністру освіти призначити на початок 1918/19 акад[емічного] року на перший склад професорів не менше 3 кожного факультету усіх українських університетів, з тим, аби вони мали право обирати кандидатів на інші катедри з українською викладною мовою, а також залишати проф[есорів]-стипендіатів при укр[аїнських] катедрах і взагалі вирішувати усі справи науково-учебного характеру щодо укр[аїнських] кафедр. Призначеним професорам харк[івським] і новор[осійським] вибрати свою колеґію факультетську, з деканами і секретарями». Протокол наради був підписаний Ф. Сушицьким та секретарем професором В. Дубяньським. Представники прийшли до В.І. Вернадського 4 липня, напередодні 5-го засідання комісії. 5 липня 1918 р. В.І. Вернадський пише в щоденнику: «Вчера была депутация от Сов[ета] Укр[аинского] унив[ерситета] — Гр. Гр. Павлуцкий, Викт. Викт. Дубянский и Авкс. Вас. Корчак-Чепурковский. В связи с вопросом об Укр[аинском] унив[ерситете]. Проект параллельных кафедр Василенко (обсужденный как-то у него мной и Константиновичем) прежде внесения в Комиссию был Сушицким внесен в Совет Укр[аинского] унив[ерситета]. По-видимому, они отчасти растерялись, а отчасти для них являлось очень трудным решить, как быть с случаем, который они могут упустить безвозвратно, который давал для них много преимуществ. Депутация эта у мин[истра] (без Павлуцкого) уверила в принц[ипиальном] согласи и обещала представить добавления. По-видимому, Сушицкий представил дело как бесповоротное. Министр сказал, чтобы они представили мне тот новый пункт, который они считают нужным. Они мне его представили, и он, по существу, уничтожил остальное, создавая два разных факультета... С Багалеем пошел на заседание Комиссии по высшей школе. Штаты. Выяснилось, что вопрос об общей смете расходов не ставился. Приехал Васил[енко]. Рассуждения о его плане параллельных кафедр. Возражения обеих сторон. В конце концов, ясно для меня, что это решение никого не удовлетворит, пойдет в жизнь с величайшими трениями и, кроме того, разрушит слагающееся живое — центр создающегося Укр[аинского] унив[ерситета]. Поэтому в самом конце заседания я выдвинул вопрос о таком создании 2-го — Украинского-Киевского университета, чтобы в самом законе было обговорено его новое нахождение: было выделено и закреплено место, где он поместится, и т.д. Это было принято обеими сторонами сочувственно, и я надеюсь в следующем заседании наконец провести принципиальное решение вопроса». (*В.И. Вернадский. Дневники. 1911–1921. — С. 116–117.*)

²⁰⁴ Обговорення цього питання було важливим для В.І. Вернадського. У щоденниках від декілька разів повертається до нього. Так, 12(25) червня 1918 р. він пише: «Утром у меня был Остащенко-Кудрявцев, старший астроном Пулковск[ой] обсерват[ории]. Разговор о судьбе Николаевского отделения Пулк[овской] обсерватории. Положение трагическое. С января не получают содержания и не отвечают на письма. Необходимо связаться с здешним правительством. Временное положение, не решая прав Пулкова и П[етроградской] Ак[адемии] н[аук], которая ведет дело впредь до окончательного решения вопроса. Кризис в Пулково — дикое произведение выборного начала, приведшее к уходу Белопольского (известие из Николаева) к невозможности замены его равноценным ученым связано с большей зависимостью Николаев[ского] отделения обсерватории от многоголовой коллегии в Пулково. В Николаевской обсерв[атории] хороший подбор ученых: Циммерман, Залесский — астрономы, первоклассный механик Г.А. Кондратьев (Фрейберг). Недостаточное вознаграждение. Ведется значительная часть мировой работы по определению в северном полушарии и части южного положение 2000 слишком крупных звезд. Ту же работу ведут Пулково, Киль, М[юсс] Добр[ой] Надежды и т.д. ...». Далі: «Заходил ко мне Бор. Павл. Остащенко-Кудрявцев. С ним разговор об общих задачах астрономической обсерватории на юге и о необходимости астрономической обсерватории I разр[яда] в пределах Украины. Он согласился взять на себя составление записки для Комиссии по Академии наук. Пулково, благодаря характеру неба, не может наблюдать солнце так, как это можно на юге, и это отражается на звездной астрономии (она не может точно определить равноденствие). Баклаунд мечтал об обсерватории 1-го порядка на юге. Этим объясняется размах устройства Николаевск[ой] обсерватории: заказ рефрактора в 32 д[юйма], наибольшего в Европе. С ним разговор об астрономах. Никого нет живых с русских, который мог бы заменить Баклаунда и был бы равноценен Белопольскому. Тут оцениваешь ошибку, что допустили Струве, который в Берлине (сейчас около Вавельберг или что-то вроде). В Харькове молодой, очень талантливый (по словам Евдокимова) человек Фесенко — его диссертация о Юпитере. Ознакомиться и надо обратить внимание» (*Вернадский В.И.* Дневники. 1917–1921. — С. 111, 114).

²⁰⁵ З обговорюваних на засіданнях комісії статей (розділів) не всі увійшли в затверджений Радою Міністрів Української Держави законопроект, який обговорювався 5 серпня 1918 р. (декілька статей було змінено — ст. III про ценз для студентів), виведено із закону ст. VI, VII, VIII, X — з метою трансформування в окремі підзаконні акти. До законопроекту внесли норму про навчання в університеті українською мовою. Скорегований був і законопроект про заснування Кам'янець-Подільського державного університету. Київський та Кам'янець-Подільський державні університети були відкриті 1 липня 1918 р. зі спеціальними святковими церемоніями, прийнятими за розпорядженням П. Скоропадського. (Див. детальніше *Завальнюк О.М.* Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.) — Кам'янець-Подільський. — 2011. — С. 148).

Ці дві українські установи працювали недовго. Після встановлення радянської влади обидва університети було ліквідовано. Перший проіснував до весни 1919 р. і був об'єднаний з Університетом св. Володимира, згодом перетворений на Київський державний університет св. Володимира, в 1920 р. — на Вищий інститут народної освіти імені М.П. Драгоманова; другий — до 26 лютого 1921 р. (*Завальнюк О.М.* Утворення і діяльність. — С. 121, 134–135).

²⁰⁶ Ідея написання спогадів про витоки Української академії наук прийшла до В.І. Вернадського у вересні 1942 р. в евакуації, в казахстанському сел. Борове. «Вчера читал «Nowe Widnokregi» [літературний щомісячник, який видавала в СРСР польська

еміграція. — *Укл.*] и «Славяне» [№2 [науково-публіцистичний щомісячник, який видавав у 1942–1958 рр. Всеслов'янський комітет. — *Укл.*]. Хочется написать в «Славяне» мои воспоминания о времени моего президентства в Украинской академии. Есть фальшивое искаж[ение] образования Укр[аинской] академии Грушевским в «Україні» [Грушевський М.С. Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН) // Україна. — 1925. — № 1–2. — С. 211–221. — *Укл.*] — я ее все собирался прочитать — но не прочел до сих пор. Надо знать. Знаю ее только по большой книге, изданной Д. Дорошенко на укр[аинском] языке в Карпатской Руси с документами в 1930-х годах [*Дорошенко Д.І. Історія України. 1917–1923: в 2-х т. — Ужгород, 1930. — Укл.*], из которой я это знаю. Книгу (2 тома) я в Праге купил и отдал Георгию [син академіка Г.В. Вернадський. — *Укл.*]. Думаю, что она есть в Москве», — записав Вернадський в щоденнику 21.IX.1942 р. (цит. за: *Вернадский В.И. Дневники: июль 1941 — август 1943 гг. — М., 2010. — С. 268–269.*)

В.І. Вернадський, згадуючи про публікацію М.С. Грушевського, безумовно забув, що цю тему обговорював у листуванні з М.П. Василенком, який вже 7 років як помер. Микола Прокопович ще в листі до Ленінграда від 21 березня 1926 р. звернув увагу Вернадського на цей факт: «[...] У Вас в Академии библиотека получает, кажется, «Украину», которая под фирмой Украинской Академии издается Держиздатом (Госиздат) под редакцией Грушевского. Прочитайте заметку об Академии в № 1–2 за 1925-й год. Эта заметка возмутила многих. С.А. Ефремов дал предварительно свою подпись «як невідмінного секретаря», и затем его возмущению пределов не было [див.: *Ефремов С.О. Щоденники: 1923–1929. — К., 1997. — С. 209–211. — Укл.*]. Это послужило одной из ступеней к полному разрыву между Ефремовым и Грушевским [...]» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 234, арк. 5). Вернадський у відповідь 8 квітня 1926 р. зазначав: «[...] Одну заметку Грушевского об основании Укр[аинский] Акад[емии] в «Україні» я прочел еще в Париже (там «Україна» по моей инициативе приобретена Тургеневской библиотекой) — думаю, что это та, о которой Вы пишете. Отношусь я к этой фальсификации бывшего очень безразлично, сейчас ее много кругом — и здесь, и за кордоном. Время возьмет свое, и оно, в конце концов, даст настоящую мерку» (цит. за.: *Из эпистолярного наследия. — С. 19.*)

В лютому 1943 р. Вернадський знову повертається до спогадів: «[...] Вчера получил письмо от украинского академика — почвовед Соколовского [Соколовський Олексій Никанорович (1884–1959). — *Укл.*], который напоминает, что <впереди> 25-летие Укр[аинской] акад[емии]. Под этим впечатлением я написал письмо Богомольцу [президент АН УРСР Олександр Олександрович Богомолец (1881–1946). — *Укл.*] и указал ему на фальсификацию Грушевского (в «Україні») о генезисе Укр[аинской] акад[емии] и спрашивал его, не думает ли, что надо было бы резко дать об этом статью. Оригиналы бумаг моего времени находятся у меня в Москве — прислал их Липский [четвертый президент ВУАН Володимир Іполитович Липський (1863–1937). — *Укл.*] [...]. (записи щоденника за 27 й 28 лютого. — АРАН, ф. 518, оп. 2, спр.22, арк.6; див. також: *Вернадский В. И. Дневники: июль 1941 — август 1943 гг. — М., 2010. — С. 420–421.*)

У листі до О.О. Богомольця із Борового від 27 лютого 1943 р. Вернадський, згадуючи й лист Соколовського, й статтю Грушевського, й книгу Д. Дорошенка, запитує Президента АН УРСР: «[...] Не думаете ли Вы, что было бы желательно, чтобы я вкратце дал Вам даты первых шагов [УАН. — *Укл.*]? Много лет тому назад я получил из Киева мои вещи, посланные мне Липским, и с ними часть моих бумаг, в том числе оказались оригиналы протоколов общих собраний и [заседаний] отделений — подлинники. Я даже собирался, забыв об юбилее, послать в журнал «Славяне» заметку об основании Украинской Академии наук. Но журнал этот мне не нравится. Конечно, эти документы, которые хранятся у меня в Москве, должны быть переданы в архив

Украинск[ой] Ак[адемии] н[аук], и я все собирался это сделать, никак не ожидая той катастрофы, которая пронеслась по Украине. При первой возможности я это сделаю. Сейчас они в сохранности в Москве. [...]».

У відповідь Богомолець у листі від 24 березня 1943 р. запропонував Вернадському взяти участь в ювілейному збірнику: «[...] Ваше участие было бы для нашей Академии особенно ценным. Очень прошу заготовленную Вами статью об основании Украинской Академии наук представить в Президиум Академии наук УССР для помещения ее в юбилейном сборнике. [...]». Вернадский у листі до Богомольца від 2 квітня 1943 р. пояснив: «[...] Вы пишете о заготовленной мною статье об основании Украинской Академии наук. Мне кажется, тут некоторое недоразумение. Статьи у меня нет, но я могу написать свои воспоминания об этом первом времени, потому что у меня есть хронологическая канва моей жизни, над которой работала моя покойная жена и я здесь, в Боровом. В этой канве использованы все документы, которые у меня имелись. К сожалению, их нельзя найти в моем довольно большом архиве в Москве без меня, т. к. я не знаю точно, где они находятся, и часть архива не находится в порядке. Я с удовольствием напишу Вам воспоминания об этом времени возможно сжато. И примусь за это в ближайшие дни. Я верю в огромную будущность и Украины, и Украинской Академии наук, значение которой сейчас очень упрочилось. Я хотел написать об Украинской Академии наук для журнала «Славяне», который мне не очень нравится. Я бы хотел, чтобы моя статья была переведена на украинский язык. Мне было бы теперь трудно написать по-украински, т.к. с 1919 года мне не приходилось говорить и писать по-украински. Если Вы мою статью примете, я хотел бы видеть ее до печати на украинском языке[...]». (цит. за: Из эпистолярного наследия. — С. 41–43).

До середини травня 1943 р. надиктовування спогадів було в основному завершено, й Вернадський ще майже місяць працював над їхньою обробкою. У щоденнику вчений записав 22 травня 1943 р.: «Вчера с Бергом [географ и биолог Лев Семенович Берг (1876–1950). — Укл.] пересмотрел «Первый год Украинской акад[емии] наук. Из воспоминаний. 1898–1899» [Описка, правильно: 1918–1919. — Укл.]. Цензурная отделка. [...]». На другий день, 23 травня, Вернадський навіть зазначив: «Вчера, в конце концов, [стало] ясно, что моя запись воспоминаний [об Украинской академии наук. — Укл.] не сможет быть теперь напечатана. Вечером разговор об этом с Л.Б. Северцовой [біолог Людмила Борисівна Северцова (1888–1948). — Укл.]. Проте вже 28 травня записав: «Эти дни кончил: «Первый год Ук[раинской] акад[емии]. Из воспоминаний. 1918–1919». После того, как прочитали Берг и Северцова, пересмотрел с цензурной точки зрения». 18 червня 1943 р. у щоденнику Вернадський констатував: «Вчера работал с Аней [секретар Вернадського Ганна Дмитрівна Шаховська (1889–1959). — Укл.] и переписка. Окончательно отделал для юбил[ейного] сборника Украинской акад[емии] н[аук]. «1918–1919». «II. Послесловие. 1921–1926» — отдельно». Проте за день знову занотував: «[...] Вчера окончательно кончил «Из вопоминаний: I. 1918–1919; II. 1921–1926» Многие читали (Берг, Мандельштам [фізик Леонід Ісаакович Мандельштам (1879–1944). — Укл.], Князев (дал кое-какие поправки) [історик Георгій Олексійович Князев (1887–1969). — Укл.], П.Ю. Шмидт [географ і біолог Петро Юлійович Шмідт (1872–1949). — Укл.]» (усі фрагм. цит. за: *Вернадский В.И.* Дневники: июль 1941 — август 1943 гг. — М., 2010. — С. 429–433).

Директор Архіву АН СРСР Г.О. Князев згадував, яким він побачив Вернадського в ці дні в Боровому: «Лицо его показалось мне очень утомленным, с обострившимися линиями, строгое, сосредоточенное, ушедшее в себя. До сих пор еще статный, высокий, сохранившийся физически, хотя уже «ветхий денми», величественный старец [...]. Нужно отметить, что глубокий семидесятилетний [на той час уже 80-річний. — Укл.] В.И. Вернадский все время работает, боится, что не успеет закончить своей работы.

Говорит тихо; многое забывает; повторяется [...]. С А.П. Виноградовым [геохімік Олександр Павлович Виноградов (1895–1975). — Укл.] перекинулся несколькими словами о том, как хорошо бы уговорить В.И. Вернадского продиктовать свои воспоминания. Владимир Иванович — старейший член нашей Академии наук (с 1906 г.). Владимир Иванович, кажется, не отказывается теперь от этой работы. Я тоже договорился с его секретарем — А.Д. Шаховской — о поддержании этого предприятия перед Владимиром Ивановичем» (цит. за: *Князев Г.А.* Дни великих испытаний: Дневники 1941–1945 гг. — СПб., 2009. — С. 263, 905–906).

Про хід роботи над спогадами про першій рік Української академії наук В.І. Вернадський постійно інформував О.П. Виноградова, який був в евакуації в Казані разом з Біохімічною лабораторією. В листі від 18 квітня 1943 р. Вернадський писав Виноградову: «Сейчас я пишу воспоминания о первых годах Украинской Академии для сборника к ее двадцатипятилетию»; «Я сейчас как раз занят своей статей для 25-летнего юбилея Украинской академии наук. Воспоминания о моей недолголетней деятельности там, но фактически позволившей сохранить ее в самые опасные минуты» (з листа від 23 травня 1943 р.); «Заканчиваю записку к юбилею Украинской Академии наук «Первый год Украинской академии наук. Из воспоминаний. 1918–1919 гг.» (25 травня 1943 р.). (див.: *Переписка В.И. Вернадского и А.П. Виноградова: 1927–1944.* — М., 1995. — С. 327, 329, 332).

У червні 1943 р. через свою співробітницю Олену Вадимівну Ренгартен-Палей В.І. Вернадський передає «Спогади» А.П. Виноградову для О.О. Богомольця. В листі від 18 червня Вернадський писав Виноградову: «Я посылаю с Еленой Вадимовной рукопись мою «Из воспоминаний. I. Первый год Украинской Академии наук (1918–1919). II. Послесловие (1921–1926)». Я прошу Вас передать ее А.А. Богомольцу, который должен быть сейчас в Москве или под Москвой. Если же его нет, то переслать в Уфу. Я хотел бы, чтобы Вы прочли ее раньше» (Там само. — С. 333).

20 червня 1943 р. О.В. Ренгартен-Палей виїхала з Борового до Москви. Про це В.І. Вернадський повідомив акад. Б.І. Чернишова в листі від 26 червня: «Я послал Богомольцу 20 июня в Москву через лабораторию геохимических проблем (с оказией) мою статью для юбилейного сборника «Из воспоминаний: 1) Первый год Украинской Академии наук (1918–1919). 2). Послесловие (1921–1926)». На днях перешлю ему и другие воспоминания из этого времени: «Из воспоминаний. К истории создания Академии наук Украины в Киеве» проф. Б.Л. Личкова. Мне кажется, эти воспоминания тоже следовало бы поместить в сборнике, так как они объясняют инцидент с Грушевским» (ІА НБУВ, ф. 210, оп. 3, спр. 17, арк. 3 зв.). У листі від 5 липня 1943 р. Вернадський запитував Виноградова: «Через Вас я переслал Богомольцу свою статью: Воспоминания об Украинской академии наук. Я хотел бы, чтобы Вы ее прочли. Сейчас я узнал, что Богомольец в Уфе. Переслали ли Вы ее ему?» (Переписка В.И. Вернадского и А.П. Виноградова... — С. 334). 8 липня О.П. Виноградов відповів: «В день отъезда из Москвы видел Елену Вадимовну, которая передала Вашу статью для Украинской Академии. Так как академик Богомольца в Москве не оказалось, то статью через Академию наук переправляем в Уфу» (Там само. С. 335–336).

Через перебої в роботі пошти Вернадський довгий час не знав про долю свого рукопису. В листі від 14 червня він писав Виноградову: «Я писал Вам 25/V, 18/VI и 5/VII заказным или с оказией и точно пишу в пустое место. Не знаю, переслали Вы мою статью А.А. Богомольцу в Уфу или передали ее ему в Москве? А между тем мне это очень важно было знать!» (Там само. — С. 337).

Текст спогадів, ймовірно, О.О. Богомольец отримав лише в серпні. 15 серпня 1943 р. акад. Л.М. Яснопольський, який перебував на той час в Уфі, писав В.І. Вернадському: «А с воспоминаниями о первом годе нашей Академии, по-видимому, произошла

заминка: Вы передали их А.П. Виноградову для Богомольца, а он [Виноградов. — Укл.], вероятно, решил, что наша Академия переезжает в Москву и что Вашу статью надо отвезти туда. Богомолец дал Вам телеграмму об этом. Воспоминания Б.Л. Личкова получены. Я хотел их прочитать, но они еще не дошли до меня» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1931, арк. 8).

Примірник спогадів Вернадський надіслав закордон сину Георгію, який викладав в Сльському університеті в США. В листі до сина академік писав у березні 1943 р. з Борового: «Между прочим я сейчас пишу свои воспоминания об Украинской Академии наук, 25-летие которой будет в этом году. Есть любопытная фальсификация Грушевского, которой у меня нет под рукой, где он связывал основание Укр[аинской] ак[адемии] наук с Научным украинским обществом в Киеве — типа Науч[ного] Товар[ищества] им. Шевченко во Львове. Я был членом обоих этих обществ. Львовское общество в славянской среде ставилось в ряд с Академией. Я помню, что я тебе тогда в Праге купил 3-х томную книгу Дорошенко, изданную в Ужгороде. Там, помнится, основано все на документах. Было бы, мне кажется, недурно, если бы ты напомнил сейчас об этом юбилее». У квітні в листі знов згадав, що пише спогади «для юбилейного сборника». 6 серпня 1943 р. з Борового — «Посылаю тебе две мои статьи, которые напечатаны, и две рукописи статей, которые скоро появятся. Первая статья — из воспоминаний. Первый год Украинской академии наук (1918). Послесловие (1921–1926). В этом году 25-летие Украинской академии, первым президентом и основателем которой был я. Как быстро прошло 25 лет. Вторая статья касается ноосферы». А 23 жовтня 1943 р., вже повернувшись з евакуації, в листі з санаторія в Узькому цікавиться «Получил ли ты мои воспоминания (рукопись) об основании Украинской академии, посланные из Москвы? Сейчас они выйдут в сборнике к 25-летию Украинской академии». (цит. за: *Вернадский В.И.* «Я сделал, что мог...»: (письма к сыну и дочери) // ВИЕТ. — 1994. — № 1. — С. 105–113).

Ювілейний збірник виданий так і не був.

Урочистості з приводу 25-річчя АН УРСР проходили у Києві 26–30 вересня 1944 р. В.І. Вернадський участі в них не брав за станом здоров'я, про що заздалегідь, 20 вересня, попередив листом Президента Академії О.О. Богомольця.

Спогади ж Вернадського вперше було видано в перекладі англійською мовою в 1968 р. у США: *Vernadsky V. The First Year of the Ukrainian Academy of Sciences // Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States.* — New York, 1964–1968. — Vol. 11, № 1–2(31–32). — Р. 3–31 (в скороченій версії, з редакторськими підзаголовками, незначною редактурою й примітками; переклад Ореста Субтельного). Російською вперше текст (із значними купюрами, через неможливість оприлюднення заборонених Головлітом імен) видрукувано у 1984 р. у кн.: *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К., 1984. — С. 180–188. Вперше у повному обсязі надруковано в перекладі українською — «Із спогадів. Перший рік Української Академії наук (1918–1919)» — у: Наука і Культура. Україна: Щорічник. — К., 1988. — Вип. 22. — С. 39–64, а потім в іншому перекладі у кн.: *Вернадський В.І.* Вибрані праці. — К., 2005. — С. 276–300.

Повний російський текст (проте не без текстувальних огріхів) було видано у: *Вернадский В.И.* Труды по истории науки. — М., 2002. — С. 366–386.

У нашому виданні текст спогадів публікується за правленим машинописом (АРАН, ф. 518, оп. 2, спр. 70). Враховано також варіанти, що зберігаються в Кабінеті-музеї В.І. Вернадського при Інституті геохімії і аналітичної хімії ім. В.І. Вернадського РАН, № 1454), Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Columbia University (BAR). G. Vernadsky Coll. Box 13 (із правкою Г.В. Вернадського).

Підрядкові примітки В. Вернадського подано через астериск із поточною нумерацією. Бібліографічні описи оновлено за сучасними нормами. Коментарі укладачів подано через номерні виноски після спогадів. На осіб, яких уже було згадано в даному виданні, — довідкові біографічні примітки не повторюються.

²⁰⁷ Йдеться про батьків Старицького Єгора Павловича та Старицьку (дівоче Зарудна) Марію Іванівну. Діти Є.П. і М.І. Старицьких: Микола Єгорович (1859–1875); Наталія Єгорівна (1860–1943), дружина Вернадського; Павло Єгорович (1862–1942); Ганна Єгорівна Любошінская (1865–1930); Георгій Єгорович (1867–1946); Марія Єгорівна Старицька (1870–1942); Ніна Єгорівна Жедрінская (1871–1936).

²⁰⁸ Йдеться про Вернадського Георгія Володимировича.

^{209 209} Йдеться про Вернадського Івана Васильовича.

²¹⁰ У примірнику спогадів, який був у Г.В. Вернадського, перед перекладом на англійську він власноручно дописав: «[Земля куплена и дом построен в 1913 г.] Г.В.». У публікації вийшло як: «I bought the land and built the house in 1913».

²¹¹ Йдеться про Вернадську (дівоче Костянтинович) Ганну Петрівну.

²¹² Йдеться про Костомарову Аліну Леонтіївну (уродж. Крагельська, за першим чоловіком — Кисіль).

²¹³ Очевидно, В.І. Вернадський мав на увазі такі видання: *Костомаров Н.И.* Автобіографія / Под ред. В. Котельникова. — М., 1922. — VIII, 441 с. (у скороч. надрук. в журн.: «Луч». — 1885. — № 29; Русская мысль. — 1885. — № 5/6; у кн.: *Костомаров Н.И.* Литературное наследие. — СПб., 1890; Харьковский сборник. — Вып. 5. — Харьков, 1891; Юбилейный сборник Литературного фонда: 1859–1909. СПб., 1910; журн.: Вестник Европы. — 1910. — Кн. 4; Голос минувшего. — 1917. — №5/6). *Костомарова А.Л.* Николай Иванович Костомаров: По воспоминаниям А.Л. Костомаровой / Предисл. В. Котельникова // Костомаров Н.И. Автобіографія. — М., 1922. — С. 1–116 (інша публ. — Вестник Европы — 1910. — Кн. 6–9).

²¹⁴ У В.І. Вернадського, який збирав протягом життя генеалогічні відомості щодо родини, не було точних років життя найстаріших предків. Родовід, на жаль, залишився лише в начерках. Відомо було, наприклад, що прапрадід, військовий товариш Никифор (не виключалося, що прапрадідом міг бути й його брат Степан) Вернацький ще був живий в 1734. Його син, Іван Никифорович (або Іван Степанович) в цьому році був учнем в Переяславському колеґіумі, у 1744 — студент Києво-Могилянської академії. За десять років, як вважав В.І. Вернадський, прадід був священиком, а прапрадід, скоріше за все, тоді помер. У 1804 — прадід уже в Чернігівській губ., у 1814 — він — священик із «достатком», можливо, ще був живий 1824 (див.: *Вернадский В.И.* Дневники: март 1921 — август 1925. — М., 1998. — С. 154–155).

²¹⁵ На Лівобережній та Слобідській Україні майже до першої половини ХІХ ст. існувала церковна демократія, і сільських священиків обирали парафіяни, утримували церкву на свій кошт; інколи священики передавали свої приходи синові чи внукам. На Правобережній Україні з ХVІІІ ст. парафіяни майже повсюдно втратили можливість обирати причетника. За Миколи І священиків стала призначати консисторія.

²¹⁶ Додамо, що в Італії, окрім того, що вони є прізвищами, Vernazza і Vernasca також і топоніми: Вернацца (Vernazza, Vernasa) — сьогодні маленьке містечко (муніципалітет) в провінції Спеція (реґіон Лігурія); назву Вернаска (Vernasca) носить муніципалітет у реґіоні Емілія-Романья (провінція П'яченца). Серед геологів відомим є Джероламо Гуїдоні з Вернацці (Gerolamo Guidoni di Vernazza, 1794–1870).

²¹⁷ В автобіографічному романі-спогаді «История моего современника» В.Г. Короленко написав: «Быть может, наиболее яркой фигурой в этой компании был мой

двоюродный дядя, Евграф Максимович. Это был старик лет около семидесяти, с молочно-белой бородой и волосами, в рамке которых выделялось полнокровное нервное лицо с живыми глазами. Он легко вспыхивал, особенно в споре, лицо его тогда еще более краснело... Говорил он нервно, быстро, возбужденно и часто красиво. Был когда-то офицером на Кавказе, заболел, причем врачи потребовали от него отказа от женитьбы. Он отказался, не знал женщин, вел строгий образ жизни, интересовался всеми вопросами современности. Благоговел перед декабристами, ненавидел Наполеона III, преклонялся перед Руссо и энциклопедистами, цитировал Монтескье, был радикал и республиканец. Но однажды, когда на журфиксе рассказали ходивший по Петербургу анекдот о том, как английский клоун, защищая свою даму, которую офицер поцеловал в ресторане, победил компанию офицеров, а одному «очень высокопоставленному» оторвал ухо, то Евграф Максимович вспыхнул и страстно обрушился на людей, которые «радуются позору русского военного мундира»... «Евграф Максимович был уже очень стар, хотя кипел какой-то особенной экспансивностью. Когда он говорил, горячась (а горячился он всегда, особенно во время споров), лицо его становилось багровым, так что внушало опасения удара. Старик был очень интересен, умен и оригинален, но спорить с ним и даже выражать при нем несогласное мнение было невозможно, а значит, невозможны были и соглашения» (*Короленко В.Г.* История моего современника. — М., 1965. — С. 916–917; с. 437).

²¹⁸ Щодо українського декабризму див.: *Гермайзе О.* Рух декабристів і українство // Україна. — 1925. — Кн. 6. — С. 25–34; *Єфремов С.О.* Біля початків українства: Генезис ідей Кирило-Методіївського братства // Україна. — 1924. — Кн. 1/2. — С. 88–96; *Яворський М.І.* Основи декабризму на Україні // Повстання декабристів на Україні: Наук. зб. Харків. наук.-дослідчої кафедри історії укр. культури. — [Харків], 1926. — Ч. 4. — С. 5–42; *Декабристи на Україні:* Зб. пр. Коміс. для дослідів. громад. течій на Україні. — К., 1926. — Т. 1. — 212 с.; К., 1930. — Т. 2. — 193 с.; Рух декабристів на Україні. Ювілейне видання Укрцентрархіву. — Харків, 1926 — 287 с. *Сергієнко Г.Я.* Декабристи та їх революційні традиції на Україні. — К., 1975. — 183 с.; *Крижанівська О.О.* Таємні організації в Україні: Масонський рух у XVIII — на початку XX ст. — К., 1998. — 134 с.; *Ляпіна О.* Декабристи в Україні чи українські декабристи: історіографія проблеми // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — Вип. 3. — К., 2001. — С. 99–104.

²¹⁹ Дід Ф.М. Достоевського Андрій Григорович (бл. 1756 — після 1816) був священником у с. Війтівці (за родоводом — протоієрей у м. Брацлав) Подільської губ. Його молодший син Михайло (1789–1839) — батько майбутнього письменника в 15-річному віці порвав із сім'єю, не бажаючи йти по стопах батька, і поїхав до Москви, де в 1809 вступив до Медико-хірургічної академії. Потім служив ординатором, старшим лікарем Московського військового шпиталу. Так само, як дід В.І. Вернадського, брав участь у війні з Наполеоном як штаб-лікар Бородинського піхотного полку.

Рід Достоевських згадується в різних джерелах вже в XVI ст. Його родоначальник — боярин Данило Іванович Іртіщ / Ртіщіц — мабуть, виходець з російського роду Ртіщевих. За документами, 6 жовтня 1506 Данило Іванович отримав у спадок село Достоево на Пінщині, в білоруському Поліссі. За новознайденими документами, дід письменника Андрій Достоевський народився близько 1756 в сім'ї польського дрібного шляхтича Григорія Достоевського в с. Кличковичі Ковельського повіту. (*Богданов Н., Роговой А.* Родословие Достоевских: в поисках утерянных звеньев. — 2-е изд. — М., 2010. — 260 с.)

²²⁰ Орден Почесного легіону (фр. *Ordre national de la Légion d'honneur*) — вища нагорода у Франції, яку присуджує президент республіки за військові або цивільні заслуги (вища нагорода за цивільні заслуги). Встановлений Наполеоном Бонапартом у 1802.

У швейцарському поході О.В. Суворова російські війська, продемонструвавши високе тактичне мистецтво і героїзм, 14 (25) вересня 1799 р. з боєм пройшли по Чортову мосту в Альпах (20 м міст через р. Рейс, північніше Сен-Готардського перевалу, противник вважав міст неприступним, ще й частково підірвав).

Які походи М.В. Кутузова мав на увазі В.І.Вернадський, незрозуміло.

²²¹ У машинописному примірнику, що отримав Г.В. Вернадський, закінчення речення виглядає так: «...издавали за границей, а также прочитал толстые тома «Громады».

²²² «Я помню, — писав В.І. Вернадський, — как после разговоров моих с Драгомановым, он мне высказал свою радость, что нашел во мне более молодого и столь близкого ему по настроению и политическим, национальным идеалам, и я думаю, это верно» (*Вернадский В.И.* Дневники: 1921–1925. — М., 1998. — С. 114).

²²³ В.І. Вернадський, брати Ф.Ф. і С.Ф. Ольденбурги, О.О. Корнілов, Д.І. Шаховський, І. М. Гревс в середині 1880-х склали ядро «братства» — гуртка молоді — своєрідного духовного союзу, «колективної особистості», ідейно-моральні установки якого зберігали протягом усього життя. У гурток входило до 20–25 осіб (див.: *Аксенов Г.П.* Сила «Братства» // *Природа*. — 1988. — № 2. — С. 82–93; *Шаховской Д.И.* Письма о Братстве // *Звенья: Историч. альманах*. — М.; СПб., 1992. — Вып. 2. — С. 174–318).

²²⁴ Промова на публічному засіданні Загальних зборів Академії наук 29 грудня (ст. ст.) 1910 р.

²²⁵ *Вернадский В.И.* О значении радиогеологии для современной геологии // *Труды XVII сессии Международного геологического конгресса*. — М., 1939. — Т. 1. — С. 215–239.

²²⁶ «Бутова кобила» (Бутова гора) — назва пагорбу, розташованого в околицях Шишак (нині Полтавська обл.). Відомий геологічними відкладеннями періоду неогену і антропогену. З 1969 р. — геологічна пам'ятка природи. Тут встановлено пам'ятний знак Вернадському. Тут в 1913 р. на березі р. Псел Вернадський купив ділянку землі в 12 дес., де незабаром місцевий селянин Л.Т. Сердюк побудував будинок (дачу) за проектом художника і архітектора В. Кричевського в староукраїнському стилі. «Бутову кобилу» Вернадський вказував як зворотню адресу в своїх листах, використовував й іншу назву хутора — «Кобила-гора». Кобилами в цих місцях називають прибережні осипання на крутих берегах.

²²⁷ У листі до Наталії Єгорівни з Шишак від 19 липня 1917 р. В.І. Вернадський писав: «Гуляю, брожу, много очень думаю и читаю. Сейчас главной работой является набрасывание давних моих размышлений и мыслей о живом веществе с геохимической точки зрения. Мне хочется связно изложить — сколько могу без книг, выписок (оставил в Петрограде!) и подсчетов — мои мысли. Над ними думаю и к ним постоянно возвращаюсь десятки лет. Излагаю так, что дальнейшая обработка может пойти прямо и точно. Сейчас уже написал более 40 страниц и думаю, что перед отъездом закончу. Несомненно тут у меня много нового; и многое новое открывается при обработке; подхожу к новым заданиям и вопросам. Так или иначе, я ясно чувствую, что надо было это сделать, так как тот или иной — это результат всей моей прошлой научной работы. И вместе с тем глубокое неудовлетворение результатом и странное, столь обычное для меня чувство, что я делаю не настоящую научную работу. Отчасти чувство «ученого» — настоящей научной работой кажется опыт, анализ, измерение, новый факт, — а не обобщение. А тут все главное — и все новое — в обобщении. С другой стороны, в этой работе я как-то спокойнее смотрю на окружающее, ибо я сталкиваюсь в ней с такой стороной жизни, которая сводит на нет волнения окружающего, даже в такой трагический момент, какой мы переживаем. Перед всем живым веществом мелким кажется весь ход истории.

И странно, я через самый грубый на первый взгляд материализм мог бы подойти этим путем к странному и очень далекому от материализма философским выводам. Их вводит не хочу, но их возможности указываю. Едва ли возможно целиком жизнь свести на физико-химическое. Но это не будет и утешением, ибо в общую схему мироздания она все же войдет. А не этого хочет мятущийся ум». (АРАН, ф. 518, оп. 7, спр. 58, арк. 32).

²²⁸ На посаді товариша міністра народної освіти В.І. Вернадського було затверджено наказом Тимчасового уряду від 11 серпня 1917 р.

²²⁹ Державна Рада заснована в 1801 р. імператором Олександром I як дорадчий орган при монарху, головним чином, у законодавчих справах. В указі Миколи II від 20 лютого 1906 р. були проведені докорінні зміни в статусі Державної Ради. Рада отримала законодавчі права нарівні з Державною Думою (по суті як верхня палата парламенту). До складу Ради входили члени за призначенням (імператором) і по виборах «від духовенства панівною в Росії Православної церкви, від дворянства і земства, а також представники науки, торгівлі і промисловості». Загальне число членів за призначенням не повинно було перевищувати число виборних. Формальне звільнення з Державної Ради вимагало письмової заяви його члена про відставку. Законопроекти представлялися на розгляд цареві після їхнього схвалення Державною Думою і Державною Радою. В.І. Вернадський був обраний членом Державної Ради у квітні 1906 р. — по «академічній» курії і працював у ній з двома короткими перервами — добровільні відставки — протести) до зими 1916 р. Кожне повернення до Ради було виконанням партійного обов'язку і відбувалося після офіційного прохання ЦК конституційно-демократичної партії.

²³⁰ Академічний (професорський) союз — професійне об'єднання професорів і викладачів вищої школи, виник в березні 1905 р., коли в Петербурзі відбувся його I Всеросійський делегатський з'їзд. Вперше з ідеєю такої асоціації у пресі висловився В.І. Вернадський у кінці 1904 р. (Наші дні. — 1904. — № 3.) Крім вирішення проблем академічної діяльності, з'їзд закликав уряд розпочати політичну реформу державного ладу для запобігання революційної катастрофи і анархії, висловлювався за скликання народного представництва в умовах скасування всіх обмежень свободи громадських зібрань, друку та віросповідання. Ліберальна професура в більшості своїй сприйняла Маніфест 17 жовтня. У жовтні 1905 р. членами союзу були 1800 осіб. Більшість членів цього союзу увійшла до складу кадетської партії, меншість — або «академічна права» — поповнила лави союзу 17 жовтня («октябристи»). 3-й, останній з'їзд Академічного союзу пройшов в січні 1906 р., проте Академічний союз номінально існував до 1918 р.

²³¹ Дізнавшись про смерть М.П. Василенка, В.І. Вернадський писав до Н.Д. Полонської-Василенко до Києва: «Вчера приехал в Москву и нашел ваше письмо (від 21 листопада 1935 р. — АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 234, арк. 16–16 зв. — Укл.). О смерти Николая Прокофьевича я узнал в последние дни отъезда из Праги, случайно в разговоре. Говорят была короткая заметка в русской зарубежной прессе, но я не видел и узнал случайно. Хотел Вам написать, но письмо из Москвы должно было дойти скорее. [...] Вы знаете, как я любил Николая Прокофьевича и как он мне дорог [...]. Для меня — и для Натальи Егоровны — память о Николае Прокофьевиче дорога и близка. А я в нем потерял одного из самых горячо любимых мною людей [...]». (ЦДАМЛМ України, ф. 542, оп. 1, спр. 2, арк. 85 зв.).

²³² В.І. Вернадський згадував також: «[...] Мне кажется, в 1917 году, в бытность мою товарищем министра народного просвещения, я вместе с Марром проводил его идею образования в Тифлисе университета, где в основу исторического факультета была поставлена не латинско-греческая культура и язык, а арабская культура и язык. Эту идею Марра, мне очень понравившуюся, я очень поддерживал. Революция все смела [...]». (АРАН, ф. 518, оп. 2, спр. 49, арк. 18).

²³³ В.І. Вернадський помилково називає В.О. Голубовича головою УЦР і професором. УЦР як законодавчий орган за весь час її існування очолював проф. М.С. Грушевський.

Далі Вернадський має на увазі Донецько-Криворізьку республіку, проголошену в лютому 1918 р. у Харкові на 4-му з'їзді Рад робітничих депутатів Донецького та Криворізького басейнів. Була окупована німцями як частина Української Держави гетьмана П. Скоропадського. Офіційно ліквідована у лютому 1919 р. постановою Ради оборони РРФСР.

Проте ми маємо приклад аберації пам'яті Вернадського. Насправді у листопаді 1917 р. полтавська міська управа підпорядковувалася Центральній Раді, проте Рада робітничих і солдатських депутатів намагалася перехопити владні важелі. Таке дво-владдя не забезпечувало місто від злочинів, грабінництва, погромів торговців, розвалу життя. В грудні до міста прибули військові загони УНР, які розігнали місцеву Раду робітничих депутатів. Але УНР нічого не зробила для укріплення своєї влади, яка скоро перейшла до рук більшовиків, що прибули з Харкова. На початку 1918 р. російські більшовицькі війська під командуванням М. Муравйова розпочали наступ з Харкова в напрямку на Київ і 6 (19) січня вступили до Полтави. 7 січня Муравйов мав розмову з членами виконкому Полтавської Ради, які заявили про свій нейтралітет у боротьбі за владу і мусіли виконувати накази більшовиків й декрети Петроградської радянської влади. Лише наприкінці березня 1918 р. поновилася влада УНР за допомогою німців, і за місяць німці були вже із гетьманцями.

²³⁴ Насправді це сталося 29 квітня 1918 р.

²³⁵ Щодо політичних подій того часу див.: *Павленко Ю., Храмов Ю.* Українська державність у 1917–1919 рр.: (історико-генетичний аналіз). — К., 1995. — 262 с.; *Федюшин О.* Украинская революция: 1917–1918 / Пер. с англ. Л.А. Игоревского. — М., 2007. — 336 с.; *Солдатенко В.* Україна в революційну добу [1917–1920 рр.]: Іст. есе-хроніки. У 4-х т.— К., 2008–2010; *Пиріг Р.Я.* Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. — К., 2011. — 336 с.; *Українська революція і державність (1917–1920 рр.):* Наук.-бібліогр. вид. — К., 2001. — 816 с.

²³⁶ У примірнику, який було надіслано Г.В. Вернадському і видано англійською, дата відсутня. Її пізніше дописано при редагуванні рукопису (машинопису).

²³⁷ М. Грушевський «полускрывался», як зазначав Вернадський у щоденнику про зустріч із Грушевським в червні 1918 р., оскільки небезпідставно остерігався арешту з боку гетьманської влади: «Зашел А.С. Грушевский и повел к себе, где находился М.С. [Грушевский]. Поместились во флигеле, рядом с сожженным и разрушенным домом. Условленные звонки и ряд всяких предосторожностей — на стороже и скрываюсь. М.С. Груш[евский] встретил и проводил чрезвычайно любезно, даже дружески». (*Вернадский В.И.* Дневники, 1917–1921. — С. 95).

Щодо «чорносотенців», то Вернадський зробив помилку, сподіваємось «не свідому». По гарячих слідах у виданій 1918 р. статті «На переломі» (вступна до збірника «На порозі нової України») сам постраждалий Грушевський описав знищення будинку на розі вулиць Паньківської та Микільсько-Ботанічної: «25 січня, під час бомбардування Києва, большевики запальними знарядями розстріляли дім, де я жив — наш фамільний дім, побудований десять літ тому за гроші, полишені батьком. Кільканадцять запальних знарядів, що влетіли один за другим до нашого помешкання й сусідніх, за кілька мінут обернули в одно вогнище весь дім. Згоріли мої рукописи й матеріали, бібліотека і переписка, колекції українських старинностей, що збирав я стільки літ, збірки килимів, вишивок, зброї, посуду, порцеляни, фаянсу, окрас, меблів, малюнків[...] Большевицкий «главнокомандующий революционной армией» [М.] Муравйов, як писалось

(«К[иевская] мысль», ч. 17), потім хвалився в Одесі сим як особливим подвигом: «Революционная месть заставила нас быть беспощадными. Я велел артиллерии бить по самым высоким и богатым дворцам, по церквям, попам, монахам... Я зажег снарядами огромный дом Грушевского, то он в течение трех суток горел как яркий костер. Сотни офицеров и юнкеров были беспощадно убиты». [...] Домовий комітет Паньківської ул., в завідуванні котрого був сей дім, пише в записці міністерству внутрішніх справ, на potwierдження того, що дім був дійсно знищений умисно: «Подтверждением зтого факта служит то обстоятельство, что парламентарю, посланному от жильцов дома к стрелявшему с железнодорожных путей большевистскому поезду [бронепоезд із загоном матросів на чолі із А.В. Полупановим. — Укл.], на просьбу прекратить обстрел уже горящего дома с тем, чтобы дать возможность вывести стариков и детей и спасти хотя бы часть имущества, бывший в поезде матрос, командовавший артиллерией, сообщил, что уничтожение этого дома производится согласно диспозиции, почему он отклоняет просьбу о прекращении обстрела и категорически заявляет, что дом будет разрушен и сожжен до основания, после чего обстрел действительно продолжался непрерывно не менее двух часов, вследствие чего жильцы лишены были всякой возможности спасти свои вещи из тех квартир, которые загорелись спустя некоторое время» (цит. за: *Грушевський М.С.* На порозі Нової України [Гадки і мрії / Передм. І.Р. Юхновського. — Репринт. відтвор. вид. К., 1918]. — К, 1991. — С. 5–6).

²³⁸ Насправді М.С. Грушевський народився в 1866 у м. Холм (тепер Хелм, Польща).

²³⁹ Йдеться про Емський акт 1876 р. — таємне розпорядження про повну заборону українського письменства, підписане імператором Олександром II у німецькому курортному містечку Емс (нині м. Бад-Емс, Німеччина) 30(18) травня. Акт заборонив друкувати українською мовою оригінальні та перекладні твори (навіть тексти до нот), завозити українські книги й брошури, надруковані за кордоном, ставити українські вистави, влаштовувати концерти українських пісень та декламацій. Українська громадськість на початку ХХ ст. розгорнула масову кампанію за скасування Емського акту. Її вимоги підтримали такі найавторитетніші вчені Петербурзької АН, як академіки Ф. Корш та О. Шахматов. У 1905 р. їхня доповідь «Об отмене стеснений малорусского печатного слова» була схвалена Загальними зборами академіків та надіслана царському урядові. Проте Емський указ припинив свою чинність, хоча так і не був скасований формально, під час революції 1905–1907 рр., коли 30(17) жовтня 1905 р. імператор Микола II підписав маніфест про запровадження в життя політичних свобод, у т. ч. й свободи слова. Тому в згадці Вернадського присутня аберация пам'яті. До того ж зазначимо, що Петербурзька (Петроградська) АН не друкувала тоді ніяких статей Грушевського українською мовою. Він друкував у Москві українською збірники УНТ, журнал «Промінь». Звинувачений царськими властями в шпигунстві на користь Австро-Угорщини, в 1915 р. М. Грушевський був заарештований і висланий до Симбірська під поліційний нагляд. В кінці 1915 р. Грушевському вдалося домогтися дозволу (за допомогою академіка О. Шахматова) на переїзд у Казань, через рік — до Москви, де він і проживав до лютневої революції. Немає документальних свідочств перебування його в ці роки в Петрограді. Додамо також, що під час Першої світової війни в Росії діяла заборона щодо українського друкованого слова в прифронтових зонах й більш жорстка цензура щодо українських видань на всій території.

²⁴⁰ Правильно — 1834 р.

²⁴¹ Закриття Південно-Західного відділу імператорського Російського географічного товариства як наукового осередку українофільства було наслідком Емського акту (1876).

²⁴² В.І. Вернадський згадував: «[...] Для меня очень ценны связанные с этим (утворення Академічного союзу. — Укл.) новые друзья и среди них Агафангел Ефи-

мович Крымский. Мы собирались у академика Корша, и там я встретил А.Е. Крымского, представителя Лазаревского института восточных языков. На следующий день он пришел ко мне днем, остался обедать и просидел до вечера. Оригинальна его фигура татарина некрасивого и в то же время чем-то захватывающая. Для него были неожиданными мои украинские убеждения». (АРАН, ф. 518, оп. 2, спр. 48, арк. 122).

²⁴³ Йдеться про Павла Нечипоровича Лозієва.

²⁴⁴ Насправді М. Грушевський помер у лікарні у Кисловодську 24 листопада 1934 р. В. Вернадський, дізнавшись про його смерть, у щоденнику (записи 29 та 30 листопада 1934 р.) так згадував про українського історика: «Смерть М.С. Грушевського очень больно мной почувствовалась. Я хотел видеть его в Москве и откладывал, после возвращения его с Кавказа, я думал, что он в Москве.

С Грушевским связаны мои молодые переживания. Я даже думал одно время, что он старше меня — он раньше стал ярким деятелем. Молодым я следил за Науковым Товариществом [имени] Шевченко и вел цензурную борьбу, чтобы получать их издания. Я считал и считаю, что Грушевский сделал огромное дело для возрождения украинского народа и в то же время является одним из крупнейших славянских историков, чего раньше среди украинских (считая и Костомарова) не было.

[...] Конкретно встретиться мне с ним пришлось во время войны, кажется, когда Грушевский был в Петербурге. Неясно помню, когда это было [27 березня 1914 р. — Укл.]. Хронология событий сейчас может быть для меня возобновлена только справкой. До его ссылки или после? Знаю, что Академия хлопотала и я участвовал, частью через С.Ф. [Ольденбурга. — Укл.]. Надо будет справиться в Архиве.

Как бы то ни было, он был у меня на квартире. И я помню тот разговор, который произошел у нас. Я чрезвычайно тогда интересовался — с общей точки зрения — судьбою Угорской Руси. Он считал, что ее судьба предрешена. М[ожет] б[ыть] это было не тогда? — но мне кажется в этот его приезд.

Я помню, что С.Ф. [Ольденбург] рассказывал мне, что вел[икий] кн[язь] К.К. [Константин Константинович Романов (1858–1915), президент Петербургской АН. — Укл.] был чрезвычайно огорчен, что Гр[ушевский] обманул его — ему представили «несомненные» доказательства антирусской государственной деятельности Гр[ушевского].

Как бы то ни было, я увиделся с ним другой раз в Киеве. Здесь я много, конечно, слышал о событиях, в котором он играл такую большую роль. В это время я стал председателем Комиссии по организации Украинской Акад[емии] Наук. Это было в 1918 г. Кто-то из общих знакомых сказал мне, что меня хотел бы видеть М.С. [Грушевский], поговорить об Украин[ской] Академии и что он скрывается, но находится в Киеве, что он не выходит, и т[ому] п[одобное]. Я сказал, что конечно вполне готов и рад пойти и поговорить с ним.

Его брат повел меня к нему, кажется. Он жил во дворе, во флигеле того большого дома, который был сожжен толпой во время волнений в Киеве (тогда рассказывали, что этот пожар произвел на него потрясающее впечатление).

Разговор у нас был длинный, но определенный. Он убеждал меня отказаться от моего решения создать Академию. Он, кажется, увидел, что она создается, и работа Комиссии идет хорошо. Он считал, что сейчас Украина не имеет настоящих ученых и неизбежно, раз вопрос будет идти о высоком научном уровне Академии (а это он считал условием *sine qua non*) [обязательное условие (лат.) — Укл.], то это будет русская Акад[емия] на Украине, занимающаяся укр[аинскими] предметами и научной работой в междун[ародном] масштабе. Он считал, что Укр[аинская] Акад[емия] должна быть создана позже, а сперва достаточно существ[ования] Науков[ого] Товарищества, надо

дать ему средства развернуться. Я не согласился с этой точкой зрения, я считал, что дело роста украинской культуры есть не только дело украинцев, но и русских, что историческим фактом является совместное сожитие и участие украинцев в создании русской культуры за последние два столетия. Но я уверен, что роль русских ученых <обязательна> в Укр[аинской] Акад[емии]; в первое время в большом числе будут работать для украинской культуры, тем самым, работая для правильного развития русской культуры, что я так верю в будущее укр[аинской] культ[уры] и укр[аинского] языка, что совершенно не боюсь возможности ухудшения условий их развития созданием Укр[аинской] Акад[емии]: наоборот с ходом времени — в этих рамках, не враждебных русской культуре — укр[аинский] язык и укр[аинская] культура вырастут и быстро достигнут равенства. Беседа была искренняя и откровенная. Он был видимо огорчен. Любезно проводил до дверей комнаты и скрылся. Обстановка была заговорщицкая. Но и гетман, и его правительство не только знали о том, что Гр[ушевский] здесь в Киеве, но и не находили нужным <участвовать в> этой трагикомической тайны и скрывательства. Так тогда говорил мне Василенко.

Прошло много лет. Гр[ушевский] вошел в Укр[аинскую] Акад[емию] и развил в ней большую и важную научную работу. Он даже изложил открытие Академии как сознательное развитие его собственной деятельности. Он дал эту статью в «Украине» [Грушевський М.С. Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН) // Україна. — 1925. — № 1–2. — С. 211–221. — Укл.]. Д.И. Дорошенко правильно указал, что это ист[орическая] фальсификация и сколько мог восстановил по документам историю этих годов в изданной несколько лет тому назад в Ужгороде книге [Дорошенко Д.І. Історія України. 1917–1923: в 2-х т. — Ужгород, 1930. — Укл.].

К сожалению, то большое чувство личной значительности, которое проникало Гр[ушевского], и его честолюбие придали его пребыванию на Украине очень тяжелую форму.

Грушевский вел борьбу не на жизнь, а на смерть за влияние с Крымским, не стесняясь никакими средствами; оба забегали в Харьков и ослабляли моральную свою силу. Он среди украинцев имел врагов самых ожесточенных — имел их и среди русских. Он был окружен преданной группой.

Несколько лет договор, им заключенный при приезде <из-за границы>, позволял ему развернуть широко издание. До катастрофы 1929–1933 годов [комунізації ВУАН. — Укл.] — до 1932 — историко-филологические науки и украиноведение достигли небывалого у нас развития. «Украина за сто лет», отдельные тома «Записок», отдельные издания, как издание «Дум», подняла во всем славянском мире высоко Киевскую Акад[емию]. Груш[евский] успел издать «Ист[орию] Укр[аины]-Р[уси]» до смерти Хмельницкого и несколько томов «Ист[ории] Укр[аинской] лит[ературы]». Это все по первоисточникам. Русские историки стали писать в них по-украински.

Я свиделся с Гр[ушевским] в 1928 году, кажется, когда приезжал в Киев на выборы Заболотного [Заболотний Данило Кирилович — мікробіолог, президент ВУАН (1928–1929). — Укл.]. На юбилей [Грушевського. — Упор.] послал ему телеграмму, но в юбилейном сборнике не участвовал.

Затем виделся в 1929, когда он был выбран академ[иком] нашей Академии [АН СРСР. — Укл.].

Это было время, когда Гр[ушевский], чувствуя тяжесть положения, искал опоры. Еще не было краха нашей Акад[емии] [також комунізації АН СРСР. — Укл.]. Тут он бывал у меня изредка, во время приездов.

Он рассказывал о трудности его положения в Киеве — стремлении связать его во время процесса Ефремова [березень–квітень 1930 р. — Укл.], травле по радио.

Впечатления его в связи с разгромом украинского селянства, гибелью от голода, от высылки наиболее состоятельного слоя казачества и крестьянства подорвало корни всех его надежд на будущее Украины. Именно эти крепкие к земле люди являлись реальной опорой украинского народного сознания. Я не думаю, но впрочем не знаю, чтобы Гр[ушевский] сближался с галичанами, которые захватили официальную власть в национальном движении на Украине под <эгидой> Укр[аинской] компартии. Он, вероятно был <для них> противник — но вся эта сложная политическая борьба шла вне моего кругозора.

Я увидел последний раз Гр[ушевского] в 1932. Летом перед [моей] поездкой за границу [у травні-жовтні 1932 р. Вернадський був у науковому відрядженні за кордоном. — Укл.], он уже в Москве, не имел права выехать в Киев (если бы он не отказался от своих ист[орических] взглядов — что он, конечно, не сделал — все-таки не Багалея). Я к нему заехал, желая выяснить, что делается на Украине. В Академию он не ездил (кажется, после разгрома Фигатнера [«чистка» в АН СРСР в липні-грудні 1929 р., яку очолював голова ЦК профспілки торгслужбовців Ю.П. Фигатнер. — Укл.]). По-видимому, он был одно время арестован (м[ожет] б[ыть], под дом[ашним] арестом). Усталый, больной, окруженный трогательной заботой семьи — жены и дочери. Дочь его — верный, по-видимому, друг и научный работник. Интересно, что Ефр[емов] и др. там же находятся, где сидели непокоренные украинцы XVIII в. — в Суздале. Он начал слепнуть, силы были сломаны. Архивной работой не мог заниматься — но все же работал — над ист[орией] украинской лит[ературы].

В 1933 я заехать не смог — его не было тогда в Москве. И только на днях в «Изв[естиях]» о его смерти и рескрипт о его похоронах в Киеве.

Крупная фигура, что бы ни говорили, оставившая глубокий след в национ[альном] самосознании Украины. Как оно развернется в будущем? Основное — не политическое — но огромное историческое и фактически оставшееся в его изданиях памятников и материалов.

Я думаю, что глубина его влияния после его смерти делается более ясной». (АРАН, ф. 518, оп. 2, спр. 18, арк. 21–22 зв.; див. також: *Вернадський В.И.* Дневники: 1926–1934 гг. — М., 2001. — С. 351–355).

²⁴⁵ Додамо спогади Б.Л. Лічкова про створення УАН, які він надіслав на початку червня 1943 р. В.І. Вернадському на його прохання (рукопис Лічкова зберігся в архіві академіка). Вернадський мав на меті запропонувати ці спогади до ювілейного збірника до 25-річчя АН УРСР разом із власними (див. Переписка В.И. Вернадского с Б.Л. Личковым: 1940–1944. — М., 1980. — С. 140, 151):

«Б.Л. Личков.

К истории создания Академии Наук Украины в Киеве: (из воспоминаний).

В феврале 1918-го года, прикрываясь соглашением, заключенным в Брест-Литовске с представителями Украинской Центральной Рады (Украинской Народной Республики — УНР), австро-германские оккупационные войска начали занимать территорию Украины, и через два месяца после этого вся территория Украины была занята оккупантами и отрезана от РСФСР. Гражданская власть на территории Украины с этого времени и до конца июня того же года находилась в руках правительства Украинской Центральной Рады, во главе которого стоял Голубович. Правительство это опиралось на немецкие штыки. 29 июня 1918 года немцы разогнали правительство Центральной Рады, и при их в сущности деятельном участии были инсценированы выборы «хлебобоба» гетмана Украины П.П. Скоропадского. Как правительство Центральной Рады, так равно правительство Скоропадского по отношению к немцам вело одинаковую тактику: оба правительства опирались на вооруженные силы немцев и старались выполнить все

экономические их требования в отношении реквизиций хлеба, масла, сала и других продуктов, а равно в отношении такой же реквизиции сырья и полуфабрикатов для надобностей воюющей с Антантой Германии.

В отношении культурно-национальной политики между обоими этими правительствами существовало, однако, определенное и четкое различие. Та группа украинских буржуазных националистов, которая поддерживала правительство Центральной Рады, принадлежала в большинстве своем к партии так называемых украинских социалистов-федералистов (эс-эфы).

Не только экономическая, но и идеологическая ориентация их была вполне определенной: подальше от России и всего русского и поближе к Австро-Венгрии — родине «национально-культурной автономии», воспитывающей дух национальной узости мелких народов и закоснения. Месяцы господства на Украине Центральной Рады и ее правительства явились временем, когда все украинские федералисты, как по мановению какого-то волшебного жезла, стали «самостийниками». «Да мы за федерацию, — можно было слышать от многих из них в эти месяцы. — Но так как сейчас федерировать не с кем, то мы за самостоятельное украинское государство».

Широкой волной в эти месяцы распространился среди украинской интеллигенции и полуинтеллигенции махровый шовинистический украинский национализм.

В общей прессе и литературе началась борьба против русской идеологии и против влияния русских писателей, в терминологии агитация за изгнание слов, похожих на русские, и замена их словами, взятыми из немецкого и др. языков, далее обозначилась борьба за изгнание русской речи из общественных мест, принудительная замена русского языка украинским в школах, высших учебных заведениях и проч. В частности в самой толще существования власти правительство УНР в области высшей школы, как предварительная мера на пути к полной ее украинизации, было приступлено к разделу Киевского, да, кажется, и других университетов страны на две «курии» — русскую и украинскую, чтобы потом легче было с русской совсем покончить путем ее закрытия.

В это время большое распространение получили на Украине книги «австрийской» идеологии — работы по национальному вопросу из серии работ под редакцией Микола Зализняка, издан[ных] в Австро-Венгрии, статьи М. Донцова [правильно: Д. Донцова. — Укл.], трактующие русскую культуру, как нечто качественно более низкое, чем культуры западно-европейские и т. д.

Словом, в эти месяцы делалось все, чтобы показать невозможность существования на Украине, хотя бы временно, двух равноправных культур: украинской и русской и всячески доказывалось, что Украина сразу же должна стать страной одной господствующей культуры и одного народа. Забывалось при этом, что изгнание русской культуры из страны немедленно может привести к общему понижению культурного уровня страны, поскольку русская культура к этому моменту являлась, особенно в городах, культурой, все-таки, более мощной... Некоторыми кругами был уже в эти дни провозглашен лозунг: «геть відсіяля» по отношению ко всему, что провозглашалось чуждым украинскому народу. И таким чуждым народу сразу же был провозглашен русский язык и русская литература, русская наука... Тяжелы были эти месяцы весны и лета 1918 года всем старым коренным жителям Украины, принадлежавшим к русской национальности, по определению стоявших на точке зрения согласия — «згоды» обеих культур: им сразу же дано было понять, что «вы здесь чужие, вы не наши». Провозглашалось, что вы можете стать еще «нашими», если забудете свой язык и культуру и переймете новую речь, новую культуру, признаете новый националистический порядок. ... Назначались для такого перехода сроки. Это переживать было очень тяжело. Однако как раз в самом факте назначения сроков заключались ценные признания фактов. Ведь раз ставятся

сроки, то, очевидно, это — показатель того, что (очевидно) сразу перейти на новый порядок уже нельзя было, а это, все таки, было признанием ценности, важности и значения русской культуры: значит без нее сейчас обойтись в сущности нельзя.

Я был в это время работником высшей школы, и мне пришлось это тяжелое время переживать в стенах русского Киевского университета. Не помню, кто тогда стоял во главе украинского Министерства народного просвещения (возможно, что И.И. Огиенко), во главе же Департамента высшей школы стоял Ф.П. Сушицкий, твердый и определенный украинский националист, но вместе с тем человек довольно культурный (преподаватель высшей школы). И вот ему-то, в виде максимума его уступок русской культуре, принадлежала идея разделения всех высших учебных заведений на две половинки — украинскую и русскую, причем предполагалось, что вторая постепенно будет отмирать... Как это ни покажется странным, но идея о двух национальных высших учебных заведениях в одном здании, это — высшая идея, до которой додумались украинские националисты Центральной Рады.

Ни проблему создания на Украине высшего центра Украинской научной мысли, ни проблему создания на Украине большой научной библиотеки мирового типа, ни проблему усиленного привлечения науки к темам Украины, всего этого украинский национализм не удосужился выдвинуть и поставить на очередь, как будто все дело заключалось только в том, чтобы свести счеты с культурой русской, и, даже больше, с русскими людьми.

Картина резко изменилась после падения Центральной Рады и образования в составе правительства гетмана Скоропадского «Министерства народної освіти та мистецтва», во главе которого встал известный историк Украины проф. Н.П. Василенко, являвшийся давнишним работником на ниве просвещения и хорошо известный Киеву общественный деятель.

Н.П. Василенко сразу же взял курс по линии соглашения обеих родственных культур — русской и украинской. При нем давление украинского национализма сразу же ослабело. Крайние шовинистические круги если не смолкли совсем, то значительно сбавили тон. В Министерстве просвещения прекратились разговоры о переводе всей культурной работы на украинский язык, резко оборвалась политика изгнания русского языка и т.д. В частности перестали говорить о том, будто русская культура — это какой-то пониженный тип по сравнению с культурой европейской; одновременно закончилась игра по дележке зданий высших учебных заведений; смолкли голоса, требовавшие того, чтобы страна стала страной одной культуры, одного языка.

Поучительно, что одновременно в области усиления и укрепления культуры украинского народа закипела чуждая политиканства живая, реальная творческая работа. Она проявилась, между прочим, в том, что в Министерстве просвещения Н.П. Василенко создал три комиссии большого значения: Комиссию по созданию Украинской академии наук, Комиссию по созданию Национальной мирового типа библиотеки в Киеве и Комиссию по ученым учреждениям и высшей школе.

Во главе всех трех комиссий в качестве их председателя был поставлен академик Российской академии наук В.И. Вернадский. Секретарями комиссий были назначены: в Комиссию по созданию Академии наук В.Л. Модзалевский, в Комиссию по ученым учреждениям — Б.Л. Личков и в Комиссию по созданию Национальной библиотеки Украины — Е.Ю. Перфецкий. В состав комиссий вошли крупные специалисты — профессора высших школ Украины по разным специальностям.

Чрезвычайно интересно, что правительство Центральной Рады при всей, якобы, заботе своей об интересах украинской культуры, не удосужилось подумать о самых больших проблемах науки на Украине: об обеспечении украинской культуры высшим

центром, о создании максимальных возможностей для укрепления на Украине науки, об обеспечении, наконец, научной мысли чисто украинской, о создании, наконец, на украинском языке научной литературы. Занимаясь мелкой игрой в политику, оно забыло об этих больших и важных для страны и народа проблемах.

Все три комиссии немедленно начали свою работу и проводили ее с большой настойчивостью, заседавая каждую неделю, а иногда и несколько раз в неделю. Результатом работы этих комиссий явилась весьма подробная и хорошо продуманная организация Украинской академии наук и Национальной библиотеки и огромная работа по приведению в порядок научной жизни и жизни высшей школы. Все три работы были доведены до конца. Мне пришлось принимать участие только в Комиссии по ученым учреждениям в качестве ее секретаря, но я близко стоял и к двум другим комиссиям, был в курсе их дел и могу сказать, что во всех трех комиссиях была дружная деловая работа, чуждая национального шовинистического угара и шумихи, имевшая целью поднятие культуры страны. Созданы были большие новые центры научной работы на Украине и вместе с тем центры украинской работы и украинской мысли, но это делалось не в ущерб русской культуре, которая тоже сохранялась и дальнейшее существование которой предусматривалось. В работе был большой размах, и учреждения сразу же были намечены большие, серьезные. По окончании работ проведены были назначения новых академиков, и Академия наук в Киеве стала реальным фактом. Равным образом реальным фактом стала и Национальная Библиотека Украины.

Тем временем на фронте борьбы немцев и их союзников с Антантой определенно обозначилось поражение держав средней Европы. Вышли из войны Турция и Болгария. Для Германии и Австрии тоже выяснилась неизбежность поражения. В Германии нарастали настроения, приведшие ее к революции. В этих условиях немцы перестали уже думать об оккупации Украины, и стала намечаться «плановая эвакуация» их армий домой. Однако ход событий был быстр, поражение немцев обрисовывалось все ярче и ярче, и скоро плановая эвакуация пятисот тысячной армии обратилась в ее бегство, осложнявшееся еще тем, что и население страны стало все энергичнее восставать против немцев.

В этих условиях в сентябре 1918 года в Киеве создалась Украинская Директория в составе Винниченко, Петлюры, Швеца, Макаренко и Андреевского, которая возглавила новую вспышку движения украинских шовинистов. Когда с последними немецкими эшелонами исчез из Киева гетман Скоропадский и пало его правительство в середине декабря 1918 года, Директория захватила на Украине власть, и ее силы заняли Киев. Тотчас возобновилась политика стравливания украинского и русского народов, одновременно началась антисемитская пропаганда и еврейские погромы. Эта новая власть продержалась в Киеве всего 52 дня, но за это время она проявила себя ярко. Это было время, когда в Киеве атаман Коновалец срывал с домов все русские вывески, когда с демагогическими целями для поднятия шовинистического угара подготовлялись выборы в «Трудовой конгресс», с февраля 1919 года это правительство пало. Вот к этим-то пятидесяти двум дням господства Директории относится тот эпизод, мало известный, который я хотел бы запечатлеть в памяти культурных работников Украины и, в частности, в памяти научных деятелей этой страны.

В один из осенних дней 1918 года — я не могу припомнить точно, какого именно числа это было — состоялось заседание «Украинского наукового товариства», где проф. М.С. Грушевский поднял вопрос о создании в Киеве Академии наук. Я припоминаю это собрание, на котором в роли докладчика выступал М.С. Грушевский. Не было на нем ни акад. В.И. Вернадского, ни проф. Н. Василенко, чтобы дать отпор нападению Грушевского. Зато чрезвычайно ярко мне припоминается поведение ряда ученых, которые только что вместе с В.И. Вернадским строили Украинскую Академию.

На соборанні припоминаю А.В. Корчак-Чепурковського, неперемного секретаря Української академії наук А.Е. Кримського, акад. П.А. Тутковського і др[угие] в качестві його учасників. Присутствовав, наскільки пам'ню, на цьому соборанні і б[ывший] секретарь Комісії по створенню Української академії наук В.Л. Модзалевський. Всех присутствующих не припоминаю, но в основному це були всі ті жє лица, которые работали вместе с В.И. Вернадским и творили огромную творческую работу. Все они точно воды в рот набрали, точно забыли о том, что они сами только что делали и ни одним жестом не протестовали против инсинуаций проф. М.С. Грушевского, явно извращавшего факты. Припоминаю я, может быть и не очень красноречивое, но честно убежденное, негодующее выступление проф. Б.А. Кистяковского в ответ на речь Грушевского, где он устанавливал факты.

Украинское науковое т[оварищес]тво только еще собиралось создавать на Украине Академию, а между тем Академия была уже к этому времени фактом, и об этом забыть нельзя, вот к чему собственно сводилось его выступление. Мне, маленькому еще тогда человеку, очень хотелось выступить вместе с Б.А. Кистяковским, которого я очень хорошо знал по его прежним статьям — русским и немецким, по его интересной и глубокой мысли в области права и социальных наук, но меня остановило тогда такое соображение: я не знал еще тогда украинский язык настолько хорошо, чтобы рискнуть на нем говорить публично, а выступи я по-русски — я бы только сыграл этим в руку украинским шовинистам, во главе которых стоял Грушевский: ведь они как раз хотели показать, что созданная Академия наук есть творение русских и ничего национально украинского в себе не заключает. Мое русское выступление это бы только подтвердило, ибо можно было сказать: «вот на защиту созданной Академии выступил русский человек, а остальные молчат, ибо не хотят защищать созданный русский убудок, соглашаясь с Грушевским». В этих условиях, как ни тяжело мне это было — буквально душило негодование по поводу беззастенчивого перевирания истины Грушевским, — я решил молчать. Но почему молчали другие, высоко авторитетные, истинно украинские элементы, почему они не защищали свое же детище, которое они сами строили, этого я никак понять не могу. И отсюда, от этого заседания осенью 1918 г., ведет свою генеалогию пущенная Грушевским легенда, противоречащая всем фактам, будто Украинскую академию наук создало Науковое т[оварищес]тво. Да, украинские националисты, действительно, мечтали, что их т[оварищес]тво будет когда-то Академией, грезили этим, но ведь фактически Академия наук на Украине создавалась другим путем, и этого никто отрицать не может. Припоминаю, что около этого времени в украинской прессе сделана попытка изобразить акад. В.И. Вернадского как злейшего русского националиста и, в частности, совершенно отчетливо пам'ню письмо в газетах работавшего с ним по созданию Национальной библиотеки Е.Ю. Перфецкого, который в весьма грубой форме эту мысль выразил. Словом, задним числом у украинских националистов явилась мысль переделать историю и изобразить события не так, как они совершались. Несомненно обидно было украинским шовинистам признать, что огромная деловая работа по созданию двух крупнейших украинских национальных центров и центров мысли — Академии наук и Национальной библиотеки сделана не ими; вероятно, обидно им было, что их политиканство не оставило им времени для реализации этих больших начинаний, но факты прошлого переделывать было уже поздно. Однако Грушевский на эту фальсификацию решился и притом не только на том соборанні, о котором я рассказываю, но и позже в печатных своих выступлениях. Увы, то, что он говорил и писал по этому поводу, это — только фальсификация истории. Но эта фальсификация была им допущена, возведена в своего рода систему, и сделана была попытка так сказать «канонизировать» и утвердить никогда не имевшие место факты.

Для меня при этом загадочно одно, почему только один честный голос заявил свой протест. Меня долго мучил вопрос, правильно ли я поступил, не выступив на этом собрании. Это происходило не от недостатка мужества и не по какой-либо иной сходной причине, а, повторяю, только потому, что своим выступлением я не хотел подтвердить, что за В.И. Вернадским идут одни русские; а это, ведь, неизбежно говорили бы после моего выступления на русском языке. И я воздержался от выступления, как ни было мне тяжело.

Вспоминаю, как на следующий день после этого памятного заседания я в глубоком волнении побежал к проф. Б.А. Кистяковскому (он жил тогда на Кузнечной улице), чтобы выразить ему чувство глубочайшего уважения по поводу его открытого и честного выступления и вместе с тем сказать, что я до глубины души с ним согласен. «Но почему же Вы тогда не выступили сами?» — спросил он меня. Я изложил ему свои мотивы. «Может быть Вы и правы были», — сказал он мне после некоторого раздумья. — «Это действительно так и было бы истолковано, и Ваше выступление особой пользы не принесло бы».

На этом заканчиваю свои воспоминания об этом эпизоде, добавлю только, что разбушевавшаяся народная стихия вскоре свела самостийников-шовинистов и они, конечно, не успели приложить своих усилий даже к «исправлению» тех учреждений, которые им не нравились потому, что они были созданы не ими. Академия Украины так и осталась в том виде, в каком она создана была В.И. Вернадским, и в значительной мере тот же облик лишь с некоторыми эволюционными переменами она сохранила при Советской власти: построена она была прочно и продумано». (АРАН, ф. 518, оп. 5, спр. 94, арк. 14–19).

²⁴⁶ У примірнику, який було надіслано Г.В. Вернадському і видано англійською, цього речення із вказівкою прізвища Перфецького бракує. В архівному примірнику дописано олівцем.

²⁴⁷ Йдеться про статут ВБУ.

²⁴⁸ Правильно — 21 грудня 1918 р. Можливо тут аберация пам'яті, бо далі Вернадський надає дати заснування УАН із зміщенням на місяць.

²⁴⁹ Правильно — 17 вересня 1918 р. Таку дату Вернадський як голова комісії вказав у листі до міністра від 23 вересня 1918 р. (див: Історія Академії наук. Документи і матеріали: В 3-х т. — Т. 1: 1918–1923 рр. — К., 1993. — С. 145).

²⁵⁰ Насправді — 26 листопада 1918 р.

²⁵¹ Насправді — 22 листопада 1918 р.

²⁵² В останній редакції спогадів Вернадський викреслив далі фразу: «представлений комиссией на утверждение гетмана Скоропадского через Н.П. Василенко».

²⁵³ Насправді — 27 листопада 1918 р.

²⁵⁴ На першому організаційному Спільному зібранні нікого на посаду віце-президента не обирали. Такої посади не передбачалося, згідно з першим статутом УАН.

²⁵⁵ У щоденнику (запис 24 травня 1941 р. в Узькому) В.І. Вернадський згадав майже дослівно: «Немедленно по утверждении меня головой Украинской академии наук я вышел из Конституционно-демократической партии и ее Центрального комитета. Во всех киевских газетах появилось мое мотивированное письмо об этом. Я мотивировал это тем, что считаю президентство в Академии наук несовместимым с политической деятельностью. Такое же письмо я отправил в Киевский комитет Конституционно-демократической партии. Секретарем его была тогда сестра Луначарского, симпатичная и умная женщина. Она позже перешла в партию большевиков, говорят. Я тогда уже потерял ее из виду».

Когда в 1922 году я уехал в Прагу, там я заявил об этом князю П.Д. Долгорукову, и помню, раз рядом в комнате заседал Центральный комитет Конституционно-демократической партии: я отказался прийти.

Этот выход не был только следствием этой формальной причины. У меня уже <тогда>, когда я был во Временном правительстве, я глубоко был не согласен с правительством князя Львова, не говоря о Керенском. Считал ошибочной всю тактику <кадетов>. Деятельность кадетов во время междоусобной войны у Деникина окончательно меня <от них> оттолкнула — и в земельном, и в национальном вопросах» (цит. за: *Вернадский В.И.* «Коренные изменения неизбежны...»: Дневник 1941 года // Новый мир. 1995. № 5. — С. 191). На жаль, встановити відомості про О.В. Луначарську не вдалося. Рідної сестри у наркома освіти не було. За деякою інформацією йдеться про дружину молодшого брата А.В. Луначарського, Миколи Васильовича (1879–1919). Проте за іншими даними, його дружиною була викладачка жіночої гімназії, член правління Літературно-артистичного товариства Софія Миколаївна Зелінська-Луначарська (уродж. Михайлова, за першим чоловіком — Зелінська) (1875–1942).

²⁵⁶ Експедиція «Челленджера» — наукова експедиція на парусно-паровому корветі «Челленджер» у 1872–1876 принесла безліч відкриттів, що стали основою океанографії. Підсумки подорожі були викладені в звіті «Report Of The Scientific Results of the Exploring Voyage of HMS Challenger during the years 1873–76», де, серед інших відкриттів, було описано понад 4000 нових видів фауни. Керівник публікацією роботи Д. Мюррей описав її як «найбільший прогрес у знаннях про нашу планету з часів знаменитих відкриттів XV–XVI ст.».

²⁵⁷ Вища гірнична школа.

²⁵⁸ У Полтавському гуртку любителів природи в 1918 р. Вернадський познайомився із двома братами Оглоблиними — Олександром Олексійовичем та Дмитром Олексійовичем, які стали відомими ентомологами.

²⁵⁹ Нема відомостей про публікацію в журналі «Микробиология. Журнал общей сельскохозяйственной и промышленной микробиологии» або у виданні «Журнал микробиологии, эпидемиологии и иммунологии» в 1943–1944 рр.

²⁶⁰ Йдеться, ймовірно, про газету, що видавалася в 1918 р. для київської групи військ Німеччини: «Ukraine-Zeitung: Neueste Nachrichten für die Heeresgruppe Kiew». Тут є схожа за змістом публікація Костянтина фон Альвенслебена — німецького начальника штабу при українському дивізіонному генералі.

²⁶¹ Правильно — грудня 1918 р. (див. протоколи Спільного зібрання в цій книзі).

²⁶² Питання заснування університету в Кам'янці-Подільському постало ще за УНР навесні 1918 р., проте було реалізовано за гетьманату. 17 серпня 1918 р. глава держави П. Скоропадський затвердив урядовий закон про заснування в Кам'янці Державного українського університету. Його було урочисто відкрито 22 жовтня 1918 р. Планувалося прибуття самого Скоропадського, проте на урочистості завітав особистий посланець гетьмана генеральний хорунжий Є. Лібов.

²⁶³ У редакції спогадів, примірник якої Вернадський надіслав сину, як і в архівному примірнику, слова «после уезда «правительства» дописано чорнилом над закресленою в машинописі фразою «чтобы принять то или иное решение».

²⁶⁴ В архівному примірнику, а також у надісланому Г.В. Вернадському, далі в машинописі викреслено: «и решали, что нам делать».

²⁶⁵ Йдеться про Українську партію лівих соціалістів-революціонерів (боротьбистів), що утворилася у травні 1918 р., з серпня 1919 р. після об'єднання з лівою групою УСДРП («незалежних») носила назву Українська комуністична партія (боротьбистів).

Проїснувала до липня 1920 р. (саморозпустилася із частковим влиттям в КП(б)У). Із деякими «боротьбистами» контактував А.Ю. Кримський.

²⁶⁶ 5 лютого 1919 р. до Києва вступили більшовицькі Богунський і Таращанський полки на чолі з М.О. Щорсом і В.Н. Боженком.

²⁶⁷ Тут аберация пам'яті у Вернадського щодо Комісії з вищої школи при більшовиках: Затонський був наркомом освіти, а про участь Президента УАН в комісії відомостей нема. В лютому 1919 р. при відділі вищої школи Наркомосу УСРР була заснована державна комісія з підготовки реформи вищої освіти: в 1919–1922 рр. її очолював професор Київського комерційного інституту і Київського юридичного інституту М.І. Мітіліно (1875–1930). У щоденнику 10 лютого 1919 р. Вернадський зазначив: «С Крымским у нового комиссара Затонского. [...] Крымский [говорил] с Затонским (по-украин[ски]) как большевик. Добрались много для АН. Завтра должно появиться в «Киев[ском] коммунисте». В общем, скорее приятное впечатление. Сам З[атонский] — хорошее (он физико-химик, говорит, что поможет АН). Начало лучше, чем при Директории. При Директории на первое место выдвигалось 1-ое (укр[аинское]) отделение, теперь — наше. Отделение соц[иальных] наук представляет опасность. Кр[ымский] старательно избегал о нем упоминать. Я молчал. Зат[онский], когда мы говорили об утверждении [властью — Укл.] Липского и В. Кистяковского, сказал, что этого не надо — временно немедленно должны вступить — вот если бы в отделе социальных — то [фразу Вернадским не закінчено — Укл.]» (цит. за: *Вернадский В.И. Дневники, 1917–1921.* — С. 127).

²⁶⁸ Так в оригіналі. Академія наук СРСР була утворена постановою ЦВК і РНК СРСР від 27 липня 1925 р. на основі Російської академії наук (до 1917 р. — Імператорська Санкт-Петербурзька академія наук). АН СРСР існувала до 1991 р. Її правонаступником є Російська академія наук.

Насправді О.Є. Ферсмана було обрано академіком РАН по Відділенню фізико-математичних наук (мінералогія) 1 лютого 1919 р.

²⁶⁹ У протоколах Спільного зібрання УАН від 3, 10 та 18 травня 1919 р. не зафіксовано виступу О.Є. Ферсмана, хоча 10 травня запрополювано рішення про те, щоб, користуючись перебуванням у Києві Ферсмана, надіслати повідомлення про діяльність УАН й перші її видання (див. протоколи Спільного зібрання у цій книзі).

²⁷⁰ Є.В. Спекторський видав 2 томи книги «Проблемы социальной физики в XVII веке» (Т. 1. — Варшава, 1910; Т. 2. — Киев, 1917). Перша книга Спекторського, а також книга — *Алексеев Н.Н. Науки общественные и естественные в историческом взаимоотношении их методов: Очерки по истории и методологии. Ч. 1: Механическая теория общества. Исторический материализм.* — М., 1912. — 294 с. — стали приводом для нарису В.І. Вернадського: *Вернадский В.И. Из истории идей // Рус. мысль.* — 1912. — № 10. — С. 123–138 (отд. отт. — М., 1912. — 18 с.).

²⁷¹ Ім'я генерала Василя Васильовича Левашова (1783–1848) лише опосередковано стосується пансіону, заснованого у 1838 р. з ініціативи його дружини графині Євдокії Василівни Левашової (1796–1868). В.В. Левашов став генерал-губернатором київським, подільським і волинським в січні 1832 р., а в грудні 1835 р. був призначений генерал-губернатором чернігівським, полтавським і харківським (за рік звільнений). На початку 1838 р. стає членом Державної Ради.

²⁷² Цікаво, що англійська публікація скорочена, причому це була одна з версій самого В.І. Вернадського без окремої частини II. Післямова (1921–1926 рр.), вона датована 18 травня 1943 р. У Г.В. Вернадського була й повна версія від 10 червня 1943 р.

У травневій версії кінцівка (яку й видано в англійському перекладі) виглядає так: «Я уже не мог вернуться в Киев. Когда в 1921 г. я мог вернуться в Петроград или в Киев, я выбрал Петроград, а в Киев послал письмо.

В 1921 г. я получил приглашение Парижского университета прочесть курс лекций по геохимии, которые я мог читать только в 1922 и в 1923 гг. и я вернулся в Ленинград только в 1925 г. Меня задержала за границей работа в Радиевом Институте Кюри в Париже, которую я совершенно случайно не мог окончить и развить. Она связана с загадкой месторождений радия в Конго. Я работал с научным сотрудником парижского Радиевого института Е. Шамье — русской сирийкой, талантливым работником. Если верить бельгийцам, килограмм уранового свинца, переданного им М. Склодовской-Кюри, получен из кюрита, весь свинец которого урановый.

Мы имеем в кюрите единственный случай, который я знаю, чистых руд уран[ового] свинца — это вторичный, а не первичный минерал.

Мы не могли закончить эту работу, так как бельгийцы хотели сами ее закончить, но так этого и не сделали (директор компании был профессор минералог Бютгенбах, интересовавшийся больше техникой и финансовой стороной).

Разъяснить это явление — есть и сейчас очередная научная задача в радиогеологии.

Уже не мне ее решать.

18/V 1943.

Боровое, курорт Акмолинской обл.»

²⁷³ Professeur adjoint (фр.) (англ. — assistant professor) — викладацька посада, яка приблизно відповідає доценту.

²⁷⁴ *Vernadsky W.* La géochimie. — Paris: Félix Alcan, 1924. — 404 p.

²⁷⁵ Пропуск в оригіналі.

²⁷⁶ Інтерв'ю В.І. Вернадського було опубліковане в ростовській газеті «Свободная речь» (18 вересня (1 жовтня) 1919 р., № 201, середа). До Ростова В.І. Вернадський прибув для в'яснення положення та подальшої долі Української академії наук. Незадовго до його приїзду з робочим візитом в Ростові перебувала делегація Української академії наук у складі проф. Б.О. Кістяківського і проф. С.П. Тимошенка. Професор Б.О. Кістяківський, повернувшись до Києва, дав велике інтерв'ю київській газеті «Объединение», в якому поділився з київською громадою попередніми результатами поїздки до Ростова делегації Української академії наук. Інтерв'ю було опубліковане 14 (27) вересня, № 16, під заголовком «Академия наук». Публікуємо його повністю:

«В Киев вернулась из Ростова-на-Дону делегация Украинской академии наук, командированная туда для выяснения правового положения и дальнейшей судьбы Украинской академии. В состав делегации входили проф. Б.А. Кистяковский и проф. С.Б. Тимошенко.

В беседе с нашим сотрудником один из членов делегации отметил, что в первый же день по приезде в Ростов делегатам было заявлено, что Украинская академия наук не существует более как государственное учреждение. Как оказалось, еще 12 июня был издан закон о прекращении действия законоположений, изданных бывшими украинским и крымским правительствами. Вместе с аннулированием этих законов и все государственные учреждения, созданные на основании этих законоположений, считаются упраздненными. Все это явилось для членов делегации неожиданным.

В дальнейшей беседе с членами Особого Совещания выяснилось, что закон 12 июня издан в виде особой меры и не является чем-то враждебным специально по отношению к украинским культурным начинаниям. В частности, члены Особого Совещания отнеслись сочувственно к вопросу о сохранении Украинской академии наук. Правда, будучи уже раньше осведомлены о ней, они указывали на недопустимость некоторых параграфов ее устава, например, 21, касающегося языка, на котором должны печататься издания Академии.

На это делегаты указали, что эти параграфы внесены в статут Академии во время господства на Украине директории, без согласия со стороны большинства членов Академии. К этому делегаты прибавили, что, насколько им известно, большинство членов Академии наук не согласно с этим параграфом, и возникал даже вопрос о выходе некоторых членов Академии из ее состава в виде протеста против этого. И только опасения за судьбу Академии как учреждения заставило их отказаться от этого намерения. Вместе с тем делегаты указали, что Академия наук работает как чисто научное учреждение, чуждое каких бы то ни было узко национальных тенденций. Она является украинской в смысле краевом или территориальном, а не национальном. Если в Германии, наряду с Берлинской, возможно существование академий в Лейпциге и Мюнхене, то тем более в России, при общности ее территории, разнообразии населения, географических и других условиях, необходимо создание исследовательских институтов, каким является Академия наук в отдельных областях.

Все эти соображения были приняты во внимание членами Особого Совещания, и в общем большинство из них склонилось к тому, что дальнейшее существование Украинской академии наук явится полезным для культурно-экономического подъема края.

Таким образом, в общем создалось благоприятное отношение к положительному решению этого вопроса. Однако возник целый ряд новых затруднений при выяснении его практического осуществления. Члены Особого Совещания указали, что они считают себя пока непризванными открывать научные учреждения на всей территории России, хотя, по словам членов Совещания, Таврический университет, который был уже упразднен на основании опубликованных законоположений, ныне восстановлен как государственное учреждение. Поэтому возможно исключение тех учреждений, которые уже существуют. Члены Совещания признали, что Украинская академия наук, несмотря на краткость своего существования, достигла больших результатов, и низведение ее до ранга частного учреждения было бы крайне нежелательно.

Для разрешения всех вопросов, связанных с судьбой Украинской академии наук, был вызван в Ростов Президент Академии, акад. В.И. Вернадский, который еще не вернулся в Киев»

²⁷⁷ Йдеться про статтю колишнього професора Університету св. Володимира, а від 29 сентября 1919 р. начальника Управління землеробства та землеустрою Особливих Зборів Билимовича Олександра Дмитровича в ростовській газеті «Великая Россия» (17 (30) сентября 1919, № 298, вівторок) під назвою «Украинские академики». Ось що писав В.І. Вернадський в щоденнику: «<...> Сегодня узнал, что вчера в львовской (шульгинской) газете (В.В. Шульгин був засновником газети «Великая Россия», М.М. Львов — видавцем. — Укл.) была статья Билимовича против Академии наук, где он говорил о предателях <...>» (В.И. Вернадский. Дневники. 1917 — 1921. Октябрь 1917 — январь 1920. — К., 1994. — С. 160). Передаємо повний текст статті:

«После освобождения Киева от большевиков и очищения от однодневного захвата галицкими частями Петлюры в Ростов потянулись делегации украинских академиков. Приезжал проф. Богдан Кистьяковский. Теперь приехал Президент Академии, академик В.И. Вернадский.

Позабыв свое вчерашнее предательство, они приехали в Ростов, клянутся в верности «единой неделимой России» и ратуют за сохранение Украинской академии наук как культурно-просветительского учреждения. Они готовы даже называть ее теперь Южно-русской академией.

Новая хитрость этих людей не должна ввести в заблуждение.

Киев хорошо знает, что такое были «Державный украинский университет» и «Украинская академия наук».

Державный университет — это была грубая фальсификация университета. В качестве студентов он собрал немалое число лиц, не имевших права по своему образованию на поступление в настоящие университеты. Профессорами был сделан ряд украинских «диячей», не имеющих ученой степени, не державших даже магистерского экзамена. Зато ректором его был г. Швец, вошедший позже в состав Директории Винниченко–Петлюры, расстреливающей русских офицеров и добровольцев. Студенты же поставили целый отряд для восстания Петлюры. Киев помнит торжества открытия Державного университета, на котором генерал Скоропадский старался снискать аплодисменты восхвалением Мазепы, и большое одобрение вызвало выступление Винниченко, уже подготовившего в то время свое большевистское восстание. Памятное и то, как Совет Державного университета строил планы закрытия старого русского Университета св. Владимира и завладения его зданием и учебно-вспомогательными учреждениями. И такие профессора, как Б. Кистяковский, незадолго перед тем вошедший в состав профессоров Университета св. Владимира, не вышли после этого с протестом из Державного университета, а принимали в нем деятельное участие.

Но если Державный университет просто готовил кадры повстанцев, то Украинская академия наук замышляла жесточайшую борьбу с русской культурой иным путем.

Над нею веял дух проф. Грушевского и его предательских планов. В ней собраны были, главным образом, различные ученые, бывшие и ранее украинскими деятелями или записавшиеся в украинцы после катастрофы, постигшей Россию. Академия должна была стать высшим ученым учреждением, руководящим украинизацией исконно русского края и отторжением ее в культурном отношении от России. Потому что украинцы прекрасно понимают, что если для малорусской ветви единого русского народа создана будет своя особая национальная украинская номенклатура, то этим подготовлена будет прочная база для всех остальных ведомств, ведущих политику обособления в отдельное государство.

Вот та истинная цель, которая поставлена была Украинской академией наук.

Услужливые исполнители нашлись. И теперь, после всего пережитого, надо сказать: позорнейшую картину черной неблагодарности и измены явили первые шаги украинских академиков. Академик русской Петроградской академии наук В.И. Вернадский, профессора русских университетов Багалеи, Крымский, Кистяковский и другие согласились на введение в устав Академии правила, по которому труды академиков могут печататься на всех языках, кроме русского. Мы глубоко убеждены, что ни одна ученая коллегия мира не падала морально так низко, как эти украинские академики. Воспитанные в русских университетах, избранные ими, всю жизнь читавшие лекции и печатавшие свои труды на русском языке, они в момент тяжкого несчастья, постигшего Россию, вознесшую их до профессорских и академических кафедр, предали Родину, забыли русский язык и стали требовать, чтобы его забыли другие.

И вот эти люди теперь, после провала всей их украинской постройки, едут к русской власти и уверяют ее, что они всегда были верны России, что Академия их исключительно культурное учреждение и как таковое должно быть сохранено.

Мы полагаем, что в настоящее время, после пережитого разгрома страны, дай Бог найти силы и материальные средства для восстановления в России одной ее Академии наук. Создание же новой Академии сейчас совершенно невозможно, если речь должна идти не о политической организации, а о настоящей Академии наук, и если не рассчитывать на временно бежавших на юг петроградских академиков.

Когда Россия оправится и окажется богатой научными силами и средствами, весьма желательно и для научного обследования юга важно будет создание наряду со столичной Академией второй Академии наук на юге России. Подобно тому, как в Германии рядом с Берлинской существует Мюнхенская академия наук.

Но 1) эта провинциальная Академия должна быть русской Академией.

2) Вопрос об ее открытии и устав ее необходимо передать на рассмотрение трех старых южноукраинских университетов — Киевского, Харьковского и Одесского.

3) Состав академиков не может быть подбираем по желанию и указанию украинских организаций; Академию составляют не стены и устав, а люди; и если бы, например, была сохранена нынешняя коллегия украинских академиков, она при любом уставе сделала бы южно-русскую Академию цитаделью политического и культурного украинского сепаратизма.

Пригревать же мать городов русских и поддерживать предательскую организацию, на время вновь раздваивающую овечью шкуру невинного культурного учреждения, после полученного тяжкого урока русское государство и русская власть не могут.

Проф. А. Билимович».

²⁷⁸ Під час зустрічі з А.І. Денікіним 17 (30) вересня в Таганрозі В.І. Вернадський добився певного порозуміння з командуванням по відношенню до Української академії наук. Про це свідчить його бесіда з кореспондентом київської газети «Об'єднання» 25 вересня (8 жовтня) 1919 року. Ось текст бесіди:

«Когда я прибыл в Ростов, выяснилось, что Украинская академия наук закрыта на основании общего решения, предусматривающего закрытие всех учреждений, созданных при прежних украинских правительствах. Я был принят в прошлый вторник <17 сентября 1919 г.> Главнокомандующим юга России генералом Деникиным, которому представил подробный доклад о положении Академии наук в Киеве. Вопрос этот был внесен генералом Деникиным на рассмотрение Особого Совещания. Решено сохранить имущество Академии и не прерывать её работу впредь до учреждения в Киеве русской Академии наук, причем Управлением народного просвещения будет выработан Устав Киевской академии наук. Проектируемая Киевская академия наук будет преследовать те же задания, что и Украинская академия — изучение Малороссии и малорусского народа и вопросов прикладного естествознания и экономики. По вопросу о проектируемой организации Киевской академии наук будут запрошены пять южных университетов — Университет св. Владимира, Новороссийский, Харьковский, Донской и Таврический. Окончательный устав Академии будет выработан после того, как будет установлена связь с Петроградом. До тех пор Академия будет существовать на основании временного устава».

²⁷⁹ Цей текст повністю відтворено за архівним оригіналом (АРАН, ф. 518, оп. 4, спр. 96, арк. 33–36. Машинопис). Автограф в архівних матеріалах є відсутнім. Очевидно, машинописна копія, що зберігається в зазначеному фонді, це та копія, яку О.І. Маркевич надіслав до В.І. Вернадського в 1936 р. Пропонуємо фрагмент з цього листа:

Ленинград

пр. К. Либкнехта, д. 8, кв. 16

17/III.1936

Глубокоуважаемый Владимир Иванович!

<...> Дело в том, что лет 12–13 назад я задумал написать исторический очерк кратковременной жизни Таврического университета и нашел в архиве (уже Крымского педагогического института) копию (правильнее, подлинник) превосходной Вашей докладной записки о важности, необходимости сохранения его в полном составе. Я имел счастье слышать эту записку из Ваших уст и поспешил переписать ее для моего труда. Но моей работе не суждено было быть изданной, и она, конечно, не увидит света. Пока я жив, берегу ее, а после моей смерти она погибнет. Желая, чтоб не погиб Ваш доклад, я решил послать с зятем (Н.С. Кошляковым) Вам как ценнейший памятник Вашего участия в жизни Таврического университета. Пусть он сохранится в Ваших личных бумагах <...>

Среди бумаг архива Крымского университета я нашел и письмо Ваше В.А. Макакову в Париж по делам университета, очень ценное, и свою копию с него также посылаю Вам.

Есть у меня и копия резолюции Совета Таврического университета по поводу Вашего доклада, вполне согласной с Вашими мыслями. Я ее не посылаю, но если бы Вы захотели ее иметь, она будет Вам выслана немедленно <...>

С глубоким почтением и преданностью

А. Маркевич (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1040, арк. 16–16 зв.)

Таким чином, ми можемо встановити, що запропонований документ — це промова, з якою ректор Таврійського університету В.І. Вернадський виступив на його Раді і яка є відповіддю на реформування Таврійського університету.

²⁸⁰ Див. *Лавров В.В., Ишин А.В.* Таврический университет в 1918–1921 годах // История Таврического университета (1918–2003). — Київ: Либідь, 2003. — С. 10–44.

²⁸¹ Бесіди з академіком В.І. Вернадським були опубліковані в сімферопольській газеті «Таврический голос» (№ 338 (488), 1(14) жовтня, 1920) і севастопольській газеті «Юг России» (№ 155 (352), 14(27) жовтня, 1920) майже відразу після обрання його ректором Таврійського університету. Тексти звірені з опублікованими у вказаних газетах, що зберігаються в Державному архіві Російської Федерації. Частково передруковані: В.И. Вернадский и Крым. — К., 2004. — С. 257–258, а також у сімферопольських публікаціях проф. С.Б. Філімонова.

Бесіди друкуються без купюр, розміщені в хронологічній послідовності. Елементи, відсутні в газетних публікаціях, відновлені укладачами. Скорочені слова наведено в тексті повністю, що спеціально не обумовлюється.

²⁸² Таврійський університет — ініціатор створення громадський діяч Солон Самойлович Крим. У травні 1918 р. спочатку було відкрито Таврійське відділення Університету св. Володимира, у складі медичного та фізико-математичного факультетів (були розміщені в Ялті). 30 серпня 1918 р. було засновано Таврійський університет у Сімферополі з п'ятьма факультетами: історико-філологічним, фізико-математичним, юридичним, медичним та агрономічним. Першим ректором університету став видатний медик Р.І. Гельвіг, після його смерті — академік В.І. Вернадський (13.10.1920–1921). Під час встановлення радянської влади університет було реорганізовано і перейменовано у Кримський університет ім. М.В. Фрунзе (1921). У 1920–1930-х роках на базі університету було створено три вищі навчальні заклади — педагогічний, медичний, сільськогосподарський інститути. У 1925 р. на базі університету працював Кримський державний педагогічний інститут, у 1972 р. його перейменовано на Сімферопольський державний університет. У 1918–1925 рр. в Таврійському університеті працювали видатні вчені — В.І. Вернадський, В.О. Обручев, В.І. Палладін, О.Ф. Йоффе, Б.Д. Греков, Є.П. Павловський тощо.

Літ.: *Масальський В., Димиденко Г.* Класичні університети України: історія походження та зміст терміна // Журнал «Схід», № 7 (107), 2010 р.

²⁸³ 2 жовтня 1920 р. після хвороби (висипний тиф) помер ректор Таврійського університету Роман Іванович Гельвіг (1873–1920), і 10 жовтня рішенням Ради Таврійського університету на посаду ректора було обрано академіка В.І. Вернадського. «Избрание на пост ректора Владимира Ивановича Вернадского, — писала одна із кримських газет, — вызвало чувство удовлетворения как среди студенчества, так и среди всех тех общественных кругов, которым дорога судьба молодого университета. Имя В.И. Вернадского, хорошо известное не только в России, но и всей научной Европе, высоко поднимет моральный авторитет единственного избежавшего большевистской разрухи рассадника науки» («Таврический голос», 30 сентября (12 октября) 1920, № 337

(487). Сам В.І. Вернадський так пояснював своє рішення: «Не счел возможным отказаться, ввиду того общего значения, какое имеет и должен иметь Таврический университет в деле возрождения науки и высшего образования» (Архів РАН, ф. 518, оп. 2, спр. 96, арк. 12).

²⁸⁴ Див. про це детальніше: К вопросу о выборе места для университета в Крыму // Крымский архив. — Симферополь. — 2000. — № 6. — С. 139–159. (Публікація В.В. Лаврова).

²⁸⁵ Див. про це: *Огієнко І.* Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура: Науково-літературний місячник. — Варшава. — 1935. — Кн. 8; *Пащенко О.* Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Наша культура. — 1936. — Кн. 5 (14).

²⁸⁶ Див.: *Лавров В.В.* Профессорско-преподавательский состав Таврического университета в 1920 году // Крымский архив. — Симферополь. — 2000. — № 6. — С. 58–118.

²⁸⁷ 31 серпня 1920 р. В.І. Вернадський зустрівся зі студентами Таврійського університету. Див. конспект промови В.І. Вернадського, проголошеної перед студентами: *Лавров В.В., Ишин А.В.* В.И. Вернадский и Таврический университет. — Там само. — С. 191.

²⁸⁸ 23 жовтня 1920 р. В.І. Вернадський прибув до Севастополя для зустрічі з членами уряду генерала П.М. Врангеля у зв'язку з розглядом в уряді кошторису Таврійського університету. В ці дні він і дав опубліковане нами інтерв'ю кореспонденту севастопольської газети «Юг России», яке було надруковане 27 жовтня під заголовком: «Русская наука и русские ученые в Крыму (Беседа с ректором университета В.И. Вернадским)».

²⁸⁹ Тези виступу викладено: *Лавров В.В., Ишин А.В.* В.И. Вернадский и Таврический университет. Вказ. праця. — С. 191.

²⁹⁰ У травні 1920 р. В.І. Вернадський очолив Комісію виробничих сил Криму.

²⁹¹ Газета «Таврический голос» повідомляла: «По предложению ректора университета, для совместного с ректором обсуждения вопросов, окончательно решаемых ректором, и для предварительного рассмотрения дел, вносимых на обсуждение Совета, образована особая комиссия» (17(30) жовтня 1920). Ця ж газета інформувала, що була створена «комиссия о положении высшей школы и ученых сил, куда должны были стекаться сведения о случаях естественной смерти, гибели и особых лишений, постигших ученых с осени 1917 года» (27 жовтня (9 листопада) 1920 р.).

²⁹² Севастопольська газета «Крымский вестник» в замітці «Голодающие ученые» відзначала: «В наше время это стало обычным явлением. Так, по ту сторону фронта, голодает цвет нашей культуры и науки. Здесь, на небольшом клочке, собралась группа ученых, избежавших горькой участи своих собратьев, но и здесь, в Крыму, положение нашей профессуры оставляет желать много лучшего. В последнем заседании Совет Таврического университета постановил обратиться к правительству с запиской, в которой указывает, что «профессора, преподаватели и слушающие университета доведены до такой крайней степени нищеты, при которой уже начинается массовое вымирание определенной общественной группы или настает неизбежная необходимость отказа от научной работы» (9 (22) жовтня 1920 р.).

²⁹³ У Таврійському університеті було організоване промислове свинарство, в Ялті був свій риболовецький кооператив.

²⁹⁴ Рада Таврійського університету звернулася «ко всем ученым учреждениям, университетам всего мира, к авторам научных сочинений, редакциям научных журналов, ученым обществам и отдельным лицам с призывом о содействии присылкой научных печатных изданий текущей научной литературы» (АРАН, ф. 518, оп. 4, спр. 96, арк. 58–58зв.). Трохи пізніше В.І. Вернадський писав: «Страдая от недостатка новой

научной литературы, Таврический университет обратился с воззванием к ученым и научным учреждениям всего мира с просьбой о присылке научных работ. Воззвание обращалось ко всем сторонникам и противникам Антанты и ярко подчеркивало вечную, не связанную с проходящими политико-социальными переживаниями *роль Таврического университета как центра научного знания и искания*» (В.И. Вернадский. О научной работе в Крыму в 1917–1920 годах // Крымский архив. — Симферополь. — 2000. — № 6. — С. 217).

²⁹⁵ В.И. Вернадский писав: «Университет начал организовывать иностранный заём; Американский Красный Крест взял на себя полную организацию всех научных учреждений медицинского факультета, в том числе и клиник, и снабжение всего университета американской литературой по всем кафедрам» (Там само. — С. 217).

²⁹⁶ Незадовго до цього В.И. Вернадський зробить різкішу щоденникову нотатку: «Отвратительные черты ленивого, невежественного животного, каким является русский народ, — русская интеллигенция, не менее его рабья, хищническая и продажная, то историческое «воровство», которое так ярко сейчас сказывается кругом, заставляет иногда отчаиваться в будущем России и русского народа <...>. Но у меня такое разочарование и в «левых», что я не знаю — кто лучше, они или «правые», и те и другие по духу рабы, и огромное большинство обоих — воришки и в духовном, и в историческом смысле этого слова». (В.И. Вернадский. Дневники 1917–1921. Январь 1920 — март 1921. — С. 97, 104).

²⁹⁷ VII з'їзд Таврійської наукової асоціації (22–30 жовтня 1920 р.) (Комітет об'єднання наукових установ та товариств Таврійської губернії) — об'єднання наукових та науково-практичних організацій і вчених Тавриди, яке консолідувало наукові сили в несприятливих для науки умовах, було посередником між науковим світом Криму та владними установами, перебрало на себе функції захисту пам'ятників культури та науки. Створене влітку 1917 р. Для реалізації цих завдань асоціація регулярно збирала загальні з'їзди комітету. За період існування організації (літо 1917 — осінь 1920 р.) було скликано сім з'їздів. Сьомий, останній, з'їзд комітету відбувся 1920 р. На ньому планувалося розробити «відозву до вчених всього світу» від імені кримських учених. Розраховувалося звернути увагу на стан російської культури та вказати на необхідність надання допомоги. Робота з'їзду відкрилася промовою В.И. Вернадського, який сказав, що, незважаючи на наближення фронту, наукова думка має й надалі працювати. Після захоплення більшовиками влади в Криму асоціація поступово припиняє своє існування.

Літ.: Аулін Б.С. Съезды Таврической научной ассоциации в общественно-культурной жизни Крыма (1917–1920) // Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского. Сер.: «Исторические науки». Т. 23 (62), № 1: спецвыпуск «История Украины», 2010. — С. 22–31.

²⁹⁸ Матеріали щодо з'їзду Таврійської асоціації див.: Лавров В.В., Бобков В.В. Таврический университет на страницах крымских досоветских газет // Крымский архив. — Симферополь. — 2007. — № 10. — С. 68–71. Севастопольська газета «Время» писала: «По предложению ректора Таврического университета Советом организована особая комиссия о положении высшей школы и науки в составе 30 профессоров и преподавателей, по 3 от каждого факультета; задачи комиссии: изучать положение высшей школы и науки в стране, вести мартиролог, подготовить возрождение высшей школы и науки в обновленной стране и т.д.» (30 жовтня (12 листопада) 1920 р.).

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Агафонов В.К. 100, 124, 130, 136, 162, 169
Адамов А.К. 49, 87
Аксенов Г.П. 128, 167, 648
Александр I 554
Александр II 554
Александровский Г.В. 606
Алексеев Н.Н. 661
Алешо О.Г. (Алешо А.Г.) 225, 583, 611, 637
Альбов С.В. 125, 163
Альвенслебен К. фон 660
Альошин П.Ф. 203, 207, 407, 414, 415, 419, 423, 425, 427, 429, 430
Андерсон О.М. 390
Андрієвський П. 267, 657
Андріяшев О.Х. 387
Андрусов М.І. 124, 161, 316, 320, 330, 334
Антонович В.Б. 116, 153, 203, 208, 274–276, 282, 351, 373, 375, 376–378, 390, 392, 394, 399, 404, 431, 437, 487, 553, 585, 586, 604, 627
Антонович Д.В. 619, 631
Антонович І.В. 627
Антонович-Мельник К.М. 288
Антоновичова А.В. 417
Апанович Е.М. 98, 99, 101, 103, 112, 131, 135, 137, 140, 150, 169, 171, 172, 645
Аппель 564
Араджіоні М.Х *див.* Романенко-Араджіоні М.Х.
Арендти 97, 133
Арнольдї 113, 150
Артеменко Г.В. 26, 36, 62, 74
Артоболевський В.М. 346
Архимович О.З. 339, 611
Арцыбашев Д.Д. 550
Асмус В.Ф. 536
Астров М.І. 613
Аулін Б.С. 668
Афанасієв Г.Е. 475, 476, 477, 482
Афанасієва Е.А. 477, 480
Афанасьєв Г.О. 636
Ачкасов В.М. 605
- Бабинець А.Є. (Бабинец А.Е.) 31, 68
Багалій Д.І. (Багалеї Д.И.) 108, 109, 114, 117, 119, 121, 131, 141, 145, 151, 154, 157, 158, 170–171, 179, 198, 201, 203, 204, 206, 209, 211–213, 215–226, 228–232, 234–241, 243, 248, 251, 252, 254, 255, 257–265, 267–277, 279, 281–299, 301, 302,

- 304, 309, 313, 315–323, 325, 327–330, 333, 334, 336–338, 340, 343–348, 350–353, 355, 356, 375–377, 390, 392, 394, 404–406, 410–414, 418–434, 436, 439, 440, 442, 443, 445, 446, 449, 451–463, 465, 466, 468–473, 476–487, 493, 512, 513, 516, 518, 519, 522, 524–527, 529–532, 534–536, 538–540, 555, 557, 580, 584, 586, 590, 594, 597, 601, 603, 605, 608, 609, 612, 614–617, 624, 630–632, 654, 664
- Бажаєв В.Г. 392–393, 403, 474, 475
- Базаревич Ф. 280
- Базилевич В.М. 534, 536–538
- Байков А.А. 124, 162, 564
- Баклаунд 641
- Бакунин А.А. 563
- Бакунина С.М. 563
- Бакунін П.А. 123, 159
- Балабольченко А. 607
- Балинський Б.І. 608
- Балінський І.М. (Балинский И.Н.) 117, 154, 428, 458, 486, 624
- Бараць Г. 634
- Барвінок В. 369
- Барвінський В.О. 473
- Барський П. 279, 444, 455
- Бартницький Є.М. (Бартницкий Е.Н.) 36, 74
- Барынина О.А. 599
- Беккерель А. 21, 57
- Белопольський 641
- Белопольський А.А. 566
- Бем А.Л. 437, 440, 441, 444, 447, 467, 477, 481, 483, 484, 635
- Берг Л.С. 643
- Бергсон Анрі (Бергсон Анри) 44, 82
- Беркенгейм Б.М. 558, 631
- Беркенгейм О.М. 405
- Берлинський М. 382
- Берло Г.Л. 477
- Бернацький М.В. 612, 613
- Беляєва Л.В. 104, 140
- Биковський Л.Ю. 303, 400, 405, 408, 420, 422, 442, 444, 449, 465, 468, 473, 477, 486
- Біленська 413
- Білімович О.Д. (Билимович А.Д.) 615, 663, 665
- Білімович А.Д. (Билимович А.Д.) 274
- Білогривець-Котляревський 399
- Білозерська В.І. (Белозерская В.И.) 207, 222, 376
- Білозерський В.І. (Белозерский В.И.) 373, 376, 627
- Білоноженко І.О. 477
- Білоцерківський Г.М. 470
- Більська Л.Г. 425, 440, 442, 458, 470, 472
- Біляшівський М.Т. (М.Ф.) 320, 323, 329, 334, 338–340, 344, 348, 350, 352–355

- Бобков В.В. 668
Боболинский Леонтий 224
Бобрецький М.В. 397
Бобринський, граф 111, 148
Богаєвський П.М. (Богаевский П.М.) 378, 507
Богданов Н. 647
Богомолець О.О. (Богомолец А.А.) 131, 170, 580, 642, 644, 645
Боженко В.Н. 661
Бойченко Е.А. 559
Болсуновський К.В. 417, 420, 422
Боляк О.С. 178
Боплан Левассер де 578
Бор Н. 22
Бочковичева Г. 463
Бредов М. 613
Брик О.Б. 24, 60
Бродський 351
Брунст 392
Бублик 408, 411
Буда С.О. 366
Будников П.І. 131, 169
Булгаков С.М. 129, 167
Бурачек М. 335
Бурксер Є.С. (Бурксер Е.С.) 26, 34, 36, 71–73, 131, 169, 170
Бунге М.М. 124, 161, 162
Бутвін В. 446, 448, 459
Бутовський О.М. 605
Бухарін М.І. (Бухарин Н.И.) 43, 82
Бучаченко А.Л. 38, 76
Бютогенбах 466
Бялобржеський Ч. 343
- Вавілов С.І. (Вавилов С.И.) 37, 44, 74, 82
Вавельберг 641
Вагнер Ю.М. 394, 398
Вайнцвайг С.Н. (Вайнцвайнг С.М) 462, 464
Вайнцвейг П.С. 401, 406, 663
Варава Т. 598
Василенко М.П. (Василенко Н.П.) 92, 94, 102, 104, 105, 108, 113, 114, 115, 118, 119, 131, 138, 139, 141, 145, 151, 152, 155, 156, 170, 172, 174, 177, 179, 180, 186, 191, 193, 198–201, 252, 263, 365–367, 373, 377, 378, 382, 493, 501, 503, 504, 512, 515, 551–555, 562, 579, 581, 586, 600, 618, 622, 624, 625, 628, 629, 636–640, 642, 649, 656, 659
Василій, єпископ 287
Васильєв 469, 470

- Васильєва Н.Ф. 178
Васьковский Е.В. 203
Ващенко-Захарченко 399
Венгеров 395
Вербиленко Г. 598
Вергунов В.А. 111, 148
Вересовська Т.В. 596
Вержбіцький В.І. 440
Вернадский Г.В. 133, 174, 548, 646, 647, 650, 659, 660
Вернадский И.В. 97, 117, 133, 545, 600, 602, 603, 605, 608, 610, 612, 614–620, 622–626, 628–631, 633–637
Вернадська (діво́че Костянтинович) Г.П. 98, 134
Вернадська (діво́че Старицька) Н.Є. (Вернадская Н.Е.) 100, 136, 444, 645
Вернадський Г.В. 124, 183, 548
Вернадські, рід (Вернадские, род) 97, 133, 545
Вернацкий В.И (дед) 544, 546
Вернацкий И.Н. 544
Вернацкий Н. 646
Веселовський С.Ф. 475
Вилинский А.В. 540
Винниченко В.К. 264, 268, 597, 599, 619, 657, 664
Виноградов А.П. 25, 37, 62, 74, 131, 170, 559, 644, 645
Виржаковський Р.Р. – 124, 162
Висоцький Г.М. (Высоцкий Г.Н.) 124, 161, 162, 228, 587
Вишневецькі 400, 422, 445, 446, 453
Вівекананда Свами (Вивекананда Свами) 44, 82
Віленська 413, 417
Воблий К.Г. 119, 124, 131, 157, 169, 170, 263, 270, 289, 311, 314, 316, 319, 321–326, 328, 330, 334, 493, 504, 505, 507, 512, 514, 516, 519, 522, 527, 532, 534, 540, 596, 610
Вовк А.Ю. 225
Вовк Г.Хв. 390
Вовк Ф.К. 194, 199, 204, 207, 223, 225, 376, 408, 581, 627
Вовкушевський Г.Д. 292
Возняк Д.К. 24, 60
Войнич-Сяноженцький С.Л. (Войнич-Сяноженський С.Л.) 350
Войткевич-Павлович В.І. 292
Волков В.П. 97, 102, 126, 133, 139, 164
Волков С.В. 21, 54, 57, 93
Володарський 479
Володимиров 397
Вольтман 385
Ворожейкин Н.Ю. 520
Вороненко В.В. 105, 141
Вороний М.К. 267

Воропаєв (Воропаев) 415, 420, 421, 440, 628
Воскобойников М.М. 608
Вотчал Є.П. (Вотчал Е.Ф.) 225, 586
Врангель П.М. 572, 612, 667
Всеволожський В.О. (Всеволожский В.О.) 31, 68
Вульф Є.В. 124, 162

Гаврик В.Д. (Гаврік В.Д.) 292
Гаврик С.В. 463, 484
Гавриленко Н.И. 131, 170
Гаврусевич Б.О. (Гаврусевич Б.А.) 26, 62
Галаган П. 625
Галант І.В. 347, 366, 420, 425
Галимов Э.М. 49, 87
Галицин Б.Б. 550
Ганейзер Є.А. 384
Ганицький І.М. (Ганицкий И.М.) 119, 121, 157, 158, 493, 494, 497, 501, 504, 506, 541, 603, 637, 639
Ганфман І.М. (М.І.) 292
Ганцов В.М. 267, 598, 611
Гапанович В.П. 292
Гарбар Л.В. 178, 187
Гарф Е.К. 282, 301, 312, 337, 350, 354, 618
Гатальський М.А. (Гатальский М.А.) 31, 68
Гауфман М.І. 450
Гельвіг Р.І. 124, 162, 574
Гербель С. 332, 594
Герін 425
Гермайзе О. 366, 647
Гете 45, 84
Гильденштедт 549
Гиммель 530
Гирич І. 601
Гінзбург 417
Гінзбург М.І. 417, 420, 626, 633
Глаголев 453
Гладкий П. 611
Гнилосиров В. 633
Гогель С.К. 478
Гоголі-Яновські 635
Гоголь В.А. 468
Гоголь В.П. 635
Гоголь М.В. 467, 468, 635
Гоголь М.І. 468, 635
Гоголь О.В. 635

- Голицын Б.Б. 550
Головачов 441
Головачова У.В. 441, 442
Головкін (Головкінський) М.А. 122, 159
Головня В.Я. 467, 468, 471, 635
Голоскевич Г.К. 267, 598
Голубев С.Т. 397, 400, 412, 416, 420, 422, 424, 426, 438, 439, 448, 450, 452, 454, 456, 457, 475, 480, 628, 632
Голубін Ю. (Голубин Ю.) 350, 611
Голубович В.О. 552, 650, 654
Голштейни, династія 545
Гольдман О.Г. 607
Горецький П.Й. 295
Горленко В.П. 400
Горляковичі 97, 133
Городецький 470
Горохів Д.В. 484
Гортинська Ю.О. 448
Горький Максим 626, 633
Готторпи, династія 545
Граве Д.О. 117, 154, 274, 365, 367, 603, 624, 639
Гревениц, барон 615
Гревс І.М. (Гревс И.М.) 126, 163, 548, 648
Греков Б.Д. 666
Греков В.І. 292
Гретер 534
Григор'єв Д.П. (Григорьев Д.П.) 23, 60
Григорович-Барський В.Г. 378
Гринько Г. 369
Грінберг 452
Грінченко Б.Д. (Гринченко Б.Д.) 153, 207, 218, 372, 373, 376, 380, 432, 434, 598, 627, 630
Грінченко (Загірня) М.М. 267, 380, 432, 434, 598, 627, 630
Гросгейм М.А. 101, 137
Гросман 387, 455, 457
Грушевська О.О. 510, 639, 642, 644, 650–654, 659, 658, 664
Грушевський М.С. (Грушевский М.С.) 121, 158, 199, 361, 390, 391, 395, 553, 555, 594, 598–601, 603, 606, 637
Грушевський О.С. 291, 295, 353, 510, 555, 597, 599, 601, 637, 639, 650
Гуїдоні Джеромо з Вернацці 646
Гулак Н.И. 544
- Давид 351
Даганов 417
Дан Дж.Д. 28, 29, 65, 66

- Данилевич В.Ю. 154, 264, 267, 281, 264, 394–397, 399, 414, 417, 418, 426, 432, 438, 442–444, 460, 461, 472, 474, 479, 480, 483, 485, 486, 601, 624, 631
- Даниленко В.М. 128, 166
- Данило, курер 392, 396
- Даниловский А.П. 611
- Двойченко П.А. 124, 161, 162
- Девманський П.М. 618
- Делоне М.Б. 270
- Дембчаківський 433, 435
- Де-Метц Г.Г. 119, 157, 294, 301, 493, 495, 504, 541, 639
- Демидов 616
- Демуцька Н.Г. 425, 440, 442, 443
- Демченко 430
- Денікін А.І. (Деникин А.И.) 124, 128, 129, 162, 166, 167, 173, 181, 356, 360, 572, 612–620, 660, 665
- Дерново-Ярмоленко А.А. 522
- Джоли Д. 548
- Дикштейн Ф.М. 445
- Димиденко Г. 666
- Дінабург Б. 420, 439, 453, 634
- Дінський 281
- Дітеріхс М.М. 238, 480, 591
- Дложевський С.С. 475
- Добров Г.М. 103
- Добровольський 238, 395, 396, 591, 592
- Доброхотов Г.О. 419, 470
- Довгий С.О. (Довгий С.А.) 24, 60
- Довнар-Запольський М.В. 353, 355, 612
- Докучаєв В.В. (Докучаев В.В.) 24, 58, 98, 99, 101, 121, 131, 134, 135, 137, 159, 170
- Долгов Д.О. (Долгов Д.А.) 24, 60
- Долгоруков, князь 388
- Долгоруков П. 659, 660
- Долін В.В. (Долин В.В.) 26, 62
- Домбровський 403, 406, 417, 425, 430
- Донцов Д. 655
- Дорошенко В.В. 374, 391, 393, 399, 438
- Дорошенко Д.І. 642, 645, 653
- Дорошенко П.Я. 203, 212, 227, 412, 416, 420
- Достоевский Ф.М. 546, 647
- Достоевський А.Г. 647
- Достоевський Г. 647
- Драгоманов М.П. 101, 115, 127, 137, 153, 165, 207, 226, 241, 351, 374–376, 546, 547, 555, 626, 641
- Драгомиров А.М. 615, 617, 620
- Дробжев М.И. 49, 88

Дробязко А.Л. 283
Дрогошевський А. 343
Дроншкевич Є.І. 398
Дубровіна Л.А. (Дубровина Л.А.) 103, 108, 114, 140, 142, 151, 178, 187, 606, 624, 625, 627, 629, 631–636
Дубровський В.Г. 267, 420, 428
Дубянський В.В. 344, 510, 512, 519, 529, 532, 603, 639, 640
Думитрашко В.К. 400
Дурдуківський (Дурдуковський) В.Ф. 177, 178, 186, 366
Душечкин А.И. 112, 149, 557
Дюбуа Р. 29, 66
Дяківський О.П. 417, 420, 422, 437, 442, 458, 459
Дяконенко В.М. 406, 408

Еваніцький В. Хв. 453
Еварницький Д.І. *див.* Яворницький Д.І.
Евдокимов 641
Егоров И.В. 497, 500–502, 504, 505, 507, 509, 512, 514, 515, 524, 525, 529, 532, 533, 540, 541
Ейнштейн А. (Эйнштейн А.) 41, 79
Ейхенвальд О.О. 325, 328, 334
Екатерина II 552, 554
Ернест I 486
Ернест II 486
Ернст Ф.Л. 177, 186, 288, 380

Егоров И.В. 119, 157
Елісарова С.Д. 101, 137
Єрмаков М.П. (Ермаков Н.П.) 24, 60
Єсьманський П.М. 471, 481, 482
Єфименко П.С. 585
Єфремов М.М. 151, 154, 420, 598
Єфремов С.О. (Ефремов С.А.) 114, 117, 171, 179, 207, 269, 272, 284, 293–295, 298, 299, 301, 339, 353, 365–367, 372, 373, 375, 376, 378–382, 384, 385, 387–395, 397, 400–404, 406–408, 410, 412–415, 417–421, 424, 426, 432, 434, 436–438, 440, 443, 445, 446, 448–454, 456, 457, 459–465, 467–478, 480, 482, 483, 487, 557, 581, 586, 601, 608, 622, 624, 626, 629, 631, 633, 642, 647, 653, 654

Жачко 481
Жангиль 564
Жедрінська Н.Є. 646
Жидовинов С.И. 43, 48, 81, 86
Житецький Г.П. (Житецкий И.П.) 114, 117, 151, 154, 372, 374, 378–382, 384–393, 395–400, 402–404, 406, 407, 409, 410, 414, 418, 419, 421, 423, 424, 426–434, 436–

441, 443, 445–447, 449, 451, 453–457, 459–463, 465–474, 476–487, 557, 624, 626, 627, 629, 633

Житецький П.Г. 376, 426, 598

Жиценський 425, 455

Жовинський Е.Я. (Жовинский Э.Я.) 26, 62

Жолінська 455

Жук К.М. 409, 417, 441, 447

Жуковский Г.Ю. 211

Журба О.І. 585

Жюно М.Л. 425, 440

Заболотний Д.К. 131, 169, 653

Завадський С. (Завадский С.) 250, 255, 387, 593

Завалішина Л.І. (Завалишина Л.И.) 178, 187

Завальнюк О.М. 121, 159, 604, 638, 641

Загірня М. *див.* Грінченко М.М.

Загнітко В.М. (Загнитко В.Н.) 26, 62

Загородній А.Г. (Загородний А.Г.) 21, 57

Зайцев П.І. 275, 285, 289, 345, 355, 442, 444

Закревський М.В. (Закревский Н.В.) 279, 280, 607

Залесский 640

Залкін С.Я. 125, 163

Заріцький П.В. (Зарицкий П.В.) 23, 60

Зарудні 97, 133

Заславський Д.Й. 458

Затонський В.П. (Затонский В.П.) 116, 153, 173, 174, 181, 277, 295, 298, 310, 311, 401, 405, 427, 444, 469, 561, 605, 625, 636, 661

Звенигородський О.В. 463–465

Зелений 243

Зелінська-Луначарська С.М. 660

Зелінська М.Н. 368

Зеньковський В.В. (Зеньковский В.В.) 44

Зілов П.О. 428, 434, 437

Зінченко О.В. (Зинченко О.В.) 26, 62

Злупко С.М. 602

Знаменський В.О. 101, 137

Зубець Л.А. (Зубец Л.А.) 178, 187

Зубкова Н.М. 178, 187, 627

Зусман С.С. 381

Іваницький Б.Е. 213

Іванов Л.Д. 519, 522, 523

Ігоревський Л.А. 650

Ігнатенко А.А. 99

Ігнат'єв П.И. 161

- Ишин А.В. 123, 125, 161, 163, 666, 667
Іванець Г. 303, 475
Іванів Я.М. 626
Іванов Є.М. 425
Іванов-Меженко Ю.О. 117, 154, 624
Івантишин М.М. (Івантишин М.Н.) 26, 62
Ігнатенко 135, 608
Ігнат'єв П.І. 123
Ізраєльсон Я.І. (Ізраєльсон) 439, 442, 453, 458, 459, 467, 481, 634
Іконников В.С. (Іконников В.С.) 199, 204, 210, 223, 226, 365, 367, 375, 377, 390, 394, 400, 406, 423, 425, 434–437, 445, 446, 449, 453, 455, 465, 466, 585, 604, 605, 622, 628
Іртіщ (Ртіщ) Д.І. 647
Істомін 399
Ішунін 403
- Йоффе (Іоффе) О.Ф. (Іоффе А.Ф.) 37, 74, 566, 666
- Казанцев 399
Калачевський С.М. (Калачевский С.Н.) 192, 200, 577
Калиненко 401–403
Калиненко К. 280
Калинович М. 598
Каліхевич Н.М. 420, 460
Калішевський А.І. 380, 404, 437
Калюжний В.А. (Калюжный В.А.) 24, 60
Каманін І.М. (Каманин И.М.) 223, 226, 268, 283, 461, 585
Камінський В.А. 317, 326, 471, 473, 636
Каміонський М. 634
Каневська Є.В. 425, 470
Канзи 336
Капіца П.Л. (Капица П.Л.) 37, 74
Караваєв В.А. 475, 481, 608, 618
Карпинский А.П. 467
Карпинська М.П. 400, 406, 408
Карпинська (Карпінська) О.Я. 419, 440, 443
Карпіні Плато 578
Карпінська О.М. 442, 443
Карский Е.Ф. 544
Касперович 421, 422
Кассо 157, 551
Касьяненко Т. 500
Каченовский Д.И. 545
Кашенко Г.М. 417, 440, 442, 443, 601

- Кашенко М.Ф. (Кашенко Н.Ф.) 105, 108–109, 141, 145–146, 177, 186, 198–203, 209, 214, 220, 224–225, 228–230, 232–234, 237, 239–242, 251–255, 257–258, 260–262, 265, 266, 268, 270–273, 275–276, 283, 286–289, 292–295, 297–298, 302–304, 312, 314, 321, 329, 334, 336, 338, 340, 344, 346–348, 352, 355–356, 365–366, 395, 578, 580–582, 587, 589, 591, 594, 595, 608
- Квасниця В.М. (Квасниця В.Н.) 23, 60
- Квітка-Основ'яненко Г.Ф. (Квітка-Основьяненко) 547
- Келлер В.В. 122, 129, 159, 167
- Керенський О.Ф. (Керенский А.Ф.) 128, 166, 551, 660
- Кибальчич Н. 356
- Кивелюк В. 458
- Кигим С. 98–99, 101, 134–135, 137
- Кириченко Н.С. 470
- Кистяковский Ю.А. 224
- Ківліцький Є.О. 154, 404–411, 413–422, 424–441, 443–457, 459–473, 475–476, 478, 479–487, 664
- Кієвщинська Т.Ф. 440
- Кіржаєв С.М. (Киржаев С.Н.) 171, 173, 178, 187, 601
- Кістерська Л.Д. 105, 141
- Кістяківський (Кістяковский, Кістяковский) Б.О. (Кістяковский Б.А.) 105, 119, 142, 157, 186, 215, 234, 238, 241, 269–270, 272, 275–276, 278–279, 281–283, 285–287, 289–290, 292–295, 298–299, 301–302, 304, 309, 312–313, 315–317, 319–323, 325, 327, 329–330, 333, 355–356, 388, 418, 434, 455, 467, 487, 493, 495, 496, 540, 541, 597, 605, 613, 658, 659, 662–664
- Кістяковський (Костяковский) В.О. 179, 186, 287, 289–290, 292–295, 298–299, 301–302, 304, 309, 313, 315–317, 319, 321–323, 325, 327, 329, 334, 338, 340, 344, 346, 348, 350, 352, 355, 357, 444, 562, 618, 661
- Кістяковський О.Ф. 434, 460, 467, 469, 470, 603, 633
- Кістяківська О.І. 568–570
- Кларк 24, 61
- Клепинін М.І. 124, 162
- Клименко І.В. (Клименко И.В.) 178, 187
- Клінгер В.П. 610
- Князєв Г.О. 643, 644
- Ковалевський В.И. 548
- Ковалевський В.В. 131, 169
- Коваль П. 602
- Ковальська 423
- Ковальський О.О. 473
- Ковальчук М. 603
- Кованько П.Л. 324
- Ковбаса 400
- Козленко Г.В. 411, 507
- Козловський 507
- Колбасьєв В.В. 292

- Коловрат-Чирвінський Л.С. (Коловрат-Чирвинский Л.С.) 36
Колубовський Я.М. 274, 423, 425, 429, 432, 440, 442, 443, 453, 471
Колчинский Э.И. 28, 64
Коль 450
Кон Фелікс 342
Кондра С.Г. 405, 408, 410, 438
Кондра С.С. 415
Кондратьев Г.А. (Фрейберг) 641
Кондратьев М.Д. 596
Кониський О. 399–400, 629
Коновалець Є. 270, 597, 606
Константинович В.М. (Константинович В.Н.) 119, 493, 495–497, 500, 502, 506, 507, 510, 512, 514, 516, 518, 539–541
Константиновичі 98, 134
Коперник М. (Коперник Н.) 43, 81
Копылов М.С. 520
Кордт В.О. (Кордт В.А.) 114–115, 117, 151–152, 154, 174, 182, 200, 215, 372–374, 378–384, 387–393, 395–404, 406–407, 409, 410, 412–414, 416, 419–422, 424–431, 433, 435, 436, 438–441, 443, 446, 448, 449, 451–453, 456–460, 463–466, 468, 470–472, 474, 478, 480, 482, 483, 485–487, 578, 624–627, 632
Коренев В.О 292
Кореневський М.І. 445, 470, 486
Коржинський Д.С. (Коржинский Д.С.) 23, 60
Корнилов А.А. 648
Короленко А.Я. 545
Короленко В.Г. 545, 647
Короленко Е.М. 545
Короленко Е.Я. 545, 546
Короткий В.А. 174, 175, 182
Корчак-Чепурківський О.В. (Корчак-Чепурковский А.В.) 365, 367, 510, 511, 512, 516, 519, 522, 525, 527, 530, 531–533, 540, 541, 604, 640, 658
Корш Хв.Є. (Корш Ф.) 457, 536, 633
Косинський В.А. (Косинский) 108–109, 145–146, 177, 186, 251–252, 254, 256, 258, 266, 272, 329–334, 338, 355, 591, 594, 610
Косоногов Й.Й. (Косоногов И.И.) 105, 142, 198, 200, 202–203, 206, 218, 220, 224–225, 228, 230, 232, 234, 237–239, 242, 579, 590, 607
Костко В.І. 618
Костомаров Н.И. 544, 547, 629, 646
Костомарова А.Л. (уродж. Крагельська) 646
Костянтин Острозький, князь 194
Котельников В. 646
Котляревський О. 633
Коцюбинський М. 598
Коцюра П.С. 263
Кочановский 545

- Кочубей, князь 481
Кочубинський О.О. 374
Кошляков Н.С. 665
Краковецька-Бродовська О.З. 458, 470, 472
Краснов, генерал 552
Красуский І.А. 209, 494, 498, 504, 507, 512, 516, 533, 540
Кривдик С.Г. (Кривдык С.Г.) 26, 62
Криворотченко М. 352
Кривошеин 612, 614, 615
Кривченко Г.О. 314
Крижанівська О.О. 647
Крижанівський В.І. 606
Крижановський В.М. (Крыжановский В.М.) 34
Крижановский В.О. 292
Криловський А.С. 623
Крим С.С. 666
Кримський А.Ю. (А.Е.) (Крымский А.Е.) 105, 108–110, 114, 116–117, 121, 131, 142, 145–146, 151, 153–154, 158, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 179–182, 185, 186, 199, 224, 226, 228–230, 232–234, 237–240, 242–243, 251–252, 254–255, 257–276, 278–279, 283–295, 297–305, 307, 309–316, 318–319, 321–323, 325–327, 329, 334, 336–338, 340, 344–345, 347–348, 350–357, 365–370, 372–374, 378–382, 384, 387–388, 391–404, 406–408, 410–412, 414, 416–418, 421, 424, 427, 428, 430, 431, 433, 435–438, 440, 441, 443, 445–449, 451, 454, 459, 460, 463, 465, 468, 471, 472, 474–480, 482, 483, 485, 487, 540, 541, 555, 557, 560, 580, 584, 585, 590, 593, 594, 598–601, 603, 605, 606, 610–613, 616, 619, 620, 622, 624, 626, 630–634, 636, 658, 661
Кристер А.Е. 596
Кричевський В. 648
Кроль 448
Кротевич К.М. 392
Крузій М. 608
Круліковський Л.К. 312–313, 339, 611
Крупов 378
Крушельницький М. 391, 393, 399
Кубей І. 458
Кудрявцев П. 324
Кузнецов Н.І. (Кузнецов М.І.) 124, 161–162, 616
Кузнецов С.Д. (Кузнецов С.Д.) 34, 71
Кулаковський Ю.А. 412, 417, 439, 447, 449, 452, 454, 456, 457, 475, 634
Кулиш 547
Кульженко С.В. 462
Кульська О.А. (Кульская О.А.) 26, 62
Кулябко-Корецький М.Г. 382
Купен 558
Кураєва І.В. (Кураева И.В.) 26
Курдиновский 530

- Курило О. 611
Курнаков Н.С. 561
Курчатов І.В. (Курчатов И.В.) 37, 76
Кугузов М.В. 546
Кучмаренко В. 103, 140
Кушакевич С.Е. 148, 314, 534, 536, 562, 608, 619
Кушакевич С.Ю. 112, 319
Кюри П. (Кюри П.) 22, 35, 58, 72
- Лавров 547
Лавров В.В. 122–123, 125, 159, 161, 163, 178, 187, 666, 667, 668
Лавровська М.Й. 425, 458
Ладижніков 396, 418, 421, 422
Лазаревський О.М. 456, 457, 458, 461, 555, 635
Лазаренко Є.К. (Лазаренко Е.К.) 23, 24, 60
Лазареви 97, 133
Лакруа А. 564
Лапо А.В. 49, 87
Ларєв 373
Лебедев 617
Лебедева Г.Е. 599
Лебединцев П.Г. 396
Лебідь-Юрчик Х.М. (Лебедь-Юрчик Х.М.) 253, 595
Левашов В.В. 564, 565, 663
Левашова Є.В., графиня 263, 277–280, 282, 285, 300–301, 312, 337, 617, 625, 661
Левашови 562
Левашовський 619
Левин І.О. 321
Левитський Л.М. 623
Левицький О.І. (Левицкий О.И.) 108–109, 145–146, 223, 226, 251–252, 254, 256–269, 261–262, 264, 267–271, 273, 275–276, 278–280, 283, 285–290, 282–294, 298–299, 302, 304, 309, 311, 313, 315–316, 318–319, 322–323, 325, 327–329, 334, 336–338, 340, 344–345, 347–348, 350, 352–353, 355, 357, 365–366, 403, 416, 420, 431, 461, 510, 534, 535, 536, 557, 562, 580, 585, 591, 594, 596, 605, 616, 617, 620, 622, 640
Ленін В.І. (Ленин В.И) 560, 623
Леонова Л.С. 54, 126, 164
Леонтович В.М. 460, 470
Леонтович Ф.І. 282
Леонтьєв 341–342
Леруа Е. (Леруа Э.) 44, 82, 548
Лесков 545
Ле-Шательє 558
Леше Л. 285
Лещінська М.І. 442, 444
Линник В.П. 210

- Липський В.І. 117, 131, 154, 169, 266, 269, 274–275, 302, 311, 314, 316, 319, 322–325, 327, 329, 334–336, 338–340, 343–344, 347–348, 350, 352, 354–355, 357, 365, 367, 455, 484, 485, 601, 608, 620, 622, 624, 642, 661
- Лисенко М.В. 467, 477
- Лисенко М.М. 477
- Лисін (Лисин) Б.С. 275
- Лискун Е.Ф. 550
- Личков Л.С. 486, 627
- Лібов Є. 660
- Лінде 399
- Лісна І.М. (Лисная И.М.) 36, 74
- Лічков Б.Л. (Личков Б.Л.) 93, 119, 131, 157, 169, 174, 183, 297, 493, 500–502, 504, 505, 507–509, 512–514, 516, 517, 523, 525, 526, 528, 529, 532, 534–536, 543, 556, 644, 654, 656, 668
- Лобода А.М. 119, 157, 214, 366, 493, 500–502, 504–508, 512, 515, 516, 522, 525, 541, 611
- Лозинський І.Ф. 268, 273, 320, 602
- Лозієв П.Н. 303, 319, 442, 652
- Ломоносов М.В. 44, 82
- Лопухін-Демидов М.П. 471, 487
- Лось 400
- Лошкарев 397
- Лубкин С. 351
- Лубківський Р.К. (Лубковский Р.К.) 210, 377, 628, 629
- Лугинин В.Ф. 549
- Лук'яненко О.М. 391, 396, 398, 400, 452, 459, 462, 510, 640
- Лук'янов Д. (Лукьянов Д.) 351, 601
- Луначарская О.В. 557, 660
- Луначарський А.В. (Луначарский А.В.) 557, 659, 660
- Лур'є Б. 634
- Луценко І.Г. 393, 395–397, 400
- Лучицька М.В. 416, 420, 445, 449, 451, 457, 466, 631, 634
- Лучицький В.І. (Лучицкий В.И.) 36, 71, 109, 119, 124, 157, 162, 233, 403, 411, 416, 451, 464, 493, 496, 502, 510, 512, 513, 516, 519, 524, 527, 529, 532, 534, 536
- Лучицький І.В. 403, 411, 416, 425, 446, 449, 451, 457, 464, 466, 497, 618, 640
- Любавський 616
- Любецька А.І. 466, 467
- Любимов Є. (Любимов Е.) 354
- Любошїнська Г.Є. 646
- Любченко П.П. 479
- Ляпіна О. 647
- Лятошинський М.Л. (Лятошинский) 457, 469, 485
- Ляхницький К.В. 292
- Ляхоцький К. 384
- Ляшко С.М. 586

- Львов М.М. 663
- Мазепа 664
Мазуренко 406
Майборода С.М. 426
Майер 351
Май-Маевский 620
Макаренко 657
Макаренко А. 260, 597
Макаренко А.П. 458
Макаренко К.И. 519–523
Макаренко М.Е. 486
Маклаков В.А. 666
Максимович М.А. 547, 547, 633
Малиновський І.О. (О.О.) (Малиновский И.А.) 131, 203, 281, 596, 616, 617
Малінін І.М. 613–617
Малішевський 397, 400
Маляренко Т.О. 440, 442–444, 477
Маляренко Т.Й. 425
Мамуровський В.Н. 426, 427
Мандельштам Л.І. 643
Мануильский 560
Мануйлов 530
Марголін 415, 416, 420, 628
Марголіна А.Н. 461
Марія Федорівна, імператриця 600
Маркевич О.І. (Маркевич А.И.) 665, 666
Маркович Д.А. 293, 425, 633
Марковська 451, 454
Марковський М.М. (Марковский Н.Н.) 117, 154, 433, 437, 439, 473, 486, 624, 629, 633
Маркс 545
Марр Н.Я. 551, 552
Масальський В. 666
Маслов В.І. 475
Масловський 469, 471, 473, 483
Массена 546
Матвєєва Л.В. 105, 141, 370
Матковський О.І. (Матковский О.И.) 23–24, 60
Махно 604
Маяковський Я.Л. 387
Медзвецька К.М. 444, 445
Медзведський Н.А. (Медзвецкий Н.А.) 217, 225, 235, 242, 583, 597
Меленевський Ю.Ф. 475, 486
Мельник А.Й. 458, 459

- Мельник-Антонович К.М. 274
Мендєєєв Д.І. (Менделєєв Д.И.) 21, 58
Меррей Д. 558
Мешков 551
Микола II 649
Милюков 577
Минуцький (Мініцький) 380
Мирний Панас 596
Мирра 331
Михайлов К. 563
Михальчук К.П. 335, 399
Михальчук Т.Ф. 335
Мищенко (Міщенко) Ф.І. 177, 178, 186, 365–366
Мініцька Т.М. 411, 458, 466
Мініцький М.В. 486
Мірза-Авак'янц Н.І. 275, 289
Мітіліно М.І. (Митилино) 122, 159
Міт'яєв О.М. (Мит'яев А.М.) 68
Міцан Т.В. (Мицан Т.В.) 178, 187
Міцкевич Б.Ф. (Мицкевич Б.Ф.) 26, 62
Міяковський В.В. 117, 154, 317, 366, 466, 612, 624
Могильовцев С.С. 381
Могілянська М.Д. 440, 442–444, 459, 470
Могілянський М.М. 194, 382, 586
Могілянський П. 352
Модзалевський В.Л. (Модзалевский В.Л.) 109, 145, 198–199, 201, 203, 206, 209, 212, 214–215, 218–220, 222–224, 226, 228–230, 232, 234, 237–243, 267, 271, 274, 276, 281, 288, 347, 388, 412, 416, 420, 461, 556, 584, 588, 612, 619, 656, 658
Модзалевський Б.Л. 612
Мовчановська М.Л. 470, 472
Мовчановська О.Л. 458
Моїсеєва Н.П. (Моисеева Н.П.) 32, 69
Молчановська 437, 439, 458
Молчановський Н.В. 425, 428, 435, 439, 441, 633
Монтеск'є 647
Моргулева О.М. 439
Морейнин А.К. 533
Морозов Г.Ф. 124, 161
Мотрич-Шамрай В.О. 408, 428
Мочалов И.И. 43–44, 46, 51, 53, 55–56, 71, 83–84, 90, 92, 95–96, 99, 118, 135, 157
Муравйов М. 650
Мурашко М.А. 335
Мурашко О.О. 334–335
Мурзаєв П.М. 125, 163
Мухин М.Т. 297

Мюррей Д. 660

Мятієв А.М. (Мятієв А.Н.) 31

Назаров І.М. 295, 448

Назимов В.В. 292

Наполеон І 546, 553, 572

Наполеон ІІІ 646

Нарбут Г.І. 336, 484, 485

Науменко В.П. 116, 153, 192, 250, 255, 258, 321, 355, 376, 392–393, 398–399, 434, 439, 441, 447, 449, 612, 613, 619, 629, 633

Наумко І.М. (Наумко І.Н.) 24, 60

Наумов Г.Б. 47, 85

Наумович В.Н. 558

Негода Г.М. (Негода Г.Н.) 32, 69

Неелова Е.П. 552

Несторовський П.А. 439, 470, 486

Николаєвич Г. 287

Николай І 554

Ніковський А.В. 267, 598

Нікольський О.М. 297, 310, 324, 334

Новаківський І.С. 277

Новгородцев П.І. 129, 167, 613–617, 620

Носов А.З. 384, 387–393, 395–407, 409, 410, 412, 413, 418–424, 427–433, 436–441, 443–487 627, 630

Носович 615, 617, 620

Оболенський В.О. 129, 167

Обручев В.О. 124, 131, 161–162, 666

Огієнко І.І. (Огиенко І.І.) 119, 121, 157, 214, 401, 493–496, 500, 501, 504–506, 508, 511, 524–525, 527, 529, 531–533, 540, 541, 603, 640, 656, 667

Оглоблин Д.О. 101, 137, 660

Оглоблин О.О. (Оглоблин А.) 101, 137, 558, 660

Окунев 200

Олександр І 554, 649

Олександр ІІ 554, 651

Олександров А.М. 470, 472

Олександровська Н.В. 390, 470, 472

Олеховський М.О. 101, 137

Ольденбург С.Ф. 102, 126, 163, 207, 376, 553, 564, 566, 648, 652

Ольденбург Ф.Ф. 126, 138, 163, 547, 648

Онищенко О.С. (Онищенко А.С.) 21, 57, 103, 106, 108, 110, 114, 140, 142, 145, 147, 151, 178, 187, 606, 624, 625, 627, 629, 631, 632–636

Оноприєнко В.І. 43–44, 46, 51, 53, 55–56, 81, 83–84, 90, 95–96, 103, 140

Опарін О.І. (Опарин А.І.) 31, 68

Опоков Є.В. 281, 417

- Орда Павло 476
Орженцький Р.М. 323, 325–326, 328, 334, 352, 355, 623
Орлов О.Я. 323, 330, 334, 580
Остапенко С. 602
Осташенко-Кудрявцев Б.П. 200, 504, 578, 641
- Павел І 544
Павленко Ю. 103, 140, 650
Павлишин В.І. (Павлишин В.И.) 23, 24, 60
Павлов А.П. 543
Павлова М.В. 543
Павлов-Сільванський М.М. 257, 326, 353, 596
Павловский 540
Павловський Є.П. 666
Павлуцький Г.Г. (Павлуцкий Г.Г.) 105, 119, 121, 142, 157, 158, 198–201, 204, 207–210, 212, 214, 215, 217, 218, 220, 223–226, 228–230, 232, 234, 236–242, 376, 495–497, 500, 502, 504, 505, 507, 510, 511–516, 518, 519, 522, 524, 525, 527, 529, 531, 532, 534, 535, 538, 541, 584, 603, 640
Палиенко 563, 620
Палладин В.И. 124, 161, 162, 199, 616, 666
Панченко 341
Панченко М.Ю. 578, 581, 582
Панятенко П.Д. 533
Патон Б.Є. (Патон Б.Е.) 17, 20
Паулі І.А. 427
Пачоський О.К. 282
Пашкевич 618
Перельман А.И. 26, 63
Перетц В.М. (Перетц В.Н.) 109, 146, 199, 200, 202, 216, 289, 320, 323, 334, 345, 577
Перфецький Є.Ю. (Перфецкий Е.Ю.) 173, 175, 182, 372–374, 378–382, 384, 385, 387–389, 391, 395, 396, 401, 557, 624, 629, 631, 656, 658, 659
Петлюра С. 268, 560, 597, 599, 604, 616, 619, 657, 664
Петр І 138, 553
Петриченко О.Й. (Петриченко О.И.) 24, 60
Петров М.І. (Петров Н.И.) 108, 145, 251, 259, 295, 311, 318, 321, 334, 353, 412, 486, 557, 590, 594, 608, 609, 636
Петрушевич Є. 602
Пиріг Р.Я. 650
Писарева Н. 406
Письмений С. 395–397
Підоплічко І.Г. 131, 170
Піскорська Н.В. (Пискорская Н.В.) 428, 440, 443
Платонов О.М. 23, 60
Поваренних О.С. (Поваренных А.С.) 23, 60
Подолінский 547

- Покровський М.М. (Покровский М.Н.) 564, 566, 626, 633
Полозов М.М. 479
Полонська-Василенко Н.Д. 649
Полупанов А.В. 651
Поляков 392
Полянський В.В. 268, 272, 324
Пономарев С.І. 373
Пономаренко О.М. (Пономаренко А.Н.) 26, 36, 62, 74
Понятенко П.Д. 420, 422, 444, 473, 487
Попель 507
Попов 484, 485
Попов С.П. 23, 60, 121, 124, 159, 162
Попович Г.Г. 453
Попруженко 243
Постернак С.П. 116, 117, 154, 624, 633, 637
Потебня А.А. 222
Похитонов Н.Д. 397, 547
Прахов О. 445, 446
Прокопович В.К. 473, 486, 642
Птуха М.В. 131, 170, 269, 272, 324, 330, 347, 365, 367, 417, 596, 597
Пузанов І.І. 124, 162, 334
Пухтинський М.Д. 292
Пушечников П.Н. 611
Пфейффер Г.В. 365, 366, 367, 623
- Радлов Е.Л. 44, 82
Радченко 403
Радченко М.І. 446, 449, 455, 605
Радченко О.Х. 445
Разумовський Кирилл 552
Раковський Х.І. (Раковский Х.И.) 301, 331, 341, 560, 607
Ратькова-Рожнова 465
Рахманін Ю.А. 32, 69
Ребінський В.П. 453
Регель Р.Э. 550
Резцов 426
Рейнбот П.Є. 577
Рейнгард-Палей О.В. 644
Рейтлінгер М.О. 270, 321, 347, 453
Рейтлінгер Л.М. 396, 480
Рейхінштейн Д.Г. 317, 326, 467, 468, 471
Репнін, князь 303
Репніни 424, 427, 442, 469, 471, 481, 482, 636
Реформаторський С.М. 639
Резніков В. 596

- Ржепецький А. 594
Різниченко В.В. 606
Рогович 399, 441
Роговой А. 647
Рожанська 475
Розенталь 564
Розентретер 378
Романенко-Араджіоні М.Х. 448, 458, 470, 472
Романівський В.О. 288
Романови 545
Романов К.К. 652
Ромневич 514
Ростовцев-Дінабург М.І. 416
Рубель 550
Руда С. 103, 140
Рудинський М.Я. 627
Рудниковичі 97, 133
Рудницький 639
Рудницький Є. 611
Рудницький М.И. 510
Рудницький С.Л. 597
Русов О.О. 282, 380, 630, 633
Русова С.Ф. 380, 384
Руссо 647
- Сабанєєв П.П. 534, 536, 538
Саввин Н.Н. 541
Савич Н.В. 609
Савич-Ричгорський В.М. 282
Савінський В.А. 418
Савіцька В.М. 428
Савіцька М.П. 430, 440
Савіцька М.К. 442, 458, 470
Савіцька О.М. 428
Савченко 418, 421, 422, 425, 475
Сагарда М.І. 117, 154, 409, 452, 453, 458, 459, 475, 486, 624, 630, 632
Садик Ю.М. 460, 472
Садовець О.О. 639
Салазкин С.С. 552
Саливон Г.Д. 405, 407
Саліковський О.Ф. (О.Х.) 414, 415, 429, 436, 438, 457, 458, 465, 472, 473
Салко 423
Самоненко І.І. 267
Самородов В.М. 98, 99, 134, 135
Сафроніва М.С. 430

- Сахаров О.В. (Сахаров А.В.) 588
Свентославский 548
Северцова Л.Б. 643
Секунда Т. 479
Семашко Н.А. (М.О.) 129, 167, 564
Семененко М.П. 34–36, 72–75
Семенкевич Ю.М. 312, 609
Семперович Л.П. 477, 487
Сергеева І.А. 634
Сергієнко Г.Я. 647
Сердюк Л.Т. 648
Симаков С.И. 43, 81
Смиренко В.Х. 487
Симоненко 395
Синайський В.І. 596
Синіцин Н.І. (Синицын Н.И.) 32, 69
Синявський О.Н. 611
Ситін 395
Ситник К.М. (Сытник К.М.) 98, 99, 101, 103, 104, 112, 113, 131, 134, 135, 137, 140, 141, 150, 169, 645
Сідельников 487
Сікорський І.О. 392, 393, 403, 408, 411, 448
Сімінський (Симінський) К.К. 131, 169, 412, 417
Скліфософський 98, 134
Скобелев В.М. (Скобелев В.М.) 36, 74
Сколодовська-Кюрі М. (Склодовская-Кюри М.) 22, 58, 564, 565
Скоропадський П.П. (Скоропадский П.) 105, 108, 114, 118, 141, 145, 146, 151, 155, 172, 174, 180, 248, 250, 255, 258, 332, 552, 581, 590, 593, 594, 597, 603, 627, 629, 636, 638, 641, 650, 654, 656, 657, 659, 660, 664
Скрипка О.А. 178, 187
Скрипник М.О. 408, 411, 415, 420, 421
Скрипчинський П.В. 382
Скуп 565
Славик Ф. 567
Слезкин П. 524
Смаль-Стоцький С.О. (С.Й.) 108, 145, 251, 258, 334, 590, 594
Смирнов П.П. 639
Смирнов С.А. 320
Смоленський І.Л. 417
Сно О.П. 439, 440, 443, 444, 458, 459, 461, 470
Соболев В.С. (Соболев В.С.) 23, 60
Соботович Е.В. 35, 72
Соколов В.П. 483
Соколов І.І. 297
Соколов К.М. 613

- Соколов О.М. 268, 269
Соколовський Г.А. 344
Соколовський О.Н. 169, 642
Сократ 44, 82
Солдатенко В.Ф. 604, 650
Соловійов В.С. (Соловьев В.С.) 44, 82
Сорбі Г. (Сорби Г.) 23, 62
Сорокина М.Ю. 173
Софронієв М.С. 486
Сохань П.С. 601
Сохань С.В. 178, 187
Спасський 485, 486
Спекторський Є.В. (Спекторский Е.В.) 105, 119, 142, 157, 203, 206, 209, 211, 212, 215, 218, 223, 224, 226, 228–230, 232, 234, 237–239, 241–242, 294, 493, 495–497, 500–502, 504, 505, 507, 509, 512–516, 518, 519, 522, 527, 5329, 531–534, 539–541, 562, 613, 617, 620, 639, 661
Сперанський О.В. (Сперанский А.В.) 105, 142, 198, 201, 203, 209, 211, 215, 218, 223–224, 226, 228–229, 232, 234, 236–237, 239, 241–242, 355, 582, 590
Срезневський Б.І. 365
Станіслав Август, король 476
Станіславський М.О. 445, 470
Старинкевич І.Д. (Старынкевич И.Д.) 131, 169
Старицька М.Є. 646
Старицька (діво́че Зарудна) М.І. 646
Старицька Н.Є. 98, 134, 136, 646
Старицький Г.Є. 646
Старицький Є.П. 98, 134, 646
Старицький М.Є. 646
Старицький П.Є. 646
Старицькі (Старицкие) 97, 98, 133, 134
Старік І.Є. (Старик И.Е.) 36, 73
Старовойт С.В. 169, 178, 187
Старынкевич-Борнеман И.Д. 558, 559
Шашевський Є.Д. 324
Стебницький П.Я. (Стебницкий П.Я.) 117, 154, 204, 207, 252, 288, 293, 301, 366, 376, 386, 403, 581, 586, 594, 607, 624
Стеллецький Г.(І.)Я. 318, 356
Степаненко В.П. 418, 433, 434, 436, 448, 450, 453, 634
Степанов 521
Степанов В.О. 613
Степанюк Л.М. 36, 74
Степович А.І. 461, 470, 486
Степченко О.П. 178, 187
Стефані М.М. 290, 424, 425, 427, 429, 431, 462, 464
Стещенко В.С. 596

- Стещенко І.М. 633
Стещенко О.М. (Стещенкова О.М.) 403, 417, 448, 460, 462
Стойко С.М. 98, 99, 101, 103, 112–113, 131, 134–135, 137, 140, 150, 169, 645
Столяров 531
Стрелін С.Л. 125, 163
Стринкевич І.Д. 112, 149
Строгонова Л.Г. 48, 87
Струве 641
Субтельний О. 546, 645
Суворов О.В. 648
Сумцов М.Ф. (Сумцов Н.Ф.) 177, 178, 179, 186, 199, 212, 269, 272, 291, 334, 607
Сухоребрий А.О. (Сухоребрий А.О.) 31, 68
Сушицький Ф.П. (Сушицкий Ф.П.) 119, 121, 157–158, 314, 321, 354, 493–497, 500–502, 504, 506–508, 510–514, 516, 517, 519–523, 525–527, 529, 531–533, 540, 541, 601, 603, 618, 637, 639, 640, 656
Сялковська А.К. 300
- Талиев В.И. 542
Тализін 409
Тарашан
Тарновська-Глінка С.В. 628
Тарновський І.В. 465
Тарановський Ф.В. (Хв. В.) 108, 145, 186, 251, 255, 256, 258, 261, 262, 265–273, 277, 278, 279, 281–283, 285–295, 297–299, 301–302, 304, 309, 313, 315–317, 319–326, 328, 330, 333, 334, 580, 591, 594, 605, 610, 616, 617
Тарновський В.В. 448, 465, 628
Тарнавський 396, 464
Тейфель 413
Терещенко Н.А. 426, 469, 471, 473, 474, 478, 479, 481, 484
Терновський 400
Тизенгаузен О.О. 292
Тимирязев К.А. 557
Тимофієвич Семен (Симеон) 302
Тимошенко С.П. 105, 108, 109, 142, 145, 146, 198, 201, 203, 206, 209, 212, 213, 220, 222–226, 228–230, 232, 234, 237, 239, 241, 242, 250–262, 264–266, 268, 270, 272, 273, 275–279, 281–283, 286–292, 295, 297–299, 301–302, 304, 311, 315–321, 323–327, 329, 334, 337, 338, 339, 344, 346–350, 355, 356, 408, 431, 562, 580, 582, 591, 594, 595, 611, 613–618, 620, 662
Тимошок 430
Тимченко Є.К. (Тимченко Е.К.) 105, 142, 198, 201, 203, 206, 207, 212, 214, 215, 218, 220, 222, 223, 224, 226, 229, 230, 232, 233, 234, 237, 238–242, 259, 264, 265, 376, 584, 598, 601
Титов Ф.І. 477, 479, 636
Тиховський Ю.І. 471, 487
Ткаченко М.М. 597

- Товстоліс М.М. 292
Толлі 400, 453
Толстой М.І. (Толстой М.И.) 26, 62
Толстопятов М.А. 543
Торо 565
Торський С.І. 439, 445, 446, 449, 451
Точидловский И.Я. 225, 230
Трегубов Є.К. 388, 389, 390, 392, 393, 409, 631
Треніна 462, 463, 475, 476
Третьяков С.Ф. 101, 137
Тронько П.Т. 598
Троцький Л. 604
Трубецкой Г. 616
Трубецькой Є.М. (Трубецкой Е.Н.) 44, 82, 563
Трубецькой С.М. (Трубецкой С.Н.) 44, 82
Туган-Барановська О.Ф. 612
Туган-Барановський М.І. (Туган-Барановский М.И.) 105, 109, 142, 145, 146, 199, 203, 209, 211, 212, 214, 215, 218, 223, 226, 227, 228–235, 238, 239, 241, 251, 252, 254–256, 258, 262, 265, 266, 268, 272–274, 282, 327, 588, 591, 594–597, 602, 605
Туніцький В.І. 458, 486
Тутковська І. 440, 442, 458, 470
Тутковський В.П. 405, 408, 601
Тутковський П.А. (Тутковский П.А.) 105, 108, 111, 112, 117, 142, 144, 145, 149, 154, 198, 199, 201, 203, 204, 209, 212, 214, 215, 218, 223, 224, 225, 228, 229, 230, 232, 234, 237–242, 251–254, 256, 258, 261–263, 265–268, 270–271, 273, 275–278, 309, 313, 315, 316, 319, 322, 323, 325, 327, 329, 334, 336, 338, 339, 341, 344, 346–348, 350–353, 355–357, 374, 375, 379, 413, 417, 418, 439, 447, 449, 452, 453, 455, 534, 535, 537, 586, 591, 594–596, 601, 606, 622, 624, 658
Тырков 615
- Улашин Г. 342
Ульяновський В.І. 174, 182, 601, 605, 636
Уляницький 507
Усатий С.Н. (С.М.) 310
Усенко І.Б. 104, 107, 140, 141, 588
Успенський Хв.Й. (Успенський Ф.І.) 261, 599, 638
Усанович М.І. 549
Устиновский Д.В. 178, 187
Устьянцев В.П. 324
- Фальцфейн 230
Фан-Дер-Флит А.П. 540
Федоров М.М. 613, 617
Федорович В.А. 125, 163
Федоровський 467

- Федосієв І. 386
Федюшин О. 650
Фельдман-Вельтман К.Ю. 418
Ферсман О.С. (Ферсман А.Е.) 22, 23, 25, 29, 34, 37, 42, 56, 58, 60, 62, 65, 73, 96, 131, 170, 315, 550, 562, 661
Фесенко 641
Фигатнер Ю.П. 654
Фигнер В.Н. 647
Филимонов С.Б. 175, 183
Фівейська О.А. 356
Філімонов С.Б. (Филимонов С.Б.) 666
Флоринська В.І. 459
Флоринський Т.Д. 459
Фокін А.М. 485
Фомін О.В. (Фомин А.В.) 131, 170, 225, 228, 339, 490, 601
Франк 164, 424
Франко І. 351
Франкфурт С.Л. 105, 112, 142, 149, 199, 226, 228, 237, 238, 241, 557, 559
Фуке 564
- Ханенко В.М. 626
Харитон Ю.Б. 37, 74
Харлампович К.В. 323, 325, 334, 348, 349
Хведько Смолненинович 476
Хлопін В.Г. (Хлопин В.Г.) 34, 36, 71, 74
Хойнацький С.М. 292
Холлоуэй Д.Дж. 34, 71
Холодний П.І. (Холодый П.И.) 118, 119, 155, 157, 158, 493, 495, 503, 562, 603, 639
Холодний М.Г. 102, 112, 113, 131, 138, 149, 150, 170
Хома І.Я. 603
Хоменко Н.М. 178, 187
Храмов Ю. 103, 140, 650
Хруцький О.Ф. 605
Хурса В. 102, 138
- Циганкова Е. 370
Циммерман 641
Цицович О.А. 448
Цітрон Е.О. 409
- Чарторижский 554
Чайковский М.А. 235
Чалий М. 555, 566
Чацкий 554
Чачко С.П. 473

- Чепуренко О. 425
Чепурківський О.В. *див.* Корчак-Чепурківський О.В.
Черкаський І.Ю. 605, 606
Черников М. 394
Чернишов Б.І. 131, 170, 644
Чернявський М.Ф. 293
Чехівський В. 600, 602
Черняхівський О.Г. 639
Чижевский Д.И. 544
Чикаленко (Келлер) Г.Є. 384
Чикаленко Л. 294, 301
Чишко В.С. 586
Чіхрадзе О.Ш. 604
Чолганська О.І. 458, 459, 470, 472
Чубинский М.П. 202
Чубінська Г.М. 425
- Шамрай Г.Д. 101, 137
Шамье Е.А. 565, 566
Шандра В.С. 605
Шапошников В.Г. 119, 157, 228, 328, 493, 495, 497, 500, 502, 504, 505, 507, 512, 515, 516, 517, 522, 527, 532, 533, 540, 541, 585
Шарден де Тельяр 548
Шарлемань М.В. 439, 445, 608
Шахматов О.О. (Шахматов А.А.) 268, 553, 651
Шаховська Г.Д. (Шаховская А.Д.) 548, 643, 644
Шаховские Н.Д. и А.Д. 548
Шаховской Д.И. 126, 163, 547, 548, 648
Шварц О.М. 52, 91
Швенке 383
Швецъ Ф.П. (Швец) 263, 267, 597, 649, 664
Шевченко Т.Г. 351, 487, 544, 547
Шелухин С.П. 204, 207, 376, 607
Шелюшко Л.А. (Шелюшко Л.А.) 311, 313, 609
Шенберг 466, 479, 481
Шестопалов В.М. 21, 31, 32, 68, 69
Шигаева 546
Шипко Л.В. 178, 187
Шипов И.П. 617
Шишак Н.Е. 648
Шишманов 227
Шмиговська В.В. 103, 104, 140, 141
Шмідт П.Ю. (Шмидт П.Ю.) 643
Шраг І.Л. 373
Штейнберг П.К. 626, 633

- Штейнгель Ф.Р., барон 416, 418, 420, 428, 457, 631
Шугуров М.В. 364, 633
Шульгін В.В.(Шульгин В.В.) 620, 663
Шулькевич (Мотрич-Шамрай) В.О. 401, 406
Шумлянський Л.В. (Шумлянский Л.В.) 36
Шумський О. 351, 352
Шупп Ф. 383
- Щербак М.П. 36, 73, 74
Щербаківський В.М. 425, 626
Щербаківський Д.М. 354, 422, 453
Щербаков М.Ф. 124, 125, 162, 163
Щербатов 531
Щербатови, князі 633
Щербина В.І. 486
Щербинский Н.Ф. 520
Щітківський І.І. 461
Щорс М.О. 661
- Юнгман 399
Юргенсон 484
Юренева 617
Юркевич М.Г. 417
Юркевич М.П. 406, 408, 410, 420
Юхименко О.Я. 267
Юхновський І.Р. 631
Юшкін М.П. (Юшкин Н.П.) 23, 60
- Яворницький (Єварницький) Д.І. 289, 425, 626
Яворський М.І. 647
Яворський С. 456
Ягодовский 541
Якубаніс Г. 342
Якубовський К.Л. 445, 450, 454, 634
Якубский В.А. 599
Яната О. 601
Яницький М.М (Яницкий Н.М.) 618, 619
Яницький А.Н. (Яницкий А.Н.) 210, 511, 639
Яновський Л. 342, 343, 393
Янчук М. 380
Яншин А.Л. 43, 48, 49, 81, 87
Яншина Ф.Т. 27, 43, 48
Яременко Л.М. (Яременко Л.Н.) 178, 187, 607
Ярмоченко Н. 400, 426, 453
Ярошевич А.І. (Ярошевич А.И.) 310, 324, 474, 606, 609

Ярошенко В.Г. 267
Ясинский Н.Т. 620
Ясинский М.Н. 223
Яснопольський Л.І. 131, 170
Яснопольський Л.М. (Яснопольський Л.Н.) 324, 394, 451, 606, 644
Яснопольський М.П. 445, 446, 455, 457, 460, 462
Яструб 351
Ячевский А.А. 550

Chamie C. 565
Coupin H. 559
Le Roy E. 548
Munn R.E. 27, 64
Timoshenko S.P. 611

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРАН	Архів Російської академії наук
«Всевидав»	Всеукраїнське видавництво
ВУАН	Всеукраїнська академія наук
ВУКОПМИС	Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва
ВУЦВК	Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
ДАК	Державний архів м. Києва
ЗУНР	Західноукраїнська Народна Республіка
ІР НБУВ	Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського
КДА	Київська духовна академія
КЕПС	Комиссия по изучению естественных производительных сил РАН
КІНО	Київський інститут народної освіти
КП(б)У	Комуністична партія (більшовиків) України
НАН України	Національна академія наук України
Наркомос	Народний комісаріат освіти
НБУ	Національна бібліотека України
НБУВ	Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
НТШ	Наукове товариство Т. Шевченка у Львові
РАН	Російська академія наук
Сквуз	«Совет комиссаров высших учебных заведений»
ТК	Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки України
УАН	Українська академія наук
УВУЗ	Управління вищих учбових закладів
УНР	Українська Народна Республіка
УНТ	Українське наукове товариство в Києві
УСДРП	Українська соціал-демократична робітничка партія
УЦР	Українська Центральна Рада
ЦДАВО України	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Наукове видання

Вибрані наукові праці
академіка
В.І. Вернадського

Т о м 1
Володимир Іванович Вернадський
і Україна

К н и г а 1
Науково-організаційна діяльність
(1918–1921)

Затверджено до друку
Вченою радою Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Автори-укладачі:

О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна, Н.М. Зубкова, С.М. Кіржаєв,
В.В. Лавров, С.В. Старовойт, Н.М. Хоменко, Л.М. Яременко

Загальна археографічна уніфікація та філологічна редакція:
Н.М. Зубкова

Коментарі:

Л.А. Дубровіна, Н.М. Зубкова, С.М. Кіржаєв,
В.В. Лавров, С.В. Старовойт, Н.М. Хоменко, Л.М. Яременко

Науково-допоміжні археографічні роботи:

О.С. Боляк, Н.Ф. Васильєва, Л.В. Гарбар, Ю.Б. Дудка, О.А. Іванова,
Л.І. Завалішина, І.В. Клименко, Т.В. Міцан, С.О. Муссель-Драгомирецька,
О.А. Скрипка, С.В. Сохань, О.П. Степченко, Д.В. Устиновський, Л.В. Шипко

Оригінал-макет:

Л.А. Зубець

Друкарня Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 03039,
Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Піписано до друку 10.05.2011 р. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 56,8. Обл. вид. арк. 55,0.
Наклад 1000 прим. Зам. 7а. 2011 р.